

نرم افزار گردشگری مجازی فیروزه

نگارش ویژه نسخه یک

بسم الله الرحمن الرحیم

اصفهان در یک نگاه

نویسنده:

حسین غزالی اصفهانی

ناشر چاپی:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

فهرست ----- ۵

اصفهان در یک نگاه ----- ۴۵

مشخصات کتاب ----- ۴۵

موقعیت جغرافیایی اصفهان ----- ۴۵

تاریخچه ----- ۴۵

اصفهان در گذر زمان ----- ۴۸

اصفهان در دوره مرداویج زیاری ----- ۴۸

اصفهان در دوره مرداویج زیاری ----- ۴۸

کاخهای پذیرایی مرداویج در اصفهان ----- ۴۹

اصفهان در دوره دیالمه ----- ۵۰

اصفهان در دوره دیالمه ----- ۵۰

اصفهان در اواخر دوره دیالمه "دوره حکمرانان کاکوی" ----- ۵۲

اصفهان در عهد غزنویان ----- ۵۳

اصفهان در دوران پادشاهان سلجوقی ----- ۵۴

اصفهان در دوره ملکشاه ----- ۵۴

ادیان در اصفهان ----- ۵۶

ادیان ----- ۵۶

دین اسلام ----- ۵۷

دین مردم اصفهان واسلام ----- ۵۷

شیعه در ایران ----- ۵۸

نویسنده ----- ۵۸

مقدمه ----- ۵۸

آغاز تشیع در ایران ----- ۵۸

فرمانروایی طاهریان در هرات ----- ۶۲

دولت علویان ----- ۶۴

دولت علویان قسمت اول ----- ۶۴

دولت علویان قسمت دوم ----- ۷۷

پاورقی ها ----- ۹۶

شیعه و سابقه تاریخی آن ----- ۱۰۱

نویسنده ----- ۱۰۱

معنی لغوی شیعه ---------- ۱۰۱
دعوت به تشیع از چه زمانی آغاز شد؟ ---------- ۱۰۹
انتشار تشیع ---------- ۱۱۲
علنی شدنِ دعوتِ به تشیع ---------- ۱۱۶
فلسفه نماز ---------- ۱۱۹
اشاره ---------- ۱۱۹
نمازهای مردود ---------- ۱۲۶
نمازهای معصومین ---------- ۱۲۶
آداب نماز ---------- ۱۲۷
نماز وهمراه هایش ---------- ۱۲۸
نماز پرواز روح ---------- ۱۲۸
فلسفه عبادات ---------- ۱۲۹
اشاره ---------- ۱۲۹
اما فطرت ---------- ۱۳۲
اما علم ---------- ۱۳۲
بهانه یا تحقیق ---------- ۱۳۴
پاورقی ---------- ۱۳۴
فلسفه سجده بر خاک چیست؟ ---------- ۱۳۷
سوال ---------- ۱۳۷
پاسخ ---------- ۱۳۷
تعریف سجود ---------- ۱۳۷
گزیده راهنمای حقیقت ---------- ۱۳۸
مشخصات کتاب ---------- ۱۳۸
مقدمه ---------- ۱۳۸
فصل اوّل ---------- ۱۴۱
تاریخ شیعه و گسترش آن ---------- ۱۴۱
شیعه در عصر رسالت ---------- ۱۵۲
فصل دوم ---------- ۱۵۵
عقاید شیعه مقامات اولیای خدا و قدرت های غیبی ---------- ۱۵۵
فصل سوم ---------- ۲۱۰
منزلت قرآن نزد شیعه ---------- ۲۱۰
فصل چهارم ---------- ۲۲۴

امامت نزد شیعه ----- ۲۲۴
فصل پنجم ----- ۲۵۲
اهل بیت علیهم السّلام ----- ۲۵۲
فصل ششم ----- ۲۶۹
مهدویت در اسلام ----- ۲۶۹
فصل هفتم ----- ۲۸۵
مسائل فقهی ----- ۲۸۵
فصل هشتم ----- ۳۱۹
مسائل تاریخی ----- ۳۱۹
فصل نهم ----- ۳۲۶
صحابه ----- ۳۲۶
پاورقی ----- ۳۳۵
حوزه های علمیه و مساجد اصفهان ----- ۳۴۹
اولین مسجد اصفهان ----- ۳۵۰
امام زاده های اصفهان ----- ۳۵۲
اقلیتهای دینی و مذهبی در اصفهان قدیم ----- ۳۵۲
اشاره ----- ۳۵۲
دین مسیح ----- ۳۵۳
اشاره ----- ۳۵۳
فرمان شاه عباس اول، جهت بنای کلیسای وانک جلفا ----- ۳۵۷
کلیسای دوازده گانه ارمنیان اصفهان ----- ۳۵۸
قبرستان ارمنیان ----- ۳۵۹
دین یهود ----- ۳۵۹
دین یهود ----- ۳۵۹
کنیسه های کلیمیان اصفهان ----- ۳۶۳
دین زرتشت ----- ۳۶۳
دین زرتشت ----- ۳۶۳
پرستشگاه های زرتشتیان ----- ۳۶۴
آتشکده های اصفهان ----- ۳۶۴
آیین افروختن آتش در آتشکده ها ----- ۳۶۵
خارجیان در اصفهان ----- ۳۶۶
سرگذشت خارجیان مدفون در اصفهان ----- ۳۶۶

آرامگاه خارجیان ----- ۳۷۲
تاریخ آرامگاه خارجیان ----- ۳۷۸
قرن «۱۷» ----- ۳۷۸
قرن «۱۸» ----- ۳۸۱
قرن «۱۹» ----- ۳۸۴
قرن «۲۰» ----- ۳۸۶
وجه تسمیه ----- ۳۹۳
اشاره ----- ۳۹۳
جمعیت شهر اصفهان ----- ۳۹۶
در دوره های مختلف ----- ۳۹۶
کتاب شناسی اصفهان ----- ۳۹۷
لیست کتاب ها ----- ۳۹۷
مشاهیر و مفاخر اصفهان ----- ۴۰۳
شعرا ----- ۴۰۳
ابوالفرج اصفهانی ----- ۴۰۳
راغب اصفهانی ----- ۴۰۳
جمال الدین محمدبن عبدالرزاق اصفهانی ----- ۴۰۳
کمال الدین اسمعیل بن جمال الدین عبدالرزاق ----- ۴۰۳
ابن مسکویه ----- ۴۰۳
حمزه اصفهانی ----- ۴۰۴
سید احمد هاتف اصفهانی ----- ۴۰۴
صائب تبریزی ----- ۴۰۴
حکیم شفایی ----- ۴۰۴
عاشق اصفهانی ----- ۴۰۴
وحید دستگردی ----- ۴۰۵
شیخ اوحدالدین بن حسین اوحدی مراغی اصفهانی ----- ۴۰۵
میرزا محمد علی سروش اصفهانی ----- ۴۰۵
میرزا عبدالوهاب نشاط اصفهانی ----- ۴۰۵
علما ی بزگ اصفهان ----- ۴۰۶
سلمان فارسی ----- ۴۰۶
میرداماد ----- ۴۰۶
شیخ بهایی ----- ۴۰۶

میر ابوالقاسم فندرسکی ---- ۴۰۶
ملا اسماعیل خواجوئی ---- ۴۰۷
سید محمدباقر درچه ای اصفهانی ---- ۴۰۷
سید ابوالحسین اصفهانی ---- ۴۰۷
حاج آقا رحیم ارباب ---- ۴۰۷
سید حسن مدرس ---- ۴۰۷
سیده نصرت امین ---- ۴۰۷
آقا محمد بیدآبادی ---- ۴۰۸
حاجی محمد ابراهیم کلباسی ---- ۴۰۸
ابونعیم اصفهانی ---- ۴۰۸
فاضل هندی ---- ۴۰۸
حکیم جهانگیر خان قشقایی ---- ۴۰۹
علامه محمد باقر مجلسی (ره) ---- ۴۰۹
حجه الاسلام سید شفتی ---- ۴۰۹
سید عطاء الله امامی ---- ۴۰۹
هنرمندان ---- ۴۰۹
محورهای گردشگری اصفهان ---- ۴۱۰
محور حسن آباد به تخت فولاد ---- ۴۱۰
محور جوپباره ---- ۴۱۱
توضیحات ---- ۴۱۱
جوپباره ---- ۴۱۲
اشاره ---- ۴۱۲
جوپباره ---- ۴۱۲
مسجد جامع دشتی ---- ۴۱۳
مسجد جامع کاج ---- ۴۱۴
مسجد درب جوپباره ---- ۴۱۴
مسجد سلطان ابوسعید بهادر خان ---- ۴۱۴
مسجد شعیا ---- ۴۱۵
مسجد مصری ---- ۴۱۵
امامزاده اسماعیل ---- ۴۱۶
بقعه جعفریه ---- ۴۱۶
مقبره خواجه سید حسن ---- ۴۱۶

مقبره کمال الدین اسماعیل ---- ۴۱۶
مناره باغ قوشخانه ---- ۴۱۷
مناره چهل دختران ---- ۴۱۷
دو مناره دارالضیافه ---- ۴۱۷
مناره ساربان ---- ۴۱۷
خانه های یهودی ---- ۴۱۹
بازار غاز ---- ۴۲۱
بازار و حمام و خانه شاه اسداله ---- ۴۲۱
حمام زعفران ---- ۴۲۱
دروازه طوقچی ---- ۴۲۱
محور جنوب نقش جهان ---- ۴۲۳
محور جماله ---- ۴۲۳
محور جلفا ---- ۴۲۳
توضیحات ---- ۴۲۳
جلفا ---- ۴۲۵
اشاره ---- ۴۲۵
جلفا ---- ۴۲۵
کلیسای بیدخم ---- ۴۲۸
کلیسای مریم ---- ۴۲۹
کلیسای گیورک ---- ۴۳۰
موزه کلیسای وانک ---- ۴۳۰
کلیسای هاکوپ ---- ۴۳۱
کوچه نمازخانه مریم ---- ۴۳۱
کوچه خواجه عابد ---- ۴۳۱
مدرسه کاتارینیان مقدس ---- ۴۳۱
مدرسه کاناتیان ---- ۴۳۲
میدان جلفا ---- ۴۳۲
چهارسو ---- ۴۳۲
خاقانی ---- ۴۳۲
دیر سیاه پوشان ---- ۴۳۴
حمام قدیمی ---- ۴۳۴
باشگاه قدیم ارامنه ---- ۴۳۴

محور دردشت ---------- ۴۳۴
توضیحات ---------- ۴۳۴
در دشت ---------- ۴۳۴
اشاره ---------- ۴۳۴
دردشت ---------- ۴۳۵
مسجد جامع اصفهان ---------- ۴۳۶
امامزاده و مسجد شوری ---------- ۴۳۸
مسجد چاره دردشت ---------- ۴۳۹
کاروانسرای دردشت ---------- ۴۳۹
بازار دردشت ---------- ۴۳۹
مسجد آقانور ---------- ۴۳۹
مدرسه بابا قاسم ---------- ۴۴۰
مقبره بابا قاسم ---------- ۴۴۱
آرامگاه سلطان بخت آغا ---------- ۴۴۲
بقعه شهشهان و آرامگاه شاه علاءالدین محمد ---------- ۴۴۲
حمام دردشت ---------- ۴۴۲
حمام وزیر ---------- ۴۴۲
مجموعه درب امام ---------- ۴۴۲
مسجد و بازار حاج محمد جعفر ---------- ۴۴۴
مسجد صفا ---------- ۴۴۵
مسجد پاگلدسته ---------- ۴۴۵
گنبد ابن سینا ---------- ۴۴۵
مدرسه نوریه ---------- ۴۴۵
سرای خانی ---------- ۴۴۶
هارون ولایت ---------- ۴۴۶
مسجد علی ---------- ۴۴۷
منار مسجد علی ---------- ۴۴۸
محور اصفهان ---------- ۴۴۹
محور هارونیه. نظام الملک ---------- ۴۴۹
محور بیدآباد ---------- ۴۴۹
توضیحات ---------- ۴۴۹
بید آباد ---------- ۴۵۰

اشاره ---------- ۴۵۰
بید آباد ---------- ۴۵۰
علیقلی آقا ---------- ۴۵۰
مسجد علیقلی آقا ---------- ۴۵۰
حمام علی قلی آقا ---------- ۴۵۱
بازارچه و چهار سوق علیقلی آقا ---------- ۴۵۲
کاروانسرای علیقلی آقا ---------- ۴۵۲
جوی بابا حسن ---------- ۴۵۲
خانه بخردی ---------- ۴۵۲
بقعه شیخ ابو مسعود رازی ---------- ۴۵۳
درب کوشک ---------- ۴۵۳
اشاره ---------- ۴۵۳
درب کوشک ---------- ۴۵۳
مدرسه درب کوشک (پاشیر، باقریه) ---------- ۴۵۳
مسجد درب کوشک (پاشیر) ---------- ۴۵۳
سردر درب کوشک ---------- ۴۵۴
خیابان کوشک قدیمی ---------- ۴۵۴
یخچال قدیمی ---------- ۴۵۴
مسجد رحیم خان ---------- ۴۵۴
مسجد سید ---------- ۴۵۶
مدرسه میرزا حسین ---------- ۴۵۸
بازارچه بیدآباد ---------- ۴۵۹
بازارچه شاطر باشی ---------- ۴۵۹
خانه شفتی ---------- ۴۵۹
خانه پناهنده ---------- ۴۵۹
جنوب میدان امام ---------- ۴۶۰
هارونیه-نظام الملک ---------- ۴۶۰
جماله ---------- ۴۶۰
حسن آباد به تخت فولاد ---------- ۴۶۰
تخت فولاد و قبرستان های قدیم و جدید اصفهان ---------- ۴۶۰
تخت فولاد ---------- ۴۶۰
تاریخچه تخت فولاد ---------- ۴۶۱

سوابق تاریخی و موقعیت جغرافیایی تخت فولاد ---- ۴۶۲
وجه تسمیه تخت فولاد ---- ۴۶۴
لسان الارض ---- ۴۶۵
تکایای معروف تخت فولاد ---- ۴۶۵
اشاره ---- ۴۶۵
تکیه بابا رکن الدین ---- ۴۶۶
تکیه میرفندرسکی ---- ۴۶۶
آرامگاه عبدالمجید ---- ۴۶۸
تکیه آقا حسین خوانساری ---- ۴۶۸
تکیه خاتون آبادی ---- ۴۶۹
تکیه سید العراقین ---- ۴۶۹
تکیه فاضل سراب ---- ۴۷۱
تکیه واله ---- ۴۷۱
مسجد رکن الملک ---- ۴۷۲
تکیه تویسرکانی ---- ۴۷۳
تکیه میرزا ابوالمعالی کلباسی ---- ۴۷۴
تکیه لسان الارض ---- ۴۷۵
تکیه ملک ---- ۴۷۵
تکیه فاضل هندی ---- ۴۷۷
مقبره فیض ---- ۴۷۸
تکیه مادر شازده ---- ۴۷۸
آب انبارهای تخت فولاد ---- ۴۷۸
گورستان تخت فولاد در گذر تاریخ ---- ۴۸۰
تخت فولاد پیش از اسلام ---- ۴۸۰
تخت فولاد در قرون نخستین اسلامی ---- ۴۸۱
تخت فولاد در قرون پنجم تا نهم هجری ---- ۴۸۳
تخت فولاد در دوره صفویه ---- ۴۸۳
تاریخچه ---- ۴۸۳
اوایل دوره صفوی ---- ۴۸۴
اواسط دوره صفوی ---- ۴۸۵
اواخر دوره صفوی ---- ۴۸۷
تخت فولاد در دوره افشاریه و زندیه ---- ۴۸۷

تخت فولاد در دوره قاجاریه ---------- ۴۸۷
اوایل دوره قاجار ---------- ۴۸۷
اواسط دوره قاجار ---------- ۴۸۸
اواخر دوره قاجار ---------- ۴۸۹
تخت فولاد در دوره پهلوی ---------- ۴۸۹
تخت فولاد در دوره معاصر ---------- ۴۹۱
تکیه های گلستان شهدا ---------- ۴۹۲
تاریخچه گلستان شهدا ---------- ۴۹۲
تکایای کهن ---------- ۴۹۵
تاریخچه تکایای کهن ---------- ۴۹۵
تکیه لسان الارض ---------- ۴۹۵
تکیه فاضل هندی ---------- ۴۹۷
تکیه خواجویی ---------- ۵۰۱
تکیه ملک ---------- ۵۰۳
تکیه بروجنی ها ---------- ۵۰۴
تکیه میر محمد صادقی ---------- ۵۰۵
تکیه میرزا احمد خان محیی ---------- ۵۱۰
تکیه کوهی ---------- ۵۱۰
گورستانهای اصفهان ---------- ۵۱۱
اصفهان محل دفن برخی از نامداران ---------- ۵۱۴
صاحب بن عبّاد ---------- ۵۱۴
حضرت یوشع ---------- ۵۱۴
شعیای پیغمبر ---------- ۵۱۴
میرعماد ---------- ۵۱۴
خواجه نظام الملک ---------- ۵۱۴
عبدالمجید درویش ---------- ۵۱۴
محمد هاشم ---------- ۵۱۴
کمال الدین اسماعیل ---------- ۵۱۴
میر سیدعلی مشتاق ---------- ۵۱۵
صائب ---------- ۵۱۵
زین العابدین ---------- ۵۱۵
انصاری ---------- ۵۱۵

سید محمدباقر درچه ----- ۵۱۵
حاجیه خانم امین ----- ۵۱۵
استاد جلال همایی ----- ۵۱۵
استاد جلال تاج ----- ۵۱۵
حاج آقا رحیم ارباب ----- ۵۱۵
یاور ----- ۵۱۶
الفت ----- ۵۱۶
دکتر مرتضی حکمی ----- ۵۱۶
دکتر نواب ----- ۵۱۶
حاج مصور الملکی ----- ۵۱۶
محمد صدر هاشمی ----- ۵۱۶
حاج میرزا عباس ----- ۵۱۶
حاج زین العابدین ----- ۵۱۶
حاج حسین ختایی ----- ۵۱۶
حاج میرزا آقا امامی ----- ۵۱۶
میرزا عبدالحسین قدسی ----- ۵۱۷
بدرالدین کتابی ----- ۵۱۷
حسین عریضی ----- ۵۱۷
واله اصفهانی ----- ۵۱۷
صمصام ----- ۵۱۷
بابا فولاد حلوایی ----- ۵۱۷
عبدالحسین سپنتا ----- ۵۱۷
میرزا آقا امامی ----- ۵۱۷
عبدالجواد فلاطوری ----- ۵۱۷
محمد حسین امام نجفی ----- ۵۱۸
سید محمود موسوی درب امامی ----- ۵۱۸
سید محمد مهدی درچه ای ----- ۵۱۸
شیخ احمد بیدآبادی ----- ۵۱۸
آیت الله سید ابوالحسن طباطبائی بروجردی (درب کوشکی) ----- ۵۱۸
حاج منیر الدین بروجردی ----- ۵۱۸
میرزا مسیح چهار سوقی ----- ۵۱۹
سید اسدالله دادخواه (بهشتی) ----- ۵۱۹

شیخ محمدحسن داور پناه خوانساری ۵۱۹
حاج آقا مصطفی بهشتی نژاد ۵۱۹
آیت الله میرزا محمد جواد بید آبادی ۵۱۹
ملا کاظم مروج بید آبادی ۵۱۹
شیخ محمدرضا نجفی ۵۲۰
آیت الله فقیه احمد آبادی ۵۲۰
محمدعلی امین التجار ۵۲۰
میرزا بدیع درب امامی ۵۲۰
شیخ احمد بیان الواعظین ۵۲۰
آیت الله شیخ محمد باقر زند کرمانی ۵۲۰
میر سید عبدالحسین سید العراقین ۵۲۱
حاج سید ابوالحسن آل رسول مشهور به شمس آبادی ۵۲۱
شیخ محمد باقر صدیقین ۵۲۱
شیخ جمال الدین نجفی ۵۲۱
شیخ حسینعلی صدیقین ۵۲۲
حاج سید محمدعلی صادقی ۵۲۲
سید محمد باقر درچه ای ۵۲۲
آیت الله سید محمدرضا خراسانی ۵۲۲
شیخ عبدالکریم گزی ۵۲۲
آیت الله شهید اشرفی اصفهانی ۵۲۲
میرزا جمال الدین کلباسی ۵۲۳
سید محمد لطیف خواجویی ۵۲۳
سید محمد صادق مدرس خاتون آبادی ۵۲۳
سید محمدرضا خراسانی ۵۲۳
سید صدرالدین کوپایی ۵۲۳
شیخ احمد مشکات ۵۲۴
سید محمدعلی مبارکه ای ۵۲۴
شیخ محمود مفید ۵۲۴
حاج سید محمد مقدس ۵۲۴
سید محمد نجف آبادی ۵۲۴
سید حسین نایب الصدر ۵۲۴
شیخ محمدباقر فقیه ایمانی ۵۲۵

محمدحسین کازرونی ۵۲۵
زین العابدین رضوی ۵۲۵
شیخ محمود سالک ۵۲۵
سید عبدالغفار تویسرکانی ۵۲۵
میرزا محمد باقر تویسرکانی ۵۲۶
سید محمد صادق صدیق الاطباء ۵۲۶
جلال الدین همایی ۵۲۶
سید مصلح الدین مهدوی ۵۲۷
میرزا حسن خان جابری انصاری ۵۲۷
رکن الملک ۵۲۷
میرزا علی مشفقی ۵۲۷
مرحوم ثقه المحدثین شیخ لطف الله شمس الواعظین ریزی ۵۲۷
عباس خان شیدا ۵۲۸
میرفندرسکی ۵۲۸
آیت الله شیخ محمد حسین فشارکی ۵۲۸
سید آقاجان نوربخش ۵۲۸
آخوند کاشی ۵۲۸
میر سیدعلی آیت نجف آبادی ۵۲۹
فاتح الملک ۵۲۹
میرزا ابوالهدی کلباسی ۵۲۹
ملا محمد همامی ۵۲۹
حاج آقا رضا هرندی ۵۲۹
شیخ مرتضی حجت نجفی ۵۳۰
شیخ محمد حسین اشنی قوچانی ۵۳۰
سید عطاء الله امامی ۵۳۰
زندگی نامه ۵۳۰
خاندان امامی ۵۳۰
محلّ سکونت ۵۳۰
شهرت ۵۳۱
خاندان علمی ۵۳۲
فرزندان ۵۳۶
وفات و مدفن ۵۳۹

فهرست منابع ----- ۵۴۱
باغ رضوان ----- ۵۴۲
تاریخچه ----- ۵۴۲
فصل اول ----- ۵۴۲
فصل دوم ----- ۵۶۴
مرمت و بازسازی اصفهان ----- ۵۷۸
پروژه احیاء بدنه شرقی چهار باغ عباسی ----- ۵۷۸
مرمت و احیای عصار خانه شاهی ----- ۵۸۰
پروژه احیاء میدان عتیق ----- ۵۸۰
مرمت و احیای بازارچه علیقلی آقا ----- ۵۸۱
بازارچه ها ----- ۵۸۱
مرمت برج کبوتر ----- ۵۸۱
بقعه ها و امام زاده ها ----- ۵۸۲
ساماندهی گلستان ها ----- ۵۸۲
گذرهای تاریخی ----- ۵۸۲
حمام های تاریخی ----- ۵۸۲
اشاره ----- ۵۸۲
مرمت و احیای حمام علیقلی آقا ----- ۵۸۲
مرمت و احیای حمام شاهزاده ها ----- ۵۸۳
حمام شیخ بهایی اصفهان ----- ۵۸۳
پروژه های پیشنهادی برنامه پنج ساله سوم شهرداری اصفهان ----- ۵۸۴
مقدمه ----- ۵۸۴
پروژه احداث هتل در زمین کاروانسرای نخجوانیها ----- ۵۸۴
مرمت دیوار کلیسای وانک ----- ۵۸۵
خانه های تاریخی ----- ۵۸۵
اشاره ----- ۵۸۵
مرمت و احیای خانه تاریخی کدخدایی ----- ۵۸۵
مرمت خانه تاریخی مشروطیت ----- ۵۸۶
مرمت منار تاریخی ساربان ----- ۵۸۷
تکایا ----- ۵۸۷
اشاره ----- ۵۸۷
مرمت و بازسازی تکیه فاضل سراب ----- ۵۸۷

نوروزنامه ایرانیان ---- ۵۸۷

پیدایش جشن نوروز ---- ۵۸۷

روزها یا ماه جشن نوروز ---- ۵۸۸

چهارشنبه سوری ---- ۵۸۸

میر نوروزی ---- ۵۸۸

قصه عمو نوروز ---- ۵۸۸

روزهای مردگان و پنجشنبه آخر سال ---- ۵۹۱

خانه تکانی ---- ۵۹۲

کاشتن سبزه ---- ۵۹۲

سفره هفت سین ---- ۵۹۳

پوشیدن لباس نو ---- ۵۹۳

خوراک های نوروزی ---- ۵۹۴

دید و بازدید نوروزی، یا عید دیدنی ---- ۵۹۴

نوروز اول ---- ۵۹۵

هدیه نوروزی، یا عیدی ---- ۵۹۵

سیزده بدر ---- ۵۹۶

باورهای عامیانه ---- ۵۹۶

آثار تاریخی اصفهان ---- ۵۹۷

مجموعه میدان امام ---- ۵۹۷

درباره میدان ---- ۵۹۷

قسمتهای دیدنی میدان ---- ۵۹۷

مسجد امام ---- ۵۹۹

گستره ای از معماری اصیل اسلامی در پوششی از لعاب فیروزه ای فام ---- ۵۹۹

ویژگیهای مسجد ---- ۶۰۰

سردر ورودی ---- ۶۰۱

ویژگی های گنبد مسجد ---- ۶۰۲

مسجد شیخ لطف اله ---- ۶۰۳

گوهری صدر نشین در گنجینه شاهکارهای معماری اصفهان ---- ۶۰۳

از ویژگی های این مسجد ---- ۶۰۴

کاخ عالی قاپو ---- ۶۰۷

رفیع ترین بنای عهد صفوی ---- ۶۰۷

ویژگی های ساختمان ---- ۶۰۷

کاخ عالی قاپو دروازه مرکزی ---- ۶۰۷
ساختمان کاخ ---- ۶۰۷
ویژگی خاص کاخ ---- ۶۰۹
سر در قیصریه ---- ۶۱۱
موقعیت ---- ۶۱۱
از ویژگی های این بازار ---- ۶۱۱
چاه حاج میرزای اصفهان ---- ۶۱۳
آشنائی إجمالی با این اثر تاریخی: ---- ۶۱۳
عاقبت اندوهبار حاجّ میرزا آقاسی، طرّاح سیستم آبرسانی این چاه: ---- ۶۱۴
طرزکار چاههای حاج میرزا، در نقاط مختلف ایران: ---- ۶۱۵
سبب مشهور شدن چاه حاج میرزا در اصفهان: ---- ۶۱۵
ریشه یابی شایعات توهین آمیز علیه مرحوم حاج میرزا آقاسی: ---- ۶۱۷
مناره ها ---- ۶۱۷
منار جنبان ---- ۶۱۷
منار مسجد امام ---- ۶۱۹
منار ساربان ---- ۶۱۹
منار مسجد علی (ع) ---- ۶۲۰
منار چهل دختران ---- ۶۲۱
دو مناره دارالضیافه ---- ۶۲۲
منار باغ قوشخانه ---- ۶۲۲
منار خواجه نظام الملک ---- ۶۲۳
منار مسجد شعیا ---- ۶۲۳
منار گلبار ---- ۶۲۳
منار ته برنجی ---- ۶۲۴
منار مسجد جمعه ---- ۶۲۴
منار هارون ولایت ---- ۶۲۴
منار شاخ ---- ۶۲۴
منار دشتی ---- ۶۲۴
منار شیخ مسعود ---- ۶۲۴
منار مسجد سین ---- ۶۲۴
منار زیار ---- ۶۲۵
منارگار با دو دستگاه پله ---- ۶۲۶

منار برسیان ---------- ۶۲۶
منار رهروان ---------- ۶۲۷
منار گز ---------- ۶۲۷
مساجد ---------- ۶۲۷
لیست مساجد ---------- ۶۲۷
مسجد جامع ---------- ۶۳۰
موقعیت ---------- ۶۳۰
بناهای مسجد ---------- ۶۳۱
مسجد امام ---------- ۶۳۵
گستره ای از معماری اصیل اسلامی ---------- ۶۳۵
ویژگیهای مسجد ---------- ۶۳۵
سردر ورودی ---------- ۶۳۷
ویژگی های گنبد مسجد ---------- ۶۳۸
مسجد شیخ لطف اله ---------- ۶۴۰
گوهری صدر نشین در گنجینه شاهکارهای معماری اصفهان ---------- ۶۴۰
از ویژگی های این مسجد ---------- ۶۴۰
مسجد حکیم ---------- ۶۴۳
برانگیزاننده خالصترین احساسات عارفانه ---------- ۶۴۳
مسجد سید ---------- ۶۴۶
موقعیت ---------- ۶۴۶
بناهای این مسجد ---------- ۶۴۶
مسجد آقا نور ---------- ۶۴۸
مسجد رکن الملک ---------- ۶۴۹
مسجد حاج محمد جعفر آباده ای ---------- ۶۵۲
مسجد ذوالفقار ---------- ۶۵۳
مسجد علی ---------- ۶۵۴
مسجد صفا ---------- ۶۵۵
مسجد خان ---------- ۶۵۶
مسجد رحیم خان ---------- ۶۵۷
مسجد ایلچی ---------- ۶۵۸
مسجد مقصود بیک ---------- ۶۵۹
مسجد علیقلی آقا ---------- ۶۶۱

مسجد مصری ---------- ۶۶۲
قطبیه ---------- ۶۶۲
مسجد لنبان ---------- ۶۶۴
مسجد آقا میرزا محمدباقر سوقی ---------- ۶۶۴
مسجد آقامیرزا محمد هاشم ---------- ۶۶۴
مسجد بابا سوخته ---------- ۶۶۴
مسجد باغ حاجی ---------- ۶۶۴
مسجد بزرگ ساروتقی ---------- ۶۶۴
مسجد جارچی ---------- ۶۶۵
مسجد جامع ازیران ---------- ۶۶۵
مسجد جامع برسیان ---------- ۶۶۵
مسجد جامع جورجیر ---------- ۶۶۵
مسجد جامع خوزان (سده) ---------- ۶۶۵
مسجد جامع کاج ---------- ۶۶۵
مسجد جوبیاره ---------- ۶۶۵
مسجد حاج سیدجواد ---------- ۶۶۵
مسجد حاج محمد امید ---------- ۶۶۶
مسجد حاج محمدمهدی ---------- ۶۶۶
مسجد حاج منوچهر ---------- ۶۶۶
مسجد حاج میرزا محمد صادق ---------- ۶۶۶
مسجد حاج یونس ---------- ۶۶۶
مسجد خلوت نشین (شیشه) ---------- ۶۶۶
مسجد دروازه حسن آباد ---------- ۶۶۶
مسجد دشتی ---------- ۶۶۶
مسجد سرخی (سفره چی) ---------- ۶۶۷
مسجد سعید بن جبیر ---------- ۶۶۷
مسجد سلیمان بیک ---------- ۶۶۷
مسجد سین ---------- ۶۶۷
مسجد شعیا ---------- ۶۶۷
مسجد ظلمات (مسجد مقصود بیک) ---------- ۶۶۷
مسجد فتح ---------- ۶۶۷
مسجد کوچک ساروتقی ---------- ۶۶۷

مسجد گار ---------- ۶۶۸
مسجد گز ---------- ۶۶۸
مسجد محله نو ---------- ۶۶۸
مسجد نمکی ---------- ۶۶۸
مسجد نو ---------- ۶۶۸
مسجد هفشویه ---------- ۶۶۸
مدارس قدیمی ---------- ۶۶۸
لیست اسامی مدارس قدیمی اصفهان ---------- ۶۶۹
مدرسه چهارباغ ---------- ۶۷۰
مدرسه چهارباغ ---------- ۶۷۰
قسمتهای دیدنی مدرسه ---------- ۶۷۰
مدرسه آقا کافور ---------- ۶۷۴
مدرسه امامی ---------- ۶۷۴
مدرسه جده بزرگ ---------- ۶۷۵
مدرسه جده کوچک ---------- ۶۷۵
مدرسه جلالیه ---------- ۶۷۶
مدرسه سلیمانیه ---------- ۶۷۶
مدرسه شفیعیه ---------- ۶۷۷
مدرسه صدر بازار ---------- ۶۷۷
مدرسه کاسه گران ---------- ۶۷۸
مدرسه ملاعبدالله ---------- ۶۸۰
مدرسه میرزا حسین ---------- ۶۸۱
مدرسه ناصری یا مدرسه عباسی ---------- ۶۸۱
مدرسه نیم آورد ---------- ۶۸۲
مدرسه بابا قاسم (امامیه) ---------- ۶۸۳
مدرسه دربکوشک (باقریه) ---------- ۶۸۳
مدرسه ترکها ---------- ۶۸۳
مدرسه ثقه الاسلام ---------- ۶۸۳
مدرسه حاجی حسن ---------- ۶۸۳
مدرسه شمس آباد ---------- ۶۸۳
مدرسه نوریه ---------- ۶۸۴
مدرسه هارونیه ---------- ۶۸۴

پل ها ---- ۶۸۴

سی و سه پل ---- ۶۸۴

خواجو ---- ۶۸۵

شهرستان ---- ۶۸۷

مارنان ---- ۶۸۹

جویی ---- ۶۹۰

کاخ ها تالار ها عمارتها ---- ۶۹۱

لیست کاخهای اصفهان ---- ۶۹۱

کاخ چهل ستون ---- ۶۹۱

با ماده تاریخ "مبارک ترین بناهای دنیا" چهل چراغی بر سراسر معماری عصر صفوی ---- ۶۹۱

وجه تسمیه کاخ ---- ۶۹۲

ساختمان کاخ ---- ۶۹۲

کاخ عالی قاپو ---- ۶۹۵

رفیع ترین بنای عهد صفوی ---- ۶۹۵

ویژگی های ساختمان ---- ۶۹۵

کاخ عالی قاپو دروازه مرکزی و مدخل کلیه قصرهای محدوده میدان امام ---- ۶۹۵

ساختمان کاخ ---- ۶۹۵

ویژگی خاص کاخ ---- ۶۹۶

کاخ هشت بهشت ---- ۶۹۸

هزارتویی خیال انگیز ---- ۶۹۸

از آثار قابل توجه این کاخ ---- ۶۹۸

زیباترین کاخ عالم ---- ۶۹۸

ساختمان کاخ ---- ۶۹۸

عمارت رکیب خانه ---- ۷۰۰

تالار اشرف ---- ۷۰۱

تالار تیموری ---- ۷۰۲

کلیساها و کنیسه ها ---- ۷۰۴

کلیساها ---- ۷۰۴

اشاره ---- ۷۰۴

کلیساهای جلفا ---- ۷۰۸

کلیسای وانک ---- ۷۰۹

مشخصات ---- ۷۰۹

از ویژگیهای ساختمان ---- ۷۰۹
بزرگترین کلیسای جلفا ---- ۷۰۹
ساختمان نماز خانه کلیسا ---- ۷۰۹
ساختمان کلیسا ---- ۷۱۰
قسمتهای مختلف کلیسا ---- ۷۱۰
کلیسای مریم ---- ۷۱۱
کلیسای بیت اللحم ---- ۷۱۱
کلیسای هاکوب مقدس ---- ۷۱۱
کلیسای گیورک ---- ۷۱۲
کلیسای سن استپانوس ---- ۷۱۲
کلیسای یوحنا ---- ۷۱۲
کلیسای گریگور ---- ۷۱۲
کلیسای سرکیس ---- ۷۱۲
کلیسای نرسس ---- ۷۱۲
کلیسای نیکوغایوس ---- ۷۱۲
کلیسای بیدخم ---- ۷۱۲
کنیسه ها ---- ۷۱۳
خانه های قدیمی ---- ۷۱۴
انگورستان ملک ---- ۷۱۴
سرتیپی ---- ۷۱۵
اعلم ---- ۷۱۶
شیخ الاسلام ---- ۷۱۷
قدسی ---- ۷۱۸
نعلبندها ---- ۷۱۹
حاج رسولیها ---- ۷۲۰
حقیقی ---- ۷۲۱
یداللهی ---- ۷۲۳
قزوینی ها ---- ۷۲۴
حاج مصور الملکی ---- ۷۲۷
خانه بخردی ---- ۷۲۸
خانه ارسطویی ---- ۷۲۹
توحید خانه ---- ۷۳۰

خانه حاج حسن غفوری ---- ۷۳۰
پطروس ---- ۷۳۰
داوید ---- ۷۳۳
سوکیاس ---- ۷۳۴
مارتا پیترز ---- ۷۳۵
آتشگاه ---- ۷۳۶
آتشگاه ---- ۷۳۶
ویژگی بنا ---- ۷۳۷
در مورد ساختمان آتشگاه ---- ۷۳۷
آرامگاه ها و بقاع ---- ۷۳۸
لیست اسامی ---- ۷۳۸
هارون ولایت ---- ۷۳۹
درب امام ---- ۷۴۰
امام زاده شاه زید ---- ۷۴۲
امامزاده احمد ---- ۷۴۳
امامزاده اسماعیل ---- ۷۴۵
امامزاده حسین-امامزاده ابراهیم-بقعه الراشد خلی ---- ۷۴۶
امامزاده جعفر (بقعه جعفریه) ---- ۷۴۷
بقعه ستی فاطمه و مقبره شاهزادگان ---- ۷۴۸
آرامگاه خواجه نظام الملک (دار البطیخ) ---- ۷۴۹
بقعه شهشهان ---- ۷۵۰
بقعه شیخ ابومسعود رازی ---- ۷۵۱
مقبره بابا رکن الدین ---- ۷۵۲
مقبره بابا قاسم ---- ۷۵۴
حسینیه، تکایا و مصلی ها ---- ۷۵۶
لیست اسامی ---- ۷۵۶
حسینیه شیخ الاسلام ---- ۷۵۷
تاریخچه زورخانه و ورزش باستانی ---- ۷۵۷
اسامی زورخانه های اصفهان ---- ۷۵۷
ساختمان زورخانه ---- ۷۵۷
سَر دم ---- ۷۵۸
افزارهای ورزش باستانی ---- ۷۵۸

جامه های ورزش باستان ---- ۷۵۹
گردانندگان زورخانه ---- ۷۶۰
مقام ورزشکاران در زورخانه ---- ۷۶۱
شیوه ورزش باستانی ---- ۷۶۲
جای ایستادن ورزشکاران در گود ---- ۷۶۴
کتاده کشیدن ---- ۷۷۱
دعا کردن ---- ۷۷۳
گل ریزان ---- ۷۷۴
پهلوانان به بنام ---- ۷۷۴
بازارها ---- ۷۷۵
بازارها ---- ۷۷۵
توصیف بازارها ---- ۷۷۶
عناصر موجود در بازار ---- ۷۷۷
دیگر بازارها ---- ۷۷۸
بازار بزرگ اصفهان ---- ۷۷۹
بازار قیصریه یا شاهی ---- ۷۷۹
بازار سماورسازها یا مثقالی فروشها ---- ۷۷۹
بازار گلشن یا جارچی باشی ---- ۷۷۹
بازار درخت سوخته ---- ۷۷۹
بازار لواف ها و آهنگران ---- ۷۷۹
بازار غاز ---- ۷۷۹
بازار کلاهدوزها ---- ۷۷۹
بازار قنادها ---- ۷۸۰
بازار مجلسی ---- ۷۸۰
بازار جماله کله ---- ۷۸۰
بازار هارونیه ---- ۷۸۰
بازار بوریا بافت ها ---- ۷۸۰
بازارچه چهارسوق شیرازیها ---- ۷۸۰
بازار میدان میر ---- ۷۸۰
بازار خیار ---- ۷۸۰
بازار سار و تقی ---- ۷۸۰
بازار مرغ ---- ۷۸۱

بازار منشی ---------- ۷۸۱
بازار نجارها ---------- ۷۸۱
بازار گندم فروشان ---------- ۷۸۱
بازار علیقلی آقا ---------- ۷۸۱
بازار گلشن یا جارچی ---------- ۷۸۱
بازار دروازه اشرف ---------- ۷۸۱
بازار کفشدوزها ---------- ۷۸۲
بازار رنگرزها ---------- ۷۸۲
بازار چهارسو نقاشی ---------- ۷۸۲
بازار مقصود بیک ---------- ۷۸۲
بازار ریسمان ---------- ۷۸۲
بازار نجف آبادی ها ---------- ۷۸۲
بازار مقابل بازار عربان ---------- ۷۸۲
بازار نیم آورد ---------- ۷۸۳
بازار زرگرها ---------- ۷۸۳
بازار حبیب الله خان ---------- ۷۸۳
بازار دومنار ---------- ۷۸۳
بازارچه ها ---------- ۷۸۳
بازارچه ها ---------- ۷۸۳
بازارچه در دشت ---------- ۷۸۳
بازارچه بید آباد ---------- ۷۸۴
بازارچه حمام قاضی ---------- ۷۸۴
بازارچه رحیم خان ---------- ۷۸۴
بازارچه آقا ---------- ۷۸۴
بازارچه حاج محمد جعفرآباده ای ---------- ۷۸۴
بازارچه چهارسوق شیرازیها ---------- ۷۸۴
بازارچه اسماعیل کوسه ---------- ۷۸۴
بازار چه حسن آباد ---------- ۷۸۴
چهار سوق ها ---------- ۷۸۶
تاریخچه ---------- ۷۸۶
کاروانسرا ها ---------- ۷۸۸
کاروانسرا ها ---------- ۷۸۸

کاروانسرای مادرشاه(مهمانسرای عباسی) ---- ۷۸۹
کاروانسرای مقصود عطّار ---- ۷۹۰
کاروانسراهای اصفهان ---- ۷۹۱
عصارخانه ها ---- ۷۹۱
تاریخچه ---- ۷۹۱
عصارخانه شاهی ---- ۷۹۴
برج های کبوتر ---- ۷۹۵
تاریخچه ---- ۷۹۵
سقاخانه ها ---- ۷۹۶
سقاخانه عزیز الله ---- ۷۹۶
سقاخانه سر در مجلسی ---- ۷۹۶
سقاخانه طوقچی ---- ۷۹۷
سقاخانه آقا میرزا اسداله روضاتی ---- ۷۹۸
سقاخانه دردشت ---- ۷۹۹
سقاخانه حاج آقا شجاع ---- ۸۰۱
سقاخانه پنجشنبه دین ---- ۸۰۲
سقاخانه مسجد جورجیر ---- ۸۰۴
سقاخانه درب امام ---- ۸۰۵
موقعیت ---- ۸۰۵
سقاخانه دالان درب امام ---- ۸۰۵
سقاخانه صحن شمالی درب امام ---- ۸۰۵
سقاخانه مجاور درب امام ---- ۸۰۶
سقاخانه مسجد حکیم ---- ۸۰۶
سقاخانه هارونیه ---- ۸۰۶
سقاخانه درب کوشک ---- ۸۰۷
سقاخانه بید آباد ---- ۸۰۷
سقاخانه حاج محمد جعفر ---- ۸۰۷
سقاخانه قصر دردشت ---- ۸۰۸
سقاخانه گرگ یراق ---- ۸۰۹
سقاخانه گذر هارونیه ---- ۸۰۹
سقاخانه حاج علی ---- ۸۰۹
سقاخانه آقا نور ---- ۸۱۰

سقاخانه ترکها ---------- ۸۱۰
سقاخانه مسجد سید ---------- ۸۱۱
سقاخانه تاج الدین ---------- ۸۱۱
سقاخانه مسجد لنبان ---------- ۸۱۱
سقاخانه مسجد ذکرالله ---------- ۸۱۲
سنگابها ---------- ۸۱۲
تاریخچه ---------- ۸۱۲
شیر سنگها ---------- ۸۱۸
تاریخچه ---------- ۸۱۸
گرمابه ها ---------- ۸۲۰
تاریخچه ---------- ۸۲۰
لیست حمامهای معروف اصفهان ---------- ۸۲۸
حمّام خسرو آقا ---------- ۸۲۹
حمّام شاه ---------- ۸۲۹
حمّام علی قلی آقا ---------- ۸۲۹
حمّام خواجه ها ---------- ۸۲۹
حمّام شاهزاده ها ---------- ۸۳۰
حمّام بیگدلی ---------- ۸۳۰
حمّام خواجو ---------- ۸۳۰
حمّام شیخ بهایی ---------- ۸۳۰
حمّام سنگ حمّام چیت سازها ---------- ۸۳۰
حمّام ذوالفقار ---------- ۸۳۰
حمّام رستم خان ---------- ۸۳۰
حمّام سیف الدین ---------- ۸۳۰
حمّام میرزا روح الله ---------- ۸۳۰
حمّام ا لله بیک ---------- ۸۳۰
حمّام ساروتقی ---------- ۸۳۱
حمّام شیخ لطف الله ---------- ۸۳۱
حمّام تراشها ---------- ۸۳۱
حمّام مشیرالملک ---------- ۸۳۱
حمّام شیرعلی ---------- ۸۳۱
حمّام کربلایی ---------- ۸۳۱

باغ ها ---------- ۸۳۲
تاریخچه ---------- ۸۳۲
باغهای اصفهان ---------- ۸۳۳
باغ نقش جهان ---------- ۸۳۳
باغ بادامستان ---------- ۸۳۳
باغ بهشت آیین ---------- ۸۳۳
باغ انگورستان ---------- ۸۳۳
باغ کجاوه خانه ---------- ۸۳۳
باغ احمد سیاه ---------- ۸۳۳
باغ کاران ---------- ۸۳۳
باغ تاج آباد ---------- ۸۳۴
باغ تخت ---------- ۸۳۴
باغ طاووس خانه ---------- ۸۳۴
باغ نسترن ---------- ۸۳۴
باغ میرزا مهدیخان ---------- ۸۳۴
باغ بابا امیر ---------- ۸۳۴
باغ نظر ---------- ۸۳۵
باغ کَل عنایت ---------- ۸۳۵
باغ قوشخانه ---------- ۸۳۵
باغ شاه ---------- ۸۳۵
باغ زرشک ---------- ۸۳۵
باغ منوچهر خان معتمد الدوله ---------- ۸۳۵
باغ داروغه ---------- ۸۳۵
باغ چینی خانه ---------- ۸۳۵
باغ فرح آباد ---------- ۸۳۶
باغ هزار جریب ---------- ۸۳۶
باغ کومه ---------- ۸۳۶
باغ حاجی ---------- ۸۳۶
باغ خلف ---------- ۸۳۶
باغ عدن ---------- ۸۳۶
باغ کاج ---------- ۸۳۷
باغ مستوفی ---------- ۸۳۷

باغ انارستان ۸۳۷
باغ نگارستان ۸۳۷
باغ غدیر ۸۳۷
درختان کهن اصفهان ۸۳۷
درخت چنار ۸۳۸
چنار امام زاده اسماعیل ۸۳۸
چنار گلدون ۸۳۸
چنار دستگرد ۸۳۸
چنار زهران ۸۳۸
چنار باغ زرشگ ۸۳۸
چنار آپادانا ۸۳۹
چنار دارالبطیخ ۸۳۹
چنار پاچنار ۸۳۹
محله ها ۸۴۰
خیابانهای اصفهان ۸۴۰
محله های قدیم اصفهان ۸۴۱
خیابانهای اصفهان ۸۴۲
اصفهان پایتخت ایران ۸۴۳
آسیاب ها ۸۴۹
مقدمه ۸۴۹
اسامی آسیاب های اصفهان ۸۵۰
ساختمان آسیاب ۸۵۲
یخچال ها ۸۵۵
تاریخچه ۸۵۵
طرز تهیه یخ به طریق سنّتی ۸۵۵
صنایع دستی اصفهان ۸۵۷
تاریخچه صنایع دستی در اصفهان ۸۵۷
خاتم ۸۵۷
مینا ۸۵۸
گچبری ۸۵۹
گره چینی ۸۶۱
قلمدان سازی ۸۶۲

مسگری ---------- ۸۶۳
منبت کاری ---------- ۸۶۴
نقاشی ---------- ۸۶۵
نقاشی باستانی ---------- ۸۶۵
نقاشی در اسلام ---------- ۸۶۸
سبک اصفهانی ---------- ۸۷۵
قلمدان ---------- ۸۷۷
هنرستان نقاشی در اصفهان ---------- ۸۸۶
نقاشی آبرنگ ---------- ۸۹۱
سوخت و معرق ---------- ۸۹۵
صحافی ---------- ۸۹۹
سفالگری ---------- ۹۰۱
مینیاتور ---------- ۹۰۱
قالی و قالیچه ---------- ۹۰۳
تاریخچه قالی و قالیچه در اصفهان ---------- ۹۰۳
طرح نقشه های قالی و قالیچه در ایران واصفهان ---------- ۹۰۵
طرز ساختن رنگهای طبیعی فرش ---------- ۹۰۸
زری و مخمل بافی ---------- ۹۰۹
قلمکار ---------- ۹۱۱
قلمزنی روی مس و برنج ---------- ۹۱۳
جاذبه های گردشگری اصفهان ---------- ۹۱۸
باغ پرندگان ---------- ۹۱۸
مقدمه ---------- ۹۱۸
جزیره باغ پرندگان ---------- ۹۱۸
ماکت ---------- ۹۱۸
ساختمان اداری ---------- ۹۱۸
ساختمان برج ---------- ۹۱۸
ورودی های باغ ---------- ۹۱۹
پوشش ---------- ۹۲۰
انواع درختان ---------- ۹۲۰
انواع درختچه ها ---------- ۹۲۰
واحد های اجرائی در باغ پرندگان ---------- ۹۲۲

تغذیه ----- ۹۲۲
اشاره ----- ۹۲۲
پرندگان دانه خوار ----- ۹۲۲
پرندگان ماهیخوار ----- ۹۲۲
پرندگان گوشتخوار ----- ۹۲۳
پرندگان میوه خوار ----- ۹۲۳
پرندگان همه چیز خوار ----- ۹۲۳
کلینیک ----- ۹۲۳
قرنطینه ----- ۹۲۵
بهداشت ----- ۹۲۶
آمار ----- ۹۲۷
تحقیقات ----- ۹۲۷
واحد تکثیر ----- ۹۲۷
اشاره ----- ۹۲۷
انواع طوطی ها ----- ۹۲۹
انواع ماکیان ----- ۹۲۹
انواع فنچ ها ----- ۹۲۹
انواع پرندگان ----- ۹۲۹
واحد پرورش ----- ۹۲۹
تاکسیدرمی ----- ۹۳۱
اشاره ----- ۹۳۱
مشخصات پرندگان خریداری شده در سال ۱۳۸۲ ----- ۹۳۳
طوطی های آرا ----- ۹۳۳
توکان ----- ۹۳۵
کوکاتوی تاج زرد ----- ۹۳۵
جوجه شتر مرغ ----- ۹۳۶
مرغ و خروس لهستانی ----- ۹۳۶
باغ غدیر ----- ۹۳۶
تاریخچه باغ غدیر ----- ۹۳۶
بناها ----- ۹۳۶
بنای یادبود علامه امینی ----- ۹۳۷
کتابخانه عمومی علامه امینی ----- ۹۳۷

مجموعه ورزشی باغ غدیر ---- ۹۳۷

خانه کودک و نوجوان ---- ۹۳۷

مجموعه سر درب ---- ۹۳۷

باغ گلها ---- ۹۳۷

تاریخچه باغ گلها ---- ۹۳۸

معرفی قسمتهای مختلف مجموعه باغ گلها ---- ۹۴۰

پاویون ورودی ---- ۹۴۰

باغ صخره ای ---- ۹۴۰

آبشار باغ ---- ۹۴۰

برکه ---- ۹۴۰

محوطه مخصوص کودکان ---- ۹۴۰

محوطه باغ ---- ۹۴۰

باغ رز ---- ۹۴۱

آمفی تئاتر روباز ---- ۹۴۱

گلخانه ---- ۹۴۱

نرده های اطراف باغ ---- ۹۴۱

باغ گیاهانی دارویی و خوراکی ---- ۹۴۱

باغ سوزنی برگها ---- ۹۴۱

باغ گیاهان پیازی ---- ۹۴۱

مجموعه گونه های زنبق ---- ۹۴۲

مجموعه پرچینبه منظور جداسازی و تفکیک قطعات مختلف از پرچینهای متفاوت با گونه مورت، انواع شمشاد، و زرشک استفاده گردیده که طول عملیات اجرایی در این بخش به ۱۵۴۰ متر بالغ می گردد. ۹۴۲

مجموعه گونه های داوودی ---- ۹۴۲

آب نما ---- ۹۴۲

مشخصات فنی باغ گلها ---- ۹۴۲

باغ فدک ---- ۹۴۴

تاریخچه ---- ۹۴۴

زاینده رود و مادیهای آن ---- ۹۴۵

خلاصه ---- ۹۴۵

زاینده رود ---- ۹۴۵

پلهای احداث شده بر روی زاینده رود ---- ۹۵۲

چشمه های اصفهان ---- ۹۵۹

کوه صفه ---- ۹۶۳

تاریخچه ---------- ۹۶۳
تحولات تاریخی کوهستان صفه ---------- ۹۶۶
تحولات تاریخی کوهستان صفه ---------- ۹۶۶
کوهستان صفه در دوران باستان ---------- ۹۶۶
کوهستان صفه در قرون میانه اسلامی ---------- ۹۶۶
کوهستان صفه در دوره صفویه ---------- ۹۶۹
کوهستان صفه در دوره حاضر ---------- ۹۷۰
منابع و جاذبه های گردشگری ---------- ۹۷۱
منابع و جاذبه های گردشگری ---------- ۹۷۱
منابع و جاذبه های طبیعی ---------- ۹۷۱
منابع و جاذبه های تاریخی فرهنگی ---------- ۹۷۲
منابع و جاذبه های ورزشی تفریحی ---------- ۹۷۲
منابع و جاذبه های علمی و آموزشی ---------- ۹۷۲
اشاره ---------- ۹۷۲
منابع و جاذبه های تفرج جمعی و پیک نیک ---------- ۹۷۲
آشنایی با نقاط دیدنی کوه صفه ---------- ۹۷۳
آشنایی با نقاط دیدنی کوه صفه ---------- ۹۷۳
قلعه شاهدز (قلعه دیو) ---------- ۹۷۳
چشمه پاچنار و تخت سلیمان ---------- ۹۷۶
چشمه درویش (خاچیک) ---------- ۹۷۸
چشمه چاه درویش ---------- ۹۷۹
چشمه گل زرد و دیوار آینه ---------- ۹۷۹
گردنه باد ---------- ۹۸۰
آبشار مصنوعی و دیواره سنگی آبگیر ---------- ۹۸۰
پوشش گیاهی و فضای سبز ---------- ۹۸۰
ناژوان ---------- ۹۸۱
تاریخچه ---------- ۹۸۱
مادیها و انهار ناژوان ---------- ۹۸۶
تاریخچه مادی های اصفهان ---------- ۹۸۶
موقعیت جغرافیایی مادی های اصفهان ---------- ۹۸۷
مشخصات مادیهای سطح شهر اصفهان ---------- ۹۸۸
مسائل و مشکلات انهار و مادی های سطح شهر اصفهان ---------- ۹۸۹

روشهای احیاء و بازسازی های مادی ها ---------- ۹۸۹
بازسازی و عمران انهار و مادی ها ---------- ۹۹۰
اهداف و راهبردها و اهمیت حفظ و بازسازی مادی ها در اصفهان ---------- ۹۹۱
واحد فضای سبز ناژوان ---------- ۹۹۳
فضای سبز درختان ناژوان ---------- ۹۹۳
اهداف مدیریت طرح ساماندهی ناژوان و صفه ---------- ۹۹۶
عنوان پروژه های پارک طبیعی ناژوان در سال ۱۳۸۳ ---------- ۹۹۹
سوغات اصفهان ---------- ۱۰۰۱
گز اصفهان ---------- ۱۰۰۱
مراکز خدماتی رفاهی ---------- ۱۰۰۳
شهرداری ها ---------- ۱۰۰۳
تاریخچه شهرداری ---------- ۱۰۰۳
شهرداری مرکزی ---------- ۱۰۰۵
شهرداری های مناطق ---------- ۱۰۰۵
آژانس های مسافرتی ---------- ۱۰۰۸
بانک ها ---------- ۱۰۰۸
پمپ بنزین ---------- ۱۰۰۸
سینماها ---------- ۱۰۰۸
مراکز فرهنگی ---------- ۱۰۰۸
مراکز مذهبی ---------- ۱۰۰۸
مراکز آموزشی ---------- ۱۰۰۹
بیمارستان ها ---------- ۱۰۰۹
امین ---------- ۱۰۰۹
حجتیه ---------- ۱۰۰۹
دکتر غرضی ---------- ۱۰۰۹
مهرگان ---------- ۱۰۰۹
احمدیه ---------- ۱۰۰۹
اصفهان کلینیک ---------- ۱۰۱۰
الزهرا ---------- ۱۰۱۰
امام خمینی جرقویه ---------- ۱۰۱۰
امام موسی کاظم ---------- ۱۰۱۰
امیرالمومنین (ع) ---------- ۱۰۱۰

بهارستان ---------- ۱۰۱۱
جرجانی ---------- ۱۰۱۱
حضرت زهرا (س) ---------- ۱۰۱۱
حضرت سیدالشهدا علیه السلام ---------- ۱۰۱۱
دکتر علی شریعتی ---------- ۱۰۱۱
دکتر چمران ---------- ۱۰۱۲
سپاهان ---------- ۱۰۱۲
سعدی ---------- ۱۰۱۲
سینا ---------- ۱۰۱۲
شهید بهشتی ---------- ۱۰۱۲
عسگریه ---------- ۱۰۱۳
عیسی بن مریم ---------- ۱۰۱۳
فارابی ---------- ۱۰۱۳
فیض ---------- ۱۰۱۳
کاشانی ---------- ۱۰۱۳
نور و علی اصغر ---------- ۱۰۱۴
داروخانه ها ---------- ۱۰۱۴
داروخانه های نیم وقت ---------- ۱۰۱۴
داروخانه های شبانه روزی ---------- ۱۰۱۷
دارالشفاءها و درمانگاه ها ---------- ۱۰۱۷
حضرت زهرای مرضیه (س) ---------- ۱۰۱۷
شهدای مسجد الرسول ---------- ۱۰۱۸
خیریه حضرت موسی بن جعفر علیه السلام ---------- ۱۰۱۸
فرهنگیان ---------- ۱۰۱۸
آتیه دستگرد ---------- ۱۰۱۸
سیدالشهداء ---------- ۱۰۱۸
بعثت (صنایع دفاع) ---------- ۱۰۱۸
فاطمیه (س) ---------- ۱۰۱۸
انجمن مددکاری امام زمان علیه السلام ---------- ۱۰۱۸
نیروی انتظامی ---------- ۱۰۱۸
امام جعفر صادق علیه السلام ---------- ۱۰۱۸
خیریه رضوی نیا سپاهان ---------- ۱۰۱۹

حضرت ابوالفضل علیه السلام ----- ۱۰۱۹
امید ----- ۱۰۱۹
خیریه سالار شهدا بسیجیان ----- ۱۰۱۹
ثامن الائمه علیه السلام ----- ۱۰۱۹
جوادالائمه علیه السلام ----- ۱۰۱۹
پردیس ----- ۱۰۱۹
دانشگاه صنعتی ----- ۱۰۱۹
فولاد مبارکه ----- ۱۰۱۹
آریا ----- ۱۰۱۹
جی-شرکت نسیم سلامت سپاهان ----- ۱۰۱۹
درمانگران پاسارگاد ----- ۱۰۲۰
ورزشگاه ها ----- ۱۰۲۰
استخرها ----- ۱۰۲۱
ترمینال های مسافربری ----- ۱۰۲۱
ترمینال زاینده رود ----- ۱۰۲۱
ترمینال صفه ----- ۱۰۲۱
فرودگاه ----- ۱۰۲۱
نمایندگی های خودرو ----- ۱۰۲۱
آتش نشانی ----- ۱۰۲۲
ادارات دولتی ----- ۱۰۲۲
ادارات خصوصی ----- ۱۰۲۲
هتل ها ----- ۱۰۲۲
مهمانپذیر ها ----- ۱۰۲۲
مسافرخانه ها ----- ۱۰۲۲
کتابخانه ها ----- ۱۰۲۲
صنایع دستی ----- ۱۰۲۳
گلدوزی پرچمهای مذهبی ----- ۱۰۲۳
موزه ها ----- ۱۰۲۳
موزه چهلستون ----- ۱۰۲۳
ارتباط با موزه ----- ۱۰۲۳
تاریخچه ----- ۱۰۲۴
معرفی مجموعه ها ----- ۱۰۲۵

برنامه های جانبی ---------- ۱۰۲۵
برخی از فعالیتهای انجام شده ---------- ۱۰۲۵
موزه آموزش و پرورش ---------- ۱۰۲۵
ارتباط با موزه ---------- ۱۰۲۶
تاریخچه ---------- ۱۰۲۶
هدف از تاسیس ---------- ۱۰۲۶
معرفی زیر مجموعه ها ---------- ۱۰۲۶
موزه هنرهای معاصر ---------- ۱۰۳۰
ارتباط با موزه ---------- ۱۰۳۰
تاریخچه ---------- ۱۰۳۰
اهداف موزه ---------- ۱۰۳۰
عمده فعالیتهای موزه ---------- ۱۰۳۰
موزه هنرهای تزئینی ---------- ۱۰۳۱
ارتباط با موزه ---------- ۱۰۳۱
ارائه تسهیلات به گروهها ---------- ۱۰۳۱
تاریخچه ---------- ۱۰۳۲
بخشهای هفت گانه موزه ---------- ۱۰۳۳
ویژگی خاص ---------- ۱۰۳۷
کتابخانه تخصصی موزه ---------- ۱۰۳۷
برنامه های جانبی ---------- ۱۰۳۷
برخی از نمایشگاه های برگزار شده ---------- ۱۰۳۷
موزه شهدا ---------- ۱۰۳۹
ارتباط با موزه ---------- ۱۰۳۹
تاریخچه ---------- ۱۰۳۹
معرفی مجموعه ها ---------- ۱۰۳۹
وظایف موزه ---------- ۱۰۳۹
موزه تاریخی طبیعی ---------- ۱۰۳۹
ارتباط با موزه ---------- ۱۰۴۰
تاریخچه ---------- ۱۰۴۰
اهداف و برنامه های آتی ---------- ۱۰۴۱
معرفی مجموعه ها ---------- ۱۰۴۱
موزه علوم و فنون آموزش و پرورش ---------- ۱۰۴۳

ارتباط با موزه ---------- ۱۰۴۳
مقدمه ---------- ۱۰۴۳
اهداف موزه علوم و فنون ---------- ۱۰۴۴
«بخش ها و محتوای علمی موزه» ---------- ۱۰۴۴
موزه کلیسای وانک ---------- ۱۰۴۵
ارتباط با موزه ---------- ۱۰۴۵
ارائه تسهیلات به گروهها ---------- ۱۰۴۵
تاریخچه ---------- ۱۰۴۵
تقویت موزه از دیدگاه مدیر موزه وانک ---------- ۱۰۴۵
نمایشگاه اداری ---------- ۱۰۴۶
اطلاعات آماری ---------- ۱۰۴۶
ویژگی خاص ---------- ۱۰۴۶
نمایشگاه نصف جهان ---------- ۱۰۴۶
معرفی ---------- ۱۰۴۶
مشاغل ---------- ۱۰۵۰
رستوران ها ---------- ۱۰۵۰
کافی شاپ ها ---------- ۱۰۵۰
کارخانجات ---------- ۱۰۵۰
کلینک های خصوصی ---------- ۱۰۵۰
استخر ها ---------- ۱۰۵۰
ورزشگاه ها ---------- ۱۰۵۰
طلا فروشی ها ---------- ۱۰۵۰
شیرآلات ---------- ۱۰۵۱
ماشین آلات ---------- ۱۰۵۱
رایانه ---------- ۱۰۵۱
مبلمان ---------- ۱۰۵۱
صنایع چوبی ---------- ۱۰۵۱
موبایل ---------- ۱۰۵۱
املاک ---------- ۱۰۵۱
صنایع سنگ ---------- ۱۰۵۱
لوازم خانگی ---------- ۱۰۵۲
صنایع چاپ ---------- ۱۰۵۲

صنایع ساختمان ---------- ۱۰۵۲
پارکینگ ها ---------- ۱۰۵۲
تاکسی ها ---------- ۱۰۵۲
صنایع فلزی ---------- ۱۰۵۲
فرش ---------- ۱۰۵۲
پست بانک ها ---------- ۱۰۵۲
دفاتر خدمات ارتباطی ---------- ۱۰۵۳
خواهر خوانده های اصفهان ---------- ۱۰۵۳
لیست اسامی ---------- ۱۰۵۳
شیان – چین ---------- ۱۰۵۴
کوالالامپور – مالزی ---------- ۱۰۵۶
فرایبورگ – آلمان ---------- ۱۰۵۷
فلورانس –ایتالیا ---------- ۱۰۶۴
یاش –رومانی ---------- ۱۰۶۶
بارسلون –اسپانیا ---------- ۱۰۶۶
ایروان –ارمنستان ---------- ۱۰۶۸
کویت – کویت ---------- ۱۰۶۸
هاوانا –کوبا ---------- ۱۰۶۸
سن پترزبورگ – روسیه ---------- ۱۰۷۳
متروی اصفهان در آینده ---------- ۱۰۷۶
اهداف ---------- ۱۰۷۶
شهرستانهای استان اصفهان ---------- ۱۰۷۶
شهر تاریخی کاشان ---------- ۱۰۷۶
تاریخچه ---------- ۱۰۷۶
مراکز تاریخی و باستانی ---------- ۱۰۷۷
خانه بروجردی ها ---------- ۱۰۷۷
آرامگاه سهراب سپهری ---------- ۱۰۷۷
آرامگاه بابا افضل کاشانی ---------- ۱۰۷۷
آرامگاه محتشم کاشانی ---------- ۱۰۷۷
آرامگاه فیض کاشانی ---------- ۱۰۷۸
مدرسه آقا بزرگ کاشان ---------- ۱۰۷۸
باغ و کاخ تاریخی فین ---------- ۱۰۷۸

تپه های سیلک ---- ۱۰۷۸
حمام عبدالرزاق خان ---- ۱۰۷۹
حمام مجموعه اردهال ---- ۱۰۷۹
کاروان سرای سن سن کاشان ---- ۱۰۷۹
کاروان سرای مرنجاب ---- ۱۰۷۹
جاذبه های طبیعی ---- ۱۰۷۹
آب سرخ فریز هند ---- ۱۰۷۹
غار نیاسر کاشان ---- ۱۰۸۰
اماکن زیارتی و مذهبی ---- ۱۰۸۱
مسجد میرعماد ---- ۱۰۸۱
امام زاده حبیب بن موسی ---- ۱۰۸۱
امامزاده شاهزاده عیسی و یحیی ---- ۱۰۸۱
بقعه ابولؤلؤ (بابا شجاع الدین) ---- ۱۰۸۱
شهر تاریخی نیاسر ---- ۱۰۸۱
تاریخچه ---- ۱۰۸۱
چشمه اسکندریه و آبشار نیاسر ---- ۱۰۸۳
چارتاقی ---- ۱۰۸۴
قبرستان پای چارتاقی ---- ۱۰۸۴
مسجد امام حسن عسگری علیه السلام ---- ۱۰۸۴
چنار تالار ---- ۱۰۸۴
مقسم تالار ---- ۱۰۸۴
باغ تالار و عمارت کوشک ---- ۱۰۸۵
غار رییس ---- ۱۰۸۶
زیارت حاج کمال و مزار همجوار آن ---- ۱۰۸۶
آسیاب آبی، حمام صفوی و زیارت پنج امامزاده ---- ۱۰۸۶
چارتاقی ---- ۱۰۸۷
غار رییس ---- ۱۰۸۷
مسجد امام حسن عسگری علیه السلام ---- ۱۰۹۲
شهر تاریخی ابیانه ---- ۱۰۹۹
تاریخچه ---- ۱۰۹۹
شهر تاریخی نائین ---- ۱۱۰۱
تاریخچه ---- ۱۱۰۱

مراکز تاریخی و باستانی ---- ۱۱۰۲
نارنج یا نارین قلعه ---- ۱۱۰۲
قلعه رستم بافران ---- ۱۱۰۲
قلعه مخروبه نیستانک ---- ۱۱۰۲
شهر تاریخی اردستان ---- ۱۱۰۲
تاریخچه ---- ۱۱۰۲
وجه تسمیه اردستان ---- ۱۱۰۳
محلات اردستان ---- ۱۱۰۴
اماکن شهر ---- ۱۱۰۴
شخصیت های برجسته ---- ۱۱۰۴
شهر تاریخی زواره ---- ۱۱۰۹
تاریخچه ---- ۱۱۰۹
شهرستان سمیرم ---- ۱۱۱۰
تاریخچه ---- ۱۱۱۰
روستای آب ملخ ---- ۱۱۱۱
تاریخچه ---- ۱۱۱۱
شهرستان گلپایگان ---- ۱۱۱۲
تاریخچه ---- ۱۱۱۲
مسابقه ---- ۱۱۱۶
سوالات ---- ۱۱۱۶
طریقه ارسال ---- ۱۱۱۹
تاریخ قرعه کشی ---- ۱۱۱۹
درباره مرکز ---- ۱۱۲۰

اصفهان در یک نگاه

مشخصات کتاب

عنوان و نام پدیدآور: اصفهان در یک نگاه (گردآوری در سال ۱۳۸۷)/ تهیه کننده: حسین غزالی اصفهانی

مشخصات نشر: اصفهان؛ مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان ، ۱۳۸۴.

مشخصات ظاهری: نرم افزار تلفن همراه و رایانه

موضوع:اماکن -- تاریخی

موضوع:شیعه -- معماری

موضوع:اماکن تاریخی

موقعیت جغرافیایی اصفهان

تاریخچه

استان اصفهان با مساحت ۱۰۶۱۷۹ کیلومتر مربع، حدود ۲۵ / ۶ درصد از مساحت کل کشور را به خود اختصاص داده است. این استان بین ۳۰ درجه و ۴۲ دقیقه تا ۳۴ درجه و ۳۰ دقیقه عرض شمالی و ۴۹ درجه و ۳۶ دقیقه تا ۵۵ درجه و ۳۲ دقیقه طول شرقی در ایران مرکزی قرار دارد، در حالی که شهر اصفهان با طول جغرافیایی ۵۱ درجه و ۳۹ دقیقه و ۴۰ ثانیه شرقی و عرض جغرافیایی ۳۲ درجه و ۳۸ دقیقه و ۳۰ ثانیه شمالی بعد از تهران و مشهد سومین شهر بزرگ ایران است. استان اصفهان با استانهای دهگانه همسایگی دارد، از شمال به استانهای مرکزی و سمنان، از جنوب به استانهای فارس و کهکیلویه و بویراحمد از مشرق با استانهای یزد و خراسان و از مغرب به استانهای خوزستان و چهارمحال و بختیاری و لرستان محدود می شود از نظر وسعت، استان اصفهان بعد از استانهای خراسان، کرمان، سیستان و بلوچستان و فارس حائز مقام پنجم است. استان اصفهان از نقطه نظر تقسیمات کشوری پیوسته در حال تغییر و تحول بوده است به طوری که از سال ۱۳۱۶ که تاریخ قانونی شدن تقسیمات کشوری است، به عنوان استان دهم و از دو شهرستان اصفهان و یزد تشکیل شده بود. در طول این مدت، تغییرات متعددی در تقسیم بندیهای کشوری به وجود آمده است. چنانچه بر

اساس آخرین تقسیمات کشوری استان اصفهان در سال ۱۳۷۵ به ۱۸ شهرستان تقسیم شده که شامل ۶۷ شهر و ۳۸ بخش و ۱۱۷ دهستان است. که تعداد بخشها، دهستانها و شهرهای موجود در هر یک از شهرستانهای استان در سالهای ۱۳۷۲-۱۳۷۵ را مشاهده می کنیم. جدول ذیل بیان کننده این واقعیت است که واحدهای اداری این استان و حتی وسعت آن در حال تغییر است و یا پیوسته بر تعداد شهرهای استان اضافه می شود یعنی در خلال سالهای ۱۳۷۲ تا ۱۳۷۵، ده شهر به شهرهای استان اضافه شده است.

سال ۱۳۷۲ تعداد شهرستان ۱۷ تعداد بخش ۳۶ تعداد دهستان ۱۱۶ تعداد شهر ۵۷ تعداد آبادی دارای سکنه ۲۳۴۹ مساحت به کیلومترمربع ۱۰۶۱۷۹۵

سال ۱۳۷۵ تعداد شهرستان ۱۸ تعداد بخش ۳۸ تعداد دهستان ۱۱۷ تعداد شهر ۶۷ تعداد آبادی دارای سکنه ۲۳۴۹ مساحت به کیلومترمربع ۱۰۷۰۰۳۶

سال ۱۳۸۵ تعداد شهرستان ۲۱ تعداد بخش ۴۴ تعداد دهستان ۱۲۲ تعداد شهر ۹۲ تعداد آبادی دارای سکنه ۲۳۴۹ مساحت به کیلومترمربع ۱۰۷۰۴۴۳

جدول فوق بیان کننده این واقعیت است که واحدهای اداری این استان و حتی وسعت آن در حال تغییر است و یا پیوسته بر تعداد شهرهای استان اضافه می شود یعنی در خلال سالهای ۱۳۷۲ تا ۱۳۷۵، ده شهر به شهرهای استان اضافه شده است. شهر تاریخی اصفهان مرکز استان اصفهان است و اکنون دارای مقام سوم از نظر جمعیت در سطح کشور می باشد. فاصله اصفهان تا تهران ۴۲۵ کیلومتر است و در جنوب آن قرار دارد. ای شهر به دلیل موقع جغرافیایی بسیار مناسب که در قلب فلات ایران قرار دارد. پیوسته مورد توجه سلاطین و مدیران مملکتی بوده است. اصفهان از سطح عمومی دریاها حدود ۱۵۸۰ متر

ارتفاع دارد و در شرق سلسله جبال زاگرس واقع شده است. این شهر در چهارراه شمالی-جنوبی و شرقی-غربی کشور قرار دارد و در طی تاریخ محل رفت و آمد و برخورد اقوام و فرهنگهای مختلف بوده است. منطقه بزرگ اصفهان در قسمت شمالی و شرقی به کویر محدود می گردد و قسمت غربی و جنوبی آن به ارتفاعات زاگرس منتهی می شود. علت وجودی و پیرایش این شهر را باید مدیون آبهایی دانست که از کوههای زاگرس مرتفع به نام زردکوه بختیاری سرچشمه گرفته و زاینده رود را به وجود آورده و در نتیجه شهر زیبای اصفهان در دو طرف زاینده رود قرار گرفته است. شهر اصفهان بر روی دشتی نسبتا" صاف با شیبی حدود ۲ درصد و به طرف شمال شرقی بنا گردیده است توسعه ی شهر در طی قرون متمادی به سمت جنوب غربی بوده، زیرا در این منطقه آب فراوانتر و آلودگی نیز کمتر است. استرابون (معروف آلمانی می گوید: "نام اصفهان در ابتدا (انزان) بوده و سپس به (گابیان) تبدیل یافته و از دوره هخامنشیان به بعد به (گی) و بعدها به (جی) تبدیل شده است. با مراجعه به منابع و دلائل موجود تاریخی چنین بر می آید که کلمه (آسپادان) به طلمیوس و (سپاهان) پهلوی و اصفهان عرب و اصفهان امروز یک لفظ قدیمی است و به احتمال قریب به یقین اساسا" کلمه پهلوی است و ریشه قدیمتر از پهلوی آن مکشوف نیست. هنگام تصرف اصفهان به دست قوای مهاجم عرب این شهر (جی) نامیده می شده و یا جی یکی از روستاهای بسیار معروف و معتبر شهر بوده که در آبادی به پای شهر می رسیده است. یاقوت حموی

اصفهان را شهر سواران نامیده و حمزه اصفهانی کلمه اصفهان یا اسپاهان را مشتق از سپاه می داند. در کتاب (تقویم البلدان) از ابن حوقل نقل شده است که اصفهان در آخر کوهستان است از جهت جنوب و پرنعمت ترین شهرها است. معدن سرمه دارد. از اصفهان بعد به کاشان و قم می رسند اصل آن (سپاهان) است به معنی لشگرها زیرا که سپاه عجم در وقت بیکاری آنجا جمع بودند.

اصفهان در گذر زمان

اصفهان در دوره مرداویج زیاری

اصفهان در دوره مرداویج زیاری

اصفهان تا ابتدای قرن چهارم هجری در تحت سلطه خلفا باقی بود. در سال ۳۱۹ هجری مرداویج یا (مرداویز) پسر زیار که تابع حکمرانان علوی مازندران بوده و بعد علم طغیان برافراشته و خود را مستقل خوانده بود فرمانروای ری گردید و پس از زد وخوردهایی که با ماکان کاکی سردار دیلمی نمود طبرستان را ضمیمه قلمرو خود کرد و سه پسر بویه ماهیگیر به نام علی و حسن و احمد که در لشگر ماکان خدمت می کردند از این زمان به خدمت مرداویج درآمدند. مرداویج حکومت کرج را به علی داد و در همان سال یعنی ۳۱۹ هجری جبال را فتح نمود بنابراین اصفهان نیز از ایالات جبال بود ضمیمه قلمرو او گردید خلیفه عباسی المقتدر حکومت وی را بر نواحی فتح شده به این شرط پذیرفت که مرداویج اصفهان را تخلیه نماید ولی کمی بعد خلیفه به قتل رسید و مرداویج اصفهان را در قلمرو خویش نگاهداشت. در سال ۳۲۲ هجری خلیفه عباسی القاهر باله مرداویج را به شرط اینکه اصفهان را ترک گوید بر سر کار خویش باقی گذاشت و مرداویج امر خلیفه را اطاعت نموده به برادرش (وشمگیر) حاکم اصفهان فرمان داد شهر را به فرستاده

خلیفه واگذارد لکن در همین ایام القاهربالله از خلافت افتاد و مرداویج بار دیگر اصفهان را در قلمرو خود نگاهداشت. مرداویج قصد داشت ایران را از استیلای تازیان پاک کند و دوباره دستگاه شاهنشاهی ساسانیان را به جای خلافت خلفای بغداد در کنار دجله بگسترد. شکوه و هیبت او را، در دوره های اسلامی هیچیک از کشورگشایان ایران نداشتند.

کاخهای پذیرایی مرداویج در اصفهان

مرداویج پس از تسخیر همدان شهر (دینور) را که در بیست فرسنگی شمال همدان در کنار رودی به همین نام است فتح کرد و سپس چند تن از سران سپاه خود را با قسمتی از لشگریان خویش به اصفهان فرستاد. آنها چون به اصفهان رسیدند کاخهایی را که احمد پسر (ابودلف) در آن شهر ساخته و زیباترین ساختمان اصفهان بود برای پذیرایی مرداویج تعمیر و آماده کردند.. ابودلف و پسرش احراز کارگزاران معروف دربار بغداد در نواحی مرکزی ایران بودند و در اصفهان سراهای بسیار زیبا ساخته بودند که مهمترین ساختمانهای شهر به شمار می رفت و چون چندی متروک مانده بود حاجت به تعمیر داشت و این کاخها را به اینگونه تعمیر کردند تا مرداویج در بازگشت به اصفهان سرای شاهانه ای در اختیار داشته باشد.

همین که تعمیر کاخها به پایان رسید و گرداگرد آنها بستانهای زیبا فراهم شد مرداویج با چهل تا پنجاه هزار سپاهیان خود از همدان به راه افتاد و به اصفهان رسید و در آن کاخها جای گرفت و لشگریان وی در شهر پراکنده شدند. در سال ۳۲۳ مرداویز وسیله فراهم می کرد که به سوی بغداد رود و تاج و تخت خلفای تازی را براندازد و خود به جای شاهنشاهان ساسانی در

بغداد به تخت بنشیند و قصد او آن بود که زمستان آن سال بگذرد و پس از آن به این سفر شگفت آغاز کند. وی پی در پی دستور می فرستاد که هر چه زودتر طاق کسری و ایوان مدائن یعنی کاخ معروف شاهنشاهان ساسانی را در تیسفون تعمیر کنند و آن را به صورتیکه در زمان ساسانیان داشته است برگردانند تا چون بغداد را بگیرد و خلیفه را براندازد در زیر آن طاق مانند شاهان ساسانی بر تخت بنشیند. ولی غافل از آنکه خلیفه بیگانه الراضی باله و ناجوانمردانی که گرد او را گرفته و به طفیل او شکم و کیسه می انباشتند. سرانجام به حیله و خیانت نخواهد گذاشت وی مقصود خود را عملی کرده و بهار آن سال را به چشم ببیند مرداویز روز ۱۳ بهمن سال ۳۲۳ در گرمابه به دنبال توطئه ای که به وسیله سران و غلامان ترک او ترتیب داده شده بود به قتل رسید.

اصفهان در دوره دیالمه

اصفهان در دوره دیالمه

پس از قتل مرداویج علی پسر بویه ملقب به عمادالدوله برادر خود حسن معروف به رکن الدوله را به تسخیر اصفهان فرستاد و حسن پس از فتح اصفهان عازم تسخیر همدان و ری و قزوین و قم و کاشان شد. امّا در سال ۳۲۷ وشمگیر زیاری اصفهان را از دست حسن بن بویه گرفت و حسن به اصطخر گریخت امیر زیاری سپس به فتح قلعه الموت نیز نائل آمد و قدرت وشوکتش بالاـ گرفت و چون ماکان سردار معروف دیلمی که در حیات مرداویج به دربار امیرنصر سامانی پناه برده بود در سال ۳۲۸ امیرنصر را ترک گفتند و تحت امر وشمگیر درآمده و مأمور گرگان شده

بود و امیرنصر سردار معروف خود ابوعلی چغانی را به تسخیر گرگان فرستاده بودو وشمگیر مجبور شده بود قسمت عمده سپاهیان خود را برای جنگ با ابوعلی به کمک ماکان بفرستند حسن پسر بویه و برادرش علی از فرصت استفاده کرده مجددا اصفهان را در اختیار خود آوردند و جمعی از سران سپاهی وشمگیر را دستگیر نمودند.. اصفهان از این زمان به بعد قلمرو آل بویه گردید و حسن رکن الدوله در بسط و توسعه آن کوشید گفته اند روزیکه قمر در برج قوس بود رکن الدوله دستور داد ساختمان باروئی را به دو شهر آغاز کنند.

دور این بار و ۲۱ هزار گام بوده است. تا چند سال قبل آثاری از باروی فربور و خندق اطراف آن در بیرون دروازه طوقچی تا دروازه جویباره و پایین دروازه باقی بوده است.. در اواخر سال ۳۶۵ رکن الدوله که عمرش نزدیک به هفتاد رسیده بود مریض شد و در اصفهان در ضیافت بزرگی که سه پسر او و سران سپاهی دیلم جمع آمده بودند ابوشجاع پناه خسرو عضدالدوله را به ولیعهد و وارث ملک خویش معرفی نمود و همدان و ری و قزوین و نواحی مجاور آنها را به پسر دیگر خود ابوالحسن علی فخرالدوله و اصفهان را به پسر سوّم خود ابومنصور بویه (مؤیدالدوله) واگذاشت و به فرزندان دوم و سوم خود توصیه نمود که از اطاعت عنصرالدوله خارج نشوند. سپس از اصفهان به ری برگشت و در آنجا در محرم ۳۶۶ درگذشت.. با راه یافتن صاحب اسماعیل بن عباد در دستگاه حکومت مؤیدالدوله و فخرالدوله و وزارت این دو امیر دیلمی اصفهان شهر وسیعی شد. صاحب بن عباد که از منشیان و بلغای بسیار معروف

زبان عربی است (۳۲۶-۳۸۵) مردی کریم و فضل دوست و بخشنده و نسبت به شعرا و بذال و شوق بوده و در ری و اصفهان همه وقت در گرد او جمع کثیری از اهل علم و بحث و شعر و ادبی می زیسته و به نام او شعر می گفته و کتاب می نوشته اند.

اصفهان در اواخر دوره دیالمه "دوره حکمرانان کاکوی"

دو سال بعد از فوت صاحب بن عباد فخرالدوله نیز وفات یافت و چون پسران او به حد رشد رسیده بودند زوجه اش سیده خاتون دختر اسپهبد رستم بن مرزبان متصدی امور مملکت شد و او پسر چهار ساله خود ابوطالب رستم را با لقب مجدالدوله نامزد امارت ری و جانشینی شوهر کرد و همدان و کرمانشاه را هم به پسر دیگر خود ابوطاهر شمس الدوله سپرد.

و حکومت اصفهان را به پسر خال خود که ابوجعفر محمدبن دشمنزیار نام داشت به لقب "علاء الدوله" ملقب گردید واگذاشت. حکمرانان کاکوی شهر اصفهان را وسعت دادند، علاء الدوله کاکویه حصار شهر را که طول آن بیش از پانزده هزار گام بود ساخته و شهر در این موقع دوازده دروازه بزرگ داشت که از مفرغ مستور بود و از جمله مفاخر و زینت داخلی شهر هزار کوشک و سرای بوده است وکاروانسراهای عالی و مساجد خوب داشته. هر روز دو هزار گوسفند و صد رأس گاو ذبح می شده و در محله "کرواآن" پنجاه مسجد بوده است. یکی از محلات امروز اصفهان به نام "پشت بارو" معروف است که به محله بیدآباد از محلات قدیمی و پر جمعیت اصفهان اتصال دارد و چنانکه از اسم آن معلوم می شود این قسمت حد خارج باروی علاء الدوله می باشد. محلات دیگری که در خارج

از این بـارو واقع می شـده انـد به ترتیـبی که "مـافروخی" در محـاسن اصـفهان آورده است عبـارت بودنـد از: کی آن-براآن-سنبلان-خرچان-فرسان-باغ عبدالعزیز-کرواآن-اشکهان-لنبان-ویدآباد. شیخ الرئیس ابوعلی سینا فیلسوف شهیر ایرانی چندی وزارت علاءالـدوله را به عهده داشـته است و در ضـمن اشـتغال به شـغل وزارت تدریس هم می کرده، قبه مدرس ابن سـینا در باب الدشت "در دشت امروز" هنوز باقی است و مردم آن حدود آن را به نام "علی سینا" می خوانند.

اصفهان در عهد غزنویان

در سال ۴۲۰ هجری مجدالدوله دیلمی که از شّـر لشگریان خویش ایمن نبود به سلطان محمود غزنوی متوسل شد و محمود که منتظر چنین فرصتی بود. علی حاجب را به ری فرسـتاد و دسـتور داد که مجدالدوله را دسـتگیر نماید سـپس خود او نیز در ربیع الاـخر سال ۴۲۰ به ری رسـید و قریب یـک میلیون دینـار وجه نقـد و پانصـد هزار دینـار جواهرات مجدالـدوله را تصـرف خود گرفت. حکومت اصـفهان در این تاریـخ بـا علاء الـدوله کاکویه بود و او چون دیـد که محمود به ری و قزوین دست یافته و به ممالك او هم نظر داد، پیشـدستی نمود و در اصـفهان به نام سـلطان محمود غزنوی خطبه خوانـد. محمود هم معترض او نشد و علاء الدوله همچنان در حکومت ولایت خود باقی ماند. پس از مراجعت محمود پسـرش مسعود به اصفهان حمله برد و آنجا را از دست علاـأ الـدوله بیرون آورد و از جانب خود کسـی را به حکومت اصـفهان گماشت و به ری برگشت، امّا مردم اصـفهان برگماشـته مسعود شوریدند و او را کشتند و مسعود بار دیگر از ری به اصفهان آمد و به کشتار مردم اصفهان دست زد و قریب به پنجاه هزار نفر از مردم را

کشت و مجددا شهر را تحت امر خود درآورد و علاء الدوله فراری و متواری شد. در این حمله اصفهان غارت شده و بسیاری از عمارات آن نیز خراب گردیده است.

اصفهان در دوران پادشاهان سلجوقی

در سال ۴۳۸ طغرل مؤسس دولت سلجوقی به عزم تسخیر اصفهان شهر را در محاصره گرفت امّا قادر به گشودن آنجا نشد و ابومنصور فرامرز کاکویه بنیره علاء الدوله در مقابل سلطان سلجوقی سخت پایداری کرد عاقبت طغرل خطبه بخواند و از سر فتح اصفهان گذشت.

طغرل بار دیگر در محرم سال ۴۴۲ اصفهان را محاصره کرد و کسال تمال شهر را محصور نمود و مردم را در زحمت شدید انداخت عاقبت در سال ۴۴۳ "محرم" به تسخیر اصفهان نایل آمده دولت دیالمه کاکویه را از این شهر برانداخت و ابومنصور فرامرز را از جانب خود به حکومت یزد و ابرقو فرستاد. ناصرخسرو قبادیانی (۳۹۴-۴۸۱ هجری) شاعر و جهانگرد و معروف ایران در قرن پنجم هجری که مقارن این ایام اصفهان را دیده است می گوید: من در همه ی زمین پارسی گویان شهری نیکوتر و جامع تر و آبادان تر از اصفهان ندیدم طغرل مؤسس دولت سلجوقی از شوال ۴۲۹ تا رمضان ۴۵۵ قریب ۲۶ سال سلطنت کرد و در سن ۷۰ سالگی در ری وفات نمودو وزارت خواجه نظام الملك مورد توّجه پادشاه و وزیر او بود...

اصفهان در دوره ملکشاه

ملشکاه به هر جهت بزرگترین سلاطین سلجوقی استاد و دولت سلجوقیان در عهد او به منتهای وسعت و عظمت خود رسیده است. چه از حد چین تا مدیترانه و از شمال دریاچه خوارزم و دشت قبچاق تا ماوراء یمن به نام او خطبه می خوانند و امپراتور روم شرقی و امرای عیسوی گرجستان به او خراج و جیزه می دادند و اصفهان درعهد او و خواجه نظام الملك از مهمترین بلاد دنیا و یکی از آبادترین آنها بوده و این پادشاه و وزیر و عمال

و اعیان دیگر سلجوقی به ساختن ابنیه های بزرگ پرداختند که هنوز تعدادی از آنها برجاست. ملکشاه بعد از پدر خود الب ارسلان رسما"اصفهان را به پایتختی خویش انتخاب نمود و عمارتهای بسیار از کوشکها و باغها به دستور او به وجود آمد. مانند: باغ کاران، باغ فلاسان و باغ احمد سیاه، باغ بکر، قلعه شهر و دز کوه، مهمّترین این باغها " باغ کاران" بوده است که دو قصر داشته یکی مشرف بر زاینده رود و دیگری به طرف میدان شهر و بین آنها قلعه ها و عمارات قرار داشته است.

می گویند محله خواجوی امروز قسمتی از باغ کاران دوره ملکشاه سلجوقی است. باغ کاران تا قرن هشتم هجری نیز شهرت دوره سلجوقی بوده است. زیرا در سال۷۲۴ به وسیله استاد سطرالدین هروی در "نسخه فردوس اعلی اصفهان است اصفهان" قصیده ای در وصف اصفهان چنین یاد می کند: هر که را بیتی همه لطف است و احسان و کرم هر کجا باشی همه آب است و باغ و بوستان آب حیوان است گویی پیش بستان ارم زنده رود او که دارد باغ کران بر کران "و حافظ از اصفهان چنین یاد می کند": گرچه صد رود است در چشمم مدام زنده رود و باغ کاران یاد باد از مهّمترین آثار دوره ملکشاه سلجوقی یکی گنبد خواجه نظام الملک است و دیگری گنبد تاج الملک که در مسجد جامع اصفهان می باشد گنبد خواجه نظام الملک در طرف جنوب اصفهان و تاج الملک در شمال مسجد که هر دو گنبد به شیوه ساختمان آتشکده ها بنا شده است. و کلا" مهّمترین بنای تاریخی ایران از دوره سلاجقه با اضافات و الحاقات سلسه های بعد از سلاجقه تا

عصر حاضر، مجموعه ای از سبکهای مختلف معماری و تزئینی چهارده قرن تاریخ اسلامی ایرانی است "تحولات خطوط مختلف کوفی انواع خط ثلث، نستعلیق و خطوط فراوان بنایی را در الواح و کتیبه های این مسجد می توان مطالعه نمود. " و مدرسه خواجه نظام الملك که این مدرسه در محله دردشت و نزدیک به مسجد جامع بوده است ولی امروزه وجود ندارد.

ادیان در اصفهان

ادیان

اصفهان همواره محل زندگی ملیتهای گوناگون و مذاهب و دینهای مختلف به شمار می آمده و در مهاجرت های معتقدان دینهای گوناگون نیز جزو شهرهای بزرگ مهاجرپذیر بوده است. بیش از دو هزار و پانصد سال قبل کوروش شاهنشاه هخامنشی با اتخاذ روش و سیاست مدارا در برابر ملتهای مختلف و باورهای گوناگون آنها، یهودیان را که به دست بخت النصر (نبوکد نصر) اسیر شده و در بین النهرین به اجبار اسکان داده شده بودند رهایی داد که بخشی از آنان به سرزمین خود بازگشته و عده ای وارد ایران شده و بیشتر آنها در اصفهان اقامت گزیدند. بعدها با ورود اسلام به ایران و قبول آن دین از سوی ایرانیان، در اصفهان نیز معتقدین به اسلام، مسیحیت، یهودیت و پیروان دین زرتشت، در کنار هم می زیستند.

در قرنهای بعد، با پدیدآمدن فرقه های مذهبی مختلف در اسلام، اصفهان باز هم محل زندگی فرقه های مذهبی مختلف و متعدد اسلامی بود. در گوشه ای از آن شافعیان، در گوشه ای دیگر حنفیان، در یک قسمت شیعیان و در بخشهایی نیز پیروان مسیح و موسی و زرتشت زندگی می کردند. در عهد صفویان نیز هنگامی که شاه عباس اول، ارمنیان مسیحی را از جلفای ارمنستان به محلی در نزدیکی اصفهان کوچ داد، قوم جدیدی با

دین و فرقه های مـذهبی ویژه خود در کنار اقوام و ادیان قبلی جای گرفتند. زیرا این مهاجران تازه نیز پیرو فرقه های مختلفی از دین مسیح بودند. بدین ترتیب اصفهان همواره زیستگاه دهها عقیده مذهبی و دینی بوده است. اما در اینجا تنها دینهای بزرگی که در این شهر بوده و هنوز باقی هستند، برشمرده می شوند.

دین اسلام

دین مردم اصفهان واسلام

عمر، خلیفه دوم مسلمین متوجّه شد یزدگرد پس از شکست نهاوند در گوشه و کنار ایران سفر کرده و به مخالفت می پردازد و در صـدد است مقدّمات جنگ مجددی را فراهم کند و به همین منظور وارد اصـفهان شده است. عمر به عبدالله بن عتبان فرمان داد تا با قشونی به طرف اصـفهان حرکت نمایـد. در این موقع اصـفهان دارای نیروی عظیمی بود که تحت فرمان پاذوسـپان که عرب او را «فاذوسـفان» می نامید، اداره می شد. فرمانده قوای مدافع اصـفهان نیز مردی سالخورده به نام «شهر برازجادویه» بود. او سـپاهی جمع آوری نمود و آماده نبرد شد و به رغم پیری و ناتوانی با عبدالله عتبان که مردی شجاع و مبارز بود به جنگ تن به تن پرداخت و کشته شد که سپاه او راه فرار پیش گرفتند.

به علت اینکه «شـهر بُراز» سالخورده بود اعراب او را شیخ می خواندند، به همین مناسبت محل این جنگ «رستاق الشیخ» نامیده شد. پس از این شـکست، جی که در مشرق اصفهان کنونی است و آن روز از مراکز پرجمعیّت و آباد بوده، به محاصره دشمن درآمد. پاذوسـفان اصـفهان که حکم شاه را داشت، از شهر خارج شد و به عبدالله پیغام فرستاد که بهتر آن است که از سپاه من و تو کسی

کشته نشود. تو شخصاً با من مبارزه کن. اگر مرا کشتی این سپاه تسلیم تو خواهد شد و اگر من تو را کشتم آن وقت من دانم و اعراب. عبدالله که مردی مبارز به شمار می آمد، این شرط را قبول کرد. در هنگام مبارزه و حمله اول فاذوسپان اصفهان، عبدالله از اسب به زمین افتاد ولی با سرعت و در کمال چالاکی باز بر اسب پرید و سوار شد. فاذوسپان هم به او گفت من دلیری تو را آزمودم و نخواستم تو را بکشم وگرنه می توانستم نیزه را به قلب تو فرو ببرم، ولی از کشتن تو دریغ دارم، ما آماده صلح هستیم. بدین گونه سپاه عرب بدون هیچ مانع و جنگ و جدالی وارد اصفهان شد و بدین ترتیب دین اسلام به اصفهان راه یافت.

شیعه در ایران

نویسنده

نویسنده: محمدحسین مظفّر مترجم: سید محمدباقر حجتی

مقدمه

بسم الله الرحمن الرحیم

پس از آن که ایران را مسلمین فتح کردند مردم آن، پی در پی وارد اسلام شدند و هنوز فتح ایران به پایان نرسیده بود که به صورت یکی از اقطار اسلامی در آمد. ایران در آغاز اسلام آوردنِ مردم آن، بلکه حتی تا ایام خلافت امیرالمؤمنین علی علیه السلام با تشیع آشنایی به هم نرسانده بود؛ زیرا تاریخ مطلبی را یاد نکرده که شرکت ایرانی ها در جنگ های سه گانه آن حضرت را برای ما بازگو سازد، با این که آن حضرت کارگزاران خود در ایران را به یاری خود طلبیده بود؛ چنان که تاریخ گویای آن نیست که ایرانی ها در زمان خلافت علی علیه السلام حبّ و ولای او را اظهار کرده باشند. در ایام نهضت و خلافت امام حسن علیه السلام که مدتش کوتاه بود اوضاع ایران را در رابطه با تشیع به همین منوال می بینیم؛ بلکه در تاریخ نیامده است که جز غلام ترک، هیچ یک از ایرانیان در روز عاشورا با امام حسین علیه السلام همراه بوده است. این غلام ترک صرفاً برای خدمت با آن حضرت همراه بوده و برای نصرت و یاری او در کربلا حضور نیافت، با این که ایرانی ها در آن زمان در حجاز و عراق به طور پراکنده حضور داشتند.

آغاز تشیّع در ایران

آری، تشیع شانه به شانه با اسلام همگام بود و هر جا که اسلام وارد می شد تشیع در کنار آن بدانجا راه می یافت با این تفاوت که گاهی سیر و حرکت تشیع در پاره ای از سرزمین ها به کُندی انجام می گرفت؛ چنان که

در ایران در ابتدا، کار چنین بوده است. تشیع در ایران بعد از قرن اول هجری در ایام امام باقر و امام صادق (علیهما السلام) و همزمان با حکومت بنی امیه ظهور کرد. این دو امام، شیعیانی در ایران داشتند که از طریق مکاتبه مسائلی را با آن حضرت در میان می گذاشتند، و حقوق مالی خود را به سوی آن امامان می بردند و یا می فرستادند. نخستین مرکز ظهور تشیع در ایران را باید در خراسان جستجو کرد؛ یعنی تشیع طلوع خود را در ایران از خراسان آغاز نمود. خراسانی ها سنگ زیر بنای کاخ حکومت عباسی به شمار می روند، و پس از آن که بنی عباس بر بلاد اسلامی تسلط یافتند اکثر مردم خراسان پیرو آن ها بوده اند؛ زیرا تشیع در آغاز ظهورش صرفاً عبارت از دوستی علی و اهل البیت (علیهم السلام) بوده است و اعتقاد داشتند اهل البیت فقط بنی هاشم هستند، و فرقی میان علوی و عباسی نمی دیدند، و این فرق و تفاوت وقتی ظاهر شد و مردم فهمیدند که مقصود از اهل بیت «که خداوند پلیدی ها را از آن ها سترده، و آنان را پاک و پاکیزه ساخته است» و یکی از ثقلین به شمار می روند، و پیامبر اکرم (صلّی الله علیه وآله (دستور داد که به آن ها تمسک جویند و بر کشتی نجات آنان در آیند چه کسانی هستند، مدتی از حکومت بنی عباس گذشته بود؛ اما قبل از آن جز اهل بصیرت و عده ای از خواصّ شیعه نمی دانستند ولای اهل بیت) علیهم السلام (چیست؟ و «اهل بیت» عبارت

از چه کسانی هستند. آری! در اینجا فرق آشکاری میان دو فرقه؛ یعنی پیروان بنی امیه و پیروان بنی هاشم وجود داشت. همه ایرانی ها پس از آن که از بنی امیه و والیان آن ها نیّات سوء و شیوه و رفتارهای نکوهیده ای را مشاهده کردند که پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله برای از میان بردن چنان نیات و اعمال سوء از سراسر عالم و بیرون کشیدن و نابود ساختن ریشه های آن از پیکر جوامع بشری مبعوث گردید آری! همه ایرانی ها از آن پس، در خود، نسبت به بنی امیه احساس کینه می کردند، و نسبت به بنی هاشم وِلا و محبتی را در دل خود داشته و دارند. نهضت ایرانی ها با رهبری یحیی بن زید فقط برای آن نبود که صرفاً حسینی علوی است؛ بلکه از آنجا ریشه می گرفت که وی یک فرد هاشمی است که با خاندان اموی رویاروی شده است. فقط عده قلیلی از بینش کافی برخوردار بودند و با یحیی بن زید به منظور حمایت از اهل البیت علیهم السلام وبا شناخت کافی نسبت به آن ها همراهی می کردند؛ زیرا توده مردم ایران در چنان روزگاری اهل البیت) علیهم السلام (را درست نمی شناختند. تشیع با مفهوم خاصّ خود جز پس از آمدن امام رضا علیه السلام به ایران، ظهور نکرد و مأمون از حضور شیعیان نزد امام رضا علیه السلام و تجمع آن ها با آن حضرت ممانعت به عمل نمی آورد؛ بنابراین امکان دسترسی به آن امام وتجمع مردم با او، ومناظره علما با وی در فنون مختلف به دستور مأمون، و

محکوم و فلج شدن مناظره کنندگان و ظهور کرامات و مشاهده فضائل آن حضرت نظرهای اهل بصیرت را به شایستگی فزون تر و صلاحیت بیشتر آن حضرت برای احراز مقام خلافت جلب می نمود، و اذهان آن ها را متوجه این حقیقت می ساخت که آن حضرت و آبا و اجداد او سرچشمه علم نبوی و گنجوران وحی و امامان به حق می باشند. در ایام امام رضا علیه السلام بود که مشعل تشیع در قم برافراشته شد و این سرزمین، دوره مهمی را به خود دیده بود که در آن بزرگان و برجستگانی از علما و رُواتِ موثقی به سر می بردند. اقامت امام رضا علیه السلام در خراسان از دو سال تجاوز نکرد و علیرغم کوتاهی این مدت فضائل و کراماتی از آن حضرت به ظهور رسید که اعتقاد به امامت او در مردم بارور گردید. وقتی مأمون بر شناخت و اعتقاد مردم درباره فضائل ابوالحسن علی بن موسی الرضا علیه السلام واقف گشت ترسید این حقیقت چهره بگشاید و یکباره با عمل انجام شده ای مواجه گردد و ببیند مردم پیرامون آن حضرت را گرفته و امامت او را اعلام نمایند؛ لذا درصدد برآمد آن امام را با حیله و نیرنگ مسموم سازد؛ و سرانجام به هدف خود؛ یعنی کشتن و از میان برداشتن آن حضرت دست یافت.

از همین دوره ها بود که تشیع حرکت و انتشار و رواج خود را آغاز کرد؛ لکن می دانیم که بنی عباس تا چه پایه در رویارویی، درگیری و جنگ با فرزندان علی علیه السلام و شیعیان آن ها موضع انتخاب کرده بودند. سیره

و راه و رسم بنی عباس با چنان موضع گیری احیاناً به صورت مانعی لغزاننده و رکورد آفرینی بود که در سر راه تشیع نهاده می شد. حکومت ها و فرمانروایی هایی از شیعیان در سرزمین ایران پدید آمد که دست تشیع را برگرفته و بازو در بازوی او قرار داد، و ایران اساس استوار تشیع را بنیاد کرد و ارکان آن را بر سر پا ساخت. این حکومت ها و فرمانروایی ها که در ایران پدید آمدند عبارتند از امثال: امارت و فرمانروایی طاهریان، دولت علویان، سلطنت آل بویه، حکومت مغول ها و دیگران.

فرمانروایی طاهریان در هرات

مؤسس و پایه گذار این فرمانروایی و سرسلسله این خاندان (و آن که خاندان مذکور بدو منسوب است) طاهر بن حسین خزاعی میباشد که مأمون وی را به هرات و بلاد بزرگ آن، یعنی خراسان به سال ۲۰۵ ه. ق گمارد. و این سمت را وقتی به طاهر اعطا کرد که او به فتح بغداد و کشتن برادرش امین، موفق گردید و حکومت مأمون بر سرزمین های اسلامی استقرار یافت و او به پایتخت خلافت بنی عباس؛ یعنی بغداد بازگشت. از طاهریان عده ای عهده دار حکومت هرات بودند، و آن ها عبارتند از: طلحه، عبدالله (دو پسر طاهر)، طاهر بن عبدالله بن طاهر و محمد بن طاهر. در ایام حکومت محمد بن طاهر بود که فرمانروایی طاهریان رو به ضعف نهاد و یعقوب لیث صفّار که با او نبرد آغاز کرده بود بر وی استیلا یافت و او و خانواده اش را دستگیر کرد و با دستگیری او حکومت طاهریان در سال ۲۵۹ ه. ق به پایان رسید.

پاره ای از نواحی هرات تحت حکومت عده ای از طاهریان قرار داشت از قبیل عبدالله بن طاهر بن عبدالله بن طاهر، سلیمان بن عبدالله و جز آن ها. ابن اثیر در حوادث سال ۲۵۰ه. ق راجع به جنگ و نبردی که میان حسن بن زید علوی که در دیلم ظهور کرد و میان سلیمان بن عبدالله طاهری روی داد می نویسد: «وقتی میان آن ها جنگ در گرفت بعضی از فرماندهان حسن بن زید به سوی ساری، روی نهادند و بر آن در آمدند؛ وقتی سلیمان این خبر را شنید خود و همراهانش روی به هزیمت گذاشتند و خانواده و فرزندان و باروبنه و اموال خود را در ساری به جای نهادند، و حسن بن زید و یارانش بر همه این اموال و باروبنه و غیره دست یافتند». تا آنجا که می نویسد: سلیمان با اختیار و اراده و با میل و رغبت این هزیمت را پذیرا گشت؛ زیرا طاهریان همگی شیعی بوده اند. وقتی حسن بن زید به طبرستان آمد سلیمان طاهری از جنگ با او خودداری ورزید چون می دانست عبدالله از شیعیانی استوار در تشیع می باشد؛ و لذا سلیمان در این باره می گوید:

نُبِّئتُ خیلَ بن زید اَقبَلت حیناً

تُریدنا لتحسینا الامرّینا

یـا قَومِ ان کـانَت الانباءُ صادِقَه فالویلُ لی و جمیع الطاهرینا اما انا فاذا اصـطفّت کَتائِبُنا أکونُ مِن بنیهم رأسَ المُوالینا فَالعُـذرُ عند رسول اللهِ مُنبسط اذا احتسبتُ دِماءَ الفاطمیینا ۱

کتب تاریخ سرشار از اخبار طاهریان می باشد و برجستگی آن ها در شهامت و دلاوری، بر کسی مخفی و نامعلوم نیست و تشیع به دنبال آن ها هر جا

که حرکت می کردند همراه و همگام بوده است.

دولت علویان

دولت علویان قسمت اول

الف حسن بن زیـد چهار تن از علویان بر دیلم حکومت راندنـد و حسن بن زید، اولین فرد از آن ها است که حکومت دیلم را به دست گرفتنـد. وی در ری می زیست و به دعـوت مردم دیلم، بـدان سـو روی نهـاد و مردم دیلم، کلار (دشت)، چـالوس و رویان به اتّفاق هم، صـلاح بر آن دیدنـد که با وی بیعت کنند؛ لذا همگی با او بیعت نمودند و کارگزاران «ابن اوس» را از این دیار بیرون راندنـد و برای جنگ با سـلیمان بن عبـدالله طاهری (به سوی ساری) روی نهادنـد، مردم جبال طبرسـتان ماننـد جبال سمنگـان و قادشـان و لیث بن قتاده و جماعتی از مردم دامنه این کوه ها به حسن بن زیـد پیوسـتند، آنگاه بر آمل استیلا یافت و جماعت یارانش پس از استیلای بر آمل رو به فزونی نهادنـد. میان حسن بن زیـد و طاهریان جنگ هایی روی داد که گاهی بر آن ها غلبه می کرد و احیاناً مغلوب آن ها واقع می شـد. سپاهیانش، گاهی بر طبرسـتان پیروز می شدند و احیاناً طبرسـتان را از دست آن ها می ربودنـد. سـرانجام کار حسن بن زیـد بالا گرفته و اقتـدار فراوانی در خود به هم رسانیـد تا بر ری و گرگان نیز پیروز شد۲ وقـتی فرمـانروایی محمـد بن طـاهر طـاهری رو به ضـعف گـذارد و یعقوب بن لیث صـفّار بر او غلبه کرد شوکت و اقتـدار حسن بن زید علوی فزونی یافت؛ لکن یعقوب نمی خواست حسن بن زید، بلادی را که به دست آورد به حکومت خود در

آن ها ادامه دهد؛ لذا سپاهی را برای جنگ با حسن بن زید در سال ۲۶۰ه. ق تهیه دید، حسن بن زید شکست خورد و به دیلم روی نهاد و یعقوب ابن لیث بر آمل و ساری استیلا یافت و برای جستجوی حسن بن زید به سوی جبال طبرستان حرکت کرد؛ ولی با باران و گل و لای مواجه شد و به سختی از آن نجات یافت. در سال ۲۶۱ه. ق حسن بن زید بازگشت و بر طبرستان دست یافت و همواره بر این سرزمین حکومت می راند تا آن که در رجب سال ۲۷۰ه. ق مرگ او را در ربود. حکومتش مدت نوزده سال و هشت ماه و شش روز به طول انجامید۳ ب محمد بن زید علوی آنگاه که حسن بن زید از دنیا رفت برادرش، محمد جانشین وی شد. سراسر ایام حکومت محمد بن زید مواجه با جنگ ها و رویدادهای سخت بود. گاهی با صفاریان و زمانی با اسماعیل بن احمد سامانی نبرد می کرد، و در یکی از جنگ های هولناکی که میان او و محمد بن هارون که از سوی اسماعیل سامانی به جنگ با او آمد روی داد جراحتی برداشت. در این جنگ بود که پسرش زید اسیر شد، آنگاه محمد بن زید پس از چندی که جراحت برداشت در سال ۲۸۷ از دنیا رفت ۴ ابن اثیر می گوید: دو نفر برای مرافعه که نام یکی از آن ها معاویه و نام دیگری علی بود نزد محمد بن زید آمدند. محمد بن زید به آن ها گفت: حکم و داوری میان شما روشن است. معاویه گفت: زیر

این دو نام خبری است، محمد بن زید گفت: این خبر چیست؟ معاویه گفت: پدر من یکی از شیعیان راستین بود و نام معاویه بر من نهاد تا مرا از شرّ ناصبی ها و دشمنان علی علیه السلام حفظ کند؛ اما پدر علی، ناصبی بوده و از ترس علویان شیعی، نام او را علی نهاد؛ محمد بن زید تبسمی کرد و به وی نیکی نمود و او را مشمول محبت خود قرار داد.

همین محمد و یا برادر ش حسن بود که اموال زیادی برای بنای مرقد امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب و امام حسین) علیهما السلام) هزینه کرد؛ چنان که به این مطلب در گفتارمان راجع به نجف و کربلا اشاره نمودیم. ج حسن بن علی اطروش وقتی محمد بن زید علوی از دنیا رفت حسن بن علی بن حسن بن عمر بن علی بن حسین علیهم السلام معروف به «اطروش» بر دیلم وارد شد و سیزده سال در آن اقامت داشت و مردم را به اسلام دعوت می کرد. بسیاری از مردم دیلم اسلام آوردند و پیرامون او گرد آمدند. حسن بن علی در بلاد دیلم مساجدی بنا کرد و از مردم دیلم که در پشت سعید رود ۵ تا ناحیه آمل زندگانی می کردند به دست او اسلام آورده و پیرو مذهب حسن بن زید و شیعی بوده اند. علت کری و سنگینی گوش او در شنوایی آن بود. که در جنگ، محمد بن زید اطروش، با شمشیر ضربه ای بر سرش فرود آورد ۶ طبرستان در آن روزگار تحت سلطه سامانیان بود و حسن بن علی درصدد تصرف آن برآمد و

پس از جنگی کـه میـان او و والی دسـت نشانـده سامانیـان در طبرسـتان روی داد بر سـپاه سامانیـان پیروز شـد و طبرسـتان را به تصرف در آورد و به «الناصر» نامبردار شد؛ آنگاه سپاهیان سامانی به سال ۳۰۴ه. ق از خراسان برای جنگ به سوی او تاختند و وی را به قتـل رساندنـد. د حسن بن قـاسم داعی پس از حسن بن علی، دامـاد او حسن بن قـاسم علوی، معروف به «الـداعی» به پاخاست، و بر ری استیلا یافت و طرفداران سامانیان را از آن بیرون راند؛ سـپس قزوین، زنجان، ابهر و قم را به تصرف خود در آورد. در روزگار وی، اسـفار بن شـیرویه دیلمی سـر بر آورد و قـدرت و عظمتی به هم رسانـد و بر طبرسـتان استیلا پیـدا کرد. داعی، در این زمـان در ری به سـر می برد. وقتی گزارش مربوط به اسـفار برای وی رسـید به طبرسـتان بازگشت و میان آن دو جنگ خونینی در گرفت که «داعی علوی» در آن کشـته شـد. این واقعه در سال ۳۱۶ه. ق روی داد. انهزام و فرار اکثر یـاران و سپاهیان حسن بن قاسم داعی، تعمداً صورت گرفت علتش آن بود که «داعی» به یاران خود دستور می داد درست عمل کنند و آنان را از ظلم به مردم و شـرب خمر منع می کرد! به همین جهت کینه داعی را به دل گرفتنـد و تصـمیم داشـتند او را با کودتا دستگیر کنند، ابوالحسین بن اطروش را به فرماندهی خود انتخاب نمایند و خطبه به نام او بخوانند. وقتی حسن بن قاسم داعی از توطئه و نیّات آن ها، آگاه شد کسانی را

که علیه او توطئه کرده بودند به قتل رسانید. اسفار بن شیرویه، احساس کرد گماشته و مأمور او هارون بن بهرام در صدد دعوت مردم به سوی ابوجعفر علوی بر آمده است؛ لذا او را به سوی خود فراخواند و دستور داد با یکی از خانواده اشراف آمل وصلت کند و ابوجعفر و سایر رؤسای علوی را به مجلس عروسی خود دعوت نماید و آن ها را در آن مجلس احضار کند. روز خاصّی را معین کرد و این کار را به انجام رسانید. اسفار در سر موعدِ معین به آمل رسید و ناگهان به خانه هارون حمله ور شد، ابوجعفر و سایر رجال برجسته علوی را دستگیر کرد و آن ها را به سوی بخارا فرستاد و در آنجا زندانی ساخت، تا آن که در ایام فتنه ابوزکریا از زندان رها شدند ۷ و اوضاع علویان در دیلم و طبرستان متلاشی شد. از رهگذر دعوت علویان، تشیع در پاره ای از سرزمین ایران مقامی ارجمند کسب کرده و رو به رواج و انتشار گذاشت. شیعه و آل بویه ۸ در ایران حکومت و اقتدار آل بویه در شیراز آغاز شد؛ آنگاه نفوذ آن به سراسر ایران و عراق، بلکه به تمام بلاد زیر سلطه بنی عباس نفوذ کرده و در آن ها گسترش یافت. آل بویه در زمان حکومت خود در سراسر مملکت توأم با تدبیر و کارآیی سیاسی نفوذ داشتند و خلیفه عباسی صرفاً یک سمبل تشریفاتی به شمار می رفت. این نکته برای هر کسی که مقداری از تاریخ مربوطه را به مطالعه و بررسی گرفته باشد کاملاً معلوم و روشن است.

ممکن است مطالعه کننـده این کتاب تصور کند ما می خواهیم فقط راجع به آل بویه و شـیعه در ایران مطابق عنوانی که مطرح شـد به بحث و گفتگو بپردازیم؛ لکن مـا بحث خود را تعمیم داده و عراق و جاهای دیگر را که سـلطه آل بویه آن ها را فرا می گرفت یـاد کردیم. و هـدف مـا از اختصاص دادن بحث به ایران برای این است که در این فصل درباره ایران به گفتگو نشسـته ایم. مذهب اهل سنت در زمان آل بویه اکثر بلاد ایران و عراق را زیر پوشش خود داشت و آل بویه علیرغم ظهور و پیدایی آن ها در تشیع و دلبستگی شدید نسبت به آن با تسنن به مخالفت و ستیز بر نخاستند، به عکس، زمامداران سنی، با شیعه همانگونه رفتار کردنـد که همه ما از آن آگاهیم. آری! آل بویه با این که از شوکـت و اقتـداری شـگرف برخوردار بودنـد و بر خلافت و سرزمین های اسـلامی کاملاً تسـلط داشـتند، شـیوه و رفتاری نیکو با رعیّت در پیش گرفتنـد و به خاطر تشـیع خود با اهل سـنت تعصب آمیز عمل نمی کردند؛ بلکه در ایام حکومت آن ها حوادثی میان شیعه و سنی رخ داد که فتنه از سوی اهل سنت به هم رسـیده بود، از سـلطان شـیعی حیا نکردنـد، و سـطوت و قـدرت سـلطان را مدّ نظر قرار ندادند؛ مع هذا آل بویه در مقام دفاع و حمایت از شـیعه اهل سـنت را به مجازات نگرفتنـد. با مطالعه حوادث پس از سال ۴۴۰ه. ق در کتـاب «الکامل» به این نکته پی می بریم که چرا سرزمین های

اسلامی در برابر فرمانروایان بویه که صاحب قدرت و عطا بودند رام بوده و آنان بدون این که با حلّ مشکلات زیادی رو به رو گردند با اقتدار به حکومت خود ادامه می دادند. آل بویه مانند سایر ملوک و امرایی که به یکی از مذاهب پایبند بودند در خدمت، به مذهب سرشته شده بودند؛ زیرا آل بویه در مقام دفاع از مذهب به اندازه توانایی و به همان مقداری که اطلاعات و معلومات آن ها اقتضا می کرد کوشش خود را مبذول می داشتند؛ لذا سراسر دوران حکومت آل بویه را باید دوران سعی و ترویج مذاهب اهل بیت) علیهم السلام (دانست. در تاریخ می بینید که برای دفاع از این مذهب و بالا بردن مقام عترت پاک رسول اکرم (صلّی الله علیه وآله) از هر راهی بهره می جسته و آن را در می نوردیدند. روز هیجدهم ذی حجه، روز غدیرخم و روزی است که رسول خدا (صلّی الله علیه وآله (بر فراز منبری آمد که مسلمانان آن را از محمل شتران پرداخته بودند، آن حضرت در مقام بیان فضیلت اهل البیت و علی مرتضی علیهم السلام خطبه ای ایراد فرمود و ضمن آن فرمود: آیا من نسبت به شما از خود شما سزاوارتر نیستم؟ مسلمین گفتند: آری. وقتی از مردم راجع به این مطلب اقرار گرفت، فرمود: هر کس که من مولاـ و سزاوارتر از خودِ او بر او می باشم این علی مولای اوست، خدایا! دوست بدار آن که او را دوست می دارد و دشمن بدار آن که او را دشمن می دارد. این جمله پاره ای از سخنان رسول

اکرم صلی الله علیه وآله را تشکیل می دهد که درباره ابوالحسن، علیّ مرتضی علیه السلام ایراد فرمود. شیعه به چنین روزی به عنوان یکی از اعیاد بزرگ می نگریست؛ زیرا رسول خدا) صلّی الله علیه و آله (، علیّ مرتضی علیه السلام را به عنوان امام، خلیفه و سزاوارتر از مردم نسبت به خودشان منصوب فرمود؛ بنابراین شیعیان سزاوارتر بودند که این روز را بزرگ بر شمرده و از آن تجلیل به عمل آورند. آل بویه این روز را سخت گرامی می داشتند و در تقدیس و گرامی داشت آن آشکارا می کوشیدند و کارهایی در این روز صورت می دادند که در هیچ عیدی جز آن دست به چنان کارهایی نمی زدند، اظهار سرور و شادمانی می کردند، جامه های فاخر در بر می گرفتند و کوشش زیادی در اطعام و گستردن سفره های تشریفاتی به کار می داشتند به طوری که مطبوع ترین خوراک ها را برای مقیم و مسافر بر روی این سفره ها آماده می ساختند و در بخشش و انفاق دست ها را گشاده می کردند؛ امثال اینگونه کارها که ولای و محبت آن ها نسبت به علیّ مرتضی علیه السلام و تجلیل از چنین روزی آنان را به این کار فرا می خواند. ملوک و فرمانروایان شیعه، از آل بویه در هر نقطه که به سر می بردند پیروی کردند که از آن جمله فاطمیین مصر هستند. یکی از شواهد این مطلب که شیعه در چنین روز؛ یعنی «غدیر» اظهار شادمانی می کردند و آن را به عنوان روز عید قرار می دادند گفتار ابن اثیر درباره حوادث

سال ۳۰۸ه. ق است. وی می نویسد: «در این سال مردم «باب البصره» که محله ای در بغداد است در روز بیست و ششم ذی حجه آذین بندی شکوهمندی بر پا کرده و شادمانی فراوانی نشان می دهند؛ بدینسان در روز هیجدهم محرم دست به کار اعمالی می گردند که شیعیان در روز عاشورا دست اندر کار آن می شوند؛ علت آن این است که شیعیان «کَرخ» ۹ در روز هیجدهم ذی حجه که روز غدیر است قبه ها و گنبدها برمی افرازند و جامه های فاخر برای زینت در بر خود می گیرند. همین شیعیان در روز عاشورا در رابطه با سوگواری و نوحه و اظهار غم و اندوه کارهایی انجام می دهند که مشهور است. مردم «باب البصره» در برابر این کار هشت روز بعد از عید غدیر ۱۰ مانند شیعیان جشن و سرور به پا می کنند و می گویند: در این روز نبیّ اکرم (صلّی الله علیه وآله (و ابوبکر وارد غار شدند. مردم باب البصره هم چنین هشت روز پس از عاشورا را به مانند شیعیان در روز عاشورا ماتم می گیرند و به عزاداری می پردازند، و می گویند: در این روز مصعب بن زبیر به قتل رسید ۱۱ اگر روز غار روز عید، و روز قتل مصعب روز حزن و اندوه باشد برای شیعه مشکلی به وجود نمی آورد. اما آیا روز قتل مصعب را می توان با روز عاشورا مقایسه کرد؟ آیا روز غدیر همان روزی نیست که بیش از صد هزار مسلمان در آن روز گرد هم آمدند و علی علیه السلام را به خاطر مقام

والایش تهنیت گفتند؟ حتی ابوبکر و عمر در مقام تبریک گویی به علی علیه السلام عرض کردند: بخ بخ لک اصبحت مولای و مولی کل مؤمن و مؤمنه»: ۱۲؛ بنابراین لازم است همه مسلمین در جشن و سرور برای چنین روزی شریک شادی هم باشند. اما روز عاشورای حسینی، سزاست که تمام مسلمانان عالم برای چنین روزی افسرده و اندوهگین شوند؛ مگر نه این است که حسین علیه السلام سبط رسول اکرم (صلّی الله علیه وآله)، و ریحانه او، خامس اصحاب کسا، و از زمره اهل بیتی بود که خداوند پلیدی ها را از آن ها سترد؟ آیا حسین علیه السلام سرور اهل بهشت نبوده است؟ آیا نه این است که حادثه شهادت او حادثه دردناکی است که روزگار مانند آنرا به خود ندیده است؟ برای این که برای حزن و اندوه بر آن حضرت انگیزه ای را یاد کنیم کافی است که بگوییم: باید با رسول اکرم (صلّی الله علیه وآله) همدردی نماییم و فرمان او را به اجرا در آوریم؛ زیرا رسول اکرم صلی الله علیه وآله ده ها سال پیش از واقعه عاشورا برای چنین روزی گریست و اندوهگین گشت، و مردم را به حزن و اندوه و گریستن بر آن حضرت فرمان داد. شیعه همانگونه که ابن اثیر می گوید: در روز عاشورا جهت سوگواری، نوحه و اظهار غم و اندوه کارهایی انجام می دهند که مشهور است؛ لکن آل بویه این کار را در تمام بلاد تعمیم دادند و آن را به شیعه محدود نساختند؛ زیرا معزّالدوله، احمد بن بویه به مردم دستور داد در روز عاشورا دکاکین خود را

ببندند، بازار و خرید و فروش را تعطیل نمایند، نوحه و گریستن در پیش گیرند و جامه هایی پشمینه و خشن در بر کننند مردم نیز طبق دستور عمل نمودند). الکامل، در حوادث سال ۲۵۲ه ق (. مقام و موقعیّت چنین روزی را باید آنگونه در نظر گرفت که فرمانروایان آل بویه آن را به عنوان روز حزن و اندوه و گریستن انتخاب کردند و مردم را به ماتم گیری و سوگواری تشویق می نمودند. با توجه به این حقیقت چرا نباید شیعیان در سایه استمرار این شعائر، نیرومند نشده باشند در حالی که در اجرای شعائر مزبور، فرمانروایان نیز دست آن ها را به نشانه تأیید می گرفتند؟ ! این دو روز (غدیر و عاشورا) دو مظهر شیعی بوده است؛ به همین جهت زمامداران شیعی آن دو را تأیید می نمودند و زعمای اهل سنت با آن دو مخالفت میورزیدند و «دو روز دیگری» را مقرر کردند و خواستند با مقرر کردن آن دو روز با شیعیان رویاروی گردند. حق این بود و هست که اهل سنت با شیعه درباره روز غدیر و عاشورا به مخالفت بر نمی خاستند؛ چنان که سزا نبود شیعه راجع به آن دو روزی که اهل سنت یکی را روز شادمانی و دیگری را روز عزا اعلام کردند با آن ها دم از مخالفت زنند (بلکه سزاست بر سر این گونه مسائل به توافق برسند) چنان که می بینیم هم اکنون اهل سنت در بسیاری از مظاهر حزن و سوگواری در روز عاشورا با شیعیان پس از آن که این رویارویی نکوهیده را که ناشی از تعصب کورکورانه است

فراموش کردند هم آواز شده و خود را در غم مصیبت آنان با اجرای مراسم عزا، شریک و سهیم اعلام می کنند. آل بویه در جهت خدمت به مذهب تشیع، صرفاً به مظاهر سرور در روز غدیر و شعائر حزن و اندوه در روز عاشورا اکتفا ننمودند؛ بلکه مساعی خویش را به هر وسیله ممکن و به قدر توانایی در خدمت به اهل البیت مصروف می داشتند؛ آنان علمای شیعه را با تمام وسایل و امکانات گرامی می داشتند و درباره آن ها از هیچگونه تجلیل و ابراز عنایت و بذل اموال فراوان دریغ نمی کردند؛ حتی عضدالدوله با وضع شکوهمندی سوار بر مرکب می شد و به زیارت و دیدار شیخ مفید، محمد بن محمد بن نعمان (طاب ثراه) می رفت. تا آنجا که ابن اثیر در حوادث سال ۳۷۲ه. ق می نویسد: عضدالدوله دوستدار علم و اهل علم بوده و به علما ارج می نهاد، از احسان به آن ها دریغ نمی کرد و با آنان می نشست تا در مسائل با هم به مناظره بپردازند۱۳. در ذیل کتاب «التمهید» باقلانی ضمن شرح حال عضدالدوله ۱۴ آمده است: ابوعبدالله و دیگران گفته اند: عضدالدوله فنا خسرو بن بویه دیلمی دوستدار علم و علما بوده است، و مجلس او مشحون از شمار زیادی از علما و دانشمندان هر فنّی بود و اکثر آن ها از فقها و متکلمین تشکل می یافتند، عضدالدوله برای آن ها مجالسی برای مناظره منعقد می ساخت. دانشمندان از هر شهری آهنگ محضر او می نمودند و برای او و به نام او کتاب هایی تألیف می کردند که از

آن جمله «الإیضـاح» در نحو، «الحجه فی القراءات»، «الملکی» در طب، «التـاجی» در تاریـخ و جز آن هـا است. (۱۵) این سخن «ابن اثیر» گواه و مؤید آن است که عضدالدوله نسـبت به همه اهل دانش اعمّ از شیعه و سنی محبت میورزید و احترام و محبت او، به علمای شیعه محدود نبود. همین نکته ما را به سـخنی که قبلاً راجع به آل بویه یاد کردیم رهنمون ساخت مبنی بر این که آل بویه بـا مـذهب اهل سـنت در مقام معارضه و ضـدیّت بر نمی آمدنـد؛ بلکه علم را از هر مـذهب و مکتبی مشـمول تأییـد و حمایت خود قرار می دادنـد. آل بویه شـیعیان رادر مشاهـدِ مشـرّفه اسـکان دادند و مقرری های منظم و هزینه هایی برای آن ها تعیین نمودند و در عطا و بخشـش نسـبت به آن ها دستی گشاده داشـتند؛ زیرا این مشاهد، آنگاه که از نظر زندگانی برخوردار از آسایش و رفاه می شد مهاجران به سوی آن ها می کوچیدند و اقامت در آن ها برای زائران امکان پذیر و مطبوع می گشت. آل بویه بناهای عظیم و شـکوهمندی در مشاهد مشـرفه بر پا کردند، و گنبدهای رفیعی بر روی ضـریح های مقدس برافراشتند؛ حتی عضدالدوله و سـپاهیانش قریب به یکسال برای ساختمان مرقد علوی علیه السـلام و تکمیل و توسـعه آن در نجف اشـرف اقـامت نموده و آن را در نهـایت شـکوه و عظمت تکمیـل کرد، و خـانه هـا و ربـاط ها در آنجا بنا نمود، و با دستی باز علویان، علما، مجاوران، نگهبانان و متولیان این مرقد شریف را از بخشش های فراوان خود بهره مند

ساخت و قناتی را که آل اعیَن ایجاد کرده بودند اصلاح و بازسازی کرد. و بدینسان در مشهد حسینی (علی من شرفه و آله و اصحابه ازکی التحیات) به کارهای جالبی دست زد، و به توسعه و بازسازی و صرف اموال برای زوّار و متولیان و مجاوران مرقد امام حسین (علیه السلام (در کربلا همت گمارد. آل بویه همواره در زمان حیات خود برای زیارت، آهنگ این مرقدهای شریف می نمودند و جنازه های آن ها را پس از مرگ به این مکان های مقدس می بردند تا در جوار آن ها به خاک سپرده شوند. من در صحن مرقد علوی در پشت مرقد کنار در صحن که به «باب الطوسی» معروف است قبور آن ها را دیدار کردم. خلاصه آن که: آل بویه در خدمت به مذهب و مکتب اهل البیت علیهم السلام تا توانستند همه مساعی خود را به کار گرفتند و به اندازه استطاعت خویش در مقام احیای تشیع برآمدند؛

دولت علویان قسمت دوم

حتی پاره ای از مورخین به رواج و انتشار تشیع در زمان حکومت آن ها و فزونی شمار شیعیان در عهد فرمانروایی آنان، زبان به اعتراف گشودند؛ و آثار این خاندان در ایران و عراق گواه بر همین سخن است؛ تاریخ نیز این آثار را جاویدان نگاه داشته است، اگر چه این آثار رو به ویرانی نهادند. کسی که به تاریخ ایران قبل از حکومت آل بویه و همزمان با آل بویه آشنایی دارد نقش عظیم و مؤثر آل بویه در حفظ تشیع و نشر آن را به خوبی می شناسد، همین قدر کافی است بگوییم آل بویه به منظور استقرار و

انتشار تشیع شخصیتی، مانند صاحب بن عباد (۱۶) را به وزارت برگزیدند. علما و شعرای بی شماری گرد او جمع می شدند، اجتماعی بی نظیر که جز برای سیف الدوله آل حمدان برای هیچ زعیم و فرمانروایی فراهم نیامده بود. برای او بود که بابویه (طاب ثراه) کتاب «عیون الاخبار» را نگاشت و ثعالبی کتاب «یتیمه الدهر» را در گزارش احوال او و شعرای او تألیف کرد. ابن خلکان مصنفاتی از صاحب بن عباد یاد می کند، از آن جمله کتاب «الإمامه» است که «صاحب» در این کتاب در تفضیل علی بن ابی طالب علیه السلام و اثبات امامت او بحث کرده است. و دیگری کتاب «المحیط» در لغت. من نسخه ای از این کتاب را در کتابخانه محمد سماوی در نجف دیدم که آن را به قلم خود استنساخ کرده بود. این کتاب، تلخیص کتاب «العین» خلیل می باشد که شواهد شعری در آن حذف و فصول آن به بهترین وجه تبویب و تنظیم شده است. مقام صاحب بن عباد آن چنان رفیع گشته بود که «شریف رضی» وی را در حیاتش مدح گفته و پس از وفاتش مرثیه ای برای او سروده است. صاحب ابن عباد به سال ۳۲۶ه. ق زاده شد، و در سال ۳۸۵ ه. ق از دنیا رفت. که تشیع او آشکار بود و در راه نشر آن فداکاری می کرد. اگر بخواهیم سخن را درباره خدمات دینی و مذهبی آل بویه و دفاع و حمایت آن ها از تشیع گسترده سازیم، بحث ما طولانی گشته و از هدف و منظور خود که ایجاز و اختصار است خارج می شویم؛

علاوه بر این، آثار این خاندان آن چنان فراوان و بی شمار است که صحیفه هایی این چنین محدود، گنجایش پذیرفتن و نگاشتن آن ها را ندارد. شیعه و مغول ها (۱۷) در ایران میان حکومت و فرمانروایی آل بویه و مغول ها علی رغم آن که از نظر زمان مسافتی طولانی، آن ها را از هم جدا می سازد دولت و حکومت مهم و قابل ذکری وجود ندارد که از تشیع حمایت به عمل آورده و از شیعیان دستگیری کرده باشد؛ بلکه احیاناً پاره ای از حکومت ها که دارای قدرت و شوکت بودند به پا خواستند و با شیعه جنگ و ستیز نموده و آن ها را آماج دشمنی های خود قرار دادند؛ مانند سلجوقیان که رفتار آن ها در ستیزه گری ودشمنی با شیعه در بغداد و جز آن در کتب تاریخ ثبت و ضبط شده است (۱۸) سرانجام دولت و حکومت مغول ها سربلند کرد و هولاکوخان بر ایران استیلا یافت و بار دیگر بر عراق یورش برد، حکومت و خلافت بنی عباس را منقرض ساخت و به همه مذاهب آزادی داد؛ از جمله مذهب اهل بیت علیهم السلام در تمام بلادی که زیر نفوذ او به سر می بردند.

هولاکوخان به همه ادیان و پیروانش احترام می گذاشت و اهل علم و افراد با لیاقت را ارج می نهاد؛ اگر چه با او هم مسلک نمی بودند؛ به همین جهت آن روزی که فاتحانه وارد بغداد شد میان علمای شیعه و اهل سنت گردهمایی و همبستگی به هم رساند. کشتارهای او در بغداد از آن رو نبوده است که بغداد

یک شـهر اسـلامی به شـمار می رفت تا بگوییم هولاکوخان در مقام دشـمنی با اسلام به این کشتار دست یازیده است؛ بلکه از آن رو بـوده است که بغـداد بـا او رویـاروی گشـته ودر مقابـل یورش او مقـاومت می کرد، هولاـکو، ذاتـاً جنگجو و سفّاک و خونریز بوده و در هر منطقه ای که در برابر او به جنگ بر می خاست هر چنـد مردم هم اگر با او هم مسـلک بودند برای غلبه و پیروزی دست به خونریزی می زد. بنـابراین ادیـان در زمان هولاکوخان آزاد بوده و فرزنـدان و نواده های او نیز به همین منوال مـذاهب را آزاد گذاشـته بودند). ۱۹) اساساً برای حیات و زنـدگانی شـیعه و حیات و پایـداری مـذهب اهل بیت علیهم السـلام کافی بود صـرفاً به آنها آزادی عمل اعطا گردد؛ اما حمایت از شیعه و تشیع و همیاری با آن از سوی وزیر و یا امیر را باید فوق خواسـته ها و ایده مطلوب شـیعه و تشـیع بر شمرد. وقتی هولاکوخان به ادیان و مذاهب از آن جمله به مذهب تشیع آزادی اعطا کرد، و گزند و آسـیبی بر مردم حله، کربلا و نجف که همه مردم این چند شـهر شیعی بودند وارد نساخت در بعضی این تصور به وجود آمـد که هولاکوخـان اسـلام آورده و به مـذهب تشـیع گردن نهـاده است؛ اما یادآور می شویم: چنین تصوری را باید پنداری نادرست بر شـمرد؛ زیرا صرفاً آسیب ندیدن مردم شهرهای یاد شده را نمی توان دلیلی برای این امر دانست، به ویژه آن که این آزادی نسبت به همه مذاهب و ادیان گسترش داشت (و اساساً اختصاص

به دین اسلام نداشت تا نوبت به مذهب تشیع برسد)؛ اما مصونیت مردم شهرهای مذکور از آسیب و خونریزی های هولاکوخان نتیجه تدبیر علما و رجال با فکر شهرهای یاد شده بوده است؛ زیرا آن ها قبل از فتح بغداد از او امان خواستند و او هم به آن ها قول داد که آسیبی متوجه آنان نسازد. این تصور غلط، از آن رو پدید آمد، چون قبل از هولاکوخان بر شیعیان فشار وارد می شد و شیعیان هم معمولاً وقتی مانعی بر سر راه خود نمی دیدند از اختفا سر بر آورده و قد علم می کردند. و همین عادتی که شیعیان بدان خو گرفته بودند باعث می شد که دشمنان آن ها تضییقاتی برای آن ها فراهم آورند، و در برابر خواسته های آن ها موانعی ایجاد کنند؛ اما نمی دانستند که مانند هولاکوخان اگر آزادی را از مذهب سلب کرده باشد معقول نبود که از مذهب تشیع سلب نماید؛ زیرا بر فرض اگر هولاکوخان بر کفر خویش باقی بود باید او را دشمن همه مذاهب اسلامی بر شمرد. اما چون این نکته بر شیعیان مجهول ماند برخی تصور کردند وی اسلام آورده و به تشیع گردن نهاده است.
از پادشاهان مغول چهار تن اسلام آوردند که عبارتند از: تکودار بن هولاکوخان که «احمد» نامیده می شد؛ غازان بن ارغون بن بغا بن هولاکوخان که «محمود» نام داشت؛ نیکولاوس برادر غازان که به «سلطان محمد خدابنده» معروف بود و القا آن بهادر خان ابوسعید پسر محمد خدابنده؛ اما احمد، مدت حکومت او دیری نپایید؛ زیرا وقتی برادرش اباقاخان بن هولاکوخان از دنیا رفت بر

تخت نشست؛ لکن برادرزاده اش ارغون ابن اباقاخان پس از جنگ و گریزی بر وی غلبه کرد. و اما غازان، او آنگاه که بر «بایدو» پیروز گشت و امر حکومتش استقرار یافت همراه لشگریانش که به صد هزار تن و یا بیشتر می رسید اسلام آورد؛ لکن آیا او پس از آن تشیع را پذیرا شد؟ باید گفت این اظهار نظر نمی تواند قاطع باشد؛ ولی باید توجه داشت امارات و نشانه هایی که حاکی از تشیع غازان است وجود دارد که عبارتند از این که: وقتی غازان در سال ۶۹۶ه. ق به عراق آمد در سوی حله روی نهاد و آهنگ مشهد امیرالمؤمنین علی علیه السلام نمود، ضریح مقدس آن حضرت را زیارت کرد و دستورداد که وجوه و اموال فراوانی در اختیار علویان قرار دهند. آنگاه برای زیارت به سوی مشهد حسینی در کربلا عازم گشت و در آنجا همان گونه که در مشهد علوی کوشید دستور صادر نمود. همچنین بدینسان در سال ۶۹۸ه. ق که بار دیگر به عراق آمده بود عمل کرد (۲۰) غازان به سال ۶۹۶ه. ق در بغداد خانه هایی برای ضیافت علویان که مقیم بغداد بودند بنا کرد و آنرا «دورالسیاده» نام نهاد، اموال فراوانی برای بنای آن صرف نمود و املاک و زمین هایی بر آن وقف کرد.

وی سه نهر از فرات حفر کرد: که یکی از آن ها به شهر کربلا جاری می شد (۲۱) و امثال این گونه کارها که موجب می شود انسان به ظنّ قوی، او را شیعی بر شمارد؛ زیرا امثال این کارها را غالباً جز کسی که خون تشیع در

عروق او جریـان دارد انجـام نمی دهـد. و امـا نیکولاوس محمـد خدابنـده، آنگاه که اسـلام آورد اسـلام او در آغاز امر بر طبق مـذهب حنفی بود. وقتی نظـام الـدین عبـدالملک شافعی که عالمترین دانشـمندان اهل سـنت بود بر او در آمـد وی را به عنوان «قاضـی القضـات» همه ممالک خویش منصوب کرد. او در محضـر سـلطان به مناظره با علمای حنفی می پرداخت و آنان را در اسـتدلالات خود محکوم می ساخت. وقتی سلطان، غلبه او را در مناظره می دید، و خود او نیز در مقام تحسین از مذهب شافعی برای سـلطان بر می آمـد محمـد خدابنـده از مـذهب حنفی به مـذهب شـافعی در آمـد؛ اما هنگامی که مناظره میان نظام الـدین عبدالملک و علمای حنفی استمرار یافت و هر یک از دو طرف رأی و فتوایی به مذهب طرف دیگر نسبت می داد که امثال آن ها در امر دین ناخوش به نظر می رسـید کـدورت و رنجش خاطری در سـلطان پدیـد آمـد و سـخت متأثر شد؛ و گویند اساساً مدتی آیین اسلام را ترک گفته بود. یکی از امرای مقرّب او، امیر طرمطار بن نجوبخشی، شیعی بود؛ وی درصدد برآمد سلطان را به محاسن مذهب اهل البیت علیهم السـلام آشـنا ساخته و او را بدان فرا خواند؛ پس از مساعی او، در سـلطان گرایشی به این مذهب پدید آمد. در این اوان سـید تاج الدین آوی امامی همراه با جماعتی از شـیعه نزد سلطان محمد خدابنده آمد؛ میان سید تاج الدین و نظام الدین عبدالملک در حضور سـلطان مناظراتی در گرفت، آنگاه سلطان پس از این مناظره به سوی عراق رفت و

مرقد امیرالمؤمنین علیه السلام را در نجف زیارت کرد، خوابی دید که از رهگذر آن مذهب امامیه از دیدگاه او قوی تر از مذاهب دیگر می نمود؛ لذا آن را بر امرای خود عرضه کرد؛ آن دسته از امرایی که شیعی بودند او را به پذیرفتن مذهب اهل البیت علیهم السلام تشویق کردند. محمد خدابنده دستور داد علما به مجلس او بیایند. علامه حلی، حسن بن یوسف بن مطهر در این مجلس حضور به هم رسانید. سلطان به قاضی القضات نظام الدین دستور داد با علامه حلی به مناظره بپردازد. مجلسی را آماده ساخت که علما و اهل فضل در آن حاضر شدند و مناظره میان علامه و نظام الدین در مسأله خلافت آغاز شد، و سلطان به این مناظره گوش فرا می داد؛ تا سرانجام قاضی القضات نظام الدین مغلوب گشت و علامه حلی بر او پیروز شد. سلطان محمد خدابنده از همان لحظه تشیع خود را اظهار کرد و سپاهیان و اهل مملکت را به تشیع فرا خواند و در سراسر بلاد اسلامی مراسم مذهب امامی را به اجرا در آورد. و سید تاج الدین محمد آوی را به سمت و عنوان «نقیب الممالک» منصوب و مُعنوَن ساخت. همین مناظره باعث رواج و انتشار مذهب آل محمد (صلّی الله علیه وآله) در ایران گشت، تا آنجا که شعاع آن بر سراسر بلاد ایران پرتو افکند؛ اما راجع به پسر سلطان محمد خدابنده یعنی بهادرخان ابوسعید، یادآور می شویم که وی از روزی که زمام حکومت را به دست گرفت بر مذهب اهل البیت علیهم السلام بود، با مرگ او حکومت مغول ها بر

سرزمین ایران منقرض گردید.

خلاصه آن که: یکی از درخشان ترین عصرهای تشیع، عصر حکومت مغول ها در ایران بوده است؛ زیرا شیعیان در این عصر نسیم آزادی را احساس کردند و علمای آن ها علناً به مناظره و مجادله با پیروان مذاهب دیگر می پرداختند. این عصر به علمای برجسته ای افتخار می کند که نظیر آن ها کمتر در عصری دیگر به چشم می خورد؛ امثال: آل سعید، که از جمله آن ها محقق، صاحب «شرایع الاسلام» و علامه حلی و پدر و پسر او می باشند. آل طاووس، که از جمله آن ها است: دانشمند نیکوکار مجدالدین و دو سید بزرگوار: رضی الدین و غیاث الدین که این دو در عصر مغول ها، نقیب طالبیین در عراق بودند. و خواجه نصیرالدین طوسی، پیشوای فلسفه و کلام، همان کسی که در زمان هولاکوخان سرپرستی اوقاف را در ممالک مغول ها در اختیار داشت. و دانشمندان فراوان و برجسته دیگری که در این دوره در ایران به ثمر رسیدند. شیعه و صفویه) ۲۲) در ایران وقتی حکومت و فرمانروایی مغول ها منقرض شد، سرزمین های تحت حکومت آن ها به چند دولت کوچک شیعی تقسیم شد که هر دولتی، بخشی از ممالک و سرزمین های تحت حکومت مغول ها را به تصرف و اشغال خود در آورده بود، مانند: دولت چوپانی ها که آذربایجان، عراق عجم، دیار بکر و قسمتی از حدود روم را تصرف کرده بودند؛ و دولت ایلخان ها که بخشی از ایران از حدود آذربایجان غربی تا عراق عرب و فرات غربی را در تصرف خود داشتند و پس از گذشتن

مـدتی حکومت آن هـا فقـط به عراق عرب محـدود شـد. و حکومت سـربداریه که بر خراسـان و سبزوار و جز آن ها حکم می راندنـد، و دولت مرعشـی ها که بر آمل و مازنـدران و بلاد دیگر استیلا یافته بودنـد. بعـد از مغول ها تا وقتی که شاه اسـماعیل صفوی به حکومت رسـید دولت و حکومتی که بر سراسـر بلاد ایران حاکم باشـد به وجود نیامد شاه اسـماعیل صـفوی) ۲۳) به تصـرف تمـام سـرزمین هـای ایران موفق گردیـد و عراق عرب را بازگردانـد و بر آن استیلا یافت. در زمان شاه اسـماعیل، آثار مهمی در اعتاب مقدسه بنا شد، از آن جمله: ساختمان حرم کاظمیین علیهما السلام و مسجد بزرگ پشت حرم که هم اکنون به «مسجد صفویه» معروف است. او نخستین پادشاه صفوی است که در زمان او به ترویج مذهب امامیه و تشیع در تمام بلادی که حکومت وی در آن گسترش یافته بود اهتمام و عنایتی مبذول داشت او مبلغین را به سـرزمین هایی که می خواست آن ها را به تصـرف در آورد می فرسـتاد تا مردم آن بلاد را به تشـیع و مذهب اهل البیت علیهم السلام دعوت کنند. در زمان شاه اسماعیل نسـبت به علمـا و علویـان محبت و دوستی و رفتـار مطبوع و خوش آینـدی، مبـذول می گردیـد، و عـده ای از علما و علویان به عنوان «نقیب» و «صـدر» منصوب شدنـد. از علما برای نشـر و ترویج مذهب تشـیع و تقویت ارکان آن اسـتمداد می شد و به نام ائمه اثنی عشر بر منابر خطبه می خواندند. تشیع در این زمان برای پیشرفت خود با گردنه های

سخت و نـاهمواری مواجه نگردیـد که سیر و حرکت آن هـا را راکـد سازد. در زمان سایر سـلاطین صـفویه نیز وضع به همین منوال بود؛ زیرا نهر حوالی حله در زمـان شـاه طهماسب). وی در بیست و هشـتم ذی حجه سال ۹۱۹ه. ق به دنیا آمـد و در سال ۹۳۰ه. ق به سلطنت رسید و در سال ۹۴۸ه. ق از دنیا رفت (به وجود آمـده بود. و نیز در زمان او بود که نهری را حفر کردند تا آب آن به نجف برسد؛ لکن علی رغم کوشـش های عظیمی که برای آن صـرف شد آب به نجف نرسید؛ چون زمین نجف از مجرای نهر بلنـدتر بود. در زمـان شاه عباس اول) او به سال ۹۷۹ه. ق زاده شـد، و در سال ۹۹۶ه. ق رسـماً به تخت نشست و به سال ۱۰۳۷ه. ق از دنیا رفت (. گام های وسـیع تری برای نشـر مذهب اهل البیت علیهم السـلام برداشته شد که نتایج آن مهم تر از کارهـایی بود که در زمـان شـاه اسـماعیل انجـام گرفته بود. در این زمان یعنی در دوران شاه عباس اول آثار مهم و خـدمات بزرگی جلب نظر می کنـد که حاکی از مساعی و نصـرتی است که نسـبت به تشـیع مبـذول می گردیـد. این مساعی و کارهای جالب و مهم با رهنمودهای دو دانشـمند بزرگ؛ یعنی شـیخ محمد بهاءالدین عاملی معروف به «شـیخ بهایی» و سـید میر محمد بـاقر دامـاد صورت پـذیرفت. شـاه عباس اول (در مقام جلب توجه مردم شـیعی ایران) نسـبت به اهل البیت علیهم السـلام احترام عجیبی نشان می داد؛ از جمله: بارها به زیارت امام رضا علیه

السـلام رفت، در یکی از این زیارت ها مسافت میان پایتخت خود؛ یعنی اصـفهان تا مرقد امام رضا علیه السلام در خراسان را با پـای پیـاده طی کرد که بزرگـان دولت و حکومت نیز در این سـفر او را همراهی می کردنـد، این مسافت طبق انـدازه گیری به یکصـد و نود و نه فرسخ می رسـید. و در زیارت دیگر به سال ۱۰۲۱ه. ق صـحن رضوی را توسعه داده و ساختمان های بلند و قنات های مهمّی در کنار مرقد احداث کرد؛ اما آثار دیگری که مربوط به همین زمان می باشد عبارت از سپردن جواهر، تحفه هـای گران بهـا، قرآن هـای نفیس، کتـاب های باارزش و امثال آن به خزانه آسـتان قـدس رضوی و خزائن ائمه دیگر در عراق است. از حسـنات جاویـد وی که از زمـان شـاه عبـاس تـاکنون باقی مانـد مساجـد و مأذنه های اصـفهان و شـهرهای دیگر و نیز قنوات، ابنیه و کاروانسـراها در مسـیر مسافران مشاهـد مقـدسه عراق می باشد. و نیز از آثار جالب این زمان بنای صـحن کنونی مرقد امیرالمؤمنین علیه السلام است، و همانگونه که در میان مردم معروف است و زبان به زبان برای هم بازگو می کنند صحن مذکور با مهندسـی و معماری شیخ بهایی بنا شد؛ چنان که باید چاه های وسیع متعددی را که تا هم اکنون در نجف باقی است و به «شاه عباسـیات» معروف می باشد از آثار مربوط به همین دوره دانست (۲۴) در این زمان بیش از هر وقت به اهل علم ارج می نهادند، و از علما قدردانی می کردند؛ و لذا رواج و رونق بازار علم در

این زمان معروف و از مشخصات آن است. و آنچه در این دوره در جهت خدمت به علما و علویان وقف شد مطلبی است که کمتر کسی از آن بی خبر می باشد به هر حال، ظاهراً نهر معروف به «مُکریه» یا «نهر الشاه» از آثار دوره شاه صفی است، نه شاه عباس اول: زیرا آب از کانال این نهر در سال ۱۰۴۲ه. ق به نجف جریان یافت و شاه عباس اول در سال ۱۰۳۷ه. ق از دنیا رفته بود. خلاصه آن که: حکومت صفوی ها صرفاً یک حکومت سیاسی نبوده است؛ بلکه این حکومت در جهت خدمت به دین و ترویج تشیع اهتمام زیادی نشان می داد، به ویژه در زمان شاه اسماعیل و شاه عباس اول که آثار خدمات دینی در دوران آن ها چشمگیر است. پادشاهان در این عصر و عصرهای ماقبل آن به ترویج دین افتخار می کردند (و در تظاهر به آن سخت پایبند بودند)؛ علت آن نیز جوّ و فضایی بود که مردم در آن به سر می بردند؛ چرا که روح دینی در این فضا حاکم بوده است و یا این که شاید پادشاهان طبعاً به علما احترام می گذاشتند و سعی بر آن داشتند که به آن ها تقرب جسته و از آرای آنان بهره گیرند. اصولاً کار علما، اجرای برنامه دینی و قوانین شریعت در هر دوره ای بوده است. در دورانی که رأی و نظر علما، اقوال و رهنمودهای آن ها در حکومت نقش داشت، برنامه دین بر بلاد و سرزمین ها حاکم بود و قوانین دینی رو به رواج و انتشار می گذاشت و

مردم نیز بـدان پایبنـد می شدند. و اگر در هر زمانی یک پادشاه و زمامدار با احکام شـریعت به مخالفت بر می خاست علما در صـدد نگاهبانی و دفاع از حریم دین و مظاهر دینی بر می آمدند و به آن زمامدار نسـبت به آیین الهی هشدار می دادند. قوام و دوام نشـر و ترویـج شـریعت در این دوران رهین همیاری زمامـداران و علمای دینی بوده است. در هر دوره ای که می بینیم بی دینی و مخالفت با شـریعت رواج یافت دوره ای است که زمامـداران آن دوره از علمای دینی فاصـله گرفته اند و به نصایح آن ها گوش فرا نـداده اند و از آرا و دعوت های آن ها بهره مند نبوده اند. شـیعه و دوران حکومت نادرشاه) ۲۵) در ایران همه ما به فتوحـاتی که برای نـادر شـاه به هم رسـید آشـنا هستیم و می دانیم که وی بر ایران، هنـد، عراق، بحرین، افغـان، بخارا و بلاد دیگر طی مدت نسـبتاً کوتاهی استیلا یافت. در زمان نادرشاه آنگونه اهتمام که نسبت به شئون دینی و ترویج از علم و قدردانی از علما که در زمان صـفوی ها مبذول می شد دیده نمی شود. نادرشاه به علمای دینی اجازه نمی داد در کار حکومت و دولت دخالت کنند؛ اما در زمان او خدماتی که در مورد مرقدهای ائمه و اهل البیت علیهم السلام انجام گرفت کمتر از دوران صفوی ها نیست؛ زیرا بنای گنبـد برای مرقـد امیرالمؤمنین علیه السـلام که با روکش طلا مزین شـده و پر شدن خزانه مرقد امام حسـین علیه السلام از پول ها و جواهر و غیره، که

همگی در دوره نادرشاه پس از بازگشت فاتحانه او از هنـد انجام گرفت نشان می دهـد که چه کوشـش های جالب و خدمات بزرگی در این دوره مبذول گردید؛ چنان که در همین دوره بوده است که بنای عظیمی در مشـهد رضوی ساخته شد که سنگ هـای مرمر آن را از آذربایجـان آورده بودنـد. نادرشـاه براساس شـروطی با عثمانی ها صـلح کرد که یکی از آن ها این بود که باید دولت عثمانی، رسـمیّت مذهب جعفری را مثل سایر مذاهب چهارگانه اهل سـنت اعلان کند. و دیگر ساختن رکن خاصّی برای مـذهب جعفری در مکه مکرمه. و سوم، صـیانت، حمایت و دفاع از حجاج ایران در راه مکه بود؛ لکن عثمانی ها، به هیچ یک از این شـروط به خصوص نسـبت به شـرط اول و دوم یعنی رسـمیت شـناختن مـذهب جعفری و ساختن رکن ویژه مذهب جعفری در مکه وفا نکردند. وقتی نادرشاه به عراق آمد دانشـمندان شیعی و سنی را فراهم آورد و آن ها را به مناظره و وحدت در مـذهب واداشت؛ اگر چه در به هم رسانـدن این اجتماع و گردهمایی و مناظره و اسـتدلال متقابل آنان موفق بود؛ لکن برای ایجاد وحـدت مـذهب ناکام ماند؛ اگر چه طی مدت کوتاهی از ترس سـطوت نادرشاه اظهار وحدت مذهبی می کردند. آنگاه ایران پس از نادرشاه با جنگ ها و فتنه هایی مواجه شد و خاندان افشاریه نتوانستند بیش از چند سالی به حکومت و فرمانروایی خود ادامه دهنـد. و در این مـدت نیز گرفتار جنگ های داخلی و رقابت بوده اند، تا آن که حکومت زندی ها بر سر کار آمد. در

دوره آن ها کارهای مهمی نسبت به مذهب و شیعیان صورت نگرفت؛ زیرا حکومت زندی ها آنچنان که باید، همه بلاد ایران را زیر پوشش خود قرار نمی داد؛ علاوه بر این ها روزگار آن ها به جنگ و ستیز با اولین پادشاه قاجاری ها؛ یعنی آغامحمد خان سپری شد. شیعه و دوران حکومت قاجاری ها (۲۶) در ایران آغاز سر بر آوردن قاجاری ها با ایام حکومت نادرشاه مواجه بود، و ایران جز پس از انقراض حکومت زندی ها به دست آغامحمد خان در سال ۱۲۰۲ه. ق برای حکومت قاجارها آمادگی نیافته بود. وقتی قاجارها بر فراز تخت حکومت تکیه زدند نفوذ روحانیت در حکومت اعاده شد و از طرق مختلف نسبت به علما خدماتی صورت گرفت، و پاره ای از پادشاهان این سلسله در برابر علما نسبتاً از گوش شنوایی برخوردار بودند؛ از قبیل فتحعلی شاه که ظاهراً برای تقویت سلطه و حکومتش به علما احترام می گذاشت تا از این رهگذر قلوب مردم را به خود جلب کرده باشد. عده ای از علما (تحت تأثیر این ظواهر فریبا قرار گرفتند و) کتاب های متعددی به نام فتحعلی شاه تألیف کردند؛ از آن جمله علامه اکبر، شیخ جعفر که کتاب «کشف الغطا» را برای او تألیف نمود. به هر حال این پادشاه به تجلیل از علم و تقدیر از علما و اهتمام به دین تا آنجا (تظاهر می کرد) و به آن ها وقع می نهاد که شیخ جعفر یاد شده در دیباچه کتاب خود به ستایش او پرداخت، همین شاه به منظور خاطر نشان ساختن احترام خود نسبت به علما و تکریم

آن ها روزی که شیخ جعفر از نجف برای دیدار ایران آمده بود با پای برهنه به استقبال وی شتافت. همچنین میرزا محمد جعفر استرآبادی (قدس سره) کتاب «نجم الهدایه» و مولی علی اکبر ایجی اصفهانی، کتاب «زبده المعارف» را که این کتاب اخیر، در اصول دین و اخلاق و معارف است به نام این شاه تألیف کردند. و نیز کتاب های دیگری به نام او تألیف شده است. از جمله کارهای نیکی که در زمان سلطنت او به انجام رسید عبارتند از: روکش طلا بر گنبد و ایوان مرقد امام حسین علیه السلام و نصب پنجره هایی از نقره بر ضریح آن حضرت. بنای گنبد مرقد حضرت عباس علیه السلام پوشش طلا بر گنبد سیده فاطمه (حضرت معصومه) دختر موسی بن جعفر (علیهما السلام) در قم و بنای صحن وسیع برای آن. بنای صحن امام رضا علیه السلام و اهدای قندیل های زرّین، برای حرم مقدس او. نصب ضریح نقره بر مرقد حضرت عبدالعظیم). ۲۷)، مدفون در نزدیکی تهران (شهر ری). نصب ضریح نقره بر مرقد سید احمد در شیراز) ۲۸) بنای مساجد و مدارس و امثال آن ها که نشان دهنده اهتمام مردم آن زمان برای خدمت به اهل البیت علیهم السلام و دفاع از مذهب تشیع است. در این زمان تنها به ترویج دین و دانش بسنده نشد؛ بلکه ادب نیز به رواج و رونق خود دست یافت؛ به شعرا و ادبا هدیه های فراوانی تقدیم می شد؛ حتی تا آنجا این قدردانی پیش رفت که ارباب ادب از ایرانی و عرب به ایران روی آوردند و انجمن های ادبی بر سر

پا گردید که در آن ها گفتگوهای ادبی و نوادر و ظرائف سخن رد و بدل می شد؛ در نتیجه همزمان با این دوره، شعرای چیره دست و توانایی پدید آمدند. در زمان ناصرالدین شاه نیز وضع به همین منوال بود. در این دوره ها عنایت و اهتمامی نسبت به روحانیین در عراق و ایران مبذول می گردید و زمامداران نسبت به آن ها ارج می نهادند و آنان را از عطایای خود بهره مند می ساختند در زمان ناصرالدین شاه کارهایی بدین شرح انجام گرفت: پوشش طلا بر گنبد عسکریین (علیهما السلام) در سامرا. پوشش ایوان حرم امام رضا (علیه السلام (در مشهد رضوی با طلا. پوشش طلا بر گنبد حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام در ری. کتاب های «مرآت البلدان» و «ناسخ التواریخ» و جز آن ها در زمان این شاه تألیف شد. خلاصه آن که: در دوره قاجارها از مذهب اهل البیت علیهم السلام ترویج و حمایت به عمل آمد، آن ها (برای تقویت پایه های حکومت خود) به یاری علم و علما بر می خاستند و ایران در این دوره از وجود علمای برجسته فراوان، می درخشید. عده ای از دانشمندان ایرانی نیز در این دوره از ایران به نجف مهاجرت کرده بودند که شمار این علمای مهاجر به حدود ده هزار نفر می رسید؛ لذا بوستان علم در ایران و عراق به خاطر اهتمام و عنایتی که نسبت به اهل علم مبذول می گردید سرشار از مناظری خوش و میوه هایی مطبوع بود، تا آن که در زمان محمد علی شاه انقلاب و آشوبی پدید آمد، اهل علم دچار وضع

نابسامانی شدند و ارتباط ایران با علمای مهاجر عراق قطع شد؛ و لذا ناگزیر شدند به ایران مراجعت کنند. در ایام حکومت قاجارها مطابع و چاپخانه های چاپ سنگی پدید آمد، از رهگذر آن بسیاری از کتب فقهی و دینی و سایر فنون علم انتشار یافت و نفوذ روحانیّت تمام بلاد ایران و سرزمین این مملکت اعم از شهر و کوه و دشت و بیابان را زیر پوشش داشت تا حکومت قاجارها منقرض گشت. خلاصه سخن آن که: ایران در قرن اول هجری پس از آن که مسلمین آنرا فتح کردند با ولا و محبت نسبت به اهل البیت علیهم السلام آشنایی نداشت. و در قرن دوم همزمان با حکومت امویان بود که تشیع در آن ریشه دوانید و مردم با ولای اهل البیت علیهم السلام تا حدّی مأنوس شدند. تشیع در اواخر قرن دوم و سوم در ثلث اول دوران حکومت بنی عباس و پس از اقامت امام رضا علیه السلام در خراسان ظهور خود را آغاز کرد. و در قرن چهارم و پنجم همزمان با حکومت آل بویه انتشار یافت و طیّ مدتی در عهد سلجوقیان گرفتار رکود و توقف گردید؛ سرانجام در دوره حکومت مغول ها (از قرن هفتم) دامنه تشیع در ایران رو به گسترش نهاد تا آن که شاه اسماعیل صفوی در قرن دهم بر حکومت دست یافت و از همین قرن بود که تشیع همه سرزمین ایران را زیر پوشش خود گرفت؛ البته باید توجه داشت عده ای از اکراد در این سرزمین بر مذهب اهل سنّت باقی ماندند (و در کردستان به سر می برند) و هم چنین

عده ای از عرب های جنوب (و مردمی از شمال، و نیز گروهی از مردم زاهدان و بلوچستان ایران) پیرو مذهب اهل سنت می باشند. وقتی چنین واقعیتی برای ما به مدد برهان و وجدان روشن شد به این نتیجه می رسیم که ایرانی ها، همان مردمی هستند که سال ها پس از پیدایش تشیع آن را پذیرا شدند و تشیع پس از قرن ها توانست همه سرزمین ایران را در بر گیرد. و این تصور که تشیع از ایران شروع شد را باید تصوری واهی بر شمرد. آیا صحیح است بگوییم آن پدیده ای که همزمان با حیات نبیّ اکرم (صلّی الله علیه وآله) جوشید و در عروق گروهی از صحابه برگزیده او جریان یافت منبع آن را در قرن دهم در ایران جستجو کنیم؟ باید از این تصور واهی و اشتباه و بهتان بزرگ به خدا پناه برد؛ بلکه عناد و اصرار بر اختلاف، انسان را به آنجا می کشاند که دانسته و یا نادانسته وجود آفتاب را در حال طلوعش انکار می کند و دیدگان او در رؤیت ماهتاب در شب چهارده از کار می افتد. هدف ما از این سخن آن است که اهل بصیرت و پویندگان حق را هشداری باشد تا حقایق را از جاده ای مستقیم و روشن و نه از طریقی گرفتار انحراف و اعوجاج که انسان را از صراط مستقیم به دور ساخته و موجب سقوط در چاه وَیل می گردد جویا گردند.

پاورقی ها

۱-الکامل، ج۷، ص۴۰. به من گزارش کردند که سواره نظام های حسن بن زید آهنگ ما کرده تا طعم تلخ شکست را به

ما بچشاند. ای یاران من! اگر این اخبار راست باشد، پس وای بر من و همه طاهریان. اما من آنگاه که لشگریانم به صف درآیند من در میان آن ها از نظر ولای اهل البیت علیهم السلام سرآمد هستم. بنابراین عذر من نزد رسول خدا صلّی الله علیه وآله چون خون فاطمیان را نریخته ام و آن را برای خود در روز قیامت برای دریافت پاداش ذخیره کرده ام مقبول و پذیرفته است.

۲-. ر. ك: الكامل، ج۷، ص ۴۰، ۵۳، ۵۷، ۶۶ و ۸۲ در حوادث سال های ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۵، ۲۵۷ه. ق.

۳-الکامل، ج۷، ص۱۳۶

۴-الکامل، ج۷، ص۱۶۶.

۵-گویا سفید رود

۶-الکامل، ج۸، ص۲۶ و ۲۷

۷-الکامل، ج۸، ص۵۹

۸-آل بویه از دیلمیان هستند و سلسله نسب آن ها به پادشاهان و خسروان ایران قبل از اسلام می رسد. همانگونه که اشاره شد حکومت آن ها در سال ۳۲۱ه. ق در شیراز آغاز گردید و در سال ۴۴۷ه. ق به پایان رسید. اولین فرمانروایانی که از این سلسله به حکومت دست یافتند سه برادرند: عمادالدین علی بن بویه که در سال ۳۳۸ه. ق از دنیا رفت. و معزالدین احمد بن بویه که به سال ۳۵۶ه. ق دنیا را وداع گفت. و رکن الدین حسن بن بویه که وفات او در سال ۳۶۶ه. ق روی داد. و آخرین فرمانروای این سلسله «الملك الرحیم» است که می گویند قبیله خاقان در عراق بدو منسوب اند.

۹-کرخ محله وسیعی در غرب بغداد بود که اطراف آن را دیوار و حصاری احاطه می کرد، تمام مردم آن شیعی بودند و فردی غیر شیعی در میان آن ها دیده نمی شد؛ چنان

که یاقوت در معجم البلدان همین نکته را یاد کرده و این قسمت از بغداد را سراسر به نام «کرخ» نامیده است

۱۰-یعنی روز بیست و ششم ذی حجه

۱۱-الکامل، ج۹، ص۵۴

۱۲-آفرین بر تو که هم اکنون سرور ما و سرور هر مرد و زن مسلمان گشتی

۱۳-. گویا هدف این شخصیت بزرگوار و دوستدار علم ایجاد حرکت و جنبش علمی، و وادار کردن طلاب و دانشجویان به کوشش و تحصیل علوم بوده است که از این رهگذر شمار دانشمندان رو به فزونی گذارَد؛ به همین جهت عضدالدوله مقصد و مقصود رجال علم بوده و سزا بود که کتاب هایی به نام او تألیف شود

۱۴-ص ۲۴۶

۱۵-الکامل، ج۹، ص۸، در حوادث سال ۳۷۲ه. ق

۱۶-وی وزیر فخرالدوله آل بویه و عالم و ادیب و متکلم و شاعر بوده است و در علم، ادب، دین و دنیا از شخصیت های گرانقدر به شمار می رود

۱۷-حکومت هولاکوخان در ایران به سال ۶۵۰ه. ق آغاز شد و با مرگ ابی سعید در سال ۷۳۶ه. ق حکومت این خاندان منقرض گردید

۱۸-در کتاب «تاریخ الحضاره الاسلامیه» که حمزه طاهر آن را از ترکی به عربی ترجمه کرده است در ص ۸۵ آن آمده است: سلجوقیان تفوق اهل سنت را در ایران به عهده گرفتند؛ لکن نتوانستند تشیع را کاملاً از میان ببرند. بنابراین فاصله میان دو قرن پنجم و ششم هجری را باید دوران مجادله سخت دینی در ایران دانست

۱۹-یکی از شواهد اعطای آزادی ادیان در زمان مغول ها این است که عطا ملك جوینی «صاحب دیوان ایلخانیان مغول» در ایام سلطان اباقا بن هولاکوخان درصدد برآمد نهری از فرات به نجف حفر کند و

چون سـرزمین نجف از مجرای فرات بلندتر بود آب به سرزمین نجف نرسید. آنگاه قناتی از این نهر به سوی نجف حفر کرد و سرانجام از این طریق آب را در سال ۶۷۲ه. ق به نجف رسانید. او رباطی را در نجف بنیاد کرد که در همین سال آنرا پی ریزی نموده بود؛ چنـان که در کتـاب «فرحه الغری» ابن طـاووس طـاب ثراه این مطلب یـاد شـده است؛ بـا این که اباقا بن هولاکو، بر مذهب جوینی نبوده است

۲۰-ر. ک: الحوادث الجامعه، در حوادث سال های ۶۹۶ و ۶۹۸ه. ق

۲۱-مختصر تاریخ بغداد، ص ۱۴۱

۲۲-حکومت صـفوی ها در سال ۹۰۵ه. ق آغـاز شـد و در سال ۱۱۴۸ه. ق که نادرشـاه زمـام امور را به دست گرفت به پایـان رسید و خطبه به نام شاه عباس سوم را گسست. نادرشاه در آن روزگار صرفاً یک فرمانده و فرمانروا بود و شاهان صفویه چنان که می گویند علوی موسوی بوده اند. بعضـی از مورخین برآنند که آبا و اجداد صفوی ها از اقطاب صوفیه اهل طریقت بوده و از زمره اهل سنت به شمار می رفتند و نخستین کسی که از این سلسله اظهار تشیع نمود، شاه اسماعیل صفوی است

۲۳-وی در سال ۹۰۵ه. ق به پـا خاست، و در اردبیل به سال ۹۳۰ه. ق از دنیا رفت. در بحث مربوط به صـفوی ها، افشاری ها و قاجاری ها به کتاب «آثار الشیعه الامامیه» جزء سوم آن که درباره پادشاهان شیعه است از فاضل و محقق معاصر شیخ عبدالعزیز جواهری استناد جسته و از آن مستفیض هستیم؛ چنانکه در موارد دیگری از کتاب خود از کتاب یاد شده بهره

برده ایم

۲۴-حجه الاسلام سید حسن صدر در کتاب فشرده خود: نزهه اهل الحرمین فی عماره المشهدین آورده که بنای صحن رضوی از آثـار زمان شاه عباس دوم است و پـدر او شاه صـفی به ساختن آن آغاز کرد؛ اما قبل از آن که به اتمام برسـد از دنیا رفت و شاه عباس دوم آن را تکمیل نمود.

۲۵-نادرشاه به سال ۱۱۰۰ه. ق زاده شد و در سال۱۱۴۸ه. ق برتخت سلطنت جلوس کرد ودر جمادی الاولی به سال ۱۱۶۰ه. ق به قتل رسید

۲۶-اولین پادشاه از این سلسـله که بر همه سـرزمین های ایران استیلا یافت آغامحمـد خان بوده است. وی حـدود بیست و یک سال سـلطنت کرد، و در سال ۱۲۱۱ه. ق به قتل رسـید. آخرین پادشاه این سلسـله احمد شاه بوده است که در سال ۱۳۴۴ه. ق با دسیسه رضاخان از سلطنت خلع گردید

۲۷-وی فرزنـد عبـدالله بن علی بن حسن بن زیـد بن حسن بن علی بن ابی طالب علیهم السـلام است. در «ثواب الأعمال» آمـده است: مردی از مردم ری بر امـام هـادی علیه السـلام وارد شـد. حضـرت فرمود: کجا بودی؟ عرض کرد: حسـین علیه السـلام را زیارت می کردم. فرمود: چون تو قبر عبدالعظیم را که در کنار شما یعنی در ری قرار دارد زیارت کردی، مانند کسی بودی که امام حسین را در کربلا زیارت کرده است

۲۸-امروزه میان مردم به «شاه چراغ!» معروف است؛ وی فرزند امام موسـی کاظم علیه السلام می باشد، پدرش او را دوست می داشت و زمین معروف به «الیسیره» را به او بخشید. گویند: وی هزار برده را آزاد کرد، راجع به فضیلت و نیز توجه و

عنایت امام کاظم علیه السلام نسبت به او مطالبی در کتب رجال جلب نظر می کند

شیعه و سابقه تاریخی آن

نویسنده

تألیف: محمد حسین مظفر

ترجمه: دکتر سید محمد باقر حجتی

معنی لغوی شیعه

بسم الله الرحمن الرحیم

شیعه از نظر لغت به معنی پیروان و یاران و انصار است، و با همین ساختمانِ لفظی بر مفرد و تثنیه و جمع و مذکر و مؤنث بدون نیازی به تغییر قالبِ تعبیر آن اطلاق می گردد، و ریشه آن "مُشایَعَت" به معنیِ مطاوعه و پیروی کردن است. این واژه اختصاصاً در موردِ فرد و یا افرادی به کار می رود که دوستدارِ علی و فرزندانِ او علیهم السلام هستند و به امامت آنها اعتقاد دارند تا آنجا که اگر واژه "شیعه" بدون قید و شرطِ اضافی به کار برده شود و قرینه ای در کار نباشد اذهان به چنان افرادی منصرف می شود که قائل به امامتِ امامانِ یاد شده هستند. ابن خلدون در مقدمه "العِبَر ص۱۳۸می نویسد: " شیعه از لحاظ لغوی به معنیِ یاران و پیروان است، و در اصطلاح فقها و متکلّمین اعم از پسینیان و پیشینیان بر پیروان علی و فرزندانش (رضی الله عنهم) اطلاق می گردد. سابقه اختصاص عنوان "شیعه" به پیروان ائمه علیهم السلام و روایات مربوط به آن: شاید تصور کنیم عنوان "شیعه" جز پس از گذشتِ مدتی طولانی از زمانِ ظهورِ اسلام به دوستداران و پیروان اهل البیت) علیهم السلام (اختصاص نیافت بدین معنی آنگاه که دوستان اهل البیت) علیهم السلام (رو به فزونی نهادند و در سرزمین های مختلف پراکندند این عنوان بدان ها منسوب گشت تا از سایرین ممتاز و مشخص شوند، لکن این تصور درست نیست؛ زیرا اگر در احادیث نبوی به جستجو پردازیم بازمی یابیم که اختصاص این عنوان به دوستداران اهل البیت) علیهم السلام (همراه با همان روزی که اسلام طلوع

کرد دارای سابقه می باشد، و شاخ و برگِ بارورِ آن مربوط به همان دورانی است که نهالِ آن غرس شد، و نیز به این نتیجه می رسیم که شارع اسلام این نام و عنوان را خود وضع کرده بود. مطالبی که از این پس از نظر می گذرانید درخشش هائی از حدیث پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه وآله است که آنها را رویاروی تو قرار می دهیم تا آنها را به سخن واداری و مآلاً این حقیقت را برای تو گویا گردند. زمخشری در "ربیع الابرار" از پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله روایت می کند که فرمود: یا علی اذا کان یوم القیامه اخذت بحجزه الله، وانت اخذت بحجزتی، واخذ ولدک بحجزتک وأخذ شیعه ولدک بحجزتک وأخذ شیعه ولدک بحجزهم فنریَ این یؤمربنا؟ (۱) ای علی! وقتی روز قیامت به هم رسد من دامنِ خدا را می گیرم، و تو دامن و بند کمر مرا، وفرزندان تو دامنِ تو را، و شیعه فرزندان تو دامنِ آنها را؛ آنگاه در انتظارِ آن خواهیم بود که دستور دهند ما را به کجا برند. حُجْزه بندِ لُنگ و جامه است، آنگاه به خود لُنگ و تن پوشِ پائین تنه، کلمه "حُجْزه" را از باب مجاورت اطلاق کرده اند، و گرفتن دامن و بندِ کمرِ یکدیگر کنایه از شدّت نگاهداری یکدیگر و مبالغه در پیروی از همدیگر است. در "الصَّوَاعق المُحْرِقه" از ابن حجر آمده است: طبرانی از علی علیه السلام روایت می کند که فرمود: ان خلیلی رسول الله صلی الله علیه وآله قال: یا علی! انک ستقدم علی الله وشیعتُک راضین مرضیّین، ویقدم علیه عدوّک غضَاباً مُقمحین، ثمَّ جمع علی یده یُریهم الاقماح) ۲) دوست

من رسول خدا) صلی الله علیه وآله) فرمود: ای علی! توبر خدا وارد خواهی شد درحالی که شیعه تو از خدا راضی و خدا نیز از آن ها راضـی است، و دشـمن تو بر او در می آید در حالی که ناخشنود و خشمناک و سَرِ آن ها به علّت تنگی غُل در بالا قرار گرفته و یا به دهانِ آن ها لگام زده اند. آنگاه برای این که این حالت را نشان دهد دستش را در گردنش جمع کرد. جای بسی شگفتی است که ابن حجر پنداشـته منظور از شیعه در اینجا عبارت از اهل سنت هستند! من نمی دانم آیا این سخنِ ابن حجر از آنرو است که شیعه و اهل سنت دو لفظِ مترادف به شمار می روند!، و یا گفتارِ او از وحدتِ این دو فرقه نشأت گرفته است!، و یـا آن که اهل سـنت از لحاظ پیروی و دوستی نسـبت به اهل بیت در سـطح نمودارتری از شـیعه قرار دارنـد!، یا نمی دانم برای چیست؟ ! ابن حجر همچنین گفته است: حافـظ جمـال الـدین زرنـدی از ابن عباس آورده است که وقتی آیه زیر نازل شـد: إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ أُولئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ. ابن حَجَر این حـدیث را به دنبـال آیه هشـتمی که در فضـیلتِ اهـل بیت علیهم السـلام آورده یاد می کنـد، و آن آیه عبارت است از: {وَ إِنِّی لَغَفَّارٌ لِمَنْ تابَ وَ آمَنَ وَ عَمِلَ صالِحاً ثُمَّ اهْتَدی} (۳): من آمرزنده کسی هستم که توبه کند و به سوی من بازگردد و ایمان آورده و کارشایسته را پیشه خود ساخته، آنگاه راه را بازیابد. و ابن حجر این آیه را به عنوان یازدهمین آیاتی در کتاب خود آورده که در فضلِ اهل البیت) علیهم السلام (نازل شده است،

ابن عباس گفت وقتی آیه مذکور نازل گردید رسول خدا صلی الله علیه وآله به علی علیه السلام فرمود: هو انت و شیعتک. تأتی أنت و شیعتک یوم القیامه راضین مرضیّین، و یأتی عدوّک غضَاباً مُقْمَحینَ-منظور این آیه [وخیر البریه = بهترین آفریدگان] تو و شیعه تو است. تو با شیعه خود در روز قیامت به پیشگاه خدا می آید در حالی که از خدا خشنود هستید و خدا نیز از شما خوشنود می باشد، و دشمن تو بر خدا درمی آید درحالی که خشمگین بوده و لگام بردهان دارند و یا سرشان را به خاطر تنگیِ غل به بالاـ گرفته اند} و نیز پس از دهمین آیه از آیاتی که درباره فضیلت اهل بیت ذکر کرده است ، یعنی آیه: {وَلَسَوْفَ یُعْطِیکَ رَبُّکَ فَتَرْضی). ۴) پرودگارت آن چنان تو را مشمول عطایای خود خواهد ساخت که خشنود گردی. ابن حجر می گوید: احمد در "المناقب" آورده است که رسول خدا صلی الله علیه وآله به علی علیه السلام فرمود): آیا دوست نمی داری تو و حسن و حسین با من باشید، و شیعه و پیروان ما مقامی در سوی راست و چپ ما داشته باشند؟ (۵) و همو گفته است: طبرانی چنین آورده که رسول خدا صلی الله علیه وآله به علی علیه السلام فرمود:"انّ اول أربعه یدخلون الجنّه أنا و أنت و الحسن و الحسین، و شیعتنا عن أیماننا و شمائلنا (۶) تحقیقاً اولین [گروهِ] چهار نفری که وارد بهشت می گردند من و تو و حسن و حسین هستیم، و شیعیان ما از اطرافِ راست و چپِ ما بر آن در می آیند. و از همواست می گفت: طبرانی حدیثی را یاد کرده است که رسول

خدا) صلی الله علیه وآله) به علی) علیه السلام) فرمود:یا علیُّ! قد غُفرلک ولذریّتک ولشیعتک ومُحبیّ شیعتک علی! برای تو و فرزندانت و شیعیان تو آمرزش و مرحمت الهی منظور شده است). و همچنین گفته است: دارقطنی حدیثی در کتاب خود آورده که نبیّ اکرم صلی الله علیه وآله به علی علیه السلام فرمود:ا ابا الحسن! أمّا أنت و شیعتک فی الجنه ابوالحسن! امّا تو و شیعه تو در بهشت جای دارید (۷). ونیز دارقطنی از ام سَلَمه حدیثِ رسول خدا صلی الله علیه وآله را آورده است که به علی علیه السلام فرمود:انت واصحابک فی الجنه، وشیعتک فی الجنه تو و یارانت در بهشت جای دارید، و شیعه تو در بهشت سکنی گزینند. (۸) ابن اثیر جزری در "النهایه فی غریب الحدیث و الأثر" ضمن مادّه "قمح" چنین یاد کرده است: در حدیث علی علیه السلام آمده است که نبی اکرم صلی الله علیه وآله به او فرمود:ستقدم علی الله انت و شیعتک راضین مرضیین، و یقدم علیک عدوک غضاباً مقمحین، ثم جمع یده الی عنقه یریهم کیف الاقماح تو و شیعه تو قریباً برخدا وارد خواهید شد درحالی که خشنود و مورد رضایت خدا هستید، و دشمنان تو [در روز قیامت] در حالی که خشمگین و دست هایشان به گردنشان بسته است برتو درآیند. آنگاه رسول خدا دست ها را بر گردن فراهم آورد تا به آن ها کیفیت به غل کشیدن را نشان دهد). ۹).
سیوطی در تفسیرش ضمن تفسیر آیه: * (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ أُولئِکَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّهِ) * گفته است: ابن عساکر از جابربن عبدالله حدیثی در کتاب خود یاد کرده است که

جابر می گفت: ما نزد نبیّ اکرم صلی الله علیه وآله بودیم، در این اثنا علی علیه السلام وارد شد. نبیّ اکرم صلی الله علیه وآله با دیـدن علی علیه السـلام فرمود: والـذی نفسـی بیـده ان هذا و شـیعته لهم الفائزون یوم القیامه، ونزلت: إِنَّ الَّذِینَ آمَنُوا). ۱۰)... } سو گند به آن که جانِ من در یَدِ قدرتِ او است این شـخص [یعنی علی علیه السـلام] و شیعه او در روز قیامت فائز و رستگار و موفق اند، و آیه: {إِنَّ الَّذِینَ آمَنُوا} [درباره آنها] نازل شده است. } سیوطی همچنین دراین تفسیر گفته است: ابن عَدِیّ حدیثی از ابن عبـاس آورده که وی می گفت: وقـتی آیه: * (إِنَّ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحـاتِ أُولئِـکَ هُمْ خَیْرُ الْبَرِیَّهِ) * نـازل شـد رسول خدا صـلی الله علیه وآله به علی علیه السلام فرمود: به نام "الدر المنثور فی التفسیر بالمأثورتاتی انت وشیعتک یوم القیامه راضین مرضیّین). ۱۱) و همو در همـان تفسـیر گفته است: ابن مَرْدَوَیْهْ از علی علیه السـلام حـدیثی آورده که می گفت: رسول خـدا صـلی الله علیه وآله به من فرمود: الم تسـمع قول الله: * (إِنَّ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحـاتِ أُولئِـکَ هُمْ خَیْرُ الْبَرِیَّهِ) * انت وشـیعتک، وموعـدی وموعـدکم الحوض اذا جاءت الاُمم للحساب، تـدعون غـداً غُرّاً مُحجّلینَ [ای علی!] آیا این سـخنِ خـدا را نشـنیدی که فرمود: {إِنَّ الَّذِینَ آمَنُوا... أُولئِکَ هُمْ خَیْرُ الْبَرِیَّهِ} اینان عبارت از تو و شـیعه تو هسـتند. وعـده گاه من و وعده گاه شمـا کنـار حـوضِ [کوثر] است، وقـتی که اُمَّتْ هـا برای حسـاب و بازپرسـی می آینـد شـما را در فردای قیـامت بـا عنوانِ "غرّ محجلین = آبرومندان و روسفیدان" یاد می کنند.

(۱۲ (در کتاب "غایه المرام" از "مغازلی" با اسناد به اَنَس ابن مالك آمده است که اَنَس می گفت: رسول خدا صلی الله علیه وآله فرمود: یدخل من امتی الجنه سبعون الفاً لاحساب (. علیهم، ثم التفت الی علی علیه السلام فقال: هم شیعتك و انت امامهم–از امت من هفتاد هزار نفر وارد بهشت می گردند که حساب و بازپرسی در مورد آن ها به عمل نمی آید، آنگاه رو کرد به علی علیه السلام و فرمود: اینان شیعه تو هستند، و تو امام و رهبر آنها می باشی. در همان کتاب "غایه المرام" از کثیر بن زید آمده است که می گفت: اَعْمَش بر منصور دوانقی در آمد و او برای رسیدگی به شکایات جلوس داشت، وقتی چشمش به اعمش افتاد به او گفت: ای سلیمان! بیا صدرِ مجلس بنشین. اعمش گفت: من خود، هرجا بنشینم صَدْرَمْ [صدرنشینی به مکان نیست، بلکه به مکین مربوط است، تا کجا بنشینم و باید صدر را در جایگاهی که من نشسته ام جستجو کرد] تا آنجا که ضمن گفتگویش یادآور شد: حدیث کرد مرا رسول خدا صلی الله علیه وآله و فرمود: اتانی جبرائیل علیه السلام انفاً فقال: تختموا بالعقیق؛ فانه اول حجر شهد لله بالوحدانیه، ولی بالنبوه، ولعلی بالوصیه، ولولده بالامامه، ولشیعته بالجنه–لحظاتی پیش جبرائیل علیه السلام نزد من آمد و گفت انگشتان خود را با انگشتری عقیق بیارائید؛ زیرا عقیق نخستین سنگی است که برای خدا به وحدانیت، و برای من به نبوت، و برای علی به وصایت و خلافت، و برای فرزندانش به امامت، و برای شیعیان علی به بهشت گواهی داده است. (۱۳) و نیز در همان کتاب از موفق بن احمد با ذکر

أسـناد تا سـلمان فارسـی آمده: سـلمان از پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله روایت کرده است که آن حضرت فرمود:یا علی! تختم بـالیمین تکن من المقربین. قـال: یـا رسول الله! وما المقربون؟ قال: جبرائیل و میکائیل. قال: فبما اتختم یا رسول الله؟ قال: بالعقیق الاحمر؛ فانه جبل اقرلله بالوحـدانیه، ولی بالنبوه، ولک بالوصـیه، ولولدک بالامامه، ولمحبیک بالجنّه، ولشـیعه ولدک بالفردوس (۱۴) ای علی! انگشتری را در انگشت دست راستِ خود قرار ده که از رهگذر آن از زمره مقربین به شمار روی. عرض کرد: یا رسول الله: مقربین چه کسانی هستند؟ فرمود: جبرائیل و میکائیل. عرض کرد با چه انگشتری دستم را بیارایم؟ فرمود با انگشتریِ عقیـقِ سـرخ؛ زیرا عقیـق کوهی است که برای خـدا به وحـدانیت، و برای من به نبوت، و برای تو به وصـیت و خلافـت، و برای فرزندانِ تو به امامت و برای دوسـتدارانِ تو به بهشت، وبرای شیعیان تو (۱۵) به فردوس و رودبـاری در بهشت که در آن از هر گیاهی رویـد، اقرار کرده است. این احادیث نمی از یَمّ، و انـدکی از بسـیاری است که در آنها خودِ رسول اکرم صـلی الله علیه وآله دوسـتان علی و دوسـتدارانِ اولادش را "شـیعه" نامیـده است. هدف ما در آگاه ساختن شـما بر این روایات چنان نبود که حامل بشارت ها و نویدهایی باشیم که رسول اکرم صلی الله علیه وآله به شیعه علی و شیعه خاندان او ارائه فرموده و این نویدها را به آن هـا خـاطر نشـان سـاخته است، اگرچه این بشارت ها در خورِ حفظ و روایت و نقل است و سـزا است شـیعه تا روزگار باقی است بدان ها افتخار کند. بلکه

هدفِ ما آن بود که تو [مطالعه کننده عزیز] نسبت به دوستان و پیروان اهل البیت علیهم السلام پایگاهی از انصاف را گزینش کنی و خویشتن را به هنگام هم آهنگی با شیعه ارزیابی نمایی. بنابراین در یورش برآن ها به صرف آن که شیعه آلِ محمد صلی الله علیه وآله هستند شتاب نگیری؛ زیرا اگر خویشتن را به انصاف واداری بازمی یابی آنان دارای مفاخر والایی هستند که کتاب و سنت مردم را بدان ها فرا می خوانَدْ، و نیز به این نتیجه می رسی که شتابزدگی و پیش داوریِ تحقیرآمیز درباره آن ها ستم رانی برآن ها و برخودت می باشد.

از رهگذر این احادیث و امثالِ آن ها خواهی دانست واژه "شیعه" را صاحب شریعت اسلام یعنی پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله درباره کسانی به کار برده است که دوستدار و پیروِ عترت و خاندان او هستند. پس بنابراین چنانچه این واژه یا اصطلاح بدون قید و شرط به کار رود از همان روزگار و همزمانِ با حیاتِ رسول اکرم صلی الله علیه وآله از آن استفاده می شد که منظور از "شیعه" فرد و یا افرادی هستند که دل های آن ها ولای علی و فرزندان او علیهم السلام را پذیرا گشته است. و برای تو روشن خواهد شد که این اسم و عنوان دارای همین مصادیق و مُسَمَّیَات در همان زمان بوده است.

دعوت به تشیع از چه زمانی آغاز شد؟

گزاف نیست اگر بگوییم: دعوت به تشیع از همان روزی آغاز شد که رهایی بخشِ بزرگِ انسان ها محمد صلی الله علیه وآله در همان روز، بانگ و آوا به کلمه "لا اله الا الله" در دره ها و کوه های مکه برآورد؛ زیرا وقتی آیه: {وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الأَقْرَبِينَ. { (۱۶ (نازل شد و نبی

اکرم صلی الله علیه وآله بنی هاشم را گرد آورد و به آن ها هشدار داد و دلِ آنان را از عذاب خدا بیمناک ساخت فرمود: ایکم یؤازرنی لیکون اخی ووارثی ووزیری ووصیی وخلیفتی فیکم بعدی؟ (۱۷) کدامیک از شما مرا یاری می دهد تا پس از من برادر و وارث و وزیر و وصی و خلیفه و جانشینم در میان شما باشد؟ هیچ یک از حاضران به درخواستِ آن حضرت جز علی مرتضی علیه السلام پاسخِ مثبت نداد. رسول خدا به آن ها فرمود:هذا اخی و وارثی و وزیری و وصیی و خلیفتی فیکم بعدی فاسمعوا له و اطیعوا این [یعنی علی علیه السلام بعد از من برادر و وارث و وزیر و وصی و جانشین من در میان شما است به امر او گوش فرا دهید و از او فرمان برید. (۱۸) بنابراین دعوتِ به تشیع و پیروی از ابی الحسن علی علیه السلام از سوی صاحبِ رسالت، همگام و همزمان با دعوت به شهادتین صورت پذیرفته است؛ به همین جهت ابوذرّ غِفاری شیعه علی علیه السلام بوده و باید او را چهارمین و یا ششمین فردی به شمار آورد که به اسلام سبقت جست. سخن محمد کردعلی، ما را از تأیید استدلالمان در جهت اثبات هدف و منظور ما بی نیاز ساخته است، چرا که وی می گفت: "گروهی از بزرگانِ صحابه در زمان رسول خدا صلی الله علیه وآله به ولایت و دوستی نسبت به علی علیه السلام معروف بوده اند، مانند سلمانِ فارسی که می گفت: با رسول خدا صلی الله علیه وآله بیعت کردیم مبنی بر این که از نصیحت و ارشاد مسلمین دریغ نورزیم و پیرو و دوستدارِ علی بن ابی طالب علیه السلام باشیم. و

ابوسعید خدری که می گفت: مردم به پنج امر موظف گشتند، امّا به چهار امر عمل کردند و یک امر را ترک گفتند. وقتی از او راجع به آن چهار امر سؤال کردند پاسخ داد: نماز، زکات، روزه ماهِ رمضان، و حج [که مردم بدانها عملاً پای بند بودند]. پرسیدند آن امری را که مردم به آن بی اعتنایی کردند چیست؟ گفت: ولایتِ علی بن ابی طالب علیه السلام. گفتند: آیا ولایت علی علیه السلام مانند آن چهار امر و در کنار آن ها فرض و واجب است؟ پاسخ داد: آری، همراه آن چهار امر این امر نیز به سانِ آن ها برخوردار از وجوب و ضرورت است. و ابی ذرّ غفاری، و عماربن یاسر، و حذیفه بن الیمان وذی الشهادتین یعنی خزیمه بن ثابت، وابوایوب انصاری، وخالد بن سعید بن عاص، وقیس بن سعد بن عباده که همگی به ولایت و تشیع نسبت به علی علیه السلام نامور و معروف بوده اند". آنگاه محمد کردعلی می گوید: "اما نظریه پاره ای از نویسندگان مبنی بر این که پدیدآمدنِ گروهی به عنوانِ "اهلِ مذهبِ تشیع" از بدعت ها و نوآوری های عبدالله بن سبأ، معروف به "ابن السَوْدَاء" می باشد نظریّه ای نادرست است و از قِلَّتِ معرفتِ این نویسندگان نسبت به حقیقتِ مکتبِ "اهلِ مذهبِ تشیع" ریشه می گیرد. اگر کسی راجع به این مرد. (۱۹) از دیدگاه شیعه اطلاعی کسب کند و از مراتب تنفر شیعه نسبت به او و گفتار و کردارش آگاه گردد، و سخن دانشمندان شیعه را که بی هیچگونه اختلافی وی را مورد طعن و هدف یورش قرار داده اند مورد مطالعه قرار دهد به این نکته پی می برد که تا چه حد و مقداری نظریه اینگونه نویسندگان به صواب نزدیک است؟

[یعنی متوجه خواهد شد نظریه آنان تهی از واقعیت و فاقد صحت است]. بدون تردید شیعه نخستین بار در حجاز که باید آنرا سرزمین تشیع برشمرد پدید آمد ". محمد کردعلی شیعه و یا از مدافعانِ شیعه نیست؛ لکن امانت و تقوایِ علمی موجب گشت وی این حقیقت را خالص و بدون شائبه غرض ورزی و بدون این که تحت تأثیر تعصبات مذهبی قرار گیرد، اظهار نماید، تعصباتی که حق را ضایع کرده و چهره حقیقت را دگرگونه ساخته است. محمد کردعلی سپس یادآور می شود که پیدایش شیعه در دمشق به قرن اول هجری می پیوندد". (۲۰) وی با این سخنِ فشرده و کوتاه و استدلال بر ظهورِ تشیع همزمان با حیات صاحب رسالت اسلام صلی الله علیه وآله ما را از ادامه استدلال بر این حقیقت بی نیاز می سازد.

انتشار تشیع

بیعت غدیرِ خم آخرین زمینه ای بود که رسول حکمت صلی الله علیه وآله و اصلاح جامعه برای خلافت و جانشینی علی) علیه السلام) پس از خود آماده ساخت. جریان غدیرخم حادثه ای بود که ناگهان مردم با آن مواجه شدند. برکه و غدیرخم آب هایش نابهنگام فروکش کرد، در آنجا درختانِ گشن و بزرگ وجود داشت رسول خدا صلی الله علیه وآله از سوی خدا مأمور گشت بر روی خارهای زیر این درخت توقف کند، صد هزار نفر و یا بیشتر از مسلمین در آن هنگام در چنین مکانی کنار آن حضرت بودند. غدیر خم بر سر دو راهی قرار داشت و مردم ممکن بود در آنجا بپراکنند. رسول خدا این نقطه را محلِ مناسبی برای غنیمت شمردن فرصت یافت تا به همه حاضران قبل از آن که پراکنده شوند حقیقت را اعلام و

بـا آنها بیعت کنـد، و آنان نیز به نوبه خود این حقیقت را به کسانی که در این محفل عظیم حضور نداشـتند خاطرنشان سازنـد. آنان که غایب بودنـد و در این جلسه حضور به هم نرساندنـد این حقیقت با توجه به کثرت جمعیت از هر بلادی قطعاً به گوش آنها رسید. آیا در این صورت می توان تصور کرد که فردی از فرزندان اسلام در آن روزها از چنین بیعتی بی خبر مانده باشد؟ ! در همین مکان بود که قبل از دستور به توقف و تجمعِ مردم آیه زیر نازل شـد: * (یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ) "ای فرسـتاده [من] آنچه را که از سوی پروردگـارت به تو نـازل شـد به مردم ابلاغ کن، اگر چنین نکنی [بـدان] که رسـالت الهی را ابلاغ ننمودی). ۲۱ (و چون رسانـدن سـخن به گوش حاضـران با چنین شـماری عظیم بـدون منبر غیرممکن به نظر می رسـید دسـتور داد از محمل و هودج شتران منبری درست کردنـد. و آیه مـذکور همانگونه که برای ما گزارش می کند بیعت گرفتن برای علی از سوی خدا و به دسـتور او بوده است این نکته را نیز خاطر نشان می سازد که رسالتِ پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله بدون بیعت گرفتن برای علی علیه السلام و منهای اعلام امامتِ او بر مردم ناتمام بود و با اعلام امـامتِ او و رسـالتِ آن حضـرت کامـل گردیـد. این نکته برای کسـی که مطلب را تحت تـدبر و بررسـی می گیرد کاملاً آشکار است؛ زیرا رسول اکرم صلی الله علیه وآله عهده دار وظایفِ مختلفِ قانونگذاری و اجرایی و سیاسی

و دینی و اداری و قضا و شمار زیادی از امور دیگر بود، و همه آن ها را شخصاً رسیدگی می کرد. امّا اگر مرگ آن حضرت فرا می رسید مردم نمی توانستند از مسؤولی برای ادای این وظایف جز قانونگذاری که از ویژگی های نبیّ است بی نیاز باشند. و قیام به ادای وظایف در رابطه با شوؤن دیگر غیر از قانونگذاری از کسی جز امام معصوم ساخته نبود، امامی که علم و رأی خود را از ملأـ اعلی استمداد و دریافت می کرد. شناسائیِ چنین امام و اطلاع از کفایت و لیاقتِ او برای مقام رهبری جز برای کسی که این امام را به ثمر رسانده، یعنی جز برای رسولی که امینِ بر امت اسلامی می باشد غیر ممکن بود. رسول خدا صلی الله علیه وآله برخاست و برفرازِ منبر آمد، و در لحظه ای از روز که هوا بسیار گرم بود مردم در این مکان توقف کردند و ناگزیر شدند قسمتی از پیراهن بلندِ خود را بالای سر وقسمتی دیگر را زیر پا قرار دهند تا از تابشِ سوزان خورشید دچار آفتاب زدگی نشده و از ریگِ داغِ زمین صدمه نبینند. نبی اکرم صلی الله علیه وآله به سخنرانی آغاز کرد، و این سخنرانی از ساعات نخستین روز تا هنگام ظهر ادامه یافت، واز مجاهدت های خود در راه خدا، و دلسوزی و ارشاد مردم، و انتخاب علی علیه السلام به عنوان امام و راهبرِ الهی بعد از خود سخن به میان آورد و ضمن خطابه خود فرمود: الست أولی بالمؤمنین من انفسهم آیا من از مؤمنین نسبت به خودشان سزاوارتر و برخوردارتر از ولایت نیستم؟ مردم گفتند: خدایا [گواه باش که ما می گوییم] آری. آنگاه فرمود: من کنت مولاه فهذا

علی مولاه آن که من دارای ولایت نسبت به او هستم، این علی نیز به سان من دارای ولایت نسبت به او است. بدین طریق برای علی همان مقام و منزلتِ اولویت فراهم آمد که برای رسول خدا صلی الله علیه وآله به هم رسید؛ و آن عبارت از مقام خلافت الهی بود. و مردم در همان روز با همین علی علیه السلام بیعت کردند تا آنجا که ابوبکر و عمر به علی علیه السلام عرض کردند: هنیئاً لک یا ابن ابی طالب اصبحت مولانا و مولی کل مؤمن و مؤمنه.(۲۲) ابن حجر می گوید: ابوبکر و عمربه علی علیه السلام عرض کردند: "امسیت مولی کل مؤمن ومؤمنه""این مقام برای تو فرخنده و گوارا باد ایْ علی بن ابی طالب. تو از این پس مولای ما و مولای هر مرد و زن با ایمان خواهی بود". هنوز مردم از هم نپراکندند که آیه زیر نازل شد: الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتْمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِی وَ رَضِیتُ لَکُمُ الْإِسْلامَ دِیناً. (۲۳) هم امروز آیینِ شما را برایتان کامل کردم، و نعمت و احسانِ خویش را نسبت به شما بدون هیچگونه نقصی محقق ساختم، و اسلام را به عنوان آیین و شریعتِ پذیرفته و مورد قبول برای شما مقرر و مسجل نمودم". با توجه به این آیه می توان گفت از رهگذر امامت و ولایتِ علی علیه السلام بود که آیین اسلام و نعمتِ الهی به کمال رسید، و اسلام به عنوان دینی پسندیده و آیینی مورد قبول به امت اسلامی اعلام شد. اگر کارِ حکومت و اداره مردم پس از رسول خدا صلی الله علیه وآله در اختیار علی علیه السلام

قرار می گرفت بعد از چنان بیعت و پس از نزول چنان آیات و ورود چنان روایات که همگی گویای فضیلتِ آن حضرت بوده انـد همه مردم به جای فرقه گرایی و پریشانی در مکتب و مـذهب، آیین تشـیع را می پذیرفتند؛ اما چون در جهت رسـیدنِ علی علیه السلام به خلافت موانعی پدید آمد و مردم ناگهان با جریاناتی که قبلاً پیش بینی نمی کردند مواجه شدند دیری نپایید که ابی بکر به عنـوانِ خلیفه اداره امـور مسـلمین را به دست گرفت، بـا وجـود چنین شـرایطی که پدیـد آمـده بود چگونه می توان انتظار داشت مردم بر ولاء و تشـیع نسبت به اهل البیت علیهم السلام باقی می ماندند، مردمی که پیرو قدرت و حکومت بودند. آری تنهـا عـده ای از مردم بودنـد که در آن زمان این جریان ناگهانی و حادثه ناب سامان نتوانست ثبات و پایمرديِ آنان را بر ولایت و امامت علی علیه السـلام متزلزل سازد. لـذا تشـیع با انزوای علی علیه السـلام دچار انزوا گشت، و انتشار آن پس از این حـادثه پریشـان در سـرزمین هـای پهناورِ اسـلام ماننـد جنبش مورچه برروی تخته سـنگ بی سـر و صـدا بود و انظار را به خود معطوف نمی سـاخت. هیـچ قبیله و سـرزمینی بـاقی نمانـد که تشیع نوزادش را در میـان آنها نهاده باشـد و این نوزاد بتوانـد در آرامش و آسایش به سربَرَد.

علنی شدنِ دعوتِ به تشیع

شیعه خلافـتِ الهی را برای هیـچ کسـی جز علی و فرزنـدانش علیهم السـلام معتقـد نیست؛ به همین جهت دولت ها و حکومت های وقت کمترین مجالی برای رواج و انتشار آن فراهم نمی آوردنـد، و نمی خواسـتند این مـذهب، نسـیمِ آزاد و هوای پاکیزه ای را استنشاق کند؛ بلکه حکومت های زمان تا می توانستند محیط خفقان آوری برای آن ایجاد می کردند؛

زیرا با ظهور تشیع و نیرومنـد شدن آن بیمِ آن می رفت که تشـکیلات و سازمانِ حکومتِ آنها متزلزل گردد. دنیا عثمان و بنی امیـه را از ایجـاد موانـع در برابر ظهـور تشـیع بـه خـود سـرگرم سـاخت و این مکتب به خـاطر سـرگرم بـودن حکـومت وقت به دنیاپرستی مجالی برای توجه مردم به سوی خود یافت و توانست خاطره روز غـدیرخم و فضایل علی مرتضـی و اهل بیت نبوت را در اذهان تجدیـد کند. و چون عثمان و اقوام و دارو دسـته اش در مورد دارایی مملکت درآمد آنرا به خود اختصاص دادند، و پست هـا را در اختیار خود گرفتنـد، و عثمان با بـذل و بخشـش ضـیاع (۲۴) و عقـار (۲۵ (به اقوام خود و نیز منحصـر سـاختن خمس و صفایا (۲۶. (و اموال گرانبها به آن ها کارهایی را برخلاف راه و رسم سلفِ خود در پیش گرفته بود که در نتیجه دل هـای مردم از کینه نسـبت به آنان سـرشار گشت. عثمان تا می توانست روی خوشـی به امثال ابی ذر (رضـی الله عنه) نشان نمی داد؛ بلکه با چهره ای متغیر و دگرگونه با ابی ذر و افرادی از قبیل او برخورد می کرد، ابی ذری که علناً ولایِ علی علیه السـلام را به مردم یـادآور می شـد، و پیرامون خـانه های مردمِ مـدینه به سان طوفان می گشت و با صـدای بلنـد بانگ برمی آورد که: ادّبوا اولادکم علی حب علی، فمن اَبیَ فانظروا فی شأنَ اُمّه. (۲۷) آئین زندگانی را براساس حب و دوستی علیّ به فرزندان خود تعلیم دهیـد آن که از این کـار خودداری ورزد درباره مادرش مطالعه به عمل آوریـد [یعنی حق داریـد در طهارتِ مَوْلِدِ چنین فردی تردید نمایید]. جابربن عبدالله انصاری نیز همانندِ

ابی ذر مردم را به ولای علی علیه السلام فرا می خواند. ابی ذر و هم مسلکانِ او تا می توانستند در مقام انتقاد و اعتراض نسبت به کارهای نادرست برمی آمدند و تبهکاری ها را به باد یورش می گرفتند. همین کار ابی ذرّ موجب گشت تا عثمان وی را به شام تبعید کند. در شام نیز دست از روشِ خود برنداشت و وعده و وعید نتوانست او را از خط مشی و رسالتش به یکسو نهد. فریادهای اعتراضِ او در شام به بازدهی مطلوب بارور شد؛ معاویه ترسید مردم شام علیه او شورش برپا کنند و اگر ابوذر به آواهای اعتراض آمیز خود ادامه دهد و مردم را زیر چترِ ولای علی و خاندانش علیهم السلام قرار دهد آرزوها و خواب های خوشِ او را این آزادیِ عمل ابوذر از میان می برد و پریشان حالش می سازد؛ لذا دستور داد ابی ذر را به مدینه بازگردانند و خشن ترین مرکب را برای بازگشت او به مدینه درنظر گرفتند، و آن را به سرعت می راندند تا آنجا که گوشت کچاله ران هایش از هم دریده شد. [اما مگر ابی ذر در مدینه آرام گشت؟ ! بلکه زبان خلنده او که تبهکاران را می آزرد گویاتر شد] و چون عثمان دید برای سکوت ابی ذر راه چاره ای وجود ندارد و تبعید، یا تطمیع به مال، و یا سرزنش و سرکوفت نمی تواند مانع از ادای وظیفه و انتقادهای او گردد او را به "ربذه" یعنی همان جایی که قبل از اسلام در آن به سر می برد تبعید کرد، و سرانجام در آنجا به علّت گرسنگی از دنیا رفت. (۲۸) الله اکبر، سخن حق را ببینید که با انسان چه می کند، وچه مصیبت ها و سختی ها

است که به خاطر ادای وظیفه امر به معروف و نهی از منکر عاید انسان می گردد. شگفت نیست که ابی ذر دچار چنین سرنوشتی شود، زیرا آن که. تصمیم دارد در راه خدا از سرزنش هیچ ملامتگری هراس به خود راه ندهد، و هیچ سرکوفتی او را تحت تأثیر خود نگیرد خویشتن را برای تحمل ناخوشی ها و شکنجه ها و صدمه ها آماده ساخته و با آغوش باز از اینگونه ناراحتی ها استقبال می کند. امّا حقاً چنین پایمردی را باید در کنار مصائبی دیگر ناچیز دانست: رسول خدا صلی الله علیه وآله قبل از ابی ذر مصائبی سخت تر و دردناك تر را به خود دید. و امام حسین علیه السلام پس از ابوذر از مصائبی استقبال کرد که به مراتب سوزناك تر و فجیع تر از مصائب ابی ذر بوده است. و بدین سان هر که خواهان و مصمم بر احقاق حق و ابطال باطل است خود را برای اینگونه فداکاری ها آماده می کند. نام این قهرمانان را جز اینگونه فداکاری ها و جانفشانی های پرارزش جاویدان نساخت، اینان بهترین الگوها و افراد نمونه ای به شمار می روند، به ویژه در چنان دورانی که عوامل سقوط و گمراهی بر سر مردم سایه افکنده بود؛ اما باید دید چه کسانی دست اندکار شدند و با پایمردی و استقامت به هیچ وجه تحت تأثیر عوامل محیطی قرار نگرفتند. نتیجه آن که علنی شدنِ دعوتِ تشیع از زمان عثمان درخشیدن آغاز کرد و عثمان نتوانست با حربه تبعیدِ ابوذر، و مجازات عمار و درهم شکستن استخوان های پَهْلُویش این دعوت را در محاقِ آن خفه کند و به آن خاتمه داد.

فلسفه نماز

اشاره

نماز وسیله شستشوی از گناهان و مغفرت و آمرزش الهی است چرا که خواه

ناخواه انسان را دعوت به توبه و اصـلاح گذشته می کند، لذا در حدیثی می خوانیم که پیامبر اکرم از یکی از یاران خود سوال کرد: اگر بر در خـانه یکی از شـما نهری از آب صـاف و پاکیزه باشـد و در هر روز پنـج بار خود را درآن شسـتشو بدهیـد، آیا چیزی از آلودگی و کثافت در بـدن شـما می مانـد؟ در پاسـخ عرض کرد: نه! فرمود نماز درست هماننـد این آب جاری است، هرروز که انسـان نمازی می خوانـد گناهانی در بین دو نماز او انجام شـده است از بین می رود. ۳-نماز سدی در برابر گناهان آینـده است چرا که روح ایمان را در انسان تقویت می کند و نهال تقوی را در دل پرورش می دهد، و می دانیم ایمان و تقوی نیرومنـدترین سـد در برابر گناه است و این همان چیزی است که در آیه فوق به عنوان نهی از فحشا و منکر بیان شـده است. در احـادیث مختلف می خوانیم که افراد گناهکـاری بودنـد که شـرح حـال آنهـا را برای پیشوایـان اسـلام بیـان کردنـد، پیشوایـان فرمودند: غم مخورید، نماز آنها را اصـلاح می کندو کرد. ۴-نماز غفلت زُداست؛ بزرگترین مصـیبت برای رهروان راه حق آن است که هـدف از آفرینش خود را فراموش می کنندو غرق در زندگی مادی و لذایذ زودگذر می گردند اما نماز به حکم این که در فواصل مختلف و در هر شـبانه روز پنـج مرتبه انجام می شود، مرتبا انسان را اخطار می دهـدو هـدف آفرینش او را به او گوشزد می کند و این نعمت بزرگی است که خدا در اختیار انسان قرار

داده است. ۵-نماز خودبینی و کبر را می شکند چرا که انسان هفده رکعت در هر شبانه روز و در هر رکعت دوبار پیشانی بر خاک در برابر خدا می گذارد، خود را ذره ای در برابر عظمت او می بیند. پرده های غرور و خودخواهی را کنار می گذارد به همین دلیل امام علی بعد از ایمان نخستین عبادت را که نماز است با همین هدف تبیین می کند و می فرماید: خداوند ایمان را برای پاکسازی انسان از شک واجب کرده و نماز را برای پاکسازی از کبر. ۶-نماز وسیله پرورش فضایل اخلاقی و تکامل معنوی انسان است، چرا که انسان را از جهان محدود ماده و چهار دیوار عالم طبیعت بیرون می برد، به ملکوت آسمانها دعوت می کندو با فرشتگان هم صدا و هم آواز می سازد، خود را بدون نیاز به هیچ واسطه در برابر خدا می بیند و با او به گفتگو می نشیند، تکرار این عمل در شبانه روز آن هم با تکیه روی صفات خدا، رحمانیت و رحیمیت و عظمت او مخصوصا با کمک گرفتن از سوره های مختلف قرآن بعدا از حمد که بهترین دعوت کننده به سوی نیکی ها و پاکی ها است اثر قابل ملاحظه ای در پرورش فضایل اخلاقی در وجود انسان دارد. لذا در حدیثی از امام علی علیه السلام می خوانیم که در فلسفه نماز فرمودند: نماز وسیله ای برای تقرب هر پرهیزگاری به خدا است. ۷-نماز به سایر اعمال انسان ارزش و روح می دهد چرا که نماز روح اخلاص را زنده می کند؛ زیرا نماز مجموعه ای است از

نیت خالص و گفتار پاک و اعمال خالصانه، تکرار این مجموع در شبانه روز بذر سایر اعمال نیک را در جان انسان می پاشد و روح اخلاص را تقویت می کند لذا در حدیثی معروف می خوانیم که امیرمومنان علی علیه السلام در وصایای خود بعد از آنکه فرق مبارکش با شمشیر ابن ملجم جنایتکار شکافته شد فرمودند: خدا را، خدا را، درباره نماز، چرا که ستون دین شماست.

می دانیم هنگامی که عمود خیمه در هم بشکند یا سقوط بکند هرقدر طناب ها و میخ های اطراف محکم باشد اثری ندارد، همچنین هنگامی که ارتباط بندگان با خدا از طریق نماز از میان برود اعمال دیگر خود را از دست می دهد. در حدیثی از امام صادق علیه السلام می خوانیم: نخستین چیزی که در قیامت از بندگان حساب می شود نماز است اگر مقبول افتد سایر اعمالشان قبول می شود و اگر مردود شد سایر اعمال نیز مردود می شود. شاید دلیل این سخن آن باشد که نماز رمز ارتباط خلق با خالق است اگر بطور صحیح انجام گردد قصد قربت و اخلاص که وسیله قبولی سایر اعمال است در او زنده می شود و گرنه بقیه اعمال او مشوب وآلوده می گردد و از درجه اعتبار ساقط می گردد. ۸-نماز قطع نظر از محتوای خودش با توجه به شرایط صحت، دعوت به پاک سازی زندگی می کند، چرا که می دانیم مکان نمازگزار، لباس نمازگزار، فرشی که بر روی آن نماز می خواند، آبی که با آن وضو می گیردو غسل می کند، محلی که در آنجا وضو و غسل می کند

بایـد از هرگونه غصب و تجاوز به حقوق دیگران پاک باشد. کسـی که آلوده به تجاوز و ظلم، ربا، غصب، کم فروشـی، رشوه خواری و کسب مال حرام باشـد چگونه می توانـد مقـدمات نماز را فراهم کند. بنابراین تکرار نماز در پنج نوبت در شـبانه روز خود دعوتی به سوی رعـایت حقوق دیگران. ۹-نماز علاوه بر شـرایط صحت، شرایط قبول و شرایط کمال دارد که رعایت آن ها نیز یک عامل موثر دیگر برای ترک بسیاری از گناهان است، در کتب فقهی و منابع حدیثی امور زیادی به عنوان موانع قبول نماز ذکر شده است از جمله مساله شـرب خمر است که در روایات آمده است: نماز شـراب خوار تا چهل روز مقبول نمی افتد مگر اینکه توبه کنـد. و در روایات متعددی می خوانیم از جمله کسانی که نماز آنها قبول نخواهد شد پیشوای سـتمگران است. در بعضـی از روایات تصـریح شده که نماز کسـی که زکات نمی دهد قبول نخواهد شد. و همچنین روایات دیگری می گوید: خوردن غذا حرام یا عجب و خود بینی از موانع قبول نماز است. پیداست که فراهم آوردن این شـرایط قبولی تا چه حد سازنده است. ۱۰-نماز روح انضـباط را در انسان تقویت می کند، چرا که دقیقا باید در اوقات معینی انجام گیرد که تاخیر و تقدیم آن هردو موجب بطلاـن نمـاز است و همچنین آداب و احکام دیگر در مورد نیت و قیام و رکوع و سـجود و قعود وماننـد اینها که رعایت آنها، پذیرش انضـباط را در برنامه های زندگی کاملا آسان می سازد. ۱۱-حرکت انسان بسوی کارهای خیر و حرکت بسوی خیر

مطلق در اذان و اقامه چهار مرتبه گفته می شود: بشتاب برای نماز که بهترین کارهاست.

جامعه ای بسوی معنویات می گراید که در آنها کارهای خیر و عام المنفعه مورد توجه باشد، زیرا انجام آنها نیز محبوب خداوند است و انسان را به خداوند نزدیک می سازد. پیامبر اکرم می فرمایند: محبوب ترین بندگان نزد خداوند عزوجل کسی است که نفعش به بندگان خدا بیشتر برسد و حقوق خداوند را بیشتر رعایت کند و کارهای خیر و انجام آنها را در دیدگاه مردم محبوب سازد. ۱۲-خیرخواهی نسبت به دیگران و دعا برای آنها در نماز برای همه انسانها طلب هدایت کرده و را ه راست را از خداوند می خواهد. ۱۳-ارتباط قلبی انسان با پیامبر صلی الله علیه و اله و مخلصان و صالحان در کل جهان در سلام های نماز اعلام همبستگی خویش را با پیامبر اکرم و مخلصان و صالحان جهان می نماییم. ۱۴-تولی و تبری در نماز با گفتن ((ایاک نعبد و ایاک نستعین، اهدنا الصراط المستقیم صراط الذین انعمت علیهم)) و همچنین سلام ها و... ولایت و دوستی حضرت حق و انبیا و صدیقین و شهدا و صالحین را هدف قرار داده و بدان سوی حرکت می نماییم و با گفتن ((غیر المغضوب علیهم و لاالضالین)) از راه و روش مغضوبین و رانده شده ها و گمراهان بیزاری و تبری می جوییم. ۱۵-آرامش قلبی و قدرت روحی قرآن یاد خدا را تنها عامل آرام بخش دلها معرفی کرده است. تاثیر توجه به خداوند در ایجاد آرامش قلبی از این جهت است که: اولا خداوند هدف نهایی فطرت انسان است و

انسـان خود به خود در طلب این این مطلوب نهـایی در تب و تـاب است و تا به آن نرسـد آرام و قرار نمی گیرد و راضـی نمی شود. ثانیا، کسـی که توجه به خداونـد نـدارد، طبعا توجه او به دنیا و برخورداری های مادی و ظاهری است، چنین فرد هر قـدر در جهت کسب نعمتهـای دنیـایی تلاش کنـد و به بهره های فراوانی دست بیابـد هرگز راضـی نمی شود و در حسـرت چیزهای است که نـدارد، از طرف دیگر از این که نعمتهـای موجودش دسـتخوش آفـات شـده و زایل شونـد نیز همواره در بیم و هراس است لذا هرگز روی راحتی و آسایش را نمی بیند و دلش آرام و قرار ندارد و در مواجهه با مصائب و مشـکلات نیز به سـرعت دسـتخوش اندوه و تالمات روحی می شود. ۱۶-نورانیت دل و عقـل در تعالیم اسـلامی از یاد خداونـد به عنوان نور دلها و جلا قلوب و حیـات دلها تعبیر شـده است. ۱۷-توجه انسـان به روز قیـامت و این که آن دنیـا نتیجه اعمـال این دنیـا است. در نماز با گفتن (مالك یوم الـدین) انسان به یاد قیامت و عظمت آن روز می افتـد. با این که خداوند مالك این جهان و آن جهان اسـت (مالك یوم الـدین) گفته شـده است. زیرا در جهان مالکیت خداونـد متعال ظهور کامل دارد که کسـی حق کار و حتی سـخن گفتن ندارد مگر اینکه به اذن او باشد. همه اینها فوایدی است که در نماز، قطع نظر از مساله جماعت وجود دارد و اگر ویژگی جماعت را برآن بیافزاییم که روح نماز همان جماعت است و برکات

بیشمار دیگری دارد.

نمازهای مردود

ممکن است عملی صحیح باشد ولی مورد قبول قرار نگیرد، مثل جنس بی مشتری. در احادیث نماز برخی از افراد را فاقد ارزش و مردود به حساب آورده اند که به چند نمونه اشاره می شود. ۱–بی تفاوت ها: امام صادق علیه السلام فرمودند: نماز کسانی که نسبت به برهنگان و آوارگان جامعه بی تفاوتند، قبول نیست. ۲–حرام خواران: پیامبر اکرم صلی الله علیه و اله فرمودند: نماز حرام خواران، مثل بنای ساختمان بر ریگ است. ۳–بی تعهدان در خانه: رسول خدا صلی الله علیه و اله می فرمایند: نماز زنی که از درآمد شوهر بهره مند می شود ولی به مسئولیت الهی خود عمل نمی کند، پذیرفته نیست. ۴–تارکان زکات: در قرآن در اکثر موارد پرداخت زکات را در کنار برپاداشتن نماز آورده و در احادیث بسیاری آمده که نماز آنانکه زکات مال خویش را نمی دهند پذیرفته نمی شود. ۵–افراد لاابالی: نماز کسی که اهل تقوا نیست یا رکوع و سجودش را در نماز بطور مطلوب انجام نمی دهد، پذیرفته نیست.

۶–حاقن و حاقب: یعنی کسی که بول و غایط خود را نگاه می دارد و بدینوسیله به خود فشار آورده و دچار ضررهای جسمی می شود. ۷–پیشنماز غیر محجوب: گاهی در مسجدی مردم از یک پیشنماز خوششان نمی آید ولی او هم حاضر نیست این مکان را ترک کند، چنین موردی موجب خلوت شدن مسجد می شود. در روایات نماز چنین کسانی مردود شمرده شده است.

نمازهای معصومین

در اینجا به نمونه ای از نماز اولیا دین اشاره می کنیم صدای اذان برای رسول خدا صلی الله علیه و اله چنان جاذبه داشت

و نشاط می آورد، که هنگام اذان به بلال می فرمود: ای بلال ما را از غم و تلخی و اندوه رهایی بخش. و آن حضرت فرمودند که کسی صدای اذان بشنود و بی تفاوت باشد جفا کرده است. هنگام نماز رنگ چهره علی علیه السلام می پرید و می لرزیدو می فرمودند: وقت نماز رسیده، وقت امانتی که خدا بر آسمانها و زمین و کوهها عرضه کرد، اما آنها از قبول آن دوری کرده و ترسیدند.

به قول حافظ: آسمان بار امانت نتوان کشید قرعه فال به نام من دیوانه زدند.

امام سجاد علیه السلام همین که در نماز، به جمله مالك یوم الدین می رسید، آنقدر تکرار می کرد، تا بیننده خیال می کرد او در آستانه جان دادن است و نیز در سجده غرق در عرق می شد. امام باقر علیه السلام می فرمایند: پدرم امام سجاد علیه السلام، در شبانه روز، هزار رکعت نماز می خواند. رسول خدا هر وقت که زمان نماز فرا می رسید، گویا که کسی را نمی شناخت و حال معنوی خاصی پیدا می کرد و می فرمود: گرسنه از غذا سیر و تشنه از آب سیر می شود ولی من از نماز سیر می شوم. علی علیه السلام در جنگ صفین مراقب خورشید بود و گاهی به آسمان نگاه می کرد. ابن عباس علت آنرا از ایشان پرسید فرمودند: برای اینکه نماز اول وقت از دستم نرود. گفت حالا، فرمودند: آری

آداب نماز

رعایت نکاتی که به آداب نماز مربوط می شود (هچون مسواک، نظافت و توجه به خداوند و...) در کمال این عبادت موثر است. امام

باقر علیه السلام فرمودند: در نماز، توجه به خدا داشته باش، زیرا از نماز، آن مقدار قبول می شود که با توجه خوانده شود. سپس حضرت می فرماید در هنگام نماز با سر، دست و صورت خود بازی نکن، زیرا همه این کارها، سبب نقص نماز تو می شود و در حالت کسالت و سنگینی مشغول نماز مشو، زیرا چنین نمازی، ازآن منافقان است. امام صادق علیه السلام می فرمایند:گاهی پنجاه سال بر انسان می گذرد ولی خداوند، حتی یک نماز او را نپذیرفته است. از پیامبر خدا صلی الله علیه و اله نقل شده است: دو رکعت نماز کسی که مسواک کند، از هفتاد رکعت بدون مسواک بهتر است.

نماز وهمراه هایش

در موارد متعددی از آیات قرآن که نماز مطرح شده است، در کنار آن فرمان دیگری نیز آمده است مانند زکات، انفاق، امر به معروف و نهی از منکر، قرض دادن به خداوند، که بصورت وام به محرومان است. این جامعیت احکام عبادی را می رساند که در کنار ارتباط با پروردگار، مسائل اقتصادی و اجتماعی و رسیدگی به نیازمندان و انجام امر به معروف و نهی از منکر هم مطرح است. می توان به این آیات، در زمینه های فوق مراجعه کرد:بقره۸۳، انفال ۳، توبه۷۱، لقمان ۱۷ و مزمل ۲۰ و بسیاری از آیات دیگر.

نماز پرواز روح

در احادیث از نماز به عنوان معراج مومن یاد شده است، لیکن این عروج و پرواز نه در فضای آسمان بلکه در فضای معنویت و بندگی است و برای رسیدن به قرب پروردگار است. به نکته هایی که نماز گزار به آن بر می خورد توجه کنید:۱-در عبادت و نماز، بیشترین سختی و فشار، غلبه بر هوای نفس و شروع عبادت است. ۲-شروع عبادت وقتی باارزش است که پایان آن سالم و بدون آفت باشد. ۳-معراج روحی نمازگزار محتاج توجه خالص و نفی همه عبودیت هاست (لا لبیک). ۴-در نماز و بار یافتن به محضر خداوند، قلب سلیم لازم است. ۵-در نماز همراه ارتباط با خدا ارتباط با مردم نیز لازم می باشد. در کنار حق الله، حق الناس را هم باید ادا کرد. ۶-مقدمات نماز، اذان، اقامه و ذکرهای مستحب نیز مقدمه پرواز ملکوتی است. ۷-در عبادت، شرک و ریا انسان را به دره سقوط می افکند. ۸-نماز و عبادت طبق دستور است. ۹-انسان در کنار نیایش

و عبادت، گاهی هم استراحت و لـذتهای مباح دارد. ۱۰-انسان الهی هرچه با عظمت خـدا آشنا می شود غیر خـدا در نظرش کوچکتر می شود انگار که در اوج ملکوت می باشد.

۱۱-عبادت اولیا الله نیز گرچه نسبت به نماز و بندگی افراد معمولی، همواره در اوج است به قول سعدی: طیران مرغ دیدی؟ تو زپای بند شهوت بدر آی تا ببینی طیران آدمیت

گفتار در فلسفه نماز را با حدیثی از امام رضا علیه السلام پایان می دهیم. امام در پاسخ نامه ای که درباره فلسفه نماز پرسیده شـده است چنین فرمود: علت تشریع نماز این است که توجه و اقرار به ربوبیت خداوند است و مبارزه با شـرك و بت پرستی و قیام در پیشگاه پروردگار در نهایت تواضع و فروتنی و اعتراف به گناهان وتقاضای بخشش از معاصی گذشته و نهادن پیشانی بر زمین همه روز برای تعظیم پروردگار و نیز هـدف این است که انسان همیشه هوشیار و متـذکر باشـد، گرد وغبار فراموش کاری بر دل او نشیند، مست و مغرور نشود، خاشع و خاضع باشـد، طالب و علاقه منـد افزونی در مواهب دین و دنیا گردد. علاوه براین که مداومت ذکر خداوند در شب و روز که در پرتو نماز حاصل می گردد، سبب می شود که انسان مولا، مدبر و خالق خود را فراموش نکند، روح سرکشی و طغیان گری بر او غلبه نکند و همین توجه به خداوند و قیام در برابر او انسان را از معاصی باز می دارد.

فلسفه عبادات

اشاره

احکام و برنامه های عبادی اسلام، همه حکمت وفلسفه دارد. اولا بدلیل صدها آیه وحدیث، که مردم را

به تعقل و و تفکر فرا می خوانـد و هیچ مکتبی به اندازه اسـلام، به اندیشـیدن دعوت نکرده است. ثانیا یکی از انتقادهای شدید قرآن بر مشـرکان و بت پرسـتان، تقلیـد کورکـورانه و بی دلیـل از نیاکـان است. ثالثـا خود قرآن، بارهـا درکنـار بیـان احکـام و دسـتورها، بـدلیل آن هم اشـاره کرده است. امامـان معصوم نیز در روایات، به بیان این حکمتها پرداخته و دانشـمندان اسـلامی، گاهی به تالیف کتابهایی پیرامون این موضوع اقـدام کرده اند. بعلاوه با پیشـرفت دانش بشـری، روز بروز پرده از اسـرار احکام الهی و دسـتورهای دینی برداشـته می شـود و هرچه از عمر اسـلام می گـذرد بر عظمت و جلوه آن افزوده می شود. بـا توجه به نکـات فوق، یادآور می شود که:۱-لازم نیست دلیـل همه احکام را همه مردم در همه زمانها بداننـد. ۲-در فلسفه احکام، تنها نبایـد نظر به فواید و آثار مادی آنها داشت و تنها به بعد اقتصادی و بهداشتی و... توجه کرد و از آثار روحی، معنوی و آخرتی آن غافل بود. ۳-کسـی که خدا را حکیم و دستورهایش را بر اساس حکمت می داند، نباید بخاطر اینکه امروز دلیل حکمی را نمی دانـد از انجام آن تخلف کند. ۴-در هر جا از قرآن و حـدیث، دلیل محکمی بر فلسـفه حکمی نـداریم، بهتر است ساکت باشـیم و با یک سـری توجیهات و حدسـیات، دلیل تراشـی نکنیم. ۵-اگر از بعضـی از اسـرار جهان هستی آگاه شـدیم، مغرور نشویم و توقع نداشـته باشیم که دلیل همه چیز را بدانیم. ۶-از مـدار عادی خارج نشویم و به دامن وسوسه ها نیافتیم، در مسائل دینی هم که به قانون

خدا گردن می نهند، باید بپذیرند و و عمل کنند. چرا که خداوند، هم مهربان تر است و هم دانا و حکیم تر، هم آینده را می داند و هم آثار ظاهر و باطنی. ۷-اگر گوشه ای از اسرار حکم خدا را شناختیم، نباید گمان کنیم که بر همه اسرار واقف گشتیم. آنکه فلسفه حکمی را را بفهمد، نمی تواند خیال کند آنچه فهمیده، تمام است و دیگر چیزی جز آن نیست. مگر با عقل و فکر محدود انسانی، می توان به عمق احکامی که از علم بی انتهای خدا سرچشمه گرفته، پی برد؟

۸-همان عقلی که ما را به فهمیدن فلسفه احکام دعوت می کند، همان می گوید: اگر جایی ندانستی، از آگاهان بپرس، این همان تعبد در برابر اولیای دین است. اما قرآن: درباره نماز می گوید: نماز، انسان را از فحشا و منکر باز می دارد. در جای دیگر می گوید:نماز را برای یاد و توجه به من بپا دارید. در جای دیگر می گوید: با یاد خدا دلها آرام می گیرد. درباره روزه می گوید: روزه بر شما واجب شد، تا آنکه اهل تقوا شوید. چون بیشتر گناهان از فوران غریزه غضب و شهوت است. درباره حج می گوید: به زیارت حج بروند، تا منافعی فراوان بدست آورند. درباره زکات می فرماید: از مردم و اموالشان زکات بگیر، تا آنان را (از روح بخل و دنیا پرستی) پاک کنی. درباره قمار و شراب می گوید: شیطان توسط آنها میان شما دشمنی و کینه برقرار می کند و شما را از یاد خدا دور می سازد. و قصاص را مایه حیات اجتماع

می دانـد چرا که در جـامعه، اگر جنایتکـار به کیفر نرسـد آن جامعه مرده و جنایت پرور می شود و ایمنی از بین می رود. اینها نمونه ای از آیات الهی قرآن بود که به آثار و حکمتهای الهی احکام الهی اشاره داشـته است. اما حدیث: از میان انبوه احادیث این موضوع، تنها یه چند جمله از یکی از سخنان امیرالمومنین علیه السلام در نهج البلاغه اشاره می کنیم:

خداونـد، ایمان را برای پاکسازی از شـرک، واجب ساخت و نماز را برای پاک ساختن از تکبر و زکات را بعنوان سـبب سازی برای رزق و روزی و...

اما فطرت

فطرت انسـان نیر به فلسـفه برخی از احکام واقف و معترف است. هر انسان در هر شـرایطی و زمانی، بـدی و حرام بودن دروغ، خیـانت، تهمت، آدم کشـی، دزدی، سـتم، کم فروشـی و... را قبـول دارد. و خوبی، عـدالت، پـاکی، خـدمت به دیگران و... را خوب و بجا می داند. اینها از فطریات انسانها و فطرت، برخی از از بدی ها و خوبی ها را درک می کند و این، الهام الهی است که فرموده: (فالهمها فجورها و تقواها).

اما علم

نباید غافل بود که پیشـرفت علوم در رشـته های مختلف، خدماتی به تبیین فلسـفه احکام کرده و پرده های بسـیاری را کنار زده است. مثلا وجود کرم کدو و تریشـین در گوشت خوک یا زیانهای مواد الکلی برای کبد و بدن انسان بر کسـی پوشیده نیست. این گوشه ای از فلسـفه تحریم گوشت خوک یا شـراب را نشان می دهد. اسلام ادرار در حال ایستادن را نهی کرده وعلم نشان داده که ایسـتادن بول کردن بـاعث می شود تمـام بول به راحـتی خـارج نشود. یـا آنچه دربـاره غسـل است، برای زدودن آثـار فعالیت اعصاب سـمپاتیک و فشارخون در حال جنابت می باشـد و نیز توجه به خـدا برای زدودن حال غفلت از خداونـد است. اگر اسـلام از خلال کردن با چوب درخت انار نهی کرده است، برای آن است که لثه ها در مقابل آن حساسـیت خاصـی دارد. به همین صـورت، دسـتورهای اسـلام درمـورد واجبـات و محرمـات و حـتی مسـتحبات و مکروهـات، در زمینه هـای رفتـاری و خوراکی، پوشاکی، وسائل ومسائل زندگی، همه و همه حکمتهای بلند و دقیقی دارد که درباره آنها کتابهای زیادی

هم توسط دانشمندان بزرگ نوشته شده است. تسلیم بزرگترین فلسفه: بدون شک، دستورهای خدا و احکام شرح دارای فلسفه و دلیل است ولی لازم نیست در تمام احکام و فرمانهای الهی، در پی یافتن دلیل اقتصادی، بهداشتی و علمی آن باشیم. مسلمان باید در برابر پیام وحی، تسلیم باشد و این روحیه تسلیم و پذیرش، کمال آدمی است و برخی از دستورات برای آزمودن روح تسلیم و بندگی است. فرمان خداوند به ابراهیم، برای قربانی کردن فرزندش اسماعیل نمونه ای از آن می باشد. در دستورهای عبادی و احکام الهی هم، گاهی هدف، تسلیم و پذیرش دستور و تمرین برای جلب رضایت معبود و اطاعت محض از آفریدگار می باشد. هدف عبادت، پرورش روح انسان است، آنگونه که حرکات ورزشی برای تربیت جسم می باشد. امام سجاد علیه السلام و امام علی علیه السلام می گویند: خدایا افتخارم همین بس که بنده تو هستم. در مناجات شعبانیه می خوانیم: خدایا اگر مرا در دوزخ، به دوزخیان اعلام خواهم کرد که من تو را دوست دارم!... ((علی علیه السلام اعلام می دارد که خدایا، عبادت من نه از روی طمع به بهشت یا ترس از دوزخ است، بلکه تو را شایسته عبادت یافته ام و می پرستم.)) اولیا خدا از عبادات او لذت می برند و گناهکاران از شیرینی عبادت عبادت و یاد خدا محروم اند. گاهی کسی علاقه به خدمتگزاری به شخصی را دارد. بدون آنکه چشمداشت مالی و هدف اقتصادی داشته باشد. خود خدمت به آن شخصیت والا برایش هدف و ارزشمند است و نه حتی کسب دانش یا کسب وجهه و رسیدن

به موقعیت اجتماعی.

بهانه یا تحقیق

بـا توجه به آنچه گـذشت، معلوم می شود که کسـانی هسـتند که روحیه تعبـد و تسـلیم ندارنـد و در پی بهانه انـد تا شانه از بار تکلیـف و دینـداری خـالی کننـد. از این رو مسـاله تحقیق را عنوان می کننـد و برای هر دسـتور دینی دنبـال فلسـفه و دلیـل می گردندو خیلی هم خود را روشنفکر جا می زنند. قرآن کریم نسبت به برخی از اینگونه افراد درباره اعتقاد به قیامت می فرماید: (گروهی می خواهند راه گناه را در پیش بگیرند، می پرسند: روز قیامت کی است؟) آنان مثل کودکان بهانه گیری هستند که هر لحظه بهانه می گیرنـد و آن که انجام شـد، بهانه ای دیگر می گیرنـد. قرآن درباره چنین کسان می گوید: (اگر نشانه ای از قـدرت خـدا و معجزات انبیا مشاهـده کننـد، اعراض کرده، می گوینـد: این همان سـحر و جادوی معمولی و همیشـگی است.)
منابع: فلسفه اسرار حکم، نویسنده محمد وحیدی پرتوی از اسرار نماز، محسن قرائتی

پاورقی

۱–مناقب اهل بیت:، ص۱۷۶، به نقل از ربیع الأبرار

۲–الصواعق المحرقه، ج۲، ص۴۴۹

۳–طه: ۸۲

۴–الضحی: ۵. اما ترضیَ انّک معی فی الجنّه والحسن والحسین وشیعتنا عن أیماننا و عن شمائلنا

۵–الصواعق المحرقه، ج۲، ص۴۶۷ – ۴۶۸

۶–الصواعق المحرقه، ج۲، ص۴۶۶

۷–الصواعق المحرقه، ج۲، ص۴۶۸

۸–الصواعق المحرقه، ج۲، ص۴۶۸

۹–النهایه ابن اثیر، ج۴، ص۱۰۶

۱۰–الدر المنثور، ج۶، ص۳۷۹

۱۱–الدر المنثور، ج۶، ص۳۷۹، ترجمه این حدیث در صفحه ۱۱ همین کتاب گذشت

۱۲–الدر المنثور، ج۶، ص۳۷۹

۱۳-غایه المرام، ج۱، ص۱۲۰، ح۴

۱۴-غایه المرام، ج۱، ص۱۲۰، ح۶

۱۵-غایه المرام، ج۱، ص۱۲۵، ح۱۴

۱۶-شعراء: ۲۱۴

۱۷-بحار الانوار، ج۱۸، ص۱۷۸ به نقل از علل الشرایع، ج۱، ص۱۷۰، باب ۱۳۳

۱۸-بحار الانوار، ج۱۸، ص۱۷۸ به نقل از علل الشرایع، ج۱، ص۱۷۰، باب ۱۳۳

۱۹-این شخصیت

را گروه زیـادی از محققـان سـاختگی و افسـانه ای می داننـد که اصـلاً وجود خارجی نـداشت. جامع ترین تحقیق در این زمینه کتاب "عبدالله بن سبأ" اثر علامه مرتضی عسکری است که اساساً او و حدود صد و پنجاه صحابی دیگر که نام آنها در تواریخ آمده است مجعول و ساخته افسانه سرایان است (بنگرید به "مائه و خمسون صحابی مختلق" از همین دانشمند)

۲۰-خطط الشام، ۵ / ۲۵۱ و ۲۵۶. (

۲۱-مائده: ۶۸. نزول آیه مـذکور را در روز غـدیر گروهی از علماء روایت کرده اند، بنگرید به: الدر المنثور: سیوطی، اسباب النزول: واحدی، تفسیر الکشف و البیان عن تفسیر القرآن: ثعلبی، الحلیّه: ابونُعَیْم، التفسیر الکبیر: فخرالدین رازی و امثال آن ها

۲۲-نویسـندگانِ کتب فضائل و حـدیث و تاریـخ، تهنیت عمر به امیرالمؤمنین علی علیه السـلام را یاد کرده و تهنیت ابی بکر را برآن افزوده اند، بنگرید به: التفسیر الکبیر: فخرالدین رازی ضمن تفسیر آیه {یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ... } ومُسْند احمد بن حنبل که آن را از بُراء بن عـازب روایت می کنـد، و تفسـیر الکشف و البیان عن تفسـیر القرآن: ثعلبی، والصواعق: ابن حجر در اوائل آن ضمن شبهه یازدهم

۲۳-مائده: ۳. بنگریـد به: الـدر المنثور، و تاریخ خطیب بغدادی، و ابن عساکر، و نوشـته های طبری، وابن عقده از طُرُقِ حدیثِ غدیر، و ثعلبی، و ابن المغازلی، وحافظ جزریِ شافعی و دیگران

۲۴-آب و زمین حاصلخیز

۲۵-اموال با ارزش

۲۶-شتر پر شیر، درخت خرمای پر بار

۲۷-من لا یحضره الفقیه، ج۳، ص۴۹۳، ح۴۷۴۴

۲۸-همه مورخـان ترجمه احوال ابی ذر و مصائبی که در راه خـدا و احقاق حق به خود دیـد یاد کرده انـد، اگر می خواهیـد به بخشی از این جریان آگاه شوید به شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج۲، ص۳۷۶

مراجعه کنید

فلسفه سجده بر خاک چیست؟

سوال

فلسفه سجده بر خاک چیست؟ و چرا شیعه بر مهر و تربت کربلا سجده می کند؟

پاسخ

یکی از مسائل جنجال برانگیز علیه شیعه – از روی جهل یا دشمنی – که از طرف مخالفان مطرح می شود و از این طریق شیعه را مورد حمله قرار می دهند، مسئله سجده بر خاک است. در حالی که اگر این مسئله از روی حق و انصاف و به دور از هرگونه تعصب بررسی شود، نتیجه آن درست برعکس آن چیزی است که به شیعه نسبت می دهند؛ زیرا که شیعه بر خاک سجده می کند، نه برای خاک؛ چرا که سجده بر دو قسم است؛ یکی سجده برای چیزی و دیگری سجده بر چیزی. بدون تردید اولی حالتی از حالات شرک است و شیعه این نوع از سجده را حرام می داند؛ برای این که سجود این چنینی برای غیر خدا است و اثباتش نیاز به براهین و تلاش زیاد ندارد، و شما را به فتاوای علمای شیعه در این مسئله ارجاع می دهیم برای روشن شدن مسئله و حقیقت موضوع، به تحلیل و بررسی آن در ضمن مباحث آینده می پردازیم.

تعریف سجود

سجود در لغت به معنای فروتنی، افتادگی و... آمده است. در شرع مقدس به معنای نهادن مقداری از پیشانی بر زمین یا غیر آن در حالی که چیزی بین پیشانی و چیزی که بر آن سجده می شود، حایل و فاصله نباشد. دلیل آن روایتی است که می گوید: "هنگامی که سجده می کنی پیشانی ات را بر زمین بگذار و سریع به زمین نزن؛ (مانند نوک زدن کلاغ بر زمین) ". [۱] همچنین در این باره روایت است: "نزد پیامبر صلی الله علیه و اله از حرارت و گرمی

زمین مکه و مدینه در پیشانی و دست هایمان شکایت کردیم و رسول خدا صلی الله علیه و اله به شکایت ما جواب مثبت نداد". [۲] سجده به اجماع تمام علما و فقها واجب است؛ چرا که خدای متعال می فرماید: "ای کسانی که ایمان آورده اید: رکوع کنید و سجده به جا آورید... ". [۳] فقهی بودن مسئله بدیهی است که این موضوع (سجود) از مسائل فقهی است، نه از مسائل کلامی؛ زیرا که سجده به فعل مکلف تعلق و ارتباط دارد. اختلاف در مسائل فقهی (نزد شیعه و اهل سنت) فراوان است و بهترین دلیل آن، این است که مشاهده می کنیم، مذهب اهل سنت خود به چهار مذهب اصلی تقسیم می شود که این چهار مذهب در بسیاری از مسائل فرعی فقهی با هم اختلاف دارند.

گزیده راهنمای حقیقت

مشخصات کتاب

سرشناسه:سبحانی تبریزی، جعفر، ۱۳۰۸-

عنوان قراردادی:راهنمای حقیقت: پرسش و پاسخ پیرامون عقاید شیعه. برگزیده.

عنوان و نام پدیدآور:گزیده راهنمای حقیقت/جعفر سبحانی.

مشخصات نشر:تهران: مشعر، ۱۳۸۶.

مشخصات ظاهری:۲۷۱ ص.

شابک: ۱۳۰۰۰ ریال ۵-۲۹-۵۴۰-۹۶۴

وضعیت فهرست نویسی:فیپا

یادداشت:کتابنامه به صورت زیرنویس.

موضوع:شیعه -- عقاید -- پرسشها و پاسخها.

رده بندی کنگره: BP۲۱۱/۵ /س۱۸ر۲۰۱۵

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۴۱۷۲

شماره کتابشناسی ملی: ۱۰۲۷۴۰۶

مقدمه

رسول خدا صلّی الله علیه وآله در طول ۲۳ سال، رسالت خود را به خوبی انجام داد و با هدایت مرحله به مرحله، اسلام را تبیین

و به مردم معرفی نمود و در هیجدهم ذیحجه سال دهم هجرت نیز، در غدیر خم با معرفی علی ابن ابی طالب علیه السلام به عنوان امام و پیشوای امت اسلامی، رسالت خویش را به پایان برد و چشم از جهان فرو بست. پیامبر صلّی الله علیه وآله پیش از وفات خویش دو گوهر گرانبها؛ یعنی قرآن و عترت را در میان مردم به ودیعت نهاد و از آنان خواست با تبعیت و پیروی از آنها به هدایت و کمال دست یافته و از ضلالت و گمراهی نجات یابند. (إنی تارک فیکم الثقلین؛ کتاب الله وعترتی ما إن تمسّکتم بهما لن تضلّوا بعدی أبداً). لیکن متأسفانه پس از رحلت رسول خدا صلّی الله علیه وآله به دلایلی که هم اکنون فرصت بیان آن نیست، به وصیت آن حضرت عمل نشد و میان قرآن و پیروی از عترت جدایی افتاد و رفته رفته با گذشت زمان، مشکلات فراوانی برای جامعه اسلامی پدید آمد، اختلافات مذهبی توسعه یافت و دشمنان دین و رسالت با بهره گیری از جهل و نادانی مردم، با فته انگیزی و ایجاد شبهه های عقیدتی، مسلمانان را به جان یکدیگر

انداختنـد و از این رهگـذر توانسـتند ذخایر و منابع کشورهای اسـلامی را غارت کنند و ساکنان آنها را در فقر و نادانی و عقب ماند گی نگه دارند. امروز نیز با گذشت بیش از هزار و چهارصد و اندی سال، بار دیگر استثمار گران و غارتگران بین المللی با استفاده از همان حربه به میدان آمده و در تعدادی از کشورها همچون عراق و افغانستان با قساوت و بی رحمی هرچه تمام تر و با بهره گیری از بمب و سـلاح های مخرب، مردان، زنان و کودکان بی گناه را به خاك و خون می کشند و آنان را قطعه قطعه می کننـد و از این طریق بهشت را می جوینـد! و یک بار دیگر ماجرای خوارج و جنایات آنان در صدر اسـلام را در خاطره ها زنـده می کنند. طبیعی است در چنین وضـعیتی علما و دانشـمندان نقشـی بس مهم و ویژه دارند؛ از یک سو باید حقایق را بیان کرده، شـبهات را پاسـخ دهنـد تا با ایجاد معرفت دینی، ریشه این گونه افکار را در جهان اسـلام بخشـکانند و از سوی دیگر از تفرقه و شـکاف میان جامعه اسلامی جلو گیری کنند. کتابی که در پیش روی شما است چنین رسالتی را دنبال می کند و به قلم اسـتاد و فقیـه متفکر و فرزانـه حضـرت آیـه الله آقـای حـاج شـیخ جعفر سـبحانی دامـت بر کـاته به رشـته تحریر در آمـده است. شخصـیت زمان شـناس و بزرگواری که عمر خویش را در راه تحقیق و تبیین علوم و معارف اسـلامی سپری کرده و آثار گران سنگی در معرفی و دفاع از مکتب اهل بیت علیهم السـلام به طالبان و جوینـد گان حقیقت ارائه کرده اند. از خداوند متعال برای ایشان سلامتی و طول عمر

و موفقیت روزافزون مسألت داریم. این کتاب پیش از این در ۶۵۹ صفحه به چاپ رسید که با توجه به درخواست های مکرر علاقمندان، گزیده آن، به شکل کنونی تقدیم می گردد.

معاون آموزش و پژوهش

بعثه مقام معظم رهبری

۱۳۸۶ / ۱ / ۲۰

فصل اوّل

تاریخ شیعه و گسترش آن

۱تشیع در چه زمانی پدید آمده است؟ ! سؤال: درباره پیدایش شیعه فرضیه ها و نظریات مختلفی مطرح شده است، بفرمایید تشیع از چه زمانی پدید آمده است؟ پاسخ: معمولاً این نوع پرسش ها درباره نحله های کلامی و فرقه های مذهبی مطرح می شود که پس از رحلت پیامبر اسلام پدید آمده اند؛ مثلاً می گویند: مذهب اشعری چگونه و از چه زمانی پدید آمده؟ در پاسخ گفته می شود: مذهب اشعری مکتبی کلامی است که ابوالحسن اشعری {۲۶۰۳۲۴ه} در آغاز قرن چهارم آن را پی ریزی کرد. در مقابل آن، مذهب معتزله قرار دارد که آن هم یک مذهب کلامی است و واصل بن عطا {۸۰ ۱۳۰ه} شاگرد حسن بصری {م۱۱۰ه} آن را بنیان نهاد. در این موارد، می توان برای پیدایش مذهب، تاریخ مشخصی تعیین کرد. این گفته در خصوص مذاهب فقهی نیز صادق است. مذهب حنفی به وسیله ابوحنیفه {۸۰ ۱۵۰ه} و مذهب شافعی به وسیله محمد بن ادریس شافعی {۱۵۰ ۲۰۴ه} پدید آمد و همچنین دیگر مذاهب فقهی نیز تاریخ پیدایش مشخصی دارند. امّا تشیع یک مذهب کلامی و فقهی نیست که پس از پیدایش اسلام و درگذشت رسول خدا صلّی الله علیه وآله پدید آمده باشد. تشیع، با اسلام تاریخ یکسان دارد. در واقع تشیع همان اسلامی است که پیامبر خدا صلّی الله علیه وآله آورده و یکی از تعالیم آن، استمرار رهبری و امامت به وسیله فردی است که از

جانب خـدا تعیین و به وسـیله پیامبر صـلّی الله علیه وآله معرفی می شود. این اصل اساسـی که ضامن بقای اسـلام است و هویت تشـیع را تشـکیل می دهـد، در زمان خود رسول خدا صـلّی الله علیه وآله به وسـیله آن حضـرت اعلام شد و گروهی از صـحابه پیامبر، آن را پذیرفتند و پس از درگذشت رسول خدا صـلّی الله علیه وآله بر همان پیمان باقی ماندند. اینان پیشـگامان تشیع در عصـر رسول خدا صـلّی الله علیه وآله و پس از او بودند. امّا گروهی دیگر، این اصل را نادیده گرفته و رهبری را از آن دیگری دانسـتند. تشیّع به این معنی، تـاریخی جز اسـلام و واقعیـتی جز این آیین نـدارد و این اصـل؛ یعنی تعیین رهبر و امـام از جـانب خداونـد، جزئی از تعـالیم اسـلام بوده و در زمـان حیـات پیامبر صـلّی الله علیه وآله اعلام شـده است. رویکرد عقلانی در شـیوه گزینش رهبر پیش از آن که صفحات احادیث و تاریخ را ورق بزنیم، نخست درباره شیوه حکومت اسلامی پس از رسول خدا صلّی الله علیه وآله سـخن می گوییم. حاصل سـخن این که آیا پیامبر اسلام صلّی الله علیه وآله برای زعامت و اداره امور کشور پس از رحلـت، فردی را معیـن کرد، یـا ایـن که آن را به مهـاجرین و انصـار واگـذار نمـود، و به لقـاء اللّه پیـوست؟ محاسـبات اجتمـاعی به روشـنی ثـابت می کنـد که پیامبر صـلّی الله علیه وآله فردی را برای زعامت معین کرد و در این مورد، به امر الهی، «حکم خداوند» را بر «انتخاب امت» ترجیح داد، زیرا به هنگام رحلت پیامبر صلّی الله علیه وآله سه دشمن قوی و

نیرومنـد، جـامعه اسـلامی را تهدیـد می کرد. از جانب شـرق مجوس آتش پرست، از جانب غرب رومیان مسـیحی و در داخل، ستون پنجم نفـاق که برای خود، قـدرت و ریشه هـای اجتمـاعی داشت، به گواه این که آیـات فراوانی درباره منافقان در سوره های مختلف نازل شده است. در چنین وضـعیتی، مصلحت جامعه اسلامی ایجاب می کرد که پیامبر فردی نیرومند، عالم، آگاه، زاهـد و پارسا را برای زعامت معین کنـد، تا پس از درگذشت او، این مسأله خاتمه یافته تلقی شود و همه نیروها تحت فرمان او برای حفظ اسـلام و مقابله با مثلث پیش گفته بکوشند. در حالی که اگر در این مورد سکوت می کرد، علاوه بر سه مشکل یاد شده، مشـکل دیگری به نام اختلاف در درون مسلمانان پدید می آمد و چه بسا به جنگ داخلی کشیده می شد. با توجه به این حقـایق تـاریخی، احتمال انتصاب بر انتخاب اولویت می یابـد. و به دیگر سـخن، در شـیوه حکومت، دو نظر بیش نیست، نظریه «تنصـیص» و نظریه «گزینش»، آن هم به وسـیله مهـاجرین و انصـار. در این مورد، موضع پیـامبر را از نزدیک بررسـی می کنیم؛ زیرا مسأله از سه فرض بیرون نیست:

۱. اصولاً پیامبر درباره شـیوه حکومت پس از خویش سـخنی نگفته باشـد. ۲. پیامبر صـلّی الله علیه وآله درباره شـیوه حکومت، موضـع گرفته و آن را به شورا واگـذارد. ۳. فرد لا‌یقی را از میان تربیت یافتگان خود برای رهبری برگزینـد. فرضـیه نخست، با کامـل بودن دین و اسـتمرار آن تـا روز رسـتاخیز سازگـاری نـدارد؛ زیرا اسـلام یـک آیین فردی نیست و تعالیم آن منحصـر به عبادات شخصی و نیایش های فردی نمی باشد، بلکه یک دکترین جامع است که

بشـر را از هرگونه تقنین و تشـریع بی نیاز می کنـد و به صورت خودکفا تا پایان جهان پیش خواهـد رفت. آورنده چنین آیینی نمی تواند نسبت به مسائل حکومت، که ضامن بقای دین است، سکوت اختیار کند و بی تفاوت باشد. و موضع انفعالی به خود بگیرد. نظریه دوم تـا حـدی نظریه مقبولی است و آن این که پیامبر، موضع مثبت داشـته و نسـبت به مسائل حکومتی بی تفاوت نبـوده، ولی اگر شـیوه حکومت بر اسـاس شورا بود، بایـد پیـامبر صـلّی الله علیه وآله در کلمـات خود به این امر اشـاره فرموده، شرایط و ضوابط شورا را به نحو دقیق تبیین نمایـد و برای آموزش دادن مسـلمانان، آن را در طول زندگی خود به صورت های عملی پیاده کند تا مسلمانان پس از درگذشت او دچار حیرت و سرگردانی نشوند، در حالی که در کلمات پیامبر صلّی الله علیه وآله و احادیث و تاریـخ زنـدگانی او، نص صـریحی بر این که نظام حکومت، نظام شورایی است، دیده نمی شود، حتی بعد از خلیفه اوّل شـیوه تعیین خلیفه، غالباً بر اساس شورا نبوده، بلکه با تعیین خلیفه قبلی، فردی زمام امور را به دست می گرفته است. حکومت در اسـلام، فصـلی کوتـاه و گـذرا نیست که بـا یـک جمله «وَأَمْرُهُمْ شُورى بَيْنَهُمْ» (۱) پایـان پـذیرد، بلکه بخش های گسترده ای از احکـام و امور را دربر می گیرد، که عنـایت پیـامبر را برای تبیین جزئیـات و شـرایط، می طلبـد. طبعاً نظریه سوم، بیش از دو نظریه دیگر قابل پذیرش است و اتفاقاً احادیث رسول خدا صلّی الله علیه وآله و تاریخ حیات آن حضرت به روشنی آن را ثابت می کند. پس از یک تحلیل اجتماعی، اکنون

به پاسخ پرسش از نظر حدیث و تاریخ می پردازیم. ۱. شیعه در کلمات رسول خدا صلّی الله علیه وآله نامگذاری پیروان علی علیه السلام به شیعه، از زمان خود پیامبر صلّی الله علیه وآله آغاز شده و روایات فراوانی حاکی از آن است که آن حضرت این نام را بر پیروان علی علیه السلام نهاده است. محدثان و مفسران نقل می کنند آنگاه که آیه «إِنَّ الَّذینَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصّالِحات أُولئِکَ هُمْ خَیْرُ الْبَرِیّه» (۲. (فرود آمد، پیامبر صلّی الله علیه وآله رو به علی علیه السلام کرد و فرمود: «مقصود از این عبارت، تو و شیعیانت می باشید که روز قیامت خشنود و پسندیده هستید». در حدیث دیگر فرمود: «تو و پیروانت مقصود هستید، وعده من و شما در روز قیامت نزد حوض کوثر است. آنگاه که امت ها برای حسابرسی به آنجا می آیند، شما را فرا می خوانند در حالی که نور از چهره و پیشانی شما تابان است». روایات مربوط به نزول این آیه در حق شیعیان علی علیه السلام و این که پیامبر صلّی الله علیه وآله پیروان علی علیه السلام را شیعه نامید، در کتاب های مختلف وارد شده است، برای نمونه به مدارک زیر مراجعه شود. (۳). بنابراین، نامگذاری پیروان علی علیه السلام به شیعه، از جانب رسول خدا صلّی الله علیه وآله انجام شده و این خود مبنایی در تعیین شیوه حکومت پس از پیامبر صلّی الله علیه وآله به شمار می رود. ۲. امامت، همزاد نبوّت شکی نیست که مقام امامت با مقام نبوت تفاوت دارد. پیامبر گیرنده وحی و پایه گذار دین است، در حالی که امام نه دریافت کننده وحی است و

نه پایه گـذار دین، بلکه وظایفی که رسول خـدا صلّی الله علیه وآله در قلمرو بیان احکام و اجرای آنها برعهـده داشت، پس از وی برعهده امام می باشد. امام مرجع بیان احکام و عقاید اسلامی و مدیر امور کشور است. با توجه به این اصل و بنابر روایات، روزی که پیـامبر صلّی الله علیه وآله نبوت خود را برای بنی هـاشم بیـان کرد، جانشـینی و رهبری علی علیه السـلام را نیز اعلام نمود و این حـاکی از آن است که نبوت و امـامت همزاد بوده و دارنـده هر دو منصب از جانب خـدا به وسـیله وحی الهی معین می شونـد. این مسأله در منابع تاریخی چنین آمده است: پیامبر گرامی صـلّی الله علیه وآله سه سال دعوت پنهانی داشت. آنگاه که خـدا او را بـا آیه «وَأَنْذِرْ عَشـیرَتَکَ الأَقْرَبین» (۴). مخـاطب سـاخت، او بیش از چهـل تن از بسـتگان خـود را که همگی از شخصـیت های بنی هاشم بودند، برای ضـیافت ناهار دعوت کرد و پس از صرف غذا، سخنان خود را اینگونه آغاز کرد: (هیچ کس از مردم برای کسـان خود چیزی بهتر از آنچه من برای شـما آورده ام، نیـاورده است. من خیر دنیـا و آخرت را برای شـما آورده ام، خدایم به من فرمان داده که شـما را به توحید و یگانگی وی و رسالت خویش دعوت کنم. چه کسـی از شـما مرا در این راه کمک می کنـد تا برادر و وصـی و جانشـین من در میان شـما باشـد؟ (آن حضـرت این جمله را گفت و اندکی درنگ کرد تا ببیند کدام یک از آنان به ندای او پاسخ مثبت می دهند. در آن لحظات، سکوتی مطلق و آمیخته با

بهت و تحیر بر مجلس سایه گسترده بود و همگی سر به زیر افکنده و در فکر فرو رفته بودند. ناگهان علی علیه السلام که سن او در آن روز از ۱۵ سال تجاوز نمی کرد، سکوت را درهم شکست و برخاست و رو به پیامبر کرد و گفت: (ای پیامبر خدا، من تو را در این راه یاری می کنم). آنگاه دست خود را به سوی پیامبر صلّی الله علیه وآله دراز کرد تا دست او را به عنوان پیمان فداکاری بفشارد. در این هنگام پیامبر صلّی الله علیه وآله دستور داد که علی علیه السلام بنشیند. بار دیگر پیامبر صلّی الله علیه وآله گفتار خود را تکرار کرد. باز علی برخاست و آمادگی خود را اعلام کرد. این بار نیز پیامبر صلّی الله علیه وآله به وی دستور داد بنشیند. در مرتبه سوم نیز مانند دفعات پیشین، کسی جز علی علیه السلام برنخاست و تنها او بود که پشتیبانی خود را از اهداف مقدس پیامبر صلّی الله علیه وآله اعلام کرد. پیامبر صلّی الله علیه وآله در این حال دست خود را بر دست علی علیه السلام زد و جمله تاریخی خود را در مجلس بزرگان بنی هاشم درباره او بیان کرد و گفت: (هان! ای خویشان و بستگان من! علی برادر و وصی و خلیفه من در میان شماست) (۵ (این حدیث به روشنی تاریخ تشیع و همزاد بودن نبوت وامامت را به معنایی که یادآور شدیم بیان می کند. البته این تنها موردی نیست که پیامبر صلّی الله علیه وآله رهبر مسلمانان پس از خود را تعیین می کند، بلکه در موارد دیگری نیز بر این

مطلب تصریح فرمودند که به صورت گذرا به آنها اشاره می کنیم. ۳. حدیث منزلت حدیث منزلت از احادیث معروفی است که محدّثان و تاریخ نگاران نقل کرده اند و اجمال آن چنین است. (إنّ هذا أخی ووصیّ وخلیفتی فیکم فاسمعوا له وأطیعوا) (۶) " آنگاه که پیامبر صلّی الله علیه وآله راهی نبرد با رومیان در سرزمین تبوک گردید، علی علیه السلام را همراه خود نبرد؛ زیرا وجود او در مدینه برای جلوگیری از فتنه گری منافقان، لازم و ضروری بود، ولی دشمنان به شایعه پردازی دست زدند و گفتند: روابط پیامبر صلّی الله علیه وآله با علی علیه السلام به تیرگی گراییده، لذا او را به همراه خود نبرده است. علی علیه السلام خود را به لشگرگاه اسلام رساند و این شایعه را بازگو نمود. پیامبر صلّی الله علیه وآله در پاسخ فرمود: «آنان دروغ گفته اند. من تو را برای حفظ خانه و خانواده ام جانشین خویش ساخته ام. پس بازگرد و جانشین من در خانواده من و خانواده خودت باش. آیا خوش نداری برای من آن گونه باشی که هارون برای موسی بود، با یک تفاوت که پیامبری پس از من نیست؟» ۱این حدیث به روشنی بیانگر آن است که علی علیه السلام تمام صلاحیت ها و اختیارات هارون علیه السلام را جز نبوت دارا بوده است. یکی از مناصب هارون، وزارت او برای موسی علیه السلام بوده است، چنان که می فرماید»: وَاجْعَلْ لِی وَزِیراً مِن أَهْلِی * هارُونَ أَخی». «هارون را که از خاندان من است، وزیر من قرار ده «(۷) استثنای نبوت در کلام رسول خدا صلّی الله علیه وآله حاکی از آن است که کلیه مسئولیت های

هارون را علی نیز دارا بود واین جانشینی تنها به جنگ تبوک اختصاص نداشت، بلکه یک ضابطه کلی بود که جانشینی در غزوه تبوک یکی از مصادیق آن به شمار می آمد و اگر مقصود جانشینی در خصوص این سفر بود، نیازی به این ضابطه کلی و استثنای نبوت نبود.

. ۴. حدیث غدیر از میان دلایل فراوان که بیانگر زعامت علی علیه السلام پس از پیامبر صلّی الله علیه وآله است، در این بحث به سه دلیل بسنده می کنیم: حدیث «یوم الدار» درآغاز رسالت، حدیث «منزلت» در اثنای رسالت و حدیث غدیر در اواخر عمر رسول خدا. اکنون اجمالی از تعیین جانشین در آخرین روزهای رسالت: پیامبر اسلام صلّی الله علیه وآله در سال دهم هجرت برای انجام فریضه حج و تعلیم مناسک آن به مسلمانان، در قالب یک جمعیت ده هزار نفری حرکت کرد و در روزهای عرفه و منا سخنرانی های جامع و ارزنده ای ایراد فرمود. مراسم حج به پایان رسید، همگان به قصد وطن، مکه را ترک کردند، چون کاروان ها به نزدیک برکه آبی به نام غدیر خم رسیدند، پیک وحی فرود آمد و پیامبر صلّی الله علیه وآله را فرمان توقف داد، خدا به رسول گرامی صلّی الله علیه وآله چنین فرمان داده بود: یا أَیُّها الرّسول بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالتهُ وَاللّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النّاسِ (۸) (ای پیامبر، آنچه را از پروردگارت بر تو فرود آمده، به مردم برسان و اگر چنین نکنی، رسالت خدای را به جا نیاورده ای و خداوند تو را از گزند مردم حفظ می کند (. در این لحظات حساس طنین

اذان سراسر بیابان را فرا گرفت، سپس پیامبر صلّی الله علیه وآله خطبه ای به شرح زیر ایراد کرد: «ستایش از آن خداست و به او ایمان داریم. از او یاری می خواهیم و بر او توکل می کنیم، و از شر خویشتن و بدی کردارهایمان به خدایی پناه می بریم که گمراهان جز او راهنمایی ندارند. خدا هر کس را راهنمایی کند، او دیگر گمراه نمی شود و گواهی می دهیم که خدایی جز او نیست و محمد صلّی الله علیه وآله بنده و فرستاده اوست. هان! ای مردم، نزدیک است که من دعوت حق را لبیک گویم و از میان شما بروم. من مسئولم و شما نیز مسئول هستید... هان! ای مردم، هر کس من مولا و رهبر او هستم، علی نیز مولا و رهبر اوست (مَنْ كُنْتُ مَوْلاهُ فَعَلِيٌ مَوْلاه)» پیامبر صلّی الله علیه وآله جمله آخر را سه بار تکرار کرد و فرمود: «پروردگارا! هر کس علی را دوست دارد، تو او را دوست بدار و هر کس با او دشمنی کند تو با او دشمن باش. هر کس او را یاری کند، تو یاور او باش، و هر کس او را تنها گذارد، تو نیز او را تنها گذار. لازم است حاضران به غایبان خبر دهند و آنها را از این امر آگاه سازند». هنوز این اجتماع با شکوه پایان نیافته بود که فرشته وحی فرود آمد و پیامبر گرامی صلّی الله علیه وآله را بشارت داد که خداوند امروز دین خود را تکمیل کرد و نعمت خویش را بر مؤمنان به کمال رسانید (اَلْيَوْم أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتى وَرَضِيتُ لَكُمُ الإِسْلامَ دِيناً"

{مائده / ۳}) در این لحظه صـدای تکبیر پیامبر صـلّی الله علیه وآله بلند شد و فرمود: خدا را سپاسـگزارم که دین خود را کامل کرد و نعمت خود را به پایـان رسانیـد از رسالت من و ولایت علی علیهم السـلام پس از من خشـنود شـد. پیامبر از جایگاه خود فرود آمد و یاران او گروه گروه به حضـرت علی علیهم السـلام تبریک گفتند و او را سـرور خود و سـرور هر مرد و زن مؤمنی خواندنـد. حـدیث غـدیر از احادیث متواتر است. کافی است که بـدانیم ۱۲۰ صـحابی، آن را از پیـامبر صـلّی الله علیه وآله نقل کرده اند و از تابعان ۸۹ نفر به نقل آن پرداخته اند و در مجموع ۱۴ قرن، ۳۶۰ تن عالم و دانشمند سنّی آن را روایت کرده اند، و اگر راویان و عالمان شیعی را به آنان ضـمیمه کنیم خواهیم دیـد که حـدیث در بالاترین حـدّ تواتر قرار می گیرد (۹) شکل گیری تشـیع در پرتو این سـفارش ها ما به همین سه حدیث قطعی بسنده می کنیم. این سفارش ها سبب شد که در عصر رسول خـدا صـلّی الله علیه وآله گروهی گرد علی را بگیرنـد و به پیروی از او مشـهور شونـد. محقق معروف آقای محمد کرد علی در کتـاب «خطط الشام» می نویسـد: «در زمان خود پیامبر صـلّی الله علیه وآله گروهی از بزرگان صـحابه به دوستی و موالات علی علیـه السـلام معروف بودنـد؛ ماننـد سـلمان فارسـی کـه می گفـت: مـا بـا پیـامبر صـلّی الله علیـه وآله بیعت کردیم بر دو اصـل: خیرخواهی برای مسلمانان و اقتدا به علی بن ابی طالب علیه السلام و ولایت وی. ابوسعید خدری می گوید: مردم به پنج چیز

دعوت شدنـد ولی چهار تا را گرفتنـد و یکی را رها کردنـد. سؤال شد: آن چهار تا را که گرفتند چیست؟ گفت: نماز، زکات، روزه مـاه رمضـان و زیـارت خـانه خـدا. پرسـیدند: آن یکی که رها کردنـد کـدام است؟ گفت: ولایت علی بن ابی طالب علیه السـلام. از وی سؤال شـد: آیا ولایت علی همانند آن چهار مورد، لازم و واجب است؟ گفت: آری، به سان آنها لازم و واجب است. و از همین افرادند: ابوذر غفاری، عمار یاسـر، حذیفه ابن یمان، ذوالشهادتین خزیمه ابن ثابت، ابوایوب انصاری، خالد بن سعید و قیس بن سعد بن عباده. (۱۰)

شیعه در عصر رسالت

سفـارش هـای مؤکـد پیامبر صـلّی الله علیه وآله که نمونه های آن را یادآور شـدیم و قسـمت مهم آن در کتاب های حـدیث و تفسیر وارد شده است سـبب شد که بذر تشـیع در سرزمین اسلام پاشیده شود و به تدریج رشد کند. گروهی در عصر رسالت، ولایت علی را به دل بگیرند و به عنوان شیعه علی علیه السلام مشهور شوند و با پایمردی تمام پیمان خود را با امام پس از عصر رسالت نیز حفظ کنند. این گروه هسـته تشیع را در صدر اسلام تشکیل می دادند. سپس تشیع در طول زمان با توجه به شناخت های صحیح از مسأله امامت و جانشینی علی علیه السلام راه خود را باز کرد و پیوسته در حال گسترش بود. تشیع از حجاز آغاز گردید. سـرزمین حجاز زادگاه تشـیع است و آنگاه که امام علیه السـلام مقرّ خلافت را به عراق منتقل کرد، تشـیع رشد بیشتری یافت و پیوسته در نقاط مختلف جهان گسترده شد. ۲ اقلیت شیعه و اکثریت سنّی سؤال: اگر شیعه

حق است، چرا در اقلیّت می باشد و اکثریت، مذهب تسنّن را پذیرفته اند؟ پاسخ: هیچگاه اکثریت نشانه حقانیت و اقلیت نشانه خلاف آن نیست، در طول تبلیغ پیامبران، از زمان حضرت نوح علیه السلام تا عصر حضرت خاتم صلّی الله علیه وآله مؤمنان در اقلیّت بودنـد. قرآن آنگاه که مبارزات پی گیر انبیا را یاد می کنـد، پیوسـته تـذکر می دهد: گرونـدگان و مؤمنان به آنان بسـیار اندک بودند. درباره نوح که نهصد و پنجاه سال (. فَلَبِثَ فِیهِمْ أَلْفَ سَـنَه إِلاّ خَمْسِینَ عامّا" {عنکبوت / ۱۴}) به تبلیغ پرداخت، می فرمایـد: «وَما آمَنَ مَعَهُ إِلاّ قلیل (۱۱) (جز انـدکی به همراه او ایمان نیاوردنـد (. در آیه دیگر می فرمایـد: «وَقَلیلٌ مِنْ عِبادی الشَّکُور) انـدکی از بنـدگان من سپاسـگزارند) قرآن درباره پیروی از اکثریت، به پیامبر هشـدار می دهـد ومی فرمایـد: «إِنْ تُطِعْ أَکْثَرَ مَنْ فِی الأَرْض یُضِلّوک عَنْ سَبیلِ اللّه) (انعام / ۱۱۶) اگر از اکثریت مردم روی زمین پیروی کنی، تو را از راه خدا گمراه می کنند». و باز به پیامبر یادآور می شود: «وَما أَکْثَرُ النّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤمِنین (یوسف / ۱۰۳) هر چند بکوشی، اکثریت مردم ایمان نمی آورند». بزرگترین جمعیت ها در جهان از آنِ کشورهایی چون چین با حدود یک میلیارد و سیصد میلیون نفر و هند با بیش از یک میلیارد نفر جمعیت است که اکثریت مردم آنها را مادی گرایان و بت پرست ها تشکیل می دهنـد. اگر مجموع جمعیت مسلمانان را که یک میلیارد و سـیصد میلیون تخمین زده می شود نسبت به جمعیت ۶ میلیاردی کره زمین، بسنجیم، از اکثریت برخوردار نیستند. امیرمؤمنـان علی بن ابی طالب علیه السـلام در یکی از سـخنان حکیمانه خود، درباره شـناخت حق و باطل،

بیـانی دارد که یـادآور می شویم:در جنگ جمل مردی از امیرمؤمنان سؤال کرد: آیا با طلحه و زبیر نبرد می کنی، در حالی که آنـان از برجسـته ترین اصـحاب پیامبرنـد؟ امـام در پاسـخ فرمود: تو در اشـتباهی. عظمت و بزرگی اشـخاص، نشانه حق و باطل نیست، حق را بشناس تا اهل آن را بشناسی؛ و باطل را بشناس، آنگاه اهل آن را خواهی شناخت (۱۲). گذشته از این، شیعه هر چنـد نسـبت به جمعیت کل مسـلمانان، در اقلیّت است، ولی برای خود، جمعیت عظیمی را در جهان تشـکیل می دهند و لذا در غـالب نقـاط جهـان حضور مؤثر دارنـد. علاـوه بر کشورهـای ایران و عراق و آذربایجـان و بحرین و لبنـان که اکثریت آنهـا را شیعیـان تشـکیل می دهنـد، در تمـام کشورهای اسـلامی، اقلیت قابل ملاحظه ای از شـیعیان وجود دارد که برای خود مساجـد، مؤسـسات، مـدارس و برنـامه هـای فرهنگی دارنـد. اصولاً بایـد توجه کرد که شـیعه به عنوان اپوزیسـیون و مخالف نظام حاکم شنـاخته می شـد و نظـام هـای سیاسـی برای سـرکوب بلکه ریشه کن کردن آنهـا، به آنان لقب «روافض» داده بودنـد. به عنوان نمونه، سـلطان محمود غزنوی پس از تسـلط بر شـرق خراسان، به ریشه کن کردن دو گروه، یکی شـیعه و دیگری معتزله همت گمارد، چنـدان که آثار علمی و کتابخانه های آنان را از بین برد تا اثری از تشیع و معتزله باقی نماند. او پیوسـته اهل حدیث و کرامیـه را تقـویت می کرد، و شـیعه و معـتزله را دشـمن اصـلی خـود می دانست. (۱۳) صـلاح الـدین ایوبی، پس از خیـانت به فاطمیان، تصمیم بر قتل عام شیعه گرفت و گروه بی شماری از آنان را کشت (۱۴) در دوران حکومت عثمانی، در

زمان سلطان سلیم به خاطر فتوای یک فقیه حنفی به نام نوح، ۴۰۰۰۰ شیعه در ترکیه فعلی سر بریده شدند (۱۵) در دوران حکومت جزّار در لبنان، در جبل عامل حمام خون به راه افتاد و نسل کشی شیعه صورت گرفت، به گونه ای که کتاب های آنان مدت ها به جای هیزم در تنور نانوایان می سوخت. (۱۶) با توجه به این کشتارهای دسته جمعی، بقای شیعه در جهان، آن هم با یک فرهنگ قوی و جامع و داشتن علما و دانشمندان مبرز در تمام رشته های اسلامی و علمی، یکی از معجزات الهی است که در پرتو عنایتش، مظهر اسلام راستین بدون تحریف تا قرن پانزدهم به جای مانده و خوشبختانه روز به روز نور آن، راه گروه بیشتری از انسان ها را روشن نموده و پرده های جهل و تعصب را از چهره تاریخ کنار می زند.

فصل دوم

عقاید شیعه مقامات اولیای خدا و قدرت های غیبی

سؤال:آیا انبیا و اولیا، علاوه بر قدرت های عادی، توان انجام امور خارق العاده را نیز دارند؟ پاسخ: جهان آفرینش، جهان اسباب و مسبّبات و علّت ها و معلول ها است. هر فردی در کار خود از قدرت الهی بهره می گیرد و اگر پیوند او از آن قدرت لایزال گسسته گردد، عاجز و ناتوان می شود. بنابراین، اگر اولیای الهی کارهای خارق العاده ای را انجام می دهند، همگی از قدرت الهی سرچشمه گرفته و به اذن او می باشد. اگر این پیوند قطع شود، هیچ فردی توان کاری را؛ اعم از عادی و غیر عادی نخواهد داشت. کارهای برون از توان عادی معلول تکامل روحی و روانی «ولیّ» خداست که در اثر طی طریق عبودیت و عمل به تعالیم اسلام و پیمودن صراط مستقیم به این مقام می رسد. (۱۷) انسان

در سایه عبودیت و بندگی خدا و اخلاص در عبادت، برای خود سیری در تکامل باطنی دارد که ربطی به زندگی فردی واجتماعی او ندارد و این سیر از حدود جسم وماده بیرون است و هر فردی در این سیر معنوی خود، به فراخور حال خویش مقاماتی را به دست می آورد که چه بسا آنها را در این جهان و یا پس از مرگ مشاهده نماید. مقصود از کمال چیست؟ وقتی می گوییم خداوند کمال مطلق و نامتناهی است، مقصود از آن، همان «صفات جمال» خدا؛ از قبیل «علم» و «قدرت» و «حیات» و «اراده» است. هرگاه بنده ای در پرتو پیمودن راه اطاعت، گام در درجات کمال می گذارد و از نردبان کمال بالا می رود، مقصود این است که کمال وجودی بیشتری به دست آورده و علم بیشتر، قدرت زیادتر، اراده ای نافذتر وحیاتی جاودانه تر پیدا می کند. در این صورت می تواند از فرشته بالاتر قرار گیرد و از کمالات بیشتری بهره مند گردد. بشر، پیوسته خواهان آن است که بر جهان تسلط پیدا کند و کاری را که انسان های عادی از انجام آن عاجزند، انجام دهد. به عنوان مثال، گروهی از مرتاضان از طریق ریاضت های حرام و آزار دهنده به تقویت نفس و روح پرداخته و قدرت هایی را به دست می آورند. امّا راه صحیح که موجب سعادت هر دو جهان می گردد، آن است که راه «بندگی» و خضوع در برابر خدای جهان را در پیش گیرد و با پیمودن راه بندگی، مقاماتی به دست آورده و سرانجام قدرت بر تصرف در تکوین پیدا کند. پیامبر گرامی صلّی الله علیه وآله در ضمن حدیثی به مقامات بلند سالکان راه حق

و پویندگان راه عبودیت وبندگی اشاره نموده، سخن پروردگار را چنین نقل می فرماید: «هیچ بنده ای به وسیله کاری، نسبت به من تقرب نجسته که محبوب تر از انجام فرایض بوده باشد. {آنگاه فرمود:} بنده من با گزاردن نمازهای نافله آنچنان به من نزدیک می شود که او را دوست می دارم. وقتی او محبوب من شد، من گوش او می شوم که با آن می شنود، وچشم او می شوم که با آن می بیند و زبان او می گردم که با آن سخن می گوید، و دست او می شوم که با آن حمله می کند. هرگاه مرا بخواند اجابت می کنم و اگر چیزی از من بخواهد می بخشم (۱۸) دقت در این حدیث، ما را به عظمت کمالی که انسان در سایه انجام فرایض و نوافل پیدا می کند، به خوبی رهبری می کند. در این حالت قدرت درونی انسان به حدّی می رسد که با قدرت الهی صداهایی را که با نیروی عادی نمی شنید، می شنود و صور و اشباحی را که دیدگان عادی را یارای دیدن آنها نیست، می بیند. سرانجام خواسته های او جامه عمل پوشیده، حاجت هایش برآورده می شود، در نتیجه دوست خدا می شود و عمل او، عمل خدایی می گردد. جای شک نیست مقصود از اینکه خدا چشم وگوش او می گردد، این است که دیده او در پرتو قدرت الهی، نافذتر و گوش او شنواتر و قدرت او گسترد ه تر می گردد. آثار بندگی و کمال نفسانی یکی از آثار کمال نفس، تصرف در جهان طبیعت به اذن خداست. توضیح این که در پرتو عبادت و بندگی، نه تنها حوزه بدن تحت فرمان و محل نفوذ اراده انسان قرار می گیرد، بلکه جهان طبیعت نیز مطیع انسان می گردد و آدمی به

اذن پروردگار جهان، در پرتو نیرو و قدرتی که از تقرب به خدا کسب نموده است، در طبیعت تصرف می کند و مبدأ یک سلسله معجزات و کرامات می شود و در حقیقت قدرت تصرف و تسلط بر تکوین پیدا می کند. قرآن و کرامات اولیا: قرآن کراماتی را از انبیای الهی نقل می کند که بر اثر کمال نفسانی، به اذن خداوند می توانستند در تکوین تصرف کنند. اکنون به صورتی گذرا به آنها اشاره می کنیم:۱. تصرف یوسف برای بینایی پدر یعقوب بر اثر مفارقت یوسف، سالیان دراز گریه کرد و در آخر عمر بینایی خود را از دست داد. پس از سال ها، یوسف به فردی مأموریت داد که به کنعان برود و پیراهن او را بر چهره یعقوب بیفکند تا بینایی خود را باز یابد. مژده رسان آمد و دستور او را عمل کرد و در همان لحظه او بینایی خود را باز یافت. «فَلَمّا أَنْ جاءَ الْبَشیر أَلقَاهُ علی وَجْهِهِ فارتدَّ بَصیراً» (یوسف / ۹۶ «) هنگامی که مژده رسان آمد، پیراهن یوسف را به صورت او افکند او بینایی خود را بازیافت». شکی نیست که مؤثر واقعی خداست، ولی خدا به «سبب» که همان خواست یوسف است، این توان را بخشیده است که اگر اراده چیزی کند، خواسته اش عملی شود. این که او این کار عظیم را با یک سبب ساده {افکندن پیراهن بر چهره پدر} به انجام رسانید، نشان از آن دارد که معجزات و کرامات پیامبران به وسیله امور ساده صورت می پذیرد تا مردم تصور نکنند که او از طریق علمی و صنعتی به این کار دست زده است. ۲. قدرت نمایی یاران سلیمان

همگی می دانیم که سلیمان ملکه سبأ را احضار کرد، ولی پیش از آن که وی به حضور سلیمان برسد، سلیمان به حاضران در مجلس خود چنین گفت: «... یا أَیُّهَا المَلَؤُ أَیُّکُمْ یَأْتینی بِعَرْشِها قَبْلَ أَنْ یَأْتُونی مُسْلِمینَ (نمل / ۳۸) (ای جماعت کدام یک از شما می تواند تخت بلقیس را برای من بیاورد، پیش از آن که {بلقیس و همراهان} او مطیعانه وارد شوند؟» (یک نفر از جنّیان گفت: «... أَنَا آتیکَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقامِکَ وَإِنی عَلَیْهِ لَقَویٌّ أَمینٌ (نمل / ۳۹) پیش از آنکه تو از جای خود برخیزی {مجلس به پایان رسد} من آن را می آورم و من بر این کار توانا و امینم». فرد دیگری که مفسران نام او را «آصف بن برخیا» وزیر سلیمان وخواهر زاده او می دانند، اعلام کرد که در یک چشم به هم زدن می تواند آن را بیاورد، چنانکه خداوند می فرماید: «قالَ الّذی عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْکِتابِ أَنَا آتیکَ بِهِ قَبْلَ أَنْ یَرْتَدَّ إِلَیْکَ طَرْفُکَ فَلَمّا رَآهُ مُسْتَقِرّاً عِنْدَهُ قالَ هذا مِنْ فَضْلِ رَبی. (نمل / ۴۰) کسی که نزد او دانشی از کتاب بود {که درباره حقیقت این کتاب باید در جایی دیگر گفتگو کرد}، چنین گفت: پیش از آنکه تو چشم بر هم بزنی، آن را در این مجلس حاضر می کنم. وقتی تخت را در برابر خود حاضر دید، گفت: این نعمتی است از جانب خدا بر من». باید در مفاد این آیات دقت کنیم تا ببینیم عامل این کارهای خارق العاده {احضار «تخت بلقیس» از فرسنگ ها فاصله به مجلس سلیمان} چیست؟ آیا عامل این کار خارق العاده مستقیماً خدا است؟ و او است که این جهش

را در طبیعت انجام می دهد و «آصف برخیا» و دیگران، نمایشگرانی هستند که کوچک ترین تأثیری در آن کارها ندارند؟ یا اینکه عامل این کار به سان هزاران کار دیگر که افراد عادی با قدرت الهی انجام می دهند خود آنها می باشند؛ چیزی که هست آنان این قدرت را از قرب الهی به دست آورده و با اراده نافذ خود عامل این نوع کارهای خارق العاده می باشند. ظاهر آیات سه گانه نظر دوم را تأیید می کند، زیرا:اوّلاً، سلیمان از آنان می خواهد که این کار را انجام دهند و آنان را بر این کار قادر و توانا می داند. ثانیاً، شخصی که گفت: من تخت بلقیس را، پیش از آنکه سلیمان از جای خود برخیزد حاضر می کنم، خود را با جمله زیر توصیف کرد: «وَإنّی عَلَیهِ لَقَوِی أَمِین»: «من بر این کار، قادر و توانایم و به خود اطمینان دارم». هرگاه وجود این شخص و اراده او در این کار مؤثر نباشد، دیگر دلیلی ندارد که بگوید: «من بر این کار قادر و امین هستم». ثالثاً، دومی گفت: من آن را در اندک زمانی {یک چشم به هم زدن} می آورم و این کار خارق العاده را به خود نسبت داد و گفت: «آتیک: می آورم». اگر بنا بود که قرآن به این حقیقت تصریح کند که نفوس اولیا و اراده و خواست آنان و دیگر شخصیت های بزرگ، در ایجاد معجزه ها وکرامات و تمام خارق العاده ها مؤثر است، روشن تر از این، چگونه بگوید تا شکاکان زمان آن را بپذیرند و تأویل نکنند. رابعاً: خداوند علت توانایی دومی را بر این کار شگفت آور، آشنایی او به علم کتاب می داند، دانشی که از اختیار افراد عادی خارج

است و از علومی است که مخصوص بندگان خدا می باشد، و ارتباط با چنین دانش هایی محصول قربی است که این نوع افراد با خدا دارند، چنانکه فرمود: «قالَ الّذی عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الکِتابِ...»: «کسی که در نزد او دانشی از کتاب بود، گفت...». ۳. باز هم قدرت نمایی سلیمان قرآن مجید درباره سلیمان نبی با صراحت می فرماید: باد به فرمان او و به هر طرف که می خواست جریان پیدا می کرد. مسیر باد که جزو نظام آفرینش است، به اراده نافذ سلیمان تعیین می گردید، چنانکه می فرماید: «وَلِسُلَیْمانَ الرِّیحَ عاصِفَه تَجْری بِأَمْرِهِ إِلَی الأَرْضِ الّتی بارَکْنا فِیها وَکُنّا بِکُلِّ شَیءٍ عالِمینَ» (انبیاء / ۸۱) «باد توفنده و تند را برای سلیمان رام کردیم؛ به طوری که به فرمان وی به سوی سرزمینی که برکت دادیم، جریان پیدا می کرد وما به همه چیز عالم هستیم». نکته قابل توجه این است که این آیه با صراحت هر چه کاملتر، جریان باد و تعیین مسیر وسمت آن را معلول امر سلیمان {اراده نافذ او} می داند چنانکه می فرماید: «تَجری بأمره»: «به فرمان او جریان داشت)» در آیه دیگر۱ می خوانیم: بادی که سلیمان از آن به عنوان مرکب استفاده می کرد، از صبح تا ظهر مسافت یک ماه و از ظهر تا شب مسافت یک ماه دیگر را طی می کرد و این مرد الهی می توانست مسافتی را که مرکب های آن روز تقریباً در ظرف دوماه طی می کردند، در ظرف یک روز طی کند. درست است که خداوند باد را برای او رام و مسخّر کرده بود، امّا جمله «تَجْرِی بِأَمْرِهِ» «به فرمان سلیمان حرکت می کرد و از حرکت باز نمی ایستاد» صراحت دارد که امر

و اراده سلیمان در بهره برداری از این پدیده طبیعی، کاملاً مؤثر بوده است؛ مثلاً تعیین وقت حرکت ومسیر آن و باز ایستادن آن از حرکت بستگی به اراده نافذ سلیمان داشت. از آیات مربوط به سلیمان، نکته دیگری نیز استفاده می شود و آن اینکه خداوند بسیاری از پدیده های سرکش طبیعی را برای او رام کرده بود و او هرگونه که می خواست از آنها با کمال سهولت و آسانی استفاده می کرد؛ مثلاً معدن مس با تمام صلابتی که دارد، برای او به فرمان خدا به صورت چشمه روانی در می آید و هر چه می خواهد از آنها استفاده می کند؛ چنانکه می فرماید... وَ اَسَلْنا لَهُ عَیْنَ القِطْرِ)... سبأ / ۱۲ (و چشمه مس {مُذاب} را برای او روان کردیم». موجوداتی مانند جن که با دیدگان عادی دیده نمی شوند، در تسخیر وی بودند و آنچه او از آنها می خواست، انجام می دادند، چنانکه می فرمایدوَمِنَ الجِنِّ مَنْ یَعْمَلُ بَیْنَ یَدَیْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِ... یَعْمَلُونَ لَهُ ما یَشاءُ... (سبأ / ۱۲ (گروهی از جن در برابر او به فرمان خداوند کار می کردند... برای او آنچه می خواست انجام می دادند». ظاهر مجموع آیات این است که چگونگی بهره برداری او از باد و غیره یکسان بوده است. درست است که خداوند بزرگ این پدیده ها را برای او تسخیر کرده بود، امّا در عین حال اراده او بی اثر نبود. تا اراده سلیمان تعلق نمی گرفت، معدن مس به صورت چشمه آب روان نمی گشت و جن کاری را انجام نمی داد. همه اینها نوعی ولایت بر تکوین است و معنی آن این است: پیامبری بر اثر قربی که به خدا دارد، منزلتی می یابد که طبیعت و حتّی موجودات نامرئی به نام

جن، به اذن خدا به فرمان او باشند و از حوزه نفوذ او خارج نشوند. ۴. تصرف های حضرت مسیح قرآن مجید بعضی از کارهای فوق العاده را به حضرت «مسیح» نسبت می دهد و بیان می کند که همه این کارها از نیروی باطنی و اراده خلاق او سرچشمه می گرفت، چنانکه می فرماید: أَنّی أَخْلُقُ لَکُمْ مِنَ الطِّینِ کَهَیْئَه الطَّیْرِ فَأَنْفُخُ فیهِ فَیَکُونُ طَیْراً بِإِذْنِ اللّهِ وَأُبْرِئُ الأَکْمَهَ وَالأَبْرَصَ وَأُحْی الْمَوتی بِإِذْنِ اللّهِ... (آل عمران / ۴۹. (من برای شما از گِل، شکل مرغی می سازم و در آن می دمم که به اذن خدا پرنده می شود، کور مادرزاد و پیس را شفا می دهم ومردگان را به اذن خدا زنده می کنم». در این آیات حضرت مسیح، امور زیر را به خود نسبت می دهد:۱. ساختن پرنده ای از گِل. ۲. دمیدن در پرنده و زنده کردن آن. ۳. شفای کور مادر زاد. ۴. درمانِ بیماری پیسی. ۵. زنده کردن مردگان. حضرت مسیح خود را فاعل این امور می داند، نه اینکه او درخواست کند و خدا انجام دهد، بلکه می گوید: «این کارها را من به اذن خدا انجام می دهم». اذن خدا در این موارد چیست؟ آیا اذن در این موارد یک اجازه لفظی است؟ به طور مسلم چنین نیست، بلکه مقصود از آن اذن باطنی است. به این معنی که خدا به بنده خود آنچنان کمال و قدرت و نیرو می بخشد که وی به انجام چنین اموری توانا می گردد. گواه این مدّعا آن است که بشر نه تنها در امور غیر عادی به اذن خدا نیازمند است، بلکه در تمام امور به اذن خدا نیاز دارد و هیچ کاری بدون اذن او صورت نمی پذیرد. اذن

الهی در تمام موارد، همان برخوردار کردن فاعل از قدرت و رحمت خویش می باشد. در آیه مورد بحث، حضرت مسیح تحقق امور یاد شده را به خود نسبت می دهد و در آیه دیگر، خود خدا نیز صریحاً امور مزبور را به خود او نسبت می دهد و می گوید: وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَه الطَّيْرِ بِإِذْنِی فَتَنْفُخُ فِيها فَتَكُونُ طَيْراً بِإِذْنِی وَتُبْرِئُ الأَكْمَهَ وَالأَبْرَص بِإِذْنِی وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوتی بِإِذْنِی (مائده / ۱۱۰) هنگامی از گل صورت پرنده ای را به اذن من می سازی و در آن می دمی، و به اذن من پرنده می شود و کور مادرزاد و پیس را به اذن من شفا می دهی، و مردگان را زنده می کنی...» در جمله های این آیه دقت بیشتری کنیم تا روشن شود که از نظر قرآن، فاعل و انجام دهنده این امور کیست؟ هرگز خدا نمی گوید «من مرغ آفریدم»، «من شفا دادم»، «من زنده کردم» بلکه می گوید: «إِذْتَخْلُقُ»: تو آفریده ای، «وَتُبْرِئُ»: بهبودی بخشیدی، «إِذْ تُخْرِجُ الْمَوتی»: تو زنده کردی. چه صراحتی بالاتر از این؟ ولی قرآن کریم در بیان این که هیچ بشری در کار ایجاد، استقلال ندارد، و برای ردّ افکار غیر صحیح «معتزله» و دوگانه پرستان که تصور می کنند بشر در آفرینش خود به خدا نیاز دارد، ولی در افعال و کارهای خود کاملاً مستقل و از خدا بی نیاز است؛ در همه این موارد کارهای حضرت مسیح را مقیّد به اذن الهی کرده و موضوع توحید در افعال را، که از مراتب توحید به شمار می رود، رعایت نموده است. ولایت تکوینی و مسأله غلو از اندیشه های باطل در مورد ولایت بر تصرف این است که تصور می شود چنین اعتقادی

مایه «غلو» در حقّ پیشوایان است، در صورتی که چنین اعتقادی ارتباطی به غلو ندارد. «غالی» کسی است که بندگان خدا را از مقام عبودیت بالاـ برده و صفات خدا و افعال او را برای آنان ثابت کند؛ مثلاً بگوید: «تدبیر نظام آفرینش از آن پیشوایان معصوم است. آنان «خالق»، «رازق»، «محیی» و. «ممیت» علی الاطلاق می باشند». حقیقت غلو این است که یا آنها را خدا بدانیم و یا مبدأ افعال خدایی (۱۹) بشناسیم، در حالی که هیچ کدام از این دو ملاک، در ولایت تکوینی موجود نیست؛ زیرا نه کسی آنها را خدا می داند و نه افعال و کارهای الهی را برای آنها اثبات می کند، بلکه می گوییم آنان در پرتو قرب الهی، دارای قدرتی می شوند که به اذن خداوند می توانند در مواردی که انگیزه ارشاد واصلاح باشد، در جهان آفرینش تصرف کنند. این دو نوع تفکر، آنچنان با هم فاصله دارند که به زحمت می توان شباهتی بین آن دو تصور نمود؛ زیرا هرگاه خداوند بنده خود را به انجام کاری به منظور ارشاد مردم قادر ساخت، چیزی از قدرت او کم نمی شود وبنده صاحب ولاـیت، گام از مقام عبودیت فراتر نمی گذارد. موقعیت انسان کامل نسبت به خدا، موقعیت فرزندی است که با سرمایه پدر در تجارتخانه او مشغول بازرگانی است و یا به سان وکیلی است که با سرمایه موکل خویش، کسب و کار می کند. تسلط و قدرت فرزند و وکیل، شاخه ای از اراده و خواست پدر و موکل است. از این جهت، این نوع قدرت و تسلط هرگز مایه شرک نبوده، بلکه بوی شرک را هم نمی دهد. چه بسا خداوند به فرشته و یا

فرشتگانی قدرت بدهد که سرزمین قوم لوط را سنگ باران و همه را زیر و رو کنند، امّا اعتقاد به وجود چنین قدرتی در آنها، هرگز مستلزم شرک و همتایی فرشتگان با خدا نمی گردد. بنابراین، اگر خداوند چنین قدرتی را به بنده و یا بندگانی عنایت کند، این نیز سبب نمی شود که گردی بر دامن کبریایی او بنشیند. ۲ توسل به اولیای الهی سؤال: آیا توسل به اولیای الهی صحیح و مشروع است و ریشه در کتاب خدا و سنت پیامبر صلّی الله علیه وآله دارد؟ پاسخ: توسل به اولیای الهی نوعی تمسک به «وسیله» است که در قرآن به آن دعوت شده است و قرآن پیوسته به جامعه با ایمان و با تقوا دستور می دهد که به دنبال وسیله بروند، چنان که می فرماید: «یا أَیُّها الَّذینَ آمَنُوا اتَّقوا اللّه وابتَغُوا إِلیهِ الوَسیلَه وجاهِدُوا فی سَبیلهِ لَعَلَّکُمْ تُفْلِحُون (مائده / ۳۵) ای افراد با ایمان، تقوای الهی را پیشه کنید و برای رسیدن به او، وسیله ای فراهم آورید {توسل جویید} و در راهش جهاد کنید، باشد که رستگار شوید». اکنون باید دید مقصود از تحصیل وسیله چیست؟ تدبّر در آیه می رساند که مقصود از آن، سبب تقرّب و وسیله نزدیکی به خداست. برای تقرّب به خدا وسایل و اسباب گوناگونی هست که به برخی از آنها اشاره می کنیم. ۱. انجام فرایض انجام واجبات یکی از اسباب تقرب به درگاه الهی است. امیرمؤمنان علیه السلام در یکی از سخنان خود چنین می گوید: «بهترین چیزی که متوسّلان به خدا بدان توسل می جویند، ایمان به خدا و به رسول و جهاد در راه خدا و به پا داشتن نماز

که اساس طریقت و شریعت است و دادن زکات می باشد (نهج البلاغه، خطبه ۱۱۰. ۲. ((توسل به اسما و صفات خدا یکی از اقسام توسل، خواندن خداوند به اسما و صفات اوست. این نوع توسل در روایات، به خصوص در ادعیه اهل بیت علیهم السلام، فوق العاده بارز و چشمگیر است. در این مورد به دو حدیث بسنده می کنیم: الف. ترمذی در سنن خود از «بریده» نقل می کند، پیامبر صلّی الله علیه وآله شنید مردی چنین می گوید: «خدایا! من از تو درخواست می کنم به گواهی ام بر این که تو آن خدایی هستی که جز تو خدایی نیست، تو احد و صمد هستی که نه می زاید و نه زاییده شده است و نه برای او مانندی یافت می شود... پیامبر صلّی الله علیه وآله فرمود: تو خدا را به وسیله اسم اعظم او خواندی، که اگر او به آن اسم خوانده شود، اجابت می کند و اگر از او چیزی خواسته شود، عطا می نماید.») ۲۰) ب. در دعایی از امام باقر و صادق علیهما السلام معروف به دعای سمات} چنین وارد شده است: «خدایا! من از تو سؤال می کنم به نام بزرگ و بزرگتر، گرامی تر و برترت، نامی که اگر به آن نام برای باز شدن درهای بسته آسمان خوانده شوی باز می شود، واگر به آن نام، بر گشایش درهای زمین خوانده شوی گشوده می گردد، و اگر به آن نام برای آسانی خوانده شوی آسان گردد». (۲۱) دعای جوشن کبیر نمونه ای بارز از این نوع توسل است که در شب های قدر می خوانیم. ۳. توسل به قرآن کریم یکی از راه های توسل این است که انسان قرآن را بخواند

و به وسیله آن، از خدا حاجت بطلبد. در حقیقت، این نوع توسل، توسل به فعل خدا است؛ زیرا قرآن کلام خداست که بر قلب رسول الله صلّی الله علیه وآله نازل شده است. احمد بن حنبل از عمران بن حصین نقل می کند که از پیامبر صلّی الله علیه وآله شنیدم که می فرمود: «قرآن را بخوانید و از خدا به وسیله آن سؤال کنید، پیش از آنکه گروهی بیایند و به وسیله آن از مردم سؤال کنند» (۲۲) دقت و امعان نظر در حدیث فوق، نکته ای را روشن می سازد و آن اینکه: توسل به هر موجودی که نزد خدا منزلت و کرامت داشته باشد جایز است، لذا در شب های قدر مستحب است انسان قرآن را باز کند واین دعا را بخواند: «پروردگارا! من از تو به وسیله این کتابی که فرو فرستاده ای و آنچه در آن است سؤال می کنم. پروردگارا! نام بزرگت و اسمای زیبایت در این کتاب هست...» (۲۳)

۴. توسل به دعای برادر مؤمن یکی از اسباب توسل و جلب مغفرت خدا، این است که انسان از برادر مؤمن خود بخواهد در حق او دعا کند و این نوع توسل مورد اتفاق همه موحدان جهان است و در این مورد کافی است که بدانیم حاملان عرش الهی درباره افراد با ایمان، طلب مغفرت می کنند «یَسْتَغْفِرونَ لِلّذینَ آمَنُوا)». غافر / ۷) این تنها فرشتگان نیستند که درباره آنان طلب آمرزش می نمایند، بلکه مؤمنان نیز درباره گذشتگان چنین کاری انجام می دهند «رَبّنا اغْفِرْ لَنا وَ لاِخوانِنا الَّذین سَبَقُونا بِالإِیمان») حشر / ۱۰) «پروردگارا! بر ما و بر آن برادرانمان که در ایمان آوردن بر ما پیشی

گرفته انـد ببخشای». پیامبر گرامی از امت اسـلامی می خواهـد که در حق او دعا کننـد و می فرمایـد: «برای من از خـدا وسـیله بطلبیـد و آن مقامی است در بهشت که جز بر یکی از بنـدگان خـدا شایسـته نیست و امیدوارم که من همو باشم. هر کس برای من چنین مقامی بطلبد، شفاعت من بر او حلال می گردد)». مستدرک بحارالأنوار، ج۴، ص ۶۱) ۵. توسل به دعای پیامبر صلّی الله علیه وآله در زمان حیات رسول گرامی صلّی الله علیه وآله شـریف ترین و گرامی ترین انسانی است که خـدا آفریده است. آیـات قرآنی به مقـام و منزلت پیـامبر صلّی الله علیه وآله اشـارات فراوانی دارنـد که نقـل آنها در این مختصـر نمی گنجـد. در منزلت پیامبر صلّی الله علیه وآله کافی است که بدانیم خدا او را مایه مصونیت مردم از عذاب می شمارد و تصریح می کند که تا او در میان مردم است خـدا آنان را با نزول عـذاب مجازات نمی کنـد: «وَما كانَ اللّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فيهِمْ وَمَا كانَ اللّهُ مُعذِّبَهم وهُمْ يَسْتَغْفرون». (انفال / ۳۳) «تـا تو در میـان آنان هستی، خداونـد هرگز آنان را مجازات نمی کنـد، هم چنان که ایشان را تا زمانی که طلب آمرزش می کننـد، عذاب نمی کند». در عظمت پیامبر صلّی الله علیه وآله کافی است که خدا نام او را در کنار نـام خود و اطـاعت او را در کنار اطاعت خویش قرار داده است: «وَمَنْ يُطِعِ اللّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فازَ فَوزاً عَظيماً» (احزاب / ۷۱ (این آیـات وآیـات دیگر، همگی از کرامت و منزلت آن حضـرت حکـایت می کنـد؛ منزلتی که برای آن نظیری در عرصه آفرینش نیست. برای همین مقام قدسی پیامبر در

پیشگاه خدا، دعای او رد نمی شود، لذا به گنهکاران دستور داده شده که به محضر پیامبر بروند و از او درخواست کنند که در حقّ آنان استغفار کند: فراتر از این، حتی خودداری از طلب استغفار از پیامبر را نشانه نفاق می داند۱.) منافقون / ۵ «(وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جاؤُکَ فَاستَغْفَرُوا اللّه وَاستَغفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللّهَ تَوّاباً رَحِیماً». (نساء / ۶۴. «(هرگاه آنان زمانی که بر خویش ستم کرده اند نزد تو بیایند و از خدا طلب مغفرت کنند و پیامبر نیز برای آنان طلب مغفرت کند، خدا را توبه پذیر و رحیم خواهند یافت». از برخی آیات استفاده می شود که امت های پیامبران پیشین نیز از آنان درخواست استغفار می کردند. به عنوان نمونه فرزندان یعقوب آنگاه که خطای آنان آشکار گشت به پدر گفتند: «یَا أَبانَا استَغْفِرْ لَنا ذُنُوبَنا إِنّا کُنّا خاطِئین * قالَ سَوفَ أَسْتَغْفِرُ لَکُمْ رَبّی إِنَّهُ هُوَ الغَفُورُ الرَّحیم». {۱ (یوسف / ۹۷ و ۹۸ «(پدرجان! برای مغفرت گناهان ما از خداوند طلب آمرزش کن؛ ما خطاکار بودیم. [یعقوب] گفت: {سوف} از پروردگارم طلب مغفرت خواهم کرد، همانا او آمرزنده و رحیم است». در جواز این نوع توسل، جای هیچ بحث و گفتگو نیست و مخالفتی با آن به چشم نمی خورد. چیزی که مهم است آگاهی از سبب استجابت دعای پیامبران است و آن، منزلت و جایگاه قدسی آنهاست. ۶. توسل به دعای پیامبر صلّی الله علیه وآله پس از رحلت با توجه به اصول چهارگانه، که در سؤال مربوط به امکان ارتباط مطرح گردید، ثابت شد که انسان های والا در جهان برزخ، حی و زنده هستند، و ارتباط ما

بـا آنان برقرار است، در این صورت درخواست دعا از آنان در هر دو حالت؛ حیات دنیوی و برزخی، کاملًا منطقی خواهـد بود و آیه مربوط به درخواست استغفار، هر دو حالت را دربرمی گیرد، آنجا که می فرمایـد:. «وَلَو أَنَّهُمْ إِذ ظَلَمُوا أَنفُسَـهُمْ جاؤوكَ فَاسْـتَغفَرُوا اللّه وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُول لَوَجَدُوا اللّه تَوّاباً رَحيماً». (نساء / ۶۴ «(و اگر آنان هنگامی که بر خود ستم کرده اند به نزد تو بیاینـد، و خود از خـدا آمرزش بخواهند و پیامبر نیز برای آنان طلب آمرزش کند، خدا را توبه پذیر و مهربان خواهند یافت». مسـلّماً ریشه استجابت دعای پیامبر را باید در روح پاک و نفس کریم و قرب ایشان نسبت به خداوند جستجو کرد. به پاس این کرامت معنوی است که خداونـد دعای او را می پذیرد؛ زیرا دعای برخاسـته از روح پاک و قلب مملوّ از مهر الهی، بدون چون و چرا به هـدف اجـابت می رسـد و در این مورد، فرقی بین حیـات مـادّی و حیـات برزخی نیست. گواه بر این که آیه یاد شـده اختصـاص به زمـان حیات رسول خـدا صلّی الله علیه وآله نـدارد، این است که مسـلمانان جهان از عصـر صـحابه و تابعان تا به امروز، عملاًـ این بـاب رحمت را باز می داننـد و زائران روضه مطهّر نیز اکنون پس از تقـدیم سـلام و درود به پیشـگاه ارجمند پیامبر، آیه یاد شده را تلاوت می کنند و ضمن استغفار به درگاه الهی، از پیامبر می خواهند که برای آنان طلب آمرزش کند و هر فردی در هر زمـانی که به حرم آن حضـرت مشـرف شـود، زائران را در این حـالت می یابـد. اکنـون نمـونه هـایی از گفتـار بزرگان اهل

سنّت، دربـاره این آیه و درخواست دعـا و توسّـل به آن حضـرت، پس از رحلت ایشان را ذکر می کنیم: ۱. محیی الدین نووی که از محـدثان برجسته اهل سـنت و شارح صـحیح مسـلم است، می نویسـد: زائر رو به رسول خـدا کند و درباره خویش به او متوسـل شود و به وسـیله او به سوی خـدا شـفاعت جویـد و از زیباترین چیزها همان است که ماوردی، قاضـی ابوالطیب و دیگر اساتیـد ما از عتبی نقل کرده انـد. عتبی می گویـد: روزی کنار قبر رسول خـدا صـلّی الله علیه وآله بودم، مردی از بیابان آمـد و گفت: «السـلام علیـک یا رسول اللّه سـمعت اللّه یقول: «وَلَو أَنَّهُمْ إِذ ظَلَمُوا أَنفُسَـهُمْ جاؤكَ فَاسْـتَغفروا اللّه وَاسْـتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُول لَوَجَدُوا اللّه تَوّاباً رَحيماً» و قد جئتک مسـتغفراً من ذنبی مستشـفعاً بِکَ إلی ربّی». (نووی، مجموع، شـرح مهذب شیرازی و شرح بر صحیح مسلم، ج۸، ص ۲۵۶، چاپ مکتبه الارشاد) «سـلام بر تو ای فرستاده خدا. شنیدم که خداوند می فرماید: «هرگاه آنان بر خویش سـتم کننـد و نزد تو بیاینـد و از خـدا طلب آمرزش کنند و رسول خدا نیز برای آنان درخواست مغفرت کند، خدا را تـوبه پـذیر و مهربـان خواهنـد یـافت. ای رسـول خـدا، اکنون به نزد تو آمـدم، از گنـاهم اسـتغفار می کنم و تو را شـفیع به نزد پروردگـارم قرار می دهم». ۲. ابن قـدامه حنبلی صـاحب کتاب «مغنی» در آداب زیارت پیامبر خـدا صـلّی الله علیه وآله ضـمن طرح این مطلب که زیـارت آن حضـرت مسـتحب است، از پیـامبر صـلّی الله علیه وآله نقـل می کنـد که فرمود: هر کس به من سلام کند، من پاسخ سلام او را می گویم. سپس

از «عتبی» سرگذشت عرب یاد شده را که از «نووی» آوردیم، نقل می کند و هدف وی از نقل این داستان آن است که زیارت آن حضرت، به این شیوه مستحبّ است. ۳. غزالی {متوفای ۵۰۵} در بخش مربوط به فضیلت زیارت مدینه، چگونگی زیارت آن حضرت را به تفصیل آورده و می گوید: «پس از به پایان رساندن درودها، رو به قبر پیامبر ایستاده، خدا را. حمد و ثنا بگوید و درود فراوانی به پیامبر بفرستد. سپس آیه «ولو أنَّهم...» را تلاوت کند وبگوید: اللّهم انّا سَمِعْنا قولك وأطَعْنا أمْرَك وقَصَدْنا نبيّك، متشفعين به إليك في ذنوبنا، ومَا أثقل ظهورنا من أوزارنا...» (احیاء العلوم:۱ / ۲۵۹، چاپ دارالمعرفه)؛ «پروردگارا، سخن تو را شنیدیم و امر تو را اطاعت کردیم و نزد پیامبر تو آمدیم، در حالی که او را شفیع خود نزد تو برای آمرزش گناهانمان قرار داده ایم و پشت ما از بار گناهان سنگین است». علاوه بر عالمان بزرگ اهل سنت که شیوه زیارت آن حضرت را به نحو یاد شده مورد تأکید قرار می دهند، گروهی دیگر نیز در این مورد، با آنان همصدا می باشند که برای رعایت اختصار، از نقل آنها خودداری شد. پرسش هایی درباره توسّل در میان اعمالی که مسلمانان در حرم پیامبر صلّی الله علیه وآله و یا نقاط دیگر انجام می دهند، توسل بیش از همه مورد انتقاد وهابیان قرار می گیرد. آنان در این مورد اعتراض هایی دارند که در این بخش به تحلیل آنها می پردازیم: ۱. آیا درخواست دعا از میّت، پرستش او نیست؟ آنها بر این عقیده اند که: درخواست دعا از انسان زنده که قادر بر انجام خواسته اوست، جایز است

و پرستش نیست، ولی درخواست دعا و یا هر عمل دیگر از فرد درگذشته که قادر بر انجام آن نیست، نوعی پرستش میّت به شمار می رود و طبعاً انجام دهنده آن در شمار مشرکان قرار می گیرد. پاسخ: أوّلاً، هیچگاه حیات و موت و یا زنده و مرده بودن درخواست شونده، ملاک عبادت و پرستش و شرک و توحید نیست. چگونه ممکن است درخواست دعا از فرد زنده عین توحید باشد، ولی درخواست همان دعا از فرد درگذشته عین شرک به شمار رود، در حالی که ماهیت عمل یکی است، جز این که طرف {درخواست شونده} در یکی در قید حیات است، و در دیگری رخت از جهان بربسته است و هرگز هیچ موحّدی، حیات و موت را میزان توحید و شرک معرفی نکرده است. آری، حیات و موت می تواند در مفید بودن و نبودن این درخواست مؤثر باشد، امّا در توحید و شرک تأثیری ندارد. ثانیاً: اساس استدلال کسانی که درخواست دعا از میت را شرک می دانند، این است که مرگ انبیا و اولیا را پایان زندگانی آنان می دانند و برای آنان، حیات برزخی قائل نیستند، در حالی که در سؤال نخست این فصل به روشنی ثابت شد که شهیدان، انبیا، اولیا و حتّی مجرمان، پس از مرگ در حال حیات اند. ثالثاً: هر نوع دعوت و درخواست هنگامی رنگ شرک به خود می گیرد که انسان درباره درخواست شونده، نوعی الوهیت و خداوندگاری و تفویض امور به وی قائل شود، در چنین حالتی است که درخواست از آن فرد؛ زنده باشد یا مرده، پرستش وی به شمار می رود، ولی درخواست دعا از یک شخص، با این عقیده که او

یک انسان وارسته است و خدا پذیرای دعا و درخواست اوست، ارتباطی به شرک ندارد و تمام مسلمانان جهان، در محضر پیامبر صلّی الله علیه وآله او را به این وصف می ستایند. ۲. آیا درخواست دعا از میت بی فایده نیست؟ برخی معتقدند کسی که از دنیا رفته و قادر به اجابت درخواست متوسل نیست، هر نوع توسل و درخواست دعا از او عمل لغو و بیهوده ای می باشد. پاسخ: منشأ این سؤال یک نوع جهان بینی مادّی است که مرگ اولیا را پایان زندگی دانسته و برای آنان حیات و زندگی برزخی قائل نیست، ولی با توجه به اصولی که در گذشته یادآور شدیم، ثابت شد که آنان از حیات بالایی برخوردارند، سخن ما را می شنوند و ارتباط ما با آنان قطع نشده است، بنابراین درخواست دعا امری عقلایی بوده و لغو و بیهوده نیست، امّا این که آنان به درخواست ما پاسخ مثبت می گویند یا نه، به وجود وضعیت درخواست کننده وموضوع درخواست بستگی دارد. ۳. آیا میان ما و کسانی که از دنیا رفته اند، مانعی وجود دارد؟ عده ای بر این باورند که میان ما و افرادی که از جهان رخت بربسته اند، حائلی وجود دارد که مانع از ارتباط ما با آنان می شود، به گواه این که قرآن می فرماید: «وَمِنْ وَرائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلی یَوم یُبْعَثُون».) مؤمنون / ۱۰۰ «(در پیش روی آنان، تا روز قیامت مانعی وجود دارد». پاسخ: برزخ در لغت عرب به معنی حائل و مانع است، ولی این مانع مربوط به بازگشت مجدد رفتگان، به حیات دنیوی است، نه مانع از ارتباط با آنان، شاهد این مطلب ما این آیه است: «حَتّی

إِذا جاءَ أَحدهُمُ المَوتُ قَالَ رَبّ ارجعُون * لعلّى أَعْمَلُ صالِحاً فِيما تَرَكتُ كَلاّ إِنّها كَلمَه هُوَ قائِلُها» (مؤمنون / ۹۹۱۰۰ «(تا آنگاه که مرگ یکی از ایشان فرا رسد می گوید: پروردگارا! مرا به دنیا بازگردان، باشد که من در آنچه که وانهاده ام، کار نیکی. انجام دهم. [خطاب می رسد:] هرگز چنین نیست، این سخنی است که او گوینده آن است». با توجه به این که گنهکار، خواهان بازگشت به این دنیاست، قرآن در رد درخواست او می فرماید: «وَمِنْ وَرائهِمْ بَرْزَخٌ إِلی یَوم یُبْعَثُون». «پیش روی آنان حائل و مانعی وجود دارد که از بازگشت به این دنیا و تحقق آرزوی آنان جلوگیری می کند». بنابراین، حائل، مانع از بازگشت به دنیا است، نه مانع از آگاهی و ارتباط میان زندگان و رفتگان. ۳ درخواست شفاعت از اولیای الهی سؤال: آیا درخواست شفاعت از اولیا مایه شرک نیست و نوعی پرستش آنان به شمار نمی رود؟ پاسخ: اعتقاد به شفاعت اولیای الهی در روز رستاخیز، از اصولی است که کسی در آن شک و تردید ندارد و همه فرق اسلامی به شفاعت پیامبران و به ویژه پیامبر خاتم صلّی الله علیه وآله اعتقاد راسخ دارند. تنها اختلافی که پس از ظهور ابن تیمیه در قرن هشتم و محمد بن عبدالوهاب در نیمه های قرن دوازدهم پیش آمد، این بود که آیا می توان در این جهان نیز از شفیعان واقعی که شفیع بودن آنها از نظر کتاب و سنت قطعی است، درخواست شفاعت کرد و مثلاً گفت: «ای محبوب درگاه خدا در روز رستاخیز درباره من شفاعت کن»؟ (یا وجیهاً عند اللّه اشفع لنا عند اللّه.) همه عالمان دین،

بر صحت درخواست شفاعت از صاحبان آن، اتفاق نظر دارند، جز دو فرد یاد شده و پیروان آن دو که می گویند: «نمی توان از صاحبان شفاعت در این جهان درخواست شفاعت نمود، بلکه باید گفت: خدایا! پیامبر را شفیع من قرار ده». اکنون این مسأله را بر کتاب خدا و سنت پیامبر عرضه می کنیم تا پرده از چهره حقیقت برداشته شود. حقیقت درخواست شفاعت چیست؟ شفاعت پیامبر گرامی صلّی الله علیه وآله و دیگر شافعان راستین در روز جزا، جز طلب مغفرت از خدا درباره گنهکاران امت چیز دیگری نیست، در این صورت، طلب شفاعت، در واقع طلب دعا از آنان خواهد بود و دعای آنان، در سایه قرب و مقامی که نزد خدا دارند، به هدف اجابت می رسد و طبعاً گنهکار مشمول مغفرت خدا می گردد. از طرفی، درخواست دعا از برادر مؤمن و فراتر از آن، از نبی گرامی کوچک ترین اشکالی ندارد، اگر ما می گوییم: «یا وجیهاً عند اللّه، اشفع لنا عند اللّه»، یعنی «ای کسی که در پیشگاه خدا جاه و مقامی داری، در نزد خدا درباره ما شفاعت کن {دعا کن خدا گناه ما را ببخشد یا حاجت ما را برآورده کند}». اصولاً «استشفاع» یعنی طلب شفاعت، در کتاب های حدیثی و تفسیری به معنی درخواست دعا وارد شده است؛ مثلًا بخاری، محدث معروف اهل سنت در صحیح خود، بابی را با این عنوان آورده است: «هرگاه مردم در هنگام قحطی از پیشوای خود بخواهند که برای آنان از خدا باران بطلبد، نباید درخواست آنان را ردّ کند». با توجه به این اصل، نباید درباره درخواست شفاعت که حقیقت آن درخواست دعاست، شک و تردید

کرد؛ زیرا درخواست دعا از مؤمن از امور پسندیده است، چه رسد به انبیا و اولیا. از این گذشته، برخی از یاران پیامبر از خود آن حضرت در زمان حیات و یا پس از درگذشت ایشان، درخواست شفاعت می کردند، اکنون نمونه هایی را یادآور می شویم: ۱. حدیث انس بن مالك ترمذی یکی از نویسندگان سنن چهارگانه، از انس بن مالك چنین نقل می کند: «از پیامبر درخواست کردم که در روز قیامت درباره من شفاعت کند. وی پذیرفت و گفت: من این کار را انجام می دهم. به پیامبر گفتم: شما را کجا جستجو کنم؟ فرمود: در کنار صراط» سنن ترمذی، ج ۴، ص ۶۲۱، حدیث ۲۴۳۳) انس با الهام از فطرت خود که درخواست شفاعت جز درخواست دعا چیز دیگری نیست، از پیامبر گرامی صلّی الله علیه وآله درخواست شفاعت می کند، وپیامبر نیز به او قول مساعد می دهد و هرگز تصور نمی کند که درخواست شفاعت، نوعی شرك است، و نیز او را از این درخواست باز نمی دارد. ۲. حدیث سواد بن قارب سواد بن قارب از یاران رسول خداست. درباره پیامبر صلّی الله علیه وآله اشعاری سروده و از او درخواست شفاعت می کند و می گوید: وَکُن لی شَفیعاً یومَ لا ذُو شفاعه بمُغن فَتیلاً عن سوادِ بن قارب (اصابه ابن حجر، ج۲، ص ۹۵، شماره ترجمه۳۵۸۳: این درخواست را با طرق ششگانه نقل کرده است) ای پیامبر گرامی، در روز قیامت شفیع من باش؛ روزی که شفاعت دیگران به حال سواد بن قارب به مقدار رشته وسط هسته خرما، سودی نمی بخشد. ۳. حدیث ابوبکر وقتی پیامبر گرامی صلّی الله علیه وآله درگذشت، بدن مبارك او را با پارچه ای

پوشانیده، منتظر بودند که مسلمانان در کنار مسجد گرد آیند تا مراسم «تجهیز» وتغسیل و نماز و تدفین انجام گیرد. در این هنگام، وقتی ابوبکر وارد خانه پیامبر صلّی الله علیه وآله شد، پارچه را از چهره پیامبر برگرفت، خود را روی پیکرش افکند. او را بوسید و چنین گفت: پدر و مادرم فدای تو باد! تو در زندگی و پس از مرگ پاک و پاکیزه هستی. ما را ای محمد نزد خدایت یاد کن و ما را به خاطر داشته باش. (سیره حلبی، ج۳، ص ۴۷۴، چاپ دارالمعرفه، بیروت) جمله های «اذکرنا عند ربّک» جز درخواست شفاعت چیزی نیست. ۴. حدیث علی علیه السلام محدثان نقل می کنند آنگاه که پیامبر صلّی الله علیه وآله درگذشت، علی علیه السلام مشغول تغسیل پیامبر گشت، به هنگام غسل دادن چنین گفت: «پدر و مادرم فدای تو باد! ما را نزد خدایت یاد کن و ما را به خاطر داشته باش) مجالس مفید، مجلس۱۲، ص ۱۰۳؛ نهج البلاغه، خطبه ۲۳۵» ۵. (حدیث نوجوان مصعب بن اسلمی نقل می کند: نوجوانی از خاندان ما به سوی پیامبر صلّی الله علیه وآله آمد و به او گفت: من از تو چیزی می خواهم. پیامبر صلّی الله علیه وآله: آن چیست؟ نوجوان: «از تو می خواهم مرا از کسانی قرار دهی که در روز قیامت درباره آنان شفاعت می کنی». پیامبر صلّی الله علیه وآله: چه کسی تو را به این کار راهنمایی کرده است؟ نوجوان: هیچ کس. خودم به این فکر افتادم. پیامبر صلّی الله علیه وآله: من در روز قیامت در حق تو شفاعت می کنم (مجمع الزوائد، ج۱۰، ص ۳۶۹، وی در این مورد

قضایای زیادی نقل کرده است) نمونه های این نوع قضایا فراوان است که نقل بیشترین آنها موجب اطاله سخن می گردد. ۴ آیا سوگند دادن خدا به مقام اولیا شرک نیست؟ سؤال: برخی در مقام توسل، مقامات انبیا و اولیا را در نظر گرفته و خدا را به شایستگی های آنان، سوگند می دهند؛ مثلاً می گویند: خدایا! به حق رسول اعظم صلّی الله علیه وآله بیمار مرا شفا بده، در صورتی که هیچ کس بر گردن خدا حق ندارد، تا خدا را به حق آنان سوگند دهیم. پاسخ: مقصود از حق در این تعبیرها، همان منزلت و مقام والایی است که آنها نزد خدا دارند، و اگر هم این منزلت، حق شمرده شود، حقی است که خدا به آنان داده است و این مطلب، عین توحید است؛ زیرا خدا در برخی از موارد، بنده خود را ذی حق و خود را بدهکار معرفی می کند، مثلاً می فرماید: «کانَ حَقّاً عَلَیْنا نَصْرُ الْمُؤْمِنِینَ». (روم / ۴۷ («یاری کردن افراد مؤمن حقی است بر ما». در حدیث نبوی وارد شده است که فرمود: «بر خداست به کسی که به خاطر حفظ عفت، ازدواج کرده، کمک کند (سیوطی، جامع الصغیر، ص ۳۳. (مراجعه به آیات و روایات روشن می کند که این نوع حقوق بندگان بر خدا، امری رایج در کتاب و سنت است. مقصود از این که می گویند کسی بر خدا حقی ندارد، این است که هیچ کس بالذات بر خدا حقی ندارد، ولی این مانع از آن نیست که خدا از روی تفضل و بزرگواری، افرادی را ذی حق معرفی کند و حتی از آنان وام بخواهد و بگوید: «مَنْ ذَا الَّذِی یُقْرِضُ

اللّهَ قَرْضاً حَسناً». {۱ (حدید / ۱۱ «(کیست که به خـدا وام نیکو بدهـد؟». در حـدیث آموزش پیامبر صـلّی الله علیه وآله به فرد نابینـا در بخش توسل خوانـدیم که پیامبر صـلّی الله علیه وآله به او آموخت که بگویـد: اللّهمّ انّی أسألک وأتوجّه إلیک بنبیّک محمـد صـلّی الله علیه وآله نبیّ الرحمه. {کلمه بنبیّـک متعلق به دو فعل پیشـین است: «أسألک» و «أتوجه إلیک}» و معنی جمله این است که خـدایا من از تو به خاطر پیامبرت محمد صـلّی الله علیه وآله پیامبر رحمت، درخواست می کنم و به سوی تو روی می آورم. پیامبر گرامی صـلّی الله علیه وآله هنگام دفن فاطمه بنت اسد در حقّ او چنین دعا کرد: «خدایا! مادرم فاطمه بنت اسد را ببخش و جایگاه او را گسترده و فراخ گردان، به حق پیامبرت و پیامبرانی که پیش از من بودند». (مستدرک حاکم:۳ / ۱۰۸؛ حلیه الأولیاء:۳ / ۱۲۱؛ استیعاب در حاشـیه الاصابه:۴ / ۳۸۲) در صـحیفه سـجادیه و دعاهـایی که از ائمه اهل بیت به ما رسـیده است، این نوع سوگنـد دادن به فراوانی از آنان نقل شـده است، علاقه مندان می توانند به آنها مراجعه فرمایند.. ۵ نذر برای غیر خدا سؤال: شـیعیان، بلکه گروهی از مسـلمانان، برای اولیای الهی نذر می کنند و می گویند: این گوسـفند نذر پیامبر صـلّی الله علیه وآله و یـا حسـین بن علی علیه السـلام است، در حـالی که نـذر برای غیر خـدا جـایز نیست. پاسـخ: نـذر برای غیر خـدا دو صورت دارد: ۱. نـذر کردن برای بنـدگان خـدا به نیّت تقرّب و جلب رضـایت آنان {بـدون توجه به خشـنودی و یا خرسـندی خدا}. روشن است چنین

رفتاری، نوعی شرک و به منزله بت پرستی است. ۲. نـذر عملی خداپسـندانه به خاطر تقرب به خدا و جلب رضایت او و هدیه ثواب آن به یکی از اولیای الهی تا از این رهگذر خشنودی خدا به دست آید. بی شک، نذر کردن با چنین قصد و نیت پاک، کاری پسـندیده و درخور ستایش است. آنچه موجب سؤال می شود، و احیاناً افراد را به اشتباه می اندازد، تشابه و یکسان بودن دو تعبیر در مقام نذر است. به حکم این که «نذر» یک امر عبادی است، باید برای تقرب به خدا صورت پذیرد و «ناذر» بگوید: یعنی برای کسب رضا و تقرب به خدا تعهد می کنم: اگر حاجت من برآورده شد، این گوسفند را برای پیامبر ذبح کنم. صیغه صحیح نـذر این است که گفته شـد، ولی غالباً مردم به خاطر ناآگاهی، یا خلاصه گویی می گوینـد: هـذا للنبیّ، یا نذرتُ هذا للنبیّ. در هر حال مورد سؤال این است که چگونه برای پیامبر نـذر می کننـد و می گوینـد: للنبی، در حالی که نـذر بایـد برای خـدا باشـد. پاسخ سؤال این است که «لام» در جمله «للّه علیّ» برای تقرب است چنان که قرآن می فرماید: «أَنْ تَقُومُوا للّه مَثْنی وَفُرادی)» سبأ / ۴۶ «(دو نفر دو نفر یـا به تنهایی برای خـدا قیام کنیـد». در حالی که «لام» در «للنبی» لام «انتفاع» است چنان که در برخی آیـات می خوانیم: «إِنّمـا الصَـدقات لِلْفُقراء والمَسـاکین» (توبه / ۶۰ «(زکات برای تهی دسـتان و مسـتمندان است». از اینجا روشن می شود عمل موحدان با عمل مشرکان، تفاوت جوهری دارد؛ آنان قربانی های خود را به نام بت ها و برای تقرب به آنان ذبح می کردند

و قرآن در این مورد می فرمایـد: «وَمَا ذُبِحَ عَلَی النُّصُبِ ذلِکَ فِسْقٌ» (مائـده / ۳) «و آنچه برای بت هـا ذبـح می شود... این کار خروج از دین است».. در حالی که موحـدان برای خـدا نـذر می کنند و نام او را به زبان می آورند، اما ثواب کار نیک خود را به اولیا هدیه می کنند و از این طریق به درگاه الهی تقرب می جویند. مردی به حضور پیامبر صلّی الله علیه وآله رسید و عرض کرد: ای پیامبر خـدا، مادرم از دنیا رفته است و می دانم اگر او زنـده بود، صدقه می داد، اگر از طرف او صدقه بدهم او سودی می برد؟ رسول گرامی صلّی الله علیه وآله فرمود: آری. آنگاه گفت: کدام یک از صدقه ها سود بیشتری دارد؟ فرمود: آب. در این هنگام، سؤال کننـده چاهی کند و پس از آماده شدن گفت: «هذه لأُمّ سـعد»، «ثواب کندن این چاه برای مادر سـعد باشد». لاـم در «لأُمّ سـعد» همان لام «للنبی صلّی الله علیه وآله» است (فرقان القرآن، ص ۱۳۳ (که به اصـطلاح «لام» انتفاع است نه لام تقرّب. ولی روح نـذر این است که برای تقرّب به درگاه الهی متعهد شدم حیوانی را ذبح کنم و ثواب آن را به پیامبر اهدا کنم تا از این طریق، به درگاه خداونـدی تقرب بجویم شایـد خـدا بیمارم را شـفا دهـد.. ۶ بزرگـداشت موالیـد و وفیات اولیای خدا سؤال: بزرگـداشت اولیای الهی در سالروز تولـد و درگذشت آنها، امر نوظهوری است که در عصـر صـحابه نبوده و بعدها پیدا شـده است. اکنون چگونه مـا آن را انجـام دهیم؟ پاسـخ: تاریـخ گواهی می دهـد که از زمـان های دور، مسـلمانان جهان، روز ولادت

پیامبر گرامی را در هر سال جشن می گرفتند و خطیبان به ذکر مدایح آن حضرت می پرداختند. مبدأ این نوع جشن ها دقیقاً روشن نیست ولی صدها سال است که این گونه جشن ها در بلاد اسلامی رواج داشته و دارد. احمد بن محمد، معروف به قسطلانی {متوفای ۹۲ ه}، از علمای مشهور قرن نهم، درباره جشن هایی که در ماه ولادت پیامبر انجام می گیرد، چنین می گوید: مسلمانان، پیوسته در ماه میلاد پیامبر جشن می گیرند. اطعام می کنند. شب ها به پخش انواع صدقات می پردازند. اظهار شادمانی کرده و نیکی ها را دو چندان می کنند. و به قرائت اشعاری در تهنیت ولادت آن حضرت می پردازند. برکات آن حضرت در هر سال نمایان می شود. رحمت خدا بر کسانی باد که شب های ماه، میلاد او را عید گرفته و دردی بر دردهای کسی که در قلب او مرض هست، می افزایند)) المواهب اللدنیه:۱ / ۲۷ (حسین بن محمد بن حسن، معروف به «دیاربکری» {متوفای ۹۶۰ه} نیز، که از قضات مکه به شمار می رفت، در تاریخ خود می نویسد: مسلمانان پیوسته ماه میلاد پیامبر صلّی الله علیه وآله را جشن می گیرند. اطعام می کنند. شب ها صدقه می دهند. اظهار سرور و شادمانی می کنند. در نیکی به فقیران اصرار می ورزند. به خواندن مولودیه می پردازند و کرامات آن حضرت در هر زمانی نمایان می گردد) تاریخ الخمیس:۱ / ۳۲۳ (این دو نصّ تاریخی که مربوط به قرن دهم است، نشان می دهد که بزرگداشت روز ولادت اولیای الهی در تاریخ اسلام، ریشه دیرینه داشته و علما و دانشمندان مسلمان بر این عمل صحه می نهاده اند و این عمل مفهومی جز اظهار مودت به ساحت پیامبر ندارد. با توجه به این اصل، دلیل شرعی این بزرگداشت را

متذکر می شویم: مهر ورزی و تکریم به پیـامبر صلّی الله علیه وآله یکی از اصول اسـلام است مودّت و مهر به پیامبر صلّی الله علیه وآله دستور قرآنی است و هیچ فردی نمی تواند آن را انکار کند و بزرگداشت میلاد او تجسّم بخشیدن به این اصل است و ما در این مورد به ذکر دو آیه بسنده می کنیم:۱. «قُلْ إِنْ کانَ آباؤُکُمْ وَأَبْناؤُکُمْ وَإِخْوانُکُمْ وَأَزواجُکُمْ وَعَشیرتکُمْ وَأَمْوالٌ اقْتَرفْتُمُوها وَتِجارَه تَخْشَونَ کَسادها وَمَساکِن تَرْضَونَها أَحبَّ إِلَیْکُمْ مِنَ اللّهِ وَرَسُولِهِ وَجهاد فِی سَبیلِهِ فَتَرَبَصُّوا حَتّی یَأْتِی اللّهُ بِأَمْرِهِ وَاللّهُ لا یَهْدِی الْقَومَ الْفاسِقین)» توبه / ۲۴) «بگو اگر پدران و پسران و برادران و زنان و خاندان شما و اموالی که گردآورده اید و تجارتی که از کسادی آن بیمناکید و سراهایی که می پسندید نزد شما از خدا و پیامبرش و جهاد در راه وی دوست داشتنی تر است، پس منتظر باشید که خدا خواسته خود را محقق می سازد و خدا فاسقان را راهنمایی نمی کند». این آیه به روشنی بیان می کند که دوستی پیامبر در کنار دوستی خدا از واجبات الهی است، هر چند این دوستی مقدمه ای است برای عمل به شریعت و احکام او، ولی در عین حال، عمل به شریعت از گذرگاه مهر پیامبر صلّی الله علیه وآله می گذرد. ۲. در آیه دیگر مؤمنان را چنین توصیف می کند: «فَالّذِینَ آمَنُوا به وَعَزَّروهُ ونَصَرُوهُ واتَّبَعُوا النُّورَ الّذی أُنْزِلَ مَعَهُ أُولئِکَ هُمُ المُفْلِحون». (اعراف / ۱۵۷ «(آنان که به پیامبر صلّی الله علیه وآله ایمان آورده و به تکریم او پرداخته و او را یاری می رسانند و از نوری که همراه وی فرود آمده پیروی می کنند، آنان همان رستگارانند».

این آیه به مسلمانان، چهار دستور می دهد: ۱. «آمنوا به»: به پیامبر ایمان بیاورند. ۲. «عزّروه»: به تکریم و تعظیم او بپردازند. ۳. «ونصروه»: در سختی ها او را یاری کنند. ۴. «واتبعوا النور الّذی أنزل معه»: از قرآنی که با او فرستاده شده، پیروی کنند. با توجه به این دو آیه که مهر پیامبر و تکریم او را از فرائض می داند، اکنون سؤال می شود، آیا گردهمایی مسلمانان در روز تولد پیامبر تحقق بخشیدن به این دو آیه هست یا خیر؟ به طور مسلم، آری. و هر فردی که از این مجالس دیدن کند، آن را نوعی اظهار مهر و مودّت و تکریم و تعزیز می داند. بنابراین، عمل مسلمانان ریشه قرآنی و اصل آسمانی دارد. در این صورت طبعاً بدعت نخواهد بود. بدعت آن کار نوظهوری است که در قرآن و سنت برای آن اصل و اساسی نباشد. خدا در سوره «انشراح» یادآور می شود که ما پیامبر صلّی الله علیه وآله را بلند آوازه کردیم، چنان که می فرماید: «وَرَفَعْنا لَکَ ذِکْرَکَ».) انشراح / ۴ «(آیا ما نامت را بلندآوازه نساختیم؟)». این آیه حاکی است که ترفیع پیامبر صلّی الله علیه وآله و بلندآوازه کردن او، یکی از نعمت های الهی بر پیامبر خدا صلّی الله علیه وآله است. یکی از ابزار «ترفیع پیامبر»، نکوداشت میلاد او است و شادمانی به دور از هر نوع لهو و گناه در روز ولادت، همگی نوعی ترفیع نبی صلّی الله علیه وآله و بلند آوازه کردن اوست. حضرت مسیح علیه السلام روز نزول مائده سماوی را برای یارانش عید معرفی می کند و می فرماید: «رَبّنا أَنزْل عَلَیْنا مائده مِنَ السَّماءِ تَکُونُ

لَنا عِیـداً لأوّلنا وَآخرنا وآیه مِنْکَ وَارزُقْنا وَأَنْتَ خَیرُ الرّازِقین». (مائـده / ۱۱۴) «پروردگارا! از آسـمان خوانی برای ما فرود آر تا عیـدی برای اول و آخر مـا و نشـانه ای از جانب تو باشـد و به ما روزی ده که تو بهترین روزی دهنـدگانی». به راستی اگر روز نزول مائـده {کـه نعمـتی محـدود و زودگـذر است} اسـتحقاق جشن گرفتن آن روز در تمـام سـال هـا را دارد، چرا و چگـونه ولادت پیامبر صـلّی الله علیه وآله یا روز مبعث او {که نعمت بزرگ و جاویدان الهی برای بشریت است} استحقاق چنین جشن و سـروری را نداشـته باشـد؟ ! بنـابراین، هرگـاه مسـلمانان در هر روز و شبی و هر ماه و سالی مجلسـی تشـکیل دهنـد و در آن، فضائل و مناقب پیامبر صلّی الله علیه وآله را یادآور شوند و آیاتی که در حق او وارد شده تلاوت کنند و اشعاری را در مدح او بسرایند، در حقیقت فرمان خدا را در زمینه مهرورزی و تکریم و ترفیع وی به اجرا درآورده اند و علّت این که تنها روز ولادت را برای این کـار اختصاص می دهنـد، این است که وجود او و تولّـد او نعمت بزرگی بود. به همین مناسـبت در این روز به آن کار می پردازند، بدون این که جشن در خصوص آن روز را به شـرع مقدس نسبت بدهند، بلکه انتخاب آن روز نوعی گزینش است و ارتباطی به شـرع ندارد. ۷ زیـارت قبور پاکـان سؤال: آیا زیارت قبور پاکان مسـتحب است؟ پاسـخ: زیارت قبور پاکان، بلکه زیارت وادی خاموشان در هر شهر و روستا، آثار سازنده ای دارد که به برخی از آنها اشاره می کنیم: دیدار

از این وادی، که نشانگر «عجز ذاتی» انسان و زوال قدرت ها و مکنت های مادّی است، آثار سازنده و حیات بخش دارد. انسان هوشمند، با مشاهده این وضع رقت بار، ناپایداری جهان را از نزدیک لمس کرده و در مقام چاره جویی برمی آید و با درک «هدفداری جهان آفرینش» خود را از گرداب غفلت و خودخواهی بیرون می کشد و به اندیشه تحصیل سعادت اخروی و «حیات جاوید» می افتد. پیامبر خدا صلّی الله علیه وآله بر این نکته تربیتی انگشت نهاده، می فرماید: «به زیارت قبور بروید که مایه یاد سرای آخرت است)» سنن ابن ماجه:۱ / ۵۰۰، حدیث ۱۵۶۹ (و در دیگر سخن خود می فرماید: «به زیارت قبور بروید زیرا در آن برای شما درس عبرت است». (کنز العمال:۱۵ / ۶۴۷، حدیث ۴۲۵۵۸ (آنچه گفته شد درباره زیارت قبور افراد عادی است، ولی بالاتر از آن، زیارت تربت شهیدان است. زیارت تربت مجاهدانی که با خون خویش از شرف و عزّت ملّتی دفاع کرده و در راه پاسداری از آرمان های بزرگ انسانی و الهی جان باخته اند، مفهومی فراتر از زیارت قبور عادی دارد. حضور بر تربت شهیدان راه حق، علاوه بر آثار سازنده روحی و تربیتی، نوعی پیمان بستن با آنان است. شخص زائر، با این حضور اعلام می دارد که به راه شهیدان وفادار است و آرمان مقدس و ارزشمندشان را پاس می دارد. برای روشن شدن بیشتر مطلب، به یک مثال زنده توجه می دهیم: زائر خانه خدا پیش از طواف، «حجر اسود» را استلام می کند و با گذاردن دست بر آن، با ابراهیم خلیل علیه السلام بیعت می کند که در «توحید» ثابت قدم باشد و در نشر آن سعی

و تلاش نمایـد، ولی چون دست زائر به قهرمان توحیـد نمی رسـد، به اثر بازمانده از او، دست نهاده و مراسم بیعت را انجام می دهـد. در احادیث اسـلامی وارد شـده است که زائر خانه خـدا به هنگام اسـتلام حجر چنین بگوید: «امانتی که بر ذمه ام بود ادا کردم و بیعت خود را تجدیـد نمودم تا به ادای آن گواهی دهی». (وسائل الشـیعه: ۱۰ / ۴۰۰، باب ۱۲ از ابواب طواف، حدیث ۱) زیارت قبور شـهیدان سرزمین بدر و اُحد و کربلا و دیگر عزیزان خفته به خون، نیز ترسیم گر این حقیقت است و زائران این مَشاهد با حضور در برابر ضریح و قبر آنان و فرستادن درود بر روان پاکشان، تعهد می کنند که تداوم بخش راه ایشان باشند. و به دیگر سـخن، زیارت قبر شـهید نوعی تکریم واحترام به اوست و از آنجا که شهید، کشته آرمان ها و ایده های خویش است، هر کس نیز به شهید

احترام گذارد در حقیقت آرمان او را مقدس شـمرده و خود را پیرو راه و مرام وی دانسته است. حضور در حرم پیامبر صلّی الله علیه وآله حضور در حرم رسول اکرم صـلّی الله علیه وآله یـا جانشـینان پـاک او علیهم السـلام نیز، علاـوه بر تقـدیر و سپاس از فـداکاری هـا و جانفشـانی هـای آنـان در هـدایت خلق، حکم نوعی بیعت با ایشان را دارد. امام هشـتم علیه السـلام در یکی از سخنـان خود دربـاره زیـارت بارگـاه معصومین علیهم السـلام چنین فرمود: «هر امـامی عهـد و میثاقی بر ذمه دوسـتان و شـیعیان خویش دارد و زیارت قبور امامان، بخشی از عمل به این تعهّد است». (وسائل الشیعه: ۱۰ / ۳۴۶، باب ۴۴ از

ابواب مزار، حدیث۲) در واقع، شخص زائر هنگام زیارت قبر پیامبر و امامان علیهم السلام با آنها پیمان می بندد که در زندگی، جز راه و رسم آنان، روشی را تعقیب نکند. زائر حرم رسول خدا صلّی الله علیه وآله با زبان حال چنین می گوید: ای رسول خدا، اگر مهاجر و انصار در حُدَیبیه با تو بیعت کردند که از حریم رسالت دفاع کنند (لَقَدْ رَضی اللّه عَنِ الْمُؤْمِنینَ إِذْ یُبایِعُونَکَ تَحْتَ الشَّجَره... " {فتح / ۱۸}) و اگر زنان با ایمان مکه با تو بیعت کردند که از شرک و گناه بپرهیزند (إِذا جاءَکَ الْمُؤْمنات یُبایِعنَکَ عَلی أَنْ لا یُشْرِکنَ بِاللّه" {ممتحنه / ۱۲} (و اگر مؤمنان گنهکار دستور یافته اند که به حضور تو رسیده و از تو درخواست کنند که در حقّ آنان طلب آمرزش کنی، (ولو أَنّهم إِذ ظَلَمُوا أَنفُسهُمْ جاؤُکَ فاسْتَغْفَروا اللّه واستغفر لهم الرَّسُول لَوَجَدُوا اللّه تَوّاباً رَحیماً" {نساء / ۶۴} (من نیز ای رسول گرامی، و ای شفیع امت، با حضور در حرمت واستلامِ تربتت، با تو بیعت می کنم که پاسدار آرمان هایت باشم و از شرک و دیگر گناهان دوری جویم و در ازای این عمل، از تو می خواهم که برایم از درگاه الهی طلب آمرزش کنی. از آنجا که استحباب زیارت قبور در تمام مذاهب فقهی، امری مستحب است، دیگر به نقل روایات آن نمی پردازیم حتّی خود پیامبر صلّی الله علیه وآله گاهی قصد بقیع می کرد و هرگاه وارد این سرزمین می شد، آنان را چنین خطاب می نمود: «درود بر شما ای ساکنان خانه افراد با ایمان، خداوند آنچه را به شما وعده داده فردا به شما عطا فرماید. شما

میان مرگ و رستاخیز به سر می برید و ما نیز به شما خواهیم پیوست. پروردگارا! اهل بقیع را بیامرز!». (صحیح مسلم:۳ / ۶۳، کتاب جنائز) ۸ زنان و زیارت قبور و پاسخ به دو پرسش سؤال: آیا زیارت قبور برای زنان، ممنوع نیست؟ پاسخ: زنان و مردان، در زیارت قبور عزیزان خود و یا اولیای الهی، حکمی یکسان دارند؛ زیرا احکام اسلام درباره زن و مرد یکی است، مگر آنجا که دلیلی بر اختصاص باشد و در مورد زیارت زنان نه تنها دلیلی بر اختصاص نیست، بلکه دلیل بر یکسان بودن هر دو جنس وجود دارد. پیامبر گرامی صلّی الله علیه وآله در خطاب خود به جامعه اسلامی می فرماید: «به زیارت قبور بشتابید، زیرا مایه یاد آخرت است». (سنن ابن ماجه: ۱ / ۵۰۰، حدیث ۱۵۶۹) و در حدیث دیگر می فرماید: «به زیارت قبور بروید؛ زیرا در این عمل برای شما درس عبرت است». (کنز العمال:۱۵ / ۶۴۷، حدیث ۴۲۵۵۸) درست است که این خطاب، به گواهی مذکر بودن صیغه، خطاب متوجه مردان است ولی همان طور که همگی می دانند کلیه خطاب های قرآن و حدیث که به ظاهر متوجه طبقه مرد است، زنان را نیز شامل می شود، مگر اینکه دلیل بر عدم اشتراک باشد و لذا آیاتی که مردم را به نماز و زکات دعوت می کند، هر چند که خطاب به مردان است، ولی زنان را نیز شامل می شود، چنان که می فرماید: «وَأَقِيمُوا الصَّلاه وَآتُوا الزَّكاه وَماتُقَدِّمُوا لأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْر تَجِدُوهُ عِنْدَاللّه». (بقره / ۱۱۰) «نماز بپا دارید، زکات بدهید، آنچه که قبلاً به عنوان خیر برای خویش می خواستید، نزد خدا آن را می یابید». خطاب در آن

آیات از نظر قواعد عربی متوجه مردان است ولی نتیجه حکم از آنِ هر دو گروه است. نتیجه این که: خطاب در هر دو حدیث به عنوان «زوروا القبور» هر چند متوجه مردان است ولی نتیجه آن همگانی است. گذشته از این حدیث، روایات دیگری بر جایز بودن زیارت برای زنان گواهی می دهد. اکنون به نقل این روایات می پردازیم: ۱. مسلم در صحیح خود از پیامبر صلّی الله علیه وآله نقل می کند: جبرئیل فرود آمد و به من گفت: پروردگارت فرمان می دهد به زیارت اهل بقیع بشتابید و در حق آنان طلب آمرزش بکنید. پیامبر از رختخواب خود برخاست و به سوی بقیع رفت. عایشه نیز به تعقیب پیامبر صلّی الله علیه وآله پرداخت. در این هنگام به پیامبر گفت: من چگونه اهل بقیع را زیارت کنم؟ پیامبر فرمود: بگو درود بر اهالی این سرزمین؛ از مؤمنان و مسلمانان. خدا گذشتگان و آیندگان را رحمت کند (صحیح مسلم:۳ / ۶۴، باب "ما یقال عند دخول القبور والدعاء لأهلها"، از کتاب الجنائز) محور استدلال، آموزش کیفیت زیارت بر عایشه است. اگر زیارت قبور برای زنان حرام بود، چگونه پیامبر چگونگی زیارت را بر همسر خود آموخت. گذشته از این، آنگاه که عایشه این سرگذشت را برای زنان دیگر نقل می کند، تلقی همگان این است که زیارت بقیع بر همه آنان جایز است و همسر او و دیگر زنان مؤمن در برابر حکم الهی یکسان می باشند. ۲. فاطمه {علیها السلام} دخت گرامی پیامبر صلّی الله علیه وآله و یکی از آل عبا علیهم السلام پس از درگذشت پدر، به زیارت قبر عموی خود در اُحد می رفت و

در کنار قبر او دو رکعت نماز می گزارد و گریه می کرد. حاکم نیشابوری پس از نقل این روایت می گوید: راویان این حدیث همگی ثقه و عادل اند و از این نظر با راویان صحیح بخاری و مسلم فرقی ندارند) مستدرک حاکم:۱ / ۳۷۷، چاپ دارالمعرفه) ۳. ترمذی از عبداللّه بن ابی ملیکه نقل می کند: وقتی عبدالرحمان فرزند ابو بکر در نقطه ای به نام «حُبشی» درگذشت، جنازه او را به مکه حمل کرده و در آنجا به خاک سپردند. بعدها که خواهر او، عایشه، به مکه آمد به زیارت قبر «عبدالرحمان» رفت و دو شعر، که حاکی از شدت تأثر او بود، بر سر مزار برادر خواند (سنن ترمذی:۳ / ۳۷۱، ح۱۰۵۵ ۴. (خاری می نویسد: پیامبر صلّی الله علیه وآله زنی را در کنار قبری دید که گریه می کند، به وی فرمود: خوددار باش و در فراق عزیزان صبر کن) صحیح بخاری:۲ / ۹۳، باب "قو ل الرجل للمرأه عند القبر، اصبری"، از کتاب الجنائز (بخاری دنباله حدیث را نقل نکرده، ولی ابوداود در سنن خود حدیث را اینگونه ادامه داده است: آن زن پیامبر را نشناخت و به او اعتراض کرد و گفت: تو با مصیبت من چه کار داری. در این هنگام زنی که در کنار او بود، به او گفت: این مرد را شناختی؟ او پیامبر صلّی الله علیه وآله بود آن زن برای جبران کار خود، به خانه پیامبر صلّی الله علیه وآله رفت و به ایشان عرض کرد: ای رسول گرامی، مرا ببخش، شما را نشناختم. پیامبر به او فرمود: بردباری در مصیبت، شایسته است (سنن ابی داود:۳ / ۱۹۲، ح۳۱۲۳) اگر زیارت

قبر عزیزان حرام بود پیامبر به جای دستور صبر، آشکارا به او می گفت: کار تو حرام است در حالی که دستور به صبر در مصیبت داد، نه دوری از قبر. پاسخ به دو پرسش گروهی زیارت را بر زنان تحریم کرده و به دو حدیث یاد شده در زیر استدلال می کنند: ۱. «خدا زنان زائر قبور را از رحمتش دور کند» (سنن ابن ماجه:۱ / ۵۰۳، حدیث ۱۵۷۶؛ سنن أبی داود:۳ / ۲۱۸، حدیث ۳۲۳۶ و در دومی به جای "زوارات"، "زائرات"آمده است (. پاسخ این حدیث فاقد شرط لازم بر استدلال است؛ زیرا به دلایل پیشین باید آن را منسوخ دانست واتفاقاً برخی از محدثان از اهل سنت آن را منسوخ دانسته اند؛ مثلاً ترمذی ناقل حدیث می گوید: این حدیث مربوط به دوران پیش از تجویز زیارت قبور است و وقتی پیامبر زیارت قبور را بر همگان تجویز کرد، زن و مرد در برابر آن یکسان گشته اند (سنن ترمذی:۳ / ۳۷۱، باب ما جاء من الرخصه فی زیاره القبور. که این واژه صیغه مبالغه است) قرطبی می گوید: این حدیث مربوط به زنانی است که بیشتر وقت خود را در قبرستان ها گذرانده و از این طریق حقوق شوهر خود را پایمال می سازند؛ زیرا پیامبر صلّی الله علیه وآله واژه «زوّارات» به کار برده و همه ما می دانیم ۲. ابن ماجه از علی بن ابی طالب علیه السلام نقل می کند: پیامبر صلّی الله علیه وآله بیرون آمد و زنانی را در حال نشسته مشاهده کرد و فرمود: برای چه نشسته اید؟ گفتند: منتظر جنازه هستیم. فرمود: غسل خواهید داد؟ گفتند: نه. فرمود: حمل خواهید کرد؟ گفتند: نه. فرمود:

آن را وارد قبر خواهیـد کرد؟ گفتند: نه. فرمود: برگردید، از گناه کارانید، نه دارندگان پاداش) فتح الباری: ۳ / ۱۴۸، باب ۳۱، زیاره القبور، حدیث ۱۲۸۳ (پاسخ این حدیث از نظر سند و دلالت قابل استدلال نیست؛ زیرا در سند آن، «دینار بن عمرو» وارد شـده که از نظر راوی شـناسان، مجهـول، کـذاب، مـتروک و خطاکـار معرفی شـده است. آیـا حـدیثی که راوی آن تـا این حدّ ضعیف باشـد، می توان به آن اسـتدلال نمود؟ همچنین مضـمون آن بر فرض صـحت سـند ارتباطی به زیارت قبور نـدارد؛ زیرا نکوهش پیامبر متوجه زنانی بود که برای انجام فریضه یا مسـتحبی به قبرسـتان نمی آمدنـد واین ارتباطی به زیارت قبور نـدارد. نکته ای که تذکر آن ضـروری می نماید آن است که اسـلام دین فطرت و دین سهل و سمح است و پیامبر اسلام صلّی الله علیه وآله فرمود: آیین اسـلام آیین اسـتواری است و بـا آن به رفق و مـدارا وارد شویـد (انّ هـذا الـدین متین، فأوغل فیه برفق. مسـند احمد، ج۳، ص ۱۹۹. ۹) مادر مؤمنی که فرزنـد رشـید خود را از دست داده و جسـد او را زیر خروارها خاک دفن کرده اند و قلب او سوزان است، تنها چیزی که می توانـد او را تسـلی دهـد زیارت قبر فرزند است. در این صورت بازداشـتن مادر از چنین عمـل عقلا‌یی که در همه جهـان رواج دارد، مایه فشار روحی وی خواهـد بود. آیا ممکن است شـریعت اسـلام از چنین عملی نهی کنـد، آنگاه دین را سـهل و آسان بنامد؟ ! اصولاً زیارت قبور جنبه عبرت آموزی و یادآوری آخرت دارد و با قرائت قرآن و فاتحه بر عزیزان همراه است،

چگونه می توان زنـان را از این فیض محروم کرد؟ و به دیگر سـخن، فلسـفه زیـارت قبور، که یـادآوری آخرت و مـایه عـبرت است، قابل تخصـیص نیست. البته زیارت قبور باید از هر نوع گناه و خلاف پیراسته باشد و اگر به فرض، نهی هم در کار بوده، شاید برای این بوده که در آن زمان، زنان این شرایط را رعایت نمی کردند. ساخت بنا بر روی قبور سؤال: آیا بنا، بر روی قبور جایز است؟ پاسخ: مشـروعیت بنا بر قبور پاکان را از راه های گوناگون می توان ثابت کرد. اکنون به مواردی از آنها اشاره می کنیم: ۱. سـیره سـلف صالح در حفظ قبور پیامبران تاریخ گواهی می دهد که ساخت و حفظ بنا بر روی قبور اولیا و انبیا سـنت دیرینـه انسـانی بـوده و قبـل از طلـوع سـتاره اسـلام، قبـور انبیـای بنی اسـرائیل و غیره، همگی دارای بنـا بـوده است و روزی که مسـلمانان این مناطق را در فلسـطین و اردن و شام فتـح کردنـد، در حفظ و صـیانت آنها کوشـیدند و تا به امروز به همان حالت بـاقی مانـده است. مسـلمانان نه تنها خـدشه ای بر این بناها وارد نکردنـد، بلکه در تعمیر و نوسازی آنها و گماردن افرادی برای خدمت و حفاظت، اهتمام ورزیدند. ۲. حفـظ آثـار، حفظ اصالت ها است اصولاً در حفظ آثار، به خصوص آثار پیامبر گرامی صلّی الله علیه وآله، ماننـد مـدفن وی و قبر همسـران و فرزنـدان و صـحابه و یـاران او و خانه هایی که در آنجا زنـدگی کرده و مساجـدی که در آنها نماز گزارده، فایـده عظیمی است که طی مقـدمه ای به آن اشاره می کنیم. امروز پس از گـذشت بیسـت قرن از میلاد

مسیح، وجود مسیح علیه السلام و مادر او مریم و کتاب او انجیل و یاران و حواریون او، در غرب به صورت افسانه تاریخی درآمده است که گروهی از شرق شناسان در وجود چنین مرد آسمانی، به نام مسیح که مادرش مریم و کتاب او انجیل است، تشکیک کرده و آن را افسانه ای به سان «مجنون عامری» و معشوق وی «لیلی»، تلقی می کنند که زاییده پندارها و اندیشه هاست، چرا؟ به خاطر این که یک اثر واقعی ملموس از مسیح در دست نیست؛ مثلاً ـ به طور مشخص، نقطه ای که او در آن متولد گردید و خانه ای که زندگی کرد و جایی که در آن به عقیده نصاری به خاک سپرده شد، معلوم و روشن نیست. کتاب آسمانی او نیز دستخوش تحریف گردیده و این اناجیل چهارگانه، که در آخر هر کدام جریان قتل و دفن عیسی آمده است، به طور مسلم مربوط به او نیست و بی تردید پس از وی تدوین شده اند. از این جهت بسیاری از محققان آن ها را از آثار ادبی قرن دوم میلادی دانسته اند. ولی اگر تمام خصوصیات مربوط به او محفوظ می ماند، به روشنی بر اصالت او گواهی می داد و برای این خیال بافان و شکاکان، جای تشکیک باقی نمی گذارد. ولی مسلمانان آشکارا خطاب به مردم جهان می گویند: هزار و چهارصد سال قبل در سرزمین حجاز مردی برای رهبری جامعه بشری برانگیخته شد و در این راه موفقیت بزرگی به دست آورد؛ و تمام خصوصیات زندگی او محفوظ است، بی آن که کوچک ترین ابهامی در زندگی آن بزرگ مرد مشاهده گردد. حتی خانه ای که او در آن متولد شده مشخص است و این

کوه حرا است که وحی در آنجا بر او نازل می گردید و این مسجد او است که در آن نماز می گزارد و این خانه ای است که در آنجا به خاک سپرده شد و اینها خانه های فرزندان و همسران و بستگان او است و این قبور فرزندان و اوصیا و خلفا و همسران او می باشد و... اکنون اگر همه این آثار را از میان ببریم، طبعاً علایم وجود و نشانه های اصالت او را از بین برده ایم و زمینه را برای دشمنان اسلام آماده ساخته ایم. بنابراین ویران کردن آثار رسالت و خاندان عصمت، علاوه بر این که نوعی هتک و بی احترامی است، مبارزه با مظاهر اصالت اسلام و اصالت رسالت پیامبر نیز می باشد. آیین اسلام، آیین ابدی و جاودانی است و تا روز قیامت آیین هدایت برای انسان ها می باشد. نسل هایی که پس از هزاران سال می آیند، باید به اصالت آن، اذعان کنند. لذا برای تأمین این هدف، باید پیوسته تمام آثار و نشانه های صاحب رسالت را حفظ کنیم و از این طریق گامی در راه بقای دین در اعصار آینده برداریم و کاری نکنیم که نبوت پیامبر اسلام صلّی الله علیه وآله به سرنوشت آیین حضرت عیسی علیه السلام دچار گردد. ۳ترفیع خانه های پیامبران قرآن مجید، در آیه معروف به آیه «نور»، نور خدا را به چراغی پرفروغ تشبیه می کند که ب سان ستاره فروزان می درخشد. آنگاه در آیه بعدی جایگاه این مشعل فروزان را بیوتی می داند که در آنها مردانی وارسته، صبح و شام خدا را تسبیح می گویند، آنجا که می فرماید: «فی بُیُوت أَذِنَ اللّه أَنْ تُرْفَعَ وَیُذْکَرَ فِیها اسْمُهُ یُسَبِّحُ لَهُ فِیها بِالغُدُوّ وَالآصال)...». نور /

۳۷) «[این چراغ فروزان] در خانه هایی روشن است که خـدا رخصت. داده که قدر و منزلت آنها والا گردد و نام او در آنها یاد شود، در آن خانه ها بامدادان و شامگاهان تسبیح خدا می گویند». اکنون باید دید مقصود از آن بیوت چیست؟ مسلّماً بیت غیر از مسجد است؛ زیرا بیت از بیتوته، به معنی شب را به پایان رساندن» است و اگر به مسکن انسان بیت می گویند، از آن روست که انسان در آنجا شب را به صبـح می رساند. قرآن، هر جا که درباره معبد و پرستشگاهِ جمعی مسلمانان سخن می گوید، لفظ «مسـجد» یا «مساجـد» را به کار می برد و لذا این واژه در قرآن ۲۸ بـار به صورت جمع و مفرد به کـار رفته است، در حالی که هرگـاه قرآن از «مسـکن» و «مأوی» سـخن به میان آورد، از واژه «بیت» به صورت جمع یا مفرد بهره می گیرد. لـذا این واژه ۶۶ بار در قرآن در همین مورد به کار رفته است. نتیجه این که در زبان قرآن «بیت» و «مسجد»، مصداقاً یکی نبوده، و یکی شمردن آن دو، مـدعایی بی دلیـل است. به طور مسلّم، مقصود از این بیوت، بیوت انبیـا و اولیـا و انسان های وارسـته است که در آنها، صبـح و شام، خـدا را تسبیـح می گوینـد. جلال الدین سـیوطی، از انس بن مالک نقل می کند: زمانی که رسول خدا صـلّی الله علیه وآله آیه «فی بُیُوت أَذِنَ اللّه أَنْ تُرفَعَ» را در مسـجد تلاوت کرد، فردی از یاران رسول خدا صلّی الله علیه وآله به پا خاست و پرسید: مقصود از این خانه ها چیست؟ پیامبر صلّی الله علیه وآله فرمود: خانه های پیامبران.

در این هنگام ابوبکر برخاست و گفت: ای پیامبر خدا، این خانه {اشاره به خانه علی و فاطمه {علیهما السلام} } از همین خانه هاست که خدا رخصت بر رفعت و بالا بردن منزلت آنها داده است؟ پیامبر صلّی الله علیه وآله فرمود: آری از برترین آنهاست». (الدر المنثور:۶ / ۲۰۳) تا این جا روشن شد که مقصود از بیوت خانه های پیامبران است نه مساجد، اکنون باید دید مقصود از رفع چیست؟ در اینجا دو احتمال است: ۱. مقصود از رفع، رفع حسی است. ۲. مقصود از رفع، رفع معنوی است. بنابر احتمال اوّل، مقصود، بالا بردن دیوارها و زدن سقف است، چنان که در آیه می فرماید: «رَفَعَ سَمْكَها فَسوّاها (نازعات / ۲۸) ولی چون قرآن درباره بیوتی سخن می گویند که دیوار و سقف دارند طبعاً مقصود از «ترفیع»، رفع معنوی است؛ یعنی رفعت و منزلت و بزرگداشت آنها و یکی از مظاهر ترفیع این بیوت آن است که از هر نوع آلودگی حفظ و به هنگام فرسودگی تعمیر شوند. این ویژگی ها به پاس حضور مردان بزرگی است که در آن خانه ها به راز و نیاز پرداخته و خدا را یاد می کنند و داد و ستد، آنان را از بر پاداشتن نماز و پرداخت زکات باز نمی دارد. به پاس وجود این شخصیت ها، خدا اذن داده است که به این آثار، از دیده تعظیم و تکریم نگریسته شود و از ویرانی و آلودگی صیانت گردد. همگی می دانیم که پیامبر گرامی صلّی الله علیه وآله در خانه خود به خاک سپرده شد؛ یعنی در آن نقطه ای که خدا را یاد می کرد و ستایش می نمود. خانه وی، به حکم

این آیه، دارای ارج و احترام بوده و هر نوع ایجاد ویرانی و تخریب و ایجاد آلودگی در آن، دور از شأن آن و بر خلاف دستور قرآن است. بلکه بخشی از بیوت مدینه مدفن و آرامگاه شخصیت های بزرگی است: ۲. "سقف آن را برافراشت و آن را منظم ساخت" (نازعات / ۲۸) وبنابر روایت صحیح۱، حضرت زهرا {علیها السلام} در خانه خود که تاکنون نیز موجود است به خاک سپرده شد. حضرت هادی و حضرت عسکری {علیهما السلام} نیز در خانه هایی که خدا را پرستش می کردند به خاک سپرده شدند. در این صورت این خانه ها به تصریح آیه، دارای منزلت و رفعت هستند و تخریب آنها با مفاد این آیه ناسازگار است.

در محله بنی هاشم مدینه، تا چندی قبل خانه های حسنین و مدرسه امام صادق علیهم السلام برپا بود و نگارنده خود در سال ۱۳۷۵ه. ش به زیارت این بیوت تشرف یافتم، ولی متأسفانه به عنوان توسعه مسجد نبوی همه این آثار نابود گردید، در حالی که توسعه مسجد النبی صلّی الله علیه وآله با حفظ این آثار منافاتی نداشت. ۴. صیانت قبور، نشانه مهر و محبت است دوستی پیامبر صلّی الله علیه وآله و خاندان او از اصول مؤکد اسلام است و آیات و روایاتی بر این مورد گواهی می دهد. پیامبر اکرم صلّی الله علیه وآله فرمود: «سه چیز است که هر کس آن را دارا باشد، مزه شیرین ایمان را می چشد. یکی از آنها این است که خدا و پیامبر او، نزد انسان از همه چیز محبوب تر باشند...». (جامع الاصول:۱ / ۳۷، حدیث ۲۲{به حدیث های ۲۰ و ۲۱ نیز مراجعه شود})

مهر ورزیدن به پیامبر صلّی الله علیه وآله روش های گوناگونی دارد که به برخی اشاره می کنیم: نشر سخنان و برنامه های آنها. حفظ و صیانت آثار و یادگارهای آنان. بنای یادبود بر قبور آنان. همه این امور، نوعی مهرورزی به آنان شمرده می شود. ترمذی در سنن خود نقل می کند که: «پیامبر صلّی الله علیه وآله دست حسن و حسین {علیهما السلام} را گرفت و فرمود: هر کس مرا و این دو کودک و پدر و مادر آنها را دوست بدارد، روز رستاخیز با من هم رتبه خواهد بود». {۱ (جامع الاصول:۹ / ۱۵۷، حدیث شماره ۶۷۰۶) همگی می دانیم سبط اکبر پیامبر صلّی الله علیه وآله در سرزمین بقیع و سبط اصغر وی در کربلا به خاک سپرده شده اند و مرقدشان پیوسته زیارتگاه مسلمانان بوده و خواهد بود. ساختن هر نوع سایبان برای حفاظت از تربت پاک آنان نوعی ابراز محبت به دو سبط بزرگوار پیامبر صلّی الله علیه وآله است و این عمل همان پاداش را خواهد داشت که پیامبر صلّی الله علیه وآله در روایت فوق متذکر شده است. امروز ملل زنده جهان سعی می کنند که یاد شخصیت های ملی و مذهبی خویش {سران نظامی، سیاسی و اصلاح گران عرصه فرهنگ} را به اشکال گوناگون زنده نگه دارند و بدین خاطر پیکر آنان را با عظمت تشییع می کنند و در محلی با صفا تحت بنای مجلّلی به خاک می سپارند تا آیندگان نیز همچون نسل حاضر، شخصیت های مزبور را همواره مدنظر داشته و گرامی بدارند، ما مسلمانان نیز بایستی با شیوه های گوناگون {ساختن آرامگاه، بنای یادبود و غیره} شخصیت های برتر و بی نظیر خویش را پاس بداریم. با توجه

به این ادله: الف. سیره سلف صالح در حفظ قبور انبیای پیشین. ب. صیانت آثار، حفظ اصالت ها است.. ج. حفظ ابنیه مربوط به اولیا نوعی ترفیع بیوت آنها است. د. حفظ آثار اولیا مظهر مهر و مودّت آنها است. برای احدی جای شک و تردید باقی نمی ماند که بنای بر قبور، نه تنها مشکل شرعی ندارد، بلکه امری مطلوب و مرغوب است. حدیثی از امام صادق علیه السلام در تعمیر قبور اولیا امام صادق علیه السلام فرمود: پدرم از پدرش و او از حسین بن علی و او از علی بن أبی طالب علیهم السلام نقل کرد که پیامبر صلّی الله علیه وآله فرمود: ای علی! تو را در سرزمین عراق می کشند و در آنجا به خاک سپرده می شوی. علی علیه السلام می گوید: به پیامبر صلّی الله علیه وآله عرض کردم: کسانی که قبرهای ما را زیارت کنند و در آبادی آن بکوشند و پیوسته به آنجا رفت و آمد نمایند، چه پاداشی دارند؟ پیامبر صلّی الله علیه وآله فرمود: ای اباالحسن! خدا مرقد تو و مرقد فرزندان تو را بخشی از سرزمین بهشت و قسمتی از خاک آن قرار داده است و خدا دل های انسان های بزرگوار و برگزیده از بندگان خود را به شما علاقه مند ساخته است. آنان اذیت و آزار را در راه شما پذیرا می شوند. قبور شما را آباد می کنند و آن هم برای تقرب به خدا و اظهار دوستی به پیامبر صلّی الله علیه وآله (شیخ طوسی تهذیب الاحکام ۶ / ۲۲، حدیث ۵) نماز گزاردن نزد قبور اولیا سؤال: آیا نماز و دعا در کنار قبر انبیا و اولیا مشروع

است؟ پاسخ: از جمله مسائلی که وهابیان به آن حساسیت خاصی دارند، دعا نزد قبور اولیا و نماز خواندن در آن مکان ها است. (وسایل الشیعه: از ابواب مزار، باب ۲۶، حدیث۱ لطفاً دنباله حدیث را مطالعه فرمایید.) مدتی این مسأله به عنوان عمل مکروه در میان آنان تلقی می شد. این مسأله به مرور زمان از مرحله مکروه به مرحله ممنوع سپس به مرحله شرک رسیده است. اکنون این مسأله را بر قرآن وسیره مسلمین عرضه می کنیم تا حکم آن روشن شود. ۱. قرآن به زائران خانه خدا دستور می دهد که در مقام ابراهیم نمازبگزارند و می فرماید: «وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَه لِلنَّاسِ وأَمْنَاً واتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إبْراهِيمَ مُصَلًّی...». (بقره / ۱۲۵ «(آنگاه که کعبه را زیارتگاه مردم و جایگاهی امن قرار دادیم، واز مقام ابراهیم، نمازگاهی برای خود برگزینید». اکنون سئوال می شود: چرا خدا فرمان می دهد که از مقام ابراهیم نمازگاهی برای خود انتخاب کنند. آیا مطلب جز این است که می خواهد. از جای آن معلّم توحید، تبرک جوییم؟ در این صورت آیا میان مقام ابراهیم و مقام پیامبر اسلام، تفاوتی هست؟ ویا میان مقام پیامبران و آرامگاه آنان که اجساد آنان را در برگرفته، فرقی هست؟ ۲. طبق احادیث، پیامبر گرامی در شب معراج، در مدینه و طور سینا و بیت لحم فرود آمد و در آنجا نماز خواند جبرئیل به او گفت: ای پیامبر خدا، می دانی کجا نماز خواندی؟ تو در «طیبه» نماز خواندی که به آنجا هجرت خواهی کرد. و در طور سینا نماز گزاردی که خدا در آنجا با موسی سخن گفته است؛ و در بیت لحم نماز گزاردی که

عیسی در آنجا متولد شده است (جلال الدین سیوطی، خصائص کبری، ۱ / ۱۵۴ (آیا با توجه به این حدیث می توان بین زادگاه و آرامگاه تفاوتی قائل شد؟ یا این که آن آیه و این روایت همگی به یک ضابطه کلی اشاره می کنند و آن این که زمینی که با بدن رجال توحید و مردان خدا در تماس بوده و هست؛ جای مبارکی است و چه بهتر که انسان در آن نقطه خدا را عبادت کند و همه می دانیم، پرستش در این جایگاه ها، عبادت انسان ها نیست، بلکه پرستش خدا در اماکن متبرک است. گاهی تلاش های یک انسان صبور و یک زن باایمان، سبب می شود که جای پای او، عبادتگاه شود و انسان ها در آن نقطه خدا را پرستش کنند، مانند هاجر مادر اسماعیل که چون در راه خدا صبر کرد و رنج ها را تحمل نمود، خدا جای پای او را محل عبادت قرار داد و فرمان داد که زائران خانه خدا، بین صفا و مروه سعی کنند، همچنان که هاجر سعی کرده بود. اگر صبر وبردباری این بانوی بزرگ سبب شده است که جایگاه قدم های او متبرک و محل عبادت زائران خدا گردد، چرا جایگاهی که پیکر مطهر نبی اعظم صلّی الله علیه وآله را در برگرفته، مبارک و مقدس نباشد، در حالی که او بیش از «هاجر» در راه خدا متحمّل مصائب و مشکلات شده است! شگفت اینجاست که ابن قیم، شاگرد ابن تیمیه، ناخود آگاه به این حقیقت اعتراف کرده است. وی می گوید: سرانجام، بردباری هاجر و فرزند او بر دوری و تنهایی و آمادگی مادر برای ذبح فرزند، به اینجا منتهی شد

که اثر پـای مـادر و فرزنـد، مرکز عبـادت مردان و زنـان مؤمن قرار گرفت. این سـنت خـداست که به هرکس از مخلوقـات که بخواهـد رفعت می بخشد) ابن قیم، زاد المعاد:۱ / ۱۷، چاپ قاهره، افست، دارالفکر (۳. مسلمانان جهان، چهارده قرن است که در کنار قبر پیامبر به پرسـتش خـدا می پردازند. اگر نماز در کنار قبور پیامبران، مکروه و یا حرام و باطل است، پس چرا احدی از صحابه و تابعان و علما بر این مطلب اعتراض نکرده اند؟ و اگر کسی در مسجد پیامبر در قسمت صفه نماز بگزارد، قبر پیامبر صلّی الله علیه وآله پیش روی او قرار خواهد گرفت. آیا می توان گفت: چنین نمازی باطل و یا مکروه است؟ ۴. همگی با مقام والای دخت پیامبر گرامی آشـنا هستیم. او بانوی بزرگی است که پیامبر در حق او فرمود: «فاطمه پاره تن من است، پس کسـی که او را خشـمگین کند مرا خشـمگین کرده است». (بخاری، صحیح، ج ۵، بـاب مناقب قرابه رسول اللّه صـلَّی اللّه علیه و آله و سلَّم، حدیث ۳۷۱۴) همین دخت پیـامبر گرامی صـلّی الله علیه وآله روزهـای جمعه به زیـارت قـبر عموی خود حمزه می رفت، نمـاز می گزارد و در کنـار قبر او اشـک می ریخت) بیهقی، سـنن، ۴ / ۷۸، حاکـم، مسـتدرک الصـحیحین، ۱ / ۳۷۷ (۵. همسر پیامبر صلّی الله علیه وآله عایشه، سالیانی دراز پس از آن حضرت زندگی کرد و در حجره ای که بدن پیامبر را در آن به خاک سپرده بودنـد، نماز می گزارد وخدا را عبادت می کرد واحدی به او چنین اعتراضـی نکرد. سـمهودی در وفاء الوفا یاد آور می شود که

عـایشه گفت: تا روزی که عمر را در حجره من به خاک سپردنـد، فاصـله ای میان من و قبور سه گانه نبود، ولی از آن به بعـد، دیواری میان من و قبور ساخته شد) سـمهودی، وفاء الوفا، ج۲، ص۵۴۴) این مسأله نشان می دهد که همسـر پیامبر قریب پانزده سال در کنار قبر رسولخدا صلّی الله علیه وآله نماز گزارده و هرگز در هیچ تاریخی ذکر نشده که وی برای اقامه نماز از حجره خارج می شده است. ۶. همگی می دانیم که «حجر اسماعیل» آرامگاه هاجر و فرزند او، اسماعیل است و هیچ یک از فقها فتوا نداده است که نماز در حجر اسـماعیل مکروه ویا باطل است. اما این گروه، نه تنها نماز در کنار قبور شـهدا را تحریم می کنند، بلکه معتقدند به هنگام دعا نباید به حجره پیامبر نگریست، بلکه باید رو به قبله ایسـتاد و دعا کرد، درحالی که ابو جعفر منصور در حرم پیـامبر از فقیه مـدینه، مالک بن انس پرسـید: آیا من روبه قبله بایسـتم و دعا کنم، یا به قبر پیامبر صـلّی الله علیه وآله رو کنم و خـدا را بخوانم؟ مالک در پاسخ گفت: چرا از پیامبر صـلّی الله علیه وآله روی می گردانی، در حالی که او وسـیله نجات تو وپـدرت آدم است. به سوی پیامبر رو کن و از او شـفاعت بخواه. خدا او را شـفیع تو قرار می دهد (همان، ج۴، ص۱۳۷۶) با توجه به این دلایـل ششـگانه، دیگر دلیلی نـدارد که مشاهـد انبیا و اولیا را حتی از زمین های موات هم بی ارزش تر بـدانیم، در حالی که نماز در آن اماکن صحیح ومقبول است. ۱۱ سوگواری برای شهیدان سؤال: عزاداری برای

شهیدان راه حق چه فلسفه ای دارد؟ پاسخ: فلسفه عزاداری برای شهیدان راه حق، همان بزرگداشت یاد آنان و حفظ مکتب آنها است؛ مکتبی که اساس آن را فداکاری در راه دین و تن ندادن به ذلّت و خواری تشکیل می دهد. منطق آنان چنین بوده است که «مرگ سرخ به از زندگی ننگین است». آنان برای سربلندی دین خدا و عزّت مؤمنان به شهادت رسیده اند. گرامی داشت آنان سبب می شود که منطق آنها پا برجا بماند و ملت ها از آنها درس آموخته و راه آنها را ادامه دهند. شهید به سان شمعی است که می سوزد و پیرامون خود را روشن می سازد؛ زیرا با ریختن خون و پایان بخشیدن به حیات مادّی، جامعه را از بند بندگی و حکومت ستمگران آزاد می سازد. آیا بزرگداشت چنین افرادی از نظر منطق و عقل، کاری نکو و پسندیده نیست؟ جایی که پیامبر برای از دست رفتگان عادی می گرید و دیگران نیز ناله سر می دهند، آیا جا ندارد که برای احیای مکتب شهادت و تکریم از شهیدان، به مناسبت های گوناگون، بزرگداشتی انجام گیرد و مجالس تشکیل شود؟ در میان شهدای راه حق بیشترین مجالس به نام حسین بن علی علیه السلام ابوالشهدا، رهبر آزادگان، منعقد می گردد؛ زیرا او بیش از دیگر شهیدان راه حق، راه و رسم آزاد زیستن و زیر بار ظلم و ستم نرفتن را به جهانیان آموخت. او مرگ شرافتمندانه و جان سپردن زیر ضربات شمشیر دشمن را بر زندگی ذلّت بار برگزید و سرانجام در «بستر شهادت» به لقاء اللّه پیوست. او دلباخته ایثار و فداکاری در راه اعلای کلمه حق بود، از این جهت با چهره باز و

لبی خنـدان به اسـتقبال شـهادت شـتافت. نشان مرد مؤمن با تو گویم اگر مرگش رسد خندان بمیرد دشـمن دست خود را برای امان دادن به سوی او دراز کرد، ولی او دست رد بر سـینه نامحرم زد و امان دشـمن را نپذیرفت؛ زیرا می دانست که در پذیرش امـان، ذلت و خواری و مرگ واقعی است. آنچه نگـارش یـافت، ترجمه مطلـبی است که محقق تاریـخ ابن ابی الحدیـد دربـاره سرور آزادگان حسـین بن علی علیه السـلام دارد. شایسـته است با تعبیر او آشنا شویم: «سیّد أهل الإباء، الذی علّم الناس الحمیّه والموت تحت ظلال السـیوف اختیاراً له علی الدنیّه، أبو عبد اللّه الحسـین ابن علی بن أبی طالب علیه السـلام. عرض علیه الأمان فـأنف من الـذل، وخـاف من ابن زیـاد أن ینـاله بنوع من الهوان، إن لم یقتله فاختار الموت علی ذلک». (شـرح نهـج البلاغه:۳ / ۲۴۹) از این بیان پاسخ دو پرسش دیگر روشن گشت: ۱. آیا مذهب شیعه، مذهب اندوه و گریه است؟ ۲. چرا برای امام حسین علیه السـلام عزاداری می کنیـد، بـا این که او در بهشت است؟ گریه برای اهل بهشت چه ثمری دارد؟ در پاسـخ سؤال نخسـت یادآور می شویم: مذهب شـیعه مذهب حق طلبی و عدالت جویی و جهاد و مبارزه در این راه است و هرگز مذهب گریه و ناله نیست، ولی در عین حـال ب سـان پیـامبر گرامی و یارانش برای عزیزان از دست رفته متأثر می شونـد و قلوب آنان از عاطفه به اهـل بیت علیهم السـلام موج می زنـد و آثار خود را در زنـدگی می گـذارد. به تعبیری دیگر، سـرودن اشـعار مـذهبی همراه با اظهار عواطف و تأثر، نوعی همدردی و همراهی

بـا شـهیدان راه حق است و از این طریق، خواهـان حفـظ مکتب آنهـاست؛ مکتـبی که اسـاس آن را فـداکاری در راه دین و تن نـدادن به ذلت و خواری تشـکیل می دهـد. اگر این مجـالس تعطیل شود و یاد شـهدا در هر سال تجدیـد نگردد، مکتب ایثار و شهـادت به فراموشـی سپرده می شود. شـیعیان با برپا کردن مجالس سوگواری در ماه های محرم و صـفر، منطق حسـین بن علی علیه السـلام را که منطق همه شـهداست، احیـا می کننـد. دربـاره پرسـش دوم خـاطر نشان می سازیم: گریه بر امام حسـین علیه السـلام نه به خاطر این است که اکنون در بهشت به سـر می برد، مسلّماً از این جهت باید خوشحال و شادمان باشیم، گریه ما به خاطر آن ظلم ها و سـتم هایی است که بر وی روا داشـته شد و دردانه پیامبر صلّی الله علیه وآله با لب تشنه با ۷۲ تن از یاران و خاندانش در کنار نهر آب جان سپرده است. گریه پیامبر بر عموی خویش حمزه، نه به خاطر این بود که او با فرشتگان همنشین است، بلکه به خاطر ستم ددمنشانه ای است که بر او روا داشته بودند و هند جگرخوار، همسر ابوسفیان دستور داده بود شکم او را پاره کننـد و جگرش را بیرون آورنـد تا به دنـدان خویش آن را بسایـد. اکنون دامن سـخن را کوتاه می کنیم. سـخن درباره فلسفه شهادت امام حسین علیه السلام که با آن اسلام را نجات داد، مجال دیگری می طلبد.

فصل سوم

منزلت قرآن نزد شیعه

۱منزلت و جایگاه قرآن در نزد شیعه سؤال: می گویند شیعه معتقد است که قرآن تحریف شده، آیا این درست است؟ پاسخ: از نظر شیعه، قرآن یگانه کتاب آسمانی

تحریف نشـده است که هم اکنون به همـان صورت اولیه در اختیـار همه مسـلمانان جهـان قرار دارد. قرآن تنهـا کتابی است که سراسر آن صحیح است. هیچ کتاب صحیحی جز قرآن در اختیار مسلمانان نیست و غیر از آن، همه کتاب ها، بدون استثنا، قابل نقد و بررسـی هسـتند. قرآن سـند عقیده و شریعت است که باید مسلمانان هر دو را از آن کتاب دریافت کنند. اگر اختلافی در مسـأله ای رخ داد، حَکَـم و داور در مـورد آن مسـأله، قرآن است. در سرتاسـر تاریـخ، در میـان شـیعیان، غیر از قرآن کنـونی و موجود در تمـام اعصـار، قرآن دیگری نبوده است و هم اکنون صـدها هزار قرآن مخطوط و مطبوع در کتابخانه های عمومی و خصوصـی و خانه های شـیعیان موجود است و جز همین قرآنِ موجود در نزد همه مسـلمانان، قرآنی حتی با اندکی اختلاف در میان آنان وجود ندارد. نسبت تحریف به شیعه، افترایی ناجوانمردانه است که از ناآگاهی یا دشمنی با شیعه سرچشمه می گیرد. تنها وجود چند روایت در کتب حدیث که به ظاهر حاکی از تحریف است، دسـتاویز مخالفان قرار گرفته و شـیعه را متّهم کرده انـد که اعتقاد به تحریف دارد، در حالی که این روایات به خاطر تضاد با قرآن، فاقـد ارزش است و اگر بنا باشد وجود روایات تحریف در کتب حـدیثی، دلیـل بر چنین عقیـده ای باشـد، مـذاهب دیگر را نیز بایـد به تحریف متهم کرد؛ زیرا در کتاب های حـدیثی آنان روایات تحریف فراوان است و چنان که بارها گفته ایم، کتاب های حـدیثی، کتاب های اعتقادی نیسـتند و اصول عقیدتی را باید از منابع قطعی مانند قرآن مجید، عقل روشن و قاطع و روایات متواتر

و متضافر اخذ کرد. در این بخش کلمات برخی از بزرگان شیعه را درباره عدم تحریف نقل می کنیم، امّا پیش از آن، به اثبات اصل عدم تحریف می پردازیم: زمزمه تحریف قرآن مجید بیشتر از طرف مسیحی ها و یهودی ها ساز شده است. از آنجا که به شهادت مسلّم تاریخ، کتب آسمانی این دو قوم با گذشت زمان، دستخوش تحریف و تغییر گشته و اعتبار و ارزش اصلی خود را از دست داده است، آنان کوشش می کنند که قرآن کریم را نیز به شائبه تحریف آلوده سازند! تاریخ با قاطعیت گواهی می دهد که نسخه های «تورات» بارها در جریان حوادث مختلف تاریخی خصوصاً در حمله بخت نصر به بیت المقدس از میان رفته و عدّه ای از رجال مذهبِ یهود، آن را بعداً به رشته تحریر درآورده اند. (به کتاب های "قاموس کتاب مقدس" و "الهدی الی دین المصطفی" مراجعه شود) به گواهی تاریخ، انجیل های چهارگانه نیز سالها پس از حضرت مسیح علیه السلام به وسیله عدّه ای به رشته تحریر درآمده و بدین ترتیب از انجیلی که به صورت یک کتاب آسمانی بر حضرت عیسی علیه السلام نازل شده، نشانی در دست نیست. (به کتاب های "قاموس کتاب مقدس" و "الهدی الی دین المصطفی" مراجعه شود (کسانی که تمام معارف و اصول مذهبی خود را بر اساس چنین کتاب هایی بنیان گذاشته اند؛ مایلند قرآن را نیز به همان سرنوشت متهم سازند. از این رو مدعی شده اند که قرآن هم با گذشت زمان دستخوش تحریف شده است. در حالی که نحوه جمع آوری و نگهداری قرآن کریم در تمام ادوار تاریخ اسلامی، اساساً با تاریخ تورات و انجیل در ادوار یهودیّت و مسیحیّت قابل مقایسه نیست.

تاریـخ نشان می دهـد که وضع قرآن کریم در هیچ کدام از ادوار اسـلامی دچار ابهام و پیچیدگی نبوده است. در این باب باید به دو نکته که پاسخ بسیاری از سؤالات را در خود نهفته دارد، توجّه کنیم: ۱. قرآن کریم کتابی بود که در همه شؤون زندگی اجتمـاعی مسـلمانان، انقلابی ایجـاد کرد. قرآن زنـدگی سابق آنها را درهم کوبیـد و به جای آن یک زنـدگی نوین، بر اساس ایمان و اصول انسانی پدید آورد. بنابراین، قرآن کتابی بود که با شؤون اصـلی زندگی مسلمانان ارتباط داشت و آنها سیاست، اقتصاد، قوانین اخلاقی و حتّی آداب و رسوم معاشـرت خانوادگی خود را از این کتاب آسـمانی می گرفتند. در شـبانه روز پنج بار در نمازها با آن سر و کار داشتند و بالاخره در همه حوادث روزمرّه، اوّل به قرآن و سپس به سنّت و روش پیامبر اکرم صلّی الله علیه وآله مراجعه می کردنـد. در این صورت، کتابی که تا این انـدازه با زنـدگی مردم آمیخته و تا این حـد مورد مراجعه و اسـتفاده آنهـا بوده، چگونه ممکن است مورد تحریف واقع شود و افکـار عوام یا خواص متوجّه آن نگردد؟ احتمال این، که در قرآن تحریف واقع شده و کسـی متوجّه آن نگردیده، به مانند این است که احتمال دهیم در قانون اساسی ملّت بزرگی، تغییری ایجـاد شـود، ولی کسـی متوجّه آن نگردد. آیـا ممکن است موادّ قـانون اساسـی یـک ملّت دسـتخوش تحریف شود، ولی مردم نفهمند و سر و صدای آن بلند نشود؟ نقش قرآن در زندگی اجتماعی مسلمانان، به مراتب بیش از نقش یک قانون اساسی در زندگی ملّت های امروز بوده، و بدین

ترتیب آن چنان افکار متوجّه آن بود که اگر کمترین تحریف در آن رخ می داد، با عکس العمل شدیدی مواجه می گردید و اعتراض ها از هر ناحیه شروع می شد. ۲. تاریخ مربوط به جمع آوری قرآن در زمان پیامبر اکرم صلّی الله علیه وآله و اهمیّت فوق العاده وویژه ای که آن حضرت و مسلمانان به حفظ و کتابت قرآن نشان می دادند، ثابت می کند که حتّی کم شدن کلمه ای از قرآن کریم به هیچ وجه امکان نداشته است. به شهادت تاریخ، در زمان پیامبر خدا صلّی الله علیه وآله عدّه زیادی از مسلمانان دانشمند که تعداد آنان را تا چهل و سه نفر نوشته اند (تاریخ القرآن زنجانی، فصل ششم، ص ۲۰ (به دستور آن حضرت هر آیه و یا سوره ای را به محض نزول، می نوشتند و این نوشته ها با اهتمام و کوشش هرچه تمام تر در میان مسلمانان نگهداری می شد. معروف ترین آنها که اهتمامشان به نوشتن قرآن به مراتب بیش از دیگران بود، حضرت علی بن ابی طالب علیه السلام و زید بن ثابت بودند و بدین ترتیب از قرآن هایی که به وسیله این افراد نوشته می شد، نسخه های متعدّدی در میان مسلمانان وجود داشت که در قرائت و استفاده از قرآن، مرجع شبانه روزی همه مسلمانان بود. علاوه بر این، عدّه زیادی از مسلمانان، آیات و سوره های قرآن را از بر کرده بودند. اینها در کار حفظ قرآن بسیار دقیق بودند و سعی داشتند حتّی کلمه ای از این کتاب آسمانی را فروگذار نکنند. این عدّه که به آنها «قاریان» گفته می شد، پیوسته مورد مراجعه و استفاده مردم در قرائت قرآن بودند. توجّه مسلمانان و قاریان به حفظ و نگهداری قرآن به

حدّی بود که روزی میان «اُبیّ بن کعب» و «عثمان» خلیفه وقت درباره آیه «وَالَّذِینَ یَکْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّه وَلاَ یُنْفِقُونَها فِی سَبیلِ اللّه» اختلافی رخ داد، عثمان مدّعی بود که وحی الهی «الّذین» است بدون واو و باید این کلمه {و} از نسخه های قرآن حذف گردد، ولی «ابی» می گفت ما از رسول خدا این آیه را همان طور که در قرآن ها موجود است شنیده ایم. بگو مگو میان دو نفر درگرفت. ناگهان «اُبی» با شدّت هر چه تمام تر گفت: «هر کس بخواهد این حرف را از قرآن بردارد، شمشیر بر می گیرم و خون او را می ریزم!» پافشاری «اُبی» سبب شد که خلیفه حرف خود را پس بگیرد. { (الدر المنثور:۴ / ۳۷۹) وقتی بحث بر سر تغییر یک حرف از قرآن به چنین ماجرایی منجر شود، آیا می توان گفت که قرآن دستخوش تحریف شده و آیاتی از آن حذف گردیده است؟ علاوه بر دو مطلب اساسی فوق، باید توجّه داشت که در آیات متعدّدی از قرآن کریم، به مسأله عدم تحریف قرآن و این که این کتاب آسمانی از تغییر و تبدیل مصون خواهد بود، تصریح شده است؛ آنجا که می فرماید: «إِنّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّکرَ وَإِنَّا لَهُ لَحافِظُونَ».) سوره حجر، آیه ۹ «(ما قرآن را نازل کردیم و به طور قطع نگهدار آنیم!».. علما و دانشمندان اسلامی نیز در کتاب های تفسیر و کلام تصریح کرده اند که دانشمندان مسلمان اجماع دارند که در قرآن تحریفی رخ نداده و اگر احیاناً در میان دانشمندان کسی پیدا شده که معتقد به موضوع تحریف بوده، بر اثر پاره ای از اخبار مجعول است که بعضی از مغرضین در کتب احادیث

وارد کرده اند. بدیهی است این گونه اخبار از درجه اعتبار ساقط است و یا اخباری بوده که معنی و مفهوم واقعی آن را کشف نکرده اند. ۲ مصحف فاطمه {علیها السلام} سؤال: گفته می شود شیعیان قرآنی به نام «مصحف فاطمه {علیها السلام}» دارند، این مطلب تا چه اندازه صحت دارد؟ پاسخ: واژه «صحف» در قرآن به معنای مطلق کتاب آمده است، چنان که می فرماید: «وَإِذا الصُّحُفُ نُشِرَتْ». (تکویر:۱۰ «(آنگاه که نامه های اعمال منتشر گردد». «إِنَّ هذا لَفِی الصُّحُفِ الأُولی * صُحُفِ إِبْراهیمَ وَمُوسی». (اعلی:۱۸ و ۱۹) «این، در صحیفه های نخستین، در کتاب ابراهیم و موسی است». و همچنین «مصحف» نیز از همین ماده اخذ شده و به معنای دفتر یا کتاب جلد شده به کار می رفت و در صدر اسلام حتی پس از درگذشت پیامبر، مصحف» نام قرآن نبود بلکه هر کتاب مجلّدی را مصحف می نامیدند. ابن ابی داوود سجستانی در باب گردآوری قرآن، در مصحفی از محمد بن سیرین نقل می کند: وقتی پیامبر صلّی الله علیه وآله درگذشت، علی علیه السلام چنین گفت: «سوگند یاد کرد علی که ردا بر دوش نیندازد مگر برای نماز جمعه، تا این که قرآن را در مجلدی جمع کنم». ونیز ابوالعالیه نقل می کند: «آنان قرآن را در خلافت ابوبکر در مصحفی جمع کردند». و نیز نقل می کند: «عمر بن خطاب فرمان به گردآوری قرآن داد و او اول کسی است که قرآن را در مصحف جمع کرد)». کتاب مصاحف، نگارش حافظ ابوبکر عبداللّه بن ابی داوود سجستانی، ص ۱۰ ۹ (این جمله ها حاکی است که در آن روزگار، مصحف به معنای دفتر بزرگ و یا کتابی مجلد بوده که

اوراق را از پراکنده شدن حفظ می کرده، سپس به مرور زمان اختصاص به قرآن یافته است. اتفاقاً روایات پیشوایان ما حاکی است که حتی در زمان آنان، لفظِ مصحف به معنای کتاب و یا دفتر مکتوب بوده است. امام صادق علیه السلام فرمود: «هر کس قرآن را از روی برگ های مجلد بخواند، از چشم خود بهره می گیرد)». اصول کافی:۲ / ۶۱۳) و نیز در حدیثی دیگر آمده است: «خواندن قرآن از روی برگ های مجلد، عذاب را از پدر و مادر کم می کند». (اصول کافی:۲ / ۶۱۳) مورّخان درباره ترجمه خالد بن معدان می نویسند: «خالد بن معدان دانش خود را در دفتری ضبط کرده بود که آن دکمه ها و دستگیره داشت». (المصاحف سجستانی، ص۱۳۴ و۱۳۵ (خالد بن معدان از تابعین بوده و هفتاد صحابی را درک کرده است. و ابن اثیر ترجمه او را در ماده کلاعی آورده است. {۲} (اللباب فی تهذیب الأنساب، ابن اثیر:۳ / ۶۲و۶۳ (پس تا اینجا روشن شد که تا پایان قرن اول، لفظ «مصحف» به معنای کتاب مجلد و یا دفترچه جلد شده بود که افراد دانش و آگاهی خود را در آن ضبط می کردند. اگر بعدها قرآن را مصحف گفته اند، چون از ذهن ها بیرون آمد و بر برگ ها نوشته شد و به صورت مجلّد درآمد. با توجه به این مسأله، نباید در شگفت باشیم که دخت گرامی پیامبر دارای مصحفی باشد و دانش و آگاهی های خود را، که از پدر بزرگوارش برگرفته بود، در آن بنویسد و برای فرزندان خود، به صورت بهترین میراث، به یادگار بگذارد. خوشبختانه فرزندان فاطمه {علیها السلام} حقیقت و واقع این مصحف را شناسانده

وگفته انـد: این مصـحف، جز یـک رشـته آگـاهی هایی که از پـدر بزرگوارش شـنیده و یا از طریق دیگر به دست آورده، چیز دیگری نیست. اکنون برخی از روایات را می آوریم: حسن بن علی {علیهما السـلام} فرمود: «نزد ما جامعه ای است که در آن حلال وحرام وارد شده و مصـحف فاطمه {علیها السـلام} هست در حالی که در آن کلمه ای از قرآن نیست بلکه املای رسول خدا صلّی الله علیه وآله و خطّ علی علیه السـلام است و همگی در اختیار ماست». (. بصائر الدرجات، الصفار، ص ۱۵۷و ۱۵۸) امـام علیه السـلام بـا عنـایت کامل یادآور می شود که در آن حلال و حرامی نیست تا مبادا تصور شود وحی تشـریعی بر دخت پیامبر نازل می شـده است. امام صادق علیه السـلام در روایت دیگر در توصـیف مصـحف فاطمه می گویـد: «به خـدا سوگنـد، کلمه ای از قرآن شـما در آن نیست. راوی می گویـد: پرسـیدم: آیا در آن دانش است؟ امام در پاسخ می گوید: بله، ولی نه از دانش های معمولی».) کافی، همان، حدیث۱ (با توجه به آنچه گفته شد، روشن می گردد که مصـحف فاطمه {علیها السلام} ارتباطی به قرآن نـدارد و کسانی که آن را دسـتاویزی برای تحریف قرآن قرار داده اند، اگر مغرض نباشـند، ناآگاهانه و بدون تحقیـق دربـاره واقعیـت آن سـخن می گوینـد. اکنـون واقعیت را برای خواننـدگان بیـان می کنیم: «محـدّث» در اسـلام یکی از معارف مسـلم در میان علمای اسلام، وجود افراد «محدَّث» در میان مسلمانان است. فرد «محدَث» پیامبر نیست و بر او وحی نازل نمی شود، ولی در عین حال، فرشتگان، با وی سخن می گویند و سخن آنان را می شنود، و لذا او «محدَّث» بر وزن اسم مفعول

نـام گرفته است؛ زیرا که فرشـته بـا او «حـدیث» می گویـد. بخـاری نقل می کنـد که پیامبر صـلّی الله علیه وآله فرمود: «در میان پیشـینیان از بنی اسـرائیل، مردانی بودند که با آنها از عالم غیب سـخن گفته می شد، بدون این که پیامبر باشـند. و اگر در میان امت من چنین فردی باشـد، آن عمر بن خطـاب است». (بخاری، صـحیح، ج۲، ص ۱۹۴، بـاب مناقب عمر بن الخطاب (روایت درباره «محدّث» در میان امت اسـلامی از طریق اهل سنت و سخنان آنان در تفسیر این واژه بیش از آن است که در این جا نقل شود، و شارحان صـحیح بخاری در این مورد، توضـیحات کافی داده اند. (ارشاد الساری بشـرح صـحیح البخاری، ج۶، ص ۹۹ (کلینی در کتاب کافی بابی تحت عنوان «إنّ الأَئِمَّه مُحَدَّثُونَ، مُفَهَّمُونَ» آورده و روایاتی در این مورد نقل کرده است. تمام این روایات حاکی از آن است محدّث به کسـی می گویند که صوت فرشته را می شنود، ولی او را نمی بیند. آنگاه اضافه می کند: ائمه اهـل بیت علیهم السـلام همگی «محـدّث» هسـتند. (اصول کافی، ج۱، ص ۳۲۵ ۳۲۷) فـاطمه «محـدَّثه» است دخت گرامی پیامبر صـلّی الله علیه وآله به خاطر کمال وجودی، از افراد «محدّث» به شمار می رود؛ یعنی صدای فرشته را می شنید، ولی او را نمی دید و این جریان، زمانی رخ داد که پدر والامقامش درگذشت. غم و اندوه او را فرا گرفت. در این هنگام جبرئیل امین به فرمـان الهی فرود آمـد. اخباری را از آینـده، برای او بازگو می نمود و از این طریق، مایه تسـلیت و تسـلّی خاطر او را فراهم می آورد. اکنون ویژگی های مصحف فاطمه {علیها السلام} را از زبان فرزندان

او بیـان می کنیم: امـام صادق علیه السـلام می فرمایـد: آنگاه که خـدا پیامبرش را قبض روح کرد، انـدوه فراوانی فاطمه {علیها السـلام} را در برگرفت. خداوند فرشـته ای را فرسـتاد تا او را تسـلیت بگوید. فاطمه {علیها السـلام} امیر مؤمنان را از آنچه می شنیـد، آگـاه سـاخت. علی علیه السـلام فرمود: هرگـاه صـدای فرشـته را شـنیدی، مرا آگاه کن تا آنچه می گویـد، بنویسم. این گزارش ها که از طریق فرشته به فاطمه {علیها السلام} می رسید و او در اختیار علی علیه السلام می نهاد، در دفتری جمع شد و نام مصحف به خود گرفت، ولی در آن چیزی از حلال و حرام نیست، بلکه تنها گزارش هایی از آینده است. (کافی، ج۱، باب فیه ذکر الصحیفه، حدیث۲) ۳ مصـحف علی علیه السـلام سؤال: آیا علی بن ابی طالب علیه السـلام مصـحفی جـداگانه داشـته است؟ پاسخ: این سؤال به دو شیوه مطرح می شود: گاهی می گویند مقصود از مصـحف علی علیه السـلام چیست؟ گاهی هم گفته می شود مقصود از کتاب علی علیه السـلام چیست؟ مقصود از مصحف علی علیه السلام جمع آوری قرآن به ترتیب نزول است. ابن نـدیم در «فهرست» می نویسد: امیرمؤمنان احساس کرد که مردم درگذشت پیامبر را به فال بد گرفته اند، سوگند یاد کرد که ردا بر زمین نگـذارد، مگر این که قرآن را گردآوری کنـد. او قرآن را در سه روز جمع آوری کرد و به مسـجد آورد. (تاریخ القرآن، ص ۷۶، تألیف ابوعبداللّه زنجانی {م۱۳۶۰ه} چاپ قاهره، با مقدمه احمد امین مصری) یعقوبی می نویسد: علی بن ابی طالب علیه السلام پس از درگذشت پیامبر خدا، قرآن را جمع کرد و آن را بر هفت جزء تقسیم نمود. آنگاه همه اجزای هفتگانه

و سوره های وارد در آن را یادآور می شود.) تاریخ یعقوبی {ابن واضح اخبار?، ج۲، ص۱۲۶ (دقت در فهرستی که یعقوبی از قرآن علی علیه السلام ارائه کرده، نشان می دهد که کوچک ترین اختلافی در عدد سوره ها با قرآن فعلی ندارد، واگر اختلافی هست در کیفیت جمع سوره های قرآن است. اگر چنین مصحفی دارای واقعیت باشد، کوچک ترین منافاتی با صیانت قرآن از تحریف ندارد، این تنها علی علیه السلام نیست که قرآن را به شکلی که مورد نظرش بود، جمع کرد، بلکه مصحف عبداللّه بن عباس نیز چنین تفاوتی داشت. اکنون وقت آن رسیده است که به صورت دوم سؤال پاسخ بگوییم: کتاب علی علیه السلام چیزی است که امیرمؤمنان علی علیه السلام در حال حیات رسول خدا صلّی الله علیه وآله آن را نوشته است وی آنچه از پیامبر گرامی صلّی الله علیه وآله از حلال و حرام و دیگر مطالب می شنید، همه را می نوشت، مجموع احادث مسموع از رسول خدا صلّی الله علیه وآله که به املای او و نگارش علی علیه السلام بود، «کتاب علی» نام گرفته است و این کتاب دست به دست، در خاندان رسالت می گشت و احیاناً امام باقر و امام صادق {علیهما السلام} با مراجعه به آنها احکامی را بیان می کردند. نجاشی، دانشمند رجالی شیعه، در ترجمه محمد بن عذافر صیرفی از پدرش نقل می کند: با حکم بن عتیبه نزد امام باقر علیه السلام بودم، حَکَم پیوسته از امام باقر علیه السلام سؤال می کرد. او نیز پاسخ می داد، ولی در موردی، میانشان اختلاف به وجود آمد، امام باقر علیه السلام به فرزندش امام صادق علیه السلام گفت: فرزندم! برخیز و کتاب

علی علیه السلام را بیاور. او رفت و از درون خانه کتاب بزرگی که به صورت طومار پیچیده شده بود، آورد، امام علیه السلام نقطه مورد نظر خود را پیدا کرد و به حکم بن عتیبه گفت: این خط علی علیه السلام و املای رسول خدا صلّی الله علیه وآله است. آنگاه رو به او کرد و گفت: تو و دوستت سلمه بن کهیل و دوست دیگرت ابوالمقدام، به هر جا روید، دانشی استوارتر از دانش کسانی که جبرئیل بر آنها نازل می شد پیدا نمی کنید.) رجال نجاشی، شماره ترجمه ۹۶۷) از روایات دیگر چنین برمی آید که طول این کتاب هفتاد ذراع و ضخامت آن به اندازه ران شتر و کتاب به صورت طوماری پیچیده شده بود. امیرمؤمنان علیه السلام علاوه بر این کتاب، کتاب دیگری به نام صحیفه دارد که احکام دیات در آن جمع شده است و روایات فراوانی از این صحیفه در کتب حدیثی آمده است. محقق فرزانه، مرحوم جناب میرزا علی میانجی، به گردآوری روایاتی که از صحیفه در کتاب های حدیثی وارد شده، همّت گمارده و همه را جمع کرده است. (مکاتیب الرسول، ج۱، صص ۶۶ ۷۱ (و ما نیز درباره کتاب علی علیه السلام و صحیفه وی، در کتاب «تاریخ الفقه الاسلامی وادواره» به تفصیل سخن گفته ایم. (تاریخ الفقه الإسلامی و أدواره، ص ۱۱۸) در پایان یادآور می شویم: امام علی بن ابی طالب علیه السلام و فرزندان و شیعیان او، از نخستین روز درگذشت پیامبر صلّی الله علیه وآله که کتابت حدیث تحریم شد، اقدام به کتابت و یا صیانت حدیث رسول خدا صلّی الله علیه وآله کردند و به

ممنوعیت های سیاسی، که بعد از ۱۰۰ سال با شکست مواجه شد، اعتنایی نکردند و این موضوع مستقلی است که در جای خود باید درباره آن گفتگو کنیم. ۴ اندیشه اهتمام به دعا بیش از قرآن سؤال: چرا شیعه به کتاب های دعا بیش از قرآن اهتمام می ورزد؟ پاسخ: در آموزه های دینی، که از ائمه اهل بیت علیهم السلام به ما رسیده است، چنین مطلبی که به دعا بیش از تلاوت قرآن باید بها داد، وجود ندارد. قرآن، معجزه جاودان و آخرین حلقه از کتب آسمانی است که پیوسته بر تارک اعصار می درخشد و روایات زیادی در تأکید بر قرائت و حفظ و تلاوت آن با صدای خوش رسیده و در این مورد کتاب های ویژه ای به نگارش درآمده است. کافی است در این مورد به کتاب «قرآن در روایات اهل بیت علیهم السلام» که در ایران و مصر منتشر شده است، مراجعه کنید. مراجعه به این کتاب، عظمت و اهمیت این کتاب آسمانی را نزد پیشوایان به روشنی ثابت می کند. هم اکنون در جمهوری اسلامی ایران، اهتمام فراوانی به حفظ قرآن در میان برادران و خواهران و حتی نونهالان پدید آمده است. تا آنجا که کودکانی در سن ۵ سالگی یا کمی بیشتر، حافظ کل قرآن شده و در مسابقات بین المللی برنده جوایز گشته اند و در داخل کشور نیز همه ساله مسابقات بین المللی برگزار می شود و با دعوت از داوران بین المللی، برگزیدگان رشته های حفظ، ترجمه و تفسیر با اعطای جایزه تشویق می شوند. و نیز رسانه ای ویژه قرآن تأسیس شده که ۲۴ ساعته، برنامه های قرآنی اجرا و پخش می کند. توجه ویژه به ادعیه در میان مردم، بیشتر

در مورد دعای کمیل و ندبه است که به صورت دسته جمعی در شب های جمعه و صبح جمعه خوانده می شود و همین سبب شده است این توهم پیش آید که عنایت به دعا بیش از عنایت به قرآن است. از آنجا که در میان اهل سنّت چنین ادعیه بلیغ و رسا و سازنده ای کمتر وجود دارد، لذا عنایت آنان به دعا بسیار کم است و همین سبب شده است که عنایت شیعه به دعا چشمگیرتر به نظر آید. خواندن «دعا» و راز و نیاز با خدا، از والاترین مراتب عبادت و پرستش خدا است که در حق آن گفته شده است: «الدعاء مخّ العباده» (سفینه البحار:۱، ماده دعا (: «راز و نیاز با خدا، مغز عبادت است».

فصل چهارم

امامت نزد شیعه

۱ امامت در قرآن سؤال: اگر امامت از اصول است، چرا قرآن در این مورد سخن نگفته است؟ پاسخ: در این که مدیریت جامعه پس از پیامبر گرامی صلّی الله علیه وآله به شخصیت والایی نیازمند است، جای گفتگو نیست و خرد هر انسان منصفی بر این اصل داوری می کند و اتفاقاً قرآن بر خلاف نظر پرسشگر رهبری امّت {امامت} را به صورت کلی مطرح می کند. آیاتی که امامت را مطرح می کنند: ۱. آیه ولایت ۱. «إِنّما وَلِیُّکُمُ اللّه وَرَسُولهُ وَالَّذِینَ آمَنُوا الَّذِینَ یُقِیمُونَ الصَّلاه وَیُؤْتُونَ الزَّکاه وَهُمْ راکِعُون». (مائده / ۵۵) «ولیّ شما تنها خدا و پیامبر اوست و کسانی که ایمان آورده اند؛ همان کسانی که نماز برپا می دارند و در حال رکوع زکات می دهند». شأن نزول آیه را بسیاری از مفسران و اهل حدیث چنین نقل کرده اند: «سائلی وارد مسجد شد و درخواست کمک کرد. کسی

به او چیزی نـداد، امـام علی علیه السـلام در حـالی که در رکوع بود، با انگشت خود که انگشتری در آن بود به فقیر اشاره کرد که انگشتری را از دست او درآورد و رفع احتیـاج نمایـد. او نیز جلو آمـد و انگشتر را از دست امـام درآورد و دنبـال کـار خود رفت». در این هنگـام خبر به پیـامبر صـلّی الله علیه وآله رسـید. وی از خـدا چنین درخواست نمود: «پروردگـارا! همـان طور که برای موسـی از خاندانش وزیری معین نمودی، برای من نیز از اهل بیتم وزیری معین فرما». در این لحظه فرشـته وحی فرود آمد و آیه یاد شـده را برای پیامبر خواند. این شأن نزول را علاوه بر علمای شـیعه، ۶۶ تن از محدثان و متکلمان بزرگ اهل سـنت با مختصـر تفاوتی، در کتاب های خود آورده اند. محقق فرزانه علاّمه امینی مصادر آن را در کتاب شـریف «الغدیر» آورده است. (الغدیر، ج۳، ص ۱۵۶ تا ۱۶۲ (اکنون بایـد دیـد چگونه این آیه مسأله امامت را مطرح می کند: توضـیح این که: «ولی» در آیه یاد شـده به معنی سـرپرست و کسـی است که زمام امور را به دست گیرد، لـذا پـدر و حاکم را ولی می خواننـد و می گوینـد: «الأب ولیّ الطفـل»، و «الحـاکم ولیّ القاصـر». از آنجا که محور سـخن «ولی مؤمنان» است، طبعاً، مقصود از «ولیکم اللّه» امام و حـاکم آنهـا خواهـد بـود، حتی قرائـن موجـود در آیـه و شـأن نزول آن، روشـن تریـن گـواه است که مراد از «ولی»، امـامت و سرپرستی است. اینک قرائن: ۱. اگر مقصود از «ولی» در «ولیّکم» غیر از ولایت و زعامت دینی و مقام سرپرستی باشد، مثلاً

گفته شود مقصود از آن «محبّ» و «ناصر» است، در این صورت منحصر کردن مقام به سه فرد، بی جهت خواهد بود، زیرا همه افراد با ایمان، محب و دوست و ناصر و یار یکدیگرند و اختصاص به این سه نفر ندارد. ۲. ظاهر آیه این است که تنها این سه تن بر جامعه مسلمانان ولایت دارند، در این صورت باید گروهی که ولایت دارند، غیر از گروهی باشند که تحت ولایت هستند. اگر ولی را به معنی رهبر و سرپرست امور مسلمانان بگیریم، طبعاً این دو گروه از هم جدا و متمایز می شوند، امّا اگر آن را به معنی دوست و یاور بگیریم، این دو گروه، یکی می شوند؛ زیرا همه افراد، محب و دوست یکدیگر و ناصر و یاور هم هستند. ۳. هرگاه مقصود دوستی و نصرت باشد، می بایست تنها به «الّذینَ آمَنُوا» اکتفا شود و دیگر به آوردن این جمله که «در حال رکوع زکات می دهند»، نیازی نباشد، زیرا در جامعه با ایمان، همه افراد با یکدیگر دوست و یاور هستند؛ خواه در حالت رکوع زکات بدهند یا نه. از این رو مفاد آیه، همان است که پیامبر گرامی صلّی الله علیه وآله، در یکی از سخنانش فرموده است: «ای علی! تو پس از من ولیّ هر فرد با ایمان هستی». (مستدرک حاکم، ج۳، ص ۱۱۱؛ مسند احمد، ج۴، ص ۴۳۷) لفظ «بعدی» گواه بر این است که مقصود از «ولی» همان مقام رهبری و حکومت و سرپرستی در امور دینی و دنیوی است، نه محبت و دوستی؛ زیرا اگر دوستی بود، به زمان درگذشت پیامبر صلّی الله علیه وآله اختصاص نداشت. ۴. آیه

«أولوا الامر» آیه پیشین تنها آیه ای نیست که امامت و ولایت را به صورت یک اصل مطرح می کند، بلکه آیه اطاعت «اولو الامر» نیز نمونه ای دیگر است، چنان که می فرماید: «يا أَيُّها الّذينَ آمَنُوا أَطيعُوا اللّهَ وَأَطيعُوا الرَّسُول وَأُولى الأمْرِ مِنْكُمْ...». (نساء / ۵۹) «ای کسانی که ایمان آورده اید، خدا را اطاعت کنید و از پیامبر و اولیای امر خود فرمان برید...». «اولو الامر» در آیه که به معنای «فرمانروایان» است، حاکی از فرمانروایی گروهی است که اطاعت آنان در کنار اطاعت خدا و رسول، قرار گرفته است. فخررازی در تفسیر خود، بیان شیوایی دارد و می گوید: از این که اولوالامر در کنار خدا و رسول، قرار گرفته، باید گفت که صاحبان این منصب، معصوم از گناه و پیراسته از خطا بودند؛ زیرا {گذشته از این که در کنار دو فرد معصوم {خدا و پیامبر}واقع شده اند و باید با آن دو همگون باشند}، از این که اطاعت «اولو الأمر» بدون قید و شرط لازم شمرده شده، باید گفت این فرمانروایان، انسان های معصومی هستند که پیراسته از گناه و خطا می باشند و اگر غیر آن بود، حتماً باید حدود اطاعت آنها محدود گردد، در حالی که قرآن، بدون حدّ و مرز اطاعت آنها را لازم شمرده است. (مفاتیح الغیب معروف به تفسیر رازی:۱۰ / ۱۴۴ (این دو آیه {آیه های ولایت و اولو الامر } مسأله امامت را به طور مستقل مطرح می کند، در حالی که برخی از آیات هر چند مسأله امامت را مطرح نمی کند ولی شأن نزول آن حاکی است که در این مورد نازل شده است، مانند آیه «اکمال». ۵. آیه اکمال «اَلْيَومَ أَكْمَلْتُ

لَکَمْ دینَکَمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَیْکَمْ نِعْمَتی وَرَضیتُ لَکَمُ الإِسْلامَ دِیناً...». (مائده / ۳)

«امروز دیـن شــما را برای شـما کامـل سـاختم و نعمـت خـویش را بر شـما تمـام نمـودم و اسـلام را بـه عنـوان دیـن برای شـما پسـندیدم...». مفسـران و گروهی از محـدّثان، نزول این آیه را در حجه الوداع در روز غـدیر خم روزی که علی علیه السـلام به مقـام امامت منصوب گشت، یادآور شـده انـد. (۲۴) بـا تـوجه به این سه آیه، پاسـخ سـؤال روشن می شود که مسـأله امـامت و ولایـت در قرآن مطرح اسـت، و هرگز قرآن آن را نـاگفته نگذاشـته است. ۲ نـام امامـان در قرآن سؤال: چرا نام امامان دوازده گانه در قرآن مجیـد نیامـده است؟ پاسـخ: روش آموزشـی قرآن بیان کلیات و اصول عمومی است. تشـریح مصادیق و جزئیات غالبـاً برعهـده پیـامبر گرامی می باشـد. رسول خـدا صـلّی الله علیه وآله نه تنهـا مأمور به تلاوت قرآن بود، بلکه در تبیین آن نیز مأموریت داشت، چنان که می فرماید: «وَأَنْزَلْنا إِلَیْکَ الذِّکْر لِتُبَیِّنَ لِلنّاسِ ما نُزِّلَ إِلَیْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ یَتَفَکَّرُون». (نحل / ۴۴) «قرآن را بر تو فرسـتادیم تـا آنچه برای مردم نازل شـده است، برای آنها بیان کنی و آشـکارسازی، شایـد آنان بیندیشـند». در آیه یاد شـده دقـت کنیـد، می فرمایـد: «لتُبَیّن» و نمی گویـد: «لتقرأ» یـا «لیتلـو» و این نشـانه آن است که پیـامبر صـلّی الله علیه وآله علاوه بر تلاوت، بایـد حقایق قرآنی را روشن کند. بنابراین، انتظار این که مصادیق و جزئیات در قرآن بیاید، همانند این است که انتظار داشـته بـاشم همه جزئیات در قانون اساسـی کشور ذکر شود. اکنون برخی از روش های قرآنی را در مقام معرفی افراد بیان می کنیم: ۱. معرفی

به نام گاهی وضعیت ایجاب می کند که فردی را به نام معرفی کند، چنان که می فرماید: «وَمُبَشِّراً بِرَسُول یَأْتِی مِنْ بَعْدی اسْمُهُ أَحْمَد» (صف / ۶) «{عیسی می گوید:} به شما مژده پیامبری را می دهم که پس از من می آید و نامش احمد است». در این آیه، حضرت مسیح، پیامبر پس از خویش را به نام معرفی می کند و قرآن نیز آن را از حضرتش نقل می نماید. ۲. معرفی با عدد و گاهی موقعیت ایجاب می کند که افرادی را با عدد معرفی کند، چنان که می فرماید: «وَلَقَدْ أَخَذَ اللّه مِیثاقَ بَنی إِسرائیلَ وَبَعَثْنا مِنْهُمُ اثْنَی عَشَرَ نَقِیباً...». (مائده / ۱۱) و خدا از فرزندان اسرائیل پیمان گرفت و از آنان دوازده سرگروه برانگیختیم». ۳. معرفی با صفت بعضی اوقات وضعیت به گونه ای است که فرد مورد نظر را با اوصاف معرفی کند؛ چنان که پیامبر خاتم را در تورات و انجیل، با صفاتی معرفی کرده است «الّذینَ یَتَّبِعُونَ الرَّسُول النّبیَّ الأُمّی الّذی یَجِدُونَهُ مَکْتُوباً عِنْدهُمْ فِی التَّوراه وَالإِنْجِیل یَامُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَیَنْهاهُمْ عَنِ الْمُنْکَرِ ویُحِلُّ لَهُمُ الطَّیِّبات وَیُحَرّمُ عَلَیْهِمُ الخَبائِث وَیَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالأَغْلالَ الّتی کانَتْ عَلَیْهِمْ...». (اعراف / ۱۵۷) «کسانی که از رسول و نبی درس ناخوانده ای پیروی می کنند که نام و خصوصیات او را در تورات و انجیل نوشته می یابند، که آنان را به نیکی دعوت کرده و از بدی ها بازشان می دارد، پاکی ها را برای آنان حلال کرده و ناپاکی ها را تحریم می نماید و آنان را امر به معروف و نهی از منکر می کند و بارهای گران و زنجیرهایی که بر آنان بود، از ایشان برمی دارد...». با توجه به این روش، انتظار این که اسامی دوازده امام

با ذکر نام و اسامی پدر و مادر در قرآن بیاید، انتظاری بی جا است؛ زیرا گاهی مصلحت در معرفی به نام است و گاهی معرفی به عدد و احیاناً معرفی با وصف. اگر این اصل را بپذیریم و بگوییم خداوند باید کلیه مسائل اختلاف آفرین را در قرآن ذکر کند، تا مسلمانان دچار تفرقه نشود؛ در این صورت باید صدها مسأله کلامی و عقیدتی و فقهی و تشریعی در قرآن ذکر شده باشد، مسائلی که قرن ها مایه جنگ و جدل و خونریزی در میان مسلمانان شده است، ولی قرآن درباره آنها به طور صریح و قاطع که ریشه کن کننده نزاع باشد سخن نگفته است، مانند: ۱. صفات خدا عین ذات اوست یا زاید بر ذات؟ ۲. حقیقت صفات خبری مانند استوای بر عرش چیست؟ ۳. قدیم یا حادث بودن کلام خدا. ۴. جبر و اختیار. این مسایل و امثال آنها هر چند از قرآن قابل استفاده است، ولی آن چنان شفاف و قاطع که نزاع را یک سره از میان بردارد، در قرآن وارد نشده است و حکمت آن در این است که قرآن مردم را به تفکر و دقت در مفاد آیات دعوت می کند، بیان قاطع همه مسائل، به گونه ای که همه مردم را راضی سازد، بر خلاف این اصل است. معرفی به نام، برطرف کننده اختلاف نیست پرسشگر تصور می کند که اگر نام امام و یا امامان در قرآن می آمد، اختلاف از بین می رفت، در حالی که این اصل کلیت ندارد؛ زیرا در موردی تصریح به نام شده ولی اختلاف نیز حاکم گشته است. بنی اسرائیل، از پیامبر خود خواستند فرمانروایی برای آنان

از جانب خدا تعیین کند تا تحت امر او به جهاد بپردازند و زمین های غصب شده خود را بازستانند و اسیران خود را آزاد سازند. آنجا که گفتند: «إِذْ قالُوا لِنَبِیّ لَهُمُ ابْعَث لَنا مَلِکاً نُقاتِلْ فِی سَبیلِ اللّه». (بقره / ۲۴۶) «آنان به یکی از پیامبران خود گفتند: برای ما فرمانروای معین کن تا به جنگ در راه خدا بپردازیم...». پیامبر آنان، به امر الهی فرمانروا را به نام معرفی کرد و گفت: «إِنَّ اللّهَ قَدْ بَعَثَ لَکُمْ طالُوتَ مَلکاً...». {۲} (بقره / ۲۴۷) به راستی که خدا طالوت را به فرمانروایی شما برگزیده است». با این که نام فرمانروا با صراحت گفته شد، آنان زیر بار نرفتند و به اشکال تراشی پرداختند و گفتند: «أَنّی یَکُونُ لَهُ الْمُلْکُ عَلَیْنا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْکِ مِنْهُ وَلَمْ یُؤتَ سَعَه مِنَ المالِ...». (بقره / ۲۴۷) از کجا می تواند فرمانروای ما باشد، حال آن که ما به فرمانروایی از او شایسته تریم، و او توانمندی مالی ندارد؟...». این امر، دلالت بر آن دارد که ذکر نام برای رفع اختلاف کافی نیست، بلکه باید موقعیت جامعه، آماده پذیرایی باشد. چه بسا ذکر اسامی پیشوایان دوازده گانه، سبب می شد که آزمندان حکومت و ریاست به نسل کشی بپردازند تا از تولد آن امامان جلوگیری کنند، چنان که این مسأله درباره حضرت موسی رخ داد وبه قول معروف: صد هزاران طفل سر ببریده شد تا کلیم اللّه موسی زنده شد درباره حضرت مهدی علیه السلام که اشاره ای به نسب و خاندان ایشان شد، حساسیت های فراوانی پدید آمد و خانه حضرت عسکری علیه السلام مدتها تحت نظر و مراقبت بود تا فرزندی از او به

دنیا نیایـد و در صورت تولـد، هر چه زودتر به حیات او خاتمه دهند. در پایان یادآور می شویم: همان طور که گفته شد، قرآن به سـان قانون اساسـی است. انتظار این که همه چیز در آن آورده شود، کاملاً بی مورد است. نماز و روزه و زکات که از عالی ترین فرایض اسـلام است به طور کلی در قرآن وارد شـده و تمـام جزئیـات آنها از سـنت پیامبر صلّی الله علیه وآله گرفته شـده است.. ۳ زمـان اعتقـاد به امامت دوازده تن سؤال: آیا اعتقاد به امامت دوازده تن در عهـد رسالت وجود داشـته یا پس از وفات امام عسـکری علیه السـلام پیـدا شـده است؟ پاسـخ: اعتقاد به خلافت دوازده تن از قریش یا از بنی هاشم در عصـر پیامبر مطرح بوده، ولی آشـنایی به اسامی و هویت آنان به تدریج انجام گرفته است؛ زیرا هر امامی، وصی و امام بعدی را معین و معرفی می نمود. توضـیح این که: دلایـل قاطع نشان می دهـد که پیامبر اسـلام صـلّی الله علیه وآله امامت و رهبری علی علیه السـلام را در مواقع مختلف و به ویژه در روز غدیر اعلام کرد و تشیع به معنی رهبری علی علیه السلام به صورت یک اصل اعتقادی درآمد، همچنـان که امامت و پیشوایی دو نور دیـده خود، حسن و حسـین {علیهما السـلام} را نیز در عصـر خود مطرح کرده و فرموده است: «حسن و حسـین هر دو پیشوای امتند، خواه زمام امور را رسـماً به دست بگیرند، و خواه خانه نشـین باشـند». (۲۵) پس از شهادت حسـین بن علی {علیهما السـلام} و رسوایی خلافت امویان، دیدگان امّت متوجه فرزند وی امام سجاد علیه السلام شد، و

پس از وی، امام باقر و امام صادق {علیهما السلام} احیاگر سنّت پیامبر صلّی الله علیه وآله و پیشوای محدّثان و فقیهان گشتند و به همین ترتب، هر امامی در عصر خود، با وجود تمامی خفقان ها و تنگناها، وظیفه خود را در حد امکان انجام داد و شیعیان نیز به امامت آنان اعتقاد راسخ داشتند. تصور این که اعتقاد به امامت امامان در دوران حضرت عسکری علیه السلام شکل گرفته باشد، ناشی از ناآگاهی از تاریخ تشیع است و در فصل نخست در این باره به صورت گسترده سخن گفتیم. علاقه مندان برای آگاهی بیشتر به فصل نخست از این کتاب مراجعه کنند. ۴ وصایت امام علی علیه السلام سؤال: چرا علی علیه السلام را وصی پیامبر می دانید؟ پاسخ: امام علی در دو مرحله، وصی پیامبر گرامی صلّی الله علیه وآله بوده است. ۱. مرحله تجهیز: پیامبر در روزهای پایانی زندگانی خود که در بستر بیماری افتاده بود، به علی علیه السلام سفارش کرد که مراسم تغسیل و تکفین و دفن او را برعهده بگیرد و بدهی های او را بپردازد. لذا امیرمؤمنان علیه السلام پیش از انجام این اعمال، دست به هیچ کاری نزد. وصایت به این معنی را کسی انکار نکرده و همگان بر آن اتفاق نظریه دارند. (۲۶) جانشینی از جانب پیامبر: پیامبر صلّی الله علیه وآله در مسائل مربوط به زعامت و سرپرستی مسلمین، علی علیه السلام را خلیفه و جانشین خود قرار داد و اگر با دیده انصاف و بی طرفی و بدون تعصب بر مسأله بنگریم، خواهیم دید که خلافت و جانشینی امام علی علیه السلام از جانب پیامبر، در همان دوره

نیز مسأله ای واضح و آشکار بود، تا آنجا که واژه «وصی» یکی از القاب امام به شمار می رفت و این لقب در نظم و نثر آن زمان فراوان به چشم می خورد. مفسران در تفسیر آیه «وَأَنْذِرْ عَشيرَتکَ الأَقْرَبين» (شعراء / ۲۱۴) و محدثان در بیان شأن نزول آن، چنین نقل می کنند: وقتی آیه یاد شده که به پیامبر صلّی الله علیه وآله فرمان می دهد تا نزدیکان خود را به آیین اسلام دعوت کند نازل گردید، پیامبر از بزرگان بنی هاشم دعوت به عمل آورد و آیین خود را بر آنها عرضه کرد. آنگاه فرمود: ای فرزندان عبدالمطّلب، من برای شما خوبی های دنیا و آخرت را آورده ام. خدایم مرا مأمور کرده که شماها را به آن دعوت کنم: «کدام از شما مرا در این امر یاری می کند تا او وصی و جانشین من در میان شما باشد». کسی دعوت پیامبر را پاسخ نگفت، جز علی که کوچک ترین آنها بود. در این هنگام پیامبر صلّی الله علیه وآله فرمود: «او برادر و وصی و جانشین من در میان شماست، سخن او را بشنوید و اطاعتش کنید». این حدیث، به «حدیث یوم الدار» معروف است و بسیاری از محدثان و سیره نگاران آن را نقل کرده اند (۲۷) دلایل مسأله وصایت امام به آنچه گفته شد منحصر نمی شود، بلکه حدیث «ثقلین»، «سفینه» و «غدیر» همگی گواه بر وصایت او است که برای اختصار از ذکر آنها خودداری می کنیم: امیر مؤمنان در یکی از سخنان خود درباره «اهل بیت پیامبر» می فرماید: «وَ فِيهِمُ الوَصيّه وَالوِراثَه» (نهج البلاغه، خطبه۲) پیامبر درباره آن وصیت نموده و آنان وارثان پیامبر هستند. وصایت بودن امام

در شعر شعرای عصر رسالت وصی بودن امام در عصر رسالت و پس از آن، از شهرت بسیار بالایی برخوردار بود، تا آنجا که شاعران عصر نخست، «وصی» را یکی از القاب امام دانسته و در اشعار خود او را به این لقب خوانده اند، اکنون چند نمونه از سروده های آنان را در این مورد ذکر می کنیم:۱. عبداللّه بن ابی سفیان وَصِیُّ النّبِیّ المُصْطَفی وَ ابْنُ عَمّهِ فَمَنْ ذا یُدانِیهِ وَمَنْ ذا یُقارِبُهُ او وصی پیامبر برگزیده و پسر عموی او است کیست کسی که در ردیف او قرار گیرد؟ ! ۲. عبدالرحمن جعیل عَلِیّاً وَصِیُّ الْمُصْطَفی وَابنُ عَمّهِ وَ أوّلُ مَنْ صَلّی أَخا الدِّین وَالتُّقی علی وصی {نبی} مصطفی و پسر عموی او است نخستین کسی که نماز گزارد، دیندار و پرهیزگار است۳. ابن التیهان از حاضران در جنگ بدر إِنَّ الوَصیَّ إِمامُنا وَوَلِیُّنا بَرِحَ الخَفاءُ وَباحَتِ الأَسْرارُ وصی، امام و سرپرست ما است آنچه مخفی بود آشکار، و رازها بازگو شد ابن ابی الحدید در این فصل، اشعار زیادی نقل کرده که در آنها، شعرای عصر رسالت و پس از وی، امام علی علیه السلام را به عنوان وصی معرفی کرده اند. {۱} (۲۸) تنها سخنی که ممکن است مطرح شود، این است که اشخاصی به عایشه مراجعه کرده و درباره وصایت امام از وی می پرسیدند، او در پاسخ می گفت که پیامبر در خانه من جان سپرد و به کسی وصیت نکرد) ۲۹) مراجعات مکرر به عایشه خود حاکی از اشتهار این مطلب در آن دوران بود، ولی استدلال کاملاً بی پایه است؛ زیرا به فرض این که پیامبر در خانه عایشه و در کنار او

جـان سپرده و در آن حـالت به کسـی وصـیت نکرده باشـد، ولی گفته او دلیـل بر نفی وصایت نمی شود، چه بسا ممکن اسـت پیامبر در زمان صـحت و عافیت و یا اوایل بیماری، که در خانه دیگران بود، علی را وصی خود قرار داده باشد. آیا ممکن است پیـامبر به مردم بگویـد: «مـا حَقُّ امرئ مُسْـلِم لَهُ شَـیْءٌ یُوصـی فِیهِ یَبیتُ لَیْلَتَین إِلّا وَ وَصِـیَّتُهُ مَکْتُوبَه عِنْـدَهُ» (۳۰)، ولی خود اصـلاً وصـیت نکند؟ ! "بر فرد مسـلمان شایسـته نیست در موردی که باید وصیت کند دو شب بخوابد مگر این که وصیت او مکتوب در نزد او باشد". ۵ مقصود از اولی الأمر کیست؟ سؤال: چرا «اولی الأمر» در آیه مبارکه «یا أَیُّها الّذینَ آمَنُوا أَطیعُوا اللّهَ وَأَطیعُوا الرَّسُول وأُولی الأَـمْرِ مِنْکُمْ» (نساء / ۵۹) به افراد خـاص تفسـیر می شود؟ ! پاسـخ: در این که مقصود از «اولی الامر» چیست، دو نظریه وجود دارد: ۱. مقصود، فرماندهان سپاه اسلام اند. ۲. منظور، علما و دانشمندان هستند. گروهی به خاطر ظاهر لفظ «الامر» که به «فرمان» تفسـیر می شود، به معنی اوّل گرویـده و می گوینـد: مقصود فرماندهان نظامی اند؛ در حالی که این تفسـیر به دو جهت صـحیح نیست: ۱. اوّلاًـ احتمـال دارد لفـظ «الأمر» به معنای «شأن و منزلت» باشـد که در این صورت با تفسـیر دوم کاملاً سازگار خواهد بود. ۲. آیه مورد بحث، زمینه سـاز آیه بعـدی است که متن و ترجمه آن را بعـداً می آوریم و شأن نزول آن، با تفسیر نخست سازگار نیست، بلکه قول دوم را تأیید می کند. مفسران درباره شأن نزول آن می گویند: فردی به ظاهر مسلمان با یک مرد یهودی بر سر

موضـوعی اختلاف پیدا کردنـد، فرد یهـودی گفـت: موضـوع را نزد «محمـد» ببریم، گفتنی است مرد یهـودی می دانست که حضـرت محمد رشوه نمی پذیرد، امّا مرد به ظاهر مسـلمان {منافق} گفت: حَکَم میان من و شما کعب بن اشرف یهودی باشد؛ زیرا می دانست که او رشوه می گیرد و به نفع رشوه دهنـده داوری می کند (۳۱) در این ماجرا آیه اولی الامر و آیه پس از آن نـازل گردیـد. متن این دو آیه چنین است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا». «ای کسـانی که ایمـان آورده اید اطاعت کنیـد خـدا را، اطاعت کنید پیامبر خدا را و اولی الامر را هرگاه در چیزی نزاع داشتید، آن را به خدا و پیامبر بازگردانید [از او داوری بطلبید] اگر به خدا و روز رستاخیز ایمان دارید، این کار برای شما بهتر و عاقبت و پایان آن نیکوتر است». «أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا». «آیا ندیدی کسانی را که گمان می کنند به آنچه [از کتابهای آسمانی] بر تو و به آنچه پیش از تو نازل شـده ایمان آورده انـد ولی می خواهنـد برای داوری به نزد طاغوت و حاکمان باطل گرا بروند با این که فرمان داده شده اند که به طاغوت کفر ورزند، اما شیطان می خواهد آنها را گمراه کند و به بیراهه های دوردستی بیفکند». با توجه به آنچه گفته شد، نظریه دوم متعین است؛ زیرا مسائل

قضـایی مربوط به عالمـان دینی است، نه فرمانـدهان. ولی سـخن این جا است که آیا مقصود، همه علما و دانشـمندان هسـتند یا گروهی خـاص که خطا بر آنها راه نـدارد؟ پاسـخ این سؤال را می توان از خود آیه اسـتنباط کرد. ۱. لفـظ «أولی الامر» بر لفظ «الرسول» عطف شـده، و عامل نصب در هر دو یک فعل است، چنان که فرمود: «أَطیعُوا الرسول وأولی الأمر منکم» واین حاکی است که معطـوف {اولی الامـر}، در مرحله قضـاوت و داوری، قرین «رسول» است؛ یعنی همـان طور که رسول اعظم صلّی الله علیـه وآلـه در قضـا و داوری دچـار گنـاه و خطـا نمی گردد، «اولی الامـر» نیز از ایـن جهت هماننـد او هسـتند. در این صـورت مقصود، عالمانی خواهنـد بود که از گناه و خطا معصوم باشـند. ۲. آیه مورد بحث، اطاعت «اولی الامر» را مطلقا و بـدون قیـد و شرط الزامی می داند، بدون این که آن را محدود سازد و مثلًا بگوید: «اطاعت کنید، به شرط این که امر به گناه و خلاف شرع نکنند یا دچار اشتباه و خطا نشوند». از این الزام بی قید و شرط، استنباط می شود که قضاوت و داوری آنان هیچ گاه بر خلاف شرع نبوده و آنان هرگز دچار اشـتباه نمی شوند و لازمه آن، عصمت این گروه از هر گناه و خطا است. خداوند اطاعت والدین را محـدود سـاخته و می فرمایـد: «وَوَصّـَینا الإِنْسـانَ بِوالـدَیهِ حُسْـناً وإن جاهَـداکَ لِتُشْـرِکَ بی ما لَیْسَ لَکَ بِهِ عِلْمٌ فَلا تُطِعْهُما». (عنکبوت / ۸) «به انسان سـفارش کردیم که به پدر و مادر نیکی کند و اگر [آن دو مشـرک باشند و] تلاش کنند که برای من همتایی قائل شوی، در حالی که

به آن علم نـداری، از آنهـا پیروی مکن». اطـاعت پـدر و مـادر در این آیه مطلق و بی قیـد و شـرط نیست، در حالی که اطاعت «اولی الامر» در آیه مورد بحث کاملاً مطلق و فاقـد هرگونه قیدی است. از سوی دیگر، می دانیم که اطاعت مخلوق در موردی که فرمان به خلاف شـرع دهـد، حرام است. رسول گرامی صلّی الله علیه وآله می فرماید: «لا طاعَه لِمَخْلُوق فِی مَعْصِیَه الْخالِق» (۳۲) خوشـبختانه مفاد این حـدیث در قرآن نیز آمده است؛ چنان که می فرماید: «إِنّ اللّهَ لا یَأْمُرُ بِالْفَحْشاءِ». {۲} (اعراف / ۲۸) بـا توجه به این دو مطلب: الف: اطـاعت اولی الامر در آیه بـدون قیـد و شـرط لازم و واجب شـمرده شـده است. ب: اطاعت از هرکس آنگاه که بر خلاف شـرع دسـتور دهد حرام است. نتیجه می گیریم افرادی که قرآن از آنها با تعبیر «اولی الامر» یاد می کنـد، معصوم بوده و هیچ گاه بر خلاف شـرع دعوت ننموده و در کار خود مرتکب خطا نمی شوند و جز ائمه اثناعشـر، کسـی مصداق اولی الامر نیست؛ زیرا به اتفاق همه مسـلمانان، جز این افراد، کسی معصوم نبوده و پیراسته از خطا نمی باشند. علاوه بر مضـمون آیه، متجاوز از سـی حدیث به صورت مسند و مرسل در تفسیر «اولی الامر» وارد شده و آن را به امامان معصوم تفسیر می کنند. (۳۳)

۶ افسانه خان الأمین سؤال: آیا شـیعیان پس از نماز سه بار می گوینـد: «خان الأمین»؟ پاسـخ: آنچه در سؤال آمده است، حاکی از نـوعی افترا و دروغ بر پیروان اهـل بیت علیهم السـلام است. فردی که این نسـبت را به شـیعه داده و ذهن پرسشـگر را آلوده ساخته

است از ریشه آن آگاه نیست. توضیح این که یهودیان معتقد بودند که رشته نبوت باید در خاندان یعقوب پیوسته بماند و از این خاندان بیرون نرود، ولی آنگاه که پیامبر گرامی صلّی الله علیه وآله با دلایل قطعی ظاهر شد، به این فکر افتادند که جبرئیل را به خیانت متهم کنند و این شعار را سر دادند: «خان الأمین! خان الأمین! خان الأمین!» یعنی او در وحی الهی خیانت ورزید و به جای آن که نبوت را در فرزندان اسحاق ابقا کند، به فرزندان اسماعیل منتقل کرد و از همین جهت، یهود از دشمنان سر سخت جبرئیل امین هست. فخر رازی در تفسیر خود می نویسد: جامعه یهود، جبرئیل را فرشته عذاب می نامند، و درباره او می گفتند: خدا به او دستور داده بود که نبوت را در سلسله فرزندان اسرائیل قرار دهد ولی وی آن را به فرزندان اسماعیل داد! اتهام جبرئیل به خیانت مربوط به این گروه است که او را به خیانت در عوض کردن محل نبوت متهم کرده و به عللی او را دشمن می شمردند۱ و به دوستی میکائیل تظاهر می کردند. قرآن در مقام انتقاد از عقیده آنان می فرماید: «قُلْ مَنْ كانَ عَدُوّاً لِجِبْرِيل فَانَّهُ نَزَّلَهُ عَلى قَلْبِكَ بِإذْنِ اللّهِ مُصَدِّقاً لِما بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدى وَبُشْرى لِلْمُؤْمِنين». {۲} (بقره / ۹۷ (بگو هر کس با جبرئیل دشمن باشد[دشمن خداست] ، و او مأموری بیش نیست که به اذن خدا قرآن را بر قلب تو نازل کرده، کتاب های پیشین را تصدیق می کند، و مؤمنان را هدایت نموده و مایه بشارت است». اکنون ببینید مطلبی را که یهود با آن بر ضدّ مسلمانان شعار

می دادند، چگونه برخی از افراد بی تقوا و دشمنان وحدت اسلامی، آن را به شیعه نسبت می دهند و می گویند: شیعه معتقد است که جبرئیل خیانت کرده و به جای این که علی را به مقام نبوت منصوب کند، آن را به پیامبر اسلام صلّی الله علیه وآله عطا کرده است! میلیون ها نفر از شیعیان در جهان نماز می گزارند، و از میان آنان حتی یک نفر چنین عبارتی را بر زبان نمی آورد، بلکه همه آنها با بلند کردن دست ها، سه بار «اللّه اکبر» می گویند و بسیاری از آنان، حتی از این که چنین اتهامی بر آنان وارد می شود، بی خبرند. ۷ عصمت امامان سؤال: دلیل عصمت امامان شیعه چیست؟ پاسخ: عصمت را به هر معنایی تفسیر کنیم، بالذات از آن خداست، او که در سایه علم گسترده خود، از خطا و اشتباه پیراسته بوده و به خاطر حکمت خویش، از کارهای ناشایست مبرّاست. این نکته اختصاص به عصمت ندارد، بلکه دیگر صفات نیز از این قبیل است. او عالم و قادر و حیّ بالذات است و علم و قدرت و حیات دیگران از آن اوست. به یک تعبیر، او غنی مطلق و غیر او فقیر بالذات است، چنان که می فرماید: «یا أَیُّها النّاس أَنْتُمُ الفُقَراءُ إِلی اللّهِ وَاللّهُ هُوَ الْغَنِیُّ الحَمید». (فاطر / ۱۵) «ای مردم! شما همگی به خدا نیازمند هستید و خدا بی نیاز و شایسته هر ستایشی است». و به تعبیر شیخ محمود شبستری: سیه رویی ز ممکن در دو عالم جدا هر گز نشد واللّه اعلم (۳۴) همین غنای بالذات خدا سبب می شود که دیگر ممکنات از غنای او، تحت عنوان تمثیل. بهره گرفته، زنده

و دانا و توانا باشـند. مسأله عصـمت نیز از این مقوله است که خدا بنا بر مصلحت، گروهی از بندگان خود را، که معلمان بشر و هـدایتگران انسـان هـا هسـتند، به نیرویی مجهّز می کنـد که در عین قـدرت بر گنـاه، از آن بپرهیزنـد و از خطا و اشـتباه مصون بمانند. چه بسا ممکن است این نیرو که از آن به «روح القدس» تعبیر می کنند، در درون وجود آنها، یا خارج از آن باشد؛ مثلاً فرشته ای آنان را از لغزش باز بدارد. بنابراین، عصـمت در عین اختصاص به خدا به معنای عصـمت ذاتی مانع از آن نیست که پیامبران نیز پیراسته از گناه و اشـتباه باشـند، چنان که همه مسـلمانان جهان، پیامبر اسـلام صلّی الله علیه وآله را در هر دو مرحله {خلاف و اشـتباه} معصوم می دانند، و ادلّه عصـمت پیامبر صـلّی الله علیه وآله در کتاب های کلامی متکلمان اسلامی؛ اعم از امـامیه و اشاعره و معتزله بیان شـده است. وامّا عصـمت امامان دوازده گانه، از طریق نقل، قطعی است. ۱. آنان به حکم حدیث ثقلین، عـدل و همتای قرآن اند و لازمه همتایی، همگونی و همسانی است. از آنجا که قرآن، سـخن حق است و سـر سوزنی از واقع و درستی منحرف نمی شود، همتای آنها نیز بایـد چنین باشد؛ زیرا در غیر این صورت، همتای قرآن نخواهند بود. به دیگر سخن، از آنجا که پیامبر صـلّی الله علیه وآله قرآن و اهل بیت علیهم السـلام را تا روز رستاخیز وسیله هدایت معرفی می کند، تا زمانی که هر دو در کنار حوض کوثر به وی برسند، باید هر دو از خلاف و اشتباه مصون باشند، زیرا امکان ندارد افرادی

که وسیله هدایت بشر تا روز رستاخیز هستند، خطا و اشتباهی مرتکب شوند. ۲. آیه تطهیر که درباره اهل بیت علیهم السلام سخن می گوید، یادآور می شود که اراده تکوینی و قطعی خدا بر این تعلق گرفته است که آنان را از هر نوع پلیدی پاک گرداند. در بخش های گذشته به این مسأله اشاره شد که اراده تطهیر و پاک گردانیدن اهل بیت علیهم السلام به دو معنا می تواند تفسیر شود: ۱. اراده تشریعی و قانونی، به این معنا که خدا قانوناً می خواهد آنان از پلیدی ها دور شوند. ۲. اراده تکوینی، به این معنا که تطهیر و پاکی با وجود آنان درآمیخته و با جان و روان آنان عجین شده است. اراده به معنای نخست، اختصاص به اهل بیت علیهم السلام ندارد بلکه متعلق به همه انسان هاست؛ زیرا در مقام تشریع، خدا می خواهد همه انسان ها به راه راست بروند و از آن منحرف نشوند، در حالی که در این آیه، خطاب خاصّی در مورد اهل بیت پیامبر صلّی الله علیه وآله وارد شده و فرموده است: «إِنّما یُریدُ اللّه لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجسَ أَهل البَیْتِ وَیُطَهِّرکُمْ تَطهیراً». طبعاً این اراده، اراده ویژه ای است؛ زیرا در غیر این صورت، اراده گسترده خواهد بود که بر همگان تعلق گرفته است. از این جهت باید بگوییم که مقصود، اراده تکوینی و آفرینشی است که عوامل پاکی در وجود آنان تعبیه شده، ولی در عین حال قدرت انجام گناه را از آنان سلب نکرده است. مرحوم مفید، برای تشریح معنای عصمت و این که عصمت قدرت انجام گناه را از انسان سلب می کند، با ذکر یک مثال چنین آورده است: انسانی

در حال غرق شـدن است، طنابی را به سوی او پرتاب می کننـد تا به آن چنگ بزند و دیگران او را از آب بیرون کشـند. او در این حـال بین نجـات و غرق مخیر است، ولی فرد عاقل به آن چنگ می زنـد و خود را از غرق شـدن نجات می دهـد. دلائل بر عصـمت امامـان دوازده گـانه فراوان است که برای اختصار از ذکر آنها خودداری می گردد. ۸ ائمه علیهم السـلام و آگاهی از غیب سؤال: علم غیب از آن خداست، چگونه پیامبران و حتی امامان شـیعه از غیب آگاهند؟ پاسخ این پرسـش، از جواب پیش نیز روشـن می شـود؛ زیرا علـم غیـب بـه دو معنی اطلاـق می گردد: ۱. علـم غیب ذاتی؛ دانشـی که از درون موجـود سرچشـمه گرفته، اکتسابی نیست و برای آن حد و مرزی وجود ندارد. چنین علم غیبی تنها از آن خداست و هیچ مخلوقی در این نوع علم همتـای او نیست؛ زیرا غیر از خـدا، آنچه در عالم آفرینش وجود دارد، فقیر بالـذات بوده، دانش و توانایی را از خـدا می گیرد. در این قسـمت، بین علم به محسوس و غیر محسوس تفاوتی نیست. انسان با اراده و قـدرت خدا دیده باز می کند و اشـیا را می بیند و یا امواج صوتی را می شـنود. هرگاه اراده الهی بنا بر مصـلحت بر این تعلق بگیرد که انسان والایی را در موارد خاصی از پس پرده غیـب آگـاه سـازد، ایـن امر ممکـن و شـدنی است و برای آن کوچـک ترین مـانعی نیست. افراد عـادی دریچه هـای گوناگونی به جهان غیب دارند، تا چه رسد به انسان های والایی مانند انبیا و اولیا. از آنجا که روی سخن در این بحث ها

بـا گروهی است که در برابر آیـات قرآن خضـوع بیشـتری دارنـد، آیـاتی را مـورد بحث قرار می دهیم که آشـکارا به آگـاهی پیامبران از امور غیبی تصـریح می کند و هیچ فرد مسلمانی که قرآن را وحی آسمانی می داند، پس از شنیدن این آیات و دقت در مفاد آن، نمی تواند منکر چنین فضیلتی باشد، و بدون علت و دلیل آنها را تأویل کند. آیاتی که در این زمینه وارد شده، دو دسـته انـد: نخست، آیاتی که به طور کلی آگاهی پیامبران را از غیب تصـدیق می کند و می فرماید خداوند پیامبران خویش را از امور پنهان آگاه می سازد. دوم، آیاتی که به روشنی گواهی می دهند که پیامبران در موارد مخصوصی از غیب خبر داده اند و به مضمون گروه نخست {خداوند پیامبران خود را از غیب آگاه می سازد} در این آیات جامه عمل می پوشاند. آیات گروه نخست ۱. «ما کانَ اللّهُ لِیَذَرَ الْمُؤْمِنینَ عَلی ما أَنْتُمْ عَلَیْهِ حَتّی یَمیزَ الْخَبیثَ مِنَ الطَّیِّبِ وَما کانَ اللّهُ لِیُطْلِعَکُمْ عَلی الْغَیْبِ وَلکِنَّ اللّهَ یَجْتَبی مِنْ رُسُلِهِ مَنْ یَشاءُ فَآمِنُوا بِاللّهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَکُمْ أَجْرٌ عَظیمٌ». (سوره آل عمران، آیه ۱۷۹) خداوند مؤمنان را بر این حال که شـما هستیـد نمی گذارد، تا پلید را از پاک جدا کند، خدا شـما را از غیب مطلع نمی سازد، ولی از فرسـتادگان خویش هر که را بخواهد برمی گزیند، و اگر ایمان بیاورید و پرهیزگاری کنید پاداش بزرگ برای شـما است». منظور آیه، این است که هرگز خداوند اجازه نخواهد داد که خبیث از طیب؛ و منافق از مؤمن بازشناسی نشوند و برای انجام این هدف دو کار صورت می دهد: الف. از طریق امتحان و آزمایش، مؤمنان

واقعی را از منافقان مشـخص می سازد و به این راه با این جمله اشاره می کند: «ما کانَ اللّه لِیَذر المُؤمنین علی ما أَنْتُمْ عَلَیه حتّی یَمیزَ الْخَبیثَ مِنَ الطَّیِّبِ» و بهـترین راه برای جـداسازی ایـن گروه، امتحـان هـای الهی در میـدان جهـاد اسـت. ب. گروهی از رسولاـن را از پس پرده غیب آگاه می سازد، تا آنان از این طریق این افراد را باز شناسـند و به این مطلب با این جمله اشاره می کنـد: «وَمـا کـانَ اللّـهُ لِیُطْلِعَکُمْ عَلی الْغَیْـبِ وَلکِنَّ یَجْتَـبی مِنْ رُسُـلِهِ مَنْ یَشـاء». این جمله حـاکی از آن است که خـدا برخی از رسولاـن را برای آگاه ساختن از غیب برمی گزینـد و این خود دلیل بر آگاهی آنان از غیب است. اگر در مفاد آیه دقت کنیم، خواهیم دید که این فضـیلت از آن همه پیامبران نیز نیست، بلکه از آن گروه برگزیده ای از آنان می باشد و لفظ «مِنْ رُسُـلِهِ» بر این مطلب گواهی می دهـد؛ زیرا لفظ «مِنْ» در آن به معنی تبعیض و انتخاب است. معنی جمله «یَجْتَبی مِنْ رُسُـلِهِ» این است که از رسولان خود انتخاب می کند. ۲. «عالِمُ الْغَیْبِ فَلا یُظْهِرُ عَلی غَیْبِهِ أَحَداً * إِلاّ مَنِ ارْتَضـی مِنْ رَسُول فَإِنَّهُ یَسْلُکُ مِنْ بَیْنِ یَدَیْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَـداً». (سوره جن، آیه ۲۶ ۲۷) «دانـای غیب او است، هیـچ کس را از غیب خویش مطلع نمی سازد مگر آن کس که برگزیند از پیامبر...». مفاد آیه روشن است و در حقیقت علم غیب را از آن خدا می داند و می رساند که هرگز کسـی را بر غیب مسلط و مطلع نمی سازد، جز رسول خویش که با تعلیم او از غیب مطلع می گردد». اکنون وقت

آن رسیده است به برخی از مواردی که پیامبران از غیب خبر داده اند، اشاره ای گذرا داشته باشیم:مواردی که پیامبران از غیب خبر داده انـد بـا بررسـی آیـاتی که در مـورد آگـاهی پیـامبران از غیب وارد شـده است، می تـوان گفت که پیـامبران الهی در مواردی که مصلحت ایجاب می کرد، از پس پرده غیب گزارش داده انـد که برخی از آنهـا را به اختصار بیان می کنیم: الف: حضـرت نوح و آگاهی از غیب نوح فرمود: «ربّ لا تَـذَرْ عَلی الأَرْضِ مِنَ الْکافِرِینَ دَیّاراً * إِنّک إِنْ تَـذَرْهُمْ یُضـلُّوا عِبادَک ولا یَلِـدُوا إلاّـ فاجِراً کَفّاراً». (سوره نوح، آیه۲۶ و ۲۷) «پروردگـارا! از کـافران کسـی را روی زمین بـاقی مگـذار؛ زیرا اگر آنان را مجال دهی، بنـدگان با ایمان تو را گمراه می سازند و جز بدکار و ناسپاس به بار نمی آورند». این پیامبر عالی قدر در این آیه از دو مطلب کاملاً مخفی و پنهان خبر داده است: ۱. از این به بعد، هیچ کس از کافران به وی ایمان نمی آورند.

۲. از نسـل این گروه، جز بـدکار و ناسپاس، کسـی متولّـد نخواهـد شـد. ب: یعقوب و یوسف و خبرهـای غیـبی سوره یوسـف مالامـال از خبرهـای غیبی یعقوب و فرزنـد عزیز او {یوسف} است و بـا نگاهی گـذرا، آگاهی آنان از اخبار غیبی آشـکار می گردد. که در اینجـا به دو مـورد اشـاره می کنیم: یوسـف در آخرین ملاقـات خـویش بـا برادران، خـود را به آنـان معرفی کرد وپیراهن خـود را به مژده رسـانی داد تـا آن را به یعقـوب برساننـد. وقـتی برادران یوسف و مژده رسـان، مصـر را ترک کردنـد، یعقوب بی درنگ گفت: «إِنّی لأجدُ ریحَ یُوسفَ لَولا أَنْ تُفنّدون». (یوسف / ۹۵) «من

بوی یوسف را می شنوم، اگر مرا تخطئه نکنید». یعقوب علیه السلام از فرسنگ ها فاصله، بوی یوسف را می شنود و از وصال نزدیک خبر می دهد. همچنین یوسف علیه السلام در زندان عزیز، با دو هم بند رو به رو شد که هر دو مشرک بودند و خواب خود را برای وی نقل کردند. یوسف پس از دعوت آنان به توحید، خواب آنان را به درستی تعبیر کرد و پرده از روی غیب برداشت و فرمود: «أَمّا أَحَدُكُما فَيَسْقِى رَبَّهُ خَمراً وأَمّا الآخَرُ فَيُصلَبُ فَتأْكُلُ الطَّيرُ مِنْ رَأسِهِ».) یوسف / ۴۱ («یکی از شما ساقی پادشاه می شود، ولی دیگری را به دار می زنند و پرندگان مغز سر او را می خورند». ج: این تنها پیامبران الهی نیستند که به اذن خداوند از غیب خبر می دهند، مصاحب موسی که معلم او نیز بود، در سه رویداد از غیب خبر داد: ۱. شکستن کشتی. ۲. کشتن نوجوان. ۳. تعمیر دیوار.

(۳۵) د:خبرهای غیبی حضرت مسیح حضرت مسیح که آخرین حلقه اتصال میان پیامبران پیشین و پیامبر اسلام صلّی الله علیه وآله است، از آگاهان به غیب به شمار می رود. او خویش را با جمله زیر توصیف کرده، می فرماید: ۱. «وأُنَبِّئُكُمْ بِما تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخرُونَ فِى بُيُوتِكُم». (آل عمران / ۴۹ (من به شما خبر می دهم که چه می خورید و چه چیزهایی را در خانه ذخیره می کنید». واین امر را از معجزات خود برمی شمارد و می فرماید: «وَأُبْرِىءُ الأَكْمَهَ وَالأَبْرَصَ وأُحْى الْمَوتى بِإِذْنِ اللّه وَأُنبئُكُمْ بِما تَأْكُلُونَ وَما تَدَّخِرُونَ فِى بُيُوتِكُمْ)». صف / ۶) «من نابینایان و متبلایان به بیماری پیسی را شفا می بخشم و مردگان را به اذن خداوند زنده می کنم

و شـما را از آنچه می خوریـد و در خانه هاتان ذخیره می کنیـد، خبر می دهم». شایـد همین مقـدار از آیات، راه را برای اثبات آگـاهی برخی از اولیا از غیب، گشوده باشـد. اکنون وقت آن رسـیده است که به برخی از خبرهای غیبی پیامبر اعظم صـلّی الله علیـه وآلـه و امامـان دوازه گـانه علیهم السـلام اشـاره کنیم. ه: خبرهـای غیـبی پیـامبر اعظم صـلّی الله علیه وآله ۱. خبر شـهادت امیرمؤمنان علیه السـلام به دست بـدبخت ترین انسان ها: پیامبر صـلّی الله علیه وآله در حالی که اشک در دیـدگان او حلقه زده بود، به علی علیه السـلام فرمود: در چنین مـاهی {ماه رمضان} خون تو حلال شـمرده می شود، من می بینم که در حال نماز به دست بـدبخت ترین انسان های تاریخ کشـته می شوی. او که همانند پی کننده ناقه صالح سـنگدل است، ضـربتی بر سـرت می زند و محاسنت را از خون سرت رنگین می کند. (۳۶) مرگ ابوذر در تنهایی: ابوذر در یکی از جنگ ها از ارتش اسلام عقب ماند، هر چه بر مرکب خود فشار آورد که از جای برخیزد، سودی نبخشـید، شتر را رها کرد و اثاث سفر را بر پشت خود نهاد و به راه افتـاد تـا هر چه زودتر به مسـلمانان برسـد. ارتش اسـلام در نقطه ای به دسـتور پیـامبر صـلّی الله علیه وآله منزل کرده و به استراحت پرداخته بودنـد، ناگهان سیاهی شخصـی که با بار گران پیاده می آمـد، از دور نمایان شـد. یکی از یاران رسول خدا صلّی الله علیه وآله از دور او را شـناخت و به پیـامبر گفت: این مرد که تنهـا می آیـد، ابوذر است، در این لحظه پیامبر صـلّی الله علیه وآله گفت: «خدا ابوذر

را رحمت کنـد که تنها راه می رود، تنها می میرد و تنها برانگیخته می شود». (۳۷) آینده نشان داد که خبر پیامبر صلّی الله علیه وآله عین واقع بود؛ زیرا وی در بیابان «ربـذه» در تبعید، دور از اجتماع در کنار دختر خویش با وضـعی رقّت بار جان سپرد. این دو، نمونه ای از خبرهای غیبی پیامبر گرامی است که مطرح گردید و گرنه ذکر خبرهای غیبی پیامبر صلّی الله علیه وآله خود به کتـابی مسـتقل نیاز دارد. بر این اساس، اولیای الهی بر اثر صـفای باطن، به اذن الهی از آینـده خبر می دهنـد و چه بسا به خاطر محدَّث بودن، پرده از چهره غیب بردارند. خبرهای غیبی امیرمؤمنان علیه السلام امیرمؤمنان و امامان یازده گانه علیهم السلام به خاطر محـدّث بودن، گزارش هایی از غیب داده انـد که به ذکر چنـد نمونه از آنها اکتفا می کنیم: ۱. شهر بصره غرق می شود در جنگ جمل بصـره فتح شد و سپاه دشـمن تار و مار گردید و طلحه و زبیر کشـته شدند، امام علیه السـلام وارد مسجد شد و روی منبر قرار گرفت، پس از مقدمه ای، رو به مردم کرده، گفت: «به خدا سوگند شـهر شـما غرق خواهد شد و مسـجد شما به سان سـینه کشتی {که بـدنه آن در آب فرو می رود، و تنها سـینه آن روی آب ظاهر می گردد} دیده می شود. خداوند عذاب خود را از بالاـ و پایین به این شـهر خواهـد فرسـتاد». (۳۸) ابن ابی الحدیـد می گویـد: «بصـره تاکنون دوبار در آب غرق شـده است، یـک بار در زمان «القادر باللّه» و بار دیگر در زمان «القائم باللّه» طغیان آب های خلیـج فارس و باران های سـیل آسا این شهر را

در آب فرو برد و از میان آن همه ساختمان تنها کنگره های مسجد جامع که در بلندی قرار داشت، به سان سینه کشتی یا سینه مرغ در دریا دیده می شد». (۳۹) معاویه بر سرزمین عراق مسلط می گردد امیرمؤمنان علیه السلام از مرگ خود، قبل از مرگ معاویه، خبر داد و اعلام کرد که معاویه پس از آن حضرت بر اهل عراق مسلط می گردد. البته ایشان از معاویه نام نمی برد، ولی صفات او را متذکر می گردد که جز معاویه کسی نیست، سپس می فرماید: «از شما می خواهد که به من ناسزا بگویید و از من بیزاری بجویید اگر از شما بخواهند از من بدگویی کنید، بدگویی بنمایید؛ زیرا آن مایه پاکی من و نجات شما است، ولی هرگز در باطن از من بیزاری نجویید؛ زیرا من بر فطرت اسلام چشم به جهان گشوده ام و قبل از همه اسلام آورده ام و به رسول خدا در مدینه پیوسته ام». (۴۰. (ده نفر از خوارج جان به سلامت نمی برند و از یارانم ده نفر کشته نمی شود در نبردی که میان امام و خوارج در سرزمین نهروان رخ داد، امام پس از اتمام حجت و بازگشت گروهی از خوارج به صفوف امام، رو به یاران خود کرد و چنین فرمود: «قتلگاه آنان کنار آب نهروان است سوگند به خدا از گروه خوارج ده نفر جان به سلامت نمی برند و از شما هم ده تن کشته نمی شود». {۱} (نهج البلاغه، خطبه ۵۸) ابن ابی الحدید می گوید: «این خبر غیبی، یکی از کرامات امام است و صحت آن به طور تواتر نقل شده است و در نبردی که میان سربازان امام و خوارج نهروان

رخ داد، نه نفر جان به سلامت بردند و از میان یاران علی تنها هشت تن به شهادت رسیدند».

فصل پنجم

اهل بیت علیهم السّلام

۱ در نظر شیعه اهل بیت چه کسانی هستند؟ سؤال: قرآن از تعلق اراده خدا بر تطهیر اهل بیت از رذائل و پلیدی ها سخن می گوید. در این جا این سؤال مطرح می شود که مصادیق اهل بیت علیهم السلام از نظر شیعه چه کسانی هستند؟ پاسخ: نظر سائل به آیه مبارکه است که می فرماید: «إِنّما یُریدُ اللّه لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجسَ أَهلَ البَیْتِ وَیُطهّرکُمْ تَطْهیراً». (احزاب / ۳۳) «خداوند می خواهد پلیدی ها را تنها از شما خانواده دور کند و شما را کاملاً پاک گرداند». برای بررسی آیه «تطهیر» لازم است دو مطلب مورد بحث قرار گیرد: ۱. مفهوم «اهل بیت» چیست و عرب این واژه را در چه موردی به کار می برد؟ ۲. این آیه در مورد چه کسانی نازل شده است؟ تبیین مفهوم «اهل بیت» واژه «اهل بیت» مرکب از دو کلمه است: ۱. اهل. ۲. بیت. مفهوم هر دو کلمه واضح و آشکار است و برای تشریح آن، به نقل سخنان فرهنگ نویسان عرب نیازی نیست؛ زیرا واژه «اهل» هر چند عربی است، ولی به خاطر ورود آن به زبان پارسی و اُنس ما با این لفظ در طول چند قرن، آن را در ردیف کلمات فارسی درآورده است و از مجموع استعمالات آن به صورت مضاف می توان مفهوم آن را چنین توضیح داد: اهل امر: زمامداران. اهل انجیل: پیروان انجیل. اهل کتاب: پیروان کتاب های آسمانی. اهل اسلام: پیروان اسلام. اهل الرجل: کسانی که با مردی پیوند خویشاوندی دارند. اهل بیت: کسانی که در سایه پیوند خویشاوندی،

در خانه ای به صورت مشترک زنـدگی می کننـد. اهل الماء: موجوداتی که در آب دریا یا کنار آن زندگی می کنند. با توجه به موارد اسـتعمال این کلمه می توان مفهوم این لفـظ را به شـرح زیر تحدیـد کرد: هر انسـانی که نسـبت به موضوعی {مضاف الیه} یـک نوع انتسـاب یـا اختصاص و الفت و انسـی دارد، به آن «اهل آن شـیء» می گوینـد، از این رو «ابن منظور» در «لسان العرب» می گویـد: «أهـلُ الرجـل أخصّ الناس به»؛ «وخِصّیـصان هر مردی، اهل اوست». به دیگر سـخن، هرگاه گفته شود «اهل الرجل» مقصود کسانی هسـتند که به او وابسـته بوده، و از اتباع و متعلقان او به شـمار می روند و بر اساس این بیان، باید گفت: اهـل بیت مفهـوم وسـیعی دارد که فرزنـدان و همسـران انسـان را نیز دربرمی گیرد، لـذا قرآن به روشـنی آن را در مورد همسـر ابراهیم به کار برده و آورده است که فرشتگان خطاب به او گفتند: «رَحْمَه اللّهِ وَبَرَکاتهُ عَلَیْکُمْ أَهْلَ البَیْت». (هود / ۷۴) «رحمت و برکـات الهی بر شـما خانـدان باد». مقصود از «اهل بیت» چه کسانی هسـتند؟ اکنون وقت آن رسـیده است که مقصود از اهل بیت در آیه تطهیر روشن شود. هرگاه دلیلی بر انحصار این مفهوم بر همسـر و همسران یا خصوص فرزندان اقامه نشود، باید آن را بر همان معنی وسـیع حمل کرد، ولی قرائن قاطع نشان می دهـد که مقصود، پیامبر صـلّی الله علیه وآله، علی، فاطمه، حسن و حسـین علیهم السلام هستند و دیگر افراد را شامل نیست. شواهد و قرائن این گفته عبارت اند از: ۱. «البیت» به بیت معینی اشاره دارد. «ال» در واژه «البیت»، ال جنس یا

استغراق نیست بلکه اشاره به یک بیت معهود است که مورد عنایت آیه است؛ زیرا اگر مقصود آیه خانه های همسران پیامبر صلّی الله علیه وآله بود، باید می گفت: «أهل البیوت»، و لذا آنجا که درباره آنان سخن می گوید، صیغه جمع به کار می برد، نه صیغه مفرد و می فرماید: «وَقَرْنَ فِی بُیُوتِکُنَّ وَلا تَبَرَّجنَ تَبَرُّجَ الجاهِلیّه الأُولی». (احزاب / ۳۳) «در خانه های خود قرار گیرید و مانند دوران جاهلیت نخست، زیبایی های خود را آشکار نکنید». در این آیه هر اتاقی از اتاق های زنان رسول خدا بیتی محسوب شده که متعلق به یکی از همسران او بود، در حالی که در آیه، یک بیت مشخص مطرح است و طبعاً باید این یک بیت را معین کنیم، نمی توان گفت این «بیت» یکی از بیت های متعلق به همسران رسول خدا صلّی الله علیه وآله است؛ زیرا در این صورت مفهوم آیه کاملاً در ابهام فرو رفته و مجمل خواهد بود، گذشته از این دلیلی ندارد که یکی از بیت ها را بر هشت بیت دیگر ترجیح دهیم. از این جهت باید این بیت، جدا از بیوت ازواج رسول خدا باشد و آن بیت چیزی جز بیت فاطمه {علیها السلام} نیست که در عین تعلق به وی، به پیامبر نیز تعلق داشت و در آن چهار نفر مشترکاً زندگی می کردند. مؤید این مطلب حدیثی است که سیوطی در تفسیر آیه «فی بُیُوت أَذِنَ اللّه أَنْ تُرفَعَ» (نور / ۳۶) آورده است. او می نویسد: وقتی این آیه نازل شد و پیامبر صلّی الله علیه وآله آن را در مسجد تلاوت کرد، فردی برخاست و از رسول خدا پرسید: این بیوت با عظمت

از آن کیست؟ پیامبر فرمود: «بیوت انبیا و پیامبران است». در این هنگام ابوبکر برخاست و در حالی که به خانه فاطمه و علی {علیهما السلام} اشاره کرد، گفت: آیا این خانه نیز از آن خانه هاست؟ پیامبر صلّی الله علیه وآله فرمود: «نعم من أفاضلها» (۴۱) آری! از برترین آنهاست». ۲. مذکر بودن ضمایر قرآن در سوره احزاب از آیه بیست و نهم تا آیه سی و چهارم درباره همسران پیامبر بحث و گفتگو می کند و در تمام آیات، ضمایر مربوط به همسران پیامبر را مطابق قواعد ادبی مؤنث می آورد، در این مورد متجاوز از بیست ضمیر مؤنث به کار می برد و می فرماید: «کُنْتُنَّ * فَتَعالَینَ * أُمَتِّعْکُنَّ * أُسَرِّحْکُنَّ * تُرِدْنَ * لَسْتُنَّ *اتَّقَیْتُنَّ * فَلاـ تَخْضَـعْنَ * قلنَ * قَرْنَ فی بُیُوتِکُنَّ * تَبَرَّجْنَ * آتِیْنَ * أَطِعْنَ * وَاذْکُرْنَ * و...». ولی هنگامی که به آیه مورد بحث که در ذیل آیه سی و سه قرار دارد می رسد، لحن سخن دگرگون می شود و مخاطب عوض می گردد، ضمایر را مذکر می آورد و می گوید: «عَنْکُمُ الرِّجْسَ» و «یُطَهِّرَکُمْ». در این صورت باید دقت کرد که هدف از این دگرگونی چیست؟ این دگرگونی جز این نیست که آیه درباره غیر این گروه {زنان} نازل شده، هر چند در سیاق آیات مربوط به آنها آمده است. این که علت «تداخل» چیست و چرا در اثنای گفتگوی با همسران، ناگهان طرف خطاب دگرگون می شود ومطلب مربوط به غیر آنان به میان می آید و آنگاه، بار دیگر به بحث پیرامون همسران باز می گردد و... را در جای دیگری مورد بحث قرار خواهیم داد. ۳. اهل بیت علیهم السلام

در لسـان پیـامبر صـلّی الله علیه وآله روایـات متضافر بلکه متواتر از پیامبر صـلّی الله علیه وآله نشان می دهـد که در این آیه، جز خود پیامبر صلّی الله علیه وآله و ساکنان خانه فاطمه، احدی مقصود نیست و این روایات را گروهی از صحابه از پیامبر صلّی الله علیه وآله نقل کرده انـد که برخی از آنها عبارت اند از: ۱. ابوسعید خدری ۲. انس بن مالک ۳ . ابواسحاق ۴. واثله بن الاسقع ۵. ابوهریره ۶. ابوالحمراء ۷. سـعد بن أبی وقاص ۸. عایشه ۹. امّ سلمه ۱۰. ابن عباس. مضـمون احادیث حاکی است که پیامبر گرامی صـلّی الله علیه وآله برای روشن کردن مقصود از اهل بیت، دو کار معین انجام داده است که هرکـدام در نوع خود قابل توجه است: ۱. کسا و عبا و یا قطیفه ای بر سـر پنج تن افکند و امّ سـلمه را که قصد ورود به زیر کسا را داشت، از دخول تحت کِسـا بـازداشت و این جمله را گفت: «خـدایا! اینـان اهل بیت من هسـتند، پروردگارا! پلیـدی را از آنان دور ساز!». ۲. به مدت هشت ماه و یا بیشتر، موقع رفتن به مسـجد برای گزاردن نماز صـبح، به خانه زهرا می رفت و آنان را برای نماز دعوت می کرد و آیه مذکور را تلاوت می نمود. بنابر این، پیامبر صـلّی الله علیه وآله با این دو عمل، کاملاً مصادیق آیه را تعیین فرموده است. اکنون به صورت فشرده به ترجمه و نقل برخی از احادیث می پردازیم: ۱. ابو سعید خدری می گوید: «رسول اللّه صلّی الله علیه وآله فرمود: این آیه درباره من و علی و فاطمه و حسن و حسین فرود

آمـده است». امّ سـلمه می گویـد: این آیه در خانه من نازل گردید. همان روز زهرا علیها السـلام غذایی به حضور پیامبر آورد. پیـامبر فرمـود: برو پسـر عمویت علی و دو فرزنـد خود را بیـاور. زهرا در حـالی که دست فرزنـدان خود را گرفته بود و علی نیز پشت سـر او حرکت می کرد، وارد محضـر رسول خدا شدند. پیامبر صلّی الله علیه وآله حسنین را در آغوش گرفت و علی علیه السلام در سمت راست پیامبر و دخت او در سمت چپ او نشستند و هر پنج نفر مشغول خوردن غذایی شدند که دخت گرامی پیـامبر آمـاده کرده و به حضور پیامبر آورده بود. ناگهان فرشـته وحی نازل شـد و آیه تطهیر را فرود آورد. در این هنگام پیامبر کسـایی را که شـبها آن را به روی خود می کشـید، برداشت و همه را زیر آن کسـا قرار داد و دست خود را از زیر کسـا بیرون آورد و به آسـمان اشاره کرد و سه بار فرمود: من با شنیدن این جمله خواستم زیر کِسا درآیم و مشمول چنین فضیلتی گردم. از این جهت گوشه کسـا را بالا زدم تا به آنان ملحق شوم. پیامبر آن را از دست من کشـید. گفتم: ای رسول خـدا، آیا من از اهل بیت تو نیسـتم؟ ! پیامبر بدون این که یکی از دو طرف قضـیه را تصدیق کند فرمود: «تو زن نیکی هستی و از همسران پیامبر می باشـی». مضـمون حدیث که در کتاب های حدیث و تفسیر نقل شده، همگی بیانگر آن است که مفاد آیه از خصایص این پنج نفر است و غیر آن پنج تن، حتی بهترین و پاکترین همسران او

در این فضیلت شرکت ندارند. رسول گرامی صلّی الله علیه وآله به روایتی چهل روز و به روایت دیگر هشت ماه و به روایت سوم، نُه ماه، هنگامی که برای گزاردن نماز صبح به مسجد می رفت، به در خانه علی علیه السلام می آمد و می گفت:الصَّلاهُ، الصَّلاهُ، «إِنَّما یُرِیدُ اللّهُ لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَیْتِ وَیُطَهِّرَکُم تَطْهیراً». (۴۲) آیا با توجه به این روایات باز می توان برای آیه، تفسیر دیگری جست؟ شگفت از سر دبیر مجله «ترجمان الحدیث» لاهور پاکستان «احسان الهی ظهیر» است که خود را مترجم و سخن گوی احادیث نبوی می داند؛ امّا با بی پروایی خاصی این همه احادیث را که نشانگر اختصاص تطهیر به این گروه است نادیده گرفته و در کتاب «الشیعه واهل البیت» به روایت {عکرمه} خارجی اعتماد کرده و می گوید: مقصود همسران پیامبر است و می افزاید که فرزندان او نیز مجازاً در آن داخل اند. تنها سؤالی که باقی می ماند این است که چرا آیه تطهیر در لابلای آیات مربوط به همسران پیامبر آمده است؟ پاسخ آن این است که گاهی قرآن در حالی که درباره موضوعی سخن می گوید، آن را رها کرده و به موضوعی دیگر می پردازد و اندکی بعد، دیگر بار به همان موضوع نخست برمی گردد که یک نمونه از آن رامی آوریم: در داستان یوسف، آنگاه که پرده از خیانت همسر عزیز برافتاد و شوهرش از جریان آگاه شد، عزیز رو به همسر خود کرد و گفت: «قَالَ إِنَّهُ مِنْ کَیْدِکُنَّ إِنَّ کَیدَکُنَّ عَظیم». (یوسف / ۲۸) «گفت: این کار مکر شما زنان است و حیله های شما بزرگ است». در حالی که با همسر خود سخن می گوید ناگهان خطاب را

به یوسف متوجه می کند و می گوید: «یُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هذا وَاسْتَغْفِری لِذَنْبِکِ إِنَّکِ کُنْتِ مِنَ الخاطِئین». (یوسف / ۲۹) «یوسف از او درگذر، و تو ای زلیخا! نیز از گناهی که انجام داده ای استغفار کن، تو از خطاکاران بوده ای». وامّا در این مورد که چرا در لابلای گفتگو درباره زنان پیامبر صلّی الله علیه وآله مسأله اهل بیت علیهم السلام آمده است، از دو علت می توان یاد کرد: ۱. خدا در حالی که درباره زنان پیامبر صلّی الله علیه وآله سخن می گوید، گاهی آنها را تهدید می کند و می گوید: «یا نِساءَ النَّبی مَنْ یَأْتِ مِنْکُنَّ بِفاحِشَه مُبَیِّنَه یُضاعَف لَها العَذاب ضِعْفَین وَکانَ ذلِکَ عَلی اللّهِ یَسیراً». (احزاب / ۳۰) «ای زنان پیامبر، هر یک از شما گناه آشکار و فاحشی مرتکب شود، عذاب او دو چندان خواهد شد، واین برای خدا سهل و آسان است». در این وضعیت، با مطرح کردن اهل بیت و کمالات آنان، می خواهد برساند که این خاندان برای شما بهترین الگو هستند، چه بهتر زندگی آنان، سرخط زندگی شما باشد. ۲. بسیاری از مسلمانان صدر اسلام درباره علی علیه السلام و خاندان او کاملاً حساسیت داشتند. هیچ قبیله و عشیره ای نبود که فردی از آنان به دست امام در غزوه های اسلامی کشته نشده باشد. برای همین بسیاری از آنان از امام سخت دل آزرده و ناراحت بودند و این نوع بغض و کینه، پس از درگذشت پیامبر آشکار شد و گروه های زیادی به نوعی از امام و خانواده او انتقام گرفتند. به خاطر چنین حساسیتی پیامبر صلّی الله علیه وآله به فرمان خدا آیه مربوط به طهارت و عصمت این خاندان

را در لابلای آیات مربوط به همسران پیامبر قرار داد تا تجلی زیادی نداشته باشد. آنگاه برای این که ایجاد اشتباه نکند، از طریق سنّت و حدیث به توضیح مفاد این آیه پرداخت و پرده از مقصد حقیقی آیه برداشت. این جریان درست مانند این است که افراد خردمند و با تجربه اشیای بسیار قیمتی و گرانبها را در درون خانه در میان اشیایی قرار می دهند که برای بیگانه چندان جلب توجه نکند، هر چند خود اهل خانه از درون آن آگاه هستند. این بحث را با نقل روایتی از سعد بن ابی وقاص به پایان می رسانیم: ترمذی در صحیح خود از سعد وقاص نقل می کند که در ماجرای مباهله، پیامبر، علی و فاطمه، حسن و حسین را خواست و گفت: «اَللّهُمَّ هؤلاءِ أَهْلِي». وی در بخش دیگری از صحیح خود آورده است که پیامبر صلّی الله علیه وآله حسن وحسین و علی و فاطمه علیهم السلام را با پارچه پوشانید و فرمود: «خدایا! آنان اهل بیت من هستند. خدایا! پلیدی را از آنان دور ساز و آنان را به نحو خوبی، پاکیزه گردان! امّ سلمه عرضه داشت: ای پیامبر خدا، من هم از آنان هستم؟ فرمود: تو بر جای خود باش {وارد کسا مشو} تو زن خوبی هستی». (۴۳) سخن گفتن فرشته با فاطمه زهرا {علیها السلام} سؤال: سخن گفتن فرشته با دخت گرامی پیامبر، فاطمه زهرا {علیها السلام} چگونه قابل توجیه است؟ تردیدی نیست که فرشته وحی و یا دیگر فرشتگان با انبیا و اولیا سخن می گویند و وحی الهی را در اختیار آنان می گذارند، ولی سخن گفتن آنان به پیامبران اختصاص ندارد،

بلکه با انسان های والا هر چند نبی نباشند نیز سخن می گویند و گروهی را که فرشتگان در برابر آنها متمثل می شوند و با آنان سخن می گویند، «محدَّث» می نامند. در احادیث فریقین گروهی به نام محدّث معرفی می شوند و آنها کسانی هستند که فرشته با ایشان به گفتگو می پردازد. فرد محدَّث از نظر کمال باید به پایه ای برسد که بتواند اصوات برزخی را با گوش دنیوی بشنود. جهان، پر از صور و اصوات برزخی است که اغلب انسان ها را به خاطر نداشتن توانمندی، یارای دیدن و شنیدن آنها نیست، امّا گروهی که از نردبان کمال و فضیلت بالا رفته اند، می توانند این اصوات و صور برزخی را بشنوند و درک کنند، تا آنجا که فرشته والامقامی چون «روح الأمین» با آنها سخن می گوید و آنها سخن او را می شنوند. از این جهت، در روایات، دخت گرامی پیامبر صلّی الله علیه وآله محدّثه (۴۴) معرفی شده که خود حاکی از کمال برتر است. کوته نظران، سخن گفتن فرشته با غیر پیامبران را دور از واقعیت می شمارند، در حالی که قرآن کریم یادآور سخن گفتن فرشته با مادر مسیح، حضرت مریم است، آنجا که می فرماید: «وَإِذْ قَالَتِ الْمَلائِکَه یا مَرْیَمُ إِنَّ اللّهَ اصْطَفاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفاكِ عَلی نِساءِ الْعالَمین». (نساء / ۴۲) «آن گاه که ملائکه به مریم گفتند: خدا تو را برگزیده و از آلودگی پاک کرده و تو را بر زنان جهان برتری بخشیده است». سخن گفتن فرشتگان با فرد، نشانه نبوت و رسالت او نیست، بلکه نشانه ارتقای مخاطب به قلّه کمال است که به او توان شنیدن صدای فرشتگان را می دهد. از این گذشته، قرآن کریم، سخن

گفتن فرشتگان را با همسر حضرت ابراهیم، هاجر یادآور می شود و می فرماید: «قالُوا أَتَعْجَبینَ مِنْ أَمْرِ اللّهِ رَحْمتُ اللّه وبَرکاته عَلَیْکُمْ أَهل البَیْت إنّه حَمیدٌ مَجید». (هود / ۷۳) «آیا از فرمان و اراده خدا در شگفت هستی، رحمت و برکات او بر شما خاندان[نبوت] باد...» مسأله الهام و فتوحات غیبی در مورد اولیای الهی مسأله گسترده کلامی و فلسفی است که در این مختصر، مجال بازگویی آن نیست، ولی به طور فشرده می توان گفت که عصر نبوت و رسالت به معنی رهبری انسان ها از طریق وحی تشریعی سپری شده است و پس از رسول خاتم صلّی الله علیه وآله نبی و رسولی نخواهد آمد، ولی هرگز باب فتوحات و شکوفایی معرفتی انسان به روی او بسته نشده است. چه بسا انسان هایی با دید برزخی و هوش برتر، آنچه را که دیگران نمی بینند و نمی شنوند، ببینند و بشنوند. قرآن مجید می فرماید: «یا أَیُّها الَّذِینَ آمَنوا إِن تَتَّقُوا اللّهَ یَجْعَلْ لَکُمْ فُرْقاناً» (انفال / ۲۹) «ای افراد با ایمان اگر از گناه پرهیز کنید، خدا قوه و نوری به شما می دهد که از درون حق را از باطل جدا می سازید». امیر مؤمنان درباره انسان های وارسته، که از طریق تقوا و پرهیزکاری کسب کمال نموده اند، چنین می فرماید: «عقل خود را زنده ساخته و شهوتش را میرانده است تا آن جا که تنش به لاغری گراییده و تندخویی او به نرمی تبدیل شده است. برقی پرنور در وجودش درخشیده و راه هدایت را برای او روشن ساخته و در راه خدا او را به پیش برده است. پیوسته در مسیر تکامل از دری به دری دیگر راه یافته

و در جایگـاه امنیت و آسـایش پـای نهـاده و آرام گرفته است». (نهـج البلاغه، خطبه ۲۲) گفتنی اسـت، در پاسـخ برخی از این پرسـش ها به تفصـیل درباره افراد «محـدَّث» در اسـلام سـخن گفته ایم. ۳ کیفیت صـلوات بر پیـامبر صـلّی الله علیه وآله سؤال: چگونه بر پیامبر صـلّی الله علیه وآله صـلوات می فرستید؟ پاسخ: فرسـتادن درود بر والاترین انسان ها، عملی خدا پسـندانه است کـه خداونـد، خـود بر این کـار سـبقت گرفته و فرشـتگان و مؤمنـان را فرمـان داده است که بر او درود بفرسـتند؛ چنـان که می فرماید: «إِنَّ اللّهَ وَملائِکتَهُ یُصَـلُّونَ عَلَی النَبِیّ یا أَیُّها الّذینَ آمَنُوا صَـلُّوا عَلیهِ وَسَـلِّمُوا تَسْلِیماً». (احزاب / ۵۶) «خدا و فرشـتگان بر پیـامبر درود می فرسـتند. ای کسـانی که ایمـان آوردیـد بر او صـلوات و سـلام بفرستیـد». ذکر صـلوات در هر زمـان و در تمام حالات، امری مسـتحب است و آیه مبارکه بـدون آن که زمان و مکان خاصـی برای آن تعیین کنـد، به آن فرمان می دهـد، به خصوص هنگامی که انسان به هنگام اذان و یا خواندن قرآن نام او را بشـنود یا بر زبانش جاری گردد. کیفیت صلوات بر پیامبر صلّی الله علیه وآله، در حدیث عبدالرحمان بن ابی لیلی، از کعب بن عجزه، از نبی مکرَّم اسلام وارد و در اصح کتب حدیثی از نظر اهل سـنت نقل شده است که به ترجمه بخشـی از آن می پردازیم: کعب بن عجزه خطاب به عبدالرحمان: آماده ای حدیثی را که از پیامبر صـلّی الله علیه وآله شـنیده ام به عنوان هدیه ای به تو اهدا کنم؟ عبدالرحمان: حاضر و آماده ام. کعب بن عجزه: به پیامبر صلّی الله علیه وآله عرض کردیم، بر شما

اهـل بیت چگونه درود بفرستیم، در حـالی که از کیفیت دادن سـلام آگاهیم. پیامبر اسـلام صـلّی الله علیه وآله: بگوییـد: «اَللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمَّد وَعَلی آلِ مُحَمَّد، کَما صَـلَّیْتَ عَلی إبْراهیمَ وَعَلی آلِ إبْراهیمَ إنَّکَ حَمیـدٌ مَجیدٌ، اللّهُمَّ بارِکْ عَلی مُحَمَّد وَعَلی آلِ مُحَمَّد کَمـا بـارَکْتَ عَلی إبْراهیمَ وَآلِ إبْراهیمَ إنَّکَ حَمِیـدٌ مَجِیـدٌ». (۴۵) از این بیـان روشن می شـود که در موقع فرسـتادن صلوات، بایـد آل محمـد را نیز ذکر کنیم تـا صـلوات کامل شود و این که عـده ای امروزه در سـخنرانی ها و نوشـته ها، تنها بر پیامبر درود می فرسـتند و می گویند: «صلّی اللّه علیه وسلم»، کاملاً بر خلاف دستور رسول خدا است. ابن حجر هیثمی {۸۹۹ – ۹۷۴} از پیامبر صـلّی الله علیه وآله نقل می کند که آن حضرت فرمود: پیامبر صلّی الله علیه وآله فرمود: «برای من درود مقطوع و بریـده نفرستیـد، عرض شـد مقصود چیست؟ فرمود: نگویید: اللهمّ صلّ علی محمّد، وسـکوت کنید، بلکه لازم است بگویید: اللّهمّ صلّ علی محمّد وعلی آل محمّد.» (۴۶) از این رو صلوات شیعه، صلوات کامل و مطابق است با روایت صحیح بخاری که اصـح کتب حدیثی اهل سـنت است. البته شایسـته است که پس از ذکر صـلوات، جمله «کَما صَـلَّیْتَ عَلی إبْراهیمَ وَآلِ إبْراهیم» گفته شود، ولی گاهی به جهت اختصار این جمله ترک می شود، چنان که خود پیامبر صلّی الله علیه وآله در روایت دوم به آن بسـنده کرد. گذشته از این، می توان گفت جمله «کَما صَلَّیْتَ عَلی إبْراهیمَ وَآلِ إبْراهیم» جزء صلوات نیست، بلکه تعبیری است برای تعلیم آن؛ یعنی همان طور که بر ابراهیم و آل او صلوات می فرستید بر محمّد و آل او نیز صلوات

بفرستید، و این دو را از هم جدا نسازید و شگفت آن که در صحیحین و دیگر کتاب ها، نامی از صحابه به میان نیامده، در صورتی که اهل سنت به هنگام فرستادن درود کامل، صحابه را بر آل عطف می کنند و می گویند: «وعلی آله وصحابه». ۴ غلوّ درباره اهل بیت علیهم السلام سؤال:آیا عقیده شیعه درباره اهل بیت»،

غلو آمیز نیست؟ پاسخ: «غلو» در فرهنگ عربی به معنای «تجاوز از حد و مرز» است؛ مثلاً پزشک عمومی، به عنوان متخصص قلب و عروق معرفی شود، یا در ستایش زیبایی های ظاهری و معنوی فردی، بیش از حدّ سخن گفته شود. و از آنجا که غلو یک امر نکوهیده است، خداوند اهل کتاب را پند می دهد که در دین خود زیاده روی نکنند؛ چنان که می فرماید: «یا أَهْلَ الْکِتابِ لا تَغلُوْا فِی دِینِکُم». (نساء / ۱۷۱، مائده / ۷۷) «ای اهل کتاب، در دین خود غلو و زیاده روی نکنید»، {چه غلوی بالاتر از این که بشر را خدا و فرزند خدا بدانند}. امیرمؤمنان، رفتار و گفتار اهل بیت پیامبر را حد و مرز شریعت و عقیده معرفی می کند و می فرماید: «ما جایگاه میانه و حد وسط هستیم. عقب ماندگان باید به ما ملحق شوند و تندروانِ غلو کننده، باید به سوی ما بازگردند». (نهج البلاغه، کلمات قصار، شماره ۱۰۹) متهم کردن پیروان اهل بیت به غلو، اندیشه باطلی است که بر اثر ناآگاهی از عقاید آنان و یا مبانی و دلایل آنها پدید می آید. در قلمرو توحید، غالی کسی است که امامان را از مقام عبودیت وبندگی فراتر ببرد و آنها را خدا و یا مصدر

افعال خـدا بپنـدارد؛ مثلاً بگوید: آنان خالق زمین و آسـمانند {شـرک در خالقیت} یا معتقد باشد که تدبیر نظام آفرینش پس از ایجاد به دست آنها است و آنها «رازق»، «محیی» و «ممیت» می باشـند. {شـرک در تدبیر}. یا بگوید: امر تشریع به آنان واگذار شـده و تحریم و تحلیـل در دست آنهـا است {شـرک در تقنین}. پیروان اهـل بیت در تمـام مراتب توحیـد که برخی را یادآور شدیم، ذرّه ای از مرز توحید حقیقی تجاوز نکرده، تنها خدا را خالق، مدبر و مشرّع می دانند و امامان را انسان های برتر و والا می شـمارند. به عقیـده شـیعیان، اگر در یک مورد خاص و در پرتو دعای آنان، تحوّلی در جهان آفرینش رخ دهد و یا بیماری شفا پیدا کند، همگی به اذن خدا بوده و شبیه کارهای معجزه آسای حضـرت مسیح علیه السلام می باشد. شفاعت آنان در روز رسـتاخیز هم به اذن خـدا است و توسـل به آنان، به خاطر موقعیتی است که آنان نزد خـدا دارنـد. ذکر فضایل و مناقب آنان نیز نوعی اظهـار مهر و مودت به خانـدان رسـالت است که مورد تأکیـد قرآن و سـنت پیـامبر می باشـد. حب عـترت و مودت ذوی القربی از اصولی است که قرآن و سنت بر آن تأکید دارند. (۴۷) اعتقاد به آگاهی آنان از غیب نیز به معنای آن است که آنان به اذن الهی و تعلیم وی از غیب خبر می دهنـد. امیرمؤمنـان پس از فتـح بصـره برفراز منبر رفت و از رویـدادهای بزرگی که در آینده در شـهر بصـره رخ خواهد داد، خبر داد. فردی از یاران گفت: «قد اُعطِیَت عِلمَ الغیب؟»: آیا به شـما علم غیب داده شده؟ امام

خندید و فرمود: آنچه گزارش می دهم علم غیب نیست، بلکه آموزشی از صاحب علم {پیامبر} است. (نهج البلاغه، خطبه ۱۲۸) بنابراین «علم غیب» ذاتی، {نه اکتسابی و آموزشی} از آنِ خدا است و آگاهی دیگران از غیب به صورت اکتسابی و آموزشی می باشد. اگر قرآن، علم غیب را از آن خدا دانسته و می فرماید: «قُلْ لا یَعْلَمُ الْغَیب فِی السَّماواتِ وَالأَرْض إِلّا اللّه». (نمل / ۶۵) «بگو کسانی که در آسمان ها و زمین هستند، غیب را نمی دانند، جز خدا». مقصود، علم غیب ذاتی و نامحدود است که از آنِ آفریدگار هستی است و غیر او، در همه چیز نیازمند او می باشند. بنابراین، به هیچ عنوان نمی توان این عقاید را نشانه غلو و زیاده روی درباره آنان دانست. امامان ما پیوسته از غالیان تبرّی جسته و آنان را از ساحت خود طرد می کردند. امام هشتم علیه السلام، در یکی از دعاهای خویش، از غالیان زمان خود تبرّی و دوری می گزینند. آن حضرت در این دعا از عقیده غالیان، که خلقت جهان و روزی دادن بندگان را به دست امامان می دانستند، تبرّی می جوید. این دعا حاکی است که برخی از کوته نظران با مشاهده امور خارق العاده از آنان، اندیشه های ناروا و غیر صحیحی را به خود راه می دادند لذا امام برای تبرّی از اندیشه های باطل، دعایی به شرح زیر دارد: «پروردگارا! من از گفتار کسانی که در حق ما مطالبی را می گویند که ما نگفته ایم، تبرّی می جویم. پروردگارا! خلقت جهان و روزی بندگان از آن تو است. تو را می پرستیم و از تو کمک می طلبیم...». «بارالها! تو آفریدگار ما و آفریدگار پدران و فرزندان ما هستی. پروردگارا! ربوبیت

و الوهیت شایسته تو است، از کسانی که تصور می کنند که ما پروردگار آنها هستیم و یا می اندیشند که خالق و رازق آنها هستیم، برائت و بیزاری می جوییم. بارالها! ما این سخنان را به آنان نگفته ایم، ما را به گفتار آنان مؤاخذه نکن!». (۴۸) امام با این راز و نیاز، به انتقاد از آن اندیشه های باطل برخاسته و از کسانی که معتقدند سرپرستی و قیمومت جهان هستی به پیامبر و امامان تفویض شده و آنان از جانب خداوند، آفریننده زمین و آسمان، روزی دهنده بندگان و زنده کننده و میراننده آنان در جهان و روز رستاخیز می باشند، بیزاری جسته است. امامان و بهره گیری از اسباب طبیعی هیچ یک از افراد بشر، هر چند که در مقام بالا قرار داشته باشد، جانشین هیچ یک از واسطه های فیض نمی گردد، بلکه خود او فیض را از همان واسطه ها می گیرد، اشعه خورشید، ریزش برف و باران و شکفته شدن غنچه ها، همگی تأمین کننده زندگی پیامبران و پیشوایان معصوم واولیای الهی است، همچنانکه وحی را فرشته به پیامبر می رساند و جان او را ملک الموت می گیرد (۴۹). و از روز نخست حافظان و نگهبانان برای حفاظت جان او و تکمیل ملکات و فضایل اخلاقی او گمارده می شوند. (۵۰). بنابراین، تمام افراد بشر، حتی انسان های کامل، از نظام علّی و معلولی گیتی بهره مند بوده و هرگز جانشین هیچ یک از وسایط فیض مادی و معنوی نمی گردند، ولی این حقیقت، مانع از آن نیست که آنان گاهی بنا بر مصلحت و به دور از هوی و هوس، مبدأ کرامات و تصرفاتی در جهان گردند و به اشاره غیبی، در جهان خلقت، تصرفاتی انجام

دهند.

فصل ششم

مهدویت در اسلام

۱ امـام زمان علیه السـلام و تولـد او سؤال:آیا امام مهـدی علیه السـلام متولـد شـده است؟ و اصولاً آیا امام حسن عسـکری علیه السـلام فرزندی داشته است؟ پاسخ: تمامی علمای شیعه اتفاق دارند که آن حضرت در شب نیمه شعبان سال ۲۵۵ق. و به قولی ۲۵۶ از مـادری به نام نرجس خاتون در سامرّا و در خانه امام حسن عسـکری علیه السـلام دیـده به جهان گشود و در این مورد، روایات زیادی از پدر ارجمندش حضرت عسـکری علیه السـلام وارد شده که با نقل آنها سـخن به درازا می کشد. از آنجا که تولـد حضـرت مهـدی علیه السـلام زنگ خطری برای تمام نظام های فاسد آن روز بود، پیوسـته عباسـیان در صدد بودند که از تولـد او جلوگیری کرده و در صورت تولـد، به حیاتش خاتمه دهند. یکی از علل این که حضـرت عسـکری علیه السـلام را در سامرّا تحت نظر گرفته بودند، این بود که از تولد فرزند او آگاه شوند. تولد او مانند تولد موسـی علیه السلام اعجاز آمیز بود. با مراقبت های پیاپی مأموران حکومت عباسی، خدا آخرین وصی خود را از نسل امام عسکری علیه السلام پیش از تولد و پس از آن، از گزند دشمنان محفوظ نگاه داشت. اسامی برخی از کسانی که در زمان تولد آن حضرت حضور داشته و یا آن حضرت را پس از تولـد مشاهـده نموده انـد، از این قرار است: حکیمه خاتون دختر امام محمـد تقی و عمه امام حسن عسـکری {علیهما السـلام} است. او می گوید: روزی به خانه امام حسن علیه السـلام مشـرف شدم. می خواسـتم شبانگاه نیمه شعبان سال ۲۵۵ به منزل بازگردم که امام حسن

عسکری علیه السلام فرمود: عمه جان! امشب در خانه ما باش؛ زیرا ولی خدا و جانشین من در این شب متولد خواهد شد، پرسیدم از کدام یک از کنیزانت؟ فرمود: از سوسن. من هر چه جستجو کردم اثری از بارداری در وی ندیدم، بعد از افطار با سوسن در یک اتاق خوابیدم، طولی نکشید که بیدار شدم، به فرمایش امام حسن علیه السلام می اندیشیدم. مشغول نماز شب شدم. سوسن هم از خواب برخاست و به نماز شب پرداخت. حتی نزدیک سپیده دم، باز هم اثری از وضع حمل نبود. نزدیک بود درباره سخن امام علیه السلام به شک و تردید دچار شوم که صدای امام علیه السلام از اتاق دیگر آمد که فرمود: عمه جان! تردید نداشته باش، تولد فرزندم نزدیک شده است. لحظاتی بعد ولیّ خدا پاک و پاکیزه به دنیا آمد، ... کودک را نزد امام بردم... (۵۱) به خاطر مراقبت های عباسیان، کمتر کسی موفق شد در حیات حضرت عسکری علیه السلام امام را از نزدیک ببیند، ولی در عین حال گروهی از افراد بسیار نزدیک و مورد اعتماد به زیارت آن حضرت در حیات والدش موفق شدند. اکنون به ذکر اسامی شمار اندکی از آنان می پردازیم:۱. ابوغانم خادم می گوید: فرزندی برای امام حسن علیه السلام متولد شد که او را «محمد» نامیدند. روز سوم آن کودک را به اصحابش نشان داد و فرمود: این فرزندم پس از من صاحب و امام شماست و این همان قائمی است که همه در انتظارش می باشند. (۵۲) ۲. حسن بن حسین بن علوی می گوید: در سامرّا خدمت امام عسکری علیه السلام رسیدم، تولد فرزندش را تبریک

گفتم. (۵۳) ۳. حسن بن منذر می گوید: روزی حمزه بن ابی فتح نزد من آمد و گفت: بشارت باد که دیشب خدا به امام حسن علیه السلام فرزندی عطا کرد، لیکن دستور داد که امرش مخفی باشد. نامش را پرسیدم، گفت: نامش «محمد» است. (۵۴) ۴. احمد بن اسحاق می گوید: روزی خدمت امام حسن عسکری علیه السلام رسیدم. قصد داشتم از جانشینش سؤال کنم. آن جناب، خود سخن آغاز کرد و فرمود: ای احمد بن اسحاق! خداوند متعال از هنگامی که آدم علیه السلام را آفرید تا قیامت، زمین را هرگز از حجت خالی نگذاشته و نمی گذارد، به برکت وجود حجت خداست که بلا از زمین دفع می شود و باران نازل می گردد و زمین برکاتش را بیرون می دهد. عرض کردم: یا ابن رسول اللّه! بعد از شما، امام و جانشین شما کیست؟ آن جناب به درون خانه رفت و کودک سه ساله ای را با خود بیرون آورد که از زیبایی مانند ماه شب چهاردهم بود. او را بر دوش گرفته بود. فرمود: احمد! اگر تو نزد خدا و امامان گرامی نبودی، فرزندم را به تو نشان نمی دادم. بدان که این کودک هم نام وهم کنیه رسول خداست؛ همان کسی است که زمین را پر از عدل و داد می کند. (۵۵) اینها برخی از شخصیت های برجسته شیعیان بودند که توفیق زیارت امام را در زمان حیات امام عسکری علیه السلام به دست آوردند، هر چند این توفیق منحصر به ایشان نبود و گروه بیشتری آن حضرت را در زمان زندگی پدرش در خانه وی ملاقات کردند. (۵۶) در پایان یادآور می شویم که گروهی از بزرگان اهل سنت

به ولادت او تصریح کرده انـد. در این مورد به کتاب منتخب الاثر، چاپ جدید، ص ۷۱ تا ۹۲ مراجعه شود. مؤلف این کتاب ۶۸ نفر از اهل سـنت را نام برده است که در کتاب های خود، به ولادت آن حضـرت از حضـرت عسـکری علیه السلام تصریح نموده اند، علاقمندان می توانند به آن مراجعه فرمایند. ۲ علت غیبت امام علیه السلام سؤال: علّت غیبت حضرت مهدی چیست و چرا ماننـد دیگر ائمه در میـان مردم حضور نـدارد؟ پاسـخ: غیبت حضـرت ولی عصر عجّل اللّه تعالی فرجه الشـریف یکی از رازهای الهی بوده و ممکن است ما نتوانیم به کُنْهِ آن پی ببریم. غیبت موقت رهبران الهی از میان مردم، در امت های پیشین نیز سابقه داشـته است؛ چنان که موسـی بن عمران علیه السـلام چهل روز از امت خود غایب شد و در میقات به سر برد.) اعراف / ۱۴۲) حضرت مسیح علیه السلام به مشیت الهی از دیدگاه امت خویش پنهان گردید و دشمنان قادر به کشتن او نگشتند. (نساء / ۱۵۸) حضرت یونس علیه السلام نیز مدتی از قوم خود غایب گشت. (صافات / ۱۴۰) اصولاً هرگاه مطلبی از طریق نقل متواتر ثـابت شود ولی انسـان نتوانـد به راز آن کاملاً پی ببرد، نبایـد آن را مورد تردیـد یا انکار قرار دهـد؛ زیرا در این صورت بخش عظیمی از احکام الهی، که از مسلّمات و ضـروریات دین اسـلام به شـمار می رود، مورد تردیـد قرار می گیرد. غیبت حضـرت ولی عصـر عجّل اللّه تعالی فرجه الشریف نیز از این قاعده مستثنی نیست وعدم اطلاع از سرّ یا اسرار حقیقی آن، مجوّز تردید یا انکار آن نمی تواند باشد.

با این همه، می توان راز غیبت را در حد اندیشه بشر دریافت. حضرت مهدی عجّل اللّه تعالی فرجه الشریف آخرین حجت معصوم الهی است که برای تحقق آرمانی بزرگ {گسترش عدل فراگیر و به اهتزاز درآوردن پرچم توحید در جهان} در نظر گرفته شده است و این آرمان نیاز به گذشت زمان و شکوفایی عقل و دانش بشر و آمادگی روحی بشریت دارد، تا جهان به استقبال موکب آن امام عدل وآزادی رود. ظهور زود هنگام آن حضرت، قیام کلی و گسترده ای را به دنبال نخواهد داشت؛ زیرا اگر ایشان پیش از فراهم شدن مقدمات در میان مردم ظاهر شود، سرنوشتی چونان دیگر حجت های الهی {شهادت} یافته و قبل از تحقق آن آرمان بزرگ، دیده از جهان برخواهد بست. پیشوایان معصوم در روایات نیز به این حکمت اشاره کرده اند. امام باقر علیه السلام فرمود: برای حضرت قائم عجّل اللّه تعالی فرجه الشریف غیبتی است قبل از ظهور. راوی از علت آن پرسید. امام فرمود: «برای جلوگیری از کشته شدن (۵۷) گذشته از این، در برخی روایات مسأله امتحان و آزمودن خلق مطرح شده است؛ بدین معنی که مردم در عصر غیبت در بوته آزمایش الهی قرار می گیرند و مراتب استواری آنان در ایمان واعتقاد سنجیده می شود (۵۸) اجمال سخن این که حضرت مهدی آخرین وصی از اوصیای الهی است که برای تکامل همه جانبه بشر و ایجاد حکومت واحد الهی آفریده شده است. این ایده و آرزو هنگامی تحقق می پذیرد که در جامعه بشری، آمادگی برای پذیرش چنین حجتی وجود داشته باشد و در غیر این صورت، ظهور جز کشته شدن و نابودی نتیجه ای نخواهد

داشت و آن هدف عالی تحقق نخواهد یافت. از این جهت وجود حضـرت، در پس پرده غیبت به سر می برد و در حالی که در میان مردم زنـدگی می کنـد و مردم او را می بینند، ولی نمی شناسـند و از این طریق از گزند دشـمنان حق و عدالت مصون می ماند. از این گذشـته، از آنجا که حکومت وی حکومت جهانی خواهد بود و تحقق این امر در گرو ایجاد شـرایطی است که در هنگام تولـد، وجود نداشـته است. این شـرایط به مرور زمان تحقق پیـدا کرده و یا در حال پیـدایش است و ما این شـرایط را در پاسخ به پرسـش شـشم توضیح خواهیم داد. ۳ بهره مردم در زمـان غیبت سؤال: مردم از حضـرت مهـدی علیه السـلام در زمـان غیبت چه بهره ای می برند؟ پاسخ: از نظر قرآن کریم، اولیای الهی دو دسـته اند: ولیّ ظاهر، که مردم وی را می شناسـند و ولیّ غـایب از انظـار، که مردم او را نمی شناسـند، گرچه او در میان آنها بوده و از حال آنان باخبر است. در سوره کهف، وجود هر دو ولیّ، به طور همزمان بیان شده است: یکی موسـی بن عمران و دیگری مصاحب موقّت او در سفر دریایی و زمینی که به نام خضـر معروف است. این ولی الهی به گونه ای بود که حتی موسـی بـا او آشـنا نبود و تنها به راهنمایی خـدا او را شـناخت و از علمش بهره گرفت؛ چنانکه می فرمایـد:«فَوَجَدا عَبْداً مِنْ عِبادِنا آتَیْناهُ رَحْمَه مِنْ عِنْدِنا وَعَلَّمْناهُ مِنْ لَدُنّا عِلماً * قالَ لَهُ مُوسـی هَلْ أَتَّبِعُکَ عَلی أَنْ تُعَلِّمَنِ مِمّا عُلِّمْتَ رُشْداً». «موسی و همراهش بنده ای از بندگان ما را {در لب دریا}

یافتنـد که وی را مشـمول رحمت خود قرار داده و از جـانب خویش به او علمی آموخته بودیم. موسـی به وی گفت: آیـا اجازه می دهی همراه تو باشم تا از علوم رشد آفرین خویش به من بیاموزی؟» (کهف / ۶۵۶۶) قرآن سپس شرحی از کارهای مفید و سودمنـد آن ولی الهی بیـان می کنـد و نشـان می دهـد که مردم او را نمی شـناخته، ولی از آثار و برکاتش بهره منـد بوده انـد. (سوره کهف، آیات: ۷۱ ۸۲) حضـرت ولی عصـر عجّل اللّه تعالی فرجه الشـریف نیز به سان مصاحب موسی، ولیّ ناشناخته ای است و در عین حـال مبـدأ کارهـای سودمنـدی برای امت می باشـد. بـدین ترتیب، غیبت امـام به معنی انفصـال و جـدایی او از جـامعه نیست، بلکه او همان گونه که در روایات معصومین علیهم السـلام نیز وارد شـده به سان خورشـید در پشت ابر است که دیـدگان آن را نمی بینند، امّا به اهل زمین نور و گرمی می بخشد. (۵۹) پیامبر گرامی صلّی الله علیه وآله فرمود: «آری سوگند به خـدایی که مرا به نبـوت برگزیـد، مردم از او سود می برنـد و از نور ولا ـیتش در دوران غیبت، بهره می گیرنـد؛ چنـان که از خورشید به هنگام قرار گرفتن پشت ابرها بهره می برند». (۶۰) اشعه معنوی وجود امام علیه السلام در حالی که در پشت ابرهای غیبـت نهـان اسـت، دارای آثـار قابـل ملا ـحظه ای است که علی رغم تعطیـل مسأله تعلیم و تربیت و رهـبری مسـتقیم، حکمت وجودش را آشـکار می سازد. در این جا به بیان برخی از این آثار می پردازیم: الف} پاسداری از آیین الهی با گذشت زمان و آمیختن سلیقه ها و افکار شخصی به مسائل مذهبی و گرایش های مختلف به مکتب های

انحرافی و دراز شـدن دست مَفسـده جویـان به سوی مفـاهیم آسـمانی، اصالت پاره ای از این قوانین از دست می رود و دسـت خوش تغییرات زیان بخشی می گردد. این آب زلال که از آسمان وحی نازل شده، با عبور از مغزهای این و آن، به تدریج تیره و تار گشـته، صـفای نخستین خود را از دست می دهد. این نور پرفروغ، با عبور از شـیشه های ظلمانی افکار تاریک، کم رنگ تر می گردد. خلاـصه بـا آرایش هـا و پیرایش هـای کوته بینانه افراد و افزودن شاخ و برگ های تازه به آن، چنان می شود که گاهی انسان در بازشناسـی مسائل اصلی، دچار اشکال می گردد. آن شاعر، خطاب به پیامبر صلّی الله علیه وآله می گوید: شرع تـو را در پی آرایشـند دین تـو را از پی پیرایشـند بسْ که فزودنـد بر آن برگ و بر گر تو بـبینی نشناسـی دگر بـا این حـال، آیا ضروری نیست که در میان جمع مسـلمانان کسـی باشد که مفاهیم فناناپذیر تعالیم اسـلامی را به شـکل اصلی اش حفظ و برای آینـدگان نگه داری کنـد؟ می دانیم در هر مؤسـسه مهمی، صـندوق نسوزی وجود دارد که اسـناد مهم را در آن نگه داری می کننـد تـا از دسـتبرد دزدان محفوظ بمانـد و در صورت آتش سوزی، از خطر حریق مصون باشـد؛ چرا که اعتبـار و حیـثیت آن مؤسسه در گرو حفظ آن اسناد و مدارک دارد. سینه امام و روح بلند او، صندوقچه حفظ اسناد آیین الهی است که همه اصالت های نخستین و ویژگی های آسمانی این تعلیمات را در خود نگاه داری می کند، «تا دلایل الهی و نشانه های روشن پروردگار باطل نگردد و به خاموشی نگراید» ؛ و این یکی دیگر از آثار وجود او است. ب} تربیت

منتظران آگاه بر خلاف آنچه بعضـی می پندارنـد، رابطه امام در زمان غیبت به کلی از مردم بریده نیست، بلکه آن گونه که از روایات اسلامی برمی آید، شمار اندکی از آماده ترین افراد که سری پر شور از عشق خدا و دلی پر ایمان و اخلاص فوق العاده برای تحقّق بخشـیدن به آرمان اصـلاح جهان دارند با حضـرتش در ارتباط اند. معنای غیبت امام علیه السلام، این نیست که آن حضـرت به شـکل روح نـامرئی و یا شـعاعی ناپیـدا در می آیـد، بلکه او از یک زنـدگی طبیعی و آرام برخوردار است؛ به طور ناشـناخته در میان همین انسان ها رفت و آمد دارد. دل های بسـیار آماده را برمی گزیند و در اختیار می گیرد و آنها را بیش از پیش آماده می کند و می سازد. افراد مسـتعد، به تفاوت میزان اسـتعداد و شایسـتگی خود، توفیق درک این سـعادت را پیدا می کنند. بعضـی از آنان چند لحظه و برخی چند ساعت یا چند روز و جمعی سال ها با حضرت بقیه الله علیه السلام در تماس بوده انـد. آنـان کسانی هسـتند که آن چنان بر بال و پرِ دانش و تقوا قرار گرفته و بالا رفته انـد که همچون مسافران هواپیماهای دور پرواز، بر فراز ابرهـا قرار می گیرنـد، آن جا که هیـچ گاه حجاب و مانعی بر سـر راه تابش جهان بخش آفتاب نیست، در حالی که دیگران در زیر ابرهـا و در تـاریکی و نور ضـعیف به سـر می برنـد. به درستی حساب صـحیح نیز همین است. کسـی انتظار داشـته باشـد که آفتـاب را به پـایین ابرها فرود آورد تا چهره آن را ببینـد. چنین انتظاری، اشـتباهی بزرگ و پنـداری باطل بیش نیست. این ما هستیم که باید

بالاتر از ابرها پرواز کنیم، تا شعاع جاودانه آفتاب را جرعه جرعه بنوشیم و سیراب گردیم. به هر حال، تربیت این گروه منتظر، یکی دیگر از حکمت های نهفته در غیبت آن حضرت است. ج} نفوذ روحانی و نا پیدا چنان که می دانیم، خورشید یک پرتو مرئی دارد که از تجزیه آن ها، هفت رنگ معروف پیدا می شود؛ و یک سلسله اشعه نامرئی نیز دارد که «اشعه ماوراء بنفش» و «اشعه مادون قرمز» نامیده شده است. هم چنین یک رهبر بزرگ آسمانی، خواه پیامبر باشد یا امام، علاوه بر تربیت تشریعی که از طریق گفتار و رفتار و تعلیم و تربیت عادی صورت می گیرد تربیت روحانی دارد که از راه نفوذ معنوی در دل ها و فکرها اعمال می شود و می توان آن را تربیت تکوینی نام گذاشت. در آن جا الفاظ و کلمات و گفتار و کردار به کار نمی آید، بلکه تنها جاذبه و کشش درونی مؤثر است. وجود مبارک امام علیه السلام در پشت ابرهای غیبت نیز، این اثر را دارد که از طریق شعاع نیرومند و پردامنه «نفوذ شخصیت» خود، دل های آماده را در نزدیک و دور، تحت تأثیر جذبه مخصوص قرار داده، به تربیت و تکامل آن ها می پردازد و از آنان انسان هایی کامل تر می سازد. ما قطب های مغناطیسی زمین را با چشم خود نمی بینیم، ولی اثر آن ها روی عقربه های قطب نما، در دریاها، راهنمای کشتی هاست و در صحراها و آسمان ها، راهنمای هواپیماها ووسائل دیگر است. در سرتاسر کره زمین، از برکت این امواج، میلیون ها مسافر راه خود را به سوی مقصد پیدا می کنند. وسائل نقلیه بزرگ و کوچک به فرمان همین عقربه ظاهراً کوچک از سرگردانی رهایی می یابند.

آیا تعجب دارد اگر وجود مبارک امام علیه السـلام در زمان غیبت، با امواج جاذبه معنوی خود، افکار و جان های زیادی را که در دور یا نزدیک قرار دارنـد، هـدایت کند و از سـر گردانی رهایی بخشد؟ البته نباید فراموش کرد که امواج مغناطیسـی زمین، روی هر آهن پاره بی ارزش اثر نمی گذارد، بلکه تنها بر عقربه های ظریف و حساسی که خاصیت آهن ربایی یافته اند و یک نوع سنخیت و شباهت با قطب فرستنده امواج مغناطیسی پیدا کرده اند، اثر می گذارد. بدین ترتیب دل هایی که ارتباطی با امام علیه السـلام دارنـد و شـباهتی را در خود ایجاد نموده اند، تحت تأثیر آن جذبه روحانی قرار می گیرند. آثار وجودی و برکات آن حضـرت در زمان غیبت بیش از آن است که در این مختصر بگنجد، از این رو به همین مختصر بسنده می کنیم. خوشبختانه محققان اسلامی در این باره به نگارش و شرح و بسط پرداخته اند که مطالعه آنها را به علاقمندان توصیه می کنیم. ۴ امام زمان و عمر طولانی سؤال: حضرت مهدی علیه السلام در سال ۲۵۵ق. دیده به جهان گشوده است و اکنون از تولد او بیش از ۱۰۰۰ سال می گـذرد. چگونه بشـر می توانـد چنین عمر طولانی داشـته باشـد؟ پاسخ: این سؤال را از دو راه می توان پاسخ گفت: ۱. روش غیبی بـا توجه به آنچه که قرآن مجیـد و روایات از طولانی بودن عمر گروهی گزارش می دهـد که هرگز با مقیاس های ما تطبیق نمی کنـد. می توان به این سؤال پاسخ داد. قرآن درباره نوح علیه السـلام می فرماید: «فَلَبِثَ فِیهِ أَلْفَ سَنَه إِلاّ خَمْسِینَ عاماً». (عنکبوت / ۱۴) «او در میان قوم خود ۹۵۰ سال زیست». این آیه تنها به

دوران تبلیغ آن حضرت اشاره دارد. امّا این که پس از طوفان چه مقدار عمر کرد و یا قبل از تبلیغ چه مقدار عمر کرده بود، آیه متذکر آن نیست. دهمچنین قرآن درباره یونس علیه السلام یادآور می شود که اگر او در شکم ماهی خدا را تسبیح نمی گفت، تا روز رستاخیز در شکم آن ماهی می ماند: «وَلَوْلا انّهُ کانَ مِنَ المُسَبِّحینَ * لَلَبِثَ فی بَطْنِهِ إلی یَومِ یُبْعَثُون». (صافات / ۱۴۳ ۱۴۴) «اگر از تسبیح گویان نبود، تا روز رستاخیز در شکم آن می ماند». بنابراین، همان خدایی که این دو ولی را تا این حد زنده نگاه داشته یا می توانست زنده نگاه دارد، چرا آخرین وصی و ذخیره خود را تحت عنایات خود، زنده نگاه ندارد؟ در این مورد به آیه شریفه توجه کنید: «وَما قَدَرُوا اللّهَ حَقَّ قَدْرِهِ». (انعام / ۹۱) «آنها خدا را چنان که شایسته اوست نشناختند». مسأله طول عمر حضرت ولی عصر، مسأله عنایات الهی است و اگر عنایات او نبود، رویدادهای بی شمار و مصائب روزگار و پیامدهای بد در کمین آن حضرت بود. خداست که او را از این حوادث حفظ کرده و عمر طولانی بخشیده است و به قول شاعر: خدایی که جهان پاینده دارد تواند حجتی را زنده دارد ۲. روش طبیعی از آنجا که در علم طب و زیست شناسی، برای عمر انسان حدی معین نشده که تجاوز از آن امکان نداشته باشد، می توان با یافتن علل پیری و مرگ زودرس و مقابله با آنها، طول عمر بشر را افزایش داد، چنان که هم اکنون بر اثر پیشرفت های علم طب و بهداشت عمومی در کشورهای پیشرفته، متوسط

طول عمر انسـان هـا افزایش یـافته است، مثلاً ـ در آمریکا در سال ۱۹۰۱، عمر متوسـط مردان ۲۳ / ۴۸سال و زنان ۸۰ / ۵۱سال بوده، ولی در سـال ۱۹۴۴ عمر متوسـط مردان به ۵۰ / ۶۳ و زنـان به ۹۵ / ۶۸سال رسـیده است. این افزایش بیشتر شامل وضـع تغذیه و بهداشت در دوران کودکی و بهبود وضع درمان و پیشـگیری مخصوصاً در بیماری های واگیردار است ولی در بیماری های اسـتحاله ای مانند تصـلب شـرایین هنوز پیشرفت چندانی حاصل نشده است. (۶۱) این آمار مربوط به اعصار پیشـین است، ولی اکنـون وسایـل بهـداشت و درمـان و تغـذیه بهبود یـافته و حـتی در ایران، میـانگین عمر بالاـ رفته است. طول عمر بیشـتر به وراثت، محیـط زیست، نوع کـار و شـغل از نظر فشـار روحی و عصـبی و نیز تغـذیه صـحیح بسـتگی دارد. افزایش طول عمر به خودی خود علت مرگ نیست، بلکه بر اثر بیماری ها و عادات مضـر، اعضای اصـلی بـدن فرسوده شـده و از کار می افتنـد. هم اکنون عمر بالاـی صـد سـال فراوان دیـده می شود و در کشورهـایی نظیر ترکیه و قفقـاز و کشورهـای بالکان، به علت شـرایط زیست محیطی و تغـذیه طبیعی و سالم، افراد بالای صـد سال فراوان دیده می شوند. در تاریخ زندگی انسان، افراد معمّر فراوان دیـده شده اند، حتی کتاب هایی تحت عنوان «المعمّرون» نوشـته شده است.. ۵ تأخیر در ظهور سؤال: چرا حضـرت مهدی علیه السـلام ظهور نمی کند؟ پاسخ: برنامه حضرت مهدی علیه السلام با برنامه پیامبران و سایر پیشوایان یک تفاوت کلی دارد و آن این که برنامه وی قانونگذاری نیست، بلکه یک برنامه به تمام معنی اجرایی در تمام جهان است. به این

معنی که او مأموریت دارد تمام اصول تعالیم اسلام را در جهان پیاده کند و اصول عدالت و دادگری و حق و حقیقت را در میان جامعه بشری بگستراند. روشن است که پیاده شدن چنین برنامه انقلابی جهانی، که به وسیله آن اصول عدالت و دادگری و حقّ و حقیقت در میان همه مردم جهان گسترش یابد، به شرایط و مقدّماتی نیاز دارد که تحقق آنها جز با مرور و تکامل همه جانبه اجتماع ممکن نیست؛ برخی از آن مقدمات عبارتند از: ۱. آمادگی روحی در درجه نخست باید مردم جهان برای اجرای این اصول، تشنه و آماده گردند و تا زمانی که در مردم جهان تقاضایی نباشد، «عرضه» هر نوع برنامه مادّی و معنوی مؤثر نخواهد بود. قانون عرضه و تقاضا نه تنها در نظام زندگی اقتصادی حکمفرماست، بلکه مشابه این نظام در عرضه برنامه های معنوی و اصول اخلاقی و مکتب های سیاسی و انقلابی نیز حاکم می باشد و تا در اعماق دل مردم برای این نوع امور تقاضا و درخواستی نباشد، عرضه آن با شکست رو به رو شده و کاری از پیش نخواهد رفت. امام باقر علیه السلام می فرماید: «روزی که قائم آل محمّد صلّی الله علیه وآله قیام کند، خدا دست خود را بر سر بندگان می گذارد، در پرتو آن خردها را جمع می گرداند و شعور آنان به حد کمال می رسد». (۶۲) البتّه گذشت زمان و شکست قوانین مادّی و پدید آمدن بن بست های جهانی و کشیده شدن بشریّت بر لب پرتگاه جنگ، مردم جهان را به تنگ آورده و آنان را به این حقیقت واقف خواهد ساخت که اصول و قوانین مادّی

و سازمان های به اصطلاح بین المللی، نه تنها نمی توانند مشکلات زندگی را حل کنند و عدالت را در جهان حکمفرما سازند، بلکه همین خستگی و یأس، مردم دنیا را برای پذیرش یک انقلاب بنیادی مهیّا و آماده می سازد و می دانیم که این موضوع نیاز به گذشت زمان دارد تا تجربه های تلخ زندگی ثابت کند که تمام نظامات مادّی و سازمان های بشری در اجرای اصول عدالت و احقاق حق و برقراری امنیّت و آرامش، عاجز و ناتوان می باشند و سرانجام باید بر اثر یأس و نومیدی، این تقاضا در مردم گیتی برای تحقّق چنان آرمان الهی پدید آید و زمینه برای عرضه یک انقلاب جهانی به وسیله یک مرد الهی و آسمانی، از هر نظر مساعد گردد. (۶۳). ۲. تکامل علوم و فرهنگ های انسانی از سوی دیگر برای برقرار ساختن یک حکومت جهانی بر اساس عدل و داد، نیاز فراوان به پیشرفت علوم و دانش ها و فرهنگ های اجتماعی و مردمی است که آن نیز بدون پیشرفت فکری و گذشت زمان، ممکن و میسّر نمی گردد. برقراری حکومت جهانی که در پرتو آن، در سراسر جهان عدل و داد و قانون حکومت کند و همه مردم جهان از کلیه مزایای فردی و اجتماعی اسلامی بهره مند گردند بدون وجود یک فرهنگ پیشرفته در کلیّه شؤون بشری امکان پذیر نیست و هرگز بدون یک فرهنگ کامل، جامه عمل به خود نمی پوشد. این نیز احتیاج به گذشت زمان دارد. ۳. تکامل وسایل ارتباط جمعی از سوی دیگر، چنین حکومتی به وجود وسایل کامل ارتباط جمعی نیاز دارد تا در پرتو آن بتواند مقرّرات و احکام و اصول انسانی را از طرق

مختلف در مدّت کوتاهی به مردم جهان اعلام کند. این امر نیز بدون تکامل صنایع انسانی و گذشت زمان محقق نمی شود. ۴. پرورش نیروی انسانی از همه اینها گذشته، پیشبرد چنین هدفی و پی ریزی چنان انقلابی، به یک نیروی فعّال و سازنده انسانی نیاز دارد که در واقع ارتش انقلاب جهانی را تشکیل می دهد. تشکیل چنین ارتشی و به وجود آمدن چنین افراد پاکباخته و فداکاری، که در راه هدف و حقیقت از همه چیز بگذرند، به گذشت زمان نیاز دارد. اگر در برخی از روایات می خوانیم که فلسفه طولانی شدن غیبت امام زمان، همان امتحان و آزمایش مردم است، ممکن است ناظر به همین نکته باشد؛ زیرا امتحان و آزمایش در منطق اسلام به معنی آزمون های معمولی و کشف امور پنهانی نیست؛ بلکه مقصود از آن پرورش روحیّات پاک و پدید آوردن حداکثر ورزیدگی در افراد می باشد. مجموع این جهات چهارگانه (۶۴) ؛ و آمـادگی روحی و فکری برای پذیرش حکومت جهانی بر اساس حقّ و عدالت در مردم پدید آید؛ آنگاه این برنامه با وسایل و امکانات خاصّی در سطح جهانی وسیله حضرت مهدی عجّل اللّه تعالی فرجه الشریف پیاده گردد و این است گوشه ای از فلسفه غیبت طولانی امام علیه السلام.. تمام آزمونهای الهی که درباره پیامبران و اولیای وی انجام می گیرد برای همین منظور است. اگر خدا ابراهیم را با تکالیف و وظایف سنگینی آزمود، چنان که می فرماید: "وَإِذِ ابْتَلی إِبْراهیمَ رَبُّهُ بِکَلماتٍ فَأَتَمَّهُنَّ" (سوره بقره، آیه ۱۲۴) برای همین هدف بوده است تا این رادمرد الهی به قدری در کوران حوادث قرار گیرد که در صلابت و استقامت به صورت

فولاد آب دیده درآید..

فصل هفتم

مسائل فقهی

۱ کیفیت شستن دست ها سؤال: چرا شیعیان دست ها را از بالا ـ به پایین می شویند در حالی که دیگران از پایین به بالا می شویند؟ ! پاسخ: همگی می دانیم که وضو یکی از مقدمات نماز است. در سوره مبارکه مائده می خوانیم: «یا أَیُّهَا الّذینَ آمَنُوا إِذا قُمْتُمْ إِلَی الصَّلاه فَاغْسِلُوا وُجُوهَکُمْ وَأَیدیَکُمْ إِلَی المَرافِقِ وَ امْسَحُوا بِرُؤسِکُمْ وَ أَرْجُلَکُمْ إِلَی الکَعْبَیْنِ». (مائده / ۶) «ای افراد با ایمان هرگاه برای نماز به پا خاستید، صورت و دست های خود را تا آرنج بشویید و سر و پاها را تا کعبین {دو برآمدگی} مسح کنید». در جمله نخست «فَاغْسِلُوا وُجُوهَکُمْ وَأَیدیَکُمْ إِلَی المَرافِقِ» لفظ «أیدی» به کار رفته که جمع «ید» به معنی دست است و با در نظر گرفتن دو مطلب روشن می شود که چرا باید دست ها را از بالا به پایین شست. ۱. کلمه «ید» در زبان عربی استعمالات مختلفی دارد و گاه صرفاً به انگشتان دست، گاه به انگشتان تا مچ، گاه به انگشتان تا آرنج، و بالأخره. گاه به کلّ دست از سر انگشتان تا کتف، اطلاق می شود. ۲. مقدار واجب از شستن دست در وضو فاصله میان مرفق تا سر انگشتان است، لذا قرآن لفظ «إِلَی المَرافِقِ» را به کار برده تا مقدار واجب را بیان کند. نتیجه می گیریم: چون لفظ «ید» کاربردهای گوناگونی دارد، کلمه «إلی» در «إِلَی المَرافِقِ» بیانگر مقداری از اجزاء عضو است که باید شسته شود یعنی باید دستها تا آرنج شسته شود نه کمتر و نه بیشتر و هرگز ناظر به «کیفیت» غَسل و شستشوی دست {که مثلاً از بالا به پایین صورت گیرد یا

از پایین به بالا} نیست، اما کیفیت شستشو چگونه است؟ آن مربوط به عرف وعادت است و معمولاً از بالا به پایین می شویند. فی المثل اگر پزشک دستور دهد پای بیمار را تا زانو بشویید، پای وی را از بالا به پایین می شویند، نه بالعکس یا اگر انسانی به رنگ کاری بگوید این اتاق را تا سقف رنگ کن، هیچ گاه از پایین دیوار آغاز نمی کند، بلکه از بالا شروع کرده تا به پایین برسد. از این رو، شیعه امامیه معتقد است که در هنگام وضو، صورت و دست ها را بایستی از بالا ـ به پایین شست و خلاف آن را صحیح نمی داند. زیرا کلمه «تا» در زبان فارسی، و یا «إلی» در زبان عربی، در این موارد، ناظر به بیان مقدار محل عمل است نه کیفیت انجام آن. گذشته از این، سیره ائمه اهل بیت، که عِدل قرآنند، بیانگر کیفیت شستن است و آنان دست ها را از بالا ـ به پایین می شستند. ۲ مسح پا به جای شستن سؤال: چرا شیعیان به جای شستن، پاها را مسح می کنند؟ پاسخ: مسح پاها در وضو پشتوانه قرآنی و حدیثی دارد، اکنون هر دو را به صورت موجز بیان می کنیم: ظاهر آیه ششم سوره مائده حاکی از آن است که انسان نمازگزار به هنگام وضو دو وظیفه دارد: یکی شستن {در مورد صورت و دست} و دیگری مسح {در مورد سر و پاها}. این مطلب از تقارن و مقایسه دو جمله زیر روشن می شود: ۱. «فَاغْسِلُوا وُجُوهَکُمْ وَأَیدیَکُمْ إِلَی المَرافِقِ» ؛ ۲. «وَ امْسَحُوا بِرُؤسِکُمْ وَ أَرْجُلَکُمْ إِلَی الکَعْبَیْنِ». چنانچه ما این دو جمله را به فرد عرب زبانی که ذهن او

مسبوق به اختلافات فقهی نباشد ارائه کنیم، بی تردید خواهد گفت که طبق این آیه وظیفه ما نسبت به صورت و دست، شستن؛ و نسبت به سر و پاها، مسح است. از نظر قواعد ادبی، لفظ «أرجلکم» باید عطف بر کلمه «رؤسکم» باشد که نتیجه آن همان مسح پاهاست، و نمی توان آن را بر لفظ پیشین «وأیدیکم» عطف کرد که نتیجه آن شستن پاها می باشد؛ زیرا لازمه آن این است که میان معطوف «وَأرجلکم» و معطوفٌ علیه «وأیدیکم» جمله معترضه ای «فامسحوا برؤسکم» قرار گیرد، که از نظر قواعد عربی صحیح نیست و گذشته از این مایه اشتباه در مقصود می باشد. ضمناً در این قسمت {مسح کردن پاها} فرقی میان قرائت جرّ و قرائت نصب وجود ندارد و برمبنای هر دو قرائت، کلمه «أرجلکم» عطف بر کلمه «رؤسکم» است؛ با این تفاوت که اگر بر ظاهر رؤسکم عطف شود مجرور، و اگر بر محلّ آن عطف شود منصوب خواهد بود. علمای امامیه در تحقیق مفاد آیه وضو بحث های گسترده ای دارند که طبرسی در مجمع البیان به برخی از آنها اشاره کرده است. (۶۵) ریشه اختلاف بی تردید ظاهر آیه، حاکی از آن است که وظیفه نمازگزار به هنگام وضو، مسح پاهاست، و مفاد آیه، دو کلمه بیش نیست: ۱. غسلتان: شستن دستها و صورت. ۲. مسحتان: مسح بر سر و پاها. هرگاه از ابن عباس در مورد کیفیت وضو می پرسیدند، او در پاسخ می گفت: نزلَ القرآنُ بالمسح: وحی الهی بر مسح بر پا وارد شده است. و نیز می گفت: «مردم اصرار بر شستن کردند، در حالی که مسح فرمان داده است». (۶۶) ولی باید دید چگونه این

اختلاف با ظهور آیه در مسح پدید آمد، ؛ الانصاف فی مسائل دام فیها الخلاف:۱ / ۱۰۴۰. از بررسی روایات و تاریخ تشریع وضو به دست می آید که دو عامل سبب پیدایش انحراف از ظاهر آیه شده است: ۱. سلطه ها و حکومت ها سلطه ها و حکومت ها بیشترین تأثیر را در تغییر حکم مسح پاها داشتند، بالاخص حجاج بن یوسف که اصرار می ورزید باید پاها شسته شود، زیرا آلودگی پاهای نمازگزاران که غالباً پا برهنه بودند، بسیار ناراحت کننده بود. انس بن مالک، از اصحاب پیامبر صلّی الله علیه وآله که عمری طولانی داشت، مدتی در کوفه زندگی می کرد. به وی خبر دادند که حجاج می گوید: فاغسِلوا بطونَهما وظهورَهما: ظاهر و باطن، پاها را بشویند، وقتی وی این جمله را شنید، سخت شورید و گفت: صَدَق اللّهُ وکَذِبَ الحجّاجُ قال اللّه تعالی: «وَامْسَحُوا بِرُؤسِكُمْ وَأَرْجُلَكُم». (۶۷) دعوت مردم بر شستن پا از طرف اموی ها بسیار جدی و سرسختانه بود به گونه ای که فقیهان معاصر، جرأت مخالفت نداشتند. احمد بن حنبل از اصحاب رسول خدا صلّی الله علیه وآله از ابومالك اشعری نقل می کند که وی به بستگان خود گفت: همدیگر را خبر کنید تا من نماز رسول خدا را برای شما بخوانم، وقتی همگان گرد آمدند، وی گفت: در میان شما بیگانه ای نیست؟ گفتند: خیر، وی ظرف آبی طلبید، پس از شستن دهان و بینی، سه بار صورت و دست ها را شست، آنگاه بر سر و روی پا مسح کشید و نماز گزارد. (۶۸) ۲. تقدیم مصلحت اندیشی بر ظهور آیه تقدیم مصلحت بر نص قرآنی وحدیث پیامبر، اساس بسیاری از بدعت ها است و ما به قسمتی

از آنها در کتاب خاصی به نام «بدعت» اشاره کرده ایم، اتفاقاً همین نظریه، انگیزه عدول از مسح و روی آوردن به غسل شده است. ابوبکر رازی، معروف به جصاص {۳۷۰ ۰۵} در کتاب «احکام القرآن» می نویسد: آیه وضو از نظر وجوب مسح یا غسل، مجمل است، لازمه احتیاط این است که پاها شسته شود؛ زیرا در این صورت، هر دو احتمال انجام می گیرد. (۶۹) ادعای اجمال در آیه با هدف آن که در مقام بیان وظیفه است، سازگار نیست؛ به علاوه اگر بنا بر احتیاط باشد، باید دوباره وضو گرفته شود، زیرا ماهیت مسح با غسل متفاوت است. مؤلف «المنار» از جمله کسانی است که ظهور آیه در لزوم مسح بر پا را انکار نمی کند، ولی از طرف دیگر می گوید: تر کردن پاهای کثیف و آلوده چه سودی دارد؟ ! (۷۰) او از یک نکته غفلت کرده که آیه وضو تنها از آنِ بدوی ها و انسان های غیر نظیف نیست، بلکه وحی الهی شهری و بدوی را همزمان شامل می شود و این نور الهی تا روز رستاخیز تابنده است. جا دارد از مؤلف المنار بپرسیم: مسح بر سر، با یک انگشت {که شافعی آن را کافی می داند}، چه سودی دارد؟ به چه دلیل یکی از آن دو، جایز و عقلانی و دیگری نامشروع معرفی می شود؟ گذشته از این، وضو تنها نظافت نیست بلکه آمیخته با عبادت است، نظیف ترین افراد باید برای نماز وضو بگیرند، و انسان غیر نظیف هم باید ابتدا پاها را بشوید و سپس وضو بگیرد. تا این جا گفتگوی ما مربوط به آیه ای از قرآن بود، اکنون دلایل مسح را در روایات مطرح می کنیم:

روایات مسح از پیامبر گرامی صلّی الله علیه وآله شاید برخی تصور کنند که در کتب اهل سنت، روایتی از پیامبر درباره لزوم مسح بر پا وارد نشده است، در حالی که با یک بررسی، بیش از سی روایت یافتیم که بسیاری از آنها بیانگر وضوی رسول خدا و اصحاب او است. دلالت روشن آیه وضو بر لزوم مسح و روایات چشم گیر در این مورد، ایجاب می کند که فقیهان اهل سنت در این مسأله تجدید نظر کنند و از این طریق گامی به سوی وحدت در رفتار بردارند و در این مورد از گروه کثیری از بزرگان صحابه و تابعان که وضوی آنان بر اساس مسح برپا بود، پیروی کنند، اکنون اسامی برخی از آنان را در این جا می آوریم: ۱. امام علی بن ابی طالب علیه السلام فرمود: «رَأیتُ رَسُولَ اللّهَ یمسَحَ ظاهَرهما.» (۷۱) ۲. جابر بن عبداللّه گوید: امام محمد بن علی بن الحسین علیه السلام معروف به باقرالعلوم که عظمت و جلالت علمی و فقاهت او مورد اتفاق همگان است (۷۲) به من فرمود: «اِمسَح عَلی رَأْسِکَ وَقَدَمَیکَ»، «بر سر و پاهایت مسح بکش.» (۷۳) ۳. بسر بن سعید می گوید: عثمان وضو گرفت و بر سر و پاها سه بار مسح کشید و گفت: رسول خدا این چنین وضو می گرفت. (۷۴) ۴. حمران بن أبان غلام عثمان از او نقل می کند: پیامبر خدا صلّی الله علیه وآله پس از شستن صورت و دست، بر سر و پاها مسح می کشید. (۷۵) ۵. عبداللّه بن زید مازنی، معروف به ابن عماره می گوید: پیامبر وضو گرفت و «مسح رأسه ورجلیه» ؛ سر و پاهایش

را مسح کشید. (۷۶) ۶. عبداللّه بن عباس، پیوسته می گفت: إنّ الوضوء غسلتان و مسحتان. (۷۷) ۷. عامر الشعبی، می گفت: اساس وضو را دو شستن و دو مسح کشیدن تشکیل می دهد و لذا در تیمم بدل از وضو، مواضع شستن برای تیمم محفوظ مانده و جایگاه مسح الغاء شده است. (۷۸(۸. رفاعه بن رافع از اصحاب رسول خدا صلّی الله علیه وآله، از آن حضرت چنین نقل می کند: پیامبر بر سر و پاها، تا دو برآمادگی مسح می کشید. (۷۹) ۹. ابو مالک اشعری، صحابی رسول خدا، به عشیره خود وضوی رسول خدا را آموزش داد و در پایان بر روی پاها مسح کشید. (۸۰) ۱۰. رفاعه بن رافع، صحابی رسول خدا صلّی الله علیه وآله، از آن حضرت نقل می کند که فرمود: «نماز هیچ یک از شما پذیرفته نمی شود تا وضوی کامل بگیرد، صورت و دست ها را بشوید و سر و پاها را تا دو برآمادگی مسح کند». (۸۱) ما از میان اعلام صحابه و تابعان به ذکر ده نفر اکتفا کردیم، اسامی شخصیت هایی که مسح بر سر را از پیامبر صلّی الله علیه وآله و بزرگان صحابه و تابعان نقل کرده اند، در کتاب «الانصاف فی مسائل دام فیها الخلاف»، ج۱، ص ۵۶ ۹۵ وارد شده است. ۳ «حَیَّ عَلی خیر العمل» در اذان سؤال: چرا شیعیان در اذان و اقامه، ذکر «حَیَّ عَلی خیر العمل» را اضافه می کنند؟ ! پاسخ: در اذان شیعه، پس از «حیّ عَلی الفلاح»، دوبار «حَیّ عَلی خیر العمل» گفته می شود. در روایات ائمه اهل بیت علیهم السلام این جمله جزو اذان معرفی شده است، در حالی که در اذان کنونی

اهل سنت چنین جمله ای نیست. اکنون باید دید ریشه این اختلاف کجا است و چگونه این جمله از اذان حذف شده است. یادآور می شویم که در عصر خلیفه دوم، «مصلحت اندیشی» رواج بیشتری داشت، چه بسا مصلحت اندیشی، بر حکم خدا در قرآن و سنت مقدم شمرده می شد. از باب نمونه، در عصر پیامبر صلّی الله علیه وآله و عصر خلیفه نخست و حتی بخشی از خلافت خلیفه دوم، سه طلاق در یک مجلس، تنها یک طلاق محسوب می شد، امّا در نیمه دوم خلافت خلیفه دوم این حکم دگرگون گشت و سه طلاقه کردن زن در یک مجلس، سه طلاق واقعی تلقی گردید و هر نوع حق رجوع از شوهر سلب شد. (۸۲) در ادامه ثابت خواهیم کرد که حذف «حَیَّ عَلی خیر العمل» از فصول اذان، در عصر خلیفه دوم رخ داده است. بررسی تاریخ اذان و اقامه به روشنی ثابت می کند که جمله «حَیَّ عَلی خیر العمل» از فصول قطعی اذان بوده است و مؤذنان در عصر پیامبر صلّی الله علیه وآله و مدتی پس از آن حضرت، این جمله را ضمن فصول دیگر می گفتند. سپس به علت و یا عللی از اذان حذف گردید. الف. سید مرتضی می گوید: علمای اهل سنت نقل کرده اند که در برخی سال های رسالت، جمله «حَیّ عَلی خیر العمل»، گفته می شد ولی بعداً نسخ شده است. (۸۳) ". ب. ابن عربی در فتوحات می گوید: در جنگ خندق، آنگاه که صحابه پیامبر خندق می کندند، چون وقت نماز فرا رسید، یک نفر از آنان ندا سر داد: «حَیَّ علی خیر العمل» و از آن زمان سنت حسنه شد. (۸۴) ج. شرف

الـدین معروف به سیاغی {متوفای ۱۲۲۱} در کتـاب «الروض النضـیر» می گویـد: صـحیح آن اسـت که اذان بـا «حَیَّ عَلی خیر العمل» تشریع شده است، گذشته بر این همگان اتفاق نظر دارند بر این که در روز خندق، این جمله جزو اذان بوده است. (۸۵) د. سه طایفه بزرگ امامیه، زیدیه و اسـماعیلیه که پیرو مکتب اهل بیت هسـتند، آن را جزو اذان می دانند. (۸۶) اکنون به برخی از روایـات در این مورد اشـاره می کنیم: ۱. متقی هنـدی در کنزالعمال از معجم طبرانی نقل می کنـد: کان بلال یؤذن بالصـبح فیقول: «حَیّ عَلی خیر العمل» (۸۷) بلال در اذان صـبح «حیّ عَلی خیر العمل» می گفت. ۲. حافظ علوی زیدی {۳۶۷ ۴۴۵} در رساله خاص خود به نام «الأذان بحیّ علی خیر العمل» به طور مسـند از «ابی محـذوره» صـحابی رسول خـدا صـلّی الله علیه وآله نقـل می کنـد که پیـامبر به وی اذان آمـوخت و یکی از فصـول آن «حَیّ عَلی خیر العمـل» بود. (۸۸) و سـیره نویسان اتفاق نظر دارند که پیامبر صـلّی الله علیه وآله اذان را پس از بازگشت از جنگ «حنین» به وی آموخت. (۸۹) و غزوه حنین در اواخر سال هشتم هجری، پس از فتح مکه رخ داد و این حاکی است که این فصل از اذان تا آن روز، جزو این فریضه الهی بوده است. این دو نمونه از روایـاتی است که بیـانگر وجود این فصل از اذان در عصـر رسول خـدا صـلّی الله علیه وآله بوده است. در دو رساله بسیار محققانه که به قلم فاضلانه دو عالم زیدی نگارش یافته است به نام های الأذان بحی علی خیر العمل، نگارش حافظ

علوی زید { ۷۲ ۴۴۵}. الاعتصام بحبل اللّه، تألیف امام قاسم بن محمد الزیدی {م۱۰۲۹}؛ از شخصیت های بزرگی از صحابه و تابعان نقل شده که همگی در اذان و اقامه خود ملتزم به گفتن این فصل از اذان بودند. ذکر اسامی و گفته های آنان، در این مختصر نمی گنجد و محققان می توانند به این دو کتاب مراجعه فرمایند. بنابراین، نباید در اصل مشروعیت این فصل از اذان شک کرد. در واقع کسانی که آن را از فصول اذان حذف کرده اند، باید علت آن را بیان کنند. متأسفانه این کار جز «مصلحت اندیشی شخصی» دلیل دیگری نداشته است. حافظ علوی در کتاب «الأذان بحیّ عَلی خیر العمل» به سندی از «حسن بن یحیی بن الحسین بن زید بن علی» نقل می کند که آل رسول خدا صلّی الله علیه وآله بر وجود آن در اذان اتفاق نظر دارند و مؤذنان در عصر ابوبکر نیز به همین شیوه اذان می گفتند، امّا وقتی عمر زمام خلافت را به دست گرفت، گفت: «دعوا حیّ عَلی خیر العمل لئلا یشتغل الناس عن الجهاد فکان أوّل من ترکها «(۹۰)» گفتن حیّ علی خیر العمل را ترک کنید تا مردم به بهانه این که نماز بهترین عمل است، جهاد را ترک نکنند». او {عمر} نخستین فردی بود که این فصل از اذان را ترک کرد». محقق شهیر، سعدالدین تفتازانی {۷۱۲۷۹ } در شرح مقاصد؛ و متکلم معروف اشعری به نام علاء الدین قوشجی {متوفای ۸۷۹} می گویند: عمر بن خطاب نسبت به سه چیز هشدار داد و گفت: «سه چیز در عهد رسول خدا صلّی الله علیه وآله رسمیت داشت و من از آنها باز می دارم، و انجام دهنده

آن را مؤاخذه می نمایم: ۱. متعه زنان، ۲. متعه حج، ۳. گفتن حَیّ عَلی خَیر العمل (۹۱)» مصحلت اندیشی خلیفه، علاوه بر این که نوعی اجتهاد در مقابل نص به شمار می آید، تنها می تواند برای خود او حجت باشد نه برای دیگران و آیندگان. اگر آیندگان از حقیقت امر آگاه شدند، باید سنت را بر بدعت مقدم بدارند، به ویژه آن که ملاک دگرگون گردیده است و دیگر جهادی بر ضد کفر و شرک نیست. از آنجا که تثبیت چنین بدعتی کار آسانی نبود، تنی چند از بزرگان بر این نهی ارزش قائل نشده و همچنان به هنگام اذان این جمله را می گفتند. برهان الدین حلبی {۹۷۵ ۱۰۴۴} در سیره خود می نویسد: عبداللّه ابن عمر و علی بن الحسین در اذان پس از «حَیّ علی الفلاح» جمله «حیّ علی خیر العمل» می گفتند (۹۲) و از آنجا که گفتن این جمله نوعی شعار مخالفت بود، پیوسته در طول تاریخ، موافق و مخالف از آن بهره می گرفتند. در انتفاضه حسنی ها، آنگاه که حسین بن علی بن حسن {صاحب فخ} بر مدینه مسلط شد، عبد اللّه بن حسن أفطس بر بالای مناره ای که روی مرقد پیامبر گرامی صلّی الله علیه وآله است، قرار گرفت و به مؤذن گفت: بگو: «حی علی خیر العمل» مؤذن نیز این جمله را به زبان راند. (۹۳) و نیز در دولت آل بویه که تمایلات شیعی داشتند، شعار شیعیان بغداد در اذانها جمله «حَیّ عَلی خیر العمل» بود، آنگاه که سلجوقی ها روی کار آمدند این شعار ممنوع گردید، و شگفت این است که فرمان دادند در اذان صبح، جمله «الصلاه خیر من النوم»

را بگوینـد، و این جریان در سال ۴۴۸ رخ داد. (۹۴) ۴ شـهادت به ولایت علی علیه السلام سؤال: چرا شیعیان در اذان بر ولایت علی علیه السـلام شـهادت می دهنـد؟ پاسـخ: شـیعیان در اذان پس از شـهادت بر رسـالت پیـامبر گرامی صـلّی الله علیه وآله، بر ولایت امیرمؤمنان علی بن ابی طالب علیه السـلام گواهی می دهنـد، و این مسأله در تمام بلاد شـیعی مشاهـده می شود، در این باره توضـیح چند نکته ضروری است: ۱. تمامی فقهای شـیعه بر این نکته اتفاق نظر دارند که شـهادت ثالثه «شـهادت بر ولایت علی علیه السـلام» جزو اذان نیست و لذا هنگامی که فصول اذان را می شـمارند، آن را هجده فصل بیشتر نمی دانند که عبارتند از: ۴ تکبیر، ۲ بار شهادت بر وحدانیت خدا، ۲ بار شـهادت بر رسالت پیامبر صلّی الله علیه وآله، ۲ بار «حیّ علی الصلاه»، ۲ بار «حی علی الفلاح»، ۲ بـار «حیّ علی خیر العمل»، ۲ تکبیر و ۲بار تهلیل و این سـخنی است که فقهای شـیعه جملگی بر آنند. ۲. اگر فردی شهادت سوم را به عنوان جزئی از اذان بگوید، کار حرامی مرتکب شده و گناه کرده است. ۳. شهادت سوم در اذان، بدون قصد جزئیت جایز و یا مسـتحب است و این استحباب، دو مبنا دارد: الف: علی علیه السلام به حکم قرآن و حدیث رسول گرامی صـلّی الله علیـه وآله، ولیّ خـداست. ب: امـام صـادق علیه السـلام فرمـود: هر گـاه به رسـالت پیـامبر صـلّی الله علیه وآله شهادت دادیـد، بر ولایت علی علیه السـلام نیز گواهی دهیـد. در اثبات اصل نخست و این که علی علیه السـلام ولی خـداست، گذشته

از حدیث متواتر غدیر و روایات متواتر که پیامبر گرامی صلّی الله علیه وآله کراراً فرموده است: یا علیّ أنت ولیّ کلّ مؤمن بعدی، (۹۵) قرآن مجید نیز بر ولایت علی علیه السلام تصریح کرده است، آنجا که می فرماید: «إنّما ولیُّکم اللّهُ ورسولُه وَالّذینَ آمَنُوا الّذینَ یُقیمُونَ الصَّلاه وَیُؤْتُونَ الزَّکاه وَهُمْ راکِعُون * وَمَنْ یَتَوَلَ اللّه وَرَسُولهُ وَالّذینَ آمَنُوا فَإنَّ حِزبَ اللّه هُمُ الْغالِبُون.» (مائده / ۵۵۵۶) «تنها ولی و سرپرست شما خداست و پیامبر او و آنها که ایمان آورده اند؛ همانها که نماز را برپا می دارند و در حال رکوع زکات می دهند و کسانی که ولایت خدا و پیامبر او و افراد با ایمان را بپذیرند، حزب و جمعیت خدا پیروز است». مفسران اتفاق نظر دارند که این آیه در حقّ امیرمؤمنان علی علیه السلام وارد شده است، آنگاه که فقیری وارد مسجد شد و از مردم درخواست کمک کرد و حضرت که در حال رکوع بود، با انگشت خود به فقیر اشاره کرد که انگشتر را از دست او برگیرد و در آن هنگام دو آیه یاد شده فرود آمد. مدارک نزول این حدیث فزونتر از آن است که در اینجا ذکر شود، امّا به عنوان نمونه به چند مورد در پاورقی اشاره می کنیم. (۹۶) بدین ترتیب، با توجه به آیه مذکور و آیات و روایات متعدد دیگر، آشکار می گردد که امیرمؤمنان علیه السلام ولی و سرپرست مؤمنان از جانب خدا است. در خصوص نکته دوم نیز قاسم بن معاویه، از اصحاب امام صادق و کاظم {علیهما السلام}، از آن حضرت چنین نقل کرده است: «هر گاه کسی از شما به وحدانیت خدا

و رسالت پیامبر گواهی داد، برای تکمیل شهادت به ولایت علی علیه السلام نیز گواهی دهد». (۹۷) بنابر آنچه گفته شد، احدی از شیعیان آن را به عنوان جزئی از اذان نمی گوید وحتی برخی در اقامه برای اینکه از دیگر اجزا تمیز داده شود، فقط یک بار آن را می گویند و در این صورت مشکلی در این مورد نخواهد بود. ۵شیعیان و نماز با دست باز سؤال: چرا شیعیان با دست باز نماز می خوانند؟ پاسخ: قرار دادن دست راست بر روی دست چپ در نماز {دست بسته نماز خواندن} از اموری است که استحباب آن بین فقهای سه مذهب از مذاهب چهارگانه اهل سنّت مشهور است: حنفی ها می گویند:روی هم گذاشتن دست ها در نماز، سنّت است وواجب نیست، و برای مرد بهتر است که کف دست راستش را بر پشت دست چپ، زیر ناف قرار دهد، و زن دست ها را بر سینه اش بگذارد. شافعی ها می گویند: گذاشتن دست روی یکدیگر، در نماز، برای مرد و زن سنّت است و بهتر است که کف دست راست را بر پشت دست چپ زیر سینه و بالای ناف به سمت چپ قرار دهد. حنبلی ها می گویند: گذاشتن دست ها روی هم، سنّت است و بهتر است که کف دست راست را بر پشت دست چپ نهاده، زیر ناف قرار دهند. فرقه مالکیّه بر خلاف سه مذهب فوق می گویند: آویختنِ دست ها در نمازهای واجب، مستحب است، قبل از مالکی ها نیز جماعتی همین قول را گفته اند که از آن جمله اند: عبداللّه بن زبیر، سعید بن مسیّب، سعید بن جبیر، عطاء، ابن جریح، نخعی، حسن بصری، ابن سیرین و جماعتی از فقها. از امام اوزاعی

منقول است که نمـازگزار، بین آویختن دست هـا یـا روی هم قرار دادن آنهـا مخیر است. (۹۸) امّا مشـهور بین شیعه امامیّه آن است که قرار دادن دست ها روی یکدیگر در نماز، حرام، و موجب بطلان نماز است و به ندرت از فقهای شـیعه کسـی قائل به کراهت شده، مانند ابو الصلاح حلبی در کافی. (۹۹) کیفیت نماز پیامبر صـلّی الله علیه وآله با این که به جز مالکی ها، مذاهب دیگر اهل سـنّت، قرار دادن دست چپ بر دست راست در نماز را جایز شـمرده اند و درباره این مسأله سخن بسیار گفته اند، با این حـال دلیـل قـانع کننـده ای حتّی بر جواز آن ندارنـد، چه رسـد بر اسـتحباب. بلکه می توان ادّعـا کرد که دلایلی بر خلاف ادعـای آنـان وجود دارد و روایـاتی که از فریقین {شـیعه و سـنّی} بیـانگر طریقه نمـاز گزاردن رسول اکرم صـلّی الله علیه وآله است، از گذاشـتن دست ها بر یکدیگر سـخنی به میان نیاورده است و امکان ندارد که پیامبر صلّی الله علیه وآله امر مستحبّی را در طول حیـات خود {یا بخشـی از آن} ترک نمایـد. اکنون سه نمونه از این روایات، دو مورد از طریق اهل سـنّت و دیگری از طریق شـیعه امامیّه را ذکر می کنیم که هر دو روایت، چگونگی نماز پیامبر صـلّی الله علیه وآله را بیان می کنـد و در هیـچ یک کو چکترین اشاره ای به روی هم قرار دادن دست نشـده، چه رسـد به چگونگی آن: الف: حـدیث ابی حُمیـد ساعـدی حدیث ابی حُمیـد ساعـدی را برخی از محـدّثان {سـنّی} روایت کرده انـد و ما از کتاب سـنن بیهقی نقل می کنیم که گفت: او رو به اصحاب پیامبر کرد و گفت: من

داناترین شما به نماز رسول خدا صلّی الله علیه وآله هستم. گفتند: به چه سبب؟ زیرا تو نه بیش از ما پیرو آن حضرت بوده ای و نه افزونتر از ما مصاحبتش کرده ای. گفت: چرا، گفتند: پس {کیفیّت نماز آن حضرت را} بر ما عرضه کن. ابوحُمید گفت: رسول خدا صلّی الله علیه وآله هرگاه می خواست به نماز بایستد، دست ها را تا برابر شانه هایش بالا می بُرد، سپس تکبیر می گفت و هنگامی که همه اعضایش به حال اعتدال در جای خود قرار می گرفت به قرائت می پرداخت، آنگاه تکبیر می گفت و دست ها را تا برابر شانه بالا می بُرد، پس از آن به رکوع می رفت و دو کف دست را بر زانوها می گذاشت و در حال اعتدال که نه سرش را بالا می گرفت و نه پایین می انداخت، رکوع را انجام می داد. سپس از رکوع سر بلند می کرد {می ایستاد} و می گفت: سمع اللّه لمن حمده. آنگاه دست ها را تا برابر شانه ها بالا می بُرد و تکبیر می گفت، سپس {برای سجده} متوجّه زمین شده و دست هایش را {در سجده} از پهلوهایش جدا می گرفت، آنگاه سر از سجده برمی داشت و پای چپش را خم می کرد و بر آن می نشست. انگشتان پاهایش را در سجده باز می نمود و سجده دوم را نیز همین گونه انجام می داد و پس از سجده، تکبیر می گفت، سپس پایش را خم کرده بر آن می نشست در حالی که هر عضوی به حال اعتدال قرار می گرفت. رکعت بعدی را هم به همین کیفیّت انجام می داد و پس از دو رکعت در حال قیام تکبیر می گفت و دست هایش را تا برابر شانه ها بالا می برد همانگونه که تکبیر افتتاحیّه را انجام می داد و در

بقیّه نمازش نیز همین طور عمل می کرد تا به سجده آخر. پس از آن سلام می گفت، پای چپ را عقب قرار می داد و بر سمت چپ بر وَرِک (۱۰۰) می نشست.

همه گفتند: ابوحمید راست گفت، رسول خدا صلّی الله علیه وآله بدین گونه نماز می گزارد. (۱۰۱) این بود حدیثی در مقام بیان کیفیّت نماز رسول خدا صلّی الله علیه وآله که از طریق اهل سنّت روایت شده که وجه دلالت آن را دانستیم. اکنون به حدیثی که شیعه امامیه روایت کرده توجه کنید: ب: حدیث حمّاد بن عیسی حمّاد بن عیسی از امام جعفر صادق علیه السلام روایت کرده که آن حضرت فرمود: چه قدر ناپسند است برای مردی که ۶۰ یا ۷۰ سال از عمرش بگذرد و یک نماز با شرایط کامل انجام نداده باشد. حمّاد گفت: از این سخن امام علیه السلام } در دلم احساس حقارت کردم و عرض کردم: فدایت شوم، نماز را {با شرایط کامل} به من تعلیم فرما. پس ابوعبداللّه علیه السلام جعفر بن محمّد {علیهما السلام} } راست قامت رو به قبله ایستاد و دست هایش را با انگشتان بسته بر روی رانهایش انداخت و پاهایش را نزدیک به هم به فاصله سه انگشت باز قرار داد و انگشتان پاهایش همه رو به قبله بود و آنها را از قبله منحرف نمی کرد و با خشوع و فروتنی تمام بود، پس تکبیر گفت و سوره حمد و قل هو اللّه احد را با ترتیل قرائت کرد، سپس به اندازه نفس کشیدنی در حال قیام صبر کرد و پس از آن تکبیر گفت در حالی که هنوز ایستاده بود، آنگاه به رکوع

رفت و دو کف دستش را با انگشتان باز روی کاسه زانوهایش قرار داد و زانوها را به عقب داد تا پشتش صاف شد به طوری که اگر قطره ای آب یا روغن بر پشتش ریخته می شد به واسطه راست بودن پشتش به هیچ طرف مایل نمی گشت، امام گردنش را {در رکوع} راست گرفت و چشمانش را بست و سه مرتبه با ترتیل تسبیح {سبحان رَبّی العظیم وبحمده} گفت، سپس راست قامت ایستاد و چون کاملاً ـ به حال قیام درآمد، گفت: «سمع اللّه لمن حمده» و بعد از آن در همان حال قیام، تکبیر گفت و دستها را تا مقابل صورت بالا آورد، و آنگاه به سجده رفت و دستهایش را قبل از زانوها بر زمین گذاشت و سه مرتبه گفت: سبحان ربّی الأعلی وبحمده، و {در سجده} عضوی از بدنش را بر عضو دیگر نگذاشت و بر هشت موضع سجده کرد: پیشانی، دو کف دست، دو کاسه زانو، دو انگشت ابهام پا، و بینی،

{ گذاشتن هفت موضع در سجده بر زمین واجب و گذاشتن بینی بر خاک سنّت است که اِرغام نامیده می شود}. سپس سر از سجده برداشت و هنگامی که راست نشست، تکبیر گفت و ساق پای چپ را خم کرده، روی آن نشست و پشت پای راستش را بر کف پای چپش گذاشت و گفت: «أستغفر اللّه ربّی و أتوب إلیه»، و در همان حال نشسته تکبیر گفت و بعد سجده دوم را مانند سجده اوّل بجا آورد و همان ذکر تسبیح را در سجده دوم نیز گفت و از عضوی از بدنش برای عضو دیگر در رکوع و سجود کمک نگرفت

و در حال سجده دست هایش را به صورت بال از بدنش جدا گرفت و ذراعِ دستها را بر زمین نگذاشت و بدین ترتیب دو رکعت نماز بجا آورد. سپس فرمود: ای حمّاد، این گونه نماز بخوان، و در نماز به هیچ سویی التفات مکن و با دست ها و انگشتانت بازی مکن و آب دهان به راست و چپ یا پیش رویت مینداز. (۱۰۲) چنان که ملاحظه می شود هر دو روایت در صدد بیان کیفیّت نماز واجب است و در هیچکدام کوچکترین اشاره ای به روی هم گذاشتن دست ها نشده است، زیرا اگر گرفتن دست سنّت بود، امام صادق علیه السلام در بیان خود آن را ترک نمی کرد و حال این که آن حضرت با عمل خود، نماز رسول خدا صلّی الله علیه وآله را برای ما مجسّم می کرد، چون او از پدرش امام باقر علیه السلام و امام باقر علیه السلام از پدرانش و آنها از امیرمؤمنان علیه السلام و او از رسول اعظم صلوات اللّه علیهم اجمعین گرفته اند. بنابراین، دست روی دست گذاشتن در نماز بدعت است؛ زیرا گرفتن دست در واقع داخل کردن چیزی است در شریعت که از شریعت نیست. ج. آموزش نماز به کسی که نماز صحیح نمی خواند در میان محدثان اهل سنت حدیثی است به نام «حدیث المسیء صلاتُه» یعنی حدیث کسی که نماز خود را صحیح نمی خواند، در این حدیث چنین آمده است: ابوهریره می گوید: پیامبر وارد مسجد شد، مردی نیز وارد مسجد شد و نماز گزارد، سپس به حضور پیامبر آمد و سلام کرد. پیامبر سلام او را پاسخ گفت و فرمود: برگرد و دو مرتبه نماز بخوان، رفت

و نماز گزارد و به سوی پیامبر بازگشت، پیامبر نیز فرمود: برگرد باز نماز بگزار، این کار سه بار تکرار شد، سرانجام آن مرد عرض کرد: سوگند به خدایی که تو را به حق مبعوث کرده است، من جز آنچه انجام می دهم، چیزی نمی دانم، چه بهتر که نماز را به من بیاموزی. در این هنگام پیامبر فرمود: هرگاه به نماز ایستادی تکبیر بگو، سپس آنچه از آیات قرآن می دانی، بخوان، سپس رکوع کن به گونه ای که بدنت آرام گردد، آنگاه پیامبر دیگر اجزا و شروط نماز را به او می آموخت (۱۰۳) و هیچ اشاره ای به گذاردن دست راست بر دست چپ نمی کند، در حالی که اگر این کار واجب و یا مستحب مؤکد بود، از گفتن آن خودداری نمی کرد. نظر ائمّه اهل بیت علیهم السلام با توجه به آنچه تاکنون گفته شد، روشن گردید که سنت بودن دست روی دست گذاشتن در نماز ثابت نشده است، بدین جهت می بینیم که ائمّه اهل بیت علیهم السلام از این عمل {گرفتن دست در نماز}، احتراز می کردند و آن را از افعال مجوس در مقابل پادشاه می دانستند. محمّد بن مسلم از امام جعفر صادق یا امام محمّد باقر {علیهما السلام} روایت کرده، می گوید: به آن حضرت عرض کردم: حکم کسی که دستش را در نماز بر دست دیگر می گذارد، چیست؟ فرمود: این عمل، تکفیر است و نباید انجام شود. {تکفیر به معنی تعظیم در مقابل پادشاهان است}. زراره از حضرت امام محمّد باقر علیه السلام روایت کرده که فرمود: بر تو باد توجه به نماز، و در نماز تکفیر مکن {دستهایت را بر هم مگذار}، زیرا مجوس این عمل

را انجام می دهند. صدوق به سندی از امیر مؤمنان علی علیه السلام روایت کرده که آن حضرت فرمود: مسلمان دستهایش را در نماز جمع نمی کند و در حالی که در مقابل خدای عزّ وجلّ ایستاده است، تشبّه به اهل کفر {یعنی مجوس} نمی ورزد. (۱۰۴) در خاتمه یادآوری می کنیم که آقای دکتر علی سالوس بعد از نقل نظریات و فتاوای فقهای شیعه و سنّی، {در مورد نهادن دست ها بر یکدیگر در حال نماز} به کسانی که دست روی دست گذاشتن را حرام می دانند حمله کرده و می گوید: «کسانی که قائل به حرمت و مبطل بودن این عمل هستند یا تنها آن را حرام می دانند، به واسطه تعصب مذهبی، بین مسلمین اختلاف و تفرقه ایجاد می کنند». (۱۰۵) جا دارد از ایشان پرسیده شود: اگر تلاش و بررسی وتحقیق در کتاب و سنّت، شیعه را به این نتیجه رسانده که گرفتن دست در نماز، امری است که بعد از نبی اکرم صلّی الله علیه وآله پیدا شده و مردم در زمان خلفا به آن امر می شدند، گناه شیعه چیست؟ و در این صورت هر کس گمان کند که آن عمل جزئی از نماز است چه واجب باشد یا مستحب، تحقیقاً در دین امری را بدعت نهاده که از دین نیست. آیا جزای کسی که در کتاب و سنّت اجتهاد و تحقیق نماید این است که با تیر اتّهام به تعصّب مذهبی و ایجاد اختلاف، مورد هدف قرار گیرد؟ اگر این اتّهام بجا باشد، آیا امام مالک را نیز می توان این گونه متّهم کرد؟ زیرا او گرفتن دست را مطلقاً، یا در نمازِ واجب، مکروه می داند. آیا می توان امام

دارالهجره را به تعصّب مذهبی و ایجاد خلاف متّهم کرد؟ به چه دلیل دست بسته نماز خواندن را نشانه تعصّب مذهبی و میل به اختلاف بین مسلمین نمی دانید؟ قضاوت با شماست. ۶ سجده بر تربت سؤال: چرا شیعه امامیه، در نماز، بر تربت سجده می کند؟ پاسخ: از نظر شریعت مقدس اسلام، سجده فقط برای خدا شایسته و جایز است، و بر غیر او نمی توان پیشانی بر زمین سایید، و این سخنی است که همه فقهای اسلام بر آن اتفاق نظریه دارند. اگر اختلافی وجود دارد، به مورد دیگر مربوط می شود و آن این که از نظر فقه شیعی فقط می توان بر دو چیز سجده کرد: ۱. زمین، مانند خاک و سنگ و مانند آن دو. ۲. چیزی که از زمین می روید، مشروط بر این که پوشیدنی و خوردنی نباشد. از نظر فقه سنی، دایره حکم وسیع تر است، آنها سجده بر منسوجاتی از پشم و پنبه و مو را جایز می دانند، تنها شافعی است که می گوید: بر گوشه دستار و اطراف جامه و آستین پیراهن سجده جایز نیست. (۱۰۶) اکنون باید دید روایاتی که از پیامبر گرامی صلّی الله علیه وآله در قلمرو گفتار و رفتار وی وارد شده است، کدام یک از دو نظریه را تأیید می کند. مسلماً پیامبر گرامی صلّی الله علیه وآله به حکم قرآن، «اسوه و الگو» است و هیچ فردی نمی تواند رأی خود را بر گفتار و رفتار او مقدم بدارد. بررسی احادیث اسلامی که در صحاح و سنن وارد شده، این مطلب را ثابت می کند که حکم نهایی سجدگاه و به تعبیر فقیهان «ما یصحّ علیه السجود»، در سه مرحله

بیان گردیده است. در مرحله نخست فقط سجده بر زمین تشریع گردید و سجده بر غیر آن جایز نبود، و هر چه هم یاران پیامبر از گرمی سنگریزه های مسجد نبوی شکایت می کردند رسول گرامی صلّی الله علیه وآله به شکایت آنان ترتیب اثر نمی داد، وحتی اگر شخصی بر گوشه دستار خود سجده می کرد، رسول گرامی صلّی الله علیه وآله آن را از زیر پیشانی او می کشید و کراراً می فرمود: «ترّب!» یعنی صورت خود را خاک آلود کن. به خاطر الزامی بودن سجده بر زمین، یاران رسول خدا صلّی الله علیه وآله برای پرهیز از گرما، سنگریزه ها را در دست خود نگاه می داشتند تا مقداری خنک شود آنگاه به هنگام فرود برای سجده، بر آنها سجده می کردند. در این مرحله فقط و فقط سجده بر زمین، آن هم به صورت طبیعی جایز بود. در مرحله دوم، وحی الهی بنابر مصلحت، موضوع را توسعه داد و سجده بر حصیر و بوریا نیز تشریع شد، و همگی می دانیم که حصیر و بوریا از روییدنی ها است و از این جهت گشایشی در امر سجده پدید آمد. در مرحله سوم اجازه داده شد که به هنگام ضرورت و ناچاری، مانند گرمای شدید و غیره، بر گوشه دستار و مانند آن سجده کنند، و در غیر ضرورت از سجده کردن بر غیر زمین و روییدنی ها بپرهیزند. این مراحل سه گانه تشریع در موضوع سجده است. فلسفه سجده بر خاک در بیانات پیامبر صلّی الله علیه وآله نکته لازم به ذکر آن است که شخص رسول گرامی صلّی الله علیه وآله فلسفه سجده بر خاک را در حدیثی بیان کرده است و به

روشـنی می رساند که اصـرار تشریع اسلامی بر سجده بر زمین، جنبه تربیتی داشته است. حضرتش فرمود: «هرگاه کسی از شما نمـاز گزارد، پیشانی و بینی خود را بر زمین قرار دهـد تا ذلت وخضوع خود را آشـکار سازد». } (۱۰۷) هشـام بن حکم از امام صادق علیه السـلام فلسـفه سـجده بر زمین را پرسـید. امام در پاسـخ او چنین فرمود: زیرا سـجده، خضوع و فروتنی در برابر خدا است و هرگز شایسـته نیست انسـان پرستشـگر، بر خـوردنی هـا و پوشـیدنی هـا سـجده کنـد؛ زیرا معبود دنیاپرسـتان خوراک و پوشـاک است. بنـابراین نبایـد بر آنچه معبود دنیـا پرسـتان است سـجده کرد، در حـالی که سـجده بر خاک و زمین، بالاترین و برترین مظهر فروتنی و خضوع در برابر خداست. (۱۰۸) از آنجا که سجده بر خاک مظهر کامل عبودیت و اظهار بندگی است، عمر بن عبدالعزیز بر حصیر تنها اکتفا نمی کرد، بلکه مقداری خاک بر حصیر می ریخت و بر آن سجده می نمود. ابن حجر در شرح صـحیح بخاری می گویـد: کانَ عُمَرُ بْنُ عَبـد العَزیز الخَلیفَه الأَموَی لا یکتَفی بالخَمرَه، بَلْ کانَ یَضَعُ عَلَیْها التُّرابَ وَیسـجُد عَلَیه. (۱۰۹) حتّی عروه بن زبیر نیز جز بر زمین بر چیز دیگر سجده نمی کرد. (۱۱۰) مسروق که یکی از تابعان است، به هنگام سفر، خشتی را با خود برمی داشت تا در کشتی بر آن سجده کند. (۱۱۱) ابن ابی شیبه، شیخ بخاری می گوید: نماز بر «طنفسه» {که نوعی فرش کرک دار است} امری است جدید؛ و از رسول خدا به سند صحیح روایت شده است که بدترین امور، امر بی سابقه است و هر امر بی سابقه بدعت است. (۱۱۲) سجده بر تربت امام

حسین علیه السلام در اینجا سؤالی مطرح است که چرا شیعیان از میان سرزمین های جهان، خاک کربلا را برگزیده اند و ترجیح می دهند به هنگام نماز بر آن سجده نمایند و چرا قطعه هایی از تربت یاد شده را در مساجد و خانه های خود یا به هنگام مسافرت با خویش به همراه دارند؟ پاسخ این پرسش روشن است و آن این که سجدگاه باید از هر آلودگی پاک باشد، و چون در همه شرایط سجده بر زمین پاک امکان پذیر نیست، به پیروی از تابعی بزرگ «مسروق بن أجدع» بخشی از خاک پاک را به صورت قطعه درآورده و همراه دارند تا در همه جا سجده بر خاک پاک امکان پذیر باشد، درست مانند کسانی که در حال سفر، مقداری خاک همراه خود می برند که اگر نیازی به تیمم پیدا کردند، بر آن تیمم کنند وامّا اینکه چرا از میان خاک ها، تربت کربلا را انتخاب کرده اند، علت آن است که وقتی نمازگزار پیشانی خود را بر آن خاک مقدس می گذارد، فداکاری های بی نظیر بزرگ مرد تاریخ از خاندان رسالت را به یاد می آورد که جان و مال و فرزندان خود را در راه اعتلای اسلام فدا نمود و زیر بار ظلم و ستم نرفت و درس آزادگی و حمیت و غیرت دینی به جهانیان آموخت. سجده بر تربت حسین علیه السلام نه تنها انسان را از مسیر توحید خارج نمی سازد، بلکه به سجود او اخلاص می بخشد و او را برای فداکاری در راه دین که نماز جزئی از آن است آماده می سازد. علی بن عبدالّله بن عباس که از تابعان است به «رزین» نوشت: أَن ابْعَثْ إِلَيّ بِلَوح مِنْ

أَحجارِ المَروَه أَسْجُدُ عَلَيْهِ (۱۱۳) «قطعه سنگی از سنگ های کوه مروه را برای من بفرست تا بر آن سجده کنم.» چراکه کوه مروه شاهد فداکاری های زن با ایمانی است که برای تهیه آب، هفت بار میان دوکوه دوید، ودر راه خدا، سختی ها تحمل نمود. شیخ طوسی با سند خود از معاویه بن عمار نقل می کند امام صادق علیه السلام کیسه زرد رنگی از جنس «دیبا» داشت که مقداری از تربت امام حسین علیه السلام در آن کیسه بود، به هنگام نماز آن را بر روی سجاده خود می ریخت و بر آن سجده می کرد. (۱۱۴) کسانی که سجده بر تربت کربلا را نوعی پرستش انسان تلقی می کنند، «مسجود له» را از «مسجود علیه» باز نشناخته اند، در تمام احوال سجده برای خدا است و او «مسجود له» است، و چیزی که پیشانی بر آن می نهیم مسجود علیه» است؛ خاک باشد یا فرش، خاک کربلا باشد، یا خاک مدینه و یا سنگ مروه. ۷ جمع بین دو نماز سؤال: چرا شیعیان نمازهای پنجگانه را در سه وقت می خوانند؟ پاسخ: مسأله» جمع بین الصلاتین» از مسائل مهم فقهی و حساس است که اخیراً از طرف دانشمندان محقق شیعه مورد بحث و بررسی قرار گرفته است؛ زیرا برخی تصور می کنند که جمع بین دو نماز نوعی خواندن نماز در غیر وقت شرعی است، برای روشن شدن موضوع ابتدا نکاتی را یادآور می شویم: (۱۱۵) ۱. همه گروه های اسلامی در این مسأله اتفاق نظر دارند که در» عرفات» می توان هر دو نماز ظهر و عصر را در وقت ظهر، با هم و بدون فاصله ادا کرد، و در «مزدلفه» نیز جایز است نماز

مغرب و عشا را در وقت عشا بجا آورد. ۲. حنفی ها می گویند: جمع بین نماز ظهر و عصر در یک وقت، و نماز مغرب و عشا در یـک وقت، تنهـا در همـان دو مورد« عرفه» و« مزدلفه» جـایز است و در سـایر موارد، جایز نیست. ۳. حنبلی هـا، مالکی ها و شـافعی ها می گوینـد: جمع بین نماز ظهر و عصر و یا جمع میان نماز مغرب و عشا در یک وقت خاص، علاوه بر دو مورد یاد شـده، در حال سـفر نیز جایز است. برخی از این گروه ها، با هم خوانـدن دو نماز را در موارد اضـطراری؛ مانند زمانی که باران ببارد و یا نمازگزار بیمار یا در هراس از دشمن باشد، جایز می دانند. (۱۱۶) ۴. شیعه بر آن است که هر یک از نمازهای ظهر و عصر و نمازهـای مغرب و عشـا، یـک «وقت خـاص» دارنـد و یـک «وقت مشترک» ؛الف. وقت خـاص نماز ظهر، از آغاز ظهر شرعی {وقت زوال} است تـا مقـدار زمانی که چهار رکعت نماز خوانـده می شود، در این مـدّت محـدود، تنها نماز ظهر را می توان بجا آورد. ب. وقت خاصّ نماز عصر، زمانی است که از آن لحظه تا وقت غروب، تنها به اندازه مدّت خواندن نماز عصر، فرصت باشـد. ج. وقت مشترک بین دو نمـاز ظهر و عصر، از انتهـای وقت خـاص نمـاز ظهر، تا ابتـدای وقت خاص نماز عصر است. سـخن شیعه آن است که در تمام این وقت مشترک، می توان نماز ظهر و عصر را با هم و بدون فاصله خواند. اهل سنت به خاطر دیدگاه خاصی که در تقسیم وقت {از زوال تا غروب} دارند، هیچ گاه به وقت مشترک

میـان ظهر و عصـر مثلاً قائل نیسـتند، زیرا معتقدنـد که از اوّل زوال تا سایه شاخص به انـدازه آن گردد، وقت مختص نماز ظهر است و نمی توان نمـاز عصـر را در این وقت به جا آورد، از آن به بعـد وقت نماز عصـر آغاز می گردد تا غروب، و مختص به آن می باشـد بـا چنین دیـدگاهی هرگز نمی توان بین دو نمـاز جمع کرد، زیرا لازمه آن این است که انجام یکی از آن در غیر وقت خود باشد. شـیعیان معتقدند که این تقسیم بندی، مربوط به وقت فضیلت هر دو نماز است، نه وقت اجزاء، یعنی بهتر است نمـاز عصـر را مـوقعی خوانـد که سـایه شـاخص به انـدازه آن باشـد، ولی اگر کسـی قبـل از آن هم بخوانـد مجزی است، دقت فرمایید. از طرف دیگر روایات زیادی حاکی است که رسول خدا، در سفر و احیاناً در حضر بدون کوچک ترین عذر، میان دو نماز جمع نموده است و آنان برای حفظ دیدگاه خود در تقسـیم وقت ناچار شدند که این روایات را به نحو بسـیار بعید از واقع توجیه کنند، به تفسـیر این روایات از دیدگاه شـیعیان و اهل سـنت توجه کنید:الف. شـیعه بر آن است که بر مبنای این روایات، پس از اتمام نماز ظهر، می توان نماز عصـر را بجا آورد و همچنین پس از خواندن نماز مغرب، می توان نماز عشا را ادا نمود و این مسأله به زمان یا مکان یا شـرایط خاصّـِی بستگی ندارد، بلکه در همه جا و همه وقت، جایز است. ب. دیگران به خاطر نفی وقت مشترک و منحصر کردن وقت به وقت اجزاء می گویند: مقصود روایت این است که نماز

ظهر، در آخر وقت آن، و نماز عصر در اوّل وقت آن بجا آورده شود. دقت در فلسفه جمع بین دو نماز، بی پایگی این تفسیر را روشن می سازد، زیرا علت تجویز جمع بین الصلاتین، ایجاد سهولت بر امت اسلامی است که بتوانند در تمام حالات هر دو نماز ظهر و عصر را مثلاً در یک زمان بخوانند و این در صورتی تحقق پیدا می کند که جز به مقدار چهار رکعت از اوّل و چهار رکعت از آخر، بقیه زمان ها «وقت مشترک» هر دو نماز باشد. امّا اگر جمع بین دو نماز را مطابق با نظر اهل سنت تفسیر کنیم و بگوییم پیامبر صلّی الله علیه وآله ظهر را در وقتی بجا آورد که با پایان آن، سایه شاخص به اندازه خود آن شود و سپس بلافاصله نماز عصر را بخواند، در این صورت به جای تسهیل، کار را مشکل و پیچیده تر کرده ایم، زیرا شناخت اول وقت و آخر آن در تمام اعصار، خصوصاً در مناطقی که ابزار و ادوات دقیق موجود نباشد، بسیار کار مشکلی است. ۸ خمس در غیر غنائم جنگی سؤال: فقیهان سنی خمس را فقط در غنائم جنگی واجب می دانند، چرا فقیهان شیعه آن را توسعه داده اند؟ پاسخ: خمس، همان گونه که در غنائم جنگی واجب است، در دیگر درآمدهای مشروع نیز، با شرایطی که فقها در کتاب خمس گفته اند، واجب و لازم است. اکنون مسأله را بر قرآن و سنت پیامبر صلّی الله علیه وآله عرضه می کنیم. قرآن کریم می فرماید: «وَاعْلَمُوا أَنّما غَنِمْتُمْ مِنْ شَیء فَأَنَّ لِلّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِی الْقُربی وَالْیَتامی وَالْمَساکِینِ و ابنِ السَّبیلِ إِنْ کُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللّهِ وَما

أَنْزَلْنـا عَلى عَبْـدِنا يَوْمَ الْفُرقـانِ يَوْمَ التَقَى الْجَمْعانِ وَاللّهُ عَلى كُلِّ شَـىءٍ قَـدِيرٌ» (انفال / ۴۱) «بدانیـد هرگونه غنیمتی که به دسـت آوردیـد، یک پنجم آن برای خدا و پیامبر و نزدیکان و یتیمان و مسـکینان و واماندگان در راه است، اگر به خدا و آنچه که بر بنـده خود در روز جدایی حق از باطل و روز درگیری دو گروه نازل کرده، ایمان دارید، خداوند بر هر کاری تواناست آیا آیه مبارکه تنها ناظر به غنائم جنگی است، یا مدلول وسیع و گسترده دارد؟ برای پاسخ به این پرسـش، باید مادّه «غنم» از نظر لغت مورد بررسـی قرار گیرد. در کتـاب هـای فقهی هرگـاه که لفظ غنیمت به کار رود، ، معمولاً مورد آن، غنائم جنگی است، ولی این سـبب نمی شود که مـا دلالـت آیه را محـدود به درآمـدهای جنگی کنیم، بلکه اطلاق آیه که هر درآمـدی را شامل است، برای ما حجت می باشـد. لغت نویسان عرب برای لفظ غنیمت معنی وسـیعی ذکر می کنند که اختصاص به غنائم جنگی ندارد. برخی را یـادآور می شویم:۱. خلیل بن احمـد فراهیدی {م۱۷۰ه} می گویـد: «هر چه را که انسـان بـدون رنـج به دست آورد، غنیمت است».) ۱۱۷) ۲. ازهری می گوید: «غنم به دست آوردن چیزی است و اغتنام، بهره برداری از غنیمت است». (۱۱۸) ۳. ابن فارس می نویسد: «غنم یک ریشه بیش نیست که حاکی از به دست آوردن چیزی است که پیش تر دارای آن نبوده است و بعد، در مورد غنائم جنگی به کار می رود». (۱۱۹) در این جا به همین مقدار از گفتار بزرگان ادب اکتفا می کنیم، با ذکر این نکته که تفسیر غنیمت به مطلق «درآمد»،

در اغلب لغتنامه های عربی وارد شـده است. (۱۲۰) اتفاقاً قرآن این واژه را در مطلق «سود بردن» به کـار می برد، آنجـا که می فرمایـد: «یـا أَیُّهَـا الَّذِینَ آمَنُوا إِذا ضَـرَبْتُمْ فِی سَبِیـلِ اللّهِ فَتَبَیَّنُوا وَلا تَقُولُوا لِمَنِ أَلْقی إِلَیْکُمُ السَّلام لَسْتَ مُؤْمِناً تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَیاه الـدُّنْیا فَعِنْـدَ اللّهِ مَغانِمُ کَثِیرَه (نساء / ۸۹۴) ای افراد بـا ایمـان، هنگـامی که در راه خـدا گام می زنیـد برای جهاد سـفر می کنید تحقیق کنیـد. و به کسـی که بر شـما سـلام می کنـد نگویید مؤمن نیستی، تا بخواهید از این راه به کالاهای دنیوی دست یابید، زیرا نزد خداوند بهره های فراوانی است». جمله «فعند اللّه مغانم» در این آیه، پاداش های دنیوی و اخروی را شامل می شود، هر چنـد مربوط به درآمـدهای جنگی نباشد، بلکه می توان گفت مراد از آن، پاداش اخروی است، در مقابل «عَرَضَ الْحَیاه الدُّنیا»، «کالاهای زندگی دنیوی». ابن ماجه در سـنن خود، از رسول خدا صـلّی الله علیه وآله نقل می کند که پیامبر صلّی الله علیه وآله به هنگام دریافت زکات می فرمود: «خداونـدا! این زکات را برای پردازنده آن سود و پاداش قرار ده و آن را ضـرر و زیان قرار مده». (۱۲۱) احمـد بن حنبـل از رسـول خـدا صـلّی الله علیه وآله نقـل می کنـد: «سود مجـالسِ یـاد خـدا، بهشت است» (۱۲۲) حضرتش ماه رمضان را چنین توصیف می کند: «غنم للجنّه» (۱۲۳. (سودی برای بهشت است». روشن ترین گواه بر این که آیه هر چنـد در مورد غنائم جنگی نازل شده است، ولی حکم آن اختصاص به مورد نزول ندارد، این است که فقهای چهار مذهب اهل سنّت، در مواردی که مال به دست آمده از غنائم جنگی نبوده است،

پرداخت خمس را لازم دانسته و با آیه شریفه استدلال نموده اند. خمس در معادن خمس در معادن یکی از مالیات های اسلامی است که اسلام آن را واجب کرده است و فقیهان حنفی به هنگام استدلال بر وجوب خمس در معادن با دو چیز استدلال کرده اند:۱. آیه غنیمت {که پیش تر آن را ذکر کردیم. }۲. حدیث پیامبر صلّی الله علیه وآله: «وفی الرِّکازِ الْخُمُسُ» (۱۲۴) «در چیزهای زیر خاکی معدن و گنج خمس واجب است». بررسی کتب حدیث بیانگر آن است که در روایات متعددی جمله یاد شده از پیامبر صلّی الله علیه وآله وارد شده است. خمس درآمد کسب و کار از نظر شیعه به کلیه درآمدهای کسبی یک فرد، پس از کسر هزینه سال، خمس تعلق می گیرد. البته در این مسأله شرایط دیگری لازم است که اینجا مجال بیان آن نیست، بلکه هدف این است که نشان دهیم قول امامیه در این جا با روایاتی که اهل سنّت از پیامبر اکرم صلّی الله علیه وآله نقل می کنند، کاملاً موافق است. از آنجا که در این مختصر نمی توانیم همه آنچه را که در این مسأله آمده است، نقل کنیم، به نقل برخی از آنها بسنده می کنیم:۱. هیئت اعزامی «عبدالقیس» قبیله عبدالقیس در منطقه شرق عربستان زندگی می کردند، و امروز نیز مردم قطیف و احساء و حتی بحرین منتسب به همین قبیله می باشند. رئیس قبیله به نام عبدالقیس به حضور پیامبر صلّی الله علیه وآله رسید و گفت: میان ما و شما، قبایلی زندگی می کنند که مشرک هستند و اجازه نمی دهند ما، جز در ماه های حرام، به حضور شما برسیم. از شما می خواهیم آموزش های لازم را

به ما بدهید و ما نیز آنها را به دیگران منتقل کنیم، پیامبر صلّی الله علیه وآله فرمود: «من شما را به چهار کار فرمان می دهم و از چهار کار باز می دارم: ۱. فرمان می دهم به ایمان به خدا و می دانید ایمان به خدا چیست؟ شهادت به یگانگی او، ۲. به برپایی نماز، ۳. پرداخت زکات، ۴. پرداخت خمس از غنیمت». (۱۲۵) باید دقت شود که مقصود از مغنم چیست؟ در اینجا دو احتمال وجود دارد:أ. غنائم جنگی. ب. درآمدهای حلال. مسلّماً احتمال نخست منفی است، زیرا هیئت عبدالقیسی آشکارا می گفتند که ما توان ملاقات با شما را جز در ماه های حرام نداریم؛ زیرا خروج ما از منطقه و عبور از میان قبایل، مایه خطر و خونریزی است. چنین مردمی چگونه می توانستند به جنگ با دشمن بپردازند و از آنها غنیمت بگیرند؟ ! از این گذشته جهاد با دشمن بدون اذن پیامبر و جانشین او جایز نیست. ممکن است تصوّر شود که مقصود، شبیخون زدن و غارت کردن است. این احتمال نیز صحیح نیست، زیرا پیامبر اکرم صلّی الله علیه وآله از هر نوع غارت نهی کرده و سخن ایشان در کتب حدیث وارد شده است که: «نهی النبیّ عن النهب...»؛ (۱۲۶) «پیامبر از غارت گری نهی کرد.» در این صورت جز درآمدهای حلال انسان، پس از کسر هزینه ها، چیز دیگری مورد نظر نخواهد بود. ۲. پیامبر صلّی الله علیه وآله آنگاه که عمرو بن حزم را به یمن اعزام کرد، فرمانی برای او نوشت که بخشی از آن چنین است: «أَمَرَهُ بِتَقْوَی اللّه فی أَمْرِهِ کُلّهِ، وَأَنْ یَأْخُذَ مِنَ الْمَغانِمِ خُمسَ اللّهِ وَما کَتَبَ عَلی

الْمُؤْمِنينَ مِنَ الصَّدَقَه مِنَ الْعِقـار عُشـرُ مـا سَـِقى البَعلَ، وَسَـِقَتِ السَّماءُ، وَنصفُ العُشـر مِمّا سَـِقَی الغرب (۱۲۷). نخسـت برخی از واژگان به کار رفته در فرمان را توضـیح می دهیم:الف. «العقار» به معنی زمین است و در این جا مقصود، زمین های کشاورزی است. ب. «البعل» درختانی است که نیاز به آبیاری ندارند؛ زیرا ریشه های آنان از آب های سـطحی مجاور رودخانه ها استفاده می کنـد. ج. «الغرب» به معنی دلـو بزرگ است و منظور درختـانی است که بـا کشـیدن آب بـا دلو، آبیـاری می شونـد. پیـامبر گرامی صـلّی الله علیه وآله در این حـدیث، پس از امر به تقوا، دو نوع مالیـات اسـلامی را یـادآور می شود:۱. خمس غنائم. ۲. زکات زمین، گاهی یک دهم و گاه یک بیسـتم زمینی که به وسیله باران یا آبهای مجاور سیراب می شود. به خاطر کمتر بودن هزینه یک دهم و زمینی که با دلو و کشـیدن آب از چاه آبیاری می شود، یک بیسـتم. پیامبر صلّی الله علیه وآله، عمرو بن حزم را به عنوان فرمانـدار یمن اعزام کرد، نه به عنوان یـک فرد نظـامی که در آنجـا با مشـرکان جهاد کنـد، زیرا اهل یمن اسـلام را پـذیرفته بودنـد، طبعاً مقصود از جمله «وأنْ یَأخُـذ مِنَ المَغانِم خُمُسَ اللّه» درآمدهای حلال کسب است. در این مورد، عهدنامه های فراوانی از جانب پیامبر صـلّی الله علیه وآله به شخصـیت هایی که در اطراف شـبه جزیره زندگی می کردند، نوشـته شده و در همه آنها پرداخت خمس از غنائم وارد شده است، در حالی که این افراد، فرماندهان نظامی و رجال جنگی نبودند، بلکه در منطقه خود رهبری و ریاست داشتند و پیامبر صلّی الله علیه وآله به آنها دستور

می دهد که خمس درآمدها را جمع کنند و برای او بفرستند. ۳. پیامبر صلّی الله علیه وآله در ضمن عهدی به جهینه بن زید چنین نوشت: «زیر زمین و روی آن و کف دره ها و روی آنها از آن شما باشد، از چراگاه های آن استفاده کنید و از آب آنها مصرف کنید، به شرط آن که یک پنجم درآمد خود را بپردازید». (۱۲۸) گذشته از این، ائمه اهل بیت علیهم السلام که همتای قرآن و هم سنگ آن هستند، در روایات فراوانی پرداخت یک پنجم درآمدها را ضروری و واجب دانسته اند. کسانی که بر حدیث ثقلین مهر صحّت نهاده اند، باید پیروی از سخن آنان را لازم و واجب بدانند.

فصل هشتم

مسائل تاریخی

۱ صلح امام حسن علیه السلام سؤال: آیا صلح امام حسن علیه السلام با معاویه نشان دهنده حسن روابط اهل بیت با معاویه نبود؟ پاسخ: صلح امام حسن از رویدادهای تاریخی صدر اسلام است که محققان درباره آن زیاد سخن گفته و کتاب ها و رساله ها نوشته اند و حقایقی را روشن ساخته اند. همه آنها به این نتیجه رسیده اند که امام علیه السلام از روز نخست آماده قیام و دفاع از حریم خلافت بود و هرگز صلح و سازش در برنامه او نبود، لذا وقتی خبر حرکت معاویه از شام به کوفه رسید، دستور داد که در مسجد جمع شوند، آنگاه خطبه ای آغاز کرد و پس از اشاره به بسیج نیروهای معاویه، مردم را به جهاد در راه خدا و ایستادگی در مبارزه با پیروان باطل دعوت نمود و لزوم صبر و فداکاری و تحمل دشواریها ر ا گوشزد کرد. امام علیه السلام با اطلاعی که از

روحیه مردم داشت، نگران بود که دعوت او را اجابت نکننـد. اتفاقاً همین طور شـد و پس از پایان خطبه مهیّج حضـرت، همه سکوت کردند و احدی سخنان آن حضرت را تأیید نکرد! این صحنه به قدری اسف انگیز و تکان دهنده بود که یکی از یاران دلیر و شـجاع امیرمؤمنان علیه السلام که در مجلس حضور داشت، مردم را به خاطر این سستی و افسردگی به شدت توبیخ کرد و آنهـا را قهرمانـان دروغین و مردمی ترسو و فاقـد شـجاعت خوانـد و از آنها دعوت کرد که در رکاب امام برای جنگ با اهل شام آماده گردند. (۱۲۹)

این سـند تـاریخی نشان می دهـد که مردم عراق تا چه حـد به سـستی و بی حالی گراییـده بودنـد و آتش شور و سـلحشوری و مجاهدت، در آنها خاموش شده بود و حاضـر نبودند در جنگ شـرکت کنند. سـرانجام پس از فعالیت ها و سـخنرانی های عده ای از یاران بزرگ حضـرت مجتبی به منظور بسـیج نیروها و تحریک مردم برای جنگ، امام علیه السـلام با عـده کمی کوفه را ترک کرد و محلی در نزدیکی کـوفه بـه نـام «نُخیْلَه» را اردوگـاه قرار داد و پس از ده روز اقـامت در «نخیله» به انتظـار رسـیدن قوای تـازه، جمعـا «چهار هزار نفر» در اردوگاه حضـرت گرد آمدنـد! به همین جهت امام ناگزیر شـد دوباره به کوفه برگردد و اقـدامات تازه و جدّی تری جهت گردآوری سپاه به عمل آورد (۱۳۰) خسـتگی مردم عراق پس از سه جنگ جمل، صـفین و نهروان از یک طرف و وجود عناصر متضاد در سپاه امام از طرف دیگر و خیانت فرماندهان او از طرف سوم سبب شد که صلح

بر امام تحمیل شود. این حقیقت را امام در یکی از سخنان خود بیان کرده و می فرماید: من به این علت حکومت و زمامداری را به معاویه واگذار کردم که اعوان و یارانی برای جنگ با وی نداشتم. اگر یارانی داشتم، شبانه روز با او می جنگیدم تا کار یکسره شود. من کوفیان را خوب می شناسم و بارها آنها را امتحان کرده ام. آنها مردمان فاسدی هستند که اصلاح نخواهند شد، نه وفادارند، نه به تعهدات و پیمان های خود پایبندند و نه دو نفر از آنان با هم موافقند. برحسب ظاهر به ما اظهار اطاعت و علاقه می کنند، ولی در عمل با دشمنان ما همراهند. پیشوای دوم که از سستی و عدم همکاری یاران خود به شدت ناراحت و متأثّر بود، روزی خطبه ای ایراد فرمود و در آن چنین گفت: درشگفتم از مردمی که نه دین دارند و نه شرم و حیا. وای برشما! معاویه به هیچ یک از وعده هایی که در برابر کشتن من به شما داده، وفا نخواهد کرد. اگر من با معاویه بیعت کنم، وظایف شخصی خود را بهتر از امروز می توانم انجام بدهم، ولی اگر کار به دست معاویه بیفتد، نخواهد گذاشت آیین جدم پیامبر را در جامعه اجرا کنم. به خدا سوگند {به علت سستی و بی وفایی شما} ناگزیر شدم زمامداری مسلمانان را به معاویه واگذار کنم، یقین بدانید زیر پرچم حکومت بنی امیه هرگز روی خوش و شادمانی نخواهید دید و گرفتار انواع اذیت ها و آزارها خواهید شد. اکنون گویی به چشم خود می بینم که فردا فرزندان شما بر در خانه فرزندان آنها ایستاده و درخواست آب

و نان خواهنـد کرد؛ آب و نانی که از آنِ فرزندان شـما بوده و خداوند آن را برای آنها قرار داده است، ولی بنی امیه آنها را از در خانه خود رانده و از حق خود محروم خواهند ساخت». آنگاه امام افزود: «اگر یارانی داشـتم که در جنگ با دشـمنان خدا با من همکـاری می کردنـد، هرگز خلافت را به معـاویه واگـذار نمی کردم، زیرا خلافت بر بنی امیه حرام است (۱۳۱) این بیان، پرده از چهره این رویـداد تـاریخی برمی دارد و نشـان می دهـد که:اوّلاً، امـام خواهان صـلح نبود، بلکه به خاطر فقـدان یاور و سستی مردم کوفه و دیگر عواملی که به آنها اشاره شـد، صـلح را پذیرا شد. ثانیاً، صـلح حضـرت نشانه حسن روابط با معاویه و پیروان او نبوده است. ۲ ازدواج امّ کلثوم سؤال: آیا ازدواج عمر با ام کلثوم دختر علی علیه السـلام گواه بر حسن روابط نیست؟ پاسخ: پرسـش یاد شده، یک سؤال تاریخی محض نیست بلکه پیوند ناگسستنی با عقاید و اندیشه های شیعی درباره خلفا دارد. مـا در گذشـته در پاسخ برخی از پرسـش هـا به روشـنی ثابت کرده ایم که پس از درگـذشت پیامبر صلّی الله علیه وآله، خانه حضـرت زهرا {علیها السـلام}، مورد تجاوز قرار گرفت؛ به گونه ای که خلیفه نخست، در آخرین روزهای زنـدگی، آرزو می کرد که ای کـاش، به خـانه وحی تجاوز نمی کرد. خلیفه دوم نیز با آتش در برابر خانه دخت گرامی پیامبر صلّی الله علیه وآله حاضر شد... با این شرایط چگونه می توان، به آسانی پذیرفت که فرد متجاوز، از دختر زهرا {علیها السلام} خواستگاری کرده و پدر و کسان دختر با دست و

دل باز، دسته گل زهرا را به وی اهدا کرده باشند؟ !از این جهت چنین مسائلی به خاطر تعدد ابعاد، بیش از هزار سال مورد بحث و بررسی قرار گرفته است و چون صفحات کتاب محدود است، تنها نظریات گوناگون پی افکنان کلام و حدیث شیعی را در اینجا می آوریم:۱. نظریه شیخ مفید شیخ مفید {۳۳۶ ۴۱۳}، در رساله ویژه ای که در این موضوع نوشته، در صحت آن تشکیک کرده و می گوید: خبر تزویج از طریق زبیر بن بکار نقل شده و او مورد اعتماد نیست، به خصوص که او از دشمنان علی علیه السلام بود، طبعاً نقل وی، به ویژه آنچه مربوط به بنی هاشم است، قابل پذیرش نخواهد بود. آنچه مایه انتشار این خبر گردید، این است که ابومحمد، حسن بن یحیی علوی آن را در کتاب «النسب» خود نقل کرده و از آنجا که فردی علوی آن را نقل کرده است، گروهی آن را پذیرفتند. آنگاه شیخ مفید، استاد عقاید شیعه، به وجود تناقض ها و اختلاف های عجیب و غریب در نقل این قطعه از تاریخ اشاره می کند و می گوید: نقل های مختلفی در این باره وجود دارد، از جمله این که: ۱. علی علیه السلام او را به عقد عمر درآورد. ۲. این کار به وسیله عباس عموی علی علیه السلام صورت پذیرفت. ۳. این کار از روی تهدید انجام گرفت. ۴. عروسی صورت پذیرفت و عمر از او دارای فرزندی به نام «زید» شد. ۵. خلیفه پیش از مراسم عروسی کشته شد. ۶. زید نیز دارای فرزندی بود. ۷. او کشته شد و وارثی نداشت. ۸. او و مادرش در یک روز کشته

شدند. ۹. مادرش پس از وی زنده بود(۱۳۲).. ۱۰ مهریه او چهل هزار درهم بود. ۱۱. مهریه او چهار هزار درهم بود. ۱۲. مهریه او پانصد درهم بود. این اختلاف ها شک و تردید را در ذهن انسان زنده کرده و اصل تزویج را زیر سؤال می برد. (۱۳۳) ۲. امّ کلثوم ربیبه امام علیه السلام بود برخی از نویسندگان معتقدند امّ کلثومی که به تزویج خلیفه درآمد، ربیبه امام علی علیه السلام بود، نه دختر صلبی او؛ زیرا اسماء بنت عمیس پس از درگذشت جعفر بن ابی طالب، با ابوبکر ازدواج کرد و از این ازدواج دختری به نام امّ کلثوم متولد شد. پس از درگذشت خلیفه نخست، اسماء با علی علیه السلام ازدواج کرد و دختر خود را به عنوان ربیبه به خانه امام آورد، سپس همین ربیبه به عقد عمر بن خطاب درآمد. این نظریه چندان استوار نیست؛ زیرا درست است که ابوبکر دختری به نام امّ کلثوم داشت، ولی مادر او «حبیبه» دختر یکی از انصار، به نام زید بن خارجه بود. امّ کلثوم دختر ابی بکر را طلحه بن عبیداللّه تزویج کرد و از او فرزندانی به نام های محمد و زکریا و عایشه به دنیا آمدند. پس از کشته شدن طلحه، عبدالرحمن بن عبداللّه وی را تزویج کرد. خلاصه این که اسماء بنت عمیس با ازدواج با ابی بکر، جز یک فرزند به نام «محمد» به دنیا نیاورد. بنابراین، نمی توان گفت امّ کلثوم مورد گفتگو، دختر اسماء بنت عمیس است؛ زیرا اصلاً اسماء دختری از ابو بکر نداشت و امّ کلثوم که دختر ابو بکر بود، از مادری به نام «قتیله» (. متولد شده و او

هم بـا طلحه بن عبیـداللّه {نه عمر ابن خطاب} ازدواج کرد (۱۳۴) ۳. واکنش های مختلف در برابر خواسـتگاری خلیفه انگیزه ظـاهری خلیفه برای ازدواج، حـدیثی بود که از پیـامبر نقل می کرد: هر نوع پیونـد نسبی و سـببی روز قیامت از هم گسسـته می شود، جز پیونـد با من از طریق نسب یا سـبب (۱۳۵) آنگاه خلیفه افزود: من با پیامبر مـدّت ها زنـدگی کرده ام، می خواهم این کار انجام بگیرد. ولی در باطن انگیزه دیگری در کار بود و آن این که از این طریق می خواست بر اعمال گذشته خود سرپوش بگذارد و با آن پیوند خویشاوندی، گذشـته به فراموشی سپرده شود. آنگاه که خواستگاری انجام گرفت، امیرمؤمنان به صورت هـای مختلف عـذر خواست که این کار انجام نگیرد: الف. فرمود: دخترم کوچک است {فعلاً هنگام ازدواج او نیست}. خلیفه پاسخ داد: به خدا سوگند منظور تو آن نیست، ما می دانیم منظور تو چیست، تو خواستی از این کار جلوگیری کنی. (۱۳۶) ب. بـار دیگر عمر بر خواسـتگاری اصـرار کرد، حضـرت این بـار عـذر دیگری آورد. بـا توجه به آنچه در کتـاب های فریقین وارد شده، ازدواج رخ داده و متصدی آن عموی امام، عباس بن عبدالمطلب بوده است، ولی سخن این جا است که آیا این پیوند، با طیب خاطر انجام گرفته و یا فشارهایی از خارج و داخل در آن مؤثر بوده است. شما با یک محاسبه کوتاه و داوری وجدان می توانیـد پـایه ایـن ازدواج را از منظر طیب نفس و طـوع و رغبت به دست بیاوریـد. ۱. شـکی نیست که روابط خانـدان رسالت با خلیفه وقت کاملاً تیره و تار بود ویورش به خانه وحی و هتک حرمت

دخت گرامی پیامبر صلّی الله علیه وآله چیزی نیست که بتوان آن را انکار نمود و ما مدارک آن را در پاسخ به یکی از پرسش ها ارائه کردیم. ۲. عمر فردی خشن و تندخو بود، هنگامی که خلیفه او را بر خلافت برگزید، گروهی از صحابه بر این امر اعتراض کردند و گفتند: یک فرد خشن و تندخو را بر ما مسلط کردی؟ ۳. طبری می نویسد: خلیفه، نخست از دختر ابوبکر به نام «ام کلثوم» خواستگاری کرد ولی دختر ابوبکر به خاطر تندی اخلاق خلیفه، دست رد بر این خواستگاری زد. (۱۳۷) بنابراین نمی توان این ازدواج را نشانه حسن روابط دانست. آنچه از مدارک شیعی استفاده می شود، تنها عقدی بوده و بس. و امّا این که مراسم دیگری انجام گرفته یا نه، چندان روشن نیست. حتی امام صادق علیه السلام می فرماید: روزی که عمر بن خطاب درگذشت، امیرمؤمنان، دخترش ام کلثوم را به خانه خود آورد. (۱۳۸) مسعودی می نویسد: عمر از این ازدواج طرفی نبست و ثمره ای به نام فرزند نداشت. (۱۳۹)، می گوید: عاصم و عبیداللّه وزید از یک مادر متولد شده اند در حالی که دیگران می گویند: زید از ام کلثوم متولد شده است. در کنار این حادثه، بسیاری از مورخان و رجال نویسان مطالبی را متذکر شده اند که هیچگاه قابل پذیرش نیست و با کرامت و عفت خاندان رسالت سازگار نمی باشد. از این گذشته اسانید آنها نیز مخدوش و مردود است، و لذا از آوردن آنها خودداری می کنیم.

فصل نهم

صحابه

۱ روایات صحابی سؤال: چرا شیعه روایات صحابه را نمی پذیرد؟ پاسخ: روایاتی که از پیامبر گرامی صلّی الله علیه وآله به وسیله راویان نقل می شود، بر

سه دسته اند:۱. خبر متواتر. ۲. خبر مقرون به قرائن مفید علم. ۳. خبر واحد. همه عقلای جهان به دو قسم نخست عمل می کنند و هرگز به وضع راوی و شرایط او نمی نگرند؛ زیرا خبر از نظر قوت و قدرت، به حدی است که علم آفرین بوده و هر نوع شک و تردید را از بین می برد. امّا خبر متواتر چیست و چه شرایطی دارد و یا خبر مقرون به قرائن که علم آفرین است، کدام است؟ در کتاب های علم اصول و به ویژه علم درایه درباره آنها سخن گفته شده و شیعه هم به عنوان گروهی از عقلای جهان بر این دو دسته از روایات عمل می کند. سخن درباره دسته سوم از روایات است:از آنجا که در مسائل اعتقادی، هدف ایمان و اعتقاد است و خبر واحد در این عرصه فاقد ارزش است؛ زیرا نتیجه مطلوب از آن حاصل نمی شود، ولی اگر خبر مربوط به احکام و مسائل عملی باشد، هرگاه سلسله سند، همگی عادل و پاکدامن و پرهیزگار باشند، شیعه به این حدیث عمل می کند و در این مورد، فرقی میان تابعی و صحابی قائل نیست. ولی اگر یکی از راویان، مخدوش و ضعیف باشد، چنین خبری حجت نبوده و قابل احتجاج نیست، همین ضابطه در روایاتی که به وسیله راویان از ائمه اهل بیت علیهم السلام نقل می شود نیز حاکم و صادق است. خوشبختانه قسمتی از روایات پیامبر اکرم صلّی الله علیه وآله از طرق صحیح در اختیار ماست، بخشی از آنها از طریق امامان اهل بیت علیهم السلام از پیامبر صلّی الله علیه وآله نقل شده و برخی دیگر از طریق راویان

معتبر و بـا تقوا، و شـیعه به همه اینهـا عمـل می کنـد. آنچه در سؤال آمـده، خیالی بیش نیست. برخی از روایاتی که مورد عمل فقیهان شـیعه است، در صـحیح بخاری و مسـلم و دیگر سـنن نیز آمده است، ولی مهم این است که سـند پیراسته از نقد و جرح باشـد. در پایان یادآوری می کنیم که از نظر فقه ما، کسانی که ناصبی هسـتند و بغض اهل بیت علیهم السـلام را در دل دارند، کافر و غیر قابل اعتمادند، ولی متأسفانه این میزان در برخی از کتاب های حدیثی نادیده گرفته شده، مثلاً عمران بن حطّان، که در رأس خوارج قرار دارد، در سلسله سندهای صحیح بخاری و غیره وجود دارد که از نظر ما قابل اعتماد نمی باشد. ۲ انتقاد از صحابه سؤال: با انتقاد از صـحابه، دین متزلزل می شود، چون دین به وسیله آنها به ما رسیده است؟ ! پاسخ: چنین سخنی بر پایه و اسـاس پـذیرفته نشـده ای اسـتوار است و آن این که روایـات همه صـحابه پیـامبر، مردود و غیر مقبول است؛ در حالی که این اصـل، صـحت نـدارد. در گذشـته یـادآور شـدیم که یاران پیامبر نیز هماننـد تابعان، به صالـح و ناصالـح؛ و مقبول و غیر مقبول تقسیم می شوند و نپذیرفتن روایات صنف دوم، دلیل بر این نیست که همه روایات صحابه پیامبر از درجه اعتبار ساقط است. از این گذشـته، روایـات پیامبر صلّی الله علیه وآله از طریق پیشوایان معصوم علیهم السـلام یعنی علی بن أبی طالب علیه السـلام و خانـدان رسـالت، که خود از برترین صـحابه بوده انـد، در اختیـار ما قرار گرفته است و نپـذیرفتن روایات انسان های ضـعیف یا مجهول و مبهم دلیل بر

نفی کلی نیست و سبب تزلزل دین نمی گردد، زیرا پیامبر گرامی صلّی الله علیه وآله دو حجّت گرانبها از خود به یادگار نهاده و امّت اسلامی با تمسک به این دو، از هر مرجعی بی نیاز خواهند بود. اصولاً این پرسش شگفت آور است، سؤال کننده به جای این که پایه های دین را محکم و استوار سازد، می گوید: اگر صحابه نقد پذیر باشند، دین متزلزل می شود، در حالی که دینی که اساس آن به وسیله خداوند متعال و پیامبر گرامی صلّی الله علیه وآله گذاشته شده و با وعده الهی تا روز قیامت باقی است، «با نقد چند نفر» هرگز متزلزل نخواهد شد. ۳ امام علی علیه السلام و تأیید خلفا سؤال: امام علی علیه السلام خلفا را تأیید می کرد، به چه دلیل شما شیعیان خلافت آنان را نمی پذیرید؟ پاسخ: رفتار امام علی علیه السلام با خلفا را باید در دو زمینه مورد بررسی قرار داد:۱. به رسمیت شناختن خلافت آنان. ۲. همکاری امام با دستگاه خلفا در حل معضلات دینی و مشکلات سیاسی. و این دو مطلب باید از یکدیگر تفکیک شود. با قطع و یقین می گوییم که موضع امام در مورد اوّل کاملاً منفی بود و در مورد دوم مثبت. در مورد دلایل منفی بودن موضع امام در مورد نخست باید گفت:اوّلاً: علی علیه السلام چگونه می تواند خلافت دیگران را به رسمیت بشناسد، در حالی که وی از جانب خدا در مواضع مختلف و به ویژه روز غدیر، به عنوان ولی مسلمانان و سرپرست آنان معرفی شده است؟ ولایت امام، یک حکم آسمانی بود که جز خدا، هیچ فردی نمی تواند آن را دگرگون سازد، چنان

که می فرمایـد: «وَما کانَ لِمُؤْمِنٍ وَلا مُؤْمِنَه إِذا قَضَـی اللّهُ وَرَسُولُهُ أَمْراً أَنْ یَکُونَ لَهُمُ الخیره مِنْ أَمرِهِم». (احزاب / ۳۶) «هیچ مرد و زن با ایمانی حق نـدارد هنگامی که خـدا و پیامبر او درباره امری حکمی کنند، اختیاری {در برابر فرمان خدا} داشـته باشد». امـامت امـام حق شخصـی وی نبود که از آن چشم پوشـی کنـد، بلکه حکم الهی بود که کسـی قادر بر تغییر آن نیست، امّا اگر شرایـط برای اجرای این حکم فراهم نباشـد، مصـلحت ایجاب می کنـد که درباره آن سـکوت کنـد، نه این که دیگری را جای خود بنشانـد. ثانیاً: تاریـخ سـقیفه و بررسـی زنـدگی امام علیه السـلام حاکی است که آن حضـرت با وجود شدیدترین فشارها، دست بیعت به سوی خلفـا دراز نکرد. معاویه در یکی از نامه های خود به علی علیه السـلام می نویسـد: «تو همان کسـی هستی که به سان شتر افسار زده به سوی بیعت کشـیدند» ؛ و این جمله بیانگر آن است که فشار برای بیعت به حـدی بود که امام را به زور از خانه خود بیرون کردند و به مسـجد بردند. امام علیه السلام در پاسخ نامه معاویه، این بی حرمتی را انکار نمی کند، ولی تصـریح می کنـد که این نشانه مظلومیت اوست، آنجا که می فرماید: «گفتی که همچون شتر، افسار زدند و کشـیدند که بیعت کنم، عجبـا! به خـدا سوگنـد خواستی مـذمت کنی ولی نـاخود آگـاه سـتودی. خواستی رسوا کنی ولی رسوا شـدی. برای یک مسـلمان نقص نیست که مظلوم واقع شود، مادام که در دین خود تردید نداشـته باشد و در یقین خود شک نکند. (نهج البلاغه، نامه ۲۸) ثالثاً:بخاری، که کتاب حدیثی خود

را بر وفق سیاست حاکم بر عصر خویش نوشته، در کتاب «مغازی» به سندی از عایشه چنین نقل می کند:فاطمه دخت پیامبر کسی را به نزد ابوبکر فرستاد تا سه چیز را برگرداند:الف. میراث او از رسول خدا صلّی الله علیه وآله. ب. فدک. ج. آنچه از خمس غنایم خیبر مانده است. ابوبکر در پاسخ گفت: از پیامبر شنیده است: «لا نُوَرث، ما ترکناه صدقه»: «ما ارث نمی گذاریم، آنچه از ما باقی می ماند، صدقه است» و زندگی آل محمد صلّی الله علیه وآله از همین مال تأمین می شود. تا این که می گوید: فاطمه از موضع گیری منفی ابوبکر خشمگین شد. او را ترک کرد و دیگر با او سخن نگفت و پس از پیامبر شش ماه زنده بود. (۱۴۰) وقتی فاطمه {علیها السلام} درگذشت، شوهرش علی علیه السلام او را شبانه دفن کرد و ابوبکر را از درگذشت او آگاه نساخت و تا فاطمه زنده بود، علی با ابو بکر بیعت نکرد. (۱۴۱) حدیث یاد شده حاکی است که امام و همسرش، مدت شش ماه از بیعت با او سرباز زدند. اگر خلافت ابو بکر، شرعی و به اصطلاح جامع الشرایط بود، چرا دختر گرامی پیامبر، فاطمه {علیها السلام} در حالی که بر او خشمگین بود، جهان را وداع کرد و همسر او نیز تا شش ماه با او دست بیعت نداد؟ در این جا نوعی تناقض از نظر اصول اهل سنت وجود دارد؛ زیرا مورخان بر این نظریه اند که دخت گرامی پیامبر، با خلیفه بیعت نکرد و تا آخرین لحظه زندگی، با او سخن نگفت. حتی می گویند مادام که دخت گرامی پیامبر در قید حیات بود، علی علیه

السـلام بـا ابوبکر بیعت نکرد، بلکه پس از گذشـتن شـش مـاه از حـادثه سـقیفه با او بیعت نمود. (۱۴۲) از طرفی در صــحاح و مسانید نقل می کنند که هر کس با امام زمان خود بیعت نکند، مرگ او مرگ جاهلیت است. مسـلم در صحیح خود چنین نقل می کند: «هر کس بمیرد و در گردن او بیعت [امامی] نباشد، با مرگ جاهلیت از جهان رفته است». (۱۴۳) و نیز احمد بن حنبل در مسـند خود نقـل می کنـد: «هرکس بـدون شـناخت امـام خود بمیرد، مرگ او به سان مرگ افراد در جاهلیت است». (۱۴۴) اکنون این دو گزاره را چگونه تصدیق کنیم؟ از یک طرف، رضایت وخشـنودی زهرا {علیها السـلام} ملاک خشـنودی خدا و خشم او نشانه خشم خداست، و نیز وی از سـروران زنان جهان است. (۱۴۵) طبعاً یک چنین فردی، پاک و معصوم خواهد بود. از طرف دیگر او بـا خلیفه بیعت نکرد و به همـان حالت به لقاء اللّه پیوست. اکنون بایـد این تعارض را به یکی از دو طریق حل کرد: الف. مرگ زهرای اطهر {علیهـا السـلام} که محور رضـا و خشم الهی و سـرور زنان بهشت بود، بر اثر عـدم بیعت با امام عصـر خود نعوذ بـاللّه مرگ جاهلیت بوده است. ب. خلیفه وقت، امام زمان خود نبوده و بـدون جهت منصب خلافت را اشـغال کرده است و امام همان فردی بود که در سـرزمین غدیر، بر خلافت او تنصـیص شد و زهرا {علیها السـلام} از روز نخست با او بیعت کرده و تا جان بر لب و توان در بدن داشت، از یاری او باز نایستاد. رابعاً: کلمات امام در موارد

مختلف حاکی از آن است که او تا آخرین لحظات زندگی، خود را شایسته خلافت می دانست و این که خلافت حق مسلم او بود و از وی گرفته شد. در این مورد، علاوه بر خطبه «شقشقیه» که همه با او آشنا هستیم، سخنان دیگر او حاکی از غصب خلافت و عقب زدن او است که ما در این جا به برخی از سخنان آن حضرت اشاره می کنیم:الف. «به خدا سوگند از روزی که خدا جان پیامبر خویش را تحویل گرفت تا امروز همواره حق مسلم من از من سلب شده است». (نهج البلاغه، خطبه ۶) ب: «شخصی در حضور جمعی به من گفت: پسر ابوطالب! تو بر امر خلافت حریصی؛ به او گفتم: «بلکه شما حریص تر و از پیغمبر دورترید و من از نظر روحی و جسمی نزدیک ترم. من حق خود را طلب کردم و شما می خواهید میان من و حق خاص من حائل و مانع شوید و مرا از آن منصرف سازید. آیا آن که حق خویش را می خواهد حریص تر است یا آن که به حق دیگران چشم دوخته است؟ همین که او را در برابر حاضران با نیروی استدلال کوبیدم به خود آمد و نمی دانست در جواب من چه بگوید».

(نهج البلاغه، خ۱۷۲) معلوم نیست اعتراض کننده چه کسی بوده و این اعتراض در چه وقت مطرح شده است. ابن ابی الحدید می گوید: اعتراض کننده سعد وقاص بوده، آن هم در روز شورا. سپس می گوید: ولی امامیه معتقدند که اعتراض کننده ابوعبیده جراح بوده و در روز سقیفه چنین اعتراض کرده است. حضرت در ادامه می فرماید: «خدایا! از ظلم قریش و همدستان آنها

به تو شکایت می کنم. اینها با من قطع رحم کردند و مقام و منزلت بزرگ مرا تحقیر نمودند. اتفاق کردند در مورد امری که حق خاص من بود، بر ضدّ من قیام کنند». (۱۴۶) تا این جا روشن گردید که امام هرگز در مسأله خلافت و امامت با خلفا مصالحه نکرد و پیوسته از مظلومیت خود سخن می گفت و نسل ها را از حقایق آگاه می ساخت. نکته دوم، همکاری امام با خلافت در مسائل دینی و سیاسی و حل مشکلات خلفا است که موضع امام در این مورد کاملاً مثبت بود. ایشان در یکی از نامه های خود، علت همکاری با دستگاه خلافت را به روشنی بیان می کند. اکنون ترجمه نامه امام را در این جا می آوریم: «به خدا سوگند هرگز فکر نمی کردم و به خاطرم خطور نمی کرد که عرب بعد از پیامبر؛ امر امامت و رهبری را از اهل بیت او بگردانند {و در جای دیگر قرار دهند و باور نمی کردم} آنها آن را از من دور سازند! تنها چیزی که مرا ناراحت کرد اجتماع مردم اطراف فلان... بود که با او بیعت کنند. دست بر روی دست گذاردم تا این که با چشم خود دیدم گروهی از اسلام بازگشته و می خواهند دین محمد صلّی الله علیه وآله را نابود سازند. {در این جا بود} که ترسیدم اگر اسلام و اهلش را یاری نکنم، شاهد نابودی و شکاف در اسلام باشم که مصیبت آن برای من از رها ساختن خلافت و حکومت بر شما بزرگ تر بود؛ چرا که این بهره دوران کوتاه زندگی دنیا است که زایل و تمام می شود. همان طور که «سراب» تمام می شود

و یا همچون ابرهایی که از هم می پاشند. پس برای دفع این حوادث به پا خاستم تا باطل از میان رفت و نابود شد و دین پا برجا و محکم گردید». (نهج البلاغه نامه ۶۲) این نامه به روشنی بیان می کند که امام در عین انتقاد از خلافت، برای صیانت اسلام تا آنجا که امکان داشت با آنان همکاری کرد و معضلات علمی و سیاسی آنان را به نحو احسن، حل و فصل نمود.

پاورقی

۱-شوری / ۳۸.

۲-آنان که ایمان آورده و عمل نیکو انجام داده اند، آنان بهترین مردم هستند. {بینه، ۷}

۳-الدر المنثور، ج۶، ص ۵۸۹؛ الصواعق المحرقه، ص ۱۶۱؛ نهایه ابن اثیر، ماده قمح، ج۴، ص ۱۰۶؛ مناقب ابن مغازلی، ص ۲۹۳؛ و غیر آن. البته سیوطی در الدرالمنثور این احادیث را از تفسیر طبری و تاریخ ابن عساکر نقل کرده است

۴-بستگان نزدیک خود را از عذاب الهی بیم ده! {شعراء، ۲۲۴}

۵-صحیح بخاری، {غزوه تبوك}، ج۶، ص ۳، چاپ ۱۳۱۴؛ صحیح مسلم، باب فضائل علی، ج۷، ص ۱۲۰؛ سنن ابن ماجه، {باب فضائل اصحاب پیامبر}، ج۱، ص ۵۵؛ سیره ابن هشام، ج۲، ص ۵۱۹ ۵۲۰

۶-تاریخ طبری، ج۲، ص ۳۱۹ ۳۲۱، چاپ دار المعارف مصر؛ تاریخ کامل ابن اثیر، ج۲، ص ۶۲ ۳۶چاپ دارصادر بیروت؛ سیره حلبی، ج۱ ۷ ص ۳۱۱، چاپ البهیه در مصر؛ تاریخ ابن عساکر، ج۱، ص ۶۵، حدیث ۱۳۹ ۱۴۰ ۱۴۱، چاپ بیروت، تفسیر خازن، علاء الدین شافعی، ج۳، ص ۳۷۱، چاپ مصر و غیره

۷-طه / ۲۹ ۳۰.

۸-مائده / ۶۷

۹-ترمذی، صحیح، ج۵، ص ۲۹۷؛ ابن ماجه، سنن، ج۱، ص ۴۵، حدیث ۱۲۱؛ الحاکم النیسابوری، المستدرک علی الصحیحین، ج۳، ص ۱۱۰؛ احمد

بن حنبـل، مسـند، ... حـديث ۹۶۱، ج۱، ص ۸۸، ج۲، ص ۶۷۲؛ و غیره، نسـائی، خصـائص، ص ۹۴، ۹۵، ۵۰؛ ابن ابی شـیبه، المصنف، ج۱۲، ص۷۸، حدیث ۱۲۱۶۷، مشکاه المصابیح، ج۳، ص ۲۴۶؛ محب الدین طبری، الریاض النضره، ج۲، ص ۱۶۹، چـاپ خـانجی، مـا بـه همین مقـدار بسـنده می کنیم، کسـانی که علاقمنـد به آگـاهی از حالات راویـان از صـحابه و تابعـان و دانشـمندان باشـند، می توانند به کتاب هایی که پیرامون حدیث غدیر نوشته شده مراجعه کنند. از میان آنها مطالعه دو کتاب را پیشـنهاد می کنیم:الف. عبقـات الأنوار، تألیف میر حامـد حسـین هنـدی {متوفای ۱۳۰۶ه}. ب. الغـدیر، تألیف محقق عالیقـدر عبدالحسین امینی {۱۳۲۰ ۱۳۹۰ه}

۱۰-محمد کردعلی، خطط الشام، ج۵، ص ۲۵۱)

۱۱-هود / ۴۰. ۳. سبأ / ۱۳

۱۲-إنّک لرجل ملبوس علیک... جاذبه و دافعه امام علی به نقل از کتاب علی و بنوه از دکتر طه حسین

۱۳-یکی از مردم خراسان موسوم به عبداللّه بن کرام به زهد ریایی و حیله و تزویر، جمعی کثیر را تابع مذهب خود گردانید که از جمله اتباع او یکی سلطان محمود بود که بلای عظیمی برای شیعه و اهل کلام شـد {یادداشت های قزوینی، حواشـی، ج۷، ص ۶۰} به نقل از لغت نامه دهخدا

۱۴ – اعیان الشیعه، ج۳، ص ۳۰، مظفر، تاریخ الشیعه، ص ۱۹۲)

۱۵-البلاد العربیه والدوله العثمانیه، حصری، ص ۴۰، چاپ:۳۶م؛ اعیان الشیعه، ج۱، ص۳۰ ۱۳ {او به جای ۴۰۰۰۰، عدد ۷۰۰۰۰ را آورده است؛ شرف الدین عاملی، الف???المهمه، ص ۱۴۰، چاپ نجف

۱۶-دائره المعارف اللبنانیه، فؤاد البستانی، در شرح حال ابراهیم یحیی

۱۷-آری برای رسیدن به انجام امور خارق العاده، راه دیگری به نام ریاضت هست ولی پیمودن آن راه حرام و ممنوع می باشد. وگاهی مصالح

غیبی ایجاب می کند که فردی در دوران کودکی، به کمالی برسد که دیگران فاقد آن هستند، و این جنبه استثنایی دارد

۱۸-اصول کافی، ج۲، ص ۳۵۲ چاپ دارالکتب الاسلامیه

۱۹-مقصود از "افعال خدایی" این است که فاعل در فعل خود مستقل بوده و در انجام آن به مقامی متکی نباشد، خواه آن فعل به صورت فعل طبیعی انجام گیرد، یا به شیوه خارق عادت

۲۰-سنن ترمذی:۵ / ۵۱۵، شماره ۳۴۷۵

۲۱-طوسی، مصباح المتهجد:۳۷۴

۲۲-مسند احمد بن حنبل:۴۴۵۴

۲۳-ابن طاووس: اقبال:۴۱

۲۴-الدرالمنثور، ج۲، ص ۲۹۸؛ فتح القدیر، ج۲، ص ۵۷؛ ینابیع الموده، ص ۱۲۰؛ تفسیر المنار، ج۶، ص ۴۶۳؛ مرحوم علامه امینی در کتاب الغدیر، نزول این آیه را در روز غدیر از مدارک بسیاری نقل کرده است {الغدیر، ج۱، ص ۴۴۷ ۴۵۸ از ۱۶ منبع نقل کرده است

۲۵-الرساله فی نصیحه العامه، نگارش ابواسعد، المحسن بن کرامه بیهقی، ص ۱۸ و ۶۸؛ احقاق الحق:۲۶ / ۴۸

۲۶-تاریخ ابن عساکر شافعی:۲/۴۸۷، حدیث ۱۰۰۶، مستدرک حاکم:۱/۳۶۲، مسند احمد:۱/۲۶۰، ط مصر

۲۷-تاریخ طبری:۲/۳۱۹ ۳۲۱، ط دار المعارف مصر، تاریخ کامل ابن اثیر:۱۲/۶۲ ۶۳، منتخب کنز العمال در حاشیه مسند احمد:۵/۴۱ ۴۲

۲۸-شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید:۱/۱۴۳۱۵۰ چاپ مصر

۲۹-صحیح بخاری، ۱، کتاب وصایا، حدیث۲۷۴۱

۳۰-همان، کتاب وصایا، حدیث ۲۷۳۸

۳۱-مجمع البیان:۲/۲۶۴

۳۲-وسائل الشیعه، ج ۸، باب ۵۹، ابواب وجوب الحج، حدیث ۷

۳۳-تفسیر برهان، ج۱، ص ۳۸۱ ۳۸۶

۳۴-گلشن راز، شیخ محمود شبستری، ص ۴۱

۳۵-به سوره کهف، آیه های ۶۰ تا ۸۲ مراجعه شود

۳۶-تاریخ بغداد، ج۱، ص ۱۳۵؛ کامل مبرد، ج۲، ص ۱۳۲؛ نهج البلاغه، خطبه ۱۵۱

۳۷-سیره ابن هشام، ج۲، ص ۵۲۳

۳۸-نهج البلاغه، خطبه ۱۲

۳۹-شرح حدیدی، ج۷۱ ص ۲۵۳

۴۰-شرح حدیدی، ج۷۱ ص ۲۵۳

۴۱-الدر المنثور:۶/۲۰۳، تفسیر سوره نور؛ روح المعانی:۱۸/۱۷۴

۴۲-درباره آگاهی از منابع احادیث یاد شده در

متن به تفسیر طبری:۲۲/۵۷ و تفسیر الدر المنثور:۵/۱۹۸ ۱۹۹ مراجعه فرمایید

۴۳-جامع الأُصول، ج۱۰، ص ۱۰۱ ۱۰۲

۴۴-بحارالانوار:ج۴۳، ص۷۹، حدیث ۶۶ ۶۷

۴۵-صحیح بخاری:۴ / ۱۱۸، کتاب بدء الخلق، و ج۶ / ۲۷، باب تفسیر سوره احزاب، و ج۷ / ۱۵۷، کتاب الاموات

۴۶-الصواعق المحرقه، ۱۴۶

۴۷-سنن ترمذی، کتاب مناقب، شماره های ۳۷۷۲ و ۳۷۷۵۱؛ مستدرک حاکم:۳ / ۱۷۷

۴۸-بحار الأنوار، ج۲۵، ص ۲۴۳

۴۹-در این مورد قرآن کریم در سوره انعام آیه ۶۱ چنین می گوید: "وَیُرْسِلُ عَلَیْکُمْ حَفَظَه حَتّی إِذا جاءَ أَحَدَکُمُ الْمَوتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنا": "نگهبانانی بر شما می گمارد و هنگامی که اجل شما فرا رسید مأموران ما جان او را می گیرند

۵۰-امیرمؤمنان علیه السَّلام در نهج البلاغه خطبه ۲۳۴ (قاصعه) می فرماید "وَلَقَدْ قَرَنَ اللّهُ بِهِ صلی الله علیه و آله مِنْ لَدُنْ أَنْ کانَ فَطیماً أَعْظَمَ مَلَک مِنْ مَلائِکَته یَسْلُکُ به طَریقَ الْمَکارِمِ وَمَحاسِنَ أَخلاقِ العالَم": "از روزی که پیامبر از شیر گرفته شد، فرشته ای از جانب خدا مأمور گردید که او را به راه های بزرگواری و اخلاق نیکو رهبری کند

۵۱-غیبت، شیخ طوسی، ص ۱۴۱

۵۲-اثبات الهداه، ج۶، ص ۴۳۱

۵۳-اثبات الهداه، ج۶، ص ۴۳۳

۵۴-اثبات الهداه، ج۶، ص ۴۳۹

۵۵-بحارالأنوار، ج۵۲، ص ۲۳

۵۶-بحارالأنوار، ج۵۲، ص ۲۵ و ۷۸ و ۸۶؛ اثبات الهداه بالنصوص والمعجزات، ج۶، ص ۳۱۱ و ۴۲۵ و ج۷، ص ۱۶؛ ینابیع الموده، باب ۸۲

۵۷-کمال الدین، شیخ صدوق، باب ۱۴، حدیث ۸، ۹، ۱۰

۵۸-مجلسی، بحارالأنوار، ۵۲ / ۱۰۲ ۱۱۳ ۱۱۴، باب التمحیص و النهی عن التوقیت

۵۹-کمال الدین، شیخ صدوق، باب ۴۵، حدیث ۴، ص ۴۸۵

۶۰-بحارالأنوار، ج۵۲، ص ۹۳{به نقل از کمال الدین شیخ صدوق

۶۱-دادگستر جهان، ص ۱۷۷ تا ۱۸۲

۶۲-کافی:۱ / ۲۵، کتاب العقل، ح۲۱

۶۳-یکی از نشانه های روشن قیام امام زمان که احادیث

اسلامی همگی بر آن اتّفاق دارند این است که سراسر اجتماع بشری را جور و ستم و تعدّی و بیدادگری فرا می گیرد و ابرهای یأس و نومیدی زندگی جامعه انسانی را تیره می سازد و در حقیقت فشار ظلم و تعدّی آن چنان بر دوش آنان سنگینی می کند که انسان را برای پذیرش انقلاب دیگر، انقلابی عمیق و بنیادی به دست توانا و نیرومند یک مرد الهی آماده می سازد.

۶۴-مجموع این جهات چهارگانه را می توان در امور زیر خلاصه نمود ۱. تکامل روحی، ۲. تکامل فرهنگی، ۳. تکامل وسایل ارتباط جمعی، ۴. تشکیل یک ارتش انقلاب جهانی از یک جمعیت پاکباخته و فداکار نیاز به این دارد که زمان قابل ملاحظه ای بگذرد و جهان از بسیاری جهات پیش برود

۶۵-مجمع البیان:۲ / ۱۶۳ ۱۶۷

۶۶-الدر المنثور:۳ / ۱۴.

۶۷-تفسیر طبری:۶ / ۸۲، تفسیر قرآن ابن کثیر:۲ / ۲۰.

۶۸-مسند احمد:۵ / ۳۴۲؛ معجم کبیر طبرانی:۳ / ۲۸، شماره ۳۴۱۲.

۶۹-احکام القرآن:۲ / ۳۴۶.

۷۰-المنار:۶ / ۲۳۴

۷۱-مسند احمد:۱ / ۱۵۳، شماره۷۳۹، و ص ۱۸۳ شماره ۹۱

۷۲-تذکره الحفاظ:۱ / ۱۲۴

۷۳-تفسیر طبری:۶ / ۸۲

۷۴-مسند احمد:۱ / ۱۰۹، حدیث ۴۸۹

۷۵-کنزالعمال:۹ / ۴۳۶، شماره ۲۶۸۶۳

۷۶-کنزالعمال:۹ / ۴۵۱، حدیث ۲۶۹۲۲

۷۷-تفسیر طبری:۶ / ۸۲

۷۸-تفسیر طبری:۶ / ۸۲

۷۹-سنن ابن ماجه:۱، حدیث ۴۶۰؛ سنن نسائی:۲ / ۲۲۶

۸۰-مسند احمد:۵ / ۳۴۲

۸۱-مستدرک حاکم:۱ / ۲۴۱

۸۲-تفسیر این بخش را در کتاب "الاعتصام بالکتاب والسنه" قرائت بفرمایید، ص ۱۷۵ تا ۲۱۰ و در این مطلب میان مورخان و محدثان اتفاق نظر هست؛ به صحیح مسلم:۴، باب الطلاق الثلاث، حدیث ۱، ۳؛ سنن بیهقی:۷ / ۳۳۹؛ الدر المنثور:۱ / ۲۷۹ مراجعه شود

۸۳-الانتصار:۱۳۷، باب وجوب قول "حَیّ عَلی خیر العمل

۸۴-الفتوحات المکیه:۱ / ۴۰۰

۸۵-الروض

النضر:۱ / ۵۴۲

۸۶-حافظ علوی در کتاب الاذان به "حیّ عَلی خیر العمل":۹۱

۸۷-کنزالعمال:۳۴۲، ح۲۳۱۷۴

۸۸-الأذان بحیّ علی خیر العمل: ۲۶، ۲۷، ۲۹ و الاعتصام بحبل اللّه تألیف الإمام قاسم بن محمد الزیدی المتوفی عام ۱۰۲۹، نشر مطابع الجمعیه عمان

۸۹-مسند احمد:۳ / ۴۰۸

۹۰-الأذان بحی علی خیر العمل:۲۹

۹۱-شرح مقاصد: ۲۸۳۵، شرح تجرید قوشجی: بحث امامت

۹۲-سیره حلبی:۲ / ۳۰۵

۹۳-مقاتل الطالبیین: نگارش ابوالفرج اصفهانی {۲۸۴ ۳۵۶}، ۴۴۶، چاپ دار المعرفه

۹۴-سیره حلبی:۲ / ۳۰۵

۹۵-کنز العمال:۶ / ۳۹۶، حدیث ۶۰۴۸

۹۶-تفسیر طبری:۶ / ۸۶؛ ابو بکر جصاص: أحکام القرآن:۲ / ۵۴۲؛ ابوالحسن واحدی نیشابوری در اسباب النزول:۱۴۸؛ زمخشری در کشاف:۱ / ۴۲۲و مرحوم علاّمه امینی نزول آیه را در حقّ علی ابن ابی طالب علیه السَّلام از ۶۶ منبع سنی نقل کرده است، حتّی حسان بن ثابت که در واقعه حاضر بود، چند بیتی درباره این رویداد گفت که یکی را یادآور می شویم:فأنت الذی أعطیت إذ أنت راکع فدتک نفوس القوم یا خیر راکع تو کسی هستی که در حال رکوع بخشیدی. ارواح دیگران فدای تو گردد، ای بهترین رکوع کننده

۹۷-احتجاج طبرسی:۸۳

۹۸-محمّد جواد مغنیه: الفقه علی المذاهب الخمسه، ص ۱۱۰، وملاحظه شود "رساله مختصره السدل" ا از دکتر عبدالحمید، ص ۵

۹۹-محمد حسن نجفی، جواهر الکلام:۱۱ / ۱۵۱۶

۱۰۰-ورک عبارت است از این که انسان در حال نشستن بر روی پای چپ بنشیند، وروی پای راست را بر کف پای چپ قرار دهد

۱۰۱-سنن بیهقی:۲ / ۷۲، ۷۳، ۱۰۱، ۱۰۲؛ سنن أبی داود:۱ / ۱۹۴، باب افتتاح الصّلاه، حدیث ۷۳۰۷۳۶؛ سنن ترمذی:۲ / ۹۸، باب صفه الصّلاه

۱۰۲-شیخ حرّ عاملی: وسائل الشیعه، ۴، باب ۱ از ابواب افعال نماز، حدیث ۱، و باب ۱۷، حدیث ۱و۲

۱۰۳-صحیح بخاری، ج۱، ص ۱۸۹، شماره

۷۹۳؛ صحیح مسلم:۲ / ۱۱

۱۰۴-شیخ حرّ عاملی، وسائل الشیعه:۴، باب ۱۵ از ابواب قواطع الصّلاه، حدیث ۱، ۲و ۷

۱۰۵-فقه الشیعه الإمامیه ومواضع الخلاف بینه و بین المذاهب الأربعه:۱۸۳

۱۰۶-خلاف شیخ طوسی۱ / ۳۵۷ ۳۵۸، مسأله ۱۱۲، ۱۱۳ و مدارک دیگر

۱۰۷-نهایه ابن أثیر:۲، ماده رغم

۱۰۸-بحارالأنوار:۸۲ / ۱۴۷، باب ما یصحّ السجود علیه

۱۰۹-فتح الباری:۱ / ۴۱۰؛ شرح الاحوذی:۱ / ۲۷۲

۱۱۰-فتح الباری:۱ / ۴۱۰؛ شرح الاحوذی:۱ / ۲۷۲

۱۱۱-طبقات کبری:۶ / ۷۹، چاپ بیروت

۱۱۲-المصنف:۲

۱۱۳-اخبار مکه، تألیف ازرقی۳ / ۱۵۱

۱۱۴-وسائل:۳ / ۶۰۸، باب ۱۶ از ابواب ما یصحّ علیه السجود

۱۱۵-درباره جمع بین صلاتین رساله های ارزنده ای نوشته شده است، مانند: رسائل فقهیه نگارش علامه شرف الدین عاملی، و الجمع بین الصلاتین، نگارش نجم الدین عسکری، و الانصاف فی مسائِلَ دامَ فیها الخلاف، از این قلم. آنچه در اینجا می خوانید عصاره ای از تحقیقات گذشتگان، به قلم آقای سید رضا حسینی نسب در کتاب "شیعه پاسخ می دهد"، است

۱۱۶-با اقتباس از:"الفقه علی المذاهب الأربعه"، کتاب الصلاه، الجمع بین الصلاتین تقدیماً و تأخیرا

۱۱۷-کتاب العین، ج۴، ص ۴۲۶، ماده غنم

۱۱۸-تهذیب اللغه، ماده غنم

۱۱۹-مقاییس اللغه، ماده غنم

۱۲۰-نهایه ابن اثیر، و قاموس فیروز آبادی، تاج العروس زبیدی، ماده غنم مراجعه فرمایید

۱۲۱-سنن ابن ماجه، کتاب زکات، باب ما یقال عند اخراج الزکاه، حدیث۱۷۹۷

۱۲۲-مسند احمد، ج۲، ص ۳۳۰ و ۳۷۴ و ۵۲۴

۱۲۳-مسند احمد، ج۲، ص ۳۷۷

۱۲۴-الفقه الإسلامی وأدلّته، ج۲، ص ۷۷۶؛ مسند احمد، ج۱، ص ۳۱۴؛ سنن ابن ماجه، ج۲، ص۸۳۹، چاپ ۱۳۷۳

۱۲۵-صحیح بخاری، ج۴، ص ۲۵۰، باب "واللّه خلقکم وما تعملون" از کتاب توحید؛ صحیح مسلم، ج۱، ص ۳۵ ۳۶، باب الأمر بالایمان

۱۲۶-التاج الجامع للاصول، ج۴، ص ۳۳۴، به نقل از صحیح بخاری

۱۲۷-فتوح البلدان، ج۱، ص ۸۱، باب یمن؛ سیره ابن

هشام، ج۴، ص ۲۶۵

۱۲۸-الوثائق السیاسیه، ص ۲۶۵، شماره ۱۵۷

۱۲۹-ابوالفرج اصفهانی، مقاتل الطالبین، ط ۲، نجف، منشورات المکتبه الحیدریه، ۱۳۸۵ه. ق، ص ۳۹ احمد بن یحیی البلاذری، انساب الأشراف، ط ۱، ص ۶۰، تحقیق: شیخ محمد باقر محمودی، بیروت، دار التعارف للمطبوعات، ۱۳۹۷ه ق، ص۳۲

۱۳۰-آ ل یاسین، شیخ راضی، صلح الحسن، ط ۲، منشورات دارالکتب العراقیه فی الکاظمیه، ص۱۰۲

۱۳۱-شُبَّر، سید عبدالله، جلاء العُیون، قم، مکتبه بصیرتی، ج۱، ص ۳۴۵ ۳۴۶) (مجلسی، بحار الأنوار، تهران، المکتبه الإسلامیه، ۱۳۹۳ه. ق، ج ۴۴، ص۱۴۷ طبرسی، احتجاج، نجف، المطبعه المرتضویه، ص ۱۵۷

۱۳۲-زبیر بن بکار از اولاد زبیر صحابی، قاضی عصر معتصم عباسی است که در مکه به سال ۲۵۶ درگذشت

۱۳۳-مصنفات الشیخ المفید:۷، ۸۶، ۹۰، اختلافات بحث انگیز که شیخ به آن اشاره کرده، در کتاب "الذریه الطاهره" نگارش ابی بشر دولابی ۲۲۴ ۳۱۰، صفحات ۱۵۷، ۱۶۲ آمده است

۱۳۴-اسدالغابه، ج۵، ص ۳۹۵

۱۳۵-الطبقات الکبری، ج۸، ص ۴۶۳

۱۳۶-الطبقات الکبری، ج۸، ص ۴۶۴؛ الذریه الطاهره، ابی بشر دولابی {۲۲۴ ۳۶۰}، ص ۱۵۵

۱۳۷-تاریخ طبری، ج۵، ص ۵۸

۱۳۸-کافی، ج۶، ص ۱۱۵

۱۳۹-مروج الذهب، ج۲، ص ۳۲۱، چاپ دار الاندلس

۱۴۰-متن حدیث چنین است: "فوجدتْ فاطمه علی أبی بکر فی ذلک فهجرته فلم تکلمه حتّی توّفیت" محقق صحیح بخاری، فعل "فوجدت" را به "غضبت" تفسیر کرده است. بنابراین، فاطمه جان به جان آفرین داد در حالی که از خلیفه وقت خشمگین بود. همچنین بخاری در "باب مناقب قرابه رسول اللّه صلَّی اللّه علیه و آله و سلَّم: ۳۷۱۴، نقل می کند که آن حضرت فرمود: "فاطمه بضعه منّی، فمن أغضبها، أغضبنی

۱۴۱-صحیح بخاری، باب غزوه خیبر، حدیث ۴۲۴۱

۱۴۲-صحیح بخاری، کتاب فرض الخمس، حدیث۳۰۹۳

۱۴۳-صحیح مسلم، باب اماره، ص ۵۸، حدیث۸۸

۱۴۴-مسند احمد:۲ / ۹۶

۱۴۵-مستدرک حاکم:۳ / ۱۵۶

۱۴۶-بحارالأنوار،

ج۲۹، ص ۶۰۵

حوزه های علمیه و مساجد اصفهان

پس از اینکه مردم اصـفهان دین مبین اسـلام را پذیرفتنـد، با فرهنگ و هنر غنی خود دست به تصـفیه آن زدنـد. آنچه را که به صورت خرافات و ملحقات وارد مکتب اصـلی شده بود، زدودند. مراکز مهم و زیبایی به نام حوزه، مدرسه و مسجد جهت نشر افکار و عقاید و آیین اسـلام بنا کردند. اسـتادان و دانشـمندان مبرز ایرانی و اصـفهانی به تدریس و تألیف و ترجمه پرداختند و حاصل زحمات خود را به نام آثار اسـلامی در جهان منتشـر ساختند. اگرچه بیشتر اهالی اصـفهان تا دیرزمانی پیرو اهل سنت و جماعت بودند اما از دوران حکومت صـفویه که مذهب شیعه اثنی عشری در اصفهان رواج کامل یافت حوزه ها و مدرسه ها و مساجـد، مرکز تعلیم و نشـر کتب و آیین شـیعه گردید و اکثر سـلاطین صـفویه نه تنها در توسـعه و رواج تشـیّع تلاش و فعالیّت داشتند بلکه دوران تازه ای در اختلافهای مذهبی پدید آوردند و این بار بر خلاف قبل کفه این ترازو به نفع تشیع سنگین شد.

تعصـبات مـذهبی به حـدی بود که تحمـل دیـدن مردم و ملتهـای غیرشـیعه برای آنهـا غیر ممکن می نمود. جنگهـای طولانی و پرتلفـات ایران و عثمـانی در زمان صـفویه بیشتر ریشه مـذهبی داشت. همچنین در اصـفهان دو گروه معروف حیـدری و نعمتی سالهـا بـا هم به جـدال و کش مکش پرداختنـد. نعمتی هـا در محلّه هـای خواجو، باغ کاران، ترواسـگان، شـیخ یوسف، پاقلعه، کرپان، احمـدآباد، یزدآباد، دارالبطیـخ، میـدان میرِ گلبهار، میدان کهنه، جوبباره، لتور، گود مقصود بیک، چنار سوخته، بیرون دروازه، سید احمدیان و شهشهان زندگی می کردند و حیدریها در محلّات دردشت، جماله، نیم آورد، مسجد حکیم، باغ

همایون، دروازه نو، بیدآباد، شیش، محله نو، چهارسو، شمس آباد و لنبان ساکن بودند. این محله ها دایماً با یکدیگر در حال دشمنی به سر می بردند و آتش جنگهای مذهبی میان آنها روشن بود.

اولین مسجد اصفهان

در کتاب «تاریخ اصفهان و ری» در مورد اولین مسجد در اصفهان چنین آمده: در زمان خلافت حضرت امیر علیه السلام در محلّه گلبهار، آنجا که مرقد شیعا و مقبره امام زاده اسماعیل است، مسجد بزرگی ساخته شده که بر پنجره آن به خط نسخ نوشته شده: اسمعیل بن زید بن حسن بن حسن بن علی بن ابیطالب. این مسجد سه هزار متر مساحت داشته و دارای کاشیهای معرّق و نقاشیهای منقّح و درهای منبّت چوبی که روی آنها فولادکاری بود و ضریح آن از فولاد طلاکوب ساخته شده و بسیار نفیس و زیبا بود. این قطعات گرانبهای فولاد در سال ۱۳۳۶ شمسی به سرقت رفت و بقیه در سالهای بعد تاراج شد. شبهای جمعه در امام زاده اسماعیل شمعهای کافوری بلند در شمعدانهای طلا روشن می کردند. این شمعها به قدری بلند بوده که جهت روشن کردن آنها از نردبان بالا می رفتند. اما اولین مسجد را اکثر مورخین در اصفهان مسجد جامع دانسته اند که از قدیمی ترین بناهای تاریخی اصفهان به شمار می رود و کتابخانه ای معظم و ایوانها و حجره های متعدّدی دارد و ابتدا از معابد و آتشگاههای زرتشتیان بوده است. در دوره صفویه بنا به نوشته شاردن، سیّاح فرانسوی تعداد مدارس مذهبی در اصفهان ۵۷ باب ذکر شده، کتاب تاریخچه وقف، تعداد مساجد را ۱۸۰ باب آورده است. همه این مدارس و مساجد و حوزوه های علمیه کتابخانه داشته و مدرسین دانشمند و بزرگی

در آنجا تدریس می نمودند و به وعظ و خطابه می پرداختند.

بیشتر آنهـا دارای موقوفـاتی بودنـد که مخـارج آنهـا را تـأمین می کرده است. بعضـی از آنها دارای اطاقهای متعـدّدی بوده که طلاب علوم دینی در آنجا به صورت شبانه روزی زندگی می کردند. اهم دانشمندان و فضلا و عرفایی که در این مراکز دینی به تدریس اشـتغال داشتند عبارت اند از: علی بن سهل متوفی به سال ۲۸۰ هجری، ابوالفرج اصفهانی متوفی به سال ۳۶۰ قمری، حمزه اصـفهانی متوفی به سال ۳۶۰ قمری، حافـظ ابونعیم متوفی در ابتـدای قرن چهارم، ابوعبـدالله معصومی متوفی در نیمه اول قرن پنجم، راغب اصـفهانی متوفی به سـال ۵۶۵ قمری، ابوعلی مسـکویه متوفی به سـال ۲۴۰ هجری، مفضل بن سـعد بن حسین مافروخی، صاحب بن عبّاد و محقّق کرکی معروف به محقق ثانی. علاوه بر اینها بسـیاری از دانشـمندان معروف دیگر از جمله: ابن سـینا، ملاصـدرا، علاّـمه مجلسـی، میرداماد، میرفندرسـکی، شـیخ بهایی و در این اواخر نیز آیت الله حاج آقا رحیم ارباب و اسـتاد جلال همایی، در حوزه های علمیه اصـفهان به تدریس علوم اشتغال داشته اند. از بانوان فاضل و دانشمند، سرکار حاجیه خانم امین مجتهده مشـهور و حاجیه خانم همایونی که از مؤسسـین مکتب فاطمه در اصـفهان بوده اند نیز از مدرسین عالیقدر و فاضل معاصر اصفهان به شمار می آیند. اصفهان به برکت وجود بسیاری از علما و فضلا و عرفا و شعرا و دانشمندان به دارالعلم شهرت داشـته است. بیشـتر دانش پژوهـان و طلاّـب علـوم دینی به این شـهر می آمدنـد و از دریـای بی کران علـوم دانشـمندان اصفهانی کسب فیض می کردند و خود به درجات علمی و فقهی نایل آمده جهت تعلیم و تدریس به

ممالک و شهرهای خود باز می گشتند.

امام زاده های اصفهان

در اصفهان امام زاده های متعددی وجود دارد که شجره نامه برخی از آنها را مشکوک دانسته اند. معروفترین امام زاده های اصفهان که به شاهزاده هم شهرت دارند، عبارت اند از: ۱-امامزاده احمد ۲-امامزاده اسماعیل ۳-امامزاده هارونیه ۴-امامزاده شاهزید ۵-امامزاده باقر ۶-امام زاده درب امام ۷-امام زاده (شاهزاده) ابراهیم ۸-امام زاده شاه امیرحمزه ۹-امام زاده سید علی ۱۰-امام زاده جعفریه ۱۱-امام زاده زینبیّه ۱۲-امام زاده ستی فاطمه ۱۳-امام زاده شوری ۱۴-امام زاده دوقلو ۱۵-امام زاده موسی ۱۶-امام زاده محسن ۱۷-امام زاده (شاهزاده) محمد ۱۸-امام زاده اسحق.

اقلیتهای دینی و مذهبی در اصفهان قدیم

اشاره

اقلیتهای دینی و مذهبی در اصفهان قدیم هر چه در جمله آفاق در اینجا حاضر مؤمن و صائبی و گبر و نصارا و یهود البته گفتنی است که در اصفهان علاوه بر زرتشتیان و یهودیان و عیسویان و مسلمانان اقلیتهای مذهبی دیگری نیز وجود داشته اند که بعضی از آنها بقایای ادیان قدیم بوده اند و برخی نیز از شقوق ادیان چهارگانه اصلی پدید آمده اند. آنچه به نام بقایای ادیان گذشته یاد شد، نخست بت پرستان بودند که پیروان دین زرتشت بت های آنها را از پرستشگاه کوه آتشگاه بیرون ریختند و در آنجا آتشدان نهادند و به آتشکده تبدیل گردید. از اقلیتهای دینی دیگر اصفهان صابئین بوده اند. اعتقادات این گروه برخلاف دینهای یهود و نصاری و اسلام بوده و به زرتشتیان نزدیکتر بوده. برخی، آنها را به پرستیدن ماه و ستاره و خورشید می شناسند. همچنین بعضی از فرقه های مختلف دین مسیح نیز میان مسیحیان ارمنی جلفا، به صورت اقلیت وجود داشته اند و از فرقه های دین اسلام هم چندین فرقه در اصفهان بوده اند. قبل از اینکه در زمان صفویه، مذهب رسمی ایران شیعه اثنی عشری شود، بیشتر مسلمانان اصفهانی پیرو اهل سنت بوده اند که هر چهار فرقه حنفی، مالکی، شافعی و حنبلی

از اهل تسنن، پیروانی در اصفهان داشته اند.

دین مسیح

اشاره

دین مسیح دارای سه فرقه بزرگ کاتولیک، ارتدکس و پروتستان می باشد. قسمت اعظم ارمنیان جلفای اصفهان تابع فرقه ارتدکس می باشند، ولی چون توسط حضرت «گریگور منوّر»، دین مسیح را پذیرفته اند آنها را «گریگوریان» و یا «جرجیسیان» می گویند که «جرجیس» معرب همان گریگور است. ارمنیان اصفهان ابتدا در ارمنستان زندگی می کردند که پیوسته با دولت عثمانی یعنی ترکیه کنونی در جنگ و جدال بودند و در سال هجری از ارمنستان و نزدیک رودخانه ارس به اصفهان کوچانده شدند و در قصبه «جلفا» ساکن شدند. ارمنیان خود، جلفا را «جوغا» می گویند. این اسم در منابع فارسی، «جولاهه» آمده است. بافت جلفا مانند قصبه ارمنیان در ارمنستان می باشد که به دستور شاه عباس اول ساخته و به همان نام نامیده شده است. پس از کوچ ارمنیان، شاه عباس برای آنها حقوق و امتیازات خاصّی تعیین نمود. چنانکه می توانستند برخلاف عیسویان دیگر ویهودیان برای خود خانه بخرند و قاضی وکلانتر انتخاب نمایند و در اجرای مراسم سنّتی و مذهبی خود آزادی عمل داشته باشند. هیچ مسلمانی حق نداشت در جلفا ساکن باشد و اگر مسلمانی نسبت به ارمنیان بدرفتاری می نمود، به کیفرمی رسید. در ماه شوال سال ۱۰۲۸ هجری، شاه عباس طی فرمانی تمام زمینهایی را که ارمنیان در آن برای خود خانه ساخته بودند به آنها بخشید و در سال ۱۰۲۳ هجری دستور ساختن کلیسای بزرگ و مهمّی را جهت پیروان دین مسیح و توجّه به مسائل سیاسی در جلفای اصفهان صادر نمود. کوچاندن ارمنیان ارمنستان به اصفهان چند علت داشت: ۱–شاه عباس می خواست با استقرار ارمنیان در جلفا از حملات

عشایر بختیاری به اصفهان جلوگیری کند. ۲-نظر به اینکه ارمنیان تجّار با تجربه ای بودند و با هندوستان و ملل دیگر رابطه ای تجاری داشتند، شاه عباس جهت تقویت قدرت و بنیه تجاری کشور به وجود آنها نیاز داشت. ۳-نظر به اطلاع ارمنیان در امور کشاورزی و سخت کوشی آنان در این رشته، وجود آنها جهت آبادی و عمران و همچنین دام داری، شایان کمال اهمیّت بود. همه این عوامل موجب کوچاندن آنها از ارمنستان به پایتخت کشور ایران در زمان صفویه گردید و دیری نپایید که ثروتمندان زیادی بین ارمنیان پیدا شدند که منشاء و بانی آبادانیهای زیادی گردیدند، از جمله ساختن ابنیه تاریخی همچون کلیسای معروف «وانک» که تمام مخارج سنگین آن، اعم از معماری و نقاشی و تزئینات را خود به عهده گرفتند. احداث خیابانها از جمله خیابان نظر که به همت و پول یک ارمنی به نام «خواجه نظر» یا «خواجه نازار» احداث گردید. عده زیادی از ارمنیان جلفا که روستایی بودند جهت کشاورزی و دامداری به فریدن اصفهان کوچ کردند و قریب چهل قریه را محل سکونت خود قرار داده، به آبادی و کشاورزی و دامپروری پرداختند. در دوران قاجاریه محدودیتهایی برای ارمنیان قایل شدند، تا آنجایی که ارمنیان حق ورود به بازار و مراکز پرجمعیّت را نداشتند، بخصوص در روزهای بارانی، زیرا بعضی از علمای دینی اسلامی معتقد بودند مسلمانان بر اثر تماس با آنها نجس خواهند شد. اکثر زنهای ارمنی در خانه های خود زندانی بودند و چنانچه قصد بیرون رفتن داشتند، بایستی چادر به سر می کردند. به همین مناسبت گروه زیادی از ارمنیان راهی هندوستان شدند. در زمان شاه سلطان حسین

نیز ارمنیان جلفا زیانهای فراوانی دیدند. به خصوص در زمان حمله افغان به اصفهان، ارمنیان به علت نفوذ روحانیون در دستگاه شاه سلطان حسین هم از طرف دستگاه سلطنت زیان فراوانی متحمّل شدند و هم به وسیله گروه متجاوز افغان مال و ناموس و زندگی شان مورد دستبر و هجوم وحشیانه قرار گرفت. تا آنجا که دستور قتل عام آنها صادر شد و پس از گریه و زاری و اثبات بی گناهی، به تومان محکوم گردیدند. ولی چون چنین مبلغ سنگینی را نداشتند افغانیان به خانه های آنها هجوم آورده و طلا و جواهرات و اثاثیه شان را به یغما بردند. جلفا فعلاً از هشت محلّه تشکیل شده است: ۱-میدان بزرگ ۲-میدان کوچک ۳-محلّه چهارسوق جلفا ۴-محلّه هاکوپ جان ۵-محلّه قاراکل ۶-محلّه سنگتراشها ۷-محلّه تبریزیها ۸-محلّه ایروان. در ایران برای ارمنیان سه خلیفه گری وجود دارد. یکی در تهران، دیگری در آذربایجان و سومی در جلفای اصفهان، در محلّ کلیسای وانک. ارمنیان در ایران چهار دیر، یعنی کلیسای بزرگ دارند که دو دیر در آذربایجان غربی و دو دیر دیگر در جلفای اصفهان قرار دارند. دیرهای اصفهان یکی به نام دیر شفادهنده همگان است که همان کلیسای معظم وانک می باشد و دوم دیر سیاه پوشان که مربوط به راهبه ها و دختران تارک دنیاست. ولی از سال ۱۹۵۴ میلادی به بعد، دیگر راهبه ای در آن وجود ندارد. تا اوایل قرن پنجم، انجیل، کتاب مقدّس مسیحیان، به زبان یونانی و اشوری در کلیساها خوانده می شد، اما از این تاریخ شخصی به نام «مسرپ» از ارمنیان، به فکر اختراع خط ارمنی افتاد و در سال ۴۰۶ میلادی، الفبای ارمنی را با ۳۶ حرف اختراع

نمود که بعداً دو حرف دیگر به آن اضافه شد و شامل ۳۸ حرف گردید. این خط از چپ به راست نوشته می شود، دارای حروف بزرگ و کوچک است و هیچ ارتباطی با خطوط اروپایی ندارد. اولین کتاب در ایران و خاورمیانه در سال ۱۶۳۸ میلادی به زبان ارمنی، توسط خلیفه «خاچاتورگساراتسی» در جلفای اصفهان به چاپ رسید، که چند سال قبل سیصد و پنجاهمین سالگرد چاپ آن کتاب را جشن گرفتند. از این دستگاه چاپ هنوز حروفی موجود و قابل استفاده است. اولین مدرسه پسرانه ارمنیان جلفا در قرن نوزدهم تأسیس گردید. این مدرسه به نام «هارطون ابکاریان» بود که درمحوّطه کلیسای حضرت مریم تشکیل می شد. مدرسه «هاراتونیان» نیز در محوّطه کلیسای «میناس» و مدرسه «مارکارسوکیاسیان» در محوّطه کلیسای «استپانوس» قرار داشت. این مدارس در سال ۱۸۸۰ در یک جا متمرکز و به نام مدارس ملّی مرکزی نامیده شد. اولین مدرسه ملّی دخترانه ارمنیان جلفا در سال ۱۸۵۸ میلادی، به وسیله «مانوک هوردانیان» تأسیس شد. این مدرسه در سال ۱۸۹۲ میلادی به مدرسه پسرانه ملحق گشت و به نام مدرسه مختلط ارمنیان جلفا نامیده شد. معظم دی از آن – حدود ۵۰ دارد و تعداد نسخه – نسخه های زبانهای گوناگون خطّی بسیار نفیس است. در حدود ۲۵ هزار جلد کتاب از انتشارات مختلف و موزه این کلیسا بیش از ۵۰۰ قطعه اشیاء (عتیقه ترین کتابخانه ارمنیان جلفا، کتابخانه کلیسای وانک می باشد) نفیس و تابلوهای نقاشی اصیل، از گذشته های دور وجود دارد که به نحو احسن از آنها نگهداری شده است. جلفا در گذشته که جمعیّت بیشتری در آن ساکن بودند، دارای ۲۴ کلیسا بوده

امـا بر اثر مرور زمـان بعضـی از آنهـا رو به ویرانی نهـاده است و اکنـون فقـط دارای ۱۳ کلیسـا می باشـد که مربوط به ارمنیـان گریگوری است. بعـد از کلیسای وانک مجلّل ترین کلیسای جلفا کلیسای «بیـدخهم» (بیت الحم) می باشـد که «بیدخم» نیز می گوینـد و ماننـد کلیسای وانک دیوارها و سـقف آن منقّش و مزیّن به تصاویر زیبای مـذهبی است و دارای گنبد عظیم دوپوش می باشـد. اولین کلیسا در جلفای اصـفهان، بنا به فرمان شاه عباس و در محلی که او تعیین کرده بود، به نحو شایسـته ای ساخته شد.

فرمان شاه بدین شرح است:

فرمان شاه عباس اول، جهت بنای کلیسای وانک جلفا

«فرمـان همـایون شـد آنکه کشـیشان و رهبانـان و ملکـان و ریش سـفیدان و کدخـدایان و رعایـای ارمنیان ساکنین دارالسـلطنه اصـفهان به عنایت بی غایت شاهانه و شـفقت و مرحمت بی نهایت پادشاهانه مفتخر و سرافراز و مستحضر و امیدوار بوده بدانند که چون میـانه نواب کامیـاب همـایون و حضـرات سـلاطین رفیع الشأن مسـیحیّه خصوصاً سـلطنت و شوکت پناه قره السـلاطین العیسویه کمال محبّت و دوستی است و در میانه ما و طوایف مسـیحیّه یگانگی است و اصلاً جدایی نیست و توجّه خاطر اشرف به آن متعلق است که همیشه طوایف مسـیحیّه از اطراف و جوانب بـدین دیـار آمـد و شـد نماینـد و چون دار السـلطنه اصـفهان پـایتخت همـایون و از هر طبقـه و طوایـف مردم هر ملت در آنجـا هسـتند، می خـواهیم که جهت مردم مسـیحیّه در دارالسـلطنه مذکوره کلیسای عالی در کمال رفعت و زینت ترتیب دهیم که معبد ایشان بوده و جمیع مردم مسیحیّه در آنجا به کیش و آیین خود عبادت نمایند و کس نزد حضرت پاپا خواهیم فرستاد که از کشیشان و رهبانان ملت

مسیحی بدارالسلطنه صفاهان فرستد که در آن کلیسا به آداب عبادت قیام نموده، طوایف مسیحیّه را به طاعت ترغیب نمایند و نیز از ثواب آن عبادت بهره مند باشیم. و چون چند عدد سنگ بزرگ در اوج کلیسای ایروان بوده و عمارت آن کلیسا منهدم گشته، خرابی تمام به آن راه یافته، دیگر شایستگی تعمیر نداشت و کشیش آنجا استخوانهای پیغمبران را که در آن مکان مدفون بودند، از آنجا بیرون آورده به جماعت نصارا و ترسایان فروخته، آن مقام را از شرافت و عزّت انداخته بود. بنابراین آن سنگهای مذکور را از آنجا بیرون آورده روانه دارالسلطنه اصفهان فرمودیم که در کلیسای عالی که در آنجا ترتیب دهیم نصب فرماییم. می باید چون سنگهای مذکور را بدانجا آوردند، همگی طوایف مسیحیّه را جمع نموده از روی تعظیم و احترام تمام استقبال کرده سنگها را آورده به اتفاق سیادت و وزارت پناه شمساً للوارث العلیا وزیر دارالسلطنه اصفهان و رفعت پناه کمال الرفعه، محب علی بیک آنها را در جایی که مناسب دانند، بگذارند و به اتفاق یکدیگر معماران خاصّه شریفه را همراه برده در پشت باغ زرشگ در زمینی که جهت کلیسا قرار داده بودیم، طرح یک کلیسای عالی که کشیشان و پادریان عظام قرار دهند، انداخته، طرح در تخته و کاغذ کشیده به خدمت اشرف فرستاده که ملاحظه نماییم و بعد از ملاحظه امر فرماییم که استادان شروع در کار کرده به اتمام رسانند در این باب اهتمام لازم دانسته، به همه جهتی به شفقت بی دریغ خسروانه مبذول باشند.»
«شهر شعبان المعظم ۱۰۲۳»

کلیسای دوازده گانه ارمنیان اصفهان

۱-کلیسای هاکوب: واقع در میدان بزرگ، در محوّطه کلیسای مریم. زمان ساخت:

سال ۱۶۰۷ میلادی. ۲-کلیسای گی وُرک: واقع در میدان کوچک در خیابان حکیم نظامی. زمان ساخت: سال ۱۶۱۱ میلادی. ۳-کلیسای مریم: واقع در میدان بزرگ معروف به میدان جلفا. زمان ساخت: سال ۱۶۱۳ میلادی. ۴-کلیسای اتپانوس: واقع در کوچه یعقوب جان. زمان ساخت: سال ۱۷۱۴ میلادی. ۵-کلیسای یوحنّا: واقع در محلّه چهار سوق جلفا. زمان ساخت: سال ۱۶۲۱ میلادی. ۶-کلیسای کاتارینه: واقع در محلّه چهار سوق جلفا. زمان ساخت: سال ۱۶۲۳ میلادی. ۷-کلیسای بیدخم: واقع در میدان بزرگ در خیابان نظر. زمان ساخت: سال ۱۶۲۸ میلادی. ۸-کلیسای نیکو غایوس: واقع در محلّه قاراکل. زمان ساخت: سال ۱۶۳۰ میلادی. ۹-کلیسای گریکور: واقع در میدان کوچک. زمان ساخت: سال ۱۶۳۳ میلادی. ۱۰-کلیسای میناس: واقع در محلّه تبریزیهای جلفا. زمان ساخت: سال ۱۶۵۹ میلادی. ۱۱-کلیسای سرکیس: واقع در محلّه سنگتراشها. زمان ساخت: سال ۱۶۵۹ میلادی. ۱۲-کلیسای نرسس: واقع در محلّه سنگتراشها. زمان ساخت: سال ۱۶۶۶ میلادی.

قبرستان ارمنیان

در جنوب اصفهان و در دامنه کوه صفه واقع شده که حجّاران زبردست ارمنی سنگهای زیبایی برای قبور آن تراشیده اند. از قدیمی ترین قبور این گورستان قبر «رودلف» ساعت ساز فرانسوی است که از مبارزان دینی بوده و در این راه شهید شده است. ضمناً قبر زاهد دیرنشینی در این محل وجود دارد که زیارتگاه ارمنیان است. هنوز هم قبوری از زمان صفویه به چشم می خورد که متأسفانه بر اثر مخالفت علمای مذهبی بسیاری از سنگهای پر نقوش و خوش خط آن در زمان شاه سلطان حسین شکسته شده است.

دین یهود

دین یهود

از سالهای ۷۴۱ تا ۷۲۰ قبل از میلاد، جنگهای دامنه داری بین آشوریها و قوم یهود واقع گردید و بالاخره این جنگهای دامنه دار به نفع دولت آشور به اتمام رسید و عده زیادی از یهودیان به اسارت آشوریان درآمدند. زمانیکه بخت النصر به استقلال قوم یهود خاتمه داد و عده ای از آنان را از اورشلیم بیرون کرده به بابل برد، در بین اسرای یهود مردمانی فاضل و دانشمند وجود داشت که بعدها نظر کوروش کبیر شاهنشاه ایران و شاهان بعد از او را به خود جلب کردند. کوروش بعد از فتح بابل، در سال ۵۳۸ قبل از میلاد به اسارت قوم یهود پایان داد که این سال را سال آزادی قوم یهود نامیدند. کورش یهودیان را به بازگشت به وطن تشویق نمود که عده ای به وطن بازگشتند و برخی در بابل ماندند و به شغل تجارت پرداختند. بین سالهای ۵۳۵ تا ۵۲۴ قبل از میلاد مهاجرتهای بزرگی از جنوب بابل به شوش و اهواز و پاسارگاد و اکباتان صورت گرفت و چون پادشاه ایران پیوسته از قوم یهود

طرفداری می کرد این قوم بیشتر در نزدیکی های مقرّ حکومت شاهان ایران زندگی می نمودند، مانند استان فارس، استان همدان و حوالی تخت جمشید که در دوران هخامنشیان پایتخت ایران بوده و به احتمال قوی یهودیان اصفهان نیز از همین مناطق به اصفهان آمده اند. به مناسبت خدماتی که کورش پادشاه بزرگ ایران زمین به قوم یهود کرده در تورات که کتاب آسمانی است از کورش به نیکی یاد شده. ابن حوقل می نویسدک «اصفهان اصلی در همین محلّی که به نام یهودیه شهرت دارد، قرار گرفته بود و یهودیان به هنگام خروج از سرزمین خود مقداری از آب و خاک شهر خود را همراه داشتند تا محلی را که از نظر آب و هوا و خاک شباهتی به سرزمین خود داشته باشد جهت سکونت انتخاب نمایند و در محل یهودیه اصفهان فرود آمدند و محلی را به نام اشگهان برگزیدند. اشگهان واژه عبری است و به معنای «در اینجامی نشینیم». شاید «اشکاوند». که در مشرق اصفهان واقع است تغییر یافته همین واژه باشد. منطقه ای که یهودیان در آن مستقر شدند به «یهودیه» یا «دار الیهود» معرف گردید. از قرن پنجم هجری به نام «جوییاره» یا «جوباره» تغییر نام یافت و فعلاً یکی از پر جمعیّت ترین محلّات اصفهان به شمار می رود. از قدیمترین مدارک باستانشناسی که دالّ بر قدمت ورود یهودیان به منطقه اصفهان است، زیارتگاه «استرخاتون» در ۲۵ کیلومتری جنوب غربی اصفهان، واقع در آبادی پیر بکران می باشد. یهودیان این قبرستان و زیارتگاه را زیارتگاه «سارابت آشر» می گویند که دارای قبرستان بزرگی است و محل دفن اموات یهودیان است. چنانکه در تورات و همچنین در تاریخ آمده است «استر»

همسر یهودی تبار خشایارشاه هخامنشی است که بسیار مورد علاقه شاه بوده و بر اثر نفوذی که داشته یهودیان را مورد حمایت قرار داده و مسبب برخوردهای مذهبی خونینی میان یهودیان و ایرانیان بوده و نزد یهودیان مقدس است. در این قبرستان سنگ نوشته ای به طول عصر سلاجقه که اصفهان پایتخت بوده یهودیان از آزادی بیشتری برخوردار بودند ولی پیدایش فرقه اسماعیلیه نهضت جدیدی علیه یهودیان بود که روی کار آمد و در زمان حمله تیمور و مغول نیز گروه زیادی از یهودیان کشته شدند. در دوران صفویه نیز یهودیان مورد بی مهری سلاطین صفوی قرار داشتند تا آنجا که یهودیان مجبور شدند علامتی به لباس خود الصاق نمایند تا از مسلمانان متمایز باشند کلاه و جوراب آنها نیز با مسلمانان متفاوت بود. در زمان شاه عباس دوم و نفوذ روحانیّت اسلام در دستگاه سلطنت، آزار و اذیت یهودیان به اوج خود رسید به طوریکه به منازل آنها حمله می کردند و کنیسه های آنها را آتش می زدند که بعضی از آثار آن هنوز باقی است. به همین مناسبت و از ترس مسلمانان افراطی در زمان صفویه وقاجاریه عده ای از یهودیان، مسلمان شدند و به همین علت بعدها اختلاف نژادی در اصفهان پدید آمد چون مشخّصات نژادی یهودیان با ایرانیان اصفهانی متفاوت بود. محلّه یهودی نشین اصفهان یعنی جویباره در شمال شرقی اصفهان واقع شده و از ۹ محلّه کوچک به نامهای میدان میر، دار البطیخ (یا بازار خربزه)، سید احمدیان، درب دریچه یا درب درچه، گود مقصود، سلطان سنجر، با شاخ، یازده پیچ و لت فر یا لتور تشکیل یافته است. وجه تسمیه جویباره اینکه، درکنار جوی

آبی قرار داشته. جوییاره ابتدا شهری بوده با جمعیّت زیاد و از چندین محلّه بزرگ تشکیل می شده، یکی از انها محله در دشت بوده که آن را بابلدشت نیز می گفتند. صاحب بن عبّاد، وزیر دانشمند پادشاهان دیلمی که گویند چهارصد شتر کتابهای او را حمل می کرده و در علم و دانش و سیاست و تدبیر سرآمد علمای زمان بوده، در همین محل در دشت دفن است. جوباره یکی از کثیف ترین محلاّت اصفهان به شمار می رود، کوچه های آن تنگ وتاریک و پرپیچ و خم است. خانه های آن گود، حیاطهای آن محقّر و از قلوه سنگ فرش شده است. در هر خانه کوچک چند خانواده و هر خانواده در یک اطاق محقّر زندگی می کنند وبیشتر آنها به مشاغلی مانند پارچه فروشی، عتیقه فروشی، تجارت و طبابت اشتغال دارند. در زمان صفویه به وسیله یکی از روحانیون عصر به نام محمدتقی مجلسی مقرّرات ویژه ای جهت زندگی آنها وضع گردید و به مورد اجرا درآمد که جهت اطلاع به شرح آن مقررات می پردازیم: ۱-یهودیان حق ساختن عمارت زیبا را ندارند ۲-یهودیان نباید اطاقهای خود را به رنگ سفید درآورند ۳-خانه های یهودیان باید کوتاه تر از خانه مسلمانان باشد ۴-خانه های یهودیان نباید سر در داشته باشد ۵-در ورودی خانه یهودیان باید کوتاه تر از در خانه مسلمانان باشد ۶-یهودیان حق بازکردن دکان و مغازه در بازار و خیابان را ندارند ۷-مالیات جداگانه ای به نام جزیه باید از یهودیان دریافت شود ۸-یهودیان اجازه ساختن کنیسه های زیبا ندارند ۹-یهودیان باید در محلّه مشخّص و معیّنی زندگی کنند ۱۰-مسلمانان حق ندارند خانه های خود را به یهودیان بفروشند ۱۱-ساختن کنیسه های جدید ممنوع است یهودیان فقط حق دارند کنیسه های

قدیمی خود را تعمیر نمایند.

کنیسه های کلیمیان اصفهان

یهودیان امروز اصفهان دارای ۲۱ کنیسه و زیارتگاه می باشند که در نقاط مختلف شهر پراکنده است. زیرا از ابتدای دوران پهلوی یهودیان آزادی بیشتری پیدا کردند و در همه مناطق اصفهان می توانستند سکونت اختیار کرده و شغل داشته باشند. از میان ۲۱ کنیسه یهودیان، ۱۶ کنیسه آن در جویباره، ۲ کنیسه در محلّه دردشت و یک کنیسه در کوچه گلبهار و یک کنیسه در دبیرستان اتّحاد و یک کنیسه هم در چهارراه شاه عباس (فلسطین کنونی) قرار دارد. یهودیان غیر از قبرستان معروف استراخاتون در پیربکران قبرستان دیگری نیز در ۵ کیلومتری مشرق اصفهان دارند که در دهکده ای به نام «گرکون» از محلّات قهّاب واقع شده و قبرستان نیز به همین نام است. یهودیان یک حمّام اختصاصی در محلّه جویباره و در کوچه پیر پاره دوز دارند که سه روز در هفته دایر است و بقیه روزها از حمّامهای عمومی و حمّامهای منازل خود استفاده می کنند.

دین زرتشت

دین زرتشت

الف –دین زرتشت

از قدیمی ترین دینهایی که مردم را به ستایش خداوند یکتا دعوت نموده و از بت پرستی منع کرد، دین زرتشت است. دین زرتشت از قدیمی ترین دینهای رسمی ایرانیان بوده است. بنیان گذار این دین، زرتشت یا زردشت است که در اوستا «زره توشتره» نیز آمده است. پدرش «پوروشسب» و مادرش «دغدوا»، از خانواده «سپیتمنه» بوده است. او در زمان شهریاری گشتاسب در خوارزم (بلخ) می زیسته. عده ای او را اهل آذربایجان و گروهی اهل ری می دانند. وی در سن سی سالگی به پیغمبری رسید و از سن چهل سالگی به تبلیغ پرداخت. تاریخ تولّد زرتشت دقیقاً مشخّص نیست. برخی تولّد او را ۶۲۸ قبل از میلاد و درگذشت او را سال

۵۵۸ قبل از میلاد می معتقدند در سن ۷۷ سالگی در جنگ با تورانیان که به بلخ حمله کرده بودند کشته شده است. گروهی زندگی زرتشت را به ۱۰۰۰ قبل از میلاد می دانند و یعنی قبل از تشکیل دولت ماد نسبت می دهند.

پرستشگاه های زرتشتیان

پرستشگاههای زرتشتیان را آتشگاه می گویند که مهمترین آنها در اصفهان در کوه آتشگاه بوده است. این کوه در ۸ کیلومتری غرب اصفهان و در سه کیلومتری جنوب سِدِه است. شهرت سده نیز به واسطه همین کوه آتشگاه است. این کوه در حقیقت تپه ای است به ارتفاع هزار متر که در منطقه حاصلخیز ماربین اصفهان قرار دارد. مسعودی در کتاب «مروج الذهب» درباره کوه آتشگاه نوشته است که؛ این کوه یکی از هفت پرسشتگاه بت پرستان بوده است به این معنی که در معبدی که بر روی این کوه ساخته بودند، بت هایی وجود داشته و مورد ستایش و پرستش قرار می گرفته است. حافظ ابونعیم در کتاب «ذکر تاریخ اصفهان» از هفت شهر در منطقه اصفهان یاد می کند که یکی از انها به نام «مهرین» تا ظهور اسلام نیز وجود داشته و در کنار این کوه بوده است. در زمان ساسانیان این معبد پرستش بت را خراب کردند و لوازم و آلات آن را بیرون ریخته و اردشیر بابکان آن را با تغییراتی تبدیل به آتشگاههای اصفهان به نمود. این آتشکده به صورت قلعه هشت گوشه، با خشتهای بزرگ، روی سنگهای طبیعی ساخته شده است. مدخلها هلالی شکل و کف ساختمان، در وسط برآمدگی داشته که آتشدان بر روی آن ساخته شده بود و به نام «آتش مجوس» شهرت داشت.

آتشکده های اصفهان

به غیر از آتشکده کوه آتشگاه، در اصفهان آتشکده های دیگر نیز وجود داشته که عبارت اند از: ۱-مسجد جامع اصفهان که ابتدا آتشگاه بوده و پس از هجوم و تسلط اعراب به اصفهان با تغییراتی تبدیل به مسجد شده است. ۲-آتشدان سنگی سمیرم که مربوط به دوران هخامنشیان

است. ۳-آتشکده «زُروان» که بنای آن متعلق به زمان ساسانیان است. ۴-آتشکده «مهر» در زمان اردشیر ساخته شده و در منطقه اردستان قرار دارد. ۵-آتشکده «رستاق» که در «انار آباد» قرار دارد و گشتاسب کیانی آن را بنا نهاده است. ۶-آتشکده شاپور ذوالاکتاف نیز در دهکده «جروان» جی قرار دارد و به نام آتشکده «سروش آذران» شهرت داشته است. همچنین چندین آتشکده دیگر که بر اثر مرور زمان و یورش بیگانگان ومخالفان نابود، یا از اهمیّت و اعتبار افتاده است. از جمله، آتشکده «قلعه بزی» که در زمان ملکشاه جز حصار اطراف آن بقیه را خراب کردند. همچنین آتشکده ای در قریه «دارک» یا «ارزنان» که خراب شده است. زرتشتیان به روح اعتقا دارند و آن را «فَرَوَشی» می نامند و برای فَرَوشیهای اجداد خود نماز و دعا می خوانند و قربانی می کنند. هر موجود مرده را نجس می دانند و برای اینکه خاك و آب آلوده نشود مردگان خود را در محفظه سرباز قرار می دهند تا طعمه پرندگان شوند. مگس و مورچه و کرم و حشرات موزی را که مردگان را می خورند، پلید می دانند و آنها را مانند شیطان «انگره مینو» می نامند و پیوسته از سحر و جادو و بت، دوری می جویند. به کشت وزرع، به خصوص کاشتن گندم بسیار علاقه دارند و معتقدند «هر کس گندم می کارد، نیکی می افشاند.» بزرگترین گناه را دروغ می دانند. بازار را محل دروغ و تزویرمی انگارند و سعی می کنند بچه ها را از بازار دور نگه دارند و مدارس آنها نزدیک بازار نباشد.

آیین افروختن آتش در آتشکده ها

برای روشن کردن آتشکده ابتدا موبد حمّام کرده، خود را شست و شو می دهد. سپس لباس سپید می پوشد. قطعات چوب صندل را

که قبلاً تراشیده شده بر روی آتشدان قرار می دهد و بدون دخالت دست، با قاشق بلند مخصوصی که روزنی در وسط آن هست، براده های چوب صندل خوشبو را روی چوبها می ریزد و در حالیکه دعای مخصوص را می خواند، آتشدان را روشن می کند. برای این که آتش را با دَم (تنفس) خود آلوده نکنند، جلو دهان و بینی را با پارچه سفید ۱۶ آتشگاه می دانند، مهمترین روز مقدّس ترین آتش را، آتش نیایش را نوروز می شمارند. پس از و نازکی می پوشانند. انجام نیایش و دعا و نماز، موبد به عنوان تیمّن و تبرّک مقدار کمی از خاکستر آتشدان را به نمازگزاران می دهد و آنها اندکی از این خاکستر را جهت کسب فیض و برکت به صورت خود می مالند.

خارجیان در اصفهان

سرگذشت خارجیان مدفون در اصفهان

شرح کوتاهی از سرگذشت خارجیان مدفون در اصفهان ویلیام بل، عامل شرکت هند شرقی در اصفهان، به سال ۱۶۱۶ در جهت حمل نخستین محموله شرکت مزبور، با کشتی بادبانی جیمز به ایران عزیمت کرد و نخستین سرنشینی بود که پس از لنگرگیری، در بندر جاسک به احل رسید. بنا به استناد گزارش شرکت هند شرقی. بل در پی گذشت ۷ شب ملاقاتهای رسمی آزار دهنده در حال سوزش تب در گذشت. در طی مراسم تشییع جنازه اش اتباع هلند، فرانک های مقیم، کولیا ناظر، رؤسای ارامنه، تمامی پیروان کلیسا... و حداقل به تعداد ۵۰۰۰ تن از دودمان جلفائیان و دیگر مسیحیان غیر بومی شرکت کردند. انگیزه شرکت این جمعیت کثیر در مراسم، همزمانی با مراسم به خاکسپاری ژوهان نورتمبر، سفیر انگلستان نیز می تواند باشد. ۱۶۵۸ وی برت بیوکنز، متخصص الماس، شاغل در شرکت هند شرقی هلند،

مستقر در ایران ۱۶۶۰ میخائیل ماسبروم، بازرگان و زرگر ۱۶۶۵ ویلهم لوکنیس لون، مدیر شرکت هند شرقی هلند ۱۶۸۲ سیمون سعید داوید ساهیدر، ترجمه سنگ قبر وی عنوان می نماید: از سوی شاه فرانسه در کشور پاریس در شرکت هلندی هند شری به مدت ۳۴ سال و بسیار کاتولیک متعصب بود. ۱۶۸۶ تئادر میرانویچ، به قرار اطلاع سفیر لهستان به دربار صفویه، سنگ قبر او بر خلاف دیگر قبور نصب گردیده و در پای آرامگاه وی قبور آوارگان لهستانی جنگ جهانی دوم به چشم می خورد. ۱۶۹۷ فرانکوس کاستلوجن، مدیر شرکت هند شرقی ۱۷۰۲ پیر پاژت دوس، بر سنگ قبر وی درج گردیده است. فراموش نکنید که شما هم می میرید. دکتر پاژت دوس فارغ التحصیل کالج کمبریج در الهیات و ریاضیات، تمام دنیا خوشحال بودند. مردم در پی چنین ها بودند. دکتر پاژت مشهور بود. تلاش می کرد تا این دنیا زیباتر شود. به مدت ۵۰ سال در اصفهان زندگی کرد در حالیکه میل داشتند به کشورش بازگردد. ۱۷۰۳ ادوارد پاگیت، کشیش دکتر پاگیت دانشجوی ممتاز کالج کمبریج در طی سالهای ۲-۱۶۷۱ عضو آکادمی کالج کمبریج ۱۶۷۹ عضو انجمن سلطنتی ۱۶۸۲، استاد ریاضیات، از اعضاء هیئت امناء بیمارستان حضرت مسیح ۹۵-۱۶۸۲، کشیش شخصی سرویلیام نوریس Sir William Norris مأموریت به دربار اورنگ زیب ۱۶۹۹، ۱۷۰۲، Aurznezeb و سرانجام بر سر راه بازگشت از هندوستان به موطنش، در اصفهان در گذشت. ۱۷۰۳ ساراژاکوبا، همسر فرانکوس کاستلوجن مدیر شرکت هند شرقی هلند ۱۷۲۱ فرانسیکو ساهید، مترجم شرکت هلند به مدت ۴۵ سال ۱۷۲۲ ژولیانا میدون، در خدمت آقای نیکلاس اسخارور، به نظر می رسد اسخارور نویسنده

باشد. در متن سرگذشت ماتیوس فن لاپیزیگ به نام وی اشاره شده است. ۱۸۲۱ کلودیوس جیمس، نماینده شرکت هند شرقی در بغداد در طی مسیر راه بمبئی و در شهر شیراز، بر اثر ابتلا به بیماری وبا در گذشت. مقارن تخریب گورستان شیراز بنا به درخواست دوست مهربانش کلنل جی، مکدونالد کینیر J. Macdonald Kinneir جنازه اش به اصفهان انتقال یافت. در کتاب انگلیسیان در ایران، به جای جیمس اشتباهاً کلمه ریچ آمده است! از تعریف مندرج در صفحه ۱۵۰، نویسنده بودن جیمس استنباط می شود، و در رابطه با چگونگی نحوه در گذشتش در صفحه ۹۱ عین گزارش روزانه اش اندکی پیش از شیوع بیماری در شیراز آثاری از ترس را نشان می دهد. اخباری از بوشهر؛ وبا در آنجا شایع شده و روزانه سی نفر را می کشد. در سراسر گرمسیر چنین است. آقای استوری در سر راهش از برازجان به بوشهر همه جا با اجساد مردگان روبرو شده. کشتی لیورپول که در بوشهر لنگر انداخته در پانزده ساعت سه نفر از سرنشینانش را از دست داده. شنیده شد که جراح و عده زیادی از خدمه هم مرده اند. ۱۸۲۲ جان تیلور، پزشک ابوابجمعی مؤسسه پزشکی بمبئی، در سال ۱۸۲۲ در شیراز درگذشت و در همان شهر به خاک سپرده شد. به دلیل تخریب گورستان محل دفنش، در سال ۱۸۲۶ جنازه وی به اصفهان انتقال یافت. ۱۸۳۸ پیر مارتین بوتان، بر سنگ وی درج گردیده است: دانشمندی که قربانی علم خود شد. از این متوفی دانشمند، جعبه کوچکی حاوی دهها شیشه آزمایشگاهی بجا مانده است. ۱۸۷۱ جان استانلی هیوز، کارمند اداره تلگراف ۱۸۷۳

اولین گردون بروس، دختر عالیجناب رابرت بروس، میسیونر انجمن کلیسا سی. ام. اس. در کتاب انگلیسیان در ایران با پدر و مادر وی آمده است که هیئت مرسلین مسیحی لندن که مهمترین وسیله تبلیغات مسیحی انگلیسیان در ایران شد، نخستین قدم محتاطانه را در ۱۸۹۶ برداشت و آن هنگامی بود که یکی از مبلغان خود را به نام عالیجناب رابرت بروس به اصفهان فرستاد تا برای یاد گرفتن زبان فارسی و اصلاح ترجمه انجیل مارتین دو سال در آن شهر بماند. بروس ایرلندی دراز، لاغر و فاضلی بود، که چند سالی را در خدمت هیئت مرسلین مسیحی در هند گذرانده بود و اقامتش در اصفهان با شیوع قحطی و وبا در این شهر مصادف شد. (۷۱-۱۸۷۰). او و همسرش رهبری امور دستگیری مردم، مخصوصاً ارمنیان را بر عهده گرفتند. آنان اعتباراتی را که مردم انگلیس سخاوتمندانه در اختیار بنیاد کمک به ایرانیان می گذاشتند، در اختیار داشتند. بروس به عنوان بخشی از این کار ایجاد پرورشگاه و مدرسه فنی را برای کودکان ارمنی و مسلمان آغاز کرد و به زودی مجبور شد به طور ثابت در ایران بماند. هیئت مرسلین در لندن با این کار موافقت کرد به شرط اینکه کارش را در زمینه اصلاح انجیل دنبال کند و به ترجمه باقی کتاب مقدس هم بپردازد. بروس این وظیفه را پذیرفت و تا ۱۸۷۵ در حالیکه بیشتر از درآمد خودش زندگی می کرد کار خود را ادامه داد تا اینکه هیئت مرسلین تصمیم گرفت تسهیلاتی برای هیئت مرسلین در اصفهان فراهم آورد. در ۱۸۸۰ نخستین دستیار بروس به اصفهان رسید و او پزشکی فارغ التحصیل

ادینبرو به نام هورنل E. F. Hoernle بود. پیش از آن تنها بروس و همسرش کارها را اداره می کردند در میان ارمنیان جلفا، یعنی در محل زندگی خودشان به فعالیت مشغول بودند. آقا و خانم بروس با کمک معلمان ارمنی در جلفا یک مدرسه پسرانه و یک دخترانه تأسیس کردند. در ۱۸۷۲ علیرغم مخالفتهای محلی بروس زمین وسیعی خرید و تا سی سال بعد که مقر هیئت به شهر اصفهان انتقال یافت تأسیسات خود را در آنجا مستقر ساخت. ۱۸۹۸ جسبرت ویل بو، نکته شایان توجه در کنار سنگ قبر وی به چشم می خورد! اعضاء خانواده ودوستانش نام خود را بر روی سنگ دیگر در کنار سنگش درج کرده اند. ۱۹۱۴ سزارین شارلین براسور، بر سنگ وی نوشته است: پیرو مذهب ژوزف و با طی ۳۲ سال زندگی ویژه مذهبی. ۱۹۱۴ پاسکال آراکلیان، بر روی سنگ وی که خط ارمنی نیز به چشم می خورد این جمله دیده می شود: ۵۰ سال در ایران خدمت کرده است. ۱۹۱۷ فردریک ناکس هریس، کنسول یار انگلستان در اصفهان ۱۹۲۱ کاترین مری ایرون ساید، پزشک میسیو ن سی. ام. اس، دختر ادمون و مری ایرون ساید که از سال ۱۹۰۵ در ایران به سر برد و بر اثر ابتلا به بیماری ذات الریه درگذشت. نظر به آنکه محل خدمت وی در میان ارامنه بود در جهت احترام و محبت، او را در کلیسای جامع به خاک سپردند. ۱۹۳۱ امیلی کاتلین هوپ، همسر نماینده انجمن بریتانیایی کتب مقدسه؟ ۱۹۴۰ ماریا الیاس، به قرار اطلاع بر اثر اعمال فشار حکومت نازیها بر یهودیان در آلمان به ایران مهاجرت

می کند. مدتی در سازمان نابینایان کریستوفل بکار می پردازد و در بین کارکنان هم به شوخی به دوشیزه روباه مشهور می گردد! پس از ترک سازمان از دنیا می رود! ۱۹۴۳ هیلدا نایتینگل، از انجمن سی. ام. اس، به قرار اطلاع سمت سرپرست بخش پرستاری بیمارستان مسیحی اصفهان (عیسی ابن مریم فعلی) را عهده دار بوده است و در اثر ابتلا به بیماری حصبه از دنیا می رود. ۱۹۶۱ ویتچ کوفلر، به قرار اطلاع مهندس کارخانه بوده است و همسرش نیز در آموزشگاه دخترانه نابینایان نور آئین اصفهان (فاطمه زهرا فعلی) به خدمت اشتغال داشت. ۱۹۶۵ لیدیا توماتور، به قرار اطلاع از پدری روسی ومادری آلمانی متولد شد. همسرش را در جنگ جهانی دوم از دست داد. نامبرده در خدمت سازمان نابینایان کریستوفل به سر می برد. ۱۹۷۲ ایان تاماس، پزشک شاغل در بیمارستان مسیحی اصفهان (عیسی ابن مریم فعلی) در طی سفری که به شهرهای اطراف اصفهان در جهت درمان بیماران عزیمت کرده بود، با خودرویی که خود رانندگی آن را بعهده داشت با کامیونی تصادف کرد. بر اثر شدت جراحات وارده وی و دو پرستار در دم جان سپرده و دو تن دیگر به شدت زخمی می شوند. نامبرده دارای همسر و دو فرزند بود و بنا به درخواست همسرش در اصفهان به خاک سپرده شد. ۱۹۷۴ آدریان روبرت میکائیل هلدن، متولد شهر بت BATH انگلستان، جهانگردی که طی یک تصادف برون شهری درگذشت و بنا به درخواست همراهانش در اصفهان به خاک سپرده شد. همچنین فرد دیگری به نام هارن سون که گویا از اتباع آفریقای جنوبی می باشد در تصادف

بین راه شیراز و اصفهان جان سپرد و در قبری که تاکنون هم فاقد سنگ است به خاک سپرده شد. ۱۹۷۴ دیوید گرنی، کشیش انجمن سی. ام. اس، که به مدت ۳۸ سال در کلیساهای دائره اسقفی ایران خدمت کرد. ۱۹۸۲ گابریله منتظم، متخصص و جراح مشهور مغز و اعصاب. نامبرده در حالیکه ۵ ماهه باردار بود بضرب گلوله از پای درآمد و در تکیه همدانیان آرامگاه تخت فولاد به خاک سپرده شد.

آرامگاه خارجیان

یلیام بل، عامل شرکت هند شرقی در اصفان، به سال ۱۶۱۶ در جهت حمل نخستین محموله شرکت مزبور، با کشتی بادبانی جیمز به ایران عزمیت کرد و نخستین سرنشینی بود که پس از لنگرگیری، در بند جاسک به ساحل رسید. بنا به استناد گزارش شرکت هند شرقی. بل در پی گذشت ۷ شب ملاقاتهای رسمی آزار دهنده در حال سوزش تب در گذشت. در طی مراسم تشییع جنازه اش اتباع هلند، فرانک های مقیم، کولیا ناظر، رؤسای ارامنه، تمامی پیروان کلیسا... و حداقل به تعداد ۵۰۰۰ تن از دودمان جلفائیان و دیگر مسیحیان غیر بومی شرکت داشتند. انگیزه شرکت این جمعیت کثیر در مراسم، همزمانی با مراسم به خاکسپاری ژوهان نورتمبر، سفیر انگلستان نیز می تواند باشد.

۱۶۵۸ وی برت بیوکنز، متخصص الماس، شاغل در شرکت هند شرقی هلند، مستقر در ایران--

۱۶۶۰ میخائیل ماسبروم، بازرگان و زرگر--

۱۶۶۵ ویلهم لوکنیس لون، مدیر شرکت هند شرقی هلند--

۱۶۸۲ سیمون سعید داوید ساهیدر، ترجمه سنگ قبر وی عنوان می نماید: از سوی شاه فرانسه در کشور پاریس در شرکت هلندی هند شری به مدت ۳۴ سال و بسیار کاتولیک متعصب بود. --

۱۶۸۶ تئادر میرانویچ، به

قرار اطلاع سفیر لهستان به دربار صفویه، سنگ قبر او بر خلاف دیگر قبور نصب گردیده و در پای آرامگاه وی قبور آوارگان لهستانی جنگ جهانی دوم به چشم می خورد. --

۱۶۹۷ فرانکوس کاستلوجن، مدیر شرکت هند شرقی--

۱۷۰۲ پیر پاژت دوس، بر سنگ قبر وی درج گردیده است. فراموش نکنید که شما هم می میرید. دکتر پاژت دوس فارغ التحصیل کالج کمبریج در الهیات و ریاضیات، تمام دنیا خوشحال بودند. مردم در پی چنین ها بودند. دکتر پاژت مشهور بود. تلاش می کرد تا این دنیا زیباتر شود. به مدت ۵۰ سال در اصفهان زندگی کرد در حالیکه میل داشتند به کشورش بازگردد.
۱۷۰۳ ادوارد پاگیت، کشیش دکتر پاگیت دانشجوی ممتاز کالج کمبریج در طی سالهای ۲-۱۶۷۱ عضو آکادمی کالج کمبریج ۱۶۷۹ عضو انجمن سلطنتی ۱۶۸۲، استاد ریاضیات، از اعضاء هیئت امناء بیمارستان حضرت مسیح ۹۵-۱۶۸۲، کشیش شخصی سرویلیام نوریس Sir William Norris مأموریت به دربار اورنگ زیب ۱۶۹۹، ۱۷۰۲ Aurznezeb و سرانجام بر سر راه بازگشت از هندوستان به موطنش، در اصفهان در گذشت. --

۱۷۰۳ ساراژاکوبا، همسر فرانکوس کاستلوجن مدیر شرکت هند شرقی هلند--

۱۷۲۱ فرانسیکو ساهید، مترجم شرکت هلند به مدت ۴۵ سال--

۱۷۲۲ ژولیانا میدون، در خدمت آقای نیکلاس اسخارور، به نظر می رسد اسخارور نویسنده باشد. در متن سرگذشت ماتیوس فن لایپزیگ به نام وی اشاره شده است. --

۱۸۲۱ کلودیوس جیمس، نماینده شرکت هند شرقی در بغداد در طی مسیر راه بمبئی و در شهر شیراز، بر اثر ابتلا به بیماری وبا در گذشت. مقارن تخریب گورستان شیراز بنا به درخواست دوست مهربانش کلنل جی، مکدونالد کینیر J. Macdonald Kinneir جنازه اش به

اصـفهان انتقال یافت. در کتاب انگلیسـیان در ایران، به جای جیمس اشتباهاً کلمه ریچ آمده است! از تعریف مندرج در صفحه ۱۵۰، نویسنده بودن جیمس استنباط می شود، و در رابطه با چگونگی نحوه درگذشتش در صفحه ۹۱ عین گزارش روزانه اش اندکی پیش از شـیوع بیماری در شیراز آثاری از ترس را نشان می دهد. اخباری از بوشهر؛ وبا در آنجا شایع شده و روزانه سی نفر را می کشـد. در سراسـر گرمسـیر چنین است. آقای اسـتوری در سـر راهش از برازجان به بوشـهر همه جا با اجساد مردگان روبرو شده. کشتی لیورپول که در بوشـهر لنگر انداخته در پانزده ساعت سه نفر از سرنشـینانش را از دست داده. شـنیده شد که جراح و عده زیادی از خدمه هم مرده اند. --

۱۸۲۲ جـان تیلور، پزشـک ابوابجمعی مؤسـسه پزشـکی بمبئی، در سال ۱۸۲۲ در شـیراز درگـذشت و در همـان شـهر به خاک سپرده شد. به دلیل تخریب گورستان محل دفنش، در سال ۱۸۲۶ جنازه وی به اصفهان انتقال یافت. --

۱۸۳۸ پیر مـارتین بوتـان، بر سـنگ وی درج گردیـده است: دانشـمندی که قربانی علم خود شـد. از این متوفی دانشـمند، جعبه کوچکی حاوی دهها شیشه آزمایشگاهی بجا مانده است. --

۱۸۷۱ جان استانلی هیوز، کارمند اداره تلگراف--

۱۸۷۳ اولین گردون بروس، دختر عالیجناب رابرت بروس، میسـیونر انجمن کلیسا سـی. ام. اس. در کتاب انگلیسـیان در ایران با پدر و مادر وی آمده است که هیئت مرسـلین مسیحی لندن که مهمترین وسیله تبلیغات مسیحی انگلیسیان در ایران شد، نخستین قدم محتاطانه را در ۱۸۹۶ برداشت و آن هنگامی بود که یکی از مبلغان خود را به نام عالیجناب رابرت

بروس به اصفهان فرستاد تا برای یاد گرفتن زبان فارسی و اصلاح ترجمه انجیل مارتین دو سال در آن شهر بماند. بروس ایرلندی دراز، لاغر و فاضلی بود، که چند سالی را در خدمت هیئت مرسلین مسیحی در هند گذرانده بود و اقامتش در اصفهان با شیوع قحطی و وبا در این شهر مصادف شد. (۷۱-۱۸۷۰). او و همسرش رهبری امور دستگیری مردم، مخصوصاً ارمنیان را بر عهده گرفتند. آنان اعتباراتی را که مردم انگلیس سخاوتمندانه در اختیار بنیاد کمک به ایرانیان می گذاشتند، در اختیار داشتند. بروس به عنوان بخشی از این کار ایجاد پرورشگاه و مدرسه فنی را برای کودکان ارمنی و مسلمان آغاز کرد و به زودی مجبور شد به طور ثابت در ایران بماند. هیئت مرسلین در لندن با این کار موافقت کرد به شرط اینکه کارش را در زمینه اصلاح انجیل دنبال کند و به ترجمه باقی کتاب مقدس هم بپردازد. بروس این وظیفه را پذیرفت و تا ۱۸۷۵ در حالیکه بیشتر از درآمد خودش زندگی می کرد کار خود را ادامه داد تا اینکه هیئت مرسلین تصمیم گرفت تسهیلاتی برای هیئت مرسلین در اصفهان فراهم آورد. در ۱۸۸۰ نخستین دستیار بروس به اصفهان رسید و او پزشکی فارغ التحصیل ادینبرو به نام هورنل E. F. Hoernle بود. پیش از آن تنها بروس و همسرش کارها را اداره می کردند در میان ارمنیان جلفا، یعنی در محل زندگی خودشان به فعالیت مشغول بودند. آقا و خانم بروس با کمک معلمان ارمنی در جلفا یک مدرسه پسرانه و یک دخترانه تأسیس کردند. در ۱۸۷۲ علیرغم مخالفتهای محلی بروس زمین وسیعی خرید

و تا سی سال بعد که مقر هیئت به شهر اصفهان انتقال یافت تأسیسات خود را در آنجا مستقر ساخت. --

۱۸۹۸ جسبرت ویـل بو، نکته شایـان توجه در کنار سـنگ قبر وی به چشم می خورد! اعضاء خانواده ودوسـتانش نام خود را بر روی سنگ دیگر در کنار سنگش درج کرده اند. --

۱۹۱۴ سزارین شارلین براسور، بر سنگ وی نوشته است: پیرو مذهب ژوزف و با طی **۳۲** سال زندگی ویژه مذهبی. --

۱۹۱۴ پاسـکال آراکلیـان، بر روی سـنگ وی که خط ارمنی نیز به چشم می خورد این جمله دیـده می شود: **۵۰** سال در ایران خدمت کرده است. --

۱۹۱۷ فردریک ناکس هریس، کنسول یار انگلستان در اصفهان--

۱۹۲۱ کاترین مری ایرون ساید، پزشک میسـیون سی. ام. اس، دختر ادمون و مری ایرون ساید که از سال **۱۹۰۵** در ایران به سر برد و بر اثر ابتلا به بیماری ذات الریه درگذشت. نظر به آنکه محل خدمت وی در میان ارامنه بود در جهت احترام و محبت، او را در کلیسای جامع به خاک سپردند.

۱۹۳۱ امیلی کاتلین هوپ، همسر نماینده انجمن بریتانیایی کتب مقدسه؟ --

۱۹۴۰ ماریـا الیـاس، به قرار اطلاع بر اثر اعمال فشار حکومت نازیها بر یهودیان در آلمان به ایران مهاجرت می کنـد. مـدتی در سازمـان نابینایان کریسـتوفل بکار می پردازد و در بین کارکنان هم به شوخی به دوشـیزه روباه مشـهور می گردد! پس از ترک سازمان از دنیا می رود!

۱۹۴۳ هیلدا نایتینگل، از انجمن سـی. ام. اس، به قرار اطلاع سمت سرپرست بخش پرستاری بیمارستان مسیحی اصفهان (عیسی ابن مریم فعلی) را عهده دار بوده است و در اثر ابتلا به

بیماری حصبه از دنیا می رود. --

۱۹۶۱ ویتچ کوفلر، به قرار اطلاع مهندس کارخانه بوده است و همسرش نیز در آموزشگاه دخترانه نابینایان نور آئین اصفهان (فاطمه زهرا فعلی) به خدمت اشتغال داشت.

۱۹۶۵ لیدیا توماتور، به قرار اطلاع از پدری روسی ومادری آلمانی متولد شد. همسرش را در جنگ جهانی دوم از دست داد. نامبرده در خدمت سازمان نابینایان کریستوفل به سر می برد. --

۱۹۷۲ ایان تاماس، پزشک شاغل در بیمارستان مسیحی اصفهان(عیسی ابن مریم فعلی) در طی سفری که به شهرهای اطراف اصفهان در جهت درمان بیماران عزیمت کرده بود، با خودرویی که خود رانندگی آن را بعهده داشت با کامیونی تصادف کرد. بر اثر شدت جراحات وارده وی و دو پرستار در دم جان سپرده و دو تن دیگر به شدت زخمی می شوند. نامبرده دارای همسر و دو فرزند بود و بنا به درخواست همسرش در اصفهان به خاک سپرده شد. --

۱۹۷۴ آدریان روبرت میکائیل هلدن، متولد شهر بتBATH انگلستان، جهانگردی که طی یک تصادف برون شهری درگذشت و بنا به درخواست همراهانش در اصفهان به خاک سپرده شد.

همچنین فرد دیگری به نام هارن سون که گویا از اتباع آفریقای جنوبی می باشد در تصادف بین راه شیراز و اصفهان جان سپرد و در قبری که تاکنون هم فاقد سنگ است به خاک سپرده شد. --

۱۹۷۴ دیوید گرنی، کشیش انجمن سی. ام. اس، که به مدت ۳۸ سال در کلیساهای دائره اسقفی ایران خدمت کرد. --

۱۹۸۲ گابریله منتظم، متخصص و جراح مشهور مغز و اعصاب. نامبرده در حالیکه ۵ ماهه باردار بود بضرب گلوله از پای درآمد و در تکیه

همدانیان آرامگاه تخت فولاد به خاک سپرده شد--

تاریخ آرامگاه خارجیان

قرن «۱۷»

ژوهان نرتمبر ۱۵۹۱-۱۶۲۴ Johan north umberانگلیس آرامگاه ارامنه****

ولیوام بل ۱۵۹۱-۱۶۲۴ William Bellانگلیس****

رودلف اشتدلر ۱۶۰۹-۱۶۳۷ Rodolf stadlor سوئیس****

دومینیکوس بابیلون سیز ۱۶۳۹ Dominicus de babilion siis****

پیر دیما دلا کریکس۶۳۹Pere dim dela croix****

گیوسن ارل الون ۱۶۴۰ Gewesen Arl Aelvan فرانسه****

جوهانس مالوم (پزشک) ۱۶۰۶-۱۶۴۶ Johannes Malomفرانسه****

ابراهیم دبلایلون ۱۶۴۹ Ebrahim de babilon****

کریستینا بیت ۱۶۵۲ Christianan Biit****

جانا دادری ۱۶۵۷ Jeanna de Roy****

هوی برت بیوکنز ۱۶۵۸ Huy bert Buekens هلند****

لوسی دبابیلون۱۶۵۹ Lucis de Bablylone****

لوسینا ماترونا ببیلون ۱۶۵۹ Lusina Mtrona Babilon****

نیکلاس پانتالون ۱۶۳۴-۱۶۵۹Nicolaus Pantaleone****

جانی دپو ۱۶۵۹ Janiie D. Pove

الکساندر د ورود ۱۵۹۳-۱۶۶۰Alexandre de Rhodesفرانسه****

میخائلی ماسبروم ۱۶۶۰Michael Masbrum فرانسه****

دیونیسی اکورا اسپی نیفا ۱۶۶۱-۱۶۰۵ Dionyse Acoroa spinifa****

پاتریس دانیال پاما ۱۶۶۱ Patris Daniol Pommre****

مارکوس پانتالو ۱۶۶۲-۱۶۵۳ Marcus Pantaleo****

آنا یووریدا ۱۶۶۳ Anna Ioverida****

ابداله یووریدا ۱۶۶۴Abdallah Ioverida****

چارلز دوایر ۱۶۶۴ Charles Duvoyer فرانسه****

ماریا گمز د بابیلون ۱۶۶۴-۱۵۸۷ Maria Gomez de Babilon****

ویلهم لوکینس لون ۱۶۶۵ Wilhem Lokins Levenهلند آرامگاه ارامنه****

ولتسن دانگرز ۱۶۶۵-۱۵۹۹Velentin Dangers****

ویلیام لوک ۱۶۶۵ William Lok****

پیریکا بابیلون ۱۶۶۶ Perica Babilons****

لارنس دولتوال Laurens De Lestoile فرانسه****

الکساندر دولتوال ۱۶۶۶Alexander De Lestoileفرانسه****

ماریا دولتوال ۱۶۶۶ Maria De Lestoile فرانسه****

مارکوس دولتوال ۱۶۶۷ MaRCUS De Lestoile فرانسه****

ایزاک بوته دولتوال ۱۶۶۷-۱۵۹۱ Isaac Boute De Lestoile فرانسه****

ماریا دولتوال ۱۶۶۸ Maria De Lestoileفرانسه****

کلارد موزن ۱۶۶۸ Claude Muzen فرانسه****

ژاکوب کمیل ۱۶۷۰ Jacobus Kemel هلند****

پترو ۱۶۷۱ petro****

می ان برنارد ۱۶۷۱ Mie An Bernard فرانسه****

کاترین دولتوال ۱۶۷۱ Caterine De Lesoile فرانسه****

فردریک بیودونس ۱۶۷۳ Fredrick boudwyns****

مانوئل ردریگوز لوسیتا ۱۶۷۳ Manuel Rodrecuiz Luista****

مایکل بوری سوزیل ۱۶۷۳ Michael Bourri****

مارکوس دمارز ۱۶۷۳ Marcus De Marezفرانسه****

لویی روپر (زرگر) ۱۶۷۳ Louis Rouper فرانسه****

میشل روبرت لراین (زرگر)۱۶۷۳ Michel Roupert Lorrainسوئیس****

کلریک ج س مرشیر ۱۶۷۴-۱۶۴۳Cleric J. C Mercierفرانسه****

جورج ویلمسون Georgh Wilmson

****۱۶۷۵

ماریا وکسوری پتکی اوبان ۱۶۷۹ Maria vxor petki oban****

نیکونو موزن Innoceno Muzen****

مارگریت موزن ۱۶۸۰ Margueritte Muzen****

جورج یوری ۱۶۸۱ Georgi Ioveri****

یگناتا مانوئل رد ریگوز ۱۶۸۱ Ignatia Manuel Rodrigioz آرامگاه ارامنه****

ج ب کازامون ویس اپو ۱۶۸۲ J. B. Casamon Vis. APO فرانسه****

سیمون سعید داوید ساهیدر ۱۶۸۴ Simon Said David Sahidor فرانسه****

جان باپتیست کاسمن ۱۶۸۵ John Baptist Casmon****

ماریا روبین ۱۶۸۶ Maria Robin****

ماریا بابیلونس ۱۶۸۶ Maria Babilions****

ماریا بابیلونس ۱۶۸۶ Maria Babilions****

تئادر میرانویچ ۱۶۸۶ Theador Miranovich لهستان****

بوریس دانیلوف ۱۶۸۶ Boris Daniloff****

دیمیتریوس تئودور شوستوو ۱۶۸۶ Demetrius heodore Shustoff****

میخائیل یکناتیوس تلینوکوف ۱۶۹۵ Michael Ignatius Telyanikoff****

رافائیل دومان ۱۶۹۶ Raphael du Mans فرانسه حوالی مسجد جامع****

فرانکوس کاستلوجن ۱۶۹۷ Francois Castelujn هلند آرامگاه ارامنه****

ماریا دگوتیرم ۱۷۰۰ Maria De Guitherme****

قرن «۱۸»

لویی گیلهرم دولتوال ۱۷۰۱ Lous Guelherme de Lestoileفرانسه****

پیر پاژت دوس ۱۷۰۲ Pierre Paget docانگلیس****

انیم اسپاهان ۱۷۰۲ Enim Spahan****

ادوارد پاگیت ۱۶۵۳-۱۷۰۳ Edward Paget انگلیس****

سارا ژاکوبا چاندلیر ۱۷۰۳ Sara Jacoba chandelier هلند****

تابراهام موز وسنیک ۱۷۰۳ Tabraha Mvs wisnick****

سارا نومین ۱۷۰۴ Sara Nomine****

کارلوس درمانو ۱۷۱۵ Carluos Dv Romano****

فرانسیسکو ساهید ۱۷۲۱ Franciscus Sahid کلیسا وانک****

ژولیانا میدون ۱۷۲۲ Juliana Meiduan هلند آرامگاه ارامنه****

ژاکوب شورو ۱۷۲۷ Jacob Schorer هلند****

آنتونی هرمت (پزشک) ۱۶۶۴-۱۷۲۹Antoni Hermeetفرانسه کلیسا قدیم کاتولیک****

ماریا جودیت فن لایپزیگ ۱۷۳۰ Maria Judithe von lepzig هلند آرامگاه ارامنه****

هلنا ساهید ۱۷۳۰ Gelena Sahid****

اگوب ولیچ ۱۷۳۱ Akob Vlij****

آنتون فن لایپزیگ ۱۷۳۰-۱۷۳۱ Anton Von Lepizig هلند****

یروفی یاکا وکوف ل واشوف ۱۷۳۲ Eropnei Yakavicff Levashoff کلیسا قدیم کاتولیک****

ژوزف سعید (ترجم) ۱۶۹۶-۱۷۳۵Josefh Said آرامگاه ارامنه****

کلارا وارنیل ۱۷۳۷ Clara Varenel****

هیلی گلت دلکت ۱۷۳۷ Hiligiet Delqtq****

تازوس ۱۷۳۸ Tassus****

ماتیوس فن لایپزیگ ۱۷۳۹ Matheus Van Leipzig هلند*****

مندین اندیگی لن ۱۷۳۹ Menden and Belegen****

آنژلا سعید ۱۶۹۴-۱۷۴۴ Angela Said کلیسا قدیم کاتولیک*****

آندره دولتوال ۱۷۴۵ Andre De Lestoile فرانسه آرامگاه ارامنه****

الیزابت ماری ست

(راهبه) ۱۷۵۱ Elisabeth Marisset کلیسا قدیم کاتولیک****

ژاکوب روسو ۱۶۹۹-۱۷۵۳Jacob Roussean فرانسه آرامگاه ارامنه****

ماریا سعید ۱۶۹۱-۱۷۷۴Maria Said کلیسا قدیم کاتولیک****

قرن «۱۹»

کلودیوس جیمس ۱۸۲۱ Claudius James انگلیس کلیسا وانک

اندرو جوکس ۱۷۷۸-۱۸۲۱ Andrew Jukes انگلیس

جان تیلور ۱۸۲۲ John Taylor انگلیس

جورج ملاکولم ۱۸۰۵-۱۸۲۶George Malcolm انگلس

چارلز دارنلی استوارت ۱۸۰۵-۱۸۲۶Charles Darnley Stuart انگلیس

آرتور استاک (سرگرد) ۱۷۷۶-۱۸۳۱ Arther Stock انگلیس

پیر مارتین بوتان ۱۷۹۳-۱۸۳۸Pierre Marthin botan فرانسه کلیسا قدیم کاتولیک

بروفسکی ایذیدر ۱۸۳۸ Borwsky Isidore فرانسه

خاویر هومایوهل ۱۶۳۱-۱۸۴۸Xavier Hommair Hell فرانسه آرامگاه ارامنه

کارلوس دوایر ۱۸۴۹ Carus Duvoyer

پیر دردریان ۱۸۵۲ Pere Darderian

د ج ترتریان ۱۸۵۲ D. J. Terterian

استوارت کومینگ مکدنالد ۱۸۶۷-۱۸۶۸Stuart Cumming Mcdonald انگلیس کلیسا وانک

جان آفورد ۱۸۵۰-۱۸۶۹ John A. DR. Ford انگلیس

فردریک ولیام وادل ۱۸۷۱ ۱۸۷۱Fredrick William WaDDELL انگلیس

جان استانلی هیوز ۱۸۴۳-۱۸۷۱ John Staley Huhes انگلیس

منتیل ساکردس ۱۸۷۳ Monteil Sacerdos فرانسه آرامگاه ارامنه

اولین گردون بروس ۱۸۷۲-۱۸۷۳ Eveline Gordon Bruceانگلیس کلیسا وانک

باریارا هولتسر ۱۸۷۷-۱۸۷۷ Barbara Heltzerآلمان آرامگاه ارامنه

ئی م هولتسر ۱۸۷۷ E. M Hoeltzer آلمان

جیمز ویلیام ۱۸۷۷-۱۸۷۷ James William آلمان

ا‘. و هولتسر ۱۸۷۵-۱۸۷۸ O. W Hoeltzerآلمان

الیزابت ویکتوریا ۱۸۸۱-۱۸۸۲ Elizabet Victoria

جورج الن هراتیور ۱۸۷۷-۱۸۸۲ George Allen Horatio

الیزا ه سی ویتینس باخ ۱۸۵۶-۱۸۸۳ Eliza H. C. Whittinc back

امانوئل دویگنیو ۱۸۸۴ Emanuel Duvigneau هلند

ویلم برنارد کلی گنن ۱۸۸۵ Whilem Bernard Colignon کلیسا قدیم کاتولیک

ایزابل فوبر ۱۸۸۶ ?...Isabl Fwbr آرامگاه ارامنه

آنی فلورا ۱۸۸۶-۱۸۸۷ Annie Flora

اریک باگالی ۱۸۸۸-۱۸۸۸ Eric Baggaley انگلیس

گریگوریس خولتسر ۱۸۸۷-۱۸۸۸ Gregoris Holtzer آلمان

هربرت باگالی ۱۸۹۱-۱۸۹۲ Herbert baggaley انگلیس

نیکلا هولتسر ۱۸۷۰-۱۸۹۲ Nicola Hoeltzer آلمان

ادرچیلد اریکتد ۱۸۹۲ Odorechild erected

رزی ۱۸۹۳-۱۸۹۳ Rosie

هلن بلود ۱۸۵۱-۱۸۹۴ Helen Beloved آرامگاه ارامنه

هیرت لمیرودن ۱۸۹۴ ...Hierruth Lmerioden

جسبرت ویل بو ۱۸۶۵-۱۸۹۸Gysber Willemboom

ی ه پ گلوور ۱۸۴۲-۱۸۹۸ E. H. P Glover انگلیس

کاتجدنیسان اونزینلی ۱۸۶۵-۱۸۹۹ Cedachtenisaan Onzencelie

قرن «۲۰»

جورج پاپکو ۱۹۰۴ George Papkow

جوآنس ب توافیس ۱۹۰۴ Joannhs B. Tfapphsis

ژوزف الیاس ۱۹۰۵ Joseph Elias کلیسا قدیم کاتولیک

آلبرت سیملر ۱۸۸۴-۱۹۰۷ Albert Simler آرامگاه ارامنه

مارک میوچان ۱۹۰۸ Mark Mevchan

ارنست هولتسر ۱۸۳۵-۱۹۱۱ Ernest Hoeltzer

آلمان

مارتا هولتسر ۱۸۳۵-۱۹۱۱Martha Hoeltzer آلمان

اگننز هولتسر ۱۸۳۵-۱۹۱۱Eghnenz Hoeltzer آلمان

سامبار گلوور ۱۸۴۲-۱۹۱۲ Sambar Glover انگلیس

سزارین براسور ۱۸۶۰-۱۹۱۴ Cesarine Brassevrفرانسهکلیسا قدیم کاتولیک

پاسکال آراکلیان ۱۹۱۴ Pascal Arakelianلبنان

بوریس پردبراگنسکی ۱۸۷۰ ۱۹۱۴ Boris Predbragenskyروس کلیسا وانک

الکساندر دکاور ۱۹۱۵ Alexandre Dekaver روس

فردریک ناکس هریس ۱۸۸۹-۱۹۱۷ Fredrick Knox Harris انگلیس

چارلی ل ارتر ۱۸۵۷-۱۹۱۹Charleh L. Arter انگلیس آرامگاه ارامنه

مریم هیلدز ۱۸۴۳-۱۹۱۹ Mariam Hildza

ویلیام فولچر ۱۸۶۴-۱۹۱۹William Fulcher

کاترین مری ایرونساید ۱۸۷۲-۱۹۲۱Catrine Mary Ironsid انگلیس کلیسا وانک

پطر ارابل ۱۹۲۲-۱۹۲۲ Peter Marrable آرامگاه ارامنه

پال نیومن ۱۸۸۸-۱۹۲۶Paul Neumann

ارنست چارلی ۱۸۸۲-۱۹۲۷ Ernest Charles

لوسیندا جان اپکار ۱۸۹۲-۱۹۲۷ Locinda Jane Epcar

ژوزفین بیدات استد (راهبه) ۱۹۲۷ Josephine Bidat sathetفرانسه کلیسا قدیم کاتولیک

توماس هلتن برنز ۱۸۹۴-۱۹۲۹Thomas Hilton Burns آرامگاه ارامنه

امیلی کاتلین هوپ ۱۹۳۱ Emily Kathalecn Hope انگلیس

پیر توزاگ ۱۹۳۳ Pierre Taussagفرانسه

جیمز ل گارلند ۱۸۷۲-۱۹۳۴ James L. Garland انگلیس

فریدل ورم باخ (شفر) ۱۸۹۹-۱۹۳۴ Rridel Wurm Bach آلمان

فرادل ورمداچ ۱۸۹۲-۱۹۳۴ Fridel Wurmdach

هنریک استارک ۱۸۹۶-۱۹۳۶Henrich Starke

کارل برگن ۱۹۱۱-۱۹۳۷Karl Bergne

لئونار دوگلاس ۱۸۹۹-۱۹۳۷Leonard Douglas

روت زینگور ۱۹۱۲۱۹۳۷Ruth Zingor

فیلیکس پویایوبرا (کشیش) ۱۹۳۸ Felix Puyaubreau فرانسه

جورج (گئورگ) همر ۱۹۰۱-۱۹۴۰ George Hemeer آلمان

ماریا الیاس ۱۹۲۰-۱۹۴۰Maria Elias آلمان

هامبار سوم هارتونیان ۱۹۴۰ HambarsoumHaroutunian

آر. سی اسکیپورث هریس۱۹۰۷-۱۹۴۲ R. C Skipworth Harris انگلیس

لسلی گریفیتس ۱۸۹۹-۱۹۴۲Leslie Griffiths استرالیا

جان گریفیتس ۱۹۳۰-۱۹۴۲ Jan Griffithsاسترالیا

کریستیانا بارسکا ۱۹۲۶-۱۹۴۲ Krystyna Barskaلهستان

ایزابلا استفانکا ۱۹۳۱-۱۹۴۲ Izabela Stefanskaلهستان

دانوتا بتله جمسکا ۱۹۳۲-۱۹۴۳ Danuta Betle Jemska

استنالیسلاو مازور ۱۹۲۷-۱۹۴۳ Stanislawa Mazur

هلنا اولچان ویز ۱۹۲۷-۱۹۴۳ Helena Olechnowiez لهستان

هیلدا نایتینگل ۱۹۴۳-۱۸۹۷Hilda Nightingaleانگلیس

میکالینا تربکا ۱۹۴۳-۱۸۸۷ Michalina Terbeka لهستان

زوفیا اسموتر ۱۹۴۳-۱۹۰۵Zofia Wierzbicka

کرنلا کوزیروسکا ۱۹۴۴ Kornela Koszyrocska لهستان آرامگاه ارامنه

جان مازور ۱۹۴۴-۱۹۳۱ Jan Mazur لهستان

اگنیزسکا جانیکا ۱۹۴۴-۱۸۷۹ Agnieszka Janicka

پلسکی زمارل ۱۹۴۴ Polski Zmarl

جوآنا پوزانسکا ۱۹۴۵-۱۸۷۵ Joanna Pozanskaلهستان

پی پل کوونیک ۱۹۴۵-۱۸۸۳ P. Pulkownik

داریدو ۱۸۷۶۱۹۴۶(nntv) Daridow

امیلی لاموروکس (راهبه) ۱۹۴۶ Emilie Lamauroux فرانسه

الیزابت مارگات روبین

Elizabeth Margaret Rubin۱۹۵۰-۱۹۵۰

جان هال پاکستن ۱۹۵۲-۱۸۹۹ John Hall Paxton

امی فلورنس همینگ ۱۹۵۴-۱۹۰۷ Amy Florence Hemming

ارنست ج کریستوفل ۱۹۵۵-۱۸۷۶Ernest J Christoffelآلمان

هلن ریچاردس ۱۹۵۸ Helen Richards

وین سنت آپکارین رز (کشیش)۱۹۶۰ Vincent Apcarian Rose

داتل ایزدانیون ۱۹۶۱-۱۸۹۶Datl? Is Danion

ویتیچ کوفلر ۱۹۶۵-۱۸۹۴Voytiech Kufflerآلمان

لیدیاتوماتور ۱۹۶۵-۱۸۷۹ Lydia Tomator روس آلمان

فرنس زینگور ۱۹۶۶-۱۹۰۳ Frnc Zingor

فلوراپات هویویان ۱۹۶۶-۱۹۰۸Flora Pat Hovyvian

آرتوراپهام پوپ ۱۹۶۹-۱۸۸۱ Arthur Upham Pope آمریکا شرق پل خواجو

پیر عزیزیان ۱۹۷۲-۱۹۰۳ Piere Azizian آرامگاه ارامنه

ایان تاماس ۱۹۷۲-۱۹۳۷ Lan Thomas استرالیا آرامگاه کلیس اسقفی

آدریان روبرت میکائیل اولدن ۱۹۷۴-۱۹۵۰ Adrian Rpbrt Michael Oldenانگلیس

هارن سون Harn Son

دیوید گرنی ۱۹۷۴-۱۹۰۹ David Gurneyاسترالیا

تومی هگلوور ۱۹۷۵-۱۹۱۵Tommy H. Glover انگلیس آرامگاه ارامنه

یلونا بکیز ادیکنک ۱۹۷۵-۱۸۹۰ Ilona Bekes Edikenk آرامگاه ارامنه

فیلیس اکرمن ۱۹۷۷ Phyllis Ackemanآمریکا شرق پل خواجو

آرمنوهی آیدین ۱۸۹۱-۱۹۸۱ Armenouhi Aidin انگلیس آرامگاه کلیسا اسقفی

گابریله منتظم ۱۹۴۶-۱۹۸۲ Gabriele Montazemآلمان آرامگاه تخت فولاد

مری آیزاک ۱۹۱۰-۱۹۸۶Mary Isaac انگلیس و سپس ایران آرامگاه کلیسا اسقفی

الیزابت مارگات روبین ۱۹۵۰-۱۹۵۰Elizabeth Margaret Rubin

جان هال پاکستن ۱۸۹۹-۱۹۵۲ John Hall Paxton

امی فلورنس همینگ ۱۹۰۷-۱۹۵۴ Amy Florence Hemming

ارنست ج کریستوفل ۱۸۷۶-۱۹۵۵Ernest J Christoffelآلمان

هلن ریچاردس ۱۹۵۸ Helen Richards

وین سنت آپکارین رز (کشیش) ۱۹۶۰ Vincent Apcarian Rose

ویتیچ کوفلر ۱۸۹۴-۱۹۶۵ Voytiech Kuffler آلمان

لیدیاتوماتور ۱۸۷۹-۱۹۶۵ Lydia Tomator روس آلمان

فرنس زینگور ۱۹۰۳-۱۹۶۶ Frnc Zingor

فلوراپات هویویان ۱۹۰۸-۱۹۶۶ Flora Pat Hovyvian

آرتوراپهام پوپ ۱۸۸۱-۱۹۶۹ Arthur Upham Pope آمریکا شرق پل خواجو

پیر عزیزیان ۱۹۰۳-۱۹۷۲ Piere Azizian آرامگاه ارامنه

ایان تاماس ۱۹۳۷-۱۹۷۲ Lan Thomas استرالیا آرامگاه کلیس اسقفی

آدریان روبرت میکائیل اولدن ۱۹۵۰-۱۹۷۴ Adrian Rpbrt Michael Olden انگلیس

هارن سون Harn Son

دیوید گرنی ۱۹۰۹-۱۹۷۴ David Gurney استرالیا

تومی هگلوور ۱۹۱۵-۱۹۷۵Tommy H. Glover انگلیس آرامگاه ارامنه

یلونا بکیز ادیکنک ۱۹۷۵-۱۸۹۰ Ilona Bekes Edikenk آرامگاه ارامنه

فیلیس اکرمن ۱۹۷۷ Phyllis Ackeman آمریکا شرق پل خواجو

آرمنوهی آیدین ۱۹۸۱-۱۸۹۱ Armenouhi Aidin

انگلیس آرامگاه کلیسا اسقفی

گابریله منتظم ۱۹۸۲-۱۹۴۶ Gabriele Montazem آلمان آرامگاه تخت فولاد

مری آیزاک ۱۹۸۶-۱۹۱۰ Mary Isaac انگلیس و سپس ایران آرامگاه کلیسا اسقفی

وجه تسمیه

اشاره

شهر اصفهان، مرکز شهرستان استان اصفهان، با پهنه ای حدود دویست و پنجاه کیلومترمربع، در دل فلات ایران قرار دارد. شهر اصفهان از روزگاران کهن تا کنون به نامهای: آپادانا، آصف هان، اسباهان، اسبهان، اسپاتنا، اسپادنا، اسپاهان، آسپدان، اسپدانه، اسپهان، اسپینر، اسفاهان، اسفهان، اصباهان، اصبهان، اصپدانه، اصفاهان، اصفهان، اصفهانک، انزان، بسفاهان، پارتاک، پارک، پاری، پاریتاکن، پرتیکان، جی، دارالیهودی، رشورجی، سپاهان، سپانه، شهرستان، صفاهان، صفاهون، گابا، گابیان، گابیه، گبی، گی، نصف جهان و یهودیه سرشناس بوده است. بیشتر نویسندگان بر این باورند که چون این ناحیه پیش از اسلام، به ویژه در دوران ساسانیان، مرکز گردآمدن سپاه بود و سپاهیان مناطق جنوبی ایران، مانند: کرمان، فارس، خوزستان، سیستان و... در این ناحیه گرد آمده و به سوی محل نبرد حرکت می کردند، آنجا را «اسپهان» گفته، سپس عربی شده و به صورت «اصفهان» درآمده است. این شهر دارای واژگان کهنتری است که با نام کنونی آن، هیچ گونه پیوندی ندارد، مانند:انزان، گابیان، گابیه، جی، گبی، گی، گابا. یاقوت حموی، می نویسد: «اصفهان یا اسپهان از کلیه اسباه است که به معنی سپاه و سگ می باشد.» استاد پورداود، می گوید: «ارزش این وجه اشتقاق فقط در این است که می رساند در لهجه قدیم اصفهانی، اسباه به معنی سگ نیز بوده است» پورداود یادآور شده است که بطلمیوس، جغرافیا نگار سده دوم میلادی، نام این شهر را «اسپدان» نگاشته، سپس می گوید واژه اصفهان روی اسپاهان قرار گرفته که خود شامل سپاه به معنی ارتش و هان اسم مکان، یعنی جای سپاه است. نویسنده

کتاب حدود العالم از این شهر به نام «سپاهان» یاد کرده، می گوید: «سپاهان شهری عظیم است و آن دو شهر است: یکی را جهودان خوانند و یکی را شهرستان و در هر دو منبر نهاده اند...» محمد حسین بن خلف تبریزی، درباره نام اصفهان، نوشته است: «اصباهان، معرب اسپاهان است و آن شهری است مشهور در عراق و نام اصلی او این است. و نام مقامی است از جمله دوازده مقام موسیقی و آن را اصفهانک نیز خوانند.» در کتیبه های پارسی هخامنشی، انزان شامل ناحیه اصفهان بوده و پیش از کورش، مرکز قدرت هخامنشیان در این ناحیه بوده و پس از کورش انزان به گابیان تبدیل یافته و استرابن هم آن را به همین نام خوانده است و گابیان رفته رفته به جی تغییر یافت. هرتسفلد نگاشته است: اصفهان نام بلوکی از ولایت پریت کان و نام شهر «گبی» بوده است. گبی بعدها «گی» و سپس عربی شد و به «جی» تبدیل یافت. در سده ۲ میلادی، نام گبی و اسپدانا در نقشه بطلمیوس دیده می شود. وی «اسپدانا» ی پارسی زمان هخامنشی را از کتاب ارتستنس، مدیر کتابخانه اسکندر مقدونی برداشته بود. در یک نقشه جهان نما که ۱۰۰ سال پیش از بطلمیوس ترسیم شده است، این نام به صورت ساسانی «سپانه» یعنی سپاهان نگاشته شده و معنی آن، جای لشکریان است. اسکندر مقدونی هنگام دنبال کردن داریوش هخامنشی به پارتاک یا پارک یاگی آمد و آن را گشود و اکسازر را که والی شوش بود به حکومت پارتاک گمارد. تاریخ نگاران پیشین، پارتاک را پاریتاکن نامیده اند که به پارسی آن روزی پرتیکان می گفتند و امروز

فریدن می خوانند. پرتیکان به تمامی ناحیه اصـفهان اطلاق می شده است. مفضل سـعدبن حسـین مافروخی اصـفهانی، نویسنده کتاب محاسن اصـفهان درباره نام اصفهان، می نویسد: «... و همچنین گفته اند که اصل لفظ نام اصفهان، اسفاهان بود، چرا که در ایـام فرس، گودرزبن گشواد بر آن مسـتولی و مالك بود و هر وقت که پای اقتـدار در رکاب اسـتظهار آوردی هشـتاد پسـر صلبی او با او سوار گشتند، همه سواران جنگی فرزانه و جملگی دلاوران فرهنگی مردانه زیارت بر احفاد و اشیاع و عباد و اتباع چون سوار می شدنـد مردم می گفتند اسـفاهان، یعنی لشـکر، تداول کلام، عوام اصـفهان را بدان نام نهاد.» مافروخی بار دیگر سخن از سـپاه و سـپاهیگیری به میان آورده، می گوید: «... در روایت است که اردشیر بابکان گفت هرگز هیچ ملکی بر غلبه و استیلا هیـج ملك قـدرت نـداشت تا اصـفهانیان مدد بنمودند و پرویز گفت کار ملك بر ما قرار نگرفت الا به معاونت مدد اهل اصـفهان و انوشـیروان لشـکر و سـپاه اصـفهان را بر تمامیت لشـکرهای جهان تفصـیل داد و از میان ایشان اهل فریـدن را اختیار کرد.» ابن اثیر در کتاب اللباب می نویسد: «اصـفهان به کسـر اول یا فتح آن شـهر بلاد جبال است و آن را از آن جهت اصفهان گفته اند که معرف سـپاهان است و سـپاه به معنی لشـکر و هان علامت جمع است و اینجا محل تجمع سـپاه اکاسره بوده است.» حمزه اصـفهانی بر این بـاور بود که واژه اصـفهان یـا اسـپاهان از سـپاه گرفته شـده که در فارسـی به معنی قشون و سـگ است. لاکهارت نیز بر این باور بود که از روزگار پارتها، واژه اسپاهان به

این ناحیه اطلاق شـده است. گفتار بالا می رساند که این نام با سـپاه و سـپاهیگری بسـتگی داشـته است و شاید چنین نقشـی را «جی» به عهده داشـته است نه «یهودیه» که گسترش آن، اصفهان کنونی را به وجود آورده است. واژه سپاه در پارسی باستان به معنی اسب نیز آمـده است، زیرا اسب جزو کار سـپاه بوده است چنانکه یاقوت حموی، می گوید سپاه برابر اسب است و همین اصـفهان را جایگاه سـپاهیان دانسـته است. در نزد آرياييها باارزش و محترم بوده است و بسیاری از بزرگان و نام آوران ایرانی به نام اسب نامگذاری می شده اند، مانند: گشتاسب، لهراسب و جاماسب، که همه این نامها واژه اسب دارند. اصفهان در زمان خلافت عمر به دست عربهـا افتـاد و تا دو سه سـده حاكمانی از سوی خلفا در آن فرمانروایی می کردنـد. در دوران آل بویه و سلجوقیان پایتخت بود. پس از سلجوقیان تا دوران صفویه نیز پایتخت ایران بود، ولی در اواخر دوران صفوی دستخوش کشتار، چپاول و خرابی شد. اصـفهان در حمله مغول و تیمورلنگ خسارتهای زیادی دید. تیمور لنگ از هفتاد هزار سـربریده مردم این شهر، مناره ای برپا کرد و به گفته نویسـنده کتاب حبیب السیر، در اصفهان جز زنده رود، کسی زنده نماند. از دوران افشاریه و زندیه در اصفهان آثار مهمی نمانده است، ولی در زمان قاجاریه به کوشش مردان خیر چند بنای قابل توجه ایجاد شد.

جمعیت شهر اصفهان

در دوره های مختلف

جمعیت اصـفهان در گـذر زمان ابتدای حکومت مغول سال ۶۰۲ جمعیت ۰۰۰/۱۰۰ مأخذ:معجم البلدان یاقوت حموی صـفویه (شاه عباس) سال ۹۸۸ جمعیت ۰۰۰/۶۰۰ مأخذ:سفرنامه شاردن

فتحعلی شاه قاجار سال ۱۱۹۵ جمعیت ۰۰۰/۲۵۰ مأخذ:الاصفهان، محمد مهدی ارباب ناصرالدین

شاه قاجار سال ۱۲۵۰ جمعیت ۰۰۰/۵۰ مأخذ: الاصفهان، محمد مهدی ارباب

مظفر الدین شاه قاجار سال ۱۲۵۶ جمعیت ۸۶۰/۶۴ مأخذ:الاصفهان، میر سید علی جناب دوره حکومت پهلوی سال ۱۲۸۰ جمعیت ۰۰۰/۷۰ مأخذ: سفرنامه هانری رنه آلمانی

سال ۱۳۰۲ جمعیت ۸۵۰/۸۹ مأخذ:الاصفهان، میر سید علی جناب سال ۱۳۱۹ جمعیت ۵۹۸/۲۴۰ مأخذ:اداره کل آمار ایران سال ۱۳۲۲ جمعیت ۰۰۰/۲۵۰ مأخذ:تاریخ اصفهان شیخ جابر انصاری

سال ۱۳۳۵ جمعیت ۸۷۶/۲۵۴ مأخذ:مرکز آمار ایران سال ۱۳۴۵ جمعیت ۰۴۵/۴۲۴ سال ۱۳۵۵ جمعیت ۵۱۰/۶۷۱ دوره جمهوری اسلامی سال ۱۳۶۵ جمعیت ۷۵۳/۹۸۶

سال ۱۳۶۸ جمعیت ۸۵۰/۱۱۹/۱ سال ۱۳۷۰ جمعیت ۰۳۰/۱۲۷/۱ سال ۱۳۷۵ جمعیت ۰۷۲/۲۶۶/۱ سال ۱۳۸۵ جمعیت ۳۱۵/۹۶۳/۱

کتاب شناسی اصفهان

لیست کتاب ها

۱- آرامگاه ارامنه اصفهان، میراث کم نظیر تاریخ مدفن... ۲ - آرامگاه خارجیان اصفهان ۳ - آرامگاه خارجیان اصفهان، سرگذشت دهها تن از خارجیان ۴ - افسانه اصفهان آبی ۵ - اقتصاد جابه جا گری و پژوهشی در راههای استان اصفهان ۶ - الاصفهان ۷ - انقلاب اسلامی به روایت اسناد ساواک (شرح مبارزات... ۸ - اولویت بندی مسائل اجتماعی و فرهنگی استان اصفهان ۹ - اصفهان موزه همیشه زنده ۱۰ - ایتالیا و اصفهان ۱۱ - ایران در یکصد و سیزده سال پیش با شرح و تصویر ۱۲ - بازار بزرگ اصفهان ۱۳ - برج های کبوتر اصفهان ۱۴ - بررسی اوضاع و ویژگی های فرهنگ عمومی استان اصفهان ۱۵ - بررسی گورستان تخت فولاد اصفهان ۱۶ - پژوهشی درباره سقا خانه ها و سنگابهای اصفهان ۱۷ - پوشش گیاهی منطقه اصفهان ۱۸ - پیش در آمد اصفهان: تصنیف نوع بشر ۱۹ - تاریخ اجتماعی اصفهان در عصر ظل السلطان ۲۰ - تاریخ ارمنیان جلفای اصفهان در یک

صدوچهل سال اخیر ۲۱ - تاریخ اصفهان ۲۲ - تاریخ اصفهان مجلد ابنیه و آثار (تتبه ابنیه و آثار ۲۳ - تاریخ تشیع اصفهان (از قرن اول تـا پایـان قرن دهم) ۲۴ - تاریـخ تئاتر در اصـفهان ۲۵ - تاریخ جلفای اصـفهان ۲۶ - A short history of the historical building at I ۲۷ - تاریخچه مطبوعات اصـفهان ۲۸ - تجربه ای نوین در مرمت شـهر هـا ۲۹ - تجلی فضائل یـاد نامه اسـتاد حبیب اله فضائلی ۳۰ - تـذکرت القبور، به ضـمیمه اشـعار و مثنویات ۳۱ - تذکرت شـعرا اسـتان اصفهان از قرن پنجم تا عصر حاضر ۳۲ - تربت پاک، راهنمای تخت فولاد اصفهان ۳۳ - ترجمه محاسن اصفهان (مفصل ابن سعد ابن حسین ما فروخی ۳۴ - تکثیر و پرورش آبزیان در اصـفهان وتاکیـد بر ترویـج آن ۳۵ - اصـفهان، تهران، شیراز ۳۶ - جغرافیای استان اصـفهان (کتابهای درسی) ۳۷ - جغرافیـای اصـفهان ۳۸ - جلـوه هـای هنر در اصــفهان ۳۹ - جنبش وطـن پرسـتان اصـفهان و بختیاری (تاریـخ مشـروطه... ۴۰ - چکیـده پایـان نـامه هـای دوره تحصــیلات تکمیلی دانشـگاه ۴۱ - چکیـده پایـان نـامه های تحصـیلات تکمیلی دانشگاه اصفهان ۴۲ - چهار مضـراب بیداد، چهار مضـراب اصـفهان ۴۳ - چهـار مضـراب چهارگاه؛ چهار مضراب بیات اصفهان ۴۴ - چهره افروختگـان خطه زنـده رود؛ یادی از فرهیختگان ۴۵ - چهره نگاران اصـفهان (گوشه ای از تاریخ عکاسی ایران ۴۶ - الحرکه الفکریه العربیه فی الا صفهان فی القرون ال ۴۷ - حکایت پارسایی؛ شرح زندگانی و اندیشه های... ۴۸ - حیاط در حیاط؛ حیاط در خانه های سنتی ایران... ۴۹ - خاندان

شیخ الاسلام اصفهان در طول چهارصد سال... ۵۰ – خدمات دولتی اصفهان به انضمام فهرست تغییرات اسامی ۵۱ – خریده القصد و جرید العصر فی ذکر فضلاء اهل اصفهان ۵۲ – خانه های اصفهان ۵۳ – خلبانان؛ خاطراتی از خلبانان هوانیروز اصفهان... ۵۴ – خوشنویسی در کتیبه های اصفهان ۵۵ – دارا و سارا در اصفهان ۵۶ – دانشمندان و بزرگان اصفهان ۵۷ – دخترک ژولیده برگزیده آثار بزرگان موسیقی ایران... ۵۸ – در جستجوی هویت شهری اصفهان ۵۹ – درگه اهل هنر (زندگی و آثار برگزیدگان هنرهای سنتی ۶۰ – دیدنی های اصفهان ۶۱ – ذکر اخبار اصفهان ۶۲ – راز هندسه پنهان در نما و معماری پل خواجوی اصفهان ۶۳ – راهنمای تلفن اصفهان ۶۴ – راهنمای جامع آموزشی دانشگاه علوم پزشکی اصفهان ۶۵ – راهنمای سفر به استان اصفهان ۶۶ – راهنمای سیاحتی شهر بزرگ اصفهان به همراه نقشه جامع ۶۷ – سفر نامه به سوی اصفهان Vers Isfahan ۶۸ – سفر نامه شاردن: بخش اصفهان ۶۹ – سقوط اصفهان به روایت کروسینسکی ۷۰ – سقوط اصفهان؛ گزارشهای گیلاننتز درباره حمله... ۷۱ – سه طرح پیشنهادی درباره افزایش اشتغال و... ۷۲ – سیمای اجتماعی استان اصفهان ۷۳ – سیمای سلامت دانشگاه علوم پزشکی وخدمات بهداشتی... ۷۴ – شاردن و ایران ۷۵ – شرح درد فراق ۷۶ – شعرای اصفهانی شبه قاره ۷۷ – شعر گلپایگان شعر اصفهان ۷۸ – شکایت معشوق ۷۹ – شناخت استان اصفهان ۸۰ – صحنه خاطره اصفهان ۸۱ – طرح ملی بررسی پدیده خشونت خانگی علیه زنان... ۸۲ – طرح وبافت تهران قدیم و... ۸۳ – عطر یاس

۸۴ - علما الاسره در نظیم فی رسم تحیه و تسلیم ۸۵ - عملکرد دولت اصلاحات در دولت اصفهان ۸۶ - عملکرد ۸ ساله دانشگاه علوم پزشکی وخدمات درمانی است ۸۷ - غذاهای سنتی اصفهان به همراه نکاتی برجسته از بزرگان ۸۸ - غزل مردان اصفهان از دیروز تا امروز ۸۹ - فارغ التحصیلان دانشگاه صنعتی اصفهان از... ۹۰ - فوائد الفوائد فی احوال مدارس و المساجد ۹۱ - فرهنگ پستی آبادیهای استان اصفهان ۹۲ - فرهنگ جامع نام ها و آبادیهای کهن اصفهان ۹۳ - فرهنگ و زیست ۹۴ - فرهیختگان ۹۵ - سالنامه آماری استان اصفهان ۱۳۸۰ ۹۶ - سرشماری اجتماعی –اقتصادی عشایر کوچنده ۱۳۶۶... ۹۷ - سرشماری عمومی صنعت و معدن... ۹۸ - سرشماری عمومی کار گاهی ۱۳۸۱... ۹۹ - سرشماری عمومی کشاورزی ۱۳۶۷... ۱۰۰ - سرشماری عمومی نفوس ومسکن - ۱۳۷۵ ۱۰۱ - سرو قامتان جاودانه یادواره فرماندهان و مدیران... ۱۰۲ - سفر اصفهان؛ گزارش از سفر ریاست جمهوری، ... ۱۰۳ - سفر اصفهان؛ گزارشی از سفر ریاست محترم جمهوری... ۱۰۴ - عنوان: سفر اصفهان؛ گزارشی از سفر ریاست محترم... ۱۰۵ - سفر نامه اصفهان ۱۰۶ - سفر نامه اصفهان و شیراز ۱۰۷ - راهنمای مشاغل گنجینه ۱۳۶۵ ۱۰۸ - راهنمای مطبوعات، فهرست نشریات موجود در... ۱۰۹ - راه های باستانی ناحیه اصفهان و بناها ی وابسته... ۱۱۰ - رجال اصفهان در علم و ادب و هنر ۱۱۱ - رضا عباسی اصلاح گر سرکش ۱۱۲ - رفتارهای فرهنگی ایرانیان (موج اول)یافته های... ۱۱۳ - روز شمار انقلاب اسلامی به روایت اسناد و مدارک... ۱۱۴ - روشهای تخمین تابع تقاضای برق خانگی

۱۱۵ – ریسایکلینگ ایندااستریال این اصفهان Recycling indust ۱۱۶ – زمین آسمانی ۱۱۷ – سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان اصفهان، ... ۱۱۸ – سفرنامه ابن بطوطه ۱۱۹ – از هند به ایران ۱۲۰ – سفر به شمال و مرکز ایران ۱۲۱ – نصف جهان فی تعریف الاصفهان ۱۲۲ – سفرنامه ونیزیان در ایران ۱۲۳ – یک ماه مسافرت در اصفهان ۱۲۴ – سفرنامه اوئن اوژن ۱۲۵ – ایران سرزمین ائمه ۱۲۶ – سفرنامه بارنز ۱۲۷ – یکسال در میان ایرانیان ۱۲۸ – عبور از ایران از خلیج فارس ۱۲۹ – سفر هیئت سلطنتی پروس به ایران در سال ۱۸۶۰ و ۱۸۶۱ ۱۳۰ – سفرنامه موریس برونو ۱۳۱ – سفرنامه کرونی برونی ۱۳۲ – سفر نامه کورنی برونی در شرق ۱۳۳ – در زیر آسمان ایران ۱۳۴ – دون زوان ایرانی ۱۳۵ – سفر نامه گرجستان – ایران – ارمنستان ۱۳۶ – سفر نامه پولاک ۱۳۷ – ملاحظات دهلی – دیدار اصفهان ۱۳۸ – سفر نامه حاجی پیر زاده ۱۳۹ – سفر نامه تاورنیه ۱۴۰ – اصفهان نصف جهان ۱۴۱ – سفری از هندوستان به انگلستان از طریق ایران ۱۴۲ – ایران در گذشته وحال ۱۴۳ – سفر در ایران ۱۴۴ – رساله ی سیاح فرهنگی موسوم به بصیرت نامه ۱۴۵ – یک سفر پائیزی در غرب ایران ۱۴۶ – سفر نامه پیترودولا واله ۱۴۷ – سفر نامه مادام دیو لافوا ۱۴۸ – سفر به ایران ۱۴۹ – از خراسان تا بختیاری ۱۵۰ – سفر به ایران ۱۵۱ – کشور صوفی بزرگ ۱۵۲ – دولت صفویه وسفر نویسان اروپائی ۱۵۳ – ایران در سیاحت نامه

ها ۱۵۴ – سـفر نامه فرد ریچاردز ۱۵۵ – سـفر به ارمنستان و ایران ۱۵۶ – سـفر نامه سانسون ۱۵۷ – نظریات سیاحان و جغرافی دانان درباره اصـفهان از... ۱۵۸ – سـفر نامه سیف الدوله ۱۵۹ – سـفر نامه شاردن ۱۶۰ – سیاحت نامه ژان شاردن ۱۶۱ – ایران صفوی از دیـد گاه اروپائیان... ۱۶۲ – سیاحت در ایران و اثر آن در انـدیشه فرانسه قرن هجدهم ۱۶۳ – سفر نامه شرلی ۱۶۴ – آثار و افکار حکماء و عرفای مشـهور اصـفهان ۱۶۵ – اطلس شـهر اصفهان مقیاس ۷۰۰ و ۱۲: ۱ ۱۶۶ – اصـفهانی های شوخ و حاضر جواب ۱۶۷ – اصفهان و توسعه ۱۶۸ – اصفهان نهان دل من ۱۶۹ – آشنایی با بازیگران تئاتر، سینما، و تلویزیون اصفهان ۱۷۰ – اصـفهان نگین سرزمین ایران ۱۷۱ – اصـفهان نگین جهان ۱۷۲ – آشـنائی با زندگی و شخصـیت و شهادت دلباخته امام زمان ۱۷۳ – آشـنائی با شهر تاریخی اصفهان ۱۷۴ – اصـفهان نصف جهان ۱۷۵ – اصـفهان موزه همیشه زنده ۱۷۶ – آشنائی با منابع طبیعی اسـتان اصـفهان ۱۷۷ – آشـنائی با نظام آموزش هنرسـتان موسـیقی پسـران اصفهان ۱۷۸ – مشـتمل بر چهـار فصل. تاریـخ، جغرافیا، ابنیه و آثار... ۱۷۹ – ایتالیا و اصـفهان ۱۸۰ – آشـیانه مهر ۱۸۱ – آمارنامه اسـتان اصفهان ۱۸۲ – اصفهان قلب سیاسی ایران معاصر ۱۸۳ – اصـفهان قدیم از دیدگاه سـیاحان و خاور شناسان جهان ۱۸۴ – اصـفهان شهر صنعت و هنر ۱۸۵ – اصـفهان شـهر چهره های جهانی ۱۸۶ – اصـفهان، شـکوه سالها ۱۸۷ – اصـفهان (زادگـاه جمـال و کمال) ۱۸۸ – اصـفهان در انقلاب: دوره

بحران ۱۸۹ – اصفهان تصویر بهشت ۱۹۰ – اصفهان بهشتی کوچک اما زمینی ۱۹۱ – اصفهان پیش از اسلام (دوره سامانی) ۱۹۲ – اصفهان بهانه بود ایرانم آرزوست ۱۹۳ – اصفهان از نگاهی دیگر ۱۹۴ – اصفهان از دید سیاحان خارجی ۱۹۵ – ۱۹۶ Isfahan GH – اسوه های شهادت در اصفهان ۱۹۷ – استان اصفهان ۱۹۸ – اشک قلم، مجموعه خط، دریچه ای به باغ هنر اصفهان ۱۹۹ – اسامی کارشناسان رسمی داد گستری استان اصفهان و... ۲۰۰ – آشنائی با شهر تاریخی اصفهان ۲۰۱ – از مکتب خانه تا دانشگاه: شتاب دگرگونی های مردم اص ۲۰۲ – آئین فرزانگی ۲۰۳ – آنان که خاک را به نظر کیمیا کنند

مشاهیر و مفاخر اصفهان

شعرا

ابوالفرج اصفهانی

علی بن حسین بن هیثم:(۲۸۴ — ۳۵۶ ق) مورخ، محدث، ادیب، شاعر و موسیقیدان، در اصفهان متولد شد و در بغداد نشو و نما یافت ابوالفرج در ادبیات، لغت، تاریخ، سیر، انساب، طب، نجوم و حدیث متبحر بود و شعر را نیکو می گفت. وی در بغداد درگذشت و همان جا دفن شد. مهمترین اثرش که او را جاودانه ساخته کتاب «الاغانی» است.

راغب اصفهانی

ابوالقاسم حسین بن محمد بن مفضل بن محمد، معروف به راغب اصفهانی، از استادان لغت، حدیث و شعر و نویسندگی و اخلاق و حکمت و کلام و از دانشمندان بزرگ قرن پنجم و ششم اسلام و ایران است در اوایل قرن ششم هجری وفات نموده است. راغب دارای تألیفات مهمی بوده که از جمله آنها: تفسیر قرآن کریم، تفصیل النشأتین و تحصیل السعادتین، الذریعه الی مکارم الشریعه، المفردات فی هزیب القرآن، محاضرات الادباء و محاورات الشعراء و البلغاء را می توان نام برد.

جمال الدین محمدبن عبدالرزاق اصفهانی

شاعر نام آور قرن ششم و از قصیده سرایان معروف ایران است. وی بیشتر عمر خود را در اصفهان گذرانده جمال الدین از معاصران خاقانی و نظامی است و مراسلات نظم و نثر او با خاقانی زینت افزای اوراق است. جمال الدین غیر از سخنوری و بصیرت در حکمت و ریاضی در صنعت زرگری و نقاشی هم ماهر بوده است.

کمال الدین اسمعیل بن جمال الدین عبدالرزاق

خلاق المعانی از شاعران و قصیده سرایان بزرگ سبک عراقی. در قرن هفتم هجری قمری بشمار می رود. وی روزگار را در مدح اکابر اصفهان و شاهان معاصر خود گذرانید. کمال الدین دوره وحشتناک حمله مغول را به تمامی درک کرد وی به استادی و مهارت درآوردن معانی دقیق و التزامات دشوار، شهرت وافر دارد و در قصایدش، توجه خاصی نسبت به زادگاهش اصفهان دیده می شود. به سال ۶۵۳ ه. ق بدست مغولی به قتل رسید.

ابن مسکویه

ابوعلی / ابوعبدالله احمد بن محمدبن یعقوب (وف ۴۲۱ق) فیلسوف، ادیب، نویسنده و منشی آل بویه. ملقب به خازن. در خانواده ای زرتشتی در ری متولد شد. لیکن بعد اسلام آورد. ابن مسکویه چهره برجسته ای در حیات عقلی و فرهنگی زمان خود بود. در رشته های گوناگون، تاریخ، علم کلام، فلسفه و پزشکی تبحر داشت. به کیمیاگری و علوم غریبه سخت علاقه مند بود. برداشت وی از دین بیشتر فلسفی و تا حدی عقلانی بود. از آثار مهم او «تجارب الالم و عواقب الهمم» در تاریخ است از دیگر آثار بزرگ وی: «تذهیب الاخلاق وتطهیر الاعراق». در فلسفه اخلاق است.

حمزه اصفهانی

ابوعبدالله حمزه بن حسن اصفهانی از مورخین و ادیبان بزرگ و برجسته، در حدود سال ۲۷۰ هجری قمری در اصفهان متولد گردیده است، از جمله آثار وی، کتاب مشهور تاریخ سنی الملوك الارض و الانبیاء می باشد که به لحاظ اشتمال آن بر اطلاعات کثیر راجع به ایران، دارای اهمیت فراوان است. از دیگر کتاب های منسوب به وی، از کتاب التصحیف و کتاب کبارالبشر می توان یاد کرد. حمزه، قبل از سنه سیصد و شصت هجری قمری وفات نموده است.

سید احمد هاتف اصفهانی

از مشاهیر شعرا و عرفای دوره افشاریان و زندیان است. تحصیلات وی در ریاضی حکمت و طب بوده و غالباً بین سه شهر اصفهان، کاشان و قم سفر می کرده است. آخر عمر در قم سکنی می گزیند. او به هر دو زبان فارسی و عربی شعر می سروده و دیوانش مرکب از قصاید، غزلیات، مقطعات و رباعیات می باشد. عمده شهرت هاتف به واسطه ترجیع بند عرفانی اوست.

صائب تبریزی

میرزا محمدعلی، پسر میرزا عبدالرحیم است که به امر شاه عباس اول از تبریز کوچیده و در محله عباس آباد اصفهان متوطن شد. صائب در اصفهان متولد شده در این شهر نشو و نما کرده و شهرت یافت. وی از گویندگان معتبر شعر دوره صفوی به شمار می رفته است. در سخن سرائی سبکی خاص داشته است. از طرف شاه عباس ثانی به لقب ملك الشعرایی مفتخر شدصائب دواوین متعدده دارد، مجموعه آثارش قریب به یکصد و بیست هزار بیت است که بیشتر غزل است ولی قصیده و مثنوی هم دارد.

حکیم شفایی

(ت. ۹۶۶ ه. ق / م. ۱۰۳۷ ه. ق)حکیم شرف الدین حسن بن حکیم ملا اصفهانی مشهور به شفایی، از عالمان و پزشکان مشهور زمان شاه عباس صفوی است. وی از عالمان و پزشکان مشهور زمان شاه عباس صفوی و طبیب خاص و ندیم وی بوده است. او علاوه بر مقام شامخ طبابت در حکمت و شعر و ادب نیز مقامی عالی داشته است. در انواع نظم از قصیده و غزل و مثنوی طبع آزمایی کرده است. کلیات آثار وی در حدود پانزده هزار بیت است. از مهمترین تألیفات وی: بیست باب در طب، مثنوی دیده بیدار، مثنوی مهر و محبت و نمکدان را می توان نام برد.

عاشق اصفهانی

(ت قرن دوازدهم ه. ق / م ۱۱۸۱ ه. ق)آقا محمد خیاط اصفهانی در یکی از مدارس اصفهان حجره داشته و در آنجا به شغل خیاطی می پرداخته است. از علوم رستمیه بهره ای داشته، در فن شعر به استادی مسلم بوده است دارای قناعت طبع عالی بوده و قبول صله و انعام از کسی نمی نموده است. بیاض و قلمدانی نزد خود داشته و هر گاه شعری وارد خاطرش می شده، چیزی را که در دست داشته کنار نهاده و به نوشتن آن می پرداخته است. دیوان غزلیات او به ده هزار بیت رسیده و در آنها از مضامین عاشقانه مدد جسته است.

وحید دستگردی

(ت ۱۲۵۸ ه. ش قریه دستگرد / م ۱۳۲۱ ه. ش، امامزاده عبدالله تهران)حسن فرزند قاسم، از محققان بزرگ و ادباء و شعرای معروف اصفهان، تحصیلاتش را در رشته ادبیات فارسی، عربی، فقه و حکمت، در نزد اساتید بزرگ اصفهان به پایان رسانید. در آغاز مشروطیت به جرگه آزادیخواهان پیوست. در سال ۱۲۹۸ ه. ش مجله ادبی ارمغان را در تهران تاسیس کرد که مدت ۲۲ سال منتشر گردید. کتابهای بسیاری را تصحیح، خشیه و چاپ کرد. از مهمترین تالیفات وی: انقلاب ادبی، ره آورد وحید، سرگذشت اردشیر، سفینه بهترین اشعار و ... است.

شیخ اوحدالدین بن حسین اوحدی مراغی اصفهانی

(ت ۶۷۳ ه. ق، مراغه / م ۷۳۸ ه. ق مراغه)از عارفان مشهور عصر خویش بوده است. زندگانی اوحدی در روزگاران نخست از حیات وی در مراغه سپری شد. آن گاه چندی به سیاحت پرداخت و چند سالی در اصفهان زادگاه پدرش سکونت گزید، سپس به آذربایجان بازگشته و در آن جا سرگرم ارشاد و نیز نظم اشعار عارفانه خود شد. وی در آغاز «صانی» تخلص می کرد ولی بعدها بر اثر ارادتش به شیخ اوحد الدین کرمانی، آن را به اوحدی تغییر داد. آثار وی شامل دیوان قصاید و ترجیعات و غزلیات بالغ هشت هزار بیت، مثنوی ده نامه ی منطق العشاق و مثنوی «جام جم» می باشد.

میرزا محمد علی سروش اصفهانی

(ت ۱۲۲۸ ه. ق سده اصفهان / م. ۱۲۸۵ ه. ق تهران)شمس الشعراء از جوانی کسب کمال و معرفت کرد و استعداد فطری بروز داد. در شهرهای ایران به مسافرت پرداخته و مدتی در تبریز اقامت گزید. سروش قسمتی از عهد فتحعلیشاه تمام دوره محمد شاه، و حدود بیست سال از پادشاهی ناصرالدین شاه قاجار درک کرد. وی در موقع جلوس ناصرالدین شاه به سلطنت از مخصوصین او بود و در اعیاد و مجالس سلطنتی، اشعار تهنیت به عهده بود. سروش گذشته از دیوان قصاید و غزلیات و قطعات ... آثار دیگری از جمله: روضه الانوار، شمس المناقب، شصت بند و ... دارد. یکی از علل معروفیت او از دست ندادن جاذبه طبیعی شاعرانه و آلوده نکردن سادگی ذاتی جذاب خود به تلقینات ساختگی کتابها بود.

میرزا عبدالوهاب نشاط اصفهانی

(ت قرن سیزدهم ه. ق اصفهان / م ۱۲۱۹ ه. ق: نجف)مرحوم معتمد الدوله تحصیلات خود مانند طب و غیره را در اصفهان تکمیل نمود. زبان ترکی، عربی و فارسی را خوب می دانسته و به هر سه زبان نظم و نثر و مسائل منستیانه با اسلوب آن زمان

می نوشته است. زمانی که مهارت او در فن انشاء و خوش خطی به گوش فتحعلیشاه رسید به تهران احضارش نموده و منصب رسائل خود را به او واگذار نمود. نشاط در تربیت فضلا و معرفی آنها به پادشاه وقت اهتمام تام به جا می آورد و کتابی دارد به نام «گنجینه نشاط» که لهالی منشات و اشعار خود را در آن جمع نموده است.

علما ی بزگ اصفهان

سلمان فارسی

یکی از مشاهیر صحابه پیغمبر و از شخصیت های بسیار بزرگ اسلام؛ وی دهقان زاده ای از ناحیه «جی» اصفهان بوده. وی به دلیل تمایل به دین عیسوی، علیرغم مخالفت پدر، به سمت شام می رود. در آنجا از ظهور پیامبر اسلام آگاه شده و چون گفته ها و علایم و نشانه هایی که از کشیش مراد خود شنیده بود در پیغمبر بدید، به زودی اسلام آورد. پس از وفات پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در خلافت عمربن الخطاب، به حکومت مدائن منسوب شد. وفات وی به سال ۳۵ یا ۳۶ ه. ق اتفاق افتاده است.

میرداماد

(م. ۱۰۴۱ ه / ۱۶۳۱ م.)میر محمد باقر بن میر شمس الدین محمد حسینی، استرآبادی، فیلسوف، حکیم، عالم در علوم معقول و منقول، فقیه، متکلم، شاعر، مادرش دختر محقق کرکی و پدرش ملقب به داماد با شیخ بهایی دوست و همتا بود و هر دو نزد شاه عباس تقرب داشتند. از آثارش: قبسات، عیون المسائل، مرآه الزمان، حبل المتین، السبع الشداد و دیوان شعرایشان می باشد.

شیخ بهایی

شیخ بهاءالدین محمدبن حسین بن عبدالصمد عاملی (ت: ۹۵۳ ه. ق: بعلبک / م. ۱۰۳۰ ه. ق: مشهد) معروف به شیخ بهایی فقیه، حکیم، منجم، شاعر و مورخ در خردسالگی به همراه پدر و خانواده اش به ایران آمد. در محضر پدر و بعضی از عالمان تربیت یافت. در اصفهان ملازم درگاه شاه عباس و از مقربان او بود. از شاخص ترین اقدامات وی در اصفهان، احداث حمام معروف به شیخ بهایی، طراحی و نقشه کشی مسجد امام و نیز تنظیم طومار آب زنده رود است از جمله مهمترین تألیفات وی، جامع عباسی، مفتاح الفلاح اربعین، تشریع الافلاک، خلاصه الحساب، کشکول... را می توان نام برد. بهاءالدین به تازی و به پارسی شعر می سرود و در شعر بهایی تخلص می کرد.

میر ابوالقاسم فندرسکی

از حکما و عرفای معروف عصر شاه عباس کبیر و شاه صفی صفوی است. در کلیه علوم عقلی، یگانه زمان و در عرفان دارای مقامی رفیع بوده است. وی غالباً به مصاحبت فقراء و اهل حال می پرداخته و از معاشرت با صاحبان جاه احتراز می نموده و بیشتر لباس فرومایه و پشمینه می پوشیده است. معروفترین تألیفات میرفندرسکی عبارتند از: تاریخ الصفویه، تحقیق المزله و رساله صناعیه. میرفندرسکی در سال ۱۰۵۰ ه. ق درگذشته و در تخت فولاد در تکیه میر به خاک سپرده شده است.

ملا اسماعیل خواجوئی

مولی محمد اسماعیل بن محمد حسین بن محمدرضا بن علاءالدین محمد مازندرانی، وی از آیات علم و فلسفه و از اکابر فقها و متکلمین اسلام که در حکمت و فلسفه و کلام و فقه و حدیث و رجال بسیار متبحر و مخصوصاً در حکمت استاد مسلم بوده است. وی دارای خط خوشی بوده و علاوه بر مراتب علمیه و مکارم ظاهره، دارای مقامات روحانی نیز بوده است. تألیفات او در فقه و رجال و کلام و عرفان و غیره بسیار می باشد. وفات او را در یازدهم شعبان ۱۱۷۳ / ۱۱۷۷ ضبط کرده اند و قبر او در تخت فولاد نزدیک قبر فاضل هندی است.

سید محمدباقر درچه ای اصفهانی

در سال ۱۲۶۴ قمری در قریه درچه لنجان متولد گردید. در عصر خود از مراجع بزرگ شناخته می شده بطوری که بسیاری از او تقلید می نموده اند. وی در شب جمعه ۲۸ ماه ربیع الاخر ۱۳۴۲ در حمام درچه ناگهان وفات نمود. مرحوم درچه ای دارای تألیفاتی بوده است که از جمله مهمترین آنها، یک حوزه فقه و اصول در شانزده جلد و نیز حاشیه بر متاجر را می توان نام برد.

سید ابوالحسین اصفهانی

فرزند سید محمد عالم، مجتهد و مرجع اعلای شیعه، اصلاً از سادات موسوی بهبهان بود. در یکی از روستاهای لنجان اصفهان به نام مدیسه به دنیا آمد. در سال ۱۳۵۵ق مرجعیت شیعه به صورت تمام به وی محول شد و تنها مرجع مسلم شیعه گشت، در سن ۸۸ سالگی بدرود حیات گفت و در نجف در کنار استادش، آیت الله آخوند خراسانی به خاک سپرده شد. از آثارش: «وسیله النجاه» و ترجمه های فارسی آن «صراط النجاه » و «ذریعه الحیاه»؛ «ذخیره العباد لیوم المعاد»؛ «ذخیره الصالحین»، « «حاشیه تبصره علامه»؛ «منتخب الرسائل»؛ «انیس المقلدین»؛ «مناسک»؛ «تحفه العوام»، مجموعه فتاوی به زبان اردو.

حاج آقا رحیم ارباب

حکیم و عارف فرزانه و فقیه و ادیب عالیقدر آیه الله آقای حاج آقا رحیم ارباب یکی از چهره های درخشان حکمت و فلسفه و فقه و دیگر معارف اسلامی است در سال ۱۲۹۷ قمری در یکی از توابع اصفهان متولد گردید.

سید حسن مدرس

سید حسن مدرس (ت ۱۲۸۷ ه. ق: روستای سرابه کچو / ش ۱۳۵۶ ه. ق: کاشمر) روحانی مبارز عصر مشروطیت و دوران رضاخانی، پس از اتمام تحصیلات مقدماتی، عازم عتبات عالیات گشته، نزد اساتید بزرگ آن زمان به درجه اجتهاد نائل آمد. در دوره دوم مجلس شورای ملی از طرف تمامی مراجع شیعه، به عنوان عالم طراز اول، و در دوره سوم از جانب مردم تهران به نمایندگی انتخاب شد. پس از چند سال حبس و تبعید، بنابر قول مشهور، در کاشمر به دست عوامل پهلوی شهید گردید.

سیده نصرت امین

(۱۳۰۸ – ۱۴۰۵ ق) عالم و مجتهده آمنه بیگم حاجیه نصرت خانم، فرزند حاج سید محمدعلی امین التجار اصفهانی، از

کودکی به تحصیل پرداخت و پس از فراگیری مقدمات فقه و اصول و علوم معقول و منقول و حکمت و کلام به مرتبه استنباط رسید.. وی آثار خود را تحت نام «یک بانوی ایرانی» منتشر می کرد. از جمله آثارش: «الاربعین الهاشمیه »، «شرح چهل حدیث»، «سیر و سلوک»؛ «روش خوشبختی و توصیه به خواهران» «سیر و سلوک» در روش اولیء الله، «مخزن العرفان» و «کنزالعرفان» در علوم قرآن، «تفسیر قرآن»، در پانزده جلد؛ «معاد یا آخرین سیر بشر»، «النفحات الرحمانیه فی الواردات القلبیه» حاوی کشفیات و مشاهدات معارف؛ «مخزن اللئالی فی فضایل مولی الموالی»

آقا محمد بیدآبادی

حکیم بزرگوار و عارف فرزانه دل، آقا محمد بیدآبادی، فرزند ملا محمدرفیع گیلانی از مشاهیر حکمای قرن دوازدهم هجری است. وی در حکمت و فلسفه و عرفان از استادان مسلم و در سیر و سلوک و ریاضت و تقوی و تهذیب نفس، ضرب المثل زمان خود بوده است. آقا محمد بیدآبادی تعلیقاتی بر کتب محققین از حکماء و فقها نوشته و در علم کیمیا که نوعی از علم شیمی است نیز وارد بوده است و حتی به آزمایش نیز می پرداخته است. وی در سال ۱۱۹۷ ه. ق وفات یافته و در تخت پولاد جنب قبر پدرش پشت تکیه خوانساری ها دفن گردید.

حاجی محمد ابراهیم کلباسی

در سال ۱۱۸۰ هجری در اصفهان متولد گردید. دارای مؤلفات و حواشی و رسائل زیادی است که از جمله مهمترین آنها، اشارات الاصول، ایقاضات، شوارع الهدایه و منهاج الهدایه را می توان نام برد. در سال ۱۲۶۱ وفات یافت مدفن او در بقعه مقابل درب مسجد حکیم است.

ابونعیم اصفهانی

احمدبن عبدالله / عبیدالله (۳۳۴ / ۳۳۶ – ۴۳۰ق)، محدث، عارف و مورخ، معروف به حافظ اصفهانی. به گفته صاحب «ریاض العلماء » ابونعیم نیای بزرگ علامه مجلسی است. وی فقه و تصوف را با حدیث توأم ساخت. در اصفهان متولد شد. بیش از چهار صد و سی عالم حدیث به او اجازه روایت دادند که برای بعضی از آنان وی تنها راوی شناخته شده است. از جمله آثارش: «منقبه المطهرین و مرتبه الطیبین»؛ «ما نزل من القرآن فی امیرالمؤمنین علیه السلام»؛ «حلیه الاولیاء و طبقات الاصفیاء»؛ «تاریخ اصفهان» یا «ذکر اخبار اصفهان» در دو مجلد؛)؛ «فضایل الصحابه»؛ «النفاق»؛ «علوم الحدیث»؛ «طب النبی» «کتاب الطب» یا «الشفا فی الطب» «ریاضه المتعلم» «معجم الشیوخ» «حرمه المساجد».

فاضل هندی

بهاءالدین محمد ملقب به فاضل هندی، متولد ۱۰۶۲ هجری در اوایل زندگانی در هندوستان بسر می برده، از این روی به فاضل هندی معروف شده است. وی از علمای بنام و فقهای عالی مقام است بطوری که به «تاج الفقها» نیز معروف گردیده است. از جمله مهمترین تصنیفات او، کتاب معروف» کشف اللثام عن قواعد الاحکام » است. فوت او در فتنه افغان و در ۲۵ رمضان ۱۱۳۷ در اصفهان اتفاق افتاد و در تخت فولاد مدفون گردید.

حکیم جهانگیر خان قشقایی

جهانگیر خان فرزند مرحوم محمدخان قشقایی دره شوری، از اعاظم حکما و اجله دانشمندان اصفهان است که در سال ۱۲۴۳ ه. ق متولد شد. در ابتدا عمر تحصیل اندکی کرد ولی در چهل سالگی ناگهان شوق به تحصیل علوم و دانش او را به سوی اصفهان کشانده به گونه ای که پس از چندی در حکمت و اصول و ریاضی و هیئت استاد مسلم گردید. در سال ۱۳۲۸ قمری در اصفهان فوت شد و در تکیه سید محمد ترک تخت فولاد مدفون گردید.

علامه محمد باقر مجلسی (ره)

ملا محمدباقر بن ملا محمد تقی مجلسی (ره) (ت. ۱۰۳۷ ه. ق: اصفهان / م. ۱۱۱۱ یا ۱۱۱۰ ه. ق: اصفهان) از بزرگترین و معروفترین علمای شیعه در عهد صفویه است. در اواخر عهد شاه سلیمان و قسمت عمده دوران شاه سلطان حسین دارای رتبه شیخ الاسلامی و امام جمعه و صاحب اختیار امور دینی کل کشور بود. مجموع تألیفات وی متجاوز از ۶۰ مجلد است که معروفتر از همه، کتاب بحارالانوار می باشد از دیگر تألیفات مهم وی: حق الیقین، حلیه المتقین، حیات القلوب و... است.

حجه الاسلام سید شفتی

سید محمدباقر بن تقی موسوی در سال ۱۱۸۰ ه. ق در قریه شفت گیلان متولد گردید. وی از اعاظم علمای اواخر امامیه و در فقه و اصول و رجال و روایت و هیئت و علوم ادبیه و فنون عربیه از مشاهیر زمان و در مراحل اخلاقیه وحید روزگار و در عبادت و مناجات و سخاوت و عطایا و اقامه حدود او، نوادر بسیاری منقول گردیده است. مصنفات حجه الاسلام، بیشتر کتب فقهی و اصول و آیات و احکام و یک عده نیز در رجال و نحو و ادب است و از تمام آنها مشهورتر کتاب «مطالع الانوار» است.

سید عطاء الله امامی

سید عطاء الله درب امامی حسینی فرزند آقا سید محمد، عالم پرهیزگار، از سادات درب امامی که نسبت ایشان به امامزاده درب امام منتهی می شود. وی نزد علمای بزرگی چون آخوند کاشی و شیخ محمد رضا نجفی کسب علم نمود.

هنرمندان

مجسمه سازی، جهانگیر آیتی، قلمزنی برجسته، محمد اسکندری، قلمزنی، محمدحسین عباس پور، قلمزنی، منصور حافظ پرست، قلمزنی، سیدمهدی علمداری الیادرانی، قلمزنی، علی حافظی قلمزن، قلمزنی، محمد علی فرشید، میناسازی، مرتضی حسینی سربازی، میناسازی، غلامرضا فیض الهی، میناسازی، غلامعلی فیض الهی

میناسازی، اصغر فولادگر، میناسازی، مرتضی اسماعیلی، نگارگری ایرانی، رضا بدر السماء، نگارگری ایرانی، محمدرضا شریفی، نگارگری ایرانی، سید جعفر فتاحی، نگارگری و تذهیب، مهرداد صدری شهرضایی، نگارگری سنتی زهره، فیض الهی، نقاشی، طلعت صابری، نقاشی، سید رضا فتاحی

نقاشی، ضیاء الدین امامی نجفی دهکردی، نقاشی، عباسعلی پور صفا، نقاشی آبرنگ و رنگ روغن، بهمن منوچهری، نقاشی خط، غلامرضا راه پیما، نقاشی و عکاسی، امان الله طریقی، خوشنویسی و نقاشی خط، محمدعلی شادمان، خوشنویس، محمدعلی جعفری، معرق کاشی، حسین علی مصدق زاده، معرق کاری، مهدی ملک زاده

معرق سنگ و شیشه، حمید سلمان زاده، سوخت معرق و طلا- کوبی و خوشنویسی، علی خوشنویس زاده اصفهانی، کاریکاتوریست، مهدی تمیزی، کاریکاتوریست، امیر رضا خرد آزاد ریال، شعر کلاسیک، خورشید رخشان، کاریکاتوریست، افشین شمس قهفرخی، فرش دستباف، فیض الله صفدرزاده حقیقی

طراحی فرش، اکبر مهدی ئی، سینما، اکبر خامین، عکاس، غلامحسین عرب، پژوهشگر، سید مهدی سجادی نائینی، خاتم کاری، اسداله شاه میوه اصفهانی

محورهای گردشگری اصفهان

محور حسن آباد به تخت فولاد

این محور که در اصل از قدیمی ترین بخشهای محور فرهنگی تاریخی بازار می باشد از بازارچه چهارسوق مقصود شروع و از طریق بازارچه حسن آباد به دروازه حسن آباد که به نقل از شاردن سیاح معروف فرانسوی از قدیمی ترین دروازه های اصفهان می باشد و مدخل قصرشاه حسن بوده است و از آنجا به چهارسوق نقاشی و مکینه خواجو رسیده و از طریق چهارباغ خواجو به پل خواجو و از آنجا از طریق چهارباغ

صدر به اراضی تخت فولاد منتهی می گردد. قبرستان تخت فولاد که قدمتش به دوره های قبل از اسلام می رسد که از دوره صفویه به بعد از مهمترین قبرستان شهر اصفهان محسوب می شده است.

محور جویباره

توضیحات

محله جویباره اصلی ترین هسته اولیه شهر اصفهان است که منشأ آن به اوایل حکومت هخامنشی و مهاجرت یهودیان به دستور کوروش برمی گردد. نقطه ای که یهودیان در آن رحل اقامت افکندند تا قرن پنج هجری به دار الیهوده معروف بوده است.

اما بعدها تغییر نام داد و به جهانباره یا جویباره معروف شد. جویباره در دوره های بعد از اسلام یکی از محله های شهر اصفهان شد و در دوران سلجوقی مرکزیتی برای شهر پیدا کرد که وجود آثار تاریخی کهن همچون منار ساربان و منار چهل دختران روشنگر این موضوع است. صفویان و قاجاریان با بی اعتنایی به این محله آن را به دست فرسودگی سپردند و حکومت پهلوی با کشیدن چند خیابان پیکر بافت قدیم را تکه تکه کرد و به این ترتیب محله جویباره اصفهان مورد بی مهری قرار گرفت و عملاً ـ متروک رها ماند. اکنون این محله با طرح های بهسازی در دست اقدام مرکزیت مکانی خود را در ساختار شهر تا حدودی به دست آورده است. محدوده مزبور از میدان عتیق اصفهان (میدان قیام فعلی) و بازار غاز شروع و با عبور از محله جویباره به مجموعه کنیسه ها، مقبره کمال الدین، دو منار دارالضیافه و نهایتاً به خیابان کمال رسیده و از طریق پارک کمال به منار ساربان و بازارچه میرزا باقر و از آنجا به منار چهل دختران منتهی

می گردد. این محور یکی از محورهای دسترسی مرکز شهر سلجوقی به دروازه اصفهان قدیم بوده و از لحاظ قدمت از قدیمی ترین محورهای موجود است.

جوباره

اشاره

، بازار غاز، مناره باغ قوشخانه، مسجد مصری، مسجد جامع دشتی، بازار و حمام و خانه شاه اسداله، مناره چهل دختران، امامزاده اسماعیل، مسجد جامع کاج، حمام زعفران، دو مناره دارالضیافه، بقعه جعفریه، مسجد درب جوباره، دروازه طوقچی، مناره ساربان، مقبره خواجه سید حسن، مسجد سلطان ابوسعید بهادرخان، خانه های یهودی، مقبره کمال الدین اسماعیل، مسجد شعیا

جوباره

وجه تسمیه جوباره اینکه، درکنار جوی آبی قرار داشته. محله جوباره در شمال شرقی اصفهان فعلی واقع شده است که از جنوب به خیابان ولی عصر (عج) و از غرب به خیابان هاتف و از شمال به خیابان سروش محدود است و در حقیقت به شکل مثلثی از قدیمی ترین هسته های مرکزی شهر اصفهان جلب توجه می کند. زندگی مجتمع یهودیان ایران در یک نقطه از شهر و به عبارت دیگر در یک محله ی معین ریشه های کهن دارد. زندگی دسته جمعی یهودیان در ممالک اسلامی از زمان عمربن الخطاب شدت پیدا کرد، زیرا به دستور وی محدودیتهایی نسبت به یهودیان به عمل آمد و از آزادی آنها به شدت جلوگیری شد. یکی از محدودیتهای مهم برای قوم یهود در آن دوره، زندگی مجتمع آنان در محله ی شخص و معینی بوده است. البته باید متذکر شد که در مورد یهودیان اصفهان چنین امری صادق نیست. زیرا یهودیان اصفهان خود ساکنین قدیمی شهر اصفهان را تشکیل می دادند و پیوسته در محله ای که از زمان قدیم ایجاد شده بود زندگی می کردند، به طوری که قدمت این محله ی کهن را باید با قدمت شهر اصفهان فعلی یکسان دانست. این محور تاریخی با توجه به اسناد و مدارک و نقشه های تاریخی یک محور شهری بوده است، که مساجد،

بازارچه ها، کسبه ها، حمام، کاروانسراها و... از عملکردها و عناصر مهم در حاشیه این محور تاریخی قرار داشته است. با توجه به اینکه جویباره یک محله یهودی نشین بوده اما امروزه نمی توان این محله را کاملا" یهودی نشین پنداشت. قدیمی ترین قسمت آن، که در گذشته "دارالیهود" نامیده می شد و در مرکز این محله قرار داشت، هنوز یهودی نشین است. درباره ی وجه تسمیه جویباره باید گفت که به معنی جاری شدن نهر کوچک است، زیرا جو به معنی نهر کوچک و باره جاری و روان شدنش می باشد. البته لغت باره را به معنی دیوار شهر هم می دانیم که از همان بارو آمده است. وجه تسمیه این محل به علت این بوده که محله ی مزبور متصل به جوی و گذرگاه آب بوده است که از حصار شهر می گذشت و جویباره بر اثر کثرت استعمال و مرور زمان به جوباره تبدیل شده است. میرزا حسین خان تحویلدار اصفهانی می نویسد: "... و اصل جویباره اول شهر بوده و هست، نه محله ی بزرگ داشته است. بعد که شهر اصفهان بزرگ شده تمام جویباره یک محله ی آن حساب می شد. حال که جویباره خراب شده همین دو محله ی مزبور یعنی جویباره و دردشت از آن باقی است. محله جویباره از قدیم الایام دانشمندان و علماء و شعرای بسیاری را در خود پرورش داده از جمله: ۱-محدث بزرگ ابوبکر محمدبن علی بن الحسین اسماء الجوباری "وفات ۴۶۵ ه-ق" ۲-ابوالحسین، احمدبن ابراهیم بن صالح بن منذری جوباری، راوی حدیث و فقیه بزرگ قرن پنجم ه-ق ۳-شاعر مشهور، جمال الدین عبدالرزاق "وفات ۵۸۵ ه-ق" ۴-شاعر گرانقدر کمال الدین اسماعیل بن جمال الدین عبدالرزاق "وفات ۶۳۵ ه-ق"

مسجد جامع دشتی

در ساحل جنوبی زاینده رود از مشرق به مغرب در بلوک براآن جنوبی، دو بنای تاریخی از قرن هشتم هجری مسجد

جامع دشتی و مسجد از یران بر جای مانده است.

مسجد جامع کاج

کاج در چند کیلومتری شرق اصفهان در شمال بستر زاینده رود واقع شده و جزء بلوک (براآن شمالی) می باشند.

مسجد درب جوبیاره

در یکی از کوچه های محله جویباره مسجد محقر و ساده ای واقع شده که آن را مسجد جویباره و یا مسجد "پیرپینه دوز" نیز می نامند. وجه تسمیه آن به جویباره به علت آنکه در محله جویباره واقع شده واضح است ولی وجه تسمیه دوم آن سابقه و جنبه تاریخی ندارد. بنای مسجد دارای هیچگونه اهمیت معماری نیست ولی سر در آن در قدیم دارای تزئینات جالبی بوده است که کلیه آنها به باغ چهلستون انتقال یافته و بر یکی از دیوارهای ضلع جنوبی باغ نصب شده است از کتیبه سر در این مسجد استنباط می شود در دوره سلطنت شاه طهماسب اول "مهتر محمد علی" ساخته شده که با خط ثلث با کاشی سفید معرق بر زمینه لاجوردی که نام خطاط آن"شیخ محمدبابر" و به سال ۹۵۵ هجری می باشد.

مسجد سلطان ابوسعید بهادر خان

متصل به مناره باغ قوشخانه تا اواخر قرن سیزدهم هجری یکی از مساجد تاریخی اصفهان از قرن هشتم وجود داشته است. مسجد مزبور به طوریکه از سفرنامه ها و تصاویر سیاحان خارجی که در قرن سیزدهم هجری اصفهان را دیده اند و از این مسجد نیز توصیف نموده اند استنباط می شود از یک سر در کارشیکاری و یک گنبد کاشیکاری با دو مناره کوچک در طرفین ایوان آن و یک صحن متناسب تشکیل می شده و مناره فعلی باغ قوشخانه جنب سردر آن قرار داشته است. مؤلف کتاب (نصف جهان-فی تعریف الاصفهان) از این مسجد به نام مسجد سلطان ابوسعید بهادرخان نام می برد و چنین می نویسد:"... و بعضی امکنه آباد قدیم نیز درج از حد مذکور حال بوده چنانچه طرف شمال مشرقی مسجد سلطان ابوسعیدبهادر خان که تا این اوقات باقی بوده و در این عصر خراب نمودند

و اکنون مناره ای از آن باقی است حکایت آن را می نماید.

مسجد شعیا

وجه تسمیه مرقدی که فعلا" به نام (شعیا) آنرا زیارت می کنند بر ما معلوم نیست. ساختمان مرقد فعلی هم خیلی قدیمی نیست و بنای آجری منشوری شکلی است که روی آن را با گچ اندود نموده اند. ارتفاع مرقد در حدود ۷۰ / ۱ متر و عرض آن ۱ متر است. در دوره رواج مذهب اسلام در اصفهان ظاهرا" در همین محل که به نام (خوشینان) معروف بوده مسجدی بنا شده که هیچ اثری از آن باقی نمانده است. صاحب مجمل التواریخ و القصص در کتاب خود می نویسد: "جامع خوشینان نخستین مسجد بود که باصفهان کردند در اسلام و بنای آن ابوخناس مولی امیرالمؤمنین عمربی خطاب کرد در خلافت علی بن ابیطالب علیه السلام، بر جانب شمالی مرقد شعیا کتیبه ای به خط نستعلیق برجسته از دوره شاه سلطان حسین صفوی موجود است" که اولین مسجد بزرگی را که در اصفهان ساخته شده به نام (مسجد شعیا) معرفی می کند و نیز حکایت دارد از اینکه مسجد مزبور را ابوعباس مفتی در دوره خلافت علی بن ابیطالب علیه السلام بنا کرده و الب ارسلان آن را تعمیر کرده است. متن کتیبه به خط علی نقی امامی و مورخ به سال هزار و صد و دوازده هجری است.

مسجد مصری

در شمال ناحیه جویباره و نزدیک قبرستان شور در کوچه مصری مسجد به نام "مسجد مصری" به طول پنجاه و عرض چهل متر واقع شده که در دوره شاه عباس دوم بنا شده است و چون بانی آن به موجب کتیبه یک لوح سنگی مرمری که در داخل مسجد نصب شده است شخصی به نام حاجی میرزا خان مشهور به تاجر مصری بوده، مسجد به نام "مسجد مصری"

معروف شده است. سر در مسجد، کاشیکاری شده ولی داخل آن با گچ پوشیده شده و فاقد تزئینات است. در داخل محراب مهتابی مسجد لوح سنگی از مرمر به طول ۱۱۸ / ۱ متر و عرض ۶۴ سانتیمتر نصب شده که نام بانی آن حاجی میرزاخان در سال بنای آن (۱۰۶۱ هجری) و نام نویسنده کتیبه آن محمدرضا امامی را به خط نستعلیق برجسته در بر دارد. کتیبه سر در مسجد به خط ثلث سفید بر زمینه کاشی خشت لاجوردی در دو سطر و به قلم جعفرابن عبدالله مورخ به سال هزار و صد و شانزده هجری می باشد.

امامزاده اسماعیل

در حاشیه شرقی خیابانی که به نام هاتف معروف است و در قدیمیترین قسمت شهر اصفهان کشیده شده مجموعه ای نفیس از معماری و تزئینات عهد سلجوقی و صفوی دیده می شود که به نام امامزاده اسماعیل شهرت دارد. این مجموعه عالی شامل یک مسجد بسیار قدیمی به نام مسجد شلیا و مقبره امامزاده اسماعیل و رواق و سردر و صحن آن و یک گنبد بزرگ زیبای آجری از نوع گنبدهای چهارسوهای اصفهان برفراز سردر آنست که هر یک از آنها در زمان معینی ساخته شده است.

بقعه جعفریه

بقعه جعفریه از بناهای برج مانند قرن هشتم هجری و از دوره حکمرانی ایلخانان مسلمان مغول است که در حاشیه غربی خیابان هاتف اصفهان و مقابل کوچه امامزاده اسماعیل واقع شده است. این بنا سابقا" در وسط صحن وسیعی قرار داشته ولی اکنون قسمتهایی از اطراف آن به صورت خانه های مسکونی درآمده است. گنبد جعفریه نمونه کاملی از مقابر دوره حکمرانان مغول محسوب می شود و نظایر آن در آذربایجان و بعضی دیگر از نقاط ایران دیده می شود شکل بقعه در قسمت پایین هشت ضلعی و سطح آن کوتاه و مسطح می باشد و چنین به نظر می رسد که گنبد هرمی شکل بوده که بعدها خراب شده است. گنبد فعلی تزئینات مختصری از کاشی دارد.

مقبره خواجه سید حسن

در مقابل مسجد مصری مقبره خواجه سیدحسن واقع شده که در کتب تاریخ و تذکره نامی از او برده نشده ولی با توجه به کتیبه سنگ قبر او اینگونه حکایت می کند که وی از عرفای نامی نمیه دوم قرن هشتم هجری بوده است. کتیبه سنگ قبر، از سنگ سیاه و به صورت سکوی بزرگی است نیز حرکت محسوس و مشهود می شود.

مقبره کمال الدین اسماعیل

کمال الدین اسماعیل بن جمال الدین عبدالرزاق ملقب به"خلاق المعانی" از شاعران و قصیده سرایان بزرگ سبک عراقی در قرن هفتم ه-ق وی روزگار را در مدح اکابر اصفهان و شاهان معاصر خود گذرانید. کمال الدین دوره ی وحشتناک حمله مغول را به تمامی درک کرد و قتل و عام مغول را "۶۳۳ ه-ق" در اصفهان به چشم خود دید. وی به استادی و مهارت خلق کردن معانی دقیق معروف و در قصایدش توجه خاصی نسبت به زادگاهش اصفهان را دارد. کمال الدین اسماعیل در سال

۶۵۳ ه–ق در گوشه ای بیرون از شهر به زهد و ریاضت زندگی می کرد که به دست مغولی کشته شد. مقبره این شاعر گرانقدر در محله جویباره در نزدیکی مناره ساربان می باشد.

مناره باغ قوشخانه

در منتهی الیه شمالی محله جویباره و در یک محله خارج شهر سابق که امروزه جزء شهر شده است مناره باغ قوشخانه که آن را مناره "طوقچی" و به خاطر اینکه نزدیک آرامگاه علی بن سهل است مناره (علی بن سهل) نیز می نامند که با ارتفاع ۳۸ متر است و از آثار قرن هشتم می باشد.

مناره چهل دختران

مناره چهل دختران در منتهی الیه شمالی محله جویباره واقع شده است. این مناره در حدود ۲۱ متر ارتفاع دارد و به نظر می رسد که قسمتی از نوک مناره از بین رفته باشد. پنجره بزرگی در قسمت بالای منار و در ثلث دوم بدنه آن رو به سمت جنوب قرار دارد. دهانه این پنجره به شکل مربع مستطیل است و قسمت بالای آن از چوب و در طرفینش ستونهای گرد کوچکی است که نیمی از آنها در داخل دیوار مناره قرار دارد. بر روی یکی از اضلاع قاعده مناره چهل دختران به خط کوفی آجری برجسته بر زمینه آجری ساده در شش سطر کتیبه ای موجود است که بانی ساختمان آن را "ابی الفتح بن محمدبن عبدالواحدنهوجی" و سال اتمام ساختمان ۵۰۱ هجری تعیین می کند. مناره چهل دختران به شماره ۲۳۱ در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسیده است.

دو مناره دارالضیافه

در طرفین کوچه ای که از قدیم الایام به کوچه "حاج کاظم" معروف بوده و در محله جویباره دو مناره مدور واقع شده اند که تزئینات مقرنس کاری بسیار زیبایی را دارد. سبک تزئینات این دو مناره آن را به دوره مغول مربوط می کند تحقیقات و بررسیهای محققین و پژوهشگران این نکته را روشن می کند که قدمت این دو مناره به ربع اول قرن هشتم هجری می رسد. مورخین می گویند: این دو مناره بقایای یک مجموعه ی بزرگ که در قرن چهاردهم میلادی و زمان حکومت سلطان محمد خدابنده آباد بوده که به مسافرین خدمات می داده اند. این دو مناره به شماره۲۷۲ در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است.

مناره ساربان

این مناره که یکی از زیباترین مناره های عهد سلاجقه در اصفهان است در انتهای شمالی محله (جویباره) ناحیه یهودی نشین اصفهان نزدیک مناره چهل دختران در گوشه ی یک میدان کوچک که یقینا" در زمان ساختمان آن محل مسجد کوچکی در پای مناره بوده، واقع شده است. ارتفاع این مناره در حدود ۴۸ متر است و محیط قاعده آن ۱۴ متر می باشد و از پایین به بالا داری هفت قسمت متمایز است: قسمت اول آن آجر چینی ساده و قسمت دوم و سوم آن دارای تزئینات عالی آجری و قسمت چهارم آن تاج اول مناره است که مقرنس های آجری توأم با کاشی فیروزه ای دارد و بسیار جالب و پر حالت است. قسمت

پنجم آن تزئینات آجری و قسـمت ششم آن تاج دوم مناره و قسمت هفتم آن تارک مناره است. در قاعده دو تاج این مناره دو کتیبه بسیار زیبا از بهترین رنگ فیروزه ای کاشی دیده و خوانده می شود سال ساختمان این مناره

در کتیبه های فعلی آن موجود نیست. پروفسور پوپ سال ساختمان این مناره را در اواخر قرن پنجم هجری می داند و آقای پایرون بمنت سمیث ساختمان آن را بین سالهای ۵۵۰ تا ۶۸۸ هجری تخمین زده است.

خانه های یهودی

خانه یهودیان در جویباره خصوصیات خاص خود را داراست و آنها را از مسکنهای مسلمانان جدا می کند خانه های کلیمیان دارای اتاقهای زیادی است. برخی از محققین و پژوهشگران دلایلی بر این موضوع ذکر کرده اند. یکی از دلایل محدودیتی بوده که این قوم در طول تاریخ داشته اند. آنها همچون مسلمانان حق خرید خانه های جدید را نداشتند و مسلمانان نیز حتی الامکان از فروش خانه به آنها خودداری می کرده اند فقر آنها نیز دلیلی دیگر برای این مطلب بود چرا که ناگزیر بودند چند خانوار در یک خانه زندگی کنند علاوه بر آن چون گاه مورد تهدید و بی مهری واقع می شدند اجتماع چند خانوار امنیت آنها را در برابر خطرات احتمالی زیادتر می کرد. اغلب خانه های قدیمی و کهنه که تاریخ آنها حداقل به یک قرن قبل می رسد به وسیله ی دالانهای سقف کوتاهی به حیاط راه پیدا می کند و درب ورودی آنها نیز فوق العاده کوتاه ساخته شده که منظور از این کوتاهی، جنبه های دفاعی آن مورد نظر بوده است. کوتاهی درب ورودی موجب می شد تا سواران دشمن نتوانند با اسب وارد منازل شوند و حتی برای ممانعت از ورود سربازان سواره دشمن به داخل کوچه ها درهایی به ورودی هر بن بست گذاشته اند که نقش دروازه را داشته و در مواقع ناامنی بسته می شد. در طول کوچه به چندین طاق کوتاه خشتی بر می خوریم که مانع ورود سربازان دشمن به داخل واحدهای مسکونی بوده است. ارتفاع

طاق اینگونه معابر حداقل ۵ / ۱ متر و حداکثر ۵ / ۲ متر است که گاهی اطلاقک دیده بانی بر روی آن ساخته می شد. یکی دیگر از عوامل طاقها جلوگیری از گرمای تابستان و سرمای زمستانی بوده است. اصولا" اتاقها را در اطراف حیاط می ساختند که سقف آنها اغلب دارای طاق گنبدی شکل بوده و بیشتر از مصالح گل و خشت استفاده می شده است. آب انبارهای ساکن در زیر یکی از اتاقهای مسکونی بدون در نظر گرفتن جهات جغرافیایی ایجاد می شده است ولی زیرزمینها معمولا-" زیر اتاقهای رو به شمال بوده است. در قسمت جنوبی زیرزمینهای ویژه ای به نام... وجود دارد که در آنها مراسم مذهبی انجام می شود به این قسمت غسل خانه هم می گویند. کلیمیان در طول تاریخ با محدودیتهای زیادی روبرو بوده اند. بعد از دوره ی قاجار یهودیان آزادیهای بیشتری به دست آوردند و برخی از آنها توانستند از جویباره خارج شده و در نقاط دیگر شهر اصفهان ساکن شوند. در حال حاضر یهودیان اصفهان هیچگونه محدودیتی برای ساختمان سازی و... ندارند و همچون دیگر اقشار جامعه می توانند از حق و حقوق اجتماعی برخوردار باشند. کنیسه های یهودی:چون وضع زندگی و اجتماعی و آزادی یهودیان در طول تاریخ متغیر بوده، بخصوص در دوره ی صفوی این قوم کنیسه های جالبی نداشتند. اما در حال حاضر یهودیان اصفهان ۲۱ کنیسه و زیارتگاه دارند که در نقاط مختلف شهر پراکنده می باشند. علت اینکه تعداد این کنیسه ها بیشتر شده به خاطر آزادیهایی است که این قوم به دست آورده اند. به هر حال از میان این ۲۱ کنیسه ۱۶ کنیسه در جویباره و ۲ کنیسه در محله دردشت و ۱ کنیسه در

دبیرستان اتحاد و ۱ کنیسه هم در چهارراه فلسطین قرار دارد که معروفترین آنها کنیسه ملانیون، موشی حیا، خرقیا، گلبار و... می باشند. کنیسه های اصفهان از نظر سبک معماری و ساختمانی شباهت خاصی به همدیگر ندارند، در داخل کنیسه قسمتی را مانند سکو، بلندتر ساخته اند که برای وعظ و خطابه از آن استفاده می شود. به طور کلی کنیسه های اصفهان به دلیل تعداد پیروان این دین رونق چندانی ندارد.

بازار غاز

بازار غاز از بازارهای معروفی است که در اکثر کتب مربوط به اصفهان نامی از آن به چشم می خورد. مرحوم بهشتیان بازار غاز را به همراه برخی بازارهای دیگر از بقایای بازارهای قدیمی می داند. رفیعی مهرآبادی در مورد این بازار می نویسد: این بازار از آخر میدان عتیق شروع و به محله جویباره اتصال داشت و از طرف دیگر به بازار بزرگ متصل می شد.

بازار غاز از بازارهای مهم و مطرحی بوده که به میدان کهنه منتهی و از طرف شمال به محله جویباره مرتبط می شده است این بازار در حال حاضر نیز دائر است بسیاری از محققین و شهرسازان بر این عقیده هستند که این بازار در روی بلندی قرار گرفته و نسبت به محیط اطراف ارتفاع دارد. امکان بسیار دارد که در دوره های مختلف تخریب و بازسازی شده باشد که آخرین دوره آن مربوط به صفوی است.

بازار و حمام و خانه شاه اسداله

با مراجعه به منابع به هیچ نامی از این مجموعه دیده نشد. اما با بررسیهای متناوبی که در محل صورت گرفته و با در نظر گرفتن بافت قدیمی محله جویباره این حمام متعلق به عصر صفوی بوده است. مرحوم "انصاری" مسجدی را در کتابش ذکر می کند که نامش "شاه اسداله و مساحت آن قریب ۹ قفیز است. بنابراین می توان چنین استنباط کرد که شاه اسداله یکی از معروفترین آن روزگار بوده که مسجد و بازارچه حمامی ساخته است که به مرور زمان از میان رفته اند.

حمام زعفران

حمام زعفران در محله جویباره واقع شده است. در منابع و مأخذ از این حمام فقط با ذکر نامی از آن اکتفا نموده اند. تنها مرحوم جناب طول آن را ۲۰ و عرض آن را ۱۵ متر نداشتند. مرحوم انصاری نیز در کتابش هنگام معرفی مسجد زعفرانی آن را جنب حمام نوشته است. اما آنچه مسلم است اصل این حمام درزمان صفویه بوده که تقریبا" از وضعیت اصلی خارج شده است.

دروازه طوقچی

اصفهان از قدیم دروازه هایی در جهات مختلف شهر داشته که در موقع هجوم دشمن با بستن آنها سدی در برابر حملات به وجود می آوردند. در اکثر منابع و مأخذی که در ادوار مختلف، اصفهان را معرفی کرده اند از دروازه های متعدد این شهر مطالبی به چشم می خورد، از جمله دروازه طوقچی، به نوشته محققین این دروازه نقطه شروع یکی از محورهای شهر بوده و در

همه ادوار اهمیت خاصی داشت است. در روزگار صفویه که شهر اصفهان وسعت یافت دروازه های شمالی شهر تغییر کرد. در این زمـان بود که بالاـتر از دروازه طوقچی چهـار بـاغی سـاخته شـد. در یـک طرف این دروازه سـردر باغ معروف به قوشـخانه احداث گردید، بسـیاری از سیاحان از وجود یک مسجد عالی و نفیس در کنار این باغ مطالبی نوشته اند در این منطقه آرامگاه صاحب بن عباد واقع شده است که مزار این دانشـمند و ادیب و شاعر قرنها زیارتگاه مردم اصفهان می باشد. در اطراف دروازه دو شـیر سـنگی وجود داشته که اکنون در پل خواجو نصب است. این دو شیر در زمان صورات "حاج محمد حسین خان صدر اصفهانی" و ایام سلطنت فتحعلی شاه قاجار از دروازه طوقچی به پل خواجو منتقل

گردیده است. در مورد وجه تسمیه این محله به (طوقچی) نظرات گوناگونی ابراز شده است. برخی از محققین (طوقچی)را همان محله ای (می دانند که قبلا" (دربه) یا (دریه) معروف بوده است. در دوره آل بویه (طوقچی) از محلات جدید الاحداثی به حساب می آمد که اکثر بزرگان شهر در آن روزگار در این محله ساکن بودند و بعد از فوت نیز در خانه های خود به خاک سپرده می شدند. در دوره سلجوقیان نیز محله طوقچی به علت نزدیکی با میدان بزرگ شهر و مساجد از اهمیت بسیاری برخوردار بود. در دوره صفویه نیز محله طوقچی مهم و مطرح بود. شاردن این محله را در عصر صفویه با ۸۰ باب خانه و ۴ بازار نام برده و باغ قوشخانه یا باغ سلطنتی را نیز در صد و پنجاه قدمی این محله نوشته است. امروزه نیز محله طوقچی از محلات بزرگ و مهم شهر به شمار می رود.

محور جنوب نقش جهان

محور مزبور محدوده در بین بازارچه حسن آباد از شرق خیابان فرشادی از جنوب و خیابان استانداری از غرب می باشد که جزو قدیمی ترین محلات شهر اصفهان به شمار می رود.

وجود عناصر ارزشمندی نظیر بازارچه چهارسوق مقصود، کاروانسرای مقصود بیک و نخجوانیها، سرای رحیمه خاتون، سرای قالیبافها، تعداد بسیاری از منازل تاریخی، مساجد و مدارس علمیه تاریخی و گذر سر پوشیده قدیمی معروف به کوچه تاریکی سایت بسیار متنوعی را برای ایجاد یک فضای گردشگری فراهم می سازد.

محور جماله

محله جماله که قدمت آن به دوره قبل از صفویه می رسد زیر مجموعه ای از محله دردشت بزرگ اصفهان به حساب می آید که خود سه بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای، بازارچه وزیر و بازارچه دو منار را به عنوان مراکز محله ای در بر دارد. این محور از بازارچه حاج محمد جعفر شروع و با عبور از معابر داخل محله به حمام شاه علی و نهایتاً به میدان عتیق (قیام) می رسد.

محور جلفا

توضیحات

هنگامی که در سال ۱۰۰۰ هجری اصفهان به پایتختی انتخاب شد بازسازی شد و توسعه اصفهان به عنوان یک الگوی شهری از طرف شاه عباس مورد توجه قرار گرفت. با توسعه اصفهان در آن زمان یکی از مهمترین وقایع دوران ۲۵۰ سال خاندان صفوی به وقوع پیوست و آن کوچ بزرگ ارامنه از شهر جلفا، کنار رود ارس و اسکان آنها در اصفهان و احداث جلفای نو بود. جمعیت جلفا همراه با ساخت و سازهای کلیساها و خانه های زیبا رو به فزونی گرفت تا اینکه جلفا به عنوان یکی از محلات تاریخی و با ارزش شهر اصفهان درآمد. در حال حاضر هم خانه های قدیمی و کلیساهای با شکوه و ساختمانهای آن یادآور عظمت این فضای زیبا و مهم تاریخی می باشد.

محور مذکور از خیابان توحید و کوچه نمازخانه مریم شروع شده و از طریق میدان جلفا و کوچه کلیسای وانک به خیابان

حکیم نظـامی و خاقـانی می رسـد و پس از عبور از خاقـانی از طریق کوچه چهـارسوق مقصود و محور مادی شایـج و نایـج به کوچه سنگتراشها و محله تبریزیها ختم می گردد. این محور

به دلیل وجود ۲۵ خانه تاریخی و ۱۳ کلیسای ارزشمند قدیمی در طول خود که از شاخص ترین آنها می توان کلیسای مریم بیت الحم و وانک را نام برد از یک طرف و سازگاری و قرابت فرهنگی با گردشگران خارجی از سوی دیگر ویژگیهای مطلوبی را برای جذب توریست فراهم ساخته است.

جلفا

اشاره

چهارسو، کوچه نمازخانه مریم، کلیسای بیدخم، خاقانی، کوچه خواجه عابد، کلیسای مریم، دیر سیاه پوشان، مدرسه کاتارینیان مقدس، کلیسای گیورک، حمام قدیمی، مدرسه کاناتیان، موزه کلیسای وانک، باشگاه قدیم ارامنه، میدان جلفا، کلیسای هاکوپ

جلفا

جلفای اصفهان یکی از مناطق شهر اصفهان است که بنای آن از زمان شاه عباس بوده (۱۶۰۶ میلادی) و در جنوب شهر واقع شده است. از نخستین روزهای تکوین این شهرک ارمنی نشین، پنج محله به نامهای میدان بزرگ، میدان کوچک، هاکوپ جان یا یعقوب جان و یا محله ی حصیربافها، چهارسوق قارا کل تشکیل دهنده ی این شهرک نوبنیاد عصر شاه عباس بوده است و ساکنین آنها را جلفاییان آذربایجان تشکیل می دادند. در دوران سلطنت شاه عباس دوم بر وسعت آن اضافه شد و او دستور داد که ارامنه ی داخل شهر که در شمس آباد و عباس آباد هم سکونت داشتند به جلفا منتقل شوند (۱۶۵۵ میلادی) محله ی زرتشتیان که در نزدیک جلفا و بدان پیوسته بود، به ارامنه تحویل داده شد و چون شغل اغلب مهاجرین جدید حجاری بود و به همین دلیل این محله به نام سنگ تراشان نامیده شد که هنوز هم به همین نام است. به دنبال این توسعه ی شهری، دو محله ی دیگر یعنی کوی ایروانی ها (ایروان) و محله ی تبریزیها که ساکنین آنها از دو شهر فوق الذکر آمده بودند به وجود آمد. محلات جدیدالاحداث در جنوب و جنوب غربی جلفای قدیم شکل گرفت و آنجا را جلفای نو گفتند و بعدها این اسم به همه ی جلفا اطلاق گردید. گزارش سیاحان خارجی حاکی است که جلفا از نظر اجتماعی و اقتصادی به دو منطقه ی متفاوت قابل تفکیک بوده (جلفای قدیم و جدید). جلفای جدید را

سه محله ی سنگ تراشان، ایروانی ها و تبریزیها تشکیل می داد که ساکنین آن در مقایسه با جلفای قدیم کم بضاعت تر بودند و کلیساها و خانه اغلب ساده هستند. در منابع فارسی اسم جلفا به صورت "جولاه" و در زبان ارمنی آن را "جوغا" می گویند. قبل از ورود ارامنه به اصفهان، زمینهای کشاورزی از املاک سلطنتی به شمار می رفت که در سال ۱۶۱۸ میلادی ضمن فرمانی، به ارامنه واگذار گردید و چون شبکه آبرسانی آن از نهر و جویهای کوچک و بزرگ تشکیل می شد، با ایجاد شهرک جلفا، معابر عمومی را به طوری به وجود آوردند که منطبق با حریم آبها باشد لذا پیچ و خم کوچه ها خیلی زیاد بوده و حتی توسعه ی جدید جلفا در نیم قرن گذشته و ادامه ی آن در حال حاضر، از حریم آبرسانی مزارع تبعیت می کند. جلفای قدیم دارای یک خیابان شرقی-غربی (خیابان نظر) بود و آن خیابان نیز دو دروازه در شرق و غرب داشت که شبها بسته می شد. دروازده ی غربی را سرقرازیان و شرقی را یمانیان می گفتند. نام این دو دروازه از دو خانواده ی معروف ارامنه ی جلفا گرفته شده بود که در احداث آن نقش داشتند. بعد از سقوط صفویان یعنی با روی کارآمدن افاغنه، افشاریه، زندیه و به ویژه قاجاریه پیوسته از وسعت و جمعیت آن به شدت کاسته شد، به طوری که اغلب ساکن و کلیساهای آن رو به ویرانی نهاد و نیمی از آنها کاملا" از بین رفت، در یک قرن گذشته با روی کارآمدن سلسله ی پهلوی شهرنشینی در کشور دستخوش تغییر و تحول بزرگی گردید و شهر با خیابان کشی های جدید که منطبق با

چهارچرخه های موتوری بود، ساختاری فضایی جدیدی را پیدا کرد. در جلفا ایجاد خیابان نظر با جهت شرقی و غربی در سال ۱۳۱۴ ش و خیابان حکیم نظامی با جهت شمالی و جنوبی، جلفا را تقریبا" به چهار واحد جداگانه تقسیم کرد و پلهای مارنان، فلزی و آذر ارتباط این بخش شهری را با قسمت شمالی شهر برقرار کرد. جلفای اصفهان درگذشته به صورت یک شهرک کاملا" مستقل و جدای از شهر اصفهان بوده و حتی فاصله ای بین اصفهان و جلفا نیز وجود داشته که از فضاهای سبز و باغات و مزارع تشکیل شده بود، اما در نیم قرن اخیر با توسعه ی شهری، اغلب فضاهای سبز به مناطق مسکونی تبدیل گردیده است. در گذشته مهارت ارامنه در تجارت ابریشم و صداقت آنان باعث شد تا بازرگانان ارمنی در دادو ستد به موقعیتهای بزرگی دست یابند و در اندک قدمی بسیاری از آنان در زمره ی ثروتمندان اصفهان در آیند از این زمان ساخت خانه های مجلل با تالارهای زیبا منقوش به تابلوهای نفیس و فرشهای عالی و صندلیهای مزین به آب طلا و نقره و... هم آغاز شد. زیبایی این خانه ها آنچنان برخی از خارجیان را تحت تأثیر قرار داده که یکی از آنها می نویسد... "برخی از آنها چنان باشکوه و عالی است که می توان آنها را در ردیف قصرها و کاخهای سلطنتی به شمار آورد"... بر اساس نوشته مورخین و محققین این آزادی و رفاه در تمام دوران صفویه ادامه داشت و ارامنه در این مدت در نهایت امنیت و آزادی توانستند کلیساهای متعددی بسازند و به مراسم مذهبی خود بپردازند. هنگامی که "پیترودولاواله" سیاح ایتالیایی از جلفا

بازدید کرده، ۱۰ کلیسا و به روزگار سزآرام اولئاریوس ۱۲ کلیسا و در زمان مسافرت تاورینه ۱۵ تا ۱۶ کلیسا، شاردن ۳۰ کلیسا، در جلفا دایر بوده است. جمعیت جلفا نیز روز به روز افزون می شد، چنان که بر اساس ارقام ارائه شده جمعیت جلفا در آغاز قرن ۱۱ هجری بین ۵۰۰۰ تا ۱۰۰۰۰ نفر بوده است در اوایل سلطنت شاه صفی (جانشین شاه عباس) به ۱۵۰۰۰ نفر و در زمان شاه عباس دوم (جانشین شاه صفی) ۲۰۰۰۰ نفر و بالاخره در زمان جانشینان شاه عباس دوم به ۳۰۰۰۰ نفر رسیده است، ارنست هولستر که در دوره قاجار در اصفهان زندگی کرده است و تعداد ارامنه ساکن در جلفا را در سال (۱۸۸۰ میلادی) ۲۶۵۸ نفر ذکر می کند که در ۳۸۰ خانه زندگی می کرده اند. با همه افول و تنزلی که بعد از صفویه به جلفا حاکم شد هنوز نیز خانه های قدیمی و کلیساهای باشکوه ساختمانهای آن یادآور عظمت این محله زیبا و مهم تاریخی می باشد. در حال حاضر جلفا در حدود ۶۵۰۰ارمنی را در خود جای داده که در محلات میدان بزرگ-میدان کوچک-محله چهارسوق - هاکوپیان - تارگل - محله سنگ تراشها، تبریزیها و ایروان زندگی می کنند از نظر تقسیمات شهری بخش پنجم شهر اصفهان به شمار می رود و شعب برخی ادارات دولتی در آن مستقر هستند.

کلیسای بیدخم

مهمترین کلیسای تاریخی جلفا از دوره شاه عباس اول کلیسای مشهور بیدخم یا "بیت اللحم" است. که در میدان جلفا و در مجاورت کلیسای مریم واقع شده، این کلیسا به وسیله یکی از تجار ارمنی به نام "خواجه پطرس" ساخته شده و در داخل آن تزئینات

نقاشـی و و تابلوهایی از زندگانی مسـیح، موجود است. معماری و تزئینات داخل این کلیسا و تمام دیوارها و اطراف وو جوانب آن با تزئینات نقاشـی به سـبک ایرانی و تابلوهایی که نفوذ نقاشـی ایتالیایی در آنها محسوس است و زندگانی مسـیح را معرفی می کند، تزئین شده و از ازه های کلیسا با کاشیهای خشت هفت رنگ آراسته شده است. در این کلیسا بیش از سایر کلیساهای جلفا نقاشی وجود دارد و از نظر کثرت طلاکاری کلیسای منحصر به فرد محسوب می شود. معماری کلیسا و تزئینات طلاکاری آن کار اسـتادان ایرانی است و تابلوهای نقاشـی آن چنانکه می گوینـد به وسـیله هنرمندان ارمنی و اروپایی نقاشـی شده است. کتیبه سـردر ورودی کلیسـای وانـک در جـانب غربی آن به خـط ارمنی طلائی رنگ بر زمینه کاشـی خشت لاجوردی به سال ۱۱۰۴هجری در زمان سلطنت شاه عباس دوم و ۱۱۱۳هجری به پایان رسیده نوشته شده است.

کلیسای مریم

ارامنه جلفـا کلیسای اولی خود به نام "هاکوپ" را که بسـیار کوچک بود وسـعت دادنـد و کلیسای بزرگتری به نام "مریم" بنا کردند. ساختمان این کلیسا چهار ضـلعی و بدون سـتون است. داخل این کلیسا دارای تزئینات نقاشـی و تابلوهای مذهبی اسـت که روی دیوارهای گچی نقاشـی شـده و دوربین کتیبه های آن به زبان و خط ارمنی است. کتیبه های تاریـخ دار مورخ به سال هزار و صد و هزار و صد و پانزده (سال ارمنی) موجود است. نقاشی های کلیسای مریم از بهترین نمونه های نقاشی کلیسایی به شمار می رونـد که چهار تابلو آن در دنیز نقاشـی شـده و"گراف آقا" آن را به کلیسا هدیه کرده است. در یکی از تصاویر این شخص با خانواده اش در حال

نیایش دیده می شوند. در قسمت غربی کلیسا مقبره "خواجه آوریک" واقع شده است. به نوشته "پترودولاواله" این شخص از افراد خیر و نیکوکار جلفا بود که ثروت عظیم خود را در راه کلیسا سازی به مصرف رسانید.

کلیسای گیورک

بعد از کلیسای هاکوپ کلیسای گیورک هم در محله میدان کوچک در ردیف کلیساهای قدیمی جلفا محسوب می شود مردم جلفا این کلیسا را کلیسای (غریب) می نامند داخل این کلیسا بسیار ساده است و فقط یک تابلوی نقاشی قدیمی در قسمت محراب آن نصب شده ولی اهمیت آن به داشتن ساختمان دیگری از بناهای ضمیمه کلیسا است که سیزده قطعه سنگهای کلیسای قدیمی ارمنستان (اوج کلیسا) که ارامنه در موقع مهاجرت به اصفهان با خود همراه آورده اند در این محل به جای گذاشته اند و یکی از اماکن مقدسه ارامنه جلفا محسوب می شود. در سردر این کلیسا در دوره سلطنت شاه سلطان حسین یک تابلوی کاشیکاری نصب شده که تصویر حضرت مریم و مسیح و چند نفر دیگر را که هدایائی آورده اند با کاشیهای خشت هفت رنگ نمایش داده اند و در زیر این تابلو در یک سطر بخط سفید ارمنی بر زمینه کاشی خشت لاجوردی که تاریخ آن را به سال هزار و هفتصد و نوزده میلادی نوشته شده است.

موزه کلیسای وانک

کلیسای وانک دارای موزه ای تاریخی است که در جنب کلیسا و در شمال آن واقع شده و دارای سالنهای متعدد و اشیاء و آثار تاریخی است. عمارت موزه در سال ۱۹۰۵ میلادی ساخته شده و تابلوهای متعدد نقاشی از طرف بازرگانان ارمنی که به اروپا مسافرت کرده بوده اند به کلیسا اهداء شده است. موزه کلیسا دارای ۷۰۰ جلد کتاب خطی به زبان ارمنی است و قدیمی ترین آنها نسخه ایست که در قرن دهم میلادی (قرن چهارم هجری) نوشته شده اولین کتابی که به وسیله ارامنه در جلفای اصفهان به چاپ رسیده و این حروف به کار برده

شده در این موزه نگاهداری می شودمجموعه فرامینی که سلاطین ایران بعد از شاه عباس درباره ارامنه جلفا صادر کرده اند در یکی از سالنهـای این موزه نگاهـداری می شود و از مجموعه های جالب موزه جلفا است. چنـد قطعه از تزئینات نفس کاخهای هفت دست و آینه خانه از بناهای دوره شاه عباس دوم تنها آثاری از تزئینات گچبری و طلاکاری قصـرهای منهدم شده صفویه است که فقط در این موزه می توان آنها را مشاهده کرد.

کلیسای هاکوپ

در بین کلیساهای جلفا از همه قدیمی تر کلیسای یعقوب مقدس (هاکوپ) است که در گوشه شمال غربی صحن فعلی کلیسای مریم قرار دارد و کتیبه سردر آن که به زبان ارمنی است تاریخ ساختمان آن را ۱۰۵۶ به سال ارمنی "در صورتیکه ۵۵۱ سال به سـال ارمنی اضـافه کنیم سال میلادی به دست می آیـد. " ۱۰۱۴ ه–ق تعیین می کنـد و ایـن اولین کیسـایی است که ارامنه در جلفای اصفهان بنا کرده اند.

کوچه نمازخانه مریم

در جلفا دو کوچه به این نام وجود دارد. یکی از آنها در شمال کلیسای مریم و دیگری در جنوب است. گذر شمالی مستقیما" محله شرقی را به میدان جلفا مربوط می کند. گذر جنوبی از طریق همان محله به کوچه حمام و از آنجا به میدان جلفا و کوچه کلیسای وانک مربوط می شود.

کوچه خواجه عابد

از گذرهای شاخص و مشـهور جلفا که به وسـیله چهارسوی شـکرچیان با گذر جلفا تلاقی می کند. گذر خواجه عابد با وجود دو مادی که از قدیم به نامهای (نهر شایج) و (نهر نایج) معروف بوده اند از کوچه های سـرسبز و بسیار زیبای جلفا به شمار می رود که درختان تنومند و زیبای آن جلوه خاصـی به این گذر داده است. دو نهر شایج و نایج از قدیم الایام در اصفهان شهرت داشـته انـد به طوریکه مرحوم "حـاج میرزا حسن خان جابری انصاری" در کتاب گرانسـنگ و ارزنـده در تاریـخ اصـفهان، در بخش تقسـیم آب زاینده رود به کرات از این دو نهر نام برده و مناطق مختلفی را ذکر می کند که از این دو مادی سـهمی برده اند.

مدرسه کاتارینیان مقدس

این مدرسه به سال ۱۸۵۸میلادی در محوطه صومعه کاتارینیان مقدس ساخته شده است. به پیشنهاد اسقف اعظم "تادئوس بگ نظریان" پیشوای مـذهبی وقت و به هزینه "مائوک هوردانیان" که ساکن جاوه بود ساخته شد. ۱۸۹۹ میلادی در محله چهارسو و در نزدیکی صومعه راهبه هـا مـدرسه دخترانه "کاتارینیان" مقـدس ساخته شـد و از سال ۱۹۰۰ رسـما" در آن محل شروع به کار کرد در سال کتیبه ای که در سر مـدرسه موجود است تاریخ ۱۹۰۰ میلادی را ذکر کرده و حـاوی نام کسانی است که به سـاخت این مکـان آموزشـی کمـک کرده انـد. از مـدرسه "کاتارینیـان مقـدس" در حال حاضـر به عنوان مـدرسه راهنمایی و

دبیرستان پسرانه استفاده می شود.

مدرسه کاناتیان

این مـدرسه در محله چهـارسو در غرب مـدرسه"کاتارینیـان مقـدس" واقـع شـده و در سـال ۱۹۰۳ میلادی بـه هزینه "وارواره کاتانیان" ساخته شـد.. بانی این مـدرسه، این بنا را به یاد همسـرش"گئورک کاتانیان"که در مسـکو مـدیر مـدرسه بوده ساخته است. ساختمان این مدرسه در دو طبقه بنا شده و بسیار محکم می باشد. درنمای بالای سمت جنوبی روی کاشی تاریخ شروع و پایان آن را این اینگونه نوشته است:"۱۹۰۱ مدرسه ملی گئورک کاتانیان ۱۹۰۵".

میدان جلفا

میـدانی که امروز به نام میـدان بزرگ نامیده می شود از میدانهای قدیمی جلفاست که در کنار این میدان کاروانسـرای بزرگی بود که دو طرف آن را ساختمـان دو طبقه احـاطه کرده بود. در یک طرف کاروانسـرا نیز محلی برای نگاهـداری اسـبها و سایر خدمات پیش بینی شده بود. که در حال حاضـر از این کاروانسـرا اثری نیست. محله میدان بزرگ در سرشماری ۱۸۵۱ میلادی دارای ۵۴ خـانه بوده که ۱۹۱ مرد و ۲۰۰ زن در آنجـا زنـدگی می کرده انـد ساکنـان این محله عمـدتا" از خانواده آبکاریان هستند.

چهارسو

یکی از محلات مشهور جلفـا محله چهارسو است. این محله که به نوشـته محققین و پژوهشـگران از محلات بزرگ و مشـهور جلفا بوده است. در دوران صـفویه به سـکونت صـنعتگران اختصاص داشـته است. کوچه چهار سوق، از گـذرهای اصـلی جلفا محسوب می شود که خیابـان خاقـانی را به محله سنگتراشـها مربوط می کنـد نام چهارسو بیانگر این مطلب است که این کوچه مرکز ارتباطی گـذرهای مختلف بوده است. محله سنگتراشـها یکی از قدیمی ترین محلات جلفا به شـمار می رود. این محله را "گبر آباد" هم می گویند. زیرا قبل از کوچ ارامنه زرتشتیان در آن ساکن بوده اند در اواخر سـلطنت شاه عباس اول گروهی از مهاجران ارمنی که در سـنگتراش مهارت داشـتند به این محله آورده شـده و در این جا سـکنی گزیدنـد. در سال ۱۰۴۹ هجری برابر با ۱۶۳۰ میلادی (مقارن سلطنت شاه صفی) ۲۰۰ خانوار دیگر نیز به این محل کوچانده شدند.

خاقانی

پس از احداث شـهرک جلفا معابر اصـلی و فرعی چندی در آن درست شد. در چند دهه اخیر که در شـهر اصفهان نیز همچون سایر شـهرهای کشورمان ساخت و سازهای متعددی انجام شد و کوچه ها و خیابانهای متعددی در آن احداث شد. در جلفا هم خیابانهای جدید و زیبایی کشیده شد که یکی از آنها خیابان خاقانی است. این خیابان که با مسـیر شـرقی–غربی خیابان حکیم نظامی را به خیابان وحیـد متصل می کنـد در حـدود پنـج دهه قبلی احـداث گردید. آنچه مسـلم است اینکه قبل از احداث این خیابـان در این راسـتا گـذری وجود داشـته است. کوچه های متعـددی که این خیابان را به مکانهای مختلف و قـدیمی همچون

کلیساها، مدارس و خیابانهای دیگر متصل

می کنـد. کوچه های تلگرافخانه، میدان کوچک، یعقوب خان در شـمال بین خیابان و کوچه های هوانس شـیرازی و سـنجدی در جنوب آن مبین وجود یک گذر بزرگ به جای خیابان خاقانی امروز است.

دیر سیاه پوشان

دیر راهبه یا سیاه پوشان که به دیر "کاتارین" هم معروف است. در محله چهارسو و در مجاورت کلیسای یوحنا (هوانس) واقع شـده است. این کلیسای کوچک در سال ۱۶۲۳م برابر با ۱۰۳۲ ه–ق با هزینه یکی از افراد نیکوکار جلفا بنا شـد. اکثر سـیاحان اروپایی از جمله تاورنیه و شاردن به این دیر دختران بی سـرپرست اختصاص داشته است. که قبلا" دارای ۳۳حجره بوده که در حال حاضر فقط ۲ حجره از آنها باقی است.

حمام قدیمی

در قـدیم در جلفـا دو حمـام وجود داشت که یکی بزرگ و دیگری کوچـک بود. حمـام بزرگ را ارامنه "شـهر یمانیـان" می نامیدند. نویسـنده کتاب تاریخ جلفا این حمام را شـکوهمند معرفی کرده و می نویسد این حمام که سقف آن بر ستونها استوار است با خرج بسیار زیاد ساخته شده است.

باشگاه قدیم ارامنه

در نزدیکی کلیسای وانک ساختمان بزرگی است که تا قبل از پیروزی انقلاب اسـلامی "باشگاه ارامنه" نامیده می شد. پس از انقلاب چنـدی برای مـدتی این باشـگاه تعطیل و در حال حاضـر قسـمتی از این ساختمان زیر نظر اداره کل تربیت بدنی اسـتان اصفهان به باشگاه بدنسازی تبدیل شده و به نام"ماسیس"نامیده می شود.

محور دردشت

توضیحات

از محلات قـدیمی و مهم و مشـهور اصـفهان محله دردشت است این محله در منـابع مختلف به نامهای گوناگون از قبیل درب دشت و باب الـدشت نامیـده شـده است. یهودیان قدیمی درباره دردشت یا باب الدشت می گویند: زمانی که قوم یهود از بابل به اصـفهان رسـیدند و محل فعلی دردشت را برای زندگی خود انتخاب کردند نام بابل دشت را بر آن نهادند تا اسم وطن قبلی خویش را حفظ کنند، محله دردشت در دوره های بعد از اسـلام و به خصوص دردوره دیالمه و سلجوقیان از مراکز مهم علمی شهر اصـفهان بوده است. این محور از مدرس و ابن سینا شروع و با عبور از بازارچه دردشت به دو منار دردشت و مقبره سلطان بخت آغاز رسیده و از آنجا به عصارخانه و حمام شیخ بهایی و بازار بزرگ و نهایتاً به میدان عتیق (قیام) منتهی می گردد.

در دشت

اشاره

گنبد ابن سینا، آرامگاه سلطان بخت آغا، مسجد جامع اصفهان، مدرسه نوریه، بقعه شهشهان و آرامگاه شاه علاءالدین محمد، امامزاده و مسجد شوری، سرای خانی، حمام دردشت، مسجد چاره دردشت، هارون ولایت، حمام وزیر، کاروانسرای دردشت، مسجد علی، مجموعه درب امام، بازار دردشت، مناره مسجد علی، مسجد و بازار حاج محمد جعفر، مسجد آقانور، مسجد صفا، مدرسه بابا قاسم، مسجد پاگلدسته، مقبره بابا قاسم

دردشت

این محله از محلات قدیمی و مشهور اصفهان به شمار می آید، که بناهای تاریخی جالب توجهی را در خود جای داده است. در معجم البلدان و اللباب فی تهذیب الانسان، دردشت یکی از محلات اصفهان معرفی شده است. این محله را گاها" باب الدشت هم می گویند. یکی از محققین درباره ی دردشت می نویسد:" در قدیم جویباره دارای چند محله بوده و بعدا که شهر اصفهان توسعه یافته تمام جویباره یک محله حساب شده و حال دو محله "جویباره" و "دردشت" از آن باقیمانده است. ۱-در این محله بزرگانی چون ایورالدین عبدالرحمان دردشتی جامی (وفات ۸۹۸ ه-ق) ۲-ملاحاج محمدکریم متخلص به مجنون فرزند حسن دردشتی اصفهانی (وفات ۱۲۸۵ ه-ق) ۳-حاج میرزانصراله بهشتی فرزند محسن دردشتی اصفهانی معروف و ملقب به ملک المتکلمین که در سال ۱۳۳۶ ه-ق به دست محمدعلی میرزائی قاجار به شهادت رسید. (مرحوم ملک از رجال بزرگ و آزادیخواهان مشهور مشروطیت) را درخود پرورش داده است. یهودیان نیز درباره ی دردشت یا باب الدشت می گویند زمانی که قوم یهود از "بابل" به اصفهان رسیدند، محل فعلی دردشت را برای زندگی خود انتخاب نمودند و نام (بابل الدشت) را بر آن نهادند تا اسم وطن قبلی خویش را حفظ نمایند. آنچه مسلم است محله دردشت در دوره های گذشته به خصوص

دیالمه و سلجوقیان از مراکز مهم شهر اصفهان بوده است.

مسجد جامع اصفهان

بـدون شک یکی از جالب ترین مسائلی که در تاریـخ معماری اسـلامی شایان مطالعه و دقت می باشد موضوع احداث مساجد نمونه ایرانی است. مساجدی که در ایران ساخته شده به دو دسته تقسیم بندی می شوند و این دو دسته از حیث اهمیت، یکسان نیسـتند. یک دسـته شامل عده قلیل ابنیه ایست که نقشه آنها همان نقشه سـبک ابتدایی عرب با مشـتقات آنست و دسـته دیگر، مساجـد ایرانی خالص است. تاریـخ مساجـد دسـته اول روشن اما اندکی کوتاه است، که چیزی از آنها باقی نمانده است. ایران که آیین اسـلام را پـذیرفت به طـور الزام روش اعراب را در احـداث مساجـد پیروی نمـود ولی در نحوه بنـای مساجـد از سـنن مخصوص خویش و ذوق صـنعتی و سـبکهای ساختمانی خود پیروی نمود. بنابراین دیری نگذشت که نقشه ی مسجد عربی در معماریهـای متـداوله ایران به کلی منسوخ گردیـد و مساجـد چهـار ایوانی که نمونه معماری ایرانی است از قرن پنجم هجری به بعـد جایگزین مساجد اولیه گردید. مسـجد جمعه اصـفهان در حقیقت مجموعه ای از صـنایع معماری و هنرهای زیبای ایران از ادوار بعـد از اسـلام را در بر دارد بنـابراین تحولاـت معمـاری اسـلامی ایران را طی چهـارده قرن اخیر به خوبی در آن می توان مطالعه نمود. چهار ایوان مسـجد جمعه که (صـفه صاحب) در جنوب، در شمال "صفه درویش"، در مغرب "صفه استاد" و در مشـرق "صـفه شاگرد" نامیده می شوند و با تزئینات مقرنس سازی و کاربندی یکی از فنون بسـیار جالب معماری ایران را بیان می کنند. نمای داخلی مسجد و کاشیکاریهای آن مربوط به قرن نهم هجری است که

احتمالا" مناره ها نیز مربوط به همین زمان می باشد. به طور کلی بنای مسجد جمعه اصفهان شامل بخش های زیر می باشد:- شبستان مسجد یا گچبری های بسیار زیبا که مربوط به عصر دیلمیان است. -گنبد و چهلستونهای اطراف آن که در ایوان جنوبی واقع شده و در فاصله سالهای ۴۶۵ تا ۴۸۵ ه-ق بنا شده است. این گنبد در زمان سلطنت ملکشاه و وزارت خواجه نظام الملك ساخته شده است و از قرینه گنبد خواجه نظام الملک است که در سال چهارصدو هشتاد و یک ه-ق بنا شده، احداث این گنبد زیبا را به "ابوالغنائم تاج الملك" یکی دیگر از وزرای عصر سلجوقی نسبت می دهند. -در شمال ایوان استاد، شبستان کوچکی قرار دارد که زیباترین محراب گچبری مسجد را در بردارد. این شبستان که به "مسجد اولجایتو" معروف است دارای محرابی است که به مشابه گوهری تابناك از هنر ایرانی در جهان از شهرتی عظیم برخوردار است. بر این محراب زیبا نام "سلطان محمد خدابنده" ایلخان مسلمانی، به چشم می خورد. که قبل از تشرف به دین اسلام "اولجایتو" لقب داشت. علاوه بر آن، بر این محراب نام "محمد ساوی" وزیر دانشمند سلطان محمد و سال ساخت آن یعنی ۷۱۰ ه-ق نوشته شده است. منبری که در کنار این محراب وجود دارد از شاهکارهای هنر منبت کاری است. -در کنار مسجد اولجایتو شبستان زمستانی مسجد به چشم می خورد که به "بیت الشتاء" معروف است. این شبستان در زمان تیموریان به دستور "عمادبن مظفر ورزنه ای" ساخته شده است. به همین علت به "شبستان عماد" نیز معروف است. این شبستان باشکوه با ستونهای قطور و کوتاه و طاقهای خیمه ای شکل که در وسط هر

چشمه طاق قطعه ای از سنگ مرمر نور آن را تأمین می کند از دیدنیهای مسجد است.

-این اثر باشکوه و نفیس و معروف به علت در برداشتن نمونه های گوناگون هنر ادوار مختلف اسلامی و نیز از نظر فنی و هنری اهمیت بسیار دارد به طوری که همه ساله گروههای بیشمار از علاقهمندان ایرانی و خارجی آن را مورد بازدید قرار می دهند. حاصل این بازدیدها و بررسیها دهها جلد کتاب و رساله است که اکثر آنها چاپ و منتشر شده اند. -به طور کلی همان نسبت و اندازه که میدان نقش جهان و عمارات تاریخی اطراف آن یادآور معماری و هنر دوران صفوی است. مسجد جمعه و محلات پیرامون آن افسانه زندگی در عهد سلجوقیان و روزگار پیش از آن را بیان می دارد. -مسجد جمعه اصفهان به شماره ۳۲۸ در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است.

امامزاده و مسجد شوری

در محله دردشت امامزاده ای به نام شوری وجود دارد که "امامزاده عبداله" نیز می گویند. در داخل امامزاده هیچگونه کتیبه ای به چشم نمی خورد اما بر نمای خارجی یکی از جزرهای آن لوح سنگی کوچکی بر دیوار نصب شده که کتیبه آن به خط نستعلیق برجسته حاوی اشعاری است که در آن به نام "سید عبداله" اشاره شده است. روبروی این امامزاده مسجد کوچکی واقع شده که به همین نام می گویند. در داخل مسجد آثاری بر جای نمانده است، اما درب قدیمی آن به تاریخ ۹۱۹ ه-ق هنوز باقی است. کتیبه ای که بر در مزبور نوشته شده به خط ثلث برجسته علاوه بر تاریخ فوق به نام "خواجه عبدل بن رئیس یوسف اصفهانی" اشاره شده است. به نوشته مؤلف کتاب "آثار ملی

اصفهان" این مسجد تا کنون به ثبت نرسیده است، ولی ظواهر امر نشان می دهد که امامزاده و مسجد شوری فاقد ارزشهای هنری و معماری باشد.

مسجد چاره دردشت

در تحقیقات میدانی مردم این مسجد را به مسجد چهارراه می شناسند. رفیعی مهرآبادی حدود ۱۵۰ مسجد را با عنوان "مساجدی که از لحاظ سوابق تاریخی و تزئینات کاشی چندان مهم نیستند.. " ذکر کرده و مسجد "چاره" را در ردیف آن مسجدها آورده است. دکتر لطف اله هنرفر هم در بخش ضمائم کتاب خود با عنوان "اسامی سایر مدارس و مساجد قدیمی" از مسجد چاره نام برده است.

کاروانسرای دردشت

دکتر لطف اله هنرفر و رفیعی مهرآبادی هر دو این کاروانسرا را "دروازه دردشت" نوشته اند در حال حاضر این کاروانسرا به مشاغل مختلف مانند مصالح فروش و آسفالت کاری و... اختصاص دارد.

بازار دردشت

مرحوم سیدعباس بهشتیان این بازار را از بازارهای بزرگ و جالبی می داند که در محلات احداث می کرده اند. همچنین نویسنده کتاب آثار ملی اصفهان این بازار را بازارچه نامیده و می نویسد. در این بازارچه در محله دردشت واقع گردیده و خود در حکم بازار بزرگی است. این بازار از آثار دوران صفوی است.

مسجد آقانور

این مسجد که در محله دردشت واقع است مانند بقعه باباركن الدین از بناهایی است که در دوره پادشاهی شاه عباس اول ساخته شده و در اولین سال سلطنت شاه صفی به اتمام رسیده است و به این مناسبت در کتیبه اصلی مسجد در سردر شرقی به نام هر دو پادشاه آمده است. این کتیبه که به خط ثلث سفید بر زمینه کاشی خشت لاجوردی رنگ نوشته شده حاکی از آن است که بنای مسجد به وسیله (نورالدین محمد اصفهانی) در دوره پادشاهی شاه عباس کبیر شروع شده و در سال اول سلطنت جانشین او شاه صفی به اتمام رسیده است. کتیبه سردر به خط محمد رضای امامی و مورخ به سال هزار و سی و نه هجری می باشد.

شبستان زیبا و جالب این مسجد از نفایس و شاهکارهای آن است که نور آن به وسیله قطعاتی از سنگ مرمر شفاف تأمین می شود. بر طرفین محراب این شبستان با خط بنایی مشکی ساده بر زمینه زرد عبارات مذهبی نوشته شده است. سردر شمال مسجد کتیبه ای دارد که به خط ثلث سفید بر زمینه کاشی لاجوردی رنگ نوشته شده است. خطاط این کتیبه محمدباقر شیرازی خوشنویس بزرگ عصر قاجار است مسجد آقانور در جنگ تحمیلی آسیب بسیار دید که به شیوه اول بازسازی شد.

مدرسه بابا قاسم

یکی از باباهای معروف اصفهان که مزارش پس از چند قرن هنوز زیارتگاه مشهوری به شمار می رود باباقاسم اصفهانی است که در ابتدای قرن هشتم هجری زندگی می کرده است و از مردان عارف و سالک در راه حقیقت بوده و در زمان خود شهرت و محبوبیت داشته است. یکی از مریدان معروف او

به نام "سلیمان ابی الحسن طالوت دامغانی" برای استاد خود باباقاسم اصفهانی در سال ۷۲۵ هجری مدرسه ای ساخته است که باباقاسم در آن مدرسه به تدریس مشغول بوده و پس از وفات وی نیز نزدیک این مدرسه آرامگاه او را بنا کرده است مدرسه باباقاسم که آن را در مدرسه امامیه نیز می نامند بنای زیبایی است که حیاطی در وسط و چهار ایوان و اطاقهائی که حجرات طلاب بوده است در اطراف دارد. ساختمان این مدرسه که از قدیمیترین مدارس موجود طلبه نشین اصفهان می باشد دو طبقه است و در طبقه دوم نیز حجراتی دارد. نمای خارجی صحن و ایوانهای بزرگ و کوچک مدرسه با کاشیهای مخصوص این دوره که از جهت لعاب کاشی، رنگ مخصوصی است و نظیر آن فقط در محراب صفه عمر در مسجد جمله دیده می شود تزئین شده است. ایوانهای بزرگ و کوچک دارای مقرنسهای کاشیکاری می باشد که بعضی از آنها جنبه تزئیناتی دارد و بعضی دیگر با خطوط بنایی و کوفی و ثلث تزئین شده است.

مقبره بابا قاسم

بابا قاسم پس از وفاتش در نزدیک مدرسه ای که در آن تدریس می کرده و شرح آن گذشت به خاک سپرده شد و همان مریدش"سلیمان ابی الحسن طالوت دامغانی" بر مزار او مقبره و آرامگاهی بنا کرده است. داخل و خارج مقبره بابا قاسم با تزئینات آجری وکاشیکاری مزین شده است. گنبد آن هرمی شکل و دارای هشت ترک است که بر هر دو ترک متقابل آن به خط بنایی با کاشی معرق لاجوردی بر زمینه آجری یکی از اسماءاله یا دیان، یا سبحان، یا سلطان، یا برهان منقوش است کتیبه تاریخی سردر مقبره به خط ثلث با کاشی سفید

معرق بر زمینه لاجوردی و مورخ به سال ۷۴۱ هجری می باشد.

آرامگاه سلطان بخت آغا

خان سلطان دختر امیرغیاث الدین کیخسرو اینجور به موجب کتیبه سنگ آرامگاه او "دختر خسروشاه" در زمان حیات خود سنگ قبر نفیسی برای خود نوشته که پس از قتلش بر مزار او قرار داده شده است و نام او در کتیبه این سنگ (سلطان بخت آغا) می باشد. سنگ قبر سلطان بخت آغا یکپارچه سماق نفیسی است که در داخل بقعه آرامگاه او که متصل به مناره های دردشت است.

بقعه شهشهان و آرامگاه شاه علاءالدین محمد

یکی از بقاع متبرکه اصفهان بقعه شهشهان "شاه شاهان" است که در محله شهشهان و در مجاورت مسجد جمعه اصفهان جنب (مسجد صفا) واقع شده و دارای حسینیه و مدرسه می باشد. در این بقعه شاه علاء الدین محمّد که از اجله سادات و اشراف و نقباء اصفهان بوده مدفون گردیده است.

حمام دردشت

حمام دردشت که در نزدیکی کاروانسرا واقع شده و در گذشته با بازار و کاروانسرا حکم یک مجموعه را داشته است. این مسجد را آقا مؤمن برادر آقانور که بعد از اتمام مسجد ساخته شده است این حمام به نام بانی آن "آقا مؤمن" نیز نامیده می شود. حمام دردشت وقف مسجد آقانور است.

حمام وزیر

از حمام وزیر در منابع مختلف فقط نام آن به چشم می خورد. این حمام بعد از پیروزی انقلاب مورد توجه قرار گرفت و با حفظ اصالت و ویژگیهای معماری آن مرمت شد و پس از بازسازی در اختیار کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان قرار گرفت.

مجموعه درب امام

در مشرق خیابان چهار باغ و در محلی که روزگاری محله معروف "سنبلان یا سنبلستان" واقع شده بود بقعه دو امامزاده قرار داد که ساختمان آن در سال۸۵۷ ه‍-ق برابر با ۱۴۵۳ میلادی در زمان حکومت "جهانشاه قراقویونلو" به پایان رسیده است. مقابر این دو امامزاده با توجه به کتیبه صفوی ابراهیم طباطبایی از بازماندگان حسن متنی و زین العابدین علی از اعقاب امام جعفرصادق علیه السلام معرفی شده است. بنای این قطعه مربوط به چند دوره است. قدیمیترین بخش تاریخ دار آن مربوط به اواسط قرن پانزدهم میلادی است این بخش عبارت از یک پیش طاق است که تاریخ ۸۵۷ هجری را بر خود دارد به همراه یک هشتی مربع شکل و یک آرامگاه است. این بنای باشکوه دارای دو گنبد بزرگ و کوچک و یک سر در کاشیکاری و سه

صحن می باشد. بسیاری از محققین از جمله آنده گذار به تغییراتی اشاره کرده اند که بعدها و به خصوص در عصر صفویه در بنا به وجود آمده است. گنبدهای موجود در یک زمان به وجود نیامده اند. گنبد بزرگ در قرن نهم همزمان با ساختمان بعقه ساخته شده است امّا گنبد کوچک در سال ۱۰۸۱ هجری ساخته شده است. گنبد بزرگ درب امام و ایوانهای شرقی و شمالی آن در سال ۱۳۲۸ شمسی تعمیر شده اند. کاشیکاریهای گنبد کوچک

و قسمتهای غربی بنادر سال ۱۳۳۲ مرمت شده اند. در جوار این دو امامزاده آرامگاه مادر جهانشاه قراقویونلو قرار دارد. نمای خارجی بقعه ودیوارهای مجاور آن تزئیناتی از کاشیکاری بسیار زیبا و مقرنس های گچی پر کاری دارد. به طور کلی مجموعه درب امام به دلیل دربر داشتن ارزشهای هنری و معماری و تزئینات بسیار باشکوه کاشیکاری و گچبری در اعداد یکی از شاهکارهای مسلم هنری ایران به شمار می رود. اثر نفیس و شکوهمند درب امام به لحاظ وجود ارزشهای هنری و معماری ترکمانان "قراقویونلو" مورد توجه معماران و پژوهشگران بسیاری قرار گرفته و بسیاری از آنان در مورد آن مطالعاتی کرده اند. مجموعه درب امام به شماره ۲۱۷ در فهرست آثار ملی ایران ثبت شده است.

مسجد و بازار حاج محمد جعفر

حاج محمدجعفر آباده ای از روحانیون مشهور اصفهان در قرن سیزدهم هجری است که از وی مسجدی در بازار اصفهان به یادگار مانده و تکیه ای نیز در اول تخت فولاد اصفهان که در آنجا به خاک سپرده شده به نام او باقی مانده است مرحوم حاج محمدجعفر از شاگردان برجسته و مشهور حجت الاسلام شفتی است. از آثار وی "نفوذ المسائل" در فقه استدلالی و "مرایا" در اصول و شرح تجرید الکلام می باشد. این مسجد در محله دردشت واقع شده و از لحاظ ارتباطات محلی دارای موقعیت ممتاز و منحصر به فرد است. مسجد حاج محمدجعفر از لحاظ استحکام وتزئینات کاشیکاری از نوع "گره کاری" جالب است ولی چون عمر بانی مسجد برای اتمام کار، کفایت نکرده کاشیکاری قسمتهای مهمی از آن ناتمام مانده است. کتیبه سردر شرقی مسجد به خط ثلث سفید بر زمینه کاشی خشت لاجوردی شامل آیات قرآنی است

که تاریخ این کتیبه ۱۲۹۶ ه‍-ق می باشد. در یاوان شمالی نیز کتیبه ای است که تاریخ هزار و دویست و هشتاد هجری قمری و ایوان غربی هزار و سیصد و شصت و هشت هجری قمری نوشته است. محراب اصفی مسجد با کاشی هفت رنگ خشتی تزیین شده و شباهت نام با کاشیکاری مسجد سید دارد. منبر نفیس مسجد نیز با رسم گره های هندسی چوبی رنگین تزیین شده و از شاهکارهای هنری می باشد. مسجد حاج محمدجعفر آباده ای در جنگ تحمیلی آسیب بسیار دید که به وسیله میراث فرهنگی و کمک سازمانهای مسئول به شیوه اولیه بازسازی شد. این بنا به شماره ۳۸۸ در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است.

مسجد صفا

مسجد صفا در محله شهشهان و نزدیک بقعه تاریخی شهشهان بنا شده است. کتیبه سردر مسجد حاکی از آن است که مسجد صفا به سعی و اهتمام سیدمحمدعلی گلستانه اتمام پذیرفته است. کتیبه سردر مسجد به خط ثلث سفید بر زمینه کاشی خشت لاجوردی رنگ و به قلم محمدتقی بن محمدابراهیم مورخ به سال ۱۲۹۰ ه‍-ق می باشد.

مسجد پاگلدسته

در محله دردشت نزدیک مدرسه شفیعیه و در مجاورت کتیبه ابوعلی سینا مسجدی است که در کنار آن پایه مناره قدیمی وجود دارد که بر بالای آن به ارتفاع سه متر از کف پشت بام "گلدسته" مسجد بنا شده است. می توان احتمال داد که ساختمان مناره مزبور با ساختمان گنبد در قدیم، مربوط بوده است. این مسجد را اهالی آنجا پاگلدسته می نامند. دکتر هنرفر بقایای این مناره را مربوط به دوران سلجوقی می نامند.

گنبد ابن سینا

این بنا به "مدرسه ابن سینا" نیز معروف است و دارای یک گنبد آجری زیبا می باشد. با توجه به منابع و مآخذ در مورد زندگی "بوعلی سینا" فیلسوف بزرگ ایرانی، مدتی در اصفهان وزارت "علاءالدوله" را بر عهده داشته و در این محل تدریس می کرده است.

مدرسه نوریه

این مدرسه در انتهای بازار عربان واقع شده و آن را به زمان سلطنت شاه سلیمان و آغاز سلطنت شاه سلطان حسین صفوی نسبت می دهند. بانی آن "میرزانورالدین محمّد جابری انصاری" وزیر شاه سلیمان و "خواجه جلال الدوله معروف به جابر" هستند. این مدرسه از قدیم موقوفاتی داشته که از جمله قریه کبوترآباد واقع در بلوک برآآن اصفهان و چند دکان در اطراف باغ قلندرهای اصفهان واقف در این مدرسه بوده است. این مدرسه از دیرباز محل سکونت شاعران و هنرمندان و خوشنویسان مشهوری چون آقا محمدعلی مذهب هنرمند بزرگ عصر قاجر و میرزا آقاجان پروت نسخ نویس معروف و شاعر نامدار اصفهانی بوده است. با آنکه این مدرسه مربوط به اواخر دوره صفویه است و موقوفات نسبتا" قابل توجهی نیز دارد امّا فاقد تزئینات جالب بوده و آنطور که باید مورد توجه قرار نگرفته است.

سرای خانی

از بازارهای معروف اصـفهان بازار عربان بوده که از مسـجد جامع تا محل فعلی خیابان عبـدالرزاق امتداد داشـته است به نوشـته مرحوم بهشتیان در این بازار سراها و مدرسه ها و بناهای متعددی بوده که سرای خانی نیز از آن جمله آثار می باشد.

هارون ولایت

بنای تاریخی هارون ولایت که بقعه و سردر کاشیکاری آن از آثار دوره سلطنت شاه اسماعیل اول و مورخ به سال ۹۱۸ هجری است که از اماکن مقـدسه و زیارتگاههای عمده شـهر اصـفهان به شـمار می رود که دارای بقعه و ضـریح و رواق و یک گنبد کاشـیکاری و دو صـحن در شـمال و مغرب بقعه است. صاحب کتاب میزان الانساب امامزاده مدفون در بقعه به شرح زیر معین می کند: "و آن جناب ظاهر این است که هارون بن علی از اولاد و احفاء حضـرت هادی امام علی النقی علیه الصـلوه و السـلام می باشد چنانچه در بعضی از کتب مقبره مذکور شده و در بعضی از کتب انسان مذکور شده که او هارون بن محمدبن زیدبن الحسن می باشد که او را در اصـفهان شـهید کردند و از اولاد و احفاء حضرت امام حسن مجتبی علیه الصلواه والسلام می باشد و بعضـی مـذکور می نمایند که او هارون بن موسـی بن جعفر علیهماالسـلام می باشد لکن هیچیک از این دو قول نزد این فقیر اعتبـار آن معلوم نشـده بلکه قول اخیر زیـاده ضـعیف می نمایـد. در یک لوح بالای در ورودی به خط نسـتعلیق سـفید معرق بر زمینه کاشـی لاـجوردی نـام بـانی ساختمـان "دورمیش خان حسـین" یکی از وزرای دربار شاه اسـماعیل نوشـته شـده است. از شاهکارهـای موجود در بنـا سـردر آن است که بـا تزئینـات کاشـیکاری و کتیبه ای به خـط ثلث با کاشـی سـفید معرق بر زمینه لاجوردی از شاهکارهای موجود در

بنا می باشد. در مغرب هارون ولایت مدرسه ای واقع شده که حجراتی در اطراف آن وجود دارد، این مدرسه با سردر مجللی به صحن هارونیه متصل می گردد. محراب زیبای بنا در ایوان جنوبی واقع شده که با کاشی معرق تزئین شده است و سردر شرقی بنا روبروی مسجد علی قرار گرفته که آن هم با کاشی معرق تزئین شده است.

مسجد علی

یکی از بناهای تاریخی جالب اصفهان که در مجاورت میدان قدیم و مسجد جمعه قرار دارد مسجد علی است. مسجد علی یک بنای دوره سلجوقی می باشد که در عهد صفویه رو به انهدام و ویرانی نهاده و در دوره شاه اسماعیل اول صفوی به وسیله (میرزا کمال الدین شاه حسین اصفهانی) که نام او در کتیبه اصلی سردر مسجد آمده و از رجال دولت شاه اسماعیل بوده و عنوان (وکیل السلطنه و اعتمادالدوله) داشته است. تجدید ساختمان شده و به تزئینات کاشیکاری و مقرنسهای گچی آراسته شده است. شاردن سیاح مشهور فرانسوی که در قرن یازدهم هجری در اصفهان بوده از این مسجد به نام مسجد سنجریه نام برده و می گوید که کتیبه سردر آن به نام شاه اسماعیل بزرگ با خط طلایی نوشته شده است و اینطور به نظر می رسد که سازنده آن بوده است. معماری مسجد و ساختمانهای ایوانهای متعدد اطراف آن در مساجد تاریخی اصفهان بی نظیر است. منظره عمومی مسجد در داخل آن هنوز آجری می باشد و تزئینات اختصاصی آن، قطار بندیهای گچی است. در ورودی مسجد در ضلع غربی آنست و در سه جانب شرقی و شمالی و جنوبی آن ایوانهایی وجود دارد. ایوان جنوبی وسیع تر از سایر ایوانها می باشد و شبستان گنبددار مسجد

در ضلع جنوبی این ایوان واقع شـده است. نمای گنبد مسـجد علی از خارج آجر ساده است ولی در داخل با مقرنسـهای گچی تزئین شده و کتیبه اطراف آن به خط ثلث طلایی گبری برجسته بر زمینه ای گچی آراسته شده است.

شبسـتانهای زمسـتانی مسـجد در گوشه جنوب شـرقی وزیر ایوان و گنبـد جنوبی آن کمی پـایین تر از سـطح مسـجد بنا شـده و سبک ساختمان آن جالب می باشد. در ابتدای شـروع پلکانی که سـطح مسـجد را به شبستان زیر ایوان و گنبد متصل می کند. کتیبه سردر مسجدعلی در دو ردیف روی کاشی لاجوردی رنگ به خط ثلث معرق که وجه ارتباط آنها فقط از لحاظ ذکر نام "اسمعیل" است که به خط شمس الدین تبریزی مورخ به سال ۹۲۹ ه. ق می باشد.

منار مسجد علی

مناره مسـجد علی که در گوشه شـمال غربی مسـجد علی (از دوره شاه اسـماعیل اول در محل یک مسجد سلجوقی) قرار دارد. که وجه تسـمیه فعلی آن به مناسـبت مجاورت با مسـجد علی است که اصل آن از دوره سـلاجقه است و در اواخر قرن پنجم یا اوایل قرن شـشم هجری ساخته شـده است. ارتفاع آن امروزه در حدود ۵ / ۵۱ متر می باشـد ولی در آن زمان بیشتر بوده است. این منـاره از بالاـ به پایین شامل پنـج کتیبه است:-کتیبه اول به خط کوفی با کاشـی فیروزه ای بر زمینه آجری در قسـمت بالای منـاره تکرار جمله "لاـاله الاـالله" است. -کتیبه دوم به خـط کوفی بـا کاشـی فیروزه ای در زیر مقرنسـهای منـاره و تکرار جمله "الملک لله" است. -کتیبه سوم به خط کوفی با کاشی فیروزه ای "لااله الاالله محمّد رسول الله" است. -کتیبه چهارم به

خط بنایی گچی بر زمینه شطرنجی در مربع های بزرگ "هوالله الذی لااله الاهو" می باشد. -کتیبه پنجم به خط بنایی آجری برجسته بر زمینه گچی که هم سطح با بام مسجد علی می باشد. "شهدالله انه لااله الاهو و الملئکه و اولوا العلم کائما" بالقسط"

محور اصفهان

این محور که از اصلی ترین محور شهر صفوی می باشد و محورهای فوق الذکر به نوعی از انشعابات آن به شمار می روند از میدان عتیق (قیام) شروع و از طریق بازار بزرگ به میدان نقش جهان (امام) رسیده و با عبور از ارگ حکومتی و دالحکومه صفوی باغات غرب میدان نقش جهان (امام) به چهارباغ عباسی رسیده و از آنجا به سی و سه پل و چهارباغ بالا و باغ های هزار جریب منتهی می گردد.

محور هارونیه. نظام الملک

این محور از ضلع جنوبی میدان عتیق (قیام) – هارونیه و مسجد علی شروع و با عبور از جلوخان حیدر میرزا به مقبره امامزاده جعفر و از آنجا به مقبره امامزاده اسماعیل و مسجد خان و مقبره خواجه نظام الملک رسیده و نهایتاً در امامزاده ابراهیم و مرکز محله دارالبطیخ ختم می گردد.

محور بیدآباد

توضیحات

محله بیدآباد از محلات مهم و معروف شهر اصفهان می باشد. این محله در شمال زاینده رود واقع شده و در گذشته به صورت یک ناحیه شهری در محله ای بزرگ که شامل تقسیمات و محلات کوچکتری نیز بوده عمل می نموده است، این محله در حال حاضر به علت خیابانها و معابر جدید الاحداث چند پاره شده و به محلات کوچکتری تقسیم گردیده است. محله مذکور دارای مراکز محله ای به نامهای بیدآباد، علیقلی آقا، درب کوشک، شیش بیدآباد، شاطر باشی و میرزا آقا می باشد. این محله در قرن ۴ هجری خارج از دروازه های شهر بوده اما در قرن پنجم هجری از ارزش های خاص برخوردار گشت تا آنجا که رجال روزگار مانند علیقلی آقا مبادرت به احداث بناهای عام المنفعه در آن نمودند.

در دوره قاجار نیز محله بیدآباد اهمیت بسیار زیادی پیدا نمود و با احداث مسجد سید بر موقعیت آن افزوده شد و خیابان مسجد سید از طریق بازارچه بیدآباد به بازارچه شاطرباشی و خیابان کوشک می رسد و از آنجا از طریق بازارچه رحیم خان به مادی فدن و مجموعه مسجد و مدرسه درب کوشک منتهی می گردد. وجود عناصری همچون حمام و مسجد و بازارچه علیقلی آقا در شمال محور مذکور که در

حال حاضر نیز به عنوان محله فعال عمل می کند از یک طرف و همچنین استقرار عناصر قوی همچون بازارچه بیدآباد و مسجد سید و مسجد رحیم خان و بازارچه های متعدد در این محور علاوه بر بالا بودن سطح اقتصاد محله زمینه لازم برای احیا یک محور تاریخی گردشگری را نیز فراهم می سازد.

بید آباد

اشاره

کاروانسرای علیقلی آقاعلیقلی آقا ، جوی بابا حسن، مسجد علیقلی آقا، خانه بخردی، حمام علیقلی آقا، بقعه شیخ ابو مسعود رازی

، بازارچه و چهار سوق علیقلی آقا

بید آباد

محله بیدآباد از محلات بسیار مهّم و معروف تاریخی است که در شمال زاینده رود واقع شده است. در قرن چهارم هجری محله بیدآباد خارج از دروازه های شهر بوده و در داخل حصار شهر قرار داشته است همین عظمت اهمّیت سبب شد تا رجال آن روزگار مانند "علیقلی آقا" مبادرت به احداث بناهای عام المنفعه ای بنماید در دروه های بعدی هم از موقعیت مهمی برخوردار بود. از این محله دانشمندان و علما و محدثان و بزرگانی چون ابوعبدالله بن اسحاق بن ماقه بیدآبادی. زاهد و محدث مشهور قرن پنجم-ابومحمّد جابربن منصور بن محمدبن صالح بیدآبادی محدث نامدار و مشهور قرن پنجم و آقا محمّدبن ملامحّمد رفیع بیگلدنی بیدآبادی که از حکما و افاضل سیر و سلوک بود که در سال ۱۱۹۷ ه. ق در اصفهان درگذشت. به دلیل نزدیکی محله بیدآباد با چهارباغ عبّاسی و محلات بزرگی چون عبّاس آباد، درب کوشک، دردشت بعد از صفویه هم از موقعیت ممتازی برخوردار بوده است و بناها و آثار بسیاری را داراست. مجموعه علیقلی آقا که شامل مسجد، حمام، بازارچه، چهارسوق، کاروانسرا، جوی بابا حسن، بقعه شیخ ابومسعود رازی، بازارچه بیدآباد، خانه بخردی و...

علیقلی آقا

علیقلی آقا از خواجگان معروف و نیکوکار اواخر دوره صفویه است که در زمان سلطنت شاه سلیمان و شاه سلطان حسین صفوی زندگی می کرده است. علیقلی آقا همراه برادرش خسروآقا آثار قابل توجهی از خود به یادگار گذاشته اند.

مسجد علیقلی آقا

این مسجد دارای صحن کوچک و شبستان زیبایی است که اطراف آن با کاشیهایی از نوع گره تزئین شده است. کتیبه سر در مسجد با خط ثلث قهوه ای رنگ برجسته به سنگ مرمر حاوی عباراتی به زبان عربی است و در پایان کتیبه نام "علیقلی آقا" و خطاط کتیبه "علی نقی امامی" خوشنویس نامدار عصر صفوی و تاریخ ۱۱۲۲ ه. ق آمده است. سر در شبستان مسجد نیز کتیبه

زیبایی دارد که به خط نستعلیق سینه بر زمینه کاشی لاجوردی رنگ است که تاریخ ۱۲۹۷ هجری را دارد که حاکی از این است که شخصی به نام قاضی ابوالقاسم این شبستان را بنا کرده و اشعار آن را یحیی نامی سروده و خط آن را عبدالجواد نوشته و معمار آن نیز شخصی به نام "محمد اسماعیل" بوده است. مسجد علیقلی آقا به شماره دویست و بیست و پنج در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است. این مسجد دارای یک درب چوبی منبت شده و در ورودی آن سنگ آب زیبایی بانقوش حجاری و هماهنگ شده با نقوش دیگر می باشد. دارای یک صحن کوچک و شبستان زیبا که اطراف آن با کاشیهای...

حمام علی قلی آقا

حمام علیقلی آقا روبروی مسجد علیقلی آقا می باشد. این حمام دارای ویژگیهای خاص، که دوقلو است "حمام مردانه و زنانه" که هر کدام دارای قسمتهای مختلفی از جمله: ورودی، سربینه، گرمخانه، خزینه، چهار حوض، شاه نشین و... است که دارای تزئینات نقاشی و کاشیکاریهای زیبا می باشد و از بهترین حمامهای اصفهان بوده که اکثر محققین از آن نام برده اند. این حمام در سال ۱۱۱۲ ه. ق ساخته شده و به شماره ۲۲۶ در فهرست آثار ملی ایران به

ثبت رسیده است و هم اکنون با همت سازمان نوسازی و بهسازی مرمت شده و قسمت سربنیه حمام مردانه به عنوان یک موزه مردم شناسی تجهیز شده است.

بازارچه و چهار سوق علیقلی آقا

علیقلی آقا دو بازارچه عمود بر یکدیگر ساخت که چهارسوی بسیار زیبایی را در این مجموعه شکل داد که از چهارسوهای قابل توجه در این شهر می باشد و بسیاری از پژوهشگران از آن بازدید کرده و درباره ی آن مطلب نوشته اند این بازارچه به این دلیل زده شده که درآمد حاصله از آن خرج نگاهداری مسجد باشد.

کاروانسرای علیقلی آقا

در حال حاضر این کاروانسرا مخروبه است و هیچ استفاده ای از آن نمی شود ولی مرحوم جناب در کتاب "الاصفهان" می نویسد کاروانسرای علیقلی آقا ۴۰ متر طول و ۲۲ متر عرض دارد.

جوی بابا حسن

جوی بابا حسن شاخه ای از نهر فدن است که از جلو حمام و مسجد علیقلی آقا می گذرد. مرحوم حاج میرزا حسن خان جابری انصاری در کتاب تاریخ اصفهان می نویسد:"نهر بابا حسن که شعبه ای از مادی فدن است، میان مسجد و حمام می گذرد. دکتر لطف اله هنرفر در مورد وجه تسمیه این نهر "بابا حسن" هنگام معرفی مدرسه باباقاسم در پاورقی به این نکته اشاره می کند، که در فاصله سالها ی ۷۰۰ تا ۹۰۰هجری عده ای از دراویش و متصوفه در اصفهان زندگی می کرده اند که عنوان بابا داشته اند و بعد از معرفی چند عارف به بابا حسن در محله بید آباد اشاره می کند.

خانه بخردی

این خانه معروف به خانه "حاج رسولیها" است. امّا پس از آن که آخرین مالک خانه نام خانوادگی خود را به بخردی تغییر داد این خانه نیز به این نام مشهور شد. به طوری که امروز به هر دو این نامها شناخته می شود. ساختمان این خانه در اواخر سلطنت ناصرالدین شاه قاجار شروع می شود و قسمتهایی از آن در دوران سلطنت او به پایان می رسد امّا قسمتهای دیگر مثل زیرزمین شمالی نا تمام می ماند. این خانه در اصل دو حیاط داشته که تالار در وسط این دو حیاط بوده و مشرف به حیاطهای بوده است از ظاهر بنا چنین استنباط می شود که جبهه شمالی آن حیاط خلوت و قسمت جنوبی اندرون بوده است. خانه بخردی تزئینات خاص اواخر دوران قاجار را دارد و بدنه حیاط با گچبری و نقاشی تزئین شده است. خانه بخردی در مالکیت سازمان میراث فرهنگی است و در فهرست بناهای تاریخی ایران ثبت شده است و در حال حاضر در دست مرمت می

باشد.

بقعه شیخ ابو مسعود رازی

شیخ ابومسعود احمدبن فرات رازی یکی از دانشمندان و محدثین بزرگ قرن سوّم هجری است که در محلی که امروز "بقعه مسعودیه" نامیده می شود به هدایت و ارشاد مردم می پرداخته است، که در آن روزگار به محله شیخ ابومسعود و خانقاه شیخ ابومسعود هم مشهور بوده است و مورخینی که از قرن چهارم هجری به بعد درباره اصفهان مطالبی نوشته اند آن را شامل مجموعه ای وسیع مرکب از خانقاه و بازار و چهارسو و حمام و باغ نوشته اند. از این مجموعه مشهور امروز سردر قابل توجهی بر جای مانده است. بر بالای این سردر کتیبه زیبایی به خط ثلث با کاشی سفید معرق بر زمینه لاجوردی نوشته شده است. در پایان این کتیبه تاریخ ۸۹۵ ه. ق و نام یعقوب بهادرخان (سلطان یعقوب تویونلو) و کاتب آن (کمال بن شهاب الکاتب الیزوی) آمده است. بقعه شیخ ابومسعود به شماره ۲۱۹ به ثبت آثار تاریخی رسیده است.

درب کوشک

اشاره

بازارچه بید آباد، ، یخچال قدیمی، مدرسه درب کوشک، بازارچه شاطر باشی، مسجد رحیم خان، مسجد درب کوشک، خانه شفتی، مسجد سید، سردر درب کوشک، خانه پناهنده، مدرسه میرزا حسین، خیابان کوشک قدیمی

درب کوشک

درب کوشک از محلاتی بوده که در قدیم معروف و مشهور بوده است. مرحوم "جابری انصاری" این محله را از محلات بزرگ اصفهان می داند که در زمان سلاطین آقاقویونلو محل دارالاماره آنان بوده و دربار و اندرون و کاخهای حکومتی آنان در این محله قرار داشته است. این محله علاوه بر وجود برخی بناهای تاریخی به دلیل آنکه محل تولد و زندگی بزرگان علمی و دینی همچون ابوجعفراحمد بن مجاهد بن عبداله مدینی باب کوشکی (وفات به سال ۲۹۰ ه. ق) که از مشایخ ابونعیم اصفهانی بوده است. ابومحّمد قاسم بن زید مؤدب باب کوشکی (وفات ۳۵۰ ه. ق) که از محدثین معروف و مشهور بوده است. حاج ملا اسماعیل بن محمّد جعفر حکیم باب کوشکی (وفات ۱۳۰۴ ه. ق) وی از دانشمندان بزرگی بوده که شاگردان برجسته ای همچون سید ابوالقاسم دهکردی را پرورش داد.

مدرسه درب کوشک (پاشیر، باقریه)

این مدرسه در محله درب کوشک واقع است. از خصوصیات این مدرسه کاشیهای معرق و تزئینات جالب توجهی بوده که به مرور زمان از بین رفته است. و چون شیری سنگی در آن محل بوده و پاشیر هم معروف بوده است. از آنجا که بانی آن شخصی به نام باقر بوده به باقریه نیز مشهور است. امّا در هیچ منبعی مطلبی راجع به قدمت مسجد ننوشته اند.

مسجد درب کوشک (پاشیر)

دکتر هنرفر در کتاب خود از این مسجد فقط به نام پاشیر اسم برده است. امّا مرحوم رفیعی مهرآبادی آن را به نام دیگر (پاسنگ) هم نامیده است.

سردر درب کوشک

سر در درب کوشک که اکثر محققین آن را "سر در زاویه باب القصر" نیز نوشته اند. از آثار دوره حکمرانی ابوالمظفر رستم بهادرخان آق قویونلو بوده است. کتیبه سردر درب کوشک به خط ثلث سفید معرق به زمینه کاشی لاجوردی رنگ، حاوی مطالبی به زبان عربی است تاریخ این کتیبه ۹۰۲ هجری است و علاوه بر نام این حکمران نام شخص دیگری به نام (علی بیک برنا) نیز آمده است در داخل مقرنس های سردر نیز عبارات مذهبی به خط بنایی سفید بر زمینه کاشی لاجوردی رنگ نوشته شده است. در داخل قطارهای سردر اشعاری به خط بنایی سفید بر زمینه کاشی لاجوردی به چشم می خورد. سردر درب کوشک به شماره ۹۷ در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسیده است.

خیابان کوشک قدیمی

مرحوم رفیعی مهرآبادی کتابی تحت عنوان "خیابانهای شهر اصفهان" در اوائل قرن چهاردهم هجری از این خیابان نام می برد و به خیابان درب کوشک اشاره می کند. نویسنده در بحثی عنوان محلات اصفهان در معرفی محله دروازه دولت حد غربی این محله را خیابان درب کوشک می داند که تا پشت بارو ادامه دارد ولی در هیچ منبع قدیمی نام خیابان کوشک قدیمی مشاهده نشد.

یخچال قدیمی

به گفته افراد مسن که در محله درب کوشک ساکن هستند تا حدود سالهای ۱۳۵۵-۱۳۵۰ ه. ش کوچه ای به نام (کوچه یخچال) در محله درب کوشک وجود داشته است که هنوز در محاورات مردم، نامی از آن برده می شود این نام بیانگر آن است که در روزگاران گذشته یکی از چندین یخچال در این محل وجود داشته و در آن یخهای زمستانی را با ترکیب خاصی برای تابستانها ذخیره می کردند ولی در منابع قدیمی نامی از یخچال دیده نشد.

مسجد رحیم خان

در این مسجد از سال ۱۲۹۰ تا سال ۱۳۰۴ ه. ق سالهای تاریخی مختلف دیده می شود و شیوه معماری و تزئینات و خطوط آن از مسجد سید اقتباس شده است آقای محّمدمهدی ارباب مؤلف تاریخ (نصف جهان فی تعریف الاصفهان) که خود معاصر با ساختمان مسجد بوده در کتاب خود چنین می نویسد: "مسجد دیگر مسجدی است جدیدالبناء که آن را مرحوم میر سیدحسن مجتهد اصفهانی در محله نو بنا نموده و زمان چندان مساعدت با تمام عمارت آن ننموده و عمرش به آخر رسید. بعد از او محمدرحیم خان بیلگر بیگی به عمارت آن پرداخت و عمر او نیز کوتاهی نمود و برادرانش محمدکریم خان و محمدحسین خان بعد از او به عمارت آن مشغول شدند و باز در آن اثنا محمدکریم خان وفات نمود و محمدحسین خان به کار آن مشغول است و قریب الاتمام می باشد. خداوند توفیق عطا فرماید که تعجیل اتمام در آن نموده که مسجدی نیکو شده، سمت قبله آن

گنبدی خوش وضع ساخته و دو طرف آن را نیز صـفه مانند با ستونهای سنگ ساخته اند و مسجدی باشکوه شده، صحن آن را با قاعده وسعتی دارد

حوض و مهتابی در آن انداخته اند و موافق همت و دولت خود خوب ساختند، این مسجد سه دروازه دارد یکی به طرف مشرق و دیگر به جانب مغرب و درب دیگر به طرف شمال که مقبره میرسید حسن مرحوم در جنب آن است کتیبه سردر شرقی مسجد به خط ثلث سفید بر زمینه کاشی لاجوردی رنگ مورخ به سال ۱۳۰۱ ه. ق که به نامهای ناصرالدین شاه قاجار، رحیم خان و برادرانش اشاره شده است. کاشیکاریهای داخل ایوان و گنبد مسجدرحیم خان و شبستانهای اطراف آن به علت درگذشت بانی آن ناتمام مانده است. کتیبه اطراف محراب به خط ثلث سفید بر زمینه کاشی خشت لاجوردی آیات ۱۸ و ۱۹ سوره توبه و آیه ۵۵ سوره ی مائده نوشته شده و در آخر کتیبه تاریخ ۱۳۰۴ ه. ق آمده است. سنگاب نفیس و یکپارچه مسجد رحیم خان که در زیر ایوان جنوبی قرار دارد به خط نستعلیق برجسته اشعاری نوشته شده و در آخر تاریخ ۱۲۹۹ ه. ق ذکر شده است. دکتر لطف اله هنرفر در پاورقی کتاب خود می نویسد مسجد رحیم خان تقریبا" شبیه مسجد سید بنا شده و حتی کتیبه های ایوان جنوبی نیز از مسجد سید گوده برداری شده، کاشیهای خشتی زیبایی از نوع (هفت رنگ) دارد گنبد آن بزرگتر از گنبد مسجد سید و بسیار پر حالت است و در طرفین آن دو شبستان نسبتا" وسیع است ولی خیلی از کاشیکاریهای آن ناتمام مانده و تا این تاریخ اقدام به اتمام آن نشده است. این مسجد به دلیل در برداشتن خطوط بسیار زیبا و معماری جالب عصر قاجار جزء آثار باشکوه و نفیس و شاخص این عصر به شمار می رود.

مسجد سید

مسجدسید

بزرگترین و مشهورترین مساجد اصفهان از قرن سیزدهم هجری است که به وسیله حجه الاسلام حاج سیدمحمدباقر شفتی (۱۱۸۰-۱۲۶۰) از روحانیون بزرگ اصفهان و از مراجع عالیقدر شیعه در اواخر نیمه اول قرن سیزدهم هجری ساختمان آن شروع شده و کاشیکاری آن تا پایان نیمه دوم آن قرن ادامه داشته است به این معنی که چون عمر حجه الاسلام برای اتمام تزئینات آن کفایت نکرده قسمتی به وسیله فرزندش حاج سید اسداله (سیدثانی) و قسمتی به وسیله نواده اش حاج سید محمد باقر به اتمام رسیده ولی هنوز تزئینات قسمتهایی از آن همچنان ناتمام مانده است. مسجد سید برای مطالعه کاشیکاری عهد قاجاریه بهترین نمونه بناهای موجود اصفهان است همچنین این مسجد به لحاظ هنر معماری، گره کاری، خط بنایی و کاشی هفت رنگ از بهترین آثار دوره قاجار می باشد. مسجد سید با چهار درب اصلی، دو شبستان بزرگ، دو گنبد کوچک و بزرگ، دو چهلستون، دو مهتابی وسیع کف حیاط، چهار مهتابی طبقه پایین، سه ایوان و یک گلدسته معظم، ساعتی رفیع و بیش از ۴۵ حجره و چند دهلیز و جمعا" ۸۰۷۵ متر مربع وسعت دارد. سردر شمالی مسجد که ورودی اصلی آن به حساب می آید دری رفیع با دو سکو است که طرفین آن را تزئیناتی از کاشی هفت رنگ و گل و بوته و کتیبه هایی به خط ثلث قرار گرفته اند که در جنوب غربی مسجد هم با کاشیهای هفت رنگ و کتیبه ها تزئین شده است. نویسنده کتیبه های این سردر مرحوم محمّد باقر شیرازی خوشنویس بزرگ عصر قاجار است. در دو طرف شرق و غرب مسجد چهار مهتابی ساخته شده اند در اطراف ایوانها حجراتی برای سکونت طلّاب

علوم دینی احداث شده اند. در بالای ایوان جنوبی ساعت بزرگ مسجد قرار دارد که در اصفهان مشهور است. در شمال شرقی مسجد آرامگاه حجه الاسلام شفتی واقع شده که بقعه و رواقی مقابل آن است داخل این بقعه و رواق با تزئینات کاشیکاری و گچبری آراسته شده است. در بالای سردر ورودی بقعه تاریخ فوت حجه الاسلام شفتی با خط ثلث نوشته شده است. مسجد سید علاوه بر جنبه های معماری و کاشیکاری و تزئینات به دلیل تأثیری که در آن عصر در هنر کاشیکاری داشت در بین آثار کشور ما جایگاه والایی دارد. توضیح اینکه در آن روزگاران با رکوردی که از نظر وضع اقتصادی گریبان گیر کشور ما شده بود کاشیکاری و بطور کلی مسجد سازی دچار وقفه محسوس شد. بنابراین احداث این مسجد، ساخت مساجد را بار دیگر در ایران رونقی بخشید. مسجدسید به شماره۳۸۷ در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است.

مدرسه میرزا حسین

یکی از مدارس قدیمی اصفهان از دوره ی صفویه مدرسه میرزاحسین است که در محله بیدآباد و نزدیک مسجدسید واقع شده، مدرسه میرزاحسین از مدارس طلبه نشین اصفهان است و در دوره شاه سلیمان صفوی در سال۱۰۹۹ هجری بنا شده است. کتیبه سردر مدرسه به خط نستعلیق سفید بر زمینه کاشی خشت لاجوردی می باشد. اکثر محققین، این مدرسه را از مدارس بسیار خوب آن روزگار نوشته اند که در تمامی دوره ها طلبه نشین بوده است. مرحوم انصاری مساحت این مدرسه را دو جریب و نیم نوشته است.

این مدرسه سنگاب نفیسی دارد که بر آن عباراتی به خط نستعلیق برجسته نوشته شده است. مفاد این عبارات حاکی از این است که شخصی به نام "حاج محمدکاظم"

این سنگاب را وقف مدرسه کرده است. تاریخ این سنگاب ۱۲۷۵ هجری یعنی زمان سلطنت ناصرالدین شاه قاجار است و سازنده آن نیز استاد محمّد حسین بن استاد محمّد رضای حجار می باشد.

بازارچه بیدآباد

به نوشته مرحوم رفیعی این بازارچه دارای طاقهای خبری و گنبد و چهارسو بوده است که مقداری از آن در احداث خیابان مسجدسیّد از بین رفته است. به نوشته این محقق در این بازارچه مسجد و مدرسه ای نیز وجود داشته است مرحوم بهشتیان در کتابی که راجع به بازارهای اصفهان نوشته است به بازار بیدآباد اشاره می کند و می گوید: بازاری نیز در محله بیدآباد بود که تا چند سال قبل به بازار ریسمان و بازار حبیب اله خان می پیوست و بسیار طولانی بود.

بازارچه شاطر باشی

علّت نامگذاری آن به شاطرباشی در منابع اشاره نشد، امّا بنا به اظهار چند نفر از افراد مسن محله چون بانی آن نانوا بود و در همان محّلی ساکن بوده و به این اسم نامگذاری شده است. (امّا به این وجه تسمیه نمی توان اعتماد کرد.) بازارچه شاطرباشی از بازارهای جالب توّجه اطراف مسجدسیّد است که در حال حاضر حدود ۳۰ متر از آن باقیمانده و سقف آن چوبی است.

خانه شفتی

در انتهای بازارچه بیدآباد و در قسمت شمال آن خانه ای است که شامل دو حیاط شمالی و جنوبی است و هشتی خانه حدفاصل آنهاست. علّت نامگذاری آن به خانه شفتی این است که گویا مرحوم حجت الاسلام شفتی در آن زندگی می کرده است. حیاط جنوبی خانه متعلق به ورثه مرحوم شفتی (یعنی خانواده جعفری) است. این حیاط شامل جبهه شمالی است که شامل یک تالار سه دری است و دو اتاق کوچکتر در طرفین آن است. زیباترین قسمت خانه اتاقی که در جبهه غربی ساخته شده و به صورت شاه نشین می باشد. این اتاق و زیرزمین آن از نظر معماری و تزئینات در نوع خود بی نظیر است. خرید خانه شفتی به دلیل دارا بودن ارزشهای معماری و هنری در دستور کار سازمانهای ذیربط است.

خانه پناهنده

در انتهای بازارچه حاج محمّدعلی و در قسمت غربی آن خانه پناهنده واقع شده است. این خانه که حدود ۱۲۰۰ مترمربع زیربنا دارد شامل دو حیاط است. حیاط کوچکتر از نزدیک هشتی یا حیاط خلوت می باشد. حیاط بزرگتر که حدود ۱۰۰۰ مترمربع وسعت دارد شامل دو قسمت ساختمان شمالی و جنوبی است. قسمت شمالی دارای سه اتاق است که توسط راهروهایی به هم ارتباط دارند. تأسیسات و مطبخ و دیگر فضاهای مورد نیاز زندگی در این قسمت واقع شده است. در قسمت جنوبی، تالار بسیار زیبایی قرار دارد که در طرفین آن (شرقی و غربی) دو تالار کوچکتر واقع شده اند حوضخانه بسیار نفیس و بی نظیر خانه در جنوب واقع است که شامل یک اتاق در غرب و سه ایوان کوچک در اطراف است تالار مرکزی ساختمان داری رسمی بندی با تزئینات نقاشی و طلاکاری است

که تزئینات دوره قاجار را تـداعی می کنـد حـدفاصل تالار و حوضـخانه سه دری مشـبک بسـیار زیبایی قرار دارد که از دوسـو دارای تزئینات است. خانه پناهنده یکی از زیباترین و نفیس ترین خانه هایی است که به لحاظ ارزش معماری در تاریخ ۱۸ / ۹ / ۱۳۵۴ در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است.

جنوب میدان امام

محور مزبور محـدود در بین بـازارچه حسن آباد از شـرق، خیابان فرشادی از جنوب و خیابان اسـتانداری از غرب می باشـد که جزو قدیمی ترین محلات شـهر اصفهان بشمار می رود. وجود عناصر ارزشمندی نظیر بازارچه حسن آباد و چهارسوق مقصود، کاروانسـرای مقصودبیـک و نخجوانیها، سـرای رحیمه خاتون، سـرای قالیبافها، تعـداد بسـیار منازل تاریخی، مساجـد و مـدارس علمیه تاریخی و گذر سرپوشـیده قدیمی معروف به کوچه تاریکی سایت بسـیار متنوعی را برای ایجاد یک فضای گردشـگری فراهم می سازد.

هارونیه–نظام الملک

این محور از ضـلع جنوبی میـدان عتیق (قیـام)، هارونیه و مسـجد علی شـروع و با عبور از جلوخان حیـدر میرزا به مقبره امامزاده جعفر و از آنجا به مقبره امامزاده اسماعیل ومسجد خان و مقبره خواجه نظام الملک رسیده و نهایتا" در امامزاده ابراهیم و مرکز محله دارالبطیخ ختم می گردد.

جماله

محله جماله که قدمت آن به دوره قبل از صـفویه می رسد زیر مجموعه ای از محله دردشت بزرگ اصفهان به حساب می آید که خود سه بـازارچه حاج محمـد جعفرآباده ای، بازارچه وزیر و بازارچه دومنار را بعنوان مراکز محله ای در بردارد. این محور از بازارچه حاج محمد جعفر شروع و با عبور از حمام وزیر و مقبره امامزاده درب امام به قصر جمیلان رسیده و با عبور از معابر داخل محله به حمام شاه علی و نهایتا" به میدان عتیق (قیام) می رسد.

حسن آباد به تخت فولاد

این محور که در اصل از قـدیمی ترین بخشـهای محور فرهنگی تاریخی بازار می باشـد از بازارچه چهارسو مقصود شـروع و از طریق بازارچه حسن آباد به دروازه حسن آباد، که از قدیمی ترین دروازه های اصـفهان می باشد و مدخل قصر شاه حسن بوده است، و از آنجـا به چهـارسوق نقاشـی و مکینه خـواجه رسـیده و از طریـق چهاربـاغ خواجـو به پـل خواجـو و از آنجـا از طریق چهارباغ صدر به اراضـی تخت فولاد منتهی می گردد. قبرسـتان تخت فولاد که قدمتش به دوره های قبل از اسـلام می رسد از دوره صفویه و بعد از آن مهمترین قبرستان شهراصفهان محسوب می شده است.

تخت فولاد و قبرستان های قدیم و جدید اصفهان

تخت فولاد

تاریخچه تخت فولاد

تخت پولادا، بگریم گر به هجر یار خود تاب اشک من نمی آرد پل خواجوی تو پیشینیان دانشمند و متفکّر ما دنیا را به سرای دودر و یا کاروانسرایی تشبیه نموده اند که انسان از یک در آن وارد شده، از در دیگر به دیار باقی رهسپار می شود و هر کس در طول زندگی، در حد خود به تلاش و فعّالیت و کار و کوشش و خدمت می پردازد. در بین کاروانیانی که به کاروانسرای جهان وارد می شوند، شخصیّت های علمی و هنری ممتازی پرورش می یابند که عمر خود را صرف خدمت به همنوع و بشریّت نموده، جهت رفاه و آسایش و راهنمایی انسانها خدمات ارزنده و چشمگیری انجام می دهند و باعث سعادت و ارشاد و آسایش نوع بشر می گردند. این انسانها به برکت آثار علمی و هنری و ادبی خود همواره در جهان خاکی زنده و جاوید هستند، اما چه بسیار اتفاق افتاده که آثار ارزنده انسانهای والا دستخوش حوادث مختلف شده

و اندک اندک به فراموشی گراییده اند.

اما نظر به اینکه این بزرگان علم و ادب و هنر، افتخارات تاریخی شهر و مملکت هستند، حداقل باید آرامگاه مشخّص و آبادی داشته باشند تا نسلهای آینده، قبور آنها را زیارت نموده، با هویت آنها بیشتر آشنا شوند و به تربت آنها نیز افتخار نمایند. همان طوری که بزرگانی مانند حافظ و سعدی و ابن سینا و دیگران دارای چنان قبّه و بارگاهی هستند و چشم هر بیننده را خیره و انسان را به شگفتی وا می دارد. این قبّه و بارگاه حداقل قبور آنها را از افراد معمولی ممتاز می سازد وگرنه عظمت و انسانیت هر فرد به آثار و خدمات و ارزش معنوی او بستگی دارد و محسّنات دیگر او را هم فقط خداوند می داند.

اصفهان از ابتدای تاریخ مهد هنر و دارالعلم بوده، به همین مناسبت محل پرورش و دفن معروف ترین علما و دانشمندان و شعرا و هنرمندان کشور و جهان است که گورستان تخت فولاد آرامگاه ابدی آنها، علاوه بر بناهای تاریخی از جهت معماری و هنرهای دیگر بی نظیر می باشد.

سوابق تاریخی و موقعیت جغرافیایی تخت فولاد

گورستان تخت فولاد در جنوب اصفهان و جنوب زاینده رود قرار دارد. تا قبل از زمان صفویه رونق چندانی نداشت و تنها یکی از چند گورستان اصفهان به شمار می آمد. اما عملاً از زمان سلسله صفویه گورستان رسمی شهر اصفهان شد. قبل از آن، این منطقه محل سکونت زرتشتیان – که به گبرها مشهور بودند – محسوب می شد. در آن زمان گبرها به محل دیگری در جنوب جلفای اصفهان – که امروز به نام حسین آباد شهرت دارد – انتقال یافتند و از حمایت پادشاهان صفوی

نیز برخوردار شدند، ولی در زمان فتنه افغان – که اصفهان مورد هجوم این قوم قرار گرفت – بر اثر تعصّبات مذهبیِ افاغنه و ظلم و جور و کشتاری که بر آنها روا می داشتند، جلای وطن گفته مملکت آباء و اجدادی خود را رها کردند و گروهی راهی هندوستان شدند. گروه دیگری نیز شهرهای یزد و کرمان را جهت اقامت انتخاب نمودند. پس از اینکه زرتشتیان، بنا به دستور سلاطین صفوی، محل سکونت خود در زمینهای کنونی تخت فولاد را تخلیه کرده و در جنوب جلفا ساکن شدند، شاهان صفوی کاخها و باغهای زیبا و معروفی در این منطقه خوش آب و هوا ساختند که از جمله، عمارتهای معروف هفت دست، تالار آیینه خانه، قصر نمکدان، باغ گلستان، عمارت دریاچه و کاخ معظم و زیبای سعادت آباد و باغهای انارستان و نگارستان در همین منطقه ساخته شدند. و گورستان تخت فولاد که محل دفن عارف کامل عبدالله البیضاوی معروف به بابا رکن الدین متوفی به سال ۷۶۹ هجری و تنی چند از مشاهیر و علما و شعرای دیگر بود، از این زمان و به مناسبت همین پیر روشن ضمیر و عارف والامقام به گورستان بابارکن و یا تخت پولاد نامیده شد و عملاً گورستان رسمی شهر اصفهان قلمداد گردید. در امتداد پل خواجو به طرف جنوب، خیابانی به موازات چهارباغ بالا ـ به طرف دروازه شیراز احداث گردید که در آن زمان تنها راه اصفهان به شیراز محسوب می شد. این خیابان همچنین به باغ بزرگ و قصر مجلّل هزار جریب منتهی می گشت و مخصوص رفت و آمد ارکان دولت و رجال دربار شاهی بود. به مناسبت مقبره عارف مشهور، بابارکن

الدین، خیابان فیض کنونی و گورستان تخت فولاد و پل خواجو به نام او شهرت داشت. اطراف این خیابان وسیع، باغهای بسیار زیبا و سردرهای عالی و کاخهای با عظمت ساخته شده بود که شامل باغ کاج، باغ مستوفی، باغ انارستان و باغ نگارستان بوده اند.

وجه تسمیه تخت فولاد

گورستان وسیع و باستانی تخت فولاد یکی از ارزشمندترین میراث فرهنگی اصفهان به شمار می رود که محل دفن دانشمندان، علما، شعرا، هنرمندان و رجال سیاسی و استادان و دیگر بزرگان اصفهان و ایران است و به نامهای تخت فولاد، لسان الارض و بابا رکن الدین معروف است. علت این نامگذاریها از قول محقّقین و مورخین و دانشمندان داخلی و خارجی چنین بیان شده است: تخت فولاد: گویند وقتی حضرت امام حسن علیه السلام به اصفهان آمدند ظاهراً زمین تخت فولاد با او صحبت کرده و امام را از جادوی یهودیان مطلّع ساخته است. امام هم جهت رفع جادوی یهود تختی از فولاد تهیه فرموده و در این محل نصب نموده و روی آن نشسته اند تا جادو کارگر نشود. در تاریخ اصفهان آمده است که در ری، پسر پولاد از اتباع بویهیان، یاغی شده بود به مدد منوچهر بن قابوس مسؤولین را ناچار کرد تولیت اصفهان را به او دادند و تخت پولاد منصوب به پدر اوست که دلیری رشید بود و تختی از سنگ ساخته بر روی آن می نشسته و کشتی گیران در اطراف آن تخت کشتی می گرفتند. در زمان قاجاریه این تخت سنگی شکسته و آن محل نیز مثل بسیاری از آبادیها و کاخهای دیگر به ویرانی کشیده شد. شاردن سیّاح معروف فرانسوی در وجه تسمیه تخت فولاد نوشته است. به مناسبت

سکونت سـردار بزرگی در آن سرزمین که به خاطر پیروزیهایش «پولادبازو» لقب داشت، این زمین به تخت فولاد معروف شده است.

لسان الارض

درباره وجه تسـمیه لسان الارض نیز گفته انـد که؛ خداونـد خطاب به آسـمانها و زمین فرمود: «به میل یا به کراهت بیاییـد»، در جواب گفتنـد: «آمـدیم از روی فرمان برداری و میل». از جمله زمینهایی که چنین پاسـخ دادند این قسـمت از زمین تخت پولاد بود. به همین مناسـبت به لسان الارض «زبان زمین» معروف گردید. در این باره حدیثی نیز وجود دارد. وجه تسـمیه دیگر لسان الارض شـباهت ظاهری آن زمین است که شـکل زبان بوده و به نام لسان الارض شـهرت یافته است. بابارکن: این گورستان به نام قبرسـتان بابارکن هم آمـده که به علت دفن عارف زاهـد، بابا رکن الدین در این محل بوده است و از همین رو این جایگاه محل عبادت و ریاضت عرفا و مرتاضـین و عبّاد و زهّاد بوده است. در قرن هفتم و هشتم به عرفای بزرگ، «بابا» اطلاق می شده است که هم در اصفهان و هم در سراسر ایران نمونه های فراوانی از آن هست. این عارف و صوفی بزرگ در سال ۷۶۹ هجری وفات یافت.

تکایای معروف تخت فولاد

اشاره

قبرسـتان معظم و قـدیمی تخت فولاد از دو قسـمت جـداگانه تشـکیل یافته است: قسـمت اول شامل تکایایی است که به وسـیله دیـوار محصـور شـده و در ورودی بزرگی دارد. ایـن تکیه هـا دارای فضـای آزاد و اطاقهـای مجزایی در اطراف می باشـند که اشـخاص به تنهـایی و یـا به همراه خانواده خود و دسـته جمعی متقبّل مخارج آن می شدنـد و محل دفن یک خانواده و یا چند خـانواده به خصوص بوده است. قسـمت دوم شامل فضای سبز آزاد و بـدون حصاری است که محل دفن همگان بوده. ولی در هر صورت:

خاک شد آن کس که در این خاک

زیست ***خاک چه داند که در این خاک کیست/هر ورقی چهره آزاده ای ست ***هر قدمی فرق ملک زاده ای ست

تکیه بابا رکن الدین

این تکیه به مناسبت مدفن عارف نامی قرن هشتم بابا رکن الدین معروف و مشهور گردیده و تکیه و بنای ان به ثبت آثار تاریخی رسیده است. این بنا دارای گنبدی هرمی است که با کاشیکاریهای نفیس زینت یافته است. کتیبه سر در بنا، یکی از زیباترین خطوط خوشنویسان و به خط محمد صالح اصفهانی است. در این تکیه و در کنار این عارف عالیقدر از دیر زمان بسیاری از علما و فضلا و عرفا و شعرا دفن گردیده اند. جهت اطلاع کامل باید به «تذکره القبور» معلّم حبیب آبادی که به همّت مصلح الدین مهدوی به چاپ رسیده، مراجعه شود. و ما در اینجا به اختصار به معرفی تنی چند از آنان می پردازیم: آرامگاه اله وردیخان که در زمان شاه عباس صفوی از شخصیتهای نامدار و قوللر آقاسی شاه عباس ثانی بوده و در سال۱۰۷۲ ه. ق فوت نموده، در این مکان است. در عصر حاضر نیز استاد جواد مجد زاده صهبا، استاد تاریخ و باستان شناس معروف و فرزند شیخ احمد حجت الاسلام کرمانی – که در اردیبهشت سال ۱۳۲۴ خورشیدی رحلت نموده – در این تکیه دفن شده است. همچنین حاج میرزا حسن خان جابر انصاری محقّق معاصر دارای تألیفات متعددی از جمله تاریخ اصفهان و ری، تاریخ اصفهان معروف به نصف جهان و... در این تکیه مدفون است.

تکیه میرفندرسکی

این تکیه بزرگ که قریب هیجده هزار متر وسعت دارد، آرامگاه میر ابوالقاسم فندرسکی فرزند میرزا بیک بن امیر صدرالدین موسوی حسینی فندرسکی – از حکما و عرفای حقیقت جو که در حکمت الهی و طبیعی و ریاضی و علوم عقلیه و شعر و ادب

یگانه روزگار بوده و در نزد شاه عباس اول و شاه صفی مقام و منزلتی داشته – در این تکیه دفن گردیده است. از آثار ارزنده این عارف بزرگوار می توان از «تاریخ الصفویه»، «تحقیق الزلزله»، «رساله صناعیه» و «قصیده حکمیه» معروف نام برد که در طراز قصیده «عینیه» ابن سینا و نشانه بارزی از پختگی و آزادی و قدرت و توانایی او در سرودن شعر و تسلط بر علوم دیگر است. چند بیتی از قصیده معروف میرفندرسکی:

چرخ با این اختران نغز و خوش و زیباستی

صورتی در زیر دارد آنچه در بالاستی/

صورت زیبا اگر با نردبان معرفت

بَررَوَد بالا همان با اصل خود یکتاسی/

صورت عقلی که بی پایان و جاویدان بود

با همه هم پی همه مجموع و هم یکتاستی

میرفندرسکی در سال ۱۰۵۰ هجری به سرای باقی شتافت و در این تکیه دفن گردید و مزار شریفش از آن زمان تا حال زیارتگاه اهل دل و معرفت است و علاوه بر سنگهای مرمرینِ آرامگاه، کتیبه زیبایی در قسمت غربی مقبره او نصب شده که معرّف شخصیت آن بزرگوار باشد. دانشمندان و علمای دیگری که در این مقبره دفن شده اند عبارت اند از: سید ابوطالب میرفندرسکی، میرزا محمد امین، ادیب و شاعر، متخلّص به صافی، سید جعفربن محمد امین، شاعر و ادیب و صاحب کتاب «زبده الانساب»، سید روح الله کشفی فاضل ارجمند، محمدحسین، فرزند رضا قلیخان همای شیرازی شاعر شهیر و ادیب و ملك الشعرا، معروف به عنقا، عباس بهشتیان، فاضل و محقّق معاصر و از مردان بسیار فعّال و علاقمند به بناها و میراث تاریخی اصفهان و مؤلف «تاریخ تخت فولاد»، «گنجینه آثار ملی»، «کبوترخانه ها»، «عصّارخانه ها» و غیره که به

پـاس رنجی که برای حفـظ بناهـای تـاریخی اصـفهان تحمل کرد در دیباچه این کتاب نیز از او یاد گردیـده است. در این تکیه همچنین میرزا کمال مجلسـی، دبیر فاضل و ادیب و شاعر متخلص به عاکف و میرزا محمد خوراسگانی، فرزند باقرخان شاعر و ادیب متخلّص به امیـد و تنی چنـد از شـعرا و دانشـمندان دیگر مـدفون هسـتند. اطاق بالای سـر آرامگاه میر فندرسـکی جایگاه عبـادت و ریاضت خلوت نشـینان بوده و غزل معروف حافظ شـیراز در کتیبه بالای ایوان آن به خط میرعماد نوشـته شـده است، مطلع آن غزل چنین است:

روضه خلد برین خلوت درویشان است مایه محتشمی خدمت درویشان است

آرامگاه عبدالمجید

مقابـل در تکیه میر، قبرسـتان کوچکی است که تقریباً در وسط آن آرامگاه اسـتاد مسلّم خط، بزرگترین شکسـته نویس ایران، عبدالمجیـد درویش می باشد که سـنگ کوچک مرمری روی آن نصب شده است. اگرچه او اهل طالقان می باشد اما از آغاز جوانی ساکن اصـفهان بوده و در اینجا به بالاترین مقام هنری رسـید. با وجودی که اسـتاد عبدالمجید در سن جوانی درگذشت امـا آثـار نفیس و ارزنـده فراوانی اعم از قطعه و مرقّع و کتـاب از خود به یادگـار گذاشـته است. نسـخه منحصـر به فرد کلیّات سعـدی او که اکنون در کتابخـانه سـلطنتی موجود است از شاهکارهـای هنری ایران است. درویش علاوه بر خوشنویسـی شاعر توانـایی نیز بوده و در شـعر «خموش» تخلّص می کرده است. وفـات او به سـال ۱۱۸۵ هجری در ۳۵ سالگی، در اصـفهان اتفاق افتاده و در این مکان دفن شده است.

تکیه آقا حسین خوانساری

این تکیه از آثار عهـد شاه سـلیمان صـفوی است بنای قابل توجّه و گنبـد دوپوش و رفیعی دارد که بر اثر عـدم توجّه در شـرف ویرانی است و بعضی کاشیهای آن ریخته است.

این تکیه به مناسـبت قبور فضـلا و علمـا «بقعه العلمـا» نامیـده شـده است که مهمترین ایشان آقاحسـین خوانساری متوفی به سال ۱۰۹۹ هجری است. او از بزرگان و دانشـمندان و شـعرای دوران صفوی و معاصر شاه سلیمان بوده است. تألیفاتی چند در علوم ادبی و فلسفی دارد. این رباعی از اوست:

ای باد صبا طرب فزا می آیی

از طرف کدامین کف پا می آیی/

از کوی که برخاسته ای راست بگو

ای گرد به چشمم آشنا می آیی/

دیگر از مدفونین این تکیه، آقا جمال خوانساری فرزند او است که وارث کمالات پدر و از مشاهیر

و پیشوایان مـذهبی آن زمان بوده، ریاست حوزه علمیه بزرگی را در اصـفهان به عهـده داشـته است. از علمای دیگر مدفون در ایـن بقعـه، میرزا نورالـدین مجلسـی است که ادیب و شـاعر بـوده و «چهره» تخلّص می کرده است. تکیه میرزا رفیعـا: این بنـای تاریخی متروک در کنار فرودگاه تخت فولاد قرار دارد و از آن فقط گنبد بسیار زیبایی باقی مانده که همچون گوهری تابناک جلوه می کند. این بنا مربوط به زمان شاه سلیمان صفوی می باشد که به احترام شخصیّت ممتاز میرزا رفیعا بر روی آرامگاه وی ساخته شده است. نام میرزا رفیعا، رفیع الدین محمد بن حیدربن زین الدین علی از سادات طباطبایی و از علمای معروف دوران صفـویه اسـت کـه دارای تألیفـات زیـادی بـوده اسـت. او متـوفی به سـال ۱۰۸۰ هجری و دارای فرزنـدانی همچـون ابوالحســن بهاءالدین محمد و سید حسین «مجمر»، شاعر معروف عهد قاجاریه بوده است.

تکیه خاتون آبادی

این بنـای زیبا که دارای کاشـیکاری نفیسـی بوده، رفته رفته در شـرف ویرانی است. این بنا از آثار صـفویه است و در زمان شاه سلطـان حسـین بر روی آرامگاه میرمحمـد اسـماعیل خاتون آبادی، یکی از بزرگان این خانواده و صاحب تفسـیر کبیر بنا شـده است. میرمحمد اسـماعیل از علمای معروف اواخر دوران صـفویه و جد سادات پا قلعه می باشد که به سال ۱۱۱۶ هجری وفات یافته است. در اطراف این تکیه بسیاری از بزرگان سلسله نعمت الهی دفن شده اند.

تکیه سید العراقین

آرامگـاه جمع کثیری از پیشوایـان مـذهبی و فضـلا و شـعرای نـام آور اصـفهان و متصـل به تکیه خـاتون آبـادی است از جمله مدفونین آن شکرالله متخلّص به «منعّم»، متوفی به سال ۱۲۶۰ هجری است که این غزل از اوست:

اندر این شهر دلی کو که گرفتار تو نیست

واندر این ملک یکی کو که خریدار تو نیست/

لب خندان تو را پسته نخوانیم دگر

زانکه او را نمک لعل شکربار تو نیست/

تیری از غمزه بزن دیده نرگس بردوز

زانکه چشم همه کس لایق دیدار تو نیست/

من که بیمار شدم گلْ شکرم داد طبیب

بهر من گلْ شکری، جز گل رخسار تو نیست/

جان به پای تو نریزم که متاعی است حقیر

سر به پای تو نیازم که سزاوار تو نیست/

منعما شور لب یار، تو را تا به سر است

شکّر و قند به شیرینی گفتار تو نیست/

دیگر از مدفونین معروف تکیه سـید العرافین، مرحوم میرزا عباس شیدا فرزند اسحاق دهکردی و رییس انجمن های ادبی کمال و شـیدا در اصـفهان است که مجله ای به نام دانشکده را منتشر می کرده است. شیدا متوفی به سال ۱۳۲۸ خورشیدی است. این غزل از اوست:

گردر به رخم بندی کز کوی تو

برخیزم

کوبم سر و بر این در، چون حلقه درآویزم/

چون شمع به ناکامی می سوزم و می سازم

وز دیده سرشک غم می لرزم و می ریزم/

مهر تو در آب افکند آیین خردمندی

عشق تو بزد آتش در جامه پرهیزم/

ای غم ز میان برخیز ای نار هوس بنشین

تا من به کناری خوش بنشینم و برخیزم/

تا، تار سر زلفت یک بار به دست آرم

آشوب دو صد پیکر از شهر برانگیزم/

رفتی و من شیدا، تا چند چو گرد از پی

در وادی نومیدی با خاکِ ره آمیزم/

دیگر از مدفونین معروف این تکیه، شیخ اسماعیل تاج الواعظین پدر استاد فرزانه و هنرمند بی نظیر بلبل داستان سرای اصفهان، تاج اصفهانی است. تاج الواعظین در مرداد سال ۱۳۲۶ وفات یافت. او از وعّاظ معروف شهر اصفهان بود.

تکیه فاضل سراب

این تکیه در جانب شرق خیابان فیض قرار گرفته و از بناهای آخر دوره صفویه است که در زمان شاه سلطان حسین به احترام چند تن از علماء مشهور آن عصر، از جمله محمدبن عبدالفتاح تنکابنی، متوفی به سال ۱۱۲۴ هجری، مشهور به «فاضل سراب» که از اجله علمای آن زمان بوده، بنا شده است «فاضل» دارای تألیفاتی نیز می باشد. یکی دیگر از علما و شعرای مدفون در این تکیه، میرزا حسن خان متخلص به «آتش» از شعرای مشهور و معاصر اصفهان است که در سال ۱۳۴۹ هجری وفات یافته است.

تکیه واله

در مقابل تکیه فاضل سراب، در جانب غرب خیابان فیض، باغ بزرگی به نام «والّهیه» هست که قریب ده هزار متر وسعت داشته و در میان آن بقعه شاعرانه و زیبایی بنا شده که آرامگاه آقا محمدکاظم واله اصفهانی از شعرا و خوشنویسان معروف عهد

قاجاریه است. او در زمان صدارت و وزارت میرزا حسن خان صدر اعظم می زیسته و مرحوم صدر، این باغ را به او عطا کرده و برای او ساخته است.

این فضا قسمتی از باغ معروف نگارستان بوده که یادگاری از عهد صفویه است. واله چند سالی در این باغ اقامت داشته و پس از فوت در همان محل دفن شده است. محمد کاظم واله در خوشنویسی خط «رقاع» و «تعلیق» و «ناخنی» استادی مسلّم بوده. سنگ مرمر نفیس آرامگاه خود را با خط نستعلیق بسیار زیبا نوشته که از آثار ارزنده و ارزشمند هنری اصفهان است. او به سال ۱۲۲۹ هجری وفات یافت. دیوان او با تصحیح استاد جلال همایی به چاپ رسیده و تجدید چاپ هم شده است.

مسجد رکن الملک

این مسجد زیبا که از نظر معماری و کاشیکاری بسیار قابل توجّه می باشد، متّصل به تکیه واله است. این مسجد را سلیمان خان رکن الملک که از رجال معروف زمان خود بوده، از وجوه شخصی بنا نهاده که در سال ۱۳۲۱ هجری به پایان رسیده است. مرحوم حاج آقا نورالله برادر «آقا نجفی» معروف، در تاریخ بنای این مسجد چنین سروده است:

سر برون آورد نور و بهر تاریخی سرود از سلیمان شد بنای مسجد الاقصی متین بنای این مسجد شامل دو قسمت است، یکی صحن بزرگ شامل گنبد و شبستان و

صحن و حوض و دیگری صحن کوچکتری است که در گوشه آن، در کنار آب انبار قرار گرفته و سردر آن از خیابان فیض دیده می شود. بانی مسجد در اطاقی که حد فاصل این دو صحن می باشد مدفون است. تکیه آباده ای: در سمت جنوب مسجد رکن الملک و متّصل به آن تکیه ای است، معروف به تکیه حاج محمدجعفر آباده ای، که از علمای بزرگ عهد قاجاریه و از روحانیون با تقوی و مشهور و مورد احترام مردم زمان خود بوده است. حاج محمدجعفر آباده ای بانی اعمال خیر از جمله احداث مسجدی در محلّه جماله، بخش سه اصفهان، به نام مسجد حاج محمدجعفر است که اخیراً به ثبت ابنیه تاریخی نیز رسیده است. او به سال ۱۲۸۰ هجری فوت نموده است. از بزرگان دیگری که در این تکیه دفن شده اند، ملا عبدالله خوانساری از بزرگان اهل منبر متوفی به سال ۱۲۹۳ هجری و فرزندش میرزا محمود خوانساری مشهور به صدرالمحدثین یکی از آزادیخواهان مبارز صدر مشروطیت و پدر مرحوم میرزا عبدالحسین صدرالمحدثین از وعاظ معروف اصفهان و آقای حسن صدر، مدیر روزنامه قیام ایران و محقّق و مؤلّف و از سخنوران مشهور معاصر است که از تألیفات مهم او کتاب «مرد نامتناهی»و «حقوق زن در اسلام» می باشد.

تکیه تویسرکانی

در جنوب تکیه آباده ایها کوچه ای قرار دارد که سمت جنوب آن، تکیه تویسرکانی واقع شده است. در این تکیه گروه زیادی از مشاهیر و علما و شعرا و هنرمندان نامدار ایران از زمان قاجاریه مدفون اند، از آن جمله میرزا عبدالغفار تویسرکانی و دو فرزندش حاج سید محمدباقر تویسرکانی و حاج سید ابوالحسن تویسرکانی.

خانواده های تویسرکانی، در اصفهان از علما و

دانشـمندان و محققین به شـمار می آیند. در این تکیه، همچنین حاج میر سـیدعلی مجتهد نجف آبادی و حاج سیدعلی مبارکه ای از وعّـاظ مشـهور و صـاحب تألیفـات زیاد که به سال ۱۳۶۵ هجری وفـات یـافته است به خـاک سپرده شـده است. دیگر از شعرای معروف مـدفون در این تکیه، شـیخ محمـد بـاقر متخلّص به «واثق»، متوفی به سـال ۱۳۳۶ هجری اسـت. همچنین بزرگِ خانواده معروف قدسی، میرزا عبدالحسین خوشنویس، معروف به «قدسی» فرزند خوشنویس شهیر میرزا محمدعلی نسخ نویس، از خوشـنویسان مشـهور اصـفهان و از شـاگردان زین العابـدین است. مرحـوم میرزا عبدالحسـین از فرهنگیـان مشـهور و از پـایه گذاران فرهنگ نوین و مؤسّـس مدرسه قدسـیه اصـفهان است که بسیاری از رجال مملکت از شاگردان این دبیرستان بوده اند. مرحوم قدسی – متوفی به سال ۱۳۶۶ هجری، شاعر توانایی نیز بوده است. شاعر دیگری که در این تکیه دفن شده میرزا حسـن خان متوفی به سال ۱۳۴۴ هجری است که «ثمر» تخلص می کرده است.

تکیه میرزا ابوالمعالی کلباسی

این تکیه به نام محمـد، فرزنـد حاجی محمد ابراهیم کلباسـی میرزا ابوالمعالی است که از علمای پرهیزکار و مشـهور زمان خود بوده است. او به سال ۱۳۱۵ هجری وفات یافته است. بیشتر خانواده کلباسی در این تکیه دفن شده اند.

همچنین میرزا موسی انصاری از شعرای اصفهان نیز در این تکیه دفن شده است. این غزل از نمونه اشعار او است:

در حریم خلوت دل جای هر بیگانه نیست

جز خیال دوست کس را راه در این خانه نیست/

بوسه از یاقوت لعل او طلب کردم به جان

گفت نقد جان بهار گوهر یکدانه نیست/

خانه بر دوشیم و اندر آستین گنج روان

تا گدایان را نگویی گنج و مال و خانه نیست/

بسکه از عشّاق

دلهای پریشان گشته جمع

بر سر زلف دلاویز تو راه شانه نیست/

جز به کویش نیست ره در کوی قرب انصاریا

گر گدا کاهل بود تقصیر صاحبخانه نیست/

تکیه لسان الارض

در ضلع شرقی گورستان تخت فولاد قرار دارد و بنا به روایاتی، از قدیمی ترین گورستانهای اصفهان به شمار می رود زیرا حضرت یوشع از پیغمبران بنی اسراییل که در زمان کورش کبیر پادشاه هخامنشی از اسارت بخت النصر پادشاه بابل نجات یافته و به اصفهان آمده است، در این محل دفن گردیده و مقبره ای داشته که آن را خراب کرده اند ولی تا قبل از خراب شدن، زیارتگاه مردم بوده است. این تکیه دارای آب انبار بزرگ و تاریخی می باشد که موجود است و قبور دیگری نیز در آن تکیه دیده می شود.

تکیه ملک

بنای اولیه این تکیه از مرحوم حاج محمد ابراهیم ملك التجّار اصفهانی است. او به سال۱۳۴۱ در منزل شخصی خود واقع در پا قله وفات یافت و بنا به وصیّت خود در همان جا به خاك سپرده شد. ملك این تکیه را به پاس احترام دو تن از اجلّه حکماء و مدرّسین اهل عرفان مرحوم ملاـ محمد کاشانی و مرحوم شیخ محمد خراسانی بنا کرد و طولی نکشید که این تکیه مدفن بسیاری از علما و شعرای زمان گردید. از جمله مرحوم حسینعلی متخلّص به «آشفته» و همچنین آرامگاه «طبیب» اصفهانی، شاعر بزرگ و پزشک معروف دربار نادرشاه، در سکوی بلندی در این تکیه قرار دارد و سنگ مرمر نفیسی روی آن نصب شده است. این غزل شیوا از جمله غزلیات معروف طبیب است:

غمت در نهانخانه دل شیند

به نازی که لیلی به محمل نشیند/

به دنبال محمل چنان زار گریم

که از گریه ام ناقه در گل نشیند/

خلد گر به پا خاری آسان برآرم

چه سازم به خاری که در دل نشیند/

مرنجان دلم را که این مرغ وحشی

ز بامی که

برخاست مشکل نشیند/

بنازم به بزم محبت که آنجا

گدایی به شاهی مقابل نشیند/

طبیب! از طلب در دو گیتی میاسا

کسی چون میان دو منزل نشیند/

در جانب شرق این تکیه، شیخ اسدالله، عارف و شاعر معروف به خاک سپرده شده که در شعر «دیوانه» تخلّص می کرده و مرحوم الفت ادیب و محقّق دانشمند اشعار او را در مجموعه ای چاپ و منتشر ساخته است. از جمله اشعار او است:

خوشتر ز روزگار جنون روزگار نیست

نیکوتر از دیار محبّت دیار نیست/

آن سر که نیست در ره پاکان عشق خداست

شایسته نشیمن دامان یار نیست/

رو دل به عشق ده که به ویرانگی کشد

شهری که در قلمرو این شهریار نیست/

عاقل اگرچه عاقبت از جوی بگذرد

اما مسلّم است که دیوانه وار نیست/

دو تن از شعرای معروف دیگر که در این تکیه مدفون اند، یکی سید عبدالوهاب معروف به «مستشار» و دیگری عبدالحسین ادیب متوفی به سال ۱۳۵۳ هجری است.

تکیه فاضل هندی

در این تکیه بسیاری از علماء و شعرا و دانشمندان از جمله محمدبن تاج الدین حسن اصفهانی از شاگردان مجلسی دوم – که چون در جوانی به هند سفر نموده بود.

به نام فاضل هندی شهرت یافت – مدفون اند. همچنین شاعرِ معاصرِ شاه صفی، به نام نورالله اصفهانی متخلص به «ضیاء» و

متوفی به سال ۱۰۵۲ ه. ق که سنگ بسیار نفیس آرامگاه او در سیل سال ۱۳۳۳ شمسی و ویرانی قبرستان، مفقود گردیده است، در این تکیه مدفون است. این شعر از او است:

ای بت هرزه گرد هر جایی نی برآورده سر به شیدایی

هرزه گردی و باده پیمایی عاقبت می کشد به رسوایی/

بسکه گفتم زبان من فرسود چه کنم پند من ندارد سود

/...

مقبره فیض

در سمت غرب خیابان فیض آرامگاه میرزا عبدالحسین ملقّب به فیض علیشاه اصفهانی قرار دارد که خیابان نیز به نام اوست. فیض متوفی به سال ۱۱۹۴ و یکی از اقطاب بزرگ عالم تصوّف و عرفان است. وی در دارالسلطنه اصفهان متولد شده است و پدر جناب نور علیشاه و مرید سید معصوم علیشاه و مرشد مشتاق علیشاه بوده است. میر محمد صادق ملقب به فیض ثانی و همچنین محمد هاشم استاد مسلپم خط نسخ نیز در این تکیه دفن شده اند.

تکیه مادر شازده

این تکیه مربوط به مریم، دایه سیف الدوله محمد میرزا پسر فتحعلیشاه قاجار بوده است. علاوه بر اینها باید از تکیه بروجردی، تکیه شیخ مرتضی، تکیه ایزد گشتسب، تکیه گلزار و تکیه شیخ زین الدین، آرامگاه شاعر توانا مشتاق اصفهانی، تکیه فاضل اردستانی و بسیاری از تکایای معروف و زیبای دیگر که بستر و آرامگاه شخصیّت های مهم علمی، ادبی و هنری استان و کشور است نام برد.

برای اطلاع بیشتر می توان به کتاب «سیری در تاریخ تخت فولاد اصفهان» تألیف سید مصلح الدین مهدوی مراجعه کرد.

آب انبارهای تخت فولاد

نظر به این که آبهای زیرزمینی در تخت فولاد شور و غیر قابل شرب است. تا چند سال قبل، آب انبارهایی ساخته بودند که آب باران یا آب شیرین چاهها در آن ذخیره می شد و مردم از آن استفاده می کردند، برای این منظور زمینی را به شکل دایره یا مربع به عمق ده متر از سطح زمین و به قطر حدود ده متر حفر کرده کف آن را غیرقابل نفوذ می کردند و سقف آن را با مصالح محکم مثل سنگ و آجر به شکل گنبد می ساختند و از سطح زمین به وسیله پله های آجری به مخزن آب انبار که در عمق زمین ساخته شده بود، راه می یافتند. بدین ترتیب آب باران یا چاه های آب شیرین را در این مخازن جمع آوری می کردند و در تابستان و مواقع دیگر، جهت آشامیدن مورد استفاده قرار می دادند و آب شور چههای منطقه صرف حوض و حوضخانه و شستشو و زراعت می شد. اهم این اب انبارها عبارت اند از: ۱-آب انبار تکیه کازرونی که در سال ۱۳۴۲ شمسی

ساخته شده است. ۲-آب انبار تکیه مجلسی

که بنای آن مربوط به قرن دهم هجری است. ۳-آب انبار لسان الارض که در قرن دهم و یازدهم ساخته شده است. ۴-آب انبار مسجد رکن الملک مربوط به سال ۱۳۲۵ هجری که خطیب، شاعر اصفهان قطعه شعری به این مطلع برای آن ساخته است:

از همت رکن الملک معمور صفاهان شد در مسجدش آب انبار سرچشمه حیوان شد ۵-آب انبار سمائیان که یکی از تجّار محترم و بازرگانان متدیّن اصفهان بوده و در سال ۱۳۶۰ هجری این آب انبار را ساخته است. ۶-آب انبار مسجد مصلّی که از آثار عهد صفویه است و برخی آن را به قبل از صفویه مربوط دانسته اند. ۷-آب انبار قسمت غربی تکیه بابا رکن الدین که آن هم مربوط به قرن نهم و دهم هجری است. بعد از لوله کشی آب اصفهان این آب انبارهای غیر بهداشتی، متروک شد و اهالی از آب لوله کشی استفاده می نمایند.

گورستان تخت فولاد در گذر تاریخ

تخت فولاد پیش از اسلام

حافظ ابونعیم اصفهانی در کتاب خود به نام «ذکر اخبار اصفهان» به قدمت بخشی از تخت فولاد به عنوان «لسان الارض» اشاره می کند و معتقد است آن گاه که خداوند خطاب به آسمانها و زمین فرمود «به میل یا کراهت بیایید» زمین اصفهان به خداوند جواب گفت و از این روی زبان زمین یا «لسان الارض» نامیده شد. بنابراین قدمت و اهمیت لسان الارض در تخت فولاد با خلقت آسمان و زمین آغاز می شود. این مطلب نشانگر سابقه تاریخی این زمین مقدس بوده و حکایت از آن دارد که این مکان قبل از اسلام نیز مورد توجه و عنایت مردم شهر اصفهان بوده است. در کتاب «نصف جهان فی تعریف الاصفهان» آمده

است که در لسان الارض قبری موجود است که به قبر «یوشع نبی» شهرت دارد. در واقع وجود این قبر نیز در ناحیه لسان الارض قدمت این منطقه را به پیش از اسلام باز می گرداند.

قرنها قبل از اسلام، زمانی که بخت النصر قوم یهود را از فلسطین کوچانیده و به آزار و اذیت آنها پرداخته بود، کوروش پادشاه هخامنشی ایران، یهودیان را از اسارت بابل نجات داد و آنهارا به ایران کوچ داد و تعدادی از آنها را در اصفهان ساکن گردانید. این یهودیان برای خود شهری به نام «یهودیه» احداث کردند که در محل «جویباره» فعلی اصفهان واقع بوده است و هنوز تعدادی از آنها در این منطقه زندگی می کنند. چنانکه گفته می شود دو تن از پیامبران و پیشوایان مذهبی آنان به نامهای «شعیا» و «یوشع» در اصفهان وفات یافته و به خاك سپرده شدند. «شعیا» در امامزاده اسماعیل در محله گلبهار و «یوشع» در تخت فولاد در اراضی لسان الارض مدفون گردید. مردم اصفهان «یوشع» مدفون در لسان الارض را «یوشع نبی» می دانند و او را به عنوان یکی از پیامبران بنی اسرائیل می شناسند؛ اما در منابع یهودی اشاره ای نشده است که «یوشع» از پیامبران یهود در اصفهان مدفون باشد. با توجه به تحقیقاتی که اخیراً انجام شده مشخص گردیده که «یوشع نبی» مدفون در تخت فولاد از بزرگان و روحانیون و فردی قدیس در قوم بهود بوده و در طول تاریخ چه قبل از اسلام و چه بعد از آن مورد توجه یهودیان و مسلمانان بوده است. بهرحال وجود مقبره «یوشع» می تواند نشانگر سابقه طولانی سرزمین تخت فولاد باشد.

تخت فولاد در قرون نخستین اسلامی

اصفهان

تا اوایل سده چهارم هجری تخت سلطه خلفای عباسی بوده تا آنکه «مرداویج زیاری» از حکمرانان آل زیار در سال ۳۱۶ ه. ق آنرا فتح می نماید. وی در راستای زنده کردن آیین های ایران باستان، در هنگام جشن سده (دهم بهمن ماه) آتش بازی و جشن بزرگی را در زمینهای میان زاینده رود و هزار دره که اراضی تخت فولاد و لسان الارض را در میان می گیرد بر پا می نماید. بر طبق این مطلب به گمان قوی تخت فولاد در آن زمان زمین لم یزرعی بیش نبوده است. در دوران آل بویه نیز «پولاد» از دلاوران و سرداران نامی دیالمه تختی سنگی در مکانی بین پل خواجو و دروازه تخت فولاد به نام خود ساخته و بر آن می نشسته و کشتی گیران و پهلوانان در برابر او بر زمین مسطحی به کشتی می پرداختند. از قرن اول تا سوم هجری آثاری در تخت فولاد به دست نیامده است، امااز قرن چهارم به بعد شواهدی بر تاریخ تخت فولاد موجود است. در جریان تعمیراتی که در تکیه بابارکن الدین و برخی تکایای تخت فولاد صورت گرفته تعدادی آجر نوشته منقوش به طرحهای تزیینی و خطوط به دست آمده که نشانگر معماری و هنر عهد دیالمه و سلجوقیان می باشد این آجرها به خطوط کوفی و گل و بوته های تزیینی منقوش است و بررسی ومقایسه آنها با سایر نمونه های خط و طرح آجر نوشته های ابنیه تاریخی ایران نشان می دهد که این آجرها متعلق به دوره های مختلف از قرن چهارم تا ششم هجری می باشند.

همچنین سنگ قبوری نیز متعلق به قرون چهارم و پنجم هجری در این منطقه توسط سازمان

میراث فرهنگی یـافت شـده است. تـا دو دهه پیش نیز در محـل لسـان الارض ساختمانی بر قبر «یوشع» وجود داشت که به گفته برخی باستان شناسان در بعضی از قسمتهای آن آثار آجری سبک دیلمی به خوبی آشکار بود.

تخت فولاد در قرون پنجم تا نهم هجری

در قرنهـای پنجم تـا نهم هجری مزار تخت فولاـد یکی از جایگاههای عبادت و ریاضت بوده و عرفا و صوفیان و عبادو زهاد در آنجا برای خود عبادت خانه ساخته بودنـد و در آنها شب و روز به عبادت و راز و نیاز با خداونـد متعال مشـغول بودند، چنانچه «کمال الدین اسماعیل اصفهانی» شاعر معروف، در یکی از همین عبادت خانه های تخت فولاد به دست مغولان کشته شد.

در قرن هفتم و هشـتم هجری عـده ای از عرفـای بزرگ که در آن عهـد عموماً به «بابـا» و «عمو» شـهرت داشـتند در این مکان متبرک ساکن بوده اند که مهمتر از همه آنها «بابا رکن الدین»، عارف و صوفی معروف می باشد. پس از وفات بابارکن الدین، وی را در تخت فولاـد به خـاک سپردنـد و از آن پس این نـاحیه به نـام «مزار بابارکن الـدین» شـهرت یافت و مزار وی جایگاه ریاضت و عبادت عرفا و پارسایان گردید.

تخت فولاد در دوره صفویه

تاریخچه

پس از دفن بابارکن الدین تا عهد صـفویه گاهی بزرگان دیگری در تخت فولاد دفن می شدند، اما یقیناً تخت فولاد گورسـتان رسمی شهر اصفهان محسوب نمی شده است و هر یک از محلات شهر اصفهان برای خود گورستان محلی داشته اند.

دوره صـفویه را می توان اوج شـهرت و اعتبـار تخت فولاـد دانست. احـداث مصـلای بزرگ شـهر و بنـای عظیم و زیبای مقبره بابارکن الـدین، این گورسـتان را در کانون توجه امرا و علما و مردم قرار دارد و روز به روز بر آبادانی آن افزوده شـد. هر چند اصـفهان در دوره صـفویه به استثنای امامزاده ها و مقابر خصوصی، دارای دوازده گورستان بزرگ بود لیکن گورستان بابارکن الدین با دفن

علمای بزرگی چون میرفندرسکی و ... اهمیت ویژه ای یافت. دراین دوران این محدوده گسترش زیادی یافته و چنانکه از نوشته های شاردن بر می آید در این محدوده علاوه بر تکیه و خانقاه و بقعه، کاروانسرا، باغ، مهمانسرا، مسجد، مصلی، آب انبار و یخچال نیز وجود داشته است.

اوایل دوره صفوی

در سال ۹۵۹ ه. ق مقارن سلطنت شاه طهماسب صفوی، فولاد بن استاد شجاع حلوایی مشهور به «بابا فولاد» از عرفای مورد علاقه مردم اصفهان در گذشت و در این سرزمین به خاک سپرده شد. از نیمه دوم قرن دهم هجری به تدریج تخت فولاد رونق یافت و عده ای از مردم اصفهان در جوار قبر بابارکن الدین و یا در جوار مصلای اصفهان به خاک سپرده شدند. در زمان شاه عباس اول که اصفهان به پایتختی ایران برگزیده شد تخت فولاد به سبب وجود مزار بابارکن الدین که از عرفا و صوفیان بنام بود مورد توجه بیشتری قرار گرفت، چنانچه علمای بزرگی همچون «شیخ بهایی» به مزار بابارکن الدین احترام زیادی می گذاشتند و برخی از علما و عرفا همچون «میرفندرسکی» آن سرزمین را برای عبادت و ریاضت خود برگزیده بودند. «تکیه بابارکن الدین» در این زمان به سبب ارادت خاص شاه عباس به وی، موقعیت ممتازی داشت. در این دوره تکایایی چون «تکیه میر فندرسکی»، «تکیه درویش صادق»، «تکیه محمد علی بیک ناظر» ومحور تاریخی تخت فولاد شامل بازار، کاروانسرا، مسجد، حمام تکیه و گورستان در جهت شرقی – غربی شکل گرفت که این محور تاریخی در کنار جاده اصفهان به شیراز واقع شده بود. ساختمان «مصلای تخت فولاد» و «تکیه لسان الارض» نیز احتمالاً

در همین سالها ساخته شده اند. در نیمه دوم قرن یازدهم هجری تکایای بسیاری در تخت فولاد ساخته شد، که از جمله این تکایا «مقبره الله وردیخان»، «تکیه فاضل اردستانی» و «تکیه ملامحمد زکی» را می توان نام برد.

اواسط دوره صفوی

در حدود سال ۱۰۶۸ ه. ق شاه عباس دوم پل تاریخی «حسن آباد» یا «حسن بیگ» را که امروز به نام «پل خواجو» معروف است و در آن زمان سنگی و خیلی کوچکتر از پل فعلی بود، به صورت و عظمت کنونی تجدید نمود. وی به پیروی از اندیشه های شاه عباس اول، به بخش جنوبی پل خواجو توجهی خاص مبذول نمود. گروهی از زرتشتیان از قدیم الایام در اصفهان می زیسته اند که در اوایل دوره صفویه در محلی زرتشتی نشین در غرب تخت فولاد موسوم به «گبرآباد» ساکن بوده اند و قبرستانی نیز در این منطقه داشته اند. (خیابان «آپادانا» که هنوز در افواه مردم اصفهان به این نام خوانده می شود، به این مناسبت نامگذاری شده بود) شاه عباس ابتدا دستور می دهد تا در حدود جلفای اصفهان، زمین و مکانی برای سکونت به آنها داده شود و زرتشتیان به این قسمت از جلفا نقل مکان نمایند، سپس دستور احداث کاخها و باغهای متعددی مانند: «عمارت هفت دست»، «تالار آیینه خانه»، «قصر نمکدان»، «باغ گلستان»، «عمارت دریاچه» و ... را می دهد و خیابانی نیز از جنوب پل خواجو به سمت راه شیراز احداث می گردد که در حال حاضر «خیابان فیض» نام دارد. وی همچنین دستور طرح اندازی چهار باغی بزرگ در جاده اصفهان به شیراز را می دهد. این چهار باغ که از جنوب پل حسن آباد آغاز شده و به

دروازه تخت فولاد ختم میشده به «چهار باغ گبرآباد» معروف بوده و شامل باغهای زیر بوده است: ۱-در جانب شرق و دو طرف پل، باغ و قصری مشرف بر زاینده رود به نام «باغ کاج» وجود داشت که بعدها در فتنه افغان، چون محمود غلجایی مدتی از بیم طغیان اهالی پایتخت در این باغ به سر می برد به «باغ محمود» معروف گردید. ۲-در مقابل این باغ و غرب خیابان، باغی وسیع با عمارتی به نام «باغ مستوفی» وجود داشت و به باغ گلستان که در کنار تالار آیینه خانه مشرف به زاینده رود بود متصل می شد. ۳-«باغ نگارستان» که ساختمانها و دریاچه ای بزرگ داشت، در جنوب باغ های فوق الذکر و در جانب غرب این خیابان واقع بوده است. ۴-«باغ انارستان» در جانب شرق و روبه روی باغ نگارستان قرار داشته است.

دو باغ اولی در مقابل یکدیگر بنا شده بود و حوضی بزرگ و آبشاری جلوی سر در این باغها در وسط خیابان وجود داشت در مقابل سر در دو باغ انارستان و نگارستان نیز در وسط خیابان حوض و آبشار دیگری وجود داشت. خیابان فیض نیز در آن زمان به مراتب وسیعتر از خیابان فعلی بوده و ظاهراً «بابارکن الدین» نام داشته و سردرها و قصرها و چهار باغ بزرگ در دو طرف آن ساخته شده بود. در زمان شاه سلیمان صفوی محدوده گورستان تخت فولاد به حداکثر وسعت خود رسیده، به طوری که گفته می شود در این زمان ۴۰۰ تکیه و خانقاه وجود داشته است. آنچه مسلم است گسترش شهر صفوی تا دروازه آن زمان (دروازه صفوی) ادامه یافته و

بنـابراین تخت فولاـد از محلات خارج شـهر محسوب می شـده است. از تکایایی که در زمان شاه سـلیمان صـفوی ساخته شـد، «تکیه میرزا رفیعا» و «تکیه خوانساری» را می توان نام برد.

اواخر دوره صفوی

از اواخر دوره صفوی به خصوص زمان شاه سلطان حسین تخریب تکایای تخت فولاد آغاز می شود. ملامحمد باقر مجلسی که از علمـای بزرگ اواخر عهـد شـاه سـلیمان و اوایل سـلطنت شاه سـلطان حسـین بود، حکم نمود که طایفه متصوفه را که در آن وقت زیاد شده بودند از شهر اخراج نموده و بسیاری از تکایا و خانقاهها را خراب نمودند. در این زمان تکایای «آقا سید رضی شیرازی»، «میر سید اسماعیل خاتون آبادی»، «ملا محمد فاضل سراب» و «سید ابوالقاسم خواجویی» ساخته شدند.

تخت فولاد در دوره افشاریه و زندیه

هنگـامی که اصـفهان به محاصـره افغانهـا در آمـد تخت فولاـد متحمـل تخریب فراوان شـد. در حمله افـاغنه به اصـفهان بناهای بسـیاری ویران شد و سنگ قبرهای فراوانی معدوم گردید. همچنین برای ساختن حصار شهر برخی از تکایا ویران شد و پس از آن به دنبال سـقوط اصفهان و فاجعه کشتار مردم و شیوع بیماریها و کاسته شدن از جمعیت شهر، تخت فولاد مورد بی توجهی قرار گرفـت و بـه سـوی ویرانی پیش رفت. در واقـع سـقوط دولت صـفویه و بی تـوجهی هـای دولت هـای افشـاریه وزنـدیه به اصفهان سبب شد ابنیه موجود در تخت فولاد در معرض انهدام قرار گیرد.

در دوره افشاریه و زنـدیه بنای مهمی در تخت فولاد ایجاد نشد، باغهای دیدنی آن رو به نابودی گذاشت و بر سـر مزار علمای بزرگی چون «بهاالـدین محمـد اصـفهانی (فاضل هندی)» و «ملا محمد اسـماعیل خواجویی» بنایی احداث نگردید. تنها یادگار این دوره چند بقعه و چهار طاقی کوچک بود که از جمله به "بقعه فیض" می توان اشاره کرد.

تخت فولاد در دوره قاجاریه

اوایل دوره قاجار

با به سـلطنت رسـیدن فتحعلی شاه قاجار و انتخاب «محمد حسـین خان صدر اصفهانی» ابتدا به سمت حاکم اصفهان و سپس به سمت صـدر اعظم فتحعلی شاه، تخت فولاد رونقی دوباره گرفت. محمد حسـین خان صدر که مردی دیندار و نیکوکار بود در آبادانی شـهر اصـفهان بسـیار کوشید و مدارس و مساجدی را بنا نمود. وی و سپس فرزندش «عبدالله خان امین الدوله» در مقام احیا و تعمیر آثار صـفوی از جمله «چهار باغ گبر آباد» برآمدنـد و به تقلید از صـفویه، چهارباغی را از دروازه حسن آباد تا پل خواجو و سپس از پل خواجو تا

کاروانسرای تخت فولاد طرح ریزی کرده و آنرا «چهارباغ امین الدوله» یا «چهارباغ امین آباد» نامیدند. در این زمان تکیه و باغی زیبا برای شاعر و عارف وارسته آن روزگار «آقا محمد کاظم و اله اصفهانی» از خوشنویسان مشهور خط شکسته و تعلیق احداث شد، همچنین «تکیه مادر شاهزاده» بر سر مزار «مریم بیگم» دایه «سیف الدوله» حاکم وقت اصفهان و فرزند فتحعلی شاه قاجار بنا گردید. در نقشه چریکف که قدیمی ترین نقشه موجود از اصفهان است و در سال ۱۸۵۱ میلادی تهیه شده از باغهای صفوی کنار محور خیابان فیض و کاخهای موجود در آن و همچنین ابنیه و تکایای تخت فولاد نیز یاد شده است. این منطقه در این زمان نیز جزو نواحی خارج از شهر محسوب می شده است. در عناوین این نقشه دو روستا به نامهای ده کوله پارچه و ده تخت فولاد مشخص شده اند که این دو روستا هسته اولیه محله های کوله پارچه و تخت فولاد اصفهان را تشکیل می دهند.

اواسط دوره قاجار

در زمان سلطنت محمد شاه و ناصر الدین شاه قاجار که در اغلب آن «ظل السطان» فرزند ناصر الدین شاه حکمران اصفهان بود بسیاری از بناهای صفوی تخت فولاد به عمد تخریب شده و از بین رفت. در این زمان تکایای بسیاری نیز ساخته شد که اغلب آنها به خاطر مقبره علمای معروف و مجتهدین بزرگ شهر اصفهان بود. از جمله تکایای مهم و قابل ذکر «تکیه حاج محمد جعفر آباده ای»، «تکیه شهشهانی» و «تکیه آقا سید محمد ترک (جهانگیر خان قشقایی)» هستند. گورستان تخت فولاد در این زمان بار دیگر به عنوان مهمترین گورستان شهر اصفهان

مورد توجه مردم و بزرگان شهر اصفهان واقع شد.

اواخر دوره قاجار

در این زمان ثروتمندان نیکوکار همچون «میرزا سلیمان خان رکن الملك شیرازی»، «میرزا ابراهیم ملك التجار»، «میرزا محمد تقی تاجر نقشینه» و «محمد حسین تاجری کازرونی» به ساختن و یا تعمیر مساجد و تکایا در تخت فولاد اهتمام ورزیدند. «مسجد و آب انبار رکن الملك» به دستور میرزا سلیمان خان رکن الملك شیرازی نایب الحکومه ظل السلطان حاکم اصفهان در تخت فولاد بنا شد. وی همچنین دستور داد...

بقعه ای برمزار «آقا محمد بید آبادی» بنا شود. ملك التجار «تکیه ملك» را برای «آخوند ملاـ محمد کاشانی» بنا کرد و «کاروانسرای تخت فولاد» را مرمت نمود.

محمد حسین کازرونی هم «تکیه کازرونی» را برای «ملا عبدالکریم گزی» بنا نمود و آب انباری در مقابل آن ساخت و «میرزا محمد تقی نقشینه» به تعمیر «تکیه خوانساریها» و «مصلای تخت فولاد» مبادرت نمود.

در کنار این فعالیت ها برای علما و عرفای بزرگ آن زمان تکایای «میرزا ابوالمعالی کلباسی»، «صاحب روضات»، «تویسرکانی»، «ریزی»، «آغاباشی»، «حاج آقا مجلس» و «امین» ساخته شد. همچنین خوانین بختیاری در جوار تکیه میر «تکیه بختیاریها» را برای خود بنیاد نهادند. همزمان با این تحولات به تدریج گورستان تخت فولاد رو به گسترش نهاد و تکایا و گورستانها از قبور آکنده گردید.

تخت فولاد در دوره پهلوی

در دوران پهلوی تکایایی در تخت فولاد و به دست خیرین آن روزگار بناشد که اغلب برسر مزار علما و بزرگان آن بقعه ای احداث شده بود. از جمله تکایای مهم این دوره می توان به تکایای «آقا سید محمد لطیف خواجویی»،

«زرگرها»، «سید العراقین»، «امام جمعه»، «آقا باقر قزوینی»، «ایزدگشسب»، «بروجردی»، «حجت نجفی»، «گلزار» و «مقدس» اشاره کرد.

در اواخر حکومت پهلوی

ظرفیت گورستان تخت فولاد تکمیل شده و جایی برای دفن اموات جدید و جوابگویی به نیاز شهر پرجمعیت اصفهان وجود نداشت.

دراین زمان احداث فرودگاه اصفهان در اراضی جنوب تخت فولاد و احداث خیابانهای سعادت آباد و فیض موجب گسیختگی بافت تاریخی تخت فولاد شد.

از دیگر آسیبهای تخت فولاد در عهد پهلوی ساخت و ساز در محدوده تخت فولاد و نواحی پیرامون آن بود. در این دوران با گسترش شهر به ویژه به سمت جنوب، قسمتهایی از اراضی تخت فولاد به کاربری های دیگری همچون محله های مسکونی و مراکز دولتی مانند مدارس، مراکز درمانی و بهزیستی، بانک ها و ... تبدیل شد که بر روی زمینهای کشاورزی و بقایای باغها و عمارات عصر صفوی احداث شدند. در جریان توسعه مناطق مسکونی در درون بافت تاریخی تخت فولاد، تخریب و تصرف قبرستانها و تکایای تخت فولاد نیز سرعت بیشتری گرفت که عمدتاً با بی تفاوتی مقامات دولتی بویژه شهرداری وقت همراه بود. در دوره سلطنت رضاشاه دفن اموات در قبرستانهای شهر ممنوع گردید و کلیه قبرستانهای داخل شهر تسطیح و تخریب شده و تخت فولاد به عنوان تنها گورستان شهر مورد استفاده قرار گرفت. بسیاری از تکایا مملو از قبور شد و زمینهای کشاورزی و بایر نیز به گورستان و تکیه تبدیل شد. از آخرین وقایع مهم تخت فولاد در این دوران دفن شهدای انقلاب در تخت فولاد به ویژه در نزدیکی لسان الارض بود. این شهیدان کسانی بودند که علیه رژیم پهلوی دست به مبارزه زده و به دست ماموران رژیم به شهادت رسیده بودند. عطر حضور لاله های انقلاب از این پس

رنگ وبویی دو چندان به تخت فولاد بخشید و مامنی شد برای حفظ یادها و تجدید میثاق با آرمانهای ایران اسلامی

تخت فولاد در دوره معاصر

همزمان با انقلاب اسلامی و مدتی پس از آن جنوب تکیه لسان الارض به نام «گلستان شهدا» نامیده شد. با شروع جنگ ایران و عراق در سال ۱۳۵۹ ه. ش و افزایش تعداد شهداء، تکایای مجاور همچون «لسان الارض»، «کوهی» «بروجنی ها» و «ملک» تجمیع شده و توسعه یافت و به گلستان شهدا ملحق گردید. از طرف دیگر پس از احداث گورستان جدید باغ رضوان در شرق شهر اصفهان و در نزدیکی روستای «گورت» در مسیر جاده اصفهان – یزد، دفن اموات در تخت فولاد به طور کلی ممنوع شد و فقط شهدا در گلستان شهدای تخت فولاد به خاک سپرده شدند. با ممنوعیت دفن اموات در سال ۱۳۶۳ ه. ش تخت فولاد به تدریج متروکه شد و آهسته آهسته رونق خود را از دست داد. بدون سرپرست ماندن تخت فولاد سبب حضور عناصر خلافکار در محیط های بسته این محدوده گردید. از طرف دیگر با متروکه شدن تخت فولاد، به تدریج تکایا و بقاع و آثار موجود در تخت فولاد در معرض تخریب قرار گرفتند.

این مسأله سبب شد نگرانی های وسیعی در بین مردم علاقمند به تخت فولاد به ویژه علما و چهره های علمی و ادبی اصفهان ایجاد شود. شهرداری اصفهان در پاسخ به خواست مردم و علما در سال ۱۳۶۹ با تشکیل هیات امنا متشکل از علما و نویسندگان و علاقمندان تخت فولاد به برنامه ریزی و تصمیم گیری برای تخت فولاد پرداخت. این اقدامات منجر به تاسیس مرکز ساماندهی تخت

فولاد در سال ۱۳۷۲ گردیـد که پس از مـدتی نام آن به «مجموعه فرهنگی مـذهبی تخت فولاد» تغییر یافت. «مجموعه فرهنگی مـذهبی تخت فولاـد که تابع شـهرداری اصـفهان بود با اقـدامات همزمان فرهنگی و عمرانی به سامانـدهی و معرفی تخت فولاد پرداخت. سازمـان میراث فرهنگی بـا ثبت محـدوده تخت فولاد در سال ۱۳۷۵ به عنوان آثـار ملی ایران توجه خاصـی را به این محدوده مبذول داشت.

در این سالهـا ضـمن تاکیـد بر حفـظ بافت تاریخی و آثار ارزنـده دوره های گذشـته، تکیه ها و اتاقهای فاقـد ارزش معماری و تاریخی تخریب شـد تا محیط امن خلافکاران از میان برود. از طرف دیگر با زیباسازی محیط تخت فولاد و احـداث فضای سبز و تعمیر و بازسـازی تکایـا و ساختمانهـای تـاریخی ارزشـمند، ایـن محـوطه تـاریخی احیـا گردیـد. از دیگر اقـدامات «مجمـوعه فرهنگی مـذهبی تخـت فولاـد» در ایـن سالهـا احـداث بقعـه بر سـرمزار مشـاهیر تخت فولاـد از قبیـل «حـاج آقـا رحیم اربـاب»، «جهانگیرخان قشـقایی»، «استاد جلال تاج اصفهانی»، «شهید آیت ا.. اشرفی اصفهانی»، «ملا محمد اسماعیل خواجوئی»، «فاضل هنـدی» و «آقـا محمـد بیـد آبـادی» بوده است، همچنین بیشتر تکایـای تخت فولاـد و بقعه هـای علمـا مورد تعمیر و مرمت قرار گرفتند.

تکیه های گلستان شهدا

تاریخچه گلستان شهدا

اصـفهان یکی از زیبـاترین شـهرهای تـاریخی جهـان به شـمار میرود و طی قرون متمـادی کـانون فرهنگ، دانش و هنر ایرانی- اسـلامی بوده است. این شـهر پس از اسـلام به آرامی رشـد و گسترش پیـدا کرد و در سه دوره تـاریخی آل بویه، سـلجوقیان و صفویان پایتخت این دولت ها و فرهنگ اسـلام و تشیّع محسوب می شـد. سـتاره اقبال اصـفهان در روزگار صـفویه درخشـش بیشتری پیدا کرد و مساجد،

مدارس، عمارات و ابنیه عالی، قصرها، میدان ها، باغ ها و تفرجگاه ها، کاروانسراها، محلّات و مزارات باشکوهی در این شهر ساخته شد. آن گونه که کَمْپفر سیاح آلمانی که در آن عصر از اصفهان دیدار داشته است می نویسد:» وسعت این شهر چندان است که آن را بزرگترین شهر آسیا در این سوی گنگ می توان به حساب آورد.«

شهر اصفهان در این روزگار تجلّی گاه ظهور استعداد و نبوغ جلوه های ارزشمند و بلند مرتبه علم و ادب و هنر بود و با جذب استعدادهای شکوفان فرهنگی و تمدنی دیگر شهرها هزاران دانشمند و ادیب و هنرمند را در خود پرورش داد و جایگاه ابدی آنان این شهر گردید. افرادی همچون صاحب بن عَبّاد، ابونُعیم اصفهانی، جمال الدّین عبدالرّزاق و کمال الدّین اسماعیل، مافروخی اصفهانی، بابارکن الدّین بیضاوی، حکیم میرابوالقاسم فندرسکی، آقا حسین خوانساری، آقاجمال خوانساری، بهاءالدّین محمّد اصفهانی (فاضل هندی)، حکیم ملّااسماعیل خواجویی، حکیم آقا محمّد بیدآبادی، سیّد محمّد باقر خوانساری چهارسوقی، آخوند کاشی و جهانگیرخان قشقایی به اوج شکوه علمی دست یافته و در این شهر آرمیده اند.

پس از اسلام اصفهان گورستان های بسیاری همچون آبخشان، طوقچی، سُنبلان و تخت فولاد همچون صدفی این استوانه های دانش و تقوا را در خود جای داده، به ویژه قبرستان تخت فولاد مدفن بسیاری از این علما و دانشمندان، شعرا، هنرمندان و ستارگان علم و ادب اصفهان روزگار صفویه می باشد. به همین سبب این گورستان از نظر فرهنگی، تاریخی و هنری جایگاه ویژه ای در میان مزارات جهان اسلام پیدا کرده و پس از گورستان وادی السلام نجف، دومین مزار مقدّس شیعه محسوب می گردد. همزمان با پیروزی انقلاب اسلامی در میان تکایای شرقی

تخت فولاد، مزار نوینی شکل گرفته که به نام گلستان شهدای اصفهان نامگذاری شده است. این مزار مقدّس مدفن دلیر مردان شب شکن و استوانه های سترگ و جلوه های روشن فداکاری و خودگذشتگی می باشد. دلاورمردانی که برخی از آنان پس از چند سال مجاهدت در جبهه های جنگ هشت سال های که توسط مزدوران پلید و جنایتکار استکبار جهانی بر ملّت ایران تحمیل گشته بود، در برابر دشمن متجاوز از خاک ایران اسلامی دفاع کردند. این تندیس های مقاومت و نهادهای فداکاری با ایثار خون خود همچون مجاهدان و شهدی صدر اسلام عمّاربن یاسر، مالک بن اشتر، خُزیمه بن ثابت ذوالشهادتین و حُجربن عدی کِنْدی نهال نو پای اسلام را سیراب کردند و با جانفشانی های خود حماسه های شگرفی را بر جای گذاشتند و میهن اسلامی را از خطر دشمن متجاوز مصون و محفوظ داشتند. شهدای انقلاب اسلامی با بهره گیری از اندیشه والای مکتب عاشورا به امام حسین و یارانش اقتدا کردند. این اسطوره های مقاومت با فداکردن کالبد و شمع وجود خود راه چندین ساله سیر و سلوک عارفان را یک شبه پیمودند و عند ربهم یرزقون متنعم گردیدند. اکنون مائیم و این خیل شهیدان در پیش روی ما که فرهنگ سرخ شهادت و راه شهیدان شاهد تاریخ را که در طول تاریخ تداوم دارد، باز شناخته آن را پاس داریم زیرا تداوم راه آنان مرهون فداکاری و از خودگذشتگی و اتصال به ریسمان محکم مکتب شهادت و شهید پروری است، آن گونه که امام خمینی فرموده است: «تربت پاک شهیدان است که تا قیامت مزار عاشقان و عارفان و دلسوختگان

و دارالشفای آزادگان خواهدبود.» مطالبی که در پیش رو دارید مراحل شکل گیری گلستان شهدای اصفهان را بررسی کرده است. بخش نخست به معرفی تکایی کهن و برخی از اسطوره های علم و تقوا که در آن آرمیده اند، می پردازد و در بخش دوم به ترتیب زمانی قطعه های گوناگون گلستان شهدا معرفی گردیده و شرح مختصری از زندگی و افکار برخی از این اسوه های مقاومت و سردارانی که در دفاع مقدّس ملّت ایران مؤثر بوده اند، پرداخته شده است. امید است کاستی ها را اهل تحقیق بر ما ببخشایند. در پایان از همراهی های برادر جانباز علیرضا شاه سنایی تشکر و قدردانی می نمایم اگر نبود یاری و همراهی وی این مهم به انجام نمی رسید.

تکایای کهن

تاریخچه تکایای کهن

گلستان شهدا از تکایی نوینی می باشد که از چندین تکیه کهن تشکیل شده و گسترش آنها از دوران پیش از انقلاب اسلامی آغاز شده است، این تکایا عبارت بودند از:

تکیه لسان الارض

در شمال گلستان شهدای امروزی می باشد، و مقبره منسوب به یوشع نبی و مسجد لسان الارض (زبان زمین) در آن قرار دارد. این تکیه از تکایی کهن قبرستان تخت فولاد است و تا سال ۱۳۶۱ شمسی عمارات و دیوارهای مخروبه قدیمی و آب انباری کهن با گنبدی بزرگ در غرب مسجد وجود داشت. (جلال الدّین همایی، تاریخ اصفهان مجلّد ابنیه و عمارات (فصل تکایا و مقابر)، تهران، نشر هما، ص ۴۸۷). برخی از مدفونین در آن عبارتند از:"سیّد عبدالباقی موسوی"، کلانتر اصفهان و از اطبا و شعری اصفهان متولد ۱۱۱۷ ه. و متوفی ۱۱۷۱ ه. می باشد. (مصلح الدین مهدوی، سیری در تخت فولاد اصفهان، اصفهان، انجمن کتابخانه های عمومی اصفهان، ۱۳۷۰ ش، ص ۱۸۹). "میرزا محمّد نواب لاهیجانی"، فرزند میرزا محمّد باقر نواب، متوفی ۱۲۶۰ هجری می باشد. (میرزا محمّد علی معلم حبیب آبادی، مکارم آلاثار، به کوشش حاج سیّد محمّد علی روضاتی، اصفهان، چاپ نشاط، ۱۳۶۴ ش. جلد چهارم، ص ۱۲۳۳). "استاد جلا ل الدّین همایی"، فرزند میرزا ابوالقاسم محمّد نصیر، شاعر و عارف و حکیم متخلص به» طرب «. وی پس از کسب مقدمات علوم ادبی نزد پدر و استادان بزرگ حوزه اصفهان آقا شیخ علی یزدی، میرزا احمد اصفهانی، ملاّ عبدالکریم گزی، آیهاللّه سیّدمهدی درچه ای، آیهاللّه حاج میر محمّد صادق خاتون آبادی، حکیم ملاّجواد آدینه ای، حکیم شیخ محمّد خراسانی، آیهاللّه میرزا علی آقای شیرازی، آیهاللّه سیّد محمّد باقر درچه ای، آیهاللّه

حاج آقا رحیم ارباب، حکیم ناصر حکمت و حاج میر سیّدعلی جناب کسب علم نمود و از آیهاللّه شیخ محمّد حسین فشارکی اجـازه اجتهـاد و روایـت گرفت. مرحـوم همـایی پس از تـدریس در حـوزه اصـفهان در سـال ۱۳۰۷ ش. بـه تهران رفـت و در دارالفنون به تـدریس مشغول شد و در ۱۳۱۴ ش. برای تـدریس در دانشـکده ادبیات دانشـگاه تهران دعوت شد. از جمله آثار وی: کتاب بـدیع آسـمان و زمین در هیأت، میراث دوره کامل دسـتور زبان فارسـی تاریـخ ادبیات فارسـی در پنج مجلد، تاریخ اصفهان که بخش هنرمندان و فصل تکایا و مقابر آن چاپ شده، یک دوره فلسفه، یک دوره معانی و بیان فارسی، غزالی نامه، تصـحیح ولدنامه، تصـحیح التفهیم، تصـحیح مصـباح الهدایه و مفتاح الکفایه، تصحیح نصیحه الملوک، تصحیح دیوان مختاری غزنوی، مختاری نامه، شـرح احوال سـروش اصـفهانی، کتاب قواعد نقد به فارسـی، شـرح مشکلات ابیات مولوی، مولوی نامه، شرح حـال طرب، خیـامی نامه، رساله در مقام حافظ، رساله در مبعث رسول اللّه، دو رساله در فلسـفه اسـلامی، رساله در تاریخ علوم اسـلامی، اسـرار و آثار واقعه عاشورا، (سیّد محمّد باقر کتابی، رجال اصفهان، امور فرهنگی شهرداری اصفهان و انتشارات گل ها، ۱۳۷۵ش. ص ۴۶۹؛ مهدی محقق، همائی نامه، تهران، انجمن اسـتادان زبان وادبیات فارسی، ۱۳۵۵ ش، ص ۳۸. دیوان اشـعار. استاد همایی) سرانجام در ۶ رمضان ۱۴۰۰ ه. ق. مطابق شـنبه ۲۸ تیرماه ۱۳۵۹ ش. بـدرود حیـات گفت و در این مکان مـدفون گردیـد. "حـاج آقـا میرزا هاشـمی"، فرزنـد سـیّد محمّـد تقی از اعقـاب میرلوحی سبزواری. وی امـام جمـاعت مسـجد کازرونی در خیابان عباس آباد بود. وی پس از کسب علوم و

معارف در قم و نجف به توصیه آیهاللّه حکیم به اصفهان بازگشت و سرانجام در ظهر روز بیست و یکم رمضان ۱۴۰۷ ه. بدرود حیات گفت و در کنار دو فرزند شهید خود حسن و حسین هاشمی به خاک سپرده شد. (مصلح الدین مهدوی، سیری در تخت فولاد، ص ۱۹۰)-"حجهالاسلام و المسلمین حاج سّید محمّد بهشتی نژاد"، وی عالمی مهربان و متخلق و در مسجد بهشتی (سرجوی شاه - قرچقه) در خیابان آیهاللّه کاشانی و مسجد حجه بن الحسن (عج) در کوچه دنبال جوی شاه امام جماعت بود. مرحوم حاج سیّد محمد در امور اجتماعی شرکت فعال داشت و دعای ندبه وی در صبح های جمعه در هیأت مهدویه اثنی عشری مشهور بود و در کمک رسانی کاروان وحدت و مهدویه به جبهه های جنگ تحمیلی عراق علیه ایران نقش مهمی داشت. از جمله آثار وی کتاب پرسش و پاسخ های اعتقادی می باشد. این عالم ربانی در ۱۴ شعبان ۱۴۰۹ ه. مطابق با ۱۳۶۸ / ۱ / ۱ ش. بدرود حیات گفت و در این مکان دفن گردید. -"حجهالاسلام سیّد تقی هاشمی دهسرخی"، فرزند سیّد حسین، امام جماعت مسجد لسان الارض، متوفی در ۱۸ رجب۱۴۱۱ ه. مطابق با ۱۳۶۹ / ۱۱ / ۱۵ ش. می باشد.

تکیه فاضل هندی

یکی از مزارات متبرک و مقدس و بزرگ تخت فولاد بوده است که در روزگار صفویه شکل گرفته است و به سبب مقبره فاضل هندی و ملاّ محمّد نائینی به آن فاضلان می گویند. این تکیه اکنون در جهت غرب گلستان شهدا تا سردر ورودی از خیابان فیض قراردارد. برخی از مدفونین در آن عبارتند از:-"میرزا نوراللّه کفرانی"، شاعر ادیب، متخلص به

ضیاء، معاصر با شاه عباس اول صفوی و از نویسندگان دیوانی بود. -عباس بهشتیان، بخشی از گنجینه آثار ملی، اصفهان، انجمن آثار ملی اصفهان، چاپخانه حبل المتین، ۱۳۴۱ ش، ص ۷۹. -"بهاءالدین محمّد بن حسین اصفهانی"، مشهور به فاضل هندی، متولد سال ۱۰۶۲ ه. ق. حزین لاهیجانی درباره وی می نویسد: «مدت ها به افاده معالم دینیه مشغول و در شرعیات مرجع اهل زمان خود بود و اخلاقی به غایت ستوده داشت. چون در صغر سن با والد خود به هند افتاده بود به فاضل هندی مشهور بود.»-تاریخ حزین، اصفهان، کتابفروشی تایید اصفهان، ۱۳۳۲ ش، ص ۶۴. وی از شاگردان ملّا محمّد باقر مجلسی بود و در سن هیجده سالگی به منصب اجتهاد رسید. -محمّد بن سلیمان تنکابنی، تذکره العلماء، به اهتمام محمّد رضا اظهری و غلامرضا پرنده، مشهد، بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۷۲ش، ص ۱۶۹. از جمله آثار وی کتاب کشف اللثّام که شرح قواعد الاحکام علّامه حلی در فقه است، حواشی به شرح لمعه، المناهج السویه فی شرح الروضه البهیّه، شرح قصیده سیّد حمیری، تلخیص کتاب شفی بوعلی سینا و کتابی در تفسیر قرآن. -محمّد باقر کتابی، رجال اصفهان، ص ۶۹. فوت او در ۲۵ رمضان سال ۱۱۳۷ ه. در اصفهان اتفاق افتاد. به تازگی دفتر مجموعه فرهنگی، مذهبی تخت فولاد بقعه زیبایی بر روی مقبره این حکیم و فقیه نامی احداث کرده است. -"حاج سیّد یوسف خراسانی"، فرزند سیّد محمّد حسینی قائینی. وی به اتفاق پدر از زادگاه خود قائن به اصفهان مهاجرت کرده و به کسب علم پرداخت. حاج سیّد یوسف در مسجد جارچی و حاجی رضا در بازار گلشن

امامت جماعت می کرد. از جمله آثار وی، حاشیه بر حاشیه ملّامیرزا جان، حاشیه بر مدارک و الکواکب الضیائیه می باشد. وفات وی در ۲۴ ربیع الاول سال ۱۲۶۴ ه. اتفاق افتاد. قبر وی در سمت چپ جنوب غربی ایوان بقعه فاضل هندی قرار دارد. (مصلح الدین مهدوی، سیری در تاریخ تخت فولاد، ص ۱۶۸؛ محمّد باقر کتابی، رجال اصفهان، ص۱۲۲)-"حاج سیّد محمّد جواد خراسانی"، فرزند حاج سیّد محمّد رضا، فرزند یوسف خراسانی. این عالم زاهد در مسجد جارچی امامت جماعت می نمود و به همین سبب به جارچی مشهور بود. از جمله آثار وی، رساله ای در تعبیر خواب، رساله ای در رؤیاهای صادقه، رساله ای در شرح حال پدر و جّد خود. وی متولد سال ۱۲۷۱ ه. و متوفی در ۱۳۵۲ ه. بود. قبر وی در پایین بقعه فاضل هندی در سمت غرب بقعه قرار دارد. (معلم حبیب آبادی، مکارم الآثار، جلد ششم، ص ۱۹۸۲؛ مصلح الدین مهدوی، سیری در تاریخ تخت فولاد، ص ۱۶۲)-"آیه اللّه سیّد محمّدرضا خراسانی"، فرزند سیّدمحمّد جواد، متولد ۱۳۱۱ ه. ق. وی از شاگردان آیهاللّه سیّد محمّد باقر درچه ای بود. این عالم ربانی مدرّس مدرسه صدر بازار و مدرسه چهارباغ بود و کتابخانه مدرسه صدر بازار را تأسیس کرد. وی سال ها ریاست حوزه علمیه اصفهان را برعهده داشت و ظهرها در مسجد جارچی بازار و شب ها امامت جماعت مسجد الاقصی چهارراه فلسطین فعلی را برعهده داشت. وفات وی در ۲۹ رجب سال ۱۳۹۷ ه. روی داد و در سمت راست مقبره فاضل هندی به خاک سپرده شد.) محمّد باقر کتابی، رجال اصفهان، ص ۲۳۵؛ مصلح الدین مهدوی، سیری در

تاریخ تخت فولاد، ص۱۶۳.)-"ملاّ محمّد نائینی"، وی شوهر خواهر حاج ابراهیم کلباسی و یکی از ائمه جماعت مسجد حکیم بود. مرحوم نائینی از فقهای نامدار شیعه و مشهور به فاضل نائینی بود و در ۲۰ شوال سال ۱۲۶۳ ه. ق. وفات یافت. قبر وی جلو روی قبر فاضل هندی در سمت چپ قرار دارد. (محمّد باقر کتابی، رجال اصفهان، ص ۱۶۵؛ میرزا حسن خان جابری انصاری، تاریخ اصفهان وری، ص ۳۱۸.)-"سیّد محسن بن میر محمّد باقر بن سیّدعلی حسینی"، برادر زاده علاّمه میر سیّد حسن مدرس بود. این عالم فاضل جلیل و فقیه زاهد در مسجد میر سیّد حسن مدرس (رحیم خان) اقامه جماعت می نمود وی دارای تألیفاتی بود از جمله: ۱-رساله در اصول دین ۲-شرح درهٔ سیّد بحرالعلوم-رساله در صیغ العقود. وفات وی روز دوشنبه ۶ جمادی الاولی سال ۱۳۲۸ هجری اتفاق افتاد و در پایین قبر فاضل هندی دفن شد. (سیّد مصلح الدین مهدوی، سیری در تاریخ تخت فولاد، ص ۱۶۵؛ جلال الدّین همایی، تاریخ اصفهان، فصل تکایا و مقابر، ص ۳۲۶.)-"سیّد زین العابدین طباطبایی ابرقویی"، عالم و عارف کامل و شاعر زاهد، از اهالی ابرقو ساکن اصفهان محلّه مسجد آقا علی بابا در خیابان حافظ چهار راه کرمانی، استادان وی در فقه و اصول آیه الله حاج شیخ عبدالحسین نجفی، آیهالله حاج میرزا محمّد صادق خاتون آبادی، آیه اللّه سیّد محمّد نجف آبادی و آیه الله حاج آقا رحیم ارباب بودند. از وی چند کتاب و رساله باقی مانده است از جمله: ۱-ولایه المتقین ۲-تفریح الحزن ۳-حالات عرفا ۴-صلاه الجمعه ۵-رساله در عقد و تزویج مرحوم. آیهاللّه سیّد اسماعیل

هاشـمی بارها از علم و زهد و تقوی وی ستایش می نمودند. سرانجام این فقیه عارف در ۸ صفر سال ۱۳۷۲ هجری از دنیا رفت و در جنوب شـرقی قبر فاضـل هنـدی مـدفون گردیـد. (سیّد زین العابـدین طباطبایی، ولایه المتقین، قم، دفتر تبلیغات اسـلامی، ۱۳۶۶ش، ص ۳۳.)

تکیه خواجویی

در شـمال تکیه فاضـلان و جنوب تکیه ابوالعمـالی کلباسـی قبور جمعی از علمـا و دانشـمندان وجود دارد که به مناسـبت وجود مـدفن ملاّ ـ اسـماعیل خواجویی، این محوطه به تکیه خواجویی مشـهور است. برخی از علمـا و دانشـمندان مـدفون در این تکیه عبارتنـد از:-"ملاّ اسـماعیل خواجویی"، فرزنـد محمّـد حسـین بن محمّـدرضا بن علاءالـدین محمّد مازندرانی، وی به مناسـبت سکـونت در محّله خواجـوی اصـفهان، به خواجـویی مشـهور شـده است. این حکیم گرانمـایه از بزرگـان فقهـاء و مجتهـدین و مدرسـین و جامع علوم منقول و معقول و عرفان بود. وی همچون اسـتادش فاضل هنـدی هم مربی و مرشد اخلاق و هم مدّرس علوم عقلی و نقلی بود. خواجویی در عهد خود بزرگترین استاد فلسفه و کلام، عرفان، فقه و حدیث بود. تألیفات او را یکصد و پنجاه کتاب و رساله به.. فارسی و عربی نگاشـته اند از آن جمله است: ۱-شرح دعای صباح ۲-اربعین شامل چهل حدیث ۳-رساله وحـدت وجود ۴-رسـاله در رد عقایـد صوفیّه ۵-نـوروزیّه در تحقیق عیـد نوروز ۶-رساله فضـیلت فاطمیان ۷-رساله در تحقیق غنا، این دانشـمند فرهیخته در دوره فترت و سـخت ترین ایام پر حادثه اصـفهان از فتنه شوم افاغنه تا دوره زندیه زندگی می کرد و از همّت و کوشـش و برکـات وجودی وی و دست پروردگـانش همچون آقا محمّـد بیـدآبادی متوفی ۱۱۹۸ هجری علوم عقلی و نقلی

به میراث پس از دوران فترت رسید. و حوزه علمیه اصفهان احیا گردید. وفات این عارف زاهد در یازده شعبان سال ۱۱۷۳ هجری روی داد. پیش از این مقبره وی سکویی آجری با سنگ لوح مرمری با متن عربی به خط ثلث بسیار زیبا بود ولی امروزه به همّت مجموعه فرهنگی مذهبی تخت فولاد بقعه با شکوهی بر سر مزار این عالم بزرگ ساخته شده است. (جلال الدّین همایی، تاریخ اصفهان فصل تکایا و مقابر، ص۳۳۳) (بشارت. همان، ص ۳۳۴.) الشیعه (سیّد مصلح الدّین مهدوی، سیری در تاریخ تخت فولاد اصفهان، ص ۱۱۶.)-"ملاّ عبدالله بن ابی الحسین"، از فقهاء و محدّثین دوره فترت میان صفویه تا قاجاریه می باشد. فوت وی ماه ذی قعده سال ۱۱۸۴ هجری بوده است. -"ملاّ محمّد اسماعیل خواجویی"، فرزند محمّد جعفر بن ملا محمّد اسماعیل خواجویی، وی از شاگردان پدر خود و حاج ملاّعلی نوری بود و در ۲۵ ربیع الاول سال ۱۲۸۲ هجری از دنیا رفت و در جوار پدر و جدّش ملاّ اسماعیل خواجویی به خاک سپرده است. سنگ لوحش از جنس مرمر و اشعاری به خط نستعلیق از آقا؛ه م محمّدحسن کفّاش اصفهانی می باشد. (همایی، تاریخ اصفهان فصل تکایا و مقابر، ص ۳۳۸.)-"ملاّ عبدالله بن ملاّ علی اکبر ابن محمّد باقر اجیه ای"، متکلّم، زاهد و فقیه اصولی ساکن محلّه جویباره اصفهان و امام جماعت مسجد علی و منسوب به قریه اجیه رودشت اصفهان بود. این عالم فاضل زاهد و مجتهد ممجّد در ۱۲ ماه صفر سال ۱۳۳۲هجری از دنیا رفت و در این مکان به خاک سپرده شد. سنگ لوح مزار وی به خط ثلث

و از جنس مرمر و به خط عربی می باشد. (همایی، تاریخ اصفهان فصل تکایا و مقابر، ص ۳۴۲)

تکیه ملک

مرحوم حاج محمّد ابراهیم ملک التجار اصفهانی پس از وفات مرحوم آخوند ملاّ محمّد کاشانی و دفن وی در اراضی تکیه لسان الارض، جهت آن مرحوم تکیه ای بنا نهاد و پس از آن عده ای از بزرگان علما و فضلا و حکما و ادبا در آن مدفون شدند. این تکیه اکنون جزو گلستان شهدا و در مرکز آن می باشد و هم اکنون به سالن برگزاری مراسم شهداء و دعا تبدیل شده است. برخی از مدفونین از دانشمندان در این تکیه عبارتند از:-" آخوند ملاّ محمّد کاشانی"، در جوانی از کاشان به اصفهان آمد و در مدرسه جدّه ساکن شد و سپس در مدرسه صدر به تدریس مشغول شد. وی در حکمت و فلسفه، فقه و اصول و ادبیات و ریاضیات استاد مسلّم بود و بیش از پنجاه سال با عشق و علاقه هرچه تمام تر به تدریس و تعلیم پرداخت و جمع بسیاری از دانشمندان از خوان علمی او سود جستند. از جمله شاگردان او آیهاللّه حاج آقا رحیم ارباب، شیخ محمّد حکیم خراسانی، شهید بزرگوار سیّد حسن مدرس، حاج میرزا علی آقا شیرازی، حکیم شیخ محمود مفید اصفهانی و آیهاللّه حاج آقا حسین بروجردی بودند. سرانجام این حکیم عالی مقدار در روز شنبه ۲۰ شعبان سال ۱۳۳۳ ه. ق. دار فانی را وداع گفت و پس از دفن او تکیه ملک برای وی ساخته شد. اکنون مقبره وی دارای سنگ بزرگی است و چهار ستون سنگی در چهار طرف مقبره وی نصب کرده اند. (مصلح

الدین مهدوی، سیری در تاریخ تخت فولاد، ص ۲۰۴؛ محمّد باقر کتابی، رجال اصـفهان، ص۳۹۹)-"شیخ اسداله حکیم قمشه ای"، فرزنـد مشـهدی جعفر، از اجلّه حکمـا و علمـا و شـعرا بود. وی ریاضـی را به دو روش قـدیم و جدیـد آموخت و به زبـان فرانسه آگاهی داشت. اشـعار وی بیشتر غزل های عرفانی و مضامین عمیق روحانی دارد و به دیوانه تخلص داشت. در سن سـی و شـش سالگی در ۱۸ ذیقعده ۱۳۳۴ ه. ق. دار فـانی را وداع گفت و در پایین قبر آخونـد کاشـی مـدفون گردیـد. (همان، ص ۴۰۶؛ مصـلح الدین مهدوی، سیری در تاریخ تخت فولاد، ص ۲۰۲) «شـیخ مرتضی قمشه ای»، عمده الفقها و المجتهدین متوفی ۱۳۴۱ هجری و مـدفون در پشت سـر آخونـد کاشـی می باشـد (جلاـل الـدّین همایی، تاریـخ اصـفهان فصل تکایا و مقابر، ص ۴۹۴)-"شـیخ محمّـد حکیم خراسـانی"، فرزنـد زین العابـدین بن محمّـد صـادق. وی از شـاگردان برجسـته میرزا جهانگیر خان قشـقایی و آخونـد ملّا محمّـد کاشانی بود. حکیم خراسانی در مـدرسه صـدر بازار ساکن بود و شـبانه روز چنـدین حلقه درس فلسفه صدرایی داشت و از معروف ترین حوزه های درس فلسفه بود. سرانجام این حکیم و عارف عالی مقدار در آغاز ماه ذی حجه سال ۱۳۵۵ ه. در گـذشت و جنب اسـتاد خود آخونـد کاشـی مـدفون گشت. (همان، ص ۲۰۴؛ محمّـد باقر کتابی، رجال اصفهان، ص ۴۵۱)

تکیه بروجنی ها

این تکیه در شمال غربی تکیه ملک و گلستان شهدای فعلی است و شهدای عملیات کربلای چهار و پنج در آن مدفون هستند. از جمله مدفونین در آن: - "آقا میرزا عباس نحوی"، متولد سال ۱۳۰۰ ه. ق. ، فرزند میرزا عبد الجواد،

فرزند میرزا عبدالحسین، متوفی ۱۳۲۶ ه. ق. از اساتید هنر خوشنویسی بوده است. این ادیب گرانمایه از بنیان گذاران مدارس جدید در اصفهان بود و مدرسه دیانت را تأسیس کرد. وی مدتی مدیر دبستان و در اواخر دبیر ادبیات و علوم دینی دبیرستان های اصفهان بود. از جمله آثار وی: رساله ای در شرح احوال خاندان نحوی هرندی، کتابی در صرف و نحو و کتاب شرعیات جهت مدارس. سرانجام در ۲ جمادی الثانیه سال ۱۳۷۱ ه. ق. از دنیا رفت و در تکیه بروجنی ها مدفون شد. (–سیّد مصلح الدین مهدوی، سیری در تاریخ تخت فولاد، ص ۸۹.)

تکیه میر محمد صادقی

این تکیه در جنوب غربی خیمه حسینی گلستان شهداء (تکیه ملک) قرار داشته است و منسوب به خاندان سادات حسینی میرمحمّد صادقی می باشد. برخی از مدفونین در آن عبارتند از:– "سیّد عبدالله ثقه الاسلام"، فرزند سیّد محسن، متولد ۱۲ ربیع الثانی ۱۲۸۵ه. ق. در اصفهان. وی پس از کسب مقدمات علوم در سن هیجده سالگی به نجف اشرف رفت و نزد آیات عظام میرزا محمّد حسن شیرازی، میرزا محمّد علی رشتی، میرزا حبیب اللّه رشتی، آقا سیّد محمّد کاظم یزدی و آخوند خراسانی تحصیل کرد. وی بیشتر تحصیلات خود را نزد آخوند خراسانی گذراند و از خواص وی شمرده می شد. در سال ۱۳۳۰ه. به اصفهان بازگشت. شمار تألیفات وی بیش از ۲۰ عدد می باشد. از جمله کتاب های چاپ شده وی لؤلؤ الصدف فی تاریخ النجف که نسخه خطی مؤلف نزد دانشمند گرانمایه آیهاللّه سیّد محمّد علی روضاتی می باشد. دیگر کتاب انیس العارفین در احوال برزخ و بهشت و دوزخ می باشد. سرانجام این دانشمند عالی مقدار در روز ششم

ماه صفر سال ۱۳۸۲ ه. ق. در اصفهان وفات کرد و در تکیه میرمحمّد صادقی مدفون گردید. (میرزا محمّد علی معلم حبیب آبادی، مکارم الاثار، به کوشش سیّد محمّد علی روضاتی، ص ۲۶۷۸، شماره ۱۵۹۵) (سیّد مصلح الدین مهدوی، دانشمندان و بزرگان اصفهان، ص ۲۲۲.) "آیه اللّه سیّد محمّد علی میرمحمّد صادقی"، فرزند سیّد محمّد صادق. وی متولد ۱۳۴۶ ه. می باشد. در حوزه علمیّه اصفهان نزد آیهاللّه حاج آقا مصطفی بهشتی، آیهاللّه شمس آبادی، آیهاللّه سیّد عبدالحسین دستغیب و آیهاللّه شیخ محمّد حسن نجف آبادی، و آیهاللّه سیّد حسین خادمی تعلیم دید. او در سال ۱۳۷۲ه. ق. به نجف رفت و در محضر آیهاللّه سیّد محمود شاهرودی، آیهاللّه شیخ حسن حلّی به فراگیری اصول پرداخت. وی در نجف از شاگردان خاص آیهاللّه میرسیّد علی علاّمه فانی بود و از نامبرده اجازه اجتهاد و روایت در سال ۱۳۸۱ه. ق. گرفت و در سال ۱۳۹۰ه. ق. به اصفهان بازگشت و به تدریس درس اصول و خارج فقه در حوزه علمیه اصفهان پرداخت. این دانشمند گرانمایه شیفته تحقیق و پژوهش بود. از جمله تألیفات وی تقریرات فقه و اصول علامه فانی، رسالهی در جبر و اختیار، رسالهی در عدم تحریف قرآن، تفسیر سوره جمعه، جوائز سلطان و احکام بانک ها، توحید ذات و صفات از دیدگاه اسلام، ترجمه رساله علم امام از علاّمه فانی، تفسیری بر نهج البلاغه و معاد می باشد. این عالم خدمتگزار در فعالیّت های اجتماعی حضوری فعّال داشت. از جمله در تأسیس و همکاری و کمک در ساخت حدود ۴۵ مسجد در استان های اصفهان، چهارمحال و بختیاری و کهگیلویه و بویراحمد و استان کرمان شرکت داشت.

وی سال ها امامت جماعت مسجد شفیعی را بر عهده داشت. سرانجام این عالم ربانی در ۲۰ ربیع الثانی ۱۴۱۷ه. ق. مطابق با ۱۳۷۵ / ۶ / ۱۵ش. از دنیا رفت و در تکیه میرمحمّد صادقی مدفون گردید. (احمد لقمانی، آئینه آفتاب (زندگانی فقیه فرزانه آیهاللّه صادقی)، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۳۷ش. ، ص ۳۶.) (همان، ص ۱۰۷.)

"آیه اللّه حاج آقا رحیم ارباب"، فرزند حاج علی پناه، متولد ۱۲ جمادی الثانی ۱۲۹۷ه. ق. در روستای چرمهین لنجان. حاج آقا رحیم مقدمات را در زادگاهش نزد ملاّ محمّد همامی خواند و در اصفهان نزد حاج میرزا بدیع درب امامی، آیهاللّه سیّد محمّد باقر درچه ای، آیهاللّه سیّد ابوالقاسم دهکردی، حاج آقا منیر احمدآبادی، جهانگیر خان قشقایی و آخوند ملاّ محمّد کاشی تحصیل کرد. وی از شاگردان خاص جهانگیر خان و آخوند کاشی بود و مراحل سیر و سلوک را نزد ایشان طی کرد. این عالم بلند مرتبه با حکیم آیهاللّه محمّد خراسانی، آیهاللّه حاج میرزا علی آقا شیرازی و آیهاللّه حاج شیخ محمّد حسن نجف آبادی مصاحبت داشت. از جمله شاگردان وی سیّد محمّد رضا خراسانی، سیّد محمّد مبارکه ای، حاج آقا مصطفی بهشتی، استاد جلال الدّین همایی، حاج شیخ اسداللّه جوادی و حاج شیخ محمّد کلباسی بودند. این عالم ربانی در مسجد گرگ یراق امامت جماعت می نمود و نماز جمعه را به ترتیب در مسجد گرگ یراق، حکیم، مسجد جامع، رهنان، درب کوشک و مسجد گورتان در ماربین اقامه می کردند.

-دکتر حمید ارباب، (یادنامه حکیم متأله آیهاللّه حاج آقا رحیم ارباب، اصفهان، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۵ ش، ص ۶۳.) سرانجام این

حکیم و عارف بلند مرتبه در ۱۸ ذیحجّه سال ۱۳۹۶ه. ق. دار فانی را وداع گفت و در محدوده تکیه فاضل هندی و میرمحمّد صادقی مدفون شد. آقای محمّد علی خادم المؤمنین تکیه بان درباره علّت دفن وی در این مکان می گوید:آیهاللّه ارباب هر پنج شنبه به زیارت قبر آخوند کاشی می آمدند. روزی از پدرم غلامعلی خادم المؤمنین خواستند بری قبر ایشان قطعه زمینی در محدوده تکیه فاضل هندی و میر محمّد صادقی در نظر بگیرد. پس از فوت، ایشان، در این محل به خاک سپرده شد. (محمّد باقر کتابی، رجال اصفهان، ص ۴۵۰.) (مصاحبه آقای محمّد علی خادم المؤمنین به نقل از علیرضا شاه سنایی، در رساله کارشناسی، گلستان شهدای اصفهان در گستره تاریخ، به راهنمایی اصغر منتظر القائم، دانشگاه اصفهان، ۱۳۷۸ش. ، جلد اول، ص ۵۹.)

"حکیم حاج عبدالجواد فلاطوری"، وی از نوادگان حکیم آخوند ملّا اسماعیل اصفهانی بود و در ۲۴ جمادی الثانی ۱۳۴۳ه. ق. مطابق ۲۹ دی ماه ۱۳۰۴ش. در اصفهان متولد شد. این دانشمند فرزانه در شهرهای اصفهان، تهران و مشهد به کسب علوم و معارف اسلامی پرداخت و از محضر اساتید بزرگی همچون شیخ محمّد علی شاه آبادی، میرزا مهدی آشتیانی، شیخ محمّد تقی آملی، آیهاللّه خوانساری، شیخ محمّد رضا کلباسی و شیخ هادی کدکنی نیشابوری سود جست. در سال ۱۳۳۳ش. بری ادامه تحصیل به کشور آلمان رفت و در رشته های فلسفه، روان شناسی، علوم تربیتی، علوم اجتماعی و ادیان به مطالعه و تحقیق پرداخت و از رساله دکتری خود به نام تفسیر اخلاق کانت در پرتو احترام در ۱۹۶۵ میلادی دفاع کرد. وی به چندین زبان از جمله یونانی و

لاتین و آلمانی مسلط بود. (فلاطوری نامه، بزرگداشت پروفسور فلاطوری در دانشگاه کلن آلمان، به همّت دوستان فلاطوری، ۱۳۷۷ش / ۱۹۹۸ م، ص ۲۵۹ به بعد.) این حکیم فرهیخته در شهر کلن آلمان یک مرکز تحقیقات شیعه شناسی پایه گذاری کرد و مهم ترین منابع فقهی، اصولی، کلامی و فلسفی شیعه را در آن گرد آورد و موفق شد یک آکادمی بری تحقیقات اسلامی و مباحث گوناگون شیعه به وجود آورد. سرانجام با استفاده از این امکانات طرح پاکسازی اهانت به آیین مقدّس اسلام را از کتاب های درسی مدارس آلمان عملی ساخت. آن محقق بلند آوازه محتوای کتاب های درسی درباره اسلام را در ابعاد زیر تقسیم کرد: ۱-خدا و الهیات ۲-حضرت محمّد ۳-قرآن مجید ۴-اعمال مذهبی ۵-رابطه بین ادیان یهودی، مسیحی و اسلام ۶-تاریخ ۷-موقعیت کنونی اسلام در جهان و در کشور آلمان. (مهدی محقق، مقاله فلاطوری، مجله تاریخ و فرهنگ معاصر، شماره ۱ و۲، سال ششم، بهار و تابستان ۱۳۷۶ ش. ، قم، مرکز بررسی های اسلامی، ص ۴۳۴.) با کوشش بلند فلاطوری کتاب های درسی هفده کشور اروپایی از پیش داوری های مغرضانه پاکسازی و اسلام و قرآن و رسول اللّه به شیوهای شایسته معرفی شدند. (سیّد محمّد مهدی جعفری، مقاله» پروفسور فلاطوری طبعی والا، همتی بلند و دلی دردمند «، مجله تاریخ و فرهنگ معاصر، شماره ۱ و ۲، سال ششم، بهار و تابستان ۱۳۷۶ ش. ، قم، مرکز بررسی های اسلامی، ص۴۶۷.) برخی آثار این محقق پرتلاش عبارتند از: ۶۰ کتاب و مقاله به زبان آلمانی از جمله آنها کتاب دگرگونی بنیان فلسفه یونانی بر اثر طرز اندیشه اسلامی، ۱۵ مقاله به زبان

فارسی، جبهه آزاد درباره سیّد جمال الدین اسدآبادی، چاپ ۱۳۳۲ ش. ، ترجمه و شرح کتاب مشاعر ملّاصدرا چاپ ۱۳۳۲، ترجمه کتاب دو جلدی تاریخ ایران در نخستین قرون اسلامی اثر اشپولر، جانشینان محکوم درباره خلفای سه گانه و تصحیح نصاب الصبیان به شیوهای نو. سرانجام پروفسور فلاطوری در سن ۷۱ سالگی در تاریخ دهم دی ماه ۱۳۷۵ش.) فلاطوری نامه، ص ۲۵۹ به بعد؛ ضرورت تبادل و کلید فرهنگ ها (نامه فلاطوری)، مجموعه مقالات و مصاحبه های فلاطوری، گردآوری: کمیته علمی کنگره بزرگداشت پروفسور فلاطوری، دانشگاه اصفهان، تابستان ۱۳۷۷ ش.) مطابق با ۱۹ شعبان ۱۴۱۷ه. ق. از دنیا رفت و در گلستان شهدای اصفهان نزدیک مقبره آیهاللّه ارباب مدفون شد.

تکیه میرزا احمد خان محیی

این تکیه در جنوب تکیه میرمحمّد صادقی قرار داشت که اکنون در جنوب گلستان شهدا و در پیاده رو شرق مقبره آیهاللّه ارباب می باشد. در شمال این تکیه اتاقی بود که مدفونین در آن عبارتند از: -"دکتر میرزا احمد خان محیی"، فرزند آمیرزا حسن جراح. وی بنیان گذار بیمارستان احمدیّه است که هنوز در همان مکان پیشین خیابان طالقانی، کوی محلّه نو برقرار و پا برجا است. وی متوفّی صفر ۱۳۷۱ه. مطابق ۱۳۳۲ / ۷ / ۲۳ ش می باشد. -"دکتر حسین محیی"، فرزند میرزا احمد خان. وفات وی در محرم ۱۳۷۱ه. مطابق با ۱۳۳۲ / ۷ / ۷ش. روی داد. -"دکتر علی اصغر محیی"، فرزند میرزا احمد خان. فوت وی در ۱۳۵۳ / ۵ / ۱۴ش. مطابق با ۱۳۹۴ه. اتفاق افتاد) مصلح الدین مهدوی، سیری در تاریخ تخت فولاد، ص ۲۱۴ و مشاهدات نویسنده.)

تکیه کوهی

این تکیه در نزدیک درب ورودی جنوبی گلستان شهدا قرار داشت و اکنون قطعه شهدای حنظله و قطعه حبیب بن مظاهر در غرب مقبره آیهاللّه شهید اشرفی اصفهانی را تشکیل می دهد. این تکیه اتاق های زیادی داشت که با رضایت صاحبان آنها تخریب و شهدا در آن دفن می شدند. (مذاکره با آقای اکبر علیار مدیر داخلی سابق گلستان شهدا (نویسنده)). برخی از مدفونین در این تکیه عبارتند از:-"سیّد محمّد رضا حسینی هرندی"، وی از جمله وعاظ مشهور اصفهان بود که صدای دلنشین و لطایف شیرین وی مردم را مجذوب خود می کرد. از جمله اساتید وی آیهاللّه سیّد علی نجف آبادی، آیهاللّه سیّد ابوالحسن اصفهانی، و آیهاللّه عبدالهادی شیرازی بودند. سرانجام این عارف و شیفته اهل بیت: در سن هشتاد و پنج سالگی، در

۱۲ بهمن ۱۳۶۰ش. مطابق با ۷ ربیع الثانی ۱۴۰۲ه. ق. به دیـار بـاقی شـتافت و در غرب قطعه هـای حنظله و حبیب بن مظاهر به خاک سپرده شد. (علیرضا شاه سنایی، رساله کارشناسی، گلستان شهدای اصفهان در گستره تاریخ، جلد اول، ص ۵۶.) "میرزا عبـدالوهاب کلانتری"، فرزنـد حاج میرزا محمّـد علی کلانتر اصـفهانی، از خانـدان کلانتری و از سادات موسوی بودند. از این خانـدان عـده ای از حکمـا، شـعرا، و طبیبـان برخاسـته انـد. میرزا عبـدالوهاب ادیبی فاضل و دارای صـفات پسـندیده در حسـن معاشرت بود. وی در اردیبهشت ۱۳۴۹ ش. مطابق با ماه صفر ۱۳۸۹ ه. ق. از دنیا رفت و در تکیه کوهی مدفون گردید. (مصلح الدین مهدوی، سیری در تاریخ تخت فولاد، ص ۱۷۷) به جز تکایایی که نام برده شدند برخی منابع از تکایی کوچک دیگری که در اطراف تکیه ملک بوده است نام برده انـد که عبارتنـد از تکیه حاج عبـدالوهاب بـدیعی، تکیه عبدالحسـین حلبیان، تکیه حاج محمّدحسین ارباب و تکیه استکی. (جلال الدّین همایی، تاریخ اصفهان فصل تکایا و مقابر، ص ۵۰۰.).

گورستانهای اصفهان

شاردن فرانسوی در سـفرنامه خود تعداد گورسـتانهای اصفهان را دوازده باب ذکر کرده است. اما نویسنده کتاب «دانشمندان و بزرگان اصـفهان» تعداد آنها را قریب پنجاه باب دانسـته و در کتاب «سیری در تاریخ تخت فولاد» درباره گورستانهای اصفهان به اختصار چنین آمـده است: مزار آب بخشان: که هزار سال قبل، «مروبان» نامیـده می شده و امروز به «مورنان» شـهرت دارد و آرامگاه حافظ ابونعیم آنجاست. گورستان چمبلان: که مربوط به قبل از اسلام بوده و در سال ۱۳۱۰ شمسی آن را خراب کرده اند. گورستان ستی

فاطمه: در محلّه چهار سوق شیرازیها است که دارای مقابر معتبری از دوران صفویه بوده است. گورستان شاه میر حمزه: مربوط به خانـدان «آل خجند» بوده که آن هم در سال ۱۳۶۳ شمسـی خراب شده است. گورستان طوقچی: محل فعلی دبیرستان هاتف که مربوط به خاندان «آل صاعد» بوده است. گورسـتان گلستانه: که چند سال پیش شهرداری آن را خراب کرده و بر جای آن شیرخوارگـاه ساخته است. این گورسـتان در پایین دروازه و حوالی شاه میر حمزه قرار داشـته و محل دفن عرفا و شـعرا از جمله «شفیعای» شکسته نویس نیز در آن دفن بوده است. گورستان قبله دعا: که از گورستانهای قدیمی اصفهان بوده و اینک به خانه و خیابان تبـدیل شـده است. گورسـتان محلّه جویباره:این گورسـتان در حد فاصل دروازه طوقچی تا محلّه سودان قرار داشـته و محل دفن سادات و امام زاده ها و دانشـمندان و شـعرای به نامماننـد علی بن سـهل و جمال الدین عبدالرزاق بوده است. زمانی که قبور آنجا شـکافته شـد، متوجّه شدند که قبور این گورسـتان چهار طبقه بوده است و قبوری از صائبین و زرتشتیان را نیز در آنجا یافته انـد. گورسـتان سنبلسـتان: این گورسـتان قدیمی در محله دردشت واقع بوده و بیش از پنجاه هزار متر وسـعت داشـته است. قبوری از زرتشتیـان و پیروان مـذاهب دیگر از قبـل از اسـلام در آن کشف شـده که اجساد مردگان در خُمره بوده است. گورسـتان زغالیها: این گورسـتان نزدیک قلعه طبرک بوده ولی وسـعت زیادی نداشته است. گورستانهای ادیان دیگر هر کدام در محلی جـداگانه بوده که مردگان خود را به طریقه معتقدان خاص خود دفن می کرده اند، مانند: قبرسـتان یهودیها: یهودیان از

دیرباز دو قبرستان معروف داشته اند. یکی قبرستان قدیمی «اِسترخاتون» در روستای وسیع پیربکران و دیگری قبرستان «گورکان» در ۵ کیلومتری مشرق اصفهان که در دهکده ای در محلات قهّاب قرار دارد. قبرستان ارامنه: این قبرستان در جنوب اصفهان و در دامنه کوه صفه واقع شده است که از زمان صفویه، ارامنه و بعضی از مسیحیان دیگر را در آن دفن می کردند. سنگهای قبور این قبرستان بسیار زیبا و دیدنی است. در شهشهان و محله گلبهار نیز دو معبد خاص نصاری وجود داشته که مربوط به زمان خسروپرویز پادشاه مشهور ساسانی و زنش مریم رومی بوده که آنجا را «قبه النصاری» می نامیدند. در زمانهای گذشته زرتشتیان جهت دفن مردگان خود برج مخروطی شکل بلند و محکمی ساخته و پایه آن را غیرقابل نفوذ می کردند و مردگان را از سوراخ بالای برج در درون آن، جای می دادند تا خوراک پرندگان شوند و جسم آلوده آنها آب و خاک و آتش را نیالاید. ولیکن اکنون زرتشتیان نیز همانند پیروان دینهای دیگر، مردگان را دفن می کنند. مافروخی می نویسد: در محدوده «گنهران» در روستای «کَروَن» قبرهایی پیدا شده که مردگان را در خمره ها دفن کرده اند و گمان می رود آن مردگان از صائبین بوده که آفتاب و ماه و ستاره را پرستش می کردند. در سنبلستان هم نظیر این قبور که مردگان آن در خمره بوده اند دیده شده است. اینها گورستانهای معروف اصفهان بوده ولی بسیاری از قصبات اصفهان برای خود گورستان جداگانه و محلی داشته که اقوام و خویشان خود را در آنجا دفن می کرده اند. امروز تنها گورستان معظم شهر اصفهان باغ رضوان و گورستان شهداست. اولی در مشرق اصفهان و در

ناحیه جی قرار دارد و به همین منظور قطعه بندی و درختکاری شده و در قسمتهایی از آن گل و چمن کاشته اند و خیابانهای عریض و طویل دارد و گورستان عمومی اطلاق می شود و زیر نظر شهرداری اصفهان اداره می گردد. دیگری، گورستان شهداست که محل دفن جوانانی است که در جنگ ایران و عراق و یا برخوردهای سیاسی و امنیتی داخلی و خارجی شهید شده اند. این گورستان در جنوب گورستان قدیمی تخت فولاد قرار دارد.

اصفهان محل دفن برخی از نامداران

صاحب بن عبّاد

وزیر دانشمندان آل بویه مشوّق شعرا و نویسندگان که آرامگاهش در طوقچی قرار دارد.

حضرت یوشع

از پیغمبران یهود و مربوط به دوره هخامنشیان که آرامگاهش در «لسان الارض» می باشد.

شعیای پیغمبر

آرامگاه او دارای ضریح چوبی بوده و روی قبر آن گچ بریهای وجود داشته و در احمدآباد، جنب امام زاده اسماعیل قرار داشته است.

میر عماد

سرآمد خوشنویسان نستعلیق ایران، مربوط به دوران صفویه که آرامگاهش در مسجد مقصود بیک، در انتهای بازار و ابتدای طوقچی است.

خواجه نظام الملک

وزیر دانشمند و سیاستمدار حکومت ملکشاه سلجوقی است و آرامگاه او مقابل تکیه میر می باشد.

عبدالمجید درویش

بزرگترین استاد خوشنویسی در شکسته نستعلیق است و آرامگاه او مقابل تکیه میر می باشد.

محمد هاشم

نسخ نویس معروف که قرآنهای نفیس او در قطع های مختلف موجود است و در تکیه فیض علیشاه مدفون است.

کمال الدین اسماعیل

بزرگترین قصیده سرای ایران در زمان مغول که به دست آنها به قتل رسید و مقبره او در محلّه جویباره است.

میر سیدعلی مشتاق

شاعر بزرگ اصفهان و بنیانگذار دوره بازگشت ادبی است. آرامگاه او در تکیه شیخ زین الدین است.

صائب

از شعرای مشهور و صاحب سبک هندی (یا اصفهانی) در دوران صفویه است که آرامگاه او در خیابان صائب است.

زین العابدین

معروف به «اشرف الکتّاب»، استاد بزرگ خط نسخ در ایران، که در تخت فولاد، در قبرستان عمومی مدفون است.

انصاری

حاج میرزا حسن خان انصاری مورّخ و شاعر و ادیب که آرامگاه او در تکیه بابا رکن الدین است.

سید محمدباقر درچه

مرجع تقلید و روحانی دانشمند و معروف بوده است. آرامگاه او در جنوب تکیه میر می باشد.

حاجیه خانم امین

وی از زنان دانشمند و مجتهد معاصر است که آرامگاه او در تکیه امین التجار است.

استاد جلال همایی

علّامه ادیب، شاعر و دانشمند معاصر که آرامگاه او در تکیه لسان الارض می باشد.

استاد جلال تاج

سرآمد خوانندگان و موسیقی دانان ایران که آرامگاه او در تکیه سید العراقین است.

حاج آقا رحیم ارباب

آیت الله ارباب، مجتهد و دانشمند معروف معاصر که آرامگاه او در تکیه کازرونی است. وقتی از ایشان پرسیدند پس از این همه عمر آیا ادعایی هم دارید یا نه. ایشان فرمودند: در مسایل علمی هیچ ادعایی ندارم.

اما در مسایل شخصی خود دو ادعا دارم: یکی آنکه به عمرم غیبت نگفتم و غیبت نشنیدم دوم آنکه در طول عمرم چشمم به

نامحرم نیفتاد.

یاور

نوازنده مشهور نی و موسیقی دان مردمی اصفهان که آرامگاه او در تکیه میرزا ابوالمعالی است.

الفت

ادیب دانشمند، شاعر و محقّق معاصر که آرامگاه او در امام زاده احمد می باشد.

دکتر مرتضی حکمی

پزشك دانشمند و جرّاح خوشنام اصفهان که آرامگاه او تکیه خادم الشریعه مقابل تکیه بروجردی است.

دکتر نواب

ادیب، دانشمند و مشوّق هنرمندان و رییس دانشکده ادبیات بود. آرامگاه او در مقبره سادات بهشتی است.

حاج مصور الملکی

استاد کم نظیر نقاشی در مینیاتور و طراح بزرگ اصفهانی که آرامگاه او در تکیه ملك می باشد.

محمد صدر هاشمی

محقّق فاضل و ادیب و از فرهنگیان مشهور اصفهان است و مقبره او در تکیه شمس آبادی است.

حاج میرزا عباس

عارف روشن ضمیر و قطب فرقه دراویش نعمت اللهی در تکیه معروف سید العراقین دفن شده است.

حاج زین العابدین

آرامگاه این عارف زاهد که از اقطاب مشهور فرقه نعمت اللهی به شمار می آید، در تکیه سید العراقین و در بین زهّاد و دراویش روشن ضمیر است.

حاج حسین ختایی

استاد سوخت و میناتور بوده و آرامگاه او در تکیه جویباره، اول تخت فولاد است.

حاج میرزا آقا امامی

استاد بزرگ مینیاتور و سوخت و معرق ایران که آرامگاه او در تکیه زرگرهاست.

میرزا عبدالحسین قدسی

بزرگ خانواده قدسی، ادیب، فاضل، شاعر و خطّاط بود و آرامگاه او در تکیه تویسرکانی است.

بدرالدین کتابی

محقّق دانشمند و از فرهنگیان و دانشگاهیان معروف اصفهان بود و آرامگاه او در قطعه ۱۷ باغ رضوان می باشد.

حسین عریضی

محقّق، معلم و مؤلّف که خدمات فرهنگی او قابل ستایش است و آرامگاه او در قطعه نام آوران باغ رضوان می باشد.

واله اصفهانی

از خوشنویسان بزرگ خط تعلیق و ناخنی و شاعر بود. آرامگاه او در تکیه والهیّه است.

صمصام

عارف روشن ضمیر و حامی ضعفا در زمان معاصر که معروف به بهلول بود و محل دفن او تکیه درب کوشک است.

بابا فولاد حلوایی

که تختگاه او در زمین تخت فولاد بوده و بنابر یکی از روایات این محل به نام او نامیده شده است. آرامگاه او را در حوالی تکیه سید العراقین نوشته اند.

عبدالحسین سپنتا

شاعر و هنرمند معاصر، آرامگاه او مقابل مسجد مصلّی در خیابان آب ۲۵۰ است.

میرزا آقا امامی

حاج میرزا مهدی معروف حاج میرزا امامی فرزند سید محمد حسین حسینی، مینیاتوریست و سوخت کار برجسته و احیاگر هنر از یاد رفته عصر صفوی یعنی ساخت جلد سوخت است.

از این هنرمند آثار ارزنده و تابلوهای نفیسی به جای مانده است. این هنرمند نامی در سال ۱۳۷۵ قمری وفات یافت و در مقبره خاندان امامی در قبرستان پشت مصلی مدفون گردید.

عبدالجواد فلاطوری

عالم فرزانه و دانشمند از نوادگان حکیم ملا اسماعیل خواجویی اصفهانی بود. او یکی از بنیانگذاران مرکز شیعه شناسی در آلمان بود. وی همواره علت موفقیت خود در تبلیغ اسلام در غرب را به بهره گیری فراوان و مدد از قرآن کریم می داند. این دانشمند گرانمایه در سال ۱۴۱۷ قمری وفات یافت و در تکیه میرمحمد صادقی (گلستان شهدا) به خاک سپرده شد.

محمد حسین امام نجفی

فرزند شیخ جما نجفی. وی در فقه و اصول و حکمت ماهر بود. کتاب «خدا هست» از آثار اوست متوفی ۱۳۲۹ هجری قمری، مدفون در تکیه مادر شاهزاده

سید محمود موسوی درب امامی

صاحب کتاب «ثمرات الحیات» در خصوص موعظه و تفسیر مواعظ منبری وی مورد توجه تمام طبقات آن زمان به ویژه علما بوده چنانکه علمایی چون آقا سید محمود باقر درچه ای مستمع مواعظ وی بودند.

زیردستی و تسلط عالی وی بر اخبار و روایات را می توان از کتابش دریافت.

سید محمد مهدی درچه ای

علامه و فقیه زاهد از مراجع تقلید که پیوسته مورد اعتماد تمام طبقات مردم اصفهان بود و در مسائل فقهی به او مراجعه می کردند. در اواخر عمر مجتهد اعلم و جامع الشرایط اصفهان بود. وی به سال ۱۳۶۴ قمری وفات یافت و در تکیه کازرونی مدفون می باشد.

شیخ احمد بیدآبادی

فرزند میرزا محمد جواد مجتهد حسین آبادی (برادر بزرگ آیت الله شاه آبادی) از فقها و مجتهدین برجسته اصفهان که در حافظه و هوش و احاطه به مسائل فقهی اعجوبه دهر بود.

وی در سال ۱۳۵۷ قمری درگذشت و در تکیه بروجردی دفن شد.

آیت الله سید ابوالحسن طباطبائی بروجردی (درب کوشکی)

فرزند میر سید علی بروجردی، متوفی ۱۳۴۸ قمری از فقها و مجتهدین برجسته اصفهان، که بسیار مورد علاقه و توجه مردم بود. از این خاندان علماء و مراجع برجسته ای در جهان اسلام ظهور کردند.

وی در تکیه بروجردی مدفون می باشد.

حاج منیر الدین بروجردی

عالم فقیه برجسته، وی نواده دختری میرزای قمی بود و در علم رجال و درایه تخصص و تبحر داشت. متوفی ۱۳۴۲ قمری مدفون در تکیه ملک (گلستان شهداء)

میرزا مسیح چهار سوقی

فرزند «صاحب روضات» که همچون پدر در علم و زهد و اخلاق شهرت داشت. متوفی ۱۳۲۵ قمری مدفون در تکیه صاحب روضات

سید اسدالله دادخواه (بهشتی)

عالم فاضل و فقیه مجتهد. در اصفهان به رسیدگی امور مردم و یاری آنان زبانزد خاص و عام بود. در دوره مشروطه از نمایندگی مورد اطمینان مردم اصفهان بوده و به «وکیل» شهرت داشت.

متوفی به سال ۱۳۶۳ قمری مدفون در تکیه زرگرها

شیخ محمدحسن داور پناه خوانساری

عالم جلیل، جامع علوم معقول و منقول. مرحوم شهید آیت الله شمس آبادی از جامعیت در علوم و فضایل اخلاقی این عالم جلیل تجلیل می نمود. این فقیه عالم سال ها به عنوان «قاضی عسگر» در ارتش خدمت نمود.

متوفی ۱۳۸۲ قمری مدفون در تکیه سید العراقین

حاج آقا مصطفی بهشتی نژاد

عالم فاضل پرهیزگار که در زهد و تقوی بسیار برجسته بود. متوفی به سال ۱۳۹۷ قمری مدفون در تکیه سادات بهشتی

آیت الله میرزا محمد جواد بید آبادی

فقیه، محقق و عالم پرهیزگار از شاگردان صاحب جواهر که از ایشان اجازه اجتهاد گرفت. صاحب آثار ارزشمندی چون: الف) بحر البکاء ب) کنوز اللیالی ج) بساطین الریاحین است.

ایشان پدر بزرگوار آقا شیخ احمد مجتهد بید آبادی و آیت الله شیخ محمدعلی شاه آبادی می باشند. متوفی به سال ۱۳۱۲ قمری مدفون در سرداب تکیه مادر شاهزاده

ملا کاظم مروج بید آبادی

عالم جلیل و ادیب و شاعر پرهیزگار که به جهت ترویج دین به «مروج الاحکام» ملقب گردید. وی صاحب آثار ارزشمندی چون: الف) اربعین حدیث در فضایل حضرت علی علیه السّلام ب) دیوان اشعار و... می باشد.

متوفی ۱۳۶۷ قمری مدفون در تکیه بروجردی

شیخ محمدرضا نجفی

فرزند شیخ محمد حسین، ملقب به ابوالمجد علامه فقیه، ادیب متکلم، ریاضی دادن و از مفاخر علمی و ادبی شیعه و به زبان عربی شعر می سرود. وی به سال ۱۳۶۲ قمری درگذشت.

و در تکیه شاهزاده (شیخ محمدتقی رازی) مدفون می باشد.

آیت الله فقیه احمد آبادی

فقیه بزرگوار، محدث مفسر و ادیب شاعر صاحب کتاب ارزشمند مکیال المکارم که به توصیه امام زمان علیه السّلام نوشته شده است.

وی در سن ۴۷ سالگی در سال ۱۳۴۸ قمری دار فانی را وداع گفت و در تکیه به نام خودش به خاک سپرده شد.

محمدعلی امین التجار

پدر بانو مجتهده امین، و از تجار معتبر و خوش نام اصفهان در اواخر عصر قاجار.

متوفی به سال ۱۳۲۶ قمری

میرزا بدیع درب امامی

عالم ادیب و فقیه مجتهد و شاعر خطاط از مدرسین مشهور اصفهان در فقه و اصول. شیرین زبانیها و نکته سنجی های وی باعث می شد که هیچ کس از هم صحبتی با وی سیر نشود. ایشان از شاگردان برجسته آقا سید ابوالحسن اصفهانی بود.

از جمله تألیفاتش:

الف) رساله در خراج و مقاسمه ب) حاشیه بر قوانین را می توان نام برد. متوفی به سال ۱۳۲۳ قمری مدفون در تکیه شهشهانی.

شیخ احمد بیان الواعظین

عالم واعظ و ادیب مولف: الف) کتاب «خلد برین» در ده جلد درباره اسامی خطباء و واعظین ب) دیوان اشعار و چندین کتاب دیگر است.

متوفی به سال ۱۳۷۱ قمری مدفون در تکیه بروجردی

آیت الله شیخ محمد باقر زند کرمانی

عـالم فاضـل فقیـه واعـظ مجتهـد برجسـته از شـاگردان مرجع عالیقـدر تشیع عبـدالکریم حـائری موسـس حـوزه علمیه قم و از روحانیون آگاه به علوم جدید و آشـنا به چند زبان خارجی بود وی نماز عید فطر را با جمعیت زیادی از نمازگزاران در مصلی تخت فولاد برگزار می نمود. ایشان باعث و بانی خـدمات اجتماعی ارزشـمندی همچون تأسـیس بیمارسـتان عسـگریه در شـهر اصفهان بود.

از جمله آثـار او می توان به الف) رسـاله اسـتدلالی در احکـام آبهـا ب) الفیوزات الامعه ج) اماره الولایه د) رساله در تاریخچه نفت اشاره نمود.

متوفی ۱۳۸۹ قمری مدفون در تکیه زند کرمانی

میر سید عبدالحسین سید العراقین

عالم جلیل و از فقهای برجسته اصفهان، وی در اصفهان از حامیان مشروطه بود. از جانب آخوند خراسانی به درجه اجتهاد نایل آمد و از سوی وی به حمایت از نهضت مشـروطه طلبی مردم اصفهان پرداخت. پس از وفات آقا نورالله نجفی نیز به عنوان عالم درجه اول اصفهان مطرح بود.

متوفی ۱۳۵۰ قمری مدفون در تکیه سید العراقین

حاج سید ابوالحسن آل رسول مشهور به شمس آبادی

فقیه ادیب و صاحب آثار ارزشـمندی چون الف) شرح بر صحیفه سجادیه ب) موعظه حضرت ابراهیم و... می باشد. وی توسط باند منحرف مهدی هاشمی معدوم در سال ۱۳۵۵ شمسی به شهادت رسید.

و پیکر پاکش در گلستان شهدا به خاک سپرده شد.

شیخ محمد باقر صدیقین

فرزند ملا حسـینعلی متوفی ۱۴۱۴ قمری عـالم فاضـل. از علمـای محترم اصـفهان که به خوش اخلاقی و تزکیه ی نفس در بین مردم شهرت داشت و در علم تعبیر خواب و نیز گرفتن استخاره کم نظیر بود.

وی در تکیه کازرونی مدفون می باشد.

شیخ جمال الدین نجفی

فرزنـد شـیخ محمـد باقر نجفی عالم فقیه مجاهد که به همراه برادران خویش شـیخ محمد تقی نجفی معروف به «آقا نجفی» آقا نورالله و شـیخ محمد علی ثقه الاسـلام سالها به ترویج دین پرداختند. در احوال او نوشته اند که از مال و منال هیچ نداشت ولی بسیار بلند نظر بود و دیناری به رسم هدیه یا دست مزد از احدی نمی پذیرفت. هنگام اشغال ایران توسط قوای روس، این عالم

بزرگوار را به تهران تبعید نمودند. وی شبهای جمعه در تکیه میرزا رفیعا احیاء می گرفت و جمع کثیری در آن شرکت می نمودند. متوفی ۱۳۵۴ قمری مدفون در تکیه شیخ محمد تقی رازی

شیخ حسینعلی صدیقین

فرزند محمد اسماعیل عالم فاضل، عارفی که دارای ضمیری صاف و روشن بود. عمرش را به تزکیه و تهذیب گذرانید.

متوفی ۱۳۶۸ قمری مدفون در تکیه کازرونی

حاج سید محمدعلی صادقی

فرزند سید محمد صادق متوفی ۱۴۱۷ قمری از فقهای بزرگ و معاصر ایران که مدتی را در نجف از محضر اساتید برجسته بهره برد و بعد از دریافت اجازه اجتهاد به اصفهان بازگشت و به تدریس اصول و فقه پرداخت. وی رئیس حوزه علمیه اصفهان بود. از جمله دستورالعمل های مهم عبادی وی نماز اول وقت و تلاوت قرآن مجید بود.

مزارش در گلستان شهدا (تکیه میر محمد صادقی ها) می باشد.

سید محمد باقر درچه ای

فرزند سید مرتضی، علامه فقیه، استاد العلماء و از مراجع تقلید که صاحب یک دوره فقه و اصول در شانزده جلد می باشد. این فقیه عالیقدر زندگی بسیار ساده ای داشت. بسیاری از علمای درجه اول آن روزگار از محضر وی کسب علم نمودند.

وی در سال ۱۳۱۴ قمری وفات یافت و در تکیه کازرونی مدفون گردید.

آیت الله سید محمدرضا خراسانی

فرزند حاج سید جواد، فقیه و عالم محقق، رئیس حوزه اصفهان و بانی کتابخانه مدرسه صدر بازار اصفهان و وی آخرین رئیس حوزه علمیه اصفهان در قبل از انقلاب بود.

که به سال ۱۳۷۹ قمری وفات یافت و در تکیه فاضلان به خاک سپرده شد.

شیخ عبدالکریم گزی

فرزند ملا مهدی، عالمی جلیل و فقیه، دانشمند علم رجال، ادیب شاعر، صاحب آثار علمی متعدد که معروفترین آنها کتاب «تذکره القبور» می باشد. وی عمری را به زهد و ساده زیستی سپری کرد.

و به سال ۱۳۳۹ قمری وفات یافت و در تکیه کازرونی به خاک سپرده شد.

آیت الله شهید اشرفی اصفهانی

نماینده امام (ره) و امام جمعه کرمانشاه که سرانجام در محراب نماز جمعه به دست منافقین کور دل به شهادت رسید از آخرین صحبت های ایشان این بود که فرمودند: «امیدوارم چهارمین شهید محراب باشم»

شهادت: ۲۳ / ۷ / ۶۱ مسجد جامع کرمانشاه مدفن: گلستان شهدای اصفهان

میرزا جمال الدین کلباسی

فرزند ابوالمعالی، فقیه و مجتهد کامل و جلیل القدر مولف آثار: الف) تلخیص الهیه ب) اصول فقه و آثار دیگر وی و برادرش در اصفهان از لحاظ زهد و تقوی به سلمان و ابوذر زمان معروف بودند. ایشان نیز مانند پدر گوشه نشین بود و در تمام مدت عمر دقیقه ای از تألیف و تدریس و عبادت غافل نبود. نماز ایشان از زبده ترین جماعات اصفهان محسوب می شد.

متوفی ۱۳۵۰ قمری ایشان در تکیه کلباسی مدفون می باشند.

سید محمد لطیف خواجویی

فرزند محمد شفیع، عالم فاضل که در زهد و تقوی زبانزد خاص و عام بود. وی کوشش بسیاری در امر به معروف و نهی از منکر داشت.

وی به سال ۱۳۷۸ قمری وفات نمود و در تخت فولاد در تکیه ای که به نام ایشان معروف است دفن شد.

سید محمد صادق مدرس خاتون آبادی

فرزند مرحوم حاج میرزا حسین نایب الصدر عالم فقیه و مجتهد بزرگوار از شاگردان برجسته آخوند خراسانی که در ۲۰ صفر ۱۳۴۸ قمری وفات یافت.

و در تخت فولاد اصفهان به خاك سپرده شد. (تکیه سید العراقین)

سید محمدرضا خراسانی

فرزند حاج سید جواد، فقیه و عالم محقق، رئیس حوزه اصفهان و بانی کتابخانه مدرسه صدر بازار اصفهان و وی آخرین رئیس حوزه علمیه اصفهان در قبل از انقلاب بود.

که به سال ۱۳۷۹ قمری وفات یافت و در تکیه فاضلان به خاك سپرده شد.

سید صدرالدین کوپایی

فرزند سید حسین طباطبائی متوفی ۱۳۷۲ قمری فقیه و حکیم بزرگوار، عالم ربانی، مفسِّر و ادیب و صاحب آثار ارزنده فراوان که هر کدام از آن موقعیت بالای علمی را نشان می دهد.

وی در نهایت قناعت و عزّت نفس زیست و سرانجام به سال ۱۳۷۲ قمری وفات نمود و در تکیه بروجردی مدفون گردید.

شیخ احمد مشکات

واعظ صالح ملا احمد مشکات فرزند ملا محمد هاشم، در خانواده روحانی در اصفهان به دنیا آمد.

وی در ۲۵ ذی القعده ۱۳۵۹ قمری فوت و در سکوی شرقی بیرون تکیه بروجردی به خاک سپرده شد.

سید محمدعلی مبارکه ای

عالم فرزانه، ادیب بزرگوار و واعظ شهیر. صاحب آثار متعدد از جمله کتاب تاریخ اصفهان در ۵ جلد است. در اشعارش صفایی تخلص می نمود. این عالم و ادیب گرانمایه در سال ۱۳۶۵ قمری وفات نمود و در تکیه تویسرکانی به خاک سپرده شد.

شیخ محمود مفید

عالم و فقیه کامل و حکیم بزرگوار و مدرس فلسفه و حکمت که در زهد و عبادت و تقوی کم نظیر بود. عمری را به قناعت و ساده زیستی نفس گذارنده و در عین گمنامی زندگی می کرد. وی دانشمندی خوش بیان و خوش محضر و عابدی دائم الذکر بود.

این فقیه عالیقدر به سال ۱۳۸۲ قمری وفات نمود و در تکیه بیدآبادی دفن شد.

حاج سید محمد مقدس

فرزند سید عبدالحسین حسینی عالم و فقیه عالیقدر اصفهان که پس از اخذ درجه اجتهاد در اصفهان به تدریس علوم و ترویج معارف دینی پرداخت. وی نماینده آیت الله العظمی بروجردی در شهر اصفهان بود. کتابخانه ای مهم و معتبر از کتب خطی و چاپی فراهم آورده بود که پس از درگذشت ایشان به کتابخانه اعظم قم انتقال یافت. از آثار وی کتاب الاوائل، تقریرات فقهی، کتاب الاواخر، نصایح لقمان می باشد،

این فقیه عالیقدر به سال ۱۳۷۸ قمری وفات یافت و در تخت فولاد (تکیه مقدس) مدفون شد.

سید محمد نجف آبادی

فرزند سید محمدحسین حسینی، متوفی ۱۳۵۸ قمری مشهور «مدرس»، مجتهد اصولی و از علمای طراز اول اصفهان می باشد.

وی عالمی خوش اخلاق و وارسته بود و پس از وفات در تکیه سید العراقین به خاک سپرده شد.

سید حسین نایب الصدر

عارف و فقیه وارسته، از فقها و مجتهدین اصفهان در عصر قاجار و از شاگردان برجسته شیخ مرتضی انصاری که در سرداب تکیه خاتون آبادی مدفون می باشد.

مدفون ۱۳۲۶ هجری قمری

شیخ محمدباقر فقیه ایمانی

عالم بزرگوار، مفسّر محدث و فقیه محقق، از دانشمندان معاصر اصفهان که بیش از هفتاد جلد کتاب تألیف نموده و موضوع بسیاری از آنها درباره زندگی و خصال حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشرّیف می باشد از جمله کتابهایش «شیوه های یاری قائم آل محمد علیهم السلام» می باشد.

وی به سال ۱۳۷۰ قمری درگذشت و در تکیه کازرونی دفن شد.

محمدحسین کازرونی

وی از بازرگانان متدین و نیکو کار اصفهان بود که آثار خیریه بی شماری در شهر اصفهان و به خصوص در تخت فولاد از وی به یادگار مانده است. در نهضت مشروطه با علمای بزرگ اصفهان همچون حاج آقا نورالله اصفهانی همکاری داشت. و به تأسیس شرکت اسلامیه که به منظور تبلیغ و حمایت از کالاهای داخلی در برابر کالاهای خارجی با مراجع و علمای بزرگ آن دوره همراهی نمود. وی در سال ۱۳۵۱ قمری درگذشت و در این تکیه دفن شد.

در سال ۱۳۶۳ قمری استخوانهای او را به نجف اشرف منتقل کرده و در آن مزار مقدس دفن نمودند.

زین العابدین رضوی

عالم و فقیه بزرگوار، متوفی ۱۳۰۷ قمری مؤلف کتاب «حسام الشریعه». وی از جمله افرادی بود که شرف ملاقات با امام زمان علیه السلام را درک نمود و صاحب کرامات و مستجاب الدعوه بود که

در تکیه خانوادگی رضوی پایین تر از تکیه کلباسی مدفون است.

شیخ محمود سالک

عالم صالح، واعظ پرهیزگار. از محضر بزرگانی همچون شیخ عبدالکریم حائری کسب علم نمود. او به راستی سالک راه حق بود و الحق می توان او را مسلمان حقیقی دانست.

متوفی ۱۳۸۹ قمری مدفون در تکیه لطیف خواجویی

سید عبدالغفار تویسرکانی

فرزنـد سـید محمدحسـین حسـینی، علامـه جلیـل، فقیه و مجتهـد عـالی مقام جامع علوم معقول و منقول که از محضـر بزرگانی همچون آقا سـید محمـد شهشـهانی و ملا حسـینعلی تویسـرکانی و... کسب علم نمود. وی یکی از مشوّقین صاحب روضات در تألیف کتاب ارزشـمند خویش «روضات الجنات» بوده و خود نیز صاحب آثار ارزشـمندی همچون: حواشی بر اسفار، حاشیه بر شرح اشارات حاشیه بر شرایع و... می باشد.

وی به سال ۱۳۱۹ قمری وفات نمود محل مزارش به نام وی به تکیه عبدالغفار تویسرکانی مشهور شد.

میرزا محمد باقر تویسرکانی

فرزنـد حـاج میرزا عبـدالغفار از علمـا و فقهای پرهیزگار و صاحب آثار ارزشـمندی چون: حواشـی بر تفسـیر روح البیان روض الجنان فی حالات صاحب الزمان عجل الله تعالی فرجه الشرّیف مشکاه الضیاء در احوال حضرت زهرا علیها السّلام می باشد.

متوفی:۱۳۷۴ قمری مدفون در تکیه تویسرکانی

سید محمد صادق صدیق الاطباء

مشـهور به دکـتر لقمـانی، از شـاگردان خـاص شـیخ عبـدالکریم گزی به تشویـق ایشـان برای تحصـیل علم پزشـکی به مدرسـه دارالفنون تهران رفت و طبیبی حاذق و سرشـناس گردید. ایشان جهت مداوای فقرا حق طبابت دریافت نمی کرد و حتی به آنها کمک مالی نیز می نمود. صدیق الاطباء اعتقاد داشت طبابت عبادت است نه تجارت و خود نیز بدین سان عمل می نمود.

متوفی: ۱۳۷۴ هجری قمری مدفون در شرق تکیه کازرونی

جلال الدین همایی

دانشمند برجسته و ادیب توانا، متخلص به طرب از شعرای بزرگ روزگار خویش بود. وی کتابهای زیادی به رشته تحریر آورد که از آن جمله می توان به الف) تاریخ ادبیات فارسی در پنج جلد ب) تاریخ اصـفهان در ده مجلد ه) دیوان اشـعار و... اشاره نمود. از اشعار او که در روزهای آخر عمرش سرود:

«پایان شب سخن سرایی

می گفت ز سوز دل همایی/

فریاد کزین رباط کهگل

جان می کنم و نمی کنم دل/

متوفی:۱۴۰۰ هجری قمری مدفون در گلستان شهداء

سید مصلح الدین مهدوی

فرزنـد شـهاب الدین نحوی، متوفی ۱۳۷۴ شمسـی از مورخـان و بزرگان علم رجال. از معلمین دلسوز و متـدّین شـهر اصـفهان، صاحب آثار متعددی در شـرح حال رجال و تاریخ و فرهنگ اصـفهان و کتاب «سیری در تخت فولاد اصفهان» از آثار برجسته وی می باشد.

این محقق ارجمند در تکیه خانوادگی مهدوی مدفون می باشد.

میرزا حسن خان جابری انصاری

مورخ محقق و ادیب فرزانه، ملقب به «صـدر الادبـاء» وی در اصـفهان از محضـر بزرگانی چون آقا سـید محمـدباقر درچه ای و آخوند کاشـی کسب علم نمود. وی نویسنده آثار مهمی چون: الف) تاریخ اصفهان و ری و همه جهان ب) تاریخ نصف جهان و همه جهان ج) آگهی شـهان از کار جهان د) آفتاب درخشنده و آثار دیگر است. وی جزو مفسرین قرآن و همچنین مشروطه خواهان اصفهان می باشد.

متوفی: ۱۳۷۶ هجری قمری مدفون در تکیه بابا رکن الدین

رکن الملک

از بزرگان سیاسی خوشنام و نیکوکار در دوره قاجاریه، متخلص به «خلف». به همت ایشان بسیاری از کتب دینی چاپ گردید. وی نسبت به علما، عرفا و مستمندان نهایت ارادت را ابراز می نمود. علاوه بر این در قضایای سیاسی عصر مشروطیت از رجال صاحب نفوذ و تأثیرگذار بود. او در خانه خود انجمن شعرا را بر پا می کرد. از وی آثار خیریه بسیاری به ویژه در تکایای تخت فولاد به یادگار مانده است.

متوفی: ۱۳۳۱ هجری قمری مدفون در مسجد رکن الملک

میرزا علی مشفقی

شـاعر و ادیب برجسـته که در علم ریاضـی و نجوم صاحب نظر بود. وی در سال ۱۳۵۷ شمسـی وفات یافت و در تکیه گلزار به خاک سپرده شد.

مرحوم ثقه المحدثین شیخ لطف الله شمس الواعظین ریزی

فرزنـد عبدالحسـین، فاضـل زاهـد، واعظ متقی از منبریان معروف اصـفهان در حـدود سال ۱۲۸۸ قمری متولـد گردیده مادرش دختر علامه عبـدالوهاب ریزی، خواهر علامه فقیه آقا شـیخ مرتضـی ریزی رحمه الله علیه بوده... او در محضـر آقا سـید محمود کلیشادی علیه الرحمه و آقا سید محمدباقر درچه ای کسب فیوضات کرده. منابرش مشتمل بر مواعظ کافیه از حدیث و اخبار و نصایح و اندرز بوده و خود بدانچه می گفت معتقد و عامل بود در ۷ شوال ۱۳۵۶ وفات یافته و در بیرون بقعه تکیه ریزی تخت

فولاد مدفون گردید چندین کتاب در مواعظ و آداب نوشته که آنها را بعداً شمس طالعه نامیدند.

نقل از تذکره القبور صفحه ۴۶۸

عباس خان شیدا

شاعر ادیب، متخلص به شیدا. وی سال ها در اصفهان با انجمن ادبی که تأسیس کرده بود. شعرا را دور هم جمع می کرد و به ترویج شعر و ادب می پرداخت. شیدا مدیر «مجله دانشکده» بود.

متوفی به سال ۱۳۶۹ هجری قمری مدفون در تکیه سید العراقین

میرفندرسکی

فرزند میرزا بیک بن سید صدرالدین موسوی استرآبادی. عالم عارف، ادیب و شاعر، حکیم و فیلسوف عصر صفوی که در رونق و اعتبار بخشیدن به مکتب فلسفی اصفهان سهم بسزا داشت.

وی به سال ۱۰۵۰ قمری وفات نمود و در تخت فولاد به خاک سپرده شد که محل مزارش به تکیه میرفندرسکی معروف می باشد.

آیت الله شیخ محمد حسین فشارکی

فرزند محمدجعفر، عالم و فقیه عالیقدر و از مجتهدین صاحب فتوی، که در فقه و اصول استاد و در تقوا و زهد نزد مردم مشهور بود. وی در امر به معروف و نهی از منکر تلاش بسیار می نمود.

این فقیه عالیقدر در سال ۱۳۵۳ قمری درگذشت و در تکیه ریزی به خاک سپرده شد.

سید آقاجان نوربخش

عالم فاضل واعظ که در تدریس مغنی و مطول به گواهی عموم روحانیون اصفهان منحصر به فرد و در درجه اول بود.

عده زیادی از فضلا در درس وی حاضر می شدند علاوه بر مقام علمی و تسلط بر مطالب، دارای قدرت زیادی در فن خطابه بود و از بزرگان اهل منبر محسوب می شد.

آخوند کاشی

حکیم و عارف بزرگ اواخر عصر قاجار که در حکمت و فلسفه، فقه و اصول ادبیات و ریاضی استاد مسلم بود. جمع بسیاری از علمای ایران از وی کسب علم نمودند. ایشان در زهدو عبادت نیز بی نظیر بود. از وی حالات غریب و مکاشفاتی نقل شده که همگی دلالت بر عظمت روحی آن بزرگوار است.

این عالم عارف به سال ۱۳۳۳ قمری وفات یافت و در تکیه ملك دفن شد.

میر سیدعلی آیت نجف آبادی

عالم فاضل، فقیه برجسته و مجتهد ژرف اندیش که در اواخر عمر کمتر فقیهی به جامعیت او بود. در فقه و اصول و حکمت و خصوصاً کلام بسیار ماهر بود. در نهایت قناعت و ساده زیستی زندگی می کرد. بیشتر منابرش را به ولایت ائمه اطهار صلوات الله علیهم برگزار می نمود. با اینکه مجتهدی بزرگ و فقیهی عالی قدر بود با مردم نشست و برخاست بسیار داشت. همه ساله در ماه رمضان در مدرسه صدر جلسه ی تفسیر قرآن برگزار می نمود. و بسیاری از علما از محضر او کسب علم می نمودند. از آثارش حاشیه بر حاشیه آقا ضیاء الدین عراقی بر کفایه را می توان نام برد. از شاگردان ایشان می توان به: حاج میرزا علی آقا شیرازی، میر سید علی علامه فانی، بانو امین و شهید سید ابوالحسن شمس آبادی اشاره نمود.

متوفی ۱۳۶۲ هجری قمری مدفون در تکیه تویسرکانی مفتاح الفلاح و مصباح النّجاح فی شرح دعاء الصّباح للعلامه المحقق محمد اسماعیل بن الحسین بن محمّد رضا المازندرانی الخواجوئی المتوفی سنه ۱۱۷۳ هجری قمری تحقیق السّید مهدیّ الرّجائی

فاتح الملک

از آزادیخواهان صدر مشروطیت و از اعضای انجمن ولایتی اصفهان در دوره دوم مجلس شورای ملی وکیل مردم اصفهان بود.

او در تکیه ریزی مدفون می باشد.

میرزا ابوالهدی کلباسی

فرزند ابوالمعالی، از فقها و علمای برجسته ی اصفهان به ویژه در علم رجال و درایه استاد کم نظیری بود. مولف آثار ارزشمندی چون بدر التمام و سماء المقال در علم رجال که سی سال برای تألیف آن زحمت کشید. وی به مکاشفات و حالات روحانی نیز دست یافته بود. ابوالهدی عقیده داشت ثبت و ضبط معجزات و کرامات اهل بیت علیهم السّلام ثواب دارد. از این رو آنچه را می شنید با حفظ سند جمع آوری می کرد.

متوفی ۱۳۵۶ قمری مدفون در تکیه ی کلباسی

ملا محمد همامی

فرزند ملاحسن عالم فاضل و ادیب گرانمایه و از مفاخر علمی اصفهان که در صفر ۱۴۰۰ قمری به دیار باقی شتافت و در تکیه بروجردی به خاك سپرده شد.

حاج آقا رضا هرندی

سید محمد رضا حسینی هرندی، از وعاظ مشهور اصفهان که با صدای دلنشین و منابر پر شورش، افراد زیادی را به سمت خود جذب می کرد. ایشان یک بار توسط دشمنان دین (بهاییان) تهدید به مرگ شده بودند که توسط امام زمان علیه السّلام نجات یافتند.

متوفی ۱۳۶۰ شمسی مدفون در گلستان شهداء

شیخ مرتضی حجت نجفی

فرزند شیخ جمال الدین نجفی، و داماد شیخ محمد تقی نجفی (آقا نجفی) ملقب به «عماد الاسلام» عالم فاضل، محبوب و خوش اخلاق که مورد علاقه و احترام مردم بود. نزد علمای اصفهان از جمله حاج آقا منیرالدین بروجردی حاج میر محمد صادق خاتون آبادی حاج آقا نور الله نجفی و پدر بزرگوار خویش شیخ جمال الدین نجفی کسب علم نمود. وی در تمام طول عمر را با اخلاق فاضله و سخنان دلنشین موعظه می نمود. مردم از هر طبقه و گروهی به او و سخنانش علاقه داشتند.

متوفی ۱۳۸۶ قمری مدفون در تکیه حجت الله نجفی

شیخ محمد حسین اشنی قوچانی

مجتهد برجسته و فقیه زاهد ایشان به تهجد و نماز شب تاکید بسیار داشت و در این خصوص کرامتی از ایشان نقل شده است. وی صاحب آثار ارزشمندی می باشد.

متوفی ۱۳۷۵ قمری مدفون در تکیه کازرونی

سید عطاء الله امامی

زندگی نامه

سید عطاء الله درب امامی حسینی فرزند آقا سید محمد، عالم پرهیزگار، از سادات درب امامی که نسبت ایشان به امامزاده درب امام منتهی می شود. وی نزد علمای بزرگی چون آخوند کاشی و شیخ محمد رضا نجفی کسب علم نمود.

متوفی ۱۳۸۷ شمسی مدفون در تکیه فاضل سراب

خاندان امامی

محلّ سکونت

خاندان امامی از زمان های دور در محلّه درب امام اصفهان سکونت داشته، و اکنون نیز شماری از آنها در این محلّه سکونت دارند؛ مرحوم حاج سیّد محمّد حسین نیز یکی از چهره های برجسته خاندان علمی امامی است که در همین محلّه قدیمی سکونت داشته است. محلّه درب امام اصفهان، یکی از محلّه های بسیار قدیمی اصفهان است که در محلّه بزرگتری به نام

«سنبلستان» واقع شده است. قدمت سنبلستان به پیش از اسلام می رسد، چنانچه کوشک ها و قصرهای بزرگان ساسانی در این منطقه بوده است. این محلّه در قرون اولیّه اسلامی رونق داشته و وقتی سعید بن جبیر در سال ۸۱ ه ق همراه عبدالرحمن اشعثی به اصفهان آمد، مکانی را که اکنون در ضلع غربی صحن شمالی امام زاده درب امام قرار دارد و مسجد سعید بن جبیر نامیده می شود، محلّ عبادت خود قرار داد. لازم به ذکر است که: امام زاده درب امام مدفن سه نفر از امام زادگان عظیم الشأن به نام های: ۱-امام زاده سیّد ابراهیم طباطبایی از نبیره های حسن مثّنی فرزند امام حسن علیه السلام ۲-سیّد حسن فرزند سیّد ابراهیم طباطبایی ۳-ابوالحسن علی ملقّب به زین العابدین، می باشد (۱۱).

شهرت

مرحوم حاج سیّد محمّد حسین امامی، یکی از واعظان شهیر و محدّثانِ خبیر آن زمانِ اصفهان بود؛ وی ویژگی هایی داشت که کمتر در شخصی یکجا به چشم می خورد. او علاوه بر معلومات بسیار و احاطه بر آیات قرآن و روایات معصومین علیهم السلام، در فنّ خطابه استادی بی نظیر بود، و چهره جذّاب و صدای زیبایی نیز داشت؛ که همه و همه مواردی بود که موجب شهرت و موفقیّت او در اصفهان گردید، و این

شهرت به جایی رسید که مرجع نامدار مرحوم آقا شیخ محمّد تقی مسجد شاهی معروف به» آقا نجفی «، ایشان را برای سخنرانی در مجالس مهمّ آن زمان دعوت می کرد (۱۲). ولی شهرت مرحوم حاج سیّد محمّد حسین خاصّ به شهر اصفهان نبوده، بلکه زمانی ایشان در شهر مقدّس مشهد در مسجد گوهرشاد به ایراد خطابه و سخنرانی می پردازد، که سخنان وی بسیار مورد توجّه مردم و به ویژه متولّی آن وقتِ آستان قدس رضوی قرار می گیرد (۱۳)، و وی به ایشان در ضمن لوح تقدیرنامه ای، لقب» قوام المحدّثین «را اعطاء می کند، که از آن زمان به بعد مرحوم حاج سیّد محمّد حسین در نزد عامّه مردم به» حاجی قوام «معروف و مشهور می شود. علاوه بر این، متولّی آستان قدس رضوی هر سال از مرحوم قوام برای سخنرانی در مسجد گوهرشاد دعوت به عمل می آورده و هدایایی نیز از طرف آستانه به ایشان اعطاء می نموده است (۱۴).

خاندان علمی

پدر: مرحوم آقا سیّد عبدالباقی امامی وی از علماء مورد احترام بوده، و در مقامات علمی به مرتبه ای بلند دست یافته، و مستجاب الدعوه بوده و دعایی که در مورد اولاد و نسل خود کرده به هدف اجابت رسیده است. آن بزرگوار در حرم امام حسین علیه السلام، بالای سرِ مطهّر) در فاصله تقریبا پنج متری (دفن شده، و به شرف قرب به حریم حسینی نائل گردیده است (۱۵). جدّ أعلی: آقا سیّد علی امامی العریضی وی یکی از مهمترین چهره علمی خاندان امامی، و از شاگردان محقّق نامدار و استاد الکلّ آقا حسین خوانساری رحمه الله، و نیز علّامه مجلسی قدس سره بوده است. او تألیفات و آثار

علمی بسیاری از خود به یادگار گذاشته، که بعضی از آن ها بدین قرار است: ۱-التراجیح در فقه، که چند جلد بزرگ بوده و در آن اقوال فقهاء و عبارات آنها را آورده است (۱۶). ۲-ترجمه کتاب شفاء شیخ الرئیس بوعلی سینا، به فارسی (۱۷). ۳-ترجمه کتاب اشارات شیخ الرئیس بوعلی سینا، به فارسی (۱۸). ۴-کتاب هشت بهشت، که شرح و ترجمه هشت کتاب از کتاب های حدیث شیعه است به فارسی؛ مؤلّف در مقدّمه» جنّه الفردوس «که نخستین کتاب از این هشت کتاب است، پس از ذکر نام» سلطان سلیمان پادشاه الحسینیّ الموسویّ الصفویّ بهادر خان «گوید: بنابراین داعی دوام دولت قاهره-که أبًا عن جدّ مشمول عواطف سلطانی است-به شرح و ترجمه هشت کتاب حدیث به این ترتیب پرداخته، به» هشت بهشت «موسوم ساخت... جنّه الفردوس، شرح من لایحضره الفقیه؛ جنّه الخلد، شرح کافی؛ جنّه النعیم، شرح تهذیب؛ جنّه المأوی، شرح استبصار؛ جنّه المقام، شرح کمال الدین و تمام النعمه؛ جنّه الصدق، شرح أمالی (۱۹)؛ جنّه عدن، شرح علل الشرائع؛ جنّه السلام (۲۰)، شرح عیون أخبار الرضاعلیه السلام (۲۱). ۵-جامع سلیمانی؛ کتابی است ارزشمند و منحصر به فرد که در آن احادیثی برگزیده در شرح احوال انبیاء و ائمّه طاهرین علیهم السلام و اخلاق اسلامی آمده است. آغاز کتاب: داعی دوام دولت قاهره سیّد علی بن سیّد محمّد الحسینیّ الإمامیّ... بعد از شرح کتاب موسوم به» هشت بهشت «... حدیث چند که بر غرایب حکایات و دقایق روایات مشتمل است، در این رساله که موسوم است به» جامع سلیمانی «در سلک تقریر و نظم تحریر درآورد (۲۲). ۶-مجمع البحرین؛ موضوع این کتاب حدیث است که مؤلّف در

مقدّمه دو کتاب خود: جنّه الفردوس و جنه السلام، به نام این کتاب اشاره نموده، و می نویسد: در چهل و پنج مجلّد می باشد (۲۳). ۷-تذکره امامی؛ وی در این کتاب احکام فقهی فتوایی را از کتاب طهارت تا دیات به روش تقسیم بندی کتاب شرایع الاسلام به جهت خواص و عوام به فارسی نگاشته است و گاهی به ادلّه نیز اشاره می نماید. آغاز کتاب: الحمد للّه فتاح القلوب مناح الغیوب، والصلوه و السلام علی صفیّه المحبوب و نبیّه المربوب (۲۴). ۸-ثقه الامامیّه؛ این کتاب به زبان عربی و در موضوع فقه نگاشته شده است. آغاز کتاب: الحمد للّه العلیّ الأعلی و الصلوه و السلام علی محمّد خیر الوری و علیّ و عترتهما (۲۵). ۹-السعاده الإمامیّه؛ این کتاب گزیده و ترجمه ای است از خصال شیخ صدوق رحمه الله؛ مؤلّف روایاتی از این کتاب انتخاب و با حذف سند به فارسی ترجمه نموده است. (۲۶)

سال وفات این عالم فاضل معلوم نیست، امّا مرحوم میرزا عبداللّه افندی اصفهانی در کتاب» ریاض العلماء «در ضمن شرح احوال وی می نویسد:»... و مات هذا السیّد فی هذه الأعصار باصفهان «(۲۷)؛ که شاید بعضی با توجّه به این عبارتِ مرحوم افندی، درگذشت وی را حدود سال ۱۱۲۰ ه ق دانسته اند (۲۸).

مدفن این عالم ربّانی نیز متأسّفانه مشخّص نیست، ولی به گمان بعضی در صحن درب امام یا رواق آنجا می باشد (۲۹). جدّ مادری: مرحوم میرزا سیّد محمّد باقر حسینی عاملی وی فرزند سیّد علیرضا، فرزند محمّد باقر حسینی عاملی اصفهانی، معروف به» پیشنماز «، از علماء بزرگوار اصفهان و امام جماعت مسجد جامع جدید عبّاسی بوده است. از خدمات او اینکه: کتاب های

بسیاری از اخبار و غیره را وقف طلّاب علوم دینیّه نمود، که مقداری از آن تاکنون باقی مانده است (۳۰). صاحب عنوان از شاگردان مرحوم آقا حسین محقّق خوانساری بوده، و نیز مجاز از وی به اجازه روایتی است که به تاریخ جمادای دوم یکهزار و هشتاد و هشت، نوشته شده؛ محقّق خوانساری در این اجازه وی را چنین ستوده:» السیّد النجیب الحسیب الفاضل الکامل التقیّ النقیّ الورع المتوقد الزکیّ سالک مسالک الرشاد، ناسک مناسک التقوی و السداد السیّد محمّد باقر بن السیّد المرحوم السیّد علیرضا... «(۳۱). او از شاگردان علّامه مجلسی رحمه الله نیز بوده، و پس از آنکه در نزد وی بسیاری از مسائل و احکام و اخبار ائمّه اطهارعلیهم السلام را می خواند، علّامه برای او اجازه مبسوطی به تاریخ ششم ذی الحجّه یکهزار و هشتاد و هفت می نویسد و از او چنین یاد و ستایش می کند:»... لمّا کان السیّد الأید الشریف المنیف الفاضل الکامل التقیّ الذکیّ الورع البارع الحسیب النسیب النجیب، فرع الشجره الطیّبه المحمّدیّه و غصن الروحه العلیه العلویّه... ممّن وفّقه اللّه تعالی لصرف عنفوان شبابه فی تحصیل العلوم الدینیّه مهذّبًا للأخلاق النفسانیّه، ملازمًا للأعمال المرضیّه، ملتزمًا صرف باقی عمره فی ازدیاد العلوم و تحقیق الأحکام و هدایه البریّه و ارشاد الأنام و نشر الأحادیث النبویّه والآثار الإمامیّه، وقد شرفت برهه من الزمان بصحبته... «(۳۲). همچنین مرحوم پیشنماز عاملی، اجازه روایت مبسوطی از مرحوم شیخ حرّ عاملی دارد به تاریخ یکهزار و هشتاد و هفت، که نسخه اصل این اجازه نامه همراه دو اجازه نامه دیگر مرحوم پیشنماز عاملی-که از آن سخن گفتیم-و نیز اجازه وی به فرزندش سیّد علیرضا به تاریخ

پنجم صـفر یکهزار و یکصـد و بیست و سه، منضمّ به مجلّدی از اصول کافی است که آن را خود مرحوم پیشـنماز وقف کرد و در خاندانش نگهداری می شد تا آنکه به مدّت زمانی پس از درگذشت مرحوم آقا سیّد محمّد مهدی نایب الصدر) از اعقاب مرحوم پیشنماز، متوفّی ۱۲۶۷ ه ق ((۳۳) کتابخانه معتبر وی متفرّق گردیـد و در این اواخر نسـخه موقوفه یاد شـده به کتابخانه الزهراء انتقال یافت (۳۴). مرحوم میرزا محمّـد باقر عاملی سـرانجام در سال یکهزار و یکصـد و بیست و سه هجری قمری وفات کرد و در قبرستان تخت فولاد در تکیه آقا رضی، به خاک سپرده شد (۳۵). بر سنگ قبر این عالم فاضل، که سنگ مرمر سفید عالی تمام قـد است (۳۶)، بـا خطّ ثلث بسیار زیبا شبیه خطّ تلامیـذ میرزا احمـد نیریزی، چنین نوشـته شـده: هو الباقی بسم اللّٰه الرّحمن الرّحیم» کلّ من علیها فان «لقـد توفّی السیّد الأید السـند المسدّد المؤیّد الفاضل العالم العامل التقیّ النقیّ قدوه الزهّاد و أسوه العبـاد و مقتـدی العبـاد و هـادیهم إلی طریق الرشـاد الواصـل إلی رحمه ربّه الغافر الغنیّ السیّد محمّـد باقر الحسـینیّ الإمام الجماعه فی الجامع الجدید الکبیر العبّاسی فی شهر شوّال من شهور سنه ثلث و عشرین و مائه فوق الألف من الهجره المقدّسه، و صار تاریخ وفاته تلک الفقره الشـریفه «دخل سیّد بالجنّه بغیر حساب فی ۱۱۲۳. » (تاریخ کتابت و حجّاری سـنگ لوح در سنه ۱۱۹۴ مدّتی بعد از وفات اوست).

فرزندان

مرحوم قوام المحدّثین دارای هفت پسر و دو دختر بوده که عبارتند از: ۱-خطیب توانا مرحوم حاج سیّد أبوالفضل امامی واعظ جلیل و

خطیب فاضل، معروف به» مشکوه الواعظین «، که در میان اهل منبرِ اصفهان از شهرت بسیاری برخوردار بوده؛ صدای زیبا و حُسن خُلق و چهره ملیح او نقش بسیاری در شهرت و موفّقیت او داشته است. مرحوم قوام المحدّثین تاریخ تولّد فرزندان خویش را در برگ پایانی قرآنی که به سال ۱۲۸۶ ه ق چاپ سنگی شده، ثبت و ضبط نموده، و سال تولّد مرحوم مشکوه را با این عبارات زیبا چنین نوشته است: بسم اللّه الرّحمن الرّحیم، تاریخ تولّد نور چشم کرام چاکر آستان ملک پاسبان حضرت أبا عبداللّه الحسین روحنا فداه آمیرزا ابوالفضل روز پنجشنبه چهاردهم شهر جمادی الأولی تقریبا نیم ساعت به ظهر مانده سنه ۱۳۱۷، خداوند قدمش را میمون و مبارک بگرداند، مع طول عمر و وسعت رزق، علم و عمل و فضل و شرف بحقّ محمّد و آله الأطهار. سرانجام این خطیب شهیر و توانا، و خدمتگزار با اخلاصِ آستان مقدّس حسینی، پس از هفتاد و پنج سال عمرِ پر خیر و برکت، در روز عید قربانِ سال یکهزار و سیصد و نود و دو هجری قمری جان به جان آفرین تسلیم گفت و سپس در قبرستان تخت فولاد در تکیه فاضل سراب) در یک محوّطه روبازی که به این تکیه ملحق گشته (به خاک سپرده شد. بر سنگ مزار ایشان که از جنس مرمر است، این عبارات نوشته شده: هو الحیّ الّذی لا یموت وفات مرحوم مغفور مبلّغ شهیر و خطیب توانا ثقه المحدّثین و قدوه الذاکرین حاج سیّد ابوالفضل الملقّب بمشکوه الواعظین حشره اللّه مع مولاه أبی عبداللّه الحسین علیه السلام فی یوم عید الأضحی سنه ۱۳۹۲ ه

ق. ۲-مرحوم حاج سیّد اکبر وی در اصفهان روز چهارشنبه سیزدهم محرّم الحرام سال ۱۳۲۲ ه ق متولّد، و در سال ۱۳۸۲ ه ش در اصفهان وفات یافت و در باغ رضوان قطعه ۳ بلوک ۴ به خاک رفت. این سیّد جلیل القدر از دوستان بسیار صمیمی و مورد اعتماد مرحوم آیه اللّه حاج سیّد محمّد رضا شفتی) متوفّی ۳ ذی الحجّه ۱۳۹۶ ق (بودند، که به مدّت چند سال در منزل ایشان به ثبت و ضبط امور راجع به موقوفات مسجد سیّد اصفهان اشتغال داشتند. ۳-مرحوم حاج سیّد روح اللّه او در روز سه شنبه سوّم رجب المرجّب سال ۱۳۲۵ ه ق، متولّد، و سرانجام در روز جمعه ۱۹ رجب سال ۱۴۲۳ ه ق وفات یافت و در باغ رضوان اصفهان قطعه ۵ بلوک ۱ به خاک سپرده شد. ۴-مرحوم حاج سیّد ذبیح اللّه وی در سیزدهم محرّم الحرام سال ۱۳۲۹ ه ق متولّد، و در سال ۱۳۷۶ ه ش وفات یافت و در باغ رضوان اصفهان قطعه ۵ بلوک ۲ مدفون گردید. ۵-مرحوم حاج سیّد رضا او در روز جمعه نهم جمادی الثانیه سال ۱۳۳۳ ه ق، متولّد شد، و سرانجام در سال ۱۳۷۳ ه ش در تهران دار فانی را وداع گفت و در بهشت زهراء مدفون گردید. ۶-آقای حاج سیّد اسد اللّه-سلّمه اللّه-متولّد به سال ۱۲۹۹ ه ش، این بزرگوار اکنون-بحمداللّه-در قید حیات می باشند و در تهران ساکن هستند؛ ما در این شرح حال استفاده فراوان از اطّلاعات ایشان در مورد مرحوم پدرشان بردیم، که بدین وسیله از ایشان تشکّر می نماییم. ۷-آقای حاج سیّد جعفر-سلّمه اللّه-

متولّد به سال ۱۳۰۱ ه ش،

ایشـان نیز اکنون-بحمـد اللّه-در قیـد حیـات می باشـند و سـاکن شـهر تهران هسـتند؛ و اطّلاعـات گران بهـایی راجع به مرحوم پـدرشان در اختیار ما قرار دادنـد، که صـمیمانه از ایشان تشـکّر می کنیم. ۸-مرحومه علویّه محـترمه گوهر بیگم همسـر ابن عمّ گرامی خود مرحوم آیه اللّه حاج سـیّد عطاء اللّه فقیه امامی، که از ایشان دو فرزنـد پسـر یکـی: مرحوم آیه اللّه حاج سـیّد احمد فقیه امامی) متوفّی ۱۰ جمادی الثانیه ۱۴۱۴ ه ق، مـدفون در جوار امام زاده ابوالعبّاس (، و دیگری حضـرت آیه اللّه حاج سـیّد حسن فقیه امـامی-دام ظلّه العـالی-و چهـار دختر بـاز مانـد. این بانوی مکرّمه در پنجم صـفر المظفّر ۱۳۲۰ ه ق چشـم به جهـان گشـود، و سـرانجام در ۲۲ جمـادی الأولی ۱۴۱۲ ه ق وفـات یـافت، و در جـوار امـام زاده عظیـم الشـأن ابوالعبـاس، واقـع در خوراسگان از محلّات شرقی اصفهان، به خاک سپرده شد. ۹-علویه محترمه همسر مرحوم حاج میرزا حسن شکرانی.

وفات و مدفن

سرانجـام حـاج میر محمّـد حسـین امـامی العریضـی، ملقّب به» قوام المحـدّثین «، در روز نهم مـاه شـعبان المعظّم سال یکهزار و سیصد و چهل و شـش هجری قمری، در حالی که بیش از پنجاه سال از عمر پر برکتش گذشـته بود، در اصفهان وفات یافت و در قبرسـتان تخت فولاد اصـفهان در تکیه» فاضل سـراب «به خاک سپرده شد. مرحوم آیه اللّه حاج سیّد احمد فقیه امامی قدس سره) متوفّی ۱۰ جمادی الثانی ۱۴۱۴ ه ق (نواده دختری مرحوم قوام المحـدّثین، در یکی از سـخنرانی هـای خود که اتّفاقـا در آخرین ماه رمضان عمر شریفشان ایراد شده، از لحظه های پایانی عمر جدّ مادری خود چنین حکایت کرده اند:» مرحومه

مـادر من می گفتنـد: وقتی پـدرم می خواسـتند از دنیا برونـد، بیست و چهار ساعت بیماریشان بیشتر طول نکشـید، حـدود ده تا دوازده ساعت بیهوش کامل بودنـد و هیـچ سـخن نمی گفتنـد؛ و در حالی که سرِ ایشان در دامن فرزندشان بود، ناگهان دیدم ایشان که کاملا بیهوش بودنـد، از جای خود برخواسـته و دست بر سـینه گذاشـته و گفتنـد:» السـلام علیك یا ابا عبداللّٰه روحی لـك الفـداء «؛ همزه کلمه» فـداء «را که گفتنـد، ماننـد این بـود که هزار سـال است از دنیـا رفته انـد «. ایشـان همچنین در ادامه سخنرانی، این حکایت خوانـدنی را از جـدّه خود نقل فرموده اند:» جدّه ما] یعنی همسـر مرحوم قوام المحدّثین[می گفتند: یک ماه قبل از فوتشان شبی دیدم ناگهان از خواب بیدار شده و گفتند: مداد و کاغذی به من بدهید. من هم از جا برخواسته و رفتم مداد و کاغذی آوردم؛ پس ایشان شروع به نوشتن شعری بر روی کاغذ کردند و بعد گفتند: این شعر را بر قبر من بنویسید. که بعد از فوت ایشان آن شعر را بر روی قبرشان نوشتند، و آن شعر زیبا چنین است:

جان به حق واصل شد و من از پی جان می روم

گر چه دشوار است ره لیکن من آسان می روم/

پادشاها چشم امیدم به کس غیر از تو نیست

خلعتم ز الطاف ده اکنون که عریان می روم/

در وفاداری مهر مصطفی و آل او

عمر شیرین صرف کردم همچو سلمان می روم/

بر قـبر مرحـوم قـوام المحـدّثین که از جنس کاشـی لاـجوردی است، چنین نوشـته شـده است: هو الحیّ الّـذی لاـ یموت وفـات مرحمت و غفران پناه، جنّت و رضوان آرامگاه، عمده الواعظین و أسوه الذاکرین السیّد السعید الحاج میر

محمّد حسین الإمامیّ الملقّب بقوام المحدّثین فی نهم شهر شعبان المعظّم سنه ۱۳۴۶.

فهرست منابع

۱۱-زندگینامه آیه اللَّه چهار سوقی، حاج سیّد محمّد علی روضاتی، اصفهان، ۱۳۳۲. ۱۲-زندگینامه علّامه مجلسی، سیّد مصلح الدین مهدوی، اصفهان، حسینیّه عماد زاده. ۱۳-سیری در تاریخ تخت فولاد اصفهان، سیّد مصلح الدین مهدوی، اصفهان، انجمن کتابخانه های عمومی، تابستان ۱۳۷۰ ش. ۱۴-شجره نامه خانـدان امامی، تصویر تهیّه شده از اصلِ موجود در کتابخانه الزهراء اصفهان. ۱۵-شرح حال رجال ایران، مهدی بامداد، تهران، نشر زوّار، ۱۳۷۸ ش. ۱۶-فرهنگ وتاریخ گز برخوار، دکتر سیّد سعید الدین سجّادی جزی، اصفهان، نشر مقیم، شهریور ۱۳۸۱ش. ۱۷-فهرست کتب خطّی اصفهان، سیّد محمّد علی روضاتی، اصفهان، مؤسّسه فرهنگی مطالعاتی الزهراء) س (، ۱۳۸۶ ش. ۱۸-فهرست نسخه های خطّی سه کتابخانه اصفهان، رحیم قاسمی، قم، مجمع ذخائر اسلامی، ۱۳۸۶ش. ۱۹-فهرست نسخه های خطّی کتابخانه آستان قدس رضوی، محمد آصف فکرت، مشهد، نشر کتابخانه آستان قدس رضوی، ۱۳۶۹ش. ۲۰-فهرست نسخه هـای خطّی کتابخانه آیه اللَّه مرعشی نجفی، سید احمد اشکوری، قم، نشر کتابخانه آیه اللَّه مرعشی نجفی، ۱۳۶۶ ش. ۲۱-فهرست نسخه های خطّی کتابخانه تخصصی مرکز تحقیقات دارالحدیث، علی صدرایی خویی، قم، سازمان چاپ و نشر دارالحدیث، ۱۳۸۴ ش. ۲۲-فهرست نسخه های خطّی کتابخانه مدرسه صدر بازار، سیّد جعفر اشکوری، قم، مجمع ذخائر اسلامی، ۱۳۸۴ ش. ۲۳-فهرست نسخه های خطّی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، محمد تقی دانش پژوه، تهران، نشر مرکزی دانشگاه تهران، ۱۳۴۸ش. ۲۴-فهرست نسخه های خطّی مکتبه الزهراء) س (، آیه اللَّه سیّد احمد فقیه امامی، قم، مجمع ذخائر اسلامی، ۱۳۸۵ ش. ۲۵-فهرست نسخه های خطّی کتابخانه وزیری یزد، محمّد شیروانی، تهران، تابان، ۱۳۵۰ ش. ۲۶-گنجینه آثار تاریخی اصفهان، دکتر لطف اللَّه هنرفر، اصفهان، انتشارات ثقفی،

۱۳۵۰ش. ۲۷-مسائل علیّ بن جعفر و مستدرکاتها، مشهد، المؤتمر العالمی لإمام الرضاعلیه السلام، ۱۴۰۹ ق. ۲۸-مصاحبه با حضرت آیه اللّٰه حاج سیّد حسن فقیه امامی-دام ظلّه العالی. ۲۹-مصاحبه با حجّه الإسلام و المسلمین حاج سیّد مهدی فقیه امامی-دام ظلّه. ۳۰-مصاحبه با حجّه الإسلام و المسلمین حاج سیّد محمّد حسین فقیه امامی-دام ظلّه. ۳۱-مصاحبه با حجّه الإسلام و المسلمین حاج سیّد مهدی شفتی-دام ظلّه. ۳۲-مصاحبه با جناب آقای سیّد اسداللّٰه امامی، فرزند مرحوم قوام المحدّثین. ۳۳-مصاحبه با جناب آقای سیّد جعفر امامی، فرزند مرحوم قوام المحدّثین. ۳۴-مصاحبه با جناب آقای سیّد حسین امامی، فرزند مرحوم حاج سیّد روح اللّٰه. ۳۵-نوار سخنرانی مرحوم آیه اللّٰه حاج سیّد احمد فقیه امامی قدس سره در روز پانزدهم رمضان ۱۴۱۳ هق، موضوع: شیعه تنها گروه نجات یافته است. ۳۶-یادواره آیه اللّٰه فقیه امامی قدس سره، میر سیّد حجّه موحّد ابطحی، اصفهان، صندوق قرض الحسنه امام هادی) ع (، ۱۴۱۴ ه ق.

باغ رضوان

تاریخچه

فصل اول

گورستان جدید اصفهان که در سمت جنوب شرقی در فاصله بیست و چند کیلومتری شهر در بالای قریه گَوَرْتْ از بلوک قهاب قرار دارد. گورستان قدیم اصفهان یعنی تخت فولاد به مناسبت آن که از چند طرف خانه و مغازه و مدرسه و ادارات دولتی بنا گردیده بود دیگر قابل استفاده جهت دفن اموات نبود علیهذا از حدود بیست سال قبل شهرداری به فکر تهیه محل مناسبی جهت گورستان [شهر] افتاده و پس از مطالعات زیاد و بررسی کلیه جوانب کار، محل فوق را شایسته این کار دانستند. از همان موقع، شروع در تهیه مقدمات کار برآمده و از تاریخ ۱۹رجب ۱۴۰۴ه مطابق با یکم اردیبهشت ماه ۱۳۶۳ش طبق

اعلامیه ای گورستان تخت فولاد را متروکه و گورستان جدید را افتتاح کردند.

از آن تاریخ تا کنون عده ای از علماء، فضلاء، نویسندگان، شعراء و بزرگان این شهر در آن جا به خاک رفتند اکنون به نام آنها تا آن جا که آگهی داریم اشاره می شود: ۱-«مرحوم حاج آقا میرزا شیخ الاسلام» (میرزا عبدالله معروف به آقا میرزا) فرزند مرحوم میرزا علی اکبر شیخ الاسلام اصفهانی. خاندان شیخ الاسلام از اعقاب علامه ملا محمد باقر محقق سبزواری از خاندان های علمی و روحانی اصفهان می باشند که در طول چهار قرن از زمان محقق سبزواری تا کنون علم و ریاست و روحانیت در آنها باقی بوده و منصب شیخ الاسلامی اصفهان را به استحقاق به وراثت دارا بوده اند.

شرح حال این خاندان و آثار علمی و اجتماعی آنان را نویسنده در کتابی مستقل به نام «خاندان شیخ الاسلام» تألیف نموده که به طبع رسیده است. مرحوم حاج آقا میرزا از علماء اصفهان و سال ها متصدی امور اجتماعی، از انجام معاملات و عقد و طلاق (دفاتر ثبت و ازدواج و طلاق) بوده و مورد احترام عموم طبقات این شهر بود. سرانجام در یک شنبه ۱۱شعبان المعظم سال ۱۴۰۴ه. ق به سن قریب یکصد سالگی وفات یافت و در گورستان جدید مدفون گردید. مشارالیه اولین روحانی و دانشمندی است که پس از تعطیلی گورستان تخت فولاد وفات یافته و در قبرستان جدید به خاک سپرده شد. ۲-«دکتر سیّد ابوالفضل غرضی موسوی خواجوئی» سادات محترم غرضی از خاندان های اصیل و تجار محترم اصفهان می باشند که به درستی و امانت و دیانت معروف و در بازار اصفهان شهرت و اعتبار دارند. مرحوم دکتر سیّد ابوالفضل غرضی

از مؤمنین به انقلاب اسلامی و خدمتگزاران جامعه بود که در سال های اخیر مصدر خدماتی گردید و سرانجام در اثر سانحه تصادف اتومبیل در نزدیکی اصفهان در سال ۱۴۱۲ه (دهه اول جمادی الثانی) به شهادت رسید. مرحوم دکتر غرضی مدیر عامل سازمان تأمین اجتماعی کشور بود که جهت شرکت در مراسم ختم مادر خود عازم اصفهان بود و در راه تصادف کرده و وفات یافت. ۳-«مرحوم آقا سیّد ابوالقاسم عمادی» از علماء و ائمه جماعت اصفهان که در ۹رجب سال ۱۴۱۱ه. ق وفات یافت. ۴-«استاد احمد ارچنگ بید آبادی» استاد فن طراحی و نقاشی و نقشه فرش. متولد به سال ۱۲۹۳ه ش و متوفی در چهارشنبه ۱۳ شوال المکرم سال ۱۴۱۰ه. ق. ۵-«مرحوم دکتر حاج سیّداحمد ابطحی سدهی» فرزند مرحوم حجه الاسلام حاج سیّد محمدباقر ابطحی علیهما الرحمه. خاندان ابطحی سدهی از خاندان های علمی و روحانی اصفهان بوده و به علم و فضل شهرت داشته و دارند. مرحوم دکتر سیّداحمد در اصفهان در خاندان علم و روحانیت حدود سال ۱۳۴۰ه. ق متولد گردید و در اصفهان و تهران تحصیلات خود را به پایان رسانیده و پس از اخذ مدرک دکترا در پزشکی به اصفهان منتقل گردیده و از بدو ورود تا حین وفات به معالجه بیماران و رسیدگی به حال ضعفاء و مستمندان پرداخت. وی پزشکی دیندار و خدمتگزار و مورد احترام خاص و عام بود. سرانجام در عصر روز چهارشنبه ۱۹رمضان المبارک سال ۱۴۰۹ه به عارضه سکته وفات یافت. ۶-«دکتر اکبر انشائی» از پزشکان اصفهان که در ربیع الثانی سال ۱۴۱۰ه. ق در امریکا، که جهت معالجه یماری چشم رفته بود وفات یافته جنازه او به اصفهان منتقل و

در گورستان جدید مدفون گردید. ۷-«حاج شیخ محمدباقر امینی نطنزی اصفهانی» از علماء و دانشمندان اصفهان و ائمه جماعت و مدرسین شهر بود که در سال ۱۲۸۴ش در نطنز متولد گردیده و در اصفهان در خدمت اساتیدی همچون آیات عظام آقا شیخ محمدرضا مسجد شاهی و آقا سیّد علی مجتهد نجف آبادی و آقا سیّد محمد نجف آبادی و دیگران تلمذ کرده (مرحوم نطنزی در نجف نزد آیات عظام نائینی، سیّد ابوالحسن اصفهانی، شیخ عبدالکریم حائری و سیّد محسن حکیم تلمذ کرده و اجازه اجتهاد خود را از آیت الله حاج شیخ عبدالکریم حائری دریافت کرد. به نقل از زندگینامه خطی که خاندان ایشان به مصحح کتاب تحویل دادند.) تا به مقامات عالیه علم رسیّده و در این اواخر در مسجد النبی اکرم صلی الله و علیه و آله و سلم اقامه جماعت می فرمود و مورد احترام عموم طبقات از علماء و مقدّسین بود. سرانجام در عصر روز شنبه ۲۴شعبان المعظم سال ۱۴۱۲ه. ق در اصفهان وفات یافت.

۸-«دکتر سیّد محمد باقر خادمی» فرزند فاضل ارجمند آقا سیّد محمد بن آیت الله حاج آقا حسین خادمی موسوی اصفهانی، دکتر داروساز در سال ۱۴۱۰ه. ق وفات یافت. ۹-«حاج سیّد بدر الدین کتابی فرزند مرحوم حاج آقا هلال الدین بن آقامیرزا علیرضا ابن علامه میر محمد صادق حسینی کتابفروش.

سادات کتابی از جمله سادات صحیح النسب اصفهان می باشند که عموماً به زیور علم و تقوی آراسته و مورد توجه و عنایت و احترام عموم طبقات به ویژه علماء و بزرگان بوده و می باشند. مرحوم حاج آقا بدرالدین انسانی وارسته و معلمی شایسته، نویسنده ای توانا، عارفی محقق و شاعری ادیب بود. خلاصه

کلام آن که مشارالیه از جمله افراد کمیابی بود که گاه گاه در جوامع بشری یافت می شوند. علم را با عمل و اخلاق توأم داشت بدون آن که ادعای فضل و دانش کند و کمالات خود را به دیگران بنمایاند و آن را وسیله برتری خود قرار دهد. ادبیات و فلسفه را خوب می دانست و به زبان های عربی و فرانسه تسلط کامل داشت و تا پس از مرگ او از شاعری وی کسی خبر نداشت. او فردی متواضع و خویشتن دار بود و در برخورد با اشخاص به ویژه شاگردان اخلاقی انسانی داشت هر چه را که می دانست به شاگردان خود در دانشگاه و دبیرستان ادب به آنان می آموخت و از تدریس و تعلیم خسته نمی شد. (ر. ك محمدباقر کتابی، رجال اصفهان، امور فرهنگی شهرداری اصفهان، ۱۳۷۵ش، ص۴۸۲) وی مدتی ریاست دبیرستان ادب و معاونت و کفالت اداره کل فرهنگ استان اصفهان را عهده دار بود و در تأسیس دانشکده ادبیات دانشگاه اصفهان در سال ۱۳۳۷ش سهم به سزایی داشت و امور آموزشی و برنامه ریزی انتخاب استادان با او بود. مرحوم کتابی در دانشگاه درس های فلسفه، روان شناسی و منطق را استادانه تدریس می کرد. در ۹شوال سال ۱۳۳۰ه. ق در خانواده علم و روحانیت متولد گردید، مادرش دختر مرحوم حاج شیخ محمدعلی ثقه الاسلام نجفی از علماء و مجتهدین خاندان مسجد شاهی بود. در اصفهان و مشهد و تهران تحصیل نمود. وی در دبیرستان و دانشگاه تدریس می کرد. از کتاب های عربی و فرانسه ترجمه کرد و خلاصه عمری را در راه علم و دانش گذرانید و سرانجام در ۶ذی الحجهالحرام سال ۱۴۰۷ه. ق در اصفهان وفات یافت، خدایش رحمت کند. کتاب های

زیر از آثار اوست که به چاپ رسیده است.

۱-«اخلاق» ترجمه از نویسنده فرانسوی پیرژانه. ۲-«به سوی اصفهان» ترجمه از نویسنده فرانسوی پیرلوتی. ۳-ترجمه کتاب «پیرامون سیره نبوی» نوشته دکتر طه حسین [نویسنده شهیر مصری]. ۵-«دیوان اشعار» با تخلص امید (قسمتی از آن ضمن مجموعه مقالات ایشان چاپ شده است). ۶-ترجمه «فروغ خاور» نوشته هرمان الدنبرگ از فرانسه. (در شرح حال و آئین بودا). ۷-مقالات عدیده [بیش از پنجاه مقاله] در موضوعات مختلف [فلسفی، تربیتی و عرفانی] که قسمتی از آنها ضمن مجموعه ای پس از فوت ایشان به چاپ رسیّده است. ۸-«هیپنوتیزم در دسترس همه». اما کتب و رسائل چاپ نشده ایشان که امید است به همت فرزندان آن مرحوم به طبع برسد: ۱-تشریح تصوف جلال الدین مولوی، عطار، سنائی ۲-حضرت حسن بن علی علیه السلام ترجمه از عربی نوشته کامل سلیمان. ۳-درباره تصوف اسلامی ترجمه از نوشته رینولد آلین نیکلسون. (به گفته فرزندشان آقای محمود کتابی، این کتاب نیز چاپ شده است.) ۴-«مبانی جامعه شناسی» تألیف پروفسور شار لالو. ۵-جزوه های درسی به صورت پلی کپی. در خاتمه این مقال می گوئیم مرحوم کتابی معلمی شایسته و استادی ارجمند و انسانی کامل بود. از ریا و خودنمائی به دور و فروتن و بی تکبر، آرام و دوست داشتنی و مهربان و به همه احترام می گذاشت و همگان وی را دوست می داشتند و احترام می گذاشتند. ابتدا در دبیرستان سعدی و بعد مدرسه صارمیه، خلاصه در دوره تحصیل، زمان تدریس، دوره معاونت اداره آموزش و پرورش و بالاخره در زمان استادی دانشگاه و بعداً زمان بازنشستگی، اخلاق و رفتار او در تمام این زمان ها یک سان بود. ریاست های دنیا او را

نفریفت و خویشتن خویش را در هر حال نگاهداری کرد. خدایش رحمت کند که شایسته رحمت الهی بود.

در آثار و ماده تاریخ فوت او عده ای از شعرای اصفهان اشعاری سرودند که برخی از آنها در پایان مجموعه مقالات ایشان (از صفحه ۴۷۷ تا صفحه ۵۰۴) به چاپ رسیّده است از آن جمله: دانشمند فرزانه و شاعر گرانمایه ادیب سخن سنج، جامع فضائل صوری و معنوی، نویسنده، خطیب، شاعر، خطاط، دبیر و استاد [مرحوم] آقای منوچهر قدسی فرزند مرحوم آقا جمال الدین قدسی فرزند مرحوم آقا میرزا عبد الحسین قدسی بن میرزا محمدعلی که علم و ادب و شعر و خط و خدمت به جامعه را به ارث از پدر و جدّ برده، قطعه ای متضمن ۳۲ بیت در مرثیه آن مرحوم و ماده تاریخ و نامش سروده است باین مطلع:

آه، ای نادره فضل و هنر

ای سپهر ادب ای کوه وقار/

عمر با فضل و ادب سر کرده

رفته از خلق و به حق پیوسته/

خوانده یک عمر وز راه تعلیم

بسته زین ملک بقا رخت سفر/

خلق تو، تازه کن فصل بهار

محفل علم منور کرده/

وز همه غیر خدا بگسسته

کرده آن جمله به یاران تقدیم/

فیض را عهد تو تا ماند دیر

نه قلم آیتی از سحر حلال/

آنچه دل در کف اندیشه ربود

قلمت کرده سخن ها تقریر/

فارسی رفته به سرحد کمال

در سخن شیوه شیدای تو بود/

پس از ۱۲ بیت گوید:

آه، بدرالدین ای فاضل راد

عمر هفتاد اگر گم کردی/

آن نه گمگشته به میزان عمل

آن نه طاعت که در او روی وریاست/

پاکدل عارف پاکیزه نهاد

صرف آسایش مردم کردی/

عمر در راه خدا عزوجل

بندگی خدمت مخلوق خداست/

پس از ۳بیت دیگر:

آه، بدرالدین ای گوهر پاک

رفتی و داغ غمت ماند به دل/

هر نفس ذکر تو با یاد

آمد

خامه از هجر تو بشکافته سر/

برده جان فلکی تا افلاك

از دل این داغ نگردد زایل/

قلم و نامه به فریاد آمد

نامه آورده شبه گون معجر/

سال فوتت به حساب قمری است بی کتابی قلم و نامه گریست ۱۴۰۷ه. ق مرحوم کتابی در اشعار «امید» تخلص می کرده (ص۴۲۲، مجموعه مقالات مرحوم کتابی) اینک دو رباعی از نمونه اشعار ایشان:

هوش باش دلا که رنج عالم هیچ است

با چشم خرد چو بنگری خواهی دید/

سیم و زر اگر بیش و اگر کم، هیچ است

با غیر بشر به کام دل چون نرسی/

دنیا گذران و شادی و غم هیچ است

هر چیز که هست جز که آدم هیچ است/

جز مهر و وفا حاصل عالم هیچ است

آدم بطلب که غیر آدم هیچ است

۱۰-«امیر بهمن بهداد» فرزند دکتر ابراهیم بهداد، فارغ التحصیل دانشکده دندانپزشکی از دانشگاه اصفهان، متولد ربیع الثانی سال ۱۳۸۶ه (۲ / ۵ / ۴۵) و متوفی در صبح روز شنبه ۲۵رمضان المبارك سال ۱۴۱۲ه. ق (۱ / ۲ / ۶۹) در اثر تصادف. به مناسبت فوت او در مراسم یکمین سال وفاتش یادنامه ای به طبع رسید و در آخر آن، رساله ای تحت عنوان: «خواص داروئی گیاهان در دندانپزشکی»، که رساله پایان نامه تحصیلی مشارالیه بوده است، به چاپ رسیده است. (برای اطلاعات بیشتر ر. ك سیّد محمد باقر کتابی، رجال اصفهان، ص۴۸۳) ۱۱-«حاج سیّدمحمدتقی موسوی ده سرخی» از علماء، فوت ۱۹رجب سال ۱۴۱۱ه. ق. ۱۲-«جلال برجیس» فرزند مرحوم ابوطالب بن محسن قهفرخی اصفهانی، شاعر، در دبیرستان های اصفهان با کمال صداقت و درستی خدمت کرد و با تأسیس آموزشگاه شبانه به نام: «آموزشگاه فروغ» و تربیت صدها دانش آموز مقطع

دبیرستان به بالا بردن سطح فرهنگ عمومی خدمت شایسته ای انجام

داد. در سال ۱۳۰۰ه. ش (سال ۱۳۴۰ قمری) در قهفرخ متولد و تحصیلات خویش را در مولد خود و اصفهان به پایان رسانیده و سپس به خدمت دبیری اشتغال جسته و در انجمن های ادبی اصفهان از آن جمله انجمن ادبی کمال شرکت جسته، سرانجام در ماه رمضان المبارک سال ۱۴۰۸ه در اصفهان وفات یافت. ۱۳-«دکتر جواد پیمان» استاد دانشگاه اصفهان، فوت ماه صفر سال ۱۴۱۰ه. ق. ۱۴-«دکتر حسن دلیل التجار» استاد دانشکده علوم پزشکی اصفهان، فوت ۱۴۱۲ه. ق. ۱۵-«میرزا محمدحسن نجفی زاده» فرزند مرحوم آیت الله حاج شیخ مهدی بن حاج شیخ محمدعلی ثقه الاسلام نجفی مسجد شاهی، فاضل ارجمند، صاحب امتیاز روزنامه هفتگی «اسلام در شرق» که در اصفهان چند شماره آن منتشر گردیده است. در ذیقعده سال ۱۴۰۷ه در اصفهان وفات یافت.

۱۶-«دکتر حسین اوحدی» از اطبای معروف اصفهان، فوت ۱۴۱۲ه. ق. ۱۷-«مهندس حسین نیلی» فوت ذیقعده ۱۴۰۹ه. ق. ۱۸-«آقا سیّدحسین فقیه ایمانی» از فضلای اصفهان، فوت یک شنبه اول ذی الحجهالحرام سال ۱۴۱۰ه. ق. ۱۹-«حاج شیخ محمدحسین خادمی خواجویی» فرزند حاج شیخ محمد از علماء و وعاظ، فوت ربیع الثانی ۱۴۱۰ه. ق. ۲۰-«محمدحسین مستحسن» شاعر و ادیب متخلص به انسی، فوت جمادی الاولی سال ۱۴۱۲ه. ق. ۲۱-«حاج سیّد حسین عریضی» فرزند آقا سیّدمحمدعلی بن سیّد محمدباقر حسینی عریضی اصفهانی، دانشمند بزرگوار، فاضل، ادیب زبانشناس از کارمندان صدیق آموزش و پرورش و استاد دانشمند دانشکده ادبیات دانشگاه اصفهان، ادیبی ارجمند، معلمی بزرگوار، استادی گرانقدر، مرد علم و دانش و کار و کوشش، از بنیان گذاران دانشکده ادبیات دانشگاه اصفهان، مردی که در طول عمر خود فقط به علم و ارزش آن می اندیشید. نویسنده در سال ۱۳۰۸ه. ش افتخار

شـاگردی ایشـان را در دبیرسـتان گلبهـار داشـتم. از آن تاریـخ تا هنگام فوت ایشان از نزدیک شاهـد و ناظر او بودم. مـدتی به عنـوان کمـترین شـاگرد، زمـانی به عنـوان همکـار در دبیرسـتان ادب، مـدت هـا به عنوان دوست و ارادتمنـد، الحق او را فردی شایسـته و عـاشق علم و تحقیق دیـدم. وی به زبـان فرانسه تسـلط کامـل داشت و عربی را نیز به خوبی می دانست و کتـاب های چنـدی تألیف و ترجمه کرد که از آن جمله است:۱-«تاریخ اصفهان». ۲-ترجمه «سفرنامه شاردن» فرانسوی قسمت اصفهان، به چاپ رسـیده است. ۳-ترجمه مقـاله ای از خاورشـناس معروف: «هـانری کربن» دربـاره کتـاب هـای: «لطائف غیبیّه» و «مِصْـقل الصفا» از تألیفات سیّد احمد علوی شاگرد و داماد میرداماد. (میر سیّد کمال الدین احمد بن زین العابدین علویم فرزند امیر سیّد زین العابـدین علوی عـاملی، پسـر خـاله و دامـاد و شـاگرد میردامـاد بود. وی از میردامـاد و شـیخ بهـایی اجازه داشت. این عالم دانشـمند و محقق بزرگوار و فاضل متکلم وی دارای تألیفات بسیاری بوده است که تاکنون سی و پنج کتاب و رساله و شرح از آن حکیم فرزانه به دست آمـده است. از آن جمله: «لطـائف غیبیه» در تفسـیر آیـات مربوط به عقایـد، «مصـقل الصـفا» به زبـان فارسـی در رد شبهات نصارا در سال ۱۰۳۲ه نوشـته شده، «ریاض القدس» یا «مصابیح القدس» که تاریخ تألیف آن ۱۰۱۱ه و به زبان عربی می باشد، «روضه المتقین» به زبان عربی حاشـیه بر کتاب تجرید العقاید خواجه نصـیرالدین طوسـی، سـرانجام کمال الـدین پس از عمری تحقیق و تـألیف در میـان سال های ۱۰۵۴ه تا ۱۰۶۰ه بـدرود حیـات گفت. ر. ک: لطائف غیبیه، به اهتمام رسید جمال الدین میردامادی مکتب السیّد الداماد، ۱۳۹۶

هجری، مقدمه، ص۷) این مقاله را مرحوم آقای عریضی برحسب خواهش دانشمند محترم جناب حاج سیّد جمال الدین میردامادی به وسیله اینجانب از فرانسه ترجمه نمودند و در پایان مقاله توضیحات لازم اضافه کردند. (تاریخ ترجمه ۱۲ رجب سال ۱۳۹۸ه. ق). ۴-«گوشه های ناشناخته تاریخی حمله مغول به ایران» در این مقاله طبق مآخذ تاریخی می نویسد: «ناصر خلیفه عباسی برای سرکوبی سلطان محمد خوارزمشاه، چنگیزخان را به فتح ایران و جنگ با خوارزمشاه دعوت کرد.» ۵-مقاله ای تحت عنوان «زبان فارسی را پاسداری و نگهداری کنیم». ۶-ترجمه کتاب «تاریخ هند» از زبان فرانسه. [نوشته پیئرمیل]

مرحوم عریضی پس از یک عمر خدمت به علم و اجتماع، در بعدازظهر ۲۳رمضان المبارک ۱۴۱۱ ه. ق در اصفهان وفات یافت، جنازه وی در روز ۲۴ رمضان (چهارشنبه) با حضور عده زیادی از فرهنگیان و دانشمندان از منزل به دبیرستان ادب، که سال ها ریاست آن را داشت منتقل و پس از انجام تشریفاتی به گورستان جدید منتقل و در قطعه «نام آوران» مدفون گردید. در فوت مرحوم عریضی عده ای از شعرای اصفهان مرثیه و ماده تاریخ گفتند از آن جمله: جناب استاد محمد مهریار در مرثیه آن استاد بزرگوار گوید:

دیدی که جور چرخ مرا بی امان شکست

قلبم شکست چونکه تو رفتی از این جهان/

بلبل بباغ از غم هجرت خموش شد

بُغضی عجب زغم گلوی قُمریان گرفت/

لطف و صفا زباغ و گلستان کناره کرد

نوک قلم بصفحه کاغذ خمیده شد/

گلزار علم و فضل بگیتی فسرده شد

گفتم عریضی آن که بدانش یگانه بود/

آن کان لطف و مهر عریضی که عهد او

دیدی که دست قاهر و غدّار روزگار/

او مکتبی زمهر و ادب بود و این زمان

دیدی دلا که مرگز

عزیزان زدست من/

دور سپهر یار عزیزم زمن ربود

او رفت و صدق رفت و صفا رفت از پیش

قلبم نهان و شیشه اشکم عیان شکست/

نی قلب من که قلب همه اصفهان شکست

وز سوز درد و آه دل بوستان شکست/

در باغ و لاله زار دل باغبان شکست

برگ سخن فسرد و دل ضیمران شکست/

رنگ ادب پرید و دل خامه دان شکست

چون برق مرگ در جگر آسمان شکست/

هرگز نبود آن که توان رایگان شکست

بود استوار و هیچ نیامد بر آن شکست/

آن معدن فضیلت و تقوی چسان شکست

پشت ادب شکست و دل دوستان شکست/

گوهر ربود و گوهرم اندر دهان شکست

چشمم زگریه شست و دلم را نهان شکست/

عشقی بماند و عشق نه آسان توان شکست

۲۲-«حاج آقا حسین عبداللهی خوروش» ادیب و نویسنده و محقق و شاعر متخلص به «همت». فرزند مرحوم غلامعلی بن حاج محمدرضا مباشر اصفهانی فرزند حبیب الله. در ماه رجب سال ۱۳۳۹ ه در اصفهان متولد گردید، تحصیلات قدیم و جدید خویش را در این شهر در مدارس جدید و قدیم در نزد اساتید به پایان رسانیده، عمری را در مطالعه و تألیف و تحقیق در موضوعات دینی و اجتماعی گذرانید. دانشمندی محقق و نویسنده ای توانا و پژوهشگری سخت کوش بود. مدتی روزنامه ای

به نـام: «پیـک عـدالت» را منتشـر می کرد و در برخی از روزنـامه های اصـفهان و تهران مقالاتی می نوشت. کتاب های زیادی تـألیف کرده و برخی از آنهـا را به چـاپ رسانیـده، اسـامی تألیفات او بـدین قرار است: ۱-افکار و عقایـد بزرگان ۲-انقلاب یا نهضت سیّدجمال الدین، (مطبوع) ۳-برهان در نسخ ادیان ۴-بهداشت صورت ۵-پیشوای آینده جهان ۶-تأثیر موسیقی بر روان و اعصاب، (مطبوع) ۷-تراش ریش از نظر بهداشت و اسلام، (مطبوع)

۸-خطرات آینده ۹-دخانیات از نظر بهداشت و اسلام ۱۰-دیوان اشعار ما از غزل و قصیده و رباعی ۱۱-شطرنج ۱۲-سیّدجمال الدین و سازمان فراماسونری ۱۳-سیاست خارجی ها در ایران ۱۴-شعله احساسات ۱۵-شهر تبلیغات ۱۶-عدالت اجتماعی ۱۷-علل بیماری های روحی ۱۸-فدائیان شهوت ۱۹-فرهنگ اسلام شناسان خارجی ۲۰-فرهنگ زندگی ۲۱-قرآن و فلاسفه غرب یا قرآن از نظر دانشمندان خارجی ۲۲-کمونیزم در مکتب اجتماع ۲۳-مردان نامی و دانشمندان باختر ۲۴-موسیقی و اسلام. عموم نوشته ها و کتاب های مرحوم عبداللهی تحقیقی و قابل استفاده است به خصوص کتاب ها: فرهنگ اسلامی شناسان و قرآن فلاسفه غرب که حقاً کتبی است در موضوع خود ابتکاری و کامل و مطالعه آن برای کلیه افراد تحصیل کرده مسلمان ضروری و نتیجه قریب سی سال مطالعه و تحقیق است که انسان متعهد بدون چشم داشت هیچ گونه پاداشی قبول زحمت کرده و اثری نفیس از خود به جای گذاشته است. امید است خداوند مهربان در پاداش این خدمت بهترین درجات را در بهشت عدن به او عنایت فرماید و سعادت و خوشبختی را به بازماندگانش لطف کند. مرحوم عبداللهی سرانجام در جمادی الاولی سال ۱۴۰۹ه در اصفهان وفات یافت و در گورستان باغ رضوان به خاک سپرده شد. خدایش رحمت کند. ۲۳-«دکتر رضا هادی زاده» استاد دانشکده زبان های خارجی در دانشگاه اصفهان بود (دکتر رضا هادی زاده عضو هیأت علمی گروه زبان و ادبیات عرب و مدتی نیز ریاست دانشکده زبان های خارجی دانشگاه اصفهان را برعهده داشت و تصحیح و تحقیق کتاب دستور اللغه العربیه السمی بالخلاص از وی می باشد که فرزندشان آقای مجید هادی زاده مقدمه ای برآن نگاشته اند.) که در دی ماه ۱۳۶۹ه. ش (جمادی الثانی ۱۴۱۱ه. ق)

براثر عارضه سکته از دنیا رفت. ۲۴-«حاج سیّد محمد رضا جزایری» فرزند مرحوم حاج سیّدحسن موسوی جزائری از اعقاب محدّث بزرگوار مرحوم سیّد نعمت الله جزایری عالم جلیل محقق مدقق معروف (متوفی به سال ۱۱۱۲ه) می باشد. خاندان جزائری ساکن اصفهان در طول چهار قرن به علم و زهد و جامعیت معروف هستند و در بین آنان عده ای از علماء و وعاظ و ائمه جماعات می باشند. پدر ایشان از محترمین وعاظ اصفهان و داماد مرحوم مجدالاسلام حاج ملاحسین علی صدیقین عالم عابد زاهد عارف بود. مرحوم حاج سیّد رضا در اصفهان متولد و تحصیلات قدیم و جدید خود را در این شهر و قم و تهران انجام داده و پس از دریافت مدارک تحصیلی، سال ها در اداره آموزش و پرورش به عنوان دبیر ادبیات و علوم دینی در مدارس انجام وظیفه نموده و ضمناً در منبر نیز به ارشاد و هدایت مردم اشتغال داشت. وی دبیر دانا و واعظی توانا بود. سرانجام در ۲۰رمضان سال ۱۴۱۱ه. ق در اصفهان وفات یافت. رحمه الله علیه. ۲۵-«حاج آقا رضا مظاهری کرونی» فرزند عالم زاهد مرحوم آخوند ملا محمد حسین کرونی (فوت ۱۲ربیع الاول ۱۳۷۵) فرزند محمدبن میرزا مظاهری کرونی. خاندان مظاهری ساکن تیران مرکز دهستان کرون بوده اند و خویشتن را از اعقاب جناب حبیب بن مظاهر (مظهر) اسدی از اصحاب بزرگوار حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم و شهید در کربلا در رکاب حضرت سیّدالشهداء علیه السلام می دانند. مرحوم حاج آقا رضا در اصفهان در خانواده علم و روحانیت و زهد و تقوی متولد گردید و در نزد اساتید و دانشمندان اصفهان تحصیل کرد. برخی از اساتید او

عبارتند از آیات عظام و حجج اسلام: ۱-حاج آقا جمال الدین خوانساری ۲-حاج آقا حسین خادمی ۳-حاج میر سیّد علی بهبهانی ۴-آقا کمال الدین خوانساری ۵-حاج سیّد مصطفی مهدوی هرستان رحمه الله علیهم اجمعین. مرحوم حاج آقارضا، واعظی صالح از محترمین اهل منبر اصفهان بود. در مسجد امام حسین علیه السلام در محله کِتِلان (بر وزن قیطان) و مسجد خیابان جامی اقامه جماعت می نمود و در شناخت مردم اصفهان و شرح حال بزرگان و مشاهیر هر سلسله و خاندان ها الحق کم نظیر بود. منبر ایشان شامل مواعظ شافیه و بیان مسائل حلال و حرام و تفسیر و شرح آیات قرآن و احادیث حضرات معصومین علیهم السلام و نقل داستا ن ها و حکایات مناسب با هر مقام و ذکر مصیبت خاندان عصمت و طهارت بود و از حیث جامعیت در بین اهل منبر معاصر امتیازی کلی داشت. در بعدازظهر روز سوم ماه صفر سال ۱۴۱۰ه. ق به عارضه سکته وفات یافته و جنازه وی در روز سه شنبه، چهارم صفر با تشییع شایسته و شرکت عموم طبقات از علماء و مؤمنین و هیئت های مذهبی با دسته های عزادار به گورستان باغ رضوان منتقل و در آن جا به خاک رفت. رحمهالله علیه رحمه واسعه. ۲۶-«رضا قلیخان برومند گزی» فرزند مرحوم محمد کریم خان گزی. خاندان برومند گزی از خاندان های اصیل و نجیب و متمکن اصفهان می باشند که قبلاً در دستگرد برخوار و گز. مرکز بلوک برخوار، ساکن بوده و اخیراً در اصفهان و تهران ساکن می باشند. در بین آنها افراد تحصیل کرده و ادیب و شاعر و نویسنده و دانشمند مذهبی یافت می شود که از آن جمله صاحب عنوان است. مرحوم رضا قلی

خان در سال ۱۳۲۶ قمری در اصفهان متولد گردیده و در اصفهان و تهران تحصیلات علوم قدیم و جدید را تا دریافت گواهی لیسانس از دانشکده حقوق تهران ادامه داد. وی سپس در دادگستری به شغل قضاوت اشتغال جسته، از قضات پاکدامن و با شهامت بود. سال ها در دانشکده ادبیات اصفهان نیز تدریس می کرد. مرحوم برومند علاوه بر کلیه فضائل از حسن معاشرت و نیک سیرتی و خوش محضر بودن: شعر هم می گفت لکن کمتر بدان می پرداخت. از نمونه اشعارش در مجله باختر اصفهان قطعه ای نقل شده که نویسنده آن را در: «تذکره شعرای معاصر اصفهان» (ص۸۲) به تمامه نقل کرده ام. مرحوم برومند در ربیع الثانی سال ۱۴۱۰ه در اصفهان وفات یافت. ۲۷-«دکتر روح الله سازش» رئیس بهداری آموزشگاه های اصفهان. در سال ۱۲۸۵ه. ش در اردکان یزد متولد گردید. تحصیلات خویش را تا دریافت دکترای پزشکی در اردکان و تهران انجام داده و در سال ۱۳۱۱ه. ش. فارغ التحصیل شده، مدت ها در تهران ساکن و به طبابت مشغول بود. سپس به اصفهان منتقل و به ریاست بهداری آموزشگاه ها که خود مؤسس و بنیان گذار آن بود، منصوب و تا سال ۱۳۴۹ش با کمال سعی و کوشش و صداقت در این مؤسسه انجام وظیفه نموده و در این سال بازنشسته شد. سرانجام در شب هفتم دی ماه ۱۳۷۰ شمسی مطابق یک شنبه ۲۲جمادی الثانی سال ۱۴۱۰ه. ق پس از یک بیماری در اصفهان وفات یافته در گورستان باغ رضوان مدفون گردید. (نقل از تجارب طلایی، شماره اول) ۲۸-«سیف الله آشوری» فرزند میرزا باقر شاعر ادیب متخلص به سیفی، پدرش نیز شاعر بوده و «خاص» تخلص داشته است. (۱۲۷۲-۱۳۳۲ه. ش) مرحوم سیفی به علت عدم

تمکن مالی به مدرسه نرفته و تحصیلاتی مطابق ذوق و استعداد خود ننموده لکن به علت شوق و ذوق تحصیل، اندکی در خارج از محیط مدرسه درس خوانده و از اول جوانی سرودن شعر را شروع نمود. دو جزوه از دیوان اشعارش به چاپ رسیّده است. مشاراليه در انجمن ادبی مرحوم پروانه شرکت می نمود. در سال ۱۳۰۲ شمسی متولد و در اواسط رمضان المبارك سال ۱۴۱۱ه. ق وفات یافت. ۲۹-«عباسعلی فرزند علی حافظ پرست» شاعر ادیب متخلص به «آرام» در سال ۱۲۹۳ شمسی متولد و از اوان جوانی به مقتضای ذوق و استعداد فطری لب به سرودن شعر باز کرده و در برخی از انجمن های ادبی از آن جمله انجمن ادبی کمال شرکت نموده، سرانجام در شوال سال ۱۴۱۰ه. ق وفات یافت. از اشعار اوست:

خواهی که سمر شو به نیکونامی

با اهل زمانه هیچ دانی چه کنی/

باید که بدل تخم محبت کاری

آن کن که بخویشتن روا می داری

۳۰- «عباس حقانی پناه»، شاعر ادیب، عارف متخلص به «پناه» و لقب طریقتی او «محبوب علی» بوده و در اثر تصادف کشته شد و در باغ رضوان مدفون گردید. ۱ / ۳۱-ادیب و شاعر معاصر آقای فضل الله اعتمادی متخلص به «برنا» جهت او مرثیه و ماده تاریخ گفته که در روزنامه هفتگی نوید اصفهان شماره (۲۱۱) در ۲۸مهر ماه ۱۳۷۱ش به چاپ رسیّده است. ماده تاریخ آن این است:

بسوی وادی امن و مقام حقانی

پناه برد به محبوبش از جهان عباس۲/

۳۱-«عباسعلی دارویی» فاضل نویسنده از خدمتگزاران به شعر و ادب. پس از فوت میرزا محمد علی مکرم، مدیر روزنامه صدای اصفهان، مدتی سرپرستی آن روزنامه را به عهده گرفته و آن

را منتشر می نمود. در ربیع الاول سال ۱۴۱۱ه. ق وفات یافت. ۳۲-«عبدالرسول رسولی گزی» قاضـی دادگستری، فوت دوشنبه ۷جمادی الاولی سال ۱۴۱۱ه. ق ۳۳-«عبدالرسول منتصر» شاعر ادیب متخلص به «حقیقت»، کارمند بازنشسته بانک ملی ایران و کارشـناس رسـمی حسابداری دادگستری در اصفهان. وی در روز شنبه ۵ ذیقعده ۱۴۱۰ه. ق فوت کرد. این سه سـطر شعر جزو قطعه ای از اشعار او در اعلامیه مراسم هفته او به چاپ رسیّده است.

شدم سخت درمانده از کرد خویش

بکردم همی روز و شب را تبه/

حقیقت ره رادمران بگیر

پشیمان زکردار و گشتم پریش/

سراسر بود نامه ام پرگنه

تو تا زنده ای دست افتاده گیر

۳۴-«مرحوم عبـدالکریم بصـیری» فرزنـد حاج محمـدرضا فرزنـد محمـد رحیم خوشـنویس فرزند آقا غلامعلی، خطاط معروف اصفهانی (۱۲۰۰-۱۲۶۹ه. ق) فرزنـد محمـد رحیم. در اواخر سال ۱۳۱۶ قمری متولـد و تا حـدود سـی سالگی به کسب علوم و معارف جدید و قدیم پرداخته سپس در ادارات دولتی استخدام و در این اواخر بازنشسته شده و سرانجام این شاعر ادیب در ماه رجب سال ۱۴۰۹ه. ق وفات یافته، در گورسـتان باغ رضوان مـدفون گردیـد. در شـعر از اساتید به شـمار می رفت و در انجمن های مرحوم شیدا، ادیب فرهمند، کمال و برخی دیگر از انجمن های شعر و ادب شرکت می نمود. دارای ذوقی سرشار و طبعی قادر بود و «بصیر» تخلص می کرد. از اشعار اوست:

به مکتب در نخستین روز استاد

که برگیرم به دست راست خامه/

زکج رفتن نگهدارم قلم را

زسطر راست، خامه سرنپیچد/

پذیرفتم زجان حرف ولی را

نوشتن راست از اول به دستور/

از اول راستی شد نقش خاطر

نوشتن را بمن داد این چنین یاد/

زدست (*) راست بنویسم به نامه

به خط راست بنویسم رقم را/

سر از رسم و ره مسطر نپیچد

نوشتم

راست حرف اولی را/

بجز این ره نپویم تا لب گور

چه نقشی بُد از این بهتر بآخر

(*) (ر. ک:

فصل دوم

تذکره شعرای معاصر اصفهان، اصفهان کتابفروشی تایید، ۱۳۳۴ش، ص۸۹. ۳) ۳۵-«مشهدی علی نانوا» فرزند استاد باقر، شاعر ادیب متخلص به «دیوانه»، در حدود سال ۱۲۷۲ شمسی متولد گردید. اندکی درس خوانده و در اثر ذوق و استعداد فطری به سرودن اشعار مذهبی و مدیحه سرایی حضرات معصومین علیه السلام و غزل و رباعی شروع کرده و دو دیوان از اشعار او به چاپ رسیده است. سرانجام در ماه رمضان المبارک سال ۱۴۰۷ه. ق وفات یافت. در برخی از انجمن های ادبی از آن جمله انجمن ادبی پروانه شرکت می نمود. ۳۶-«مرحوم حجهالاسلام حاج میر سیّد علی ابطحی» فرزند مرحوم حجهالاسلام و المسلمین حاج سیّد محمدباقر ابطحی سدهی، در عصر روز عید غدیر سال ۱۳۲۹ قمری در اصفهان متولد گردید. تحصیلات ایشان در اصفهان در خدمت: ۱-آقامیرزا احمد مدرس ۲-مرحوم مهدوی. ۳-حاج سیّد محمد باقر بن محمدعلی ابطحی حسینی پدر دانشمند خود ۴-آقاشیخ محمدرضا ابوالمجد مسجد شاهی ۵-حاج میرسیّد علی مجتهد نجف آبادی ۶-حاج سیّد محمد سدهی خالوی معظم خود ۷-آقا سیّد محمد نجف آبادی ۸-آقا سیّدمهدی درچه ای و در قم به خدمت مرحوم حاج سیّدمحمدتقی خوانساری و آیت الله حاج شیخ عبدالکریم حائری بوده و از مرحوم آیت الله حاج سیّد محسن حکیم طباطبایی اجازه داشته، پس از نیل به مقامات عالیه علم و کمال در اصفهان به اقامه جماعت در مساجد حریری ها در محل دردشت، مسجد حاج علی در بازار و بالاخره پس از فوت پدر علاّمه اش در مسجد جامع اصفهان می پرداخت. در ایام تحصیل صبح و بعدازظهر در مدرسه

کاسه گران سطوح فقه و اصول تدریس می نمود و عده ای از طلاب از محضر او مستفیض می شدند. مرحوم ابطحی عالمی خلیق و مهربان، خوش محضر و نکته دان، دارای محفوظاتی زیاد و حاضر الذهن بود. وی در صبح روز سه شنبه ۱۱ماه صفر سال ۱۴۱۰ه. ق در اصفهان وفات یافت و در باغ رضوان مدفون گردید. رحمه الله علیه ۳۷-«مرحوم میرزا علی خلیلیان» فرزند عبد المحمود، شاعر ادیب متخلص به «رجاء» در سال ۱۳۱۷ قمری متولد گردیده، پس از آنکه اندک تحصیلی نموده به کسب و کار اشتغال جسته، در اغلب انجمن های ادبی اصفهان همچون انجمن شیدا، انجمن شیدا، انجمن ادیب فرهمند، انجمن پروانه، انجمن کمال شرکت می نمود. دیوان اشعار او چاپ شده است. وی در ذیقعده ۱۴۱۱ه. ق در اصفهان وفات یافته، در باغ رضوان در قطعه «نام آوران» که جهت دفن شعراء و نویسندگان اختصاص یافته، دفن گردید. ۳۸-«محمدعلی اولیاء» مدیر روزنامه اولیاء از نویسندگان و خدمتگزاران به مطبوعات، فوت او در رمضان المبارک ۱۴۱۲ه. ق می باشد. ۳۹-«حاج میرزا محمدعلی ربانی» فوت جمعه ۲۲شوال المکرم، ۱۴۱۰ه. ق، وی از علماء و روحانیون بود. ۴۰-«حاج سیّد محمدعلی طباطبایی فانی زوّاره ای» فاضل ارجمند، از کارمندان صدیق اداره آموزش و پرورش اصفهان. سال ها در مدارس این شهر به تعلیم و تربیت نوآموزان اشتغال داشت سپس به اداره منتقل گردیده و چندین سال ریاست حسابداری را برعهده داشت تا سرانجام بازنشسته شد. وی به تصوف و عرفان روی آورده و به تصفیه نفس پرداخته و در این اواخر از طرف آقای حاج سلطان حسین آقا تابنده رضا علیشاه گنابادی به عنوان شیخ صوفیه اصفهان تعیین گردید و به ارشاد و هدایت

مستعدین پرداخت. سرانجام در ماه رجب۱۴۰۹ه. ق وفات یافت، در باغ رضوان مدفون شد. رحمه الله علیه. ۴۱-«حاج شیخ غلامحسین تسلیمی» از علماء بود و در ذیقعده سال ۱۴۰۹ه. ق وفات یافت. ۴۲-«فضل الله ضیاء نور» فاضل ادیب از دبیران دانشمند اداره آموزش و پرورش اصفهان که سال ها در دانشکده ادبیات دانشگاه اصفهان تدریس می کرد. در اصفهان خدمت جمعی از بزرگان علم و دانش همچون مرحوم شیخ محمدعلی عالم حبیب آبادی و مرحوم آیت الله حاج آقا رحیم ارباب و مرحوم حاج میرزا علی آقا شیرازی و غیره تحصیل نموده، دانشمندی پرمایه و استادی کامل بود. در اخلاق و صفات انسانی نیز فردی شایسته و دوستی مهربان و پاکدل بود. وی در ربیع الثانی سال ۱۴۰۶ه. ق در اصفهان وفات یافت. پدرش واعظ صالح مرحوم حاج آقا رضا فرزند حاج عبدالحسین نیز از فضلاء اهل منبر اصفهان بود و در محرم سال ۱۴۰۶ه. ق در این شهر وفات یافت. رحمه الله علیهما. ۴۳-«فضل الله امینی» ادیب و نویسنده، متوفی در ماه شعبان المعظم ۱۴۱۰ه. ق (اسفندماه ۱۳۶۹ه. ش) ۴۴-«سیّد فخر الدین امامی» فرزند مرحوم حاج آقا میرزا امامی، نقاش مینیاتوریست پدرش از اساتید فن و مفاخر هنری اصفهان بلکه ایران بود و پسر نزد پدر هنرمند خود فن نقاشی و مینیاتور را آموخت و تکمیل نمود و در اصفهان سال ها به استادی و مهارت شهرت داشت. چندین سال در اداره آموزش و پرورش خدمت کرد لکن محیط را جهت شکوفایی هنر و قدرت نمایی مناسب ندیده، از شغل دبیری نقاشی استعفاء داده به طور آزاد مشغول کار گردید. وی در ربیع الاول سال ۱۴۱۲ه. ق وفات یافت. ۴۵-«کریم نیک زاد حسینی

شهرکردی» فرزند سیّد محمدتقی ادیب نویسنده، در حدود سال ۱۳۲۴ه. ق در شهرکرد متولد گردید. سال ها در موطن خود و اصفهان پس از انجام تحصیلات، در آموزش و پرورش خدمت کرده و در سال های آخر در اداره باستان شناسی (میراث فرهنگی) خدمت می کرد. کتب چندی تألیف نموده که از آن جمله است: ۱-تاریخ و جغرافیای اجتماعی چهارمحال ۲-جغرافیا و تاریخ چهارمحال و بختیار ۳-شناخت سرزمین بختیاری. مرحوم نیک زاد در این کتاب ها حدّ اعلای تحقیق و بررسی را به کار برده و کتابی ارزشمند در موضوع خود به یادگار گذاشته است. سرانجام در شعبان ۱۴۱۰ه. ق پس از یک بیماری سخت وفات یافت. مرحوم نیک زاد پس از بازنشستگی، چندین سال در روزنامه «اصفهان» به مدیریت مرحوم امیر قلی امینی کار می کرد. وی از دوستان قدیمی و صمیمی نویسنده بود، خدایش رحمت کند. ۴۶-«سیّدکمال الدین طالقانی» فرزند مرحوم حاج سیّد علی بن عبدالوهاب بن سیّد حسین حسینی اصفهانی، ادیب فاضل و نویسنده. از دبیران دانشمند اداره آموزش و پرورش اصفهان، سال ها در مدارس دینی اصفهان نزد اساتید بزرگوار تحصیل نموده سپس در مدارس جدید به تکمیل معلومات و تحصیلات خویش پرداخته با اخذ لیسانس به خدمت وزارت فرهنگ وارد شد. سال ها در دبیرستان های اصفهان تدریس نموده و سپس دبیرستان «ابن سینا» را تأسیس کرد و با کمال سعی و جدیت در تعلیم و تربیت دینی و اجتماعی جوانان اهتمام نمود. سرانجام در دهه اول ذی الحجه الحرام سال ۱۴۰۸ه. ق در اصفهان وفات یافت. کتب زیر از تألیفات اوست: ۱-آئین سخن ۲-آئین نگارش ۳-اصول دستور زبان فارسی ۴-املاءهای امتحانات نهایی ۵-تست فارسی و لغات متشابه ۶-راهنمای زبان فارسی ۷-فرهنگ مشتعل ۸-مختصر دستور

زبـان فارسـی. عموم این کتـاب هـا برای دبیرسـتان ها تألیف شـده و به چاپ رسـیده و مورد اسـتفاده دانش آموزان قرار گرفته است. ۴۷-«سـیّد کمال کلوشانی» فرزند سیّد محسن طباطبایی، در اواخر سال ۱۳۰۵ خورشیدی متولد گردیده، اندکی تحصیل نموده و مدتی در مدارس تدریس می نمود. سـرانجام شـغل آزاد خیاطی را بر اسـتخدام دولتی ترجیح داده، تا آخر عمر به این کـار اشـتغال داشت. قسـمتی از دیوان اشـعارش با تخلص «حقیر» به چاپ رسـیده است. وی در ۱۱رجب سال ۱۴۱۱ه. ق وفات یافت. ۴۸-«مرحوم دکتر مجتبی دهباشی» از فضلاء و دانشمندان اصفهان بود. فوت وی در اوایل جمادی الاولی سال ۱۴۱۰ه. ق اتفاق افتاد. ۴۹-«حاج سـیّد مجتبی کیوان» فرزند مرحوم حاج سـیّد محمدحسـینی معروف به حاج زرگر باشی. وی از محترمین تجار اصـفهان و به زهـد و تقوی و صداقت و پاکدامنی معروف بوده و هر سال در دهه اول محرم در منزل خود واقع در کوچه شمس آباد (این کوچه حدفاصل خیابان طالقانی و شـیخ بهایی قرار دارد) اقامه مجلس سوگواری جهت حضـرت سیّدالشـهداء علیه السـلام می نمود و از مجـالس پرشور و بـا حقیقت به شـمار می رفت و تـا کنون قریب یکصـدسال است که این مجلس با همـان شـکوه و عظمت برقرار می شود و مردم اصـفهان عمومـاً و اهالی محلات شـمس آباد و چهار سوق شـیرازی ها به ویژه، اعتقادی کامل به آن داشـته و دعا و زیارت و عزاداری در آن مجلس را قبول درگاه حضـرت حق جل و علا می داننـد. مرحوم حاج سـیّد مجتبی از دانشمندان و فضلاء اصفهان و از اساتید فن شعر و ادب محسوب می شود و «کیوان» تخلص می نمود. وی دانشمندی خلیق و ادیبی شفیق و شاعری

استاد و در کلیه انواع شعر از قصیده و غزل و قطعه و رباعی ماهر بود. او دوستدار و ستایشگر خاندان عصمت و طهارت بود. آثار او در روزنامه ها و مجلات و کتاب های تذکره الشعراء به چاپ رسیده است. مرحوم کیوان پس از اتمام تحصیلات قدیم و جدید وارد خدمت آموزش و پرورش گردیده و مدتی ناظم دانش سرای مقدماتی اصفهان بود. سپس به خدمت بانک ملی ایران درآمد و آخرین پست او در بانک، معاونت آن مؤسسه بود. در برخی از انجمن های ادبی اصفهان شرکت نموده و جزو اساتید انجمن ها محسوب می شد. مرحوم کیوان در سال ۱۲۹۱ شمسی (۱۳۳۰ه. ق) در اصفهان متولد شد و در عصر جمعه ۱۰ شعبان سال ۱۴۱۲ه. ق در اصفهان به عارضه سکته وفات یافته و با تشییع شایسته در باغ رضوان مدفون گردید. رحمه الله علیه، کتب زیر از آثار مرحوم کیوان می باشد: ۱-«چهلچراغ» مجموعه چهل قصیده از چهل نفر شاعر، (مطبوع). ۲-«دیوان غزلیات». ۳-«دیوان کیوان». ۴-«سری بر خاک» سفرنامه مکه معظمه و مدینه طیبه، (منظوم). ۵-«قند مکرر». ۶-«گاهنامه». ۷-«گل و خار» مجموعه اشعار مذهبی. ۸-«نغز و پر مغز» ۵۰-«حاج شیخ محمد وثیق» از فضلاء، فوت دوشنبه ۲۶ ذیقعده الحرام سال ۱۴۱۱ه. ق. ۵۱-«حاج آقا محمد شفیع زاده خوئی» فرزند میرزا محمد شفیع از فضلاء و کارمندان شایسته و صدیق دولت. سال ها پس از تحصیل در مدارس قدیم و جدید، در دوائر مختلف دولتی و شهرهای چندی خدمت کرده و آخرین محل کار او، معاونت بانک ملی ایران بود. خاطرات زندگانی خود را مرقوم داشته که اگر به چاپ برسد جهت اطلاع از وضع عمومی کشور در اواخر عهد قاجاریه

و زمان حکومت رضاخان و پسرش محمدرضا بسیار مفید خواهد بود. در ماه صفر سال ۱۴۰۷ قمری پس از ۹۳ سال عمر با عزت و احترام و خدمت صادقانه وفات یافت. رحمه الله علیه ۵۲-«مرحوم محمد سپاهانی» فرزند مرحوم آقا شیخ عزیزالله بن شیخ محمدحسین بن عزیزالله بن حسن بن علامه فقیه حکیم عارف فیلسوف آقا محمد بید آبادی، شاعر و ادیب متخلص به «شیوا»، در سال ۱۲۸۷ شمسی (سال ۱۳۲۵ قمری) در اصفهان متولد گردید. پس از طی دوران دبیرستان، مدتی مدیریت چاپخانه امامی اصفهان را برعهده گرفته، در دوره دوم مجله دانشکده اصفهان به مدیریت مرحوم میرزا عباس خان شیدا سردبیری مجله را چندین شماره به عهده گرفته، سال ها در مشاغل مختلف خدمت کرد. سرانجام مؤسسه کتابفروشی کتابسرا را تأسیس نمود. مرحوم سپاهانی از جمله افراد فعال و کوشا و خدمتگزار بود که پس از عمری خدمت در سال ۱۴۰۹ه. ق در اصفهان وفات یافت. از اشعار اوست:

از علم بی عمل چه توان داشت انتظار

خواهی زعلم بهره بری در زمان خویش/

گندم زآب و دانه نروید به شوره زار

بگذار در طریق عمل گام استوار/

۵۳-«دکتر سیّدمحمد ابن الشهیدی» فرزند مرحوم آقا سیّد مؤمن حسینی، از پزشکان متدین و در فن خود استاد و ماهر، در اصفهان متولد گردیده و تحصیلات خود را در اصفهان و تهران به پایان رسانیده پس ار دریافت دکترا در پزشکی به اصفهان مراجعه نموده و تا آخر عمر با کمال شفقت و مهربانی و دلسوزی از بیماران عیادت و مداوا نموده و سال ها در دانشکده پزشکی اصفهان استاد بوده و دانشجویان پزشکی را علاوه بر تدریس دروس لازم، به دیانت و

امـانت و خـدمت به جامعه مسـلمین تشویق می نمود. وی فردی دینـدار و در امر دین متعصب و فـداکار و در نزد عموم طبقات اجتمـاع محبوب و مورد احترام بود. سـرانجام در دوم رجب سال ۱۴۱۲ه. ق وفات یافت. ۵۴-«سرهنگ محمود زاهدی» رئیس اسبق اوقاف اصفهان. (وی آخرین رئیس اداره اوقاف اصفهان در رژیم پهلوی بود) در موقع تصدی او در این مقام، خدماتی به موقوفات اصفهان انجام داد. ضمناً چندین باب مسجد نیز در اصفهان بنا کرد از آن جمله: ۱-خیابان مطهری (این مسجد اکنون در خیابان مطهری روبروی پل ابوذر و به نام «مسـجد انقلاب» مشهور است.) ۲-دروازه تهران (این مسجد اکنون به نام «مسجد الرضا» در ابتدای کوچه ای به همین نام در خیابان خرم واقع است.) ۳-در کوچه شله رنگ کن ها زمینی بود که سال ها خرابه و متروک بـود و در دیـوار آن سـنگ لوحی بود که فردی آن جـا را جهت مسـجد وقف نموده بود. به همت مرحوم سـرهنگ زاهـدی آن جـا نیز سـاخته شـد. محـل آن مقابـل منزل مرحوم آیت الله ارباب قرار داشت، گنبـد مسـجد لنبان نیز از آثار او می باشـد. دو جلـد کتاب به نام «تاریه اوقاف اصـفهان» و «سپاسـگزاری از مردم متـدین اصـفهان» نیز که مرحوم عبدالحسـین سـپنتا نوشـته است را از محـل اوقـاف به چاپ رسانیـد. در موقعی که در ارتش خـدمت می کرد نیز مجموعه ای به چاپ رسانیـد. در اوائـل محرم الحرام سال ۱۴۱۲ه. ق وفات یافت. ۵۵-«حاج شـیخ مرتضـی مظاهری» فرزند مرحوم محمدحسن بن محمد ابراهیم عالم، عامل کامل، فقیه نبیه، مجتهد زاهد بارع. از علماء و مجتهدین اصفهان در شب دوم جمادی الاولی سال ۱۳۱۶ قمری

متولـد و در اصــفهان و نجـف در خـدمت اساتیـد بزرگـوار و مجتهـدین و مدرسـین آن حـوزه هـا چـون: ۱-آقا سیّد ابوتراب خوانساری ۲-آیت الله آقا سیّد ابوالحسن مدیسه ای اصفهانی ۳-آقا سیّدابوالقاسم دهکردی ۴-شیخ جواد بلاغی ۵-آخوند ملا محمدحسین فشارکی ۶-آقا میرزا محمدحسین نائینی ۷-حاج میرمحمـد صادق خاتون آبادی ۸-آقا ضـیاءالدین عراقی ۹-ملا عبـدالکریم گزی تلمـذ کرد. مرحوم آقای مظاهری پس از وصول به مقامات عالیه و اجتهاد و اخـذ اجازات روایتی و اجتهاد از اساتیـد بزرگوار خود و مرحوم علامه محقق متتبع حاج شـیخ آقابزرگ طهرانی، به اصـفهان مراجعه نموده و به درس و بحث و اقامه جماعت و امر به معروف و نهی از منکر و تألیف و تصنیف کتب پرداخت کتب زیر از تألیفات اوست: ۱-«آداب الدعاء و متخب الاـدعیه» ۲-«احسـن اللغه» ۳-«تقویم شرعی» ۴-«الحجـه علی ذوی النهی فی حرمـه حلـق اللحی» ۵-«الفوائد الغرویه» در متفرقات ۶-«قلع الغیبه» ۷-«مخزن المعانی» ۸-«المعارف الرجالیه» در مقدمات علم رجال» ۹-«مَقبِس الیاقوت» در فضل سکوت ۱۰-«نصیحت نامه» ۱۱-«نهـایه المـأمول» در شـرح کفایه الاصول، دو جلـد. این کتاب ها همگان به چاپ رسـیده است و قریب پانزده رساله استدلالی در مباحث فقه و اصول و تقریرات اساتید خود غیر مطبع دارد. مرحوم حجهالاسلام مظاهری پس از یک عمر خدمت به اسـلام و قرآن، در شش ذی الحجهالحرام سال ۱۴۰۹ه. ق وفـات یافت. رحمه الله علیه ۵۶-«سیّد مرتضی قائمی» فرزند مرحوم سیّد علی خیام. از کارمندان صدیق و مؤمن و فعال اداره آموزش و پرورش اصفهان. در سال ۱۲۹۷ه. ش (مطابق سال ۱۳۳۶ قمری) در اصـفهان متولـد گردیـد. پس از تحصیل در مـدارس اصـفهان و انجام خدمت نظام وارد اداره آموزش و پرورش

شده و از آموزگاری شروع کرده و سپس به اداره منتقل شده و به ترتیب ریاست دائره اطلاعات و انتشارات فرهنگ اصفهان، روابط عمومی اداره کل آموزش و پرورش را به عهده داشت. ضمناً مدتی در روزنامه «اصفهان» به عنوان مدیر داخلی خدمت کرد و امتیاز روزنامه ای داشت. ضمناً مدتی در روزنامه «اصفهان» به عنوان مدیر داخلی خدمت کرد و امتیاز روزنامه ای به نام: «سرباز» را در سال ۱۳۲۹ه. ش گرفته و چندین شماره از آن را نیز منتشر ساخت. وی علاوه بر خدمات فرهنگی و نویسندگی، خط نستعلیق و شکسته را نیز خوب می نوشت. از آثارش «چندین شماره نشریه فرهنگ استان اصفهان» و مقالاتی با امضاء مستعار: «پیوند» در روزنامه های اصفهان به چاپ رسده است. علاوه بر این خاطرات خود را در مدت خدمت در فرهنگ طی چندین مجلد نوشته که اگر روزگاری به چاپ برسد کتابی ارزنده و مفید خواهد بود. وی جُنگی از کلمات قصار و مطالب شنیدنی و خواندنی به نام: «برای دل خویش» نوشته است. مرحوم قائمی در اوائل محرم الحرام سال ۱۴۱۲ه- ق در اصفهان وفات یافت. مرحوم حاج سید مجتبی کیوان در مرثیه و ماده تاریخ فوت او گوید:

غره ماه محرم رفت و آمد هم زمان

سال فوت قائمی تا ثبت در دفتر شود/

یکهزار و سیصد و هفتاد شمسی ماه تیر

سوک سالار شهیدان با عزای قائمی/

گفت با من دوستی از اصدقای قائمی

جان به جانان داد سیّد مرتضای قائمی

۵۷-«مهندس سیّد مصطفی شاه علائی» فرزند مرحوم آقا سیّد محمد صدر الواعظین حسینی اصفهانی از اعقاب شاه علاءالدین محمد شهشهانی، در سال ۱۳۲۷ قمری (۱۲۸۸ شمسی) در اصفهان متولد گردید. وی در اصفهان

و تهران تحصیل نموده پس از گرفتن دیپلم به دانشکده حقوق وارد گردیده و پس از دو سال آن جا را ترک و در دانشکده کشاورزی کرج وارد گردید و از آن جا فارغ التحصیل گردیده و مهندس کشاورزی شد. در انجمن ایران و امریکا در رشته زبان فارغ التحصیل گردیده مشاغل عدیده به عهده داشته. سرانجام در اول جمادی الاولی سال ۱۴۱۰ قمری در تهران وفات یافت. جنازه او به اصفهان منتقل شد و در باغ رضوان مدفون گردید. کتب و رسائل زیر از آثار او به چاپ رسیده است:

۱-«آفات درخت گیلاس» ۲-«پسته و بادام و گردو و اهمیت آنها» ۳-«حشرات مفید به حال کشاورزی» ۴-«خواص بیماری ها و آفات گلابی» ۵-«داستان های شرقی»، ترجمه از فرانسه ۶-«درخت چای و تاریخچه کشت آن» ۷-«درخت خرما و فوائد آن» ۸-«درخت سیب» ۹-«دستور زراعت زعفران» ۱۰-«رازک و سودهای آن» ۱۱-«گیاه های بافتنی» (شاهدانه و موارد استفاده آن در پزشکی و غیره) ۱۲-ملخ و غیره، برادر ایشان فاضل ارجمند گرامی مرحوم آقا مرتضی شهشهانی متولد ۱۳۱۶ه. ق فوت ۱۴۱۰ه. ق مدفون در باغ رضوان است. افراد یاد شده از فضلاء و ادباء و نویسندگان و شعراء و علماء و مجتهدین اصفهان بودند که در سال های اخیر وفات یافته و در باغ رضوان مدفون شدند (مدفونین نامبرده شده، در قطعه های مختلف باغ رضوان دفن شده اند) و شمار زیادی نیز علاوه بر ۴۵ قطعه، قطعه ای در غرب باغ رضوان به نام «گلشن نام آوران» به مساحت ۱۲ هزار متر مربع برای دفن معاریف و بزرگان دین و دانش و هنر تأسیس گردیده است که تا تاریخ ۳۰ / ۵ / ۷۹سی و پنج نفر از

مشاهیر علم و دانش و هنر به شرح ذیل در آن دفن شده اند: ۱-«مرحوم سیّدحسین عریضی» متوفی ۲۱ / ۱ / ۷۰ش. ۲-علی خلیلیان متوفی ۱۴ / ۲ / ۷۰ از شعرای معاصر متخلص به «ارجاع». ۳-«عباسعلی پناه» متوفی ۱۱ / ۶ / ۷۰ش از شعرای معاصر. ۴-«سیّد حسین مستحسن» متوفی ۱ / ۸ / ۷۰ از شعرای معاصر. ۵-«خانم زهره قاسمی فرد» شاعره، متوفی ۷ / ۱۰ / ۶۷. ۶-«حسین فتوحی» متوفی ۳۰ / ۴ / ۷۲ محقق و مدرس دانشگاه. ۷-«جواد چاهی چی» متوفی ۲۴ / ۶ / ۷۲. ۸-«علی اصغر صیفی» متوفی ۹ / ۷ / ۷۲ از شعرای معاصر. ۹-«حبیب اله یزدخواستی» متوفی ۲۴ / ۱۰ / ۷۲، نقال. ۱۰-«محمد مصدق زاده» متوفی ۱۵ / ۲ / ۷۳ از هنرمندان کاشیکار. ۱۱-«حسین خوش نویس» متوفی ۱۰ / ۸ / ۷۳، هنرمند. ۱۲-«بتول ابوعطا» متوفی ۶ / ۱ / ۷۴ همسر مرحوم امیر قلی امینی. ۱۳-«مرتضی محمدی نژاد» متوفی ۱۱ / ۱ / ۷۴ از شعرای معاصر متخلص به «کهتر اصفهانی». ۱۴-«عباس بابا علی خواجویی» متوفی ۲۲ / ۵ / ۷۴ از شعرای معاصر متخلص به «عشقی»، عضو انجمن ادبی پروانه. ۱۵-«حسین خمسه» متوفی ۸ / ۶ / ۷۴، هنرپیشه. ۱۶-«احمد میرعلایی» متوفی ۲ / ۸ / ۷۴، نویسنده. ۱۷-«حسین ساغرزاده» متوفی ۸ / ۱۱ / ۷۴، هنرمند. ۱۸-«غلامرضا آقا ابراهیمیان» متوفی ۶ / ۷ / ۷۵، هنرمند گره ساز. ۱۹-«حسن بهنیا» متوفی ۲۳ / ۹ / ۷۵، شاعر و ادیب. ۲۰-استاد فرزانه «منوچهر قدسی» متوفی ۱ / ۹ / ۷۵، ادیب، هنرمند و استاد دانشگاه. ۲۱-«حسن پورصناعی» متوفی ۵ / ۱۰ / ۷۵،

هنرمند و ریاضیدان. ۲۲-«عزیزالله عطریان» متوفی ۱۶ / ۱۰ / ۷۵، هنرمند قلمکار. ۲۳-«جلال قدسی» متوفی ۱۳ / ۱ / ۷۶، نویسنده. ۲۴-«حاج سیّد محمد مرندی» متوفی ۱۳ / ۲ / ۷۶، هنرمند. ۲۵-«جلیل گل ریز خاتمی» متوفی ۲ / ۴ / ۷۶، استاد خاتم ساز. ۲۶-«سیّد رسول جاور» متوفی ۲۵ / ۴ / ۷۶، شاعر معاصر متخلص به «جابر». ۲۷-«آقا جواد عریضی» متوفی ۵ / ۸ / ۷۶، مؤلف. ۲۸-«حجهالاسلام و المسلمین استاد حاج حبیب الله فضائلی» متوفی ۱۳ / ۸ / ۷۶، وی تحصیلات حوزوی و دانشگاهی داشت و در فقه، ادبیات و عرفان و تفسیر دست توانایی داشت. در سفر حج در سال ۶۳ش او را اهل ذکر و متخلق و شیفته خاندان رسالت یافتم. وی سرآمد خوشنویسان اصفهان در عصر حاضر بود و همه خطوط را با مهارت می نوشت و از تاریخچه و مبانی نظری خط و خطاطان مشهور آگاهی کامل داشت. از جمله آقار وی الف= «اطلس خط» تحقیق در خطوط اسلامی و استادان خط ب= «تعلیم خط» ج= «مرد آفرین روزگار» د= «بوستان خط» ه=" «گنجینه" الاسرار عمان سامانی» و= «اصحاب رس» ظ="نگارش" «قرآن مجید» ح= کتیبه های ایشان در آثار ایران و برخی از کشورهای جهان. رحمه الله علیه ۲۹-«استاد مسیح جلوه» متوفی ۱۴ / ۸ / ۷۶، پزشک و استاد دانشگاه. ۳۰-«غلامحسین فیض اللهی» متوفی ۸ / ۹ / ۷۶، هنرمند میناساز. ۳۱-«ابوالحسن سِنمار» متوفی ۲۰ / ۱۰ / ۷۶، معمار آثار باستانی. ۳۲-«آرمان بهرامیان» متوفی ۲۸ / ۱۲ / ۷۶، متخصص ریاضی و نجوم. ۳۳-«رضا ابوعطا» متوفی ۲۵ / ۳ / ۷۷، هنرمند میناتور. ۳۴-«محمد اعتزاری» متوفی ۱۷ /

۳۵-مرحوم «حاج حسن شفیعی» فرزند قدمعلی، در سال ۱۳۰۴ش دیده به جهان گشود. وی تحصیلات عادی را نزد حاج میرزا علی آقا شیرازی، حاج آقا رحیم ارباب، حاج آقا صدرالدین کوهپایی و آقامیرزا محمددرچه ای گذراند. آن عارف صمدانی پانزده سال از همراهان و یاران حاج میرزا علی آقا بود و سال های بسیار در منزل مسکونی خود به تدریس مشغول بود و مدتی را نیز در دانشگاه، اخلاق و نهج البلاغه تدریس می کرد. تألیفات ایشان عبارتند از: ۱-«تجلیل فضیلت»، ترجمه و شرح نوشته های ابن ابی الحدید درباره امیرمؤمنان علیه السلام ۲-«نور الیقین»، شرح طبه متقین ۳-«بهجه الطالبین» منظومه منطق ۴-کتاب کنز الرموز اثر میرحسین هروی در تربیت و اخلاق و سلوك و عرفان که همراه با پنج غزل از مرحوم شفیعی در سال ۱۳۶۰ش چاپ شده است. ۵-«دیوان اشعار فارسی». سرانجام این عارف بلند مرتبه در تاریخ ۳ / ۱۱ / ۷۸ از دنیا رفت. (ر. ك زندگی نامه دست نویس آقای علی کرباسی زاده از شاگردان مرحوم شفیعی). از همین طبقات که در طول این سال ها وفات یافته اند در قم و یا امامزادگان اصفهان مدفون گردیدند. البته عده دیگری را نیز باید متذکر می شدیم که به علت عدم آگاهی از فوت آنان و محل دفنشان ذکر نشده اند. از برای خود و جمیع مؤمنین طلب آمرزش می کنم. اللهم اغفرلی و لوالدی و لجمیع المؤمنین و المؤمنات. ۳۶-«دکتر احمد مجتهدی» فرزند علی، متولد ۱۳۱۴ش. وی از خاندان مجتهدی تبریز بود که به خدمت در اداره آموزش و پرورش اصفهان اشتغال داشت. نامبرده استاد گروه جغرافیای دانشکده ادبیات دانشگاه اصفهان بود و مدت پنج سال ریاست این دانشکده

را برعهده داشت. از تألیفات وی «کلیات جغرافیای انسانی» چاپ مشعل و کتاب «شهرها و مسائل مربوط به آنها» چاپ مشعل و بیش از ۲۰ مقاله علمی در باب جغرافیای انسانی در مجلات و همایش های علمی داخلی و خارجی می باشد. این دانشمند، فرهیخته و دلسوز و خیر و نیکوکار و خوش اخلاق سرانجام پس از سال ها خدمت روز پنج شنبه ۱۰ شهریور ماه ۱۳۷۹ش مطابق با دوم جمادی الاولی سال ۱۴۲۱ه بدرود حیات گفت.

شایان توجه است باغ رضوان در زمینی به مساحت حدود ۴۰۰ هکتار ایجاد شده است و شروع بهره برداری از آن در اردیبهشت ۱۳۶۳ش می باشد و امکانات آن هم اکنون دارای ۴۵ قطعه برای دفن مردگان، فضای سبز بسیار عالی با انواع درختان و گل کاری زیبا، غسالخانه بهداشتی شیشه ای، سالن های متعدد ترحیم، مسجد، سقاخانه های متعدد، سرویس های بهداشتی متعدد، جاده های اصلی و فرعی مناسب، محوطه های اسباب بازی کودکان و توقف گاه های متعدد جهت خودروها می باشد. این گورستان را سازمان باغ رضوان با واحدهای مختلف فضای سبز، امور مالی، دفتر فنی، متوفیات و خدمات، انتظامات و روابط عمومی اداره می کند. از هنگام افتتاح گورستان باغ رضوان حدود ۵۰ هزار نفر در آن دفن شده اند.

مرمت و بازسازی اصفهان

پروژه احیاء بدنه شرقی چهار باغ عباسی

چهار باغ عباسی جایگاه رفیع خود در مقام یکی از دو محور سازمان دهنده توسعه اصفهان در تاریخ را از دست داده است و به یک خیابان اصلی، یک بلوار و یا یک امتداد تجاری گران قیمت در اصفهان امروز تغییر ماهیت داده است. در جریان این تغییر، ترکیب فضایی چهارباغ نیز نظام منحصر به فرد تاریخی خود را از دست ساخت و سازهای هدایت نشده و ناهمانگ شهری، چهره بی هویتی به خود گرفته

است. چهار باغ عباسی اگر با اتکاء به تداوم اصولی که برای نخستین بار در تاریخ شـهرسازی در اصـفهان عصـر صفوی تبلور یـافت، هـویت اصـلی خود را بازیابـد قـابلیت این را دارد که کماکـان در مقـام یـک محور منحصـر به فرد در سازمـان فضـایی اصـفهان امروز ایفـای نقش کنـد از این رو مجموعه مـداخلات بهسازی و ترمیم از هم گسـیختگی های کالبـدی چهار باغ این سازمان را بر آن داشته تا با عزم جدی از بدنه سازی یک خیابان فراتر و با اتکاء به اهداف سه گانه:

۱–وفاداری به تاریـخ ۲–تجهیز امروزی ۳–بـازدهی اقتصادی نسـبت به مطالعه و تهیه طرح های اجرایی اقـدام نمایـد که در این راسـتا مطالعات فاز یک آماده شده است. چهار باغ مهمترین گردشـگاه شـهر اصفهان است که در دوره شاه عباس اول احداث شـده و در اطراف آن باغهای سـلطنتی قرار داشـته که امروز تبـدیل به مغازه و منزل شده است ابتدای این خیابان عمارت جهان نما در محل دروازه دولت و انتهای آن دامنه کوه صفه در جنوب شهر اصفهان بوده است. امتداد این خیابان به سمت شمال در نیم قرن اخیر صورت گرفته و در نقشه از چهـار بـاغ عباسـی پیروی شـده است. خیابـان چهار باغ عباسـی در سال ۱۰۲۵ هجری زیبـاترین خیابانهـای جهـان بـوده است به طوری که شـارع سـیاح فرانسوی راجع به خیابـان چهـار بـاغ نوشـته است این خیابـان زیباترین معبری است که تاکنون دیـده یا شـنیده ایم. سازمان نوسازی و بهسازی شـهر اصـفهان اقدام به تهیه معماری فاز ۱ و ۲ سازه و تاسیسات بدنه شرقی چهار باغ عباسی حد فاصل بازار هنر تا میدان هنر

تا میدان امام حسین علیه السّلام به طول ۵۳۸ متر و عرض ۲۱ متر در زمینی به مساحت ۱۱۲۹۸ متر مربع در سه طبقه نموده است و طرح مذکور به تصویب شورای عالی فنی میراث کشور رسیده است و مجری اجرای پروژه مذکور که شامل فضاهای تجاری و خدماتی است می باشد.

مرمت و احیای عصار خانه شاهی

در میدان امام اصفهان اثری گمنام داریم که در شکوه و عظمت آثاری مانند مسجد امام مسجد شیخ لطف الله و عالی قاپو گم شده است.

بنائی که اگر چه خود تاریک و بی فروغ است روزگاری مایه روشنایی چراغ های خانه های ایرانیان و حتی محافل شاهانه بوده است. منظور از عصارخانه، کارخانه روغن کشی دوره صفوی است که به دستور شاه عباس اول بنا شده است.

همانگونه که امروز قلب صنعت ایران در دستهای اصفهان می تپد در زمانهای گذشته نیز از لحاظ صنعتی مقام نخست را دارا بوده است. عصارخانه ها در گذشته در صنعت تهیه روغن چراغ، کود جهت زمین های زراعی، غذای دامها و تهیه مواد جهت رنگ آمیزی و صابون نقش مهمی را در زندگی مردمی ایفا کرده است.

پروژه احیاء میدان عتیق

در زمان سلجوقیان میدان عتیق به عنوان اصلی ترین محل مبادلات مردم عمل کرده و عناصری همچون مسجد جامع و مقر حکومتی سلجوقیان در شکل گیری و قدرت بخشیدن به آن نقش ویژه داشته است و این نقش تا اواسط دوران صفویه همراه با محور بازار و میدان نقش جهان ادامه داشته است. در دوران قاجار به دلیل انتقال پایتخت به تهران از اهمیت میادین شهر اصفهان کاسته شده و در دوره پهلوی به دلیل احداث خیابان عبدالرزاق از شکل اصلی خود خارج و امروز دچار عقب ماندگی کالبدی فضایی و اجتماعی گذشته است. وجود عناصر با ارزش تاریخی در اطراف این میدان همچون مسجد جامع عتیق، بازار، مدرسه و کاروانسرای قدیمی ارزشی بی نظیر به این مجموعه باستانی داده است. سازمان نوسازی و بهسازی شهرداری اصفهان به منظور

رفع محرومیت از این منطقه و شکوفایی دوباره این محور تاریخی تصمیم به احیاء میدان عتیق و مجموعه پیرامون آن گرفته است.

پارکینگ=۷۰۰ / ۴۱ مترمربع، محوطه جلوخان مسجد جامع= ۳۳۰ / ۱۰ مترمربع مساحت کل محدوده طرح=۶۴۳ / ۲۲۲ مترمربع، میدان میوه و تره بار (ساختمانها و محوطه سازی) =۴۰۰ / ۲۷ مترمربع مساحت میدان=۰۰۶ / ۳۴ مترمربع، بدنه میدان شامل تجاری ها رواق ها و فضاهای شهری =۰۰۰ / ۲۲ متر مربع

مرمت و احیای بازارچه علیقلی آقا

بازارچه علیقلی آقا به همراه مسجد و حمام زیبایی در ۱۱۲۲ هجری قمری در دوران شاه سلطان حسین صفوی توسط علیقلی آقا از غلامان خاصه دربار ساخته شده است تا قسمتی از درآمد حاصله از آن به خرج نگهداری مسجد برسد. بازارچه مذکور در مرکزیت و در امتداد محور تاریخی علیقلی آقا واقع شده و دارای دو راسته اصلی و بزرگ و یک راسته فرعی و کوچک و نیز یک چهارسوق با دهنه ای به قطر ۱۰ / ۱۱ متر و ارتفاع ۲۷ / ۱۱ متر در مرکز می باشد.

بازارچه مسقف بوده و پوشش سقف آن طاق و چشمه و آجری می باشد. چهارسوق بازارچه در مرکزیت آن آجری و به شکل هشت ضلعی می باشد که نقش اتصال دهنده راسته های بازارچه و به عنوان مرکز ثقل بازارچه عمل می نماید.

بازارچه ها

۱. بازارچه علیقلی آقا، ۱۰. بازارچه میرزا باقر

۲. بازارچه رحیم خان، ۱۱. بازارچه حاج علی خان

۳. بازارچه چهارسوق شیرازی، ۱۲. بازارچه شاه اسدالله

۴. بازارچه بیدآباد، ۱۳. بازارچه تفنگ سازها

۵. بازارچه شاطر باشی، ۱۴. بازارچه چهارسو مقصود

۶. بازارچه دومنار دردشت، ۱۵. بازارچه حسن آباد

۷. بازارچه سید العراقین، ۱۶. بازارچه فرهنگی سنتی تخت فولاد (طوبی)

۸. بازار زرگرها، ۱۷. بازارچه جلفا

۹. بازار نجارها، ۱۸. بازارچه رهنان

مرمت برج کبوتر

از برجسته ترین و شگفت انگیزترین عناصر اطراف و گوشه و کنار شهر زیبا و تاریخی اصفهان برجهای مدور و مرتفعی است که بعضی به اشتباه تصور می کنند دژهای قدیمی و مستحکم شهر بوده اند در حالی که این برجها متعلق به کبوتران است و کبوتر خانه یا برج کبوتر نام دارد.

هدف از ساخت اینگونه بناها حمایت از کبوتران به منظور تحصیل کود حیوانی بوده است. یکی از این برجها که سازمان نوسازی و بهسازی شهرداری اصفهان اقدام به بازسازی آن نموده است در کمربندی شرق اصفهان واقع شده است.

این بنا از خشت ساخته شده است و ارتفاع آن در حدود ۱۴ متر و محیط آن ۶۰ متر می باشد. از پایین به بالا در داخل چندین هزار حجره برای کبوتران از گل رُس ایجاد شده است. درب شمالی برج فقط سالی یکبار جهت خارج کردن کود باز می شده و جهت حفظ جان کبوتران در نیمه بالایی بدنه خارجی نوار صیقلی گچی دورتادور را فرا می گیرد و این ترفندی بوده است که مار به برج راه نیابد.

۱-برج کبوتر خانه ۲-برج کبوتر آذر بهرام ۳-برج کبوتر رهنان

بقعه ها و امام زاده ها

۱. شیخ ابومسعود ۲. شاهزادگان مقتول ۳. امامزاده زید ۴. امامزاده ستی فاطمه

ساماندهی گلستان ها

۱. گلستان شهدای اصفهان۲. گلستان شهدای رهنان

گذرهای تاریخی

۱. گذر بیدآباد تا شاطرباشی ۲. گذر محور جویباره ۳. گذر سعدی ۴. گذر جلفا ۵. معابر تخت فولاد

حمام های تاریخی

اشاره

۱. حمام تاریخی علیقلی آقا۲. حمام دردشت ۳. حمام شاهزاده ها ۴. حمام رهنان ۵. حمام شیخ بهایی

مرمت و احیای حمام علیقلی آقا

حمام های بزرگ و کوچک علیقلی آقا در محله بیدآباد اصفهان توسط شخص علیقلی آقا اثر درباریان دو پادشاه عصر صفوی شاه سلیمان و شاه سلطان حسین در مجموعه ای که خود بانی آن بوده است به سال ۱۱۲۵ هجری قمری بر پا شده و وقف مسجد و مدرسه گردیده است. این بنای زیبای عصر صفوی که به ثبت آثار ملی ایران رسیده است علاوه بر آنکه کلیه ویژگی های حمام های ایرانی را داراست از ارزشهای خاص تاریخی هنری برخوردار است.

این بنا شامل حمام بزرگ و کوچک دارای تزئینات کاشی هفت رنگ و معرق و آهک بری زمان صفویه و نقاشی های دوران قاجار است که در دوره های بعدی هنگام تعمیرات افزوده شده است. از سال ۱۳۷۹ مرمت حمام توسط سازمان نوسازی و بهسازی آغاز و تقریباً پس از چهار سال به منظور موزه مردم شناسی مورد بهره برداری قرار گرفت.

مرمت و احیای حمام شاهزاده ها

حمام شاهزاده ها در بازار رنگرزان و مجاور مدرسه شاهزادگان واقع شده است و ظاهراً توسط یکی از شاهزادگان صفوی بنا گردیده است.

این حمام نیز همانند سایر حمام های ایرانی متشکل از ورودی و بخشهای مربوط به آن سرینه گرمخانه و قسمتهای جانبی می باشد. کاشیکاریهای مربوط به عصر صفوی تزئینات آهک بری و نقاشیهای مربوط به دوره قاجار زینت بخش این حمام تاریخی است. حمام شاهزاده ها در حال حاضر توسط سازمان نوسازی و بهسازی شهرداری اصفهان در حال تعمیر می باشد.

حمام شیخ بهایی اصفهان

حمام شیخ بهایی در محله قدیمی نظامیه کوچه شیخ بهایی منشعب از بازار قدیم اصفهان به بازار عربها شهرت دارد واقع است.

با توجه به اینکه حمام منسوب به شیخ بهایی است ولی از رجال زمان صفویه بوده و بین سالهای ۹۵۳ تا ۱۰۳۰ هجری قدیمی می زیسته است می توان اظهار کرد اصل و بنیان بنا متعلق به دوره صفویه است.

فضای شکل گرفته حمام شامل: حمام بزرگ حمام کوچک و چهار حوض است. همترین عناصر تشکیل دهنده حمام بزرگ شامل: ورودی، سربینه، گرمخانه و سرویس های بهداشتی می باشد. در مورد گرمایش آب حمام به وسیله شعله یک شمع نقل قولهایی شده است و حدسیاتی در مورد استفاده از سیستم گرمایش بیوگاز زده شده ولی تاکنون هیچگونه دلیل مستندی در این مورد به دست نیامده است.

تزئینات بکار رفته در این حمام طی دوره های مختلف تغییر کرده و در حال حاضر در بخشهایی از راه گرمخانه تزئینی از کاشیکاری به صورت هشت و صابونک دیده می شود. حمام شیخ بهایی از نظر تاریخی و موقعیت قرار گرفتن در

محور تاریخی شهر اصفهان وارزش و اهمیتی که مردم نسبت به احیای حمام می دهند نیازمند طرح جامعه مرمتی است.

پروژه های پیشنهادی برنامه پنج ساله سوم شهرداری اصفهان

مقدمه

سازمان نوسازی و بهسازی شهرداری اصفهان علاوه بر پروژه های فعال خود مواردی را نیز در دست مطالعه دارد که به عنوان برنامه پنج ساله سوم از طرف مدیریت برنامه ریزی تنظیم و ارائه شده که عناوین آنها بدین قرار است:

احیای میدان عتیق، دردشت، پروژه صفه بتن، جماله، تکمیل محورهای تاریخی فرهنگی و گردشگری، پشت مسجد امام، باز زنده سازی محور چهارباغ عباسی، جویباره، احیاء محور بازار اصفهان، خواجه نظام الملك، ساماندهی و احیاء خیابان سپه، جلفا، نوسازی و بهسازی بافتهای فرسوده، بیدآباد، پروژه های مطالعاتی و پژوهشی، پروژه های تخت فولاد، الگوسازی محله گردشگری

که هر کدام از موارد فوق شامل دهها پروژه مطالعاتی و اجرایی می باشد.

پروژه احداث هتل در زمین کاروانسرای نخجوانیها

بازسازی کاروانسرای نخجوانیها، احیاء و توسعه آن در قالب هتل و خدمات توریستی سازمان نوسازی و بهسازی شهر اصفهان در نظر هتل سنتی در ضلع جنوب شرقی میدان امام در زمینی به مساحت تقریباً ۲۵۰۰ مترمربع معروف به کاروانسرای نخجوانیها با تاریخچه ذیل نماید. کاروانسرا بایستی بر اساس نقشه های بنای تاریخی عیناً بازسازی شود و این امر تغییرپذیر نیست. امکان این وجود دارد که درون فضاهای کاروانسرا با الحاقات لازم و همچنین با تملك و الحاق بناهای جانبی به اصل بنا نیازهای فضایی برای کاربری های جدید تأمین گردد. توسعه بنای کاروانسرا برای قبول فعالیت های جدید صرفاً از طریق اتصال مالکیت های همجوار با ترکیب پر و خالی خود ادامه داده و با تحولات اقتصادی بازار و به علّت عدم دسترسی سواره کافی از حیض انتفاء افتاده اند در حال حاضر نیز ترجیح بر آن است که این عناصر مجدداً با حفظ ماهیت کالبدی

احیاء و به فعالیت های مناسب اختصاص یابند. بدنه میدان در هر صورت و به لحاظ گذشته تاریخی متشکل از عناصر ریز تجاری (حجره ها) بوده است. با تبدیل کاروانسرا به هتل و یا توسعه آن در ترکیب با مالکیت های شمالی در هر صورت حفظ ماهیت عملکردی این بدنه به صورت واحدهای تجاری شایستی مخدوش گردد. همانگونه که به لحاظ کالبدی یک نظم سلسله مراتبی بین اندازه و حجم عناصر ترکیب یافته در ریزدانه های تجاری هستند و یا کاروانسراهای با ابعاد متوسط و کوتاه مرتبه که در بین آنها خانه های کوچک قرار گرفته اند. همین نظم سلسله مراتبی قاعدتاً بایستی در عملکردهای جاری در فضاهای مذکور جریان یابد. بزرگ شدن یک قطب فعالیت که بالطبع حجم رفت و آمد و ترافیک سواره، پیاده و تبعات بعدی آن ها نظم موجود میدان را بر هم زند و به عنوان رقیبی در مقابل جاذبه های عناصر تاریخی شاخص میدان مطرح گردد صحیح نیست.

مرمت دیوار کلیسای وانک

کلیسای وانک زیباترین کلیسای جلفا است و در محل کلیسای قدیمی تری که رو به ویرانی بوده است ساخته شده. قدمت ساخت کلیسا به دوره صفوی برمی گردد معماری کلیسا، نقاشی و آب طلاکاریها به شیوه ایرانی است. پروژه دیوار کلیسای وانک بدنه سازی بیرونی را شامل می شود که سازمان نوسازی و بهسازی شهرداری اصفهان اقدام به استحکام بخشی بنیادی و نماسازی مطابق با طرح اولیه نموده است.

خانه های تاریخی

اشاره

۱-خانه کدخدایی ۲-خانه هارونیه ۳-خانه رشیدی ۴-خانه استپانیان ۵-مدرسه فرانسوی ها ۶-ساختمان اداری صنایع پشم ۷-خانه مشروطه

مرمت و احیای خانه تاریخی کدخدایی

خانه تاریخی منسوب به کدخدایی بنای ارزشمندی متعلق به دوره قاجار است که در محور تاریخی فرهنگی گردشگری دردشت واقع شده است.

ساختمان به سبک معماری ایرانی و بر اساس دیوار دربار بر بنا نهاده شده است طاقها و سقفها با قوسهای پنج و هفت پوشیده شده و شاه نشین با مقرنس ها و رنگ آمیزی طلائی و فیروزه ای زیبایی خاصی را نمایان ساخته است. مابقی فضاها نیز هر کدام دارای گچبری ها و مقرنس های مختص به خود می باشند.

سه جبهه از حیاط این بنا دارای تزئینات و فقط جبهه جنوبی فاقد تزئینات می باشد. در بخش شمالی در نماسه ارسی بزرگ و دو درب ورودی مشاهده می شود که ارسی میانی از بقیه دارای عرض بیشتری می باشد.

قسمت شرقی و غربی از لحاظ ترکیب بندی و تزئینات مشابه بوده و فضای اصلی میانی با پنجره ای بزرگ در وسط و دو درب

کوچک در طرفین مشاهده می شود. عملیات اجرایی مرمت این بنای با ارزش اردیبهشت سال ۱۳۸۲ آغاز و آذر سال ۱۳۸۳ به پایان رسید که در حال حاضر محل استقرار سازمان نوسازی و بهسازی شهر اصفهان می باشد.

مرمت خانه تاریخی مشروطیت

بر اساس شواهد موجود و شیوه های معماری بنا در دوره قاجار احداث شده است وجه تسمیه خانه به علت تشکیل جلسات مشروطه خواهان اصفهانی در این خانه است. این خانه دارای دو بخش اندرونی بیرونی می باشد و در حدود ۱۵۰۰ متر مربع زیر بنا دارد. بیرونی شامل یک جبهه است که شامل یک اتاق هفت دری زیبا و با شکوه است. بخش اندرونی شامل چهار جبهه زیبا

و تقریباً پابرجاست که قوسها قاجاری و پنجره های زیبای رنگی این چهار جبهه کاملاً مشهود است. تزئینات بکار رفته در این بنا شامل نقاشی به شیوه شیر و شکر گچ بری شده و پنجره های ارسی با شیشه های رنگی می باشد. مرمت این خانه زیبای تاریخی یکی دیگر از پروژه های سازمان نوسازی و بهسازی می باشد که در سال جاری (۱۳۸۴) آغاز گردیده است.

مرمت منار تاریخی ساربان

منار ساربان در انتهای شمالی محله قدیمی جویباره اصفهان واقع شده است. قدمت ساخت منار به دوره سلجوقی (۹۰۰ سال پیش) برمی گردد.

به جز انحنای مختصری که در قسمت فوقانی به سمت غرب پیدا کرده است سالم و پا برجاست. منار منفرد مدور و در سه طبقه بدون پایه و ارتفاع آن در حدود ۴۸ متر است. درون منار فضا به حداقل می رسد و برای صعود آن پلکان حلزونی استفاده شده است.

آجرچینی نماها و مقرنس ها مزین به کاشی معرق زینت بخش این بنا می باشد. عملیات استحکام بخشی و مرمت مقرنس ها بالای منار و بازسازی انتهای آن که در اثر گذشت زمان بخشی از آن فرو ریخته بوده و همچنین تعمیرات موضعی بدنه منار و پلکان داخلی آن توسط سازمان نوسازی و بهسازی شهرداری اصفهان انجام گرفته است.

تکایا

اشاره

۱-تکیه فاضل سراب، ۲-تکیه مادر شازده ۳-تکیه میر، ۴-تکیه ریزی ۵-تکیه جعفر آباده ای، ۶-تکیه بروجردی ۷-تکیه سید العراقیین، ۸-تکیه بیدآبادی ۹-تکیه آغاباشی، ۱۰-تکیه درویش عبدالمجید

مرمت و بازسازی تکیه فاضل سراب

تکیه فاضل سراب در شرق خیابان فیض اصفهان واقع گردیده است. این تکیه در اواخر دوره صفوی و در زمان سلطنت شاه سلطان حسین به احترام عالم آن عصر محمد بن عبدالفتاح تنکابنی مشهور به فاضل سراب بنا شده است.

این تکیه که در وسط آن بقعه بزرگی است دارای چهار ایوان شاه نشین با طاق و گنبد آجری می باشد. شاعر و عالم عالیقدر میرزا حسن خان متخلص به آتش نیز در این تکیه مدفون است. سازمان نوسازی و بهسازی طی چند مرحله عملیات بازسازی کامل هشتی ورودی و پیاده روسازی مجاور تکیه همراه با بازسازی اتاق های قدیمی مجاور سر درب را در دستور کار خود قرار داده است.

نوروزنامه ایرانیان

پیدایش جشن نوروز

در ادبیات فارسی جشن نوروز را، مانند بسیاری دیگر از آیین ها، رسم ها، فرهنگ ها و تمدن ها به نخستین پادشاهان نسبت می دهند. شاعران و نویسندگان قرن چهارم و پنجم هجری، چون فردوسی، منوچهری، عنصری، بیرونی، طبری، مسعودی، مسکویه، گردیزی و بسیاری دیگر که منبع تاریخی و اسطوره ای آنان بی گمان ادبیات پیش از اسلام بوده، نوروز و برگزاری جشن نوروز را از زمان پادشاهی جمشید می دانند،

روزها یا ماه جشن نوروز

مدت برگزاری جشن هایی چون مهرگان، یلدا، سده و بسیاری دیگر، معمولا یک روز (یا یک شب) بیشتر نیست. ولی جشن نوروز، که درباره اش اصطلاح " جشن ها و آیین های نوروزی " گویاتر است، دست کم یک یا دو هفته ادامه دارد. ابوریحان بیرونی مدت برگزاری جشن نوروز را، پس از جمشید یک ماه می نویسد: چون جم درگذشت، پادشاهان همه روزهای این ماه را عید گرفتند. عیدها را شش بخش نمودند: ۵ روز نخست را به پادشاهان اختصاص دادند، ۵ روز دوم را به اشراف، ۵ روز سوم را به خادمان و کارکنان پادشاهی، ۵ روز چهارم را به ندیمان و درباریان، ۵ روز پنجم را به توده مردم و پنجه ششم را به برزیگران. ، در زمان شاه سلیمان صفوی، مهمانی ها، تفریح و جشن های نوروز در میدان های عمومی تا سه هفته طول می کشید.. ولی برگزاری مراسم نوروزی امروز، دست کم از پنجه و " چهارشنبه آخر سال " آغاز و در " سیزده بدر " پایان می پذیرد

چهارشنبه سوری

مراسم شب چهارشنبه آخر سال که با روشن کردن آتش از غروب آفتاب و پریدن از روی آن و گفتن سرخی تو از من و زردی من از تو آغاز و سپس با صرف آجیل.. قاشق زنی و فالگوش ایستادن به نیت شنیدن صحبتی که به فال نیک گرفته شود تا پاسی از شب ادامه می یابد

میر نوروزی

از جمله آیین های این جشن پنج روزه، که در شمار روزهای سال و ماه و کار نبود، برای شوخی و سرگرمی، حاکم و امیری انتخاب می کردند که رفتار و دستورهایش خنده آور بود، و در پایان جشن از ترس آزار مردمان فرار می کرد. بی گمان کسانی را که در روزهای نخست فروردین، با لباس های قرمز رنگ و صورت سیاه شده در کوچه و گذر و خیابان با دایره زدن و خواندن، مردم را سرگرم می کردند و پولی می گرفتند، بازمانده شوخی ها و سرگرمی های انتخاب "میر نوروزی" و "حاکم پنج روزه" است که تنها در روزهای جشن نوروزی دیده می شدند، نه در وقت و جشنی دیگر؛ و آنان خود در شعرهایی که می خواندند، می گفتند: حاجی فیروزه، عید نوروزه، سالی یه روزه

قصه عمو نوروز

یکی بود، یکی نبود. پیر مردی بود به نام عمو نوروز که هر سال روز اول بهار با کلاه نمدی، زلف و ریش حنا بسته، کمرچین قدک آبی، شال خلیل خانی، شلوار قصب و گیوه تخت نازک از کوه راه می افتاد و عصا به دست می آمد به سمت دروازه

شهر. در بیرون از دروازه شـهر پیرزنی زنـدگی می کرد که دلبـاخته عمو نوروز بود و روز اول هر بهـار، صـبح زود پا می شـد، جـایش را جمع می کرد و بعـد از خـانه تکـانی و آب و جـاروی حیاط، خودش را حسابی تر و تمیز می کرد. به سـر و دست و پایش حنای مفصلی می گذاشت و هفت قلم، از خط و خال گرفته تا سرمه و سرخاب و زرک آرایش می

کرد. یل ترمه و تنبان قرمز و شلیته پرچین می پوشید و مشک و عنبر به سر و صورت و گیسش می زد و فرشش را می آورد می انداخت رو ایوان، جلو حوضچه فواره دار رو به روی باغچه اش که پر بود از همه جور درخت میوه پر شکوفه و گل رنگارنگ بهاری و در یک سینی قشنگ و پاکیزه سیر، سرکه، سماق، سنجد، سیب، سبزی، و سمنو می چید و در یک سینی دیگر هفت جور میوه خشک و نقل و نبات می ریخت. بعد منقل را آتش می کرد و می رفت قلیان می آورد می گذاشت دم دستش. اما، سر قلیان آتش نمی گذاشت و همانجا چشم به راه عمو نوروز می نشست. چندان طول نمی کشید که پلک های پیرزن سنگین می شد و یواش یواش خواب به سراغش می آمد و کم کم خرناسش می رفت به هوا. در این بین عمو نوروز از راه می رسید و دلش نمی آمد پیرزن را بیدار کند. یک شاخه گل همیشه بهار از باغچه می چید رو سینه او می گذاشت و می نشست کنارش. از منقل یک گله آتش برمی داشت می گذاشت سر قلیان و چند پک به آن می زد و یک نارنج از وسط نصف می کرد؛ یک پاره اش را با قندآب می خورد. آتش منقل را برای اینکه زود سرد نشود می کرد زیر خاکستر و پا می شد راه می افتاد. آفتاب یواش یواش تو ایوان پهن می شد و پیرزن بیدار می شد. اول چیزی دستگیرش نمی شد. اما یک خرده که

چشمش را باز می کرد می دید ای داد بی داد همه چیز دست خورده. آتش رفته سر قلیان. نارنج از وسط نصف شده. آتش ها رفته انـد زیر خاکستر، آن وقت می فهمید که عمو نوروز آمده و رفته و نخواسـته او را بیدار کند. پیر زن خیلی غصه می خورد که چرا بعـد از آن همه زحمتی که برای دیـدن عمو نوروز کشـیده، درست همان موقعی که باید بیدار می ماند خوابش برده و نتوانسـته عمو نوروز را ببینـد و هر روز پیش این و آن درد دل می کرد که چه کنـد و چه نکنـد تا بتواند عمو نوروز را ببیند؛ تا یـک روزی کسـی به او گفت چـاره ای نـدارد جز یک دفعه دیگر باد بهار بوزد و روز اول بهار برسـد و عمو نوروز باز از سـر کوه راه بیفتـد به سـمت شـهر و او بتوانـد چشم به دیـدارش روشن کنـد. پیر زن هم قبول کرد. اما هیچ کس نمی داند که سال دیگر پیرزن توانست عمو نوروز را ببیند یا نه. چون بعضـی ها می گویند اگر این ها همدیگر را ببینند دنیا به آخر می رسد و از آنجا که دنیا هنوز به آخر نرسیده پیرزن و عمو نوروز همدیگر را ندیده اند.

روزهای مردگان و پنجشنبه آخر سال

یکی از آیین های کهن پیش از نوروز یاد کردن از مردگان است که به این مناسبت به گورستان می روند و خوراک می برند و به دیگران می دهنـد. زرتشتیان معتقدند که: " روان و فروهر مردگان، هیچ گاه کسـی را که به وی تعلق داشت فراموش نمی کند و هر سال هنگام

جشن فروردین به خانه و کاشانه خود برمی گردند ". یکی از صورت های برجا مانده این رسم، در شهر و روستا، به گورستان رفتن " پنجشنبه آخر سال " است، به ویژه خانواده هایی که در طول سال عضوی را از دست داده اند. رفتن به زیارتگاه ها و " زیارت اهل قبور "، در پنجشنبه-و نیز، روز پیش از نوروز و بامداد نخستین روز سال-رسمی عام است. در این روز، خانواده ها سبزه، نان، حلوا و خرما بر مزار نزدیکان می گذارند و بر مزار تازه گذشتگان شمع، یا چراغ روشن می کنند.

خانه تکانی

اصطلاح " خانه تکانی " را بیشتر در مورد شستن، تمیز کردن، نو خریدن، تعمیر کردن ابزارها، فرش ها، لباس ها، به مناسبت فرا رسیدن نوروز، به کار می برند. در این خانه تکانی، که سه تا چهار هفته طول می کشد، بایستی تمامی ابزارها و وسیله هایی که در خانه است، جا به جا، تمیز، تعمیر و بررسی شده و دوباره به جای خود قرار گیرد. برخی از ابزارهای سنگین وزن، یا فرش ها، تابلو ها، پرده ها و وسیله های دیگر، فقط سالی یک بار، آن هم در خانه تکانی نوروزی، جا به جا و تمیز می شود

کاشتن سبزه

اسفند ماه، ماه پایانی زمستان، هنگام کاشتن دانه و غله است. کاشتن " سبزه عید " به صورت نمادین و شگون، از روزگاران کهن، در همه خانه ها و در بین همه خانواده ها مرسوم است. در ایران کهن، " بیست و پنج روز پیش از نوروز، در میدان شهر، دوازده ستون از خشت خام بر پا می شد، بر ستونی گندم، برستونی جو و به ترتیب، برنج، باقلا، کاجیله (گیاهی است از تیره مرکبان، که ساقه آن به ۵۰ سانتی متر است)، ارزن، ذرت، لوبیا، نخود، کنجد، عدس و ماش میکاشتند؛ و در ششمین روز فروردین، با سرود و ترنم و شادی، این سبزه ها را می کندند و برای فرخندگی به هر سو می پراکندند ". و ابوریحان نقل می کند که: " این رسم در ایرانیان پایدار ماند که روز نوروز در کنار خانه هفت صنف از غلات در هفت استوانه بکارند و از روییدن این غلات، به خوبی و بدی زراعت

و حاصل سالیانه حدس بزنند. "امروز، در همه خانه ها رسم است که ده روز یا دو هفته پیش از نوروز، در ظرف های کوچک و بزرگ، کاسه، بشقاب، پشت کوزه و... دانه هایی چون گندم، عدس، ماش و... می کارند. موقع سال تحویل و روی سفره "هفت سین" بایستی سبزه بگذارند. این سبزه ها را در خانواده ها تا روز سیزده نگه داشته، و در این روز زمانی که برای " سیزده بدر " از خانه بیرون می روند، در آب روان می اندازند.

سفره هفت سین

رسم و باوری کهن است که همه اعضای خانواده در موقع سال تحویل (لحظه ورود خورشید به برج حمل) در خانه و کاشانه خود در کنار سفره هفت سین گرد آیند. در سفره سفید رنگ هفت سین، از جمله، هفت روییدنی خوراکی است که با حرف " س " آغاز می شود، و نماد و شگونی بر فراوانی روییدنی ها و فراورده های کشاورزی است-چون سیب، سبزه، سنجد، سماق، سیر، سرکه، سمنو و مانند این ها-می گذارند. افزون بر آن آینه، شمع، ظرفی شیر، ظرفی آب که نارنج در آن است، تخم مرغ رنگ کرده، تخم مرغی روی آینه، ماهی قرمز، نان، سبزی، گلاب، گل، سنبل، سکه و کتاب دینی (مسلمانان قرآن و زرتشتیان اوستا و...) نیز زینت بخش سفره هفت سین است. این سفره در بیشتر خانه ها تا روز سیزده گسترده است.

پوشیدن لباس نو

پوشیدن لباس نو در آیین های نوروزی، رسمی همگانی است. تهیه لباس، برای سال تحویل، فقیر و غنی را به خود مشغول می دارد. در جامعه سنتی توجه به تهیدستان و زیردستان برای تهیه لباس نوروزی-به ویژه برای کودکان-رسمی در حد الزام بود. خلعت دادن پادشاهان و امیران در جشن نوروز، برای نو پوشاندن کارگزاران و زیر دستان بود. ابوریحان بیرونی می نویسد: " رسم ملوک خراسان این است که در این موسم به سپاهیان خود لباس بهاری و تابستانی می دهند ". مورخان و شاعران از خلعت بخشیدن های نوروزی فراوان یاد کرده اند. و برای این باور است که در وقف نامه حاجی شفیع ابریشمی زنجانی آمده است:هر سال شب های عید نوروز پنجاه دست لباس دختران

و پنجاه دست لباس پسرانه، همراه کفش و جوراب از عواید موقوفه تهیه و به اطفال یتیم تحویل شود.

خوراک های نوروزی

امروز در تهران و برخی شهرهای مرکزی ایران، سبزی پلو ماهی خوردن در شب نوروز و رشته پلو در روز نوروز رسم است، و شاید بتوان گفت که غذای خاص نوروز در این منطقه است. " پلو " در شهرهای مرکزی و کویری ایران (می توان گفت غیر از گیلان و مازندران در همه شهرهای ایران) تا چندی پیش غذای جشن ها، غذای مهمانی و نشانه رفاه و ثروتمندی بود. و این "بهترین" غذا، خوراک خاص همه مردم-فقیر و غنی-در شب نوروز بود. اگر نیک مردی در صد و پنج سال پیش در استرک کاشان، ملکی را وقف می کند که از درآمد آن همه ساله برنج ابتیاع نموده از آخر خمسه مسترقه به تمام اهالی استرک، وضیع و شریف، ذکور و اناث، صغیر و کبیر، بالسویه برسانند "، بی گمان به این نیت بوده، که در شب نوروز سفره هیچ کس بی "پلو" نباشد.

دید و بازدید نوروزی، یا عید دیدنی

از جمله آیین های نوروزی، دید و بازدید، یا "عید دیدنی" است. رسم است که روز نوروز، نخست به دیدن بزرگان فامیل، طایفه و شخصیت های علمی و اجتماعی و منزلتی می روند. در بسیاری از این عید دیدنی ها، همه کسان خانواده شرکت دارند "دیدن" های نوروزی که ناگزیر " بازدید " ها را دنبال دارد، و همراه با دست بوسی و روبوسی است، در روزهای نخست فروردین، که تعطیل رسمی است، و گاه تا سیزده فروردین (و می گویند تا آخر فروردین) بین خویشاوندان و دوستان و آشنایان دور و نزدیک، ادامه دارد. رفت و آمد گروهی خانواده ها، در کوی و محله-به ویژه در شهرهای کوچک-هنوز

از میـان نرفته است. این دیـد و بازدیـدها، تـا پاسـی از شب گذشـته، به ویژه برای کسـانی که نمی تواننـد کار روزانه را تعطیل کننـد، ادامه دارد. تـا زمـانی که "مسـافرت هـای نوروزی" رسم نشـده بود، در شـهرها و محله هایی که آشـنایی های شـغلی و همسایگی و "روابط چهره به چهره" جایی داشت، دید و بازدید های نوروزی، وظیفه ای بیش و کم الزامی به شـمار می رفت. و چه بسا آشنایانی بودند-و هستند-که فقط سالی یک بار، آن هم در دید و بازدید های نوروزی، به خانه یکدیگر می روند.

نوروز اول

در دید و بازدیدهای نوروزی رسم است که نخست به خانه کسانی بروند که " نوروز اول " در گذشت عضوی از آن خانواده است. خـانواده های سوگوار افزون بر سومین، هفتمین و چهلمین روز، که بیشتر در مسـجد برگزار می شود، نخستین نوروز که ممکن است بیش از یازده ماه از مرگ متوفا بگـذرد، در خانه می نشـینند. و در این روز است که خانواده های خویشاوند لباس سیـاه را از تـن سوگـواران در می آورنـد. جلسـه هـای " نـوروز اول " کـه جنبـه نمـادین دارد، در عیـن حـال از فضـای دیـد و بازدیدهای نوروزی برخوردار است. و دیدار کنند گان، در نوروز اول، به خانواده سوگوار تسلیت نمی گویند، بلکه برای آنان " آرزوی شادمانی " می کننـد، تا در آغاز سال نو فال بـد نزنند. رسم نوروز اول بیشتر در شـهرهایی برگزار میشود که آخرین روز اسفند را به عنوان یاد بود در گذشتگان سال سوگواری نکنند.

هدیه نوروزی، یا عیدی

هـدیه و عیـدی دادن به مناسبت نوروز رسـمی کهن است، کتابهـای تـاریخی از پیشـکش ها و بخشـش های نوروزی-پیش از اسـلام و بعد از اسلام-خبر می دهند، از رعیت به پادشاهان حکمرانان، از پادشاهان و حکمرانان به وزیران، دبیران، کارگزاران و شاعران، از بزرگتران خانـدان به کوچکتران، به ویژه کودکان. رسم هدیه دادن نوروزی را، ابوریحان بیرونی از گفته آذرباد، موبـد بغداد چنین آورده: نیشـکر در ایران، روز نوروز یافت شد، پیش از آن کسـی آن را نمی شـناخت. جمشـید روزی نی ای دید که از آن کمی به بیرون تراوش کرده، چون دید شیرین است، امر کرد این نی را بیرون آورند و

از آن شـکر ساختنـد. و مردم از راه تبریک به یکـدیگر شـکر هدیه کردند، و در مهرگان نیز تکرار کردند، و هدیه دادن رسـم شد.

سیزده بدر

در واقع آخرین روز از تعطیلات و مراسم نوروزی روز سیزده بدر است که در اولین سیزده سال مردم دست از کار کشیده و به دشت و صحرا میروند.

باورهای عامیانه

رفتارها و گفتارهای هنگام سال تحویل و روز نوروز، به باور عامیانه، می تواند اثری خوب یا بد برای تمام روزهای سال داشـته باشـد. برخی از این باورهـا را در کتابهـای تـاریخی نیز می یابیم، و بسـیاری دیگر باورهای شـفاهی است، و در شـمار فولکلور جامعه است که در خانواده ها به ارث رسیده است: -کسی که در هنگام سال تحویل و روز نوروز لباس نو بپوشد، تمام سال از کارش خرسند خواهد بود.

-موقع سال تحویل از انـدوه و غم فرار کنید، تا تمام سال غم و اندوه از شـما دور باشد. -روز نوروز دوا نخورید بد یمن است. -هر کس در بامـداد نوروز، پیش از آنکه سـخن گویـد، شـکر بچشـد و با روغن زیتون تن خود را چرب کند، در همه سال از بلاها سالم خواهـد مانـد. -هر کس بامـداد نوروز، پیش از آنکه سـخن گوید، سه مرتبه عسل بچشد و سه پاره موم دود کند از هر دردی شفا یابد.

-کسانی که مرده انـد، سالی یکبار، هنگام نوروز، "فروهر" آنها به خانه بر می گردد. پس بایـد خانه را تمیز، چراغ را روشن و (با سوزاندن کندر و عود) بوی خوش کرد. -کسی که روز نوروز گریه کند، تا پایان سال اندوه او را رها نمی کند. روز نوروز باید یک نفر "خوش قدم" اول وارد خانه شود. اگر قصد مسافرت دارید پیش از سـیزده سـفر نکنید. روز چهاردهم سفر کردن خیر است.

آثار تاریخی اصفهان

مجموعه میدان امام

درباره میدان

(درخشنده ترین نگین انگشتری معماری و شهرسازی عصر صفوی)موقعیت: میدان امام حسین علیه السلام خیابان سپاه سال تاسیس:۱۱ هجری قمری (دوره شاه عباس اول) طول تقریبی: ۵۰۷ متر و عرض ۱۵۸ متر سه بنای مسجد امام، مسجد شیخ لطف الله و سر در بازار قیصریه با طاقهای متحدالشکل به هم مربوط شده اند این میدان محل انجام مسابقات و بازی های معمول آن عصر (چوگان، قاپوق اندازی) و سان و رژه سربازان بوده است. غرفه های دو اشکوبه محل داد و ستد و تجارت بوده دور تا دور این میدان را احاطه کرده است. چهار طرف میدان چهار بازار قرار گرفته که به وسیله مغازه های داخل میدان به میدان مربوط می شوند.

قسمتهای دیدنی میدان

عبارت است از:چهار بنای معروف مسجد امام، مسجد شیخ لطف الله، عمارت عالی قاپو، سر در بازار قیصریه، دو دروازه سنگی چوگان در شمال و جنوب میدان

با انتخاب اصفهان به پایتختی و گسترش شهر به طرف جنوب، میدان عظیم امام با طول تقریبی ۵۰۷ و عرض ۱۵۸ متر در شرق گردشگاه چهارباغ به عنوان یکی از ویژگی های عصر صفوی مطرح گردید. در طراحی شهری این میدان به عنوان عضو اصلی گسترش شهر مورد توجه قرار می گیرد و تا مدتها بعد از بزرگترین و زیباترین میدان های جهان نامیده می شود. میدان امام به جای میدان کوچکی که از دوران تیموریان باقی مانده بود احداث گردید. به هنگامی که دو مسجد امام و شیخ لطف الله و سردر بازار قیصریه ساخته شد این ۳ بنا با طاقهای متحدالشکل به هم مربوط شدند و با پایان یافتن میدان و خاتمه تزئینات،

کف آن شن ریزی و مسطح شد. از این زمان بود که میدان برای انجام مسابقات و بازی های معمول آن عصر مانند چوگان و قاپوق اندازی مورد استفاده قرار می گرفت و سان و رژه سربازان و سپاهیان نیز در همین محل انجام می شد. دو ستون سنگی که در جلو مسجد امام واقع شده و قرینه آنها نیز روبروی بازار قیصریه هستند بیانگر انجام بازی چوگان و سایر ورزش ها در میدان می باشند. «در گرداگرد کناره میدان نهری به عرض ۳ متر و عمق ۲ متر جریان داشت. در طول نهر ردیفی از درختان چنار بر رهگذران سایه می افکند. میدان روزها اغلب پوشیده از چادر دستفروشان بود و در طول روز افرادی از ملیت های مختلف نظیر انگلیسی، هلندی، پرتغالی، عرب، ترک، یهودی، ارمنی، روسی و هندی به این محل می آمدند». شبها نیز میدان به محل تردد بازیگران، شعبده بازان، خیمه شب بازان، بند بازان و قصه گویان تبدیل می شد.

به غیر از بناهای تاریخی چهارگانه که در چهار سمت میدان قرار گرفته اند و به جز خیابان هائی که از میدان می گذرند دور تا دور میدان را غرفه های دو اشکوبه احاطه کرده اند. این غرفه ها در آن روزگار به داد و ستد و تجارت اختصاص داشتند.

همچنان که امروز همین کاربری حفظ شده و انواع صنایع دستی و منسوجات کار اصفهان در آنها به مسافران و گردشگران عرضه می شود. چهار طرف میدان، چهار بازار قرار گرفته که به وسیله مغازه های داخل میدان به میدان مربوط می شوند. این بازارها در روزگار صفویه هر

یک به شغلی اختصاص داشت. بیشتر سیاحان و جهانگردانی که از اصفهان مطلب نوشته اند بر شکوه و عظمت میدان نقش جهان تأکید کرده و از حضور سفرا و نمایندگان خارجی و سایر اتباع کشورهای دیگر در این میدان خاطراتی را ذکر کرده اند. به نوشته برخی از این سفر نامه ها، بسیاری از مذاکرات تاریخی که بین دولتمردان ایران و فرستادگان خارجی انجام می شد در همین میدان صورت می گرفت. مقدمات احداث موزه بزرگ اسلامی در طبقه فوقانی میدان انجام شده و به زودی میدان بزرگ و با عظمت امام محلی برای نمایش و ارائه آثار اسلامی خواهد بود.

آنچه درباره میدان امام می توان گفت اینکه این اثر نفیس و با شکوه که در دنیا از شهرتی چشمگیر و بی نظیر برخوردار است با مجموعه عناصر و عملکردهائی که در نقش های سیاسی، مذهبی، اقتصادی، توریستی، و تفریحی داشته پیوسته در آسمان هنر و زیبائی ایران و جهان می درخشد. بطوری که با جرأت می توان ادعا کرد که این میدان همراه با فضاهای تکمیلی و عناصر مربوط به آن یعنی عمارت عالی قاپو، مسجد شیخ لطف الله، مسجد امام، توحید خانه، سردر قیصریه و راسته بازارها به تنهائی با تمام زیبائی ها و جاذبه های جهانگردی ایران برابری می کند.

مسجد امام

گستره ای از معماری اصیل اسلامی در پوششی از لعاب فیروزه ای فام

معروف به:مسجد مهدیه، مسجد المهدی، مسجد جامع عباسی، مسجد سلطانی جدید، مسجد شاه ، موقعیت: ضلع جنوبی میدان امام ، سال تاسیس: ۱۰۲۰ هجری (دوره شاه عباس اول) ، معمار: استاد علی اکبر اصفهانی و ناظر ساختمان محب علی بیک الله ، خطاط: علیرضا عباسی، عبدالباقی تبریزی، محمد رضا امامی،

محمد صالح امامی

ویژگیهای مسجد

عبارت است از:در بیست و چهارمین سال سلطنت شاه عباس اول بنا شده است. کتیبه سر در مسجد به خط ثلث علی رضا عباسی حاکی از آن است که شاه عباس این مسجد را از مال خالص خود بنا کرده و ثواب آن را به روح جد اعظم خود شاه طهماسب اهدا نموده است. در کتیبه دیگر سردر، از مقام معماری و مهندسی معمار مسجد جامع جدید اصفهان تجلیل شده است.

از نکات جالب این مسجد انعکاس صوت در مرکز گنبد بزرگ جنوبی آن است گنبد عظیم مسجد ۵۲ متر، ارتفاع مناره های داخل آن ۴۸ متر و ارتفاع مناره های سر در آن در میدان امام ۴۲ متر است قطعه سنگ ساده ای به شکل شاخص که ظهر حقیقی را در چهار فصل نشان می دهد قطعات بزرگ سنگ های مرمر یک پارچه، سنگ های نفیس

در منتهی الیه جنوبی میدان امام مسجدی برپاست که نمونه ارزنده ای از معماری قرن ۱۱ هجری به شمار می رود. ساختمان مسجد در سال ۱۰۱۹ هجری برابر با ۱۶۱۱ میلادی شروع شد و در سال ۱۰۳۸ هجری برابر با ۱۶۲۹ میلادی به پایان رسید. این مسجد به عنوان یک بنای عمومی برای استفاده مردم ساخته شد. سردر زیبا و با شکوه مسجد با کاشی معرق است اما بقیه قسمت ها با کاشی خشت تزئین گردیده است. بسیاری از محققین و مطلعین تاریخ صفویه علت اینکه کاشی های سردر با داخل مسجد تفاوت دارند را در عجله ای می دانند که شاه عباس اول برای اتمام مسجد داشت. معمار مسجد استاد علی اکبر اصفهانی معمار برجسته

عصر صفوی است که نام او در کتیبه بالای سردر آمده است. مسجد در عصر صفویه به نام های مسجد مهدیه، مسجد المهدی و در کتب و منابع و سفرنامه ها به نام های دیگر همچون مسجد جامع عباسی و مسجد سلطانی نامیده می شد مسجد شاه نیز یکی دیگر از اسامی مسجد بود.

سردر ورودی

سردر ورودی رفیع و با شکوه مسجد با مناره های طرفین بر زیبائی بنا می افزاید. این سردر با کاشی های تزئینی چند رنگ همراه با نقوش گل و گیاه و پرنده و مقرنس های پوشیده از کاشی های معرق با نقش های متنوع و زیبا تزئین شده است. در بالای کتیبه سردر غرفه ای است که کاشی کاری آن بسیار جالب توجه است. شکل دو طاووس که در طرفین یک گلدان قرار گرفته و با کاشی های معرق تزئین شده اند از دیدنی های مسجد به شمار می روند. در اصلی مسجد در زمان سلطنت شاه صفی جانشین شاه عباس اول نصب شده است. قطعه ای که با مصراع «شد در کعبه در سپاهان باز» با خط نستعلیق بسیار زیبا بر در نوشته شده ماده تاریخ نصب این در یعنی سال ۱۰۴۷ هجری را بیان می دارد. در قسمت های مختلف لوحه هائی به چشم می خورند که بیانگر بخشودگی برخی از مالیات ها در دوران های مختلف است.

کتیبه های موجود در مسجد امام که به خط اساتید بزرگ و برجسته آن عصر همچون عبدالباقی تبریزی، محمدرضا امامی، محمد صالح اصفهانی و سایر خوشنویسان برجسته عصر صفوی هستند بر عظمت و شهرت مسجد می افزایند. در دو گوشه

جنوب شرقی و جنوب غربی مسجد دو مدرسه قرار دارند که اولی را به دلیل تعمیرات عصر ناصرالدین شاه قاجار مدرسه ناصری و دیگری را که زمان شاه سلیمان صفوی مرمت شده مدرسه سلیمانیه می نامند. سنگ مشهور به سنگ شاخص که در چهار فصل ظهر شرعی را نشان می دهد در مدرسه سلیمانیه قرار دارد. محاسبه و تعبیه و نصب این سنگ از ابتکارات و ابداعات شیخ بهائی دانشمند بی نظیر عصر شاه عباس اول است. این سنگ شاخص ظهر شرعی را در طول چهار فصل سال نشان میدهد. (دو کتیبه ای که در مدخل این مدرسه قرار دارند و به خط نستعلیق بسیار زیبا می باشند مربوط به زمان قاجار هستند).

ویژگی های گنبد مسجد

ایوان سرپوشیده شمالی مسجد فضای وسیع و بلندی است که سر تا سر آن را کاشیکاری بسیار زیبائی فرا گرفته است. گنبد با عظمت و رفیع مسجد که به صورت دوپوش ساخته شده بر روی این صحن قرار دارد. این گنبد را بزرگترین و پرکارترین و استادانه ترین آثار معماری قرن ۱۱ هجری می دانند. از خصوصیات این گنبد که حدود ۵۴ متر ارتفاع دارد انعکاس صدا است. و این به خاطر دو پوش بودن گنبد و فضای ۱۶ متری بین دو گنبد است. در همین صحن منبر سنگی مرمری یکپارچه نفیسی واقع شده که از شاهکارهای سنگتراشی آن روزگار است. این صحن بوسیله دو دهانه عریض به شبستان های مجاور راه دارد. سطح نمای داخلی این دو شبستان نیز پوشیده از کاشیکاری و کتیبه های نفیس و زیباست. در دو سوی ایوان جنوبی مسجد دو شبستان وسیع ساخته شده که

مجموعه ای از ویژگی های معماری پیشرفته قرون ۱۰ و ۱۱ هجری را به نمایش می گذارند.

طبقه فوقانی که در قسمت شمالی مسجد واقع شده دارای غرفه هائی است که در دوران صفویه به محل زندگی طلاب علوم دینی اختصاص داشت. مسأله ای که در مسجد امام جلب توجه می کند و اکثر سیاحان و جهانگردان نیز به آن اشاره کرده اند و معماران و مهندسین نیز آن را یکی از استادانه ترین شگردهای معماری به حساب آورده اند مسأله رعایت جهت قبله در مسجد است. سازندگان مسجد طوری سردر را درست کرده اند که با عبور از میان ایوان ورودی بدون آنکه احساس شود، نیم چرخی به سمت راست زده می شود.

در حقیقت معمار برجسته این اثر با یک زاویه ۴۵ درجه مسجد را در جهت قبله قرار داده است. همانطور که گفته شد کتیبه های موجود در مسجد علاوه بر آنکه شاهکارهای هنر خوشنویسی و بخصوص خط ثلث را به نمایش می گذارند برخی وقایع تاریخی را نیز بیان می دارند. بطور کلی مسجد امام اصفهان با مناره های رفیع و ایوان های سر به فلک کشیده و شبستان های عالی و محرابهای نفیس و همچنین با طرح یکپارچه و متوازن خود از شاهکارهای بی نظیر و مسلم معماری زمان صفویه است. مسجدی که در عصر خود از عجایب زمان بوده و در حقیقت نیز به دلیل زیبائی طرح، عظمت، ابعاد و شکوه و جلال کاشیکاری هایش چنین است و... ستاره درخشان هنر عصر صفوی است.

مسجد شیخ لطف اله

گوهری صدر نشین در گنجینه شاهکارهای معماری اصفهان

معروف به:مسجد صدر، مسجد فتح الله موقعیت: ضلع شرقی میدان امام سال تاسیس: ۱۱

هجری قمری (دوره شاه عباس اول) معمار: استاد محمد رضا اصفهانی خطاط:علی رضا عباسی ساخت این مسجد ۱۸ سال به طول انجامید.

از ویژگی های این مسجد

نداشتن صحن و مناره که در تمامی مساجد اسلامی جزء لاینفك بنا است، چرخش ۴۵ درجه ای که از محور شمال به جنوب نسبت به محور قبله دارد، گنبد کم ارتفاع مسجد، محراب بی بدیل مسجد کتیبه های نفیس و طره های سر در که درون گلدان مرمرین جای گرفته اند.

در ضلع شرقی میدان نقش جهان و روبروی کاخ عالی قاپو، مسجدی واقع شده که در دوران صفویه آن را مسجد صدر و فتح الله نیز می نامیدند. طرح این مسجد در زمانی که نقشه چهار باغ و باغ هزار جریب به مرحله اجراء درآمد ریخته شد و در دورانی که معماری صفویه به شکوفایی رسیده بود مورد بهره برداری قرار گرفت.

آنچه مسجد شیخ لطف الله را در عداد نمونه های بازار هنر ایرانی-اسلامی قرار می دهد اندازه کوچك و هماهنگی آن با بناهای اطراف میدان است. سردر زیبا و پرکار مسجد در سال ۱۰۱۲ به پایان رسید اما بقیه مسجد و تزئینات کاشیکاری آن تا سال ۱۰۲۸ هجری بطول انجامید. کتیبه سردر که به خط ثلث بسیار زیبا با کاشی سفید معرق بر زمینه لاجوردی نوشته شده سال ۱۰۱۲ و امضاء علیرضا عباسی خوشنویس برجسته عصر صفوی را نشان می دهد.

نکته ای که محققین و پژوهشگران و سیاحان بر آن متفق القولند اختصاصی بودن مسجد شیخ لطف الله است. این نکته را استثنائی بودن مسجد یعنی عدم صحن و مناره که در تمامی مساجد اسلامی جزء لاینفک بنا

است تأیید می کند. عدم وجود صحن و مناره در مسجد شیخ لطف الله باعث شده تا رواقی پوشیده از کاشیکاری زیبا و استادانه و پرکار فضای مسجد را به گنبد مربوط کند.

مسجد را شاه عباس اول به احترام و افتخار شیخ لطف الله جبل عاملی روحانی شیعه آن روزگار که از لبنان به ایران آمده بود ساخته است. تا به عبادت اهل حرم و خود وی اختصاص داشته باشد. مدرسه ای نیز در کنار مسجد برای تدریس این دانشمند برجسته ساخته شد که امروز اثری از آن نیست.

شاید به همین دلیل است که جهانگردان اروپایی عصر صفوی که هر بنائی را با کنجکاوی و موشکافی بازدید کرده اند کمتر از این مسجد مطلب نوشته اند و فقط پیتر و دولاواله به توصیف آن پرداخته است. اوژن فلاندن فرانسوی نیز در زمان قاجار درباره آن مطلب نوشته است. (یکی از سیاحان خارجی معتقد است به دلیل اختصاصی بودن مسجد کسی را به داخل راه نمیداده اند).

از ویژگیهای مسجد چرخش ۴۵ درجه ای است که از محور شمال به جنوب نسبت به محور قبله دارد. این گردش که در اصلاح معماران سنتی ایران «پاشنه» نامیده می شود چنان ماهرانه صورت گرفته که به هیچ روی توجه بیننده را جلب نمی کند. این چرخش باعث شده تا بازدید کننده پس از گذشتن از مدخل تاریک و بعد از عبور از راهرو طویل متصل به آن به فضای اصلی و محوطه زیر گنبد وارد شود.

گنبد کم ارتفاع مسجد حاوی خطوط اسلیمی است که به طرز باشکوهی بر زمینه خاکی رنگ گنبد گسترده شد، هماهنگی بی

نظیری را در نقش و طرح و رنگ به نمایش می گذارد. محراب بی بدیل مسجد شیخ لطف الله که تاریخ ۱۰۲۸ و امضاء محمد رضا بن استاد حسین بنا اصفهانی را بر خود دارد از شاهکارهای معماری و هنر اسلامی ایرانی است که هر بیننده را به اعجاب و تحسین وامی دارد.

کتیبه خارجی گنبد به خط ثلث با کاشی سفید معرق بر زمینه لاجوردی حاوی سوره های قرآن کریم است. خطوط کتیبه های داخل گنبد مسجد را علیرضا عباسی و خطاط دیگری که شهرت چندانی ندارد و نام او استاد باقر بنا است نوشته اند. مضمون این کتیبه ها آیات قرآنی و عبارت مذهبی است. علاوه بر آن خطوط بنائی با کاشی مشکی بر زمینه سفید آیات قرآنی کتابت شده است. در چهار گوشه داخل مسجد نیز بار دیگر آیاتی با خط ثلث سفید بر زمینه لاجوردی با کاشی سفید معرق نوشته شده است. در ضلع شرقی و غربی مسجد شیخ لطف الله اشعاری به زبان عربی که آن هم به خط ثلث است نوشته شده که بنا به اظهار کارشناسان سراینده آنها شیخ بهائی است.

خطاط این کتیبه ها نیز باقر بنا است. در جلو مسجد حوض ۸ گوش بسیار زیبائی وجود داشته که پیوسته لبریز از آب بوده است. این حوض را در اواخر دوره قاجار خراب کرده اند. اگر چه اختصاصی بودن مسجد باعث شده که سیاحان کمتری درباره آن مطلب بنویسند اما می توان ادعا کرد مسجد شیخ لطف الله در عداد آثار شاخص و مشهور عصر صفویه است. وجود کتیبه های نفیس و طره های سردر که در

درون گلـدان مرمرین جـای می گیرنـد آنچنان زیبائی جاودانه در ذهن بیننـده بیـدار می کننـد که این یقین برای او حاصل می شود که معماری این اثر الهامی بوده است. زیرا دارای حالت ویژه و منحصر بفرد نماز انسان با خداوند است.

کاخ عالی قاپو

رفیع ترین بنای عهد صفوی

قلب تپنده حکومتی در قلب پایتخت معروف به: دولتخانه مبارکه نقش جهان، قصر دولتخانه ، موقعیت: ضلع غربی میدان امام ، سال تاسیس: ۱۱ هجری قمری (دوره شاه عباس اول)

مینیاتوریست و نقاش:رضا عباسی

ویژگی های ساختمان

در زمان جانشینان شاه عباس اول عمارت حوضخانه و تالار مروارید به این عمارت افزوده شده است. بنا دارای ۵ طبقه است در طبقه سـوم ایوان بزرگی است که بر ۱۸ سـتون بلند و رفیع اسـتوار است در وسط این ایوان حوض زیبائی از مرمر و مس وجود دارد که قرینه آن در تزئینـات زیر سـقف انعکـاس یـافته است. گچبری های آخرین طبقه، که تالار آن به اتاق موسـیقی یا اتاق صوت معروف است بـاعث می شود انعکـاس حاصـله از نغمه هـای نوازنـدگان گرفته شـده و صـداها طبیعی و بـدون انعکـاس صوت به گوش برسد.

کاخ عالی قاپو دروازه مرکزی

مـدخل کلیه قصـرهای محـدوده میدان امام در غرب میدان امام و روبروی مسـجد شـیخ لطف الله عمارتی سـر بر افراشـته که به عنوان یکی از مهمترین شاهکارهـای معمـاری اوائـل قرن یازدهم هجری از شـهرتی عالمگیر برخوردار است. با توجه به منابع و مأخذ موجود درباره سلسـله صفوی و همچنین با در نظر گرفتن بررسی های انجام شده در مورد این ساختمان زیبا و رفیع چنین استنباط می گردد که کاخ عالی قاپو دروازه مرکزی و مدخل کلیه قصرهائی است که در دوران صفویه در محدوده میدان امام احـداث شده اند. در حقیقت این بنا به مثابه یک ورودی بزرگ و با شـکوه میدان امام را به مجموعه دولتخانه و عماراتی مانند رکیب خانه، جبه خانه، تالار تیموری، تالار طویله، تالار سرپوشیده و کاخ چهلستون و دیگر عمارات مربوط می کرده است.

ساختمان کاخ

اصـل بنـا در دوره شاه عباس اول احـداث شـده و در دوره جانشـینان او الحاقات و تعمیراتی در آن انجام شـده است. ساختمان دارای ۵ طبقه است که هر طبقه تزئینات مخصوصـی دارد. اگر چه این قصـر در دوره های بعـد از صـفویه لطمات فراوان دیـده است، هنوز نیز شاهکارهائی از تزئینات و نقاشـی های عصر صفویه در آن، بینندگان را به تحسین وامی دارد. عالی قاپو مرکب از دو کلمه «عالی» و «قاپو» است که با هم به معنای «سـردر بلنـد» یا «درگاه بلنـد» هسـتند. از این سـر در بلند که تماماً با سـنگ

سماق ساخته شده به قصر وارد می شویم و به وسیله پلکانی که در دو طرف تعبیه شده اند به طبقات فوقانی می رسیم. در طبقه همکف دو

تالار وجود دارد که در آن روزگار به امور اداری و دیوانی اختصاص داشت و صدرخانه یا کشیک خانه نامیده می شدند. در طبقه سوم، ایوان بزرگی است که بر ۱۸ ستون بلند و رفیع و استوار است. این ستون ها در آن زمان پوشیده از آئینه بوده و سقفی با صفحات بزرگ که با نقاشی ها و آلت های چوبی تزئین شده بودند بر فراز آن قرار گرفته است. در وسط این ایوان حوض زیبائی از مرمر و مس وجود دارد که قرینه آن در تزئینات زیر سقف انعکاس یافته است.

این تالار از الحاقات کاخ است که در دوران جانشینان شاه عباس اول بنا شده است. در پشت این ایوان تالار بزرگی است با اتاقها و طاقهای بسیار که نقاشی های زیبائی بر دیوارهای آن مشاهده می شود. از ایوان کوچکی که پشت این تالار است گنبد زیبا و ساده توحید خانه نمایان است. در دوران صفویه در شبهای جمعه گنبد محل تجمع صوفیان و دراویش بود. سالنی که این گنبد بر فراز آن استوار است و اتاقهای اطراف آن در حال حاضر به کلاسهای درس دانشگاه پردیس اصفهان اختصاص دارد. اکثر جهانگردان و سیاحان خارجی و همچنین نمایندگان کشورهای مختلف این تالار را به منزله جایگاهی دانسته اند که از آن مسابقات مختلف و بازیهای معمول آن عصر مثل چوگان بازی و غیره را تماشا می کرده اند. طبقات بعدی هر کدام شامل یک سالن بزرگ در وسط و چندین اتاق کوچک در اطراف هستند.

ویژگی خاص کاخ

آنچه عالی قاپو را در عداد آثار باشکوه و بسیار نفیس قرار داده است علاوه بر

مینیاتورهای کار هنرمند معروف عصر صفوی رضا عباسی، گچبری های آخرین طبقه است که تالار آن به «اتاق موسیقی» یا «اتاق صوت» نیز معروف است. در این قسمت از کاخ شکل انواع جام و صراحی در دیوار تعبیه شده است ساختن و پرداختن این اشکال به غیر از نمایش زیبائی و خلاقیت و ابتکار هنرمندان گچکار برای این بوده است که انعکاسات حاصله از نغمه های نوازندگان و اساتید موسیقی به وسیله این اشکال مجوف گرفته شود و صداها طبیعی و بدون انعکاس به گوش برسند. «فرد ریچاردز» که خود نقاش معروفی بوده و در اواخر عصر قاجاریه به ایران آمده درباره تزئینات گچبری این اتاق می نویسد: «... این تورفتگی ها مانند قطعات مختلف بازی معما با تناسب خاصی پهلوی یکدیگر قرار گرفته اند...» گذشته از گذشت زمان که متأسفانه به عالی قاپو لطمات فراوان زده است عوامل مخرب دیگر مانند حمله و استیلای افغانها و جنگ های مختلف و انتقال پایتخت از اصفهان و بی توجهی حکام بعد از صفویه خسارات جبران ناپذیری به بنا وارد آورده است.

در دوران قاجاریه عالی قاپو چند سال محل سکونت و کار ظل السلطان بود و او تغییراتی در کتیبه های آن داد. کتیبه های جبهه شرقی بنا و الواح خط نگاشته سردر ورودی که طی اشعاری به تعمیرات سال ۱۲۷۴ اشاره می کند مبین همین مطلب است.

در چهل ساله اخیر به دلیل آن که خطر ویرانی کاخ عالی قاپو را تهدید می کرد و همچنین به علت توجه مردم و ارگانهای دولتی به میراث های فرهنگی، مرمت هائی توسط هیأت های متخصص داخلی و

خارجی در آن انجام گرفته است.

بطور کلی بنای عالی قاپو به عنوان یک بنای تشریفاتی خوش ساخت و زیبا دستاورد دیگری است از هنر معماری دوران صفویه که از فراز آن منظره شهر باستانی اصفهان و تغییر و تحول ۱۰۰۰ ساله آن به خوبی نمایان است.

سر در قیصریه

موقعیت

شمال میدان امام سال تاسیس:۱۱ هجری قمری (دوره شاه عباس اول)

این سر در را قیصریه می نامند از آن جهت که از روی نمونه یکی از بناهای شهر قیصریه در آسیای صغیر ترکیه امروز ساخته اند.

از ویژگی های این بازار

سر در عالی با تزئینات آجری چینی، نقاشی های موجود در سر درب شامل تصویر شاه عباس در جنگ با ازبکان، تصاویری از زنان و مردان اروپایی، دو لچکی کاشیکاری که صحیح و سالم است و تصویر تیراندازی را با سر انسان و تنه ببر یا شیر و دم اژدها نشان می دهد و می تواند همواره نشانه مخصوص شناسایی این شهر افسانه ایی دنیا باشد.

در شمال میدان امام و روبروی مسجد امام، سردر بازار قیصریه قرار دارد. ساختمان آن در زمان شاه عباس اول به اتمام رسیده است و معمار آن استاد علی اکبر اصفهانی بوده است. سردر بنای عظیم قیصریه مهمترین و با عظمت ترین دروازه های ورودی شهر صفوی اصفهان بوده که از طریق بازار بزرگ قیصریه قسمت اصفهان جدید را به شهر سلجوقی (میدان کهنه آن روزگار) متصل می کرده است. بر این سردر چند تابلو نقاشی مشاهده می شود که برخی از آنها اروپائی های مقیم دربار اصفهان در آن روزگار را نشان می دهد. تابلو دیگر نیز شکارگاه سلطنتی است. متأسفانه این نقاشی ها که اثر رضا عباسی است به علت مجاورت با هوای آزاد و برودت و گرمای هوا آسیب فراوان دیده اند. در بالاترین قسمت این سردر صورت دو نیم تنه تیرانداز مرد با لباسهای معمول آن عصر دیده می شوند که تنه آنها شیر یا ببر و دم

آنهـا اژدهـاست. این دو تصـویر که بر کاشـی معرق است بیـانگر صـورت فلکی اصـفهان یـا برج قوس است. توضـیح اینکه در روزگاران کهن در میان ملل متمـدن دنیا معمول بوده که برای شـهرهای معروف و مشـهور خود طالع و زایچه ای قائل بشوند و پس از انتخاب اصـفهان به پایتختی، برج قوس را برای طالع آن انتخاب کردند. بیشتر جهانگردان بازار قیصریه و سایر بازارهای اصفهان را توصیف کردند. شاردن که سالها در اصفهان زندگی کرده به تفصیل از بازار قیصریه تعریف کرده و نامگذاری آن به قیصـریه را به این علت می داند که سـردر این بازار را مثل یکی از بناهای قیصـریه یا قیساریا در آسـیای صغیر (ترکیه امروز) سـاخته انـد. در دو طرف این سـردر دو سـکوی وسـیع وجود دارد که بـا سـنگ یشم و سـماق پوشانـده شـده و در آن روزگار زرگران و جواهر فروشان بساط خود را بر روی آنها گسترده و انواع زیور آلات و سکه های کمیاب را به خریداران عرضه می کرده انـد. بر بالای سـردر ساعت بزرگی نصب بود که در جنگ با پرتغالی ها نصـیب ایران شده بود. عمارت نقاره خانه نیز بر بالای سـردر قیصریه ساخته شده بود. نقاره زنی و نقاره کوبی از قدیم در ایران متداول بود که طلوع و غروب آفتاب را با نقاره اعلام می کردنـد. البته نقاره زنی و نقاره کوبی فقط به منظور اعلام طلوع و غروب آفتاب نبود چرا که نواختن نقاره در میـدان های جنگ برای آماده باش سربازان و تشجیع آنان به نبرد و به هنگام صلح و آرامش نیز در آئین های گوناگون و

به مناسبت های مختلف متداول بود. در سمت راست عمارت قیصریه محل ضرابخانه و در طرف دیگر کاروانسرای شاهی واقع شده بود. از سردر بازار قیصریه وارد مجلل ترین و بزرگترین بازارهای اصفهان می شویم این بازار که به بازار قیصریه و شاهی نیز معروف بوده در روزگار صفویه مرکز فروش پارچه های گرانبهاء بوده و نمایندگان کمپانی های خارجی در آنها حجره هائی داشته اند. در جلو سردر، حوض آب بسیار بزرگی وجود داشت که امروزه اثری از آن نیست. در زمان حکومت قاجار و در روزگاری که مسعود میرزای ظل السلطان حاکم اصفهان بود در جبهه های سردر قیصریه تغییراتی صورت گرفت و یک حاشیه کاشیکاری در امتداد سه جانب سردر اضافه شده است. بطور کلی مجموعه قیصریه که شامل سردر و عمارت نقاره خانه و ضرابخانه و کاروانسرای شاهی است یکی از جاذبه های مشهور شهر اصفهان است که اکثر قریب به اتفاق سیاحان و جهانگردان و مأمورین خارجی در خاطرات و سفرنامه های خود به تفصیل از آن سخن گفته اند. و اگر چه امروز از نقاشی های زیبای آن اثری در دست نیست اما سردر رفیع قیصریه و تالار فوقانی آن یادآور شکوه و عظمتی است که اصفهان عصر صفوی دارا بوده و خاطره شکوفائی اقتصاد و هنر کشور ما را در اذهان زنده می کند.

چاه حاج میرزای اصفهان

آشنائی اِجمالی با این اثر تاریخی:

عادت دیرین و همیشگی ما ایرانیان، ریشخند و ناسپاسی و به مسخره گرفتن خدمات دانشمندان خودمان بوده است. "چاه حاج میرزا" در اصفهان (گوشه میدان نقش جهان)، که یک خدمت علمی و مهندسی (ریاضی فیزیکی) بوده، نیز به تمسخر و ریشخند مردم عوام،

تبـدیل به یـک جوک و لطیفه شـده است و کمتر کسـی از حقیقت آن آگاهی دارد!! و اکنون در سایه بی تـدبیری مسؤولین و ریشخند و تمسخر خود ما ایرانیان، تبدیل به خرابه ای شده است!!

عاقبت اندوهبار حاجّ میرزا آقاسی، طرّاح سیستم آبرسانی این چاه:

هرسـال با آمـدن ماه مبارک رمضان، یاد وزیر دانشـمند و دلسوزی می افتیم که در مقابل خـدماتش جز ریشـخند و تمسـخر از جامعه ایرانی، چیزی نصیبش نشد!

و اینست حکایت مرگ غریبانه وی در غربت:

۱۲رمضـان: وفـات مرحوم حاج میرزا آقاسـی (۱۲۶۵ق - کربلاـ) صـدراعظم محمـدشاه قاجار است، که مَهـدعُلیا(زن شاه) قتل مرحوم قـائم مقـام فراهانی را که کارخود و اطرافیانش بود، با دسـیسه بگردن او انـداخت و رقیبان و دشـمنان وی خـدماتش در توپ سازی و قنات کشی و آبرسانی به همه جای ایران را همواره مسخره میکردند! آقاسی پس از فوت شاه، از ترس دشمنان و برای حفـظ جـانش، به حجره ای در حضـرت عبـدالعظیم(ع) در شـهر ری تهران، پنـاه بُرد و در آنجـا بست نشـست؛ تـا مرحوم امیرکـبیر، بهمراهی شـاه جـوان، ناصـرالدینشاه، برای تاجگـذاری، از تـبریز به تهران آمـده و این وزیر پیر و نـاتوان را به احـترام فراوان، برای حفـاظت از صـدمات دشـمنانش، به عتبـات عالیات فرسـتادند. چون حاجی آقاسـی به کربلا رسـید، طبق خواهش خـودش، او را در حجره ای در نزدیکی صـحن مطهّر حسـینی(ع) اِسـکان دادنـد که در ایّام نوجوانی در همـان حجره تحصـیل میکرد... همینکه وارد حجره شـد، ناگـاه همـان حصـیر کهنه را که مربوط به حـدود پنجاه سال قبل بود، دیـد و دستی روی آن کوبید که گرد و غبارش بلند شد و گفت:

«حاجی! عجب خواب خوش و طول و درازی دیدی! این

بود عاقبت خدمت به مردم ایران! بخواب که الهی دیگر برنخیزی و روی مردم نبینی تا صبح قیامت!»

و سپس بر همان حصیر کهنه و پرخاطره خوابید...

و اینگونه حاج میرزا آقاسی، در کربلا غریبانه درگذشت...

(دایرهالمعارف علم و مذهب، دکتر مهدوی اصفهانی، بخش "وزرای شیعه" - حاج میرزا آقاسی؛ با استناد به خاطرات و یادداشتهای محرمانه بانو عزّت الدّوله، همسر امیرکبیر).

طرزکار چاههای حاج میرزا، در نقاط مختلف ایران:

سرای حاج میرزای اصفهان، مربوط به دو دوره صفوی و قاجار است و در میدان نقش جهان، بازار لوّاف ها (= زیلوبافها، جوال بافها)، کوچه چاه حاج میرزا واقع شده است.

احداث این چاه در اصفهان - بسان چاه های دیگر، در شهرها و نقاط دیگر ایران که آنها هم به "چاه حاج میرزا" شهرت یافته اند - اگرچه به دوره صفویه بازمیگردد؛ ولی در عهد قاجار، و در زمان صدارت مرحوم حاج میرزا آقاسی (صدر اعظم محمدشاه، پدر ناصرالدینشاه قاجار) طبق دانش ریاضی و مهندسی این وزیر دانشمند و خدمتکار، سیستم استخراج آب از این چاهها بگونه ای جالب طراحی شده بود که آب کشیدن از چاه را بسیار سریعتر امکان پذیر میساخت.

حاج محمد باقر خاتونی از هنرمندان پیشکِسوَت قلمزنی و از شاعران اصفهان، گوید:

«چاه حاج میرزا، چاه آبی بود که با گاو از آب آن می کشیدند و دو دَلو (سطل) داشت. وقتی یکی از دلوها در ته چاه پر از آب میشد دیگری بالای چاه تخلیه میشد؛ هر کدام از دلو ها پنج یا شش لیتر گنجایش داشت.»

(رک: خبرگزاری ایمنا؛ اطلاع رسانی زنده رود، ش۲۴، گفتگو با یک اصفهان شناس: حکایتی از چاه حاج میرزا و میدانی کهن).

سبب مشهور شدن چاه حاج میرزا در اصفهان:

به گزارش سایت نصف جهان و نیز اطلاعات بدست آمده از کسبه و اهالی محلّ و بیش از همه، متولّی کنونی این چاه متروکه (که اصل آن، قبل از بکارگیری سیستم آبکشی حاج میرزا آقاسی در عهد قاجار، مربوط به دوره صفویه بوده و متولّی حاضر نیز گویا از نسل ایشان باشد): کمی پایین تر از این چاه، کاروانسرای زیبایی وجود داشته که محلی برای اتراق

مسافرانی بود که از راه دور به اصـفهان میرسیدند و اولین جایی که برای استراحت انتخاب میکردند، همین کاروانسرا بود؛ چرا که در کنـار این بنـا، چـاه حـاج میرزا قرار داشت؛ چـاه آبی که بـا گاو از آن آب میکشـیدند. این چاه، دو دلو داشت که وقتی یکی از این دلوها، در ته چاه پر از آب میشد، دیگری بالای چاه تخلیه میشد. این چاه فواید بسـیاری برای آن کاروانسرا داشت چرا که آب مورد نیاز کاروانسرا از طریق این چاه، بسرعت برآورده میشد.

بعـد از وفـات حـاجی آقاسـی و محمـدشاه قاجـار، برای روشـنائی فضـای داخلی چـاه حـاج میرزا، از چراغ های پیه سوز، لامپا، گردسوز و فـانوس زنبوری یا توری اسـتفاده میکردنـد؛ اما پس از احـداث کارخانه برق در زمان مرحوم مظفرالـدّین شاه، برای روشن نگه داشتن فضای داخلی چاه از چراغ استفاده میشد.

در سال ۱۳۲۰ش (در عهد رضاشاه پهلوی) که بخشهائی از میدان نقش جهان اصفهان، محلّ تجمّع و توقّف درشکه چیان بود؛ قسـمتهائی از چـاه حـاج میرزا را نیز برای آبرسانی به این مکان اتراق آنها در نظر گرفتنـد؛ و این محل همچنان کاربری خود را حفظ کرده بود؛ بطوری که سـطل های آب از طریق دو گاو به بیرون کشیده میشد و از همین رو، نیاز بسیاری از مسافران تشنه و درشکه چی ها را برطرف میکرد.

این بود خلاصه تاریخچه چاهی که روزگاری از آب آن برای اسـتفاده عموم بازاریان، درشکه چیان و مسافرانی که از راه های دور میرسـیدند، اسـتفاده میشـد؛ امـا اکنون دیگر بـا پرکردن این چاه از سـیمان و آهک و گذاشـتن درب چوبی بر روی آن، و تبدیل آن به یک خرابه،

کمتر کسی را میتوان یافت که از وجود چنین چاهی در اصفهان، در کنار این بنای تاریخی، مطّلع باشد!!

ریشه یابی شایعات توهین آمیز علیه مرحوم حاج میرزا آقاسی:

این بود منشأ شایعه و طنز مردم بیسواد و نویسندگان مزدور و حق ناشناس، که برای ریشخند و تمسخر، دو ضرب المثل «گاومیش حاج میرزا آقاسی» و «دَلو حاج میرزا آقاسی» را شایع کرده اند... و ما نیز، هنوز به غفلت یا خیانت، این دو مثال را در حقّ آن وزیر خدمتگزار و مظلوم بکار میبریم... و جای بسی تأسّف است که استاد علی اکبر دهخدا - که خود از سردمداران فرهنگ و ادب ایران است - از عوامل شیوع و انتشار این شایعات زشت و غیرمنصفانه بوده و در چندجا از کتاب "امثال و حِکَم" خود (چاپ امیرکبیر: ج۱/ص۴؛ مقدّمه ج۲/ص۸۲۳؛ ج۳/ص۱۲۶۳و۱۴۳۶و۱۴۷۶) جهت خوشامد خوانندگان عوامّ صفت، چنین مُهمَلاتی را گزارش نموده؛ بی آنکه به نادرستی آنها اشاره ای بکند! افسوس، که آب از سرچشمه گل آلود است؛ و وقتی کسانی چون دهخدا - که مروِّج فرهنگ در ایران بوده اند - به چنین شایعات بی اساسی دامن بزنند، دیگر چه انتظاری از نویسندگان مزدور و یا بی تخصص و ژورنالیست (روزنامه نگار و هوچی) و مردم عوامّ و بی اطلاع، میتوان داشت؟!(سیّد احمد سجّادی)

مناره ها

منار جنبان

موقعیت:خیابان آتشگاه سال تاسیس:قرن ۸ هجری یک بقعه و دو مناره بر روی قبر عمو عبدالله از زهاد و صلحای قرن هشتم هجری بنا شده است. ویژگی خاص:ایوان از نمونه بناهای سبک مغول ایران است اما مناره ها در اواخر دوره صفویه به ایوان افزوده شده و با حرکت دادن یکی از آنها هم مناره دیگر و هم تمام ساختمان به حرکت در می آید.

در سر راه اصفهان به نجف آباد قریه ای است که آن را کارلادان

می گویند. امروز این روستا جزئی از شهر اصفهان به شمار می رود. در این قریه بنائی وجود دارد که مزار یکی از صلحا و زهّاد مشهور قرن هشتم هجری به نام عمو عبدالله کارلادانی است. تاریخی که بر فراز سنگ عمو عبدالله نوشته شده و سال ۷۱۶ هجری را نشان می دهد مبین این نکته است که این عارف بزرگ در زمان سلطان (محمد خدابنده) ایلخان مسلمان می زیسته است ایوان منار جنبان یکی از آثار تک ایوانی دوران ایلخانی است اما برخی از محققین عقیده دارند که مناره ها بعداً به ایوان مزبور افزوده شده است.

نکته ای که باعث شهرت منار جنبان شده و هر مسافری را برای بازدید از آن ترغیب می کند این است که حرکت دادن یک مناره نه تنها مناره دیگر را به حرکت در می آورد بلکه تمامی ساختمان مرتعش می شود.

بسیاری از معماران و مهندسان درباره جنبش مناره ها به اظهار نظر فنی و مهندسی پرداخته اند اما برخی نیز می گویند هیچ دلیل منطقی برای تحرک مناره ها ارائه نشده است. جهانگردانی که به نقاط مختلف دنیا سفر کرده اند در مشاهدات خود مناره هائی را معرفی کرده اند که در نقاط دیگر جهان همین خصوصیت را داشته اند. اما قدر مسلم اینکه منار جنبان اصفهان وجه تمایزی با سایر مناره های متحرک دارد و آن این است که گذشته از حرکت مناره ها سایر قسمت های بنا نیز حرکت می کند. ارتفاع ایوان مقبره عمو عبدالله از سطح زمین بقعه ۱۰ متر و ارتفاع هریک از دو مناره ۵ / ۷متر است. در

این ایوان مزار عمو عبدالله قرار دارد و راه صعود به بام و مناره ها نیز به وسیله درگاه کوچکی است که با پلکانی مارپیچ به بام مربوط می شود.

منار مسجد امام

در مسجد امام اصفهان واقع در میدان امام چهار منار بسیار زیبا دیده می شود که شاهکار معماری عصر صفوی است و از نظر کاشیکاری و تزئینات دیگر از شاهکارهای هنری محسوب می شود.

دو منار آن که در طرفین گنبد قرار دارد، هر کدام به ارتفاع ۴۸ متر است. ارتفاع هر یک از دو منار دیگر که در سر درِ مسجد قرار گرفته ۴۲ متر است. نقوش اسلامی این دو منار به صورت ختایی شطرنجی بر روی زمینه فیروزه ای می باشد. هنر معماری این منارها طوری است که از قیصریه آنها را رو به روی هم می بینیم.

منار ساربان

زیباترین و بلند قامت ترین مناره اصفهان موقعیت:خیابان سروش سال تاسیس:قرن ۶ هجری از زیباترین مناره های عهد سلجوقی است. تزئینات آجری و کاشی کاری معرق به خط کوفی است ارتفاع این منار ۵۴ متر است در سه طبقه و بدون پایه ساخته شده است یکی از مناره های مشهور اصفهان که شباهت کلی با مناره مسجد علی دارد مناره ساربان است. مناره ساربان در سه طبقه و بدون پایه ساخته شده است. ارتفاع مناره ۵۴ متر است که از قسمت بخش پائینی، بخش میانی و بخش فوقانی تشکیل شده است. مناره ساربان با آجر چینی برجسته و همچنین آجرهای تراشیده و کاشیکاری معرق به سبک خط کوفی ریحان تزئین شده است.

کتیبه های موجود در مناره ساربان سه عدد هستند که با خط کوفی نوشته شده اند. این کتیبه ها در زمانی که مورد بررسی یکی از محققین قرار گرفته سالم نبوده و عوامل جوی مانند سرما و گرما و تابش آفتاب اثر بسیار بر روی آن گذاشته

بودنـد. به هر حال مفاد کتیبه اول که با کاشـی های آبی رنگ ساخته شده شامل عبارات مذهبی است. در دومین کتیبه که آن نیز به کاشی آبی مزین است، آیه ۳۳ از سوره فصـلت آمده است. (این آیه در مناره سین نیز نوشته شده است). سومین کتیبه به خـط کوفی مربع بـا آجر تراشـیده بر زمینه ای از کاشـی هـای آبی ساخته شـده و در آن از پیامبر صـلی الله علیه و آله و خلفای راشدین یاد شده است. این مناره تاریخ ندارد اما به دلیل شباهت بی اندازه آن با مناره مسجد سین از نظر تزئینات و همچنین از لحاظ معماری و نحوه نگارش کتیبه ها سال ساخت آن بین سالهای ۵۲۵ تا ۵۵۰ هجری قمری است.

منار مسجد علی (ع)

خوش ترکیب ترین و سـالم ترین مناره مرتفع شـهر اصـفهان موقعیت:میـدان قیام محله هارونیه سال تاسـیس: قرن ۶ هجری این مناره متشـکل از سه بخش است که از پائین به بالا نازکتر و کوتاهتر می شود ارتفاع مناره حدود ۴۰ متر است دارای ۴ کتیبه به خط کوفی است که سه کتیبه با کاشـی و یکی با آجر تراشـیده شده است جالبترین مناره موجود در اصـفهان مناره مسجد علی است سـیاحان و جهانگردان و محققین بسـیاری در باره آن مطلب نوشته اند. مشهورترین آنها پیترو دولاواله، ژان شاردن، اوژن فلاندن، پاسکال کُسْتْ، مادام دیولافوآ، پرفسور هرتسفلد و دیگران می باشند.

به هر حال برخی از محققین این مناره رفیع و زیبا را متعلق به هارون ولایت می دانند، در حال حاضر این مناره جزء مسجد علی است. اما آنچه محقق است اینکه این مناره در

زمان سلجوقیان ساخته شده است. مناره مسجد علی متشکل از سه بخش است. که از پایین به بالا نازکتر و کوتاهتر می شود ارتفاع مناره در حدود ۴۰ متر است. مناره مسجد علی دارای ۴ کتیبه به خط کوفی مربع است. سه عدد از این کتیبه ها با کاشی آبی رنگ و چهارمی که پایین تر از سه کتیبه دیگر است با آجر تراشیده ساخته شده است. در سه کتیبه اول عبارات مذهبی به صورت تکرار نوشته شده اما در چهارمین کتیبه آیه ۱۶ از سوره آل عمران آمده است. سال ساخت مناره مسجد علی دقیقاً معلوم نیست. اما کارشناسان سال ساخت آن را بین سالهای ۵۱۵ تا ۵۲۵ هجری قمری می دانند.

منار چهل دختران

با هویت ترین مناره شهر اصفهان موقعیت:خیابان سروش سال تاسیس:۵۰۱ هجری (دوره پادشاهی سلطان محمد بن ملکشاه سلجوقی)از نظر قدمت دومین مناره تاریخ داری است که در ایران شناخته شده است ارتفاع ۲۴ متر که با پایه جمعاً ۲۹ متر است تزئینات آجری است و به سه کتیبه مزین است که دو تای آن به خط کوفی و یکی به خط نسخ است مناره چهل دختران در محله جویباره قرار گرفته و از نظر قدمت دومین مناره تاریخ داری است که در ایران شناخته شده است. این مناره رفیع که از آجر ساخته شده میله ای مدور به ارتفاع ۲۴ متر است که با پایه جمعاً ۲۹ متر ارتفاع دارد. مناره چهل دختران به سه کتیبه مزین است که دو تای آنها به خط کوفی و یکی به خط نسخ است. اولین کتیبه که به خط کوفی است شامل آیات ۲،

۳ و ۴ از سوره طه است. کتیبه دیگر که به خط نسخ است، شامل عبارات مذهبی است که قسمت هائی از آن محو شده است. سومین قسمت که به خط کوفی است تاریخ ۵۰۱ هجری را برخود دارد. اکثر پژوهشگران ارزش اصلی کتیبه های این مناره را در خط نسخ آن میدانند چرا که این ویژگی منار چهل دختران را منحصر بفرد کرده است.

دو مناره دارالضیافه

خوش نقش ترین دو مناره مظفری موقعیت: خیابان کمال سال تاسیس: قرن ۸هجری سبک تزئینات بنا آن را به دوره مغول مربوط می کند این دو مناره تزئینات کاشی کاری نیز دارند و سر در مهمانسرای مشهوری بوده اند که به امیر یا پادشاهی در قرن هشتم تعلق داشته است در محله جویباره در طرفین کوچه ای که از قدیم به نام "حاج کاظم" معروف بوده دو مناره مدور قرار دارد که دارای تزئینات مقرنس کاری هستند. سبک تزئینات بنا آن را به دوره مغول مربوط می کند. کتیبه های این دو مناره به خط نسخ است. تحقیقات و بررسی های پژوهشگران در باره این دو مناره بیانگر این نکته است که قدمت آنها به ربع اول قرن هشتم هجری می رسد و بقایای یک مجموعه بزرگ می باشند که در قرن چهاردهم میلادی زمان حکومت سلطان محمد خدابنده معمور، برقرار و آباد بوده است.

منار باغ قوشخانه

یکی از ظریف ترین و پر تزئین ترین مناره های اواخر عهد ایلخانی موقعیت: میدان قدس خیابان زینبیه سال تاسیس: قرن ۸ هجری وجه تسمیه آن به باغ قوشخانه به مناسبت مجاورت آن با یکی از باغ های سلطنتی دوره شاه عباس اول صفوی است که گویا بازهای شکاری پادشاهان صفوی در این باغ نگهداری می شده اند این مناره روزگاری در بیرون از دروازه طوقچی قرار داشت. این مناره در قدیم یکی از دو مناره ای بوده که در طرفین مسجدی به نام مسجد بابا سوخته یا مصلی قرار داشته و یکی از آنها از بین رفته است. علت آن که این مناره به نام باغ قوشخانه معروف

شده این است که در دوره قبل از صفویان و هنگامی که اصفهان مرکزیت داشته و پایتخت بوده است در این محل باغی بوده که قوشهای سلطنتی را در آن نگهداری می کرده اند. ارتفاع مناره در حدود ۴۰ متر است و پلکان آن معمولی است. کتیبه مناره به شکل گردنبند است که قسمتی از آن خراب شده و با خط نسخ و کاشی های معرق سفید و لاجوردی و فیروزه ای تزئین شده است. با توجه به تزئینات و نحوه معماری زمان ساخت آن را مربوط به دوران مغول می داند.

منار خواجه نظام الملک

این منار بلند در محلّه دردشت قرار دارد و در نهایت انسجام و زیبایی ساخته شده است. این منار به قدری رفیع است که آن را ستون قبه آسمان می نامند. این منار یادگار دوران سلجوقی است.

منار مسجد شعیا

در شمال غربی امامزاده اسماعیل و در حاشیه شمال شرقی خیابان هاتف مسجد شعیا قرار دارد. در یکی از دیوارهای این مسجد پایه بلند و هشت ضلعی این مناره قرار گرفته است. ساختمان مناره متعلق به عهد سلجوقیان است و به احتمال زیاد در قرن ششم هجری ساخته شده است. به این مناره مدور در ارتفاع ۳ / ۵ متری بعد از پایه بعداً گلدسته ای اضافه شده است. مناره مسجد شعیا از آجر است و فاقد کتیبه یا تزئینات دیگر است. مناره مسجد شعیا به لحاظ در برداشتن آجرکاری دوران سلجوقی از اهمیت برخوردار است.

منار گلبار

این منار که به نام منار خواجه عالم نیز شهرت دارد در محله سید احمدیان واقع شده و از نظر معماری بسیار جالب توجه است. می گویند این منار را شاگرد معمار اصفهانی، پنهان از استاد خود که در هارون ولایت مشغول ساختن منار دیگری بوده، ساخته است. شاگرد دو راه پله در منار ساخته و یکی از راهها را از نظرها مخفی نموده است، پس از پایان کار، استاد جهت نظارت آن می آید و به اتفاق شاگرد، بالای منار می رود. در بازگشت شاگرد بعد از پله چهارم از راهرو مخفی پایین می آید و به کار مشغول می شود. هنگامی که استاد او را پایین منار می بیند، تعجّب می کند و پس از اطلاع از جریان کار، شاگرد را مورد تشویق قرار می دهد. میان مردم در مورد بناهای تاریخی یا برخی پدیده هایی که غیرقابل درک باشند افسانه های زیادی رایج است. مثلاً مردم اصفهان معتقدند گنج خسروانی زیر این منار دفن است و ماری به بزرگی یک گوسفند که طلسم شده، از

آن محافظت می کند.

منار ته برنجی

در محلّه سید احمد روضاتی مسجد قدیمی معروفی وجود دارد به نام مسجد محلّه. این منار حدود هشتصد سال قبل در این مسجد ساخته شده و چون پوششی از برنج، کف و قسمت تحتانی آن را پوشانیده به منار ته برنجی شهرت یافته است. از خصوصیات دیگر این منار آنکه، برخی معتقدند چنانچه زنهای عقیم به بالای این منار بروند و مراسم مخصوصی انجام دهند، پس از چندی باردار و صاحب فرزند می شوند.

منار مسجد جمعه

در مسجد جمعه اصفهان دو منار بلند و زیبا وجود دارد. هر دو کاشیکاری هستند و در قسمت در ورودی قرار دارند. این منارها در زمان سلاجقه ساخته شده اند.

منار هارون ولایت

همان طوری که خود هارون ولایت از نظر معجزه داستانهای شنیدنی دارد، این منار زیبا و رفیع را نیز صاحب کرامت می دانند! این منار به دستور سوگلی شاه اسماعیل ساخته شده است. بالای این منار دو سنگ آسیای بزرگ به جدار آن چسبیده است که بندبازها آن را بالا برده و در کنگره های منار نصب کرده اند.

منار شاخ

این منار در محلّه دردشت واقع است. منار در وسط میدانی قرار دارد که اطراف آن دکانهایی ساخته شده است. محیط این منار بیست پا و ارتفاع آن شصت پاست. این منار از آجر و آهک ساخته شده است. قسمت بالای منار تا پایین آن پوشیده از کلّه شکار می باشد. این منار عجیب یادگار یکی از شکارهای شاه اسماعیل یا شاه طهماسب صفوی است.

منار دشتی

این منار در جنوب شرقی اصفهان بنا شده و مربوط به عهد مغول بوده است. در سال ۱۲۹۴ هجری این منار را خراب کردند و آجرهایش را صرف ساختن کاروانسرایی در همان محل نمودند.

منار شیخ مسعود

در محلّه دردشت، قبرستانی وجود داشت به نام شیخ مسعود که بقعه و آرامگاه او در آن گورستان بوده است. آن قبرستان دو منار بلند داشته که از بین رفته، محل این قبرستان در نزدیکیهای طوقچی کنونی است.

منار مسجد سین

قریه سین از روستاهای بخش برخوار است که در ۶ کیلومتری شمال گز واقع شده است در این قریه مسجدی است که با مناره اش مربوط به زمان سلجوقی است. این بنا قدیم ترین بنای اسلامی دارای تاریخ با نمای کاشیکاری است که تا کنون در ایران شناخته شده است. مناره سین از نظر فنون به کار رفته در ساختمان شباهت بسیاری با مناره غار دارد. براین مناره دو کتیبه به خط کوفی نقش شده است. یکی بر بالای منار با کاشی آبی و دیگری در پایین با آجر تراشیده. مفاد کتیبه اول آیه ۳۳ از سوره فصّلت می باشد. اما در کتیبه دوم نام بانی مناره به نام ابو اسماعیل محمد بن الحسین بن علی بن زکریا و تاریخ ۵۲۶ هجری قمری آمده است. یکی از محققین و پژوهشگرانی که در باره مناره های ایران تحقیقات جامعی کرده در باره تاریخ این مناره می نویسد: "این تاریخ قدیمی ترین تاریخی است که تا کنون بر بنائی ایرانی با تزئینات مینائی رنگ کشف شده است. "

منار زیار

با پنج مقطع متمایز ساختاری از عصر سلجوقی دهکده زیار در ۳۳ کیلومتری مشرق اصفهان و در ساحل جنوبی زاینده رود واقع شده است. مناره زیار بر روی تکه پایه آجری و هشت گوشه در سه طبقه بنا شده است. دو طبقه فوقانی مناره با استفاده از شیوه قطار بندی تزئین شده است، در پایه مناره مسجدی وجود داشته که اثری از آن در دست نیست.

مناره زیار تنها نمونه مناره های سه طبقه اصفهان است که تغییرات کمتری در آن راه یافته است ارتفاع مناره بیش از ۵۰

متر است. منار زیار فقط یک کتیبه دارد که در آن آیه ۳۳ از سوره فصلت به خط کوفی نوشته شده است. از نظر قدمت با توجه به شباهت آن با مناره ساربان و همچنین با در نظر گرفتن نوع تزئینات آن مربوط به سالهای ۵۵۰ تا ۶۸۸ هجری است. اما این تاریخ نمی تواند دقیق باشد.

منار گار با دو دستگاه پله

دهکده گار که مردم محل آن را جار تلفظ می کنند در ۲۲ کیلومتری مشرق اصفهان در ساحل جنوبی زاینده رود واقع شده است. این مناره میله ای است مدور و منفرد که مصالح آن آجر است و بر پایه ای ۸ ضلعی بنا شده است. منار گار فاقد تزئینات بوده و ملات به کار گرفته شده مخلوطی از گچ و ماسه است. در قسمت فوقانی ۴ ضلع پایه کتیبه ای به خط بسیار ساده است که شیوه نگارش آن همان سبکی است که در اواخر قرن پنجم و نیمه اول قرن ششم هجری در اصفهان معمول بوده است. مضمون این کتیبه که به زبان عربی است این است که مناره به دستور سید الرؤساء القاسم بن احمد بن اباالقاسم در تاریخ ۵۱۵ ساخته شده است. خطوط بدنه مناره بر زمینه شطرنجی آجری جمله الملك لله تکرار شده است.

منار برسیان

این مناره یکی از قدیم ترین مناره های ایران است که در میان مناره های اصفهان که دارای تاریخ هستند سومین اثر به حساب می آید. روستای برسیان بر ساحل شمالی زاینده رود و در شرق اصفهان قرار گرفته است. این مناره به شکل ستونی مدور است که با آجر و ملات گچ ساخته شده است. مناره سکو پایه ندارد. قطر منار در سطح زمین ۷۵ / ۵ متر و ارتفاع آن ۵۵ / ۳۴ متر است. پلکان مارپیچ مناره از داخل مسجدی شروع می شود که بعدها ساخته شده است. مناره برسیان فاقد کاشیکاری است. تزئینات این اثر به "هزار باف" معروف است که با آجر نقوشی به شکل لوزی هایی می سازند که

به مربع نزدیک است. کتیبه این منـاره به خـط کوفی است که آیه ۷۶ از سوره حـج با تاریـخ ۴۹۱ هجری قمری درآن آمـده است. اکثر کارشناسان و محققین شیوه آجر چینی این مناره را یکی از بهترین نمونه های صنعت آجر چینی دوران سلجوقی در قرن پنجم می دانند.

منار رهروان

نزدیک ترین مناره منفرد خارج از شـهر اصـفهان در ۶ کیلومتری شـمال شـرقی اصـفهان روستای رهروان یا راهروان واقع شده است. مناره ای که به همین نام نامیده می شود در میان مزارع این روسـتا قرار دارد. این منار بر روی تک پایه ای کوتاه، مربع و آجری در دو طبقه برپا شده است. این مناره در حدود ۳۰ متر ارتفاع دارد. از نظر قدمت سال ساخت آن دقیقاً معلوم نیست. اما بررسیهای محققین و کارشناسان، تاریخ بنای آن را به بعد از مناره های مسجد علی و ساربان و زیار مربوط میکند. کتیبه ای به خط نسخ به کاشـیهای آبی قسمت فوقانی مناره رهروان را تزئین کرده است. مفاد این کتیبه جمله (لااله الا الله، محمدرسول الله مخلصاً) می باشد.

منار گز

این منار در منطقه برخوار اصفهان قرار دارد و یادگاری از دوران سلاجقه است که در قرن ششم ساخته شده است.

مساجد

لیست مساجد

۱–مسجد آقامیرزا محمدباقر چهار سوقی —قرن ۱۳ هجری

۲–مسجد آقانور –۱۰۳۹–۱۰۳۴ هجری

۳–مسجد ازیران –قرن ۸ هجری

۴–مسجد امام –۱۰۳۰–۱۰۲۰ هجری

۵–مسجد امامزاده شوری–۹۱۹ هجری

۶–مسجد ایلچی –۱۰۹۳ هجری

۷–مسجد باغ حاجی –۱۰۳۳ هجری

۸–مسجد بزرگ ساروتقی–صفویه

۹–مسجد بیگ –۱۰۸۲ هجری

۱۰-مسجد بوزان -قرن ۶ هجری

۱۱-مسجد جارچی -۱۰۱۹ هجری

۱۲-مسجد جامع برسیان -قرن ۵ هجری

۱۳-مسجد جامع عتیق -قرن ۲ هجری به بعد

۱۴-مسجد جامع خوزان -قرن ۸ هجری

۱۵-مسجد جامع دشتی -قرن ۷ هجری

۱۶-مسجد جامع کاج -قرن ۸ هجری

۱۷-مسجد جامع گار (غار)-۵۲۵ هجری

۱۸-مسجد جامع گلون آباد-۱۱۰۹ هجری

۱۹-مسجد جامع میمه -صفویه

۲۰-مسجد جورجیر (جامع صغیر)-آل بویه

۲۱-مسجد حاجی محمد امید -۱۱۲۹ هجری

۲۲-مسجد حاجی محمد جعفرآباده ای -قرن ۱۳ هجری

۲۳-مسجد حاجی محمد مهدی -اواخر صفویه

۲۴-مسجد حاجی منوچهر -صفویه

۲۵-مسجد حاجی میرزا محمد صادق -اوائل قاجاریه

۲۶-مسجد حاجی یونس-صفویه حکیم-۱۰۶۷ هجری

۲۷-مسجد خان-۱۰۹۰ هجری

۲۸-مسجد خلوت نشین (شیشه)-قرن ۱۰ هجری

۲۹-مسجد دروازه حسن آباد-۱۲۶۴ هجری

۳۰-مسجد ذوالفقار-صفویه

۳۱-مسجد رحیم خان-قرن ۱۳ هجری

۳۲-مسجد رکن الملک-قرن ۱۳ هجری

۳۳-مسجد سرخی (سفره چی)-۱۰۱۴ هجری

۳۴-مسجد سعید بن جبیر-قرن ۱ هجری

۳۵-مسجد سلطان بن ابو سعید بهادر خان-قرن ۸ هجری

۳۶-مسجد سلیمان بیگ-صفویه

۳۷-مسجد سید-قرن ۱۳ هجری

۳۸-مسجد سین-قرن ۶ هجری

۳۹-مسجد شاه کرم-قرن ۸ هجری

۴۰-مسجد شعیا-قرن ۱ هجری، سلجوقی-صفویه

۴۱-مسجد شهرستان-۱۰۴۲ هجری

۴۲-مسجد شیخ لطف الله-صفویه

۴۳-مسجد صفا (مسجد حاجی سیدجواد)-قرن ۱۳ هجری

۴۴-مسجد ظلمات (مقصود بیک)-قرن ۱۱ هجری

۴۵-مسجد علی-قرن ۶ هجری

۴۶-مسجد علیقلی آقا-۱۱۲۲ هجری

۴۷-مسجد فتح-صفویه

۴۸-مسجد قطبیه-۹۵۰ هجری

۴۹-مسجد کوچک ساروتقی-صفویه

۵۰-مسجد گز-قرن ۶ هجری

۵۱-مسجد لنبان-قرن ۸-صفویه

۵۲-مسجد محله نو-صفویه تا ۱۲۷۶ هجری

۵۳-مسجد مصری (جوباره)-۱۰۱۰ هجری

۵۴-مسجد نمکی-سلجوقی

۵۵-مسجد نو-۱۳۰۵ هجری

۵۶-مسجد ورزنه-قرن ۶ تا ۸ هجری

۵۷-مسجد هفتشویه-سلجوقی (معماری ایران، محمد یوسف کیانی، جلد دوم)

مسجد جامع

موقعیت

میدان قیام، خیابان علامه مجلسی سال تاسیس:قرن دوم هجری ابعاد مسجد:۱۴۰*۱۷۰ این بنا ترکیبی از سکه های معماری و تزئین کاری ایران در گذر زمان است از قدیمی ترین مساجد ایران است که بر روی

ویرانه های مسجد قدیمی تری ساخته شده که اعراب ساکن حومه اصفهان در قرن دوم هجری ساخته بودند.

بناهای مسجد

این مسجد دارای بناهای متعددی است از جمله صحن چهار ایوانی، شبستانها، مدرسه مظفری، صفه های کوچک دوره دیلمی، گنبد نظام الملک، گنبد تاج الملک، محراب اولجایتو، چهار ایوان معروف صاحب، استاد، شاگرد، درویش قدیمیترین بنای تاریخی اصفهان را باید مسجد جمعه یا مسجد جامع اصفهان تلقی کرد. سیمای فعلی مسجد عمدتاً مربوط به اقدامات دوره سلجوقی است اما تعمیرات و الحاقات آن به دورانهای بعد به خصوص عصر صفویان مربوط می شود. اما در کاوش های باستان شناسی مراحل قبل از سلجوقی هم به دست آمده که به دوران آل بویه و قرن سوم هجری باز می گردد. در همین کاوش ها آثار قبل از اسلام نیز کشف شده است. مسجد دارای ورودی های متعدد است که هر یک فضای مسجد را به بخشهایی از بافت پیرامون آن مربوط می کند این ورودی ها همه در یک زمان ساخته نشده اند و هر یک در مقطعی از تاریخ و در ارتباط با ساختمان درون و بیرون بنا به وجود آمده اند. گذرها و معابری که در گرداگرد مسجد وجود دارند بیانگر ارتباط گسترده ای است که مسجد با بافت قدیم شهر دارد. مسجد جامع اصفهان با نقشه چهار ایوانی بنا شده و از آنجا که ابداعات هنری و معماری ۱۵ قرن دوران اسلامی را در خود گرد آورده است یکی از بهترین آثاری به شمار می رود که در دنیای امروز شهرت دارد. با توجه به منابع و مآخذ مختلف این نکته مشخص می شود

که مسجد جامع در طول زمان به سبب آتش سوزی و جنگ های متعدد و نا آرامی های دوران های مختلف آسیب فراوان دیده و دوباره بازسازی و مرمت شده است. چهار ایوان اطراف میدان مشخص کننده شیوه مسجد سازی ایرانیان است که پس از احداث آن در سایر مساجد نیز رواج یافته است. این ایوان ها که به نامهای صفه صاحب در جنوب صفه درویش در شمال صفه استاد در مغرب صفه شاگرد در مشرق نامیده می شوند با تزئینات مقرنس سازی و کاربندی یکی از فنون بسیار جالب معماری ایران را بیان می دارد.

نمای داخلی صحن مسجد و کاشیکاری های آن مربوط به قرن نهم هجری است که احتمالاً مناره ها نیز مربوط به همین زمان می باشند به طور کلی بنای کنونی مسجد جامع اصفهان شامل بخشهای زیر می باشد.

شبستان مسجد:این شبستان که بر ستون های مدور استوار است که با گچبری های بسیار زیبا تزئین شده است. این قسمت مربوط به عصر دیلمیان است. گنبد و چهل ستونهای اطراف آن که در ایوان جنوبی مسجد واقع شده و در فاصله سالهای ۴۶۵ تا ۴۸۵ هجری قمری بنا شده است.

این گنبد در زمان سلطنت ملکشاه سلجوقی و وزارت خواجه نظام الملک ساخته شده از نمونه های نادر ساختمان های عصر سلجوقی است. ایوانی که در جلوی این گنبد آجری واقع شده در اوائل قرن ششم هجری بنا گردیده و سقف آن از مقرنس های درشت ترکیب شده است.

این گنبد دارای زیباترین طرحهای تزئینی ساخته شده از آجر و گچ میباشد. گنبدی که در بخش شمالی حیاط مسجد واقع

شده و قرینه گنبد خواجه نظام الملک است در سال ۴۸۱ بنا گردیده است.

احداث این گنبد را به ابوالغنائم تاج الملک یکی دیگر از وزرای عصر سلجوقی نسبت می دهند. ایوان معروف به صفه صاحب که در دوران سلجوقی ساخته شده و تزئینات آن مربوط به عصر قراقویونلو و صفوی است. در این قسمت کتیبه هائی از دورانهای مختلف از جمله صفویان به چشم می خورد. ایوان غربی معروف به صفه استاد که در عصر سلجوقی بنا شده و در دوره صفویان با کاشیکاری تزئین شده است. در این صفه علاوه بر خطوط ثلث و نستعلیق که به تاریخ ۱۱۱۲ هجری قمری و در زمان سلطنت شاه سلطان حسین کتابت شده عباراتی به خط بنائی بسیار زیبا و با امضاء محمد امین اصفهانی نوشته شده است. با مطالعه این عبارات و دقت در خطوط بنائی این ابیات بسیار زیبا مشخص می گردد.

چون نامه جرم ما به هم پیچیدند بردند و به میزان عمل سنجیدند***بیش از همه کس گناه ما بود ولی ما را به محبت علی بخشیدند /رو به روی این ایوان، صفه شاگرد قرار دارد که در عصر سلجوقی بنا شده و در قرن هشتم و یازدهم هجری قمری در دوران حکومت ایلخانان و صفویه تزئیناتی به آن اضافه شده است. این ایوان فاقد تزئینات کاشیکاری است و با مقرنس های آجری تزئین شده است. در این ایوان سنگ مرمر یکپارچه نفیسی است که در اطراف و بالای آن لوحه ها و کتیبه هایی نوشته شده است. در منتهی الیه ضلع شرقی مسجد جمعه صفه عمر واقع شده که کتیبه تاریخی هلال

ایوان آن به سلطنت سلطان محمود آل مظفر اشاره می کند. تاریخ این کتیبه ۷۶۸ هجری قمری است و خطاط آن عزیز التقی الحافظ می باشد. در سقف این صفه خطوط تزئینی و تاریخی به چشم می خورد که با خط بنائی عبارات مذهبی و سازنده بنا به نام مرتضی بن الحسن العباسی الزینبی نوشته شده است. علاوه بر آن در این صفه نام استاد کاران دیگر همچون حسن کاروان کاشیکار و کوهیار الابرقوهی خطاط کتیبه محراب صفه به چشم می خورد. در شمال ایوان استاد شبستان کوچکی قرار دارد که زیباترین محراب گچبری مسجد را در بر دارد. این شبستان که به مسجد الجایتو نیز معروف است دارای محرابی است که به مشابه گوهری تابناک از هنر ایرانی در جهان از شهرتی عظیم برخوردار است. بر این محراب زیبا نام سلطان محمد خدابنده ایلخان مشهوری که قبل از تشرف به دین اسلام لقب الجایتو را داشت و بعد از مسلمان شدن خود را خدا بنده نامید و وزیر دانشمند او محمد ساوی و سال ساختمان آن یعنی ۷۱۰ هجری قمری به چشم میخورد. زیباترین منبر منبت کاری موجود در مسجد جمعه اصفهان نیز در این مسجد قرار دارد که سال ساخت آن ذکر نشده است. از مسجد اولجایتو به شبستان زمستانی بیت الشتاء می رسیم که به موجب کتیبه سر در آن در زمان تیموریان به دستور عماد بن المظفر ورزنه ای ساخته شده است. به همین علت به شبستان عماد نیز معروف است این شبستان با شکوه دارای ستون های قطور کوتاه و اتاقهای خیمه ای شکل است. در وسط هر چشمه طاق

یک قطعه سنگ مرمر شفاف نصب شده که نور شبستان را تأمین میکند.

شبستان جنوب شرقی مسجد که احتمالاً کتابخانه عظیم و مشهور خواجه نظام الملک را در بر داشته در بمباران شهر اصفهان تخریب گردیده که مجدداً به شیوه اول بازسازی شده است. این اثر نفیس و با شکوه به علت در بر داشتن نمونه های گوناگون ادوار مختلف اسلامی از نظر فنی و هنری اهمیت بسیاری داشته و از شهرت جهانی برخوردار است. این شهرت و نفاست همه ساله گروه های بی شماری از علاقمندان و پژوهشگران را به خود جلب می کند حاصل این مطالعات، مقالات و رسالات و کتب متعددی است که به وسیله معماران و مهندسین و باستان شناسان مشهور جهان و ایران به رشته تحریر در آمد که اغلب آنها به زبان فارسی ترجمه شده اند. به طور کلی به همان اندازه که میدان نقش جهان و عمارات تاریخی اطراف آن یاد آورد معماری و هنر دوران صفوی است مسجد جمعه و محلات پیرامون آن افسانه زندگی در عهد سلجوقیان و روزگار پیش از آن را بیان می دارد.

مسجد امام

گستره ای از معماری اصیل اسلامی

در پوششی از لعاب فیروزه ای فام معروف به:مسجد مهدیه، مسجد المهدی، مسجد جامع عباسی، مسجد سلطانی جدید، مسجد شاه موقعیت:ضلع جنوبی میدان امام سال تاسیس: ۱۰۲۰ هجری (دوره شاه عباس اول)

معمار:استاد علی اکبر اصفهانی و ناظر ساختمان محب علی بیک الله خطاط: علیرضا عباسی، عبدالباقی تبریزی، محمد رضا امامی، محمد صالح امامی

ویژگیهای مسجد

عبارت است از در بیست و چهارمین سال سلطنت شاه عباس اول بنا شده است کتیبه سر در مسجد به خط ثلث علی رضا عباسی حاکی از آن است که شاه عباس این مسجد را از مال خالص خود بنا کرده و ثواب آن را به روح جد اعظم خود شاه طهماسب اهدا نموده است.

در کتیبه دیگر سردر، از مقام معماری و مهندسی معمار مسجد جامع جدید اصفهان تجلیل شده است از نکات جالب این مسجد انعکاس صوت در مرکز گنبد بزرگ جنوبی آن است گنبد عظیم مسجد ۵۲ متر، ارتفاع مناره های داخل آن ۴۸ متر و ارتفاع مناره های سر در آن در میدان امام ۴۲ متر است.

قطعه سنگ ساده ای به شکل شاخص که ظهر حقیقی را در چهار فصل نشان می دهد قطعات بزرگ سنگ های مرمر یک پارچه، سنگ های نفیس

در منتهی الیه جنوبی میدان امام مسجدی برپاست که نمونه ارزنده ای از معماری قرن ۱۱ هجری به شمار می رود. ساختمان

مسجد در سال ۱۰۱۹ هجری برابر با ۱۶۱۱ میلادی شروع شد و در سال ۱۰۳۸ هجری برابر با ۱۶۲۹ میلادی به پایان رسید. این مسجد به عنوان یک بنای عمومی برای استفاده مردم ساخته شد. سردر زیبا و با شکوه مسجد با کاشی

معرق است اما بقیه قسمت ها با کاشی خشت تزئین گردیده است. بسیاری از محققین و مطلعین تاریخ صفویه علت اینکه کاشی های سردر با داخل مسجد تفاوت دارند را در عجله ای می دانند که شاه عباس اول برای اتمام مسجد داشت.

معمار مسجد استاد علی اکبر اصفهانی معمار برجسته عصر صفوی است که نام او در کتیبه بالای سردر آمده است. مسجد در عصر صفویه به نام های مسجد مهدیه، مسجد المهدی و در کتب و منابع و سفرنامه ها به نام های دیگر همچون مسجد جامع عباسی و مسجد سلطانی نامیده می شد مسجد شاه نیز یکی دیگر از اسامی مجلس بود.

سردر ورودی

سردر ورودی رفیع و با شکوه مسجد با مناره های طرفین بر زیبائی بنا می افزاید. این سردر با کاشی های تزئینی چند رنگ همراه با نقوش گل و گیاه و پرنده و مقرنس های پوشیده از کاشی های معرق با نقش های متنوع و زیبا تزئین شده است. در بالای کتیبه سردر غرفه ای است که کاشی کاری آن بسیار جالب توجه است. شکل دو طاووس که در طرفین یک گلدان قرار گرفته و با کاشی های معرق تزئین شده اند از دیدنی های مسجد به شمار می روند. در اصلی مسجد در زمان سلطنت شاه صفی جانشین شاه عباس اول نصیب شده است. قطعه ای که با مصراع «شد در کعبه در سپاهان باز» با خط نستعلیق بسیار زیبا بر در نوشته شده ماده تاریخ نصب این در یعنی سال ۱۰۴۷ هجری را بیان می دارد. در قسمت های مختلف لوحه هائی به چشم می خورند که

بیانگر بخشودگی برخی از مالیات ها در دوران های مختلف است.

کتیبه های موجود در مسجد امام که به خط اساتید بزرگ و برجسته آن عصر همچون عبدالباقی تبریزی، محمدرضا امامی، محمد صالح اصفهانی و سایر خوشنویسان برجسته عصر صفوی هستند بر عظمت و شهرت مسجد می افزایند. در دو گوشه جنوب شرقی و جنوب غربی مسجد دو مدرسه قرار دارند که اولی را به دلیل تعمیرات عصر ناصرالدین شاه قاجار مدرسه ناصری و دیگری را که زمان شاه سلیمان صفوی مرمت شده مدرسه سلیمانیه می نامند. سنگ مشهور به سنگ شاخص که در چهار فصل ظهر شرعی را نشان می دهد در مدرسه سلیمانیه قرار دارد. محاسبه و تعبیه و نصب این سنگ از ابتکارات و ابداعات شیخ بهائی دانشمند بی نظیر عصر شاه عباس اول است. این سنگ شاخص ظهر شرعی را در طول چهار فصل سال نشان میدهد. (دو کتیبه ای که در مدخل این مدرسه قرار دارند و به خط نستعلیق بسیار زیبا می باشند مربوط به زمان قاجار هستند).

ویژگی های گنبد مسجد

ایوان سرپوشیده شمالی مسجد فضای وسیع و بلندی است که سر تا سر آن را کاشیکاری بسیار زیبائی فرا گرفته است. گنبد با عظمت و رفیع مسجد که به صورت دوپوش ساخته شده بر روی این صحن قرار دارد. این گنبد را بزرگترین و پرکارترین و استادانه ترین آثار معماری قرن ۱۱ هجری می دانند.

از خصوصیات این گنبد که حدود ۵۴ متر ارتفاع دارد انعکاس صدا است. و این به خاطر دو پوش بودن گنبد و فضای ۱۶ متری بین دو گنبد است.

در همین صحن منبر سنگی مرمری

یکپارچه نفیسی واقع شده که از شاهکارهای سنگتراشی آن روزگار است. این صحن بوسیله دو دهانه عریض به شبستان های مجاور راه دارد. سطح نمای داخلی این دو شبستان نیز پوشیده از کاشیکاری و کتیبه های نفیس و زیباست.

در دو سوی ایوان جنوبی مسجد دو شبستان وسیع ساخته شده که مجموعه ای از ویژگی های معماری پیشرفته قرون ۱۰ و ۱۱ هجری را به نمایش می گذارند.

طبقه فوقانی که در قسمت شمالی مسجد واقع شده دارای غرفه هائی است که در دوران صفویه به محل زندگی طلاب علوم دینی اختصاص داشت. مسأله ای که در مسجد امام جلب توجه می کند و اکثر سیاحان و جهانگردان نیز به آن اشاره کرده اند و معماران و مهندسین نیز آن را یکی از استادانه ترین شگردهای معماری به حساب آورده اند مسأله رعایت جهت قبله در مسجد است. سازندگان مسجد طوری سردر را درست کرده اند که با عبور از میان ایوان ورودی بدون آنکه احساس شود، نیم چرخی به سمت راست زده می شود. در حقیقت معمار برجسته این اثر با یک زاویه ۴۵ درجه مسجد را در جهت قبله قرار داده است. همانطور که گفته شد کتیبه های موجود در مسجد علاوه بر آنکه شاهکارهای هنر خوشنویسی و بخصوص خط ثلث را به نمایش می گذارند برخی وقایع تاریخی را نیز بیان می دارند. بطور کلی مسجد امام اصفهان با مناره های رفیع و ایوان های سر به فلک کشیده و شبستان های عالی و محرابهای نفیس و همچنین با طرح یکپارچه و متوازن خود از شاهکارهای بی نظیر و مسلم معماری زمان

صفویه است. مسجدی که در عصر خود از عجایب زمان بوده و در حقیقت نیز به دلیل زیبائی طرح، عظمت، ابعاد و شکوه و جلال کاشیکاری هایش چنین است و... ستاره درخشان هنر عصر صفوی است.

مسجد شیخ لطف اله

گوهری صدر نشین در گنجینه شاهکارهای معماری اصفهان

معروف به:مسجد صدر، مسجد فتح الله موقعیت: ضلع شرقی میدان امام سال تاسیس:۱۱ هجری قمری (دوره شاه عباس اول) معمار: استاد محمد رضا اصفهانی

خطاط: علی رضا عباسی ساخت این مسجد ۱۸ سال به طول انجامید

از ویژگی های این مسجد

نداشتن صحن و مناره که در تمامی مساجد اسلامی جزء لاینفک بنا است چرخش ۴۵ درجه ای که از محور شمال به جنوب نسبت به محور قبله دارد گنبد کم ارتفاع مسجد محراب بی بدیل مسجد کتیبه های نفیس و طره های سر در که درون گلدان مرمرین جای گرفته اند

در ضلع شرقی میدان نقش جهان و روبروی کاخ عالی قاپو، مسجدی واقع شده که در دوران صفویه آن را مسجد صدر و فتح الله نیز می نامیدند. طرح این مسجد در زمانی که نقشه چهار باغ و باغ هزار جریب به مرحله اجراء درآمد ریخته شد و در دورانی که معماری صفویه به شکوفایی رسیده بود مورد بهره برداری قرار گرفت. آنچه مسجد شیخ لطف الله را در عداد نمونه های بازار هنر ایرانی–اسلامی قرار می دهد اندازه کوچك و هماهنگی آن با بناهای اطراف میدان است. سردر زیبا و پرکار مسجد در سال ۱۰۱۲ به پایان رسید اما بقیه مسجد و تزئینات کاشیکاری آن تا سال ۱۰۲۸ هجری بطول انجامید. کتیبه سردر که به خط ثلث بسیار زیبا با کاشی سفید معرق بر زمینه لاجوردی نوشته شده سال ۱۰۱۲ و امضاء علیرضا عباسی خوشنویس برجسته عصر صفوی را نشان می دهد.

نکته ای که محققین و پژوهشگران و سیاحان بر آن متفق القولند اختصاصی بودن مسجد شیخ لطف الله است. این نکته را استثنائی بودن مسجد یعنی عدم

صحن و مناره که در تمامی مساجد اسلامی جزء لاینفک بنا است تأیید می کند. عدم وجود صحن و مناره در مسجد شیخ لطف الله باعث شده تا رواقی پوشیده از کاشیکاری زیبا و استادانه و پرکار فضای مسجد را به گنبد مربوط کند. مسجد را شاه عباس اول به احترام و افتخار شیخ لطف الله جبل عاملی روحانی شیعه آن روزگار که از لبنان به ایران آمده بود ساخته است. تا به عبادت اهل حرم و خود وی اختصاص داشته باشد. مدرسه ای نیز در کنار مسجد برای تدریس این دانشمند برجسته ساخته شد که امروز اثری از آن نیست. شاید به همین دلیل است که جهانگردان اروپائی عصر صفوی که هر بنائی را با کنجکاوی و موشکافی بازدید کرده اند کمتر از این مسجد مطلب نوشته اند و فقط پیتر و دولاواله به توصیف آن پرداخته است. اوژن فلاندن فرانسوی نیز در زمان قاجار درباره آن مطلب نوشته است. (یکی از سیاحان خارجی معتقد است به دلیل اختصاصی بودن مسجد کسی را به داخل راه نمیداده اند). از ویژگیهای مسجد چرخش ۴۵ درجه ای است که از محور شمال به جنوب نسبت به محور قبله دارد. این گردش که در اصلاح معماران سنتی ایران «پاشنه» نامیده می شود چنان ماهرانه صورت گرفته که به هیچ روی توجه بیننده را جلب نمی کند. این چرخش باعث شده تا بازدید کننده پس از گذشتن از مدخل تاریک و بعد از عبور از راهرو طویل متصل به آن به فضای اصلی و محوطه زیر گنبد وارد شود. گنبد کم ارتفاع مسجد حاوی خطوط اسلیمی است که به

طرز باشکوهی بر زمینه خاکی رنگ گنبد گسترده شد، هماهنگی بی نظیری را در نقش و طرح و رنگ به نمایش می گذارد. محراب بی بدیل مسجد شیخ لطف الله که تاریخ ۱۰۲۸ و امضاء محمد رضا بن استاد حسین بنا اصفهانی را بر خود دارد از شاهکارهای معماری و هنر اسلامی ایرانی است که هر بیننده را به اعجاب و تحسین وامی دارد.

کتیبه خارجی گنبد به خط ثلث با کاشی سفید معرق بر زمینه لاجوردی حاوی سوره های قرآن کریم است. خطوط کتیبه های داخل گنبد مسجد را علیرضا عباسی و خطاط دیگری که شهرت چندانی ندارد و نام او استاد باقر بنا است نوشته اند. مضمون این کتیبه ها آیات قرآنی و عبارت مذهبی است. علاوه بر آن خطوط بنائی با کاشی مشکی بر زمینه سفید آیات قرآنی کتابت شده است. در چهار گوشه داخل مسجد نیز بار دیگر آیاتی با خط ثلث سفید بر زمینه لاجوردی با کاشی سفید معرق نوشته شده است. در ضلع شرقی و غربی مسجد شیخ لطف الله اشعاری به زبان عربی که آن هم به خط ثلث است نوشته شده که بنا به اظهار کارشناسان سراینده آنها شیخ بهائی است. خطاط این کتیبه ها نیز باقر بنا است. در جلو مسجد حوض ۸ گوش بسیار زیبائی وجود داشته که پیوسته لبریز از آب بوده است. این حوض را در اواخر دوره قاجار خراب کرده اند. اگر چه اختصاصی بودن مسجد باعث شده که سیاحان کمتری درباره آن مطلب بنویسند اما می توان ادعا کرد مسجد شیخ لطف الله در عداد آثار شاخص و مشهور عصر صفویه

است. وجود کتیبه هـای نفیس و طره های سـردر که در درون گلـدان مرمرین جای می گیرنـد آنچنان زیبائی جاودانه در ذهن بیننـده بیـدار می کننـد که این یقین برای او حاصـل می شـود که معمـاری این اثر الهـامی بوده است. زیرا دارای حـالت ویژه و منحصر بفرد نماز انسان با خداوند است.

مسجد حکیم

برانگیزاننده خالصترین احساسات عارفانه

معروف به:مسـجد جـامع رنگرزان موقعیت: خیابان حیکم سال تاسـیس:قرن ۴ هجری به وسـیله طبیب شـاه عبـاس دوم در محل ویرانه های مسجد جامع جوجیر یا مسجد صاحب اسماعیل بن عباد ساخته شد.

خطاط: محمـد رضا امامی سـر در قدیمی مسـجد با قدمت ۱۰۰۰ ساله یکی از آثار طراز اول صـدر اسـلام به شـمار می رود از دلایل شـهرت این مسـجد علاوه بر فرم و ساختار گلی مسجد وجود خطوط بنایی در گوشه های این اثر نفیس و کم نظیر است از جمله مساجد بسـیار جالب و مشـهور عصر صـفوی، مسجد حکیم اصفهان است که کاشیکاریهای زیبا و خطوط متنوع، کار اساتید نامدار عصـر صـفویه، آن را در عداد یکی از شاهکارهای معماری اسـلامی قرار داده است. این مسجد با شکوه در محل مسـجدی واقع شـده که در دوران حکومت دیالمه آن را جورجیر می نامیـده انـد. و چون در انتهای بازار رنگرزان واقع بوده به جامع رنگرزان نیز معروف بوده است. امروز جز سـردر این مسجد اثری بر جای نمانده است. در نمای این سردر اختلاف سطح هـا را با نوعی انـدود پر کرده بودنـد که پس از زدودن انـدودها طرحهای بسـیار جالب توجهی نمودار گشـته است. این سـردر نفیس و با شکوه با ۱۰۰۰ سال قدمت یکی از آثار طراز

اول صدر اسلام به شمار می رود. مسجد حکیم در زمان سلطنت شاه عباس دوم صفوی ساخته شده است. علت نامگذاری این مسجد به «حکیم» این بوده که بانی مسجد «محمد داوود» نامی بوده که به طبابت اشتغال داشته و حکیم داوود نامیده می شده است. مورخین و محققینی که در تاریخ تتبع و مطالعه کرده اند درباره این شخص می نویسند: وی طبیب شاه عباس دوم بوده که به دلائلی مورد خشم قرار می گیرد. و از بیم جان به هندوستان می گریزد. و چون در آن دیار ترقی می کند و برخی معالجاتش در مورد بزرگان و امرا مؤثر واقع می شود به لقب تقریب خان ملقب شده و ثروت زیادی می اندوزد. حکیم داوود مقداری از این ثروت را برای کسانش به اصفهان می فرستد و از آنان می خواهد مسجدی عالی در شهر اصفهان بنا کنند.

بدین ترتیب مسجد حکیم ساخته می شود. کتیبه سردر شمالی مسجد به خط ثلث سفید بر زمینه کاشی لاجوردی است بیانگر این مطلب است، که خطاط این کتیبه محمد رضا امامی خوشنویس نامدار عصر صفوی است و تاریخ نامدار عصر صفوی است و تاریخ آن ۱۰۷۳ هجری قمری یعنی سال اتمام مسجد است. در طرفین این سردر در دولوحه کوچک با خط نستعلیق سفید بر زمینه لاجوردی رنگ سازنده این سردر زیبا و نفیس به نام محمد علی بن استاد علی بیک بناء اصفهانی معرفی شده است. بر سر در شرقی مسجد حکیم با خط نستعلیق سفید بر زمینه کاشی لاجوردی سال شروع ساختمان مسجد یعنی ۱۰۶۷ هجری قمری نوشته شده است. در داخل ایوان

بعـد از آیـات و عبارات قرآنی نام محمـد رضا امامی و تاریـخ ۱۰۷۱ هجری گنبـد به تاریخ ۱۰۶۹ هجری کتابت شـده است و نویسنده آن محمد رضا امامی است. نویسنده کتیبه اطراف محراب نیز محمد رضا امامی و تاریخ کتابت ۱۰۷۱ هجری است. دو شبسـتان در شرق و غرب گنبد قرار گرفته که کتیبه شبستان شرقی به تاریخ ۱۰۶۹ هجری به وسیله محمدرضا امامی نوشته شده است.

اما خطاط کتیبه شبسـتان غربی محمد باقر شـیرازی است و تاریخ آن ۱۲۵۴ هجری قمری است. ایوان شـمالی مسجد نیز حاوی کتیبه های بسـیار زیبا است در اطراف این ایوان آیات قرآن کریم به خط محمـد رضا امامی و تاریـخ ۱۰۷۱ هجری نوشته شده است. در طرفین این ایوان دو حجره کوچک خود نمائی می کننـد که بر آنها اشـعاری با خط بنائی ساده سه رگی نوشـته شـده است. در ایوان غربی نیز آیات قرآنی با نام محمـد رضا امامی و تاریـخ ۱۰۷۳ هجری به چشم می خورد. مسـجد حکیم شبستان مسـقف و زیبایی دارد که در سـمت مغرب واقع شده و دارای محراب بسـیار نفیس و جالبی می باشد که کتیبه آن به خط ثلث سفید بسـیار عالی نوشـته شده است. یکی از دلایل شـهرت مسجد حکیم علاوه بر فرم و ساختار کلی مسجد که آن را در عداد یکی از بهـترین بناهـای مـذهبی ایران در آورده است وجـود خطـوط بنـایی در گـوشه هـای این دو اثر نفیس و کم نظیر است. توضیح اینکه ضرورت دارد که آغاز استفاده از خط بنایی که الهامی از خط کوفی است به عصر تیموریان باز می گردد اما در عصر

صفویه این خط در اصفهان به کمال و اعتلاء رسید و مراحل تکامل را پیمود و به مرتبه ای رسید که خطاطان و استادان از آن در اماکن متبرکه و مساجد استفاده کردند. از مجموع مطالعات انجام شده بر روی مسجد حکیم این نکته مشخص می گردد که قسمت گنبد و مقصوره و شبستانهای طرفین مسجد حکیم در دو محله ساخته شده است. مرحله اول همزمان با ساخت مسجد در عهد صفویه و مرحله دیگر در زمان گسترش مسجد در دوره های بعد از صفویه بود. با احداث خیابان حکیم و نمایان شدن جبهه غربی مسجد بر تعداد گردشگرانی که این ساختمان بی بدیل را مورد بازدید قرار می دهند افزوده شده و علاقمندان بسیاری برای بازدید از آن اظهار اشتیاق می کنند.

مسجد سید

موقعیت

خیابان مسجد سید سال تاسیس: قرن ۱۳ هجری (محمد شاه قاجار) مساحت: ۸۰۷۵ متر مربع این بنا زیر نظر حجت الاسلام سید محمد باقر شفتی ساخته شده است.

خطاط:محمد باقر شریف شیرازی در کاشیکاری های این مسجد مخصوصاً در تزئینات گلدانها و منظره هایی که نمایش داده شده رنگ قرمز نقش عمده ای دارد.

بناهای این مسجد

عبارتند از چهار در اصلی، دو شبستان بزرگ، دو گنبد کوچک و بزرگ، دو چهلستون، دو مهتابی وسیع کف حیاط، چهار مهتابی طبقه فوقانی، سه ایوان و یک گلدسته معظم، ساعتی رفیع و بیش از ۴۵ حجره و چند دهلیز یکی از بناهای با شکوه و نفیس شهر اصفهان مسجد سید است. این اثر ارزنده و مشهور که در ضلع جنوبی خیابان مسجد سید واقع شده از حیث مطالعه معماری و هنر کاشیکاری مخصوصاً گره کشی، خط بنائی و کاشی ۷ رنگ در شمار بهترین آثار قرن ۱۳ هجری قرار دارد. ساختمان مسجد سید زیر نظر مرحوم حجت الاسلام سید محمد باقر شفتی معروف به سید شروع شد. اما عمر آن مرحوم برای پایان آن وفا نکرد. بنابراین بقیه کارهای آن زیر نظر فرزند و نوه او ادامه یافت. مسجد سید با چهار در اصلی، دو شبستان بزرگ، دو گنبد کوچک و بزرگ، دو چهلستون، دو مهتابی وسیع کف حیاط، چهار مهتابی طبقه فوقانی، سه ایوان و یک گلدسته معظم، ساعتی رفیع و بیش از ۴۵ حجره و چند دهلیز جمعاً ۸۰۷۵ متر مربع مساحت دارد. پس از انقراض صفویه با رکودی که گریبانگیر وضع اقتصادی کشورمان شده بود کاشیکاری و بطور کلی مسجد سازی دچار وقفه محسوسی شد. بنابراین

اگر بگوئیم مرحوم سید با آغاز ساختمان مسجد سید بار دیگر احداث مسجد در ایران را رونقی تازه بخشید سخنی به گزاف نگفته ایم. سردر شمالی مسجد که ورودی اصلی به حساب می آید دری رفیع با دو سکو از سنگ پارسی است که طرفین آن تزئیناتی از کاشی ۷ رنگ و گل و بوته و کتیبه هائی به خط ثلث جای گرفته اند. این کتیبه ها شامل آیاتی از قرآن کریم است.

سردر جنوب غربی که آن نیز یک ورودی رفیع است با کاشیهای ۷ رنگ و کتیبه ها و اسپرهای مکتوب تزئین شده است. کتیبه های این سردر به خط محمد باقر شیرازی خوشنویس بزرگ عصر قاجار کتابت شده است. سردر جنوب شرقی با جلوخانی وسیع همچون نگینی در کوچه می درخشد. در اسپرهای طرفین این سردر اشعاری به خط نستعلیق بسیار زیبا در مدح مرحوم سید به چشم می خورد مسجد سید از نوع مساجد چهار ایوانی است که ایوان شمالی با کاشیهای ۷ رنگ و گل و بوته اسلیمی تزئین شده است.

ایوان جنوبی جلوی شبستان زیر گنبد قرار دارد. ایوان های شرق و غرب در جلو شبستان زمستانی مسجد واقع شده اند. در دو طرف شرق و غرب چهار مهتابی ساخته شده اند. در اطراف ایوان ها حجراتی برای سکونت طلاب علوم دینی ساخته شده اند. در اسپرهای اطراف مهتابی ها با خط بنائی عبارات و اشعاری نوشته اند ساعت بزرگ مسجد که در اصفهان شهرت دارد در بالای ایوان جنوبی قرار گرفته است. در شمال شرقی مسجد آرامگاه حجت الاسلام واقع شده که بقعه و رواقی مقابل آن است.

داخل این بقعه و رواق با تزئینات کاشیکاری و گچبری آراسته شده است. در بالای سردر ورودی بقعه تاریخ فوت مرحوم حجت الاسلام با خط ثلث نوشته شده است. مسجد سید اصفهان به دلیل وجود تزئینات بسیار جالب گل و بوته و اسلیمی و وجود خط بنائی و دیگر خطوط از استادان نامدار عصر قاجار در عداد یکی از شاهکارهای معماری عصر قاجار قرار دارد که در گوشه گوشه آن شگردهای جالب معماری و تزئینات بسیار عالی خود نمایی می کند.

مسجد آقا نور

در محله دردشت اصفهان مسجدی قرار دارد که طبق سنتهای معماری ایران به صورت ۴ ایوانه طراحی شده است. ورودیهای مسجد آقا نور در ضلع شمالی و شرقی مسجد قرار گرفته که توسط کوچه های اطراف به بازار دردشت و محله ای به همین نام مربوط می شود. بانی مسجد «نور الدین محمد اصفهانی» از افراد خیّر و نیکوکار است که ساختمان مسجد را در زمان سلطنت شاه عباس اول شروع کرده است اما در اولین سال سلطنت شاه صفی به اتمام رسیده است. کتیبه سردر مسجد که به خط محمد رضا امامی و تاریخ ۱۰۳۹ هجری قمری است بیانگر همین مطلب است.

کتیبه ای که در ایوان جنوبی مسجد وجود دارد به خط ثلث سفید بر زمینه کاشی لاجوردی مورخ به سال ۱۲۵۸ هجری زمان محمد شاه قاجار است. خطاط این کتیبه محمد باقر شیرازی است در اشکال مربع شکلی که در داخل این ایوان وجود دارد با خطوط بنایی ساده لاجوردی بر زمینه آجری و خط بنائی حنائی بر زمینه فیروزه ای، آیات قرآنی نوشته شده است. در ایوان شرقی مسجد

نیز با خط نستعلیق به رنگ زرد بر زمینه کاشی خشت لاجوردی اشعاری نوشته شده است. مصراع آخر اشعار ماده تاریخی است که سال ۱۰۳۴ را نشان می دهد. یکی از نفایس مسجد آقا نور شبستان زیبا و جالب آن است. نور این شبستان بوسیله قطعاتی از سنگ مرمر شفاف تأمین می شود ستونهای شبستان مسجد نیز بسیار جالب توجه هستند. بر طرفین محراب این شبستان با خط بنائی مشکی ساده بر زمینه زرد عبارات مذهبی نوشته شده است سردر خارجی این شبستان نیز با کاشی گره و خطوط بنائی تزئین شده است.

این شبستان در قرن سیزدهم به مسجد الحاق شده است. سردر شمالی مسجد آقا نور کتیبه ای دارد که به خط ثلث سفید بر زمینه کاشی خشت لاجوردی به وسیله محمد باقر شیرازی کتابت شده است. مضمون این کتیبه آیات قرآن مجید است. مسجد آقا نور در جنگ تحمیلی آسیب های بسیاری دید که به شیوه اول بازسازی شد.

مسجد رکن الملک

یکی از بناهای مشهور اصفهان که در اوائل قرن چهاردهم هجری ساخته شده مجموعه مسجد رکن الملك است. این اثر نفیس و جالب که در ابتدای تخت فولاد واقع شده است از بناهای حاج میرزا سلیمان خان رکن الملك شیرازی است. با توجه به منابع و مآخذ موجود در مورد این مجموعه و همچنین ماده تاریخ هایی که در کتیبه های مسجد و مدرسه آمده این نکته مشخص می گردد که این بنا در سال ۱۳۲۱ هجری قمری بنا گردیده است. کتیبه سردر مسجد و مدرسه که به وسیله محمد تقی فرزند محمد ابراهیم اصفهانی نوشته شده با خط ثلث بر زمینه

کاشی خشت لاجوردی آیات قرآنی را کتابت کرده است. بر هلال سردر اشعاری با خط نستعلیق سفید بر زمینه کاشی خشت لاجوردی رنگ نوشته شده است. در این اشعار علاوه بر آن که به نام سلیمان خان اشاره شد در مصراع آخر ماده تاریخ اتمام بنا را که سال ۱۳۲۱ هجری قمری است ذکر شده است. این سردر به حیاط کوچکی متصل می شود که آب انبار معروف مسجد در این قسمت قرار دارد. لوح سنگی که بر دیوار آب انبار نصب شده با خط نستعلیق برجسته بر سنگ مرمر، طی اشعاری ماده تاریخ ساخت آب انبار را که سال ۱۳۲۵ هجری قمری است بیان می دارد. کتیبه ای که در داخل سردر مسجد و مدرسه است به خط ثلث سفید بر زمینه کاشی خشت لاجوردی رنگ تاریخ ۱۳۲۰ و نام سید هاشم طوبی را بر خود دارد. در طرفین در ورودی مسجد در کنار اتاقی که آرامگاه او در آن قرار دارد دو تصویر رکن الملک بر کاشی نقش شده است. اشعاری به خط نستعلیق لاجوردی بر زمینه کاشی خشت سفید در اطراف تصویر نوشته شده است. تاریخ این نوشته ۱۳۲۴ هجری قمری است و نویسنده آن میرزا عبد الجواد می باشد. اشعار فارسی سردر مسجد که آن نیز به خط نستعلیق بر زمینه کاشی لاجوردی است از سرودهای طرب شاعر مشهور عصر قاجار است. در قسمت نمای خارجی ایوان جنوبی مسجد با خط ثلث بر زمینه کاشی خشت لاجوردی آیات قرآن کریم به خط محمد باقر شیرازی است و تاریخ آن نیز ۱۲۵۷ هجری قمری است. در طرفین ایوان اشعاری از رکن الملک

به خط نستعلیق سفید بر زمین کاشی خشت زرد رنگ نوشته شده است. کاشی کاری ایوان در سالهای بعد انجام شده و تاریخ آن ۱۳۷۹ هجری قمری است. در اطراف صحن مسجد نیز اشعاری از رکن الملک با خط نستعلیق سفید بر زمینه کاشی خشت لاجوردی رنگ نوشته شده است. نویسنده این اشعار طرب بن همای شیرازی و تاریخ آن ۱۳۲۴ هجری قمری است. در اطراف ایوان جنوبی مسجد اشعاری به خط سفید بر زمینه کاشی لاجوردی به تاریخ ۱۳۱۹ هجری قمری نوشته شده است سراینده این اشعار شاعری به نام ادیب است در اطراف گنبد زیبای مسجد رکن الملک نیز کتیبه زیبایی وجود دارد که آیات قرآن مجید نوشته شده است. تاریخ این کتیبه ۱۳۲۳ هجری قمری است خطوط داخلی محراب نیز نستعلیق سفید بر زمینه کاشی لاجوردی است و خط ثلث مشکی بر زمینه کاشی خشت زرد و ثلث زرد است. در اطراف نمای خارجی گنبد به خط ثلث سفید بر زمینه کاشی خشت لاجوردی رنگ آیاتی از قرآن به همراه اشعاری به زبان عربی نوشته شده است. تاریخ این کتیبه ۱۳۲۲ هجری قمری است. مسجد رکن الملک شبستان مسقف زیبایی دارد بر کتیبه این شبستان علاوه بر آیات قرآن که به خط ثلث سفید بر زمینه کاشی لاجوردی رنگ نوشته شده اشعاری نیز با خط نستعلیق سفید بر زمینه کاشی لاجوردی به چشم می خورد که تاریخ آن ۱۳۱۸ و سراینده آن اشعار ادیب است. در داخل آرامگاه رکن الملک که کاشی کاری آن در حدود ۵۰ سال پیش انجام شده است اشعاری به خط نستعلیق سفید بر زمینه کاشی لاجوردی رنگ

نوشته شـده است که اثر طبع رکن الملك است. تاریـخ این کتیبه ۱۳۲۸ هجری شمسـی است. مسـجد رکن الملك اصفهان به لحـاظ در بر داشـتن نمونه های بـدیع و جالب معماری دوران قاجار و همچنین وجود خط ثلث و نسـتعلیق متعلق به اسـتادان آن روزگار از اهمیت ویژه ای برخوردار است.

مسجد حاج محمد جعفر آباده ای

یکی از آثار بسـیار نفیس و مهم دوران قاجار در اصفهان، مسجد حاج محمد جعفر آباده ای است. این مسجد که یادگار حاج محمـد جعفر آباده ای روحانی برجسـته عصـر قاجار است از لحاظ اسـتحکام و تزئینات کاشـیکاری از نوع گره کاری در عداد آثـار شـاخص اصـفهان به شـمار می رود. این مسـجد در محله دردشت اصـفهان واقع است که از لحاظ ارتباطات محلی دارای موقعیت ممتاز و بی نظیری است زیرا علاوه بر بازار مجاور به وسـیله کوچه های موجود و با اغلب واحـدهای اطراف مرتبط می گردد. این بنای بی نظیر به وسـیله دو درب در جبهه های شـمال و شرق با کوچه شمالی و بازار شرقی ارتباط دارد. کتیبه سردر شرقی مسجد به خط ثلث سفید بر زمینه کاشی خشت لاجوردی شامل آیات قرآنی است. تاریخ کتابت این کتیبه ۱۲۹۶ هجری قمری است.

در هلالـل ایوان شـمالی و اطراف آن نیز کتیبه ای به خط ثلث و تاریـخ ۱۲۸۰ هجری قمری به چشم می خـورد. در ایوان غربی کتیبه ای است که در سالهای اخیر کاشیکاری شده و آیات قرآن با تاریخ ۱۳۶۸ هجری قمری کتابت شده است. در ایوان های طرفین ایوان غربی و در طاق راهروهای ایوان شمالی مسجد خطوط بنائی بسیار زیبائی نوشته شده که مضمون آنها

عبارات مذهبی است. منبر نفیس این مسجد با رسم های هندسی توپر و آلت و لغت های چوبی رنگین تزئین شده و هر بیننده ای را به اعجاب و تحسین وا می دارد. شبستان زمستانی مسجد که در ضلع غربی ساختمان واقع شده است با کاشی و آجر معقلی و طرحهای هندسی بر نفاست و عظمت مسجد می افزاید. محراب اصلی مسجد حاج محمد جعفر که با کاشیهای ۷ رنگ خشتی تزئین یافته شباهتی تام با کاشی های مسجد سید دارد. به طوریکه بسیاری از محققین و کارشناسان عقیده دارند استاد کار هر دو مسجد یکی بوده است. مسجد حاج محمد جعفر آباده ای در جنگ تحمیلی مورد اصابت موشک قرار گرفت و آسیب بسیار دید که به شیوه اول بازسازی شد.

مسجد ذوالفقار

در بازار اصفهان مسجد کوچکی واقع شده که به نام ذوالفقار خوانده می شود این مسجد در محله نیماورد قرار دارد که در زمان صفویه یکی از محلات آباد و پرجمعیت اصفهان بود. این مسجد در زمان سلطنت شاه طهماسب صفوی دومین حکمران این سلسله شناخته شده است. کتیبه ای که به خط ثلث با کاشی سفید معرّق بر زمینه لاجوردی بر سر در مسجد نوشته شده به نام شاه طهماسب و ذوالفقار که اسم مسجد است اشاره کرده و تاریخ آن نیز ۹۵۰ هجری قمری است. خطاط این کتیبه محمد سیاوش است. در این کتیبه نام شیخ محمد صفی که بانی مسجد بوده است نیز آمده است. بر در قدیمی مسجد ذوالفقار به خط ثلث برجسته اشعاری در مدح و ستایش حضرت رسول صلی الله علیه و آله و حضرت علی

ابن ابیطالب علیه السلام منقور است. بر بالای کتیبه سردر مسجد لوح سنگی سیاه رنگی نصب شده که با خط ثلث برجسته عباراتی بر روی آن نوشته شده است. مفاد این عبارت حاکی از این مطالب است که در سال ۱۱۰۹ هجری قمری موقوفاتی برای این مسجد تعیین کرده اند کاتب این لوح محمد نصر بوده است. لوح بزرگتری که آن نیز به رنگ سیاه است در ایوان جنوبی نصب شده است. تاریخ این لوح ۱۰۳۷ هجری قمری آخرین سال سلطنت شاه عباس اول است و مفاد آن بخشودگی مالیات برخی اصناف می باشد. با توجه به منابع و مآخذ موجود مجموعه بناهایی که به نام ذوالفقار نامیده می شوند علاوه بر این مسجد حمام و مدرسه نیز بوده است. شاردن فرانسوی علت نامگذاری این مجموعه را ارادت بانی آن به حضرت علی ابن ابیطالب علیه السلام نوشته شده است. مسجد و مدرسه و حمام ذوالفقار هنگامی که در اصفهان ساخته شد که هنوز این شهر پایتخت نشده بود. این نکته بیانگر این مطلب است که شهر اصفهان حتی در زمانی که مرکز حکومت نیز نبود مهم و آباد بود و حکّام و امراء و بزرگان کشور به آن توجه مخصوص داشتند.

مسجد علی

در جوار مقبره هارون ولایت، مسجدی قرار گرفته که در زمان شاه اسماعیل اول صفوی به سال ۹۲۹ هجری قمری ساخته شده است. این بنای باشکوه و زیبا از نظر هماهنگی در ابعاد و اندازه ها و نیز از لحاظ آراستگی نمای سر در در عداد یکی از شاهکارهای عصر صفوی است. مسجد علی در محل مسجدی ساخته شده که متعلق به

عصر سلجوقی بوده و در عصر صفوی تخریب شده است. اما مناره قدیمی آن که حدود ۴۰ متر ارتفاع دارد و با کتیبه ای کوفی و کاشی تزئین شده باقی مانده است.

مسجد علی به شکل ۴ ایوانی ساخته شده و ایوان جنوبی آن از ایوان های دیگر بزرگتر است در پشت این ایوان شبستان گنبد دار قرار دارد. گنبد مسجد علی از داخل با مقرنس های گچی تزئین شده و کتیبه ای به خط ثلث شامل آیاتی از قرآن کریم و تاریخ ۹۲۹ هجری قمری بر گردن گنبد نوشته شده است. خارج گنبد نیز با کاشیکاری تزئین شده است. کتیبه سردر به خط ثلث و با کاشیهای معرّق سفید بر زمینه آبی با خط شمس الدین تبریزی شامل آیاتی از قرآن کریم و نام شاه اسماعیل صفوی و بانی مسجد میرزا شاه حسین اصفهانی می باشد.

مسجد علی از نظر معماری و تزئینات و مقرنس های گچی داخل گنبد و کاشیکاری آن در ردیف مساجد بسیار مهم دوران صفوی به شمار می رود.

مسجد صفا

در محله شهشهان در مجاورت بقعه شهشهان مسجد زیبایی وجود دارد که به مسجد صفا معروف است این مسجد در زمان قاجار ساخته شده و بانی آن سید محمد گلستانه است. این مطلب را کتیبه ای مشخص می کند که بر سر در مسجد به خط ثلث سفید بر زمینه کاشی خشت لاجوردی نوشته شده است. این کتیبه تاریخ ۱۲۹۰ و نام محمد علی بن محمد باقر گلستانه را برخود دارد. کاتب این کتیبه محمد تقی بن ابراهیم است در بالای در ورودی مسجد صفا علاوه بر عباراتی که به

خط ثلث نوشته شده، اشعار و عباراتی نیز به زبان فارسی و با خط نستعلیق مشکی بر زمینه کاشی خشت زرد رنگ با تاریخ ۱۲۸۹ نوشته شده است. در ایوان جنوبی مسجد، سوره اخلاص با خط بنائی مشکی بر زمینه آجری و تاریخ ۱۲۹۱ نوشته شده است. بر سنگاب زیبای مسجد نیز اشعاری به زبان فارسی و تاریخ ۱۲۹۰ هجری حجّاری شده است. بر دو لنگه در شبستان مسجد عباراتی با تاریخ ۱۲۸۹ هجری آمده است. در محراب نیز نام محمد علی گلستانه و تاریخ ۱۲۹۰ به خط ثلث سفید معرّق بر زمینه کاشی لاجوردی همراه با آیات قرآن مجید به چشم می خورد.

در اطراف این محراب عبارات مذهبی و آیات قرآنی با خط بنائی سه رگی و نام عبدالرحیم بن علی اصغر نوشته شده است.

مسجد خان

یکی دیگر از آثار جالب دوران صفوی مسجد خان است که در زمان شاه سلیمان صفوی به سال ۱۰۹۰ هجری قمری ساخته شده است. علت اینکه به نام خان نامیده می شود این است که بانی و سازنده آن شیخ علیخان زنگنه از صاحب منصبان آن روزگار بود. این مسجد نسبت به سایر آثار صفویه کاشیکاری کمتری دارد اما به لحاظ تزئینات آجری از آثار مهم و جالب آن عصر به شمار می رود. کتیبه ایوان شمالی مسجد خان به خط ثلث سفید بر زمینه کاشیکاری لاجوردی به تاریخ ۱۰۹۰ است که خطاط آن عباس مولوی است. در این کتیبه نام شاه سلیمان و شیخ علیخان آمده است. در ایوان جنوبی نیز کتیبه ای است که تاریخ آن ۱۰۹۰ هجری و خطاط آن محسن امامی است. در

این کتیبه طولانی که سراسر آن عبارات و اصطلاحات منشیانه آن عصر است به نام شاه سلیمان و شیخ علی خان اشاره شده است.

مسجد رحیم خان

یکی از بناهای جالب و نفیس اصفهان مسجد رحیم خان است. ساختمان این اثر جالب که در محله نو خواجو واقع شده است در سال ۱۲۹۰ هجری قمری شروع شد و در سال ۱۳۰۴ هجری قمری به پایان رسید شیوه معماری و خطوط و تزئینات مسجد رحیم خان شباهت بسیاری با مسجد سید دارد. بطوریکه که بسیاری از کارشناسان و محققین نوشته اند برخی از کتیبه های این مسجد از کتیبه های مسجد سید گرده برداری شده است. به هر حال علت نامگذاری این مسجد به رحیم خان این است که این بنا به وسیله محمد رحیم خان که در آن روزگار بیگلر بیگی اصفهان بود به پایان رسید. بانی اولیه مسجد رحیم خان، میر سید حسن مجتهد اصفهانی است که چون قبل از اتمام بنا درگذشت، بقیه امور را محمد رحیم خان و پس از مرگ وی نیز برادرانش انجام دادند. کتیبه سردر شرقی مسجد رحیم خان به خط ثلث سفید بر زمینه کاشی خشت لاجوردی است که در سال ۱۳۰۱ کتابت شده و در آن به نام ناصرالدین شاه و ظل السلطان و محمد رحیم خان و برادران او محمد کریم خان و محمد حسین خان اشاره شده است. در ایوان جنوبی مسجد قسمت نمای خارجی کتیبه ای است که با خط ثلث سفید بر زمینه کاشی خشت لاجوردی آیات قرآن کریم نوشته شده است. خطاط این کتیبه محمد باقر شیرازی و تاریخ آن ۱۳۰۴ هجری قمری است

بر طرفین همین ایوان اشعاری با خط نستعلیق سفید بر زمینه کاشی خشت لاجوردی نوشته شده که در طی آن معمار مسجد به نام استاد آقا جوئی و نویسنده آن به نام حسن خان معرفی شده است تاریخ این کتیبه نیز ۱۳۰۴ هجری قمری است. محراب زیبای مسجد رحیم خان با کاشی تزئین شده و کتیبه هائی نیز دارد. اطراف محراب با خط ثلث سفید بر زمینه کاشی خشت لاجوردی آیات قرآن کریم نوشته شده است. تاریخ این کتیبه ۱۳۰۴ هجری قمری است. مسجد رحیم خان سنگاب نفیس و یکپارچه ای دارد که با خط نستعلیق برجسته اشعاری با تاریخ ۱۲۹۹ هجری قمری بر آن نوشته شده است. در ضلع شمالی مسجد شبستان بزرگ و با شکوه آن قرار دارد که کاشیکاری آن در سال ۱۳۷۸ هجری قمری انجام شده است زیرا شبستان مسجد و گنبد و داخل آن به علت درگذشت بانی آن کاشیکاری نشده بود. در سردر شمالی مسجد نیز به خط ثلث سفید بر زمینه کاشی خشت لاجوردی رنگ آیات قرآن کریم کتابت شده است. مقبره مرحوم میر سید حسن مدرس که بانی اولیه مسجد بوده است نیز در این مسجد قرار دارد.

مسجد ایلچی

یکی از آثار بسیار زیبا و نفیس که در زمان شاه سلیمان صفوی ساخته شده است، مسجد ایلچی است. این مسجد که در محله احمد آباد واقع شده است به لحاظ وجود خطوط بنائی بسیار زیبا و تزئینات پرکار از بناهای مشهور دوران صفویه است. علت نامگذاری این مسجد به ایلچی این است که دختر نیکوکار یکی از صاحب منصبان شاه سلیمان به نام حکیم نظام الدین محمد

که به ایلچی ملقب بوده است این مسجد را ساخته است. کتیبه ای که در سردر مسجد است و با خط ثلث محسن امامی است مؤید این مطلب است. تاریخ این کتیبه ۱۰۹۷ هجری قمری است. در بالای سکوهای مسجد و همچنین در داخل مقرنس های سردر مسجد ایلچی خطوط بنائی به چشم می خورد که در آنها استاد سازنده مسجد به نام محمد علی بن استاد علی بیک معرفی شده است. در ایوان بزرگ جنوبی مسجد و در اطراف محراب هم خطوط بنائی زیبایی وجود دارد که تاریخ آن ۱۰۹۳ هجری است اما بر کتیبه داخل محراب با خط ثلث سفید بر زمینه کاشی لاجوردی آیات قرآن با تاریخ ۱۰۹۴ هجری و به امضاء محمد حسن امامی نوشته شده است. در ایوان کوچک مسجد محراب بسیار زیبایی است که با خط ثلث سفید بر زمینه کاشی لاجوردی رنگ آیه ۴۵ سوره عنکبوت بر آن نوشته شده است. در حال حاضر این مسجد با یک صحن کوچک و یک ساختمان و محراب زیبا در عداد یکی از آثار بسیار جالب عصر صفوی است که در آن زمان به وسیله افراد خیر و نیکوکار ساخته شده است. آنچه این مسجد کوچک را مورد توجه پژوهشگران و محققین قرار داده وجود خطوط بنائی زیبایی است که به وسیله استادان این هنر در گوشه گوشه این عمارت به چشم می خورد.

مسجد مقصود بیک

یکی از مساجد بسیار زیبا و جالب اصفهان مسجد مقصود بیک است. این مسجد که در شمال شرقی میدان نقش جهان قرار دارد در بین مردم به مسجد ظلمات نیز معروف است. علت اینکه آن را

به این نام نیز می خوانند این است که در محله ای که در آن روزگار تکیه ظلمات نامیده می شد واقع شده است. مقصود بیک که در زمان شاه عباس اول ناظر کل بوده است این مسجد را به پیروی از دیگر بزرگانی همچون الله وردی خان که آثاری در اصفهان به وجود آورده اند ساخته است. آندره گدار این مسجد را متعلق به «... بهترین دوره ساختمانهای شاه عباس که تزئینات و خط و کتیبه های عالی و شیوا هستند...» میداند. کتیبه سردر این مسجد که مورخ به سال ۱۰۱۰ هجری قمری است به خط ثلث با کاشی سفید معرق بر زمینه لاجوردی به قلم جعفر علی امامی است. در این کتیبه به نام شاه عباس اول و مقصود بیک ناظر اشاره شده است. شبستان جنوبی مسجد مقصود بیک دارای تزئینات کاشیکاری معرق است. محراب بسیار زیبا و نفیس آن کتیبه ای دارد که با خط ثلث سفید معرق بر زمینه کاشی لاجوردی مورخ ۱۰۱۱ هجری است. در این کتیبه که به خط محمد رضا امامی است به نام شاه عباس اول و مقصود بیک اشاره شده است. در مشرق حیاط مسجد آرامگاه خوشنویس بزرگ روزگار صفویان مرحوم میر عماد حسنی قزوینی واقع شده که مردم اصفهان برای او احترامی خاص قائل هستند میر عماد از خوشنویسان بی نظیری است که بسیاری از محققین او را آبروی دولت صفویه لقب داده اند. قبر این هنرمند مشهور فاقد کتیبه است اما در آرامگاه او قطعه سنگ مرمری به طور عمودی بر دیوار نصب شده است. که با خط ثلث و نستعلیق برجسته اشعاری به

زبـان فارسـی و صـلوات بر چهارده معصوم نوشـته شـده است. مسـجد مقصود بیک به لحاظ کاشـیکاری بسـیار زیبا و مجلل از بناهای مشهور عصر صفوی است.

مسجد علیقلی آقا

در محله بید آباد نزدیک چهار سوی قدیمی مجموعه بناهایی وجود دارد که به نام علیقلی آقا مشهور است. علیقلی آقا یکی از خواجه سرایان نیکوکار زمان شاه سلطان حسین صفوی بود که در زمان حیات، مسجد و بازار و سرا و چهار سوی زیبایی به نام خود ساخت. در جلو مسجد علیقلی آقا مادی فدن یا فدا عبور می کند و سردر مسجد به طرف مغرب است. مسجد صحن نسبتاً کوچک و زیبایی دارد و شبستان آن با کاشیهایی از نوع گره کاری تزئین شده است. کتیبه سردر به خط ثلث قهوه ای رنگ به خط علی نقی امامی و تاریخ ۱۱۲۲ هجری قمری است. در این کتیبه به نام شاه سلطان حسین و علیقلی آقا اشاره شـده است. شبسـتان زیبا و نفیس مسـجد در شـرق حیاط قرار دارد و بر کتیبه آن با خط نسـتعلیق سـفید بر زمینه کاشـی لاجوردی اشـعاری نوشـته شـده است. مفـاد این اشـعار حـاکی از این است که شبسـتان در سال ۱۲۹۷ هجری قمری زمان سـلطنت ناصـرالدین شاه قاجـار به مسـجد الحاق شـده است. خطاط این کتیبه عبـدالجواد و اسـتاد کاشـیکار آن محمـد اسـماعیل است. در جنوب ایوان محراب زیبـایی است که ازاره آن سـنگ مرمر و دیوارهـای بالا با کاشـیکاری معرق تزئین شـده است. مسـجد علیقلی آقا یکی دیگر از آثـار نفیس اواخر عصـر صـفوی است که به همت و پـایمردی افراد نیکوکـار سـاخته شـده است. این مسـجد به لحاظ وجود

خطوط زیبای ثلث و نستعلیق مربوط به عصر صفویه و قاجار و کاشیکاری نفیس یکی از بناهای ارزشمند اصفهان به شمار می رود. در مقابل مسجد حمام علیقلی آقا واقع شده که قسمت اعظم آن ویران گردیده و مقداری از کاشیهای نفیس آن به کاخ چهلستون انتقال یافته است.

مسجد مصری

در محله جوباره مسجد کوچکی قرار دارد که در سال ۱۰۶۱ هجری قمری در زمان سلطنت شاه عباس دوم ساخته شده است. علت نامگذاری مسجد به مصری این است که بانی مسجد شخصی به نام حاجی میرزا خان بوده که به تاجر مصری معروف بوده است. کتیبه ای که بر یک لوح سنگ مرمر در داخل مسجد است بیانگر این مطلب است. بر این لوحه که نویسنده آن محمد رضا امامی است که با خط نستعلیق برجسته اشعاری نوشته شده که مصراع آخر آن تاریخ ۱۰۶۱ هجری قمری را نشان می دهد. سردر ورودی که جدیدتر است دارای تاریخ ۱۱۱۶ هجری قمری است. کتیبه این سردر با خط ثلث سفید بر زمینه کاشی خشت لاجوردی به قلم جعفر بن عبدالله است. مسجد مصری دارای ۲ سنگاب نفیس و زیبا است. یکی از آنها در خارج از مسجد و روبروی سردر آن واقع شده است. بر این سنگاب با خط ثلث برجسته بر سنگ سیاه نام واقف آن و تاریخ ۱۲۰۰ هجری قمری نوشته شده است. در داخل مسجد نیز سنگابی است که بر کتیبه آن به خط نستعلیق برجسته عباراتی در مورد نگهداری سنگاب و تاریخ ۱۲۴۳ هجری نوشته شده است.

قطبیه

در خیابان طالقانی امروز مسجدی قرار دارد که با توجه به کتیبه سردر آن در زمان سلطنت شاه طهماسب صفوی ساخته شده است. این کتیبه در حال حاضر در کاخ چهلستون نگهداری می شود و به همراه سردر در مجاورت یکی از دیوارهای این کاخ نصب شده است. توضیح اینکه در حدود ۵۰ سال پیش که خیابان طالقانی امروز که در آن زمان

خیابان خوش و بعد از آن شاه نامیده می شد تعریض می شد این سردر در معرض نابودی قرار گرفت بنابراین سردر عیناً به کاخ چهلستون منتقل شد و امروز بازدید کنندگان از کاخ چهلستون این سردر زیبا و کتیبه آن را نیز مشاهده می کنند. به هر حال کتیبه سردر که به خط ثلث با کاشی سفید معرق بر زمینه لاجوردی با خط ابوسعید امامی نوشته شد تاریخ ۹۰۵ هجری قمری را بر خود دارد. به موجب مفاد این کتیبه و تحقیقات پژوهشگران بانی و سازنده این مسجد قطب الدین علی باب الدشتی بوده است. مسجد قطبیه صحن کوچکی دارد و به دلیل تعریض خیابان از در ورودی مسجد مستقیماً به شبستان گنبد دار وارد می شویم. این شبستان دارای ۴ صفه است که قبری در صفه شمالی قرار دارد. اگر چه کتیبه ای که بر سنگ سیاه قبر نوشته شده صاحب قبر را شخص دیگری می داند اما مردم اصفهان آن را متعلق به قطب الدین باب الدشتی می دانند و زیارت می کنند. در صحن مسجد سنگابی قرار دارد که اشعاری به خط نستعلیق برجسته بر آن نوشته شده است. مفاد این اشعار حاکی از این است که این سنگاب در سال ۱۳۰۷ هجری قمری به هنگام سلطنت ناصر الدین شاه قاجار نصب شده است. با آنکه این مسجد تغییرات بسیاری کرده و کاشیهای آن لطمات فراوان دیده اند اما هنوز هم بسیار زیبا هستند چرا که به قول یکی از پژوهشگران خارجی «... این کاشی ها دارای ویژگیهای عصری هستند که زیباترین کتابهای دارای تذهیب و حواشی ایران به وجود آمده

است...»

مسجد لنبان

مسجد لنبان از مساجد زیبای اصفهان است که در محله قدیمی لنبان واقع شده است. این مسجد در زمان شاه سلیمان صفوی بر خرابه های مسجدی بنا شده که در قرن هشتم احداث شده بود. خطوط باقیمانده بر دو لوح کاشی به خط ثلث سفید بر زمینه لاجوردی رنگ و قلم محمد رضا امامی نوشته شده است. تاریخ این کتیبه سال ۱۰۸۰ هجری قمری است. مردم اصفهان برای مسجد لنبان احترام خاصی قائل هستند و عقیده دارند حضرت امام حسن علیه السلام در این مسجد نماز گزارده اند. بر بالای در ورودی مسجد به خط نستعلیق سفید بر زمینه کاشی لاجوردی اشعاری نوشته شده که نویسنده محمد رضا امامی و تاریخ آن ۱۰۸۰ هجری قمری است. مفاد این کتیبه از تعمیرات مسجد در زمان شاه سلیمان صفوی حکایت می کند.

کتیبه سردر مسجد لنبان در قرن سیزدهم هجری به مسجد اضافه شد و تاریخ آن ۱۲۵۶ هجری قمری است نویسنده این کتیبه محمد باقر شیرازی است که به خط ثلث بر زمینه کاشی لاجوردی آیات قرآنی را کتابت کرده است.

مسجد آقا میرزا محمدباقر سوقی

این بنا در محله چهارسو واقع گردیده و در اواخر قرن ۱۳ هجری ظاهراً توسط آقامیرزا محمدباقر چهار سوقی –از اعاظم فقها– ساخته شده است.

مسجد آقامیرزا محمد هاشم

این بنا در محله چهار سوی شیرازیهای اصفهان واقع گردیده و از بناهای دوره قاجار است.

مسجد بابا سوخته

این بنا در اواخر قرن ۱۳ در منتهی الیه شمالی محله جویباره و کنار باغ قوشخانه واقع بوده که اکنون تنها تک مناری زیبا و باشکوه باقی مانده است. از این مسجد در منابع تاریخی با عنوان مسجد باباسوخته، مسجد عمر و مسجد سلطان ابو سعید بهادرخان یاد کرده اند.

مسجد باغ حاجی

این بنا در نزدیکی باغ حاجی (باغ همایون) در کوچه باغ حاجی واقع گردیده و مسجد کوچکی از آثار دوره صفویه است که وجه تسمیه آن نزدیکی به باغ حاجی است.

مسجد بزرگ ساروتقی

این بنا در فاصله بین بازار مقصود بیک و بازارچه حسن آباد در مجاورت امامزاده احمد واقع گردیده و در سال ۱۰۵۳ هجری توسط محمدتقی معروف به ساروتقی، صدر اعظم شاه صفی و شاه عباس دوم بهمراه بناهای دیگری ساخته شده است.

مسجد جارچی

این بنـا در بـازار بزرگ واقع گردیـده و در سال ۱۰۱۹ ه. ق. بوسـیله ملك السـلطان، جارچی باشـی شاه عباس اول بنا گردیـده است.

مسجد جامع ازیران

این بنا در دهکده ازیران در ۳۰ کیلوکتری شرق اصفهان و جنوب بستر زاینده رود واقع گردیده و از آثار دوره ایلخانی است.

مسجد جامع برسیان

این بنا در روسـتای برسـیان در ۴۲ کیلومتری شـرق اصـفهان و شـمال بستر زاینـده رود واقع گردیـده و از آثـار ارزشـمند دوره سلجوقی است که در دوره های بعد الحاقاتی بدان صورت گرفته است.

مسجد جامع جورجیر

این بنـا که از سـاخته هـای دوره آل بویه بوده روزگاری در محله باب الـدشت اصـفهان –در مکان فعلی مسـجد حکیم – قرار داشته که امروزه تنها بخشی از سردر آن باقی مانده است.

مسجد جامع خوزان (سده)

این بنا در محله خوزان سده–از توابع زرین شـهر اصـفهان – واقع گردیده و بنای اصـلی آن مربوط به دوره ایلخانی و حتی قبل از آن است که در دوره های بعد بازسازی و تزیین شده است.

مسجد جامع کاج

این بنا در ۲۴ کیلومتری اصفهان و شمال بستر زاینده رود واقع شده است و از آثار قرن ۸ ه. ق. محسوب میشود.

مسجد جویباره

در یکی از کوچه های محله جویباره (یهودیه) مسـجد محقر و ساده ای فاقد جنبه های هنری و تاریخی واقع شده که تنها سردر آن قـدیمی و دارای کتیبه و تزیینـات جـالبی بوده که در دوره اخیر به بـاغ چهلسـتون انتقـال یـافته و بر یکی از دیوارهای ضـلع جنوبی آن نصب شده است.

مسجد حاج سیدجواد

این بنا در محله چهار سوی اصفهان واقع گردیده و در سال ۱۳۲۵ ه. ق. توسط میرزا عطا ا... –فرزند آقا میرزا محمد باقر چهار سوقی –بنا شده است.

مسجد حاج محمد امید

این بنا در محله قصر منشی در مجاورت حمام قدیمی آن محله واقع گردیده و بر اساس کتیبه های موجود در سال ۱۱۲۹ه. ق. توسط شخصی بنام حاجی محمد امید ساخته شده و در سال ۱۳۰۸ ه. ق. تعمیراتی توسط رکن الملک شیرازی در آن صورت گرفته است.

مسجد حاج محمدمهدی

این بنا در محله خواجه کوچه درویشها واقع و بنای کوچکی است که بر اساس نوشته سر در آن در سال ۱۱۰۷ ه. ق. شخصی بنام حاجی محمدمهدی آن را بنا و املاکی بدان وقف کرده است.

مسجد حاج منوچهر

این بنا در محله خواجوی اصفهان واقع و مسجد کوچکی است که لوحی سنگی وقف نامه ای مورخ ۱۰۷۲ ه. ق. دارد. بر طبق این کتیبه شخصی بنام حاجی منوچهر در زمان شاه عباس اول این مسجد را احیا و املاکی را وقف آن کرده است.

مسجد حاج میرزا محمد صادق

این بنا در محله خواجو نزدیک چهار سوی آجری واقع گردیده و بر اساس کتیبه کاشیکاری سردر آن بین سالهای ۱۲۳۷ تا ۱۲۴۲ ه. ق. -زمان فتحعلی شاه قاجار-توسط حاج میرزا محمد صادق بنا گردیده است.

مسجد حاج یونس

این بنا در محله دردشت در بازارچه حمام قاضی و نزدیک فلکه شهشهان واقع گردیده و در سال ۱۰۷۳ ه. ق. توسط حاجی یونس-از خواجگان دربار شاه عباس دوم-ساخته شده است.

مسجد خلوت نشین (شیشه)

این بنا در کوچه مشهور به باغ قلندرها که مسجد حکیم را به بازار بزرگ اصفهان متصل میکند واقع گردیده و مسجد کوچکی است که صحن کوچک آنرا در دوره اخیر با طاق شیشه ای پوشانده اند. این مسجد در زمان شاه سلیمان صفوی توسط محمد قاسم زاهد-مشهور به خلوت نشین-بنا گردیده است.

مسجد دروازه حسن آباد

این بنا در ابتدای دروازه حسن آباد واقع گردیده و در زمان محمد شاه قاجار بوسیله مشهدی حسن سلمانی ساخته شده است.

مسجد دشتی

این بنا در ساحل جنوبی زاینده رود و ۱۸ کیلومتری شرق اصفهان واقع گردیده و متعلق به قرن ۸ هجری است که امروزه

بصورت نیمه ویران درآمده است.

مسجد سرخی (سفره چی)

این بنا در کوچه سرخی واقع گردیده و از بناهای دوره شاه عباس اول است که در سال ۱۰۱۴ ه. ق. توسط شخصی بنام خلف که سفره چی شاه عباس بود ساخته شده است.

مسجد سعید بن جبیر

این بنا در ضلع غربی صحن شمالی امامزاده درب امام اصفهان واقع گردیده و بنای اولیه آن به قرون اولیه هجری منسوب است.

مسجد سلیمان بیک

این بنا در محله دروازه نو و کوچه بازارچه خان واقع گردیده و مسجد کوچکی است که توسط سلیمان بیک-از کارگزاران دربار شاه عباس دوم-بنا شده است.

مسجد سین

این بنا در روستای سین ۶ کیلومتری شمال گز و ۲۴ کیلومتری شمال اصفهان واقع شده و از آثار دوره سلجوقی است که به موجب کتیبه تاریخی، در سال ۵۲۶ ساختمان منار و در سال ۵۲۹ هجری ساختمان مسجد به پایان رسیده است.

مسجد شعیا

این بنا در جوار مجموعه بناهای امامزاده اسماعیل، مشتمل بر بقعه امامزاده، گنبد خانه بزرگ، مرقد و مسجد شعیا و تأسیسات دیگر واقع گردیده و بر طبق منابع مکتوب اصل بنای آن مربوط به قرن اول هجری و بر طبق مدارک موجود معماری مربوط به دوره سلجوقی است.

مسجد ظلمات (مسجد مقصود بیک)

این بنا در کوچه تکیه ظلمات، منشعب از گوشه شمال شرقی میدان نقش جهان واقع گردیده و در دوره شاه عباس اول — ۱۰۱۰ ه. ق. — توسط مقصود بیک -ناظر شاه-ساخته شده است.

مسجد فتح

این بنا در محله قدیمی باب الدشت واقع گردیده و بنای کوچکی است که بر طبق کتیبه سردر آن بوسیله عالم ربانی ابوالفتوح محمد در سال ۹۸۷ ه. ق. بنا گردیده است.

مسجد کوچک ساروتقی

این بنا در چهار سوی بازار ساروتقی واقع گردیده و از ساخته های محمدتقی فرزند هدایت ا... تبریزی، صدر اعظم شاه صفی و شاه عباس دوم-مقتول ۱۰۵۵ ه. ق. — است.

مسجد گار

این بنا در روستای گار در ۲۲ کیلومتری شرق اصفهان و ساحل جنوبی زاینده رود واقع گردیده و امروز تنها مناره و بقایای بخشی از دیوارهای گنبد خانه مسجد بر جای مانده است. با توجه به مناره و کتیبه سلجوقی آن و همچنین بقایای کتیبه و تزییناتی از دروه ایلخانی میتوان گفت که اصل مسجد مربوط به دوره سلجوقی است که در دوره ایلخانی بازسازی شده و محراب و تزییناتی بدان الحاق گردیده است.

مسجد گز

این بنا در روستای گز در ۱۸ کیلومتری شمال اصفهان واقع و مناره و بنای اولیه آن از آثار دوره سلجوقی است که در دوره های بعد بطور گسترده مورد بازسازی قرار گرفته و بخشهایی بدان افزوده شده است.

مسجد محله نو

این بنا در خیابان طالقانی واقع گردیده از آثار جالب عهد صفویه است که در دوره های بعد تعمیرات و الحاقاتی بدان صورت گرفته است.

مسجد نمکی

این بنا در حدود میدان میر و کوچه نمکی واقع و بر طبق کتیبه تاریخی موجود در زمان شاه عباس دوم توسط حاجیه خانم، بنت میرزا احمد بیک نمکی بنا گردیده است.

مسجد نو

این بنا در بازار بزرگ اصفهان واقع گردیده و در سال ۱۳۰۵ هجری بوسیله حاج شیخ محمد باقر بن محمدتقی مسجد شاهی در هفت جریب ساخته شده است.

مسجد هفشویه

این بنا در روستای هفشویه از بلوک قهاب در شمالشرقی اصفهان بصورت ویرانه ای بر جا مانده است. بنای اولیه مسجد مربوط به دوره سلجوقی است که در دوره مغول بازسازی شده و تزییناتی در آن صورت گرفته است. اساس بنا با خشت ساخته شده و از آجر بصورت ساده و تزیینی در نمای خارجی استفاده شده است.

مدارس قدیمی

لیست اسامی مدارس قدیمی اصفهان

۱-مدرسه صدر، قاجاریه

۲-مدرسه بابا قاسم، قرن ۸ هجری

۳-مدرسه پا قلعه، قاجاریه

۴-مدرسه ترکها، آق قویونلو -صفویه

۵-مدرسه جده بزرگ، صفویه

۶-مدرسه جده کوچک، صفویه

۷-مدرسه چهار باغ (امام صادق)، صفویه

۸-مدرسه حاجی حسن، سلجوقی-صفویه

۹-مدرسه ثقه الاسلام، قاجاریه

۱۰-مدرسه دربکوشک

۱۱-مدرسه سلیمانیه، صفویه

۱۲-مدرسه شفیعیه، صفویه

۱۳-مدرسه شمس آباد، صفویه

۱۴-مدرسه صدر بازار، قاجاریه

۱۵-مدرسه کاسه گران، صفویه

۱۶-مدرسه ملا عبدا... ، صفویه

۱۷-مدرسه میرزا حسین، صفویه

۱۸-مدرسه میرزا مهدی، افشاریه

۱۹-مدرسه ناصری، صفویه-قاجاریه

۲۰–مدرسه نوریه، صفویه

۲۱–مدرسه نیم آورد، صفویه

۲۲–مدرسه هارونیه، قرن ۱۰ هجری (معماری ایران، محمد یوسف کیانی، جلد دوم)

مدرسه چهارباغ

مدرسه چهارباغ

معروف به:مـدرسه سـلطانی، مـدرسه مـادر شـاه، مـدرسه امـام جعفرصـادق علیه السـلام موقعیت: خیابـان چهارباغ عباسـی سال تاسیس: ۱۱۱۶ هجری (دوره شاه سلطان حسین صفوی)

آخرین بنای با شکوه عهد صفویه است که برای تدریس و تعلیم طلاب علوم دینی ساخته شده است. درختهای چنار کهنسال و نهر آبی که در آن جریان دارد بر زیبایی تزئینات نفیس کاشیکاری این بنا افزوده است.

قسمتهای دیدنی مدرسه

عبـارت است از:معماری و طرح زیبای کاشـیکاری گنبـد مـدرسه، درب مجلل تزئین شـده با طلا و نقره، محراب با شـکوه منبر یک پارچه مرمری، حجره مخصوص شاه سـلطان حسـین، کاشـیکاری بی نظیر مدخل مدرسه، خطوط نستعلیق کتیبه ها و پنجره هـای آلت بری شـده در ضـلع شـرقی خیابـان چهـار بـاغ بنای باشـکوه و نفیسـی است که می توان آن را آخرین بنای مهم و با عظمتی دانست که در عصر صفویان در اصفهان ساخته شد.

این مدرسه که «مدرسه سـلطانی» و «مدرسه مادر شاه» نیز نامیده می شده در زمان سـلطنت شاه سـلطان حسین آخرین حکمران سلسله صفوی احداث گردید. تاریخ شروع عمارت ۱۱۱۶ هجری قمری و سال اتمام آن ۱۱۲۶ هجری قمری است. هیچ یک از آثار موجود در اصـفهان به انـدازه مـدرسه چهار باغ، (کلکسـیون کاشـیکاری ایران) جهانگردان و سـیاحان و بازدید کنندگان خارجی را تحت تأثیر جاذبه های خود قرار نـداده است. این مطلب را نوشـته ها و خاطرات آنان تأیید می کند. بطوریکه برخی از آنها مدرسه را با عبارتی همچون سحر آمیز، جذاب و دلپذیر توصیف کرده اند.

از جمله این سـیاحان: اوژن فلانـدن، دیولافوا، کنت دوگوبینو هسـتند که مـدرسه چهـار بـاغ را شاهکار مسـلم معماری دوران صفوی

به حساب آورده اند. وجه تسمیه مدرسه به سلطانی به این علت است که در زمان شاه سلطان حسین ساخته شده و بدین جهت مدرسه چهار باغ نامیده می شود که در خیابان چهار باغ واقع شده است. و دلیل آنکه مدرسه مادر شاه گفته می شود این است که مادر شاه سلطان حسین چند کاروانسرا و بازار و سایر نهادهای اقتصادی را وقف بر آن کرده است. مدرسه چهار باغ به صورت چهار ایوانی است.

نمای خارجی عمارت شامل سردری رفیع و با شکوه و زیبا است هفده طاق نمای دو طبقه آجری در اطراف در ورودی خودنمایی می کنند. سردر ساختمان مزین به کاشیهای ریز و ظریف همراه با مقرنس های پر نقش و نگار و خطوط مختلف است که بخش ورودی بنا را تشکیل می دهد.

کتیبه سردر به خط نستعلیق سفید بر زمینه کاشی لاجوردی است که تاریخ ۱۱۱۲ را بر خود دارد و به وسیله عبدالرحیم جزایری کتابت شده است. دو دهانه سردر با کاشی های فیروزه ای تزئین شده و بر روی دو پایه سنگ مرمری، گلدانی به شکل بسیار زیبا قرار گرفته است در طرفین سر در دو سکوی مرمر بسیار نفیس و عالی وجود دارد. در اصلی مدرسه که با طلا و نقره تزئین شده نمونه بارز هنر زرگری و قلمزنی است که در دوران صفویه به نهایت تعالی و تکامل رسیده است. بر دو لنگه چپ و راست این در به خط نستعلیق بسیار زیبا و به صورت برجسته، اشعاری نوشته شده است. خطاط این اشعار محمد صالح اصفهانی خوشنویس برجسته آن عصر است. قسمت داخلی

مـدرسه شامـل هشتی، ورودی، حیـات داخلی، گنبـد، منـاره و اطاقهـاست. زیبـاترین قسـمت مـدرسه از نظر کاشـیکاری هشتی ورودی آن است. در وسط دالان مدرسه سنگاب نفیسی قرار دارد که صلوات بر چهارده معصوم با تاریخ ۱۱۱۰ هجری بر روی آن حجـاری شـده است. این سـنگاب شاهکـار هنر سنگتراشـی و خوشنویسـی است. ایوان هـا و حجره های صـحن چهار ایوانه مدرسه رو به باغی پر درخت قرار دارد که جویباری از میان آن می گذرد. این نهر به نام فرشادی است (در اصـفهان این گونه نهرهـا را مـادی می گوینـد). مـادی فرشادی شـعبه ای از زاینـده رود است. صـحن مـدرسه چهار باغ نمونه کامل یک معماری درون گرا و بومی به شـمار می رود. حجره هـایی که در دو طبقه و در فواصل ایوان های مـدرسه ساخته شـده که اختصاص به سکونت طلاب علوم دینی داشـته است. اکثر این حجره ها دارای نقشه یکسانی است که از یک اتاق نشـیمن در جلو و قسـمتی به صورت صـندوقخانه در عقب و قسـمتی به نـام بالاـ خانه تشـکیل می شود. در جلوی این حجره ها ایوان زیبا و خوش طرحی قرار دارد. در جبهه شـمالی مـدرسه، ایوان شـمالی با دهانه نسـبتاً عریض و ارتفاع زیاد قرار دارد. که در جبهه مقابل آن گنبد و مناره های ایوان جنوبی دیده می شود. کتیبه فوقانی داخل گنبد به خط عبدالرحیم جزایری خوش نویس عصر صفویه می باشد. تمامی سـطوح داخلی بنا به قطعات کوچکی تقسـیم می شود که با کاشی تزئین شده است. منبر دوازده پله مدرسه که یکپارچه از سنگ مرمر ساخته شده از بهترین نمونه های هنر حجاری

و سنگتراشـی آن روزگار است. در کنار این منبر، محراب نفیس و بسـیار زیبای مدرسه قرار دارد که کتیبه بالای محراب و منبر نیز به خط عبدالرحیم جزایری است. اشـعاری که در اطراف سرسـرای مدرسه به خط نسـتعلیق بسیار زیبا به رنگ سفید بر زمینه کاشـی خشت لاجوردی نوشـته شده به خط محمد صالح اصفهانی و مورخ به سال ۱۱۱۹ هجری است. کتیبه افقی داخـل گنبد نیز به خط عبـدالرحیم جزایری و تاریـخ ۱۱۲۱ هجری است. شبسـتان مسـقف مدرسه چهار باغ که در ضـلع شرقی مدرسه واقع شـده بـا درب منبت کاری بسـیار نفیسـی به محوطه زیر گنبـد مربوط می شود در این شبسـتان سه محراب وجود دارد که کتیبه های اطراف آنها را محمد مؤمن الحسـینی به سال ۱۱۱۸ هجری کتابت کرده است. در شـمال مدرسه چهار باغ بازارچه ای زیبا و مرتفع وجود دارد که در عصـر صـفویه بـازارچه بلنـد و بـازارچه شـاهی نیز نامیـده می شـد. این بـازارچه نمونه ارزنـده ای از بازارهای عصـر صـفوی است. در شـرق مدرسه چهار باغ کاروانسـرای مادر شاه واقع شده که مهمانسـرای عباسـی امروز است. مـدرسه چهـار بـاغ دارای کتابخـانه کم نظیر و بـا ارزشـی بوده که در حمله افغانها نابود شـده است این کتابخانه با کتب بسـیار نفیس و کمیاب در اختیار طلاب علوم دینی و سایر پژوهشـگران و محققین آن روزگار بوده است. مـدرسه چهار باغ موقوفاتی بسـیار نیز داشـته است که شامل باغها، مزارع، روستاها، املاک، دکانها، کاروانسراها و سایر مستغلات بوده است که چگونگی آنها با حمله افغانها نامعلوم مانده است به طور کلی مدرسه چهار باغ که به قول بسیاری از

محققین هم مدرسه و هم مسجد بوده است، با ۸۵۰۰ متر مربع مساحت از آثار مهم و با ارزش عصر صفوی است که در اواخر حکومت این خاندان در اصفهان ساخته شده است.

مدرسه چهار باغ اصفهان که پس از پیروزی انقلاب اسلامی «مدرسه علمیه امام صادق علیه السلام» نامگذاری شد در حال حاضر به آموزش طلاب علوم دینی و حجره های آن نیز همانند عصر صفویه به اقامت طلاب اختصاص دارد.

مدرسه آقا کافور

مدرسه آقا کافور یکی دیگر از آثار دوران شاه عباس دوم می باشد که بوسیله آقا کافور یکی از خواجه های حرم شاه عباس در مجاورت بازار توپچی باشی و محمد امین ساخته شد. به نوشته مؤلف کتاب "گنجینه آثار تاریخی" از این مدرسه جز کتیبه سر در آن که بر یک لوح سنگ مرمری نوشته شده و در یکی از غرفه های مسجد خان نگاهداری می شود اثری بر جای نمانده است. در این کتیبه نفیس که به خط بسیار زیبای نستعلیق برجسته بر سنگ مرمر حجاری شده به نام شاه عباس دوم صفوی اشاره شده، اما آقا کافور، را حاجی کافور نوشته شده است. نویسنده این کتیبه محمدرضا امامی و تاریخ آن ۱۰۶۹ هجری قمری است.

مدرسه امامی

مدرسه امامی از مدارس بسیار قدیمی و زیبا و معروف اصفهان است که در مجاورت مقبره بابا قاسم واقع شده است. ساختمان بنا دو طبقه است که با نقشه چهار ایوانی برای سکونت و درس طلاب علوم دینی ساخته شده است. مدرسه امامی دارای تزئینات کاشیکاری بسیار زیبا است و قسمت هائی از ایوان و طاقهای آن با کاشی های معرّق و ۷ رنگ پوشانده شده است. این مدرسه با نقشه ۴ ایوانی ساخته شده که این ایوان های ۴ گانه با کتیبه هائی به خط بنائی تزئین شده است. این کتیبه ها شامل سوره هائی از قرآن مجید، مطالبی درباره اصحاب حضرت رسول صلی الله علیه و آله و احادیث مذهبی است. مهمترین بخش این مدرسه از نظر کاشیکاری، ایوان و گنبد جنوبی آن است. نام کاشیکار این قسمت، شیخ محمد عمر نوشته شده است.

محراب مدرسه زیباترین بخش این بنا را تشکیل می داده که با کاشی های رنگی تزئین شده بود. که در حال حاضر در مدرسه نیست. این مـدرسه به نام مدرسه بابا قاسم و امامیه نیز نامیده می شود. بابا قاسم یکی از عرفای اصـفهان بود که یکی از مریدان او این مدرسه را برای تدریس او ساخت.

مدرسه جده بزرگ

در بـازار بزرگ اصـفهان و در نزدیکی بـازار زرگرهـا دو مـدرسه از زمـان شاه عباس دوم باقی مانـده که از مـدارس بزرگ و باشـکوه دوران صـفوی است. این دو مـدرسه در طول دههـا سـال حیـات خود، دانشـمندان و روحانیون برجسـته ای را در خود پرورش داده اند. این دو مدرسه به جده بزرگ و جده کوچک معروف هستند. مدرسه جده بزرگ که در دو طبقه ساخته شده در بازار اصلی اصفهان واقع است و نهر آبی از میان آن می گذرد. وجه تسمیه آن به این علت است که جده بزرگ شاه عباس آن را ساخته است. کتیبه ای که در سر در مدرسه است با خط ثلث با کاشـی معرق بر زمینه کاشـی لاجوردی است. تاریخ آن ۱۰۵۸ هجری قمری و خطاط آن محمـدرضا امامی است. در این کتیبه به نام شاه عباس دوم و جده او اشاره شده است. تزئینات داخل مدرسه جده بزرگ کاشیکاری است. در ضلع شرقی صحن مدرسه لوحه کوچکی است که با خط نستعلیق مشکی تاریخ تعمیر مدرسه را به سال ۱۳۳۴ ذکر کرده است.

مدرسه جده کوچک

مدرسه جده کوچک در بازار بزرگ اصـفهان واقع شده است. این محل به نام (بازار قهوه کاشـی ها) معروف است. همانگونه که از نام این مـدرسه مشـخص می شود جده کوچک شاه عباس دوم بانی آن بوده است. کتیبه بزرگی که بر یک لوح سـنگ مرمر بر دیوار یکی از غرفه های شـمالی مدرسه نصب شده است و با خط ثلث برجسـته تاریخ ۱۰۵۷ هجری قمری را نشان می دهد بیانگر این مطلب است که جده شاه عباس دوم به نام (دلارام خانم)

بـانی ساختمـان این مـدرسه بوده است. عمارت مـدرسه جـده کوچك دو طبقه است و حجره ها مخصوص اقامت طلاب علوم دینی است. پشت بغل های نمای اطراف سر در این ساختمان تزئینات کاشیکاری دارد. کتیبه ای که به خط ثلث سفید معرق بر زمینه کاشیکاری لاجوردی رنگ به تاریخ ۱۰۵۶ هجری قمری نوشته شده به نام شاه عباس دوم و پدر او شاه صفی اشاره کرده است. این کتیبه را محمدرضا امامی خوشنویس مشهور عصر صفوی نوشته است. مدرسه جده کوچك از مدارس بسیار نفیس اصفهان است که از مدرسه جده بزرگ مساحت بیشتری دارد.

مدرسه جلالیه

مدرسه جلالیه در اواخر عصر صفوی در زمان شاه سلطان حسین به سال ۱۱۱۴ هجری قمری بنا گردیـده است. این مدرسه که به وسیله جلال الـدین محمـد حکیم (طبیب شاه سـلطان حسـین) ساخته شـده در محله احمد آباد واقع شده است. کتیبه سـردر مـدرسه جلالیه سال ۱۱۱۴ هجری قمری را بیـان می دارد امـا برخی از محققین سـال اتمـام بنـا را ۱۱۱۵ هجری قمری ذکر می کنند. مدرسه جلالیه با دو ایوان در شـمال و جنوب و حجره هائی که در جناح های ساختمان انسجام یافته اند با کتیبه هائی که بـا خـط ثلث و کوفی نوشـته شـده انـد و تزئینات کاشـیکاری و معقلی و مقرنس کاری و گچبری در عـداد بناهای جالب توجه اواخر دوره صفویه به حساب می آید. در ایوان شمالی مدرسه جلالیه بانی مدرسه (جلال الدین محمد حکیم) دفن شده است.

مدرسه سلیمانیه

در گوشه جنوب غربی مسـجد امام مـدرسه سـلیمانیه واقع شـده است. این مـدرسه قرینه مـدرسه (ناصـری) و برخلاف آن فاقد حجره برای طلاب است. این مـدرسه بـا یـک در ورودی به خـارج از مـدرسه و مسـجد راه دارد. این در ورودی که به کوچه پشت مسـجد بـاز می شود دارای کتیبه ای است که به خط ثلث سـفید بر زمینه کاشـی لاجوردی نوشـته شـده است. خطاط این کتیبه محمدرضا امامی و تاریخ آن ۱۰۷۸ هجری قمری است. در این کتیبه به سـلطنت شاه سلیمان اشاره شده است. در یکی از دو مـدخلی که مـدرسه را به صـحن مسـجد وصل می کند دو لوح سـنگی از زمان فتحعلیشاه قاجار به سال ۱۲۱۲ و ناصرالدین شاه قاجار به سال ۱۲۶۸ هجری

قمری است. سنگ شاخص معروف مسجد که محاسبه و نصب آن بوسیله شیخ بهائی دانشمند بزرگ عصر صفویه صورت گرفته است در قسمت پایین یکی از جرزهای صحن این مدرسه تعبیه شده است. مدرسه سلیمانیه به شیوه دو ایوانه ساخته شده که یکی در جنوب غربی و دیگری در شمال شرقی مدرسه واقع شده است. تزئینات مدرسه عبارتند از کاشیکاری، مقرنس کاری، حجاری و کتیبه که به بهترین شیوه در این مدرسه انجام شده اند.

مدرسه شفیعیه

مدرسه صدر بازار

یکی از آثار بسیار نفیس و مشهور دوران قاجار در اصفهان مدرسه صدر است که در بازار بزرگ اصفهان واقع شده است. این مدرسه که از زمان احداث تا کنون پیوسته دائر بوده و در هر زمان محل تدریس علماء و دانشمندان طراز اول اسلام بوده است. از آثار مرحوم حاج محمد حسین خان صدر اصفهانی است.

صدر اصفهانی از رجال بزرگ و نیکنام اوائل عصر قاجار است که در زمان حکومت اصفهان و در دورانی که صدر اعظم ایران بود به دلیل علاقه بسیار به شهر اصفهان و میراث های فرهنگی علاوه بر تعمیر و مرمت بناهای زمان صفویه و نجات بسیاری از آنها از انهدام و نابودی قطعی؛ در اصفهان آثاری ساخت که یکی از آنها به مدرسه صدر بازار معروف است. ساختمان مدرسه و تزئینات نمای خارجی مدرسه به علت فوت مرحوم صدر ناتمام مانده است اما پس از اتمام به دلیل وجود درختان سر به فلک کشیده و ساختمان جالب، پیوسته در بین طلاب طرفداران فراوان داشته است. در قسمت فوقانی سر در مدرسه صدر با خط نستعلیق سفید بر زمینه مشکی معرق جمله "بسم

الله الرحمن الرحیم" و عبارات دیگر مذهبی نوشته شده است. خطاط این کتیبه عبدالجواد خطیب است. در سر در مدرسه نیز اشعاری به خط نستعلیق سفید بر زمینه مشکی معرق نوشته شده که تاریخ آن ۱۳۴۲ هجری قمری است. سراینده این اشعار مرحوم جلال همائی است. بر سنگاب نفیس و زیبای مدرسه نیز کتیبه ای به خط نستعلیق برجسته با تاریخ ۱۲۷۵ هجری قمری وجود دارد که برآن نام واقف سنگاب نوشته شده است. در سر در کتابخانه نیز با خط نستعلیق سفید بر زمینه کاشی خشت لاجوردی نام بانی کتابخانه، آیت اله خراسانی و تاریخ ۱۳۶۴ هجری قمری نوشته شده است.

علاوه بر آن، اشعاری اثر طبع مرحوم جلال همائی و نام استاد کاشی ساز آن نوشته شده است. آنچه مدرسه صدر را در عداد مدارس معروف اصفهان معرفی می کند علاوه بر معماری زیبای دوران قاجار وجود دانشمندان بزرگی همچون مرحوم جهانگیرخان قشقایی و آیت اله دهکردی و آیت اله شمس آبادی و دیگر روحانیون برجسته ای است که در این نهاد عظیم دینی و فرهنگی به تدریس اشتغال داشته اند.

ذکر این نکته مناسب است که مدرسه صدر در زمانی در اصفهان ساخته شد که شهر اصفهان پس از حملات افغانها و تغییر پایتخت از عظمت دوران صفوی عاری گردیده بود به طوری که ساخت مساجدی همچون مسجد سید و مسجد حاج محمد جعفر آباده ای و مدارسی مانند مدرسه صدر شروع مجدد عظمت اصفهان به شمار می رود.

مدرسه کاسه گران

مدرسه کاسه گران از بناهائی است که در آخرین سال سلطنت شاه سلیمان و آغاز حکومت شاه سلطان حسین صفوی در نزدیک مسجد

جامع اصـفهان در بازار ساخته شـد، بانی مـدرسه امیر محمـد مهـدی حکیم اردسـتانی است. مـدرسه کاسه گران در دو طبقه و بصورت دو ایوان در جنـاح هـای شـمال شـرقی و جنوب غربی سـاخته شـده است. حجره ها در یک حیاط مرکزی به شـکل ۸ گوش نامنظم ساخته شده اند. کتیبه سـر در مدرسه به خط ثلث با کاشـی سفید معرق بر زمینه لاجوردی به تاریخ ۱۱۰۵ هجری قمری به قلم "عبـدالله رجـال" است. در این کتیبه به نـام شـاه سـلیمان صـفوی و حکیم الملـک اردسـتانی اشاره شـده است. بر سکوهـای طرفین سـر در مـدرسه نیز با خط بنائی آیات قرآن به تاریـخ ۱۱۰۳ هجری قمری نوشـته شده است. در اشـکال مربع طرفین سـر در مـدرسه هم، با خط نسـتعلیق و خط بنائی و خط ثلث ضـمن اشـعاری نام " محمـد مومن بنا اصـفهانی" و"محمد ابراهیم اصفهانی" با تاریخ ۱۱۰۳ نوشـته شده است. در اطراف ایوان شـمالی مدرسه کاسه گران کتیبه ای به خط ثلث سفید بر روی زمینه قهوه ای گچبری شده است. این کتیبه طولانی که روایتی از حضـرت رسول صـلی الله علیه و آله است به خط جعفر بن عبدالله نوشته شده است. تاریخ این کتیبه نیز ۱۱۰۳ هجری قمری است. در اطراف سردر داخلی مدرسه کاسه گران کتیبه ای به صـورت قرینه کـتیبه ایـوان شـمالی وجود دارد که آن نیز ثلث ... بر زمینه سـفید نوشـته شـده است. به نوشـته منـابع و مـآخذ مختلف، حکیم الملک اردسـتانی که از اطباء حاذق بوده است به هندوسـتان رفته و پس از مـدتی به ایران مراجعت می نماید و بنای مدرسه را آغاز می کند.

بنابراین این مـدرسه در ابتـدا شمسـیه و سـپس به حکیمیه معروف می شود. به هرحال مـدرسه کاسه گران به دلیل در برداشـتن تزئینات گچبری و خطوط بنائی در عداد آثار بسیار زیبای دوره صفویه به شمار می آید.

مدرسه ملاعبدالله

در ابتدای بازار قیصـریه و در زیر چهارسوی زیبایی که در دوران صـفویه چهارسوی شاه نامیده می شد مدرسه ملا عبدالله قرار دارد. این مـدرسه به دسـتور شـاه عبـاس اول صـفوی ساخته شـد و به تـدریس حاج ملا عبـدالله شوشتری که یکی از روحانیون برجسـته آن عهـد بود اختصـاص یافت. مـدرسه ملا عبـدالله در دو طبقه ساخته شـده که در هر دو طبقه حجره های طلاب واقع شده اند.

پشت بغل های بالا و پایین مـدرسه با تزئینات کاشـیکاری معّرق آراسـته شـده انـد. مـدرسه ملا عبـدالله تاریخ ساخت مشـخص نـدارد، اما با توجه به نحوه کاشـیکاری معرق و منابع و مآخـذ موجود قطعاً در زمان شاه عباس اول ساخته شـده است. در ایوان جنوبی مدرسه لوحی از سنگ پارسی نصب شده که به خط نستعلیق برجسته به تاریخ ۱۰۸۸ هجری قمری نوشته شده است.

مفـاد این کتیبه حـاکی از این است که شـخص نیکوکـاری موقوفاتی برای مـدرسه تعیین کرده است. کتیبه سـر در مـدرسه ملا عبدالله نیز به خط ثلث سفید بر کاشی خشت لاجوردی مورخ به سال ۱۲۱۸ هجری قمری است. در این کتیبه به تعمیراتی اشاره شـده است که در زمان حکمرانی محمدحسـین خان صـدر اصـفهانی بر اصـفهان در این مدرسه انجام گرفته است. مدرسه ملا عبدالله در زمان حیات ملا عبدالله از مدارس پر رونق و باشکوه اصفهان بوده که بسیاری از دانشمندان

و روحانیون برجسته اصفهان از آن فارغ التحصیل شده اند.

مدرسه میرزا حسین

یکی از مدارس قدیمی اصفهان مدرسه میرزا حسین است. این مدرسه که در نزدیکی مسجد سید و در محله بید آباد واقع شده از آثاری است که در زمان شاه سلیمان صفوی ساخته شده است. سال ساخت مدرسه به موجب کتیبه سردر، سال ۱۰۹۹ هجری قمری است. این کتیبه که به خط نستعلیق سفید بر زمینه کاشی خشت لاجوردی است حاوی اشعاری است که مصراع آخر آن سال ۱۰۹۹ هجری را بیان می دارد. در این اشعار به نام بانی مدرسه و شاه سلیمان صفوی اشاره شده است. سنگاب نفیس مدرسه نیز به خط نستعلیق برجسته بر سنگ پارسی تاریخ ۱۲۷۵ هجری قمری (زمان سلطنت ناصرالدین شاه قاجار) را با نام نویسنده برخود دارد. مدرسه میرزا حسین ۴ ایوانه است و حجرات طلاب در یک طبقه ساخته شده اند.

مدرسه ناصری یا مدرسه عباسی

در گوشه جنوب شرقی مسجد امام (مسجد شاه) مدرسه ای است که بنای آن را به اواخر دوره شاه عباس اول یا اوائل دوره شاه صفی نسبت می دهند. اما با توجه به کتیبه هائی که به دست آمده است تزئینات کاشیکاری و کتیبه های مدرسه مربوط به زمان شاه عباس دوم است. در ایوان جنوبی مدرسه ناصری کتیبه هائی است که یکی از آنها به خط ثلث مشکی بر زمینه زرد به قلم محمدرضا امامی، صلوات بر ۱۴ معصوم را با امضاء محمدرضا امامی و تاریخ ۱۰۷۷ هجری برخود دارد. در اطراف محراب این ایوان نیز آیات قرآن با همان تاریخ و امضاء همان خطاط آمده است. کتیبه داخل محراب در زمان سلطنت شاه سلیمان صفوی به خط ثلث سفید بر روی زمینه کاشی

لاجوردی نوشته شده است. این کتیبه شامل روایاتی از حضرت رسول صلی الله علیه و آله با تاریخ ۱۰۹۵ و امضاء محمد حسن امامی است. علت اینکه این مدرسه را ناصری هم می نامند این است که در زمان سلطنت ناصرالدین شاه قاجار تعمیر و مرمت شده است. این مدرسه دارای حجره هائی است که در ضلع جنوب شرقی مدرسه قرار دارند. مدرسه دارای دو ایوان در شمال شرقی و جنوب غربی است. تزئینات به کار رفته در مدرسه کاشیکاری، مقرنس کاری، حجاری و خط نوشته است.

مدرسه نیم آورد

یکی از مدارس قدیمی اصفهان مدرسه نیم آورد است که در بازار اصفهان و در یکی ار محلات شهر که به همین نام معروف است قرار دارد. وجه تسمیه مدرسه دقیقاً معلوم نیست اما آنچه مسلم است اینکه این مدرسه را یکی از زنان نیکوکار زمان شاه سلطان حسین صفوی به نام زینب بیگم در سال ۱۱۱۷ بنا کرده است. این زن همسر حکیم الملک اردستانی بانی مدرسه کاسه گران بوده است. مدرسه نیم آورد به صورت ۴ ایوانه بنا شده و از نظر تزئینات کاشیکاری و گچبری بی نظیر است. کتیبه سردر مدرسه نیم آورد به خط ثلث سفید بر زمینه کاشی لاجوردی شامل آیات قرآنی است. تاریخ این کتیبه ۱۳۴۹ هجری قمری است و به نظر محققین از بنای دیگر به این مدرسه منتقل شده است. خطوط بنائی موجود در سردر مدرسه نیز شامل آیاتی از قرآن و احادیث است. در داخل مدرسه نیم آورد نیز قطارهای گچبری به خط نستعلیق مشکی اشعاری نوشته شده که کاتب آنها ابوالفتوح گلستانه است. مدرسه نیم آورد علاوه

بر شهرتی که از نظر تزئیناتی دارد به لحاظ وجود بزرگان و علماء و فضلائی نام آور است که در طول دهها سال در آن به کسب علم و یا تدریس مشغول بوده اند. بطوری که مدرسه نیم آورد یا نم آورد اصفهان با نام بزرگانی همچون مرحومین ملاحسن نائینی و آقا سید محمدباقر درچه ای و آقا عبدالکریم جزی و... همراه است. در زمان معاصر نیز اسوه های علم و دانش همچون آیت الله بروجردی و مرحوم جلال همائی در این مدرسه حجره داشته اند و سالها در این مکان به کسب علم و دانش مشغول بوده اند.

مدرسه بابا قاسم (امامیه)

این بنا در خیابان هاتف کوچه بابا قاسم در مجاورت مقبره باباقاسم واقع شده و از ساخته های قرن ۸ هجری و از قدیمی ترین مدارس طلبه نشین اصفهان است. بابا قاسم از عرفای بزرگ نیمه اول قرن ۸ هجری بود که بر اساس محتوای کتیبه تاریخی مقبره اش بنظر میرسد مدرسه را یکی از مریدانش بنام سلیمان بن ابی الحسن طالوت دامغانی در حدود سال ۷۲۵ ه. ق. برای تدریس او ساخته است.

مدرسه دربکوشک (باقریه)

این بنا در محله درب کوشک واقع شده و فاقد تاریخ و مدارک زمان ساخت میباشد ولی شیوه معماری آن به دوره قبل از صفویه برمیگردد.

مدرسه ترکها

این بنا در محله درب کوشک و کوچه بهادر خان واقع شده و از ساخته های ترکان آق قویونلو –قرن ۹ هجری– می باشد که وجه تسمیه آن نیز تاریخ گذاری آنرا تأیید می کند.

مدرسه ثقه الاسلام

این بنا در بازارچه حسن آباد و ضلع جنوبی مسجد ساروتقی واقع شده و در حدود سال ۱۳۱۷ ه. ق. توسط شیخ محمد علی ملقب به ثقه الاسلام بجای مدرسه دوره صفویه ساروتقی ساخته شده است. این مدرسه دارای یک حلقه چاه عمیق است که در اصفهان به آن " چاه گاو " میگویند. این چاه در محوطه سر پوشیده ای قرار گرفته که پوشش این بخش با آجر و به شیوه زیبا و کم نظیری اجرا شده است. این مدرسه ها دایر می باشد.

مدرسه حاجی حسن

این مدرسه در نزدیکی مسجد علی و روبروی هارون ولایت قرار دارد. بنای اولیه آن بنظر میرسد در دوره سلجوقی ساخته شده و در دوره صفویه تجدید شده است.

مدرسه شمس آباد

این بنا در حاشیه خیابان شیخ بهایی و محله شمس آباد واقع شده و در دوره شاه سلطان حسین صفوی و سال ۱۱۲۵ ه. ق. توسط میرزا محمدتقی تاجر عباس آبادی ساخته شده است.

مدرسه نوریه

این بنا در میدان کهنه و بازار مسجد جامع واقع شده و در اواخر حکومت شاه عباس دوم صفوی به سفارش نورالدین محمد جابری انصاری ساخته شده است.

مدرسه هارونیه

این مدرسه در غرب مجموعه زیارتگاهی هارون ولایت قرار دارد و ظاهراً در دوره شاه اسماعیل صفوی توسط درویش خان- از وزرای شاه اسماعیل و بانی بقعه هارونیه -ساخته شده است.

پل ها

سی و سه پل

پل الله وردیخان (عنصری محوری در ارتباطی کالبدی-فرهنگی)

معروف به: پل الله وردیخان، سی و سه چشمه، چهارباغ، جلفا، زاینده رود موقعیت: میدان انقلاب اسلامی

سال تاسیس:۱۰۰۵ هجری (دوره شاه عباس اول) با نظارت سردار معروف او الله وردیخان بنا شده است. قبلًا ۴۰ چشمه داشت اما امروزه بیش از سی وسه چشمه آن باقی نمانده است و بقیه مسدود شده است. با ۳۰۰ متر طول و ۱۴ متر عرض طولانی ترین پل زاینده رود است. طرفین پل معبر باریک مسقفی است که در سراسر طول پل دیده می شود. برای گردش یک پیاده رو در بالا و یک پیاده روی مسقف در پائین است.

یکی از پلهای زیبا و جالبی که در دوران صفویه بر روی زاینده رود احداث شد سی و سه پل است این پل در گذشته «پل جلفا» نامیده می شد (زیرا از این طریق به جلفا که تازه احداث شده بود می رسیدند). به «الله وردی خان» نیز معروف است زیرا سردار مشهور شاه عباس اول که به ساختن این پل مأمور گردید به این نام نامیده می شود. این پل که چهارباغ عباسی را به چهارباغ بالا متصل می کند قبلاً ۴۰ چشمه داشته اما امروز بیش از سی و سه چشمه آن باقی نمانده است و بقیه آنها مسدود شده اند. پل ۲۹۵ متر طول و ۷۵ / ۱۳ متر عرض دارد و در زمره اولین آثاری است که

شاه عباس اول دستور ساختن آن را داده است.

در طرفین پل معبر باریک مسقفی است که در سراسر طول پل دیده می شود. سی و سه پل دارای یک پیاده رو برای گردش در بالا۔و یک پیاده رو در پایین است. پیاده رو پائین گذرگاه مسقفی است که میان پایه های مرکزی پل و به فاصله کمی از بستر رودخانه ایجاد شده است. از گفتنیها درباره سی و سه پل اینکه در دوران صفویه جشن «آبریزان» یا «آبریزکان» در کنار زاینده رود و در نزدیکی این پل برگزار می شده است. در این جشن که در سیزده تیرماه هر سال برگزار میشد مردم با پاشیدن آب و گلاب به روی یکدیگر در این مراسم شرکت می کرده اند. مصالحی که در ساخت سی و سه پل به کار رفته: آجر در قسمت فوقانی و سنگ در طبقه تحتانی پل است. پل الله وردیخان که در سال ۱۰۱۱ هجری بنا شده است از آثار مشهور اصفهان است که اکثر سیاحان و جهانگردان به توصیف آن پرداخته اند. یکی از خارجیانی که سی و سه پل را در اواخر حکومت قاجارها دیده است درباره آن می نویسد: این بنای زیبا که با وجود مرور زمان با بزرگی و مشخصات آن سالم مانده است ارزش آن را دارد که برای دیدنش به اصفهان رفت، هر چند احتمالاً از کسی هم انتظار نمی رود که برای دیدن شاید باشکوه ترین پل جهان چنین کاری بکند.

خواجو

سازه آبی چند منظوره معروف به: پل شاهی، بابا رکن الدین، شیراز و حسن آباد موقعیت: میدان خواجو

سال تاسیس: ۱۰۶۰ هجری

(دوره شاه عباس دوم) ۱۳۳ متر طول و ۱۲ متر عرض دارد. غرفه های آن با تزئینات کاشـی کاری و نقاشی پوشیده شده است. یکی از زیباترین پلهای جهان در عصـر صـفوی به شـمار می رفت. به دلیل معماری و تزئینات کاشـیکاری بر سایر پلهای زاینده رود برتری دارد. در وسط هر یک از ضـلع شـرقی و غربی پل ساختمانی بنا شـده که شامل چنـد اتاق مزین به نقاشـی است وبه بیگلربیگی معروف است.

این پـل را پل شاهی و بابا رکن الـدین و شـیراز و حسن آباد هم نامیـده انـد از بناهای شاه عباس دوم صـفوی است که در سال ۱۰۶۰ هجری بنا شده است. طول پل ۱۳۳ متر و عرض آن ۱۲ متر است همان طور که گفته شد این پل را به اسامی دیگری نیز نامیده اند. وجه تسمیه آن به بابارکن الدین این است که بر سر راه تکیه بابارکن الدین عارف مشهور واقع شده بود، حسن آباد می نامیدند، به این علت که شالوده آن در عصر (حسن بیگ ترکمان) ریخته شد، شیراز گفته اند به خاطر آنکه مسافران شیراز درآن زمـان از روی این پل عبور می کرده انـد و بالاخره به این سـبب به پل خواجو نامبردار شـده بود که در محله خواجو قرار داشت. پل خواجو به دلیل معماری و تزئینات کاشـیکاری بر سایر پلهای زاینده رود برتری دارد. پل خواجو که در عصر صفویه یکی از زیباترین پلهای جهان به شـمار می رفت در اصل به منزله سد و بند بود. به این معنا که با بسـتن دهانه های پل در ضـلع غربی دریاچه ای به

وجود می آمد. در وسط هریک از دو ضلع شرقی و غربی پل ساختمانی بنا شده که شامل چند اتاق مزین به نقاشی است. این ساختمان که (بیگلربیگی) نامیده می شود در آن عصر اختصاص به بزرگان و امرائی داشت که به هنگام ایجاد دریاچه مصنوعی مسابقات شنا و قایقرانی را تماشا می کرده اند. شعرای اصفهان درباره پل خواجو اشعار زیبایی سروده و در طی این سروده ها زیبائی های آن را توصیف کرده اند. از جمله این شعرا صائب تبریزی است که با قصیده ای بلند بالا- یکی از روزهای جشن و چراغانی را ذکر می کند که در کنار پل خواجو برگزار شده است. به نوشته محققین و مورخین که درباره سلسله صفویه بررسی کرده اند: هدف شاه عباس دوم از احداث پل خواجو ارتباط دو قسمت محله خواجو و دروازه حسن آباد با تخت فولاد و راه شیراز بود

بطور کلی وجود "تزئینات کاشیکاری فراوان و پشت بغل های چشمه های پایین و غرفه های بالاو نمای غرفه های طرفین با کاشیهای الوان" پل خواجو را در شمار آثار بسیار ممتاز اصفهان قرار می دهد بطوری که کلیه سیاحان و جهانگردانی که در دوره های مختلف به اصفهان آمده اند زیبائیهای پل خواجو را وصف کرده و آن را در زمره شاهکارهای مسلّم معماری ایرانی، اسلامی به شمار آورده اند.

شهرستان

قدیمی ترین سازه آبی زاینده رود معروف به:جسر حسین، جی قدیمی ترین پل اصفهان که پیشینه آن به قبل از اسلام بر می گردد از نظر معماری فوق العاده جالب توجه است اساس و بنیاد آن به دوره ساسانیان مربوط است

ولی ساختمانهای روی پل از نحوه معماری دوره اسلامی متاثر گردیده اند. قدیمی ترین پل زاینده رود، پل شهرستان است که در ۴ کیلومتری شرق اصفهان قرار گرفته و در حال حاضر در محدوده شهر است. این پل در قدیم جسر حسین و پل جی نیز نامیده می شد. مافروخی اصفهانی در کتاب محاسن اصفهان که به زبان عربی است از این پل به نام جسر حسین یاد کرده است و عماراتی را که نزدیک آن هستند به نام قصر مغیره و قصر یحیی نام می برد. به نظر متخصصین و نویسندگان این پل در زمان ساسانیان ایجاد گردید و در زمان دیلمیان و سلجوقیان تعمیر و مرمت شده است. البته کتیبه یا نشانه ای که مؤید این مطلب باشد در پل موجود نیست اما سبک معماری و مشابهت آن با پل های دوره ساسانی که در بعضی نقاط پابرجاست موجب ابراز این عقیده شده است.

علت آن که این پل شهرستان نامیده می شود این است که در روستائی به همین نام در شرق اصفهان واقع شده است. در نزدیکی پل بقعه الراشد بالله خلیفه عباسی قرار دارد که در سال ۵۳۲ هجری قمری در اصفهان به دست یکی از فدائیان اسماعیلی کشته شد. اکثر سیاحان و جهانگردان در باره پل شهرستان به تفصیل مطلب نوشته و آن را توصیف کرده اند. فردریچاردز از این پل به عنوان یک پل جنگی و نظامی یاد کرده و آن را تنها نمونه ای از پل های جنگی قدیم می نویسد. در سالهای اخیر پل شهرستان نیز مانند سایر پلهائی که بر روی زاینده رود احداث شده

مورد مرمت قرار گرفته است. پل شهرستان از این نظر که قدیم ترین پل موجود در اصفهان است و از آثاری است که بنای آن به قبل از اسلام می رسد. حائز اهمیت بوده و به همین دلیل نیز مشهور است.

مارنان

پل تاریخی رابط منتهی الیه غرب اصفهان موقعیت:خیابان مطهری بین پل فلزی و پل وحید. واسطه اتصال دو ساحل شمالی و جنوبی رودخانه در غربی ترین قسمت شهر اصفهان بوده شکل امروزی این پل با نمای ساختمانی عصر صفوی تغییر اساسی نکرده است ولی تعمیرات مکرری را سر گذارنده است این پل در اصل ماربین نام داشته که اسم تصحیف «مهربین» از فرهنگ اوستایی است و در طی ۱۵ قرن تاریخ اسلامی ایران پیوسته به همین نام شناخته شده و در غربی ترین قسمت شهر اصفهان بوده است. این پل در عصر صفوی تغییری نکرده ولی تعمیرات مکرّر داشته است. چهار فرسنگ به شهر اصفهان مانده رودخانه زاینده رود به شکل مارپیچی راست خم گشته وارد شهر می گردد و و گفته اند که به همین جهت قریه مارنان را مارنان یا ماریانان گفته اند و در همین محل پل مارنان را ساخته و جلفا را به قریه مارنان اتصال می دهد پل مزبور اکنون دارای هفده دهانه است ولی در پیش بیش از هفده دهانه داشته است که حالا بسته شده است. این پل را پل سرفراز هم نامیده اند و وجه تسمیه اش را چنین بیان کرده اند که در زمان شاه سلیمان صفوی یکی از ثروتمندان ارامنه آن را ساخت و به لقب سرفراز نائل گردید و مدتی هم به همان

نام سرفراز مشهور بود. در هر حال متمول مزبور تعمیری کرده است چه این پل قبل از آن وجود داشته است منتهی هر چه عبور و مرور به نسبت جمعیت زیادتر می شده پل فرسوده می گردیده است و احتیاج به تعمیر و تجدید بناء حاصل می گردیده است ثبت تاریخی این پل در گردش اداری است.

جویی

تنها پل تاریخی اختصاصی معروف به:سعادت آباد، پل هفت دست و پل دریاچه موقعیت: خیابان کمال اسماعیل سال تاسیس:۱۰۶۵ هجری (دوره شاه عباس دوم) عرض آن ۶ متر و طول آن ۱۴۷ متر ارتباط باغ های سلطنتی دو ساحل شمالی و جنوبی رودخانه با باغ های وسیع سعادت آباد، و بناهای با شکوه هفت دست، آئینه خانه، کشکول و نمکدان برقرار می ساخت و محل عبور خانواده شاه صفوی، امرا، اشراف، مهمان ها و سفیرانی بود که اجازه ملاقات با شاه عباس دوم را می یافتند.

وجه تسمیه آن به جویی به مناسبت جوی کوچک ظریفی از سنگ پارسی بود که بر پل تعبیه شده بود چند صد قدم بالاتر از پل الله وردیخان پل جوئی نمایان می گردد. این پل در محاورات مردم اصفهان (چوبی) گفته می شود. عرض پل ۴ ذرع و طول آن بیش از ۱۰۰ ذرع است. وجه تسمیه آن به پل جوئی این است که چون در دو طرف پل عمارات سلطنتی واقع شده بود، در آن عصر این پل را برای ارتباط این دو قسمت ساخته یودند و آب را نیز بوسیله جوی سنگی که در روی پل کنده بودند به این عمارت می رساندند. در وسط پل برج ۶ گوشه

ای وجود داشت که از هر گوشه آن سه چشمه جاری می شد. یکی از خارجیانی که پل را بازدید کرده و درباره آن می نویسد "... پل با چهارده طاق یک ریخت و معبری برای بردن آب به قصر هفت دست واقع در ساحل زاینده رود ساخته شده بود... " عمارات زیبا و باشکوه سعادت آباد، هفت دست، آینه خانه، کلاه فرنگی، نمکدان در اطراف این پل بوده است که بوسیله مسعود میرزای ظل السلطان حاکم اصفهان در زمان ناصرالدین شاه قاجار خراب و با خاک یکسان گردید.

کاخ ها تالار ها عمارتها

لیست کاخهای اصفهان

به شرح زیر می باشد:۱-کاخ عالی قاپو، صفوی ۲-کاخ چهلستون، صفوی ۳-کاخ هشت بهشت، صفوی ۴-تالار تیموری، خیابان استانداری، صفوی ۵-تالار ا شرف، خیابان استانداری، صفوی ۶-کاخ رشک جنان (استانداری)، خیابان استانداری، صفوی ۷-عمارت اداره آمار، صفوی ۸-عمارت انگورستان ملک، محله پا قلعه، قاجار (معماری ایران، محمد یوسف کیانی، جلد دوم)

کاخ چهل ستون

با ماده تاریخ "مبارک ترین بناهای دنیا" چهل چراغی بر سراسر معماری عصر صفوی

موقعیت: خیابان استانداری سال تاسیس: ۱۰۵۷ هجری (دوره شاه عباس اول) مساحت: ۶۷۰۰۰ متر مربع

در زمان شاه عباس دوم تغییرات کلی شامل احداث تالار آئینه، تالار ۱۸ ستون، دو اتاق بزرگ شمالی و جنوبی تالار آئینه، ایوانهای طرفین سالن پادشاهی و حوض بزرگ مقابل تالار با تمام تزئینات نقاشی و آئینه کاری و کاشیکاری دیوارها و سقفها به این کاخ افزوده شد. قسمتهای دیدنی این کاخ عبارت است از تالار ۱۸ ستون، تالار آئینه، شیرهای سنگی چهار گوشه حوض مرکزی، تزئینات عالی طلاکاری و نقاشی های سالن پادشاهی، تصویری از شاه عباس اول با تاج مخصوص آثاری مانند سر در مسجد قطبیه و سر درهای زاویه درب کوشک و آثاری از مسجد درب جوییاره و مسجد آقاسی که بر دیوارهای ضلع غربی و جنوبی باغ

نصب شده است. با انتخاب اصفهان به پایتختی و گسترش شهر به طرف جنوب و احداث میدان امام طرح استقرار کاخ های شاهی به وسیله شیخ بهائی ریخته شد. انتخاب فضائی وسیع در مجموعه ای که در آن روزگار (دولتخانه) نامیده می شد و بررسی هائی که برای آینده صورت می گرفت تماماً حکایت از ذوق و استعداد و خلاقیت شیخ بهائی دانشمند بلند آوازه صفویه دارد. مجموعه کاخ هائی که شروع آنها (عالی قاپو) بود تا میدان اصلی و

مرکزی چهارباغ عباسی ادامه داشت در این محوطه بزرگ که چند کاخ سلطنتی نیز مستقر بود عماراتی مانند تالار اشرف–جبه خانه–رکیب خانه، کشیکـ خانه، تالار طویله–کاخ هشت بهشت–توحید خانه–و بر خی عمارات دیگر ساخته شد.

وجه تسمیه کاخ

از جمله این بناها ساختمان کوچکی بود که شاه عباس اول در باغ جهان نما به صورت کوشکـ یا کلاه فرنگی احداث کرد و در زمان شاه عباس دوم توسعه یافت و چهلستون نامیده شد. ایوان اصلی بر بیست ستون استوار است که در دوران صفویه از آئینه کاریهای بسیار زیبا پوشیده شده بود. بسیاری از محققین وجه تسمیه کاخ را انعکاس بیست ستون بر استخر زیبا و بزرگ عمارت می دانند. البته نقشی که عدد ۴۰ در ادب فارسی دارد نیز شاید دلیل دیگری بر نامیده شدن عمارت به چهلستون باشد (این عدد نشان تعدد و کثرت است). مؤلف کتاب (معماری اسلامی) نامگذاری این عمارت به چهلستون را «... نوعی بازی بصری قلمداد می کند زیرا نمائی با تعداد زیادی ستون در آب انعکاس یافته است...».

با توجه به ماده تاریخهائی که بعضی از شعرای عصر صفویه در اشعارشان آورده اند و با مراجعه به کتب و متون مربوط به آن روزگار، سال اتمام کاخ چهلستون ۱۰۵۷ هجری در زمان سلطنت شاه عباس دوم بوده است. از جمله این شعرا (صائب تبریزی) ملکـ الشعراء آن روزگار است که طی قصیده بلند بالائی چهلستون را توصیف کرده و در آخر قصیده با مصراع قبله گاه تاجداران باد دائم این مکان، سال ۱۰۵۷ هجری را بیان کرده است.

ساختمان کاخ

ایوان کاخ چهلستون مرکب از دو بخش است یکـ بخش که بر ۱۸ ستون چوبی و رفیع استوار است چهار ستون وسط که بر روی ۴ شیر سنگی قرار گرفته و حجاری آنها به گونه ای است که دو شیر به یکـ سر انسان نشان داده می

شود. از دهـان این چهـار شـیر آب فوران می کرد و به حوض مرمری تالاـر می ریخت. قسـمت دیگر که کمی مرتفع تر اسـت سردر ورودی تالار را تشـکیل می دهـد. و در بعضـی منابع آن را تالار آئینه نامیـده انـد. این قسـمت بر دو سـتون قرار گرفته و سراسـر آن مزین به آئینه کـاری وسـیع و پرکـاری است که در آن آئینه هـای ریز و خوش نقش به صورت معرق در کنار آئینه هـای قـدی و خشتی به کـار رفته انـد سـقف تالار از قابهای چوبی و به اشـکال مختلف هندسـی ساخته شـده انـد. تصویر قرینه حوض مرمرین وسط ایوان در تزئینات سقف مشاهده می شود. این قرینه سازی شباهت بسیاری با ایوان عالی قاپو دارد.

تالار مرکزی کاخ که اختصاص به میهمانان خارجی و شخصـیت های کشورهای دیگر داشت حاوی نقاشیهائی است که وقایع تاریخی دوران های مختلف را بیان می دارند. این سالن با شـکوه که بر گنبدی منقوش استوار است با لچکی های رنگارنگ و طرحهای طلایی و شفاف از شاهکارهای هنری آن عصر محسوب می شوند.

نقاشـی های موجود در تالار مرکزی کاخ که برخی از آنها در عصـر قاجار نقاشی شده اند شرح پذیرائی شاه عباس اول و دوم و شـاه طهمـاسب از امرای ترکسـتان و همـایون هنـدی و نیز جنگ شاه اسـماعیل اول با ازبکان است. دو تصویر دیگر که یکی روبروی در ورودی تالاـر و دیگری مقابـل آن است جنگ چالـدران در دوران شاه اسـماعیل اول و جنگ کرنال در زمان نادر شاه افشار را به نمایش می گذارد. این دو تصویر در اوائل عصر قاجاریه نقاشی

شده اند. در دو طرف تالار ستون دار اتاقهایی است که در حال حاضر برای نمایشگاههای فصلی مورد استفاده قرار می گیرند. این اتاقها نیز شامل نقاشی هائی است که برخی از آنها شاهکار مسلم نقاشی به حساب می آیند. بیشتر این نقاشی ها در زمان حکومت ظل السلطان زیر لایه ای از گچ پنهان شده بود که با کمک کارشناسان و متخصصان از زیر گچ بیرون آمده و مرمت شده اند. استخر کاخ علاوه بر زیبائی باعث لطافت هوا می گردد در چهار طرف این استخر مجسمه هائی قرار دارند که مربوط به عمارت چهلستون نیستند و به هنگام تخریب قصر سرپوشیده به این محل منتقل شده اند. به نوشته برخی از مورخین این عمارت در اواخر دوران صفوی دچار آتش سوزی مهیبی شد و قسمتهایی از آن در آتش سوخت. در دو طرف سالن مرکزی عمارت چهلستون تصاویری از سفرا و اروپائیانی که در آن روزگار در اصفهان بوده اند نقاشی شده است. این تصاویر را دو نفر نقاش هلندی که (آنژل Anjel) و (لوکار Lokar) نامیده می شدند را نقاشی کرده اند. به طور کلی در عمارت تاریخی چهلستون نقوش ترکیبی دیوارها و سقف تالار که در قالب های زیبای لچک و ترنج قرار گرفته اند و خطوط اصلی تقسیمات بنا که ترکیب زیبایی از نقاشی و کاشیکاری و سایر تزئینات متعدد و متنوع هستند این اثر با شکوه را به صورت یکی از بارزترین نمونه های معماری دوران صفویه درآورده است. در حال حاضر عمارت چهلستون بصورت باغ موزه ای که سالن مرکزی آن محل نمایش برخی از آثار هنری دوران

های مختلف ایران است. مورد بازدید جهانگردان خارجی و مهمانان داخلی قرار می گیرد.

کاخ عالی قاپو

رفیع ترین بنای عهد صفوی

قلب تپنده حکومتی در قلب پایتخت معروف به: دولتخانه مبارکه نقش جهان، قصر دولتخانه موقعیت: ضلع غربی میدان امام سال تاسیس: ۱۱ هجری قمری (دوره شاه عباس اول) مینیاتوریست و نقاش: رضا عباسی

ویژگی های ساختمان

در زمان جانشینان شاه عباس اول عمارت حوضخانه و تالار مروارید به این عمارت افزوده شده است بنا دارای ۵ طبقه است در طبقه سوم ایوان بزرگی است که بر ۱۸ ستون بلند و رفیع استوار است در وسط این ایوان حوض زیبائی از مرمر و مس وجود دارد که قرینه آن در تزئینات زیر سقف انعکاس یافته است گچبری های آخرین طبقه، که تالار آن به اتاق موسیقی یا اتاق صوت معروف است باعث می شود انعکاس حاصله از نغمه های نوازندگان گرفته شده و صداها طبیعی و بدون انعکاس صوت به گوش برسد.

کاخ عالی قاپو دروازه مرکزی و مدخل کلیه قصرهای محدوده میدان امام

در غرب میدان امام و روبروی مسجد شیخ لطف الله عمارتی سر بر افراشته که به عنوان یکی از مهمترین شاهکارهای معماری اوائل قرن یازدهم هجری از شهرتی عالمگیر برخوردار است. با توجه به منابع و مأخذ موجود درباره سلسله صفوی و همچنین با در نظر گرفتن بررسی های انجام شده در مورد این ساختمان زیبا و رفیع چنین استنباط می گردد که کاخ عالی قاپو دروازه مرکزی و مدخل کلیه قصرهائی است که در دوران صفویه در محدوده میدان امام احداث شده اند. در حقیقت این بنا به مثابه یک ورودی بزرگ و با شکوه میدان امام را به مجموعه دولتخانه و عماراتی مانند رکیب خانه، جبه خانه، تالار تیموری، تالار طویله، تالار سرپوشیده و کاخ چهلستون و دیگر عمارات مربوط می کرده است.

ساختمان کاخ

اصل بنا در دوره شاه عباس اول احداث شده و در دوره جانشینان او الحاقات و تعمیراتی در آن انجام شده است. ساختمان دارای ۵ طبقه است که هر طبقه تزئینات مخصوصی دارد. اگر چه این قصر در دوره های بعد از صفویه لطمات فراوان دیده است، هنوز نیز شاهکارهائی از تزئینات و نقاشی های عصر صفویه در آن، بینندگان را به تحسین وامی دارد. عالی قاپو مرکب از دو کلمه «عالی» و «قاپو» است که با هم به معنای «سردر بلند» یا «درگاه بلند» هستند. از این سر در بلند که تماماً با سنگ سماق ساخته شده به قصر وارد می شویم و به وسیله پلکانی که در دو طرف تعبیه شده اند به طبقات فوقانی می رسیم. در طبقه همکف دو تالار وجود دارد که در آن

روزگـار به امور اداری و دیوانی اختصاص داشت و صـدرخانه یا کشـیک خانه نامیـده می شدنـد. در طبقه سوم، ایوان بزرگی است که بر ۱۸ سـتون بلند و رفیع و استوار است. این ستون ها در آن زمان پوشیده از آئینه بوده و سقفی با صفحات بزرگ که با نقاشـی ها و آلت های چوبی تزئین شـده بودنـد بر فراز آن قرار گرفته است. در وسط این ایوان حوض زیبائی از مرمر و مس وجود دارد که قرینه آن در تزئینات زیر سقف انعکاس یافته است.

این تالاـر از الحاقـات کاخ است که در دوران جانشـینان شاه عباس اول بنا شـده است. در پشت این ایوان تالار بزرگی است با اتاقها و طاقهای بسیار که نقاشی های زیبائی بر دیوارهای آن مشاهده می شود. از ایوان کوچکی که پشت این تالار است گنبد زیبا و ساده توحیـد خانه نمایان است. در دوران صـفویه در شـبهای جمعه گنبـد محل تجمع صوفیان و دراویش بود. سالنی که این گنبد بر فراز آن اسـتوار است و اتاقهای اطراف آن در حال حاضـر به کلاسـهای درس دانشـگاه پردیس اصفهان اختصاص دارد. اکثر جهانگردان و سیاحان خارجی و همچنین نمایندگان کشورهای مختلف این تالار را به منزله جایگاهی دانسته اند که از آن مسابقـات مختلف و بازیهـای معمول آن عصـر مثل چوگان بازی و غیره را تماشا می کرده انـد. طبقات بعـدی هر کـدام شامل یک سالن بزرگ در وسط و چندین اتاق کوچک در اطراف هستند.

ویژگی خاص کاخ

آنچه عالی قاپو را در عداد آثار باشکوه و بسیار نفیس قرار داده است علاوه بر مینیاتورهای کار هنرمند معروف عصر صفوی

رضا عباسی، گچبری های آخرین طبقه است که تالار آن به «اتاق موسیقی» یا «اتاق صوت» نیز معروف است. در این قسمت از کاخ شکل انواع جام و صراحی در دیوار تعبیه شده است ساختن و پرداختن این اشکال به غیر از نمایش زیبائی و خلاقیت و ابتکار هنرمندان گچکار برای این بوده است که انعکاسات حاصله از نغمه های نوازندگان و اساتید موسیقی به وسیله این اشکال مجوف گرفته شود و صداها طبیعی و بدون انعکاس به گوش برسند. «فرد ریچاردز» که خود نقاش معروفی بوده و در اواخر عصر قاجاریه به ایران آمده درباره تزئینات گچبری این اتاق می نویسد: «... این تورفتگی ها مانند قطعات مختلف بازی معما با تناسب خاصی پهلوی یکدیگر قرار گرفته اند...» گذشته از گذشت زمان که متأسفانه به عالی قاپو لطمات فراوان زده است عوامل مخرب دیگر مانند حمله و استیلای افغانها و جنگ های مختلف و انتقال پایتخت از اصفهان و بی توجهی حکام بعد از صفویه خسارات جبران ناپذیری به بنا وارد آورده است.

در دوران قاجاریه عالی قاپو چند سال محل سکونت و کار ظل السلطان بود و او تغییراتی در کتیبه های آن داد. کتیبه های جبهه شرقی بنا و الواح خط نگاشته سردر ورودی که طی اشعاری به تعمیرات سال ۱۲۷۴ اشاره می کند مبین همین مطلب است. در چهل ساله اخیر به دلیل آن که خطر ویرانی کاخ عالی قاپو را تهدید می کرد و همچنین به علت توجه مردم و ارگانهای دولتی به میراث های فرهنگی، مرمت هائی توسط هیأت های متخصص داخلی و خارجی در آن انجام گرفته است.

بطور کلی بنای عالی قاپو به عنوان یک بنای تشریفاتی خوش ساخت و زیبا دستاورد دیگری است از هنر معماری دوران صفویه که از فراز آن منظره شهر باستانی اصفهان و تغییر و تحول ۱۰۰۰ ساله آن به خوبی نمایان است.

کاخ هشت بهشت

هزارتویی خیال انگیز

بر آستان طبقه هشتم بهشت موقعیت:خیابان باغ گلدسته پارک شهید رجائی سال تاسیس:۱۰۸۰ هجری (دوره شاه سلیمان)

از آثار قابل توجه این کاخ

عبارت است از:کاشیکاری انواع پرندگان و حیوانات درنده و خزنده در نمای بیرونی کاخ

زیباترین کاخ عالم

از کلیه کاخهای با صفا و کلاه فرهنگی هائی که در کنار چهار باغ احداث شده بود فقط کاخ هشت بهشت باقی مانده است. این عمارت باشکوه که روزگاری زیباترین کاخ عالم هم نامیده می شد در سال ۱۰۸۰ هجری و به روزگار شاه سلیمان صفوی در نزدیکی باغ بلبل ساخته شد. این بنای دو طبقه با طاقهای زیبا و تزئینات فراوان و هماهنگ دست به دست هم داده تا یکی از نمونه های درخشان معماری عصر صفویه را به نمایش بگذارند. کلیه سیاحان و جهانگردانی که از اصفهان بازدید کرده و موفق شده اند به درون کاخ هشت بهشت راه یابند آن را بهترین بناهای دنیا نامیده اند. یکی از آنها کاخ هشت بهشت را با عبارت «... فرح انگیز تر از مجلل ترین کاخهای ممالک اروپایی» توصیف کرده است. باغ وسیعی که عمارت در آن واقع شده جزئی از باغ بزرگ نقش جهان بوده است که شاه اسماعیل اول احداث کرد و در زمان جانشینان او بخصوص شاه عباس اول به قطعات متعددی تقسیم شد. این قصر با شکوه از همان ابتدای احداث «عمارت هشت بهشت» «هشت به هشت» و «هشت در بهشت» نامیده می شده است.

ساختمان کاخ

بخش مرکزی کاخ به صورت ۴ صفه ساخته شده و ایوان آن رو به شمال است. سقفی که بر فراز این بنای ۴ صفه استوار است پوشیده از مقرنس های گچی خوش رنگ و خوش طرح است. اتاقهای طبقه اول در ۴ گوشه عمارت تزئیناتی از گچبری و نقاشی دارند. در طبقه دوم عمارت نیز مجموعه ای از رواق ها و اتاقها و طاقها و

پنجره ها بر نفاست و زیبائی آن می افزاید. این طبقه به راهروها و اتاقهای متعددی تقسیم شده که هر یک تزئینات خاصی دارند. در برخی حوض آب و در بعضی بخاری های دیواری تعبیه شده اند دیوارها را نیز آینه های فراوان می پوشانیدند تمام سقف های کاخ را نیز موزائیک های بسیار عالی پوشانیده و دالانها و غلام گردش های بسیار زیبا و هماهنگ آنها را احاطه کرده اند. تزئینات عمارت در دوران صفویه به حدی باشکوه و هنرمندانه بوده که هیچ سیاحی از اعجاب و تحسین آنها خودداری نکرده است. آنچه در این عمارت حائز اهمیت است ارتباطی است که میان فضاها و قسمت های مختلف آن پدید آمده است. این ارتباط باعث شده تا عمارت هشت بهشت اصفهان در عین تنوع و گوناگونی و تعدد فضا از وحدت و یکپارچگی و تزئینات قابل توجه برخوردار شود. متأسفانه امروز از نرده های چوب زرنگار و قابها و جام های بلور و آلت های شیشه ای رنگارنگ ظریف اثری بر جای نمانده است چرا که در دوره های بعد از صفویه و بخصوص در عصر قاجاریان تغییرات بسیاری در آن داده شد. این تغییرات به حدی است که برخی از سیاحان آن را از دوران قاجار به حساب آورده اند.

در اواخر دوران قاجار عمارت هشت بهشت به مالکیت خصوصی اشخاص در آمد و از زیورهای نفیس و گرانبهای دوره صفویه عاری گردید بطوری که امروز از آن همه شکوه و فریبندگی داخل کاخ و درختان چنار و تناور و گلهای یاس سفید و سرخ که در حاشیه خیابان های آن روئیده بودند

و همچنین از آب نماها و جوی های آب روان اثری بر جای نمانـده است. با همه دخل و تصـرفات به گفته «آنـدره گـدار» که سالهـا باستانشناسـی ایران را اداره کرده است: «... کـاخ هشت بهشت بـا تالاـری که از هر سو بـاز است و با چهار عمارت کلاه فرنگی در طبقه هشت بهشت در چهار گوشه خود هنوز هم ترکیب اصـلی و مختصری از لطف و ملاحت روزگاران گذشته را حفظ کرده است.»

ذکر این نکته مناسبت دارد که تزئینـات این کاخ هشت گوشه که نشانه روحیه معماری و تزئینات اواخر دوره صـفوی است به همراه ساختمان آن که میان باغ واقع شده است بعدها به فراوانی مورد تقلید قرار گرفته است.

عمارت رکیب خانه

عمارت تاریخی «رکیب خانه» که در مرکز شـهر اصـفهان و نزدیک بناهای مشـهوری همچون «تالار اشرف»، «کاخ چهلستون»، «عـالی قـاپو» و «توحیـد خـانه» قرار دارد از جمله بناهای بافت قـدیم اصـفهان به شـمار می رود که در اوائل قرن یازدهم هجری مقـارن بـا سـلطنت شـاه عبـاس اول به عنوان یکی از بناهـای مجموعه دولتخانه صـفوی احـداث شـد. با مراجعه به منابع و مأخذ مختلف دوران صـفوی و بـا توجه به کلمه «رکیب خانه» مشـخص می شود که این عمارت محل نگهـداری لوازم سوارکاری و یراق آلات اصـطبل دولتی بوده است. با اضـمحلال حکومت صـفویه عمارت «رکیب خانه» متروک گردیـد و بعـدها در عصـر قاجـار به دسـتور حـاج محمـد حسـین خـان صـدر اصـفهانی صـدر اعظم نیک انـدیش فتحعلیشاه احیاء شـد. در دوره حکومت «مسعود میرزا ظل السلطان» بعد از انجام تعمیرات و الحاقاتی که با آن دوره سازگار بود به عنوان محل زندگی

این حاکم تعیین گردید.

در دوران پهلوی اداره آمار و ثبت احوال اصـفهان در این محل مسـتقر شـد و تغییراتی در ساختمان و مخصوصاً در جبهه غربی آن صورت گرفت.

در سالهـای پس از پیروزی انقلاب اسـلامی «رکیب خانه» مورد مرمت اساسـی قرار گرفت و بعـد از بازسازی مقرر شـد اشـیاء موجود در موزه هـای هنرهـای تزئینی تهران و بقیه اشـیاء قـدیمی به اصـفهان منتقل و در این ساختمان به معرض تماشای عموم گذاشته شود.

در اجرای این هدف در تابستان ۱۳۷۵ گنجینه های تزئینی رسماً افتتاح و مورد بهره برداری قرار گرفت.

تالار اشرف

موقعیت:خیابان استانداری سال تاسیس:در اواخر سلطنت شاه سلیمان یا در عهد شاه سلطان حسین این بنا به طور کامل با چوب بست ساخته شـده بام آن مسـطح بر پایه های بلند ضـخیم پوشـیده از طلا نهاده شده است. در اوایل جنگ جهانی اول به عنوان انبار مورد استفاده واحدهای نظامی و سپس به جایگاه دسته موزیک نظامی تبدیل می شود. حدود ۸۰ سال قبل پس از تخریب ساختمان های چپ و راست تالار اداره باستان شناسی با مرمت بنا از ویرانی آن جلوگیری کرده و سپس ساختمان برای استقرار اداره معارف عمومی در نظر گرفته می شود. عمارتی که به نام تالار اشـرف نامیـده می شود باقیمانـده کاخ های عصـر صـفوی است که در منطقه دولت خانه در کنار قصرهای دیگری همچون تالار سرپوشیده، کاخ هشت بهشت، کاخ پشت مطبخ، رکیب خانه و تالار تیموری مجموعه ای از کاخ های باشکوه آن روزگار را تشکیل می داده است.

کلمه «اشرف» باعث شده تا برخی ساختمان این عمارت را به «اشرف افغان»

نسبت دهند. اما مطالعات محققین و پژوهشگران بیانگر این نکته است که «تالار اشرف» در زمان شاه عباس دوم ساخته شده و در عصر جانشین او شاه سلیمان کامل شده است.

این اثر زرنگار از لحاظ هنر تزئین و نقاشی و مقرنس های زیبا و گچبری و طاقهای متناسب ضربی جلوه و شکوهی خاص دارد. بسیاری از خارجیانی که در روزگار صفویه و بعد از آن دوران به شهر اصفهان آمده اند تالار اشرف را بنائی نفیس، شکوهمند و زیبا توصیف کرده اند.

برخی از محققین نوشته اند در اوائل جنگ جهانی اول (۱۹۱۴ تا ۱۹۱۸ میلادی) تالار اشرف انبار علوفه بوده و بعد از آن یکی از واحدهای نظامی در آن مستقر شده است و در این زمان بوده است که گچبریها و نقوش زیبای کاخ را در زیر اندودی از گچ پنهان کرده اند. در اواخر دوره قاجار، مرمت هائی در آن صورت گرفت و از ویرانی نجات یافت. پس از این تعمیرات بود که به اداره معارف وقت اختصاص یافت. بعد از دوران قاجار تعمیرات بیشتری در عمارت به عمل آمد و نقاشی هائی که از زیر گچ خارج شده بودند به وسیله استادکاران و نقاشان برجسته و هنرمند اصفهان ترمیم شدند.

در حال حاضر عمارت تالار اشرف یکی از بناهای بسیار معروف اصفهان است. این شهرت بیشتر به خاطر نقاشی های زرنگار و گچبریهای پرکار آن است.

تالار تیموری

در جنوب خیابان استانداری و در مجموعه دولتخانه عمارت زیبا و جالب تالار تیموری واقع شده است. این بنا که طی سالیان متمادی شکل و کاربرد اصلی خود را از دست داده است.

هنوز هم به نام تالار تیموری نامیده می شود. اکثر محققین و پژوهشگران این اثر را از بناهای دوران تیموری می دانند.

آنها عقیده دارند تیمور در هنگام یورش های خود به اصفهان و همچنین نوادگانش در موقع اقامت به دلیل آب و هوای خوش اصفهان عمارات و کاخ هایی ساخته اند که تالار تیموری یکی از آنهاست. آنچه محقق است اینکه در دوران صفویان و بعد از این خاندان تغییراتی در بنا به وجود آمده و الحاقاتی به آن اضافه شده و یا قسمتهایی از آن کاسته شده است.

مؤلف کتاب «آثار ملی اصفهان» این بنا را از آثار تیمور گورکانی می داند که بعد از قتل عام مردم اصفهان دستور احداث آن را در مجاورت باغ نقش جهان صادر کرده است. از آن زمان برخی از مورخین دوران صفوی از این بنا به نام «چهار حوض» اسم برده اند زیرا در جلوی تالار آن حوض آبی وجود داشته که به چهار حوض معروف بوده است.

در دوره قاجار تالار تیموری تعمیر شد و در عداد ساختمان های دیوانی در آمد و مورد استفاده قرار گرفت. در اوائل حکومت پهلوی تالار تیموری و میدان چهار حوض محل لشکر و سربازان بود و در سال ۱۳۲۷ تعمیر و به محل باشگاه افسران اختصاص یافت.

این عمارت با تزئینات بسیار جالب آن که از نوع قطار بندیهای گچی است، سنگاب بسیار نفیسی دارد که با خط نستعلیق برجسته و زیبا اشعاری با تاریخ ۱۰۵۶ هجری قمری بر بدنه آن نوشته شده است.

در حال حاضر این عمارت دارای سالن وسیعی است که جلوی آن ایوان بزرگ

و مرتفعی قرار دارد چند اتاق نیز متصل به یکدیگرند که تزئینات آنها هم بسیار دیدنی و جالب هستند.

هم اینک ساختمان تالار تیموری که در بردارنده چند دوره از معماری اسلامی است در اختیار موزه تاریخ طبیعی اصفهان است.

کلیساها و کنیسه ها

کلیساها

اشاره

یکی از وقایع مهم دوران صفویه انتقال ارامنه از آذربایجان و اسکان آنها در اصفهان است. توضیح اینکه پس از اعلام پایتختی اصفهان و انجام مقدمات امر، شاه عباس اول جمعی از ارامنه را از جلفای ارمنستان واقع در کنار رود ارس به اصفهان کوچ داد و موقتاً در یکی از محلات شهر سکونت داد. انگیزه دولت صفوی در آن روزگار علاوه بر نجات ارامنه از آزار و اذیتی که ترکان عثمانی نسبت به آنان روا می داشتند. استفاده از مهارت این طبقه در تجارت مخصوصاً در داد و ستد ابریشم بود. برخی از مورخین نیز این نقل و انتقال را به این علت می دانند که شاه عباس می خواست عثمانیان یعنی دشمن دیرین خود را از یک مستمره ارمنی نشین محروم کند. نویسنده کتاب ایران و قضیه ایران دو دلیل فوق را برای این جابجائی تأئید می کند اما مرحوم علی جواهر کلام عقیده دارد منظور شاه عباس از این کوچ عظیم این بود که ارامنه را «... واسطه ارتباط و آشنایی ایران و فرنگستان قرار دهد و فرنگیان را متقاعد کند که مسلمان ایرانی با سایر ملل و مذاهب دنیا هیچ گونه دشمنی و عداوت ندارد...» به هر حال، ارامنه پس از مهاجرت به اصفهان در ساحل جنوبی زاینده رود ساکن شدند و این محل را (جلفای نو) نامیدند تا خاطره

وطن زنـده بمانـد. پس از اسـتقرار ارمنیـان فرامینی نیز صـادر شـد و برای راحتی و آسایش آنها دسـتورات اکیـد به مسـئولان و دولتمردان داده شـد. از جمله این فرمانهـا، دسـتورالعملی بود که کلیه ارامنه را در انجـام مراسم مـذهبی شان آزادی می داد. به مرور زمـان ارامنه سـایر شـهر هـا که آوازه خوشـرفتاری مردم اصـفهان و حکومت آن روزگـار را شـنیدند و از حمـایت دولت صفوی از همکیشان آگاه شدنـد به شـهر اصـفهان سـرازیر گشـتند حتی شـهرها و نقاط دیگر نیز مورد توجه آنها قرار گرفت و زارعین و کشـاورزان ارمنی هم به روسـتاهای فریـدن و چهـار محـال کوچ کردنـد. به زودی جلفا به شـهرکی آباد و پرجمعیت تبـدیل شـده و «... خیابانهای متعـدد با درختان زیبای چنار...» بر زیبائی شـهر افزودند. بسـیاری از نویسـندگان خانه های زیبای تجـار ارمنی مقیـم جلفـای اصـفهان را توصـیف کرده و آنهـا را بـا فرش هـای زیبـا و صـندلی هـای مزین به آب طلا ـ و نقره و تالارهـای منقوش به تابلوهـای زیبـا ذکر کرده انـد. امتیازاتی که در دوره شاه عباس اول به ارامنه داده شـد در زمان شاه صـفی نهادینه گردیـد و طی فرمانی که در سال ۱۰۴۲ هجری صادر شـد به ارامنه این حق داده شد که در هر نقطه که مایل باشـند می تواننـد کلیسـا بسازنـد و آنهـا را تزئین کرده و بر بالای ساختمـان صـلیب و ناقوس بگذارنـد. مسـتوفیان و ممیزانی هم که برای دریافت وجوه دیوانی به کشـیشان مراجعه می کنند مادام که آنها در حال عبادت هستند حق مزاحمت برای آنها را ندارند. این فرمان و فرامین دیگر به ارامنه اجازه داد همچون

ایرانیان زندگی کنند و حتی برای خود حاکم و قاضی و کلانتر انتخاب کرده و در انجام مراسم و تشریفات مذهبی خود آزادی کامل داشته باشند. بسیاری از خارجیانی که در آن عصر، از اصفهان بازدید کرده اند از بازرگانان معتبری نام می برند که در جلفا کلیساها و کاروانسراهای بزرگ و زیبا ساخته اند. پس از مرگ شاه عباس اول سیاست حمایت از ارامنه ادامه یافت و جلفا بزرگتر و آباد تر شد. تجار و بازرگانان ارمنی در سایه امنیت و آرامشی که بوجود آمده بود برای داد و ستد و سوداگری به کشورهای مختلف سفر کردند و تجار مشهوری مانند خواجه آلتون و خواجه ماناس در کشورهای مختلف نمایندگی مستقر کردند و به عنوان بازرگان ایرانی به تجارت ابریشم پرداختند و کالاهای دیگر به ایران آوردند. در دوره شاه عباس دوم جلفا وسعت زیادی یافت و محلات چندی به این شهرک اضافه شد بطوری که سیاحان و جهانگردان مختلف در ادوار گوناگون به زیبائی جلفا اشاره کردند و از بخش ها و محلات آن نام بردند. یکی از آنها در سفر نامه اش تعداد خانه های جلفا را سه هزار و پانصد نوشته و درباره آنها می گوید: «... بیشتر خانه های خوب و مجلل در امتداد رودخانه ساخته شده است. برخی از آنها زرنگار و چنان باشکوه و عالی است که می توان آنها را در ردیف قصرها و کاخ های سلطنتی به شمار آورد...» با حمله افغانها به اصفهان در سال ۱۱۳۵ هجری قمری و سقوط این شهر جلفا نیز گرفتار غارت افغانها شد و بسیاری از ساختمانهای آن ویران گردید

و این شـهرک آبـاد و پر جمعیت به سـرعت رو به زوال نهـاد بـا انتقـال پـایتخت، جلفـا در کشـمکش ها و جنگ هائی که بین مـدعیان سـلطنت بوقوع پیوست آسـیب های جـدی دید و بسـیاری ارامنه شـروع به مهاجرت کردند. بطوری که شـهر جلفا، که روزگـاری شاردن به توصـیف خانه های آن پرداخته بود و تعـداد آنها را ذکر کرده بود (چنانچه دیـدیم) در دوره های بعـد به بخشـی کوچک و کم جمعیت تبـدیل شـد. ارنست هولستر که در دوره قاجار در اصـفهان زندگی کرده تعداد ارامنه ساکن در جلفا را در سال ۱۸۸۰ میلادی (حدود ۱۳۰۵ هجری قمری) ۲۶۵۸ نفر ذکر می کنـد که در ۳۸۰ خانه زندگی می کرده اند. با همه افول و تنزلی که جلفـا بعـد از صـفویه گرفتـار آن شـد هنـوز نیز خـانه هـا و میـدان هـای قـدیمی و کلیساهـای باشکوه و ساختمانهای قدیمی آن یکی از جاذبه های خوب اصـفهان را تشـکیل می دهند. در حال حاضر جلفا در حدود ۶۵۰۰ ارمنی را در خـود جـای داده کـه در محلات میـدان بزرگ، میـدان کوچـک، محلـه چهـارسوق، محله هاکوبچـان، محله قراگـل، محله سنگتراشـها، محله تبریزی ها و محله ایروان زندگی می کنند. از نظر تقسـیمات شـهری جلفا منطقه پنجم شـهر اصفهان به شمار می رود و شـعب برخی از ادارات دولتی در آن مسـتقر هسـتند. موسـسات آموزشـی جلفا که قدیمی ترین آن به نام آموزشگاه مرکزی نامیـده می شـود از قـدیم دائر بوده و پرورشـگاه و انجمن هـای فرهنگی و خیریه چنـدی به خـدمات فرهنگی و مردمی اشتغال دارند. موقعیت ممتاز جلفا و استقرار آن در یکی از نقاط مهم

شهر باعث شده تا مسلمانان نیز در آنجا ساکن شده و به کسب و کار و زندگی بپردازند. از نظر جاذبه های گردشگری نیز جلفا با خانه های قدیمی و کلیساهائی که اکثر آنها در نیمه اول قرن هفدهم میلادی ساخته شده اند مورد توجه گردشگران ایرانی و خارجی بوده و روزانه تعداد بسیاری از قسمت های مختلف آن بازدید می کنند. ذکر این نکته بی مناسبت نیست که در اطراف اصفهان نیز ارامنه زندگی می کنند. توضیح اینکه آن دسته از ارامنه که به کار کشاورزی اشتغال داشتند در فریدن و چهار محال ساکن شدند. در حال حاضر در نواحی کوهستانی مغرب اصفهان روستاهائی هستند که محل سکونت ارامنه می باشند. برخی از این روستاها عبارتند از: نماگرد، قرقن، سینگرد، میلاگرد، چیگون، سرشگون، سنگباران، درختک که از نظر تقسیمات کشوی جزء شهرستان فریدن به حساب می آیند. مردم این روستاها در انجام مراسم و تشریفات دینی خود آزاد بوده و همچون مسلمانان از کلیه حقوق شهروندی برخوردار هستند.

کلیساهای جلفا

پس از شکل گیری و توسعه جلفا و صدور فرمان برای آزادی آنان در اجرای مراسم مذهبی ساخت کلیساها در این شهرک آغاز شد. با توجه به منابع و مآخذ موجود ارامنه ای که به اصفهان کوچانیده شدند در همه جا شروع به ساختن کلیسا کردند و آنها را با شکوه خاصی تزئین نمودند. بطوری که به هنگام بازدید پیتر و دولاواله از جلفا ۱۰ کلیسا و به موجب نوشته شاردن ۳۰ کلیسا و با توجه به سفرنامه کرنیلوس دوبروین ۲۷ تا ۳۰ کلیسا در جلفا وجود داشته است. از میان کلیساهائی که در حال

حاضر در جلفا وجود دارند فقط کلیسای (وانك) مورد بازدید گردشگران قرار می گیرد و در بقیه فقط مراسم مذهبی اجراء می گردد. آنچه در زیر خواهد آمد معرفی اجمالی کلیساهای جلفا است.

کلیسای وانک

مشخصات

معروف به:سن سو و دوآمناپر کیج موقعیت:چهارراه حکیم نظامی خیابان نظر شرقی سال تاسیس:۱۰۶۵ هجری مطابق با ۱۶۵۴ میلادی

از ویژگیهای ساختمان

بزرگترین و زیباترین کلیسای جلفای اصفهان است از نظر طلاکاری سقف و سطح داخل گنبد و نقاشی های تاریخی از زیباترین کلیساهای جلفای اصفهان است داخل کلیسا و تمام دیوارهای اطراف و جوانب آن از تزئینات نقاشی رنگ و روغن و آب طلا به سبك ایرانی و تصاویری از زندگی حضرت مسیح علیه السلام متاثر از نقاشی ایتالیایی تزئین شده است برج ناقوس روبروی در اصلی کلیسا به سبك ایرانی است و در زمان شاه سلطان حسین ساخته شده است.

بزرگترین کلیسای جلفا

این کلیسا به نامهای سن سور و آمنا پرکیچ نیز نامیده می شود بزرگترین کلیسای جلفا است. این کلیسای با شکوه در سال ۱۰۱۵ هجری قمری برابر ۱۶۰۵ میلادی در اراضی باغ زرشك احداث شد و پس از ۵۰ سال در سال ۱۰۶۵ هجری قمری برابر ۱۶۵۵ میلادی توسعه یافت و به صورت امروز در آمد. این کلیسا دارای گنبدی عظیم و دیوارهای رفیع و طاقهای بلند و زیباست که در حال حاضر محل اقامت خلیفه ارامنه ایران و هندوستان می باشد.

ساختمان نماز خانه کلیسا

نماز خانه اصلی کلیسا که به شکل متوازی الاضلاع است شامل دو قسمت چهارگوش است که قسمت اول شبستان بنا و قسمت دوم که زیر گنبد خانه است محل اجرای مراسم و سرودهای مذهبی است. ازاره های دیوارهای نماز خانه را کاشی های خشتی چند رنگ فرا گرفته است. در قسمتهای بالای ازاره تصاویر بسیار زیبائی نقاشی شده اند که از کتب مقدس الهام گرفته شده و تمامی سطح فضای گنبد را تزئین کرده است. دور تا دور گنبد داستان خلقت آدم و حوا است که بوسیله نقاشان ارمنی ترسیم شده اند. بر محراب بسیار زیبای کلیسا نیز تصاویری از جمله تصویر حضرت مسیح علیه السلام نقاشی شده است. نمای خارجی گنبد کلیسا بدون تزئینات کاشیکاری است و با آجر ساده پوشانده شده است.

ساختمان کلیسا

در گوشه حیات کلیسا برج ناقوس زیبا و بزرگی ساخته شده که بر چهار ستون سنگی استوار است. در گوشه دیگری از این حیاط و روبروی برج ناقوس ستون بلندی از سنگ یادبود ۱ / ۵ میلیون نفر ارمنی ساخته شده که در سال ۱۹۱۵ میلادی قتل عام شده اند. در صحن حیاط کلیسا چند نفر از ارامنه مشهور از جمله چند اسقف اعظم و نمایندگان سیاسی کشورهای اروپایی که در اصفهان در گذشته اند به خاک سپرده شده اند.

قسمتهای مختلف کلیسا

کلیسای وانک دارای تأسیسات مختلفی مانند موزه و کتابخانه است. موزه کلیسا در سال ۱۳۲۲ هجری قمری برابر با ۱۹۰۵ میلادی ساخته شد. اشیائی که در سالن های آن به معرض تماشای بازدید کنندگان گذاشته شده اند شامل تابلوهای نقاشی کار نقاشان اروپائی است که به کلیسا اهداء کرده اند. تعدادی کتب خطی نفیس نیز در این موزه نگهداری می شوند.

از جمله مجموعه های نفیس این موزه فرامینی است که در طول تاریخ صفویه به بعد سلاطین و حکام ایران درباره ارامنه صادر کرده اند. این فرامین از نظر بررسی تاریخ ارامنه بسیار مهم و قابل ملاحظه بوده و در عداد منابع قابل اعتماد به شمار می روند. از دیگر تأسیسات کلیسا چاپخانه است. این چاپخانه که به سعی و کوشش و ابتکار پیشوای ارامنه آن روزگار به نام خاچاطور کساراتسی GZARATSSY در جلفا تأسیس شده بود در سال ۱۶۳۶ میلادی به عنوان اولین چاپخانه شروع به کار کرد و نخستین کتابی که به وسیله آن به چاپ رسید زبور داوود بود که از این کتاب فقط یک نسخه در دنیا موجود است

و آن نیز در شهر آکسفورد انگلستان نگهداری می شود. تصویر این کتاب در موزه کلیسا در معرض بازدید عموم است. کتابخانه کلیسای وانک نیز با ۰۰۰ / ۲۵ جلد کتاب به عنوان یکی از بهترین منابع مورد استفاده محققین و پژوهشگران ارمنی و سایر ادیان قرار میگیرد.

کلیسای مریم

کتیبه سردر این کلیسا حاوی تاریخ ۱۶۲۷ میلادی برابر با ۱۰۳۶ هجری قمری است سازنده این کلیسا خواجه آودیک است که در کلیسا مدفون می باشد.

کلیسای بیت اللحم

از مهمترین کلیساهای تاریخی جلفا در دوره شاه عباس می باشد. این کلیسا در میدان جلفا و خیابان نظر واقع شده و آن را یکی از تجّار ارمنی به نام «خواجه پطرس» با سرمایه خود ساخته است. در داخل آن تزئینات زیبایی اعم از تابلو نقاشی زندگانی حضرت مسیح و نقاشیهای دیگر وجود دارد. سقف آن مذهّب و گنبد جالب آن تماشایی است. سردر کلیسا کتیبه ای دارد که سال ۱۶۲۷ میلادی برابر با ۱۰۳۶ هجری را نشان می دهد. تزئینات طلاکاری کلیسای بیت اللحم بسیار زیبا و جالب توجه است.

کلیسای هاکوب مقدس

قدیمترین کلیسا در جلفا کلیسای یعقوب مقدّس (هاکوپ) است که در گوشه شمال غربی صحن فعلی کلیسای مریم ساخته شده، تاریخ ساختمان آن را سال ۱۰۵۶ ارمنی مشخص نموده اند (جهت تبدیل سال ارمنی به میلادی باید۵۵۱ سال به آن اضافه کرد. یعنی در واقع تاریخ ارمنی ۵۵۱ سال، کمتر از تاریخ میلادی است.) بعد از کلیسای «هاکوپ» قدیمی ترین کلیسای جلفا کلیسای «گیورک» است که در خیابان حکیم نظامی قرار دارد، داخل این کلیسا بسیار ساده است و فقط یک تابلو نقاشی نفیس در قسمت محراب آن نصب شده. اهمیت این کلیسا از آن جهت است که پانزده قطعه از سنگهای کلیسای قدیمی «اجمیازین» ارمنستان را ارمنیان با خود حمل کرده و بعضی از آنها را در این کلیسا نصب کرده اند، این کلیسا یکی از اماکن مقدّسه به شمار می رود. کلیسای مریم: ارمنیان جلفا کلیسای اولیه خود به نام هاکوپ را که بسیار کوچک بود وسعت داده و کلیسای بزرگتری به نام مریم در آنجا بنا کردند. داخل این کلیسا دارای تزئینات نقاشی و تابلوهای

مذهبی است که روی دیوارهای گچی نقاشی شده و دارای کتیبه تاریخی معروفی است. بانی آن را یک بازرگان ارمنی به نام «خواجه آودیک» معرفی کرده اند. او این کلیسا را با چراغها و قندیلهای زرّین و سیمین و تابلوهای نقاشی گرانبها و تزئینات دیگر، تماماً با هزینه شخصی ساخته است. خواجه آودیک از تجّار معروف ابریشم در زمان شاه عباس اول بوده است.

کلیسای گیورک

مردم جلفا این کلیسا را (غریب) می نامند سال ساخت این کلیسا ۱۱۳۱ هجری قمری است. واقع در میدان کوچک در خیابان حکیم نظامی. زمان ساخت: سال ۱۶۱۱ میلادی.

کلیسای سن استپانوس

که در کوچه هاکوپجان واقع شده و سال ساخت آن ۱۷۱۴ میلادی است. واقع در کوچه یعقوب جان. زمان ساخت: سال ۱۷۱۴ میلادی.

کلیسای یوحنا

واقع در محله چهارسوق که سال ساخت آن ۱۶۲۱ میلادی است.

کلیسای گریگور

واقع در میدان کوچک که سال ساخت آن ۱۶۵۹ میلادی است.

کلیسای سرکیس

واقع در محله ایروان به سال ۱۶۵۹ ساخته شده است.

کلیسای نرسس

واقع در محله ایروان به سال ۱۶۵۹ ساخته شده است.

کلیسای نیکوغایوس

واقع در محلّه قاراکل. زمان ساخت: سال ۱۶۳۰ میلادی.

کلیسای بیدخم

واقع در میدان بزرگ در خیابان نظر. زمان ساخت: سال ۱۶۲۸ میلادی.

کنیسه ها

قدیمیترین کنیسه ای که در اصفهان وجود دارد (کنیسه عمو شعیا) در محله جویباره است که از لحاظ هنری، هیچگونه تزئیناتی ندارد و فاقد جنبه های معماری جالب توجه است. به نوشته دکتر هنرفر یهودیان اصفهان (در سال ۱۳۵۰ شمسی) ۲۰ کنیسه داشته اند که دو کنیسه در محله دردشت یک کنیسه در محله گلبهار، شانزده کنیسه در محله جویباره و یک کنیسه نیز در فلکه شاه عباس (فلسطین امروز). یکی از محققین کلیمی تعداد کنیسه های اصفهان را ۱۲ عدد ذکر کرده اند. به گفته این پژوهشگر معماری این کنیسه ها کاملاً مشابه با کلیسای ارامنه است. با این تفاوت که کنیسه ها هیچگونه تزئینات داخلی ندارند. علت نیز این است که یهودیان تصاویر انسان را بر دیوار رسم نمی کنند. از نقطه نظر نوع شناسی، ساختمان های کنیسه ها، غربی-شرقی بوده و بیشتر آنها مربوط به دوران قاجار هستند. کنیسه ها از نظر تزئینات دارای کاربندی تصویر سازی هستند. این کنیسه ها فاقد سکوهائی هستند که مراسم مذهبی روی آنها انجام می شده است. در حال حاضر، کنیسه های یهودیان اصفهان عبارتند از: کنیسه ملایعقوب -کنیسه ملانیسان -کنیسه ملاربیع -کنیسه بزرگ -کنیسه کوچک-کنیسه کلی -کنیسه گلبهار -کنیسه اتحاد -کنیسه دکتر داوود و...

نزدیکترین کنیسه یهودیان به محله مسلمان نشین در کوچه ای به نام کوچه (پیریالاندوز) واقع شده است. این کنیسه که بنائی ساده است دارای گنبدی است که بالای گنبد نورگیری تعبیه شده است این ساختمان از خارج کاملاً ساده و بی پیرایه است. ذکر این نکته مناسب است

که در حال حاضر یهودیان اصفهان در محلات دیگر نیز ساکن هستند و از نظر زندگی با مسلمانان هیچگونه تفاوتی ندارند. به تازگی هفت کنیسه در اصفهان در فهرست آثار ملی به ثبت رسید.

خانه های قدیمی

انگورستان ملک

آدرس:خیابان شریف واقفی–خیابان ملک محله شیخ یوسف در زمان سلطنت نادرشاه افشار باغ انگوری که متعلق به مردم اصفهان بود به عنوان مالیات از آنها گرفته شد و به تصرف دولت درآمد. در زمان سلطنت ناصرالدین شاه قاجار به تصرف مسئول امور مالی حکومت اصفهان درآمد و بعدها فرزند این شخص به نام حاج محمد ابراهیم خان که لقب ملک التجار داشت بنای انگورستان را احداث کرد و به برگزاری مراسم عزاداری و تعزیه اختصاص داد. معمار سازنده این بنام استاد حسین چی است و تاریخ وقف نامه آن سال ۱۳۴۱ هجری قمری است. در طول زمان قسمت های مختلفی از این انگورستان تخریب شد و بخش هائی از آن در سال ۱۳۳۳ هجری شمسی در تعریض خیابان ملک از بین رفت.

آنچه از این بنا باقی مانده است یک حیاط وسیع است که در شمال واقع شد و یک سفره خانه که مساحت تقریبی آن با حیاط یکی است. این سفره خانه تمامی جبهه حیاط را در بر می گیرد. فضای سفره خانه بوسیله یک ارسی هفت دهنه به حیاط جنوبی باز می شود. بعدها حیاط خانه نیز مسقف شده بطوری که از ارسی های سفره خانه و حیاط سرپوشیده و پشت بام و فضاهای سه جبهه ساختمان برای تعزیه استفاده می شده است. در سقف حیاط یک نورگیر زیبای ۸ ضلعی به همراه پنجره های سراسری بالای دیوار

حیاط روشنائی فضای تعزیه را تامین می کند. تالار پنج دری زیبائی که در جبهه شمالی حیاط سرپوشیده قرار دارد محل دفن مرحوم ملك التجار و همسر اوست که بنا به وصیت وی در این محل به خاك سپرده شده اند.

مجموعه فضاهای حیاط سرپوشیده، سفره خانه، اتاق مقبره و دیگر اتاقهای اطراف حیاط دارای تزئینات فراوان گچبری، آینه کاری و کاشیکاری هستند. ستون هائی که در وسط فضای سفره خانه و حیاط هستند دارای روکش های چوبی می باشند اما پایه و سرستونها دارای تزئینات می باشند. در زیر فضای سفره خانه زیرزمینی وجود دارد که نورگیرهای مشبک نور آن را از حیاط جنوبی تامین می کنند. در گوشه جنوب شرقی بنا حمامی واقع شده است که سقف گنبدی بسیار زیبائی دارد و سکوهائی در اطراف آن تعبیه شده اند. ازاره جبهه شمالی و شرقی این خانه دارای نقوش حجاری هستند. انگورستان ملك از بناهای بسیار زیبای دوران قاجاریه است که در حال حاضر در اختیار سازمان اوقاف می باشد و به برگزاری مسابقات قرائت قرآن و تعزیه و عزاداری اختصاص دارد. تزئینات این بنا بیانگر هنر گچبری و آینه کاری و کاشیکاری هنرمندان خلاق و مبتکر اصفهانی می باشد.

سرتیپی

آدرس:خیابان ملك بن بست عبدالهی کوچه پاقلعه مجموعه فضاهای این خانه در سه جبهه قرار گرفته اند که در دو جبهه شمالی و جنوبی از جبهه سوم مرتفع تر هستند، مهمترین قسمت خانه تالار جبهه شمالی است. که با شکل نیم صلیبی خود با دو اتاق سه دری طرفین ارتباط دارد. دیوارهای این تالار دارای تزئینات فراوان نقاشی روی گچ هستند. علاوه بر

آن دو ردیف قطاربندی نیز در این در و دیوارها وجود دارد. سقف تالار حاوی نقاشی های پرکاری است که از نقاشی های اروپائی تاثیر گرفته اند. جبهه جنوبی شامل سه اتاق سه دری و دو فضای کفش کن در بین آنهاست. در جبهه غربی دو اتاق وجود دارد که با دری کوچک به حیاط باز می شود. دالانی که از طریق آن به حیاط خانه وارد می شوند در میانه این جبهه قرار گرفته است. در گوشه جنوب شرقی نیز ورودی دیگری به چشم می خورد. نماهای خانه سرتیپی پوشیده از اندود ساده گچ است و فقط در نمای سه دری های جبهه شمالی تزئینات گچبری به چشم می خورد. ازاره جبهه شمالی و شرقی این خانه دارای نقوش حجاری هستند. خانه سرتیپی اصفهان نمونه دیگری از خانه های قدیمی اصفهان است که به دلیل وجود ویژگی های هنری و معماری مورد مرمت و بازسازی قرار گرفته است.

اعلم

آدرس:خیابان عبدالرزاق – محله پشت بارو – بن بست زرگرها در خیابان عبدالرزاق و در کوچه ای روبروی تل عاشقان و در قلب بافت قدیم اصفهان خانه ای قرار گرفته که به لحاظ زیبایی و تزئینات پرکار و ویژگیهای هنری و نقاشی روی گچ و روی آینه و صنایع چوبی و حجاری در عداد بناهای شاخص اصفهان به شمار می رود. این خانه که سالها از طرف مالکان بلا استفاده رها شده بود، پس از خریداری مورد مرمت و بازسازی قرار گرفت. متأسفانه قسمت هائی از این بنای جالب به وسیله افراد سودجو که وجود این اثر نفیس را مزاحمتی برای اهداف سودجویانه خود می دانستند تخریب

شده است. از جمله آتش سوزی سردر بسیار زیبای خانه و تخریب طاقی که بر روی گذر شمالی ساخته شده بود و به صورت پشت بندی محکم و استوار خانه را حفظ می کرد.

آنچه در خانه اعلم جلب توجه می کند، تنوع تزئینات و نقاشی ها و گچبری های آن است. اتاق پنج دری خانه اعلم همچون آلبوم نفیسی از آینه کاری، نقاشی، گچبری و منبت کاری هنرهای تزئینی دوران قاجار را رو در روی بیننده قرار می دهد. طرحهای متعددی که از کاخ های زیبای اصفهان و مناظر ایرانی و اروپائی تهیه شده به همراه گل و بوته و شیشه های رنگی میتواند الگوی بسیار مناسبی برای هنرهای تزئینی دوران قاجار شد. علاوه برآن، تزئینات این خانه بیانگر توجه مجدد هنرمندان دوران قاجار به هنرهای دوران صفویه است.

شیخ الاسلام

آدرس:چهارراه تختی کوچه هتل پرشیا خانه شیخ الاسلام که عنوان تکیه شیخ الاسلام برای آن مناسب تر است در خیابان چهارباغ پایین، چهارراه تختی واقع شده است.

این اثر بسیار زیبا که با معماری خاص دوره قاجار از آثار نفیس اصفهان به شمار می رود، جزئی از مجموعه خانه های شیخ الاسلام است که از نظر معماری دارای دو جبهه ساختمان در شمال و جنوب است. قسمت جنوبی که مهمترین بخش خانه می باشد دارای یک ایوان با سقف مقرنس کاری و تزئینات نقاشی گل و بوته و دو ستون و یک حوض سنگی در وسط ایوان می باشد.

در این ایوان ۲ عدد پنجره مشبک چوبی بسیار زیبا با شیشه های رنگی و دیوارهائی که با نقاشی و گچبری تزئین شده اند به زیبائی

خانه می افزایند.

اتاق کوچکی که در عقب این ایوان وجود دارد با مجموعه ای از هنر گچبری و مقرنس کاری یکی دیگر از قسمت های بسیار جالب خانه می باشد.

این خانه زیبا از قدیم الایام برای برگزاری مراسم عزاداری حضرت سیدالشهداء علیه السلام و تعزیه مورد استفاده قرار می گرفت. در سالهای قبل از انقلاب به علت عدم توانائی مالکین در حفظ و نگهداری آن و همچنین به دلیل زوال تدریجی تزئینات قابل توجه و ارزش های معماری و به لحاظ جلوگیری از تخریب و انهدام بنا، ساختمان خانه شیخ الاسلام در اختیار وزارت فرهنگ و هنر وقت قرار گرفت.

از همان زمان اقدامات مرمتی بخصوص در قسمت تزئینات و ساخت درهای مشبک بوسیله استادکاران متخصص آغاز شد و همه ساله مراسم تعزیه و عزاداری توسط هیات های محلی و زیر نظر ارشاد اسلامی در آن برگزار می شد. متأسفانه در سال ۱۳۶۵ این خانه مورد بمباران قرارگرفت و قسمت جنوب شرقی بنا آسیب های جدیدی دید که عملیات بازسازی و مرمت آن به سرعت انجام گرفت. در حال حاضر خانه شیخ الاسلام با مساحت ۱۴۵۵ متر مربع از خانه های زیبای اصفهان به شمار می رود که واحدهای صنایع دستی سازمان میراث فرهنگی در آن مستقر هستند.

قدسی

آدرس:خیابان عبدالرزاق بازارچه حاج محمد جعفر کوچه قدسیه در نزدیکی درب امام اصفهان خانه ای زیبا و جالب قرار گرفته که اساس آن مربوط به زمان صفویه است و در دوره های مختلف تغییرات بنیادی و کالبدی در آن داده شده است. این خانه دارای دو ورودی در سمت شمال است و اتاقها در چهار جبهه

اطراف حیاط به صورت دو طبقه ساخته شده اند. ازاره ها و پلکان ساختمان از سنگ است و تزئینات آن مربوط به دوران صفویه تا قاجار است جبهه شمالی بنا دارای تزئینات حکاکی و نقوش لچک و ترنج گچی است که از ظرافت خاصی برخوردار است.

این ساختمان در سال ۱۲۷۸ هجری شمسی به محل مدرسه قدسیه اختصاص یافت و سالها این نهاد آموزشی در آن مستقر بود. در سال ۱۳۵۷ مرحوم استاد منوچهر قدسی شاعر و خطاط و هنرمند معروف اصفهان این خانه را جهت تبدیل به مرکز اصفهان شناسی در اختیار وزارت فرهنگ و هنر وقت قرارداد. از سال ۱۳۷۲ نیز از طرف سازمان مسکن و شهرسازی و میراث فرهنگی عملیات مرمت آن آغاز گشت.

خانه قدسی به دلیل وجود تزئینات بسیار زیبای لچک و ترنج و حکاکی و نقوش و همچنین به لحاظ در برداشتن ویژگی های معماری دوران صفوی تا قاجار از اهمیت بسیاری برخوردار است.

نعلبندها

آدرس:کوی جماله، مقابل مسجد حاج محمد جعفر این خانه را نعلبند باشی زمان صفویه ساخته است. سعید نفیسی محقّق معاصر از این خانه دیدن کرده و در کتاب احوال شیخ بهایی درباره آن چنین آورده: در بخش سه اصفهان، روبروی درِ مسجد حاج محمد جعفر آباده ای، خانه قدیمی و زیبایی وجود دارد که جزء آثار میراث فرهنگی به شمار می رود و به خانه نعلبندان شهرت دارد. در این خانه سالنی ساخته شده که دارای طاقچه های بلند متعدّدی است. در هر طاقچه تصویر یکی از معارف ایران به نحو بسیار زیبایی نقاشی شده مثل تصاویر: ابوالقاسم میرفندرسکی، شیخ عطّار، بایزید بسطامی، ابراهیم ادهم، شیخ احمد

احسائی، جلال الدین محمد رومی، شمس الدین تبریزی، شاه نعمت الله ولی، شیخ بهایی، شیخ صفی الدین اردبیلی و تصاویری از عرفای دیگر. هر یک از این تصاویر یک متر و نیم طول و یک متر عرض دارد و نقّاش آن رجبعلی اصفهانی بوده که زیر هر عکس رقم زده است.

حاج رسولیها

آدرس:خیابان چهارباغ پایین، کوچه درب کوشک، کوچه حاجیان تاریخ بنای این خانه به احتمال زیاد اواخر دوران زندیه می باشد. بانی این ساختمان شخصی به نام حاج رسولیها از تجار معتبر و خوشنام اصفهان بوده است. در چهار جبهه حیاط مستطیل شکل خانه فضاهای آن واقع شده اند. در میانه این ۴ جبهه، ۴ تالار زیبا قرار گرفته اند که پوشیده از تزئینات مقرنس، قطاربندی، گچبری، طلاکاری و نقاشی روی گچ هستند، متاسفانه قسمت های مختلف خانه و تزئینات آن آسیب زیادی دیده اند. تالاری که در جبهه شمالی بنا واقع شده است از بقیه تالارها وسیعتر است. بخش اندرونی خانه از ساختمان جدا شده و به صورت خانه مستقلی درآمده است. جبهه جنوبی خانه شامل تالار و دو اتاق سه دری در طرفین آن است که فضاهای آن توسط دو کفش کن از یکدیگر جدا می شوند. طبقه دوم شامل اتاقهای سه دری و دو اتاق دیگر است. تالارهائی که در دو جبهه شرقی و غربی بنا واقع شده اند با ارتفاعی معادل ۲ طبقه دارای ارسی های مرتفع و وسیعی هستند که به سوی حیاط باز می شوند. ارسی غربی کاملاً تخریب شده است. در گوشه جنوب غربی، ورودی خانه واقع شده و شامل سر در و هشتی است. در طبقه بالای هشتی اتاق زیبائی

قرار دارد که بـا اتـاق گوشواره جبهه جنوبی خـانه مرتبـط است. تزئینـات فراوان گچبری رنگی نماهـای حیاط به مرور زمان به صورت قطعاتی از دیوار جـدا شـده انـد. این قطعات در عملیات مرمتی سال ۱۳۵۷ و ۱۳۶۴ شمسـی تثبیت شده اند و از ریزش آنها جلوگیری بعمل آمده است. نماهای خانه پنجره های متعدد مشبک به شیشه های رنگی و گره چینی چوبی دارند که بیشتر آنهـا آسـیب دیـده انـد و حوض مسـتطیلی که در وسـط حیاط واقع شـده زیبائی مخصوص به عمارت می داده است. با آن که گـذشت زمان و بی توجهی مالکین آسـیب های فراوانی به بنا آورده است هنوز هم این خانه قـدیمی یکی از نمونه های زیبای معماری اواخر زندیه به شمار می رود.

حقیقی

آدرس: چهـار بـاغ پائین کوچه ۱۱ پیـچ یکی از محلات قـدیمی اصـفهان محله پشت بـارو است. این محله که تـا قبـل از تغییر پایتخت در زمان صـفویان از محلات آباد بود، در آن روزگار دارای خانه های باشـکوه و مجلل بسیار بود که متاسفانه بسیاری از آنها از بین رفته انـد. یکی از این خانه ها خانه اخوان حقیقی است که از بناهای بسـیار جالب دوران زنـدیه است. تعمیرات و مرمت این خانه در سالهای قبل از پیروزی انقلاب انجام شده و قسـمتی از آن نیز در سالهای اخیر مرمت و بازسازی شده است. معماری خانه حقیقی تماماً دارای نشانه های صـفوی است و کمتر عنصـر قاجار در آن دیـده می شود. ارتباط این خانه با گـذر مجاور با هشتی نسبتاً وسیعی صورت می گرفته است ورود به خانه نیز به یک چرخش ۹۰ درجه

صورت می گیرد. پس از ورود به حیاط، فضای نسبتاً بزرگی شامل حوض-کف حیاط که آجر فرش شده و باغچه نمایان می شود. در قسمت شمال اتاق شاه نشین با پنجره ارسی بسیار زیبایی قرار دارد که دیوارهای آن با تزئینات مقرنس کاری و نقاشی رسمی بندی تزئین شده اند. اتاقهای طرفین قرینه یکدیگرند و فقط اتاق شمال شرقی تزئینات طلاکاری و گل و بوته ای بسیار نفیس دارد. همین تزئینات ارتباط خانه به دوران زندیه را تایید می کند. در جبهه شرقی ساختمان سالن دیگری واقع شده که در آن روزگار به ساکنان خانه اختصاص داشته و ارتباطی با میهمانان نداشته است. در جبهه غربی، اتاقها و راهروهای طرفین آن قرار گرفته است. خانه حقیقی همچون سایر خانه های ایرانی دارای خلوت یا بیرونی بوده که در سمت شرق ساختمان واقع شده است. خانه اخوان حقیقی تا قبل از انقلاب در مالکیت خصوصی افراد بود که در ابتدای دهه ۱۳۵۰ توسط دولت وقت خریداری و در اختیار وزارت فرهنگ و هنر وقت قرار گرفت. در جنگ تحمیلی نیز آسیب هائی به خانه وارد شد که توسط استادکاران و معماران سنتی به همان شیوه اصلی بازسازی گردید. بطوریکه پنجره های ارسی این خانه از نفایس هنر مشبک به شمار می رود. خانه اخوان حقیقی با تزئینات بسیار زیبا و مقرنس کاریهای نفیس سبک صفوی و قطاربندی و پرده سازی های رنگی در قسمت ازاره های دیوارها در عداد آثار بسیار جالب و دیدنی شهر اصفهان است که در حال حاضر در اختیار دانشگاه هنر می باشد. آنچه این خانه زیبا و جالب را در شمار

جاذبه های نفیس اصفهان قرار می دهد، شباهت تزئینات طلاکاری و گل و بوته ای آن با تزئینات ارگ کریم خانی در شیراز است. این شباهت به حدی است که با قاطعیت می توان این اثر را مربوط به دوران زندیه دانست.

یداللهی

آدرس:میدان شهداء ابتدای چهارباغ پائین این خانه قدیمی به نام مالکین قبلی آن به خانه یداللهی معروف است. این خانه که از آثار زمان قاجار می باشد شامل قسمت های زیر است: الف–ورودی خانه که در جبهه غربی قرار گرفته و بوسیله دو لنگه در چوبی به حیاط ارتباط دارد. در این جبهه یک اتاق کوچک با سقف طاق چشمه ای به چشم می خورد و هیچگونه تزئیناتی ندارد این اتاق به وسیله راهروئی به اتاق دیگر مربوط می شود که کاملاً با اتاق اولی قرینه است. در منتهی الیه این جبهه دالان طویلی است که با درب ورودی به هشتی و کوچه اصلی راه دارد. ب–در جبهه جنوبی خانه یک اتاق و ۲ ایوان قرینه وجود دارند. این دو ایوان دارای قطاربندی زیبا و بدون تزئینات رنگ آمیزی است. اتاق جبهه جنوبی با شیشه هائی رنگی و آلت و لغت تزئین یافته است. داخل این اتاق که دارای سقف طاق و تویزه است طاقچه هایی به چشم می خورند که حدفاصل این طاقچه ها و طاقچه بلندها با دو ردیف مقرنس کاری بسیار زیبا تزئین شده اند. تزئینات موجود در این اتاق بصورت گچی است که با رنگ آمیزی لعابی زینت داده شده است.

ج–جبهه شرقی خانه به صورت جرز و دهنه است که قسمتی از سرویس ساختمان در آن قرار دارد.

د–در جبهه شمالی حیاط درب ارسی مستطیلی زیبائی به چشم می خورد که به ۵ بالا- رو با آلت کاری و شیشه های رنگی تزئین یافته است. در اطراف ورودی این اتاق گوشواره هائی است که از سطح حیاط بالاتر هستند. علاوه بر آن ایوانک هائی با پنجره های مستطیل شکل و آلت کاری و شیشه رنگی و شفاف تزئین شده اند قطاربندی زیر این ایوانکها بسیار زیبا و جالب هستند دور تا دور حیاط بوسیله سنگ های دست تراش پوشانده شده که از کف حیاط بالاتر هستند. ه–اتاق تالار که ذکر آن گذشت با آئینه کاری و گچبری و نقاشی های گل و بوته ای و آیینه کاری تزئین شده اند. این تزئینات نمونه بسیار جالبی از هنر دوران قاجاریه می باشند. یک شاه نشین و دو کفش کن و دو بادگیر که برای تهویه تعبیه شده اند کاملاً با تزئینات تالار هماهنگی دارند. در سطح یک متری از کف تالار سطوح دیوارها بصورت قاب با آئینه کاری تزئین شده و داخل این قابها نقاشی شده اند. کلیه تزئینات این تالار از نوع شیر شکری هستند که در اکثر خانه های قاجار به چشم می خورند. از ورودی خانه و در جهت غرب راه پله ای وجود دارد که به زیرزمین منتهی می شود. سقف های این زیرزمین از نوع قوسی و بصورت ۴ صفه هستند که در قسمت هائی بصورت معقلی کار شده اند. در حال حاضر خانه زیبا و کوچک یداللهی در مالکیت دولت بوده و عملیات مرمت و بازسازی در آن انجام میگیرد.

قزوینی ها

محل فعلی میراث فرهنگی آدرس:محله شهشهان از

بناهای دوران ناصرالدین شاه قاجار است. این خانه که تا اوائل دهه ۱۳۵۰ در مالکیت افراد بوده و بصورت خانه مسکونی مورد استفاده قرار می گرفت به نـام (خـانه قزوینی ها) معروف بود. ورودی فعلی خانه در انتهای بن بستی به شـکل دالان قرار گرفته که ابتـدا و انتهـای آن سرپوشـیده است. در طول این دالان طویل دیوار خانه کهکشانی قرار دارد که به صورت مشبک آجری بازسازی شـده است. اگر چه قدمت خانه کهکشانی با خانه قزوینی ها یکی است، اما معماری این خانه و تزئینات آن به ظرافت خـانه قزوینی هـا نمی رسـد. خـانه کهکشـانی دارای دو ورودی است که یکی در میـدان شهشـهان و دیگری در انتهـای راهرو ورودی خـانه قزوینی هـا قرار گرفتـه است. از مقابـل همین ورودی به خـانه قزوینی هـا وارد و از طریـق راهروی دهلیزماننـد به زیرزمین و حیاط خانه مرتبط می شویم. زیرزمین این خانه در سه جانب شمالی، شرقی و غربی حیاط اندرونی قرار گرفته است. این زیرزمین وسـعت بسـیاری دارد، مخصوصـاً در جبهه شـمالی که محوطه وسـیعی به صورت یـک فضا با سـقف تخت وجود دارد. خانه قزوینی ها دارای یک ورودی اصلی است که در کوچه امام جمعه قرار دارد و دالانی طویل با فضاهای مختلف خانه ارتبـاط برقرار می شـود. پس از عبـور از ایـن دالاـن طویـل در سـمت راست به حیـاط خلـوت می رسـیم. این حیـاط خلـوت با راهروئی که دارای ۲ خم است، حیـاط خلوت را به حیاط خانه مربوط می کنـد. در انتهای این راهرو هشتی بسـیار زیبا و ساده ای خودنمائی می کند که از سمت راست به

حیاط اندرونی مربوط می شود. قسمت اصلی این خانه اندرونی است که با حیاط بزرگ و ساختمان هائی که در چهار طرف آن قرار دارند بیشترین فضای این مجموعه را اشغال کرده اند. سالن اصلی خانه یا شاه نشین دارای پنجره ارسی و سه در بسیار نفیس است که شیشه های رنگی و مشبک ریز نقش از عناصر اصلی و زیبای آن محسوب می شوند. طاق این سالن با مقرنس های گچبری شده پوشش داده شده است. در طرفین سالن درهائی است که به اتاق های بزرگ مجاور راه دارند. این درها نیز دارای شیشه های رنگی هستند. اتاق های سالن به صورت طاق و تویزه ساده و فاقد تزئینات هستند. در غرب خانه یک سالن پنج دری ارسی است که دارای تزئینات آئینه کاری و گچبری است و طرفین آن با دو ایوان کوچک و دو اتاق سه دری فضای جبهه غربی را کامل می کنند. در مقابل جبهه غرب و در سمت شرق فضاهای قرینه با جبهه غرب ساخته شده است. تنها تفاوت این جبهه در تزئینات اتاق است که فاقد آیینه کاری و نقاشی است. اما درب ارسی آن کامل و زیباست. در جنوب حیاط سه ایوان کوچک براساس اصل قرینه سازی ساخته شده است. این خانه در سال ۱۳۵۳ از طرف دولت وقت خریداری شده و در اختیار وزارت فرهنگ و هنر آن روز قرار گرفت. که از همان زمان تعمیر و بازسازی و مرمت آن شروع شد و به عنوان محل سازمان ملی حفاظت آثار باستانی مورد استفاده قرار گرفت در حال حاضر این خانه زیبا و خانه کهکشانی محل

اداره کل میراث فرهنگی استان است.

حاج مصور الملکی

آدرس:خیابان آیت اله کاشانی، کوچه شهید اصفهانی، کوی محله نو، بن بست پشت بیمارستان کاشانی این خانه محل سکونت و زندگی مرحوم حاج محمد حسین مصور الملکی مشهور به مصور طراح، نقاش، شاعر و مینیاتوریست بلند آوازه اصفهانی بوده است.

این خانه شامل فضاهای متنوع و زیبائی است که در چهار سوی به حیاط مستطیل شکل قرار گرفته است. در ابتدای ورود به خانه جبهه جنوب شرقی بنا پایدار می گردد. این جبهه شامل تالاری است که شاه نشین آن به ارتفاع دو طبقه در میانه دو اتاق گوشوار قرار گرفته است.

این تالار با تزئینات گچبری رنگی، آینه کاری و مقرنس، زیباترین فضای خانه است. در گوشه جنوبی خانه حوضخانه ای به شکل صلیب به ارتفاع دو طبقه قرار دارد. در میانه این حوضخانه حوضی ۸ گوشه قرار دارد و بر فراز آن نورگیر زیبائی تعبیه شده است. این حوضخانه با تزئینات متنوع گچبری و مقرنس، به زیبائی بنا می افزاید.

در شمال غربی خانه مجموعه دیگری است که شامل تالاری کم ارتفاع و شاه نشینی زیبا و مهتابی وسیعی در طبقه دوم با ایوانی کم عمق و ستون دار در انتهای این مهتابی می باشد. جبهه های شمال شرقی و جنوب غربی خانه نیز دارای یک تالار در وسط و دو اتاق سه دری در طرفین می باشند. نماهای پیرامون حیاط شامل تزئینات آجرکاری در بالا-و ازاره سنگی حجاری شده در پائین دیوارها هستند. ورودی اصلی خانه دارای سردر و هشتی مشترک با خانه های مجاور است که پس از عبور از دو دالان به

حیاط مرتبط می شود در مقابل تالار جبهه جنوب شرقی حوض بزرگی وجود دارد که از سنگ ساخته شده است. خانه مصور الملکی علاوه برآنکه با اتاقهائی که "... موزه ای از صنایع دستی است و آینه کاریها و پنجره های آلت بری و شیشه های رنگین دم طاووسی و نقاشی های دیواری و درهای مزین... " از شاهکارهای هنری دوران قاجار به شمار می رود. خاطره هنرمندی را در اذهان زنده می کنند که به اعتقاد اغلب هنرمندان و کارشناسان مسائل هنری به خصوص نقاشی از عصر صفویه تاکنون در میدان هنرهای گوناگون یکه تاز بود.

خانه بخردی

خانه ای از عهد قاجار با گچبریهایی متفاوت آن هم در فضای سر باز این خانه در ضلع غربی خیابان چهار باغ پایین، بعد از چهار راه تختی داخل کوچه حاج رسولیها پلاک ۱۷ قرار گرفته که در حال حاضر (بهمن هشتادو یک) تحت مرمت می باشد و عنوان کارگاه مرمت را به خود اختصاص داده. این خانه علیرغم آن که در حدود ۴۰ سال قبل تحت مرمت کامل قرار گرفته بود، متأسفانه به دلیل عدم حفاظت مجدداً، به وضعیت نابسامانی در آمده که فعلاً عملیات بازسازی در آن به کندی پیش میرود.

از ویژگیهای منحصر به فرد این خانه میتوان، از تزیینات گچبری کل نمای بیرونی حیاط آن نام برد که از گچ اصفهان و روغن (طبیعی) "منداب" که به عنوان پوششی برروی گچ نیم زنده قرار می گیرد و باعث می گردیده، تا گچ در هوای آزاد و تحت اثر بارندگی و رطوبت محافظت گردد سامان یافته.

فعلاً به جای آن از روغنی موسوم به

"پری مال پرالوئید" استفاده می گردد. از دیگر موارد متمایز در این خانه می توان به دربهای ارسی شاه نشین آن اشاره نمود که از نظر ظرافت و طرح بوته ترمه بسیار بزرگ آن خانه های موجود، در اصفهان از این حیث بی نظیر می باشد.

در زیرزمین این شاه نشین نیز در سقف وقسمتهای کناری آن، از سیستم سازه هایی استفاده شده که منحصر به فرد بوده و در آن قوس هایی به صورت ترک بندی آن هم با ضخامتی فوق العاده (مثلاً ۵ سانتی متر) و با عمقی قابل توجه استفاده شده، تا وزن کف شاه نشین که دارای پوششی چوبی بوده را تحمل کند. بی شک استفاده از این روش سازه های بدیع نشانگر نوآوری وتسلط بسیار عالی طراحان آن بر استفاده کمینه از مواد و مصالح موجود و مبین توان بالای مهندسی آنها بوده. این خانه از عهد قاجار باقی مانده که تاریخی در آن یافت نشد و مساحت آن بالغ بر ۱۲۰۰ متر مربع می باشد.

آدرس:خیابان چهار باغ پایین، بعد از چهار راه تختی داخل کوچه حاج رسولیها، پلاک ۴۴

خانه ارسطویی

انجمنی برای خوشنویسان اصفهان این خانه یکی دیگر از خانه های عهد قاجار می باشد که دارای ۴۰۰۰ متر مربع عرصه و ۳۵۰ متر ساختمان می باشد. فعلاً در مالکیت سازمان میراث فرهنگی بوده که به طور کامل مورد مرمت قرار گرفته است. نمای بیرونی آن از گل اخری اندود شده و از نظر تزئینی خانه ای متوسط ارزیابی می گردد. شاه نشین آن در ضلع غربی قرار گرفته که در آن از گچ بری، تذهیب، نقاشی و... استفاده

شده است. در حیاط آن بر روی گچ بری های برجسته روی جرزها به صورت قائم و افقی اشعاری از محتشم کاشانی آمده که خود نوع متمایزی از تزیین را در فضای خارجی حیاط ایجاد نموده و نشان می دهد صاحب اولیه آن در این محل به عنوان مکانی مذهبی، برای برگزاری مراسم "روضه خوانی" استفاده می کرده و هنگام برگزاری مراسم زنان بر پشت بام جنوبی مجاور به این صحن استقرار می یافتند و دیگر لازم نبوده پرده های حامل اشعار مذهبی بر دیوارهای آن نصب کنند.

این خانه در ضلع شرقی خیابان نشاط اصفهان، بعد از خیابان هشت بهشت و در کوی قصر منشی در عمق ۵۰ متری از خیابان قرار گرفته که هر روز از ساعت ۸. ۳۰ الی ۱۱ صبح و۳ الی ۷ بعد ازظهر می توان پس از هماهنگی با مسئولین انجمن از آن بازدید نمود.

آدرس: خیابان نشاط، بعد از خیابان هشت بهشت، کوی قصر منشی

توحید خانه

در مجاورت عمارت عالی قاپو بنائی دیگر موجود است که به نام توحید خانه معروف بوده و به نظر می رسد از الحاقات عالی قاپو بشمار می رفته و محل استقرار دراویش و صوفیان عصر صفوی بوده است. نمای گنبد بیرونی این بنا از آجر می باشد.

آدرس: میدان امام حسین، خیابان سپاه، خیابان باغ گلدسته

خانه حاج حسن غفوری

شالوده اصلی این بنا متعلق به عصر صفوی بوده ولیکن بخش عمده ای از آثار به جای مانده از خانه حاج حسن متعلق به عصر قاجار است.

بانی این بنا حاج حسن غفوری از تجار معروف اصفهان است که دارای مبادلات تجاری فراوانی با قزوین بوده و از این رو در گویش عمومی این مکان به خانه قزوینی ها مشهور است.

این خانه تاریخی دارای دو حیاط اندرونی و بیرونی بوده و بخش اندرونی این خانه از معماری و تزئینات فراوانی برخوردار است.

از جمله بخشهای جالب توجه این بنا، تالار شاه نشین آن است که دارای ارسی ها و سقف بسیار زیبائی است که با مقرنس های بسیار جالبی تزئین شده است. بخش بیرونی این خانه از الحاقات دوران قاجار بوده ولیکن به دلیل مرمت های متعددی که تا کنون بر روی آن صورت پذیرفته، ساختار اصلی آن تغییر یافته است. این بخش نیز دارای تالار شاه نشین زیبائی است. در حال حاضر، بخشی از فعالیت های اداری سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان اصفهان در این خانه متمرکز است.

پطروس

یکی از خانه های زیبای جلفا خانه پطروس است. این خانه که در چهارراه حکیم نظامی قرار گرفته متعلق به پطروس ولی جانیان بوده است. وی یکی از تجار ثروتمند و مشهور جلفا بود که به دلیل صداقت مورد توجه اولیای دولت صفوی بود و در بین ارامنه از احترامی خاص برخوردار بود. طبق کتیبه ای که در محل خانه موجود است این بنا در سال ۱۶۶۸ میلادی برابر ۱۰۴۶ هجری قمری در زمان سلطنت شاه صفی ساخته شده است. خانه

پطروس از دو جبهه تشکیل شده که در آن روزگار بوسیله باغی از هم جدا می شده اند. یک قسمت برای فصل تابستان و قسمت دیگر برای ایام زمستان ساخته شده بود. ساختمان دارای دو طبقه است. طبقه همکف از یک اتاق مرکزی و دو اتاق کوچک تشکیل شده است. در قسمت جنوبی دیوار این اتاق تزئیناتی به شکل گچبری دیده می شود. این تزئینات شامل حجم هائی مانند کاسه، صراحی، و ظروف دیگر است. این شیوه تزئینات در اتاقهای کاخ عالی قاپو و برخی بناهای دیگر به چشم می خورند.

در وسط این اتاق حوض آبی وجود دارد که از سنگ مرمر ساخته شده است. در دیوار جنوبی این اتاق فرورفتگی دیده می شود که به جای بخاری اختصاص داشته است. در بالای این بخاری دیواری بقایای خطی که به زبان ارمنی نوشته شده به چشم می خورد. در این نوشته نام سازنده بنا ماتوس و سال تولد پطرس که با لقب خواجه نامیده شده است آمده است. سال تولد او ۱۶۵۹ می باشد. اتاقهای طرفین تالار قرینه یکدیگر هستند و در تزئینات آنها بخاری دیواری نیز وجود داشته است. طبقه فوقانی بیشتر از طبقه همکف آسیب دیده، بنابراین درباره آن اطلاعات کمتری می توان به دست آورد. اما آنچه در این طبقه کاملاً مشهود است قرینه سازی است. به طوری که در همه قسمتها پله ها، راهروها، و طاقچه ها قرینه سازی به وضوح به چشم می خورد. نقاشی های خانه خواجه پطروس که به صورت نقاشی دیواری است شامل برگها و گلهای زینت یافته بوسیله قطعاتی از طلا است. این نقاشی ها

با نقاشـی های اتاقهای داخلی کاخ چهلسـتون و نقاشـی های چلیپای موجود در کاخ عالی قاپو شـباهت تام دارند. دیگر نقاشی ها، منظره هائی از شـکار هستند که به مینیاتور شبیه می باشند و بالاخره تصاویر کوچکی از انسانها و مناظر طبیعت این خانه نیز به دلیـل در برداشـتن ویژگی هـای معمـاری دوران صـفویه مخصوصـاً تزئینـات در اختیـار دولت قرار گرفته و عملیات مرمت و بازسازی در آن در حال انجام میباشد.

داوید

در مجـاورت خـانه سوکیاس، خانه داویـد قرار گرفته که از آثار دوران صـفوی است که در زمان قاجار در قسـمت جنوبی این خانه تغییراتی داده شد و دو اتاق و یک ایوان سرپوشـیده به آن الحاق شده است. ورودی این خانه یک سـردر آجری دارد که در بالای آن مشـبک های هندسـی آجری دیـده می شود. هشتی عمارت که در پشت در ورودی قرار گرفته چهارگوش است. این هشتی به وسـیله راهرو طویـل و سرپوشـیده ای به حیـاط مربوط می شود. پس از ورود به حیاط در سـمت شـمال ساختمان اصلی دوره صفویه دیده می شود. این ساختمان دارای سالن مرکزی به صورت طاق و چشمه با مقرنس های چند پایه در وسط می باشد. در شـرق و غرب سالن اتاق هائی به صورت دو طبقه به چشم می خورند. نمای جبهه شمالی با نقوش هندسی آجری بسـیار زیبا تزئین شده است. در قسـمت جنوب غربی حیاط خلوت قرار گرفته که دو اتاق در شمال و جنوب آن دیده می شود. اتاق جنوبی دارای سه دری ارسی بسیار زیباست. داخل این اتاق دارای تزئینات نقاشی بوده است که در حال حاضر اثری

از آنها دیده نمی شود. خانه داوید نیز به دلیل وجود ویژگی های معماری دوران صفویه پس از خرید در اختیار دانشگاه فارابی قرار گرفت و در حال حاضر به محل کلاس های مرمت اختصاص دارد. خانه داوید هم می تواند به صورت یکی از جاذبه های زیبای اصفهان، گردشگران ایرانی و خارجی و پژوهشگران و علاقمندان به فرهنگ و هنر ایران اسلامی را به خود جلب کند.

سوکیاس

در محله تبریزی ها خانه ای است که در حدود ۲۰۰۰ متر مربع مساحت دارد. این خانه در اصل کوشك بین دو باغچه بوده است که در قدیم ساخت آنها معمول و متداول بود. ورودی اصلی خانه در جبهه شمالی و بر کوچه تبریزی ها واقع شده و دارای سر در مقرنس ساده و زیبائی است که در مجاورت آن اتاقهائی ساخته شده است. اما ساختمان اصلی تزئینات نقاشی و طلاکاری و معماری بسیار جالبی دارد. در وسط ساختمان اصلی تالاری وجود دارد که به صورت دو طبقه ساخته شده است. در وسط این تالار حوض سنگی ۸ گوش کوچکی قرار گرفته که اطراف آن رواق هائی در دو طبقه ساخته شده است. در رواق های پائین و در داخل طاقچه ها نقاشی های مینیاتور از دوران صفوی دیده می شوند. این نقاشی ها به شیوه رضا عباسی هستند و بسیار هنرمندانه ترسیم شده اند. ایوان شمالی به وسیله سه پنجره ارسی از تالار وسط جدا می شود. در دو جهت شرق و غرب این ایوان تصاویری وجود دارند که متعلق به مسیحیان خارجی و همسرانشان می باشند. حاشیه های این نقاشی ها با تزئینات اسلیمی

و ختائی تزئین شده اند. تزئینات سقف ایوان قاب بندی چوبی و تخته کوبی به صورت شطرنجی است. سقف ایوان بر دو ستون چوبی رفیع استوار است. دو اتاق تو در توی طرفین تالار و ایوان با سقف طاق و چشمه ای فاقد تزئینات است. سقف تالار با یک ترنج زیبا تزئین شده که در پایین با رسم بندی و تقسیمات هندسی فرم بسیار زیبائی گرفته است. در کتیبه اطراف طبقه اول تالار، نقوش تشعیری شامل حیوانات و درختان و پرندگان با زمینه طلائی نقاشی شده است. خانه سوکیاس به دلیل وجود جاذبه های هنری و ویژگی های معماری و همچنین تزئینات پرکار دوران صفویه از مالکین خریداری شد و پس از مرمت و بازسازی در اختیار دانشگاه فارابی قرار گرفت و در حال حاضر، به کارگاهها و آزمایشگاه این دانشگاه اختصاص دارد. این خانه زیبا می تواند یکی از جاذبه های بسیار جالب اصفهان باشد و مورد بازدید گردشگران ایرانی و خارجی قرار گرفته و یکی از آثار مطلوب برای آشنائی با هنر معماری دوران صفویه خواهد بود.

مارتا پیترز

خانه قدیمی مارتا پیترز معروف به خانه جائی از بناهای تاریخی و با ارزش دوره صفویه می باشد که با توجه به مدارک موجود و بررسی های انجام شده در آن روزگار وسعت زمین و ساختمان های آن بیش از مساحت فعلی بوده است.

این خانه که در تقاطع خیابان حکیم نظامی و کوچه کلیسای وانک قرار دارد متشکل از بخش های مختلفی است که شامل چند ساختمان جدا از یکدیگر در جبهه های مختلف می باشند. ساختمان اصلی خانه را بخش تابستانی جنوبی آن

تشکیل می دهد.

ساختمان زمستانی شمالی آن که بخش بسیاری از آن در تعریض کوچه کلیسا منهدم گشته از بقایای اصلی خانه به شمار می رفته است. به هرحال این ساختمان در حال حاضر شامل بخشهای زیر است.

الف–ساختمان شمالی یک اتاق بزرگ در وسط و دو راهرو در شرق و یک راهرو در غرب این اتاق می باشد. این قسمت فاقد تزئینات است. ب–ساختمان شرقی که این قسمت نیز بدون تزئینات بوده و آشپزخانه و حمام و سایر سرویس های خدماتی را در بر می گیرد. ج–ساختمان قدیمی که در حقیقت بخش اصلی این خانه است.

این ساختمان شامل یک سالن بزرگ با نقاشی و گچبری و تعدادی پنجره مشبک چوبی قدیمی می باشد. در این قسمت اتاقها دارای پنجره های مشبک و زیبا هستند که بیانگر معماری و تزئینات دوره صفویه می باشند.

ایوان شمالی و اتاقهای جنوبی تالار هرکدام با تزئینات خاص خود از ارزش بسیاری برخوردارند.

نمای رو به شمال با نقوش هندسی و آجری تزئین شده که نمونه بارز خانه ها و بناهای تاریخی دوران صفویه هستند و نمونه هائی از آنها را در شمال زاینده رود و بافت قدیمی شهر اصفهان می توان مشاهده کرد.

خانه مارتا پیترز که در زمان صفویه به محل سکونت و زندگی جانی کشیش یکی از روحانیون کلیساهای اصفهان بوده است در حال حاضر، در اختیار دانشگاه فارابی می باشد و به دلیل استقرار بر سر راه کلیسای وانک و قرار گرفتن در مرکز شهر مورد بازدید گردشگران خارجی قرار می گیرد.

آتشگاه

آتشگاه

موقعیت:خیابان آتشگاه در ۸ کیلومتری غرب اصفهان در بالای کوه ویرانه

آتشکده وجود دارد که مربوط به دوره ساسانیان است قدیمی ترین اثر: قدیمی ترین اثری که هم اینک از گذشته های دور اصفهان در این شهر وجود دارد بنائی موسوم به آتشگاه است که در جاده اصفهان به نجف آباد در نزدیکی منار جنبان برفراز یک تپه سنگی قرار گرفته است. اکثر مورخین اسلامی از جمله ابن خرداد به و حمداله مستوفی و ابن حوقل از این بنا نام برده و آن را آتشکده معرفی کرده اند و دانشمندان خارجی نیز درباره آتشگاه پژوهش و بررسی کرده اند که از جمله آنها ماکسیم سیرو و آندره گدار فرانسوی هستند.

ویژگی بنا

آنچه مهم است خشتهای تشکیل دهنده ویرانه های فعلی آتشگاه است که از نظر اندازه کمتر اثری دارای اینچنین خشت هائی است که به گفته کارشناسان این خشت ها از ملات همراه گل با ریگ ریزه هائی است که نی های حاشیه زاینده رود را نیز به آن اضافه می کرده اند تا استحکام بیشتری داشته باشد. بررسی دانشمندان نشان می دهد وجود کوه آتشگاه در جلگه مسطح ماربین و ساختمانی که برفراز آن ساخته شده و همچنین همجواری یکی از روستاهای بسیار قدیمی اصفهان با آن (یعنی سده قدیم و خمینی شهر امروز) قدیمی ترین مراکز اجتماع انسانها را در حول و حوش این تپه قدیمی تأئید می کند.

در مورد ساختمان آتشگاه

زمان ساخت بنا را قدیم تر از عصر ساسانیان می دانند. مطالعات مؤسسه (ایزمنو IZMEO) قدمت بنای آتشگاه را به دوران تمدن عیلام و حکومتی می رساند که انزان نامیده می شده است. این نظر را مطالعات و پژوهش های انجام شده بر روی آتشکده های بر جای مانده از دوران ساسانی در نطنز و کاشان و یزد و آذربایجان و نائین تأیید میکنند چرا که در آن روزگاران آتشکده ها را بر روی کوه یا بر فراز تپه نمی ساختند بلکه آتشکده ها در مکانهایی احداث می شدند که دسترسی به آنها آسان باشد بنابراین می توان با قاطعیت آتشگاه اصفهان را نشانه ای از حضور تمدن های قدیم تر از ساسانی و سلسله های قبل از آن به شمار آورد. از آنجا که سازه بنای آتشگاه از خشت و گل است طبعاً در برابر عوارض طبیعی آسیب پذیر بوده و دچار ضایعات

فراوانی شده است که عملیات استحکام بخشی و مرمتی بر روی آن انجام شده است.

آرامگاه ها و بقاع

لیست اسامی

لیست اسامی به شرح زیر می باشد:

۱–امامزاده ابراهیم، محله مستهلک، صفویه

۲–امامزاده اسحاق، محله آسنجان، صفویه

۳–امامزاده احمد، محله حسن آباد، ۵۶۳ ه. ق.

۴–امامزاده اسماعیل، خیابان هاتف، ۱۱۱۲ ه. ق.

۵–امامزاده جعفر، خیابان هاتف، ۷۲۵ ه. ق.

۶–امامزاده باقر، خیابان چهارباغ خواجو، ۱۲۷۰ هجری

۷–امامزاده درب امام، مجاورت محله در دشت، ۸۵۷ هجری

۸–امامزاده ستی فاطمه، محله چهارسوق، ۱۲۴۲ هجری

۹–امامزاده زید، محله ترواسکان، ۹۹۴ هجری

۱۰–بقعه شاه سید علی، خیابان شریف واقفی

۱۱–امامزاده شوری، محله در دشت، ۱۰۹۱ هجری

۱۲–هارون ولایت، محله میدان کهنه، ۹۱۸ هجری

۱۳–بقعه بابا قاسم، خیابان هاتف، ۷۴۱ هجری

۱۴–بقعه سید حجت الاسلام رشتی، جنب مسجد سید، قاجاریه

۱۵–بقعه شهشهان، محله شهشهان، دوره تیموری

۱۶–بقعه شیخ ابومسعود رازی، محله در شیخ، ۸۹۵ هجری

۱۷-مقبره پیر بکران، پیر بکران، قرن ۸ هجری

۱۸-بقعه دارالبطیخ، سلجوقی – قرن ۱۳ هجری

۱۹-مقبره بابا رکن الدین، تخت فولاد-قاجاریه

۲۰-بقعه امیرعبدا... (منارجنبان)، مغول

۲۱-امامزاده حسین و ابراهیم، قاجاریه

۲۲-بقعه شاهزاده ابوالقاسم، قاجاریه

۲۳-بقعه الراشد با... ، جی، سلجوقی

۲۴-بقعه ستی فاطمه و شاهزادگان، ۱۰۴۱ هجری (معماری ایران، محمد یوسف کیانی، جلد دوم)

هارون ولایت

هارون ولایت یکی از قدیمی ترین بناهای مذهبی دوره صفوی است که به موجب کتیبه سر در آن در سال ۹۱۸ هجری قمری در زمان شاه اسماعیل اول صفوی ساخته شده و در دوران جانشینان وی توسعه یافته و تکمیل شده است. با توجه به مدارک تاریخی مقبره هارون ولایت متعلق به هارون بن علی یکی از اولادان حضرت امام حسن علیه السلام است.

بنای هارون ولایت شامل سردر، دو صحن در شمال و مغرب و یک گنبد کاشیکاری است. سردر باشکوه و مجلل این بنا با تزئینات کاشیکاری و کتبیه ای به خط ثلث با کاشی سفید معرق بر زمینه لاجوردی

سال ساخت آن را که ۹۱۸ هجری است بیان می دارد.

این سردر به دو محوطه مربع شکل که در مغرب وشمال سردر واقع شده اند باز می شود و ساختمانی که در مغرب است شامل مدرسه کوچکی است که در اطراف آن حجره هائی ساخته شده است.

در ایوان جنوبی محراب زیبائی است که با کاشی معّرق تزئین شده است سردر شرقی هارون ولایت روبروی مسجد علی واقع شده که تزئینات آن کاشی معّرق است. کتیبه های مختلفی که در قسمت های بنای هارون ولایت وجود دارند بیانگر تعمیرات و تغییراتی است که در ادوار مختلف در هارون ولایت انجام شده است. از جمله کتیبه هائی به خط نستعلیق برجسته به رنگ سفید و بر زمینه آبی است و طی اشعاری به تعمیرات سالهای ۱۰۶۶ و ۱۰۶۷ هجری قمری در زمان سلطنت شاه عباس دوم اشاره می کند. در محراب نیز سه لوح کوچک وجود دارد که در آنها نوشته هائی با تاریخ ۱۲۹۸ هجری قمری و کتیبه دیگری به رنگ سفید بر زمینه آبی حاشیه ای تاریخ ۱۳۲۹ هجری را برخود دارد. آنچه بنای هارون ولایت را جدا از جنبه مذهبی آن به شهرت رسانیده است کاشیهای شفاف زنده و سرشار از هیجان آن هستند که از شاهکارهای هنرمندان مسلمان اصفهانی است.

درب امام

در شرق خیابان چهار باغ پائین و در قبرستان قدیمی جمیلان (سنبلستان) و در نزدیکی محله قدیمی دردشت اصفهان بقعه دو امامزاده واقع شده که ساختمان آن در سالهای ۸۵۷ هجری قمری برابر با ۱۴۵۳ میلادی در زمان حکومت جهانشاه قراقویونلو به پایان رسیده است.

این دو امامزاده ابراهیم و

زین العابـدین علیه السـلام از احفاد و نوادگان حسن مثنّی و علی بن جعفر علیه السـلام هسـتند که در این محل به خاک سپرده شـده انـد. بنای تاریخی درب امام از دو گنبد بزرگ و کوچک و یک سـر در کاشـیکاری و سه صـحن در سه جهت شـمال و شرق و غرب تشـکیل شده است. سر در اصلی در محوطه شمالی واقع شده و با کاشیهای معّرق موزون و بسیار زیبا ساخته شده است. بسـیاری از محققین از جمله آندره گدار به تغییرات بعدی بنا در دوره های مختلف و به خصوص صفویه اشاره کرده اند کتیبه سردر به خط ثلث سفید با کاشی معّرق بر زمینه آبی لاجوردی به زبان فارسی نوشته شده است.

در این کتیبه به نام جهانشاه قراقویونلو و تاریـخ ۸۵۷ اشاره شده است. در سـمت شـرق این سردر، سردر دیگری است که کتیبه هـای آن به تعمیرات بنـا در دوره شـاه سـلطان حسـین صـفوی اشاره می کنـد نویسـنده این کتیبه ها محمـدرضا امامی و خطاط دیگری به نام عبدالرحیم می باشند.

گنبـدهای موجود در بنای تاریخی درب امام در یک زمان ساخته نشـده اند. گنبد بزرگ همزمان با ساختمان بقعه در قرن نهم ساخته شده است. کتیبه های آن شامل آیات قرآن مجید می باشـند. اما گنبد کوچک در سال ۱۰۸۱ هجری ساخته شده است. کتیبه این گنبد به خط محمدرضا امامی است. در غرب محوطه درب امام مسجد کوچکی است که منسوب به سعید بن جبیر از بزرگانی است که در اوایل اسـلام در اصـفهان امامت داشـته است. داخل بقعه با کاشی های بسیار خوشرنگ تزئین شده است. در

داخل ایوانهای غربی گچ بری ها و قطار بندی های بسیار زیبایی است که بیانگر ذوق و ابتکار و خلاقیت هنرمندان اصفهان در آن روزگـار است. گنبـد بزرگ درب امام و ایوان های شـرقی و شـمالی در سال ۱۳۲۸ شمسـی تعمیر شده اند. کاشیکاریهای گنبد کوچک و قسمت های غربی بنا در سال ۱۳۳۲ مرمت گردیده اند. نمای خارجی بقعه و دیوارهای مجاور آن نیز تزئیناتی از کاشـیکاری بسیار زیبا و مقرنس های گچی پرکار است. به طور کلی مجموعه درب امام اصفهان به دلیل ویژگیهای هنری و معماری و تزئینات بسـیار باشـکوه کاشـیکاری و گچبری در عـداد یکی از شاهکارهای مسـلم هنری ایران به شـمار می رود که بیـانگر سـیر هنر معمـاری ایران در دورانهـای مختلف است. این اثر نفیس از نظر ویژگیهـای معماری دوران حکومت ترکمانان (قراقویونلو) مورد توجه معمـاران و پژوهشـگران و باسـتان شـناسان قرار گرفته و بسـیاری از آنـان در مورد آن بررسـی کرده و حاصل مطالعات خود را انتشار داده اند.

امام زاده شاه زید

در محله قدیمی تل و اسـکان اصـفهان امامزاده ای است که از نظر معماری و تزئینات کاشـیکاری مخصوصاً گنبد آن در عداد بناهای نفیس و جالب اصـفهان به شـمار می رود. شاردن پس از توصـیف قسمت های شرقی اصفهان می نویسد "... از آنجا به شازیـد (شاه زیـد) می رسـیم که وجه تسـمیه آن وجود خانقاهی است که به افتخار یکی از پسـران امام حسن در این محله برپا شـده است... " ساختمـان این بقعه در اواخر قرن دهم هجری و دوران صـفویه و به سـال ۹۹۴ هجری قمری ساخته شـده اما در زمان سلطنت شاه سلیمان صفوی

در سال ۱۰۹۷ هجری قمری مرمت هایی در آن انجام گرفت. با توجه به این دو تاریخ برخی محققین و پژوهشگران می گویند این بنا در زمان سلطنت سلطان محمد خدابنده (پدر شاه عباس) ساخته شده اما تزئینات کاشیکاری گنبد در دوران حکومت شاه سلیمان انجام شده است. آنچه ارزش این بنا را مضاعف می کند وجود نقاشیهای دیواری جالبی است که دیوارهای شبستان گنبددار آن را پوشانیده است. موضوع این نقاشی ها وقایع مذهبی است که در قرن ۱۴ هجری نقاشی شده اند. در نمای خارجی این گنبد به خط بنائی سه رنگی مشکی و فیروزه ای در زمینه آجری آیات قرآن نوشته شده و تاریخ ۱۳۱۴ و ۱۳۱۵ شمسی را برخود دارد. بر لنگه چپ در مقبره با خط ثلث برجسته نام صحیفه جوهری و تاریخ ۹۹۴ هجری قمری به چشم می خورد. در قسمت بالای سکوی سمت راست بر روی بقعه بر لوح مثلث شکل به تعمیرات زمان شاه سلیمان در سال ۹۷، اشاره می کند، خطاط این کتیبه محسن امامی است. در ایوان سمت راست بقعه شاه زید اشعاری به خط نستعلیق برجسته برلوح سنگی سیاه رنگی نوشته شده است. این اشعار به اقدامات و خدمات شخصی به نام محمدرضا اشاره می کند که خادم آستانه شاه زید بوده است. در مصراع آخر این اشعار ماده تاریخی به دست می آید که ۱۰۸۳ می باشد.

امامزاده احمد

در نزدیکی چهار سو مقصود بنای قدیمی امامزاده احمد قرار دارد که بنا به نوشته مورخین و محققین مقبره یکی از احفاد امام محمد باقر علیه السلام است. این مزار در بنائی قرار گرفته که

سقفی گنبدی دارد و خود آرامگاه نیز به شکل مربع است و از سطح زمین بلندتر است. تزئینات بنا عبارت از کاشیکاری هائی است که قسمت اعظم آن مربوط به زمان شاه سلطان حسین صفوی است و بقیه کاشی ها را در زمان ناصرالدین شاه قاجار با گچبری های رنگی پوشانده اند. تاریخ سال مزار ۱۱۱۵ هجری قمری برابر با ۱۷۰۳ میلادی بوده، ضریح چوبی آن در زمان قاجار ساخته شده است. کتیبه سر در صحن امامزاده احمد به خط ثلث با کاشی سفید معّرق بر زمینه لاجوردی است که خطاط آن علی نقی امامی است. تاریخ این کتیبه ۱۱۱۵ هجری قمری است و در آن به نام شاه سلطان حسین صفوی اشاره شده است. خطوط بنائی این سر در نیز سوره های قرآن مجید است. کتیبه ای که در ایوان ورودی امامزاده احمد وجود دارد به خط ثلث طلایی در زمینه لاجوردی رنگ گچبری شده و نویسنده آن احمد حسینی است. تاریخ این کتیبه نیز ۱۱۱۵ هجری قمری است و در آن علاوه بر نام شاه سلطان حسین به نام محمد شرف شریف المنجم اشاره شده که سازنده بنا میباشد. در داخل بقعه امام زاده کتیبه ای به خط ثلث طلایی بر زمینه لاجوردی وجود دارد که سوره دهر به خط محمد محسن علی نقی امامی و تاریخ ۱۱۱۵ هجری قمری نوشته شده است. در اطراف ضریح چوبی امامزاده اشعاری نوشته شده که تاریخ آن ۱۲۹۰ هجری قمری است. در ایوان غربی امامزاده احمد کتیبه ای به خط نستعلیق برجسته به تاریخ ۱۲۴۷ هجری قمری نوشته شده که زمان سلطنت فتحعلی شاه قاجار است.

در ضلع شمالی صحن امامزاده احمد قبوری وجود دارد که سنگهای مرمر یکپارچه نفیس بر روی آن قرار دارد. بر این سنگها نیز اشعاری نوشته شده که در دوران قاجار کتابت شده اند. در پشت دیوار به طرف کوچه قطعه سنگ سیاه شفاف به طول ۳ متر در دیوار خارجی و در مجاورت در ورودی امامزاده نصب شده که معروف به سنگ سومنات است و مردم عقیده دارند سلطان محمود غزنوی آن را از هند آورده است. بر این سنگ کتیبه ای به خط نسخ نوشته شده که تاریخ آن ۵۶۳ هجری قمری است.

امامزاده اسماعیل

در شرق خیابان هاتف و روبروی امامزاده جعفر مجموعه ای مرکب از مسجد شعیا و امامزاده اسماعیل واقع شده است. که ساختمان امامزاده و مسجد و مرقد شعیا را به دوران قبل از اسلام نسبت می دهند، اما مناره و قسمتی از ساختمان کنونی متعلق به دوران سلجوقی است. آثاری از دوران صفوی مانند ساختمان بقعه و رواق و صحن بعداً به بنای سلجوقی اضافه شده است.

کتیبه سر در رواق بقعه به خط ثلث سفید با کاشی معرق بر زمینه لاجوردی به خط محمدرضا امامی است. تاریخ این کتیبه ۱۰۴۱ هجری قمری است که در زمان شاه صفی جانشین شاه عباس اول نوشته شده و درآن به نام این شاه اشاره شده است.

در بالای در چوبی بقعه کتیبه دیگری وجود دارد که به خط ثلث است و تعمیرات بنا در زمان شاه سلطان حسین را ذکر کرده است. در اطراف بقعه نیز اشعاری به خط نستعلیق بر زمینه لاجوردی به قلم محمد صالح اصفهانی گچبری شده و طی

اشعاری تاریخ ۱۱۱۱ هجری را بیان می دارد. در صحن امامزاده دو سنگاب نفیس وجود دارد که تاریخ یکی از آنها ۱۰۴۹ هجری قمری است. کتیبه های این دو سنگاب شامل صلوات بر چهارده معصوم است. در سردر جنوبی امامزاده کتیبه ای است که تاریخ آن ۱۰۴۳ هجری و نویسنده آن محمدرضا امامی است. در زیر این کتیبه، کتیبه دیگری است که در سال ۱۱۱۴ هجری قمری در زمان شاه سلطان حسین نوشته شده است.

از مجموعه مطالعاتی که در باره این مجموعه به عمل آمده چنین استنباط می گردد که در کنار این مجموعه مرکز محله به صورت چهار سوق و بازارچه وجود داشت است. در کاوشهائی که در سالهای اخیر انجام شده در زیر اتاقهای طلبه خانه دور صحن آثاری نمایان گردیده که به دوران صفویه تعلق دارد. قسمتهای مختلف امامزاده اسماعیل با سبک های مختلف نقاشی به صورت لایه چینی و قاب بندی و کتیبه های خطی و ستاره ای برجسته و خطوط ثلث و نستعلیق تزئین شده است. مجموعه امامزاده اسماعیل به دلیل در برداشتن ویژگی های معماری دوران سلجوقی و تزئینات و الواح دوران صفوی از بناهای بسیار جالب شهر اصفهان است که پژوهشگران بسیاری در باره آن مطالعات و بررسی هائی انجام داده اند.

امامزاده حسین–امامزاده ابراهیم–بقعه الراشد خلی

روبروی پل شهرستان آنجا که روزگاری قریه شهرستان بوده و امروز جزء شهر اصفهان است مجموعه ای از ساختمانهای قدیمی باقیمانده است که گنبد آجری آن به سبک دوره سلجوقی به نظر می رسد. در داخل گنبد آجری این مجموعه دو قبر موجود است که سالها اهالی قریه شهرستان آنها را به نام شاهزاده

ابراهیم و حسین بن حسن بن علی زیارت می کرده انـد در حالیکه عموم مورخین و محققین و پژوهشگران این مقبره را متعلق به الراشد بالله خلیفه عباسی می دانند که در رمضان ۵۳۲ هجری قمری در محله جی قدیم به دست فدائیان اسماعیلی کشته شد و در همین محل دفن شد. از مورخین قدیم که صراحتاً این محل را آرامگاه الراشد ذکر کرده، یاقوت حموی مولف کتاب گرانسنگ و ارزنده معجم البلدان است. صاحب کتاب مجمل التواریخ و القصص نیز آرامگاه الراشد بالله را در اصفهان نوشته است. به هرحال نمای خارجی بقعه مانند سایر کتیبه های عصر سلجوقی آجری است و هیچگونه تزئیناتی ندارد با توجه به اعتقاد مردم که این محل را امامزاده می دانسته اند بعدها اقدام به کاشیکاری گنبد کرده اند که بیشتر آنها بر اثر مرور زمان و عوامل جوی فرو ریخته اند. در داخل بقعه کتیبه ای به خط کوفی برجسته بر زمینه گچ وجود دارد که شامل آیات قرآن کریم است. این بقعه در سال ۱۳۱۶ هجری قمری در زمان مظفرالدین شاه قاجار تعمیر شده است.

امامزاده جعفر (بقعه جعفریه)

در حاشیه غربی خیابان هاتف و مقابل کوچه امامزاده اسماعیل بنای امامزاده جعفر واقع شده که به صورت برجی ۸ ضلعی بنا شده است. این عمارت کوچک بسیار زیبا که یکی از محققین آن را با صفت دلفریب توصیف می کند نمونه ای کامل از مقابر و آرامگاه هائی است که در دوره حکمرانان مغول در ایران ساخته می شد. این بنا در سابق گنبدی هرمی شکل داشته که اکنون از میان رفته است. در قسمت نمای خارجی گنبد یک

جفت کتیبه وجود دارد. اولین کتیبه به خط ثلث سفید معّرق بر زمینه لاجوردی نوشته شده و شامل آیه الکرسی است که در آخر آن تاریخ ۷۲۵ هجری قمری آمده است. در بالای این کتیبه، کتیبه دیگری به خط ساده کوفی بر زمینه فیروزه ای شامل آیاتی از قرآن مجید است. برلوحه بالای در ورودی امامزاده جعفر با خط ثلث سفید معرق بر زمینه کاشی لاجوردی صلوات بر چهارده معصوم نوشته شده است. براساس سنگ قبر امامزاده، صاحب مرقد جعفر بن سید مرتضی است و نسبت او به حسن بن حسین بن محمد بن حسین علیه السلام می رسد.

بقعه ستی فاطمه و مقبره شاهزادگان

یکی از اماکن مقدسه اصفهان ستی فاطمه است که مردم اصفهان به آن اعتقاد دارند و می گویند فاطمه صغری دختر حضرت موسی بن جعفر علیه السلام در این محل مدفون است اما در کتب و منابعی که امامزادگان را معرفی می کنند نامی از آن دیده نمی شود. به هرحال، ساختمان صحن و بقعه ستی فاطمه به زمان صفویه مربوط می شود. در داخل بقعه ستی فاطمه و در اطراف گنبد اشعاری با خط نستعلیق سفید بر زمینه لاجوردی به چشم می خورد که تاریخ آن ۱۲۴۲ هجری و زمان فتحعلیشاه قاجار است. اشعار مزبور حاکی از آن است که شخصی به نام محمد علی خان قبه این آرامگاه را ساخته است. بقعه شاهزادگان، در ضلع جنوبی صحن ستی فاطمه قراردارد که بنای آن در زمان شاه عباس دوم صفوی ساخته شد و داخل آن با گچبری و سطح بیرون آن با کاشیکاری تزئین شده است. در داخل بقعه کتیبه ای برجای مانده که

قسمت هائی از آن از بین رفته است. در این محل نوه های شاه اسماعیل اول مدفون هستند که در سال ۱۰۴۱ هجری قمری به دست شاه صفی یکی از سلاطین بیرحم صفویه کشته شده اند. علاوه بر این شاهزادگان که در کودکی کشته شده اند، فرزندان یکی از سرداران شاه عباس اول نیز در این محل به خاک سپرده شده اند. بر روی قبور شاهزادگان سنگ های یکپارچه مرمری نفیس قرار دارند که منقش به نقوش مختلف می باشند. هرکدام از این سنگ ها دارای یک کتیبه در قسمت بالا و اشعاری در اطراف به خط نستعلیق هستند. در ضلع جنوبی داخل بقعه شاهزادگان نیز بر یک قطعه سنگ مرمر بسیار شفاف که به حالت عمودی در قسمت پائین دیوار نصب شده اشعاری نوشته شده است. یکی از سنگ قبرها تاریخ ۱۰۴۱ هجری قمری را برخود دارد و خوشنویس مشهور عصر صفویه محمدرضا امامی آن را نوشته است.

آرامگاه خواجه نظام الملک (دار البطیخ)

در محله دار البطیخ که امروز محله احمد آباد است، آرامگاه خواجه نظام الملك طوسی، مرد بزرگ علم و ادب و سیاست ایران در سالهای ۴۶۵ و ۴۸۵ هجری قمری واقع شده است. آرامگاه خواجه در کنار قبور چند تن از شاهان سلجوقی قرار گرفته و به نظر بسیاری از محققین و کارشناسان در گذشته بنای مناسبی نیز بر این قبور وجود داشته است.

در این محل ۸ قبر به چشم می خورد که اغلب دارای سنگ مرمر نفیس هستند. بر مدفن خواجه سنگ مرمرین بسیار زیبائی نصب است که در اطراف آن کتیبه ای شامل آیه الکرسی و کلمات دیگر نوشته شده است.

مزار

ملکشاه سلجوقی نیز در همین محل قرار دارد. ترکان خاتون همسر ملکشاه سلجوقی و فرزندان او مانند برکیارق و سلطان محمد و سلطان محمود نیز در این محل مدفون هستند. بر سنگ های موجود در این محل علاوه بر تاریخ های مربوط به زمان سلجوقی، برخی تواریخ از جمله ۸۵۹ هجری قمری و ۹۳۷ و ۹۵۳ هجری قمری نوشته شده است.

تا چند سال پیش چنار کهنسالی بر در ساختمان این مجموعه آرامگاهی وجود داشت که مردم اصفهان آن را پاچنار دار البطیخ می گفتند. امروز از این چنار اثری موجود نیست.

بقعه شهشهان

در مجاورت مسجد جامع اصفهان و در محله شهشهان بقعه ای قرار دارد که اساس ساختمان آن مربوط به زمان تیموریان است. ساختمان این بقعه در زمان سلطان محمد بن بایسنقر نواده امیر تیمور انجام گرفته است. این بقعه آرامگاه شاه علاء الدین محمد از سادات و بزرگان اصفهان است که در سال ۸۵۰ هجری قمری به دستور شاهرخ تیموری به شهادت رسیده است. مورخین علت شهادت این سید جلیل القدر را ناشی از علاقه ای می دانند که سلطان محمد بن بایسنقر به او داشته و نزاع دو شاهزاده تیموری و تسلط شاهرخ به اصفهان موجب خشم وی و کشته شدن این مرد بزرگ می شود. پس از مرگ شاهرخ و تسلط مجدد سلطان محمد به اصفهان به دستور وی در مدرسه و حسینیه شاه علاء الدین محمد بقعه ای بنا می کنند و موقوفاتی نیز برای مزار او تعیین می نمایند. به هرحال بقعه از داخل و خارج با گچبری و کاشیکاری تزئین شده و گنبد آن در اوائل حکومت

پهلوی مرمت شده است. خطاط کتیبه اصلی بقعه محمود نقاش خوشنویس مشهور قرن نهم هجری است که به خط ثلث گچبری شده، اشعار و عباراتی را نوشته و به شهادت شاه علاءالدین محمد اشاره کرده است. بر دیوار شرقی داخل بقعه شهشهان اشعاری به خط نستعلیق سفید نوشته شده است. بر دیوار شمالی داخل بقعه نیز کتیبه ای است که با گچبری به خط ثلث سفید بر زمینه قهوه ای و سبز و قرمز به تاریخ ۱۰۱۳ هجری قمری به وسیله صحیفی فارسی کتابت شده است. مفاد این کتیبه به اقدامات بانوی نیکوکاری اشاره می کند که نام او خانم سلطان بوده است. همچنین عبارات این کتیبه بیانگر تعمیراتی است که در زمان سلطنت شاه عباس اول صفوی در بقعه انجام گرفته است.

بقعه شیخ ابومسعود رازی

از عماراتی که به نام خانقاه شیخ ابومسعود رازی یا بقعه مسعودیه معروف بوده است امروز جز سردری قابل توجه و بسیار زیبا چیزی برجای نمانده است. این محل درگذشته های دور قبرستان عمومی اصفهان بوده و حافظ ابونعیم مورخ و محدث و دانشمند بزرگ نیز در همین محل به خاک سپرده شده است. (متوفی به سال ۴۳۰ هجری قمری برابر با ۱۰۳۸ میلادی). شیخ ابومسعود رازی از محدثین و دانشمندان نامدار قرن نهم هجری است که پس از مرگ یک مجموعه شامل چهارسو و حمام و باغ بسیار بزرگی در کنار مزار او ساخته شد و به درب شیخ شهرت یافت. سردری که اکنون باقیمانده و بیانگر معماری و خطاطی دوران آق قویونلوها است کتیبه ای است که با کاشی مینائی تزئین شده و آنرا با شکوه و بسیار زیبا

توصیف کرده است. این کتیبه در دو سطر یکی به خط ثلث جلی به رنگ سفید و دیگری به خط ثلث با حروف ریز طلائی برزمینه آبی نوشته شده است. این کتیبه در زمان یعقوب فرزند اوزون حسن آق قویونلو نوشته شده و کاتب آن کمال الدین بن شهاب یزدی و تاریخ آن ۸۹۵ هجری قمری است. به نظر بسیاری از محققین و پژوهشگرانی که در باره معماری و کاشیکاری دوران ایلخانی بررسی کرده اند کاشیکاری این سردر بعدها الهام بخش بسیاری از کاشی کاران اصفهان بوده است.

مقبره بابا رکن الدین

یکی از مشایخ و علماء قرن هشتم هجری مسعود بن عبدالله بیضاوی معروف به بابارکن الدین است که در زمان سلطنت ابوسعید پادشاه مغول در اصفهان می زیسته است این مرد بزرگ در سال ۷۶۹ هجری قمری وفات یافت و در ساحل جنوبی زاینده رود مدفون گردید. مقام علمی و زهد و ورع این مرد بزرگ باعث شد تا در طول زندگی با نهایت احترام زندگی کند. این احترام و عزت پس از درگذشت وی نیز برقرار بود بطوریکه عده بسیاری از مشاهیر علماء و فقها و شعرا و خوشنویسانی که در اصفهان و سایر شهرهای ایران درگذشتند در مجاورت او به خاک سپرده شدند. از آن زمان این محل به تدریج به گورستانی بزرگ تبدیل شد و به نام قبرستان بابارکن الدین معروف شد. به طوریکه بسیاری از سیاحان و محققین اولین سنگ قبر موجود در مزارستان تخت فولاد را متعلق به او میدانند. مقام علمی و عرفانی بابارکن الدین سبب شد تا در اواخر حکومت شاه عباس اول صفوی ساختمان و گنبد ممتاز بقعه

او شروع شود و در سال ۱۰۳۹ هجری قمری یک سال بعد از فوت شاه عباس به پایان برسد. این بقعه که شبیه به گنبد باباقاسم می باشد گفته می شود به شکل کلاه درویشان است. نمای خارجی بقعه بابارکن الدین و سر در آن کاشیکاری شده است. قاعده این گنبد پنج ضلعی متساوی الاضلاعی است که پنج ایوان مشابه بر گرداگرد محوطه زیر گنبد ساخته شده است. به یکی از اضلاع این پنج ضلعی پیشخوانی اضافه کرده اند. در این پنج ضلعی گردنی نهاده اند که آن نیز چند وجهی است. بر این گردن سقفی برپا شده که گنبد داخلی را می پوشاند این سقف مخروطی شکل، با کاشیهای زیبا که نقوشی به رنگ های آبی دریایی، سیاه و سفید بر زمینه آبی فیروزه ای داشته مزین بوده است. در داخل یکی از ایوان های آرامگاه بابا رکن الدین واقع شده و بر روی آن سنگ مرمری به طول بیش از ۲ متر و عرض ۱۶ / ۱ متر قرار دارد. قطعه سنگ مرمر نفیسی نیز به طور عمودی بر آن نصب شده است. کتیبه این سنگ از نظر حجاری و زیبایی خط در عداد شاهکارهای موجود در اصفهان می باشد. کتیبه سر در نیز به خط ثلث بسیار زیبا به رنگ سفید بر زمینه کاشی لاجوردی رنگ به خط محمد صالح اصفهانی و تاریخ ۱۳۰۹ نوشته شده است در زیر این کتیبه نیز لوحی از سنگ پارسی مربع شکل نصب شده است. بر این سنگ تاریخ ۱۲۰۰ هجری قمری کتابت شده و نام میرزا محمد نصیر بایزید بسطامی آمده است این شخص در

این تاریخ بقعه را تعمیر و مرمت کرده است. در مجاورت مقبره بابارکن الدین چند اتاق کوچک مربوط به یکدیگر وجود داشته که یکی از آن ها به چله خانه معروف بوده و سابقاً دراویش در این قسمت چله نشینی می کرده اند. در شرق ایوان ورودی بقعه بابارکن الدین اتاق کوچکی است که مرحوم محمدجواد مجدزاده صهبا به خاک سپرده شده است. این مرد از دوستداران واقعی بناهای تاریخی و میراث های فرهنگی بود که در مدت ریاست وی بر اداره باستان شناسی اصفهان بسیاری از آثار اصفهان و سایر شهرهای استان از خطر انهدام نجات یافت. سنگ مزار مرحوم صهبا که آن نیز شاهکاری از خوشنویسی است تاریخ فوت صهبا را در سال ۱۳۲۴ شمسی نشان می دهد خطاط این سنگ که با خط نستعلیق برجسته کتابت شده مرحوم جعفر آل ابراهیم است. به طور کلی بقعه بابارکن الدین با گنبد بسیار زیبای آن علاوه بر آن که آرامگاه ابدی یکی از عرفا و زهاد و دانشمندان قرن هشتم هجری است بیانگر هنر هنرمندان و استادکاران و معماران و کاشیکاران برجسته عصر صفوی است که علاوه بر نمایش هنر معماری نمایانگر هنر خوشنویسی خطاطان بزرگ ایران در زمان صفویان و قاجار می باشد.

مقبره بابا قاسم

یکی از عرفا و زهاد مشهور که در اوائل قرن هشتم هجری در اصفهان زندگی می کرده است بابا قاسم اصفهانی است که پس از چند قرن مزار او همچنان زیارتگاه مردم اصفهان است. در مورد کلمه بابا توضیح این نکته ضرورت دارد که از قرن هشتم تا دهم هجری عده ای از عرفا صوفیه در اصفهان زندگی می

کرده انـد که عنوان بابـا داشـته انـد از بررسـی متون تاریخی و شـرح حال این بزرگان چنین اسـتنباط می گردد که این کلمه را برای احترام و بزرگـداشت به نـام آنهـا اضـافه می کرده انـد. به هر حـال بابا قاسم در مـدت حیات در شـهر اصـفهان با عزت و احترام زنـدگی می کرد و در مـدرسه ای که در محله طوقچی به نـام او سـاخته بودنـد تـدریس می کرد. پس از درگـذشت او مریدان و شاگردانش وی را نزدیکی مدرسه اش به خاک سپردند و یکی از شاگردان به نام سلیمان ابی الحسن طالوت دامغانی بر مزار او مقبره و آرامگـاهی بنا کرد. گنبـد بقعه هرمی شـکل ۸ ترک است که هر دو ترک آن بـا خـط بنائی و کاشـی معرق لاـجوردی بر زمینه آجری اسـماء الهی منقـوش است. بر گردنه گنبـد هم جملاـت و عبـارات مـذهبی تکرار می شود. بر کـتیبه تاریخی سـردر مقبره به خط ثلث با کاشی سفید معرق بر زمینه لاجوردی و تاریخ ۷۴۱ نام باباقاسم و بانی مقبره آمده است. در نمـای مقابـل سـر در به خـط بنایی آجری بر زمینه کاشـی فیروزه ای جملاتی نقش شـده است. کتیبه ای که در قسـمت فوقانی نمـای خـارجی سـر در مقبره نصب شـده بیـانگر تعمیراتی است که در سـال ۱۰۴۴ هجری مقارن سـلطنت شاه صـفی به وسـیله شخص نیکوکاری به نام آقا زمان در گنبد انجام گرفته است. بر در چوبی مقبره نیز با خط ثلث برجسته عبارات مذهبی منقوش است. داخل بنا شبستان نفیس و بی نظیری است که طاق آن با آجر چینی بی نظیر مقرنس کاری شده است. در

این گنبد دو کتیبه که با کاشی معرق ساخته شده اند دیده می شوند. که یکی از آنها بر اطراف شبستان و زیر گردن گنبد نوشته شده و حاوی عباراتی از قرآن مجید است. کتیبه دیگر که زیر کتیبه اول نقش شده به نام بانی بنا اشاره می کند. در داخل بقعه بابا قاسم یک سنگ قبر قدیمی موجود است که اسامی چهارده معصوم بر آن نوشته شده است. این سنگ قبر مربوط به مزار شخصی به نام پهلوان میرزا علی است که تاریخ ۹۸۵ به زبان عربی بر آن نوشته شده است.

حسینیه، تکایا و مصلی ها

لیست اسامی

لیست اسامی به شرح زیر می باشد:

۱-مصلی اصفهان، تخت فولاد، صفویه

۲-تکیه بابا رکن الدین، تخت فولاد، ۱۰۳۹ هجری

۳-تکیه میرفندرسکی، تخت فولاد، صفویه

۴-تکیه آقا حسین خوانساری، تخت فولاد، صفویه

۵-تکیه میرزا رفیعا، تخت فولاد، صفویه

۶-تکیه خاتون آبادی، تخت فولاد، صفویه

۷-تکیه فاضل سراب، خیابان فیض،

۸-تکیه واله، خیابان فیض، صفویه

۹-تکیه آباده ای، خیابان فیض، قاجاریه

۱۰-تکیه فاضل هندی، تخت فولاد، صفویه

۱۱-تکیه میرزا ابوالمعالی، تخت فولاد، قاجاریه

۱۲-تکیه ملک، تخت فولاد، قاجاریه

۱۳-تکیه مادر شاهزاده، تخت فولاد، قاجاریه

۱۴-تکیه میرزا محمدباقر چهارسویی، تخت فولاد، صفویه

۱۵-تکیه بروجردی، تخت فولاد، قاجاریه

۱۶-تکیه شیخ مرتضی، تخت فولاد

۱۷-تکیه ایزدگشسب، تخت فولاد

۱۸-تکیه گلزار، تخت فولاد

۱۹-تکیه شیخ زین الدین، تخت فولاد (معماری ایران، محمدیوسف کیانی، جلد دوم)

۲۰-حسینیه شیخ الاسلام

حسینیه شیخ الاسلام

این بنا در بافت تاریخی اصفهان قرار دارد و از آثار دوره قاجاریه و ساخته های شیخ الاسلام میباشد. از آثار جالب توجه این حسینیه حوض مرمرین یکپارچه است.

تاریخچه زورخانه و ورزش باستانی

اسامی زورخانه های اصفهان

۱- زورخانه علی قلی آقا ۲- زورخانه پوریای ولی و غیره...

ساختمان زورخانه

زورخانه جایی است که مردان در آن ورزش می کنند و بیشتر در کوچه پس کوچه های شهر ساخته شد است. بام آن به شکل گنبد و کف آن گودتر از کف کوچه است. در آن کوتاه و یک لختی است و هر که به خواهد از آن بگذرد و داخل زورخانه بشود باید خم شود. می گویند در زورخانه را از این رو کوتاه می گیرند که ورزشکاران و کسانی که برای تماشا به آنجا می روند به احترام ورزش و ورزشکاران و آن مکان خم شوند. این در به یک راهروی باریک با سقف کوتاه باز می شود و آن راهرو به «سردم زورخانه» می رود. در میان زورخانه گودالی هشت پهلو و گاهی شش پهلو به درازی ۵ یا ۴ متر و پهنای ۴ متر و ژرفای ۳ چارک تا یک متر کنده شده که «گود» نامیده می شود. در کف گود چند لایه بوته و خاشاک گذاشته و روی آن بوته و خاشاک خاک رس ریخته و هموار کرده اند. بوته و خاشاک را برای نرمی کف گود می ریزند و هر روز روی این کف را پیش از آن که ورزش آغاز شود با آب «گل نم» می زنند تا از آن گرد برنخیزد. سراسر دیواره گود ساروج اندود شده است و لبه آن به جای هزاره آجری با چوب پوشانده شده است تا اگر ورزشکاران هنگام ورزش به لب گود بخورند تنشان زخمی نشود. در بالا و دور گود غرفه هایی ساخته شده که جای نشستن تماشاچیان و

گذاشتن جامه ورزشکاران و لنگ بستن تنکه پوشیدن آنان است. یکی دو غرفه از این غرفه ها نیز جایگاه افزارهای ورزشی است.

سَر دم

سر دم زورخانه در یکی از غرفه های چسبیده به راهروی زورخانه درست شده است و آن صفه ای است نیم گرد که کف اش از کف زورخانه یک متر تا یک و نیم متر بلندتر است. در جلوی «سر دم» چوب بستی است که به آن زنگ و پوست پلنگ و زره و سپر و پر قو آویخته است. بر روی سکو زیر چوب بست اجاقی کنده شده که در آن آتش میریزند و هرگاه اجاق نداشته باشند منقلی زیر چوب بست می گذارند و مرشد تنبک خود را با آتش اجاق یا منقل گرم می کند تا صدای آن رساتر درآید. با لب زمزمه آرا چه خفی و چه جلی جرگه را گرم بکن از دم پوریای ولی می گویند نخستین کسی که طرح ساختمان زورخانه را ریخت «پوریای ولی» بود. نام پوریای ولی (محمود قتالی خوارزمی) است و او در نیمه دوم سده هفتم و نیمه نخستین سده هشتم هجری می زیسته است. او پهلوان و شاعر و عارف بوده و دمی گرم و گیرا داشته است.

افزارهای ورزش باستانی

تخته شنا:چوبی است هموار به درازای ۷۰ سانتی متر و پهنای ۷ و ستبری ۲ سانتیمتر و گاهی کوچکتر و بزرگتر از این اندازه هم ساخته می شود. به زیر تخته نزدیک دو سر آن دو پایه زنخی (ذوزنقه ای) به بلندی چهار سانتیمتر میخکوب شده است. میل ورزش: افزاری است چوبی و کله قندی و توپر، ته آن گرد و هموار و سر آن تخت یا گرد است و در میان آن دسته ای به درازای پانزده سانتیمتر فرو برده اند. وزن هر میل از

پنج کیلو تا چهل کیلو گرم است. میل بازی: مانند میل ورزش است ولی دسته آن بلندتر از میل ورزش و وزنش کمتر از آن است تا در هنگام بازی و پرتاب کردنش آسان باشد. وزن هر میل بازی از چهار تا شش کیلو گرم بیشتر نمی شود. سنگ: دو پاره و راست گوشه است که از درازا با بست های فلزی به یکدیگر چسبانیده شده و یک بر آن هلالی است، درازای سنگ یک متر و پهنای آن هفتاد سانتیمتر است. در میان سنگ سوراخی است که در آن دستگیره ای گذاشته اند و روی آن را با نمد یا کهنه پوشانده اند تا دست ورزشکار را هنگام سنگ گرفتن زخم نکند. وزن هر دو سنگ از بیست کیلو تا صد و بیست کیلو است. سنگ را در قدیم (سنگ زور) و (سنگ نعل) هم می نامیدند زیرا به شکل نعل است. کَباده: افزاری است آهنی، مانند کمان و سراسر تنه آن از آهن است و در میانش «جا دستی» دارد. درازای آن نزدیک به صد و بیست تا صد و سی سانتیمتر است. چله کبّاده زنجیری است شانزده حلقه ای و گاهی کمتر یا بیشتر و در هر حلقه شش پولک آهنی دارد و میان آن جا دستی گذاشته شده است. وزن کباده از ده کیلو تا چهل کیلو است. گاهی نیز کباده های سنگین تر و سبکتر هم می سازند و بکار می برند.

جامه های ورزش باستان

تنکه یا تنبان نطعی: شلوار کوتاهی است که ران را تا زیر زانو می پوشاند و آن را هنگام ورزش کردن و کشتی گرفتن می پوشند. این تنبان از یک رویه

چرمی یا پارچه ماهوتی ستبر و چند لایه آستر کرباسی دوخته شده است. رویه آن بیشتر به رنگ آبی مایل به سبز است. کمر و نشیمنگاه و سر دو زانوی تنکه از چرم است. روی رانهای تنکه گل و بوته های بزرگی بیشتر بوته جقّه سرکج قلاب دوزی شده است. بالای تنکه را «برج»، پیش روی تنکه را که زیر شکم می افتد «پیش قبض»، روی زانو را (پیش کاسه) یا (سر کاسه) و پشت زانو را (پس کاسه) می نامند. لُنگ: همان لنگی است که مردان در گرمابه میبندند. در روزگار ما به جای پوشیدن تنکه، ورزشکاران لنگی روی «زیر شلوار» خود می بندند و در گود میروند و بستن آن چنین است: دو سر از پهنای لنگ را در کمر گاه بر روی ناف گره می زنند و پایین لنگ را که آویزان است از پشت پا می گیرند و از میان دو پا بالا می برند و در «پیش قبض» که همان «گره» است فرو می کنند.

گردانندگان زورخانه

مرشد:امروز در زورخانه مرشد به کسی می گویند که آوازی خوش دارد و هنگام ورزش روی «سر دم» می نشیند و با آهنگ های گوناگون که هر کدام ویژه یکی از حرکات ورزشی است ضرب میگیرد و شعرهای رزمی که بیشتر از شاهنامه فردوسی برگزیده می شود می خواند و صدای ضرب و آواز خود را با حرکات ورزشکاران، هماهنگ می کند. و آنان را به ورزش بر می انگیزد. در قدیم «مرشد» یا «کهنه سوار» کسی بود که کار آموزش ورزشکاران و پهلوانان با او بود. کهنه سوار در هنگام ورزش لنگی به دوش

می انداخت و چوبی هم که به آن «تعلیمی» می گفتند. در دست می گرفت و در کنار گود می نشست و باستانی کاران یا کشتی گیران را در کارهای ورزشی و کشتی گیری راهنمایی می کرد. کهنه سواران یا مرشدان از چابک ترین و آزموده ترین پهلوانان و ورزشکاران بودند. (گویا مرشد امروزی را «ضرب گیر» می خواندند). مُشتُ مالچی: کسی است که پیش از ورزش به ورزشکاران و پهلوانان لنگ و تنکه میدهد و پس از ورزش آنها را مشت و مال میکند، تا کوفتگی و خستگی از تنشان بدر رود و پادویی زورخانه نیز با مشت مالچی است.

مقام ورزشکاران در زورخانه

پیش کِسوَت:پیش کسوت در زورخانه به کسی می گویند که سالمندتر و آزموده تر از ورزشکاران دیگر باشد. پیش کسوت از همه گونه ورزشهای باستانی و ریزه کاریهای یکایک آنان آگاه است و می تواند بهتر و سنگین تر از دیگران ورزشهای باستانی را انجام دهد. میاندار: ورزشکاری است که در گود روبروی مرشد و میان ورزشکاران دیگر می ایستد و گرداندن ورزش و پیش و پس انداختن کارهای ورزشی را به عهده می گیرد. ورزشکاران هنگام ورزش به او نگاه و از حرکات ورزشی او پیروی می کنند. میاندار باید مانند پیش کسوت آزموده و آگاه از همه گونه ورزش و ریزه کاریهای یکایک آنها باشد. معمولاً پیش کسوت هر زورخانه میاندار آنجا می شود. پهلوان: به کسی گفته می شود که بسیار آزموده و چابک و کار کرده باشد و هماوردی نداشته باشد. نوخاسته: جوان نوچه ای است که آزمودگی یافته و پهنه کارهای ورزشی خود را گسترش داده و برای کشتی گرفتن و ورزشهای

«تو گودی» به زورخـانه هـای دیگر می رود. نوچه: به جوان ورزشـکاری گفته می شود که زیر نظر پهلوانی، فن های کشتی را می آموزد و شاگرد او به شمار می رود. او از نظر تردستی و چابکی برگزیده ترین شاگردان آن پهلوان است.

شیوه ورزش باستانی

سنگ گرفتن:سـنگ گیرنـده در بالای گود در جایی از زمین که لنگ انـداخته اند به پشت می خوابد و سه بالش، یکی را زیر سر و دوتای دیگر را زیر بازوی راست و چپ می گذارد و دو سنگ با دو دست خود چنان می گیرد که سرهای هلالی آن دو به سوی سـرش باشـد و پی در پی به پهلوی چپ و راست می غلطـد. هنگـامی که بر پهلوی چپ است سـنگی را که در دسـت دارد. مسـتقیم چنان بالا می برد که بازوی خمیده اش راست شود و به همان شـیوه هنگامی بر پهلوی راست است سـنگی را که در دست چپ دارد مسـتقیم به بالا می برد. این گونه سـنگ گرفتن را «غلطان» می گویند. گونه دیگر سـنگ گرفتن آن اسـت که ورزشـکار به پشت می خوابد و پاهایش را دراز می کند. و دو سـنگ را باهم پی در پی روی سینه بالا و پایین می برد، این سنگ گرفتن را (جُفتی) می نامند. مرشد، سـنگ گرفتن ورزشکاران را تا (۱۱۷) یا (۱۱۴) بار می شمارد و اگر سرگرم ضرب گرفتن برای ورزشـکاران درون گود باشد، یکی از دوسـتان سـنگ گیرنده سـنگهای او را می شـمارد. شماره (۱۱۷) و (۱۱۴) باستانی کاران مقدس است و مرشد یا دیگران از این دو شماره بیشتر نمی شمارند. (۱۱۷) اشاره به صد و هفده تن

کمر بسته مولا است و (۱۱۴) اشاره به یکصد و چهارده سوره قرآن است. سنگ شمار یا مرشد پیش از سنگ گرفتن برای شور بخشیدن به سنگ گیرنده (سرنوازی) می خواند:هر کار که می کنی بگو بسم الله تا جمله گناهان تو بخشد الله دستت که رسد به حلقه سنگ بگو لا حول ولا قُوه الا بالله و سپس شمارش را چنین آغاز می کند:لا حُولَ وَلا قُوهَ اِلا بِالله العلی العَظیم.

بِسِم اللهِ الّرحمنِ الرحیم اول خدا دو نیست خدا سبب ساز کل سبب یا (سید کائنات) چاره ساز بیچارگان الله پنجه خیبر گشای علی شش گوشه قبر حسین امام هفتم باب الحوایج قبله هشتم یا امام رضا یا اما محمد تقی روحی فداه و جسمی دهنده بی منت الله یا امام حسن عسگری دخیل جمال امام زمان صلوات. یا (جمال هشت و چهار صلوات) زیاده باد دین خاتم انبیاء ای چهارده معصوم پاک نیمه کلام الله مجید شانزده گلدسته طلا صد و هفده کمر بسته مولا خدای هجده هزار عالم و آدم بر بی صفتان روزگار لعنت یا (بر نمک نشناس لعنت) بیس (بیست) لعنت خدا بر ابلیس یک بیس (بیست و یک) آقای قنبر علیس (علی است) دوبیس مرد دو عالم علیس چاربیس بیمار دشت کرب و بلا (کربلا) یا (ناز چهار ستون بدنت) پنج تن زیر کسا شش ساق عرش مجید یا (باقر العلوم بعد از نبی) علی است سه بیس یا علی مثلت کیس (کیست) هفت بیس یا علی موسی بن جعفر هش بیس یا علی بن موسی الرضا نُه بیس نوح نبی الله سی ختم کلام الله یک سی گرفتی

ماشاءالله دوسی برایش ذوالفقار نیستی جان کفار چاره بیچارگان خود الله دادرس درماندگان خود مولا یا ابوالفضل العباس دخیل یا موسی بن جعفر یا علی بن موسی الرضا بطلب نه سی طوفان بلا چهل ختم اولیاء و انبیاء یک چل بزرگ است. خدا دو چل محمَّد است مُصطفا سه چل علیس شیر خدا چار چل یا فاطمه زهرا پنج چل خدیجه کبرا ام المؤمنین شش چل ابراهیم خلیل الله هفت چل موسی کلیم الله هش چل عیسی روح الله نه چل آدم صفی الله پنجاه، هزار بار بر جمال خاتم انبیاء صلوات ز آدم و حّوا دگر نبی الله شعیب و یوسف و یعقوب پس خلیل الله ملائکان مُقّرب دگر ز جبرائیل ز حسُن یوسف جمال شصت بند دیو، علی را صلوات. در این هنگام مرشد برای دنبال کردن شماره و رساندن آن به (۱۱۴) یا (۱۱۷) از پنجاه به پایین می شمارد بدینگونه:نه چل آدم صفی الله هش چل عیسی روح الله هفت چل موسی کلیم الله... تا به شماره یک برگردد. (۱۷) شماره یا (۱۴) شماره بازمانده از (۱۱۷) یا (۱۱۴) را دوباره از یک به بالا می شمارد. ولی اگر مرشد از شماره شصت به پائین شمرده باشد سه شماره یا شش شماره به یک مانده که روی هم (۱۱۷) یا (۱۱۴) شماره می شود شماره را به پایین می رساند.

البته این اندازه شمارش در صورتی پیش می آید که سنگ گیرنده بتواند (۱۱۷) یا (۱۱۴) بار سنگ بگیرد.

جای ایستادن ورزشکاران در گود

در گود هر یک از ورزشکاران به فراخور مقام خود در جایی می ایستند. کار کُشته ترین و کار آزموده ترین و سالمندترین

آنها که پیش کسوت دیگران خواهد بود «میاندار» می شود و میان گود روبروی مرشد می ایستد. ورزشکاری که پس از او از ورزشکاران دیگر سالمندتر و آزموده تر است پای (سر دم) می ایستد. اگر در میان ورزشکاران «سیّد» ی باشد و در ورزش باستانی پختگی چندان هم نداشته باشد پای (سر دم) می ایستد و اگر شایستگی میانداری داشت در میان گود می رود و میانداری می کند. در این صورت پیشینه ترین ورزشکار روبروی او (پای سر دم) یا پشت او می ایستد. ورزشکاری که از دیگران ناآزموده تر و ناپخته تر است و به او (تازه کار) می گویند، جایش در گود پشت سر میاندار است. دیگر ورزشکاران از بزرگ تا کوچک (از نظر آزمودگی) به ترتیب کنار گود دورادور میاندار می ایستند. شنا رفتن: پیش از شنا رفتن، میاندار یکی از تخته شناها را که در غرفه ای روی هم ریخته شده است برمی دارد و به دنبال او ورزشکاران یکی پس از دیگری، تخته ای را برمی دارند و درو گود می ایستند. سپس میاندار دور گود می گردد و به هر یک از ورزشکاران میانداری کردن را تعارف می کند. آنگاه از همه رخصت می طلبد و تخته اش را در میان گود می گذارد و زانوان و پنجه پا در کف گود قرار می دهد و دو لبه تخته شنا را با دست می گیرد. گاهی مرشد یا میاندار از ورزشکاری که آوزای خوش و گیرا دارد درخواست می کند که چند بیتی به مناسبت حال و مقام بخواند و پیش از اینکه او خواندن را آغاز کند «میاندار» یا «مرشد» می گوید:

(مزد دهنش به محمد صلوات) و همه صلوات می فرستند و با صلوات فرستادن ورزشکاران، آوازه خوان کمی خستگی در می کند و سرانجام آواز خود را چنین به پایان می رساند:

یا رب به حّق ناد علیاً سینجلی یا رب به حّق شاه نجف مرتضی علی ***افتادگان وادی غم را بگیر دست یا مصطفی محمد و یا مرتضی علی /و آنگاه همه صلوات می فرستند سپس میاندار دو پایش را پس می برد و از یکدیگر باز می گذارد و به مرشد نگاه می کند. ورزشکاران هم به پیروی از میاندار چنان می کنند مرشد زنگ را به صدا در می آورد و به ضرب می زند و با هر تک ضربه محکمی که می کوبد ورزشکاران سینه خود را به سوی تخته شنا خم و نزدیک می کنند. گاهی در کشاکش شنا رفتن میاندار با صدایی که از خستگی بریده به گوش می رسد فریاد می زند (علی بابا) و با دست به مرشد اشاره می کند که آهنگ ضرب را تندتر کند تا آنها شیوه شنا رفتن را عوض کنند. ورزشکاران چهار گونه شنا می روند: شنای کرسی شنای دست و پا مقابل شنای دو شلاقه شنای پیچ. شنای کرسی: در این شنا ورزشکاران پس از این که تخته شنا را بر کف گود گذاشتند دو سر آن را می گیرند و دو پا را در برابر آن تا آنجا که بتوانند چنان از هم باز می کنند که کف پاهایشان از کف گود بلند نشود و سپس شنا می روند. شنای دست و پا مقابل: در این شنا، دو دست ورزشکار بر

روی تخته به فاصله بیست سانتی متر از هم قرار دارد و پاهای او در امتداد تن کشیده و جفت است. شنای دو شلاقه: شنای دو شلاقه همان شنای (دست و پا مقابل) است با این فرق که در آن دو بار پیاپی شنا می روند و پس از آن کمی درنگ و خستگی در می کنند و سپس دوباره دیگر پیاپی شنا می روند. این روش را تا پایان ورزش نگاه می دارند. شنای پیچ: در این شنا مانند شناهای دیگر دست های ورزشکار بر روی تخته از یکدیگر باز است و او نخست در حرکت اول سر خود را زیر بغل چپ می برد و تنه خود را به سوی راست می چرخاند و در حرکت دوم، سر خود را زیر بغل راست می برد و تنه را به سوی چپ می چرخاند و شنا را به همین روش ادامه می دهد. نرمش: ورزشکاران پس از شنا رفتن بر می خیزند و بی آنکه تخته شنا را از کف گود بردارند برای در کردن خستگی نرم و آرام بدن خود را تکان میدهند و این حرکت را نرمش می نامند. مرشد هنگام نرمش کردن ورزشکاران آهنگی ملایم می گیرد و اشعار را با آهنگ مخصوص نرمش می خواند. روش نرمش هر میاندار با میاندار دیگر اندکی اختلاف دارد. میل گرفتن: ورزشکاران هر کدام یک جفت میل از جایگاه ویژه میل ها که در بالای گود و نزدیک آن است بر می دارند و نخست میاندار به هر یک از ورزشکاران تعارف می کند که میانداری بپذیرند و اگر کسی نپذیرفت، همان میاندار میل ها بر

شانه خود می گذارد و دیگران از او پیروی می کنند وبا ضرب مرشد میل گرفتن را آغاز می کنند. میل گرفتن سه گونه است: میل سنگین میل چکشی یا (سرنوازی) میل جفتی. میل سنگین: ورزشکاران با آهنگ ضرب و آواز مرشد آرام و سنگین یک بار میل دست راست را روی شانه و پشت و پهلو و سینه راست می چرخانند و میل دیگر را پیش سینه چپ رو به بالا نگاه می دارند، و بار دیگر میل دست چپ را روی شانه و پشت و پهلو و سینه چپ می چرخانند و میل دیگر را پیش سینه راست رو به بالا نگاه می دارند. این کار به این روش ادامه می یابد. میل چکشی یا سرنوازی: ورزشکاران با آهنگ ضرب مرشد که تند و با شتاب است میل را بروی شانه ها و پشت و پهلو و سینه به تندی می چرخانند. میل جفتی: نخست دو میل را در برابر هم روی سینه نگاه می دارند سپس پی در پی باهم به پس می برند و بازمی گردانند. ورزشکاران پس از میل گرفتن برای در کردن خستگی دسته میل ها را در دست می گیرند و ته آن را بر کف گود می گذارند و میل ها را تک تک پیش و پس می برند و می نشینند و بلند می شوند. این گونه نرمش و میل گرفتن را (خم گیری) می گویند.

پا زدن: میاندار در میان گود می ایستد و ورزشکاران پیرامون او گرد می آیند. نخست پای آرامی می زنند که به آن پای (نرم) می گویند و آن چنین است که ورزشکار

پنجه یک پا را انـدکی از زمین بلند می کند و بر روی پنجه پای دیگر، خود را تکان می دهد و به آرامی پیش و پس می رود. ورزشـکاران در زورخانه چهار جور پا می زنند: ۱ پای اول (پای چپ و راست) ۲ پای جنگلی ۳ پای تبریزی اول و دوم و پای سوم ۴ پای آخر. ۱ پای اول: ورزشکاری روی پنجه پا می ایستد و پای ها را پی در پی به چپ و راست می گذارد. بدین گونه که یـک بـار پـای راست را در کنـاره بیرونی پـای چپ می گـذارد و در پی آن پـای چپ را در کنـاره بیرونی پـای راست می گذارد و این کار را تند و پی در پی ادامه می دهد و در همین حال تن خود را نرم و آرام می جنباند. ۲ پای جنگلی: ورزشکار روی پنجه های پا می ایستد و با آواز و صدای ضرب مرشد یک بار سنگینی بدن خود را روی پنجه پای چپ می اندازد و پای راست را به پیش پرتـاب می کنـد و بـار دیگر روی پنجه پای راست می ایسـتد و پای چپ را به پیش پرتاب می کنـد. این کار تند و پی در پی انجام می گیرد گاهی ورزشـکار، میان پای جنگلی زدن (رخصت) می طلبد و میان گود می آید و می چرخد. در ایـن هنگـام ورزشـکاران دیگر در کنـار گـود می ایسـتد و او را نگـاه می کننـد. ۳ پـای تبریزی. الف پـای اول: ورزشـکار همآهنگ با ضرب مرشد، هر بار بر یکی از دو پای خود تکیه و پای دیگر را

به پیش پرتاب می کنـد. در این حرکات دست ها نیز می جنبـد. ب پای دوم: پس از پای اول، میانـدار از میان گود با دست به مرشد اشاره می کند و مرشد بی درنگ آهنگ ضـرب را تند می کند و میاندار به شـرح زیر (دو پا) می زند، یکبار پای راست و بـار دیگر پـای چپ را به پیش پرتاب می کنـد و آنگاه پای ها را یکی یکی کمی از زمین برمی دارد و می گـذارد و در این حال تمام بدن خود را نیز به نرمی تکان می دهد.

ج پای سوم:پس از پای دوم میاندار باز با دست به مرشد اشاره می کند و مرشد آهنگ ضرب را عوض می کند. در این هنگام میانـدار «سه پا» ماننـد «دو پا زدن» است با این فرق که ورزشـکار سه پا را پشت سـر هم یکی پس از دیگری پرتاب می کنـد و آنگاه کمی درنگ می کنـد و دوباره همین روش پا می زنـد. ۴ پای آخر: ورزشـکار روی پنجه های دو پا می ایسـتد و با آواز مرشـد تنـد و پشت سـر هم پاها را بلند می کند و یکی پس از دیگری به عقب می برد و باز می گرداند گویی دونده ای اسـت که در جـای خـود ایسـتاده است و پیش نمی رود. چرخ زدن:چرخ زدن پنـج گـونه است: ۱ چرخ جنگلی ۲ چرخ تیز ۳ چرخ سبک و چمنی ۴ چرخ تک پر ۵ چرخ سه تک پر. چرخ جنگلی: ورزشـکار در میان گود می آید و دست ها را در امتداد شانه نگاه می دارد و به نرمی خود را تکان

می دهد و آرام و همآهنگ با صدای ضرب مرشد، دور گود می چرخد.

چرخ تیز:ورزشکار در میان گود یا دور گود بسیار تند به دور خود می چرخد. گاهی سرعت چرخ آنقدر زیاد می شود که هیکل چرخنده را نمی توان تشخیص داد. چرخ سبک چمنی: ورزشکار در چرخ سبک و چمنی نه تند و نه آرام بلکه سنگین و زیبا به درو خود می چرخد و با چرخ دور گود را هم می پیماید. چرخ تک پر: ورزشکار پس از یک بار بدور خود چرخیدن، یک بار هم به هوا می جهد و در هوا چرخی به دور خود می زند. گاهی هم چرخنده دو دست راست را روی هم بر سینه می گذارد و چرخ می زند. معمولاً ـ ورزشکار «تک پرها» را در هوا در گوشه های گود انجام می دهد. سه تک پر: ورزشکار سه بار به دور خود می چرخد آنگاه یک تک پر در هوا می زند. مرشد برای هر یک از چرخ ها آهنگی ویژه بر ضرب می گیرد.

کبّاده کشیدن

کبّاده کشیدن: کباده را همه ورزشکاران نمی کشند و کسانیکه بخواهند بکشند پس از چرخ زدن دوتا دو تا یا تک تک از مرشد یا پیش کسوت «رُخصت» می گیرند و هر کدام کباده ای برمی دارند و با دو دست در بالای سر نگه می دارند. کباده کشیدن به این گونه است که ورزشکار کمان کباده را با دست راست و زنجیر آن را با دست چپ می گیرد (و برخی هم از ورزشکاران برعکس) و بالای سر در این حالت دو بازوی او کمی تا شده است نگه می دارد.

و با ضـرب و آواز مرشـد، یک بار دست راست را در امتداد شانه نگاه می دارد و دست چپ را بر روی سـر خم می کند و می خواباند و بار دیگر دست چپ را در امتداد شانه نگاه می دارد، و دست چپ را بر روی سـر خم می کند و می خواباند و بدین گونه ورزشکار کباده کشیدن را ادامه می دهد. او باید به روی پنجه های دو پا به ایستد و با آهسته و نرم حرکت دادن کباده پا به پا بشود و پیش و پس برود.

کُشتی در گذشـته پس از پایان یافتن ورزش، کشتی گیران و پهلوانان میان گود می رفتنـد و دو به دو با هم کشتی می گرفتند. دو کشتی گیر نخست (فرو می کوبیدنـد) آنگـاه مرشـد لنگی به میان هر دو کشتی گیر پرتاب می کرد تا دست نگه دارنـد که شعر (گُل کُشتی) خوانـده شود. کشتی گیران در کنار هم به پهلو، رو به قبله خم می شدند و یک دست را بر گردن یکدیگر و دست دیگر را روی زانو می گذاشـتند و مرشد شـعر (گل کشتی) را می خواند یا یکی از ورزشـکاران که آواز خوشـی داشت در لبه دیوار گود می نشست و از حاضران (رُخصت) می طلبید و گل کشتی را می خواند:

در معرکه هـا درنـگ می بایـد کرد خون برجگر نهنـگ می بایـد کرد ***پوشـند یلان زره به پیکار اینجاست جایی که برهنه جنگ می بایـد کرد/دو کشتی گیر پس از اینکه مرشـد یا خواننده می گوید: خدا را سـجود، پیران را عزّت، جوانان را قدرت، رب المشرقین و رب المغربین

فبای آلاء ربکما تکذبان، کف گود را دست می بوسیدند و کشتی را آغاز می کردند.

دعا کردن

پس از پایان ورزش، مرشد می گوید (اول و آخر مردان عالم بخیر)و به زنگ می زند و تنبک را کنار می گذارد و می نشیند. در این هنگام میاندار و ورزشکاران دیگر که هر یک لنگی بر دوش انداخته اند به کنار گود می آیند و به لبه آن تکیه می دهند و میاندار دیگران را احترام می گذارد و تعارف می کند. اگر کسی نپذیرفت خود او به دعا کردن می پردازد و ورزشکاران و تماشاچیان هم باهم پس از هر یک از دعاهای او (آمین) می گویند. دعا چنین است: دست و پنجه مرشد درد نکند. خداوند نسل سادات را زیاد کند و دشمن و بدخواه سادات را از صفحه زمین براندازد. پروردگارا به حق عزت و جلالت قسمت می دهیم که تیغ شاه اسلام پناه ما را «برا» (بران) بگردان، سایه بلند پایه اش را از سر آب و خاک ایران و فرد فرد ایرانیان کم و کوتاه نفرما. پروردگارا شر شیطان و بلاهای ناگهانی، نفس اماره آخر الزمان را از بلاد اسلام دور بگردان. خداوندا بانیان ورزش را که مرده اند و رفته اند رحمت بفرما. در دنیا و آخرت زبان مار را به ذکر لا الله الا الله گویا بفرما. پروردگارا تو را قسم می دهم به حق مقربان درگاهت در دنیا ما را از زیارت ائمه اطهار و در آخرت از شفاعت ابا عبدالله بی بهره منما. سپس میاندار می گوید: بر آن کسانی رحمت باد که خداوند رحمتشان کرده. در دنیا

و آخرت ما را رو سفید و نام نیک بگردان. یک صلوات ختم کنید. حاضران صلوات می فرستند و دعا پایان می پذیرد.

گل ریزان

یکی از دیدنی ترین جشن ها که در زورخانه بر پا می شود (گل ریزان) است. جشن بیشتر در شبهای ماه رمضان برای بزرگداشت پهلوانان بنام و کهن بر پا می شود و در آن پهلوانان و ورزشکاران قدیمی و با سابقه و بزرگان و سرشناسان محل دعوت می شود و هر یک از آنان دسته گلی با خود می آورند و در و دیوار زورخانه نیز با گل پوشیده می شود. در جاهای خاص و روی میز شیرینی و میوه چیده می شود. پس از یک دور ورزش و بازیهای ورزشی و چند کشتی میان پهلوانان بنام، یکی از پیش کسوت ترین ورزشکاران درباره مقام پهلوانی که (گل ریزان) برای او برپا شده است سخن می راند. اکنون «گل ریزان» بیشتر برای بزرگداشت، و پاس پهلوان یا ورزشکار آزموده و قدیمی برپا می شود و هم چنین برای کمک به خانواده ورزشکارانی که درآمد کافی برای گذراندن زندگی خود ندارند یا گرفتاری هایی زندگی آنان را آشفته کرده است. برای «گل ریزان» دعوت نامه هایی با عنوان «همت عالی» و به ارزشهای گوناگون چاپ می کنند و پولی را که از این راه گرد می آید به ورزشکار یا خانواده او می دهند.

پهلوانان به بنام

در زیر لوحه ای که نام سرشناس ترین پهلوانان ایران از سده هفتم هجری تاکنون بر آن کنده و بر دیوار خاوری زورخانه بانک ملی ایران کار گذاشته شده است آورده می شود:

۱ پهلوان فیله همدانی سده هفتم هجری. ۲ پهلوان محمود بن ولی الدین خوارزمی (پوریای ولی) سده هشتم. ۳ پهلوان محمد ابو سعید سده نهم. ۴ پهلوان نداقی عراقی اصفهانی سده دهم. ۵ پهلوان بیک قمری

سده دهم. ۶ پهلوان میزابیک کاشی سده یازدهم. ۷ پهلوان کبیر اصفهانی سده دوازدهم. ۸ پهلوان لندره دوز سده سیزدهم. ۹ پهلوان عسگر یزدی سده سیزدهم به بعد. ۱۰ پهلوان محمد مازار سده سیزدهم به بعد. ۱۱ پهلوان ابراهیم یزدی (یزدی بزرگ) سده سیزدهم به بعد. ۱۲ پهلوان شعبان سیاه سده سیزدهم به بعد. ۱۳ پهلوان حاج حسن بد آفت سده سیزدهم به بعد. ۱۴ پهلوان حاج نایب رضا قلی سده سیزدهم به بعد. ۱۵ پهلوان حسین گلزار کرمانشاهی سده سیزدهم به بعد. ۱۶ پهلوان اکبر خراسانی سده سیزدهم به بعد. ۱۷ پهلوان یزدی کوچک (عبُدِل) سده سیزدهم به بعد. ۱۸ پهلوان سید هاشم خاتم زاده سده سیزدهم به بعد.

۱۹ پهلوان اصغر نجار سده سیزدهم به بعد. ۲۰ پهلوان میرزا باقر درانـدرونی سده سیزدهم به بعد. ۲۱ پهلوان علی میرزای همدانی سده سیزدهم به بعد. ۲۲ پهلوان مهدی خان سیف الممالک سده سیزدهم به بعد. ۲۳ پهلوان صادق قُمی سده سیزدهم به بعد. ۲۴ پهلوان سید حسن شجاعت (رّزاز) سده سیزدهم به بعد. ۲۵ پهلوان حاج محمد صادق بلور فروش سده سیزدهم به بعد. ۲۶ پهلوان سید تقی کمل قمی سده سیزدهم به بعد

بازارها

بازارها

از دیرباز در ایران محل داد و ستد عمومی را بازار می گفتند. این عنصر اصلی که در معماری اسلامی جائی خاص برای خود باز کرده است شامل دو راسته از مغازه های انبوه روبروی هم هستند که معمولاً سقفی زیبا آنها را به هم ارتباط می دهد.

بازار در ساخت و سازهای شهری به حدی اهمیت داشت که پس از مسجد هسته اولیه یک محله را تشکیل می داد. به طوری

که در شهرهای بزرگ هر محله دارای یک یا چند بازارچه بود و یک بازار بزرگ و اصلی نیز حوائج و نیازهای مردم را تامین می کرد.

توصیف بازارها

شهر اصفهان نیز به دلیل قدمت و عظمتی که در طول تاریخ و مخصوصاً پس از ظهور اسلام داشته، از نظر تعداد بازارهای باشکوه و جالب در میان شهرهای کشور ما از مقام والایی برخوردار است بطوریکه مورخین در دوران های مختلف به هنگام توصیف شهر از بازارهای آن مطالبی نوشته و آنها را وصف کرده اند. ناصر خسرو، سیاحی که در سال ۴۴۴ هجری قمری به اصفهان سفر کرده است ضمن توصیف بازارهای متعدد شهر اصفهان از بازاری داد سخن می دهد که دویست صراف در آن به داد و ستد مشغول بوده اند بازارهای فعلی اصفهان که یادگار عصر دیلمیان و سلجوقیان مخصوصاً صفویه هستند در طول تاریخ همچون سایر بناها و آثار این شهر تاریخی فراز و نشیبهای مختلفی را به خود دیده است.

یکی از سیاحانی که در حدود ۸۰ سال پیش به ایران سفر کرده است به تفصیل از بازارهای اصفهان سخن گفته و بر تعدد و تنوع مشاغل بازار تاکید کرده است. در طول بازارهای اصفهان حمام ها و مدارس و چهارسوهای بسیار زیبایی وجود داشته اند که برخی از آنها هنوز نیز پابرجا بوده و بعضاً با همان کاربردهای قدیم به کار مشغول هستند. یکی دیگر از این سیاحان که او نیز در اواخر قاجار اصفهان را دیده بازار این شهر را بسیار ممتاز نامیده و بعد از بازار کریم خان زند در شیراز آن را بزرگترین و باشکوهترین بازارهای

ایران به شمار می آورد. مهمترین بازار اصفهان بازار قیصریه است که میدان امام را به میدان عتیق (کهنه) و اصفهان عصر سلجوقی مربوط می کند. این بازار که بازار سلطانی نیز نامیده می شود در زمان صفویه یکی از باشکوهترین بازارهای ایران و بزرگترین مرکز داد و ستد بود که انواع پارچه های گرانقیمت و اجناس مختلف در آن به فروش می رسید. بازار قیصریه در سال ۱۰۲۹ هجری قمری احداث گردید و دروازه باشکوه و نفیس آن نیز قیصریه نامیده می شد. یکی از سیاحان خارجی آن را "... بزرگترین و مجلل ترین بازارهای اصفهان... " نامیده که سقف آن گنبدی شکل است. در وسط بازار که فضای مدور و وسیعی است. قبه ای ساخته شده که آندره گدار آن را شبیه به گنبدهائی می داند که اعراب اسپانیا می ساخته اند.

عناصر موجود در بازار

راسته بازار قیصریه در دو طبقه مرتفع ساخته شده که طبقه بالاـ به امور دفتری و بازرگانی اختصاص داشت و در طبقه پایین مغازه های اصناف گوناگون در کنار هم مستقر شده بودند. از این بازار بزرگ و مجلل بازارهای دیگری منشعب می شدند که برخی از آنها هنوز هم فعال بوده و به مشاغل مختلف اختصاص دارند. برخی از این بازارها عبارتند از: بازار عربان، هارونیه، نیم آورد گلشن، مخلص، سماور سازها، و مقصودبیک، در طول این شاهراه سرپوشیده و مسقّف که برخی از خارجیان آن را "گالری سرپوشیده" نامیده اند عناصر مذهبی همچون مسجد خیاط ها، مسجد نو، مسجد ذوالفقار، مسجد شیشه، مسجد جارچی و دهها مسجد دیگر به فعالیتهای مذهبی می پرداختند و بازرگانان و اصناف گوناگون

در آنها عبادت می کردند. مراکز فرهنگی هم به اعتبار و رونق بازار می افزودند. مدارسی همچون مدرسه کاسه گران، هارونیه، نیم آورد، جده بزرگ، جده کوچک، ملاعبدالله و... این مدارس با معماری خاص ایرانی اسلامی دهها سال است موضوع کتاب ها و رسالات و تحقیقات مهندسین و معماران و سیاحان گوناگون هستند، نهادهای اقتصادی نیز از دیگر جاذبه هائی هستند که در بازارها وجود داشته اند. برخی از این نهادها که "تیمچه" و "سرا" نامیده می شوند هنوز نیز فعال هستند. مشهورترین این سراها عبارتند از: سرای اردستانیها، سرای خانی، سرای آقا، سرای پادرخت سوخته، سرای میراسماعیل، سرای تالار، سرای خوانساری ها، سرای گلشن، سرای جارچی و سرای فخر، این سراها به همراه کاروانسراهای متعدد و پررونق بازار اصفهان را به عنصری فعال تبدیل می کرده که سیاحان با اشتیاق از آن بازدید می کردند و با دقت در سفرنامه هایشان معرفی می نمودند.

دیگر بازارها

در اطراف میدان امام نیز بازارهای مشهوری وجود داشته اند که تاکنون نام خود را حفظ کرده اند و به همان اسامی نامیده می شوند. علاوه بر بازار قیصریه و بازارهای منشعب از آن بازارهای دیگری هم در اصفهان وجود داشته اند که معروف ترین آنها بازار شاهی یا بازارچه بلند است که در سال ۱۱۱۸ هجری برابر با ۱۷۰۶ میلادی به همراه مدرسه و سرای فتحیه در زمان شاه سلطان حسین آخرین حکمران صفویه ساخته شد. چهارسوی مشهوری مانند چهارسوی نقاشی و علیقلی آقا و شیرازیها و چهارسوی آجری از آثاری هستند که همزمان با شکل گیری بازارهای اصفهان برای انشعاب مسیرها و زیبائی بازارها احداث می شده

اند. محلات اصفهان هم دارای بازارهائی بودند که برخی از آن ها هنوز باقی هستند.

بازار بزرگ اصفهان

این بازار از میدان امام شروع و به بازار طوقچی ختم می شود و در این بازار عمده سرای ها و نیمچه ها و مساجد و مدارس اصفهان واقع گردیده است.

بازار قیصریه یا شاهی

این بازار در پشت سردر قیصریه واقع گردیده و کار ساختمان آن در سال ۱۰۲۹ ه. ق. توسط شاه عباس اول صفوی به پایان رسیده است.

بازار سماورسازها یا مثقالی فروشها

این بازار نیز از آثار دوره شاه عباس اول صفوی است که دارای چهارسوی بی نظیری بنام چهارسوی کرباس فروشها با حوضی به سبک صفوی در میانه آن است. از اینجا به وسیله بازار کوچکی به چهارسوی چیت سازها میتوان رسید. وجه تسمیه مثقالی فروشها به جهت فروش پارچه های گرانبهای زربفت به مثقال بوده است.

بازار گلشن یا جارچی باشی

این بازار از چهارسوی باغ قلندرها تا بازار چهارسو امتداد یافته و از آثار دوره صفویه است.

بازار درخت سوخته

این بازار مقابل بازار عربان و در دنباله آن قرار گرفته و از قدیمیترین بازارهای اصفهان است.

بازار لواف ها و آهنگران

این دو بازار در دو طرف خیابان حافظ که از میدان امام منشعب می شود قرار دارند. در شرق بازار آهنگرها کوچه ایست بنام بیگدلیها و سرائی بزرگ و حمامی و محل دیگری هم به همین نام معروف است. خاندان بیگدلیها مربوط بسلسله شاملو از طوایف قزلباش بوده اند و آن بیگدلی صاحب تذکره معروف این خاندان است. مدرسه خواجه ملك در شمال شیخ لطف الله و مشرق بازار لوافان و آهنگران واقع بوده است.

بازار غاز

این بازار از آخر گلبهار شروع و به محله جویباره اتصال داشت و از طرف دیگر بواسطه بازار خروجی بزازها بیازار بزرگ متصل می شد وا کنون در بین خیابان های ولیعصر (عج) و کمال قرار دارد.

بازار کلاهدوزها

این بازار به در قیصریه منتهی می شود و مقابل بازار قنادها واقع گردیده است.

بازار قنادها

در عهد صفویه این بازار مخصوص قلمزن ها و قندیل سازان بوده و در دوران قاجاریه تبدیل به بازار قنادی ها شده است.

بازار مجلسی

بازاری است که از نزدیکی مقبره مجلسی امتداد دارد و مسجد جامع و مقبره مجلسی در نزدیکی این بازار قرار گرفته است.

بازار جماله کله

این بازار از حدود نیم آورد به طرف مسجد جامع محمد جعفر آباده ای امتداد دارد و مسجد مزبور در این بازار است.

بازار هارونیه

این بازار از بازاری که در مقابل بازار عربان از جنب هارونیه می گذرد منشعب می گردد و تا مسجد علی ادامه دارد.

بازار بوریا بافت ها

این بازار همان بازار هارونیه است که به مناسبت بودن کاروانسرائی به نام بوریا باف ها در آن محل که آنجا را بازار بوریا بافها گفته اند و هنوز هم آن سرا وجود دارد وجه تسمیه آن به این نام، اشتغال عده ای درآن کاروانسرا به بوریا بافی بوده است.

بازارچه چهارسوق شیرازیها

این بازار در محله چهارسوق شیرازیها قرار دارد و بازار بزرگی است.

بازار میدان میر

این بازار در محله میدان میر واقع و منشعب از بازار عربان است.

بازار خیار

این بازار با بازاری که به نام بازار ریسمان معروف است منطبق می گردد، چه سرائی که در بازار ریسمان بنام سرای بازار خیار نامیده می شود در همان بازاری است که ریسمان نامیده می شود و مدرسه کاسه گران در همین بازار که نام های مختلفی دارد قرار گرفته است.

بازار سار و تقی

این بـازار که بقیه بازار ساروتقی اعتمادالـدوله شاه عباس ثانی است میان بازار مقصود بیک و بازارچه حسن آباد و در نزدیکی امزاده احمد قرار داد قسـمتی از طاق بازار خراب و قسـمتی برفراز سر در مسجد ساروتقی و منزلش باقی مانده که جالب است. مسجد ساروتقی و منزل او در این بازار واقع بوده است.

بازار مرغ

این بازار روبروی مسجد جامع در خیابان هاتف واقع و شاید به اعتبار اینکه در آنجا روزی مرغ می فروخته اند باین نام خوانده شده است.

بازار منشی

این بازار از بناهای میرزا رضی منشی الممالک است که آثار زیادی چون قصر منشی و حمام منشی و مسجد منشی او بجامانده است.

بازار نجارها

این بازار ظاهراً جزء بازارها ی متصل به بازار قیصریه است.

بازار گندم فروشان

این بازار از انشعابات میدان کهنه اصفهان است.

بازار علیقلی آقا

این بازار در محله بیـد آباد واقع و دارای چهارسوئی زیبا می باشد که در دوران شاه سـلطان حسـین بوسـیله علیقلی آقا یکی از درباریان احداث گردیده است و در این بازار مسجدو حمامی نیز قرار دارد.

بازار گلشن یا جارچی

این بازار از چهارسوی قلندرها تا محل دروازه اشرف امتداد دارد و از ساختمان های عصر صفوی است.

اماکن قدیمه ایکه در این بازار واقع شده مسـجد ملک علی بیک جارچی باشـی از عهد شاه عباس کبیر (۱۰۱۹ ه. ق)و مدرسه ملا عبدالله (۱۰۲۲ ه. ق)می باشد. سـراهای: جارچی باشی، بزرگ، گلشن، فخر، دو تیمچه که همه تجارتی هستند در این بازار واقع شده اند.

بازار دروازه اشرف

این بازار از دروازه اشرف شروع تا چهارسو شاه و مدرسه ملا عبدالله امتداد دارد و از احداثات عصر صفویه است. مدرسه جده بزرگ (۱۰۵۸ ه. ق) و مـدرسه ملاـ عبـدالله از بناهـای شـاه عبـاس در این بـازار واقع است، چهارسوی شاه از بناهای شاه عباس

است. سراهانی، محمد صادق خان، مخلص، تیمچه در قهوه کاشیها، تیمچه ملک و عصارخانه و حمام شاه در این بازار قرار دارند بازار منجم باشی که به چهارسوی ساروتقی منتهی می شود از انشعابات این بازار است و قسمتی از کاشی کاری آن باقی می باشد.

مدرسه جده کوچک (۱۰۵۶ ه. ق)از احداثات زمان شاه عباش ثانی نیز در این بازار (منجم باشی)واقع است. دنباله این بازار در زمان صفویه به بازار بسیار طولانی و بزرگ مشعلدار باشی متصل می شده که امروز اثری از آن نیست.

بازار کفشدوزها

این بازار در مسجد شیخ لطف الله بدر مسجد شاه امتداد دارد از جانب جنوب و غرب میدان امام و طرفین کاخ عالی قاپو دنباله چهار بازار اطراف میدان امام پیوسته بوده است.

بازار رنگرزها

این بازار که از بناهای شاه عباس است از بازار کفاشها به بازار دارالشفاء منتهی می شود و اکنون هم دائر است.

بازار چهارسو نقاشی

بازار بزرگی بوده که قسمتی از آن باقی مانده و اکنون در جنوب خیابان فلسطین واقع است مدرسه مر یم بیگم و چهارسو نقاشی در این بازار واقع بوده اند.

بازار مقصود بیک

این بازار از جنوب شرقی میدان امام تا بازار حسن آباد امتداد دارد. امامزاده احمد، مسجد ساروتقی، در این بازار در نزدیکی حسن آباد واقع شده اند، تکیه گلبنده ها نیز در نزدیک امامزاده احمد قرار دارد.

بازار ریسمان

این بازار از انشعابات بازار عربان و به میدان قیام متصل و مدرسه کاسه گران در آن بازار (ریسمان) واقع است.

بازار نجف آبادی ها

این بازار از منشعبات بازار عربان قدیم بوده است و سراهائی که در این بازار قرار دارند: خانی واردستانی می باشد. از این بازار کوچه ای منشعب می شود که به دو مناره گنبد سلطان بخت آغاملکه آل مظفر می رسد در وسط راه حمام کوچکی است از آثار شیخ بهائی.

بازار مقابل بازار عربان

این بازار بازاری است مقابل بازار عربان از جنب هارونیه تا محل معروف به پادرخت سوخته یا درخت سوخته، این قسمت نیز

از بازارهـای قـدیمی اصـفهان و از منشـعبات آن بـازار هـارونیه است. که تامسـجد علی ادامه دارد و در قـدیم این بـازار ، بازار بوریابافهـا می نامیدنـد و سـرائی هم هنوز بنام سـرای بوریاباف ها باقی است. انشـعاب دیگر بازار عربان بازارچه آقا می باشـد. سراهـای واقع در این بـازار سـرای آقـا و سـرای پـادرخت سوخته است. یکی از درهـای هارونیه از بناهای دورمیش خان شاملو (۹۱۸ ه. ق (در این بازارچه می باشد قسـمتی از کاشیکاری سر در آن مورد دستبرد و خرابی قرار گرفته است باغچه عباسی که در حدود سال (۱۰۰۰ه. ق) محل اقامت شاه عباس بوده در جانب غرب این بازار واقع و در مقابل هارونیه می باشد. از سراهای معروف این بازار: سـرای سفید، میراسماعیل، مردادرکشها، مروارید فروش ها میرزا کوچک، سرای تالار، سرای حاج کریم سه سرای اخیر تجارتی است سرای خوانساری ها تیمچه قزوینی ها.

بازار نیم آورد

از بازار تالار بازاری منشـعب می شود به نام بازار نیم آورد و به خیابان جدیـد متصل می گردد مدرسه تاریخی نیم آورد که از بناهای عهد شاه سلطان صفوی است در این بازار واقع و نیز مساجد: خیاط ها، مسجد نو، مسجد ذوالفقار، مسجد شیشه واقع در جنب باغ قلندرها که کتیبه آن به خط محمد رضا امامی و تاریخ آن (۱۱۰۰ ه. ق) قمری است در این بازار قرار دارند.

بازار زرگرها

بـازاری است که از چهـارسوی کربـاس فروش هـا ببـازار قهـوه کاشـی هـا منتهی می شـود در وسـط آن چهـارسوئی است و به دارالشفاء منشعب می شود. چنانکه گفته شده مسجد کوچک دارالشفا در این بازار انشعابی قرار دارد.

بازار حبیب الله خان

مطلبی دردست نیست.

بازار دومنار

مطلبی دردست نیست.

بازارچه ها

بازارچه ها

در اصـفهان بـازار چه از قـدیم الایام وجود داشـته است و یک یک از بازارچه های ویران شـده نیز در جای خود بیان گردیـد. بازارچه هائی که بیشتر آن از ساختمان سلاطین و بخصوص صفویه است و وجود دارد بقراری است که در پائین مینگارد:

بازارچه در دشت

این بازارچه در محله دردشت واقع گردیده و خود در حکم بازار بزرگی است.

بازارچه بید آباد

این بازارچه در حدود مسجد سید واقع و دارای طاقهای ضربی و گنبد و چهارسو نیز می باشد و مقداری از آن در اثر وقوع در خیابان خراب شده است. در این بازارچه مسجد و مدرسه هم قرار دارد.

بازارچه حمام قاضی

این بازارچه در محله در دشت نزدیک فلکه شهشهان قرار دارد و مسجد کوچک حاجی یونس از خواجگان شاه عباس ثانی که در (۱۰۷۳ه. ق) بنا شده در این بازارچه می باشد.

بازارچه رحیم خان

این بازارچه در محله دروازه نو واقع در مسجد کوچک سلیمان بیک از کارگزاران شاه عباس ثانی که در (۱۰۷۲ ه. ق) احداث گردیده در آن قرار دارد.

بازارچه آقا

همانطور که گفته شده از انشعابات بازار عربان و یکی از درهای هارون ولایت در این بازارچه باز می شود.

بازارچه حاج محمد جعفرآباده ای

این بازارچه در دنباله بازار نیم آورد و در محله جماله کله واقع است. مسجد حاج محمد جعفرآباده ای و تیمچه حوابیگم در این بازارچه قرار گرفته است.

بازارچه چهارسوق شیرازیها

این بازار در محله چهارسوق شیرازیها قرار دارد و بازار بزرگی است.

بازارچه اسماعیل کوسه

این بازارچه در محله باغات، واقع، و مناره کله، که در زمان امیرتیمور از کله مردم اصفهان ساخته شده بود در این بازارچه قرار داشته است.

بازار چه حسن آباد

به دلیل گسترش شهرها در مراحل مختلف در زمان حکومت سلسله های گوناگون، دروازه ها به تدریج جزء بافت مرکزی شهر محسوب شده و عملکرد آنها از مقیاس شهری به مقیاس محله ای تقلیل می یافته است به عنوان مثال دروازه ی حسن آباد در اصفهان که سابقه بنای آن با استناد به بعضی نقشه ها و اسناد تاریخی به دوره دیالمه می رسد، در حاشیه مزارع و باغات شهر قرار داشته است، ولی در دوره صفوی به دلیل گسترش شهر، محدوده های مسکونی و بازار در مجاورت این دروازه قرار

گرفته محور تـاریخی حسن آباد که از جنوب میـدان امام شـروع و به چهارباغ صـدر ختم می شود، تا قبل از صـفویه در دوران دیالمه و سـلجوقیه مهمترین گذر شـهری اصـفهان به شمار می رفته و دروازه شمالی اصفهان–طوقچی را به دروازه جنوبی شهر یعنی دروازه حسن آبـاد متصـل می نموده. بـا ایجـاد میـدان امـام، مجموعه بـازار مقصود بیگ و بازارچه حسن آباد، این مسـیر بعنـوان بخشـی از دومین محور شـهری اصـفهان سازمانـدهی گردیـده و شـکل داده شـده است. توجه به سـیاست احیـاء و قوام بخشـیدن در جهت ارتقاء جایگاه شـهری این محور، ما را بر آن داشت که مرمت، احیاء و ارتقاء جایگاه شهری این محور را به عنـوان یـک موضـوع مطالعـاتی و طرح ریزی در نظر بگیریـم. ضـرورت مرمـت:فعـالیتی حیـاتی است که ضـرورت آن در کلّ زنـدگی انسـان احسـاس می شـود، بـه بیـان دیگر، مرمـت ضـرورتی زیسـتی، و نـه ضـرورتی عملکردی اسـت. مرمت، یکی از فعالیتهای حیاتی انسان به

شمار می آید که بازتاب گرایش وی به نظم و استمرار و گریز از تغییرات نامنظم و ناسامان مند است. مرمّت هم حفاظت میراث پیشینیان است و هم اندیشیدن به آینده را تضمین می کند.

بازارچه شاه اسد الله، بازارچه حاجیه خانم، بازارچه حاج علی خان، بازارچه جلفا، بازارچه میرزا باقر، بازارچه نجارها، بازارچه شاطر باشی، بازارچه طوبی

چهار سوق ها

تاریخچه

چهارسو:اصل این کلمه چهار سوق ست که از دو جزء «چهار»(عدد ترتیبی)فارسی و «سوق»عربی، به مفهوم بازار ترکیب شده است و در تلفظ محلی کلمه چهار سایش یافته و حرف «ق» از کلمه سوق نیز ساقط گشته و «چارسو» گفته می شود و آن، میدانی است که چهار بازار، یعنی محل کسب و کار و خرید و فروش، به آن میدان متّصل می شود. این میادین معمولاً سقفی گنبدی دارد. اما چهار بازارِ متّصل به آن، خیلی طولانی نیست و وسعت چندانی ندارد. شهر اصفهان که همیشه از نظر تجارت مرکز مهمّی بوده، هم بازارهای زیبا و طولانی و پر کالایی داشته است و هم چهارسوهای متعدّد و زیبا.

مهمترین چهارسوها عبارت اند از چهارسو شاه: واقع در نزدیک میدان امام حد فاصل بین بازار قنادها و مدرسه ملاعبدالله. چهارسو مخلص: در نزدیکی چهارسو شاه به طرف شمال قرار گرفته است. چهارسو نقاشی: واقع در حد فاصل محلّه خواجو و محلّه حسن آباد که از چهارسوهای معروف و زیبای اصفهان به شمار می آید. تصاویر زیبایی بر روی کاشیهای مرغوب آن نقاشی شده و عکس سلاطین و پهلوانان معروف به تصویر کشیده شده است. این چهارسو چندین بار مرمّت شده است و از آنجا که رکن الملك نایب الحکومه اصفهان آن را مرمّت نموده، به نام

چهارسوی رکن الملک نیز شهرت دارد. چهارسوی فر یدن و چهارسو آجری: هر دو در محلّه خواجو قرار داشته و طاق و رواق قابل توجّهی ندارند. چهارسوی شیرازیها: در محدوده خیابان طالقانی است که محلّه بزرگی نیز به همین نام مشهور است.

گنبد و زینت آلات این بنا بر اثر بی توجّهی از بین رفته ولی بازار آن هنوز فعال و در جای خود باقی است. چهارسو کوچک: که در پایین چهارسو شیرازیها و در سمت مشرق آن قرار دارد، از چهارسوهای قدیمی به شمار می آید. در محلّه بیدآباد سه چهارسو به نام های علیقلی آقا، بیدآباد و درب شیخ وجود دارد که چهارسوی بیدآباد در وسط و چهارسوهای علی قلی اقا و درب شیخ در طرفین آن قرار گرفته اند. چهارسو مقصود: واقع در نزدیکی میدان امام است و در اصفهان شهرت زیادی دارد. چهارسوی دروازه نو: این چهارسو مجاور چهارباغ پایین و حد فاصل باغ تختی و سنبلستان قرار دارند. در نزدیک آن محلّه ای به همین نام هست.

چهارسوی نمکی:این چهارسو نیز در محلّه گلبهار اصفهان قرار دارد. علاوه بر چهارسوهای فوق در اکثر محلاّت اصفهان چهارسوهایی وجود دارد که شهرت آنها بیش از شهرت چهارسوهای ذکر شده نمی باشد. در بازارهای اصفهان هم سر هر چهارراه، چهارسو نامیده می شود که دارای حوض سنگی هندسی شکل پرآب و زیبایی است. از جمله: چهارسوی باغ قلندرها واقع در بازار نیم آورد، چهارسو شاه، چهارسوی ساروتقی، چهارسوی ضرّابخانه، چهارسوی چیت سازها، چهارسوی کرباس فروشها، چهارسوی زرگرها و چهارسو نقاشی. علاوه بر اینها امتداد پل فلزی به طرف شمال یعنی خیابان آیت الله کاشانی به طرف میدان جمهوری اسلامی حد فاصل بین خیابان شیخ بهایی و

خیابان طالقانی، که هر دو سمت راست خیابان آیت الله کاشانی قرار دارند، محلّه و منطقه چهارسو نامیده می شود و شهرت فراوان دارد.

کاروانسرا ها

کاروانسرا ها

قبل از پیدایش وسایط نقلیه موتوری مثل اتومبیل های مختلف، قطار، کشتی و هواپیما که مسافر و بار را به سهولت حمل می نمایند، تجار، مال التجاره های خود را به وسیله چهارپایان مثل الاغ و قاطر و شتر و امثال آن حمل می نمودند. همچنین مسافرتها و زیارتها به وسیله همین چهارپایان انجام می گرفت که مدّت مدیدی طول می کشید تا مال التجاره ها یا مسافرین پس از مشقّات و زحمات زیاد به مقصد خود برسند. بنابراین احتیاج فراوانی به استراحتگاه بین راه داشتند تا خود و مرکبشان در آن محل کمی توقف نموده، رفع خستگی نمایند و برای ادامه راه آماده شوند. به همین مناسبت سلاطین قدیم ایران به فکر ساختن کاروانسراهای مجهزّ میان شهرهای مهمّ تجاری یا اماکن مقدّسه زیارتی افتادند. این کاروانسراها بهترین محل آسایش مسافران و حفظ امنیت کالاهای آنها و همچنین محل ارتباط و اطلاع با شهرهای دیگر بوده اند. کاروانسراها حُجرات متعددی جهت مسافر و طویله های مجهزّی برای مرکب های آنها داشته است. بنای این نوع کاروانسراهای امن و مجهزّ در زمان صفویه به خصوص در عهد شاه عباس به اوج خود رسید. چنانکه در کتب تاریخ ضبط شده، شاه عباس تعداد ۹۹۹ باب کاروانسرا در سراسر کشور احداث نموده است. بسیاری از سیّاحانی که در آن زمان به ایران آمده اند این کاروانسراها را نام برده و مدتها در آنجا زندگی کرده اند. تاورنیه نوشته است: «بعضی از کاروانسراهای ایران گنجایش یکصد مسافر را با اسبها و کالاهایشان داشته، تا مسافران بتوانند مدتها با آسایش

و امنیت در آنجا به استراحت بپردازند». ژان شاردن تعداد حجرات و اتاقهای یکی از این کاروانسراها را ۲۵۰ باب دانسته و نوشته است: «کاروانسرا دارای حوض بزرگی در وسط و درختان تنومندی در اطراف است.» تعداد کاروانسراهای اصفهان را در عهد صفویه ۱۸۲ باب ذکر کرده اند.

کاروانسرای مادرشاه(مهمانسرای عباسی)

در مشرق مدرسه چهارباغ و در سمت چپ خیابان چهارباغ یکی از بزرگترین کاروانسراهای اصفهان واقع شده است این کاروانسرا همزمان با بنای مدرسه چهارباغ احداث شده تا درآمد و عواید آن به مصرف مخارج طلاب و نگهداری مدرسه برسد. کاروانسرا در زمان سلطنت شاه حسین صفوی ساخته شد و در عداد آخرین آثاری است که در اواخر حکومت صفویان در اصفهان ساخته شده است.

یکی از محققان و پژوهشگران معماری اسلامی، این کاروانسرای چهار ایوانی مستطیل شکل را دارای ۱۲۸ متر طول و ۹۳ متر عرض نوشته است که در دو طبقه آن ۱۴۰ اتاق دارد.

در پشت این اتاقها دو اصطبل سراسری نیز وجود داشته است. این کاروانسرا در دوره قاجاریه مانند سایر آثار اصفهان مورد بی مهری ظل السلطان حاکم اصفهان قرار گرفت و بالاخره نیز بوسیله این شاهزاده حاکم به فروش رسید. در حدود سال ۱۳۴۳ شمسی مقرر گردید کاروانسرای مادرشاه با حفظ جنبه های هنری و ارزش های معماری دوران صفویه به یک مهمانسرای بین المللی تبدیل گردد.

طرح های اولیه کار به وسیله ماکسیم سیرو متخصص مشهور که تالیفات بسیاری در معماری ایران و بخصوص کاروانسراها دارد آماده گردید و با استفاده از شیوه های معماری سنتی و تقلید از نقاشی های موجود در بناهای تاریخی بویژه نقاشی ها و گچبری

های کاخ عالی قاپو سالن های مهمانسـرای مزبور پس از مدت ۸ سال آماده گردید. این مهمانسـرا که امروز به نام مهمانسرای عباسـی نامیـده می شود با نقاشـی ها و تزئینات نقاشـی و گچبریهای بسـیار زیبا و آثار چوبی نفیس و آلت و لفظ های باشـکوه یکی از جاذبه های بسیار زیبای اصفهان بشمار می رود. علاوه برآن این مهمانسرا پذیرای اجلاس ها و سمینارها و نشست های داخلی و بین المللی است که در سالن های جدید الاحداث آن برگزار می گردد.

کاروانسرای مقصود عطّار

این کاروانسـرا در حوالی میـدان امـام قرار داشـته و بنـا به توصـیه شاه عباس به دست عطّاری معروف، با تجهیزات کامل ساخته شده است کاروانسـرای مذکور به شکل مربع مستطیل و به طول ۱۳۶ متر و عرض ۶۰ متر بوده. در اطراف آن اتاقهـای دو طبقه به ارتفاع ۵ / ۷ متر ساخته شـده بود. در مـدخل کاروانسـرا دکانهایی در طرفین دالان ورودی قرار داشـته است، اتاقهای پایینی کاروانسرا دارای ایوان و مهتابی و اتاقهای فوقانی دارای صندوقخانه بوده اند کف کاروانسرا سنگ فرش و در وسط آن حوض بزرگی سـاخته بوده انـد در گوشه و کنار ساختمان نیز چنـد چاه آب وجود داشـته است. پشت ساختمان طویله یا باربنـد، برای استراحت و خوراک حیوانـات در نظر گرفته شـده بود. مغـازه عطّـاری که این کاروانسـرا را سـاخته، در مقابـل کاروانسـرا بوده است. در اطراف کاروانسـرا کـتیبه هـای زیبـایی وجـود داشـته که در آن نصـایحی بـا خـط نسـتعلیق نوشـته شـده بـود که برای کاروانیان سودمند و راهنما بوده است، از جمله این جملات: «برای هر مسافر دو چیز لازم است اول پول برای رفع نیاز و

دوم شمشیر برای حفظ آن». «اگر خواهی به مقصد برسی، شبانگاه حرکت کن و بدان شب رازداری با وفاست و روز فاش کننده اسرار». «روزها همچون برادران و شبها خواهران آنها هستند.»

کاروانسراهای اصفهان

محمد یوشنی عباباف_ میرزا حسین مشهدی ابراهیم _ حاج محمدعلی _ حاج محمدرضا عرب _ حاج محمد کاظم سیورسات خانه _ مرتضی خان _ خسرو آقا _دخانیات مغزی _حاجی محمدحسین بار اندازه _بخشتیمچه _بروجنی _ قیچی _ نو بانک استقراضی _ حاجی حیدر _ طوقی _ فیل سازها عربها _ حاجی یوسف علی حاجی باقر _دروازه دردشت پاسنگ _ عزیزالله_ قهرودیه _ شاه علی _ زفره یه _ اردستانیها _مرغ _ شکربیک _ اناریها _ حاجی غلامعلی عصّار _ سفید _ شَله میر اسماعیل _ شماعی ها _ آقا میرحاج خانی _ جارچی _ خوانساریه _ حاج کریم _ تالار _ میرزا کوچک _ مردارکشها _ اسکرو _ هندوها _ کریم پوستی _ فخر _ باربند گلشن _... بعضی از این کاروانسراها هم اکنون نیز موجود هستند که به عنوان مراکز تجّاری و انبار تجار و محل کسب بازاریان اصفهان مورد استفاده قرار می گیرند. بعضی از آنها نیز به طور کلی ویران شده و به مراکز دیگری مبدل گردیده اند.

عصارخانه ها

تاریخچه

اصفهان از جمله شهرهایی است که مردم آن در زمینه های مختلف تلاش و فعّالیت چشمگیری داشته اند. از میان این فعّالیتها می توان به دو رشته کشاورزی و صنعت اشاره نمود که طی قرون همواره در این شهر، پیشتاز و مورد توجه بوده اند. کشت دانه های روغنی از زمانی دور در این شهر رواج داشته و صنعت روغن کشی سنّتی نیز همپای کشت دانه های روغنی معمول بوده است که به تدریج کارگاهها و کارخانه های معظم سنّتی برای این کار ساخته شد. کارخانه های روغن کشی، به نام عصّارخانه شهرت داشته و به طریق سنّتی، کار می کرده اند: کارخانه ساختمان وسیع و مرتفعی بود که از

چنـد اتاق تو در تو و کوچک و بزرگ با سـقفهای گنبدی تشـکیل می یافت مصالح ساختمانها عموماً از گچ و آجر بود. روی سقفهای گنبـدی پنجره و روزانه ای تعبیه می شد. برای قسـمت اصـلی کارخانه عصّاری سالن بزرگی در نظر گرفته می شد که از اتاقهـای دیگر وسیع تر بود. درست در وسـط این اتاق، در شـعاعی کمتر از محیط اتاق، پایه محکمی به ارتفاع یک متر و به شکل دایره ساخته می شـد. در وسط پایه سوراخی قرار داشت که با اتصالاتی، به حوضـچه ای در اتاق دیگر متّصل می شد. بر روی این پـایه مـدوّر، سـنگ آسـیای دایره شـکل بزرگی تعبیه می شـد که وسط آن سوراخ بود. سوراخ این سـنگ، با سوراخ ساختمان پایه، روبه روی هم قرار داشت. آنگاه سـنگ آسیای دیگری که آن مدوّر بود به طور عمودی روی سنگ زیرین قرار داده می شد. در مرکز این سـنگ عمودی سوراخی وجود داشت که یک چوب کلفت و با دوام تیر یا میله آهنی به آن متصّـل بود. سرِ دیگر چوب یـا میله، به وسـیله تسـمه یا طناب به شتر و یا اسب بسـته می شـد. آنگاه دانه های روغنی اعم از شاهـدانه، بَزرَک، کنجد و دانه های روغن دار دیگر بر روی سـنگ زیرین که از لبه خارجی به طرف مرکز، شـیب مختصـری داشت، می ریختنـد و شتر یا اسب و یا چرخنـده دیگر را به حرکت در می آوردنـد. حیوان در حرکتی پیوسـته و دایره وار حول پایه مـدور می چرخیـد. از چرخش سـنگ عمودی بر روی دانه هـایی که بر سـنگ زیرین قرار داشت، روغن دانه ها گرفته می شـد و ذره ذره از سوراخ سنگ زیرین به وسیله لوله به حوضچه اتاق مجاور می ریخت. سطح این

اتـاق کاملاً پوشانـده شـده بود و فقـط راهرو و دریچه کوچکی، چنـد پله پایین تر از کف اتاق به آن وصل می شـد که از این طریـق روغنی کـه بـه مخزن وارد شـده بـود بـه وسـیله ظرف دسـته داری، تخلیه و در حلبهـای مخصوصـی ریخته و به محلهـای مصـرف خود منتقـل می گردیـد. از اتاقهـای دیگر این ساختمـان اتـاق انبـار مواد اولیه، اتـاق انبـار روغنهـای آماده شـده، اتاق استراحت کارکنان کارخانه، همچنین اسـطبل برای نگهداری حیوان، را می توان نام برد. همه این اتاقها سـقفی مرتفع و گنبدی داشـتند که در قسـمت فوقـانی آنها سوراخهایی تعبیه شـده بود تا هوا را تهویه کننـد. با پیشـرفت زمان و اختراع برق و زنـدگی ماشـینی وضع و کـار این عصّارخـانه ها نیز تغییر کرد. ابتـدا به جای نیروی حیوان جهت چرخش سـنگ عمودی، از نیروی برق اسـتفاده نمودنـد. سـپس همه چیز آن به صورت مـدرن و ماشـینی درآمد. در اصـفهان و حومه، تعداد زیادی عصّارخانه سـنّتی وجود داشت که هنوز هم آثار بعضـی از آنها به چشم می خورد، چه آنهایی که متروکه و غیرقابل استفاده هستند و چه آنهایی که در حـومه شـهر هنوز بـا جانشـین کردن قوه محرکه برق به جـای نیروی حیوان، مشـغول به کـار هسـتند. در اینجـا به بعضـی عصّارخانه های شـهر و حومه اشاره می کنیم: پس از ویران شدن، سـنگهای روغن کشی و مصالح آن به سده انتقال یافت. این عصّارخـانه نیز بر اثر مرور زمان و بی توجّهی رو به ویرانی رفت و خراب شـد. این عصّارخانه در ناحیه شـمال مـدرسه چهارباغ اصفهان قرار داشت. پس از خراب کردن آن، سنگهای روغن کشی و دیگر مصالح مورد نیاز آن را به قهدریجان انتقال دادند.

در خیابان هاتف بود که به دنبال توسعه خیابان، عصّارخانه را خراب کرده و سنگهای آن را به شهرکرد بردند. این عصّارخانه وسعت و عظمت بسزایی داشت، پس از تعطیلی و تخریب، سنگهای روغن کشی آن را حناسابهای اصفهان جهت کارخانه حناسابی خود خریداری نمودند. از دیگر عصّارخانه های اصفهان و حومه، عصّارخانه های زیر را که یکی دو تای آنها هنوز دایر می باشد می توان نام برد: بیشتر مصالح آن را از عصّارخانه بازار عربها خریداری نمودند. واقع در بازار مجلی، این عصّارخانه به همان سبک سنتی کار می کرد. این عصّارخانه قدیمی در کوچه ای نزدیک دردشت قرار دارد. در محلّه بن اصفهان دو عصّارخانه بزرگ و تاریخی واقع در نجف آباد اصفهان ودر بازار اصفهان نیز دو عصّارخانه دیگر وجود داشت که تا این اواخر به همان سبک قدیم دایر و فعّال بودند.

عصارخانه شاهی

بازار اصفهان امروزه دارای بزرگترین و مهمترین عصارخانه های ایران است و این در حالی است که عصاری های اصفهان از نظر معماری و تزییناتی که در آن بکاررفته از اهمیت فراوانی برخوردار می باشند.

یکی از معروف ترین عصارخانه های اصفهان، عصارخانه شاهی است که مربوط به دوران صفویه بوده و در قرن ۱۱ هجری قمری همزمان با سلطنت شاه عباس اول بنا شده است. احتمال می رود که بنای آن همزمان با بنای مدرسه ملا عبدالله باشد.

این عصارخانه در جوار بازار تفنگ سازها قرار دارد. تمامی ابزار آلات این کارخانه روغن کشی در حال حاضر سالم و دست نخورده باقی مانده است در عصر صفوی و پس از آن دکان های مجاور آن به فروش روغن تولیدی همین عصارخانه مبادرت می نمودند..

آدرس:میدان امام، بازار بزرگ اصفهان

برج های کبوتر

تاریخچه

در گوشه و کنار شهر تاریخی اصفهان برج های مدور و مرتفعی به چشم می خورند که بسیاری اشتباهاً آنها را دژهای قدیمی شهر به حساب آورده اند. این برج ها به کبوتران تعلق داشته و کبوتر خان یا کبوترخانه نامیده می شده اند بسیاری از جهانگردان و خارجیانی که در روزگار صفویه به ایران آمده اند و اصفهان را مورد بازدید قرار داده اند تصاویر زیبایی از این برجها در سفر نامه هایشان آورده اند و در باره آنها مطلب نوشته اند. با مطالعه این سفرنامه ها می توانیم به زوال تدریجی این برج ها واقف شویم. در قدیم پرورش و نگهداری کبوتر در ایران معمول بوده و کبوتر خانه ها برای بدست آوردن فضله این کبوتران ساخته می شد. این فضولات پس از مخلوط شدن با خاک، کود بسیار عالی می شد تا خربزه و هندوانه و سایر میوه های جالیزی بهتر پرورش یابند. یکی از خارجیانی که در عصر قاجاریه اصفهان را دیده از اهمال و سهل انگاری دولتمردان و حکام در نگهداری این برجها اظهار تاسف کرده و اهمیتی که فضولات این کبوتران برای مزارع داشته اند اشاره می کند. به هر صورت این برجهای گرد و بلند که قسمت فوقانی آنها دارای طرحهای زیبا و دل انگیز هستند دارای حجره های کوچکی در داخل می باشند. این حجره ها برای این ساخته شده اند تا کبوتران آشیانه های خود را در آن بسازند.

در سالهای اخیر سازمانهای مسئول برای حفاظت و مرمت برجهای کبوتر اقدامات جدی را آغاز کرده اند. زیرا علاوه بر مطالعه و

پژوهش در معماری اسلامی با بررسی بیشتر این نکته مشخص می گردد که معماران ایرانی در آن روزگاران علاوه بر صرفه جویی در زمین برای بهبود محصولات کشاورزی چه شگردهایی به کار می برده اند. البته این برجهای کبوتر مخصوص اصفهان نبودند. در شهرستانها و روستاهای تابع نیز برجهای زیبایی می بینیم که برای همین منظور ساخته شده اند.

سقاخانه ها

سقاخانه عزیز الله

این سقاخانه تا پایان نیمه اول قرن چهارده هجری در میان چهار سوی بازار رو به روی در بزرگ ورودی مسجد جامع وجود داشته که پس از ویرانی بازار سنگاب سقاخانه در گوشه ای از مسجد علی نگهداری شده و اکنون از خود سقاخانه اثری به جا نمانده است. کتیبه این سنگاب حاکی از آن است که در دوره شاه سلیمان صفوی سنگاب مزبور در این محل به وسیله شخصی به نام (عزیزالله) نصب شده است.

کتیبه سنگاب به خط نستعلیق برجسته از این قرار است: نظام داد عزیز این بنای عالی را به عهد خسرو اقلیم دین سلیمان شاه (سقی الله ثراه و جعل الجنه مأویه) ز بهر خیر تراشید سنگ آب زلال که بر یزید توان کرد لعن خاطرخواه رقم زد از پی تاریخ خامه مسعود سبیل باد سقاخانه عزیز الله

سقاخانه سر در مجلسی

این سقاخانه که در میان عوام به سقاخانه مجلسی شهرت دارد در دالان مسجد جامع، کنار سر در آرامگاه مجلسی جا گرفته و کوچک است با سقفی مقرنس کاری و بسیار دودزده، پنجره ای آهنین با نقشی امروز درون آن را از برونش جدا میسازد. دودزدگی و بقایای شمع ها در دیواره و کف سنگاب آن نشانگر اعتبار دینی و تقدس آن است که بعلت همجواری با آرامگاه نامبرده و آمد و شد زائرین اعتباری ویژه و برتر را در میان دیگر سقاخانه ها دارا است. این سقاخانه نمونه بارزی از دوگانگی نام و فرهنگ مذهبی سقاخانه برای عوام است که با گذشت زمان نکات اعتقادیشان درباره آن بیشتر شده و از گونه نخستین خود (محل خوردن آب) جدا گشته و همچون توتمی مورد ستایش

قرار می گیرد. به همین خاطر در شبهای جمعه طالبین بیشتری دارد و آنها را چنین اعتقاد است که اگر سنگ یا ریگی کوچک به دیواره چسبناکش که دود و چربی ناشی از شمع ها بر آن نشسته بچسبد، حاجتشان برآورده خواهد شد. بر سنگابی که در کف دارد به خط نستعلیق این عبارات حجاری شده است (قربه الی الله وقف نمود این برنج را آقا ذوالفقار ولد آقا نصیر هرکس از این مکان تغییر دهد به لعنت خدا گرفتار شود تحریراً جمادی الثانی سنه ۱۰۹۳).

سقاخانه طوقچی

این سقاخانه در سمت جنوب شرقی کوی صاحب ابن عباد در محله طوقچی قرار دارد و در ذهن عوام دارای اعتبار است بدین سان که حاجاتشان را برآورده می کند. یکی از کسبه محل که کلیددار و متصدی صندوق نذور سقاخانه است می گفت: سالیانی پیش که کمبود آب در اصفهان به چشم می خورد، مردم برای این سقاخانه صف می بستند و این از معجزات سقاخانه بود تا اینکه صاحبخانه دیوار به دیوار سقاخانه برای پیشگیری از نم آب به خانه اش امر به خرابی سقاخانه دارد و زمانی گذشت که صاحبخانه درگذشت و پس از دو هفته زنش جان سپرد؛ این نفرین سقاخانه بوده است. بعد هم که ما خواستیم تعمیر و لوله کشی کنیم بچه هایش نگذاشتند. بخشی از این سقاخانه انبار خرت و پرتهای همین کلیددار است. این سقاخانه دو سقف دارد. یکی دوپوش و دیگری اصلی و آجری. چاه آبی دارد با موتوری آبکش و بی مصرف. دیوارهای دورش را با موضوعهای مذهبی عامیانه نقاشی کرده اند و از رنگهای معمولی کار شده

و بخشهایی از آنها ریخته است. داستان نقاشیها از ماجرای عاشورا در کربلا گرفته شده، نقاشی دیوار جنوبی، محاصره حضرت ابوالفضل و جنگ او با دشمن را نشان می دهد. دیوار شرقی یا رو به رو حرکت امام حسین علیه السلام به سوی دشمن است و اینکه سربازان دشمن به او تیراندازی می کنند. دیوار شمالی دارای نقاشی چهره علی اکبر و حضرت ابوالفضل علیه السلام است که هر دو سوار بر اسب از پی هم روانند و حضرت ابوالفضل علیه السلام مشک آب را به کودکان می دهد. نکته قابل توجه این است که نقاش، کوشیده اصلی ترین رویداد کربلا، یعنی آب رساندن حضرت ابوالفضل علیه السلام به اهل بیت، در پیوند با مکان سقاخانه را در سه نما (فرم) بسیار ساده بیان کند و همچنین شخصیت اصلی این رویداد (امام حسین) را در نمای میانی جا داده و نام کسان را در کنارشان نوشته تا شناخته شوند. در گوشه سمت چپ دیوار شمالی چنین نوشته شده: تعمیر ۱۳۴۰ شمسی. روی در و دیوار، تعدادی از نشانه های اعتقادی به همراه تصویری قاب شده از امام حسین علیه السلام کوبیده شده است.

سقاخانه آقا میرزا اسداله روضاتی

این سقاخانه در طرف غربی خیابان طالقانی واقع و یکی از زیباترین سقاخانه های اصفهان است. نمایش بیرونی آن بدین گونه است: بر پیشانی آن لوحه هایی از شعر محتشم کاشانی به خط نستعلیق به رنگ سفید بر زمینه کاشی آبی نوشته شده و سر در آن را با نقش معقلی زیبای خورشید پوشانده و بر دو ستون از سنگ پارسی قرار داده اند. بر میله های پنجره اش قفلها و تکه پارچه های گوناگون رنگینی را

بسته اند و بر پشتش بشکه آبی و کاسه ای جا دارد و گاهی نیازمندی سکه پولی کف آن می اندازد. سقاخانه را متبرک می دانند. کلید داری سقاخانه و رسیدگی به پاره ای از امور آن به عهده مسگری نزدیک سقاخانه است. اشعار سر در به شرح زیر است.

باز این چه شورش است که در خلق عالم است

باز این چه نوحه و چه عزا و چه ماتم است/

باز این چه رستخیز عظیم است

کز زمین بی نفخ صور خاسته تا عرش اعظم است/

این صبح تیره باز دمید از کجا

کزو کار جهان و خلق جهان جمله درهم است/

گویا طلوع می کند از مغرب آفتاب

کآشوب در تمامی ذرات عالم است/

گر خوانمش قیامت دنیا بعید نیست

...

مصراع دوم از بیت آخر را به خاطر کمی جا ننوشته اند.

سقاخانه دردشت

در بازار دردشت سقاخانه جالب توجهی است که تزیینات کاشیکاری بیرون آن مانع از نفوذ نگاه به درون آن می شود. در طرفین، دو در دارد که به داخل باز می شود. نوار کاشیکاری دور سر در مزین به اشعاری درباره حضرت ابوالفضل علیه السلام است که در لوحه هایی به خط نستعلیق چنین آمده:

بود چو در شیعیان ولای ابوالفضل یا ابا عبدالله

بپا گشت این بنا برای ابوالفضل الحسین علیه السلام/

بانی آن را به سر ز همت عالی است یا ماه بنی هاشم

روز جزا سایه لوای ابوالفضل یا ابوالفضل/

کشور هستی بود به زیر نگینش یا باب الحوائج

پادشهی که شد گدای ابوالفضل یا حضرت عباس/

کوثر و تسلیم و سلسبیل به فردوس یا کریم

هست سبیل از کف عطای ابوالفضل یا حضرت عباس/

بعد شه کربلا به تخت شفاعت یا باب الحوائج

نیست سزاوار کس سوای ابوالفضل یا ابوالفضل/

تشنه

فرو شد به شط و تشنه برآمد یا ماه بنی هاشم

عقل فرو ماند از حیای ابوالفضل الحسین علیه السلام/

خدمت درگاه اوست بر سرجنت یا ابا عبدالله

تا که بخشد به او خدای ابوالفضل/

در پایین دو سوی کاشیها چنین نوشته شده است: به لعنت خدا گرفتار شود کسی که به کاشیها خیانت کند. در پیشانی سقاخانه در میان لوحه بزرگتری نیز این شعار به خط نسخ نوشته شده: (یا ابا عبدالله الحسین الشهید). زمینه اطراف این لوح را کاشی هفت رنگ با گلهای اسلیمی قشنگی فرا گرفته و دو ستون میانی که گویا بازسازی شده، از کاشی معرق با پیچ اسلیمی است. در زمینه میانی، تصویری از حضرت عباس علیه السلام سوار بر اسب دیده می شود که دارد مشک آب را از زنی آبی پوش می گیرد و این بیت شعر به خط نستعلیق در پایین زمینه خوانده می شود.

به دریا پا نهاد و خشک لب بیرون شد از دریا مروت بین جوانمردی نگرغیرت تماشا کن

دو سنگپایه در طرفین پایین سقاخانه دارای نقش پیچکی برجسته است. آب لوله کشی شهری از داخل سقاخانه به بیرون کشیده شده است.

سقاخانه حاج آقا شجاع

در بازار قلعه تبرک روی دیوار جنوبی آن تزییناتی از خط و نقش روی کاشی به چشم میخورد که تحسین آدمی را بر می انگیزد. نمایی به شباهت سقاخانه دردشت است. لوحه های دور آن دارای اشعاری به خط نستعلیق به قرار زیر است.

کشتی شکست خورده طوفان کربلا یا ابا عبدالله

در خاک و خون تپیده به میدان کربلا یا ابوالفضل العباس/

از آب هم مضایقه کردند کوفیان یا ابا عبدالله

خوش داشتند حرمت مهمان کربلا یا ابا عبدالله/

زان

تشنگان هنوز به عیوق می رسد یا ابوالفضل العباس

فریاد العطش ز بیابان کربلا یا ابا عبدالله/

بودند دیو و دد همه سیراب و می مکد یا ابوالفضل العباس

خاتم ز قحط آب سلیمان کربلا یا ابا عبدالله/

گر چشم روزگار بر او فاش می گریست یا ابا عبدالله

خون می گذشت از سر ایوان کربلا یا ابوالفضل العباس/

آه از دمی که لشکر اعدا نکرده شرم یا ابا عبدالله

کردند رو به خیمه سلطان کربلا/

جمله (بسم الله الرحمن الرحیم)بر بالای کاشیکاری در میان لوحه ها قرار گرفته و در زمینه آن عدد ۱۳۲۴ نوشته شده که احتمالاً تاریخ قمری ساختمان سقاخانه است. زیر جمله بسم الله، ستونی از نقوش گل و بوته که از گلدانی در پایین به بیرون سر برآورده پیداست و دوسوی ستون را در بالا-و دو پنجره بسته است که راه به درون دارند و در زیرشان دو چشم انداز فرنگی زیبایی را روی کاشی نقاشی کرده اند و دو شیر آب از میان نقاشی سمت چپ بیرون زده اند و کاسه و لیوانی را با زنجیر به شیرها بسته اند. رنگ حاکم در پهنه دیوار، رنگ آبی و سبز است. بر پیشانی سقاخانه روی تابلو نئون به رنگ سبز نوشته: یا ابوالفضل العباس.

سقاخانه پنجشنبه دین

در محله جویباره (منطقه یهودی نشین) اصفهان سقاخانه پنجشنبه دین قرار دارد و مسجد آن به همین نام، آن سو تر است. شکل این سقاخانه متفاوت از دیگر سقاخانه ها و بسیار ساده است. نشان چندانی از سقاخانه ندارد جز رنگ سبز آن. پنجره اش از نقوش پیچیده و قشنگی زینت یافته که درگذشته از میله آهنی میساخته اند و نیز حفاظ ایمنی به شمار

می آیـد. بر میله های پنجره چند قفل دیده می شود و قفل بزرگی هم دو لنگه پنجره را به هم بسته است. کف درون سقاخانه یک پارچه جارو شده و برا ی جلوگیری از زحمت بسیار رفت و روب سقاخانه، کلیددار آن چاره ای اندیشیده و همه ابزار و خرت و پرت سقاخانه را در گوشه ای گنجانده و بخش دیگر را در سنگاب آن تلنبار کرده و دیوارهایش بی هیچ عکس ونشانی است. آنچه در این سقاخانه دیده شد از این قرار است: دو دانه جاشمعی چهارگوش آهنی که گردیهای کوچکی را در کف دارد. چند دانه چراغ لامپای کوچک و بزرگ، یک دانه چراغ لاله با آویز و یک دانه لوستر با سه چراغ، دو نشان پنجه دست، نشان ستاره شش پر با واژه (یا حسین) در میان، قابهای خطی کوچک (الله، محمد، علی، فاطمه، حسن و حسین) و شمایل پنج تن از جنس فلز، شمایلهای بزرگ حضرت محمد صلی الله علیه و آله، علی و حسین علیه السلام، شمایل ائمه در اندازه های کوچک، برگهایی از قرآن مجید به همراه دعاها و ورودی های طوماری لوله شده که در گوشه و کنار آنها از نم دیوار، خورده شده اند. چند تقویم چاپی به همراه شمایل حضرت محمد صلی الله علیه و آله و علی علیه السلام، متن نامه زائری از مشهد با تصویری از آرامگاه امام رضا علیه السلام، یک تسبیح دانه سیاه و چندین متر پارچه به رنگ سبز سیدی و آبی با کف پوشهای سرخ پلاستیکی نقش جقه دار. این توده اشیاء نمودار چیزی به نام (فرهنگ سقاخانه) هستند

که پیشتر سخنش رفت.

سقاخانه مسجد جورجیر

سقاخانه قدیمی روبروی سر در مسجد جورجیر در شمال غربی مسجد حکیم، سر در جورجیر قرار دارد. رو به روی این سردر، سقاخانه ای واقع شده که چهره گذشته خود را از دست داده و به گونه ای بنای ساده در آمده است. بر تخته ایستاده آن مشرف به جاده و رو به روی سر در به خط نستعلیق برجسته اشعاری حجاری شده و حاکی از آن است که (قرچغای بیک از مردان نامی دوره شاه صفی مدرسه ای بنا کرده بوده است و در دوره سلطنت شاه عباس دوم یکی از خواجگان حرم او به نام (حاجی نصرت) این سنگاب را هم وقف نموده است. اشعار سنگاب مزبور که مورخ ۱۰۷۵ هجری می باشد به شرح زیر است. (قسمتهای نقطه دار در کتیبه به کلی محو شده است).

شاه جنب مقام شاه صفی

که روانش غریق رحمت باد/

داشت بنده ز خاصانش...

پاک گوهر.../

قرچغای بیک آنکه حضرت حق

از عنایت قبول حجش داد/

کرد عالی بنای مدرسه

که ز فیضش ملک خبر می داد/

خواجه او که حاجی نصرت بود

به عطای شه کریم نژاد/

سنگ آبی نمود وقف که هست

کوثر سلسبیل.../

این سعادت به خیر جاری یافت

در زمان شه به عدل و به داد/

شاه عباس ثانی آنکو هست

صد چو فیض.../

بهر تاریخ آن رسید ندا

رحمت ایزدی بر آنکس باد/

سنه ۱۰۷۵ بر سنگاب دیگری متصل به این سنگاب نوشته شده:(وقف حضرت امام حسین علیه السلام نمود آقا رحیم ولد نظام به تاریخ سنه ۱۱۱۴). این سقاخانه دارای آب لوله کشی شهری است.

سقاخانه درب امام

موقعیت

در محله درب امام سه باب سقاخانه دیده می شود که در زیر، هریک جداگانه بررسی می شود

سقاخانه دالان درب امام

در دالان ضلع شرقی محوطه درب امام سقاخانه بزرگی با سردری از پنج و هفت کند هندسی به رنگ سبز وجود دارد که حفاظ و درهای چوبی آن دارای شبکه های ستاره ای هشت پره گره جعفری است. داخلش را یک حلقه چاه آب با چرخ آبکشی و تکیه گاه آبکش و سنگابش تشکیل داده و نیز پنجره ای خانه زنبوری رو به محوطه دارد. بخشی از گره چین پنجره ارسی میانی که خراب شده به تازگی بازسازی شده است. این سقاخانه با اینکه دارای آب لوله کشی شهری شده، ولی سرلوله های آب را بسته اند.

سقاخانه صحن شمالی درب امام

در نبش چپ کوچه شمالی صحن آرامگاه، سقاخانه پهن و نسبتاً کوتاهی است که با قابی آجرچین از بالا و طرفین محدود گشته و سردرش دارای نقش پی در پی خورشید روی کاشی است. حفاظ و در چوبی اش دارای ده بخش چهارگوش است و هر بخش از شبکه های ستاره ای گره آلت جعفری پدید آمده و در چند سال پیش بازسازی شده اند. این سقاخانه دارای آب لوله کشی شهری است و زیر شیر آب، سنگاب کوچکی برای آب خروجی، روی زمین دیده می شود. روی سنگاب مشرف بر زمین، کتیبه ای به خط نستعلیق برجسته به سنگ پارسی به شرح زیر نوشته شده و برخی واژه ها ناقص و از میان رفته اند که همان گونه در اینجا آورده می شوند:

یک بارگاه گشت این سنگ وقف شاه مظلومان حسین:آنکه باشد قاتلش در هر دو عالم رو سیاه***از دل سنگ آه بر می خیزد از قتل حسین/... ت ز آب او عمر ابد زان رو

که هست آب***حیوان پیش او بی قدرتر از خاک راه

سقاخانه مجاور درب امام

در انتهای کوچه ای که صحن شمالی آرامگاه را به کوچه مجاور آن مربوط می نماید بر دیوار رو به روی کوچه، سقاخانه ای کوچک است که دارای سردر کاشیکاری با نقش ستاره چهار پر آبی رنگ است و حفاظی از آهن به رنگ آبی دارد. کتیبه سنگاب آن به خط نستعلیق برجسته بر سنگ پارسی بدین شرح است: (وقف حضرت امام حسین علیه السلام نمودند. این سنگ آب را ورثه مرحوم حاجی حیدر به این مشروط که در امامزاده زین العابدین در جنب خانه کمترینان باشد به تاریخ غره شهر ربیع الاول سنه ۱۱۱۷).

سقاخانه مسجد حکیم

رو به روی در شرقی مسجد حکیم، سقاخانه ای با دو لنگه در ارسی مشبک چهارگوش جعفری وجود دارد و دارای آب لوله کشی شهری است. درونش دارای یک حلقه چاه آب در عقب و منبعی در میان است که آب از این منبع به دو سنگاب چهارگوش می ریخته است. بر هر دو سنگاب نوشته هایی دیده می شود. ولی نوشته های سنگاب سمت چپ ساییده شده و آنچه را که می توان خواند چنین است: بنوش آبی و لعنت حق بر یزید کن (وقف حضرت امام حسین). همچنین نقش متقارن دو شیر رو در رو در پایین دیده می شود. کتیبه سنگاب سمت راست به خط نستعلیق برجسته بر سنگ پارسی به این شرح است: (وقف حضرت عباس ا بن علی نمود حاجی محمد اسماعیل ولدان علاف ولد مرحوم مغفور آقا محمد مهدی علاف به تاریخ یوم جمعه ۲۶ شهر رمضان المبارک سنه ۱۲۴۳).

سقاخانه هارونیه

نرسیده به مسجد علی، در خیابان هارون ولایت سقاخانه ای است که نمای در و پنجره گره چین شده و زیبای آن نگاه بیننده را به خود میخواند. در میان هر سه در ارسی و پنجره بزرگ بالای آن خورشید (شمسه) از گره های چوبی به چشم می خورد. بر بالای پنجره یک رشته کاشی گل و بوته دار با شعار (یا ابوالفضل العباس) در میان آ ن دیده می شود و بر پیشانی طاق نمای سقاخانه لوحه هایی از اشعار به خط نستعلیق روی کاشی به شرح زیر است و بخشهایی از آن فرو ریخته است:

از آب هم مضایقه کردند کوفیان یا ابا عبدالله

خوش داشتند حرمت مهمان کربلا یا ابا

عبدالله/

بودند دیو و دد همه سیراب و می مکید یا اباعبدالله

خاتم ز قحط آب سلیمان کربلا یا اباعبدالله/

زان تشنگان هنوز به عیوق می رسد یا اباعبدالله

فریاد العطش ز بیابان کربلا یا ابا عبدالله/

این سقاخانه از آب لوله کشی شهری برخوردار است و دور داخلش را با کاشی سفید، بهداشتی ساخته اند و جای دود زده چند شمع، روی دیوار پیداست و سنگاب آن در کف قرار دارد. در و پنجره این سقاخانه نمونه بسیار زیبایی از هنر گره چینی (آلت گره دوازده) است که تاکنون سالم مانده است.

سقاخانه درب کوشک

در جوار مدرسه علمیه درب کوشک، در سمت چپ آن، سقاخانه کوچکی قرار گرفته که چهره گذشته اش را حدوداً از دست داده است. بدین گونه که جلو آن را تا نیمه دیواری کشیده و با کاشیهای سفید، بهداشتی و امروزیش ساخته اند. چرکی زیادی روی کاشیهاست و نیمی از آنها ریخته اند. شیر آبی از دل کاشیها سر بیرون کرده و لیوانی با طناب به در آن بسته اند. از گذشته این سقاخانه، کاشیکاری شطرنجی با رنگهای آبی و سیاه و سفید و دولچکی طرفین سردرش به اضافه در و پنجره ارسی پنج و هفت کند مشبک گره دوزاده است که در میان پنجره، خورشید (شمسه) زیبایش به چشم می خورد.

سقاخانه بید آباد

در نبش سه راهی بازار بیدآباد که همجوار مسجد سید است سقاخانه بزرگی وجود دارد که بیش از هر چیز نمای بیرونی اش قابل توجه است. حفاظ پهن گره چین دوازده و سبز رنگ چوبین آن با سه لنگه در ارسی در فضای بازار خود را نمایان ساخته و خورشیدهای بزرگ و کوچکش با رنگ سفید از زمینه جدا گشته اند. بخشی از گره چین ارسی سمت راستی خراب شده که با تکه ای حلبی آن را پوشانده اند. بر بالای سر در سقاخانه یک چراغ مهتابی جا دارد. این سقاخانه دارای آب لوله کشی شهری است.

سقاخانه حاج محمد جعفر

این سقاخانه در بازارچه حاج محمد جعفر، نزدیک مسجدی به همین نام و در خیابان عبدالرزاق واقع است. در سالهای اخیر ستونهای طرفین آن به سنگ نما زینت یافته و پیشخوان آبریزش دارای کاشی بهداشتی گردیده و به شیر آب لوله کشی شهری مجهز شده است. بر پیشانی این بنا، طره های چوبی نزدیک تیزی نهاده شده و پایین تر از آن نقش پی در پی (ریتمیک) از مقرنسهای چوبین جا گرفته است. زیر مقرنسها، پنجره مشبک بزرگی از هنر گره چینی دوازده یا چهار خورشید (شمسه) هست

و در پایین آن پنج در ارسی کوچک جا دارد که هرکدام دارای دو خورشید است.

سقاخانه قصر دردشت

این سـقاخانه در نزدیک قصر قدیمی دردشت از سوی خیابان عبدالرزاق قرار دارد و تنها سقاخانه آینه کاری در اصفهان است. دولچکی سر در سقاخانه مزبور از نقوش اسلیمی و گل و بوته روی کاشی با دو لوح (یا قمر بنی هاشم) است و در محل پیوند دولچکی، لوحه (الله) جـا گرفته. حفاظ چوبی سـقاخانه از گونه گره چینی چهارگوش جعفری است و بر بالای آن، نشان پنجه خودنمایی می کنند. درون سـقاخانه، دیوار رو به رو را از نیمه به بالا، با هنر آینه کاری زیبا ساخته اند و دو چراغ مهتابی که بر سقف نورافشانی می کند موجب درخشـش بیشتر فضای سـقاخانه گشته، همچنین چند چراغ لوستر نیز از سقف آویزان است و چنـد گل پلاستیکی در گلـدانی کنار دیوار است. علی رغم آنچه که سـقاخانه را قدیمی و سـنتی می نمایاند با این حال دارای زرق و برق ویژه ای است. این سقاخانه دارای آب لوله کش

شهری است.

سقاخانه گرگ یراق

این سقاخانه در محل بازارچه در تکیه واقع است و با سقاخانه حاج محمدجعفر، تفاوت چندانی ندارد. جز اینکه ویران تر شده و از درونش همچون انباری برای حفظ خرت و پرت کاسبان محل استفاده می شود. این سقاخانه دارای شیر آب لوله کشی شهری است و در و پنجره اش از هنر گره چینی دوازده، برخوردار است.

سقاخانه گذر هارونیه

در گذرگاه چهارسویی که در گذشته یک راهش به صحن امامزاده هارون ولایت گشوده می شده و اکنون در آن بسته است. سقاخانه کوچک و رو به ویرانی وجود دارد که بیشتر از هر چیز انبار کوچکی برای کاسبان محل به حساب میآید، چرا که گونی خرت و پرتهای خود را در آن نگاهداری می کنند. بر سر در آن طره هایی از آجر و کاشی نصب شده و حفاظ چوبی اش از سوراخهای چهارگوش جعفری هنر گره چینی تشکیل یافته و بر دیوار رو به رو عکسی از حضرت علی علیه السلام قرار دارد. همچنین بشکه ای بی آب در آن دیده می شود. گفته می شود که امامزاده هارون ولایت در گذشته دارای سقاخانه اصلی بزرگی، در پشت آرامگاه مشرف بر خیابان هارون ولایت بوده که با گذشت زمان کم کم از میان رفته و تنها اثر مانده از آن، سنگ نوشته دود زده و شکسته ای است که در پای دیوار پیداست و به خط نستعلیق برجسته دو مصراع ناخوانا از دوبیت شعر روی آن دیده می شود.

سقاخانه حاج علی

سقاخانه مزبور در بازار غاز، واقع در ضلع شمال شرقی سبزه میدان است. مسجدی کوچک با سقاخانه ای کوچک در کنارش که اکنون دیگر کاربردی ندارد و در سالیان پیش در و دیوار آن را سنگ کاری و بازسازی نموده اند. حفاظ چوبی اش دارای شبکه های چهار گوش جعفری هنر گره چینی به رنگ آبی فیروزه ای است و در ارسی ساده ای دارد. درونش پر از گرد و خاک است و بر دیوارش دو قاب عکس نصب شده یکی شمایل حضرت محمد صلی الله

علیه و آله در قابی شکسته و گردآلود و دیگری قابی دارای تصویر پنجه دستی با چشم و ابرویی در کف و شعار (یا حافظ) در زیر آن است. اطراف پنجه را دو نـام (الله) و (محمّـد) بـا آیاتی از قرآن فرا گرفته که هر دو نمونه ای از هنر گرافیک سـنتی در کار پوسترسازی کشور ماست.

سقاخانه آقا نور

این سـقاخانه در دالان مسـجد آقانور قرار گرفته است و در سالهای اخیر به شـکل سـنتی بازسازی شده و مصالحی که در نمای بیرونی اش به کـار رفته عبـارت از کاشـی و آجر است. این بنـا دارای در ورودی در میان و دو پنجره در طرفین است. در بالای خـود نـورگیری به گـونه پنـج و هفت کنـد دارد. پنجره هـا و نورگیر، مشـبک هسـتند و در لچکی هـای در و پنجره هـا نقوش هندسی خورشید (شمسه) قرار دارد. این سقاخانه آب لوله کشی شهری دارد، ولی جریان آبش را بسته اند.

سقاخانه ترکها

در محله دربکوشک نزدیک مسـجد ترکها سـقاخانه ای است که چهره قدیمی و سنتی ندارد ولی نگاه و اندیشه بیننده رهگذر را به خود میکشاند. پیش از هر موضوعی، درخت آن است که از کف سقاخانه به بیرون و بالا خزیده و از میان پنجره آهنینش گذشـته است. آنچه را که از درون این سـقاخانه بایـد نـام برد بـدین قرار است: نقاشـی دیواری عام شامل مردی سوار بر اسـب است با چهره ای پوشیده و شمشیری به دست و نقش دیگری از اسب پرنده با سر آدمی که بیشتر از رنگهای ماشی، سبز و آبی فیروزه ای به کار رفته و بوته هایی بر زمین روییده اند. قاب شـیشه ای شـمایلهای حضـرت محمد صـلی الله علیه و آله، حضرت علی علیه السـلام با امام حسن و حسـین علیه السلام و درویشی در پشت آنان و شیری لمیده در پیش و چشم اندازی از درختان نخل درکنار آب و حضرت رضا علیه السلام در کنار بارگاه خود، قاب دیگری از شمایل حضرت علی علیه

السلام با پرتوی گرد سر، به رنگ سیاه بر کاغذ سفید، قابی پر از تصاویر کوچک از ائمه و در گوشه ای نقش برجسته ای (رولیف) از گنبد و دو منار به رنگ طلایی قرار دارد. این سقاخانه آب لوله کشی شهری دارد.

سقاخانه مسجد سید

بر نمای دیوار سمت راست درب اصلی مسجد سید دریچه چوبینی نهاده اند و شیر آبی زیر آن است و بیشتر نمایشی از یک سقاخانه است، نه خود سقاخانه. این دریچه در پایین اسپر کاشیکاری شده ای قرار گرفته و پیش از همه نقوش و رنگهای اسپر، گیرایی دارد که در واقع دنباله همه تزیینات نمای مسجد است. زمینه اسپر کاشیکاری به رنگ سبز فیروزه ای است و از طرفین دریچه سقاخانه دو پیچ اسلیمی به بالا رفته و در میان اسپر، نقش گل مانندی به رنگ زرد قرار گرفته و در بالای آن لوحه ای به شعار (یا ابوالفضل العباس) خوانده می شود. ادامه حاشیه اسپر همچون قاب زیبایی به سه پهلوی دریچه سقاخانه کشیده شده است. این سقاخانه از آب لوله کشی شهری سود می برد.

سقاخانه تاج الدین

این سقاخانه کوچک و از کار افتاده در کنار مسجدی به همین نام در خیابان ولیعصر نرسیده به سبزه میدان واقع شده و در و پنجره اش از هنر گره چینی چهارگوش جعفری زینت یافته است. این سقاخانه نمونه ای از سقاخانه های همانندی است که در پهنه شهر اصفهان دیده می شود و نکته قابل توجه و تازه ای برای گفتن ندارد. تنها برای آگاهی بیشتر خوانندگان گرامی به آن اشاره شده است.

سقاخانه مسجد لنبان

در ضلع شرقی مسجد لنبان سقاخانه ای قرار دارد که چهار گوشه آنرا چهار ستون گرد از سنگ پارسی جا گرفته و سقفش روی آنهاست. این سقاخانه دارای چهار سنگاب است. دوتا گرد و دو تای دیگر بزرگ و چهارگوش است. بر سنگابی که بر جاده مشرف است اشعاری که به خط نستعلیق برجسته حجاری شده و به شرح زیر خوانده می شود:

تشنه فیض حق محمد خان که به کامش شراب جنت باد

کرد این سنگاب را خیرات که بر او صد هزار رحمت باد/

از دم حضرت امام حسین روی او سرخ در قیامت باد

دارم امید ازهری که به حشر کوثر او را نصیب و قسمت باد/

بهر تاریخ چون بنوشی آب گو به ریش یزید لعنت باد

یک فرد شعر نیز جدا از اشعار بالا حجاری شده که در زیر می آید:

یک جرعه هرکه نوشد زین حوض آب رحمت

گفت از برای تاریخ بادا به شمر لعنت/

سقاخانه مسجد ذکرالله

این سقاخانه که اکنون اثری از آن نمانده در سمت راست، متصل به مسجد قرار داشت و در تابستان ۱۳۶۵ خورشیدی برای دگرگون کردن و بازسازی بنای مسجد دستخوش ویرانی شد و گویا جای آن سقاخانه کوچک و غیر سنتی دیگری خواهند ساخت. آنچه در عکس آمده خود گویای احوال آن است و دیگر اینکه در و پنجره آن از هنر گره چینی آلت گره چهار قل بوده و از آب لوله کشی شهری بهره مند بوده است.

سنگابها

تاریخچه

در ایران بعد از اسلام سقاخانه و سنگاب و هر وسیله دیگری که مردم تشنه را سیراب نماید، تقدّس داشته است. مردم خیراندیش ابتدا ظروف پر آب را روی زمین و در هوای آزاد و سایه درختان کهن و طاق نماها قرار می دادند تا تشنگان آبی بنوشند و سیراب شوند. تشنگان نیز، بعد از سیراب شدن سلامی بر حسین ابن علی علیه السلام و اهل بیت او – که در کربلا آب را به روی آنها بسته و آنها را با لب تشنه شهید کرده بودند – می فرستادند. اما کم کم محلّی به نام سقاخانه ساخته شد، که عبارت بود از اتاقی کوچک که در وسط آن مخزنی از آب قرار داشت. اطراف آن برای جلب توجه یا نذورات مردم، شمع روشن می کردند. در قسمت دیگر سقاخانه، چاه آب، با چرخه چی (چرخ چاه یا دولاب) و دلو و طنابی جهت پرکردن مخزن آب بود. روی دیوار بعضی از سقاخانه ها تمثال ائمه به خصوص حضرت ابوالفضل علیه السلام، در حال آوردن آب از فرات و جنگ با اشقیا به تصویر کشیده می شد. در بعضی سقاخانه های بزرگ و معروف، مرد سقا که حکم

متولی سقاخانه را داشت، با عبایی بر دوش و قبایی به تن و شال سبزی بر کمر و عرقچین سبز بر سر و تسبیحی در دست، در کنار سقاخانه می ایستاد و برای مردم که به منظور نوشیدن آب به سقاخانه می آمدند شمع روشن می کرد. معتقدین نیز تکه پارچه ای به پنجره های مشبک سقاخانه گره می زدند تا دعایشان مستجاب و مشکل شان حل شود. مرد سقا، گاهی روضه هم می خواند و عده ای هم گریه می کردند و مرد سقا در ازاء این کار مبالغی دریافت می داشت. ظرفی که در سقاخانه ها به عنوان آب خوری برای نوشیدن آب استفاده می شد، یک کاسه نسبتاً پهنِ لبه دار برنجی بود که در وسط آن یک دست کوچک نصب شد بود. روی انگشتهای دست و در کنار کاسه برنجی ادعیه ای حک شده بود. دستِ وسط کاسه، یادآور دست حضرت ابوالفضل علیه السلام بود که در کربلا و هنگام آب آوردن برای اطفال امام حسین علیه السلام و یارانش قطع گردیده و سمبل تقدّس و فداکاری است. فروشندگان دوره گردی هم در کوچه و بازار با مشک پرآبی زیر بغل و کاسه سقّایی به دست، آب می فروختند. بسیاری از مغازه دارها یا صاحبان منازل در روزهای گرم تابستان ظرف آبی را که از قالبهای یخ پر شده بود، جلو منزل یا مغازه خود می گذاشتند تا رهگذران تشنه، از آن بنوشند و واقف را با دعا، به ثوابی برسانند. ظروف این سقاخانه ها با زنجیری به مخزن متّصل شده بود. در شبهای جمعه تعداد این سقاخانه ها بیشتر می شد زیرا معتقد بودند شب جمعه هر کار خیری ثواب بیشتری دارد. در بعضی شهرستانهای کویری و یا شهرهایی که منابع زیرزمینی آب

آن بسیار عمیق است و نمی توانند از چاه استفاده نمایند. آب انبارهایی می ساختند که آن را در فصل زمستان از آب باران و در مواقع دیگر از آب مادیها و جویها و قنوات و چاه هایی که با تلمبه یا موتور پمپ کار می کرده، پر می کردند و مردم از آن استفاده می نمودند. تا چندین سال قبل در تهران هر خانه برای خود آب انباری داشته که با وضع نامطلوب و غیر بهداشتی، هر چند گاه یک بار پر می شد و به مصرف روزانه می رسید. این آب انبارها عموماً آلوده و مرکز میکرب و کرم بود. پس از آنکه لوله کشی آب تهران به پایان رسید مردم از این مصیبت عظیم آسوده شدند. از زمان صفویه در بناها و مساجد معظم و مهم و متعدّدی که ساخته می شد سنگابهای زیبایی به شکل کاسه کعب دار بزرگی تعبیه می شد که هم ارتفاع و هم قطر بعضی از آنها بیش از یک متر بوده است. سنگابها از سنگهای حجاری شده ای ساخته می شد که نقوش و اشعار با مسما و زیبایی روی آن نقش بسته بود. این سنگابهای هنری و زیبا پر از آب زلال و خنک بود. و هر نمازگزار و تازه واردی را سیراب می نمود. کاسه فلزی کوچکی که نقوش و خطوط زیبایی بر آن نقش بسته بود، روی سنگاب قرار داشت. روی اکثر سنگاب ها با خط خوش این مصراع به چشم می خورد:«آبی بنوش و لعنت حق بر یزید کن.» اگرچه به علت بهداشتی نبودن سنگابها و لوله کشی آب، بیشتر سنگابها از بین رفته ولی هنوز تعدادی از آنها باقی است. از جمله:سنگاب مسجد سیّد: این سنگاب زیبا مربوط به دوران

فتحعلی شاه قاجار است و بر روی آن کتیبه ای جامع و مفصّل نوشته شده است. سنگاب مسجد رحیم خان: این سنگاب که از سنگ یکپارچه ساخته شده در ایوان جنوبی مسجد مذکور قرار دارد و کتیبه ای با خط خوش نستعلیق روی آن نقش بسته است. سنگاب مسجد آقا میرزا هاشم: این مسجد در چهارسوق شیرازی ها واقع است. سنگاب آن دارای کتیبه ای با خط خوش نستعلیق است و این شعر بر روی آن نوشته شده است: «آب در کرب و بلاـ ای قوم بد اختر نبود؟ یا حسین تشنه لب فرزند پیغمبر نبود؟» سنگاب سردر مقبره مجلسی: سنگاب زیبایی است و کتیبه ای دارد که نام واقف آن– آقا ذوالفقار ولد آقا نصیر– روی آن حکاکی شده و مربوط به سنه ۱۰۹۳ ه. ق است. سنگاب مسجد جامع: سنگاب دیگری مجاور بقعه مجلسی وجود داشته که بر اثر مرور زمان و بی توجّهی نیمی از آن شکسته است. قطر دهانه این سنگاب بزرگ و منقوش ۱۵ / ۱ متر می باشد و این سه مصراع شعر در بدنه سنگاب با خط ثلث به چشم می خورد:کرد وقف شاه مظلومان حسین ابن علی هر که نوشد آب گوید لعن بر ابن زیاد شد تمام این جام در عهد شه ایران صفی سنگاب بقعه درب امام:این سنگاب زیبا دارای کتیبه ای است به خط نستعلیق که واقفِ آن را ورثه حاج حیدر ذکر کرده است او این سنگاب را وقف امام حسین علیه السلام نموده و تاریخ آن سال ۱۱۱۷ ه. ق معیّن شده است. سنگاب تالار تیموری: تالار تیموری که پیش از انقلاب باشگاه افسران و فعلاً موزه آثار طبیعی است، در

جنوب خیابان سپه قرار دارد. سنگاب نفیسی زینت بخش یکی از باغچه های آن است که این اشعار با خط نستعلیق روی آن حکاکی شده است:

یافت توفیق ز رب متعال باغبان شه دارین کمال

کرد آراسته جامی ز رخام که شود بهره ور از کوثر و جام/

تا خورد آب از آن تشنه لبی گردد آمرزش آن را سببی

«باغبان» گشت سنه جام کمال چون شد از آب بقا مالامال/

سنگاب مسجد محلّه نو: این سنگاب در سال ۱۲۷۶ ه. ق وقف مسجد گردیده و در کتیبه آن نوشته شده است: «عمل حسین فرزند رضا». سنگاب مسجد قطیبه: این سنگاب زیبا در مسجد قطیبه، در خیابان طالقانی واقع است و این شعر با خط نستعلیق روی بدنه آن نوشته شده است: از ره احسان نمود وقف به دوران دختر باقر ز ساکنین صفاهان وقف ابوالفضل کرد سنگابی تا که شود سر فراز حضرت سبحان هر که خورد آب خوشگوار، نماید لعن فراوان به قاتلان شهیدان سنگابهای امام زاده اسماعیل: در این امام زاده دو سنگاب نفیس وجود دارد که اطراف آن با کاشی های هفت رنگ ساخته و تزئین شده و در کتیبه آن نام «شاهپری» بنت حاج میرزا علی گزی و سنه ۱۰۴۹ هجری به چشم می خورد. این کتیبه، برجسته و به خط ثلث است. سنگاب ها هر دو از ریک ساخته شده و یکپارچه هستند. اما بر اثر حوادث طبیعی و یورش بیگانگان ترک خورده اند که بعدها تعمیر شده اند. سنگاب مسجد حکیم: مسجد حکیم از مساجد معظم اصفهان و گنجینه ای از آثار خطوط اسلامی است، این مسجد دارای سنگاب های زیبا و قابل توجّهی است که یکی از آنها را حاجی نصرت

– از خواجه های حرم شاه عباس صفوی – وقف نموده که اشعاری هم بر روی آن نقش بسته است. سنگاب دیگر را شخصی به نام آقا رحیم وقف حضرت امام حسین علیه السلام نموده است. سنگابهای مدرسه میرزا حسین: این مدرسه در بیدآباد واقع شده و سنگاب آن را شخصی به نام حاج محمدکاظم وقف نموده. در کتیبه آن مشخص شده که ساخت آن عمل استاد محمدحسین، فرزند استاد محمد حجار بوده و در سنه ۱۲۷۵ شمسی ساخته شده است. سنگابهای مدرسه چهارباغ: در مدرسه چهارباغ دو سنگاب نفیس و بسیار زیبا وجود دارد. یکی در مقابل ایوان جنوبی قرار گرفته که بسیار زیبا و قدیمی است و از کتیبه آن چنین بر می آید که از جای دیگر به این محل انتقال داده شده است. سنگاب دیگر که از نفاست و زیبایی هنرمندانه ای برخوردار است، در وسط سرسرا و پشت در ورودی قرار دارد. این سنگاب کتیبه ای به خط خوش نستعلیق دارد که شامل صلوات بر چهارده معصوم می باشد. تاریخ آن ۱۱۱۰ ه. ق و سازنده آن محمدطاهر مشخص شده است. سنگاب مسجد خوزان: قصبه خوزان در سِدِه اصفهان قرار دارد که یکی از سه دهی است که سده را تشکیل می دهند. این قصبه دارای مسجد معظمی است که سنگاب زیبایی در آن ساخته شده و تنها کتیبه مسجد نیز روی سنگاب آن نقش بسته که نام واقف را حاجی حیدر و تاریخ آن را ۱۱۰۸ ه. ق قید کرده است. سنگاب مدرسه صدر: این سنگاب نفیس را حاجی محمد ابراهیم در سنه ۱۲۷۵ وقف اباعبدالله حسین علیه السلام نموده و با خط خوش نستعلیق

این بیت را بر روی آن نقش کرده اند:می نوش آب و لعنت حق بر یزید کن جان را فدای مرقد شاه شهید کنسنگابهای مسجد امام: در این مسجد بی نظیر چندین سنگاب نفیس از سنگ مرمر و سنگهای یکپارچه دیگر به چشم می خورد. در بین سنگابهای آنجا سنگاب سرسرای مدخل و سنگاب چهلستون مسجد واقع در مغرب گنبد بزرگ و سنگابهای مرمر واقع در وسط گنبدهای شرقی و غربی و سنگاب واقع در چهلستون غربی گنبد از همه سنگابها نفیس تر و بزرگتر است. یکی از آن سنگابها دارای کتیبه ای بسیار زیبا با خط نستعلیق است که اشعار زیر بر روی آن نقش بسته است و مصراع دوم آخرین بیت ماده تاریخ سنگاب است.

چون به فرمان سلیمان زمان شاه جهان

آنکه باشد فلکش از مه نو حلقه به گوش/

شاه جم جام کز آوازه آب تیغش شد

به کانون جهان آتش بیداد خموش/

گشت در مسجد شاه این قدح آب تمام

که ز هم چشمی او جام جم آمد به خروش/

چون به یاد شهدا آب خوری می گوید لب باز

قدح او که به جان بادت نوش/

فکر سامی پی تاریخ به هر سو می گشت

گفتمش زمزمی از کعبه ثانی زده جوش/

علاوه بر سنگابهای فوق بسیاری از سنگابهای نفیس دیگر نیز در اصفهان بوده که بر اثر بی توجهی و یا هجوم بیگانگان از بین رفته است.

شیر سنگها

تاریخچه

آداب و سنن هر ملّتی فلسفه خاصّی دارد، اگر آن ملت علاوه بر قدمت از فرهنگ متعالی نیز برخوردار باشد آداب و سنن آن بس ارزنده و آموزنده است. یکی از سنن باستانی مردم اصفهان که گویا از عشایر و به خصوص عشایر بختیاری سرچشمه گرفته است، نصب شیر سنگی

روی قبور بعضی از اشخاص بوده است که امروز دیگر متداول نیست. این رسم کهن از این قرار بوده که اگر پهلوانی یا مرد صاحب نامی یا انسان فداکار و خیّری که در جنگاوری یا تیراندازی و سوارکاری شهرت و مقامی داشته، می مُرد، پس از مرگ، روی قبر او نسبت به اهمیّت و ارزش متوفی، سنگ زیبایی به شکل شیر که سمبل شجاعت و مردانگی است، تراشیده و نصب می کردند. تا چندی پیش در قبرستانهای عشایر ایران به خصوص در منطقه بختیاری، شیرهای سنگی کوچک و بزرگ بسیاری دیده می شد که ابهّت و جلوه خاصّی به گورستان می داد. علاوه بر عشایر، در بعضی از شهرها نیز این رسم معمول بود، از جمله در اصفهان نیز شیرهای سنگی بسیار زیبایی در گورستان تخت فولاد، بر روی قبور بعضی از پهلوانان نامی نصب بوده، ولی در اواخر قاجار که بسیاری از سنگهای بزرگ و زیبای قبور تخت فولاد را جهت مرمت پل خواجو به آنجا آوردند، بعضی از این شیرهای سنگی را نیز از مکان اصلی خارج کردند. یکی از آنها، همان مجسمه شیر سنگی است که هم اکنون در جنوب پل خواجو مستقر است. از مهمترین شیرهای سنگی اصفهان که به غنیمت نرفته است، شیرهای سنگی زیر را می توان نام برد: ۱–شیر سنگی محلّه درب کوشک: طول این شیر یک متر و هشتاد سانتیمتر و ارتفاع آن یک متر و بیست سانتیمتر بوده و از سنگ یکپارچه تراشیده شده بود. این شاهکار هنری در سال ۱۰۸۶ هجری ساخته شده بود اما هنگامی که می خواستند این شاهکار حجّاری را جهت نمایش به سقف بازار قیصریه آویزان نمایند زمین

خورد و شکست. ۲-شیر سنگی امام زاده اسماعیل که بسیار دیدنی و قابل توجه است. ۳-شیر سنگی امام زاده احمد که در دروازه حسن آباد قرار دارد. ۴-شیرسنگی آب بخشان هم سوابق تاریخی دارد. ۵-شیر سنگی ستی فاطمه بسیار قابل توجّه بوده است. ۶-دو شیر سنگی کوچک و بزرگ در شاه امیر حمزه هنوز خودنمایی می کنند. ۷-شیر سنگی طوقچی از نظر عظمت و زیبایی قابل توجه بوده است. در خاتمه به مناسبت اینکه اساساً شیر سنگی نماد پهلوانی است، نام بعضی از پهلوانان افتخارآفرین را یادآور می شویم:

۱-پهلوان حسین مارنانی ۲-ملّاباقر، مشهور به دیو سفید اصفهانی ۳-محمد غلاف گر لنبانی اصفهانی ۴-علی عسگر بیک طوقچی باشی ۵-حاجی عشور لرشیرانی ۶-دایی کثیر هفت ۷-آقای بختیاری ۸- جعفربیک قمشه ای ۹-محسن بیک سمیرمی ۱۰-براتعلی بیک ۱۱-عطّارباشی لنبانی ۱۲-شیرمحمدبیک لنجانی ۱۳-شاهوردی بیک جرقویه ای ۱۴-داراب بیک قهّابی ۱۵-سمندربیک چهارمحالی ۱۶-طهماسب خوزانی ۱۷-رستم بیک فروشانی ۱۸-جعفر علی بیک ورنوسفادرانی ۱۹-زبردست بیک فریدنی ۲۰-گودرزبیک جئی ۲۱-رحمان بیک گزی ۲۲-میرابراهیم بیک برخواری

فیلمی هم به نام شیرهای سنگی به کارگردانی آقای مسعود جوزانی ساخته شده که بسیار قابل توجه است.

گرمابه ها

تاریخچه

در ایران قبل از اسلام نظافت و استحمام اهمیّت خاصّی داشته و عموم ایرانیان، خود و فرزندان خویش را پیوسته با شست و شو و استفاده از مواد معطّر تمیز و خوشبو نگه می داشتند. اسلام نیز نظافت را از ایمان می داند و به تشویق و تمجید مردم و تعریف نظافت می پردازد. به همین مناسبت در ایران همیشه حمّام از اهمیت خاصّی برخوردار بوده و نه تنها جهت نظافت و تطهیر از آن استفاده می شد، بلکه طبق آداب و سنن رایج، در بسیاری از موارد دیگر نیز

مورد استفاده قرار می گرفته که به اختصار برخی از این مراسم را شرح می دهیم: مراسم حمّام زایمان: عوام آن را «حمام زالون» می گویند و عبارت از آن است که در دهمین روز زایمان، زائو به اتفاق چند نفر از بستگان نزدیک، طی تشریفاتی به حمّام می رفت، در این روز قبلاً حمّام را تزئین نموده گل و گلدان، چراغ و آیینه می بستند و شیرینی و شربت می دادند، اسفند و کُندردود می کردند. اگر زائو از خانواده های متمول بود، حمّام را قرق می نمودند تا غریبه در جمع نیاید. آنگاه با آداب خاصی زائو را شسته و با داروهای مقوی و معطّر بدن او را مالش داده، سپس با صابون معطّر شست و شو می دادند آنگاه با شعر و آواز و موسیقی و هلهله و شادی زائو را به سر بینه آورده به رقص و آواز و خوردن و نوشیدن می پرداختند. اسفند دود می کردند و پس از آن، زائو و همراهان با نشاط و شادی در حالی که چادرهای سفید گلدار بر سر داشتند، روانه منزل می شدند. در منزل دوباره رقص و پایکوبی می کردند و همه به صرف ناهار می پرداختند. حنابندان: این مراسم قبل از شب زفاف انجام می گرفت، بدینگونه که بعضی از بستگان و دوستان داماد، او را به حمّام برده با مواد معطّر شست و شو می دادند و دست و پای داماد را حنا می بستند یک ساعتی را به هلهله و شادی سپری می کردند تا حنا رنگین شود. آنگاه مجدداً داماد را با صابونهای معطّر شست و شو داده، لباس نو می پوشاندند و با رقص و آواز وآهنگهای دلنواز او را به خانه و در جمع مدعوین

که به همین مناسبت در منزل جمع شده بودند، می آوردند. نظیر همین کار، قدری مفصّل تر برای عروس نیز انجام می شد. حمّام عافیت: در قدیم بنا به تجویز پزشک، چهل روز بعد از بعضی بیماریها، مریض را جهت رفع کسالت ناشی از مرض، با دقّت و احتیاط به حمّام برده و با ملایمت خاصی شست و شو می دادند و طوری که مواظب بودند، بیمار در معرض باد قرار نگیرد، به خانه بر می گرداندند. حمّام شب عید: حدود یک هفته قبل از تحویل سال نو و مراسم نوروز حمّامهای عمومی به صورت شبانه روزی اداره می شد. در این هنگام از سال جمعیّت زیادی از مردم خرد و کلان به صورت دسته جمعی وارد حمّام می شدند و به استحمام و نظافت می پرداختند و دست و پایشان را حنا می بستند و به استقبال نوروز باستانی می رفتند. تطهیر در روزهای سوگواری: در این روزها گروه زیادی جهت تطهیر به حمّام رفته، پس از انجام شست و شو در مراسم تاسوعا و عاشورا، تعزیه و عزاداری و مراسم مذهبی دیگر شرکت می کردند. علاوه بر حمّامهای عمومی، حمّامهای خصوصی نیز وجود داشته که جهت اطلاع بیشتر به شرح هر یک و همچنین توصیف ساختمان حمّامها می پردازیم: حمّامهای خصوصی اصفهان: بعضی از متمولین و روحانیون ثروتمند مانند سلاطین و شاهزاده ها و درباریان و امام جمعه ها در منازل خود حمّام اختصاصی داشتند که نظر به سلیقه و امکانات مالی از نفاست و معماری خاصّی برخوردار بود. این حمّامها دارای سنگهای مرمرِ رنگی، حوض های هندسی از سنگ یشم و مرمر و ساختمانی محکم و سنّتی بوده است. اطراف حمام با نقاشیهای زیبایی تزئین می شد. کف حمّام با

سنگهـای زیبـا و گرانقیمت پوشـیده شـده بـود و از هر جهت زیبـا و نفیس و بهـداشتی بود. آب این حمّامهـا از چـاه تـأمین می گردید و بسـیار تمیز و زلال بود. برای گرم کردن آب، در «کوره» یا «تون» یا «گلخن» این حمامها چوب و هیزم می سوزاندند. حمّامهای عمومی: این نوع حمامها که مورد استفاده عامه مردم بوده، نظر به امکانات مالك یا واقف و معمار آن از نظر وسعت و سبک معماری و مصالح ساختمانی به سه نوع عالی، متوسط و معمولی تقسیم می شده ولی از نظر ساختمانی و اسلوب دارای قسـمتهای مشـخص و معینی بـود. ساختمـان حمّـام: حمّـام به طـور کلی از چهـار قسـمت تشـکیل می شود:-راهرو یـا پله هـای ورودی-محوّطه سـربینه-راهرو حـد فاصـل بین بینه —گرمخـانه، فضـای گرمخانه حمّامها عموماً جهت گرم بودن در زمسـتان و خنك بودن در تابسـتان و همچنین سوارشـدن آب جاری در مخازن آن، چند مترپایین تر از سـطح زمین ساخته می شده است. بعضـی از آنها به قدری داخل زمین فرو می رفته که سقف آن مساوی سطح زمین بوده است. اما این نوع حمّامها بهداشتی نبود و تنفس را مشـکل می نمود و به قول عوام، «دَم» داشـته است. فضای سـربینه: این فضا در دو سطح ساخته می شده است. سطح اول پـایین تر و همسـطح و متّصـل به در راهروی ورودی بـود وسـط این فضـا حـوض و فواره و پـاشویه، می ساختنـد و اطراف حوض کوزه هـای گـل و قلیانها و بطرهای لیموناد یا شـیشه های نوشابه دیگر می چیدنـد و زیر درگاهی هایی که داشـته مردم کفشـهای خـود را در آنجـا قرار می دادنـد. در نزدیـک در خروجی میزی قرار گرفتـه بـود. پشت آن یـک تخت چـوبی بـود و تشکچه ای

روی آن قرار داشت که استاد حمّامی «صاحب یا مالک» روی آن می نشستند و به حساب مشتریها رسیدگی کرده پس از دریافت پول، کف دست مشتریها گلاب می ریخت تا به صورت زده، صلوات گویان خارج شوند. در این محل یکی دو قفسه کوچک و بزرگ نیز قرار داشت که در قفسه کوچک بعضی لوازم استحمام، اعم از انواع صابونهای عطری و معمولی، کیسه، سنگ پا، شانه و غیره (و در این اواخر نیز شامپو و وسایل بهداشتی دیگر) جای داشت. در قفسه های بزرگتر، انواع حوله های نو و نیمدار و لُنگهای تازه و رنگ رو رفته و مستعمل، روی هم چیده شده بود. در سطح دوم یا بالاتر سر بینه، یک سکوی باریک و طولانی بود که به دیوارهای آن قفسه های متعدّد چوبی کوچکی تعبیه شده بود و عنوان رخت کن داشت قفسه ها هر کدام شماره و کلید مخصوص داشت. هر قفسه از سه قسمت تشکیل شده بود. قسمت فوقانی محلِ قرارگرفتن کلاه، قسمت وسطی محل قراردادن لباس و قسمت تحتانی جای کفش بود. در بدنه های دیگر دیوار سربینه، نقاشیهای اسطوره ای و پهلوانی و مذهبی که به «نقاشی قهوه خانه ای» معروف است، ترسیم شده بود و عموماً اشعاری به مناسبت، با خط خوش بر دیوار حمام نوشته شده بود، از جمله آنها در بیشتر حمّامها این شعر به چشم می خورد:هر که دارد امانتی موجود بسپارد به بنده وقت ورود که اگر شد در این مکان مفقود بنده مسؤول آن نخواهم بود در این قسمت از حمّام چیز دیگری که به چشم می خورد، در زمستانهای برفی و بارانی تعداد زیادی لُنگ و حوله بود که روی طناب آویزان می شد تا

نَم آن برداشته شود و برای استفاده گروه بعد، که وارد حمّام می شوند، خشک باشند. خشک کردن لنگ ها در روزهای آفتابی، خارج حمّام، کنار دیوار انجام می گرفت. گرمخانه: این قسمت که فضای اصلی حمّام را تشکیل می داد، دارای قسمتهای زیر بود: در سطح هم کف، در مدخل ورودی به گرمخانه که کف حمّام بود، با تخته سنگهای یکنواخت و زیبایی سنگفرش شده بود که عموماً دارای چند ستون سنگی و سقف گنبدی طاق و چشمه بود. در سقف هر طاق تعداد زیادی شیشه بود. در کنار سنگفرشهای کف حمّام جویهای کوچک شیب داری فضای گرمخانه را از سنگ می ساخته که فضولات و آبهای اضافی را به خارج و فاضلاب حمل می کرد. نزدیک درب ورودی گرمخانه، حوض کوچکی پر از آب ولرم وجود داشت که تازه واردان پاهای خود را در آن شست و شو می دادند در بعضی از حمّامهای بزرگ و مجلل قدیم استخرهای کوچکی وجود داشت. بعضی جوانها یا پیرمردان در آن آب بازی و شنا می کردند و پشتک و وارو می زدند که آن را چاله حوض می نامیدند. طول این چاله حوضها ۱۰ و عرض آنها ۴ متر بود و حدود دو مترنیز عمق داشتند. یک قسمت از کف حمّام در قسمت فوقانی به شاه نشین شهرت داشته که اغلب سنگفرش آن صاف تر و مرغوب تر بوده و کسانی که رنگ یا حنا، بر ریش و دست و صورت خود می بستند چند ساعتی در این محل دراز کشیده یا خواب می رفتند تا سر و صورت، دست و پا، یا ریش حنا بسته و خضاب شده شان، رنگ بگیرد. مشتری وقتی وارد گرمخانه می شد پاهای خود را در

حوض دم در می شست، از دو سه پله بالا رفته، وارد «خزینه» می شد. خزینه ها مقابل درب ورودی گرمخانه ساخته می شد و برای بچه ها آب ولرم و برای بزرگترها آب گرم داشت. خزینه به صورت دایره یا بیضی و یا چند ضلعی ساخته می شد. قطر هر خزینه بین چهار الی هشت متر بود و عمقی کمتر از دو متر داشت. در گوشه خزینه محل قیفی شکلی وجود داشت که آن را «سِـلفدون» می نامیدند و آب دهان و بینی را در آن می انداختند تا به فاضلاب رود. پس از شستشوی تن و بدن و سر و صورت خود در این آب، از خزینه خارج می شدند و کف حمّـام می نشستند. پس از آن روی سکوهایی که کنار گرمخانه وجود داشت می نشستند تا کارگران آنها را صابون بزنند. شاعر معشوق خود را در این حالت چنین توصیف کرده است:

دوشینه به گرمابه دمی کردم

رو دیدم که نشسته صنمی غالیه مو/

مالیده به سیمین بدن خود صابون

مانند گلی که برف باریده بر او/

قبل از مراسم کیسه و صابون چنانچه مشتری نیاز به اصلاح ریش داشت روی سکوهای دور تا دور گرمخانه به تراشیدن ریش مشغول می شد. اما موهای زاید بدن را در اطاقکهای مخصوصی که در گوشه راهرو گرمخانه ساخته شده بود، با مواد مخصوصی ازاله می کردند. پس از صابون زدن با آبی که کارگران به روی آنها می ریختند، سر و تن را شسته و برای مرتبه دوم وارد خزینه می شدند و به شست و شو و تطهیر پرداخته، از خزینه خارج می شدند. کارگر حمّامی با فریاد مخصوصی آمادگی مشتری را جهت خروج اعلان می داشت، آن گاه از سربینه، خشک کن های شخصی و

یـا عمومی، که عبـارت از دو عـدد لُنگ و حوله بود، متنـاسب بـا شخصیّت مشتری و پولی که معمولاً ـ می پرداخت، به او می پوشاندند و او از همان راهی که وارد شده بود، خارج می شد و به سربینه می رسید. در سربینه، ابتدا پای خود را در حوض می شست و در مقابل قفسه لباسـهای خود روی حوله و یا لُنگی که برای نشسـتن او انداخته بودند، می نشست، آن گاه اگر مشتریِ دست و دلبـازی بود، کـارگری جهت مشت و مـال و رفع خسـتگی حمّـام، او را مشت و مال می داد. حمّامهای عمومی بعضـی مردانه و بعضـی زنـانه بود. برخی از آنهـا نیز سه روز در هفته مردانه و بقیه روزهـا زنانه بود. بعضـی هم صـبحها تا قبل از طلوع آفتاب مردانه و پس از آن زنانه می شدند اما سراسـر روزهای جمعه مردانه بودند. بیشتر خانم ها لوازم حمّام خود را که نسـبت به تمکن مـالی آنها، متفاوت بود، با خود می آوردنـد. حتّی غـذا و ترشـی و میوه و تنقلات دیگر هم می آوردنـد. لوازم حمّام خانمهـا عبارت بود از بقچه سـفید و تمیزی که بقچه حمام گفته می شـد و یک کارگر زن (کلفت) به نام بقچه کش، آن را به حمّام می برد. در بقچه حمام علاوه بر حوله های متعدد، پارچه ای به شکل قالیچه برای نشستن در سر بینه، بود. گاهی هم یک سینی مسّـی جهت نشسـتن روی آن، توی گرمخـانه بـا خود می آوردنـد. لوازم دیگری هم مثل طاس و دولچه و پیه دان، آینه، شـانه، سـفیداب، سـنگ پـا، عطر و گلاب، صابون گل و کیسه و لیف و داروهای تقویت کننـده مو و داروهای معّطر و تلطیف کننده پوست که بر بدن می مالیده اند

و چنـدین قلم لوازم آرایشـی دیگر داخـل بقچه بود، اسـتحمام خانمهـا اغلب بین شـش تـا ده ساعت طول می کشـید. کارگران حمـام هر کـدام در کـاری تخصّـص داشـتند، از جمله: کیسه کش، صابون زن، مشت و مالچی، سـر تراش، خُشک بیار، پادو و کوره چی. همه آنها زیر نظر اسـتاد حمّام که صاحب حمّام بود انجام وظیفه می کردنـد. روسـتاها هر کـدام نسـبت به جمعیّت، دارای یـک یـا چنـد حمّام زنانه و مردانه بودنـد که خانواده های روسـتایی در آن اسـتحمام می نمودنـد و پس از یک سال هر خـانواده به طور سـرانه، مبلغی بـابت پول حمّـام می پرداختنـد. معمولاً پول حمـام به جـای نقـدینه، محصولات کشاورزی بود. پیروان ادیان مختلف هم هر کدام طبق آداب و سنن خود حمّامهای جداگانه ای داشتند که ورود افراد متفرقه به آن ممنوع بود. حـال که به طرز ساختمـان و سنّتها و طریقه اسـتحمام آشـنا شـدیم، به شـرح بعضـی از حمّامهای معروف و قـدیم اصـفهان می پردازیم:

لیست حمامهای معروف اصفهان

۱-حمـام خـان، قرن ۱۱ هجری ۲-حمام بیگـدلی، صـفویه ۳-حمـام شاه، صـفویه ۴-حمـام شـاه علی، قرن ۶ هجری ۵-حمام شـاهزاده ها، صـفویه ۶-حمام شـیخ بهایی، صـفویه ۷-حمـام ساروتقی، صـفویه ۸-حمـام علیقلی آقـا، صـفویه (معماری ایران، محمدیوسف کیانی، جلد دوم) ۹-حمام خسرو آقا ۱۰-حمّام خواجو ۱۱-حمّام سنگ حمّام چیت سازها، ۱۲-حمّام ذوالفقار، ۱۳-حمّام رستم خان ۱۴-حمّام سیف الدین ۱۵-حمّام میرزا روح الله ۱۶-حمّام الله بیک، ۱۷-حمّام شیخ لطف الله، ۱۸-حمّام تراشها، ۱۹-حمّام مشـیرالملک ۲۰-حمّام شـیرعلی ۲۱-حمّام کربلایی ۲۲-حمّام ملاشمس ۲۳-حمّام جوجی ۲۴-حمّام وزیر ۲۵-حمّام شورا ۲۶-حمّام شیخ ۲۷-حمّام آقاشیر ۲۸-حمّام تیموربیک ۲۹-حمّـام میر قاسم بیک ۳۰-حمّام میرزا صدر جهان مسـتوفی الممالک ۳۱-حمّـام چلپی ۳۲-حمّـام کمرزرین ۳۳-حمّـام تخت ۳۴-حمّـام میرزا کوچک ۳۵-حمّام میرآخور باشـی ۳۶-حمّام فراشباشی ۳۷-حمّام

نقشیان ۳۸–حمّام میرزافصیح ۳۹–حمّام رخت شویان ۴۰–حمّام میرزا صدر ۴۱–حمّام خاصه تراش ۴۲–حمّام میرزا باقر

۴۳–حمّام میرزا اسماعیل

حمّام خسرو آقا

این حمّـام در شـمال شـرقی خیابان سـپه فعلی و در شـمال میـدان چهار حوض قـدیم اصـفهان قرار داشت. این حمّام را یکی از خواجه سـرایان سـلاطین صـفویه به نام خسـرو آقا با اسـلوب و اسـتحکام خاصـی ساخته بود. حمّام خسرو آقا از نظر معماری و مصالـح ساختمانی و وسـعت، جزء بناها و آثار تاریخی محسوب می شد. آب مصـرفی آن از چاه تأمین می گردید و هم سـطح زمین ساخته شـده بود و از نظر اکسـیژن و بهـداشت کمبود نـداشت. از این حمّام بسـیار زیبا داسـتانهای جالبی به یادگار مانـده است. چند سال قبل افرادی ناشـناس (!) این حمّام را شبانه با عنوان و بهانه تعریض خیابان خراب کردند، که هم از طرف مردم و هنرمندان و علاقمندان تاریخ و فرهنگ و آثار معماری ایران و هم از سوی سازمان یونسکو بسیار اعتراض و سر و صدا ایجاد کرد.

حمّام شاه

این حمّـام در بـازار اصـفهان قرار دارد. اگرچه بانی و سازنـده آن معلوم نیست اما از مجلل ترین و زیباترین حمّامهای اصـفهان بـوده اسـت. حمـام شـاه بـا سـنگهای مرمر و کاشـیکاریهای زیبـا و نقاشـیهای ارزشـمند تزئیـن یـافته اسـت. در این حمّـام چـاله حوضـهایی جهت آب بازی و شـنا وجود داشـته که در حال حاضر هم وجود دارد، ولی چند سالی است که از آن استفاده نمی شود.

حمّام علی قلی آقا

این حمّام در محلّه بیدآباد، در کنار نهر «فدین» یا «فدن» قرار دارد و با اسـلوبی خاص و مصالح عالی ساخته شده، به طوری که نظر هر بیننـده ای را جلب می کنـد. در کنار حمام، مسـجد و مـدرسه ای به همین نام بنا شده و حمّام وقف آنها گردیده است. در کنار آن حمّام کوچکتری ساخته شده تا زن و مرد بتوانند هر دو از حمّام استفاده نمایند.

حمّام خواجه ها

این حمّـام در پشت مطبـخ و جنب عمـارت دولتی سـاخته شـده که یادگـاری از دوران صـفویه است. گوینـد زمانی که سـیف الدوله، سـلطان محمد میرزا، شالوده بنای عمارتی را در این محل می ریخته، در حین کند و کاوی که به عمل آمده، این حمّام از زیر خاک بیرون آمـده و عجب اینکه سالم و بـدون عیب باقی مانـده بود. این حمّام که یکی از بهترین و زیباترین حمّامهای زمان خود بود، از سـنگهای مرمر عالی و کاشـیهای مرغوب و دیگر مصالـح خوب ساخته شـده بود. چنـد سال قبل آزمندان، به طمع مصالـح گرانبهای آن، حمّام را خراب کرده و مصالـح آن را تاراج کرده و به فروش رسانیدند. از جمله حمّامهای معروف دیگر اصفهان حمّامهای زیر را می توان نام برد:

حمّام شاهزاده ها

در بازار صباغان اصفهان

حمّام بیگدلی

در شمال شرقی میدان امام

حمّام خواجو

در مغرب چهارباغ صدر اصفهان

حمّام شیخ بهایی

در حوالی مسجد جامع عتیق، از این حمّام داستانهای شگفت انگیزی نقل می شود، از جمله اینکه با یک شمع آب آن گرم می شده است.

حمّام سنگ حمّام چیت سازها

موقعیت:در محلّه نو

حمّام ذوالفقار

در بازار بزرگ نزدیک مسجد و مدرسه ای به همین نام

حمّام رستم خان

در قلعه بزرگ

حمّام سیف الدین

در قلعه بزرگ

حمّام میرزا روح الله

در قلعه بزرگ

حمّام ا لله بیک

در بازار بزرگ

حمّام ساروتقی

در بازار ساروتقی

حمّام شیخ لطف اللّه

در ظلع شرقی میدان امام

حمّام تراشها

در نزدیکی مسجد جامع عتیق

حمّام مشیرالملک

که از شهرت خاصی برخوردار بوده است.

حمّام شیرعلی

که از شهرت خاصی برخوردار بوده است.

حمّام کربلایی

از دلقکهای معروف شاه عباس که شهرت خاصی داشته و در دردشت واقع بوده است. از حمّامهای دیگر دردشت حمّام ملاشمس، حمّام جوجی، حمّام وزیر، حمّام شورا، حمّام شیخ و حمّام آقاشیر را می توان نام برد.

در محلّه خواجو حدود بیست حمّام وجود داشته است. از جمله حمّام تیمور بیک و حمّام میر قاسم بیک. حمّام عباسی نیز از حمّامهای مشهوری بوده که در دروازه عباسی قرار داشت. در میدان کهنه اصفهان نیز حمّامهای متعددی بوده که حمّام میرزا صدر جهان مستوفی الممالک از همه مهمتر بوده است. عباس آباد اصفهان نیز که محل سکونت تبریزیهای مقیم اصفهان بوده، حمّام داشته و مهمترین آنها، حمّام چلپی بوده. این حمام را چلپی استانبول که از تجار معروف زمان صفویه می باشد نزدیک منزل خود در عباس آباد ساخته است. حمّام اسفندیار بیک نزدیک پل بابارکن به دست اسفندیار بیک سردار شاه عباس ساخته شده است. حمّام سعادت آباد واقع در کاخ سعادت آباد به دست یکی از سلاطین صفویه ساخته شده و حمّام سلطنتی بوده است. در جلفای اصفهان هفت باب حمّام اختصاصی وجود داشته که هر کدام در یکی از محلاّت جلفا به همان نام شهرت داشته است. در میدان کهنه که محلّه قدیمی و پرجمعیت اصفهان می باشد، حمّامهای دیگری بوده از جمله حمّام کمر زرین، حمّام تخت، حمّام میرزا کوچک، حمّام میر آخورباشی، حمّام فراشباشی، حمّام نقشیان، حمّام میرزا فصیح، حمّام رخت شویان و حمّام میرزا صدر. از حمّامهای دیگر حمّام پایدار در هارون ولایت، حمّام خاصه تراش، سلمانی مخصوص شاه عباس در نیم آورد – حمّام میرزا باقر در مسجد سید

و حمّام میرزا اسـماعیل در دار البطّیـخ را می توان نام برد. به طور کلی در زمان صـفویه ۲۷۳ باب حمّام در اصـفهان دایر بوده، بعضـی از ایـن حمّامهـا هنـوز دایر اسـت و بسـیاری از آن خراب و متروک گردیـده اسـت. در قرن اخیر بسـیاری از حمّامهـای اصفهان بهداشتی گردید و خزینه که عامل انتقال میکرب بود به دوش تبدیل شده است. داستان مکرم و امام جمعه اصفهان در حمّام عمومی که باعث بستن خزینه ها شد، بسیار آموزنده و از ابتکارات مکرم اصفهانی بوده است. حمّامهای عمومی به نمره اختصاصی و عمومی تقسیم گردیده و همه آنها دارای دوش آب سرد و گرم می باشد.

باغ ها

تاریخچه

ایرانیان باستان به درختکاری و پرورش گل علاقه فراوانی داشـتند و از نظر دینی معتقـد بودند: «هر کس گندم می کارد نیکی می افشانـد». اهالی اصـفهان نیز این اعتقاد و علاقه را حفظ کرده کاشـتن درخت و ایجاد سبزی، خرّمی و آبادانی را از وظایف مهمّ خود می دانستند. آب و هوای اصفهان، رودخانه پر آب زاینده رود و خاک حاصلخیز آن نیز به این اعتقاد و علاقه کمک قابـل تـوجّهی کرده است. بیشـتر پادشاهـان دوران مختلف و شخصـیتهای متنفـذ و مرفّه اصـفهان به سـاختن باغهـای بسـیار زیبا مبـادرت نموده انـد که برخی از آنها از نظر وسـعت و زیبایی مشـهور شـده انـد. این باغها پوشـیده از درختان چنار، نارون، بید مجنون، سـرو، کـاج و انواع درختـان میوه بوده است که هر کـدام از این درختـان در محل مناسب خود کاشـته می شـده است. معمولاًـ در وسـط بـاغ، کـاخ یـا عمـارت هـایی مطـابق هنر معماری اصـیل ایرانی ساخته می شـد. در جلو عمارتها حوض هایی بزرگ. به شکلهای هندسی که دارای

چند فواره بوده، می ساختند. اطراف حوض، گلکاری و چمنکاری می شده و خیابانهایی در وسط و کنار باغ احداث می گردیده است. این باغها محل گردش و تفریح خانواده و خویشان و بستگان مالک بوده که گاهی چند ماه از سال را به طور دایم در آن زندگی می کردند. بعضی از کاخهای سلطنتی نیز در باغهای زیبا و با طرح و نقشه های مهندسی ساخته می شده است. در این باغها انواع درختان زینتی و گلهای رنگارنگ و مجسمه های خوش تراش، چشم را نوازش می داده است.

باغهای اصفهان

باغ نقش جهان

این باغ در مشرق و شمال کاخ چهلستون قرار داشته که از باغهای سلطنتی محسوب می شده و به دستور شاه اسماعیل صفوی ساخته شده است.

باغ بادامستان

این باغ که عمارت هشت بهشت در آن قرار داشته، به مساحت ۲۵ هزار متر مربع بوده است. این باغ سلطنتی بسیار زیبا، با کاخ مجلل آن ابتدا به بختیاری ها و سپس به جلال السلطنه واگذار گردیده بود.

باغ بهشت آیین

از باغهای زمان صفویه است که در جوار هشت بهشت قرار داشته و خیابان فتحیه کنونی و دبیرستان دخترانه معروف و قدیمی «بهشت آیین» جزئی از آن باغ به شمار می آید.

باغ انگورستان

این باغ سلطنتی متصل به کاخ چهلستون بوده و قسمت اندرونی کاخهای سلطنتی را تشکیل می داده است. افغانها به طمع استخراج دفینه این باغ را خراب کردند.

باغ کجاوه خانه

این باغ نزدیک بازار صباغان بوده و ۴۵ هزار زرع وسعت داشته است.

باغ احمد سیاه

این باغ در قرن سوم هجری ساخته شده که در زمان ملکشاه سلجوقی اقامتگاه ترکان خاتون بوده و در عمارت زیبای آن آثار هنری بی نظیری وجود داشته است. این باغ در کنار زاینده رود بوده است.

باغ کاران

این باغ بسیار زیبا که بعضی از شعرا آن را توصیف نموده اند، از بناهای ملکشاه سلجوقی بوده و در محلّه خواجو و کنار زاینده رود قرار داشته است و خواجه حافظ شیرازی چندی در این باغ مهمان بوده و در غزلی آن را چنین توصیف می کند:

روز وصل دوستداران یاد باد یاد باد آن روزگاران یاد باد ***گرچه صد رود است در چشمم مدام زنده رود باغ کاران یاد باد

باغ تاج آباد

این باغ به فرمان شاه عباس در محل کنونی خیابان نظر واقع در جلفا ساخته شده بود. شاه هنگام شکار در این باغ اقامت می نموده است.

باغ تخت

این باغ بزرگ از بناهای دوران صفویه و در مغرب چهارباغ قرار داشته. مساحت آن چهل هزار زرع بوده است. در این باغ دو قصر سلطنتی بوده که درب یکی رو به چهارباغ و درب دیگری رو به خیابان شیخ بهایی باز می شده.

باغ طاووس خانه

این باغ سلطنتی از بناهای شاه عباس دوم بوده و در مشرق چهارباغ قرار دارد. مساحت آن چهل هزار زرع بوده و مادی نیاصرم از وسط آن عبور می کرده است.

باغ نسترن

این باغ در زمان صفویه ساخته شده و در کنار مادی نیاصرم و متّصل به رودخانه زاینده رود بوده است. این باغ زیبا به امین الشریعه اصفهانی تعلق داشته است.

باغ میرزا مهدیخان

این باغ از آثار صفویه بوده و در تلواسکان (تل واژگون) قرار داشته است. مساحت آن ۲۷ هزار زرع و از آثار میرزا مهدیخان بوده است.

باغ بابا امیر

این باغ در دوران صفویه در چهارباغ احداث شده. مساحت آن سی هزار زرع بوده و عمارت زیبایی در وسط آن قرار داشته است. این باغ در زمان ناصرالدین شاه به مالکیت صارم الدوله درآمده است.

باغ نظر

این باغ مربوط به دوران صـفویه بوده. چهل و پنج هزار متر مربع مساحت داشـته است و مادی نیاصـرم از وسط آن می گذشته، این باغ متعلّق به شیخ العراقین بوده است.

باغ کَل عنایت

این باغ مربوط به زمان صـفویه و متعلق به کَل عنایت، دلقک معروف شاه عباس بوده است ه در محل خیابان ابن سینای کنونی بوده و اکنون کوچه باغ عنایت در آنجا مشهور است.

باغ قوشخانه

این باغ که محل نگاهداری قوشهای سلطنتی بوده، در محل طوقچی و در مسیر زینبیه قرار داشته است.

باغ شاه

این بـاغ متّصـل به دربار شاهی و در حوالی میـدان نقش جهان بوده و شاه پس از تماشای بازی چوگان ر این باغ استراحت می کرده است.

باغ زرشک

این بـاغ معروف در جنوب زاینـده رود و محـل فعلی کارخـانه صـنایع پشم – واقع در چهاربـاغ بالاـ – قرار داشـته است. دارای عمارت و دریاچه و آبشار بوده و هشتاد هزار متر مربع وسعت داشته و به جلفا و زاینده رود مسلّط بوده است.

باغ منوچهر خان معتمد الدوله

این باغ در دوران صـفویه احداث شده و در محل پشت مطبخ قرار داشته است. باغی وسیع و زیبا و در آن عمارتی دو طبقه، به شکل کلاه فرنگی بوده است.

باغ داروغه

این باغ به مساحت پانزده هزار زرع بود ه است.

باغ چینی خانه

این باغ مقابل کاخ چهلسـتون قرار داشـته و در زمان صـفویه ساخته شده است ۲۸ هزار زرع و بـاغ دیوان بیگی به مسـاحت ۲۵

هزار زرع و باغ تفنگچی آغاسی به مساحت سی هزار زرع، در کنار یکدیگر قرار داشته و متعلّق به آقا کمال الدّین شریعتمدار اصفهانی بوده است.

باغ فرح آباد

این باغ بسیار مصفّا و بزرگ که در جنوب اصفهان قرار داشته، مورد توجّه و علاقه شاه سلطان حسین صفوی بوده که به دستور او در دامنه کوه صفه ساخته شده بود. طول آن یک فرسنگ و عرض آن نیم فرسنگ بوده و شاه سلطان حسین ماهها در آن به عیش و عشرت می پرداخته است. در این باغ، واقعه ننگین تاریخ ایران اتفاق افتاد و شاه سلطان حسین، باغ و مملکت را یکجا به محمود افغان تسلیم نمود.

باغ هزار جریب

این باغ که در انتهای چهارباغ بالا قرار داشته، از بناهای صفویه بوده که در آن عمارتی زیبا و آبشاری با صفا ساخته بودند. متأسفانه همه آنها به دست ظل السلطان پسر ناصرالدین شاه، همراه بسیاری از آثار دیگر اصفهان به ویرانی کشیده شد.

باغ کومه

از باغهای بیرون شهر اصفهان است که در بلوک لنجان واقع شده و متعلق به زمان صفوی است. این باغ شکارگاه شاه عباس بوده و در کنار آن نهر آب بزرگی وجود داشته که در حوالی آن پرندگان زیادی در پرواز بوده اند. در این باغ بزرگ دریاچه ای ساخته شده بود. و جزیره ای در وسط آن قرار داشته که به وسیله پل متحرّکی به آن جزیره می رفتند و چون پل را بر می داشتند رابطه باغ با جزیره قطع می شده است. در این باغ انواع گلها و درختان زینتی و عمارات زیبا وجود داشته و به نام باغ کام و یا باغ کومه «سگِ علی»-کلبِ علی لقبی که شاه عباس به خود داده بود – شهرت داشته است.

باغ حاجی

این باغ در چهار باغ پایین و جهت اقامت «همایون شاه» پادشاه هندوستان ساخته شده بود که به نام باغ همایون نامیده می شد. زمانی که آغا محمدخان از طرف کریم خان مأمور تعمیر آن گردید، به نام باغ حاجی شهرت یافت. این باغ متعلق به دوران صفوی است. امروز قسمتی از آن، جزو ورزشگاه معروف تختی است که به پاس بزرگداشت زنده یاد غلامرضا تختی، پهلوان نامی ایران و قهرمان کشتی جهان به این اسم نامیده می شود.

باغ خلف

این باغ در جنوب غربی میدان امام قرار داشته و دارای وسعت زیاد و عمارت سلطنتی بوده است.

باغ عدن

این باغ که کاخهای آن از بناهای مهمّ و زیبای اصفهان به شمار می آمده، مربوط به دوران سلجوقیان بوده و به دالان هشت بهشت هم شهرت داشته و به شش باغ کوچک مصّفا تقسیم می شده است ملکشاه سلجوقی این باغ را جهت حرمسرا انتخاب نموده بود و شش سوگلی شاه با ندیمه ها و خدمه آنها در این باغها زندگی می کردند.

باغ کاج

در جنوب شرقی پل خواجو قرار داشته و قصری زیبا مشرف به رودخانه زاینده رود در آن ساخته شده بود. این باغ در فتنه افغان محل سکونت و زندگی محمود غلجایی بود که از بیم اهالی پایتخت در آن مخفی شده بود. به همین مناسبت به باغ محمود نیز شهرت داشت.

باغ مستوفی

مقابل باغ کاج و در قسمت غرب خیابان فیض کنونی قرار داشت و دارای عمارت زیبایی بود. این باغ مشجّر و پرگل به باغ گلستان – در کنار تالار آیینه خانه و مشرف به زاینده رود – متّصل می شد.

باغ انارستان

در مشرق خیابان فیض کنونی قرار داشته که هم اکنون نیز کوچه ای به همین نام در این منطقه وجود دارد.

باغ نگارستان

این باغ زیبا و بزرگ دارای ساختمان و قصر زیبایی بود و دریاچه ای بزرگ وسط آن ساخته شده بود. باغ نگارستان در جانب غرب خیابان فیض قرار داشت و مانند بسیاری از قصرها و کاخهای دیگر در حمله افغان از سکنه، خالی و به ویرانی کشیده شد، ولی هنوز در اسناد تاریخی و در نزد سالمندان به همان نام باقی است.

باغ غدیر

این باغ در مشرق اصفهان قرار دارد و دارای فضایی وسیع و سالنهای متعددی است. این باغ مشجر دارای گل و چمن و حوض و فواره و تأسیسات ورزشی و سالن کتابخانه بوده و برای برگزاری نمایشگاههای هنری و صنعتی و جلسات سخنرانی از سالنهای آن استفاده می شود. این باغ در سالهای اخیر به شکل آبرومندی درآمده و محل گردش و تفریحات سالم ورزشی و مطالعه علاقمندان است. علاوه بر باغهای ذکر شده حدود یکصد و ده باغ مصفّای دیگر در گوشه و کنار اصفهان وجود داشته که با توسعه یافتن شهر و احداث خیابانها و ساختمانهای متعدّد اکثر آنها معدوم شده، فقط آثار و نام برخی از آنها باقی مانده است.

درختان کهن اصفهان

درخت چنار

این درخت عمری طولانی دارد و در اصفهان به خوبی عمل آمده و رشد می کند. عمر این درخت گاهی به چندین قرن می رسد. ارتفاع آن گاهی به بیش از ۲۰ متر می رسد و شاخه های انبوهی پیدا می کند. برگهای درخت چنار مانند کف دست پهن می باشد، سایه آن بسیار لذّت بخش است و هوای اطراف خود را لطیف می نماید. چوب آن در نجاری مصارف زیادی دارد. قطر تنه این درخت گاهی به بیش از دو متر می رسد و به مناسبت رشد سریع، در باغها نزدیک دیوارها، به صورت منظّم در فواصل زیاد کاشته می شود که هر چند سال یکبار آن را کف بُر نموده، به فروش می رسانند. ولی دیری نمی پاید که مجدداً رشد کرده و بلند می شود. در این قسمت چند نمونه از درختان چنار قدیمی اصفهان را که شهرت قابل توجهی دارند و قرنها دوام داشته اند، معرفی می کنیم:

چنار امام زاده اسماعیل

این چنار در شرق خیابان هاتف قرار داشته است که مربوط به زمان صفویه و در زمان شاه صفی کاشته شده ولی با کمال تأسف چندین سال قبل بریده شد.

چنار گلدون

این چنار مربوط به زمان صفویه است. مردم بومی و اهالی روستاهای نزدیک این چنار کهن، به این درخت اعتقاد قلبی داشته و جهت اجابت دعای خود به آن پارچه می بستند این چنار کهن و مقدس نیز بریده شده و در حال حاضر وجود ندارد.

چنار دستگرد

این چنار در دستگرد خیار، واقع در جنوب غربی اصفهان کاشته شده که مربوط به دوران صفویه و زمان شاه عباس است. درون تنه این درخت قطور که در طول قرون پوک شده، قهوه خانه ساخته بودند و مردم در ایوانی که در اطراف آن ساخته شده بود می نشستند و به نوشیدن چای و کشیدن قلیان می پرداختند.

چنار زهران

این چنار قطور و کهن که شاخه های انبوهی دارد در روستای زهران واقع در بلوک ماربین – از مناطق بسیار حاصلخیز غرب اصفهان – قرار دارد. برای حفاظت از آن اطراف این چنار را بسته اند و اتومبیلها از دو طرف آن تردّد می نمایند. اهالی این چنار را به نام خواجه خضر می نامند و معتقدند که «صاحب کرامت» است. هنوز این درخت کهن پابرجاست و مردم نسبت به آن احترام فراوان قائل هستند. این چنار هم مربوط به دوران صفویه است.

چنار باغ زرشگ

این چنار مشهور در جنوب سی و سه پل و ابتدای خیابان چهار باغ بالا بوده و تا چند سال پیش هم وجود داشت. این درخت مربوط به دوران صفویه بوده و به نام چنار شاه عباسی شهرت داشته است. در تنه این درخت چنار کارگران غذا و چای طبخ

می کرده اند.

چنار آپادانا

این چنـار کهن در خیابان آپادانا در مـدخل کوچه ای در ضـلع شـمالی خیابان قرار دارد. قطر تنه درخت و شـکافهای عمیق تنه آن حکایت از عمری طولانی و سوابقی ممتد دارد.

چنار دارالبطیخ

این چنار کهن مربوط به دوران صفویه و در محلّه بیدآباد – در منطقه شمال شهر – قرار داشته است این درخت تاریخی به نام چنار لُرها نیز شهرت داشته است.

چنار پاچنار

بعضـی از قصـبه های اصـفهان که در آن چنار شاه عباسـی وجود داشته به مناسبت عظمت آن درخت، قصبه به نام پاچنار تغییر نام یافته است. از جمله این قصبه ها سیچان را می توان نام برد که به علت وجود چند چنار قطور و کهن و شاخص از سیچان به پاچنار و یا پاچنار سـیچان تغییر نام پیدا کرده است. این قصبه قدیمی و معروف در مشرق محلّه جلفا، کنار خیابان حکیم نظامی قرار دارد و بخش زیادی از سبزیجات اصفهان در زمینهای زراعی و حاصلخیز این محل تولید می شود. علاوه بر چنارهای ذکر شده چنارهای متعدد دیگری در اطراف و اکناف اصـفهان وجود داشـته که از قدمت بسیار برخوردارند، از جمله در طول مسیر چهارباغ از دروازه دولت به سـمت جنوب تا دامنه کوه صفه چنارهای قطور و بزرگی بوده که متأسفانه تعداد زیادی از آنها در زمان حکومت ظل السلطان به طمع فروش چوب آن بریـده شـده و تعـداد دیگری نیز به مناسـبت احـداث خیابانها و بنای خانه های مسـکونی قطع گردیده اند. پس از درخت چنار، در بسـیاری از باغهای بزرگ، درخت نارون – که در لهجه اصـفهانی به درخت «وِسـک» هم شـهرت دارد – کاشـته می شود. این درخت ارتفـاع چنـدانی نـدارد ولی به علت وجود شـاخه هـای زیاد، دارای سـایه بسـیار مطلوبی است. شـاخه هـای درخت ماننـد چتری بزرگ است که احتیـاج به فضـای زیـادی دارد. این درخت معروف در اوایل بهار گلهای زرد رنگی

می دهـد که به آن پولک یا اشـرفی می گوینـد و با نسـیم ملایمی از درخت جـدا شـده، در اطراف پراکنده می شود. به همین مناسبت در معابر و منازل از این درخت کمتر استفاده می شود. از درختان دیگر اصفهان کبوده را می توان نام برد. این درخت کم قطر و بسـیار بلنـد را بیشتر جهت کاربرد چوب آن برای مصارف نجّاری در بیشه ها و باغها می کارنـد و گاهی چند هکتار زمین را به کاشـتن این درخت اختصاص می دهنـد. گاهی ارتفاع این نوع درخت به حـدود ۲۰ متر می رسـد. از درختان دیگر اصفهان می توان: زبان گنجشک، تبریزی، سمرقند، بید، صنوبر و کاج را نام برد.

محله ها

خیابانهای اصفهان

شهرهای بزرگ و قدیمی، از محله های کوچک و بزرگی پدید آمده اند که اکثر آنها نام های با مسـمّایی داشته اند. بعضی از این محله هـا وجه تسـمیه قابل توجهی دارنـد که از دیر زمان به همان نام در کتب تاریخی و قباله ها و اسـناد رسـمی قیـد شـده است. اهالی محله ها، گاه برای شـهرت محله خود به کارهای عمرانی و آبادانی می پرداخته و اکثراً در اموری که به همه مردم مربوط بوده رقـابت شدیـدی داشـته انـد. مثلاًـ در اجرای مراسم سوگواری و روضه خوانی بـا هم به رقـابت بر می خاسـته انـد. همچنین در دامـداری، زراعت، درختکاری و سایر فعّالیتهای عمرانی رقیب یکـدیگر بوده اند، به طوری که اغلب بین دو محلّه، سالها اختلافات شدیدی وجود داشته که به خونریزی نیز کشیده می شده است و حتی از وصلت با یکدیگر امتناع می کردند.

کثرت جمعیّت و تقسیمات کشوری و احداث میادین و خیابانها با نام های جدید، بسیاری از نام های قدیم را کهنه و برای نسل جدید ناآشنا ساخته است. اما گاهی به

علت تعصّب اهالی و ساکنین بعضی محله ها، در طول قرون و اعصار هیچ تغییری نتوانسته خللی در نام آن محلّه و آداب و رسوم آنها ایجاد نماید، و به همان نام باستانی خود باقی مانده اند. تعداد محلّات هر شهر نسبت به جمعیّت و وسعت و آبادی آن بیشتر می شده است.

محله های قدیم اصفهان

۱-لنبان، واقع در شمال غربی ۲-باغ کاران، واقع در جنوب شرقی که امروزه به نام خواجو شهرت دارد. ۳-چنبلان که به سنبلستان مشهور است. ۴-کرّان ۵-جویباره ۶-دردشت، که برخی از این محله ها به هم متصل بوده است. پس از وسعت یافتن اصفهان، بر تعداد محله های آن افزوده شده تا آنجا که حدود چهل محلّه کوچک و بزرگ، شهر اصفهان را تشکیل می داد. نام بعضی از محله های قدیم اصفهان عبارت بوده اند از:-محلّه دولت -باغ جنت -عباس آباد -لنبان -چهارسو شیرازیها - شمس آباد -چرخاب-حسن آباد-خواجو – تل واسکان (تل واژگون)-ظلّه -پاقلعه -قصر منشی (قبرستان موشی)-کرّان - احمدآباد -یزدآباد -گلبهار -جویباره -حسین آباد طوقچی -دردشت -شاه شاهان (شهشهان) -آسنجان -فلفل چی -چمبلان -جماله کله -نیماورد -مسجد حکیم –دروازه نو -بیدآباد -شیش -درکوشک -محله نو -مستهلک -مورنان -خاوجان - باغات -شیخ یوسف -پاقلعه -احمدآباد -میدان قدیم -لِتور -گود مقصود بیک -چنار سوخته -حیدرخانه -باغ همایون -قبله دعا -سینه پایینی -طوقچی -گل بار -پایین دروازه -باقالا فروشان -تخت گنبد -پشت مطبخ -جلفا -سیچان -مارنان -حسین آباد -قینان -خلجا و بعضی محلات کوچک وبزرگ دیگر. بعضی از این محله های بزرگ خود شامل چند محلّه کوچکتر هستند. مانند محلّه جویباره که مشتمل است بر میدان میر، دار البطیخ، سید احمدیان، درب دریچه، سلطان سنجر، باشاخ و یازده پیچ (امروزه کوچه یازده پیچ در چهارباغ پایین و نزدیک پشت

بارو قرار دارد.) بیشتر محله های فوق هنوز پابرجا و به همان نام اصلی شهرت داشته و نامیده می شوند.

اصفهان قدیم از دو محلّه کهن و معروف تشکیل یافته بود: یکی جویباره که آن را نعمت الهی یا «نعمتی» می خوانند، و دیگری محلّه دردشت که آن را «حیدری» می گفتند. اهالی محلّه جویباره شیعه مذهب بودند در حالیکه اهالی دردشت اهل تسنّن بودند به همین مناسبت در طول قرون متمادی، دو محلّه حیدری و نعمتی دشمن دیرینه یکدیگر و به خون هم تشنه بوده اند و در همه تواریخ و اسناد به اختلاف ها و برخوردهای خصمانه این دو گروه اشاره شده است. این اختلافات اثر نامطلوبی در روحیه اهالی اصفهان گذاشته بود، به طوری که خلاّق المعانی، کمال اسماعیل، شاعر اصفهانی درباره آنها چنین آرزو کرده است:

تا که دردشت هست و جویباره

نیست از کوشش و کشش چاره/

ای که خداوند هفت سیّاره

پادشاهی فرست خونخواره/

تا که دردشت را چو دشت

کند جوی خون آورد ز جویباره/

عدد خلق را بیفزاید

هر یکی را کند دو صد پاره/

عاقبت دعای شاعر مستجاب شد. قوم وحشی مغول به اصفهان تاختند و شافعیان به آنها کمک کرده دروازه های مستحکم اصفهان را به روی آنها گشودند، به امید آنکه طایفه حنفی را معدوم کنند. مغولهای وحشی نیز وقتی شهر را به تصرّف خود درآوردند هر دو طایفه را از دم تیغ های آبدار خود گذراندند و میان دو فرقه حنفی و شافعی فرقی نگذاشتند. پس از بنای مسجد جامع اصفهان در محلّه یهودیه، این پانزده محلّه در آن منطقه بوجود آمد: باطرقان، فرسان، جروان، پوان، خرجان، فلفلان، سنبلان، فراءآن، کماآن، لنبانِ اشکهان، خشینان، بروسکان، خابجان و جوزدان.

خیابانهای اصفهان

شهر اصفهان

نظر به قدمت و سوابق طولانی تاریخی و عظمت و وسعت آن، دارای خیابانهای متعددی است که نام قدیمی و با مسمای بعضی از این خیابانها در خلال اسناد تاریخی ضبط شده و به ثبت رسیده است، ولی در طول قرون و اعصار، بر اثر تغییر حکومتها بعضی از این نامها عوض شده و پویندگان تاریخی را دچار مشکل ساخته است. بیشتر این خیابانها از زیباترین و عریض ترین خیابانهای عصر خود بوده اند اما با افزایش جمعیّت و وسائط نقلیه امروزی هماهنگ نبوده و برای این وسایل کشش ندارند. خاصه اینکه بعضی خیابانها به خاطر موقعیت مکانی و اهمیت تاریخی قابل تعریض نبوده اند. بعضی نیز با گذشت قرنها هنوز آثار عظمت آنها آشکار است، با این تفاوت که قبلاً مال رو و درشکه رو بوده و امروز اتوبوس رو شده اند. بسیاری از خیابانها به نحو مطلوبی تعریض شده و خیابانهای عریض و طویل جدیدی در آنها پدید آمده که بتوانند بار سنگین آمد و رفت یک شهر پر جمعیّت و صنعتی را تحمل نمایند اما با وجود همه اینها باز کمبودهایی مشاهده می شود. خوشبختانه بیشتر آنها به نام های شخصیتهای بزرگ و مشهور مذهبی، شهدای انقلاب اسلامی ودفاع مقدس و شاعران معروف اصفهان و ایران و... مزیّن شده اند.

اصفهان پایتخت ایران

اصفهان بنا بر ملاحظات سیاسی، موقعیت جغرافیایی، اوضاع طبیعی و وسعت خاک آن، از هزاران سال پیش تاکنون چندین بار به پایتختی کشور انتخاب شده است و در چند نوبت دیگر هم مقدمات این کار فراهم گردیده، اما مشکلاتی مانع شده است. مهمترین دورانی که اصفهان رسماً پایتخت ایران بوده است: الف – در عهد اشکانیان: اصفهان پایتخت ایران بوده

و یکی از «ساتراپهای» مهمّ آن زمان محسوب می شده است.

ب –در عهـد ساسانیـان:اصـفهان از شـهرهای مهم کشور بوده و حتی خـانواده هـایی از هفت خانواده بزرگ ایرانی که در آن زمان مقامات عالی کشوری و لشگری را داشـتند، اصـفهانی بوده اند و اصفهان به منزله پایتخت بوده است. ج – دوره دیالمه: زمانی که حسن رکن الدوله دیلمی، سپاه وشـمگیر را منهدم ساخت، اصـفهان را به تصرّف خود درآورد. از آن زمان اصفهان قلمرو آل بویه گردید و رکن الدوله در بسط و توسـعه آن کوشـید و روزی که قمر در برج قوس بود دسـتور داد تا کار ساختن بـارویی را به دور شـهر آغـاز کننـد، محیط این بارو ۲۱ هزار گـام بوده و تـا چنـدین سـال قبـل، آثـار آن در دروازه طوقچی و جویبـاره و پایین دروازه وجود داشـته است. در سال ۳۶۵ هجری، رکن الـدوله – که سـنش به هفتاد سال رسـیده بود – مریض شد. در این زمان ضـیافت بزرگی در اصـفهان ترتیب داد. خسرو، عضدوالدوله را به ولیعهدی خود برگزید. همدان و قزوین را بـه فخرالـدوله واگـذاشت و اصـفهان را به مؤیدالـدوله داد و در سـال ۳۶۶ بـدرود حیـات گفت. اسـماعیل بن عبّـاد معروف به صـاحب بن عبّـاد در زمان وزارت مؤیدالـدوله و فخرالـدوله، در آبادی و عظمت و پیشـرفت فرهنگ این شـهر کوشـش فراوان نمود. صاحب بن عبّاد علاوه بر وزارت، مردی فاضل و دانشمند و اهل ادب و بحث و شعر بوده و از منشیان و بلغای زبان عرب محسوب می شـده است. همچنین کریم و بخشـنده بوده، کتابخـانه او از نظر تعـداد کتاب نظیر نـداشت با اینهمه به کتاب اغانی ابوالفرج اصفهانی

عشق می ورزیده است. صاحب بن عبّاد درماه صفر سال ۳۸۵ هجری در ری درگذشت و گروه کثیری از دیالمه و ترکها در حالی که شیون می کردند و گریبان می دریدند و فخرالدوله دیلمی نیز جلو آنان حرکت می کرد، جنازه اش را به اصفهان آورده و در دهلیز خانه اش در طوقچی به خاك سپردند. اکنون آرامگاه او زیارتگاه عالمان اصفهان است. از آثار مهم دیالمه در اصفهان قلعه مهم تبرك، مسجد جامع جورجیر و صفه صاحب بن عبّاد را می توان نام برد. — دوره سلاجقه: در سال ۴۳۸ هجری طغرل مؤسس دولت سلجوقی به عزم تسخیر اصفهان شهر را در محاصره گرفت، اما قادر به گشودن آن نشد. او بار دیگر در محرم سال ۴۴۲ هجری، اصفهان را در محاصره گرفت و یکسال شهر را محصور کرد و مردم را در زحمت زیاد انداخت، تا در محرّم سال ۴۴۳، به تسخیر اصفهان نایل آمد و دولت دیالمه را برانداخت. با اینکه اهالی اصفهان با او صفایی نداشتند و بارها آثار خلاف و طغیان از آنها مشاهده کرده بود، به قدری به اصفهان علاقه داشت که مدت ۱۲ سال این شهر را اقامتگاه خود قرار داد و حدود پانصد هزار دینار خرج عمارتها و مستحدثات حوالی و حدود شهر، بقاع خیر، خانه ها و خانقاهها نموده است. طغرل پس از ۲۶ سال سلطنت در سال ۴۵۵ هجری در سن ۷۰ سالگی در ری وفات یافت. اصفهان در دوره سلطنت آلب ارسلان و وزارت خواجه نظام الملك مورد توجه آن پادشاه و وزیر دانشمند و سیاستمدار او بود. و چون به موقعیّت این شهر و دیانت مردم آن اتکاء داشت، این شهر

را برای اقامت ولیعهد خود انتخاب کرد. ملکشاه یکی از بزرگترین سلاطین سلجوقی است که در عهد او دولت سلجوقی به منتهای وسعت و عظمت خود رسید و اصفهان به همت او و خواجه نظام الملک، از مهمترین و آبادترین بلاد جهان گردید. از کارهای مهم ملکشاه در اصفهان، اقدام به اصلاح تقویم و بستن زیج، به سال ۴۶۷ هجری است که حکیم عمر خیّام، شاعر و ریاضیدان معروف و بزرگ نیز در آن شرکت داشته و این همان تقویم معروف جلالی است. ملکشاه که در ایام ولیعهدی در اصفهان به سر می برد و در آنجا اقامت داشت، بعد از قتل پدر خود، آلب ارسلان رسماً اصفهان را به پایتختی برگزید. عمارات بسیاری به دستور او در گوشه و کنار این شهر ساخته شد و باغها و اماکن زیبایی احداث گردید، از جمله، باغ کاران، باغ فلاسان، باغ احمد سیاه، باغ بکر، قلعه شهر و دز کوه، که خزانه سلطنتی بود. همچنین گنبد نظام الملک و گنبد تاج الملک و مدرسه خواجه نظام الملک از آثار ارزشمند دوران ملکشاه سلجوقی است. مسجد جامع اصفهان که از شاهکارهای معماری تاریخی جهان به شمار می آید از آثار مهم این دوره است. در این زمان ثروت ممالک سلجوقی به اصفهان سرازیر شد، به طوری که وقتی ملکشاه خواست از ثروت مردم مطلّع شود و خواجه نظام الملک از مردم جهت رفع حوایج مملکت مبلغی گزاف مطالبه نمود؛ پیرزنی به دربار نامه نوشت و پرداخت آن وجه را به تنهایی تقبل کرد. گویند ثروت مردم در این زمان به قدری بود که صبحگاهان با آفتابه طلا درب منازل خود را آب پاشی می کردند. پس از

فوت ملکشاه و قتل خواجه نظام الملك، هجوم اسماعیلیه به اصفهان، قتل و غارت فزونی یافت و اصفهان یکی از عرصه های مبارزات اسماعیلیان گشت. بنابراین مهمترین واقعه زمان سلجوقیان، قیام خونین اسماعیلیه است. در این زمان فداییان حسن صبّاح همه را به وحشت انداخته بودند و زمانی که ابوالعلا، فرمانده سواره نظام. به دستور ملکشاه، مأمور قلع و قمع اسماعیلیان گردید، شبانه در منزل خود، به ضرب خنجر مرد گردآلودی که خود را بنده خدا معرفی کرده بود از پا درآمد. اگرچه قاتل به دست داروغه گرفتار شد اما رعب و هراس در دل ساکنین پدید آمد. این ابوالعلا مرد رشیدی بود و در محلّه زرگران اصفهان ساکن بود. باغ عدن نیز یکی از اثار زیبای سلجوقیان است که در دالان بهشت اصفهان قرار داشته، و شش عمارت زیبا جهت سوگلی های حرم شاهی در آن ساخته شده بود. ه – دوره صفویه: اصفهان در ادوار مختلف، پایتخت ایران و مورد علاقه سلاطینی بوده که در آن حکومت می کردند. ولی اصفهان در هیچ یك از این ادوار، همانند دوره صفویه و سلطنت شاه عباس اوّل و دوم، اهمیت و شهرت نداشته است. در این دوران اصفهان از هر جهت به کمال ترقی و شهرت رسیده بوده و ملل دنیا را به سوی خود کشانیده و هزاران باستان شناس و مستشرق و تاریخ دان و هنرمند و دانشمند، از سراسر جهان عاشقانه وارد اصفهان شدند. و بیشتر آنها پس از توقف طولانی، مشاهدات اعجاب انگیز خویش را در کتابهای ارزشمندی، به رشته تحریر درآورده و در دنیا انتشار داده اند که هر کدام از آنها سند غیرقابل انکاری از قدمت و

عظمت فرهنگ ایران زمین است. در سال ۱۰۰۰ هجری، شاه عباس اول پایتخت کشور را از قزوین به اصفهان منتقل کرد که از نظر سوق الجیشی موقعیّت بسیار ممتازی داشت. پس از آن، دیری نپایید که این شهر از نظر ثروت و شهرسازی و قصرهای عالی و بناهای تاریخی مثل مساجد و مدارس بزرگ و مجلّل و بازارهای زیبا و وسیع و پلهای مستحکم و فنی و بی نظیر، یکی از زیباترین شهرها و پایتخت های جهان گردید. والتر مینچ آلمانی می نویسد: «شاه عباس به سال ۱۵۹۸ میلادی پایتخت را به اصفهان منتقل نمود. این حسن انتخاب مبنی بر اندیشه ای درست بود. زیرا اصفهان نه فقط در قلب ایران قرار دارد، بلکه دارای کلیه شرایطی است که برای یک پایتخت بزرگ لازم است.» مادام دیولافوا می نویسد: «دیری نپایید که اصفهان ۰۰۰ / ۶۰۰ نفر جمعیّت پیدا کرد. یعنی معادل جمعیّت پاریس در زمان لویی چهاردهم.» پیترو دلاواله سیّاح ایتالیایی، اصفهان آن زمان را از کلّیه نقاط مشرق زمین حتی از قسطنطنیه زیباتر و مهم تر دانسته است. اصفهان در زمان شاه عباس اول پایتخت شد و تا زمان سلطنت نکبت بار شاه سلطان حسین، مدّت یکصد و پنجاه سال پایتخت دولت صفویه بود. اهم کارنامه سلسله صفوی در اصفهان از این قرار است: ۱-ایجاد روابط خارجی با بسیاری از ملل جهان و ورود مستشرقین و مورخین و باستان شناسان و مبلّغین مذهبیِ خارجی به اصفهان. ۲-وسعت تجارت و داد و ستدهای خارجی.

۳-احداث راهها، کاروانسراها، بناهای تاریخی، کاخهای سلطنتی، گردشگاهها، میادین و مساجد و مدارس و پلهای بی نظیر.
۴-تشکیل حوزه های علمیه، مراکز هنری و نشر و ترویج مذهب تشیّع و کتابهای شیعه.

۵-کوچاندن ارمنیان و گرجیان از ارمنستان و گرجستان به اصفهان و سکنی دادن آنها در جلفا و فریدونشهر. ۶-تأسیس حرمسرا، شرابخانه، قهوه خنه، کوکنارخانه و غیره. ۷-پرورش شکنجه گران، میر غضب ها، آدم خوارها و آدم سوزها. و بسیاری از امور چشمگیر و ضد و نقیض دیگر که هر کدام در نوع خود قابل توجّه و بی نظیر بوده است. در سالهای اخیر بسیاری از آثار ارزنده معماری صفویه مرمت شده و پس از قرنها همچنان زیبایی خود را حفظ کرده است. تعدادی از بناها و آثار تاریخی و قصرهای سلطنتی صفویه را، سلاطین و حکام قاجار، بخصوص ظل السلطان، به طمع فروش مصالح آن خراب کرده و حتّی درختهای چنار را به همین منظور بریدند. ح — دوره های متأخر و معاصر: در زمان آخرین پادشاه قاجار، احمدشاه، مدتی اصفهان نامزد پایتختی ایران بود و احمدشاه به جد قصد داشت پایتخت را به اصفهان منتقل کند اما پاره ای تحولات سیاسی و مخالفت برخی درباریان، این کار عملی نشد. همچنین در سالهای اخیر، زمزمه هایی بالا گرفت که به منظور تمرکز زدایی از تهران، پایتخت را به جای دیگری انتقال دهند که اصفهان، یکی از شهرهای پیشنهادی و نامزد پایتختی بود. ولی این طرح نیز سرانجام منتفی شد و زمزمه ها خوابید. با اینهمه، اصفهان بنابر مصوبه رسمی هیأت وزیران به عنوان پایتخت هنری ایران شناخته و اعلام شده است.

آسیاب ها

مقدمه

آسیاب که نام دیگر آن طاحونه می باشد، در نقاط مختلف جهان به صورتهای متفاوتی وجود دارد و برای آرد کردن گندم و غلات دیگر جهت نان پختن و مصارف مختلف از آن استفاده می شود.

ریشه این کلمه «آسِ» می باشد که اگر با آب بچرخد

آن را آسیاب (آس + آب) می گویند و بدین قیاس چنانچه با باد بچرخد باید به آن «آسِ باد» گفته شود. نوع دستی آن در منازل، با قطع کوچکتر وجود دارد دو سنگ مسطح است که بر روی هم قرار می گیرند. دسته ای به سنگ رویین متّصل است که با دست چرخانده می شوند و نام این نوع آسیاب، دستاس (دست + آس) است که بدان «آردچی» و «آرچی» نیز می گویند. با اینهمه، جز در مورد اخیر، این وسیله با هر چه بچرخد، آن را آسیاب می گویند.

اسامی آسیاب های اصفهان

به شرح زیر می باشد:

۱-آسیاب چهار سنگ شیخ یوسف.

۲-آسیاب چهار سنگ تپه اشرف واقع در نزدیک پل شهرستان.

۳-آسیاب علیخانیان.

۴-آسیاب حسن حاج علیشاه واقع در خیابان مشتاق.

۵-آسیاب حسین زاده که کمی بالاتر از آسیاب حاج علیشاه قرار داشته است.

۶-آسیاب معروف حسین واقع در بالای خیابان مشتاق.

۷-آسیاب کلانتر که شهرت داشته و با دو سنگ کار می کرده است.

۸-آسیاب نازستان.

۹-آسیاب دروازه شیراز که تا چندین سال پیش وجود داشت.

۱۰-آسیابِ خان، که در اصفهان معروف بوده است.

۱۱-آسیابِ حاج رسولِ روغنی، این اسیاب در منطقه ناژوان قرار داشته و دارای چهار سنگ بوده است.

۱۲-آسیاب نعمت الله عظیمی (معروف به آسیاب ناژوان)که آن هم در ناحیه ناژوان قرار داشته و دارای دو سنگ بوده.

۱۳-آسیابِ خان که دارای سه سنگ بوده و در نزدیکی پارکِ پل وحید کنونی قرار داشته است.

۱۴-آسیاب باغ پلاسون که دنباله بیشه خلیفه گری ارامنه جلفا در حد فاصل بین خیابان نظر و پارک بوده است.

۱۵-آسیاب ارامنه جلفا واقع در نزدیکی شکرچیان جلفا

۱۶-آسیاب هزار جریب که متعلق به محمدآقا ضرابی بوده

و در دروازه شیراز، نزدیک کارخانه پپسی کولای کنونی قرار داشته است.

۱۷-آسیاب حاج مصطفی که در انتهای خیابان حکیم نظامی و ابتدای محلّه حسین آباد قرار داشته و متعلق به حاج مصطفی حسین آبادی بوده است.

۱۸-آسیاب محمود یخی که در دستگرد خیار بوده و آخرین مالک آن محمود یخی بوده است.

۱۹-آسیاب آقا که آنهم در حومه اصفهان و در فلاورجان قرار داشته و دارای دو سنگ بوده است.

۲۰-آسیاب علی آردی که در پیربکران قرار داشته و دارای دو سنگ بوده است.

۲۱-و آسیاب فهامی واقع در مارنان.

ساختمان آسیاب

آسیاب از دو قسمت مجزّا تشکیل شده:۱-قسمت خارجی:که شامل آبگیر و چرخ و پره های آسیاب است. این قسمت آسیاب در فضای آزاد و کنار نهر آب قرار دارد. بدین صورت که از نهر، شاخه ای جدا کرده آب را در یک کانال شیب دار جاری می سازند و محور و چرخهای آسیاب را طوری در مسیر جریان آب قرار می دهند که آب، بر چرخها مسلّط بوده و مانند آبشاری کم ارتفاع بر روی پره های چوبی آسیاب بریزد و آن را به چرخش درآورد. این پره ها نیز محور را به چرخش در می آورند.

محور هم به سنگ رویین آسیاب، متصل است که روی سنگ زیرین می چرخد. و دانه های گندم که به وسیله یک ناودان، میان دو سنگ مذکور می ریزند، بر اثر همین سایش و اصطکاک دو سنگ، خرد و نرم شده، به آرد تبدیل می شوند. شاعر به همین امر نظر دارد که می گوید:مرد باید که در کشاکش دهر سنگ زیرین آسیا باشد اطراف این کانال آبشار مانند و چرخهای چوبی آسیاب، فضای تماشایی و زیبایی پدید می آمد که صاحبان آسیاب

با کاشـتن درختان بیـد و چنار، گردشـگاه کوچک و خنکی جهت استراحت مردم تهیه می کردنـد و فوران آب بر اثر چرخش پره های آسـیاب به خنکی و زیبایی این امکان می افزود. ۲-ساختمان داخلی یا کارخانه آسیاب: در این محل چند اتاق ساخته شـده، یکی جهت استراحت آسـیابان که مسؤول آسـیاب است و دیگری جهت انبـار گنـدمهایی که بایـد آرد شود، اتـاق سوم جهت انبار کردن آرد و بالاخره مخزنی که از سـطح زمین بالاتر قرار گرفته و گنـدم ها را در آن می ریزند تا به وسـیله ناودانی که در پـایین ان مخزن قرار دارد، در سوراخی که روی سـنگ متحرّک و مـدوّر بزرگ بالا-یی ایجـاد شـده، بریزد و از آنجا بر روی سـنگ زیرین آسـیا ریخته شود که ثابت است و به همان اندازه سنگ بالایی است. گندمها میان این دو سنگ نرم شده و به صورت آرد در می آیند. در قسمت پایین تر از سطح کارخانه، مخزن دیگری به نام «کَته» ساخته شده که آردهای آماده، از لابلای دو سـنگ آسـیاب به وسـیله ناودان دوم درون آن مخزن ریخته و انبار می شوند. در قدیم هر کس وارد این کارخانه ها یا به قولی آسیابها می شد، آردهای معلق در فضا به سر و رویش می نشست و گردآلود می شد که به خصوص موهای سیاه او سپید می گشت و مَثَل معروف «ما این موها را در آسـیاب سـفید نکرده ایم» از آنجا ناشی شده است. همچنین مردم کیسه های گنـدم را برای آرد کردن به آسـیاب می بردنـد، که معمولاً- گنـدمهای مردم به خصوص گنـدمهای نامرغوب و مرغوب، با هم مخلوط می شد و گاهی آردهای خوب نصیب کسی می شد که گندم نامرغوب تحویل داده

بود و به عکس. در اینجا صاحبان گندم اعتراض می کردند و آسیابان همیشه جوابی آماده داشت و می گفت: «اشتباه شده است.» که مَثَل معروف «اشتباه را آسیابان می کند» نیز از همین جا پدید آمده است. ۱-آسیاب چهار سنگ شیخ یوسف ۲-آسیاب چهار سنگ تپه اشرف واقع در نزدیک پل شهرستان ۳-آسیاب علی خانیان ۴-آسیاب حسن حاج علیشاه واقع در خیابان مشتاق ۵-آسیاب حسین زاده که کمی بالاتر از آسیاب حاج علیشاه قرار داشته است. ۶-آسیاب معروف حسین واقع در بالای خیابان مشتاق ۷-آسیاب کلانتر که شهرت داشته و با دو سنگ کار می کرده است. ۸-آسیاب نازستان ۹-آسیاب دروازه شیراز که تا چندین سال پیش وجود داشت ۱۰-آسیابِ خان، که در اصفهان معروف بوده است. ۱۱-آسیابِ حاج رسولِ روغنی، این آسیاب در منطقه ناژوان قرار داشته و دارای چهار سنگ بوده است. ۱۲-آسیاب نعمت الله عظیمی (معروف به آسیاب ناژوان)که آن هم در ناحیه ناژوان قرار داشته و دارای دو سنگ بوده ۱۳-آسیابِ خان که دارای سه سنگ بوده و در نزدیکی پارکِ پل وحید کنونی قرار داشته است. ۱۴-آسیاب باغ پلاسون که دنباله بیشه خلیفه گری ارامنه جلفا در حد فاصل بین خیابان نظر و پارک بوده است. ۱۵-آسیاب ارامنه جلفا واقع در نزدیکی شکرچیان جلفا ۱۶-آسیاب هزار جریب که متعلق به محمدآقا ضرابی بوده و در دروازه شیراز، نزدیک کارخانه پپسی کولای کنونی قرار داشته است. ۱۷-آسیاب حاج مصطفی که در انتهای خیابان حکیم نظامی و ابتدای محلّه حسین آباد قرار داشته و متعلق به حاج مصطفی حسین آبادی بوده است. ۱۸-آسیاب محمود یخی که در دستگرد خیار بوده و آخرین مالک آن محمود یخی بوده است. ۱۹-آسیاب آقا که

آنهم در حومه اصـفهان و در فلاورجان قرار داشته و دارای دو سنگ بوده است. ۲۰-آسیاب علی آردی که در پیر بکران قرار داشـته و دارای دو سـنگ بوده است. ۲۱-و آسـیاب فهامی واقع در مارنان که ابتـدا آبی و در حال حاضـر ماشـینی شـده است. ضمناً در بسیاری از خیابانهای اصفهان کوچه هایی به نام کوچه آسیاب وجود دارد که هر کدام از آنها محل یک آسیاب بوده است و فقـط نـامی از آن مانـده است. اینهـا نمونه ای از آسـیابهای متعـدّد اصـفهان بوده که حتی یک باب از آنها باقی نمانـده است. همه آنها خراب شـده و به خیابان و خانه و پارک تبـدیل شـده اند و به جای آن از کارخانه های معظم برقی که کارآیی قابل توجّهی دارند استفاده می شود.

یخچال ها

تاریخچه

اصـفهان دارای آب و هوای چهـار فصل است. امّا از جهتی این شـهر در منطقه مرکزی ایران و نزدیک به کویر واقع شـده و در مواقع خاص، از گزند بادهای گرم کویری در امان نیست، بخصوص در فصل تابستان. به همین مناسبت در این مواقع وجود یخ اهمیّت بیشتری پیدا می کند. از آن گذشـته رستورانها، مهمانخانه ها، قهوه خانه ها و بستنی فروشیها در بیشتر فصول سال به یخ نیازمندند. یخ در اصفهان در طول سالهای متمادی به طریقه سنّتی تهیه می شده که اطلاع از طرز تهیه آن جالب توجه است.

طرز تهیه یخ به طریق سنّتی

ابتـدا زمین بزرگی به مساحت چنـد هکتار برای این کار در نظر می گرفتند. در زمین، ابگیرهایی به صورت کرتهای بزرگ ب طول ۵۰ و عرض ۲۰ متر و عمق بیش از نیم متر آماده آبگیری می کردند. در اواخر پاییز یا اوایل فصل زمستان هنگامی که هوا به سردی می گرایید، شب هنگام، در قدیم آب رودخانه یا مادی را در آبگیرها انبار می کردند، تا منجمد شود. کارگرانی هم دایم در چنـد نوبت بر روی یخهـا آب می پاشـیدند تا یـخ ها منسـجم تر و قطورتر گردد. در سراسـر طول سـمت جنوبی زمینها دیواری قطور به ارتفاع بیش از ده متر از گل رس یا ملات دیگر، بنا می کردند. آنگاه در قسـمت شـمال دیوار به فاصله دو سه متری، فضایی را به طول بیش از سی متر و عرض ۶ متر و عمق ۲ متر حفّاری کرده، گودالی عمیق می ساختند و مدخلی شیب دار یـا با پلّه، تا سطح زمین می ساختنـد و کف آن را با حصـیر یا پوشال می پوشانیدنـد. کارگران یـخ کش، با وسایلی که در اختیار داشتند یخهای منجمد شده کرتها

را می شکستند و قطعات سنگین و بزرگ را با وسایل مخصوص حمل کرده و در گودال ذکر شده چال می کردند. این کار آنقدر تکرار می شد تا یخِ کرتها به اتمام برسد. سپس در شبهای بعد که هوا سرد می شد باز عمل آبگیری تکرار می گردید و دوباره پس از منجمد شدن، یخها به مخزن حمل می شد تا گودال، پر از یخ شود. آنگاه با حصیر و پوشال سطح یخها را می پوشاندند تا اشعه آفتاب و گرمای هوا بر روی یخها اثر نکند و یخها آب نشود و چند ماهی در مخزن باقی بماند. از اواسط بهار صاحبان یخچالها، به فروش یخها می پرداختند. به همین مناسبت ابزار کار که عبارت از گاری یا الاغ یخ کش بوده، آماده می کردند و کارگران از مدخل شیب دار یا پله دار کنار گودال پایین رفته، انبوه پوشالها را کنار زده، یخها را به گاریها منتقل می نمودند و از محل یخچال به خیابانهای اطراف و کافه ها و بستنی فروشیها و رستورانها و مراکز دیگر حمل می نمودند و به فروش می رساندند. در این مواقع هر چقدر هوا گرمتر می شد صاحبان منازل و مغازه ها بیشتر برای خریدن یخ هجوم می آوردند. حتّی گاهی مستقیماً به محل یخچال مراجعه می کردند و یخ خود را از محل کارخانه تهیه می نمودند تا ارزانتر تمام شود. تعداد این یخچالها به درستی معلوم نیست زیرا هر محلّه نسبت به جمعیّت خود یکی دو یخچال داشت که یخ آنها را تأمین می کرد. بیشتر این یخچالها نیز یا به نام محلّه خود، یا به نام مالك و تهیه کننده یخ شهرت می یافتند. در کتاب «نصف جهان فی تعریف اصفهان» تألیف محمد مهدی بن محمدرضا الاصفهانی

تعداد یخچالهای اصفهان چهل باب ذکر شده و نوشته است که تعداد یخچالهای اصفهان بیش از این تعداد بوده است. البته تهیه یخ به طریقه سنّتی فوق جهت مصرف مستقیم، بهداشتی نبوده، زیرا ممکن بود هم آب ورودی به مخازن و یا کرتها آلوده باشد و هم زمین یخچال و پوشالها و حصیرها آلودگی داشته باشند. اما از نظر اقتصادی بسیار مقرون به صرفه بوده و اگر از این یخها به طریقه غیرمستقیم استفاده می گردید، مسئله آلودگی مرتفع می شد. پس از پیدایش یخ ماشینی یا به قولی، یخ مصنوعی، که در کارخانه های مخصوص تهیّه می گردد مشکل آلودگی آن از بین رفت.

صنایع دستی اصفهان

تاریخچه صنایع دستی در اصفهان

صنایع دستی اصفهان در طول قرن های متمادی به عنوان نماینده هنر اصیل قوم ایرانی در جهان معرفی شده است. از این رو اگر اصفهان را مهد صنایع دستی ایران بنامیم سخنی به گزاف نگفته ایم. چرا که ویژگی های فکری و روانی صنعتگر اصفهانی مانند ذوق، هنر، پشتکار و قناعت موجب شده است تا فرآورده های دست ساز اصفهان نه تنها در کشورمان خریداران فراوان داشته باشد بلکه مسافران و گردشگران و علاقمندان خارجی نیز طالب دست ساخته های اصفهان با ویژگی های خاص آن باشند. فرآورده های دست ساز اصفهان عبارتند از: خاتم -مینا -میناتور -نقاشی روی صدف -نمدمالی -خراطی -قالی بافی - گلیم بافی -زری و مخمل بافی -ملیله و نقره سازی -چشمه دوزی -قلمکار -قلمزنی روی مس و برنج -ورشو سازی -کاشی سازی و...

خاتم

یکی از گونه های زیبا و هنرمندانه صنایع دستی در اصفهان خاتم سازی است. این هنر بی بدیل وکم نظیر در واقع هنر آرایش سطح اشیاء چوبی به صورتی شبیه به موزائیک با مثلث های کوچك است. این مثلث ها هرچه ظریف تر و طرح ها و اشکال هرچه منظم تر باشند، خاتم مرغوب تر خواهد بود. یکی دیگر از دلایل مرغوبیت و ارزشمند بودن خاتم بالا بودن کیفیت مواد اولیه است. موادی که خاتم سازان برای تهیه محصولات خود از آنها استفاده می کنند بسیار متنوع هستند.

این مواد عبارتند از: چوب های گوناگون مانند چوب فوفل، آبنوس، نارنج و عناب، استخوانهای مختلف مانند استخوان شتر، گاو، اسب و همچنین عاج، صدف و مفتول ها ی مسی و برنجی و در برخی موارد طلا و نقره

برای ساختن خاتم، مواد اولیه را به صورت منشورهائی به ابعاد حدود ۱ تا ۲ میلیمتر رنگ آمیزی کرده و با پهلوی هم چیدن آنها طرح های مختلف خاتم را بوجود می آورند.

علاوه براصفهان خاتم سازان شیراز نیز در این هنر شهره هستند و خاتم هائی که به وسیله هنرمندان اصفهان و شیراز تهیه می شود، خریداران بسیاری دارد. این فرآورده ها شامل ظروف متنوع و مختلف می باشند. در سال های اخیر هنرمندان خاتم ساز با تشکیل شرکت تعاونی خاتم سازان که زیر نظر سازمان صنایع دستی ایران فعالیت می کند انسجام بهتری یافته و تولیدات مرغوبتری را به گردشگران مخصوصاً خارجیان عرضه می کنند.

مینا

از هنرهای دستی ایرانیان در ادوار گذشته و روزگاران دور تزئین و کنده کاری روی فلزات است. از جمله موارد فلز کاری می توان از ترصیع نام برد که به معنای نشاندن و جا دادن قطعات کوچک فلزهای مختلف روی سطح فلزی از جنس دیگر و ایجاد تناسب میان قطعات است. بررسی هائی که در مورد میناکاری به عمل آمده بیانگر این مطلب است که میناکاری نیز مانند بسیاری از هنرهای دیگر برای اولین بار در ایران بوجود آمده و سپس به سایر کشورها راه یافته است.

در زمان صفویه میناکاری نیز همچون سایر هنرها ترقّی بسیار کرد و شهر اصفهان به یکی از مراکز عمده این هنر تبدیل شد. هنوز نیز این شهر تنها مرکز این هنر محسوب می شود.

هنر میناکاری شامل فعل و انفعالات پیچیده ای است که به هم مربوط می شوند. در عصر صفویان از نقش های اسلیمی و گل استفاده بسیار

شد و رنگ قرمز در میناکاری مصرف بیشتری پیدا کرد.

ر قدیم رنگ هائی که در صنعت مینا سازی مورد استفاده قرار می گرفتند مانند رنگهای قلمکار گیاهی یا معدنی بودند اما در حال حاضر برای نقاشی ظروف و سایر اشیاء مینائی از رنگ های شیمیائی استفاده می شود. مینا کاران برای تهیه رنگ قرمز از طلا، رنگ سبز از مس و رنگ زرد از گل ماشی استفاده می کنند.

بیشتر اشیائی که هم اکنون مینا سازان به خریداران و علاقمندان این هنر عرضه می کنند عبارتند از: گوشواره، گردنبند، انگشتر، سینه ریز، جعبه های کوچک و بزرگ آرایش، قوطی سیگار، سرویس چایخوری و شربت خوری، جامهای میناکاری، بشقاب، گلدان، قابهای عکس، پیپ، گلاب پاش، جاروچهل چراغ، درها و پنجره هائی که برای مقابر ائمه در کربلا و نجف و سامره و مشهد و قم و سایر اماکن متبرکه ساخته شده اند.

در حال حاضر میناکاری کار هنرمندان اصفهانی طرفداران و خریداران بسیاری دارد و این رشته هنری از طرف سازمانهای ذیربط همچون سازمان صنایع دستی مورد حمایت قرار می گیرند.

گچبری

ایرانیان از دیرباز با عنصری به نام "گچ" آشنائی داشته اند. این نکته را کشف آثار گچی در هفت تپه خوزستان که مربوط به تمدن ایلامی است تائید می کند. به یقین اشکانیان و هخامنشیان نیز با این عنصر و تکنولوژی ساخت تزئینات گچی آشنا بوده اند. گچبری های کوه خواجه در جنوب شرقی ایران مربوط به تمدن اشکانی است. در عصر ساسانی تکنیک و روشهای خاص به همراه نقوش مختلف حیوانی، انسانی، گیاهی و هندسی مورد توجه قرار گرفت و با تلفیق

روشهای مختلف مناظر جالب توجهی به دست آمد که باعث شد تحولاتی در هنرهای دیگر آن عهد و آغاز اسلام بوجود آید. با گسترش اسلام در ایران طرحهای مختلف همچون "اسلیمی" و "ختائی" در تزئین مساجد و مدارس به کار گرفته شد و در گچبری های بدست آمده تا زمان مغول از بهترین طرحها و نقشه ها استفاده می شد. بطوری که تا پیش از رواج کاشیکاری، گچ تنها عامل زیبائی و تزئین بناها و فضاهای مذهبی شد محراب مسجد جامع اصفهان بیانگر رشد و شکوفائی این هنر می باشد. با روی کارآمدن صفویان از گچبری تنها در داخل منازل اعیان و اشراف وقت استفاده می شد و تا دوران قاجار نیز استفاده از گچ ادامه داشت. در دوران پهلوی به دلیل رواج گچبری های پیش ساخته این هنر در سراشیبی سقوط قرار گرفت بطوری که امروز استادان گچبر قدیمی تنها به مرمت آثار باقی مانده از قدیم مشغول هستند و کمتر استادکاری در پی خلق آثار بدیع و جالب است. امروز برخی از آثار گچبری در ایران از شهرتی عالمگیر برخوردار هستند. از دیگر هنرهائی که در گچبری مورد استفاده قرار می گیرند خطوط اسلامی و به خصوص خط نسخ می باشند. از محرابهای معروفی که با گچبری تزئین شده اند. محراب مسجد ملک کرمان (مربوط به سال ۴۷۷ هجری قمری)، محراب مسجد زواره (در نزدیکی اردستان با تاریخ ۵۳۰ هجری قمری)، محراب مسجد اولجایتو در مسجد جامع اصفهان (مربوط به سال ۷۱۰ هجری زمان حکومت سلطان محمد خدابنده، معروف به اولجایتو و محراب مسجد آقا نور (که در سال ۱۰۳۹ هجری قمری ساخته

شده است) می باشد. از اساتید معروف این هنر در حال حاضر استاد رضا اعظمی و استاد حسن ریاحی هستند. از آثار معروفی که استاد اعظمی ساخته است محراب گچبریهای هارونیه است.

از آثار استاد حسن ریاحی نیز می توان به گچبری هائی که در خانه های قدیمی به جا مانده از دوران صفویه و قاجار همچنین بازسازی گچبریهای خانه معروف امام جمعه و مرمت و قطاربندی ها و آینه کاریهای شهشهان اشاره کرد. در سالهای پس از پیروزی انقلاب سازمانهای ذیربط و مسئول همچون سازمان میراث فرهنگی و سایر نهادها با استفاده از استادکاران و شاگردان مستعد آنان به مرمت بسیاری از شاهکارهای گچبری بناهای قدیمی پرداخته و در راه احیاء این هنر اصیل ایرانی گامهای موثری برداشته اند.

گره چینی

از زمانهای گذشته تا به امروز چوب یکی از عناصر دائمی مورد استفاده در معماری ایران بوده است. موقعیت ویژه ای که چوب به عنوان یکی از مصالح ساختمانی دارد تنّوع انواع آن باعث شد تا از این عنصر استفاده های بسیاری بشود و از پوشش پشت بامها گرفته تا قاب های تزئینی پنجره ها و ساخت اشیاء فلزی، چوب مورد استفاده قرار گیرد. هنرمندان با ذوق و خلّاق ایرانی در جهت زیباتر شدن بناها و ساختمانها توانسته اند آثاری خلق کنند که هرکدام به عنوان هنری مجزا مورد توجه قرار گیرند. که منبّت، خاتم، معرّق، گره چینی و مشبک و... از آن جمله هستند. از سابقه " گره چینی و مشبّک" در ایران اطلاع دقیقی در دست نیست. برخی پژوهشگران احتمال داده اند استفاده از این هنر چه در حالت مشبّک و چه

در حالت آلت و لغت از دوران خلفاء عباسی شروع شده و در قرن ۶ تا ۸ هجری قمری در مصر و سوریه متداول شده است و از همان زمان به ایران رسیده است. از این سبک کار معمولاً در ساخت درهای اماکن مقدسه، مقابر، منابر، و از مشبّک در پنجره های منازل و کاخها، نرده ها استفاده می شده است. از دوران صفویّه به بعد تعبیه شیشه های رنگی در چوب های مشبّک رایج شده و اصطلاحاً به "ارسی" مشهور گردید. از استادان بی بدیل این هنر مرحوم استاد غلامرضا آقا ابراهیمیان است که آثار باارزشی از او در مقرنس کاری، قطاربندی، رسمی بندی، مشبّک و گره چینی در عتبات عالیات و بناهای تاریخی اصفهان موجود است. کلیه درها و پنجره های هتل عباسی نیز از آثار این هنرمند است. در حال حاضر سازمان میراث فرهنگی علاوه بر تأسیس کارگاههای مرمت گره چینی و مشبّک اقدام به برگزاری دوره های کوتاه آموزش این هنر برای علاقمندان کرده است. از دیگر استادان این هنر اصیل و قدیمی می توان به مرحوم استاد مهدی عشّاقی، استاد علی عباس عشّاقی، استاد مهدی اولیائی و استاد علی مظاهری اشاره کرد.

قلمدان سازی

پژوهشهای محققین برای اینکه به پدیده ای به نام قلمدان در ایران باستان پی ببرند. راه به جائی نبرده است. و از وجود این هنر در ادوار قبل از اسلام اطلاعی در دست نیست. با ظهور اسلام، استفاده از قلمدان برای کارهای تحریری معمول گشت و در مدرسه ها، مکتب خانه ها و مراجع دیوانی مورد استفاده قرار گرفت. در دوره سلجوقیان براثر حمایتی که از شعراء

و نویسندگان و دبیران به عمل آمد، هنر قلمدان سازی پیشرفت بسیار کرد. این پیشرفت و ترقّی تا عصر تیموریان ادامه داشت. بررسی های انجام شده بیانگر این مطلب است. در عصر صفویه که خوشنویسی به نهایت ترقی و تعالی رسید هنر قلمدان سازی نیز به اوج رسید و قلمدان های ساخته شده در این عصر از گرانبهاترین و نفیس ترین میراث های فرهنگی ایران به شمار می رفت. قلمدانهای برجای مانده از آن روزگار که برخی گوهرنشان و طلاکوب و مرصّع هستند و بر بعضی نیز آیات قرآنی نوشته شده است. زینت بخش موزه های ایران و سایر کشورهای جهان می باشند. در دوره قاجاریه و زندیه نیز هنر قلمدان سازی مثل روزگار صفویان در اوج بود و قلمدانهای ساخته شده در این دوره نمایانگر هنر هنرمندان اصفهانی هستند. از مشهورترین قلمدان سازان دوران صفویه و زندیه و قاجاریه می توان محمد زمان نگارگر، حسن خداداد، محمد خداداد، سمیرمی، محمدصادق امامی اصفهانی، کاظم بن نجفقلی، عبدالرحیم اصفهانی و آقا نجف قلمدان را نام برد.

اگر چه در حال حاضر قلمدان مانند گذشته مورد استفاده قرار نمی گیرد اما علاقمندان به هنرهای اسلامی ایرانی کماکان از این فراورده هنری استقبال کرده و خواهان و طالب آن هستند.

مسگری

مسگری یکی از صنایع دستی قدیم و زیبای ایران است. از شمش مسی برای تهیه ورق مسی بوسیله چکش کاری استفاده می کنند. برای ساخت ظرفهای کوچک از یک تکه مس استفاده و آنقدر آن را چکش کاری می کنند تا شکل مورد نظر به دست آید ظروف بزرگتر از دو یا چند ورق مسی ساخته می

شود. محصولات عمده مس گری عبارتند از سینی های مختلف، دیگ، تنگ، گلدان و ظروف دیگر.

منبت کاری

فرهنگ ها و کتب لغت معنای منبت را نقش برجسته و کنده کاری روی چوب تعریف می کنند. نقاشان و معماران نیز نقشی را که اندکی از زمینه خود بلندتر باشد منبّت می گویند. با توجه به شواهد تاریخی و پژوهش های محققین، سابقه منبّت کاری در ایران به قبل از دوران هخامنشیان می رسد. پس از آن در عصر هخامنشیان و ساسانیان نیز این هنر جایگاه مهمی داشته است. با ظهور اسلام و گسترش این دین در ایران هنرمندان منبّت کار همچون سایر هنروران سعی و کوشش خود را به تزئین و زیباسازی اماکن مقدس و مذهبی معطوف کردند. از این زمان نیز منبّت کاران از نقوش موجودات زنده در آثار خود استفاده کردند. با فرا رسیدن روزگار صفویه منبّت نیز مانند سایر هنرهای دستی روی به شکوفائی نهاد. اگر چه منبّت کاری در روزگار صفویه در اصفهان رونق گرفت اما در عصر قاجار پیشرفت بیشتری کرد زیرا در این دوره است که مبل و صندلی به خانه ها راه می یابد. به نوشته مولف کتاب "گنج پنهان" از دوران قاجار مبل هائی برجای مانده که به شیوه ایرانی کنده کاری شده اند و آنها را مبل سبک قاجار می نامند. در حال حاضر با ساخته شدن خانه های جدید و نفوذ تمدن غرب منبّت با چاقو انجام نمی شود بلکه ابزارهائی که مورد استفاده منبت کاران قرار می گیرد بیشتر خارجی هستند. با آنکه امروز منبّت اصفهان به صورت اصیل و اولیه ساخته نمی شود اما

هنرمنـدان اصـفهانی کماکان با طرحهای بسـیار زیبایشان آثار بسـیار جالبی بر روی چوب بوجود می آورنـد. از اساتید معروف این رشـته می توان اسـتاد عبـدالله باقری، اسـتاد یعقوب جابری، اسـتاد ابراهیم دالونـد و اسـتاد کمال مسائلی را نام برد. مهمترین اسـتادانی که برای اولین بار در اصفهان با متّبت جدید یا فرنگی اقدام به ساخت مبل های استیل و سایر اشیاء کردند: استاد احد صنیعی، موسی آقایان، اکبریان، قلمزن و... می باشند.

نقاشی

نقاشی باستانی

ایرانیان باستان که از فرهنگ و تمدنی پربار و غنی برخوردار بوده اند، دست آوردهای فرهنگی و هنری خود را در طول قرن و اعصار به صورت های مختلف در دامنه وسیع قلمرو خود که وسعتی چندین برابر ایران کنونی داشت، گسترانیده اند. از جمله آن هنرهای ارزنده، هنر گویا و ارزشـمند نقاشی است. نقاشی از دیر زمان بیانگر زبان و تمنیات بشر اولیه بوده است و بشر پس از صوت، جهت بیـان مقاصـد خود از نقاشـی اسـتفاده می کرده است. مثلاً ـ خط تصویری و هرگولیف که وسـیله ای برای بیان مقاصـد بوده اند که نشان دهنده اهمیت و ارزش والای هنر نقاشـی هسـتند. کاوشـهای علمی و باستانشناسـی در ایران نشان می دهـد که نقاشـی در این سـرزمین چه بر روی اشـیاء و ظروف و چه در بـدنه کوهـا و در زمانهـای بعـد بر دیوارهای عمارتها و اطاقهای سربسـته، از چه زمانی و با چه کیفیت مطلوبی معمول بوده و از ایران به کدام کشورها راه یافته است. علاوه بر نقوشـی که در زمان هخامنشـیان و قبل از آن بر روی ظروف و اشـیاء عتیقه و بر بـدنه کوهها بجا مانـده، کاوشـگران و باسـتان شـناسان مقدار زیادی اشیاء زینتی و قیمتی از

قعر خاک درآورده اند که همه آنها مانند نقوش اصیل تخت جمشید یا مراکز دیگر، حاکی از تمدن درخشان ایران زمین بوده و هر کدام از آن اشیاء، زینت بخش یکی از موزه های معروف جهان است. آنچه به صورت مدوّن و روی کاغذ و اشیاء دیگر به تصویر کشیده شده و در دنیای امروز موجود و در موزه ها حفظ شده آثار نقاشی بزرگ مرد هنرمند ایرانی، «مانی» و اوراق گرانبها و زیبای کتاب معروف «ارژنگ» است که از آن به عنوان تبلیغات نظری مذهبی استفاده می شده است. این کتاب در حال حاضر در خزائن غزنین موجود است. استاد ابوالقاسم فردوسی نیز در شاهنامه درباره آن فرموده:

بیامد یکی مرد گویا ز چین که چون او مصوّر نبیند زمین

مانی فرزند «فاتحک» از نجبای ایران و مادرش به روایتی از خاندان پادشاهان ساسانی بود. مانی در سال ۲۱۵ میلادی متولد شد و فرقه مذهبی مانویه را به وجود آورد. او نقاشی را از معجزات خود و وسیله نشر و دعوت قرار داده بود. مانی در سال ۲۷۵ میلادی به وسیله روحانیون زرتشتی محاکمه و محکوم و سپس زندانی گردید و در زندان درگذشت. بعضی روایات حاکی از آن است که سرش را بریدند و کاه در پوستش ریختند و به یکی از دروازه های جندی شاپور آویزانش کردند. در حفاریهای «تورفان» و «خوچو» آثاری از نقاشیهای مانویان به دست آمده است. یکی از آنها صورت مرد بزرگی را نشان می دهد که شبیه به خود مانی است. هاله ای از نور به شکل قرص خورشید پشت سر او است و به هیئت مغولی تصویر شده است. بنابر قول «کومون» نقاشی و مینیاتور را

مانویان از کشور ساسانیان به ترکستان منتقل نمودند. مورخین، کتاب نقاشی بزرگی را در استخر فارس مشاهده کرده اند که دارای تصاویری از شاهان ساسانی بوده و با نوعی از رنگهای طلایی و نقره ای و محلول گردِ مس بر روی برگهای بسیار نازک نقاشی شده است. دین مانی به نقاط مختلفی از جهان نفوذ کرد تا آنجایی که مؤسس مذهب کاتولیک و پدر کلیسای روم، مدت ۹ سال پیرو آیین مانی بود. به همین مناسبت هنر نقاشی و موسیقی، به همراه دین مانی به مغولستان و ترکستان و چین راه یافت و پس از مدتی با تغییراتی دوباره به ایران بازگشت. دو تن از باستان شناسان فرانسوی به نامهای «گدار» و «هاکن» طی کاوشهای خود در نواحی شرقی ایران، یک نقاشی روی دیوار کشف کردند که ۱۲ متر طول و ۴ متر عرض داشته و یک شاهزاده ساسانی را بر روی تخت، در میان درباریان خود نشان می داده است. «آمیانوس» مورخ قرن چهارم رومی می نویسد: «ما آثار نقاشی از جشنها و باده نوشیها و شکارگاه های ایرانی زیاد دیده ایم.» تصویر نور ایزدی به صورت هاله، که علامت مشخص پیامبران و امامان است، ابتکار ایرانیان باستان می باشد. یکی از نقاشیهای مینیاتور ایران، تصویر مرد مارگزیده ای است که پزشک نامدار، جالینوس به معالجه او پرداخته است. همچنین در «التفهیم» ابوریحان بیرونی، تصویری از آدم و حوا یا به قول ایرانیان قدیم، «مشی» و «مشیانه» وجود داشته که جنبه مذهبی دارد و تصویری نیز از حضرت رسول صلی الله علیه و آله در کنار ابوبکر پس از ترک مکه و مهاجرت به مدینه وجود دارد. یکی از خلفای اموی نیز کاخ

کوچکی در بیابان شام ساخت که سقف آن را با نقوش زیبا مزیّن ساخته بود و خلفای عباسی نیز کاخهای خود را در سامره با نقش و نگارهای رنگارنگ زینت می دادند.

نقاشی در اسلام

مجسمه سازی و پیکر تراشی و نقاشی چهره و صورت در اسلام مکروه و یا حرام بوده، به همین مناسبت هنر مجسمه سازی و پیکر تراشی که از مهمترین هنرهای ایران قبل از اسلام بود و آثار ارزنده و بی نظیر هنرمندان پیکر تراش را می توان در کاخهای تخت جمشید و نقش رستم و بدنه بسیاری از کوههای اطراف و اکناف ایران زمین مشاهده نمود و یادگارهای دوران هخامنشیان و ساسانیان است. – بعد از اسلام تقریباً از بین رفت. همچنین از نظر اسلام وجود نقاشی و چهره انسان در محل برگزاری نماز و مساجد حرام بوده است ولی برخی از فقها فتوی داده بودند که اگر مورد نقاشی مثله شده باشد، حرام نیست و جالب آنکه نقاشان نیز مخصوصاً چشم سوژه های خود را در نقاشی کور می کردند تا از نظر دینی قابل رؤیت باشد. بنابر نوشته سیاحت نامه شاردن به همین مناسبت میرزا رضی اصفهانی به نقاش باشی زمان خود دستور داده بود نقاشی هایی که برای منزل او می سازد چشم چپ نداشته باشند تا اگر آن نقاشی در خانه نصب شد نماز در آن مقدور باشد. اما به طور کلی نقاشی به خصوص نقاشی صور جاندار، در اسلام تحریم شده بود. زیرا آن عمل را یادآور و احیای بت پرستی و همچنین دخالت در کار خدا می دانستند. حکیم ناصر خسرو می نویسد: «در بازگشت از مکه در بادیه ای به «فلیج» رسیدم و در نهایت فقر و

مسکنت بودم و جز چند کتاب چیز دیگری نداشتم. خواستم کتابها را بفروشم، خریداری پیدا نشد. روزی در کمال ناامیدی با مقداری شنجرف و لاجورد که همراه داشتم، وصف الحال، بر دیوار مسجدی بیتی نوشتم و آن را با شاخ و برگ تذهیب کردم. اهل حصار جمع شدند و به تماشای آن آمدند و به من گفتند اگر محراب مسجد را نقاشی کنی صد من خرما به تو اجرت می دهیم و من آن محراب نقاشی کردم و صد من خرما دریافت نمودم و بسیاری از مشکلات مالی خود را رفع نمودم. این واقعه به سال ۴۴۲ هجری اتفاق افتاد.» مطلب فوق چنین می نماید که نقاشی در دیار عرب ناشناخته بوده و در زمان تسلط آنها بر دیگر ممالک نیز، وضع بهتر از آن نبوده. تا زمان غزنویان که نقاشان معروفی پیدا شدند، از جمله آنها «ابونصر» نقاش را می توان نام برد که نقاش چیره دستی بوده است. گویند زمانی که سلطان محمود خواست دانشمند ایرانی را به غزنین فرا خواند و آنها امتناع نمودند، به دستور سلطان محمود، ابونصر نقاش، چهره ابوعلی سینا را نقاشی نمود و سلطان محمود نقاشی را برای شناسایی و دستگیری ابوعلی سینا به سراسر مملکت فرستاد. در این دوره و قبل از آن نقاشان چینی نیز در ایران بوده اند. زیرا در کلیله و دمنه ای که رودکی به نظم کشیده، تصاویری از نقاشان چینی دیده می شود. در مجموعه هنری شادروان مهندس فروغی، یک جام مفرغی قدیمی وجود دارد که نقاشی آن را ابونصر نقاش در عهد سلطان محمود کشیده است. گویند سلطان محمود غزنوی در نزدیکی قصر خود منزلی زیبا برای استاد

حکیم ابوالقاسم فردوسی بنا نهاد که در اطاقهای آن به دستور استاد نقاشیهای اساطیری و صورت پادشاهان ایران و توران و آلات حرب پهلوانان و حیوانات درنده قوی نقاشی شده بود. ابوالفضل بیهی هم در تاریخ مسعودی راجع به قصری که امیر مسعود در جوانی در هرات ساخته و محل عیش و عشرت او بوده صحبت می کند و می گوید در آن اطاقها نقاشیهای «الفیه» و «شلفیه» کشیده شده بود. قصری نیز در «قراکلاه» آمل وجود داشته که بر دیوارهای آن تصویرهای متعدد و مختلفی بوده است. همه اینها حکایت از آن دارد که هنر نقاشی در قرن چهارم تا قرن ششم در ایران وجود داشته است. نقاشی در ایران و هندوستان و چین در پاره ای جزئیات با هم شباهت هایی داشته اند اما از نظر کلی، نقاشی ایرانی با نقاشی هندی که مکتب نقاشی مغولی است، تفاوتهای زیادی دارد. همچنین نقاشی ایرانی با نقاشی چینی متفاوت است. این تفاوتها گاهی به نحوه تفکر و جهان بینی و مواد مصرفی و کاربرد آن در ایران و چنین مربوط می شود. خط خوش بیش از نقاشی خوب ارزش داشته است و در ایران این دو هنر از هم متمایز هستند ولی در چین با هم عجین شده اند و از یک قلم مو برای هر دو هنر استفاده می شده است. رنگ آبی آسمانی و بسیاری از رنگهای تند دیگر که در طبیعت یافت می شوند اختصاص به نقاشان ایرانی داشته و نقاشان چینی و هندی چنین قدرت و جسارتی در انتخاب رنگهای تند نداشته اند. همچنین در نقاشی ایرانی، صحنه نقاشی شده با تصویر واقعی همیشه یک گام فاصله دارد. نقاشیهای مذهبی در

ایران وسعت آنچنانی نداشته زیرا نقاشی در دین اسلام پسندیده و مورد تأیید نبوده است. به همین مناسبت نقاشیهای مذهبی ایران فقط به تصاویری از معراج حضرت پیغمبر و غدیر خم و در این اواخر تصویر مولاـ علی علیه السلام و تصویر حَسَـنَین علیهما السلام خلاصه می شود و از تزئینات محراب و اطراف آن خبری نبوده است. برعکس نقاشیهای ایرانی بیشتر از اشعار شاعران مشهور و عرفان الهام گرفته و وسعت یافته است. از جمله خصوصیات بارز نقاشی در این دوره را می توان در شاهنامه «دموت» مشاهده کرد که در آن حرکت قوی، رنگ پر قدرت و ترکیب بندی موزون و پرتوان است. شکوه و عظمت نقاشی ایرانی با ظهور بهزاد و مکتب معروف او پدید می آید. بنابراین به شرح زندگی و مکتب او می پردازیم: بهزاد: نامش کمال الدین از مردم هرات و شاگرد پیر احمد تبریزی بوده و بین سالهای ۸۴۴ تا ۸۵۵ هجری متولد شده است. نخست، در اواخر دوره تیموری در خدمت امیر علی شیر نوایی بوده و سپس شاه اسماعیل صفوی او را از هرات به تبریز برد او تا اوایل سلطنت شاه طهماسب صفوی حیات داشته و شاه طهماسب از او نقاشی می آموخته است. بهزاد تا سال ۹۸۴ هجری حیات داشته است. او در نقاشی دارای مکتب خاص و معروفی است که در جهان شهرت دارد. در مکتب او عناصر آمیخته سنتی به طور کامل با هم ترکیب می شوند، طراحی استادانه و طرح بندی، هیجان انگیز است. از ویژگیهای این مکتب درخشش رنگهای مینایی است که در مکتب هرات خفیف است ولی در مکتب بهزاد به اوج می رسد. در زمان تیمور و پس از

آن در دوره شاهرخ و فرزندانش، بر اثر علاقه و تشویق آنان و اهمیتی که به هنر و هنرمند می دادند هنر نقاشی به اوج شکوفایی خود رسید. آثار ارزنده و ذی قیمتی در دوره بایسنغر پدید آمد که مهمترین آن، تصاویر شاهنامه است. دیگر از ویژگیهای بهزاد اینکه او اسلوب نقاشی را به طبیعت و زندگانی مردم زمان نزدیک ساخت و تصاویر اشخاص را چنان نقش کرد که گویی زنده و جاندار می نمایند. در این دوره دیگر چشم و ابرو به شیوه چینی ساخته نمی شد. از علل شکوفایی نقاشی در این دوره یکی علاقه سلاطین صفویه بود که بر اثر آن پایتخت ایران در شهرهای تبریز، قزوین و اصفهان مرکز هنر و هنرمندان کشور گردید و شاه اسماعیل، بهزاد را به ریاست کتابخانه سلطنتی منسوب نمود و در مکتب او شاگردان زیادی تربیت یافتند. از مهمترین آنها می توان «میرک اصفهانی» را نام برد. تابلو او به نام «مجنون» در میانِ وحوش، شهرت به سزایی دارد. شاه طهماسب صفوی نیز خود نقاش چیره دستی بود که از استادانی چون بهزاد و سلطان محمد نقاش تعلیم دیده بود. از ویژگیهای نقاشی صوفیه پوشش لباس، به خصوص پوشش سر با کلاههایی همانند عمامه بوده است. از آثار بسیار نفیس و معروف این دوره، خمسه نظامی است که بین سالهای ۹۴۶ تا ۹۵۰ هجری به خط نستعلیق بسیار خوش با قلم استاد محمود نیشابوری، برای شاه طهماسب صفوی نوشته شده و در آن، چهارده مجلس نقاشی نفیس وجود دارد. این نقاشیهای زیبا اثر بزرگترین نقاشان زمان مانند میرک اصفهانی، نقاش معروف زمان شاه طهماسب – و سلطان محمد، نقاش معروفی که

مدیریت هنرستان نقاشی تبریز را به عهده داشته و چند استاد معروف دیگر می باشد. این کتاب نفیس و بی نظیر مثل بسیاری از آثار هنری ایران از ارزشمندترین اشیاء موزه بریتانیا در انگلستان است. از آثار بزرگ دیگر در این دوره، «شاهنامه طهماسبی» است. این شاهنامه بنا به خواست و علاقه شاه طهماسب صفوی نوشته شده و حاوی بیش از دویست و پنجاه تابلو نقاشی نفیس است که می توان آن را نگارخانه ای متحرک نامید. این کتاب، مجموعه ای از مینیاتورهای استادان معروف و هنرمندان افتخاربرانگیز ایرانی است. طراحی و اسلوب اصلی این تابلوها را نقاشان نامدار آن زمان ترسیم نموده و بقیه کارهای آن را شاگردان مورد اطمینان به اتمام می رسانیدند و در پایان نیز، استاد بر کار آنها نظارت می کرد و اگر نقصی مشاهده می نمود مرتفع می ساخت. از جمله ویژگیهای نقاشی مینیاتور ایرانی در این تصاویر کاربرد رنگهای موزون، ترسیم پرندگان و حیوانات و درختان، آسمان طلایی رنگ، آبهای نقره ای فام، سَروهایی به رنگ سبز تیره، درختان با شکوفه های سپید، اسبهای ابلق در صحاری زردرنگ و گروههای مردم در لباسهای سرخ و قرمز و نیلی است که با هم، هماهنگی چشم نوازی دارند. شاه عباس ابتدا به نقاشی توجهی نداشت و معماری و شهرسازی را در اولویت کار خود قرار داده بود ولی پس از چندی که نبوغ و پنجه های سحرانگیز نقاشانی چون رضا عباسی و همکارانش را مشاهده نمود بر دستهای سحرآفرین آنها بوسه زد. از نقاشان مشهور این عهد صادق بیک افشار و مظفر علی هستند. مظفر علی بیشتر از رنگ طلایی استفاده می کرد. شاهکارهای او را در قصرهای سلطنتی اصفهان از جمله کاخ

عالی قاپو و کاخ چهلستون می توان مشاهده کرد. در عهد صفویه آمیزه ای از اسلوبهای اروپایی و ایرانی در نقاشیها مشاهده می شود زیرا در این دوره برای اولین بار نقاشان اروپایی به ایران اعزام شدند. مخصوصاً در زمان شاه عباس نقاش معروفی به نام یوحنّا از هلند به اصفهان آمد و در خدمت شاه عباس به کار گمارده شد، و نقاشان ایرانی را تحت تأثیر قرار داد چنانکه در تصاویر دو کاخ معروف شاه عباس در اصفهان یعنی عالی قاپو و چهلستون طرح و اسلوب اروپاییان دیده می شود که با نقاشی و مینیاتور ایرانی آمیخته است. پس از بهزاد و شاگردانش در اواخر دوران تیموری به ستاره درخشان ِ دیگری در آسمان هنر ایران بر می خوریم که سبک مهم و معروفی ارائه داده و شهرت بسزایی دارد. این هنرمند بزرگ رضا عباسی استاد معروف مینیاتور است. رضا عباسی: از نقاشان معروف مینیاتور زمان شاه عباس اوّل است که تا سال ۱۰۴۴ هجری در خدمت او به خلق آثار خود پرداخته است. آثار ارزنده و معروف او در اکثر موزه های جهان و کاخهای سلطنتی اصفهان زینت بخش است. رضا عباسی در مینیاتور صاحب سبک بوده و شاگردان زیادی تربیت کرده که معروفترین آنها «معین مصور» معروف می باشد. رضا عباسی گاه با آقا رضا کاشانی که او نیز از استادان معروف این عهد بوده اشتباه گرفته می شود. این دو استاد در ترکیب رنگها و استفاده از آنها، تفاوت فاحشی داشته اند. فن نقاشی اروپایی در قرن یازدهم و دوازدهم روی کارهای رضا عباسی تأثیر داشته است. در همین دوره شاه عباس، «محمد زمان»، نقاش معروف را به اروپا فرستاد تا هنر خود را

تکمیل نمایـد. اجتماع هنرمنـدان در عهـد صـفویه در اصـفهان باعث پیـدایش مکتب جدید و معروفی گردید که به نام سـبک اصفهانی شناخته می شود.

سبک اصفهانی

تا هنگامی که قزوین پایتخت سلاطین صـفوی بود بنا به مقتضای زمان و سلیقه خاص نقاشان تبریز که به قزوین کوچانده شده بودنـد، مینیاتور ایران در کیفیتی سیر می کرد که با مکتب تبریز متفاوت بود و شـیوه جدیدی پدید آمد که به نام شـیوه قزوین نام گـذاری شـد. بعـد از انتقال پایتخت به اصـفهان در زمان شاه عباس اول گروهی از نقاشان ساکن قزوین و نقاشان هنـدی به اصـفهان آمـده و با نقاشان اصـفهانی، سـبکی بوجود آوردند که دارای کیفیات خاص و سَوای مکتبهای تبریز و قزوین بود. در این مکتب جدیـد شـیوه رنـگ آمیزی و مجلس آرایی نسـبت به سـابق تغییرات چشـمگیری حاصل کرد، از جمله تک صورت سازی که قبلاً رواجی نداشت به نحو اسـتادانه ای معمول گشت و استادانی چون آقا رضا کاشانی و رضا عباسی در این فن پایه هنر خود را به درجـات عـالی رسانیدنـد و مهمـترین الگوی تـک چهره سـازی را برای نقاشـان بعـدی ارائه نمودنـد. در مجلس آرایی نیز اسـتادانی نظیر افضل الدین حسـینی و شـفیع عباسـی و معین مصوّر این مکتب را که به نام مکتب اصفهان نامیده شد، رونق و شـکوه خاصی دادند و به کمال رسانیدند. شاه عباس هم نظر به علاقه مفرطی که به نقاشی داشت، مشوّق هنرمندان شد تـا آنجـا که اصـفهان را «دار الصـنایع» و تجلی گـاه آثار درخشان نقش آفرینان قرار داد. از ویژگیهای مکتب اصـفهان لطافت، رنگ آمیزی، سادگی و بی پیرایگی در مجلس آرایی و پرهیز از تکلّف و ریزه کاریهای مکتب هرات بود. از ویژگیهای

دیگر مکتب اصفهان ارائه صحنه های دو نفره و چند نفره در فضاهای وسیع و یا محدود بوده که در کمال سادگی و زیبایی به تصویر کشیده شده است. مکتب اصفهان از مکاتب معروف و مترقی در مینیاتور ایران است. مجالسی که به این شیوه ساخته شده است زیبایی و دل انگیزی خاصی دارند که نتیجه ممارست و تجربه ممتد استادان پیشین است. تذهیب کاری در کتب و مرقعات و زیورنگاری در سقف و ستون و دیوار عمارتها با شیوه مستقل خود، در اوج پیشرفت و ترقی قرار گرفت. متأسفانه از زمان شاه عباس دوم به بعد این هنر رو به انحطاط نهاد و تا بندگی و درخشندگی خود را از دست داد و همینکه آخرین استادان این مکتب همچون محمد یوسف و محمد قاسم از گردونه خارج شدند، مکتب اصفهان نیز به افول گرایید. پس از سلسله صفویه که مشوّق هنرمند و علاقمند به هنر بودند، هنر مخصوصاً نقاشی رو به زوال رفت و هنرمندان بزرگی همچون محمد زمان و علیقلی بیک اصفهانی فراموش و منزوی شدند، مخصوصاً پس از تسلط افغانیان بر اصفهان و ایران، این زوال به اوج رسید. ولی در دوران افشاریه و زندیه این جسد رمقی حاصل کرد و هنرمندان جدیدی روی کار آمدند همچون آقا صادق و آقانجف و آقازمان که هر سه طلیعه دار مکتب قاجاریه بوده اند. در دوران قاجاریه نخستین کسی که به هنر نقاشی علاقه نشان داد فتحعلیشاه قاجار بود. به همین مناسبت در جامعه تشنه هنر ایران، مصوّران ماهر و چهره پردازان قوی پنجه ای پا به عرصه وجود گذاشتند و شیوه خاص قاجاریه را ابداع نمودند. معروفترین آنها از آقازمان

و آقاصادق و آقابابا شروع و به استاد کمال الملک ختم می شود. در این دوره بنا به علاقه و پشتیبانی بعضی از سلاطین، تابلوهای نقاشی و کتابهای نفیس و قلمدانهای ارزشمندی خلق شد که همه در نوع خود بی نظیر و ممتاز بودند. شغل نقاش باشی جزو مشاغل درباری محسوب گردید. وجود میرزا ابوالحسن غفّاری معروف به صنیع الملک که مؤسس اولین مدرسه نقاشی در ایران است و به رافائل ایران مشهور شده، به همراه فرزندانش و به خصوص برادرزاده هنرمندش استاد کمال الملک نقطه عطفی در هنر نقاشی این دوره ایران به حساب می آید. نقاشی در ایران انواع مختلفی داشته که مهمترین آنها عبارت اند از: مینیاتور، رنگ روغن، آبرنگ، سوخت و معرق، سیاه قلم و انواع شیوه های دیگر که هر کدام دارای مکتبهای خاصی است و شرح آن در این مقوله نمی گنجد. یکی از انواع نقاشیهای ایران، نقاشی «قهوه خانه» است که قهرمانان اسطوره ای و پیشوایان مذهبی و داستانهای حماسی و قهرمانان ملّی در تابلوهای بلند، به تصویر کشیده می شده است. از انواع معروف ترین نقاشیهای شناخته شده ایران، نقاشی «قلمدان» است که آثار قلمدان سازها و نقاشان اصفهانی در این رشته شهرت جهانی دارد.

قلمدان

یکی از انواع هنر نقاشی در اصفهان، هنر قلمدان سازی است. این هنر ظریف و ارزشمند شهرت بین المللی دارد و برخی از قلمدانهای ساخته و پرداخته هنرمندان اصفهانی زینت بخش بزرگترین موزه های جهان می باشد. قلمدانها دارای سوژه های ظریف و زیبای مختلفی است از جمله، نقاشی مینیاتور، گل و مرغ، گل و بته، چهره سازی، شکارگاه، مجالس بزم و رزم، پرندگان و حیوانات و اشعار زیبای فارسی به خط خوشنویسان؛ و گاهی هم سبکها و شیوه های اروپایی

بر روی بعضـی از قلمـدانها دیـده شـده است. اکثر قلمـدانهای نفیس، طلاانـدازی و تـذهیب شـده اند. محمد زمان: فرزند حاج یوسف از نقاشان معروف دوره صـفویه که به فرمان شاه عباس دوم برای فراگرفتن قواعـد نگارگری به ایتالیا فرسـتاده شـد و از استادان آن دیار تعلیم گرفت و تحت تأثیر کشیشان ایتالیایی در آنجا مسیحی شد. در بازگشت به ایران از بیم پادشاه صفوی به هندوسـتان رفت ولی پس از چنـدی به ایران بـازگشت و گویـا مسـلمان شـد زیرا آثـار خود را (یا صاحب الزمان) رقم می زد. سوژه هـای انتخـابی محمـد زمان بر روی قلمـدانهای خود بیشتر شامل قصه شـیخ صـنعان و دختر ترسا، تصویر عیسـی و مریم و بعضی از سوژه های هندی و تصاویر متعددی از سلاطین و شاهزادگان صفوی بود. محمدعلی مذهّب اصفهانی: فرزند ابوطالب از زرینه کـاران معروف عصـر محمـد شـاه قاجـار و از طنزنویسان و فکاهی سـرایان بنام که در شـعر، «بهار» تخلص می کرده و کتاب «یخچالیه» را برای محمد شاه به نگارش درآورده است. رجبعلی اصفهانی: رجبعلی از استادان معروف این رشته در زمان فتحعلیشاه قاجار است. دارای مشـرب عرفانی بوده و علاوه بر قلمدان آثاری هم در نقاشـی رنگ و روغن دارد و به جای امضا، عبارت «حُسنِ کلکِ رجبعلی، زعلی است» را زیر آثارش رقم می زده است. مهـدی امامی: مهـدی، جـد اعلای خانواده هنرمند امامیهای اصفهان است. این هنرمند در ساختن گل و بته استاد مسلّم بوده. علاوه بر آن در تذهیب و جلدسازی روغنی زرافشان تبحر داشـته است. ابوالحسن اصـفهانی: ابوالحسن از هنرمنـدان دوره فتحعلیشاه و محمدشاه قاجار بوده و در رشـته شبیه سازی و آبرنگ نیز استاد بوده است. ابوالحسن

بیشتر اوقات خود را به کار ساختن و نقاشی قاب آینه می پرداخته است. نجف علی اصفهانی: نجف علی از نام آورترین استادان اواسط قاجار، ملقّب به مانی زمان و معروف به «آقا نجف» بوده است او در آفریدن آثار جذاب از صحنه ها بزمی و رزمی و شکارگاه و چهره پردازی و تصویر پرندگان و درندگان بهترین سلیقه را به کار برده است. بیشتر آثار او روی قلمدانهای زیبا و ظریف است. او دارای شاگردان و فرزندان هنرمندی بوده است. وفات نجف علی را بین سالهای ۱۲۸۰ تا ۱۲۸۲ هجری دانسته اند. محمداسماعیل: محمداسماعیل از نوابغ نقاشی و برادر آقا نجف بوده. در صحنه پردازی و چهره سازی در دو مکتب ایرانی و فرنگی ورزیده و توانا بوده و آمیزشی بین این دو شیوه پدید آورده است. محمد اسماعیل پیشگام در ایجاد «سبک قاجاریه» است و سوژه های خود را از خلال دیوان اشعار عرفا و شعرا پیدا می کرده است. همچنین مجالس رهبانیت و آیین مسیح و داستانهای هفت گنبد و خسرو و شیرین نظامی گنجوی، از جمله آثار ارزنده و یادگارهای گرانقدر اوست. آقا کاظم: آقا کاظم یکی از فرزندان آقا نجف اصفهانی است. او علاوه بر پیروی از سبک پدر خود، سبک جدیدی پدید آورد. و در ساختن قلمدانهای کیانی و هفت گنبد و خسرو شیرین قدرت نمایی کرده است. همچنین از نقاشیهای معروف کاخ چهلستون تقلید کرده و موفق بوده است او در ساختن گل و بته و گل مرغ نیز سمت استادی دارد. احمد بن نجف علی: احمد از برجسته ترین نقاشان عصر ناصری قلمداد می شود که از برادران خود در این فن سبقت گرفته است. او در

ساختن گل و مرغ، منظره در کشتزار و پرداختن چهره های زیبای عاشق و معشوق هنر آفرین بوده و به قدری زیبا کار می کرده که به «احمد آقا خوشگل ساز» معروف شده است. او شیوه ایرانی سازی را به فرنگی ترجیح می داده است. احمد آقا علاوه بر نقاشی، در میناکاری که یکی از هنرهای پرارزش اصفهان و ایران است سمت استادی داشته است. جعفربن نجف علی: جعفر سومین پسر آقا نجف است. او استاد توانایی بوده که از سبک فرنگی پیروی می کرد و در ساختن گل و مرغ نیز دستی پرقدرت و قوی داشت. لطافت و ظرافت از ویژگیهای کار این استاد بوده است. حیدرعلی: او از استادان ممتاز و مبرّز قلمدان است. از مشخصات این استاد توانا، چهره سازی و کشیدن صورتهای ریز در کادرهای بیضی و دایره شکل است که با قلم زر دورگیری شده است. حیدرعلی چهره سازی را با گل مرغ در کنار هم و توأم می ساخته است. سید محمد امامی: سید محمد در چهره سازی و گل و بته از معاریف دوره ناصری بوده است. او کارگاه معتبری در تهران دایر کرد که استادان بزرگی مانند محمد اسماعیل نقاش باشی و هنرمندان ارزنده دیگری در آن کارگاه سرگرم هنرنمایی و نقاشی بودند. قلمدانهای سید محمد عموماً پرکار و از داستانهای حماسی شاهنامه و بزمی نظامی نشأت گرفته است. آقا محمدحسین امامی: محمدحسین، پدر میرزا آقا امامی هنرمند معروف مینیاتور ایران می باشد. آقامحمد بیشتر گل و بته می ساخته و به آقا محمد گل و بته ساز معروف شده بود. او آثارش را با «یا ابا عبدالله الحسین» رقم می زده است. از خانواده های امامی محمدباقر امامی و محمدحسین امامی

و آقا جواد امامی و محمد صادق امامی و همچنین هاشم الحسینی همه از استادان به نام بوده اند. از هنرمندان دیگر این خانواده نصرالله امامی، محمدرضا امامی، غلامرضا امامی، و محمدتقی امامی را می توان نام برد. نصرالله سمت نقاش باشی داشته است. محمد ابراهیم نعمت اللهی: محمد ابراهیم از استادان بزرگ و کم نظیر در فنون مختلف نقاشی و سرسلسله خانواده هنرمند نعمت اللهی در اصفهان می باشد. او در قلمدان سازی مهارت بسزایی داشت و صاحب مکتب مشخص و ممتازی بود. محمد ابراهیم در اواخر دوره ناصری به روسیه رفت و به تحصیل هنر نقاشی پرداخت و در مراجعت آثار ارزنده ای به سبک قفقاز از خود باقی گذاشت. در سبک محمد ابراهیم چراگاههای گاو و گوسفند و اسب با ویژگیهای مخصوص او به چشم می خورد. او در سایه روشن و قلم گیری و چهره پردازی دستی توانا و قدرتی تمام داشته است. عبدالحسین صنیع همایون: صنیع همایون از استادان بزرگ و گرانمایه نقاشی دوره قاجاریه بوده، او کارگاه نقاشی معظمی داشته. قلمدانهایی که از آن کارگاه بیرون می آمده اگر کار خودش بوده و امضاء شده باشد، در هنرنمایی و نفاست کم نظیر است. او در کشیدن چهره متعدد زنان زیبا بسیار توانا و متبحّر بوده است. در تابلوهای او زنانی زیبا دیده می شوند که پرنده ای در دست دارند یا سرگرم نوازش کردن پرنده ای مثل طوطی هستند. محمدباقر سمیرمی: محمدباقر از چهره های درخشان هنر ایران است. او یکی از پسران باغبان ظل السلطان است که بر اثر استعداد ذاتی، مورد توجه و تشویق شاهزاده قاجار قرار گرفت. سبک محمد باقر در قلمدان با آثار هیچ نقاش دیگری شباهت ندارد. سبک کار او

طوری است که علاقمندان و طرفداران بی شماری داشته است. چهره سازی در کارهای او بسیار زنده و جاندار است. قلمدانهای او بیشتر زرنشان، دلپذیر و روح پرور است. سمیرمی علاوه بر قلمدان چندین چهره رنگ و روغن از ناصرالدین شاه و مسعود میرزا و سران بختیاری ساخته که هر کدام در نوع خود بی نظیر است. محمد طاهر حکاک: یکی از هنرهای ارزنده و زیبای اصفهان هنر حکاکی بر روی فلزات و اشیاء دیگر است که معروفترین آن، حکاکی روی عقیق می باشد. محمد طاهر از هنرمندان نامی دوره قاجار در این رشته بوده و سمت استادی داشته است. او تا اوایل سلطنت ناصرالدین شاه قاجار زندگی می کرده و در سن ۹۰ سالگی در زادگاه خود، اصفهان بدرود حیات گفته است. اصفهان گنجینه گرانبهایی از هنر نمام نمای جهان به شمار می رود و در هر دوره و در هر رشته نام آورانی به جامعه تحویل داده که سرآمد همه هنرمندان بوده اند. در اینجا به شرح حال و زندگی و آثار یکی از استادان مینیاتور می پردازیم: استاد مصور الملکی: نام این هنرمندِ معاصر، محمدحسین مصور الملکی بود. او در سال ۱۲۶۹ شمسی در اصفهان متولد شد. خانواده او اهل هنر نقاشی بودند. ریشه این هنر موروثی در خانواده وی تا دوره صفویه دنبال می شود. استاد از قول پدرش تعریف می کند که گفته است: «در رگهای ما به جای خون، رنگ جریان دارد»، این پدر هنرمند که در نقاشی روی قلمدان متبحّر و متعصب بوده، گفته است: «اگر می خواهی نقاش بشوی باید به باطن اشیاء راه پیدا کنی. تا وقتی اسیر صورت هستی یک مقلدی، نقاش نیستی.» پدرش به او آموخته بود:

«نقاشـی نوعی موسـیقی است که از همـاهنگی رنگهـا ایجـاد می شود و فقـط چشم صـدای آن موسـیقی را می شـنود و تو اگر بخواهی نقاش باشـی بایـد این موسـیقی را بیاموزی.» محمدحسـین پانزده ساله بود که جنگ بین مشـروطه خواهان و طرفداران استبداد رخ داد و اصـفهان دچـار هرج و مرج و نـاامنی شـد. او در همین زمـان پـدر خـود را از دست داد و نـاگزیر مسؤولیت خانواده را برعهده گرفت و کار پدر را در ساختن قلمدان دنبال کرد تا مخارج زندگی خانواده را تأمین کند. سـپس به تذهیب و نقاشـی رنـگ و روغن پرداخت. در ابتـدای سـلطنت رضـاه شاه پهلوی به اتفاق یکی از یهودیان، از طریق روسـیه، لهسـتان و بلژیک، وارد پاریس شد و مدت شـش ماه در فرانسه اقامت نمود. در آنجا با پرفسور پوپ و همسـرش که در این زمان مشغول نگـارش کتـاب معروفش درباره هنر ایران بود آشـنا شـد. پرفسور پوپ از اسـتاد تقاضا نمود در تصویرسازی کتابش او را یاری دهد. استاد هم پذیرفت و هر روز ساعتها به این کار اشتغال داشت. بنابراین در بازگشت به ایران حس می کرد راه خود را یافته است. در نخستین نمایشـگاه جهـانی که در لنـدن برگزار شـده بود، تـابلویی از مصور الملکی به نمایش گذاشـته شـد. این تابلو مینیـاتور، مـورد توجه ملکه انگلسـتان قرار گرفت و پرفسور پوپ را مـأمور کرد تـا به اصـفهان بیایـد و آن را خریـداری نمایـد. مصور الملکی نیز تابلو را برای ملکه فرسـتاد و از طرف خانواده سلطنتی ملکه انگلستان به دریافت مدال ویژه مراسم تاجگذاری مفتخر گردید. مصور الملکی طراحی زبردست، نقاشی توانا و انسانی وارسته و شاعری

درویش مسلک بود. در هر نقاشی و مینیاتور به اوج کمال رسید. این استاد، خود از میان همه آثار ارزنده اش، به تابلو تخت جمشید عشق می ورزید. او برای ترسیم این تابلو نفیس و بی نظیر، سالها به تماشا و کاوش پرداخت و از دانستنی های دو باستانشناس و حفار معروف در تخت جمشید به نامهای «مستر ریچاردز» و «هرتسفلد» آلمانی استفاده نمود. استاد علاوه بر ساختمان معظم تخت جمشید، چهار هزار چهره در این تابلو به تصویر کشیده است. او خود معتقد است فرق میان کاخ تخت جمشید و تابلو او در این است که «آن ویران شده ولی این سالم است». همان زمان خواستند تابلو را به مبلغ ده میلیون تومان خریداری نمایند ولی استاد با وجود بی بضاعتی، از فروش آن امتناع نمود و به اولادان خویش نیز وصیّت نموده این اثر هنری را که دارای ارزش ملی است عزیز بدارند و به فروش نرسانند. او می گوید «جهت به تصویر کشیدن این تابلو به مرحله ای رسیدم که تمام ذهنم انباشته از تخت جمشید بود. حتی قدمهای سنگین سربازان جاویدان را روی سنگفرشها می شنیدم. ارابه ها را با چرخهای زمخت و کوچکشان که در حرکت بودند و طنین سم اسبها را که در هیاهوی ارابه ها محو می شد. می شنیدم، در چشم انداز آپادانا، باغهایی را که در متن کم رنگ و غبارآلود، به چشم می خورد، همه را حس می کردم.» مصور الملکی، مرحوم حاج میرزا آقا امامی را پیش کسوت و هنرمند واقعی دانسته و رستم شیرازی و فرشچیان را در رشته مینیاتور ستوده است. از تابلوهای معروف دیگر استاد، صحنه جنگ بین الملل دوم است که جنبه جهانی داشت و همراه

آن چهار تصویر از چهار ابرقدرت جهانِ آن روز یعنی روزولت، چرچیل، استالین و چیانک کای چک بر روی عاج ساخت و برای آنها فرستاد که غیر از استالین سه نفر دیگر با نامه از استاد تشکر و قدردانی نمودند. از آثار معروف و ارزنده دیگر استاد، تابلوهای نفیس زیر را می توان نام برد. تابلوی سعدی با مضمون «در حال که من این سخن بگفتم دامن گل بریخت و در دامنم آویخت»، تابلوی چوگان بازی در میدان نقش جهان، تابلوی شیخ صنعان و دختر ترسا، تابلوی بنای کاخ چهلستون و مجلس پذیرایی شاه عباس از ولی محمدخان فرمانروای ترکستان، تابلوی صلح حیوانات که از کارهای آخر استاد می باشد، و بسیاری تابلوهای دیگر. حاج مصور الملکی به شیوه های مختلف نقاشی آشنایی کامل داشت. علاوه بر مینیاتور و طراحی و قلم گیری و تشعیر و تذهیب، تابلوهای رنگ روغن و نقشه های بسیار زیبای فرش هم می ساخت. استاد هنگامی که مشغول تهیه و پختن «روغن کمان» بود دچار سوختگی شد و بر اثر آن به لرزش دست دچار گردید که تا آخر عمرش او را آزار می داد. بعد از مدتی استاد دچار سکته شد و دست راست او فلج گردید. ده سال بعد در تاریخ ۲۴ دیماه ۱۳۴۶ شمسی بدرود حیات گفت و در تخت فولاد دفن شد. استاد، طبع شعر هم داشت و این قطعه را بر وزن اشعار حماسی حکیم ابوالقاسم فردوسی جهت تابلو جنگ نادر و محمدشاه هندی سروده است:

چو کافور گون شد شبه موی من

ز غم تاخت پیری سپه سوی من/

سپاهی ز اندیشه کردم روان

سوی نادر و جنگ هندوستان/

چو پشت من از بار پیری شکست

قلم بر

گرفتم به پیری به دست/

بر این جنگ نادر به پرداختم

به پیری همه جنگ را ساختم/

به پیری سر من سر جنگ داشت

جوان بود و بر جنگ آهنگ داشت/

بسی رنج بردم بر این کار من

که نامم بماند بر این انجمن/

شود پاک چون نقشم از روزگار

همین نقش ماند ز من یادگار/

پس از من نظر هر که کردی بر این

کند بر روانم هزار آفرین/

هنرستان نقاشی در اصفهان

از مراکز مهم هنری ایران، هنرستان هنرهای زیبای اصفهان است. این هنرستان در سال ۱۳۱۵ به دستور رضاشاه، جهت احیاء هنر ایران زمین در اصفهان تأسیس گردید که در ابتدا دو شعبه فلزکاری و درودگری بیشتر نداشت و ریاست آن به عهده یک نفر آلمانی به نام «ویلهم مایر» بود. پس از چندی هنرستان وسعت یافت و به محل فعلی در کنار رودخانه زاینده رود منتقل شد و بسیاری از هنرهای اصیل از جمله مینیاتور، کاشیکاری، منبت کاری، بافندگی فرش را زنده کرد و از همه مهمتر هنر زری بافی که رو به نابودی می رفت در این هنرستان و با دستهای توانای هنرمندان اصفهانی زنده شد و رونق گرفت. زنده یاد استاد عیسی بهادری که خود از هنرمندان بنام کشور بود، در اعتلا و عظمت این هنرستان از هیچ کوششی دریغ نکرد. استاد عیسی بهادری ریاست هنرستان را به عهده گرفته بود و استاد ابوعطا که از استادان مشهور و صاحب ذوق اصفهان به شمار می آیند، علاوه بر تعلیم مینیاتور، در سمت معاونت هنرستان، همکاری صمیمانه داشت. استادانی که در این هنرستان به تعلیم نقاشی می پرداختند عبارت بودند از: استاد مصور الملکی، استاد جواد رستم شیرازی، استاد عباسعلی پورصفا. بعضی از هنرجویان این هنرستان نیز آقایان محمود فرشچیان،

امان الله طریقی، محمد تاجمیر ریاحی، مرحوم یسائی شاهجانیان، اکبر مصری پور، احمد رشتیان، مرتضی رزاقی، امیر هوشنگ جزی زاده و بسیاری از هنرجویان دیگر بودند که همه از استادان عصر حاضر می باشند. هفت هنرجوی رشته نقاشی که در ابتدای تأسیس هنرستان بدان وارد شدند آقایان رضا ابوعطا، جواد رستم شیرازی، جواد افتکاری، حسن شفاعی، غلامرضا مصفا و احمد اربابیان بودند که هر کدام در حد خود استادان بزرگی شده اند. علاوه بر هنرستان، کاروانسرای حاج علینقی در بازار اصفهان حجرات متعددی داشت که بسیاری از نقاشان حرفه ای اصفهان در آنجا فعالیت هنری داشته و آثار خود را به جهان هنر عرضه می داشتند. استاد جواد رستم شیرازی: یکی از هنرمندان وارسته و استادان بنام اصفهان و ایران، استاد جواد رستم شیرازی است. او در سال ۱۲۹۸ شمسی در محله نو چهار سوی اصفهان دیده به جهان گشود و از همان کودکی علاقه خود را به نقاشی نشان داد. به طوری که در سن پنج سالگی مناظری از صحنه های قمه زنی و زنجیرزنی و روضه خوانی را به تصویر کشید، و پدربزرگش قلمدانی با کلیه مخلفات آن به او جایزه داد و به فرزندش که پدر استاد باشد استعداد او را خاطرنشان ساخت. ولی پدر به علت اشتغال به کار اتومبیل به سفارش پدر توجه زیادی ننمود. استاد دوره ابتدایی را در دبستان عِلّیه، طی کرد. در سال چهارم، صورت شاعر بزرگ ملی، استاد ابوالقاسم فردوسی را به تصویر کشید که مورد توجه اولیاء مدرسه قرار گرفت. این نقاشی از روی عکس کتاب به تصویر کشیده شده بود. استاد، دوران دبیرستان را از دبیرستان سعدی شروع کرد و پس از تأسیس هنرستان

هنرهای زیبا وارد هنرستان شده، ابتدا به طبیعت سازی و سپس به مینیاتور پرداخت. پس از اتمام هنرستان به هنرکده دانشگاه تهران راه یافت و آنجا زیر نظر استادانی مانند آقایان حیدریان و مهندس محسن فروغی و آفتاندالیان، کار نقاشی را ادامه داد. پس از آن جهت بازدید هنر اروپا و سبک نقاشیهای آنان به مدت چهار ماه در انگلستان و ایتالیا و هلند به مطالعه پرداخت و در انگلستان نقشه های بسیار زیبایی از فرشهای اصیل اصفهان و ایران را طراحی و نقاشی نموده، به یادگار گذاشت. در مراجعت به اصفهان از سوی استاد بهادری که سمت ریاست هنرستان هنرهای زیبای اصفهان را به عهده داشت، دعوت به کار شد و مدت سی سال در سمت استادی، شاگردان زیادی در رشته مینیاتور تربیت نموده و به جامعه هنر تحویل داد. استاد ساعات بیکاری را به ترمیم آثار نقاشی دوران صفویه در کاخهای سلطنتی اصفهان می پرداخت. همچنین طراحی و ترسیم نقشه های اصیل فرش را به عهده داشت از آن جمله فرش نفیس و بی نظیر مجلس شورای ملی به ابعاد ۱۱×۱۱ متر که شاهکاری بی نظیر می باشد، از کارهای ارزشمند استاد است. استاد جواد رستم شیرازی در طراحی، نقشه فرش، تذهیب و مینیاتور به حد کمال رسید. او در چهل نمایشگاه جهانی شرکت نموده است. در سال ۱۹۵۸ در یک نمایشگاه نقاشی در بلژیک برنده جایزه طلا گردید. از شاگردان معروف استاد، جزی زاده، مصری پور، مرحوم شاه جانیان، مهندس بهمن زاده و مهندس کاوش را می توان نام برد. ابراهیمیان موفقیت هنری خود را مرهون راهنمایی و تشویق استاد می داند. از بین فرزندان استاد، بهزاد رستم شیرازی که در هنرستان هنرهای زیبا

به تحصیل اشتغال داشته راه پدر را دنبال می کند و الحق استعداد زیادی از خود نشان داده است. استاد با وجود کسالت چندین ساعت از اوقات شبانه روزی خویش را صرف خلق آثار ارزشمند و اصیل می نمود.

وقتی مؤلف از استاد جواد رستم شیرازی تقاضای خاطره کرد، او در جواب گفت:تا دیده نهادیم به هم صبح رسید ***تا دیده گشودیم ز هم روز گذشت عباسعلی پور صفا: استاد پور صفا در سال ۱۳۰۰ شمسی در اصفهان دیده به جهان گشود و پس از گذراندن دوران تحصیلات ابتدایی وارد هنرستان هنرهای زیبای اصفهان — که در همان سالها تأسیس شده بود — گردید. پدر استاد، محمدباقر پور صفا از تجار بازار و مردی هنردوست و از مجموعه داران عتیقه های شکستنی بود که مجموعه عقیق و تمبر ایشان قابل توجه بوده است. استاد پس از فارغ التحصیل شدن با درجه ممتاز، به اخذ نشان شورای عالی فرهنگ مفتخر گردید و بنا به پیشنهاد استاد عیسی بهادری ریاست هنرستان، به استخدام هنرستان درآمده و به تدریس و تعلیم نقاشی پرداخت. آقای پور صفا در رشته های طراحی، سیاه قلم، طبیعت، آبرنگ، صورت سازی و پرداز شاگردان بسیار تربیت کردند که هر کدام استادی هنرمند و صاحب نام هستند. او از استاد عیسی بهادری به نیکی یاد می کند و می گوید استاد عیسی بهادری قلم به دست من داد. وی مرد خود ساخته و با استعداد و در انواع نقاشی کم نظیر می باشد. مؤلف از بهترین آثار او سئوال کرد و استاد با تواضع جواب داد، «هنوز به تکامل نرسیده ام». استاد پور صفا از موزه های نقاشی لندن و پاریس و هلند دیدن کرده و در نمایشگاههای

بین المللی رم و بروکسل شرکت داشته است. اگرچه در ساختن بناهای و آثار تاریخی اصفهان مبدع و مبتکر بوده ولی در چهره پردازی شاید نظیر نداشته باشد. با وجودی که رشته ایشان طبیعت و رنگ و روغن است، ولی در کار آبرنگ نیز دستی توانا و پنجه ای قوی دارد. تابلوهای ارزنده و مختلف این استاد خود ساخته، زینت بخش بیشتر موزه ها و مجموعه دارهای صاحب ذوق ایران و اصفهان است. او با وجود کبر سن، چشمی تیزبین و دستی پرقدرت و دیدی قوی و وسیع دارد و با کمال مهارت و استادی به خلق آثار بدیع می پردازد. اصفهان و محله خواجو، نزدیک بیمارستان احمدیه که زادگاه این هنرمند است، به وجود او افتخار می کند. نگارنده یک تابلوی هفت سین به قلم او دارد، که در همین اواخر نقاشی شده و به مراتب از اصل آن که متعلق به استاد شیخ، شاگرد استاد کمال الملک می باشد، گویاتر است. محمود فرشچیان: او استاد پژوهنده ای است که بر گنجینه دیر پای هنر نقاشی سنتی ایران یعنی مینیاتور احاطه کامل دارد و در مسافرتهای متعدد به اکثر نقاط و مطالعه سبکهای مختلف نقاشی جهان به عصر بین المللی هنر خو گرفته است.

فرشچیان در سال ۱۳۰۸ شمسی در اصفهان متولد شد. پدرش در کار تولید و تجارت فرش بود و چون نبوغ فرزند را در هنر نقاشی دریافت، به تشویق او پرداخت و او را به کارگاه دوست هنرمند خود حاج میرزا آقا امامی هدایت نمود که با طرحهای استادان دوره تیموری و صفوی قریحه خود را بیازماید. فرشچیان در سال ۱۳۳۴ شمسی به هنرستان هنرهای زیبای اصفهان راه یافت و در

آنجـا زیر نظر اسـتاد عیسـی بهـادری قرار گرفت. ابتـدا به طرحهـای بناهـای تـاریخی اصـفهان پرداخت و به رموز رنگها و ابزار نقاشی و زیر رنگ آشنا شد. با قراردادن موهای سفید گربه در انتهای پر کبوتر قلم موهای ظریف و انعطاف پذیر ساخت.

در طراحی قالی و سـرامیک به درجه ای رسید که در سال ۱۳۲۸ شمسـی استاد عیسی بهادری یکی از گلدانهای سرامیک او را به پرفسور پوپ این باسـتان شـناس معروف بین المللی که ایران شـناس علاقمنـدی بود، اهدا نمود. فرشـچیان در نقاشـی بدانجا رسید که او را نقاش ملکوتی نامیدند. او سوژه های خود را در خلال کتابهای وزین و عمیق پیدا می کند. غم و شادی، پیری و جوانی و تنـازع بقاء در آثار او به چشم می خورد. در آثار او جای پای طریقت و شـریعت آشـکارا دیـده می شود. آثار او همه ارزنده و گرانقدر است. هر یک از آثار سـرشار از اشاره ها و رمزهای عرفانی و مذهبی است. تابلوی «گل آدم بسرشتند» را در جوانی و تحت تأثیر دیوان ملکوتی حافظ ساخته است. تابلوی نفیس «بهار می آیـد» سـماع صوفیان و اصول و اهداف عرفان را می نمایاند. تابلوی «واقعه کربلا» از حماسه تشیع نشأت گرفته است. تابلوی فلسفی و بسیار عمیق «چنان بخوان که تو دانی»، بی نظیر است.

تابلوهـای «ضـامن آهو» و «ظهر عـاشورا» یک از شاهکارهای هنری او است. اسـتاد فرشـچیان هنگام خلق آثار خود به موسـیقی اصیل که روح او را به ملکوت می کشاند گوش می دهد که این واقعیت در همه آثار او قابل لمس است..

نقاشی آبرنگ

آبرنگ یکی از انواع نقاشی هاست که سوابق طولانی دارد. این نوع نقاشی در مصر و چین باستان

تا اروپای عصر میانه معمول بوده و بزرگانی چون رامبراند را نیز به سوی خود کشانیده است. در عصر جدید با رواج نقاشی کلاسیک اروپایی در ایران، آبرنگ نگاری نیز که در کشور ما سابقه کهن داشت با تکنیک جدید دوباره رونق گرفت. در سده بیستم آبرنگ کارانِ چیره دستی در ایران پدید آمدند که معروفترین آنها هنرمندانی اصفهانی بودند و چند تن از آنها در رشته خود در جهان مشهور و صاحب نام هستند: پرواند نهاپطیان: پرواند در سال ۱۲۹۶ شمسی در جلفای اصفهان متولد شد. تحصیلات خود را در کالج اصفهان به پایان رسانید و زیر نظر سرکیس خاچاطوریان (که به دعوت پروفسور پوپ به اصفهان آمده بود) و الکساندر نرسیسیان هنرمند ایتالیایی (که در جنگ جهانی دوم راهی ایران شده بود) به تعلیم پرداخت. مدت سه سال نیز نزد استاد مصور الملکی شیوه های مینیاتور را آموخت. پرواند آثاری هم در رنگ و روغن دارد اما تخصص او در نقاشی آبرنگ می باشد و در این رشته از هنرمندان بنام و مشهور است. پرواند در طراحی و نقاشی و آگاهی از بناهای تاریخی اصفهان بسیار تواناست. کمتر اثری از آثار تاریخی اصفهان یافت می شود که پرواند آن را به تصویر نکشیده باشد. او در داخل و خارج کشور بین هنردوستان و علاقمندان به هنر نقاشی شهرت دارد. آثار او زینت بخش بسیاری از موزه ها است. پرواند نهاپطیان علاوه بر نقاشی در خوشنویسی، مخصوصاً خط نستعلیق، تواناست و شیرین می نویسد. او در شناختن آثار عتیقه، مخصوصاً سکه های قدیمی مهارت دارد. پرواند از نوجوانی به نقاشی پرداخته و در این کار به تکامل رسیده است. او معتقد است

یک نقاش چنانچه استعداد داشته باشد، باید بیش از هشتاد سال قلم از دستش نیفتد تا به رموز کار آشنا شود. نهاپطیان در نقاشی از سوژه های متعددی استفاده کرده ولی تابلوهای کلیسا، شبستان، عصاری، کوچ و گلیم و نرگس او شهرت بیشتری دارد. سمبات دِرکی وُرقیان: سمبات در سال ۱۲۹۱ شمسی در جلفای اصفهان متولد شد. تحصیلات خود را در کالج اصفهان به پایان رسانید و نزد بعضی از استادان ارمنی مانند «هاکوپ وارطانیان» و «یقیا ولیجانیان» به تعلیم نقاشی پرداخت و از سرکیس خاچاطوریان بهره کافی برد. سپس در سال ۱۹۴۹م به انگلستان رفت و به مطالعه پرداخت و با آبرنگ کار معروف انگلیسی، «سرویلیام راسل فلینت» آشنا شد و مورد توجه او قرار گرفت. سمبات علاوه بر نقاشی آبرنگ که در آن چیره دستی و شهرت خاصی دارد، آثاری نیز به صورت رنگ و روغن و گواش و پاستل و سیاه قلم دارد. درک سمبات نسبت به طبیعت منحصر به فرد است. او از نام آورترین آبرنگ کارهای ایران است و آثار او در بسیاری از موزه ها به چشم می خورد. تابلوهای قطار شتر، استراحت ساربانان کنار برج کبوتر و مجلس عروسی ارمنیان او مشهور است. نقاشیِ «کاور» کتاب حاضر از شاهکارهای او است. یسائی شاجانیان: شاجانیان در سال ۱۳۱۸ شمسی در جلفای اصفهان در یک خانواده ارمنی متولد شد. استعداد ذاتی او در زمینه نقاشی از عنفوان جوانی چشمگیر بود به طوری که یکی از استادان مینیاتور ارمنی به نام «آبراهام گورگونیان» پدر و مادر شاجانیان را جهت تحصیلات او تشویق نمود. شاجانیان پس از اتمام تحصیلات ابتدایی در جلفا، وارد هنرستان هنرهای زیبای اصفهان شد

و از محضر استادانی همچون رستم شیرازی و مصور الملکی بهره ها گرفت و در رشته های میناتور، گل مرغ، تذهیب و تشعیر شهرت یافت. سپس بنابر علاقه ای که به کارهای پروانـد نهاپطیان داشت، با او طرح دوستی ریخت که این دوستی به درازا کشید و رموز کار آبرنگ را نیز از او آموخت. شاجانیان سپس به لبنان عزیمت کرد و دو سال در آنجا به تعلیم نقاشی پرداخت. در مراجعت به اصفهان به حفظ میراث فرهنگی و بازسازی آثار ارزنده دوران صفویه که در کاخهای عالی قاپو و چهلستون بود، همت گمارد. همچنین در ترمیم آثار کلیسای وانک و موزه های دیگر ایران، با پروفسور پوپ آشنا شد. یسائی هنرمند وارسته، محبوب و نجیب بود، خدمات ارزشمندی نمود و آثار گرانبهایی در زمینه های مختلف به یادگار گذاشت. آبرنگ را با میناتور تلفیق نمود و تابلوهای جالب توجهی پدید آورد. علاوه بر تذهیب و تشعیر و چهره پردازی و میناتور و گل مرغ، در نقاشی آبرنگ هم دست توانایی داشت. نگارنده در مجموعه خود تابلو سوخت و معرقی از او دارد که در نوع خود کم نظیر می باشد. با کمال تأسف او در سال ۱۳۶۶ شمسی در سن ۴۸ سالگی بر اثر سرطان کبد چشم از جهان فرو بست. تابلوهای میناتور سبک صفویه و قاجاریه او از شاهکارهای جاویدان هستند. البته معرفی استادان و هنرمندان نقاش اصفهان همچون جزی زاده، عباس رستمیان، محبوبی، مصری پور، رزاقی و استادان دیگر را که همه از شهرت بسیاری برخوردارند، در این مقاله کوچک نمی گنجد. ادیب برومند، شاعر ملی و هنرشناس معاصر با چاپ و انتشار کتابهای مختلف به خصوص کتاب «هنر قلمدان»، نقاشان قلمدان اصفهانی را

به طور کامل معرفی نموده اند که بسیار غنیمت است. سرهنگ صرّام: در بین آبرنگ کاران اصفهان سرهنگ صرام نیز سوابق طولانی دارد. این مرد وطن پرست که نقاط دور و نزدیک ایران را می شناسد از معدود کسانی است که موفق شده به قلب کویر ایران راه یابد و آن را تسخیر کند. سوژه های انتخابی او متنوع و مختلف است. تابلوی حمام وی بسیار جالب و دیدنی است.

سوخت و معرق

در این قسمت به شرح مختصری از یک نوع نقاشی بسیار مشکل و زیبا و ارزشمند به نام سوخت و معرق می پردازیم. این نوع نقاشی که بیشتر در انحصار استادان اصفهانی بوده است، ویژگیهای خاصی دارد که با نقاشیهای دیگر متفاوت است. در این نقاشی بیشتر از پوست دباغی شده گوسفند و ورقه نازکی که مانند صفحه کاغذ است و در حد فاصل پوست و گوشت قرار دارد و آن را «رُخ» می نامند، استفاده می شود. برای نقاشی، قطعات مورد نظر مثل گل و مرغ یا چهره و غیره را از تکه های چرم ساخته و پرداخته، آن را داخل زمینه چرم دیگری که به همان اندازه و طول و عرض بریده شده جای می دهند و می چسبانند و رفو می کنند. پس از آن که قسمت اعظم زمینه بزرگ چرم را از قطعات کوچک، به تناسب، پر کرده و چسبانیدند، به ترمیم و تذهیب و تشعیر آن می پردازند به طوری که هیچ کس متوجه جزییات نشده و آن را یکپارچه تصور می نماید. با توجه به شرح مختصر و ناقص این رشته، زندگی چند استاد ممتاز این فن می پردازیم: حاج میرزا آقا امامی: حاج میرزا آقا فرزند سید محمد حسین امامی مجتهد

و نقاش است که در چهره سازی و گل و مرغ استادی بزرگ بوده و نقاشی چهره نور علیشاه از اوست. حاج میرزا آقا در سال ۱۲۶۰ شمسی در یک خانواده هنرمند و نقاش متولد شد. ابتدا نقاشی را نزد پدر و سپس از سید نصرالله عمومی که در ساختن گل و بته استادی بی بدیل بوده است، آموخت. سپس راهی تهران شد. در آنجا شیوه رضا عباسی را دنبال کرد و در این رشته به مقام استادی رسید و با خود هنر چینی سازی را که یک نوع نقاشی مینیاتور می باشد، به اصفهان آورد. علت تبحّر او در این رشته آن بود که آلبومی از نقاشیهای رضا عباسی در مجموعه ای یافت شده بود که بعضی از آن نیاز به تعمیر داشت و بعضی دیگر نیمه تمام مانده بود و میرزا آقا در کمال استادی آن را تکمیل نمود. او در چهره سازی، گل و مرغ، نقشه قالی و سوخت و معرق به حد کمال رسید. میرزا آقا دارای یکصد و سی دستگاه قالی بافی بود که نقشه های زیبای آن را خود طرح و نقاشی می نمود و حاج مهدی خان حقیقی که از تهیه کنندگان معروف فرش می باشد با او همکاری داشت و رمز رنگها را از او آموخت. در زمانی که صور اسرافیل حکومت اصفهان را به عهده داشت، استاد مأموریت یافت تا نقوش بناهای سلطنتی اصفهان مانند کاخ چهلستون و عالی قاپو را که دستخوش حوادث قرار گرفته بود، مرمت نماید و به خوبی از عهده این کار برآمد. از هندوستان و انگلستان برای استاد دعوت نامه آمده بود که او هر دو را رد کرد و به تهران

و عتبات و مکه معظمه مسافرت نمود. سردار اسعد بختیاری که علاقه زیادی به هنر نقاشی داشت، استاد را به مدت یک سال در خانواده خود در بختیاری دعوت نمود حاصل این میهمانی شش تابلو نفیس بود که از شاهکارهای استاد به شمار می آید. حاج میرزا آقا امامی شاگردان زیادی تربیت کرده. معروفترین آنها دختر وی، هنرمند توانای معاصر، خانم زینت السادات امامی است که شرح او خواهد آمد. از شاگردان معروف دیگر ایشان، استاد ختایی، استاد فرشچیان، استاد حسین اسلامیان، آقای هادی تجویدی و آقای میرزا رضا اسلامی می باشند. استاد حسین بهزاد نیز مدتی با وی همکاری داشتند. از بین آثار متعدد و کم نظیر حاج میرزا آقا امامی، تابلو بی نظیر سوخت و معرق «مادر وطن» است. طرز تهیه ورقه طلا: یکی از کارهای مشکل هنرمندان مینیاتور و سوخت، استفاده از طلای ناب است که باید ابتدا سکه خالص را به صورت ورقه های نازک بسازند، آنگاه آن را کوبیده و در طول ماهها به صورت پودر درآورند سپس پودر را در آب حل نمایند تا قابل مصرف شود. انجام این کارها بسیار مشکل و نیاز به مهارتهای استادانه دارد. این هنر در خانواده استاد میرزا آقا امامی از طرف مادر خانمشان موروثی بوده است. حاج میرزا آقا روز ۱۶ آذر ۱۳۳۴ چشم از دنیا فرو بست و در تکیه زرگرها در مقبره خانوادگی به خاک سپرده شد. خانم زینت السادات امامی: اگر زینت خانم امامی را بزرگترین زن هنرمند نقاش ایران بنامیم، گزافه گویی نشده است. این هنرمند سخت کوش فرزند حاج میرزا آقا امامی استاد مسلم مینیاتور و سوخت و معرق می باشد. از بین فرزندان دختر

و پسر حاج میرزا آقا تنها او راه پدر را دنبال کرد. خانم امامی در روز هیجدهم بهمن ماه سال ۱۳۱۳ شمسی در یک خانواده هنرمند و روحانی چشم به جهان گشود و پس از تحصیلات ابتدایی در سن سیزده سالگی بنا به توصیه پدر ازدواج کرد که ازدواج ناموفقی بود و به طلاق انجامید. حاصل آن دختر خانمی است که هم اکنون از فرهنگیان اصفهان است. خانم امامی ابتدا نزد پدر به تعلیم نقاشی پرداخت و سپس در محضر استاد ختایی، استاد بهزاد و استاد مصور الملکی تعلیمات را ادامه داد تا در رشته مینیاتور، مخصوصاً گل و مرغ و سوخت و معرق به کمال رسید. او علاوه بر این دو رشته در قسمت مشبک، لای چینی، تذهیب و تشعیر سمت استادی دارد. خانم امامی کمتر هنرجو می پذیرد، چون حوصله و دقت را در کمتر کسی مشاهده نموده است. از بین آثار او تابلو سلیمان و تابلوهای گل و مرغ ارزش خاصی دارد، اما تابلو معراج حضرت رسول صلی الله علیه و آله که مدت ۱۷ سال روی آن کار کرده و سوخت و معرق می باشد، از شاهکارهای ارزنده او است. او از معدود کسانی است که طلای ناب را جهت استفاده هنری به صورت پودر و مذاب قابل استفاده، در می آورد. حسین ختایی: از استادان معروف و به نام سوخت و معرق اصفهان بوده. مدتی با میرزا آقا امامی همکاری داشته و همچنین از دوستان و همکاران استاد حسین خوشنویس زاده، معرق کار اصفهان می باشد. او مردی وارسته، درویش مسلک و گوشه گیر بود، اما از نظر شخصیت هنری، مقام والایی داشت و آثار ارزنده و زیبایی از

خود به یادگار گذاشته است، از جمله آثار سوخت و معرق او تابلوهای نفیس شکارگاه، مجلس بزم و پذیرایی، سوژه های مذهبی و جلدهای کتاب و آلبومهای بسیار زیبا و نفیسی را که هر کدام زینت بخش موزه هاست می توان نام برد. خوشنویس زاده: نام او حسین، فرزند استاد حاج میرزا محمد معلم بوده است. در سال ۱۲۸۸ شمسی در اصفهان متولد شده و پس از اتمام تحصیلات در اصفهان و تهران و فارغ التحصیل شدن از هنرستان هنرهای زیبای تهران، به کار تدریس و تعلیم پرداخت. ابتدا نزد پدر به تعلیم هنر سوخت و معرق مشغول گردید. سپس از میرزا عباس خان ذوالفنون کسب فیض نمود. نقاشی مینیاتور را از باقرخان سلیمی و استاد میرزا هادی ان مختار تجویدی تعلیم گرفت. از شاگردان ممتازی که تربیت نموده ابتدا، علی خوشنویس زاده، فرزند هنرمند او است که در رشته سوخت و معرق و مینیاتور و تذهیب و تشعیر و خوشنویسی کار پدر را دنبال می نماید. همچنین علی اصغر صانعی شاگرد ممتاز دیگر اوست. آثار این استاد که عبارت از سوخت و معرق، مینیاتور، طلاـکوبی، تذهیب، خوشنویسی و جلدسازی است در موزه ها و مرکز هنری ایشان واقع در بازار هنر جلوه گری می نماید. استاد از طرف بسیاری از شخصیتهای معروف مورد تقدیر و تشویق قرار گرفته است از جمله، کندی و ترومن رؤسای جمهور امریکا و ملکه الیزابت پادشاه انگلستان و استالین رهبر شوروی ایشان را مورد تقدیر قرار داده اند. با کمال تأسف، استاد روز سه شنبه ۱۰ / ۸ / ۷۳، چشم از جهان فرو بست. روانش شاد.

صحافی

یکی از هنرهائی که در عصر صفویه به اوج رسید و هنرمندان اصفهانی در

تکامل آن ابتکار و خلاقیت بی ماننـدی از خود نشان دادنـد صـحافی و جلـدسازی بود. این هنر در دوره تیموریان و بخصوص در مکتب هرات پایه گـذاری شده بود. انتخاب اصـفهان به پایتختی و حمایت همه جانبه ای که از هنرمندان به عمل آمد باعث شد قرآنهای دست نوشـته مجلل و فاخر به بهترین وضع و شـیوه صـحافی شده و علاوه بر کتاب آسمانی نسخه های بی شماری از شاهنامه، اشـعار نظامی، جامی و آثار سایر سـرایندگان نامدار و مشهور به دست جلدسازان و صحافان به شاهکارهائی از هنر تبـدیل بشونـد. در این زمـان بود که آثـار خطاطان بزرگ نسـتعلیق ماننـد سـلطان علی مشـهدی، میرعلی کاتب و دیگران جمع آوری شـد و جلـدسازان با اسـتفاده از روش های ابـداعی خویش آثاری بوجود آوردند که بسـیاری از آنها امروز زینت بخش موزه هـای بزرگ جهان است. هنرمنـدان بزرگ این فن در فنون صـحافی و اقسام جلـدسازی سوخت و روغنی و ساه و حاشـیه سازی کتب این هنر را به جائی رساندند که بسیاری از آثار این دوران بر مکتب هرات برتری یافتند.

در مورد صـنعت صـحافی توضـیح این نکته ضـرورت دارد که در دوره صـفویان هنرمندان این رشـته از صنعت دستی در بیشتر صنـایع ظریفه آن روزگـار مهـارت داشـتند بطوری که در شـرح حال اکثر قریب به اتفاق این هنرمنـدان می بینیم در خطاطی و نقاشـی و تذهیب و مرکب سازی و میناکاری و کاغذسازی نیز سـرآمد بودند. از اسـتادان مشـهور صـحافی و جلدسازی دوران صفویه (ملک محمد صحاف اصفهانی) است که در روزگار شاه صفی و شاه عباس دوم زندگی می کرد. با انتقال پایتخت

از اصفهان و جنگ های متعددی که در این شهر میان خاندانهای مختلف به وقوع پیوست هنر صحافی نیز مانند دیگر هنرها در بوته فراموشی و محاق بی مهری گرفتار شد. اما در دوران قاجار بار دیگر صحافان و جلدسازان به احیاء این هنر پرداختند. از بزرگان این هنر در دوران قاجاریه آقا محمدتقی صحاف اصفهانی است که علاوه بر صحافی و جلدسازی در طراحی و رسامی و طرح نقشه های قالی و کاشی کاری و معرق سازی با پوست و بسیاری از فنون دیگر در زمان خود بی نظیر بود. اگر چه با پیشرفت صنعت چاپ و ماشینی شدن صحافی و تجلید کتب، این هنر همچون گذشته رونقی ندارد، اما آثار این هنرمندان همانند روزگار خودشان مورد استقبال قرار می گیرد و خریداران فراوانی دارد.

سفالگری

سفالگری یکی از مهمترین و قدیمی تری هنرهای دستی بشری است که از دیر باز در ایران رونق داشته است. چرخ کوزه گر ایرانی صفحه گردی است که با پا حرکت می کند و مانند چرخ کوزه گر انگلیسی نیست که به وسیله میله بارمو حرکت کند، کوزه گر در جهت مخالف حرکت عقربه ساعت با پای خود چرخ را می گرداند و با دست به مواد خام کوزه گری که گل رس یا خاک رس است شکلهای خاص که متبلور ذوق و سلیقه نقشی از هنر های ایرانی را در خود دارد، می دهد و آثار هنری ارزشمندی ایجاد می گردد سپس برای ماندگار کردن این آثار آنها را در کوره های پخت مخصوص حرارت داده و در صورت دلخواه با لعاب ویژه ای می پوشانند.

مینیاتور

مینیاتور، هنر ظریف نقاشی است که به جز ایران مشابه آن را در ژاپن و خاور دور و چین نیز می توان مشاهده کرد. در مورد تاریخچه این هنر برخی از پژوهشگران عقیده دارند: شخصی به نام غیاث الدین هنر مینیاتور را از چین به ایران آورد و مینیاتور چینی در ایران تکامل یافت و با گذراندن مراحل پیشرفت به تدریج از مینیاتور چینی متمایز شد.

از بررسی های تاریخی چنین استنباط می گردد که هنرمندان مینیاتور ساز ایرانی طراحی رنگ آمیزی و مجسمه سازی چینی را با ادراک و ذوق خاص خود تغییر داده و دگرگونی هائی در آن بوجود آورده اند. به هرحال، اگر چه واژه مینیاتور در نگاه اول بیگانه می نماید اما شک نیست مینیاتور با ابعاد کنونی هنری ایرانی است که مکتب

های مختلف همانند مکتب عباسی (بغداد) مکتب مغول، مکتب هرات را گذرانده و با ظهور صفویه و انتقال مرکز هنری ایران از هرات به تبریز در شیوه آن نیز تحول بوجود آمده است. با انتخاب اصفهان به پایتختی و حمایت همه جانبه ای که از هنرمندان و نقاشان و نگارگران به عمل آمد نقاشان چیره دستی ظهور کردند که شاهکارهای آنان امروز زینت بخش موزه های جهان است در این عصر به دلیل گسترش ارتباط ایران با کشورهای اروپائی و آسیائی هنر ایران به کشورهای بیگانه معرفی شد و دوران صفویه آغاز فصل تازه ای در تاریخ مینیاتور ایران به حساب آمد در زمان صفویه هنرمندانی همچون رضا عباسی، محمد زمان نگارگر، محمد قاسم مشهور به سراجای نقاش و محمد یوسف مصّور که با خلق آثار بی بدیل و منحصر بفرد این هنر را به نهایت اعتلاء رساندند. در دوران معاصر مینیاتور ایرانی جلوه درخشانی داشته و در طی صد سال اخیر آثار ممتازی بوجود آمده که بحث در باره جزئیات آن سخن را به درازا خواهد کشاند.

ساخت و ساز مینیاتور: ابزار و وسائلی که مورد لزوم یک هنرمند مینیاتور ساز است در مقایسه با سایر هنرهای ایرانی مانند خاتم سازی و قلمزنی و منبت کاری و... بسیار محدود است. ابزار یک مینیاتوریست عبارتند از: قلم مو: در قدیم هنرمندان برای ساخت قلم مو از دم نرم سنجاب استفاده می کردند. بوم مینیاتور: که عبارت است از تخته، کاغذ، مقوا، فیبر، عاج، استخوان و... روغن: که برای محافظت اثر از آن استفاده می کنند. رنگ: که بیشتر مینیاتور سازان از رنگهای دست ساز خود

استفاده می کرده اند.

شیوه هائی که در ساخت مینیاتور وجود دارند عبارتند از: مینیاتور آبرنگ روحی–مینیاتور سیاه قلم رنگی–مینیاتور سفید قلم – مینیاتورهای زیر روغنی. علاوه برآنکه در بناهای تاریخی از این هنر استفاده می شد و هنرمندان بزرگ عصر صفویه کاخ های عالی قاپو و چهلستون و هشت بهشت و... را با این هنر تزئین کردند صدها اثر که شامل: جلدهای آلبوم، تصاویر کتابها، قاب آینه ها و امثال آنها می باشند در موزه های ایران و خارج از کشور در معرض تماشای هنردوستان و علاقمندان می باشند.

قالی و قالیچه

تاریخچه قالی و قالیچه در اصفهان

یکی دیگر از هنرهای دستی اصفهان قالیبافی است. در زمان صفویه این هنر که تا قبل از آن در اصفهان نشیب و فرازهایی را دیده بود به اوج ترقی رسید. در زمانی که شهر اصفهان به عنوان مرکز کشور انتخاب شد هنرمندان و معماران و کاشیکاران و خوشنویسان و صنعتگران بیشماری از اقصی نقاط به این شهر آمدند. در کارگاههای شاهی که قلمزنان و قلمکارسازان و خاتم سازان و... در آنها به خلق شاهکارهای بی نظیر مشغول بودند. قالی های نفیس ابریشمین و ظریف نیز بافته می شد و بزودی شهر اصفهان مرکز داد و ستد قالی های گرانبها گردید. در برخی گزارش های جهانگردی و سیاحان به قالی های نفیس و بی نظیری اشاره شده که ایوان های کاخ هائی مانند عالی قاپو و هشت بهشت و چهلستون و... بوسیله آنها مفروش شده بود. در زمان صفویه اصفهان یکی از مراکز مهم قالیبافی ایران گردید. کارگاههای بزرگی ساخته شد و هنرمندان به طرح نقشه و تهیه رنگ و بافت هنرمندانه پرداختند. این کارگاهها

در جوار قصرهای سلطنتی پادشاهان صفوی یعنی بین چهلستون و میدان شاه قرار داشت. شاه عباس بر کارگاهها نظارت عالیه داشته است. به همین مناسبت از نظر طرح و نقش و رنگ و بافت و مصالح، از کیفیت مرغوب و عالی برخوردار بود. چنانکه سیّاحانی چون تاورنیه، شاردن و رابرت شرلی، اهمیت و عظمت این فرشها را در کتابهای خود ستوده اند و بسیاری از این فرآورده ها به موزه های جهان وارد شده و چون نگینی بر تارک موزه های معروف می درخشند. با حمله افغانها در سال ۱۱۳۵ هجری برابر با ۱۷۲۲ میلادی و سقوط صفویان هنر قالیبافی نیز گرفتار رکود گردید و طراحان و بافندگان یا در جنگ کشته شدند و یا شهر اصفهان را ترک کردند. پس از جنگ جهانی دوم بار دیگر قالی اصفهان مورد توجه قرار گرفت و طراحان اصفهان شروع به طراحی قالیچه هائی کردند که در دنیای آن روز و بخصوص اروپا مشتریانی داشتند. بزودی فرش اصفهان بار دیگر مورد توجه قرار گرفت و طرح های زیبای اسلیمی و لچک و ترنج همراه با بافت بسیار مرغوب قالیبافی را در عداد صنایع مهم اصفهان قرار داد. در حال حاضر با آموزش طراحی نقشه فرش در هنرستان هنرهای زیبا و برخی دانشگاههای هنر و استفاده از تجربیات اساتیدی مانند مرحوم عیسی بهادری، مرحوم ابوعطاء و مرحوم ارچنگ که از بهترین و مشهورترین طراحان فرش بودند. فرش اصفهان همچنان مشتاقان خود را حفظ کرده است. در نمایشگاههائی که برای عرضه فرش های ایران تشکیل می گردد فرش اصفهان از نظر رنگ و طرح و بافت و کیفیت رنگها و سایر موارد در بین شهرهای

ایران جایگاه والائی دارد. آنچه از نوشته های مورخین و باستان شناسان استنباط می شود این که هنر قالیبافی سالها بلکه قرنها پیش در این خطه وجود داشته و به تکامل رسیده است.

طرح نقشه های قالی و قالیچه در ایران واصفهان

در میان طرحهای مختلف فرش جهان، طرحهای ایرانی جایگاهی مشخص و مقامی برجسته دارد. متأسفانه در سالهای اخیر بسیاری از کشورهای صادر کننده فرش، طرحها و نقشه های ایران را تقلید کرده و وارد بازار می نمایند و بازار فرش را تصاحب کرده اند. کشورهای هندوستان، پاکستان، افغانستان، چین، مصر، رومانی، آلبانی و بعضی از کشورهای دیگر اکنون میدان دار این بازارند که همگی نیز طرحهای مسروقه ایران را به کار می برند. مثلاًـ هندوستان که در این زمان بزرگترین کشور صادر کننده فرش است، بیش از پنجاه طرح ایرانی را مورد استفاده قرار می دهد. ۶۵٪ تولید این کشور را فرشهایی تشکیل می دهد که از فرش ایرانی نسخه برداری شده اند. بیشتر طرحهای ایرانی در جهان، به نام محل بافت آن شهرت دارد. از مشهورترین نقشه های فرش ایران نقشه های معروف اصفهان، قم، نائین، تبریز، کاشان، مشهد، ساروق و اردبیل را می توان نام برد. بر اساس تقسیم بندی شرکت فرش ایران، نقشه های فرش به نوزده گروه اصلی تقسیم می شوند: طرحهای آثار تاریخی: از قبیل مسجد شیخ لطف الله، مسجد شاه، تخت جمشید و آثار تاریخی دیگر. طرحهای اسلیمی: اساس آن را شاخه های دورانی در میان برگها تشکیل می دهد. اسلیمیِ «دهن اژدر» معروفترین آن است. طرح افشان: طرحی است از گل و برگها و شاخه ها به صورت پراکنده و بدون پیوستگی. افشان ختایی و افشان شاه عباسی از این طرح اقتباس می شود. طرح اقتباسی: طرحهای مناطق و نواحی مرزی کشور و یا طرحهای ممالکی

است که سابقاً جزو ایران بوده اند مثل طرح افغانی و قفقازی و غیره. طرح بندی: طرحی است که در آن قطعه کوچکی از یک طرح در سرتاسر فرش (چه در طول و چه در عرض) تکرار می شود و بعد به هم می پیوندد. طرح بته ای: که بسیار اصیل و قدیمی است مثل بُته سرکج و بُته جِقه که به نام بُته قلمکار اصفهان شهرت دارد و در هند هم متداول است. طرحهای شاه عباس: اساس این طرح را گلهای خاصی تشکیل می دهد که به نام شاه عباس معروف است. «لچک» و «ترنج» و شکارگاه از فرعیات این طرح است. طرح درختی: اساس این طرح را شاخه و برگهای درختان تشکیل می دهد. از فرعیات آن درختی ترنج دار، درختی سروی و درختی گلدانی است. طرح ترکمن: این نوع فرش از نظر شکل هندسی و شکستگی خطوط، خاص کوچ نشینهاست و نقشه ندارد. در طرح ترکمن غزال از فرعیات آن است. طرح شکارگاه: نوعی از فرش درختی است که انواع حیوانات وحشی در آن دیده می شود. از فرعیات آن شکارگاه ترنج دار است. طرح قابی: این طرح از مجموع قابهای چند ضلعی تشکیل شده. و از فرعیات آن قاب اسلیمی و قاب قرآنی است. طرح گلفرنگ: این طرح ترکیبی است از طرحهای اصیل ایرانی با گلهای طبیعی تند و روشن مثل گل سرخ و گلفرنگ، دسته گل، و گل و بلبل که شهرت بیشتری دارد. طرح گلدانی: در این طرح، گلدان در اندازه های مختلف به چشم می خورد. گاهی یک گلدان سراسر فرش را فرا می گیرد. طرح «حاج خانمی» آن شهرت دارد. طرح ماهی درهم: این طرح از طرحهای بومی است و

در عشـایر و ایلات بـدون نقشه بافته می شود. نوع بیرجنـدی آن شـهرت دارد. طرح محرابی: این طرح از محراب مسـجد الهام گرفته است و تزئیناتی از قبیل قندیل، ستون و گل و برگ در آن به چشم می خورد. طرح محرّمات: دراین طرح، انواع قطعاتی از یـک نقشه، در فرش تکرار شـده، عرض فرش به چنـد ردیـف تقسیم می شود. این طرح را «قلمـدانی» هم می گوینـد. طرح هندسـی: در این طرح از اشـکال مختلف هندسـی، زاویه دار یا قوسـی اسـتفاده می شود. شـکل ختایی این طرح معروف است. طرحهای ایلی: از اصـیل ترین و قـدیمی ترین فرشـهاست که از طبیعت و محل زنـدگی هنرمندان بافنده نشأت گرفته است. نوع «خـاتونی» و «بختیـاری» آن شـهرت دارد. طرح تلفیقی: این طرح از ترکیب و تلفیـق دو یـا چنـد طرح مختلف تشـکیل شـده که تلفیق لچـک ترنـج و کف سـاده آن معروف است. در اصـفهان همه این طرحهـای نوزده گانه بافته می شود اما در دنیای هنر و بازار جهانی فرش طرحها و نقشه های لچک و ترنج، طرح افشان شاه عباسـی، قالیچه درختی، ماهی درهم، نقشه میر، سـروی و شکارگـاه، شـهرت بیشتری کسب کرده است. همـان طوری که اشـاره کردیـم. کارگاههـای فرش در اصـفهان از زمان صـفویه رونق گرفت و بسـیاری از نقاشان معروف در طرح و نقشه فرش هم فعالیت داشـته و پرفسور پوپ ضـمن اشاره به هنر قالی بافی در اصـفهان در زمان صـفویه، سه تن از بزرگترین هنرمندانی را که طرح و نقشه قالی را به عهده داشـته اند، استاد بهزاد (متوفی به سال ۹۴۲ هجری) و سلطان محمد (متفی به سال ۹۴۹ هجری) و سید علی معرفی نموده است. شاه طهماسب نیز که

خود به نقاشی و طراحی علاقه داشته، دستور بافت چند فرش بسیار نفیس را صادر نموده و آنها را به مسجد سلیمانیه، واقع در استانبول هدیه نموده است. علاوه بر قالیچه ای که در موزه ویکتوریای لندن است، فرش میلان نیز که شکارگاه می باشد، از شاهکارهای هنر دوره صفویه است و نقشه آن را به غیاث الدین جامی نسبت می دهند. از آن زمان تاکنون هنوز اصفهان مهد هنر و مرکز طرح و بافت نفیس ترین و عالی ترین نوع فرش جهان است. هنرمندان نقاش اصفهانی که شهرت جهانی داشته و دارند همانند حاج میرزا آقای امامی و حاج مصور الملکی و استاد حسین ختایی، نقشه های بسیار زیبایی طرح می نموده اند و برخی هم چندین کارگاه بزرگ قالیبافی را اداره می کردند. زمانی که هنرستان هنرهای زیبای اصفهان تأسیس گردید، طرح و نقشه فرش اصیل اصفهان به صورت فنی تری درآمد. زیرا علاوه بر ریاست هنرستان، استاد عیسی بهادری که خود از طراحان معروف و بزرگ فرش بوده، بسیاری از هنرمندان ارزنده دیگر به همراه او مبادرت به طرح و نقشه فرشهای اصیل اصفهانی نمودند که استادانی مانند فرشچیان، صیرفیان پور، حکمت نژاد، جواد رستم شیرازی، عباسعلی پور صفا، رضا ابوعطا، غلامعلی صفدر زاده حقیقی، فیض الله صفدر زاده حقیقی، استاد ارژنگ و بسیاری از هنرمندان دیگر از آن جمله اند. از بانوان خانم ایران حدادگر نقاش مینیاتور، از طراحان نقشه فرش سنتی اصفهان هستند. بافندگان معروفی که هنر نقاشان را روی فرش منعکس می نمودند و با الیاف نخ و پشم، کرک و ابریشم افتخار می آفریدند، در هر دوره از شهرت و آوازه بسیار برخوردار بودند و معرفی آنها بسیار مشکل است.

طرز ساختن رنگهای طبیعی فرش

۱-رنگ سرمه ای

با امتزاج نیل با آب تهیه می شـده است. ۲-رنگ مشـکی از جوشاندن پوست انار و مخلوط کردن با زاج سـیاه و نیل به دسـت می آمده است. ۳-رنگ سبز پسـته ای از جوشاندن برگ درختان بید و سـیب و زاج سفید فراهم می شده است. ۴-سبز سیر از جوشاندن برگ درخت جاز و اسفرک با مقداری زاج تهیه می شده است. ۵-رنگ بخور را با امتزاج خاکستر یک نوع گیاه با پیشاب گاو نر می ساخته اند. ۶-زرد نخودی از پشم شتر به صورت طبیعی اسـتفاده می شده است. ۷-زرد لیمویی از جوشاندن برگ گَنـدَل با مخلوط زاج تهیه می شده است. ۸-رنگ نارنجی یا زرد طلایی را با جوشانـدن برگ گَنـدَل و رناس و افزودن زردچوبه و پوست انار، با مقـداری زاج و پیشاب گاو نر تهیه می کرده اند. ۹-رنگ سرخ را از جوشاندن خاکستر چوب رناس بـا زاج سـفید به اضـافه آب غوره، پیشاب گاو نر تهیه می کردنـد. ۱۰-رنـگ نـارنجی که بیشتر مورد علاقه بختیاری هاست از خـاکستر یـک نوع گیاه در کوهسـتانهای بختیاری و امتزاج با پیشاب گاو نر تهیه می شـده است. علاوه بر این در هر شهرسـتان متخصصین برای تهیه رنگهای سنتی و طبیعی فرمول خاصی دارند که از اختلاط و جوشاندن گل و گیاه مختلف تهیه می شود. رنگهای آبی و سرخ سیر و بنفش را از بازارهای اصفهان تهیه می کردند.

زری و مخمل بافی

زری یـک صـفت نسبی منسوب به زر است. یعنی سـاخته شـده از زر زرین و طلائی، بنابراین زری عبارت است از پارچه های زربفت، پـارچه ای که پودهـای آن طلاـست. در این هنر پـارچه هـائی بـا نقش و نگارهـای سـنتی و تار و پودهائی از ابریشم و گلابتون

با دستگاههای کاملاً سنتی دستی بافته می شود. مواد اولیه این صنعت ابریشم طبیعی است. مراحل بافت زری بافی شامل نقشه بندی، چله کشی، گذراندن ابریشم از وردها و شانه ها می باشد. دستگاه زری بافی نیز معمولاً ابزار و آلات چوبی است که به سبک قدیمی و ساده ساخته می شود. هنر زری بافی سابقه تاریخی و طولانی دارد. مورخین و پژوهشگران می نویسند هخامنشیان در استفاده از پارچه های لطیف و لباس های فاخر پیشقدم بوده و پرده های الوان ایرانی که با نخهای گلابتون بافته شده بودند در دنیا مشهور و معروف بوده اند بطوری که رومیان همه ساله مبالغی برای زری های ایران خرج می کرده اند. از دوران ساسانیان پارچه های زربفت بسیار زیبا در موزه ها و کلیساهای اروپا موجود است. پس از اسلام و بخصوص در عصر سلاجقه نقوش اسلامی با ساسانی تلفیق و استفاده خط کوفی در حاشیه پارچه ها باب گشت. در دوران مغول این هنر دچار زوال گردید، اما با روی کارآمدن تیموریان مجدداً مورد توجه قرار گرفت. در دوران صفویه و بخصوص بعد از پایتختی اصفهان زری بافی نیز مانند سایر هنرها مورد حمایت جدی قرار گرفت و بهترین استادان به اصفهان دعوت شدند. این استادکاران در کارگاههای مجهزی که کارگاه شاهی نامیده می شدند به تربیت شاگردان و تولید پارچه های زری بسیار زیبا مشغول شدند. بزودی این کارگاهها گسترش یافتند و در شهرهای یزد و کاشان و بقیه نقاط نیز کارگاه های شاهی افتتاح شدند. در این دوره زری بافی با طرحهای گوناگون و رنگهای متنوع به بالاترین سطح رسید و نقوش

بسیار زیبائی از تصاویر حیوانات، پرندگان، گل و گیاه، درختان مخصوصاً درخت سرو، گل و مرغ اسلیمی و ختائی بر پارچه های زربفت بافته شدند و بافته ها نیز با خطوط نسخ و نستعلیق تزئین شدند و با آنها مقابر و اماکن مقدسه پوشانده شدند. در دوران صفویه پارچه های زربفت و زری های ایران بصورت صادرات، هدیه به سلاطین و رهبران و سفرا و بصورت های دیگر به کشورهای اروپائی راه یافتند و این هنر ایرانی طرفداران و خریداران بسیاری بدست آورد. پس از صفویه به دلیل تقلید از غرب هنر زری بافی مورد بی مهری واقع شد اما در سال ۱۳۰۹ شمسی کارگاهی توسط دولت وقت و به اهتمام استاد حسین طاهرزاده بهزاد و به ریاست استاد حبیب الله طریقی تأسیس شد. در حال حاضر کارگاههای زری بافی میراث فرهنگی و کارگاه زری بافی و گلابتون سازی هنرستان هنرهای زیبای اصفهان به حیات خود ادامه می دهند. امروز از استادکاران این هنر نیز مانند هنر قلمکار برای تدریس در دانشگاه استفاده می شود و استادان این صنعت تجربیات گرانبار خود را به دانشجویان منتقل می کنند. از استادان این هنر می توان از مرحوم پورعطار و مرحوم پورنقش بند نام برد. از استادانی که در قید حیات هستند نیز استاد مهدی شمس علی است که با خلق آثار زیبا و نفیس از زوال این هنر جلوگیری می کنند.

قلمکار

پس از آنکه شهر اصفهان به پایتختی صفویان انتخاب شد هنرمندان و صنعتگران از اقصی نقاط ایران به این شهر روی آوردند و به تولید و عرضه محصولات مختلف پرداختند. یکی از این هنرها

قلمکار است. در این هنر با استفاده از قالبهای ویژه که هر یک نقش و نگار زیبا و دلنشینی دارند نقش اندازی بر روی پارچه صورت می گیرد. این هنر در عصر صفویه به اوج خود رسید. بدانگونه که در این دوره بیشتر لباسهای زنانه و مردانه از پارچه های قلمکار تهیه می شد. این پارچه ها در آن عهد شهرت فراوان داشتند. نقشهای قلمکار در ابتدا شامل نقوش سنتی ایران همانند اسلیمی و گلهای چند پر مجلسی می شد که از میناتور برگرفته می شد. اما در اواخر دوران قاجار با تحولی که در نقاشی آن زمان به وجود آمد عده ای بر آن شدند تا نقاشی های عامیانه و مردمی رایج آن روزگار را نیز وارد قلمکار کنند و به جای استفاده از نقش های سنتی از نقوش مذهبی یا حماسی آن زمان در قلمکار استفاده کنند. بدین ترتیب پارچه های قلمکار قهوه خانه ای ابداع شد. در کنار این پارچه ها پرده های مذهبی نیز بوسیله هنرمندان قلمکار ساز بوجود آمد. پرده هائی از شرح جنگها و حماسه های ائمه اطهار بخصوص حماسه سالار شهیدان زینت بخش تکایا و حسینیه ها و مساجد شدند و قلمکارهای اصفهان در شهرهای دیگر نیز طالبان فراوان یافت شهرهای بزرگ و مهمی مانند شهر ری و یزد و کاشان و سیرجان و کرمان علاوه بر پرده های مذهبی و تصاویر قهوه خانه ای خریدار جانماز و سفره و رومیزی و دستمال و انواع لباس هائی شدند که در اصفهان تهیه می شدند. با پیروزی انقلاب و تاسیس رشته های هنر در دانشکده هائی مانند دانشگاه فارابی،

استادان سـنتی این هنر مورد توجه قرار گرفتند و از تجربیات آنان بهره برداری گردید. از اساتید معروف و مشهور قلمکار ساز اصـفهان مرحومین پورصـناعی، گیاهی و عطریان هسـتند که آثار آنان طی نمایشـگاههای متعـدد در معرض بازدید عموم قرار گرفته است.

قلمزنی روی مس و برنج

هنر قلمزنی سوابق ممتـد و طولانـی دارد. این هنر گرانمـایه و زیبـا که بیانگر فرهنگ و تمـدن قوم ایرانی است ابتـدا به صورت حجاری در بدنه کوهها و روی سـنگهای ساختمانی کاخهای پادشاهان و بناهای تاریخی و حتّی در دوران غارنشینی دیده شده است. بعـدها هنر حجـاری، تبـدیل به حکاکی و سـپس قلمزنی گردیـده و نقوش و تصاویر از روی سـنگهای ساختمانها و بـدنه کوهها به روی سنگهای قیمتی مخصوصاً عقیق منتقل گردید و «حکاکی» نامیده شد. عاقبت فلزات از جمله طلا و نقره و مس و برنج و فولاد زمینه اصلی این نقوش و خطوط زیبا و دلپسند قرار گرفته و هنر «قلمزنی» نام گرفت.

لفظ «قلمزنی» معنای متعددی دارد. این لغت در فرهنگ معین چنین معنا شده است: «نویسـندگی، نقاشی و یکی از هنرهای زیبا است و آن ایجـاد نقوش جـانوران و گیاهـان و طرحهـای مختلف است بر روی نقره یـا فلزات دیگر. در هنگـام عمـل، اسـتاد به وسـیله قلمی فلزی و یـا منقـاش نوک تیز فولادی که دارای دسـته ای چوبی است کار می کنـد. دکتر معین پس از این تعریف، این بیت را از «زلالی» آورده است:

به طرح خویش حیرت زند دست

که از هیچش قلمزن نقش چون بست/

پرویز بهنام باستان شناس ایرانی، قدمت برنزهایی را که نقوش زیبا بر روی آن نقش بسته و در حفاریهای باستانشناسی به دست آمده

مربوط به اقوامی دانسته که قبل از هخامنشیان در ایران زندگی می کرده اند. او نوشته است که این اشیاء بیشتر در نواحی لرستان و کردستان یافت شده و محل کشف آنها را که اغلب از جنس سفال یا فلز منقش بوده، علاوه بر ناحیه لرستان، مربوط به دامنه های کوههای زاگرس دانسته و اضافه کرده است که در زمان فرمانروایی ایلامیها، اطراف کوههای زاگرس به نام ناحیه «آنزان» شناخته می شده که به چهار قسمت تقسیم شده بود. حال با توجه به این سخن پرویز بهنام و همچنین اعتقاد هرتسفلد مستشرق آلمانی که گفته است ابتدا، نام اصفهان «آنزان» بوده و سپس به «گابیان» تبدیل یافته و از زمان هخامنشیان به بعد ابتدا به «گی» و سپس به «جی» تبدیل شده است؛ اگر این دو آنزان یکی باشد، سندی معتبر از قدمت هنر حکاکی و قلمزنی در اصفهان محسوب می شود که از دوران قبل از هخامنشیان، بدان می پرداخته اند و این سخن با یادآوری اینکه زردکوه بختیاری نیز جزو ارتفاعات شرقی جبال زاگرس یعنی همان «آنزان» (به گفته پرویز بهنام) به حساب می آید؛ بیش از پیش به واقعیت نزدیک می شود. از دوران ساسانیان نیز اشیاء فلزی نفیس زیادی در موزه های مهم جهان موجود است که نقوش بسیار زیبایی از حیوانات و پرندگان و گیاهانی و مجالس بزم و رزم و رقاصه ها و نوازشگران متعددی با آلات موسیقی سنتی آن عصر بر روی طلا و نقره نقش بسته است که مایه اعجاب و تحسین هنرشناسان جهان است. محمدتقی مصطفوی، رئیس موزه ایران باستان در مجله «نقش نگار» نوشته است که از ظروف نقره فراوان عهد ساسانی که نقوش شاهنشاهان و

صحنه های رزم و شکار و بزم و موضوعهای مختلف دیگر را در بردارد، مجموعه ای افسانه ای مشتمل بر بیش از هزار پارچه، در موزه «ارمیتاژ» لنینگراد نگهداری می شود و نمونه های مختلف دیگری هم در موزه های اروپا و آمریکا و تعداد نوزده قطعه نیز در بیست ساله اخیر، یعنی تا سال ۱۳۳۶ در موزه ایران باستان جمع آوری شده است که از مهمترین نفایس تاریخی موجود در داخل کشور باستانی ایران به شمار می رود. در بین این ظروف چهار ظرف بسیار نفیس وجود دارد که لباس و آلات موسیقی و حرکات رامشگران عهد باستان را نشان می دهد. یکی از این چهار ظرف تنگ نقره بسیار زیبایی به ارتفاع ۵ / ۲۶ سانتیمتر است که قطر دایره قسمت بزرگتر تنگ ۲۵ / ۱۴ سانتیمتر است. و در چهار سمت تنگ، چهار حالت مختلف از بانوی هنر پیشه ای را در هنگام رقص می نمایاند: ۱-در یک حالت شاخه گلی در دست راست و ظرفی محتوی دانه های میوه بر دست چپ گرفته و در دو طرف وی روباه و قرقاولی دیده می شود. ۲-در تصویر دیگر حلقه ای به دست راست و گلی در دست چپ بانو قرار دارد و با توجه به اینکه در این تصویر، حالت رقص با نوک پا مجسم گردیده به خوبی می توان پنداشت که حلقه های دست راست چون قاشقکی به کار می رفته که با آهنگهای مقطع متناسب با چنین رقصی می نواخته اند. ۳-تصویر دیگر شاخه بلند درختی دارای گل و برگ، در دست راست و عودسوزی به دست چپ گرفته است در دو طرف وی نیز کبک و تذروی ترسیم شده اند. ۴-تصویر چهارم پرنده ای را در دست راست، به سمت

بالا نگاه داشته و با دست چپ روباهی را از دُم گرفته و آن را حرکت می دهد. در این حالت باز هم تصویر کبک و تذرو در دو جانب وی دیده می شود. حاشیه هایی از برگهای مو دور و بر هر چهار تصویر نقش بسته است و این توّهم را ایجاد می نماید که در موسم انگور چینی مجلس بزمی در تاکستان ترتیب داده شده و روباه را که آفت انگور است، به دام انداخته و ضمن حرکات مختلف رقص، تنبیه می کند. حرکت رقص هنرپیشه نوعی عملیات بندبازی توأم با بازی با حیوانات را نمایش می دهد که طی آن حیوان را در هوا پرتاب کرده و دوباره می گیرد. از ویژگیهای هنر قلمزنی در دوره ساسانی که بیشتر به صورت برجسته بر روی طلاـ و نقره بوده، نقش حیوانات بالدار یا سرِ شیر و اژدها و انواع گل و مرغهای مختلف و صورت رقاصه ها در حال رقص با آلات موسیقی و نوازشگران و مجالس رزم و بزم و شکارگاه هاست.

قلمزنی در دوران بعد، یعنی در دوران اسلامی تغییرات قابل توجهی نکرده و از نظر جنس و طرز کار و نقوش و بلکه فرم، با قرنهای گذشته و حتی دوره ساسانی تفاوت فوق العاده ای نداشته است تحول جزیی آن نیز به طور آرام و ملایمی صورت گرفته که هر بیننده صاحب ذوقی به آسانی می تواند تداوم روشها را در سراسر دوران اسلامی و قبل از آن در اشیاء دریابد. در دوران دیلمیان در نقوش قلمزنی، نوع پیچیدگی به صورت حلقه های مجزا یا متداخل پیدا شد که در داخل آنها نقوش حیوان و گیاه القا گردیده است. در دوران بعد

نیز حیواناتی به صورت روبه رو یا پشت به پشت، در طرفین درخت دیده می شوند. موضوع حمله شیر به گاو یا حیوانات دیگر نیز از دوره ساسانی باقی مانده است. در دوران صفوّیه و قاجاریه نیز جز نقوشی از شاهنامه و نظامی گنجوی و آثار و بناهای تاریخی و اشعار کوتاه اعم از غزل و رباعی تغییر قابل توجهی نداشته و اصل نقوش، به همان صورت اسلیمی، در طرحهای مختلف و گل و مرغ و حیوان و انسان خلاصه شده است. اما به جای خط میخی یا اوستایی و پهلوی از خط زیبای نستعلیق و به مناسباتی هم از نسخ استفاده شده است که خط نسخ بیشتر در نوشتن ادعیه یا جملاتی از قرآن کریم و نقوش دینی و اسلامی دیگر کاربرد داشته است. هنر قلمزنی از دیرباز در اصفهان رواج کامل داشته و اشیاء قلمزده قدیمی از دوران های مختلف زینت بخش موزه ها و مجموعه های خصوصی است. این هنر در حقیقت نوعی حکاکی بر روی فلزات است. در این صنعت دیرپای دستی نقوش یا طرح هائی بر سطح اشیاء فلزی کنده می شود. ابزار کار هنرمند قلمزن تعدادی قلم های مخصوص و چکش است. قلمزنی در ایران از سابقه ای طولانی برخوردار است. با توجه به بررسی های پژوهشگران سابقه تاریخی این هنر به (سکاها) می رسد که در حدود پنج هزار یا هفت هزار سال پیش در قفقاز زندگی می کرده اند. از این قوم آثار بسیاری بدست آمده که اکثر از طلا ـ و نقره و برنز می باشند. از اساتید برجسته این هنر حاج محمد تقی ذوفن، حاج سید محمد عریضی،

ابراهیم دائی زاده را می توان نام برد. استاد رجبعلی راعی نیز از هنرمندان خلاق و مبتکر این هنر است که تابلوهای بسیار مشهور و نفیسی در زمینه داستانهای قرآنی، تاریخی و آثار حماسی و برجسته کردن برخی کارهای کمال الملك بوجود آورده است. در حال حاضر، اشیاء قلمزده هنرمندان اصفهانی مانند سینی و گلدان و مجموعه های بزرگ مسی و برنجی و قوطی سیگار و جای نمك و قاب عکس و انواع ظروف بشقاب که با طرحهای بسیار زیبا بصورت جُندکاری قلمزنی شده موزه ها و مجموعه های خصوصی را زینت می بخشند.

جاذبه های گردشگری اصفهان

باغ پرندگان

مقدمه

باغ پرندگان فعالیت خود را در مرداد ماه ۱۳۷۵ آغاز کرده است. این باغ با مساحتی بالغ بر ۵۵۰۰۰ مترمربع یکی از جاذبه های تفریحی شهر اصفهان است. این مجموعه که بخشی از پارك جنگلی ناژوان و رودخانه زاینده رود است از معدود باغهای پرندگان در خاورمیانه می باشد. مساحت داخلی زیر توری باغ ۱۷۰۰۰ مترمربع و مساحت توری که بر روی ۱۶ ستون متحرك به ارتفاع حداکثر ۳۲ متر قرار گرفته است ۴۰۰۰۰ مترمربع است.

باغ پرندگان توسط شهرداری اصفهان احداث شده است و اکنون تحت مدیریت طرح ساماندهی ناژوان و صفه اداره می شود. این مجموعه از قسمتهای مختلفی تشکیل شده است که به اختصار به معرفی آنها می پردازیم.

جزیره باغ پرندگان

این جزیره بزرگترین جزیره رودخانه زاینده رود است که فضای سبز آن زیبایی خیره کننده ای به باغ پرندگان داده است. این جزیره با یک پل چوبی به باغ پرندگان متصل می شود.

ماکت

نمونه کوچکی از باغ پرندگان، همراه با برخی گونه های پرندگان آزاد در باغ است. این ماکت ساختار و سازه باغ را برای بازدید کنندگان در بدو ورود به نمایش می گذارد.

ساختمان اداری

بخش اداری باغ پرندگان در این قسمت قرار دارد. هماهنگی کلیه امور مربوط به باغ اعم از امور بازدید کنندگان و پرندگان توسط کارشناسان و پرسنل این بخش صورت می گیرد.

ساختمان برج

این ساختمان که به شکل برج کبوتر تعبیه گردیده دارای دستگاههای جوجه کشی جهت تکثیر و زاد آوری پرندگان و شامل

اطاقهایی برای نگهداری از جوجه های تازه متولد شده و والدین در حال جفت یابی می باشد.

ورودی های باغ

این مجموعه با داشتن ورودی؛ یکی جهت خریداری بلیط (ورودی اول) و دیگری برای تحویل آن (ورودی دوم)، مسیر ورود بازدید کنندگان را مشخص می سازد. باغ پرندگان مکانی است که امکانات ویژه ای جهت زندگی هر پرنده تقریباً مطابق با محیط زیست طبیعی آن پرنده اختصاص داده شده است. از جمله این امکانات موارد زیر را می توان نام برد: ۱) برکه ها: ۴ برکه کوچک و بزرگ در باغ پرندگان وجود دارد که محل زندگی پرندگان آبچر مانند انواع اردک ها، قوها، غازها و ... می باشد. برکه بزرگی در قسمت مرکزی باغ قرار گرفته است بطوریکه تعداد زیادی از این پرندگان آبچر را در بر می گیرد. ۲) صخره: صخره باغ که در ضلع شرقی قرار گرفته محیط زیستی مناسب جهت پرندگان کوهستانی و بیابانی است. پرندگانی چون کبکها بیشتر در این محیط دیده می شوند. ۳) قفسهای شیشه ای: از آنجا که اصفهان دارای شرایط اقلیمی خاص خود می باشد، این قفسها با دارا بودن امکانات ویژه ای چون دستگاه تهویه، شوفاژ و کولر محیط مناسبی را برای پرندگانی که در محیط زیست طبیعی آنها شرایط خاص آب و هوایی حاکم است، فراهم می نماید. ۴-قفسهای آهنی: این قفسها به دلیل نوع تغذیه پرندگان شکاری ساخته شده است. زیرا اینها در صورت آزاد بودن در محیط از سایر پرندگان و جوجه آنها

استفاده می کنند. همچنین سعی شده است محیط زیست طبیعی آنها که مناطق صخره ای کوهستانی است در قفسهای مربوط مهیا گردد. ۵) فضای سبز جنگلی: این فضا که از جمله مناطق زیست پرندگان جنگلی است در سرتاسر محیط باغ ایجاد شده و پرندگان به صورت آزاد در این فضا پرواز می کنند. از مهمترین اهداف احداث این باغ موارد زیر را می توان نام برد: ۱-پر کردن اوقات فراغت و تفریح و تفرجّ بازدید کنندگان. ۲-بالا بردن سطح اطلاعات و آگاهی مردم در ارتباط با پرندگان. ۳-فراهم کردن شرایط مناسب جهت جذب توریست. ۴-حفاظت ژنتیکی از گونه های در حال انقراض. ۵-تولید و تکثیر پرندگان نادر و فروش پرندگان مازاد. ۶-تاکسیدرمی گونه های تلف شده به عنوان یک صنعت و هنر. ۷-مطالعه و تحقیق بر روی گونه های جدید. این باغ در ۴ کیلومتری غرب پل وحید در حاشیه زاینده رود و در پارک طبیعی ناژوان واقع شده است.

پوشش

باغ پرندگان از اراضی آبرفتی سواحل زاینده رود با مواد ریز دانه رسوبی است. این اراضی عموماً نسبت به اراضی پست و سیلابی مرتفع تر است. آب زیرزمینی نقش عمده ای در حاصلخیزی این خاکها داشته است. خاک مساعد، رطوبت کافی و اقلیم نسبتاً مناسب و مساعد، شرایط فراهم شدن پوشش گیاهی از نوع درخت و درختچه را فراهم آورده است.

انواع درختان

شامل:۱- گردو ۲-سرونقره ای ۳-سپیدار ۴- نارون ۵-توت سفید ۶-کاج تهران ۷-کبوده ها ۸- چنار ۹-زالزالک ۱۰-سرو خزنده ۱۱-بیدمجنون ۱۲-اقاقیا ۱۳-زبان گنجشک و ...

انواع درختچه ها

نیز شامل:۱-برگ بو ۲-زرشک ۳-ختمی درختی ۴-رزماری ۵-سیب گل ۶-پیچ امین الدوله ۷-ماگنولیا

انواع درخت ها و درختچه های فوق بر زیبایی و طراوت محیط افزوده است.

آب مورد نیاز باغ پرندگان از دو حلقه چاه نیمه عمیق تأمین می شود که با سیستم پمپاژ و استفاده از منابع آب، به سمت فضای سبز، برکه، و جویبارها... هدایت می شود.

بیش از ۱۲۰ گونه پرنده از مناطق مختلف جهان در باغ پرندگان گردآوری شده و روز به روز به تعداد این گونه ها افزوده می گردد. تعداد این پرندگان در حدود ۲۰۰۰ قطعه بوده و با توجه به شرایط زیست طبیعی آنها، در محیطهای مختلف به سر می برند. برای معرفی این ۱۲۰ گونه پرنده به ذکر انواع خانواده های آنها می پردازیم: ۱-مرغابی ۲-طوطیها ۳-شاهین ۴-فلامینگو ۵-بلبل خرما ۶-پلیکان ۷-دم جنبانک ۸-کبوتر ۹-مرغ شاخدار ۱۰-توکا ۱۱-باز، عقاب، لاشخور ۱۲-یلوه ۱۳-فنچ یا سهره ۱۴-کوکر ۱۵-آبچیلک ۱۶-چکاوک ۱۷-زرده پره ۱۸-قرقاول ۱۹-تراکو ۲۰-توکان ۲۱-جغد ۲۲-گنجشک ۲۳-کلاغ ۲۴-بوقلمون ۲۵-حواصیل ۲۶-سار ۲۷-لک لک ۲۸-شترمرغ ۱-تفریح و سرگرمی و پر کردن اوقات فراغت بازدید کنندگان. ۲-استفاده از آب و هوای سالم و فضای سبز. ۳-مشاهده پرندگان از نزدیک. ۴-ارائه اطلاعات در مورد پرندگان اعم از آشنایی با نام و خصوصیات آنها، نحوه تخمگذاری، تغذیه، زیستگاه و... به بازدید کنندگان علاقه مند. ۵-ارائه برشور، کارت پستال و

تقویم به بازدید کنندگان. ۶-مشاور دامپزشـکی و راهنمایی بازدید کنندگان جهت نگهداری پرندگان در خانه، بطور رایگان.
۷-معاوضه پرندگان مازاد با گونه های جدید

مورد نیاز برای باغ. ۸-نگهداری پرندگان اهدا شده توسط بازدید کنندگان به باغ و ارائه مجوز بازدید رایگان جهت تشویق عموم مردم به این امر. ۹-امکان تهیه فیلم و عکس از پرندگان توسط بازدید کنندگان با دوربینهای عکاسی و فیلمبرداری شخصی. ۱۰-نمایش کلکسیون های پر و تخم پرندگان جهت بازدید علاقمندان. با توجه به تعداد زیاد گونه های پرنده و فعالیتهای مربوط به آنها واحدهایی در این مجموعه دایر گردیده است که توسط کارشناسان مربوط سرپرستی می شوند.

واحد های اجرائی در باغ پرندگان

تغذیه

اشاره

واحد تغذیه باغ پرندگان از بدو تأسیس باغ آغاز به کار نمود. در ابتدا جیره های غذایی با بهره گیری از دانش اساتید صاحبنظر در امر تغذیه و استفاده از تجارب افراد موفق در زمینه نگهداری پرندگان تنظیم و جهت استفاده در تغذیه طیور آماده شد. سپس با تحقیقات و پیگیریهای مداوم کارشناسان مربوط در باغ در زمینه تنظیم جیره های غذایی و بهره گیری از جداول علمی تغذیه ای N. R. C اقدامات لازم جهت جیره نویسی آغاز و جیره مناسب پرندگان تهیه شد. پرندگان موجود در باغ از لحاظ عادات تغذیه ای به چند دسته طبقه بندی می شوند که عبارتند از: ۱-دانه خوار ۲-ماهیخوار ۳-گوشتخوار ۴-میوه خوار ۵-همه چیز خوار در واحد تغذیه برحسب گونه پرنده و نوع تغذیه آن مواد غذایی مختلفی در اختیار پرندگان قرار می گیرد که به شرح مختصری از آن می پردازیم:

پرندگان دانه خوار

شامل انواع:فنچ ها = قناری ها = مرغ عشق ها = طوطی ها = میناها = سارها = بلبل ها

در تغذیه این پرندگان با توجه به نوع پرنده از دانه های مختلفی نظیر ارزن، کتان، شاهدانه، سیاه دانه، تخم گل آفتابگردان، نخود، ذرت و ... استفاده می شود. جهت تأمین ویتامین های مورد نیاز این پرندگان از میوه ها و سبزیجات تازه نظیر سیب، هویج، جعفری و ... نیز استفاده می شود.

پرندگان ماهیخوار

شامل انواع: پلیکانها = اگرتها = باکلانها = اکراسها = کاکائی ها

انواع مختلف ماهیها در اختیار پرندگان ذکر شده قرار می گیرد که از متداولترین آنها می توان ماهی سرخو، بیاح، (جهت مصرف پلیکانها) وکیلکا (جهت مصرف سایر پرندگان ماهیخوار) را نام برد.

پرندگان گوشتخوار

شامل انواع: عقابها = جغدها = کرکسها = شاهینها

جهت تغذیه این گروه پرندگان از گوشت انواع حیوانات (نظیر کبوتر، موش، بلدرچین، خرگوش و ...) و همچنین امعاء و احشاء (شش، سرخ روده) حیواناتی نظیر گوسفند و گاو به صورت متناوب استفاده می شود.

پرندگان میوه خوار

شامل انواع:تراکوها = توکانها = میوه خوارها = طوطی ها

این پرندگان علاقه فراوانی به میوه هایی از قبیل سیب، هویج و موز ... دارند و سعی می شود متناسب با فصل در جیره غذایی آنها میوه جات تازه گنجانده شود البته باید دانست که این پرندگان با وجود تمایل به میوه ها به دانه هایی از قبیل دانه های فراهم شده ماکیان (نظیر پلت ها) نیز بسیار علاقه مند می باشند.

پرندگان همه چیز خوار

این پرندگان علاوه بر دانه خواری، علاقه فراوانی به خوردن حشرات، کرمها و لارو آنها دارند و از خوردن میوه ها و سبزیجات نیز لذت می برند. در باغ پرندگان سعی گردیده که مواد مورد نیاز این پرندگان در جیره غذایی آنها گنجانیده شود گرچه با توجه به شرایط فیزیکی باغ و آزاد بودن پرندگان در محوطه دستیابی به لارو حشرات در محیط باغ برای این پرندگان میسر می باشد. در پایان لازم به ذکر است واحد تغذیه باغ پرندگان علیرغم وجود برخی مشکلات نظیر تنوع پرندگان موجود در باغ و به تبع آن متفاوت بودن نیازهای هر گروه توانسته است تا حدی احتیاجات غذایی همه گروههای پرندگان موجود در باغ را فراهم سازد و در این راستا تحقیقات همچنان ادامه دارد.

کلینیک

فعالیت این واحد از سال ۱۳۷۵ به صورت واکسیناسیون پرندگان توسط دام پزشک باغ علیه بیماریهایی مثل نیوکاسل به صورت تزریقی و خوراکی آغاز شد. از آنجا که برخی از پرندگان در محوطه باغ آزاد هستند و توانایی پرواز بلند دارند استفاده از واکسن تزریقی که مستلزم دسترسی به پرنده و تزریق واکسن به آن است، به تنهایی برای همه آنها میّسر نیست لذا واکسیناسیون پرندگان به صورت خوراکی و تزریقی توأمان انجام می پذیرد. وجود گونه های مختلف پرندگان در باغ و بیماریهای گوناگون که در مورد هر گونه از پرنده امکان بروز دارد سبب شد تحقیقات و بررسیهایی از کتب و مقالات معتبر علمی صورت پذیرد و با شناخت بیشتر بیماریها و با کمک دام پزشک باغ که بصورت آنکال در باغ حضور می یافت کار درمان پرندگان بیمار توسط

کارشناس مربوط به این واحد آغاز گردید و نتایج ارزشمندی به دست آمد که به دلیل عدم اطلاعات کافی در مورد پرندگان زینتی در کشور ما بسیار حائز اهمیت می باشد. یکی از بیماریهای شناخته شده در رابطه با پرندگان نوعی بیماری انگلی شایع در مرغ عشقها، طوطیها و قناری ها است که اهمیت شناخت و نوع درمان آن سبب شد تا تحقیقات انجام شده در این واحد در کنفرانس زیست شناسی که در سال ۱۳۷۷ در اصفهان برگزار گردید، ارائه شود. هم اکنون نیز با احداث کلینیک، کار درمان و واکسیناسیون پرندگان در باغ ادامه دارد و تحت نظارت این واحد گونه های مختلف پرندگان و جوجه های آنها بر علیه بیماریهای مثل نیوکاسل، برونشیز عفونی، آبله، مارک و ... طبق جدول زمانبندی واکسینه می شوند و پس از آن به مدت چند روز (حداقل سه روز) جهت پیشگیری از بروز بیماریهای ثانویه به آنها آنتی بیوتیک و مولتی ویتامین و مکمل های مورد نیاز دیگر داده می شود. در طول این مدت کلیه برکه های موجود در باغ تخلیه می گردد تا درصد بازدهی واکسیناسیون خوراکی حتی الامکان افزایش یابد وسپس جهت اطمینان بیشتر به پرندگانی که امکان دسترسی به آنها در باغ وجود دارد واکسن به صورت تزریقی نیز داده می شود. این واحد از ابتدا زیر نظر دام پزشک کار خود را آغاز کرده و هم اکنون نیز این همکاری وجود دارد و دام پزشک باغ به صورت آنکال در مواقع ضروری در باغ حضور می یابد و داروهای لازم را تجویز می کند. همچنین پرندگان تلف شده برای مشخص شدن

علت مرگ توسط دام پزشک کالبدشکافی می شوند و علت مرگ آنها صورتجلسه می گردد و با مشخص شدن علت مرگ پیشگیری های لازم برای بقیه پرندگان انجام می پذیرد. در مواردی که تشخیص علت مرگ پرنده به بررسیهای بیشتری نیاز داشته باشد لاشه آن برای انجام آزمایشات به آزمایشگاه دامپزشکی منتقل می گردد و نتیجه آزمایش جهت درمان و پیشگیری در سایر پرندگان مورد استفاده قرار می گیرد. تا کنون گونه های مختلفی از پرندگان از جمله قرقاولها، طاووسها، طوطی ها، مرغ عشقها، انواع پرندگان شکاری و آبچر بیمار با استفاده از داروها و آنتی بیوتیکهای مختلفی مانند انروفلوکساسین، سولفونامیدها، سولتریم، تایلوزین، تتراسایکلین ها لینکومایسین و ... بسته به نوع بیمار تحت درمان قرار گرفته اند و اثر آنتی بیوتیکها بر گونه های مختلف نیز بررسی گردیده است. همچنین داروهایی مانند: لوامیزول، ... برای انگلهای داخلی و گرد کوپکس برای انگلهای خارجی از جمله داروهای مؤثر و مورد استفاده در این واحد می باشند. شایان ذکر است این واحد همواره آماده پاسخگویی به سؤالات مردم و بازدید کنندگان در مورد نگهداری پرندگان و مشاوره جهت درمان پرندگان بیمار بصورت حضوری یا تلفنی و بصورت رایگان آماده پاسخگویی می باشد.

قرنطینه

بیشتر بیماریهای پرندگان که غیر قابل درمان و مسری می باشد دارای دوره کمون بوده و علائم آنی قابل تشخیص ندارند، لذا قرنطینه کردن پرندگان جدید الورود و خریداری شده برای اطمینان از سلامتی آنها و جلوگیری از انتقال بیماریها به پرندگان دیگر حائز اهمیت فراوان می باشد. در طول مدت قرنطینه رفتارهای پرنده مورد بررسی قرار می گیرد و علائم و رفتارهای مشکوک

نمایان می شود. همچنین در این مدت به پرنده امکان داده می شود خود را با محیط جدید سازش دهد و از استرسهای ایجاد شده ناشی از جابجایی و تغییر محل پرنده کاسته شود و پس از آن علیه برخی بیماریها واکسینه گردد. در باغ پرندگان کلیه پرندگان جدید الورود که اهدا می شوند یا خریداری می گردند حداقل به مدت ۲ هفته در قرنطینه نگهداری می شوند و کلیه موارد فوق مرحله به مرحله انجام می شود و پس از تأیید سلامتی در محوطه باغ در محلهای مربوط رها می شوند.

بهداشت

از آنجا که در مورد بسیاری از بیماریهای پرندگان پیشگیری مهمتر از درمان می باشد رعایت اصول بهداشتی در همه قسمتها و واکسیناسیون پرندگان دو امر کاملاً ضروری بنظر می رسد. در باغ پرندگان این امر از سال ۱۳۷۵ به طور مقطعی و پس از آن از سال ۱۳۷۷ بصورت جدی و تحت واحد جداگانه بهداشت پرندگان مورد توجه قرار گرفت. چرا که بهترین راه پیشگیری از بیماریها رعایت بهداشت محیطی و تغذیه ای می باشد. در باغ پرندگان کلیه قفسها و محیطهای نگهداری پرندگان در محوطه باغ به صورت دوره ای (حداکثر دو هفته یکبار) با شعله آتش ضد عفونی شده و بستر و محل نشیمن آنها بطور کامل تعویض می گردد. همچنین محل نگهداری پرندگان زینتی موجود در اتاقهای شیشه ای روزانه شستشو و نظافت شده و ظروف دانخوری و آبخوری آنها ضد عفونی می گردد به دلیل حساسیّت و ارزشمندی این پرندگان هر ۶ ماه این اتاقها بطور کامل تخلیه می گردد و با مواد ضدعفونی مختلف باکتری کش،

ویروس کش و قارچ کش شستشو می شود و در خاتمه با شعله آتش ضدعفونی می گردد و سپس پرندگان به محلهای خود بازگردانده می شوند. در مدخلهای ورودی باغ نیز حوضچه های ضدعفونی وجود دارد و بازدید کنندگان هنگام ورود بایستی از داخل این قسمت عبور کنند. مواد ضدعفونی که بیشتر مورد استفاده قرار می گیرند عبارتند از پویدون آیداین، ژرموکیلر، به آسای یددار و ستریمیدین C و ... مهمترین راه پیشگیری از بروز بیماری در پرندگان و بخصوص جوجه های آنها رعایت بهداشت کامل در محیط نگهداری و تغذیه سالم آنها می باشد.

آمار

ابتدا آمار پرندگان باغ و سایر قسمتها به صورت دستی نوشته می شد و روزانه توسط کارشناسان مربوط در باغ مورد بررسی قرار می گرفت از سال ۱۳۸۲ آمار کلیه قسمتها کامپیوتری گردید و کلیه واحدها آمار روزانه خود را به صورت گزارش روزانه به این واحد منتقل می کند این آمار توسط کارشناس مربوط وارد کامپیوتر می شود به طوری که آمار قسمتهای مختلف اعم از سالن تکثیر، کلینیک، قرنطینه، محوطه باغ و قفس ها، تخم پرندگان، تلفات و ... به روز در دسترس می باشد.

تحقیقات

در این قسمت با استفاده از کتب و مجلات علمی معتبر و سایت اینترنت اطلاعات در مورد پرندگان جدید الورود و همچنین مطالب در مورد نگهداری، تولید مثل و پرورش، نوع لانه و هر گونه اطلاعاتی که در مورد پرندگان مورد نیاز باشد تهیه و ترجمه می گردد و در اختیار قسمتهای مختلف قرار می گیرد. شایان ذکر است که از شروع سال ۱۳۸۳ کلیه واحدها نیز در این زمینه کوشش بیشتری می کنند و در رابطه با واحد مربوط اطلاعات مورد نیاز را جستجو می نمایند. در این قسمت اطلاعات در مورد پرندگان مختلف توسط کارشناسان مربوطه تهیه می گردد و جهت ساخت تابلوی معرفی پرندگان، تهیه کتاب، بروشور، راهنمایی مردم و... مورد استفاده قرار می گیرد. همچنین عکسها و فیلم پرندگان در این قسمت نگهداری می شود و در مواقع لزوم برای کارهای مختلف مورد استفاده قرار می گیرد از سایر فعالیتهای روابط عمومی می توان: تهیه تابلوهای هشدار دهنده، بروشور، کارت پستال، تقویم، فلکس از پرندگان، فیلم و ... را نام برد.

واحد تکثیر

اشاره

واحد تکثیر باغ پرندگان فعالیت خود را از سال ۱۳۷۶ آغاز نمود کار تکثیر را در ابتدا با جفت کردن قناریها و ایجاد شرایط مناسب، شروع کرد. پس از آن تحقیقاتی در زمینه تکثیر یک نوع طوطی زیبا به نام کوکاتیل آغاز شد و با تلاشهای فراوان این گونه کمیاب نیز تولید و تکثیر شد. این موفقیتها سبب گشت تا دامنه فعالیت این واحد افزایش یابد و در حال حاضر تقریباً بیشتر گونه های موجود قابلیت تکثیر در این واحد را دارا می باشند. اولین دستگاه جوجه کشی در

سال ۱۳۷۹ خریداری گردید و به این طریق تکثیر مصنوعی پرندگان آغاز شد. لازم به ذکر است که پرندگان براساس نوع جوجه هایشان به ۲ دسته تقسیم می شوند: ۱-پرندگان با جوجه های دیررس (Altricial) مانند انواع طوطی ها؛ جوجه های این پرندگان هنگام خروج از تخم قادر به دوری از والدین نیستند و عموماً بدن آنها بدون پر می باشد و حداقل تا مدت محدودی باید توسط والدین تغذیه و نگهداری شوند. ۲-پرندگان با جوجه های زودرس (Cortical) مانند انواع ماکیان؛ جوجه های این پرندگان هنگام خروج از تخم قادر به جدایی از والدین هستند و بدن آنها کاملاً پوشیده است و خود مستقلاً قادر به تغذیه و حرکت هستند. در این واحد، نر و ماده جفت شده پرندگانی را که جوجه های دیررس دارند از بقیه پرندگان جدا و در قفس منحصری قرار داده و در محلی ساکت و آرام شرایط لازم را برای این پرندگان در فصل تولید مثل جهت تخم گذاری و جوجه در آوری و پرورش آنها فراهم می کنند. پرندگانی که جوجه های زودرس دارند در این مجموعه به دو صورت تکثیر می یابند. ۱-طبیعی ۲-مصنوعی ۱-روش طبیعی: هنگامی است که جنس ماده کرچ شده و بر روی تخمهایش می خوابد و یا اینکه جهت جوجه آوری از بوقلمون یا مرغ کرچ شده استفاده می گردد. مهمترین مسئله در تولید مثل پرندگانی که به روش طبیعی تکثیر یافته و جوجه های دیر رس دارند تعیین جنس نر و ماده است، چون اکثر این پرندگان تک زوجی بوده و تنها با یک پرنده دیگر غیر همجنس جفت می شوند.

۲-روش

مصنوعی زمانی انجام می گیرد که جنس ماده در محیط مصنوعی باغ کرچ نمی شود و باید تخمها جهت جوجه درآوری به دستگاه جوجه کشی منتقل شوند و جوجه های خارج شده از تخم نیز با امکانات خاص از قبیل مادر مصنوعی و ... پرورش داده شوند. لازم به ذکر است که موفقیتهای بدست آمده دراین واحد به مرور افزایش یافته است از جمله می توان به موارد زیر اشاره کرد: ۱-احداث یک ساختمان برج مانند جهت تکثیر پرندگان. ۲-خرید دومین دستگاه جوجه کشی جهت تکثیر. ۳-ساخت قفس ها و تأمین احتیاجات جوجه ها در مراحل مختلف تکثیر و پرورش آنها. تا کنون واحد تکثیر و پرورش باغ پرندگان موفق به تکثیر بیش از ۳۰ گونه از پرندگان باغ شده که عبارتند از:

انواع طوطی ها

الف-انواع طوطی ها: -الکساندرین -کوکاتیل -مرغ عشق -پشت قرمز -مرغ عشق سرهلویی -طوق صورتی -رزلاب

انواع ماکیان

-کبک معمولی-کبک کالیفرنیا-طاووس-انواع قرقاول شامل قرقاول معمولی، سیلور، طلایی و لیدی ام هرست (Lady)-انواع مرغ و خروس شامل مویی، کاکلی، مینیاتوری، ابریشمی، شاخدار و فری -بوقلمون -تیهوج -انواع کبوتران زینتید -شترمرغ

ه-انواع قمری شامل الماسی، خانگی و معمولیی -کوکرم -مینان -اکراسو -گاو چرانک و اگرت

انواع فنچ ها

ل-انواع فنچ ها شامل: -فنچ گوراسبی -فنچ سرسیاه -فنچ معمولی

انواع پرندگان

آبچر شامل: -غاز -انواع اردکها -طاووسک

واحد پرورش

این واحد با شروع فعالیت تکثیر در باغ پرندگان آغاز به کار نمود و با پرورش جوجه های یک ماهه و یا جوجه های زودرس (cortial) تولید شده در واحد تکثیر و تحویل آنها در هنگام بلوغ جنسی به محوطه باغ به افزایش تعداد گونه های پرندگان در این مجموعه کمک می نماید. جوجه ها پس از بلوغ در صورت نیاز، داخل محوطه یا قفسهای موجود در باغ رها می شوند و در صورت عدم نیاز، با پرندگان مورد نیاز معاوضه می گردند. تقریباً اکثر گونه هایی که در سالن تکثیر تولید و در واحد پرورش بالغ می گردند، در محوطه رها می شوند. شایان ذکر است؛ کلیه پرندگانی که از واحد تکثیر به واحد پرورش تحویل

داده می شوند شامل انوع جوجه های زودرس یا (cortial) می باشند. تاکسیدرمی از یک کلمه یونانی به معنای تهیه پوست، مشتق شده که در زبان فارسی به معنای پوست آرایی می باشد. با بررسی های به عمل آمده در زمینه تاکسیدرمی مشخص گردیده که پایه گذاران اولیّه این فن بنحوی در زمینه نگهداری حیوانات فعالیت داشته اند. پدر موزه و ابداع کننده فن تاکسیدرمی و بوجود آورنده اولین باغ وحش، "سوتر" می باشد. سوتر اولین بار در اواخر قرن هیجدهم تصمیم گرفت تعدادی حیوان زنده را در محلی گردآوری کند و جهت انجام این کار زحمات و هزینه های زیادی متحمل شد. با توجه به اینکه بسیاری از گونه های حیوانات نادر یا گران قیمت بودند، پس از تلف شدن، جمع آوری مجدد آنها مشکلات زیادی را به همراه داشت. سوتر

به فکر افتاد که یک نمونه از پوست دباغی شده حیوانات تلف شده را بر روی یک چارچوب به نمایش بگذارد و به این ترتیب اولین کار تاکسیدرمی در دنیا به نمایش درآمد و پس از آن توسعه و تکامل یافت. امروزه با گذشت زمان و پیدایش ابزارها و متدهای علمی جدید تاکسیدرمی نه تنها واجد جنبه های هنری بلکه از نظر علمی نیز بسیار قابل توجه است. فعالیتهای واحد تاکسیدرمی باغ پرندگان بر مبنای اطلاعات علمی بدست آمده در خصوص تاکسیدرمی پرندگان بوده و در این زمینه ابتکاراتی نیز انجام شده است.

تاکسیدرمی

اشاره

این واحد فعالیّت خود را از سال ۱۳۷۶ شروع نموده است و تا کنون از تعداد زیادی پرنده از جمله بزرگترین آنها که شتر مرغ می باشد در باغ پرندگان اصفهان تاکسیدرمی شده است. در بین این گونه های تاکسیدرمی شده، گونه های کمیابی مانند هوبره که در مناطق خشک و کویری زندگی می کند و چندین پرنده کمیاب دیگر مانند شاهین، طرلان، عقاب طلایی و دال را می توان نام برد. این واحد جهت حفظ موقعیت علمی همواره کوشیده است با مراکز و مؤسسات تاکسیدرمی داخل کشور در ارتباط باشد و از تجارب وتکنولوژی روز علم تاکسیدرمی استفاده نماید. همچنین این واحد در زمینه توسعه و ایجاد رشته های مختلف وابسته به تاکسیدرمی مانند تهیه کلکسیون های پا، نوک و پَر نیز فعالیت دارد و در چندین نمایشگاه داخلی شرکت کرده و لوح تقدیر دریافت کرده است. در اینجا لازم است از آقایان دکتر تاجبخش بنیان گذار هنر و فن تاکسیدرمی در ایران و دکتر محمد علی جعفریان استاد دانشگاه

اصـفهان و مؤسـس موزه تاریخ طبیعی اسـتان اصـفهان قدردانی و تشـکر شود. مراحلی که لاشه یک پرنده برای تبدیل شدن به یک نمونه تاکسیدرمی باید طی نماید به شرح زیر می باشد:

۱-پوست کنی:

لاشه پرنده را با یک شکاف سراسری از ناحیه سینه تا دم پرنده از پوست جدا می کنند.

۲-چربی گیری:

بـا توجه به اینکه گوشت و چربیهای باقی مانـده روی پوست باعث فساد و تخریب آن می شود پس از چربی گیری پوست و با عملیات دباغی ضدعفونی و شستشو این مرحله به پایان می رسد بنابراین چربیهای موجود در پوست جدا و پوست ضدعفونی و شستشو می شود.

۳-خشک کردن پرها و پرآرایی:

پوست شسـته شده به وسـیله خاک اره و براکس رطوبت گیری می شود وپرها به کمک جریان هوای فشرده دستگاه کمپرسور باد خشکانده و به کمک پنس در ردیف خود منظّم می شوند.

۴-قالب سازی:

با توجه به اندازه بدن پرنده قالبی در نظر گرفته می شود. به صورتی که برای لاشه های کوچک قالب هایی کوچک از پوشال و نخ و برای لاشه های بزرگ قالب هایی از فایبرگلاس ساخته می شود.

۵-اسکلت بندی:

جهت ایجاد اسـکلت ثانویه، مفتولها از داخل جمجمه و اسـتخوانهای بال و پا عبور داده شده و در قالبی که از پیش ساخته شده محکم می شود.

۶-حالت دادن:

پس از اسـکلت بندی، پوست بر روی قالب آماده شده کشیده و محل برش به کمک نخ و سوزن با دقت دوخته می شود. پس از پایان کار با مشاهـده دقیق پرنده زنده سـعی می شود که طبیعی ترین حالت ممکن به نمونه تاکسـیدرمی داده شود. در واحد تاکسیدرمی باغ

پرندگان جهت حفظ نمونه از آسیب های ناشی از تأثیر گردوغبار، رطوبت و حشرات و همچنین به منظور معّرفی محیط زیست طبیعی پرنـده با اسـتفاده از مواد فایبرگلاس و گیاهان خشک و رنگ آمیزی شـده صـحنه آرایی یا دیوراما سازی شده و نمونه مورد نظر در فضای ایجاد شـده نصب می گردد. این هنر ارزشـمند با تبدیل یک لاشه غیرقابل مصـرف به یک مدل زیبا امکان مشاهـده و بررسـی دقیق را برای بازدیـد کننـدگان ایجاد می کنـد و زیبایی های طبیعت به این شـکل نیز به تصویر کشـیده می شود.

۱۱–واحد فضای سبز و خدمات:

فعالیتهای واحد فضای سبز و خدمات باغ پرندگان به اختصار بشرح زیر می باشد:

۱–چمن کـاری قسـمتهای مختلف و حفـاظت از محیـط سبز بـاغ ۲–مبـارزه بـا علفهای هرز ۳–کـاشت گلهای فصل ۴–کاشت، گیاهان و درختچه های متناسب با شـرایط زیست پرندگان ۵–هرس درختان باغ ۶–کود دهی قسـمتهای مختلف فضای سبز ۷–شسـتشوی برکه ها و پیاده روهای باغ به صورت مداوم ۸–کاشت علوفه مناسب جهت تغذیه پرندگان ۹–حفاظت و حراست از پرنـدگان و محوطه داخلی و خـارجی بـاغ به صورت شـبانه روزی توسـط انتظامات باغ پرنـدگان. ۱۰–ساخت قفسهای مناسب مطابق با شرایط زیست پرندگان

مشخصات پرندگان خریداری شده در سال ۱۳۸۲

طوطی های آرا

یکی از زیبـاترین، بزرگترین و اصـیل ترین انواع طوطی هـا، طوطی هـای آرا هسـتند این طوطی ها به دلیل رنگهای متنوع پر و بال، بسـیار جذاب و دیدنی می باشـند و همچنین بسیار زیرک و با هوش هستند و به راحتی دست آموز می شوند. خانواده این طوطی ها از ارزش بسـیار بالایی برخوردار هسـتند. در باغ پرنـدگان در سال ۱۳۷۸ برای اولین بار مقـدمات خریداری این نوع طوطی

از کشورهای عربی برای مجموعه فراهم شد ولی به دلیل تغییر مدیریت باغ این امر امکان پذیر نگردید و سرانجام در سال ۱۳۸۲ با همکاری مدیرعامل محترم طرح ساماندهی ناژوان و صفه این امر میسر گردید و دو جفت از این طوطی های زیبا و گران قیمت خریداری شد. یک جفت طوطی آرای آبی و یک جفت طوطی آرای قرمز تیره یا آرای بال سبز، با اضافه شدن این پرندگان به گونه های موجود، جاذبه باغ برای بازدید کنندگان صد چندان شده است و این موضوع با قدری تأمل در کنار محل نگهداری این طوطی ها و کنترل رفتار بازدید کنندگان و اظهار نظر آنها کاملاً مشهود می باشد.

رده بندی و مشخصات طوطی های آرا:

رده پرندگان (Aves)

راسته طوطی شکلان Psittaciformes

خانواده Aratingidae

زیر خانواده Aratinginae

نام علمی:(جنس و گونه)(Ara ararauna) نام فارسی:آرای آبی، طلایی

نام انگلیسی Blue and Gold Macaw

مشخصات آرای آبی:

طول:۹۰ سانتیمتر

رنگ پر و بال در قسمت پشتی آبی رنگ و در قسمت سینه زرد درخشان است. قسمت پیشانی سبز رنگ می باشد نوک آنها سیاه رنگ و پاها خاکستری تیره می باشد. آرای قرمز تیره نیز دارای همان رده بندی است ولی نام علمی (جنس و گونه) آنAra Chloroptera می باشد. محیط زیست طبیعی این پرنده: نواحی عمده ای از شمال آمریکای جنوبی است رنگ اصلی این پرنده قرمز تیره است پرهای پوششی کوچک، بال قرمز تیره و پرجلا، پرهای پوششی متوسط بال، سبز و شاهپرها، آبی رنگ می باشند. پرهای وسطی دم، قرمز و سرآنها آبی رنگ می باشد. پرهای خارجی دم، آبی و قسمت خارجی آنها قرمز است. قسمت فوقانی نوک، استخوانی رنگ و

قسمت زیرین آن سیاه می باشد.

توکان

یک گونه پرنده اعجاب انگیز و بی نظیر دیگر چه از نظر شکل ظاهری (نوک بسیار بزرگ و زرد رنگ) و چه از نظر رفتاری توکانها می باشند. این پرندگان به قدری زیبا و دیدنی هستند که از نظر بسیاری از بازدیدکنندگان طبیعی بودنشان مورد سئوال قرار می گیرد و تصور می کنند که آنها اسباب بازی هستند. این پرندگان به راحتی دست آموز می شوند و قادرند توپ بازی و کارهای موزون دیگر را انجام دهند. بسیار باهوش و کنجکاو هستند. این پرندگان بومی آمریکای استوایی هستند و از مکزیک جنوبی تا آمریکای جنوبی و جزائر اطراف آن یافت می شوند. در نیمه دوم سال ۱۳۸۲ یک جفت از این پرنده بسیار زیبا و گران قیمت به دستور مدیرعامل محترم طرح و اهتمام مشاور محترم ایشان خریداری گردید و بر جاذبه باغ بسیار افزوده بطوری که سبب حیرت بازدید کنندگان هنگام عبور از این قسمت می گردد. مشخصات: نوک توکانها گاهی به اندازه طول بدن آنها می رسد ولی با وجود اندازه بزرگش وزن کمی دارد. اندازه طول بدن آنها ۳۵ تا ۴۰ سانتیمتر است. این گونه به دلیل اندازه بزرگ نوک قادر به پرواز کردن نمی باشد و معمولاً برای رفتن از شاخه ای به شاخه ای دیگر می جهد.

رده بندی:رده پرندگان (Aves) راسته Piciformes خانواده Ramphastidae نام علمی (جنس و گونه) Ramphastos toco نام انگلیسی Toco Toucan نام فارسی توکان

کوکاتوی تاج زرد

(طوطی بارتا)، Cacatua sulphurea گونه دیگر پرنده خریداری شده طوطی کوکاتوی تاج زرد یا طوطی بارتا می باشد. طول این پرنده حدود ۳۳ سانتیمتر می باشد. رنگ اصلی اش سفید، رنگ پرهای روی گوش و

قسمت فوقانی سرش زرد است. دارای حرکات بسیار زیبا می باشد. همچنین در نیمه دوم سال ۱۳۸۲ به دستور مدیر عامل محترم طرح طی مأموریتی که توسط مشاور مدیر عامل باغ و یکی از کارشناسان به شمال کشور انجام شد گونه های دیگری از پرندگان آبچر مانند آبچلیک، خروس کولی، اردک وحشی، چنگر، فلامینگو و همچنین چند نوع قرقاول زیبا و دیدنی دیگر که در باغ موجود نبود خریداری گردید. هم اکنون کار بر روی شرایط نگهداری، تولید مثل و ... پرندگان جدید ادامه دارد. اضافه شدن بیش از ۱۰ گونه پرنده بسیار نادر و ارزشمند در عرض چند ماه در طول تأسیس باغ پرندگان بی سابقه می باشد.

جوجه شتر مرغ

شترمرغ یکی از جذاب ترین پرندگان است که برای اولین بار در سال ۱۳۷۸ برای باغ پرندگان خریداری گردید و با توجه به اینکه بالغ شدن این پرنده مدت زمانی (حدوداً ۲ سال) بطول می انجامد، لذا برای اولین بار تخم گذاری این پرنده در سال ۱۳۸۱ آغاز گردید ولی به دلیل کمبود امکانات جهت تکثیر آنها از قبیل دستگاه مخصوص جوجه کشی، متأسفانه تولید جوجه از آنها مقدور نشد تا اینکه در دی ماه سال ۸۲ این عمل با همکاری یک مرکز تکثیر شتر مرغ امکان پذیر گردیده و با استفاده از دستگاه جوجه کشی سه قطعه جوجه شتر مرغ تکثیر و به باغ پرندگان انتقال یافت و تا خریداری دستگاه جوجه کشی مناسب شتر مرغ، این همکاری با مرکز فوق ادامه دارد.

مرغ و خروس لهستانی

این مرغ و خروس ها یکی از زیباترین و جذاب ترین انواع مرغ های زینتی هستند که به وسیله پرهای کاملاً سفید یکدست به صورت کاکل بر روی سرشان و بدن کاملاً سیاهشان جلوه ای خاص دارند. این پرندگان به آسانی قدرت تکثیر دارند و افزایش آنها بر جاذبه باغ افزوده و می تواند منبع مناسبی جهت فروش در بازار نیز باشند چرا که به دلیل زیبایی آنها علاقمندان زیادی دارند.

باغ غدیر

تاریخچه باغ غدیر

از سال ۱۳۶۲ لغایت ۱۳۶۹ فکر احداث مجموعه فرهنگی باغ غدیر از طرف شهرداری بین مسئولین مطرح شد و در اواخر سال ۱۳۶۴ بنا بر پیشنهاد شهرداری اصفهان، طرح بنای یادبود علامه امینی در باغ غدیر به مسابقه گذاشته شد. طرح های اولیه در تاریخ ۲۷ / ۱۲ / ۱۳۶۴ برای شهرداری اصفهان ارسال گردید. پس از چند ماه کار احداث مجموعه فرهنگی باغ غدیر شروع شد و در سال ۱۳۷۲ مجموعه افتتاح گردید.

بناها

بنای یادبود علامه امینی

این بنـا به یـادبود علاـمه امینی تأسـیس شـده و از ارکـان این مجموعه محسوب می گردد که شامـل موزه یـادبود علاـمه امینی میباشد.

کتابخانه عمومی علامه امینی

با مساحتی به وسعت ۷۵۰ مترمربع و دارای دو سـالن مجزا جهت مطـالعه خواهران و برادران و در اختیار داشـتن بالغ بر ۱۲۰۰۰ جلد کتاب زمینه مساعدی را جهت طالبان علم و دانش فراهم نموده است و به سیسـتم مکانیزه مجهز می باشد و در این قسمت کتابخانه تخصصی امیرالمؤمنین و کتابخانه کامپیوتری امام علی علیه السلام نیز موجود می باشد.

مجموعه ورزشی باغ غدیر

(سالن ورزش-استخر و دو زمین تنیس)این مجموعه با مساحتی به وسعت ۳۶۸۰ مترمربع دارای یک باب استخر و حمام سونای خشک و بخار، دو زمین تنیس و سالن بدنسازی مجهز آماده ارائه خدمات به خواهران و برادران می باشد.

خانه کودک و نوجوان

این مرکز که وابسـته به کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان می باشـد علاوه بر ارائه کتاب با تشـکیل کلاسـهای مختلف هنری و برپایی جشنها، محیطی آموزنده جهت نوجوان مهیا نموده است.

مجموعه سر درب

دارای دو سالن ویژه اجرای نمایش های هنری و امور نمایشگاه و تعدادی کلاس های آموزشی می باشد.

آمـار مراجعین مجموعه سالاـنه تـا ۰۰۰/۱۲۰ نفر می رسـد کـه این تعـداد شامـل اسـتقبال مراجعین اداری، آموزشـی مجمـوعه، شرکت در برنامه های مناسـبتی، فعالان کانون های مستقر در مجموعه و حضور خانواده جهت تفریح در محوطه آزاد باغ غدیر می باشد.

این مجموعه شامل گالری الغدیر-سالنهای اجتماعات سر در با ظرفیت ۳۰۰ نفر و حوضخانه ساختمان الغدیر با ظرفیت ۲۰۰ نفر نیز می باشـد. مراسم هـای مجموعه نیز شامـل: همـایش هـا، سـمینارها، محافـل ادبی، گردهمـایی ها، مجامع عمومی کانون ها، جشن ها، سوگواره ها و... می باشد.

وسعت فیزیکی مجموعه ۵۷ هکتار می باشد.

باغ گلها

تاریخچه باغ گلها

اصفهان، این شهر لاجوردی که چونان نگارستانی دلپذیر، و مرواریدی گرانبها و بی بدیل در مرکز فلات ایران زمین خوش می درخشد، اینک در طلوع راستین دیگری از رونق آبادانی زیباتر و با شکوهتر از دیروز و روزگاران پیشین با پرنیان رنگ در رنگ گلها و فضاهای سبز و دلاویزی که در هر کوه و بر زنش چشم نوازی می کنند، در هم می آمیزد تا زیبایی و شادابی را در فضاهای شهری مفهومی تازه بخشد. در عصری که «ماشینیسم» و رشد قارچ گونه صنایع آلاینده، محیط زیست انسان و موجودات زنده را به مخاطره افکنده و آلودگی هوا سر منشأ بسیاری از بیماریهای تنفسی و مرگ و میرهای ناگهانی شده است، و در فصلی از تاریخ که خطرات ناشی از آلودگی هوا و کاهش موحش نازک شدن لایه اوزن نگرانی عموم ملل جهان را برانگیخته است و آینده ای تاریک را برای ابناء بشر به تصویر

می کشاند، نمی توان در چاره اندیشی و یافتن راه برون رفت از مشکلات تعلل ورزید. باید باور کنیم که یک نهضت بزرگ ملی در ایجاد یک محیط سالم شهری می تواند التیام بخش و ضامن سلامتی روح و جسم شهروندان باشد. پس باید دریچه ای به باغ امید گشود و رویش و سخاوت را به نظاره نشست. خوشبختانه از چند سال پیش به این سو، فضاهای سبز شهر اصفهان در پرتو برنامه ریزیها و تلاشهای شهرداری و سازمان پارکها و فضاهای سبز گسترش یافته است، به گونه ای سرانه فضای سبز این شهر به ازای هر شهروند به مرز حدود ۱۳/۵ متر مربع رسیده که در یک مقایسه اجمالی به حداقل استاندارد جهانی یعنی ۱۵ متر مربع نزدیک شده است. این فضاهای سبز که مشتمل بر فضاهای دل انگیز حاشیه زاینده رود و پارکهای محلی و کوهستانی و جنگلی است زیبایی، شادابی و پالایش نسبی هوای شهر اصفهان را باعث گردیده است. باغ بزرگ گلها واسطه عقد پارکهای شهر به شمار می رود. ویژگی و امتیاز منحصر به فرد این باغ را باید در وجوه چندگانه تفریحی، فرهنگی، آموزشی و تحقیقی آن جستجو کرد که امید می رود با جذابیت های چشمگیر خود، استعدادهای توریستی شهر اصفهان را بیش از پیش افزایش دهد و تقویت کند. این طرح به عنوان یکی از طرحهای مهم و بزرگ اصفهان+۲۲ به بهره برداری رسید تا بدینوسیله بر زیبایی ها و مناظر دیدنی این شهر بیفزاید و دانشجویان و دانش پژوهان بتوانند از این مکان استفاده نمایند و اوقات فراغت خود را با گل و گیاه سپری کنند. در طراحی این باغ اقلیم خشک منطقه اصفهان مورد توجه

قرار گرفته و آب به صورت فواره هایی کوتاه جریان می یابد و سرانجام به برکه برخورد می کند، همچنین عناصر و مختصات فرهنگ معماری سنتی اصفهان در بناهای این باغ تبلور عینی یافته است.

معرفی قسمتهای مختلف مجموعه باغ گلها

پاویون ورودی

ساختمانی به ابعاد ۶×۹ و ارتفاع ۶ متر در دو اشکوب است که طبقه همکف آن مشتمل بر دو قسمت شمالی و جنوبی (در سمت شمالی پلکان ساختمان و سمت جنوبی دفتری جهت ارائه بروشور و اطلاعات باغ و نمایش بذر گلها) می باشد. طبقه اول به صورت صفه است، که از این صفه می توان محوطه کلی پارک را نظاره نمود و طبقه دوم که شامل یک سالن است برای ارائه فیلم و اسلاید انواع گیاهان منظور گردیده است.

باغ صخره ای

وسعت این باغ ۲۵۰۰ متر و ارتفاع ۳ متر است و ۲۵۰ گونه گیاهان صخره ای که نمایی از طبیعت را ارائه می نمایند، در این باغ کاشته شده است.

آبشار باغ

این آبشار در سمت شرقی باغ صخره ای قرار دارد و از ارتفاع چهار متری حجم قابل توجهی از آب به داخل برکه ریزش می کند و جریان می یابد. در ساختمان آبشار از انواع سنگهای رودخانه ای استفاده گردیده است تا آبشار کاملاً طبیعی جلوه نماید.

برکه

به منظور تلطیف هوا و پرورش انواع گیاهان آبزی، در طرح باغ برکه ای به مساحت حدود ۳۵۰۰ متر مربع در ضلع جنوب شرقی باغ پیش بینی گردیده است.

محوطه مخصوص کودکان

در این محوطه با استفاده از انواع پرچینها طرحی پیش بینی گردیده است که بچه ها بتوانند با گریز و اختفاء ساعاتی از وقت خود را در باغ بگذرانند.

محوطه باغ

سطح کلی قطعات باغ چمن کاری و با پیش بینی انواع باغچه ها در طرحهای متنوع استفاده از گلهای فصلی یکساله، دو ساله،

دائمی و درخچه های زینتی ممکن می گردد. در مرکز باغ طرح فرش که یکی از نقشهای اصیل و دیرینه اصفهان است و گل و بوته و ترنج فرش از انواع نشاء گلها استفاده می گردد، معابر باغ که حدود ۵۰۰۰ متر مربع است با نوعی کفپوش (سنگهای گرانیت) با طرحهای خاص مفروش گردیده است.

باغ رز

در قسمتی از باغ، باغچه هایی به منظور کشت انواع گل رز در ایران در نظر گرفته شده است.

آمفی تئاتر روباز

در ضلع شرقی باغ گلها، در انتهای محور اصلی به منظور برگزاری نمایشگاههای مختلف و مراسم جشن و سخنرانی، با استفاده از تنه درختان فضایی به شکل آمفی تئاتر پیش بینی شده است که ظرفیت آن حدود ۲۵۰ نفر می باشد.

گلخانه

به منظور پویا بودن باغ گلها، با توجه به شرایط اقلیمی اصفهان و کمبود گل در فصل زمستان، مجموعه گلخانه به مساحت ۷۰۰ متر مربع در ضلع شمال شرق باغ پیش بینی شده است که با فراهم نمودن انواع اقلیم در طول فصل زمستان بازدید کنندگان می توانند نظاره گر انواع گلها باشند.

نرده های اطراف باغ

با توجه به تنوع گلها و گیاهانی که نیاز به مراقبت ویژه دارند، اطراف باغ با نرده های ساده و دیوار سبز انواع پرچین محصور، به گونه ای که ضمن جلوگیری از تردد افراد به صورت دیواره ای سبز محدوده باغ را مشخص سازد.

باغ گیاهانی دارویی و خوراکی

این مجموعه با مساحتی در حدود ۱۱۷۰ متر مربع دارای ۱۳۲ گونه از انواع گیاهان دارویی و خوراکی موجود در مناطق مختلف ایران می باشد که بر اساس یک سری مطالعات، انتخاب و نسبت به کشت آن اقدام شده است. موقعیت این مجموعه در شمال باغ می باشد.

باغ سوزنی برگها

این قسمت دارای انواع درختان سوزنی برگ می باشد که مساحتی بیش از ۲۱۶۶ متر مربع از باغ را به خود اختصاص داده و در منتهی الیه دریاچه واقع گردیده است. تنوع گونه ها در این مجموعه بالغ بر ۸۶ گونه می باشد.

باغ گیاهان پیازی

این مجموعه نیز بـا انواع گیاهان پیازی شـکل گرفته، همچنین سـعی شـده با اسـتفاده از تعـداد قابل توجهی از گونه هایی که با شرایط آب و هوایی اصـفهان سازگاری دارند، منظره زیبایی به نمایش گذاشته شود. تعداد گونه های این مجموعه ۳۸ گونه و مساحت آن بالغ بر ۷۴۰ متر مربع است.

مجموعه گونه های زنبق

این مجموعه نیز بـا مساحتی در حـدود ۹۰۰ متر مربع در ضـلع شـرقی باغ و در کنار آمفی تئاتر با تعـداد ۴۶ گونه گیاهی پیش بینی شده است که دارای گونه های متعدد زنبق می باشد.

مجموعه پرچینبه منظور جداسازی و تفکیک قطعات مختلف از پرچینهای متفاوت با گونه مورت، انواع شـــمشاد، و زرشک استفاده گردیده که طول عملیات اجرایی در این بخش به ۱۵۴۰ متر بالغ می گردد.

مجموعه گونه های داوودی

این مجموعه نیز با مساحتی در حدود ۹۰۰ متر مربع در ضلع شرقی باغ با تعداد ۲۶ گونه گیاهی پیش بینی شده است که دارای گونه های متعدد از گلهای داوودی می باشد.

آب نما

معـابر اصـلی و فرعی با اسـتفاده از آب نماهایی به قطع ۸۰×۴۰ سـانتیمتر همراه با فواره های متعـدد اجرا گردیـده که طراوت و زیبایی خاصـی به مجموعه بخشـیده است. آب مورد اسـتفاده از مرکز باغ به منتهی الیه آب نماها متصل شده و پس از برگشت مجدد به صورت چرخشی جریان می یابد.

به منظور کاهش هزینه کارگری و حداکثر استفاده از آب و همچنین ایجاد محیطی مرطوب، از آبیاری تحت فشار استفاده شده و کلیه سـطوحی که امکان آبیاری بارانی در آن وجود دارد، تحت پوشش طرح فوق قرار گرفته است. جهت تأمین نور مناسب و روشـنایی باغ در شب از پایه های بلند به همراه پروژکتور جهت نورپردازی به روش متمرکز استفاده شده است. همچنین پایه های کوتاه با نور ملایم در مسیرهای حرکت پیش بینی گردیده است که فضای زیبایی را در شب ایجاد می نماید. با عنایت به فلسفه وجودی باغ مبنی بر ارائه انواع گلها سازگار با شرایط آب و هوایی اصفهان مجموعاً در قسمتهای مختلف باغ تعداد ۳۹۵ گونه گیاهی کاشته شده.

مشخصات فنی باغ گلها

سنـگ گرانیت: ۴۰۰۰ متر مربع، جـدول گـذاری محوطه بـاغ:۴۲۰۰ مـتر طـول (از نوع تیشه ای)، مسـاحت ساختمـان سـر درب ورودی: ۱۸۰ متر مربع، محوطه سـازی پارکینـگ: ۴۳۴۵ متر مربع، جـدول گـذاری پارکینگ: ۶۰۰ متر طول، کانـال سـازی با سنـگ تیشه ای: ۳۰۰ متر طول، احداث حوضـها با سـنگ تیشه ای: ۸۰ متر مربع، احـداث برکه: ۳۱۷۷ مـتر مربع (کف برکه از

سنگ ضایعات و بدنه ها از سـنگ لاشه ساخته شده است)، کف فرش: ۲۵۰۰ متر مربع، زیر سازی در کل معابر باغ: ۷۴۵۳ متر مربع، محوطه سازی ورودی با سنگ مالون: ۱۵۰۰ متر مربع، بدنه سازی با

سنگ مالون: ۲۵۰ متر مربع، هزینه آزاد سازی: ۱. ۲۰۰. ۰۰۰. ۰۰۰ ریال.

باغ فدک

تاریخچه

این باغ در سال ۱۳۷۵ در قطعه زمینی به وسعت ۸۵ هکتار (۸۵۰۰۰۰ متر مربع) در بخش شمال شرقی اصفهان در بلوار فرزانگان توسط سازمان پارکها و فضای سبز احداث شد. در ابتدا پارک به صورت جنگلی با سیستم آبیاری هیدرانت طراحی شد ولی اخیراً با تغییرات ایجاد شده به صورت یک پارک شهری با سیستم آبیاری قطره ای اداره می شود. تعداد درخت و درختچه موجود حدود ۴۷ هزار اصله شامل کاج تهران، کاج شهری، توت، زبان گنجشک، سرو نقره ای، سرو شیرازی، سرو نوش، اقاقیا، ارغوان، نارون، وسک، دادی، به ژاپنی می باشد. سطح چمن کاری شده پارک شامل تپه، تپه چینی و اطراف ساختمان اداری حدود ۱۲۵۰۰ متر مربع است. دریاچه تعبیه شده به وسعت ۵۰۰۰۰۰۰ مترمربع در بخش شرقی پارک می باشد. زمین اسباب بازی در دو قسمت پارک (مرکز و غرب پارک) سرویس بهداشتی در دو قسمت مرکز و غرب پارک زمین ورزشی در جنوب غربی پارک ۶۰ عدد آلاچیق ساختمان سالن مطالعه در دست احداث و ساختمان اداری فعالیتهای عمرانی خدماتی رفاهی: احداث خیابان ضلع جنوبی به طول ۱۰۰۰ متر جاده به طول ۱۰۰۰ متر-عرض ۱۰ متر ساخت و ایجاد مجموعه ورزشی باغ فدک در ضلع جنوبی-شامل ۵ قطعه زمین ورزشی دارای سرویس بهداشتی و رختکن -زمین هندبال یا فوتبال گل کوچک، زمین بسکتبال، زمین والیبال، زمین بدمینتون، احداث یک باب ساختمان مطالعه (سالن پارک) در دو طبقه با زیربنای ۷۰۰ متر مربع جهت خواهران و برادران-احداث زمین اسکیت استاندار با وسعت ۱۲۰۰ متر مربع-احداث

و تکمیل پارکینگ اصلی ضلع شمالی با چهار باند آسفالته به طول هر یک ۴۰۰ مترمربع و پارکینگ مجزا برای اتوبوس و کامیون ها.

زاینده رود و مادیهای آن

خلاصه

پل های زاینده رود، وجه تسمیه زاینده رود، چشمه های اصفهان، انشعابات زاینده رود، تالاب گاوخونی، سهم بندی آب زاینده رود، پارکها و فضاهای سبز اصفهان، زاینده رود در شعر شاعران

زاینده رود

زاینده رود یکی از بزرگترین رودخانه های ایران است که در مرکز کشور، یعنی استان اصفهان، از مغرب به مشرق جریان دارد. این رودخانه مصّفا، رگ حیاتی و عامل اصلی سرسبزی و حاصلخیزی اصفهان محسوب می شود. سرچشمه این رودخانه، دامنه های زرد کوه بختیاری است که در حد فاصل بین اصفهان و لرستان قرار دارد. سرچشمه زاینده رود به شکل حوضی مدور با مساحتی در حدود سیصد زرع می باشد که به «چشمه جانان» معروف است. چشمه مذکور در این ناحیه می جوشد و به طرف مشرق سرازیر می شود. پس از طی سه فرسنگ، به چشمه دیگری به نام «چهل چشمه» می رسد. همچنین از سمت شمال این منطقه، یعنی ناحیه فریدن، دو چشمه بزرگ دیگر به نام «خُرِسنگ» و «کودَنگ» به جانانه رود ملحق می شود. انشعاب دیگری نیز به نام زرین رود از طرف جنوب یعنی چهارمحال به این رودخانه اضافه می شود. منبع اصلی انشعاب اخیر زیرِ کوهی قرار دارد که زردکوه نامیده می شود. مافروخی در کتاب محاسن اصفهان نوشته است: ایل چهار لنگ در کنار رودخانه خُرِسنگ و کودنگ و ایل هفت لنگ در کنار رودخانه زرین رود زندگی می کرده اند. در کنار و اطراف جانانه رود هم، آبادیها و جمعیت هایی وجود داشته که بر اثر کش مکش های قومی، به ویرانی کشانده و تبدیل به محل کشت و زرع شده اند. اکثر کوههای این منطقه برف گیر است. دو چشمه دیگر نیز در این حوالی وجود دارد، که یکی از آنها نمکین و شور است و حتی از آن نمک سفید و لطیفی

استخراج می کنند. اما چشمه دیگر دارای آب شیرین است و با آن زراعت می نمایند. عظمت رودخانه زاینده رود پس از الحاق آب کوهرنگ به آن، مشخص می شود. در حقیقت سرچشمه اصلی زاینده رود، کوهرنگ است که باعث می شود در فصول مختلف رودخانه زاینده رود پر آب و با برکت باشد. اتصال آب کوهرنگ را به زاینده رود، به زمان صفوی و شاه طهماسب نسبت می دهند. اسکندربیک در عالم آرای عباسی می نویسد: شاه طهماسب به میر فضل الله شهرستانی حاکم آن نواحی دستور داد تا چشمه محمودی (چشمه کوهرنگ) را که آب آن به طرف خوزستان هدر می رفته، به زاینده رود متصل نماید. اما به رغم انجام مقدمات کار و تلاش فراوان، وجود کوهی عظیم در حد فاصل بین این دو رود، همچنین وجود معادن گوگرد در آن کوه که باعث خفگی می شد و عده ای از کارگران را به هلاکت رساند، این کار پس از صرف هزینه های سنگین متوقف گردید. در سال ۱۰۲۷ شاه عباس، محبعلی بیگ را جهت انجام این کار به کوهرنگ فرستاد، اما او هم کاری از پیش نبرد. سپس شاه عباس، امام قلیخان بیگلربیگی فارس و حسین خان حاکم لرستان را مأموریت داد، آنها نیز ناموفق بودند. سرانجام شاه عباس شخصاً اقدام نمود، و به طرف سرچشمه زاینده رود حرکت کرد ولی اجل او را مهلت نداد. در زمان شاه عباس دوم نیز اقداماتی اساسی و جدی انجام گردید. حتی از مهندسین فرانسوی دعوت به عمل آمد، اما آنها نیز توفیقی نیافتند، زیرا کار سنگین و مخارج آن زیاد و بیشتر سال، هوای آنجا سرد و یخ بندان بود. عاقبت در هفتم مهرماه سال ۱۳۲۷ شمسی مقدمات حفر تونل کوهرنگ

آغاز و در ۲۴ مهرماه سال ۱۳۳۲ شمسی تونل مزبور افتتاح و آب کوهرنگ به زاینده رود هدایت گردید. تونل کوهرنگ در ارتفاع ۲۷۰۰ متری کوه تعبیه گردیده. طول آن ۲۸۳۵ متر و قطر آن ۱۱ متر مربع می باشد. این تونل به وسیله دریچه هایی باز و بسته می شود. عرض تونل ۷۵ / ۲ متر و ارتفاع آن ۵ / ۲ متر است. آب رودخانه زاینده رود پس از عبور از تونل مذکور هزاران هکتار زمین را مشروب کرده، پس از پیمودن ۳۶۰ کیلومتر از راههای پرپیچ و خم و سرسبز و حاصلخیز، در ۱۴۰ کیلومتری جنوب شرقی اصفهان به باتلاق گاوخونی می ریزد. یکی دیگر از سرچشمه های معروف زاینده رود، «چشمه دیمه» است که از نظر شرب و املاح، دارای سالم ترین و عالیترین نوع آب در جهان است. این چشمه در روستای دیمه نزدیک فارسان و پایین کوه، در سطح زمین قرار گرفته است که آب آن در طول سال به طور یکنواخت از زمین می جوشد. در سالهای اخیر املاح معدنی آب این چشمه در آزمایشگاههای معتبری مورد آزمایش قرار گرفته و به دنبال تأیید کیفیت عالی آن، کارخانه ای بزرگ احداث شده است تا آب این چشمه با بسته بندی بهداشتی. به کشورهای جهان صادر شود. این رودخانه در کتب تاریخ و جغرافیا به نام های زاینده رود، زنده رود، زندرود، زرین رود، زرینه رود، زن رود و زندک رود آمده است، زیرا آب آن در طول مسیر زایش کرده، تزاید می یابد. و به همین مناسبت زاینده رود نامیده شده است. بعضی نیز آن را عامل سلامتی و زنده بودن می دانستند و نام زنده رود بر آن نهاده اند ماه فروخی در کتاب محاسن اصفهان می نویسد: موقعی که عضدالدوله

برای دیدار پدر و برادرانش به اصفهان آمد، از آب رودخانه فرات برای نوشیدن با خود آورده بود، وقتی آب گوارای زاینده رود را چشید، دستور داد آبهای فرات را ریختند و گفت: «با وجود زنده رود، فرات، شرب را نشاید.» از این رودخانه، جهت مشروب ساختن باغها و عمارتها و کشتزارهای داخلی اصفهان، پنج شاخه بزرگ، جدا شده که در گویش اصفهان به آنها «مادی»می گویند. این مادیها به ترتیب زیر وارد اصفهان می شوند:۱-جوی شاه: که آب آن مخصوص عمارتهای سلطنتی بوده و نصف مادی فرشادی آب داشته است. ۲-مادی نیاصرم: این مادی که از بزرگترین مادیهای اصفهان است از کنار پل مارنان از رود جدا شده، از جنب محله لنبان می گذرد به طرف شرق اصفهان جریان می یابد. این مادی، به هنگام پرآبی، دویست سنگ آب دارد. ۳-مادی فرشادی: این مادی بالاتر از مادی نیاصرم از رودخانه جدا شده، محله های چهارسو و شمس آباد را مشروب می سازد و سپس از محله خواجو می گذرد و آب آن به یک چهارم آب مادی نیاصرم می باشد. ۴-مادی فدن: آب این مادی را سلاطین صفویه وقف سلامتی خود کرده بودند. این مادی بالاتر از سه مادی دیگر قرار داشت و به دروازه دولت می رفت. سپس در آنجا به شعبات کوچکی تقسیم می شد. ۵-مادی تیران یا طهران: این مادی از مغرب شهر گذشته، به محله بیدآباد و چهارسوق شیرازی ها می رسید. سایر مادیهای بزرگ شهر اصفهان عبارت اند از ناجوان، نایج، شایج، قمش، و عبدالله خان. بطور کلی از سرچشمه زاینده رود تا گاوخونی ۱۵۴ مادی و نهر از این رودخانه جدا می شود. شاید کلمه مادی مربوط به زمان مادها باشد به علت آنکه آب را

از چاهها به صورت قنات به روی زمین آورده و جاری می ساختند. استفاده و برداشت از آب زاینده رود در زمانی که استفاده زراعی ندارد، آزاد است ولی در زمان نیاز و کم آبی، به صورت سهم بندی تقسیم می شود که اشتراک آن برای بلوک های ششگانه به روش طومار شیخ بهایی شامل ۳۳ سهم به شرح زیر است: ۱-بلوک لنجان: شش سهم ۲-بلوک النجان: چهار سهم ۳-بلوک ماربین: چهار سهم ۴-بلوک جی: شش سهم ۵-بلوک کراج: سه سهم ۶-بلوک رودشین / براآن: ده سهم. در طومار دیگری که به شیخ بهایی نسبت داده می شود، تقسیمات جزیی دیگری نیز وجود دارد. اما انتساب این طومار به شیخ بهایی صحیح به نظر نمی رسد، چون تقسیم نامه آب زاینده رود به فرمان شاه طهماسب صفوی است که سواد آن در مالیه اصفهان موجود و مربوط به سال ۹۲۳ هجری است، بنابراین طومار اخیر را به میر فضل الله شهرستانی نسبت می دهند که گویا فقط به تأیید شیخ بهایی رسید و تغییراتی جزئی در آن انجام داده است. این رودخانه زیبا و مصفا همواره الهام بخش شاعران خوش ذوق ایران بوده است. شاعران تحت تأثیر زیبایی ها و سواحل فرحبخش زاینده رود، آن را بهشت ثانی دانسته و اشعار نغز و دلکشی در توصیف این رودخانه و لطافت و گوارایی آب آن سروده اند که از آن جمله اند: حافظ شیرازی شاعر زیبا پرست و ستایشگر آب رکن آباد، در وصف زاینده رود و محله باغ کاران چنین سروده است:

روز وصل دوستداران یاد باد

یاد باد آن روزگاران یاد باد/

کامم از تلخی غم چون زهر گشت

بانگ نوش شاد خواران یاد باد/

مبتلا گشتم در این بند و بلا

کوشش آن حق گزاران

یاد باد/

گرچه صد رود است از چشمم روان

زنده رود و باغ کاران یاد باد/

در جای دیگر نیز می گوید: «اگر چه زنده رود آب حیات است» و در مصراع دوم تحت تأثیر شهر و دیار به وصف شیراز پرداخته و می گوید: «ولی شیراز ما از اصفهان به!»

و باز در جای دیگر چنین گفته است:

خرد، در زنده رود انداز و می نوش

به گلبانگ جوانان عراقی/

حسین ابن محمد ابن ابی الرضا آوی مترجم کتاب «محاسن اصفهان» چنین سروده است:

مرا هوای تماشای باغ کاران است

که پیش اهل خرد بهترین کار آن است/

برای جرعه آب حیاتش اسکندر

چه سالهاست که سرگشته و پریشان است/

و در جای دیگر:

لب زنده رود و نسیم بهار رخ دلستان و می خوشگوار

چنان بیخ انده ز دل بَر کَنَد که بیخ ستم، خنجر شهریار/

خاقانی شروانی، قصیده سرای توانا چنین سروده است:

رودی ست که کوثرش عدیل است آبش سلسال و سلسبیل است

گه سیمگری نماید آبش گه شیشه گری کند حبابش/

آبش بَدَلِ گلاب دانند زود دردسر سران نشانند

از شربت او کنند حاصل مستسقیی را شفای عاجل/

* استاد سعدالدین سعید هروی، زاینده رود و سواحل آن را چنین وصف نموده است:آب حیوان است گویی پیش بستان ارم زنده رود است آن که دارد باغ کاران در کنار

* صدرالدین عبدالطیف خجندی، زاینده رود را با نامی دیگر چنین ستوده است:ای چو سیم مذاب زرین رود اصفهان پر نوا شده ز تو رود***در لقای تو داشت خضر برات آب گشته ز شرم تو است فرات

* شاعر دیگری نیز اینگونه سروده:

چو می خوشگوار است زاینده رودت

از این روست آب رزان دوست دارم/

اگر بخواهیم شعر شاعرانی را که در وصف زاینده رود سروده شده جمع آوری کنیم،

کتابی جداگانه خواهد شد. خوشبختانه در دهه اخیر به دنبال زیباسازی اصفهان و بنابر طرحهای نوین شهرسازی، رودخانه لای روبی و سواحل آن مرمت شـده انـد و با احـداث فواره ها، ایسـتگاههای قایقرانی و خیابان کشـی ها و جـدول بنـدی و پله های سنگی، پارکهای ساحلی پر گل و چمن و زمینهای بازی و ورزش برای کودکان و بزرگسالان، سواحل زاینـده رود به زیباترین گردشـگاه های جهان تبـدیل شده است و به هنگام جشن نوروز باسـتانی، میهمانان نوروزی از سواحل زیبای زاینده رود دیدن می کنند که معمولاً به همین مناسبت، قسمتی از دریچه های سد کوهرنگ باز می شود تا رودخانه زیبای زاینده رود پر آب تر و دلنشین تر جلوه نماید.

پ: زاینده رود پس از پیمودن مسیر ۳۶۰ کیلومتری خود، از میان کوهها، دره ها، دشـتها، باغها، بیشه ها و کشتزاران می گذرد و سـرانجام با پیچ و خمهای زیبا، اصـفهان را به دو منطقه شمالی و جنوبی تقسیم می نماید. زاینده رود زمانی خروشان و غرّان، گاهی آرام و خرامان در بستر خود می لغزد، کشتزارها و درختهای مسـیر خود را سـیراب می کنـد تا به آرامگاه خود – تالاب گـاوخونی – برسـد. در این مسافت طولانی، از دیرزمان جهت ارتباط شـمال با جنوب رودخانه، پل هایی زده شـده که قـدمت بعضـی از آنها، به انـدازه قـدمت اصـفهان است. از جمله، پل شهرسـتان یکی از کهن ترین پل های زاینده رود است. اکنون به طور اختصار به شرح بعضی از پل هایی می پردازیم که در طول مسیر غربی – شرقی زاینده رود بر روی آن احداث شده اند و از دیرباز تا زمان حاضر پابرجا هستند.

پلهای احداث شده بر روی زاینده رود

۱–پل دِه کرم سفلی: این پل از پل های قدیمی زاینده رود است که در نزدیکی سد کوهرنگ قرار دارد. ۲–پل وَرگان: این پل نیز در

نزدیکی دو روستای بُن شور و نار سفلی قرار دارد و غیر از پل فلاورجان می باشد. ۳-پل هوره یا سوادجان: نظر به اینکه این پل مجاور دهکده هوره قرار گرفته پل هوره نامیده می شود. ۴-پل ایسی سو: این پل که نسبتاً جدید می باشد، در مجاورت سد شاه عباس ساخته شده و طول آن ۸۰ متر است. ۵-پل زمان خان: این پل قدیمی، دارای دو دهانه و ۳۰ متر طول است که به پل سامان نیز شهرت دارد. ۶-پل باغ بهادران: در شهر کوچک اما بسیار زیبا و حاصلخیز و پر برکت باغ بهادران قرار دارد و طول آن ۶۰ متر می باشد. ۷-پل کلّه: این پل قدیمی و معروف چندین بار بازسازی شده است. مردم اصفهان و نقاط دیگر برای گردش و تفریح کنار آن می روند. این پل بین روستای مدیسه و نوگوران واقع شده، ۹۸ متر طول دارد که قبلاً راه عبور اصفهان به شهرکرد بوده است. ۸-پل سر: این پل در سالهای اخیر در کنار پل کلّه ساخته شده که جاده اصفهان به چهارمحال و بختیاری و خوزستان از آن می گذرد. پل سر نزدیک سیصد متر طول و یکصد متر ارتفاع دارد و یکی از بزرگترین پل های استان محسوب می شود. ۹-پل ریز لنجان: یکی از پل های معمولی روی زاینده رود است که در روستای ریزِ زرین شهر قرار دارد. ۱۰-پل دیزیچه: از پل های نسبتاً جدید که در محل دیزیچه جهت کارخانه سیمان سپاهان ساخته شده است. ۱۱-پل بابا محمود: این پل قدیمی است و قدمت آن به زمان مغول می رسد. محل آن را فیروزان می گفتند. طول این پل ۱۵۲ متر می باشد. ۱۲-پل راه آهن: از پل های نسبتاً

جدید است که به سال ۱۳۴۸ شمسی در مجاور کوه قلعه بزی ساخته شد. ۱۳-پل باغشاه: این پل در محل مزرعه باغشاه صفی آباد احداث گردیده است و ۱۴۰ متر طول دارد. ۱۴-پل فلاورجان: از پل های قدیمی زاینده رود است که در روستای ورگان قرار دارد. ۱۵-پل درچه: این پل ابتدا مال رو بوده ولی اخیراً پل دیگری در کنار آن به صورت بتون مسلح ساخته شده که ماشین رو می باشد. طول این پل ۹۵ متر است. ۱۶-پل وحید: نخستین پلی که زاینده رود پس از وارد شدن به اصفهان از زیر آن می گذرد پل وحید است. این پل معظم سابقه چندانی ندارد اما از پلهای مستحکم و پر رفت و آمد غرب اصفهان است که به عنوان پل کمربندی عمل می کند و محل عبور خودروهای سنگین و کامیون هایی است که از شمال ایران به جنوب حرکت می کنند. این پل حدود ۱۳۰ متر طول و ۲۲ متر عرض دارد. ۱۷-پل مارنان: این پل در کنار شهر، در مغرب اصفهان و پس از پل وحید قرار دارد که چون به قریه مارنان وصل می شود به این نام شهرت یافته است. مارنان متصل به جلفا – محله ارمنی های اصفهان – می باشد. نام این پل در قدیم پل سرافراز بوده که به دست یکی از ثروتمندان ارامنه جلفا در زمان صفویه ساخته شده و دارای هفده چشمه است. پس از انقلاب چند چشمه آن بر اثر سیل و طغیان رود خراب شد که به دنبال دستور مخصوص نخست وزیر وقت و به وسیله شهرداری به نحو مطلوبی مرمت گردید. طول این پل ۱۶۰ متر است و گردشگاه های زیبایی در

کنـار آن قرار دارد. ۱۸–پـل فلزی: این پـل بسـیار محکم است و از خروارهـا آهن ساخته شـده است. پل فلزی تقریباً در وسـط اصـفهان کنونی است و خیابـان دکتر بهشتی را به خیابان حکیم نظامی متصل می نمایـد و راه عبور اکثر کامیونها و اتوبوسـهای بین شـهری می باشد. این پل در سال ۱۳۳۸ شمسـی ساخته شده و در اطراف آن پارکهای بسـیار زیبایی احداث گردیده است. طول این پل ۱۳۶ متر است. ۱۹–پل ابوذر: این پل بزرگ چنـد سال بعـد از پل فلزی ساخته شـده که از نظر اسـتحکام نیز قابل توجه است. امـا ارتفـاع آن از سـطح آب نسـبت به پـل هـای مشابه بسـیار کم است. این پل خیابان آذر را به خیابان نظر و جلفا متصل می سازد. ۲۰–پل سـی و سه پل: این پل از بناهای تاریخی و معروف اصـفهان و درست در مرکز شـهر قرار گرفته اسـت که خیابان چهار باغ عباسـی را به چهارباغ بالا متصل می کند. این پل به نامهای پل چهار باغ، سـی و سه پل و پل اله وردیخان نیز شـهرت دارد سـی و سه پـل طولانی ترین پل زاینـده رود است و دارای ۳۰۰ متر طول و سـی و سه چشـمه است. این پل در قـدیم، چهل چشـمه داشـته است. جشن سـنتی آب ریزان ایرانیان در کنار این پل باسـتانی انجام می گرفت که طی جشن پل را آذین بنـدی و چراغانی می نمودنـد و اهالی اصـفهان، شاه و شخصـیتهای لشـکری و کشوری در آن حضور می یافتند. یکی از شاعران این جشن را چنین توصیف نموده است:

چو هر سال روز نخستین مهر برافروزد ***از برج خرچنگ مهر/بود آب پاشان به رسم عجم ***که کسری

شگون کرده بوده است و جم/در آن روز در چارباغ ازدحام نمودند*** بیش از شَمُر خاص و عام/ز بس ریختند آب بر یکدگر*** جهان گشت تا ماهی و ماه تر

این پل به دستور شاه عباس اول و به دست اله وردیخان، سپهسالار ارتش در سال ۱۰۱۱ هجری ساخته شده است. ۲۱-پل فردوسی: این پل در بلوار آینه خانه و بین پل چهارباغ و پل جویی (پل سعادت آباد) واقع شده است. این پل مستحکم، شمال و جنوب اصفهان را در یک منطقه زیبا به هم متّصل می نماید. نظر به اینکه عبور وسایط نقلیه از پلهای چهارباغ و جویی و خواجو ممنوع است، این پل مهمترین وسیله ارتباط دو جانب رود و شلوغترین محل آمد و رفت خودروهاست. این پل عریض و طویل چندان قدیمی نیست و با اصول فنی ساخته شده است. ۲۲-پل جویی: این پل محاذی عمارت هفت دست و در حد غربی باغ سعادت آباد قرار داشته است که چون جوی آبی بر روی آن ساخته بودند به این نام معروف شده است. این پل، اختصاصی بوده و عمارت هفت دست را به باغ سعادت آباد وصل می نموده است. پل جویی به رغم عرض کم و طول زیاد، بسیار محکم ساخته شده و با وجود قدمت چند صد ساله، از حوادث مصون مانده است. تاریخ دقیق بنا و نام سازنده این پل مشخص نیست، شاید مربوط به زمان شاه عباس دوم باشد. نام پل جویی در تلفظ اهالی به پل چوبی تبدیل شده است. ۳۳-پل خواجو: این پل یکی از زیباترین بناهای تاریخی و ارزشمندترین آثار هنری و معماری عهد صفویه در اصفهان و ایران

است. پـل خواجو در انتهای شـرقی خیابان، محل تلاقی خیابانهای کمال اسـماعیل، مشـتاق و چهارباغ خواجو قرار دارد و به نام هـای پـل خواجو، پل حسن بیک، پل بابارکن و پل گبرها معروف بوده است. تاورنیه سـیاح معروف در مورد آن نوشـته است: «رودخـانه زاینـده رود در هیـچ کجا، بستری به این زیبایی نـدارد». این پل شامل چهار طبقه و از حیث معماری و اسـتحکام بی نظیر است. نقاشـیها و طلاکـاری هـای زیبـای این پـل از زمـان صـفویه تـا کنون هنوز چشـمگیر است. پل خواجو در سال ۱۰۶۰ هجری به دسـتور شاه عباس دوم بنا شده و در سال ۱۰۶۸، سدی برای آن پل ساخته شد تا با تجمع آب روی رودخانه قایقرانی کننـد. برای این منظور تخته هایی جلو چشـمه های پل قرار می دادنـد تا آب پشت پل بالا بیایـد، و قایق های تفریحی روی آن حرکت نموده و مردم به تفریـح و تماشا بپردازند. شاه عباس که به چراغانی و جشن و پایکوبی علاقه خاصـی داشت، این محل را برای جشـنها و چراغانی انتخاب می کرده و پل را آذین بنـدی نموده، هر غرفه آن را جهت زینت و چراغانی بین علاقمنـدان صاحب سلیقه تقسـیم می کرد. آنها نیز با رقابت و چشم و هم چشـمی در تزئین و چراغانی از هم سـبقت می گرفتنـد. یکی از شاعران در وصف زیبایی این پل چنین سـروده است:گشت در عهـد پادشاه زمان جنتی بر پل صـراط عیان صائب تبریزی شاعر بزرگ و توانای اصفهان که در این جشنها شرکت داشته چراغانی را چنین توصیف کرده:

اصفهان، یک دل، روشن ز چراغان شده است

پل ز آراستگی تخت سلیمان شده است/

می دهد یاد سر پل ز خیابان بهشت

شمع

و گل چهره حور است که تابان شده است/

زنده رود از کف مستانه که بر لب دارد

جوی شیری است که در خلد، خرامان شده است/

خون خود می خورد و خاک به لب می مالد

زاهد از توبه خود بسکه پشیمان شده است/

چشم بد دور از این عهد که هر چشمه پل

زندگی بخش، چو سرچشمه حیوان شده است/

گفتنی است که قبل از احداث این پل، در محل آن پل کوچکی وجود داشته است. ۲۴-پل بزرگمهر: این پل عریض و طویل و پر رفت و آمد در شرق اصفهان قرار دارد و از پل های مهم زاینده رود به شمار می رود. طول پل حدود ۱۳۰ متر و عرض آن ۱۶ متر است. این پل مانند پل های وحید، فلزی، ابوذر و فردوسی قبل از انقلاب ساخته شده است. ۲۵-پل شهرستان: این پل که جزء بناهای تاریخی و مشهور اصفهان است در سه کیلومتری شرق اصفهان و در ناحیه جی، از نواحی اصفهان قدیم، قرار دارد. بعضی از مورخین و باستان شناسان اساس و بنیاد این پل را به زمان ساسانیان نسبت داده اند. پل شهرستان در دوران دیلمیان و سلجوقیان تنها پل مهم زاینده رود در داخل اصفهان بوده است. در دو دوره مذکور و دوران های بعد تعمیراتی در آن به عمل آمده است. این پل در کمال استحکام ساخته شده است و نظر به نزدیکی به قریه شهرستان به این نام شهرت دارد. پل های مشابه و همزمان آن، پل دزفول و پل شوشتر می باشد که از عهد ساسانی بر جای مانده اند. ۲۶-پل چوم: این پل در فاصله شش کیلومتری شرق پل خواجو و مقابل قریه چوم قرار دارد. طول آن ۱۱۶ متر است. ۲۷-پل سروش

فادران: این پل نیز بعد از پل چوم و در شرق اصفهان در جوار قصبه ای به همین نام قرار گرفته است. ۲۸–پل ورزنه: در منتهی الیه شرقی رودخانه و در جوار ورزنه، از بلوک رودشت اصفهان، قرار دارد. از پل های دیگر زاینده رود: پل اژیه، پل فارفان، پل پلان، پل ورغان و پل دشتی را میتوان نام برد. بعضی از پلهایی که نام برده شده، به علت تغییر مسیر رودخانه و یا احداث پل جدیدی در حوالی آن، ویران شده یا از اعتبار افتاده است. اصفهان به علت موقعیت جغرافیایی و وجود رودخانه زاینده رود و کوههای اطراف و همچنین نقاط برف گیر. دارای چشمه های متعدّد و مختلفی است، ولی وجود چاههای آب و قنوات، بسیاری از آن چشمه ها را خشکانیده است. بیشتر چشمه های اصفهان در اطراف کوههای برف گیر بختیاری است که آب بعضی از آنها از نظر املاح معدنی از گواراترین نوع آب جهان به شمار می رود، مانند: آب چشمه دیمه که در نزدیکی روستای فارسان بختیاری قرار دارد و شرح آن گذشت و همچنین بسیاری از چشمه های پر آب دیگر از این جمله اند. بعد از چشمه های بختیاری و اطراف مسیر زاینده رود چشمه های دامنه کوههای اطراف اصفهان مانند صفه، کلاه غازی، شاه کوه و سید محمد قابل توجه است. علاوه بر اینها در مرکز اصفهان هم چشمه هایی وجود دارد که به اختصار به شرح آنها می پردازیم:

چشمه های اصفهان

چشمه هفتون: این چشمه در خیابان مدرّس و در نزدیک ایستگاه سرچشمه قرار دارد. عرض بستر این چشمه به ۱۵ تا ۱۸ متر می رسد و پس از گذشتن از پل طوقچی و خیابان سروش، پس از چند کیلومتر به هفتون

می رسد. چشـمه خوراسـگان: که از دو منبع سرچشـمه می گیرد، یکی در محل باغ مراد که چشمه ای است قدیمی و در زمان دیالمه به صورت خندق، قلعه تبرک را احاطه کرده بود، چشـمه دوم، در پا قلعه، در محوطه ای بیضـی شکل به عرض ۷متر می باشد که پس از طی مسافتی حدود نیم کیلومتر به مسـیر چشمه اول می رسد و هر دو چشمه، مجموعاً چشمه باقرخان را تشکیل می دهنـد. این چشـمه پس از پیمودن مسـافتی، به خیابان بزرگمهر می رسـد. این چشـمه از بزرگترین چشـمه های اصـفهان به شمار می آید. چشـمه راهروان: این چشـمه در ضـلع جنوبی خیابان احمدآباد و در محله قدیمی باغ مراد واقع است. عرض این چشمه ۹ متر است و در ۳۰ متری سرچشـمه خوراسگان قرار دارد. آب آن پس از گذشتن از خیابان سروش به ((راهروان)) می رسد. چشـمه های کوه صفه ۱-چشمه نی واقع در کوه گبرها ۲-چشمه نی مقابل حسن آباد ۳-چشمه قطار واقع در زرده پران ۴-چشمه خاجیک واقع در قلب کوه ۵-چشمه گل زر نزدیک فرح آباد ۶-چشمه علی واقع در گردنه باد ۷-چشمه لنگ واقع در تخت رسـتم ۸-چشـمه درویش واقع در دامنه کوه. چشـمه هـای شـاه کوه ۱-چشمه تونی ۲-چشمه لاتاریک ۳-چشمه بابا عبداله ۴-چشمه سنجد ۵-چشمه روچهار. چشمه های کوه کلاه قاضی ۱-چشمه بخش علی ۲-چشمه لاگرا ۳-چشمه آب بید ۴-چشمه قدبریده ۵-چشمه تونی ۶-چشـمه صادق یا چشـمه آب گُل. علاوه بر آنچه گفته شـد در حوالی سده و نجف آباد و اردسـتان نیز چشـمه هـای زیادی وجود دارد. همچنین در روسـتای بزرگ چرمهین، چشـمه و آبشار «شاه لرها» یا به لفظ محلی «شالورا» شهرت بسیار داشته و گردشگاه بسیار زیبا و

مصفایی به شمار می آید. در فاصله ۱۴۰ کیلومتری شرق اصفهان باتلاق بزرگ و مشهوری به نام تالاب گاوخونی وجود دارد. رودخانه زاینده رود پس از پیمودن فرسنگها راه و مشروب کردن وارد تالاب شده و فرو می رود. تالاب گاوخونی در ۲۳ کیلومتری پل ورزنه و در شمال شرقی جرقویه و جنوب غربی شهرستان نائین و غرب منطقه ندوشن از استان یزد و شمال اراضی متعدد غربی کویر ابرقو و شرق دهستان رودشین واقع شده است. تالاب شبیه گلابی است که به سمت جنوب کشیده شده است. در وسیع ترین نقطه، عرض آن حدود ۴۵ کیلومتر و طول آن ۲۵ کیلومتر است. اطراف تالاب گاوخونی خشک و تا دهها کیلومتر عاری از سکنه است. این تالاب نمکزار، در وسط، گودالی دارد که تاکنون خشک نشده و هنگام وزش باد و طوفان امواجی به ارتفاع بیش از یک متر از آن بر می خیزد و در پهنه وسیعی از نمکزار پخش می شود. اطراف این تالاب شنزار است و در آن گیاهانی مناسب آن اراضی، مانند: کز شور، طاق، غان، چوبک و غیره می روید. این باتلاق به علت شوری زمین و استخراج نمک شکار دریایی ندارد ولی در اطراف آن گورخر، آهو، گرگ و شغال و بعضی از پرندگان یافت می شود. تالاب گاوخونی در کتابهای قدیم به نام های: گاوخونی، گاوخانی و گاوخانه نیز آمده که از دو جزء «گاو» به معنای بزرگ و «خانی» به معنای چاه و چشمه، تشکیل شده است. مقدار آبی که در زمستان به این تالاب می رسد چند برابر تابستان است. بعضی اعتقاد دارند که آبهای فرو رفته در این باتلاق، در حوالی رفسنجان و کرمان

از زمین بالا آمده و جاری می گردد. ولی دانشمندان علم جغرافیا از نظر پستی و بلندی زمین، منکر آن بوده و معتقدند آبی که در تالاب فرو رفته یا در نقاط بسیار دور از زمین بالا می آید و یا در کویر ابرقو ظاهر می شود. زیرا با حفر چاههای عمیق در اطراف آن، از آبهای تحت الارضی خبری نبوده است. بعضی معتقدند بهرام گور که علاقه خاصی به شکار، بخصوص شکار گورخر داشته در این مکان گرفتار گور شده است. چنانکه حکیم عمر خیام نیشابوری سروده است:بهرام که گور می گرفتنی همه عمر دیدی که چگونه گور بهرام گرفت اصفهان که در منطقه مرکزی ایران و نزدیک کویر قرار گرفته از برکت رودخانه زاینده رود، یکی از سرسبزترین شهرهای ایران است. بلوکات و قصبات حاشیه زاینده رود، پیوسته از درختان سر به فلک کشیده چنار و کبوده و تبریزی و غیره مستور بوده و بیشه ها و محیطهای زیبایی جهت گردش و تفریح در کنار آبهای خروشان زاینده رود وجود داشته و جمع کثیری از اهالی این شهر و مسافران و سیاحان در آنجا به تفریح و استراحت و شنا می پرداختند. اما بر اثر مرور زمان و احداث خیابانها و ساختمانها و وسعت شهر، بسیاری از این درختان کهن به وسیله طماعان کج اندیش، به دست ارّه و تیشه و تبر سپرده شد. این بیشه های سرسبز که پوشیده از درختان کهن و سر به فلک کشیده بود عبارتند از: بیشه جعفرآباد، بیشه سمرقند، بیشه ناژوان، بیشه صاحبان، بیشه حبیب، بیشه خلیفه، بیشه صالح آباد و بیشه تاریکی. خوشبختانه در دو سه دهه اخیر دولت و شهرداری، دوراندیشی نموده و جهت جلوگیری از سموم

ناشی از تمدن ماشینی با احداث پارکها و فضای سبز و ممانعت از ریختن فاضلاب کارخانه ها به زاینده رود، جلو آلودگی آب و هوا را گرفته اند، همچنین میدانهای ورزشی و چمن کاری و گل کاریهای وسیعی در نقاط مختلف شهر، از جمله در ساحل زاینده رود احداث گردیده و گردشگاه های سالمی برای خانواده ها و جوانان به وجود آمده است. از طرف دیگر سازمان بین المللی یونسکو که حافظ بناها و آثار تاریخی مهمّ دنیاست، اصفهان را در زمره یکی از ده شهر زیبای جهان دانسته است، و پیوسته سعی در حفظ آثار کهن و مرمت و زیباتر ساختن آن دارد.

کوه صفه

تاریخچه

مجموعه ارتفاعات کوه صفه با بلندترین نقطه ارتفاع ۲۲۵۷ متر در جنوب غربی اصفهان واقع است. این کوه از شمال به جاده کمربندی از غرب به کوههای تخت رستم و دره خان از شرق به شهرک ها و مجتمع های مسکونی و از جنوب به سپاهان شهر وراه آهن منتهی می شود. در دامنه کوه صفه، چشمه ای به نام «چشمه درویش» و دویست متر بالاتر از آن «چشمه گل زرد» قرار دارد. چشمه دوم در نقطه ای صعب العبور قرار گرفته و رسیدن به آن دشوار است. کوه صفه از محل چشمه درویش که سنگ کوه از خاک جدا گشته و دامنه کوه محسوب می شود در سمت غرب، به فضای سنگی مسطحی (صفه) منتهی می گردد که کوه به همین جهت «صفه» نامیده شده است. قبلاً در این محل چهار طاقی هایی ساخته بودند که چشمه های آب و درختهای چنار چشم انداز مصفایی به آن می داده است. در آن حوالی سنگاب بزرگی نیز بود که آب سرد آن از برفاب های

قله تأمین می شـد. بالاتر از این محل، با عبور از چنـد پیـچ و خم، قله کوه نمودار می شود. در سـمت چپ کوه یک سلسـله تپه های کوچک و بزرگ به نام هزار دره قرار گرفته که جاده شـیراز از وسط آن می گـذرد. این تپه ها دارای خاک سـرخ اسـت که جهت زینت و رنگ آمیزی ساختمانها به کار می رود. بعد از این تپه ها به طرف شـرق، کوههای کلاه قاضی قرار دارد. در سمت غرب کوه صـفه نیز شـاه کوه قرار گرفته و پس از آن بلوک لنجـان آغاز می گردد. در دامنه های مرتفع کوه صـفه، قلعه هایی وجود داشـته که دیواره آنها عموماً از سـنگ و بسیار مستحکم بوده، و از آنها برای دفاع استفاده می شده است. مهمترین آنهـا به نـام قلعه دیو معروف بوده که ویرانه هـای آن هنوز بـاقی است. در مغرب دامنه کوه صـفه، عمـارت قلعهماننـد دیگری وجود داشـته که بـا خشـتهای بزرگ به اضـلاع نیم متر ساخته شـده و به نام تخت رسـتم معروف بوده است. زیرا بنابر باورهای مردم، جنگ اسکندر و دارا در آنجا اتفاق افتاده است. اما برخی صاحب نظران آن را آتشگاه می دانند. عده ای هم می گویند محله گبرها از دوران بسـیار قدیم در آن حوالی قرار داشـته و تا زمان صـفویه نیز فعال بوده ولی به وسیله آخوند ملا محمد باقر مجلسـی رونـق خود را از دست داده است. قله کوه صـفه از سـطح زمین ۵۹۰ متر ارتفاع دارد. کوهسـتان صـفه که تا چند دهه پیش به صورت عنصـری مجزا و با فاصـله از شـهر قرار داشت اینک با توسـعه شهر به طرف جنوب کاملا به شهر متصل شده و بخشی از آن

به عنوان پارک کوهستانی کارکرد شـهری یافته است. کوه صفه به عنوان یکی از عناصر نشانه ای بارز در شهر اصفهان همراه سـایر عناصـر عمـده نظیر جـاده کمربنـدی، بزرگراهها و خیابان های اصـلی، رودخانه زاینـده رود، باغهای ناژوان و میـدان امام ساختار اصـلی شـهر را تشـکیل می دهد. فضای سبز کوه صفه که در حال حاضر عرصه ای به مساحت ۱۰۰ هکتار را تبدیل به منظره ای سبز کرده است در قسمتهای دامنه کوه قرار دارد و به عنوان پارک کوهستانی و بخشهایی از آن شکل پارک جنگلی دارد روزانه پذیرای جمع کثیری از طبیعت دوسـتان و گردشگران است. پارک کوهستانی صفه که مطابق طرح راهبردی توسط مهندسین مشاور بافت شهر در سال ۱۳۸۰ ارائه شده است نتیجه مطالعات و راهبردها به عنوان هدف کلان مطابق شرح خدمات مورد قرارداد در محـدوده تقریـبی ۱۲۰۰ هکتـار تهیه و ارائه گردیـده است جمعـا حـدود ۷۲ طرح در طرح راهـبردی پیشـنهاد گردیـده است. از جمله نقاط مشـهور در کوه صـفه قلعه شاهـدژ یا شاه دز می باشد که به قلعه دیو نیز معروف است و به عنوان هسـته مرکزی پـارک کوهسـتانی صـفه است و چشـمه هـای موجود از جمله چشـمه پاچنار و خاجیک به عنوان قلب تپنـده این مجموعه اند که با وجود درختان کهنسال همچون نگینی زیبا می درخشد ورودی اصلی صفه در ابتدای خیابان حکیم نظامی تا چشـمه پاچنـار بصـورت محور اصـلی و به مشابه سـتون فقرات است و همه دست به دست هم داده انـد تـا محیطی امن و چشـم اندازی زیبا و دلپذیر را فراهم آورند تا با کمترین زمان از زندگی شهری جدا

شده و به محیطی آرام و دلپذیر و به دور از آلودگی شهری دست یافت. لذا با این وصف و با توجه به مشکلات موجود اولین سیاست مدیران، حفظ و جلوگیری از تخریب سیمای طبیعی پارک بوده که به موازات آن طرحهای امکان پذیر در قالب راهبردی طرح پارک کوهستانی صفه در دست اقدام است. طرح ساماندهی ناژوان و صفه وابسته به شهرداری اصفهان با هدف ایجاد فضای مناسب جهت گذراندن اوقات فراغت بر اساس استفاده بهینه از منابع طبیعی، فرهنگی و اجتماعی کشور در جهت تامین نیازهای مادی و معنوی نسلهای کنونی و آتی به نحوی که ضمن حفظ یکپارچگی و هویت فرهنگی سلامت محیط زیست و تعادل اقتصادی بتوان رفاه و آسایش اقشار مختلف را در مقیاس محلی، بین المللی تامین کرد اقدام به ساماندهی منطقه کوهستانی صفه نموده است.

تحولات تاریخی کوهستان صفه

تحولات تاریخی کوهستان صفه

کوهستان به دلیل داشتن ساختار طبیعی شگفت، بقایای آثار ناشناخته و کهن و وجود قصه ها و افسانه های گوناگون درباره آن سرگذشتی رازآلود و اسطوره ای در ذهن و باور مردم منطقه پیدا کرده است تا جایی که دژ قدیمی آن را «قلعه دیو» نام داده اند، غار آن را به مدفن زردشت پیامبر نسبت داده اند، آب اندک چشمه های آن را متبرک دانسته اند.

دامنه های آن را به محل نبرد دارا و اسکندر نسبت داده اند و برخی از زوایای آن را مکان گوشه گیری دراویش صوفی پنداشته اند.

کوهستان صفه در دوران باستان

اصفهان همان طور که از ریشه نام آن «سپاهان» بر می آید در دوران ساسانیان مقر سپاهیان «ولیعهد نشین» بوده است و وجود برخی آثار به جا مانده مثل آتشگاه و گورهای زردشتیان بر این امر گواهی می دهد. با توجه به این زمینه تاریخی و برخی شواهد عینی احتمال قوی این است که کوه صفه از زمانهای خیلی دور به عنوان پایگاه و پناهگاه مورد استفاده مردم بوده است. شیوه ساخت و معماری قلعه کوه صفه به سایر قلعه های دوران ساسانی شباهت دارد. وجود حفره های سنگی در اطراف کوه صفه یادآور «استودان ها» (استخوان دانهای) زردشتی است که در بسیاری از نواحی باستانی ایران مشاهده می شود. همچنین بعید نیست که برخی از بقایای ویران شده موجود در کوه صفه متعلق به بنای آتشکده باشد.

کوهستان صفه در قرون میانه اسلامی

در کتابهای معتبر تاریخی مربوط به قرون میانه اسلامی مثل «تاریخ ابن اثیر» «تاریخ راوند» و «تاریخ جهان گشای جوینی» شرحهای مبسوطی راجع به مبارزات دولت سلجوقی، که سنی مذهب و طرفدار خلفای بغداد بودند با پیروان فرقه شیعه اسماعیلیه در اصفهان آمده است که به کوهستان صفه و قلعه آن مربوط می شود. با تاسیس دولت سلجوقی در ایران، شهر اصفهان به عنوان پایگاه اصلی آن روز رو به توسعه نهاد و در عین حال در کانون کشاکش سیاسی و نظامی قرار گرفت از

جمله حوادث مهم دوران سلجوقی که به طور مستقیم با سرگذشت کوهستان صفه ارتباط پیدا می کند، بالا گرفتن جنبش اسماعیلیه در منطقه اصفهان و بازسازی قلعه «شاهدز» در کوه صفه و جنگ طولانی اسماعیلیان با دولت سلجوقی است ماجرای تسلط اسماعیلیه بر کوه صفه و سرانجام بد

فرجام آنان یکی از حوادث شگرف و شگفت تاریخ ایران، به طور عام، و داستانی پرمخاطره برای منطقه اصفهان و کوه صفه، به طور خاص به شمار می رود.

وقتی ملکشاه سلجوقی در سال ۴۸۵ هجری قمری درگذشت میان فرزندان او (برکیارق، محمود و محمد) بر سر سلطنت اختلاف و نزاع درگرفت که باعث تضعیف دولت سلجوقی گردید. در این شرایط، یکی از معتقدان و فعالان اسماعیلی در اصفهان به نام «احمد ابن عطاش» به شیوه زیرکانه با فرمانده قلعه شاهدز طرح دوستی ریخت و آنجا را به تصرف خود و مریدانش درآورد. آنان با تقویت استحکامات نظامی کوه صفه در سراسر اراضی اطراف مسلط شدند و باج و خراج آنها را در اختیار خود گرفتند. از این رهگذر سالهای طولانی جنگ و هراس و خونریزی در منطقه حاکم شد و قلعه شاهدز و فدائیان اسماعیلی شهرت وسیع پیدا کردند. اما مدتی بعد که سلطان محمد سلجوقی سلطنت و قدرت خود را تثبیت کرد، تصمیم به قلع و قمع اسماعیلیان گرفت او در سال ۵۰۰ هجری تمام کوهستان صفه را به محاصره درآورد و پس از ماه ها مناقشه دینی و سیاسی و زد و خورد سرانجام قلعه را فتح کرد و باقیمانده ساکنان و جنگجویان قلعه را کشت و رهبران آنان را به اسارت درآورد. چنان که مورخان نوشته اند ابن عطاش و همسر و پسرش سرنوشتی دلخراش و اندوهبار پیدا کردند مدت یک هفته ابن عطاش را در شهر اصفهان همراه با آزار و تحقیر و شکنجه گرداندند، سرانجام پوستش را کندند و از کاه انباشتند و سر او و پسرش را به بغداد فرستادند،

اما همسر او برای آن که به دست سربازان سلجوقی اسیر نشود، با شهامتی کم نظیر از فراز قلعه شاهدز خود را به زیر انداخت و به حیات خود خاتمه داد. طول این دوره، شورش و خشونت به روایتی هفت سال و به روایتی دیگر دوازده سال طول کشید.

کوهستان صفه در دوره صفویه

در دوره صفویه با انتخاب اصفهان به عنوان پایتخت کشور و تبدیل آن به یک شهر مهم سیاسی و اقتصادی و پرشکوه، اهمیت نظامی و دفاعی آن کاهش پیدا کرد و برعکس بر نقش معماری، هنری و فرهنگی آن افزوده شد. در این دوره برخی از نقاط خوش منظره کوه صفه مورد بازسازی قرار گرفت و مسیرهای ارتفاعی و دسترسی جدید میان آنها و شهر احداث گردید. در زمان شاه سلیمان صفوی یا شاه صفی دوم (۱۱۰۶ – ۱۰۷۷) در محل یکی از چشمه های دامنه کوه صفه که امروزه به چشمه پاچنار معروف است بنایی برای تفریح و گردش درباریان ساخته شد که به نام (تخت سلیمان) خوانده شده است برخی از جهانگردان و سفرنامه نویسان دوره صفوی از این بنا یاد کرده و به معرفی آن پرداخته که حکایت از شهرت و اهمیت این بنا در آن روزگار می کند. انگلبرت کمپفر (۱۶۵۱ – ۱۷۱۶) (Engelbert Kampher م) سیاح، طبیعی دان و پزشک آلمانی که به عنوان منشی و پزشک همراه با سفیر سوئد بارها به ایران سفر کرد و سفرنامه ای مفصل درباره مشاهدات خود همراه با نقشه ها و تصاویر متعدد انتشار داد. از جمله شرح و تصویری از بنای تخت سلیمان (پاچنار) در زمان خود شاه سلیمان تهیه کرده است که با توجه به ویران

شـدن اصـل بنـا امروزه بسـیار ارزشـمند است. کورنلیس دوبروین (۱۶۵۲-۱۷۲۷) (Cornelis deBrruyn) سـیاح و نقاش هلنـدی که در سالهای (۱۷۰۱ تا ۱۷۰۳) به ایران و اصـفهان سـفر کرد و سـفرنامه ای مشـروح و مصور از سرزمین، مردم و آثار ایران به چـاپ رسانیـد. او حـدود شـانزده سـال بعـد از کمپفر تصویر دیگری از بنـای تخت سـلیمان ارائه داده است. وارطانیس یوزوکچیان (Vardanes usukjian) خلیفه و پیشوای روحـانی ارمنی که در سال ۱۸۴۴ (دوره قاجار) به ایران و اصـفهان سفر کرد و سـفرنامهای با عنوان وصف بناهای مشهور اصفهان در سال ۱۸۵۴ در شـهر قسطنطنیه به چاپ رسانید. او ضمن ارائه تصویری از بنای تخت سلیمان وضع آن را تشریح کرده است.

کوهستان صفه در دوره حاضر

پس از وقوع انقلاب اسـلامی ایران و پی آمدهای آن تغییراتی در کوهسـتان صفه و اراضی پیرامون آن پدید آمده است که در مجموع موجودیت آن را از حالت انزوا و فراموشـی به درآورده و به عنوان یک عنصـر شـهری در معرض توسـعه و عمران قرار داده است. تاسـیس پارک جدید صـفه در اوایل دهه ۱۳۶۰ یکی از مهمترین اقـدامات عمرانی است که تا حـدود زیادی باعث بهبود سـیمای کوه و عملکرد آن شـده است. افزایش فضـای سـبز در دامنه خشـک و کم آب کوهسـتان صـفه و افزایش ایمنی اجتماعی آن، باعث استقبال وسیع مردم و برقراری پیوند نزدیک تر میان شهر و کوه و توسعه پیک نیک و گردش در کوه شده است. محدوده کنونی پارک کوهسـتانی صـفه نزدیک به ۱۰۰ هکتار است که حـدود ۷۵٪ آن به پوشـش سبز اختصاص یافته است. دلایل استقبال و گرایش مردم از پارک صفه

دوری از شهر و

ازدحام (حتی ازدحام پارک های داخل شهر) و آلودگیهای شهری نزدیکی به جاذبه های طبیعی و تاریخی کوه صفه داشتن دسترسی نسبتا مناسب و آسان امکانات تماشای شهر و طبیعت اطراف وجود عملکردهای تنوع تفریحی، ورزشی و غیره با توجه به این شرایط پارک کوهستانی صفه به عنوان یک پارک چند منظوره شهری عمل میکند.

منابع و جاذبه های گردشگری

منابع و جاذبه های گردشگری

به طور کلی می توان منابع و جاذبه های مختلف گردشگری کوهستان صفه را به پنج گروه تقسیم کرد که به طور خلاصه در زیر معرفی می شوند.

منابع و جاذبه های طبیعی

کوه صفه با دارا بودن ارتفاع ۲۲۴۱ متر و موقعیت استقرار چسبیده به شهر و اشراف کامل آن به رودخانه و جلگه سرسبز زاینده رود و پیکره شهر اصفهان دارای شرایط استثنایی و منحصر به فردی است که از نظر چشم انداز شهری، طراحی محیطی و توسعه گردشگری امکانات متعدد و فراوانی برای اصفهان به وجود آورده است. در درجه اول کوه صفه به عنوان یک نشانه بزرگ شهری عمل می کند که از یک طرف، از تمام نقاط شهر قابل مشاهده است و از طرف دیگر بهترین امکان را برای تماشای چشم انداز زیبا و رنگارنگ کل شهر اصفهان در اختیار می گذارد. جدا از این جاذبه کلان و عملکرد عمومی، کوهستان صفه در درون خود دارای ارزشها و جاذبه هایی است که با نیازهای عمیق شهروندان و شهر نشینان مثل نیاز نزدیکی به طبیعت و تماشای آسمان، گشت و تماشا، خلوت و آرامش، تحرک و فعالیت و مانند اینها بستگی دارد. برخی از عناصر پر جاذبه کوهستان صفه عبارت است از: وجود اشکال بدیع و خیال انگیز در پیکره و اندام کوه، گردنه ها، دره ها و قلل متعدد و متنوع غارها، حفره های طبیعی و نیمه طبیعی وجود ساختار زمین شناختی نادر، جالب و آموزنده چشمه ها و نقاط کوچک سرسبز در متن کوهستان خشک، دیواره ها و پرتگاه های سهمگین و شگفت آور.

پوشش گیاهی ویژه

یکی از ویژگیهای جالب کوه صفه از نظر جذب گردشگری، وجود فواصل و اندازه های

مبادی و مقاصد مختلف است که کاملاً با مقیاسهای انسانی حرکت پیاده انطباق دارد. از یک طرف فاصله شهر تا دامنه کوه و از آن جا تا قله کوه، هم از نظر زمانی و هم از نظر مسافت مناسب است و از طرف دیگر فواصل میان عناصر برجسته کوه صفه به اندازه ای است که با مقیاسهای پیاده روی و نیازهای جسمی و روانی آن بسیار همخوانی و هماهنگی دارد.

منابع و جاذبه های تاریخی فرهنگی

همانطور که قبلا بیان شد، کوهستان صفه از دوران باستان تا امروز مورد استفاده حکومتها، مردم و گروه های خاص بوده است به همین دلیل آثار و بقایای نسبتا زیادی از زمانهای قدیم در گوشه و کنار آن به جای مانده که مهمترین و ارزشمندترین عناصر موجود در محدوده طرح به طور خلاصه عبارتند از:

بقایای قلعه اصلی شاهدز (قلعه دیو) استحکامات دفاعی و نظامی قلعه تاسیسات حفظ آب و آبرسانی جهت محافظان و ساکنان قلعه

منابع و جاذبه های ورزشی تفریحی

کوهستان صفه به دلیل نزدیکی به شهر اصفهان و برخورداری از ارتفاع مناسب و تنوع پستی و بلندیهای آن امکانات بسیار خوبی برای فعالیتهای ورزشی تفریحی مثل پیاده روی، تپه نوردی، کوهنوردی و سنگ نوردی فراهم آورده است. به ویژه به دلیل توسعه شهرنشینی جدید و رشد نیازهای ورزشی و تفرجی، عملکرد ورزشی کوهستان صفه به نحو وسیعی افزایش پیدا کرده است. یکی از ویژگیهای مهم کوهستان صفه وجود صخره های عظیم و بلند و وجود نشیب های منفی در نقاط مختلف آن است که از نظر کوهنوردی تخصصی و آموزش سنگ نوردی، امکان بسیار خوبی برای گسترش ورزش کوهنوردی در منطقه اصفهان به وجود آورده است. در حال حاضر گروههای کوهنوردی که در اصفهان فعال هستند معمولا برای تمرین و آموزش به کوهستان صفه روی می آورند. در سالهای اخیر با تبدیل کافه خاچیک به پناهگاه و پایگاه کوهنوردی و اصلاح مسیرهای دشوار، خدمات مربوط به فعالیتهای کوهنوردی بهبود نسبی پیدا کرده است. امکانات مجموعه موجود تقریباً تمام گروه ههای مختلف سنی، جنسی و شغلی را به خود جذب می کند.

منابع و جاذبه های علمی و آموزشی

اشاره

کوهستان صفه دارای منابع و امکانات بالقوه ای است که می تواند برای فعالیتهای تفریحی توام با آموزش آزاد مورد استفاده وسیع قرار گیرد. در حال حاضر، با ایجاد باغ وحش در دامنه کوه، تا حدی به این امکانات توجه شده است.

منابع و جاذبه های تفرج جمعی و پیک نیک

یکی از فعالیتهای غالب در کوهستان صفه به صورت پیک نیک خانوادگی و جمعی است که از پشتوانه غنی فرهنگ بومی و

شهری مردم اصـفهان برخوردار است. وجود امکانات فضای سبز پراکنده، برکه های آب و آب نماها، وجود فضاهای باز برای اتراق و آشپزی، وجود امکانات مختلف برای بازیهای جمعی و پیاده روی، گشت و تماشا اشاره نمود.

آشنایی با نقاط دیدنی کوه صفه

آشنایی با نقاط دیدنی کوه صفه

نقاط دیدنی موجود در کوه صفه دارای ویژگیهای خاصی می باشند که وجود این ویژگیها پیوندی عمیق و حسی عاطفی میان مردم اصـفهان و کوه صـفه را پدید آورده است. لذا هر یک از عناصر و اجزای کوه صفه برای خود نامی ویژه دارند که بیانگر هویت مستقلی است که مردم برای آنها قائلند. که ذیلاً به برخی از مهمترین این عناصر پرداخته می شود.

قلعه شاهدز (قلعه دیو)

قلعه اصلی شاهدز در بلندترین نقطه کوه و در شمال غربی آن قرار دارد. اگرچه داستان سرگذشت قلعه شاهدز در طول قرنها و به طور مکرر در کتابهای تاریخی نقل شده است ولی تا همین اواخر کسی به درستی نمی دانسته است که شاهدز در کجا و در بالای کـدام کوه از کوه های متعـدد اطراف اصـفهان قرار داشـته است. در حدود نیم قرن پیش دو تن از پژوهشـگران اصـفهان (کارو میناسـیان، محمـد مهریار) به طور مجزا و با فاصـله ای انـدک از یکدیگر این نظریه را مطرح ساختند که شاهدز معروف تاریخی همین «قلعه دیو» افسانه ای کوه صفه است.

۱-دلایـل انتخـاب مکـان شاهـدز کوه صـفه اصولا از نظر ساختار زمین شناسـی کوهی است سرسـخت، خشن و صـعب العبور، همیـن ویژگی یکی از دلایـل انتخـاب کـوه صــفه برای مقاصــد نظـامی و دفـاعی در دوران قـدیم بـوده اسـت. بنیانگـذاران و سازندگان اولیه قلعه شاهدز، بناها، راه ها، و استحکامات قلعه را چنان طراحی کرده بودند که کسی نتواند به درون آن راه پیدا کند. آنان با استفاده از پرتگاه ها، و دیواره های کوه و تراشیدن برخی نقاط و ساختن دیوارهای متعدد در نقاط مختلف، عمده راه های دسترسی و نفوذ به قلعه را مسدود کرده بودند. اما در

سالهای اخیر با احداث راه های جدید و اصـلاح مسیرهای دشوار، راه های صعود به ارتفاعات کوه و دسترسی به آثار طبیعی و تاریخی کوهستان صفه آسان تر و شناخته تر شده است.

۲-اسـتحکامات دفاعی و نظامی در تمام دامنه های اطراف کوه صـفه با اسـتفاده از دیواره ها و صخره های طبیعی و نیز با ایجاد تأسـیسات دست ساخت و تراشیده، مجموعهای از دیوارهای دفاعی، دروازههای ورودی، برجهای دیده بانی، انبارهای آذوقه و وسایل جنگی و ماننـد اینها به وجود آمده که بقایای آنها در نواحی مختلف کوه باقی مانده است. از مهمترین آثار به جا مانده و قابل تشـخیص این استحکامات میتوان به ۶ دروازه، حدود ۲۰ برج نگهبـانی، دیوار بزرگ، دیوارهای کوچک حفاظتی، قلعه کوچک سنگی اشاره کرد.

۳-تاسـیسات حفظ آب و آبرسانی قلعه با توجه به شـرایط نسـبتاً خشک کوهستان صفه و موقعیت نظامی و دفاعی قلعه شاهدز، موضوع تـأمین و حفـظ آب در تمـام طول سال، یکی از نیازهای حیاتی ساکنان و محافظان قلعه به شـمار میرفته است، به همین منظور برای اسـتفاده از آب باران و چشـمه های کوچک موجود در گوشه و کنار کوه تمهیدات و تاسیساتی برای گردآوری و نگهداری آب ایجاد کرده بودند. برخی از بقایای این تاسـیسات به صورت بندهای آبگیر، حوض ها، حوضـچه ها و مسـیرهای هدایت (تنبوشه) بجا مانده است. محل سد آبگیر اصلی قلعه در دره غربی کوه صفه بازسازی شده است.

۴-موقعیت عناصـر و ارکان تشکیل دهنده قلعه قلعه شاهدز در اصل به عنوان یک شهرک نظامی و دفاعی عمل میکرده است و دارای استحکامات و تاسیسات متعدد بوده است که مهمترین ارکان آن را

عناصـر زیر تشـکیل می داده است: سـتاد مرکزی قلعه (ارک) واقع در شـمال شـرقی قله صـفه در سـمت جنوب و شرق، بقایای چندین سربازخانه در سمت غرب آثار انبارها و تاسیسات دیگر در نواحی دورتر آثار برجهای نگهبانی، دروازهها، دیواره های دفاعی، بندهای آبگیر در پیرامون قلعه مهمترین بخش قلعه شاهدز همان قلعه مرکزی (ارک) است که مشـهور به قلعه دیو است و در قله شـمال شـرقی کوه صـفه قرار دارد و از دور دست نشانههـای آن دیـده میشود. به نظر میرسـد که برای ساختن این قلعه محوطه بالای قله را مسـطح کرده و به صورت صفه درآورده اند. محوطه قلعه ارک حدود ۵۰ متر در ۲۰۰ متر وسعت دارد که از طرف شـمال و شـرق مشـرف بـه پرتگـاه است و از طرف جنـوب و غرب بـا دیوارهـای متعـدد دفـاعی محصـور شـده است. دسترسـی به این قلعه از جبهه شمالی به علت وجود صخره های کاملاً عمودی غیرممکن بوده است. و در مسیرهای دیگر هم با ایجاد موانع و دیوارهای سـد کننـده و قلعه های نگهبانی راه وصول به قلعه را مسـدود کرده بودند. برای رسـیدن به قلعه شاهدز بهترین مسـیر در حال حاضـر از راهی است که به صورت مارپیچ در جبهه شرقی کوه تا محل چشمه گل زرد ایجاد کردهاند و از آن جـا بـا دور زدن کـوه و صـعود از جبهه غربی میتـوان به محـل شاهـدز رسـید. به مـوجب مطالعـات و مشاهـدات میـدانی «کارومیناسـیان» که به تفصـیل در کتـاب (شاهـدز) بیـان شـده است بقایـای اصـلی قلعه شاهـدز شامـل این عناصـر است ارک، اقامتگاه فرماندهان، سربازخانه شرقی، سربازخانه غربی، قلعه های دیده بانی،

دیوار بزرگ دفاعی، انبارها، دروازهها (۶ باب) برج های نگهبانی (حدود ۲۰ برج) آب بند اصلی، آب بندهای فرعی، چاه، حوضها و سایر تاسیسات ناشناخته دیگر برای تامین مصالح قلعه به طور عمده از سنگ، خاك، آهك و گچ استفاده شده است.

چشمه پاچنار و تخت سلیمان

چشمه پاچنار یکی از پر جاذبه ترین نقاط دیدنی کوه صفه است که در ارتفاع ۱۸۵۰ متری قرار دارد و در بیشترین فصول سال آب گوارایی دارد. این مکان علاوه بر جاذبه طبیعی یعنی صفهای فراهم آمده در پناه کوه، درختهای کهنسال، چشمه آب، باغچه و تراسبندی که برای بیتوته و استراحت بسیار مناسب است، بهترین چشم انداز را به طرف شهر تاریخی اصفهان دارد، شاید به همین دلیل از دیرباز مورد توجه بوده است. نام پاچنار اشارهای به سرسبزی و درختان آن دارد. در زمان شاه سلیمان صفوی (۱۱۰۶–۱۰۷۷ه ق) این امکان جهت احداث تفرجگاه مشرف به شهر انتخاب شد. این تفرجگاه به نام بانی آن «تخت سلیمان» نام میگیرد و پیش از آن «تخت صفه» نام داشته است. با توجه به خشکی و سختی راههای اطراف، فضایی بسیار مناسب برای تماشای شهر، خلوت با طبیعت، احساس آسایش و رفع خستگی پدید آورده است. صفه و چشمه پاچنار از یک سابقه تاریخی و اجتماعی نیرومند برخوردار است. در زمان صفویه چشمه پاچنار به عنوان یکی از مکانهای مناسب برای ایجاد گردشگاه جدید مورد توجه قرار گرفت و شاه سلیمان صفوی در بازگشت از شکار، زیبایی شهر اصفهان را در محل پاچنار دید و دستور داد که بنایی برای او و خانوادهاش بسازند و این بنا به نام او به «تخت سلیمان»

معروف گردید. انگلبرت کمپفر (۱۷۱۶ – ۱۶۵۱) در سفرنامه مفصل خود درباره تخت سلیمان مینویسد: (در آن سوی باغ هزار جریب و تقریبا با دویست متر فاصله از آن در دامنه کوه صفه یک تفرجگاه کوچک تابستانی است که آن را با به تبعیت از نام سازنده آن، تخت سلیمان نامیده اند و...) ژان شاردن که دوران طولانی و از جمله در زمان تاجگذاری شاه سلیمان در اصفهان بوده است در گزارشات خود مینویسد: (در نیمه ارتفاع کوه صفه پس از پیمودن هزار پا به سمت بالا صومعه ای است که در آن کلاه فرنگی های کوچک ساخته شده است و به آن نام تخت سلیمان دادهاند، زیرا میگویند به امر شاه سلیمان آن را ساخته اند و سابقا غاری بوده که آب و درخت فراوان داشته است. شاه این محل را مناسب دید و موضوع را با ناظر در میان نهاد اگر عمارتی در این جا ساخته شود برای معمار آن شاهکاری محسوب خواهد شد و شاه خواهد توانست از آنجا شهر را به مادر خود نشان دهد. ناظر، مطلب را به خاطر سپرد و برای ساخت آن سه یا چهار هزار عمله و سنگتراش و بنا و غیره را خبر کرد.) وی را مارپیچی نیز برای رسیدن به آن ساخت و در فواصل معین جایگاه هایی برای استراحت و نفس تازه کرده تعبیه کرد. کرنلیوس دوبروین (جهانگرد هلندی) که در اواخر دوره صفویه به اصفهان آمده تصویر زیبایی از تخت سلیمان به جا گذاشته است. اساس بنای تخت سلیمان گویا تا اواخر دوره قاجار پابرجا بوده است. «مادام دیولافوا» که به عنوان

باستان شناس در دوره ناصرالدین شاه به ایران سفر کرده است در نوشته های خود چنین آورده است. (کاخ سلیمان چون با آجر ساخته شده خرابی آن کمتر از کاخ فرح آباد است. خوشبختانه این قصر که دورنمای زیبا و باشکوه اصفهان از آن جا نمایان است از آسیب افغانها مصون مانده است.) وارطانیس یوزوکچیان خلیفه و پیشوای روحانی ارمنی (۱۸۴۴) ضمن ارائه تصویری از بنای تخت سلیمان وضع آن را به صورت نیمه ویرانه تشریح میکند. به طور کلی از گزارش «کارومیناسیان» بر میآید در حدود پنجاه سال پیش جز آثاری اندک از بنای تخت سلیمان باقی نمانده بوده است و در آن زمان از مکان پاچنار همانند چشمه درویش به عنوان (رستوران) استفاده میشده است. در این نقطه کتیبه بزرگی در اندازه ۳ * ۲ متر در زمان صفویه آماده شده بود که از آن استفاده نشده است. از میان یادگاری های به جا مانده سه مورد تاریخ دارد که یکی به اندازه تقریبی ۵۰*۴۰ سانتیمتر میباشد و بیشتر کلمات آن به این شرح خواناست. (یادگار گروهان اول فوج مختلط اصفهان (۱۳۲۹ تا ۱۳۱۹) و در زیر آن کتیبه ای به خط خوش ارمنی نوشته شده که تاریخ ۱۹۳۴ را دارد و در فاصله تقریبا دو متری سمت چپ این دو کتیبه، یادگار دیگری از شخصی به نام (محمود شاه علی) بجا مانده که تاریخ ۱۳۲۴ را دارد.

چشمه درویش (خاچیک)

در فاصله صد متری شرق چشمه پاچنار، چشمهای در ارتفاع تقریبی ۱۹۰۰ متر وجود دارد که چشمه درویش نام دارد که از نقاط جاذب کوه صفه و از تفرجگاه های قدیمی محسوب میشود. این

چشـمه به دلیل شرایط طبیعی (داشتن آب و سبزه در شکم یک حفره سنگی بزرگ) و هم به دلیل موقعیت استقرار در فاصله و مکـان منـاسب (بین پـارک صـفه و قله کوه) مکـانی پر جـاذبه و استراحت گـاهی آرام بخش برای عموم اسـتفاده کننـدگان از کوهسـتان صـفه محسوب میشود. کهنترین ماخذی که به این چشمه اشاره دارد سفرنامه تاورینه جهانگرد فرانسوی که در زمان شاه عباس دوم در فاصله (۱۶۶۸ — ۱۶۳۲) شش سفر در اصفهان داشته وی در توصیفی که از کوه صفه دارد اشاره میکند. (در طرف شـرق، یک غاری در سـنگ دیده میشود که دست طبیعت و صـنعت هر دو در ایجاد آن شـرکت داشـتهاند. یک چشـمه آب بسـیار خوب از آن بیرون می آید و درویشـی هم در آنجا منزل دارد.) که نام چشـمه درویش برگرفته از حضور درویشی در این منطقه میباشـد و نـام خاچیـک بر گفته از نام یک ارمنی است که حـدود شـصت سال پیش در این مکان کافهای دایر و سالها اداره میکرده است.

چشمه چاه درویش

چشمه چاه درویش در ارتفاع ۱۸۰۰ متری در فاصله تقریباً ۷۰۰ متری چشمه درویش قرار دارد. از آنجا که سطح این چشمه از اطراف آن پائینتر است و هیچوقت آب آن جاری نمی شده و نیز به دلیل این که حتی در اوقاتی که آب چشمه پاچنار و چشمه درویش خشک میشده این چشمه آب اندکی داشته است که بتوان ظرفی را آب کرد. به چشمه چاه دروبش مشهور شده است به این چشمه به واسطه این که در زمینی آهکی قرار دارد، بعضی از کوهنوردان چشمه گچی هم میگویند.

چشمه گل زرد و دیوار آینه

در بالای چشـمه درویش و در مسـیر صـعود به قله کوه، گـذرگاهی باریک بر لبه پرتگاهی بلنـد در ارتفاع حـدود ۲۰۰۰ متری وجود دارد که بـا پیش آمـدگی و پس رفتگی هـای کم عمق فضـای جـاذب و در عین حال هراس انگیز ایجاد کرده است. در یکی از صـفه های این پرتگاه آثاری از یک چشـمه قدیمی با نشانههایی مثل حوضـچه باغچه و لوله کشـی آب (تنبوشه) دیده میشود. نام گل زرد احتمالا برگرفته از خصلت گلهای وحشی کوهستانی است که در زمانهای پرآبی چشمه در پیرامون آن می روئیده است. در کنار چشمه دیواره های بلند و نیمه طبیعی وجود دارد که به نام دیواره گل زرد یا دیواره آینه معروف است و مکانی بسـیار مناسب و جذاب برای تماشای چشم انداز اصـفهان و نواحی پیرامون آن پدید آورده است. دیواره و مسـیر چشمه گل زرد علاوه بر جاذبه طبیعی از نظر تاریخی نیز جالب توجه و مطالعه است. طبق برخی پژوهش ها و بررسیها احتمالا یکی از دروازههای اصلی ورود به قلعه شاهدز

در این مکان قرار داشته است. در سالهای اخیر با ایجاد پلههای سنگی و اصلاح معبر امکان دسترسی به آن آسانتر شده است.

گردنه باد

در امتداد هزار دره و درست در جنوب کوه صفه، دره ای واقع شده که به خط الراس آن که در حدود ۲۰۰۰ متر ارتفاع دارد «گردنه باد» میگویند. موقعیت این گردنه به صورتی است است که در شمال و جنوب آن ارتفاعات کوه صفه و کوه مشرف به سپاهان شهر قرار دارد با توجه به این که بادهای اصفهان عموما غربی شرقی است، جریان باد در این نقطه متمرکز شده و شدت بیشتری پیدا میکند و در تمام فصول سال به ویژه پائیز و بهار باد با شدت زیادی در این منطقه میوزد، به همین دلیل این نقطه به گردنه باد مشهور شده است.

آبشار مصنوعی و دیواره سنگی آبگیر

منبع آب، آبنما و آبشار مصنوعی در پارک کوهستانی صفه از چاههای واقع در پارک ملت حاشیه پل فلزی تامین میشود و طی چند مرحله پمپاژ در نهایت از مخزن شماره سه آب توسط یک دستگاه پمپ شناور از طریق دو خط لوله فولادی به قطر ۸ اینچ به محل آبشار در نقاط مرتفع کوه صفه در قسمت شمالی ارتفاعات کوه صفه انتقال می یابد و پس از ریزش بر روی کوه وارد دو آبگیر در ارتفاعات پائینتر و در طرفین جاده احداث شده میگردد. و پس از سرریز از روی دیواره آبگیر دوم وارد حوضچه دیگری در پائین ترین نقطه حرکت خود میگردد و سیکل حرکت آب به طرف آبشار تکرار میشود.

پوشش گیاهی و فضای سبز

گونه های گیاهی صفه در دو دسته زیر قابل بررسی است:گونه های گیاهی بومی صفه/گونه های گیاهی وارداتی و دست کاشت ۱-۶-گونه های گیاهی بومی صفه/گونه های گیاهی بومی صفه با وجود فقر پوشش آن به دلیل شرایط خاص منطقه تنوع نسبتا بالایی دارند (۱۵۴ گونه) برخی از آنها نظیر استیپی، پنیرک و علف مار از ارزش منظر سازی بالایی برخوردار هستند و در صورت توسعه و تکثیر، جذابیت فراوانی به محیط طبیعی کوه صفه خواهند بخشید. برخی دیگر نظیر گون و درمنه و اسکنبیل ارزش دارویی دارند. به هر حال شرایط خاص حاکم بر کوه صفه تمامی گونههای بومی را در وضعیتی بسیار ناپایدار قرار داده است.

۶-گونه های گیاهی وارداتی و دست کاشت/این گیاهان اکثرا غیر بومی هستند و اخیرا در منطقه صفه کاشته شدهاند. غالب این نوع پوشش را درختان و درختچه های زینتی تشکیل میدهند. نکته جالب

توجه این که با وجود تنوع در گونههای پهن برگ، کاشت غالب پارک را تعداد محدودی از درختان و درختچه های سوزنی برگ، از قبیل سروها و کاجها تشکیل میدهند. اهمیت این نکته زمانی معلوم میشود که ما در محیط خشك و کم آب و علف کوهستان صفه پوشش همیشه سبز را در اراضی پای کوهی صفه میبینیم.

ناژوان

تاریخچه

تقدیرات ساختاری کره مسکونی ما چنین رقم خورد که جبال همیشه افراشته البرز و زاگرس ایران مرکزی را حصار نموده و اقالیم و نزولات جوی خاصی را به آن هدیه نماید و از برکات آن رودخانه مهم زاینده رود که به نامهای دیگری مانند زنده رود، زندك رود، زرین رود، زرن رود و رودخانه اصفهان نیز خوانده می شود جاری و با طی مسافتی در حدود ۳۰۰ کیلومتر و عبور از کوهها و دره ها و پیچ وخمهای متعدد در نهایت پایه گذار اصفهان بزرگ و مرکز فرهنگ و تمدن ایران زمین گردد. بی شك نصیب چنین موهبتی باعث گردید که بتدریج آبادی های متعددی بصورت زنجیره ای در حواشی رودخانه شکل گرفته و جمعیت کثیری از برکات این آب ارتزاق و به حیات خود ادامه دهند.

سرچشمه اصلی رودخانه زاینده رود را دو رودخانه مهم پلاسجان و شاخه های زاینده رود تشکیل می دهد که رودخانه اول از ارتفاعات گلپایگان سرچشمه گرفته و در محلی بنام کمیتك وارد دریاچه زاینده رود می شود و رودخانه دوم موسوم به زاینده رود از ارتفاعات زردکوه بختیاری و تونل کوهرنگ سرچشمه می گیرد. تعداد زیادی از شاخه های فرعی منتهی به زاینده رود نیز در تشکیل سرچشمه های

زاینده رود نقش دارد که مهمترین آنها عبارتند ازکوهرنگ، چم دره، چشمه دیمه، دره خوربه، دره قاضی کوچک، دره خرسانک و چشمه های متعدد آهکی از نوع کارستیک که بصورت زایشی موجب افزایش آب رودخانه می گردد. ماربین یکی از بلوکات اصفهان است که تاکنون آثاری از باغات و بیشه زارهای این شهر تاریخی را در خود بیادگار نگهداشته و ۱۲۰۰ هکتار محدوده فضای سبز غرب اصفهان در این بلوک واقع می باشد. در ارتباط وجه تسمیه ماربین روایات متفاوت و گوناگونی بیان شده در کتاب «الاصفهان» آمده است «ماربین اسم آتشگاه بوده که رودخانه زاینده رود از آنجا مانند مار نقره فامی دیده می شده است و بعد دهات اطراف کوه را ماربین گفته اند. همچنین گفته شده است که چون بتخانه سر این کوه را مارس می گفته اند و از این دهات اطراف کوه بتخانه دیده می شده است مارس بین باشد» در کتاب زاینده رود از سرچشمه تا مرداب آمده است «این بلوک نام خود را از قلعه و آتشکده ای که بر فراز کوه آتشگاه قرار دارد و نام آن را حمزه اصفهانی «مهرین» آورده است گرفته شده باشد و در حقیقت کلمه ماربین تحریف همان «مهرین» اوستایی باشد که تدریجاً «مهربین» تبدیل شده است. ناژوان ترکیب یافته است از دو کلمه ناژ و وان که ناژ یا ناژو گیاهی است از خانواده صنوبر که آن جمله اند تبریزی کبوده صنوبر و (وان) پسوند است برای جا و مکان و ناژ نان یا ناژوان به معنی جایگاه درختان ناژ و صنوبر پس ناژوان به معنی محلی بوده است در غرب

اصفهان با بیشه های انبوه از درختان ناژ وکبوده زبان گنجشک و بومی اصفهان است.

اسلاف و پیشینیان ما علیرغم امکانات محدودشان چگونه با فکر و اندیشه و دوستی با طبیعت و صفای باطن از مواهب طبیعی و خدادادی بهره مند شده و جای جای خطه زرخیز زاینده رود را سرسبز و شاداب برای ابناء و آیندگان خود محافظت نمودند. اما در عصر حاضر همه روزه شاهد بروز مسائلی مانند از بین رفتن لایه اوزن، گرم شدن تدریجی هوای کره زمین، افزایش گاز کربنیک و از بین رفتن پوشش گیاهی، مهاجرت افراد و گسترش بیرویه شهرها و بالاخره بر هم خوردن تعادل اکولوژیکی و زیست محیطی و عدم امنیت غذائی و غیره می باشیم. شهر تاریخی اصفهان با تمام عظمت و سیطره جهانی خود در هیچ زمانی باندازه عصر کنونی در معرض آسیب های زیست محیطی و گسترش بی قاعده صنعت و تکنولوژی و تبدیل باغات و اراضی کشاورزی به ساخت و سازهای شهری قرار نداشته است و این در شرایطی است که پیشروی کویرهای مرکزی ایران و قرار گرفتن آن در عرض جغرافیایی تحت سلطه اقالیم خشک جهان و تقلیل بارشهای نواحی خشک به میزان کمتر از ۱۰۰ میلیمتر در سال و بالا بودن تبخیر و تعرق تا ۱۰۰ برابر آن همچنان سایه شوم و همیشگی خود را بر سر این شهر و ساکنین آن گسترده و آماده هجوم و باریدن طوفانهای شن و گرد وغبار بر جای جای آن می باشد. اگر نسل متفکر و اندیشمند کنونی که خود را در شناخت علوم از اسلاف خود برتر می داند در سوگ بهشتهای گم

شده شهر و دیار خود ننشینند قطعاً ابناء این نسل در این سوگ خواهند نشست و بر یاد بهشتهای گم شده و بیشه زارهای بزرگی نظیر بیشه تاریکی، بیشه عبداله خان، بیشه ناژوان، بیشه آبشار، بیشه وینی، بیشه سه رارود، بیشه سیابرم، بیشه بیسکون، بیشه نصرآباد و صدها باغ و بیشه دیگر که فقط اسامی آنها در کتب و آثار تاریخی شنیده و دیده می شود، اشک ماتم خواهند ریخت. قطعا دست اندرکاران تدوین قانون اساسی کشور با چنین دوراندیشی و نگرشی اصل پنجاهم قانون اساسی جمهوری اسلامی را که می گوید «در جمهوری اسلامی حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسلهای بعدی باید در آن حیات اجتماعی روبه رشدی داشته باشند وظیفه عمومی تلقی می گردد، از این رو فعالیتهای اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیر قابل جبران آن ملازمه پیدا کند ممنوع است» به تصویب رسانده اند و الحق اگر فقط همین اصل در ارتباط با حفظ و احیاء طبیعت و پوشش گیاهی جاری گردد می تواند بخش عمده ای از مشکلات نسل کنونی و نسل های آینده را مرتفع نماید. در ارتباط با توسعه باغداری و غرس اشجار در نواحی مختلف و بویژه ناحیه غرب اصفهان، گذشته نسبتاً دور اصفهان نشان می دهد که کاشت و داشت و بهره برداری از درختان صنعتی یکی از راههای سودآور و اقتصادی باغداران و کشاورزان بوده که ضمن تامین معیشت آحادی از جامعه (اعم از باغداران، چوب فروشان و سازندگان ابنیه و ...) عامل مهم و اساسی جهت حفظ و توسعه فضای سبز بدون دخالت عوامل خارجی بوده

اند، هر باغدار با کشت درختان صنعتی (اعم از مثمر و چوبده نظیر گردو، توت و غیر مثمر نظیر چنار، کبوده، زبان گنجشک و ...) و تکثیر آنها از طریق قلمه بویژه در احداث بیشه زارها و زراعت چوب قادر بودنـد طی دوره مشخصـی درختان را به بهره دهی و تولیـد چوبهای صـنعتی رسانیده و روانه بازار فروش نمایندو از درآمد قابل ملاحظه ای نیز برخوردار گردند و در مدت نسـبتاً کوتاهی با نهالکاری مجدد و یا اسـتفاده از پاجوش بیشه زار یا باغستان جدید و جوانی به فضای سبز شهر تحویل دهند و بدون تحمل هزینه های اضافی به نوعی تولید چوب که امروزه در کشورهای اروپائی و کشور روسیه موسوم است مبادرت می نمودنـد و این اقـدام اساسـی نه تنها فاقـد مشـکلات سمپاشـی و دفع آفات و حمل و نقل میوه جات و رهائی از خطرات بلایای طبیعی نظیر تگرگ، سرمای بهاره و غیره می باشد، بلکه در حفظ محیط زیست و تلطیف هوای شهر و اقتصاد کشاورز و باغدار نیز تاثیر بسزائی دارد و متاسفانه نبود مدیریت های مناسب و عدم هماهنگی در اجرای طرحها و پروژه های آموزشی ترویجی و نگرش های تک بعـدی و غیره فنی موجب گردیده که فنون تجربی و رسوم چندین و چند ساله باغداران به مسـیرهائی هدایت شود که پس از مـدتی نه اثری از تـاک مانـد نه تاک نشان وتخریب و تبـدیل و تک بری درختان و ظهور و پیـدایش آپارتمان های چنـد طبقه آغاز گردد. در صورتیکه با وجود یک سازمان هدفمنـد و جامع نگر می توانیم با صـرف هزینه های نه چنـدان زیاد

و ابداع شیوه های مناسب از رخداد فجایع و وقایع اسف انگیز و غیرقابل جبران جلوگیری به عمل آوریم.

مادیها و انهار ناژوان

تاریخچه مادی های اصفهان

اگرچه تنها از قرن دهم هجری یا بعد از آن در تقسیم آب اصفهان طوماری با خط سیاتی و منسوب به شیخ بهایی وجود دارد. ولی قدمت سابقه آبیاری دشت اصفهان از طریق رودخانه زاینده رود سابقه ای ۳ هزار ساله دارد. زیرا انسان از زمانی که فن کشاورزی را آموخت و استقرار در کنار آبها و رودخانه ها را به شبانی و گله چرانی در کوهها و مراتع ترجیح داد مناطق متعددی که امکان زراعت و کشاورزی در آن وجود داشت برای ادامه زندگی و ارتزاق انتخاب و به کشت و کار مشغول گردید که قطعاً نمی توانسته است دارای سوابق تاریخی مکتوب باشد، نوشته های قرن سوم و ابن حوقل نشان دهنده وجود سابقه تاریخی نسبتا طولانی در امر استفاده از آب رودخانه زاینده رود می باشد ذیلاً به برخی از متون مربوط به زاینده رود اشاره می گردد. آبش بهترین آبهای زمینی است چنانکه انهار آن به ما رسیده و در صحت آنها اختلافی نیست و این آب در رودخانه ای که بدان زرین رود گفته می شود می باشد این نام را اردشیر بابک نهاده است سرچشمه این آب از چشمه ای است که از یکی از سرزمینهای حاصلخیزی که از شهر مرکزی سی فرسخی دوراست می باشد و در روستاهایی که بدین آب نیاز است بی حساب نهرهایی از آن منشعب می سازد تا اینکه این آب به روستاهای جی و ماربین و لنجان طسوج الروز و رویدشت بنا به

تقسیمی که کسری اردشیربن بابک نموده بوده تقسیم می کنند و برای هر قریه ای از این روستا سهمی مشخص و معلوم قرار داده بود که بر حسب اندازه های معینی آب را به هر قریه جاری می ساخت. ابن حوقل در قرن سوم هجری می گوید: ذره ای از آب زاینده رود به هدر نمی رود و آب طی حساب و کتاب از رخنه ها و شکافهای که نصب کرده اند به روستا می رود آب رودخانه هر ۹ روز تماماً بر براآن و رودشت می رود و در موقع بذرکاری ۴۰ روز به آن سمت می رود.

موقعیت جغرافیایی مادی های اصفهان

دشت اصفهان با وسعتی معادل ۳۵۰۰۰ هکتار از شمال محدود است به ارتفاعات حدفاصل منطقه مورچه خورت از جنوب به ارتفاعات کوه دنبه و صفه از سمت غرب به اراضی خمینی شهر و از سمت شرق به اراضی دشت سجزی منتهی می شود. کلان شهر اصفهان با وسعتی معادل ۲۰۰۰۰ هکتار در ضلع جنوبی – این دشت قرار گرفته و به وسیله رودخانه زاینده رود به دو ناحیه شمالی و جنوبی تقسیم می گردد. رودخانه زاینده رود با جهت غربی و شرقی و شیب نسبتاً ملایم پس از عبور از شهر به سمت تالاب گاوخونی طی طریق مینماید انشعابات برگرفته شده از رودخانه زاینده رود که تحت عنوان مادی از آنها نام برده می شود بسیار زیاد بوده و تعداد آنها در طومار منتخب به شیخ بهایی تا ۱۲۳ رشته ذکر شده که از پل کله شروع و تا بند مردان و بند آسیاب ادامه داشته است. تعداد مادیهایی که پس از انشعاب از رودخانه

زاینـده رود در دشت اصـفهان جـاری میشـده و اینکه در نـواحی مختلف شـهر بـا انشـعابات متعـدد و نامهـای متفـاوت و موانع مشـکلات گونـاگون قابـل رویت است. این مادیهـا عبارتنـد از نیاصـرم، فرشـادی، فـدن، تیران، نـاجوان، جوی شاه، کارلادان، قمیش، صرم، شائیج، نائیج و عبدالله خان.

مشخصات مادیهای سطح شهر اصفهان

آنچه مسلم است مادیهای سطح شـهر اصفهان تحت تأثیر تحولات اجتماعی توسعه شهری شبکه های آبیاری و غیره و کارایی سابق خود را که مهمترین آن انتقال آب در امر کشاورزی بوده از دست داده انـد و با تبـدیل شدن بخش اعظم باغات و مزارع و بیشه زارها به اماکن مسکونی و حفر چاه های عمیق و نیمه عمیق این آبراهه ها و معابر سبز تا حدود زیادی مورد بی مهری و تجاوز و تصـرف قرار گرفته اند تصـرفات غیر قانونی در حریم مادی ها، مسدود کردن مقاطعی از طول مسـیر مادی توسط مردم مسـدود کردن برخی از سـر دهنه هـای مـادی توسط ادارات و ارگانها ریختن زباله و خاشاک در داخل مادی ها قطع اشـجار و سوزانـدن درختـان توسط متجاوزین طولانی کردن فواصل آبیاری و تأخیر طولانی مـدت در زمان آبیاری نفوذ طرحها و پروژه ها شـهرسازی در طول مسـیر مادی ها و غیره از جمله بی مهرهای است که توسط ابناء بشـر صورت پـذیرفته و همچنان در حال تداوم است. ولی به نظر نمی رسد روا داشـتن چنین رفتارهای ویرانگرانه ای سـزاوار این شبکه حیات بخش باشد و این یکی از ضربه هـای زیست محیطی است که انسـان عصـر حاضـر بر محیـط زنـدگی خـود وارد نمـوده غافـل از اینکه این انهـار و معـابر زمردین علاوه بر ایجاد مکانهای

مفرح و آرام بخش می توانـد در افزایش رطوبت نسـبی هوای منطقه و تلطیف و پاکسـازی هوای آلوده هـدایت و نفوذ آبهـای هرز ناشی از بارندگی غنی سازی منابع آبهای زیرزمینی دشت اصفهان و غیره نقش بسزایی داشته باشد.

مسائل و مشکلات انهار و مادی های سطح شهر اصفهان

اقشـاری از جـامعه برای شـرایط زیسـت محیطی و تخریـب اکوسیسـتم هـا ارزش و اهمیـت قائـل نبـوده لـذا گرایش به قـانون و قانونمندی به منظور منع کردن افراد مختلف از گامهای ضروری می باشد و اجرای قوانین و اصلاح قوانین ضروری ترین کاری است که بایستی مورد توجه قرار گیرد.

روشهای احیاء و بازسازی های مادی ها

روشهای احیاء و بازسازی های مادی ها

مادی ها شـبکه ای هستند از یک اکوسیستم پویا و حیات بخش که سالیان متمادی است در ستیز با ناهنجاریهای اقلیم خشک و کویری مبارزه می کند اگر چه نفوذ خانه سازی و شـهرسازی در درون این شـبکه تا حدودی از اقتدار آن کاسـته ولی نتوانسته است موجب نـابودی آنهـا را فراهم آورد و فریـاد غریبانه آنها همچنان از فراسوی تاج درختان و کوچه باغهای پر پیـچ و خم و آشـیانه پرندگان بگوش ابناء بشر و فرزندان این آب و خاک میرسد و هنوز هم هستند دستهایی که به حمایت از این فریادهای غریبـانه در تلاـش و تکـاپو باشـند. به منظور احیـاء سـازی این شـبکه سبز نیـاز به انجـام یکسـری عملیات و اقـدامات اساسـی و زیربنائی می باشـد که ذیلاً به اهم این موارد اشاره میگردد. ۱–مشـخص کردن حق آبه و تنظیم تقویم آبیاری آنچه مسلم است عنصـر اصـلی و حیـات بخش ایـن انهـار سـنتی آب است و به نظر نمی رسـد در ضـرورت مصـرف آب در این مـادی هـا هیچ کارشناسـی بتواند شک و تردیدی داشته باشد زیرا مصرف آب در این مادی ها چند منظوره بوده و تقریباً تمامی اهداف انسان را در مصرف آب تحقق می بخشد که از آن جمله می توان به موارد ذیل

اشاره نمود: الف: تغذیه سفره آبهای زیرزمینی و به تبع آن افزایش تولیدات زراعی و باغی ب: احیاء و توسعه فضای سبز شهری ج: تلطیف هوا و افزایش رطوبت نسبی در شهر د: بهبود میکرو کلیمای شهری برای جمعیت ساکن در شهر ه: حفظ معابر سبز به منظور تفریح و تفرج مردم

۲-حفظ حریم قانونی انهار و مادی ها ۳-مراقبت و نگهداری مستمر از اشجار و درختان حاشیه مادی ها امروزه اشخاص متفاوت با دیدگاهها و منظورهای متفاوت در ارتباط با درختان رفتارهای متفاوتی نشان می دهند که دیدگاههای منفی گاهی خساراتی سنگین را ببار می آورد که از آن جمله می توان به قطع شبانه درختان، سوزاندن درختان اشاره نمود در این رابطه طرح ساماندهی ناژوان و صفه در ترویج فرهنگ حفاظت از درخت و تشکیل یگانه های حفاظتی و برخورد قانونی با متخلفین و انجام هرس شاخه های خشکیده و فرم دادن به درختان و همچنین دفع آفات و مبارزه شیمیایی، مکانیکی و بیولوژیکی نقش مهمی را ایفا می کند. طول شبکه انهار مادی های ۱۲ گانه سطح شهر اصفهان حدود ۱۸۶۷۶۲ متر بوده که چنانچه عرض متوسط نهر یا مادی را با حریم و تاج پوشش درختان ۲۰ متر در نظر بگیریم سطح فضای سبز ارائه شده به شهر اصفهان از طریق مادی ها حدود ۳۷۰ هکتار برآورد می گردد.

بازسازی و عمران انهار و مادی ها

بی توجهی به مادی ها از جنبه های عمرانی و آبادانی قابل بررسی می باشد زیرا زمانیکه اراضی آبخور مادی ها تبدیل به ساخت و ساز گردید و زارعین و کشاورزان حق آبه سبز تبدیل به بساز و فروش های شهری شدند

بی توجهی گریبانگیر مادی ها گردید و از آن پس بازسازی و لایروبی و اصلاح انهار به فراموشی سپرده شد. در حال حاضر به جز شهرداریها که عمدتاً با هدف توسعه فضای سبز و حمایت از اشجار و درختان که گاه به عمران مادی ها می پردازند سازمان یا ارگان دیگری انجام چنین اموری را به دست نگرفته است. در بیشتر مسیرها لازم است که اقدامات زیر انجام پذیرد. الف: بازسازی سر دهنه مادی ها ب: اصلاح یا احداث آب بندهای مناسب ج: لایروبی و برداشتن موانع و انسدادها در طول مسیر د: بازسازی پل های آبگذر ه: دیواره سازی و اصلاح شیب های جانبی و: واکاری نهال و درخت در مسیرهای فاقد درخت ز: رها سازی حریم قانونی مادی ها ح: مرمت و اصلاح معابر سبز و پیاده رو و سواره رو در مسیر مادی ها ط: حذف علفهای هرز به منظور تسهیل در عملیات آبیاری ک: بازسازی شترگلوها در مقاطع عرض خیابانها و اتوبانها ل: نصب کنترل دریچه و تقسیم آب م: برقراری امکانات امنیتی و رفاهی و تفریحی در مسیر مادی ها

اهداف و راهبردها و اهمیت حفظ و بازسازی مادی ها در اصفهان

از آنجائیکه دشت اصفهان از شرایط همواری برخوردار بوده رسوبات دانه ریز و آبرفتی سیلیسی و رسی اراضی حاصلخیز را تشکیل داده اند بر این اساس تقدیر چنین بوده که این دو عنصر پاک و مفید یعنی آب و خاک در این خطه قرین یکدیگر شده و پایه گذار تمدنی کهن برای فرزندان این مرز و بوم گردند. بهرحال با مأنوس شدن آب و خاک در این دشت عناصر دیگری نظیر گیاه و موجودات زنده به این جمع پیوسته و

زندگی آغاز گردید انشعابات متعدد انهار که گاهی تحت عنوان مادی شناخته می شود ساده ترین و ارزانترین راه انتقال آب از رودخانه بر روی دشت بوده که با عمل خاکبرداری و استفاده از نیروی انسانی صورت گرفته و چنانچه اندیشه را به ادوار گذشته، زمانی که شهر اصفهان بسیار محدود و کوچک و در حد یک روستا بوده است سوق دهیم ملاحظه خواهیم کرد که هدایت یک نهر درون دشت های رسوبی و به زیر کشت بردن آن اراضی کار چندان مشکلی نبوده است. بهرحال عملی شدن این کار و تداوم آن منافع و محسنات ذیل را برای دشت اصفهان در برداشته است. ۱-این شبکه به عنوان یک سیستم پخش آب عمل کرده و نه تنها از هدر رفتن آب جلوگیری کرده بلکه باعث تقویت سفره های آب زیرزمینی دشت شده بطوریکه هم اکنون با وجود حفر چاههای عمیق و نیمه عمیق زیاد درون دشت این سفره هنوز از غناء خوبی برخوردار است. ۲-پخش آب در فصول پر آب رودخانه موجب جلوگیری از تمرکز آب و تخریب های احتمالی توسط سیلاب می گردد. ۳-با توجه به ناکافی بودن بارندگی در نواحی خشک و نیمه خشک و بالا بودن میزان تبخیر سالیانه از میزان بارندگی که باعث شور شدن خاکها و بالا آمدن املاح می گردد عمل پخش آب توسط مادی ها در دشت موجبات شستشوی مداوم اراضی و جلوگیری از شوری بیش از حد خاکهای منطقه می گردد. ۴-با توجه به اینکه اکنون قسمتی از مادی های منشعب از رودخانه در داخل ساخت و سازهای شهری قرار گرفته حفظ اشجار موجود و غرس نهال

های جدید می تواند به عنوان راهروهای ریوی شهری محسوب شود و تأمین کننده بخشی از فضای سبز مورد نیاز شهروندان گردد. ۵-از آنجائیکه شهر اصفهان در قلمرو اقالیم خشک و نیمه خشک جهان قرار دارد جریان آب در این مادی ها باعث افزایش رطوبت در محیط های مسکونی شده و ضمن تلفیق با فضای سبز شرایط بهتری را برای محیط زیست شهری فراهم می آورد. ۶-انتقال آب از طریق مادی ها بر روی اراضی زراعی نوعی آبیاری محسوب شده که نیاز به هیچگونه انرژی و نیروی برق یا سوخت فسیلی و غیره نخواهد داشت و درآمد بیشتری برای کشاورزی عاید می نماید. ۷-در صورت رعایت مهار هیدرولوژی شهری مادی ها می توانند از تجمع آب باران جلوگیری کرده و این آبها را به سفره آبهای زیرزمینی هدایت کرده و از تبخیر آنها جلوگیری به عمل آورند. با اوصاف یاد شده و با توجه به مندرجات و اهداف طرح جامع اراضی ناژوان که به حفظ و نگهداری و احیاء و توسعه منابع موجود در گستره پارک ناژوان توجه نموده و اولویت عملیات عمرانی را به مناطقی که از لحاظ اجتماعی دارای مشکلات و تهدیدهای کمتر می باشد داده است لذا واحد طراحی و عمران طرح ساماندهی ناژوان محدوده و حریم مادی عبدا... خان را که در رینگ شفاف طرح قرار گرفته تحت عنوان طرح تفصیلی اجرائی بازسازی و اصلاح مادی عبدا... خان انتخاب و اهداف راهبردی را پیاده می نماید.

واحد فضای سبز ناژوان

فضای سبز درختان ناژوان

درختان از جمله عناصر اساسی حیات انسان به شمار می روند که از زمان پیدایش بشر تاکنون با او همراه بوده و نیازهای مختلف

آدمی را تـأمین کرده انـد در برخی از فرهنگهـا درخت از تقـدیس خاصـی برخوردار بوده است در ایران قـدیم درختـان چنار، خرما، انار، انجیر به عنوان درختان مقدس به شمار می آمدند درخت سرو نیز از جمله درختانی است که جایگاه خاصی در نزد ایرانیـان داشـته و شاعران ایرانی همواره آزادگی، رعنایی و زیبایی آنرا سـتوده انـد درختان همواره به عنوان یک منبع اقتصادی مهم مورد توجه بوده انـد. در دنیـای امروز ارزش هـای غیرقابـل جـایگزین زیست محیطی درختان از اهمیت بیشتری برخوردار است هر درخت بالغ سالانه ۶ کیلوگرم دی اکسید کربن مصرف می کند. طرح اراضی ناژوان عمدتاً به دلیل منابع طبیعی خود مورد توجه قرار گرفته است امـا مثل کلیه مواردی از این دست در دنیای امروز بحث مهمی که بر تمامی جنبه های برنامه ریزی تأثیر می گذارد آن است که تقدم به توسـعه داده شود یا حفظ محیط زیست. در این راستا طرح توسعه در اراضی ناژوان اساساً به معنـای اسـتفاده و بهره وری از منـابع طبیعی این محـدوده در جهت گذرانـدن اوقـات فراغت است. حفـظ فضای سبز حاشـیه رودخانه یک سـنت تاریخی است حفظ ناژوان در شـکل و مضـمون کنونی خود مسـئولیتی است عظیم و تجربه ای بی نظیر در تاریـخ شـهرسازی (ایران)، زیرا تلاـش می شود که بـا اتخـاذ سـیاستی جـامع و با یک برنامه ریزی گام به گام هدفمنـد مانع از پیشروی توسعه بی در و پیکر بر روی اراضی کشاورزی و باغها گردد. نگهداری از پارک ایجاد شده حتی از ایجاد آن مهم تر می باشد پارکی که در اثر بی توجهی عدم شناخت از عوامل

آسیب رسان رو به انحطاط میرود نه تنها ضربه ای خواهد بود بر پیکر محیط زیست منطقه بلکه از نظر اقتصادی – اجتماعی سرمایه ای بی نظیر را به باد خواهد داد که جبران آن به این زودیها میسر نخواهد بود. تبدیل و اشغال اراضی مرغوب زراعی – توسعه فضای سبز شهری در اراضی سنگلاخی – کوهستانی – کویری و افزایش روزافزون فضای سبز در اراضی پست و با محدودیت های زراعی متعدد-کاهش منابع آب – افزایش هزینه های احداث و نگهداری فضای سبز در مکان شهرها، این ضرورت را ایجاب نموده است که ایجاد فضای سبز و جنگل کاری پایدار یا به عبارتی (فضای سبز صنعتی) با استفاده از گونه های جنگلی آندومیک سازگار و بادوام و کم هزینه – کم توقع و کم آب در اراضی ومراتع مخروبه وفرسایش یافته و یا اراضی کویری امکان پذیرد. فضای سبز در اراضی محدوده ناژوان شامل کلیه سطوحی می شود که با پوشش گیاهی مفروش شده اند. بر این اساس باغها، بیشه ها، اراضی زراعی، پارکها، سبزه راهها و حاشیه مادی ها و .... جزو فضاهای سبز می باشند. وسعت این سطوح حدود ۱۲۰۰ هکتار می باشد به غیر از سطوح پارکی که عمدتاً در طرفین محور رودخانه شکل گرفته اند. بقیه مرزهای سبزینگی فوق در اراضی ناژوان پراکنده شده اند و در گوشه و کنار محدوده مورد نظر به چشم می خورند. بر این اساس به دلیل ویژگیهای خاص منطقه ناژوان که هر یک دارای توان های اکولوژیک و نیز محدودیت های خاص خود می باشد. ضرورت اختصاصی محلی برای جمع آوری – تولید و

تکثیر گونه های مزبور بررسـی و قطعه زمینی محصور واقع در خیابان باغ فردوس (لوله) ناژوان مناسب تشـخیص داده شـد و از دیماه سال ۱۳۸۲ اقدام به کشت و تولید جمعاً ۴۰ گونه گیاه شد که به تفکیک به دسته های زیر تقسیم می گردد. (تا ۸۰ گونه در دسـت افزایش است). ۱-درخت و درختچه های جنگلی پایـدار و خودرو مربوط به رویشـگاههای زاگرس غربی و جنوبی، سازگـار بـا شـرایط آب و هوایی و کلیمـایی منطقه نـاژوان. ۲-انتخـاب گیاهـان مرتعی و دارویی خـودرو موجود در کوههـای اطراف که منـاسب جهت تثبیت خـاک و جلـوگیری از فرسـایش و نیز مصـارف دارویی و همچنین جهت غنی سـازی پوشـش گیاهی و کشت در اراضی ناژوان. از جمله مهمترین نقش این گیاهان تأثیرات مطلوبی است که بر آب و هوای منطقه پیرامونی خود می گـذارد و همچنین کـاهش گرد و غبـار که این امر در آب و هوای خنـک و پر گرد و غبار شـهر اصـفهان بسـیار حائز اهمیت است.

اهداف مدیریت طرح ساماندهی ناژوان و صفه

۱)حفاظت گسترش بهبود و ارتقاء فضای سبز و باز محـدوده اراضـی ناژوان ۲) ایجـاد عملکردی از تفریحات که در عین حفظ طبیعت و منابع، با بهره گیری از آن قصد بازیابی قوای جسمانی و روانی شهروندان منطقه اصفهان را در برمی گیرد. ۳) هدایت توسـعه شهری که در مرحله اول جلوگیری از رشد کنونی و در مرحله دوم هدایت، سامان دهی و توسعه در محدوده مورد نظر را دارد. ۴) ایجاد حسـی از باز بودن طبیعی فضا به عنوان جزئی جـدا نشـدنی از پیرامون شـهر ۵) حفاظت و نگهـداری ویژگی های طبیعی منابع و ثروتهای فرهنگی منطقه ناژوان

مجموع اراضی ۱۲۰۰ هکتاری پارک طبیعی ناژوان براساس طرح جامع تصویبی شهر اصفهان خارج از شهر و در محدوده حریم استحفاظی کاربری اراضی باغات و زمینهای کشاورزی است. شهرداری اصفهان از دهه ۶۰ با انگیزه ایجاد یک محور تفریحی وارد پارک ناژوان شده و شروع به تملک اراضی حاشیه رودخانه زاینده رود کرده است. با توجه به تغییر و تحول اجتماعی و سیاسی انجام شده طی ۲ دهه اخیر از اوایل دهه ۷۰ نگاه شهرداری اصفهان به پارک ناژوان نگاهی جدید و با اهمیت تلقی گردید. از اوایل دهه ۷۰ کمیته فنی ناژوان با توجه به اهمیت موضوع تحت عنوان هیئت مدیره پارک ناژوان تشکیل و مقرر گردید کلیه فرایندها و اتفاقات این محدوده زیر نظر این کمیته انجام شود. از اوایل سال ۱۳۷۶ با هدف یکپارچه نمودن اقدامات شهرداری اصفهان در شمال و جنوب رودخانه پارک طبیعی ناژوان، مشاور شهر و خانه به عنوان مشاور پارک طبیعی ناژوان انتخاب و کار مقدماتی آغاز گردید. که حاصل این مطالعات ۵ جلد کتاب طرح جامع اراضی ناژوان می باشد. حاصل مطالعات مشاور و آنچه که پس از مطالعات مشاور برای شهرداری اصفهان و مدیریت کلان شهرداری اصفهان به صورت بارز نمودار شد اینکه با توجه به وضعیت قرار گرفتن این پارک در مسیر بادهای غربی – جنوب غرب به شمال شرق و وضعیت قرار گرفتن اکثر صنایع آلاینده در غرب اصفهان این پارک به عنوان فیلتر طبیعی برای شهر اصفهان عمل می نماید و هرگونه دخل و تصرف و تغییر در ساختار طبیعی این پارک موجب تشدید وضعیت بحرانی آلودگی شهر اصفهان و وضعیت خطرناکی برای

کلان شهر اصفهان به وجود خواهد آورد. پس بنابراین این محدوده ۱۲۰۰ هکتاری باید با حفظ کاربری و توسعه باغات خارج از محدوده ساخت و ساز و توسعه شهری قرار گرفته و روز به روز در جهت احیاء باغات و بیشه زارها و فضای سبز آن تلاش شود. محور گردشگری پارک طبیعی ناژوان محور داغ آب قدیم رودخانه زاینده رود است عرض این محور در نقاط مختلف متناوب و از خط تالوگ بین حداقل ۱۵۰ و حداکثر ۲۵۰ متر در دو سوی رودخانه متغیر است. حذف ترافیک از حاشیه رودخانه زاینده به فاصله متناسب از رودخانه از اقدامات طرح ساماندهی ناژوان و صفه است. بر اساس مطالعات مرحله به مرحله می بایستی عبور و مرور وسایل نقلیه شخصی از رودخانه زاینده رود فاصله گرفته و به جای آن وسایل نقلیه عمومی جایگزین شود و ترجیحاً مسیرهای عبور پیاده احداث شود در این راستا در اولین اقدام در سال ۱۳۷۹ شهرداری اصفهان با هدف جذب جاذبه های حاشیه رودخانه و یکپارچه کردن اراضی تملکی اقدام به آزاد سازی و پارک سازی از پل میرزا کوچک خان تا پل نصر به مساحت ۴۵۰ هزار مترمربع نمود و خیابان الفت احداث گردید. با احداث خیابان الفت و یکپارچه کردن اراضی شمالی این خیابان پارک بامداد احداث گردید. قرینه این جاده در شمال رودخانه حدفاصل پل مارنان تا پل وحید است. این طرح جهت آزاد سازی و حذف ترافیک از حاشیه شمال رودخانه بوده و در اقدام بعدی مقرر شد حد فاصل پل نصر تا پارک لوله در حاشیه نهر جلالان جاده ای احداث و مسیر عبور و مرور

سواره از حاشیه رودخانه قطع و به فاصله مناسب تری انتقال داده شود. با توجه به اینکه یکی از مهمترین اهداف مدیریت پارک طبیعی ناژوان جلوگیری از تبدیل اراضی کشاورزی به اراضی مسکونی و خدماتی در پارک ناژوان است مقرر گردید طی یک برنامه ۳ ساله مجموعه ۶۰ واحد ساختمان موجود در محدوده پارک ناژوان به خارج پارک انتقال داده شود و این اراضی به وضعیت اولیه برگردد. احداث مانع توسعه شهری یکی دیگر از اهداف اصلی پروژه طرح ساماندهی ناژوان و صفه است که کار توافق و تملک اراضی حاشیه این طرح به صورت جدی پیگیری و در حال انجام است. بر این اساس تمام اقدامات عمرانی در ناژوان با هدف جلوگیری از تخریب وضعیت طبیعی آن و با ایجاد کمترین تغییرات و در جهت آشتی با طبیعت می باشد. در احداث دسترسی ها استفاده از محورهای ارگانیک موجود در ناژوان در ساخت ورزشگاه های در واقع احداث باغ ورزشی و اماکن خدماتی به صورت باغهای متراکم ایده نهایی احیا بیشه زارهای قدیم اصفهان و به وجود آوردن یک سیستم اکولوژیکی که بتواند در دراز مدت بصورت پایدار باقی بماند.

عنوان پروژه های پارک طبیعی ناژوان در سال ۱۳۸۳

تأمین معوض و آزادسازی اراضی کمربند حفاظتی پارک ، تأمین معوض و آزادسازی اراضی حفاظتی حاشیه نصرآباد ، اجرا و احداث پارکینگ ها ، محوطه سازی پارک بامداد، احداث پل های عابر پیاده روی رودخانه زاینده رود، تعمیرات و نگهداری تأسیسات و اماکن عمومی، تعمیرات و نگهداری باغ پرندگان، احداث محور شمالی (مشابه الفت)، احداث زمینهای ورزشی مخصوص بانوان و آقایان، تأمین معوض و احداث واحدهای مسکونی (جوی جلالان)، نگهداری و توسعه فضای

سبز، آزادسازی محل چایخانه های موجود، احداث باغ بانوان، بازسازی و احیاء مادی ها و انهار، تکمیل روشنایی ناژوان، بازنگری طرح تدقیق و تفضیلی ناژوان، احداث مسیرهای مانع توسعه شهری، تجهیز و تعمیرات فضای سبز آموزشی

در سال ۱۳۸۳ با توجه به استقبال مردم از پارک طبیعی ناژوان موضوع تأمین خدمات اولیه مورد نیاز مردم در ناژوان بر اساس اهداف طرح جامع در دستور کار این مدیریت قرار گرفت که شرح پروژه های در دست اقدام به شرح ذیل می باشد. ۱– تصویب طرح ناژوان و صفه در کمسیون ماده ۵ بعد از گذشت بیست سال ۲–تملک و آزادسازی اراضی رینگ شفاف ۳– رنگ آمیزی پل ناژوان ۴–جدول گذاری پارکینگ باغ پرندگان به طول ۳۰۰ متر و هزینه ای بالغ بر ۰۰۰ / ۰۰۰ / ۱۲ ریال ۵– محوطه سازی سرویسهای بهداشتی به مساحت ۶۰۰ متر و هزینه ای بالغ بر ۰۰۰ / ۰۰۰ / ۵۵ ریال ۶–دیوار کشی باغ لوله به طول ۳۵۰ متر مربع و هزینه ای بالغ بر ۰۰۰ / ۰۰۰ / ۱۵ ریال ۷–برق رسانی به جنوب رودخانه جهت ورزشگاه قائمیه، زمین فوتبال باغ فردوس، روشنایی خیابان باغ فردوس حد فاصل پارک لوله تا پل تسمه ای ۸–تأمین آب شرب ناژوان حد فاصل پل نصر تا پل وحید شمال و جنوب رودخانه ۹–لوله کشی مسیر شمال و جنوب ناژوان با مساحتی بالغ بر ۶ کیلومتر ۱۰–احداث سالن تاکسی درمی و سالن نمایش پروانه های تاکسی درمی شده با مساحتی بالغ ۲۲۰ متر مربع و هزینه ای بالغ بر ۰۰۰ / ۰۰۰ / ۲۲۰ ریال ۱۱–احداث برج تکثیر حدود ۱۳۵ مترمربع و هزینه ای بالغ بر

۰۰۰/ ۰۰۰/ ۱۲۰ ریال ۱۲-احداث کلینیک و قرنطینه باغ پرندگان حدود ۸۰ مترمربع و هزینه ای بالغ بر ۰۰۰/ ۰۰۰/ ۱۵ ریال و استفاده از امکانات موجود ۱۳-احداث دو ورزشگاه در باغ فردوس و قائمیه به مساحت ۱۵۰۰۰ مترمربع شامل فنس کشی

۱۴-احداث دو دستگاه سرویس بهداشتی به مساحت ۳۵ مترمربع و چهار چشمه با هزینه ای بالغ بر ۰۰۰/ ۰۰۰/ ۱۲۰ ریال به مدت ۲ ماه ۱۵-احداث پارکینگ ناژوان شامل زیرسازی، جدول گذاری، آسفالت و روشنایی به مساحت ۳۵۰۰ متر مربع و هزینه ای بالغ بر ۰۰۰ / ۰۰۰ / ۱۷ ریال ۱۶-آبرسانی به مسیر جنوبی پارک ناژوان به مساحت حدود ۱۵ هکتار ۱۷-بازسازی کامل ۶ دستگاه سرویس بهداشتی شامل کف سازی، نصب درب و پنجره، روشنایی، استرلاب به مساحت حدود ۶۰۰ مترمربع، تعداد حدود ۷۰ چشمه ۱۸-احداث دو مرکز خدماتی نیمه کاره (باغ خانواده) در جنوب رودخانه

۱۹-اجرای روشنایی جزیره جنب پل وحید

سوغات اصفهان

گز اصفهان

یکی از معروفترین سوغات اصفهان گز می باشد مواد اولیه این شیرینی مطبوع و مشهور که گزانگبین باشد، در اطراف این شهر به عمل می آید. گز انگبین ریشه گیاهی به نام بته یا درخت گز است. ارتفاع این درخت کوهستانی حداکثر به دو متر می رسد و بیشتر در مناطق خوش آب و هوای بختیاری و خوانسار در دامنه کوهها به عمل می آید. در اواخر تابستان محصول این درخت آماده برداشت می شود و دانه های برّاق و زرد رنگی مثل دانه ارزن از ساقه های این درخت بیرون می زند. در این هنگام صاحبان درختان گز باید محصول را، قبل از اینکه ریزش بارانهای پاییزی شروع شود، برداشت کنند. جهت برداشت محصول، پوست دباغی شده گوسفند را

– که تمیز و سفید می باشد و به آن دباله می گویند – زیر درختچه پهن می کنند سپس با چوب سر کجی که به همین منظور تهیه شده و آن را دگنک می نامند، به تنه درخت ضربه می زنند تا دانه های ارزن مانند، از بدنه درخت جدا شده و داخل دباله بریزد. این گزها ناخالص و با برگ و مواد دیگر مخلوط است که برای تمیزکردن آن از غربال آهنی که به همین منظور ساخته شده استفاده می شود و آن مواد ناخالص را غربال می کنند تا دانه های گز از سوراخهای غربال عبور کرده و مواد اضافی در غربال باقی بماند. در طول سال بالغ بر ده مرتبه این کار تکرار می شود که هر چه بیشتر تکرار شود، نوع محصول بعدی نامرغوب می گردد و محصول بار اول به صورت گل و از همه مرغوب تر است. مواد اضافی که در غربال باقی می ماند هم، مصارف مختلف دارد. از جمله آن مواد، گز علفی است که در پزشکی استفاده می شود. اما دانه های گز اصلی که در کیسه ها جمع آوری می شود بسیار گرانبها و ماده اصلی به شمار می آید. چنانچه قبل از برداشت محصول بارندگی بشود، از مرغوبیت گز خواهد کاست و اگر تعداد بارش بارانها زیاد باشد در آن سال، محصول قابل استفاده نمی باشد. برای تهیه گز مرغوب نیمی از مواد مصرفی، دانه های گز گیاهی و نیمی دیگر شکر و مغز پسته و یا بادام و مواد دیگر استفاده می شود. گاهی هم بنا به سفارش متنفذین ماده ای به نام شیر خشت به گز اضافه می :ردند و حتی به جای آب خالص در آن آب هندوانه می رختیتند. این نوع گز سفارشی و

مخصوص بوده که برای پادشاهان و رؤسای ممالک دیگر به عنوان سوغات فرستاده می شده و در بازار یافت نمی شد. اما گز بسیار مرغوب به علت کمبود و گرانی ماده اولیه، کمتر تهیه می شود. این روزها گز فروشیها برای پایین نگه داشتن قیمت، از ماده دیگری به نام بادکا که از سیب زمینی تهیه می شود، به جای گز گیاهی استفاده می کنند. اما این گز به هیچ وجه طعم و لطافت گز اصلی را ندارد. نوع دیگر گز که در جعبه های کوچک فلزی به فروش می رسد، گز انگشت پیچ است که در آن از مغز پسته و بادام استفاده نمی کنند تا سالخوردگان به راحتی آن را تناول نمایند.

مراکز خدماتی رفاهی

شهرداری ها

تاریخچه شهرداری

شهرداری از نظر لغوی از دو کلمه «شهر» و «داری» تشکیل گردیده که «داری» به معنی اداره و مدیریت و «شهر» پس از ۱۳۶۲ به جایی که دارای شهرداری باشد اطلاق می گردید. بنابراین از نظر لغوی شهرداری را می توان سازمان اداره شهر دانست و در اصطلاح، شهرداری به واحدی گفته می شود که به منظور اداره امور محلی و ارائه خدمات عمومی موردنیاز شهروندان در یک مرکز جمعیتی با خصایص شهری تشکیل می شود. در اواخر قرن سوم (ه. ق) به منظور انجام و اداره امور شهری دایره احتسابیه با دو شعبه احتساب و تنظیف تشکیل شد، اما سازمان شهرداری با مفهوم امروزی از زمان تشکیل حکومت مشروطه (دوران قاجار) با تصویب قانون بلدیه مصوب ۲۰ ربیع الثانی ۱۳۲۵ ه. ق (۱۲۸۶ ش) پا به عرصه وجود نهاد. این قانون در ۵ فصل و ۱۰۸ ماده تنظیم و تصویب شده بود که در فصل چهارم، چگونگی

سازمان بلـدیه، تقسـیم کار، وظایف و حدود اختیارات اعضای انجمن و واحدهای سازمانی تابعه، نحوه اعمال نظارت و مداخله حـاکم را در امور بلـدیه تعیین نموده بود و در ماده ۹۳ آن بر لزوم و وجود شخصـی به عنوان کلانتر (شـهردار)، که اداره امور بلـدیه را به عهده بگیرد اشاره شده است. با نسخ قانون مذکور در سال ۱۳۰۹ ه. ش قانون دیگری با ضوابط جدید و متناسب با افزایش اعتبارات و امکانات مالی شـهرداری ها تصویب شـد و وزارت کشور، سـرپرستی ادارات بلدیه را بر عهده گرفت. و در سال ۱۳۱۲ ه. ش وزارت کشور برای اینکه اصـلاحات شـهری به خوبی انجام شود و کلیه امور فنی و شـهرسازی شهرها زیرنظر مهندسـین مجرب و با برنامه صـحیح انجام گیرد با تقدیم لایحه ای به مجلس شورای ملی موجبات تشـکیل اداره کل فنی را در وزارتخانه فراهم نمود و بعد از سال ۱۳۲۰ ه. ش اداره مزبور به اداره کل امور شهرداری ها تبدیل گردید. سپس بر اساس قانون ۱۳۲۸ (ه. ش) بـا اعطـای اختیـاراتی به انجمن شـهر، از نظر سیاسـی و اجتماعی تحولاتی در وضع شـهرها بوجود آمـد. به دنبال گسترش شـهرها و افزایش جمعیت و به تبع آن تنوع نیازهـا و احتیاجـات شـهروندان، وظایف و فعالیت شـهرداری ها نیز تنوع و گسترش بیشتری یافت، به گونه ای که امروزه از شـهرداری ها به عنوان بزرگترین و متنوع ترین سازمان خدماتی شهری نام می برنـد. شایـان ذکر است نخستین شـهرداری در ایران در سال ۱۲۸۶ (ه. ش) در تهران تأسـیس گردیـده و در مجموع تـا پیش از انقلاب اسلامی تعداد ۴۵۳ شهرداری در کشور

تأسیس گردید که بیشترین تعداد شهرداری، در استانهای اصفهان و مازندران (هر کدام ۴۶ شهرداری) و کمترین تعداد شهرداری در استان کهکیلویه و بویر احمد (۴ شهرداری) وجود داشت و در حال حاضر ۷۰۰ شهرداری در کشور فعال هستند.

شهرداری مرکزی

اصفهان – دروازه دولت تلفن تماس: ۱۳۷

شهرداری های مناطق

شهردار منطقه یک

نشانی: پل مارنان، اول خیابان صائب، شهرداری منطقه یک

تلفن های تماس: ۰۳۱۱۲۳۴۵۶۷۸

سایت اینترنتی: http://mun۱.isfahan.ir

شهردار منطقه دو

نشانی: خیابان شهید خرازی، خیابان شهیدان غربی، شهرداری منطقه دو

تلفن های تماس: ۰۳۱۱۳۳۵۹۰۷۰

سایت اینترنتی: http://mun۲.isfahan.ir

شهردار منطقه سه

نشانی: خیابان کمال – شهرداری منطقه سه

تلفن های تماس: ۰۳۱۱۲۲۹۰۴۹۳

سایت اینترنتی: http://mun۳.isfahan.ir

شهردار منطقه چهار

نشانی: خیابان بزرگمهر، خیابان ۲۲ بهمن، شهرداری منطقه چهار

تلفن های تماس: ۰۳۱۱۲۶۷۰۰۰۷

سایت اینترنتی: http://mun۴.isfahan.ir

شهردار منطقه پنج

نشانی: خیابان دانشگاه، نرسیده به سه راه حکیم نظامی، جنب آتش نشانی، شهرداری منطقه پنج

تلفن های تماس: ۰۳۱۱۶۲۶۶۹-۶۲۴۰۰۶۳-۶۲۴۰۰۶۴

سایت اینترنتی: http://mun۵.isfahan.ir

شهردار منطقه شش

نشانی: میدان آزادی، خیابان ملاصدرا، شهرداری منطقه شش اصفهان

تلفن های تماس: ۰۳۱۱۶۶۸۶۵۳۳

سایت اینترنتی: http://mun۶.isfahan.ir

شهردار منطقه هفت

نشانی: پل شهید چمران، شهرداری منطقه هفت

تلفن های تماس: ۰۳۱۱۴۵۹۳۵۵۷

سایت اینترنتی: http://mun۷.isfahan.ir

شهردار منطقه هشت

نشانی: خیابان جابر انصاری، شهرداری منطقه هشت

تلفن های تماس: ۰۳۱۱۴۴۱۸۱۶۸

سایت اینترنتی: http://mun۸.isfahan.ir

شهردار منطقه نه

نشانی: خیابان خیام، سه پله، آخر میرزا طاهر، شهرداری منطقه نه

تلفن های تماس: ۰۳۱۱۷۷۱۷۰۵۴

سایت اینترنتی: http: / / mun۹. isfahan. ir

شهردار منطقه ده

نشانی: خیابان پروین نبش خیابان شیخ طوسی شهرداری منطقه ده

تلفن های تماس: ۰۳۱۱۵۵۵۳۰۳۳-۵۵۵۳۰۸۰

سایت اینترنتی: http: / / mun۱۰. isfahan. ir

شهردار منطقه یازده

نشانی: رهنان، خیابان مطهری، شهرداری منطقه ۱۱

تلفن های تماس: ۰۳۱۱۷۳۸۳۸۴۰

سایت اینترنتی: http: / / mun۱۱. isfahan. ir

شهردار منطقه دوازده

نشانی: بزرگراه شهید خرازی انتهای خیابان شهیدان-شهرداری منطقه دوازده

تلفن های تماس: ۰۳۱۱۳۸۷۰۸۰۰

سایت اینترنتی: http: / / mun۱۲. isfahan. ir

شهردار منطقه سیزده

نشانی: بلوار کشاورز، چهارراه

امام رضا علیه السلام، آخر خیابان کشاورزی، اول کوچه بلال، شهرداری منطقه سیزده

تلفن های تماس: ۰۳۱۱۷۷۷۳۰۰۱

سایت اینترنتی: http://mun۱۳.isfahan.ir

شهردار منطقه چهارده

نشانی: بزارگراه شهید چمران، شهرداری منطقه چهارده

تلفن های تماس: ۰۳۱۱۵۵۱۶۴۶۴

سایت اینترنتی: http://mun۱۴.isfahan.ir

آژانس های مسافرتی

جای شما در نرم افزار ما خالیست پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

بانک ها

جای شما در نرم افزار ما خالیست پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

پمپ بنزین

جای شما در نرم افزار ما خالیست پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

سینماها

جای شما در نرم افزار ما خالیست پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

مراکز فرهنگی

در دست تولید...

مراکز مذهبی

در دست تولید...

مراکز آموزشی

در دست تولید...

بیمارستان ها

امین

عمومی

خ ابن سینا

۰۳۱۱۴۴۵۵۰۵۱-۸

حجتیه

عمومی

خ سجاد-خ سپهسالار

۰۳۱۱۶۳۰۶۰۰۱-۴

دکتر غرضی

عمومی

اتوبان کاوه-بالاتر از سه راه ملک شهر

۰۳۱۱۴۴۲۵۹۰۱

مهرگان

عمومی

خ شیخ بهائی ۵۰۹

۰۳۱۱۲۳۳۰۰۴۳-۵

احمدیه

عمومی

خ طالقانی-خ میرداماد

۰۳۱۱۲۳۵۲۰۵۲

اصفهان کلینیک

عمومی

خ شیخ بهائی چهارراه اردیبهشت

۰۳۱۱۲۳۳۰۰۱۵-۱۸

الزهرا

عمومی

بلوار صفه

۰۳۱۱۶۶۸۰۰۵۴

امام خمینی جرقویه

عمومی

نیک آباد جرقویه

۰۳۱۱۷۲۲۴۴۰۱-۳

امام موسی کاظم

سوانح و سوختگی

خ کاوه-بخش ۵

۰۳۱۱۳۳۵۷۶۷۰-۳

امیرالمومنین (ع)

عمومی

خ احمد آباد

۰۳۱۱۲۲۹۱۰۷۱-۸

بهارستان

عمومی

خ صفه-روبرو بیمارستان الزهرا

۰۳۱۱۶۲۷۵۷۵۱

جرجانی

عمومی

فلکه قدس ابتدای خیابان زینبیه

۰۳۱۱۴۴۵۱۹۹۶-۷

حضرت زهرا (س)

عمومی

زینبیه خ آیت اله غفاری روبروی شهرک امام

۰۳۱۱۵۵۴۱۱۹۷

حضرت سیدالشهدا علیه السلام

خون و انکولوژی

خ خیام-کوی نهر فرشادی

۰۳۱۱۲۳۶۸۰۰۵-۷

دکتر علی شریعتی

عمومی

خ چهارباغ بالا

۰۳۱۱۶۲۷۲۰۰۱-۹

دکتر چمران

قلب و عروق

خ بزرگمهر-خ سلمان فارسی

۰۳۱۱۲۶۰۰۹۶۱-۵

سپاهان

عمومی

خ میر

۰۳۱۱۶۶۱۳۰۸۲-۶

سعدی

عمومی

بوستان سعدی کوی خداوردی

۰۳۱۱۶۲۷۳۰۳۱-۴۶

سینا

عمومی

خ شمس آبادی چهارراه قصر

۰۳۱۱۲۳۶۸۰۱۱-۵

شهید بهشتی

زنان و زایمان

پل فلزی-خ استاد مطهری

۰۳۱۱۲۳۶۷۰۰۱-۶

عسگریه

زنان و زایمان

خ سروش-خ عسگریه

۰۳۱۱۲۵۰۰۴۱-۹

عیسی بن مریم

عمومی

خ شمس آبّادی-کد ۸۱۴۶۵

۰۳۱۱۲۳۳۲۰۶۵

فارابی

روانپزشکی

ارغوانیه

۰۳۱۱۵۲۲۱۴۶۱-۵

فیض

چشم پزشکی وent

میدان قدس-ابتدای خ مدرس

۰۳۱۱۴۴۵۲۰۳۱-۸

کاشانی

عمومی

خ کاشانی

۰۳۱۱۲۳۳۰۰۹۱-۹

نور و علی اصغر

عمومی

خ استانداری-جنب بلوار شهید دستغیب

۰۳۱۱۲۲۲۲۱۲۷-۳۴

داروخانه ها

داروخانه های نیم وقت

داروخانه هاتلفن و کد ۰۳۱۱

داروخانه سجاد، ۲۲۲۴۱۹۷

داروخانه حکیم شفا، ۳۳۶۵۵۱۵

داروخانه منوچهری، ۶۲۷۴۳۴۷

داروخانه شهید منتظری، ۲۳۶۶۰۰۵

مرکز درمانی علی اصغر، ۲۲۲۲۱۲۷-۸

داروخانه فردوسی، ۲۲۲۱۸۳۲

داروخانه دکتر سمسام زاده، ۲۲۵۰۵۷۱

داروخانه دکتر مختاری، ۲۲۵۴۸۳۴

داروخانه پاستور، ۲۲۵۵۷۴۶

داروخانه دانش، ۶۶۸۳۵۸۷

داروخانه دکتر رازی، ۲۳۶۳۱۲۶

داروخانه تخت طاووس، ۶۲۷۳۶۷۳

داروخانه دکتر دهقان، ۲۶۴۰۵۷۷

داروخانه دکتر قدسی، ۶۲۷۴۷۲۱

داروخانه بیمارستان اصفهان، ۲۳۳۰۰۱۵

داروخانه بیمارستان شریعتی، ۹-۶۲۷۲۰۰۱

داروخانه بیمارستان نور و علی اصغر، ۲۲۲۲۱۲۰

داروخانه دکتر حریری، ۲۲۲۸۶۷۳

داروخانه حکمت، ۲۲۲۲۴۸۰

داروخانه امین، ۲۳۳۶۷۴۷

داروخانه بیمارستان جرجانی، ۷-۴۴۵۱۹۹۶

داروخانه تخت جمشید، ۲۲۵۵۲۴۲

داروخانه بیمارستان بهشتی، ۵-۲۳۶۷۰۰۱

داروخانه بزرگمهر، ۲۲۵۵۴۴۸

داروخانه بیمارستان امیرالمومنین علیه السلام، ۲۲۹۱۰۷۶

داروخانه امداد، ۳۳۶۵۶۰۰

داروخانه بهار، ۳۳۵۴۶۶۰

داروخانه آلمانی، ۲۳۳۳۲۷۲

داروخانه اسلامی، ۲۶۷۳۱۵۶

داروخانه ایمان، ۶۶۸۵۱۲۰

داروخانه بهار، ۳۳۵۴۶۶۰

داروخانه نیرو، ۳۳۶۷۷۷۰

داروخانه ولی عصر(عج)، ۲۲۹۹۱۹۷

داروخانه میخک، ۲۳۳۴۶۳۴

داروخانه نقش جهان، ۶۲۴۹۰۲۵

داروخانه وحید، ۶۲۴۴۳۳۱

داروخانه آتش، ۲۳۳۴۳۴۱

داروخانه باختر، ۶۶۴۳۳۴۵

داروخانه بعثت، ۲۳۶۲۰۲۲

داروخانه پیروزی، ۲۳۳۶۱۹۱

داروخانه خادم المهدی، ۷۷۵۸۴۰۳

داروخانه خوارزمی، ۴۴۱۰۹۷۲

داروخانه درمان، ۶۲۷۳۳۳۷

داروخانه دکتر اصغری، ۲۲۱۵۶۸۸

داروخانه دکتر زارعی، ۲۳۶۸۰۷۴

داروخانه دکتر شهدیان، ۷۷۶۰۷۶۲

داروخانه دکتر عبدالهی، ۶۲۷۸۰۴۲

داروخانه دکتر قضاوی، ۷۷۵۸۴۰۳

داروخانه دکتر کوچکی، ۶۲۴۹۳۷۲

داروخانه سپه، ۲۲۲۵۷۱۲

داروخانه شفا، ۶۲۴۳۲۸۷

داروخانه صائب، ۲۳۳۱۱۳۹

داروخانه قصر، ۲۳۳۳۸۲۲

داروخانه کوشش، ۲۳۳۴۴۹۴

داروخانه مرکزی، ۳۳۶۰۰۳۶

داروخانه لادن، ۲۳۳۵۸۷۲

داروخانه های شبانه روزی

داروخانه اصفهان، ۲۲۲۳۵۱۱

داروخانه جالینوس، ۴۴۵۳۶۰۰

داروخانه حکیم شفا، ۳۳۶۵۵۱۵

داروخانه دکتر اخوان، ۵۵۴۴۷۶۷

داروخانه دکتر بزرگزاد، ۳۳۶۶۵۰۴

داروخانه دکتر بهرامی، ۲۲۹۴۳۰۰

داروخانه دکتر تاجی، ۲۲۲۰۵۹۷

داروخانه دکتر منصوری، ۷۷۵۶۳۹۵

داروخانه دکتر منوچهری، ۶۲۷۴۳۴۸

داروخانه زکریا، ۲۶۷۱۴۸۱

داروخانه سجاد، ۲۲۲۴۱۹۷

دارالشفاءها و درمانگاه ها

حضرت زهرای مرضیه (س)

خ هاتف بین چهار راه ابن سینا و میدان قدس

شهدای مسجد الرسول

خ هزار جریب کوی مسجد الرسول صلی الله علیه و آله

خیریه حضرت موسی بن جعفر علیه السلام

خ مدرس سرچشمه کوچه باغ عنایت

فرهنگیان

خ آمادگاه خ باغ گلدسته

آتیه دستگرد

بلوار کشاورز دستگرد

سیدالشهداء

خیابان جی

بعثت (صنایع دفاع)

خ شمس آبادی چهار راه قصر ساختمان رازی

فاطمیه (س)

خ زینبیه روبروی پارک لاله

انجمن مددکاری امام زمان علیه السلام

چهار راه تختی به طرف شهداء سمت راست

نیروی انتظامی

خ شمس آبادی کوی سرلت

امام جعفر صادق علیه السلام

خ مسجد سید کوچه علی قلی آقا

خیریه رضوی نیا سپاهان

خ پروین پل سرهنگ

حضرت ابوالفضل علیه السلام

خ آل محمد میدان برازنده

امید

خ زینبیه شمالی پل سودان

خیریه سالار شهدا بسیجیان

کهندژ ایستگاه لادان

ثامن الائمه علیه السلام

خ پروین نرسیده به پل سرهنگ

جوادالائمه علیه السلام

چهار راه شکرشکن اول خیابان نشاط

پردیس

سپاهان شهر بلوار غدیر

دانشگاه صنعتی

دانشگاه صنعتی

فولاد مبارکه

خ آمادگاه کوچه نجفی

آریا

خ امام خمینی روبروی گز سکه

جی–شرکت نسیم سلامت سپاهان

خ جی تقاطع ترمینال ابتدای کوی مطهری

درمانگران پاسارگاد

ملك شهر خ ۱۷ شهریور

ورزشگاه ها

ورزشگاه تختی-تلفنخانه، خیابان تختی، ۲۲۰۴۰۹۸

سرای ورزشگاران، چهار باغ پایین، ۲۲۰۴۰۷۰

مجموعه قصر موج، خانه اصفهان، ۴۴۱۳۴۶۱

هیات فوتبال، جابر انصاری، ۴۴۱۰۰۲۱

هیات پزشکی ورزش، چهار باغ پایین، ۲۲۰۴۰۹۸

ورزشگاه المپیک، خیابان کاوه، ۴۴۱۲۶۵۲

ورزشگاه انقلاب، میدان آزادی، ۶۲۴۳۰۳۶

ورزشگاه تختی، چهار راه تختی، ۲۲۸۸۴۷۸

ورزشگاه خرازی، خیابان پیروزی، ۲۲۸۶۹۷۰

ورزشگاه سجادی، خیابان مدنی، ۲۲۱۴۴۰۳

ورزشگاه شاهین، خیابان جی، ۲۶۷۷۷۷۰

ورزشگاه فجر، زینبیه، ۵۵۴۰۵۳۶

ورزشگاه قدس، کمال اسماعیل، ۲۲۲۸۲۴۹

ورزشگاه قزلباش، حکیم نظامی، ۶۲۷۸۷۹۶

ورزشگاه نصر، بزرگمهر، ۲۲۵۳۶۱۹

ورزشگاه پیروزی، جی، ۲۲۸۱۳۰۰

ورزشگاه ۲۲ بهمن، خیابان پاسداران، ۵۵۴۰۸۰۰

کلوپ ورزشی اندیشه، ۶۲۴۴۹۶۴

کلوپ ورزشی مهر، نظر غربی، ۶۲۴۷۷۳۳

استخرها

استخر ابوذر، خیابان ابوذر، ۲۳۶۹۰۲۴

استخر انقلاب، میدان آزادی، ۶۲۴۲۰۷۰

استخر باغ غدیر، خیابان ۲۲ بهمن، ۲۶۷۴۴۴۹

استخر جی، خیابان جی، ۲۲۸۴۴۴۲

استخر فجر، خیابان کاوه، ۴۴۱۶۰۱۲

استخر فرهنگیان، میدان قدس، ۴۴۵۱۰۶۲

ترمینال های مسافربری

ترمینال زاینده رود

تلفن:۷۷۵۹۱۸۲

ترمینال صفه

تلفن:۶۶۸۸۳۴۱

ترمینال کاوه

تلفن:۴۴۱۵۰۵۵

فرودگاه

نمایندگی های خودرو

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

آتش نشانی

تلفن تماس: ۱۲۵

ادارات دولتی

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

ادارات خصوصی

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

هتل ها

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

مهمانپذیر ها

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

مسافرخانه ها

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

کتابخانه ها

کتابخانه ها آدرس و تلفن ها:امیر قلی امینی، خیابان کاشانی-تلفن: ۲۲۵۲۵۴۶

جوان ، خیابان زینبیه-جنب پاک باغ قوشخانه-تلفن: ۴۴۵۱۱۳۱

راغب اصفهانی، خیابان عسگریه-خ دشتستان-کوچه خوشاب -تلفن: ۲۲۵۸۱۱۶

شهید محمد منتظری ، خیابان شهید مفتح-بعد از تالار پیروزی-تلفن: ۲۲۹۹۰۵۵

طغرائی ، خیابان کاوه-کوچه ۲۲ بهمن-پارک میخک-تلفن: ۲۲۸۶۰۷۴

علامه امینی ، خیابان ۲۲ بهمن-خ علامه امینی-تلفن: ۲۶۷۲۰۱۳

قدس ، خیابان امام خمینی شهرک قدس-تلفن: ۳۸۶۳۴۵۵

مسجد اعظم حسین آباد ، خیابان حسین آباد-جنب مسجد حسین اباد

میرداماد ، خیابان نیکبخت-تلفن: ۶۲۲۱۲۰۰-۶۲۲۱۱۰۰

کمال ، خیابان کمال-تلفن: ۲۲۹۱۰۰۱

ابن مسکویه، چهارباغ خواجه نبش کوی شهید امیر حلی-تلفن: ۲۲۲۰۰۷۰

ارشاد شماره ۶، میدان قدس، پارک باغ قوشخانه-تلفن: ۲۲۸۱۰۱۵

امام جعفر صادق، اول آمادگاه-تلفن: ۲۲۲۳۷۸۸

توحید شماره ۹، بوستان ملت، خیابان باغ به-تلفن: ۲۲۷۰۷۶۳

صنایع دستی

گلدوزی پرچمهای مذهبی

یکی از رایج ترین شغلهای مذهبی اصفهان هنر گلدوزی برروی پرچمها و بیرقهای مجالس ائمه اطهار می باشد که یکی از معروفترین و با سابقه ترین گلدوزی ها در شهر تاریخی اصفهان را می توان گلدوزی حاج غلامرضا غزالی و حاج مهدی غزالی نام برد این دو برادر از سال ۱۳۴۲ فعالیت خود را در این زمینه شروع کردند و به دستاورد های چشمگیری در این هنر واقعا زیبا رسیدند و توانستند مجالس اهل بیت علیهم السلام را در سراسر جهان با این پرچمها و بیرقها تزئین بنمایند.

آدرس: خیابان ابن سینا – خیابان دردشت – جنب مسجد الرضا رستی / گلدوزی حاج مهدی غزالی

تلفن های تماس: ۰۳۱۱۴۴۸۱۱۹۴ / ۰۳۱۱۴۴۸۱۱۸۷

موزه ها

موزه چهلستون

ارتباط با موزه

تلفن:۲۲۲۰۱۸۱

آدرس: میدان امام حسین علیه السلام، خیابان استانداری

ساعات بازدید

همه روزه به جز ایام سوگواری

بهار:یکسره از ۸:۳۰ الی ۱۹

تابستان: ۸:۳۰ الی ۱۳:۳۰ و ۱۵:۳۰ الی ۲۰

مهر، آبان، آذر، دی: یکسره از ۸:۳۰ الی ۱۷:۳۰

بهمن و اسفند: یکسره از ۸:۳۰ الی ۱۸:۳۰

تاریخچه

موزه جایگاه تاریخ، فرهنگ و تمدن و سیر تکامل و پیشرفت ملتها است. موزه مکان تجلی آداب و رسوم و سنن ملی و مذهبی انسانهای گذشته و فرهنگستان تاریخ و اعصار و عبرت برای دنیای امروز است که چه بودیم، چه هستیم و سرنوشت بشری به کجا خواهد رفت و به طور کلی موزه جایگاه فرهنگهاست. در راستای این اهداف و حفظ و نگهداری مجموعه کاخ و آثار به جا مانده از گذشته و معرفی به نسل آینده کاخ چهلستون به موزه تبدیل گردید.

نمای ساختمان مربوط به دوران صفویه بوده و ساخت و ساز کاخ در سال ۱۰۵۷ هجری به اتمام رسیده است. در مهر ماه ۱۳۲۷ هجری شمسی با حضور عالیترین مقامات مملکتی و اساتید و هنرمندان و علاقمندان این مرز و بوم به موزه تبدیل گردید که اسامی آنها در دفتر یادبود به جا مانده و ثبت وضبط گردیده است. در سال ۱۳۴۳ ه. ش به منظور تعمیرات اساسی کاخ چهلستون اشیاء و اموال فرهنگی موقتاً به تالار اشرف (واقع در ضلع جنوب شرقی کاخ چهلستون) منتقل گشت و حدوداً پنج سال از این تالار به عنوان (موزه تالار اشرف) استفاده شد. کلیه اموال فرهنگی کاخ موزه چهلستون جمع آوری و در انبارهای مختلف نگهداری و محافظت گردید تا زمان انقلاب اسلامی با ادغام دو اداره جهانگردی و فرهنگ و هنر سابق

و تشکیل اداره ارشاد اسلامی مجدداً اموال موزه چهلستون به همین مکان منتقل و موزه چهلستون بازگشایی شد با تشکیل سازمان میراث فرهنگی در سال ۱۳۶۷ه. ش کاخ چهلستون دوباره تبدیل به موزه گردید. در این موزه نسخ خطی، نگارگری و ظروف کاربردی و تزئینی متعلق به دوران اسلامی خصوصا" صفویه به نمایش گذارده شده و نمایشگاههای ادواری به مناسبتهای مختلف برگزار می گردد. این موزه از لحاظ قدمت بعد از کاخ گلستان دومین موزه ایران می باشد.

معرفی مجموعه ها

مجموعه سفال اولین نمونه کاشی ساخت اصفهان

مجموعه های آبگینه-فرش-نسخ خطی کوفی قرآن

قدیمی ترین آثار سکه ماقبل تاریخ

آثار دوران تاریخی وآثار دوران اسلامی

آثار دوران صفویه: انواع قباله های ازدواج قرن نهم به بعد تا آخر قاجار انواع سنگ نوشته ها: قدمت فرش ها که به ۴۰۰ الی ۵۰۰ سال پیش بر می گردد که دو نوع از این فرشها در دنیا بی نظیر می باشد که مزین به آیات الهی می باشد.

برنامه های جانبی

راهنمایی گردشگران و بازدیدکنندگان و معرفی تاریخ زنده ایرانی در گذشته و حال همکاری با دانشگاه ها و موسسات پژوهشی و فرهنگی در امر تحقیق و پژوهش و پایان نامه های تاریخی و هنری برگزاری نمایشگاه های ادواری با همکاری سایر موزه ها، ارگانها، هنرمندان و علاقمندان به موزه چاپ راهنمای موزه، چاپ کتاب سال بنای تاریخی توسط نیک زاد حسینی.

برخی از فعالیتهای انجام شده

برگزاری نمایشگاه مینیاتور اساتید مهم مرحوم اسلامی، بهزاد، استاد فرشچیان، استاد شیرازی، حاج مصور الملک که سعی شده در طول سالهای متمادی به طور متوسط هر سال ۱۰ نمایشگاه برگزار می گردد روزجهانی کودک، موزه، هفته کتاب، هفته میراث فرهنگی، روز گردشگری و اعیاد مذهبی مثل مبعث، نیمه شعبان، تولد حضرت علی علیه السلام شرکت در نمایشگاههای استان ها و همکاری در برنامه های جنبی نمایشگاههای بین المللی قرآن ارتباط نزدیک با هنرمندان شهر و دانشگاهها تحقیق و پژوهش کارشناسی در رشته های هنری و باستان شناسی ارتباط با موزه های دنیا شرکت در نمایشگاه مالزی برگزاری نمایشگاهی از آثار چینی ها

موزه آموزش و پرورش

ارتباط با موزه

تلفن:۲۳۳۴۸۱۶

آدرس:خیابان شمس آبادی چهارراه قصر کوی دهش

وب سایت:آموزش و پرورش

ساعات بازدید

از شنبه تا چهار شنبه ۸ الی ۱۷

پنج شنبه ۸ الی ۱۲

قیمت بلیط:رایگان

تورهای بازدید:با هماهنگی قبلی پذیرفته می شوند.

تاریخچه

اصفهان شهر هنر و اندیشه و جایگاه تمدن و فرهنگ ایران است دانشمندان و هنرمندان این دیار در بلندای تاریخ با آفرینش آثاری بی نظیر خدمات ارزنده ای را به فرهنگ و تمدن بشری عرضه داشته اند جایگاهی چنین رفیع می طلبد تا وارثان آن دوره پر افتخار ضمن حراست از مفاخر گذشته راه تکامل و مسیر پویایی فرهنگ درخشان این سرزمین را ادامه دهند. در این راستا ایجاد موزه ای برای حفظ میراث آموزش و پرورش به عنوان کانون فرهنگ و هنر جامعه در سرلوحه ای اهداف این سازمان قرار گرفت. محل این موزه منزل مسکونی شادروان عطاء الملك دهش از شخصیت های اجتماعی اواخر دوره قاجار می باشد که دارای مجموعه ای از هنر ایرانی و اروپایی است این ساختمان پس از پیروزی انقلاب اسلامی به مدرسه تبدیل شد که پس از باز سازی در سال ۱۳۷۸ به عنوان جایگاه موزه آموزش و پرورش مورد استفاده قرار گرفت.

هدف از تاسیس

موزه با ایجاد زمینه های مناسب برای استفاده از تجارب گذشتگان فراهم آوردن شرایطی برای مقایسه وضعیت آموزشی گذشته و حال، تجلیل از پیش کسوتان و طلایه داران نظام تعلیم و تربیت، حفظ یاد و نام شان همت گماشته است.

معرفی زیر مجموعه ها

بخش نمایش تاریخ و فرهنگ اصفهان

در این بخش با ارائه ی تصاویری از مدارس قدیمی، دانش آموزان، وسایل کمک آموزشی و کتابهای درسی و قدیمی، سیر تحول آموزش و پرورش استان اصفهان به نمایش گذاشته شده است. تصویر و زندگی نامه ی دبیران و مدیران کل آموزش و پرورش استان اصفهان، بخشی از تاریخچه ی آموزش و پرورش را در معرض دید بازدید کنندگان قرار می دهد. همچنین تصاویر و آثار مشاهیر و فرهنگیان پیشگامی چون حاج سید سعید طباطبائی، سید ضیاء الدین جناب، میرزا عبدالحسین خوشنویس (قدسی) و ... زینت بخش این قسمت است.

واحد آرشیو

مجموعه ای نفیس از اسناد وزارت معارف و آموزش و پرورش و نیز مدارک تحصیلی دوره های مختلف آموزشی و آلبوم هایی از تصاویر دانش آموزان، مدیران و مدارس قدیمی در این واحد نگهداری می شود. همچنین آمار نامه ها و اسناد مربوط به تشکیلات اداری و آموزشی موجود، مرجع ارزشمندی برای تحقیقات مختلف به شمار می روند که با توجه به ضوابط موزه در اختیار پژوهشگران و علاقه مندان قرار می گیرد.

کتابخانه

در این قسمت علاوه بر تعدادی کتابهای خطی با چاپ سنگی، مجموعه ای از کتابهای درسی قدیمی نگهداری می گردد. کتابهای تخصصی مربوط به مشاهیر و تاریخ اصفهان، سالنامه های مدارس، مجلات و روزنامه های قدیمی و نشریات مربوط به آموزش و پرورش استان اصفهان نیز بخشی

از کتابخـانه موزه را تشـکیل می دهنـد. از جمله نفایس این کتابخانه مجموعه ی کاملی از روزنامه ی «فرهنگ»، اولین روزنامه ی منتشر شده می باشد.

واحد سمعی و بصری

در این واحـد فیلم های ویدیویی با موضوعاتی نظیر سـخنرانی های مقامات رسـمی آموزش و پرورش، مراسم بزرگداشت مقام معلم، همـایش هـا و گردهم آیی هـای مختلف، جشن ها و مراسم مـدارس گوناگون، فیلم های مسـتند موزه داری و لوح های فشـرده رایانه ای (CD) در زمینه هـای تـاریخی و معرفی اماکن دیـدنی اصـفهان و معرفی موزه های بزرگ جهان، مجموعه ی جالبی گرد آمـده است که اطلاعات سودمنـدی را به بازدیـد کنندگان عرضه می کند. همچنین در این قسـمت شـرایط مناسبی فراهم گردیده است تا بازدیدکنندگان در بدو ورود با ارایه ی توضیحاتی برای استفاده ی بیشتر از موزه راهنمایی شوند.

نمایشگاه آثار معاصر

از تاسـیس موزه تـا به حال ۲۰ نمایشـگاه که از آثـار هنری همکـاران فرهنگی و دانش آموزان برگزار گردیـده است. در موزه مکـان دائمی با امکانات مناسب برای فرهنگیان و دانش آموزان رشـته های مختلف هنری و علمی در نظر گرفته شـده است در آن جا بتواننـد آثار و آفرینش های ارزنده ی خویش را در زمینه های عکاسـی، نقاشـی، پیکر تراشـی، خطاطی و ... به نمایش بگذارند.

نمایشگاه افتخارات علمی و ورزشی

تصویر اولین معلم ورزش اسـتان اصـفهان به همراه جـام هـا و مـدال های ورزشـی در کنار تصاویری از اولین فارغ التحصـیلان دانش سـرای عالی اصـفهان و نیز نمایش افتخارات و رتبه های به دست آمـده توسط فرهنگیان و دانش آموزان در عرصه های کشوری و جهانی زینت بخش این قسمت است.

آموزش و پروش و دفاع مقدس

فعالیتهای گوناگون فرهنگیان و دانش آموزان رزمنده و بسیجی در طول سال های دفاع مقدس و آثار برجا مانده از شهیدان عزیز فرهنگی این واحد را آراسته است.

واحد رایانه

به منظور حفظ سلامت اسناد و مدارکی که در موزه نگهداری می شود. این اسناد به صورت لوح های فشرده (CD) در اختیار پژوهشگران قرار می گیرد و علاوه بر این، واحد رایانه با تهیه ی نرم افزارهای ویژه امکان دسترسی به اطلاعاتی در مورد موزه ی آموزش و پرورش، موسسات آموزشی و ... را برای علاقه مندان فراهم آورده است. طراحی و آماده سازی بروشورها، پوسترها، طرح جلد نشریات مختلف موزه و ... از دیگر فعالیت های این واحد می باشد.

واحد پژوهش

واحد پژوهش با انجام تحقیقاتی در زمینه ی سیر تحول آموزش و پرورش، بازخوانی و نقد اسناد و مدارک آموزشی، فراهم آوردن مطالب تخصصی مورد نیاز نشریات موزه، فعالیت های ارزشمندی را تاکنون داشته است. همکاری با موسسات و پژوهشگرانی که برای تحقیق به موزه مراجعه می نمایند و برنامه ریزی برای برگزاری همایش های علمی و فراخوان مقالات از دیگر فعالیت های این واحد به شمار می آیند.

انتشارات موزه

چاپ مجموعه مقالات «سیر آموزش و پرورش با نگاهی ویژه به استان اصفهان»، انتشار گزارشی از تاسیس و فعالیت های موزه به همراه مقالات تخصصی و معرفی منابعی که در موزه نگهداری می شود، تهیه و چاپ بروشورهای تبلیغاتی، کارت پستال و کارتهای دعوت و تبریک و همکاری برای انتشار زندگی نامه ی شهیدان فرهنگی استان اصفهان از فعالیت هایی می باشد که تاکنون در این بخش صورت

گرفته است. انتشار گاهنامه ی یادمان فرهنگی نیز از اهداف این بخش می باشد. موزه آموزش و پرورش اکنون میعادگاه فرهنگیان، دانش آموزان، دانشجویان، پژوهشگران و شیفتگان فرهنگ می باشد و همه روزه علاقه مندان بسیاری از آن بازدید به عمل می آورند.

موزه هنرهای معاصر

ارتباط با موزه

تلفن:۲۲۲۹۱۲۱

آدرس: میدان امام حسین خیابان استانداری

تاریخچه

بنایی است زیبا مربوط به دوره صفویه که در نزدیکی چهلستون و مرکز شهر اصفهان قرار دارد. این ساختمان در زمان حکومت قاجار تجدید بنا گردیده و مسعود میرزا حاکم وقت اصفهان آنجا را محل سکونت خود قرار داد. در زمان رژیم گذشته نیز به عنوان ساختمان استانداری مورد استفاده قرار می گرفت.

با انتقال استانداری اصفهان به محل جدید این عمارت که تقریباً مخروبه شده بود به همت شهرداری اصفهان مرمت و در بعضی موارد بازسازی کامل گردید و به موزه هنرهای معاصر اصفهان تبدیل شد. و در اسفند ماه ۱۳۷۳ رسماً مورد بهره برداری قرار گرفت. این عمارت زیبا در دو طبقه بنا شده و دارای ۶ سالن نمایشگاهی، کتابخانه، امور اداری و سالن اجتماعات می باشد.

اهداف موزه

۱. گردآوری، حفظ و نمایش آثار هنری معاصر و گسترش سطح شناخت جامعه ۲. شناساندن هنرهای معاصر اصفهان، سایر استانهای ایران و هنر معاصر بین الملل ۳. عرضه و نمایش دائمی هنرهای معاصر و سایر کشورها ۴. آشنا نمودن مردم و خصوصاً هنرمندان با هنرهای معاصر ۵. برقراری ارتباط با موزه ها و مراکز حفظ، آموزش و اشاعه هنر معاصر در ایران و سایر کشورها ۶. برنامه ریزی و ارائه طرح های لازم برای تشویق، تحقیق و پژوهش در زمینه هنرهای معاصر ۷. ایجاد برنامه های آموزشی جهت آشنا سازی جامعه و خصوصاً هنرمندان با هنر معاصر از طریق برگزاری جلسات سخنرانی، برنامه بازدید، گردهمایی، انتشار کتاب و مجله، امور سمعی و بصری، مرمت آثار و انجام خدمات فنی ۸. ایجاد بانک اطلاعات هنرمندان معاصر ایران با عنایت خاصه به شهر تاریخی اصفهان

عمده فعالیتهای موزه

برپایی نمایشگاههای هنری در سطوح استانی، ملی و بین المللی

برگزاری جلسات سخنرانی و سمینارهای تخصصی در ارتباط با رشته های مختلف هنری

گردآوری، حفظ، مرمت و نمایش آثار هنری نفیس

آشنا نمودن مردم و هنرمندان با هنرهای معاصر

برقراری ارتباط با موزه های و مراکز فرهنگی، هنری داخلی و خارجی

تحقیق و پژوهش در زمینه های هنری

فراهم نمودن محلی مناسب برای تجمع هنرمندان

موزه هنرهای تزئینی

ارتباط با موزه

تلفن:۲۲۱۸۶۰۶

آدرس:خیابان استانداری روبروی دانشگاه پردیس

ساعات بازدید

شنبه تا چهارشنبه ۸ الی ۱۳ بعد از ظهر -پنج شنبه ۸ الی ۱۲ ظهر

ارائه تسهیلات به گروهها

بازنشستگان، گروههای دانش آموزی، دانشجویان، با ارائه معرفی نامه رایگان

مدارس و مراکزی فرهنگی هنری با ارائه معرفی نامه بصورت نیم بهاء

مراحل و شرایط لازم جهت برگزاری نمایشگاه برای هنرمندانی که در سطح کشور چندان شناخته شده نمی باشند:ارائه تعدادی از آثار هنرمند جهت ارزیابی توسط کارشناسان هنری موزه. در صورت تائید آثار جهت به نمایش در آمدن در گالریها، طبق فرمهای ویژه موزه با صاحب یا صاحبان آثار در خصوص پرداخت هزینه کرایه گالری، چاپ پوستر، بروشور، کاتالوگ، هزینه پذیرائی و نیز زمان برگزاری نمایشگاه و مکان تخصیص داده شده مذاکراتی انجام می گردد. پس از تائید این طرح توسط معاونت محترم فرهنگی اجتماعی برنامه طبق مذاکرات قبلی در جدول ماه مربوط قید و سپس نمایشگاه برپا می گردد.

تاریخچه

عمارت رکیب خانه: (مکان فعلی موزه) در اوایل قرن یازدهم ه. ق حدود ۴۰۰ سال پیش مقارن با سلطنت شاه عباس اول، احداث و جهت نگهداری لوازم سوار کاری و یراق آلات و مرکب های سلطنتی مورد استفاده قرار می گرفت. عمارت رکیب خانه با انقراض حکومت صفویه متروک شد و بعدها در دوران قاجار به دستور میرزا ظل السلطان (فرزند ناصرالدین شاه قاجار) پس از انجام الحاقات و تعمیراتی به سبک و سیاق روز، به عنوان اندرونی اختصاصی «ظل السطان» مورد استفاده قرار گرفت. در دوران پهلوی این ساختمان به اداره آمار و ثبت احوال اختصاص یافت و بار دیگر تغییراتی خصوصا در جبهه غربی آن صورت گرفت. در سالهای پس از پیروزی انقلاب اسلامی، پیرو مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری ایران، سازمان میراث فرهنگی کشور درصدد برآمد تا عمارت تاریخی «رکیب خانه»

را مرمت و بازسازی نماید و از آن به عنوان یک مجموعه فرهنگی استفاده کند، لذا با صرف بیش از دو سال وقت و هزینه قریب به یک میلیارد ریال و با انتقال حدود چهار هزار اثر فرهنگی-هنری از موزه هنرهایی تزیینی سابق تهران و سایر موزه های سازمان با تاییدات خداوند «موزه هنرهای تزیینی ایران» در ۲۹ مردادماه ۱۳۷۵ شمسی گشایش یافت و رسما فعالیت خود را آغاز کرد. موزه هنرهای تزئینی ایران با فضایی به مساحت ۲۶۰۰ متر مربع و حدود ۱۲۰۰ متر فضای مفید نمایشگاه با در برگرفتن هفت بخش دایمی و با نگارخانه جانبی، هم اکنون صدها اثر نفیس هنری را جهت بازدید عموم علاقمندان عرضه نموده است.

بخشهای هفت گانه موزه

۱-خط و کتابت ۲-آثار لاکی و روغنی ۳-دستبافته ها و رودوزی های سنتی ۴-نگارگری ۵-آبگینه فلزی ۶-آثار جنوبی

۱-بخش خط و کتابت:

اولین بخش موزه هنرهای تزئینی، متبرک و مزین به مجموعه ای از قطعات، اوراق و مجلدات قرآن کریم، محمد مومن ابهری، احادیث، کتب ادعیه و اشعار و... است که در طراز یزدی، شفیع تبریزی، میرعماد و دخترش گوهرشاد و... به نمایش گذاشته شده است. انواع جلدهای چرمی به شیوه های مختلف از قبیل سوخت، معرق، ضربی، لاک و روغن مرصع و مذهب از آثار زمان دوم و محمدرضا امامی و... از جمله آثار این بخش است. سده های اخیر توسط هنرمندانی چون محمد صادق خوانساری، وصال شیرازی، میرعلی هروی، محمد علی اصفهانی و... مکتوب شده اند.

کتابهای خطی «زادالمعاد» به قلم محمد هاشم لولوی اصفهانی، دیوان مصور امیر علی شیرنوایی و کلیات سعدی مصور و مذهب و مرصع در زمره این آثارند.

دیگر آثار نفیس خطی موجود در این بخش، قطعات خوشنویسی مختلف از سده هشتم هجری به بعد است. آثاری از استادان بزرگ خوشنویسی از جمله یاقوت مستعصمی، محمدرضا مجلسی، سلطان علی مشهدی، میرعلی و محیی هروی، منشی گنابادی، عبدالجبار اصفهانی، ابوتراب، هاشم اصفهانی، شاهزاده بهرام صفوی، عبدالرشید دیلمی، درویش عبدالمجید طالقانی، میرزا کوچک.

۲-بخش آثار لاکی و روغنی:

مجموعه زیبایی از انواع اشیاء لاکی و مذهب، قلمدان، جای طومار، جعبه، قاب آیینه، ترازو، سرچسبدان، جلد آلبوم و... آثار این بخش را تشکیل می دهند. این آثار از یادگارهای ارزشمند استادانی چون: آقا صادق، میرزا بابای شیرازی سمیرمی، فتح الله شیرازی، آقا نجف علی اصفهانی و... به شمار می روند که با نقشهای مختلف گل و مرغ تک چهره، صورت سازی، ترنج سر ترنج، شکارگاه و فرهنگ عامه زینت یافته اند.

۳-بخش دست بافته ها و رودوزی های سنتی:

در این بخش منسوجات متنوع و کم نظیر از نمونه های دوره قاجار به نمایش گذاشته شده است. این آثار اغلب در مرکزی های مهم بافندگی ایران یعنی اصفهان، یزد، کرمان و کاشان بافته شده است و انواع زری، ترمه، شال، مخمل، اطلس، تافته و... که به صورت تابلو، لباس، کیسه پول، سفره قند، جای شانه، قلمدان، جای تربت، چارقد، سوزنی، سجاده، پرده، رومیزی و... مورد استفاده قرار میگرفته اند و به شیوه مختلف گلابتون دوزی، قلاب دوزی، پولک دوزی، زغره دوزی، مشبک دوزی، گل خامه دوزی، نقده دوزی... زینت یافته اند. از جمله آثار دیگر این بخش نمونه های نفیسی از قلمکاری ساخت اصفهان است که به شیوه نقاشی قالب زنی روی پارچه تهیه شده اند. همچنین قالیچه

معروف «بشـریت» و «شـکار چرخ» که بر اساس طرح زیبا و هنرمندانه مرحوم اسـتاد عیسی بهادری بافته شده، از آثار چشم نواز بخش بافته ها و رودوزی ها به شمار می روند.

۴-بخش نگاری گری:

مجمـوعه متنـوعی از آثـار نگـارگری ایرانی در سـبک و شـیوه هـای مختلـف زینـت بخش ایـن سـالن اسـت. آثـار شـیوایی از مینیاتورهای مکتب هرات، اصفهان، تبریز و نگاره های تک چهره قاجار در کنار تصاویر آبرنگ و رنگ روغن و موضوع های مختلف تصویرگری کتاب، مجالس حماسـی و ادبی، بزمی، فرهنگ عامه در این مجموعه به نمایش گذاشته شده است. تابلوی ارزشـمند و نفیس «چوگان» اثر استاد حاج میرزا آقا امامی اصفهانی که به شیوه سوخت و معرق و مینیاتور روی چرم خلق شده است نیز از جمله آثار این بخش به شمار می رود.

تابلوی مذهب تشـعیری منحصـر به فردی که توسط زین العابدین مذهب تبریزی در سال ۱۰۰۸ ه. ق ترسـیم و به شاه عباس اول اهـدا شـده اسـت نیز از دیگر آثـار ارزشـمند و نفیس ایـن بخش است. سـایر آثـار به نمـایش در آمـده در این بخش متعلق به هنرمندان صاحب سبک و صاحب نامی چون: آقا رضا عباسـی، محمد حسین طوطی، معین مصور بهزاد، مصور الملک، ملک الشعرا، صنیع الملک، حبیب الله ساروی، نادر الزمان، محمد مسیح و ابراهیم اصفهانی است.

۵-بخش آثار فلزی

مجموعه آثـار فلزی این بخش مشـتمل بر زیورهـای طلاـ و نقره، کمربنـد و قلاـب کمر، قاب دعا، انواع قوطی، قفل و قلمـدان، سرقلیـان، قـاب آیینه، بـاروت دان، انفیه دان، آفتابه و لگن، عودسوز، جام های چهل کلیـد، خنجر، قیچی و چاقو... است که به شیوه

مختلف مشبک کاری، ریخته گری، چکش کاری، ملیله و قلمزنی و ترصیع ساخته شده و با سنگهای گران قیمتی تزئین یافته اند.

از جمله آثار می توان سینی ملیله نقره و طلا کار استاد عباس زنجانی در سده ۱۲ه. قلمدان ملیله مطلای مرصع به سفارش کلنل سرتیپ خان در سده ۱۳ه. ق و نیز آفتابه لگن مرصع مربوط به دوره صفوی که از آثار زیبای این بخش به شمار می روند.

۶-بخش آثار چوبی

در این بخش از موزه هنرهای تزئینی ایران، بیننده شاهد آثار نفیسی از صنایع هنری بر چوب مانند خاتم سازی، منبت کاری، مشبک و معرق است که نمونه های از آن عبارتند از: انواع قاب آیینه، گلچه کفش عروس، رحل و جعبه قرآن، زیر عمامه، قلمدان، جعبه آرایش، قاشق و ملاقه های دوغ خوری، شربت خوری و... از آثار ارزشمند این بخش جعبه تمام منبت و قاب آیینه ایی است که با نقوش بسیار زیبای اسلیمی و گرفت و گیر توسط زین العابدین خوانساری در ۱۳ه. ق ساخته شده است.

۷-بخش آبگینه

در این بخش آثار زیبایی از کریستال های تراش دار با نقش افزوده و انواع شیشه (عطردان، پیاله) مربوط به سده های ۳ تا ۶ ه. ق ساخت گرگان به معرض نمایش گذاشته شده است در این شمار می توان لیوانهای شربت خوری مینای مرصعی را نام برد که زینت بخش این قسمت از موزه است.

موزه هنرهای تزئینی ایران علاوه بر انجام وظیفه خود در راستای جمع آوری اشیاء فرهنگی و هنری و بررسی و پژوهش، حفظ و نگهداری و نمایش این آثار به منظور استفاده هرچه بیشتر از امکانات

جمعی و پویایی بیشتر و نیز زنده و بالنده نگاه داشتن حرکتهای فرهنگی اقدام به نمایش آثار موجود در خزانه موزه به صورت فصلی و دوره ای می نماید.

ویژگی خاص

مجموعه های منسوجات دست بافته، رو دوزی، انواع بافت زری، مخمل، ترمه، ملیله دوزی، آثار خطی، یاقوت مستعصمی واضح، خط ثلث و آثار میرعماد و دختر میرعماد، آثار مروی سلطان علی مشهری و میرزا رضا کلهر، مجموعه های شیشه که از قرن سوم، پنجم، هشتم، نهم هجری، همچنین اشیایی از جنس بنا و لوازم زندگی سنخیت اشیا با دوران مذکور ویژگیهای خاص موزه می باشد.

کتابخانه تخصصی موزه

موزه دارای کتابخانه تخصصی می باشد و بطور متوسط حدود ۱۵۰۰ جلد کتاب هنر دارد. شرایط عضویت در موزه داشتن سابقه هنری – نمایشگاهی و تحصیلات هنری است.

برنامه های جانبی

این برنامه ها شامل برگزاری نمایشگاههای مختلف هنری -برگزاری نشست ها -همایشها -سخنرانیها و میز گردهای تخصصی – برپائی مراسم ویژه و یادبودها و... می باشد. بطور کلی عمده فعالیتهای موزه برپائی نمایشگاههای مختلف هنری می باشد. برپائی هر نمایشگاه دارای شرایط و ویژگیهای خاصی می باشد. اساتید معروف در سطح شهر یا استان یا کشور براساس دعوت موزه و اعلام همکاری موزه اقدام به برگزاری نمایشگاه می نمایند. در این راستا گاهی نمایشگاه هائی خارج از کشور بر اساس ارتباطات هنری مسئولین براساس طرحهای پیش بینی شده، برپا می گردد. لازم به ذکر است برخی از نمایشگاهها براساس هزینه پیش بینی شده آماده ارائه برای هنرمندان می باشد.

برخی از نمایشگاه های برگزار شده

نمایشگاه حاج مصور الملك (تابلوی نقاشی)، نمایشگاه آثار مدال جهانی با ویژگی هنری

، نمایشگاه آثار فلزی، نمایشگاه پرده های قاجاری، نمایشگاه تک نگار دولت مردان مشروطه و تصاویر، بزرگداشت کمال الدین بهزاد (آثار نقاشی)، نمایشگاه فرمان حکومتی از صفویه تا قاجار، نمایشگاه پنج قرن خورشیدی در ایران، نمایشگاه پوشاك ارامنه -رودوزی و پوشاك مجارستان با همکاری سفارت مجارستان

کارنامه موزه از آغاز فعالیت تا اردیبهشت ۱۳۷۸ به شرح زیر است:

، نمایشگاه گل و مرغ سازی از صفویه تا قاجار، فرمانهای حکومتی دوران صفویه و قاجار، پنج قرن هنر خوشنویسی در ایران

از سده هشـتم تا سـیزدهم ه. ق، عاشورا به روایت نقاشیهای قهوه خانه ای و پرده های قلمکار نقاشی، مجموعه تابلوهای نقاشی تـک چهره هـای رجـال قاجـار و جنبش مشـروطیت، نسـخه و قطعـات خطی کلام الله مجیـد، احـادیث و ادعیه، برگزیـده آثار خوشنویسان از قرن هشتم تا سیزدهم ه. ق، نگارگری ایرانی از قرن نهم تا ۱۳ ه. ق،

زری بافی از دوره صفویه تا کنون، آثار شکسته نویسی خوشنویسان (متقدمین)، آثار شکسته نویسی خوشنویسان معاصر (اصفهان)، پرده های رودوزی سنتی از دوران صفویه و قاجار، سفالینه های دوران اسلامی

موزه شهدا

ارتباط با موزه

تلفن: ۲۳۴۸۸۷۸

آدرس: خیابان شمس آبادی

ساعات بازدید: در بهار و تابستان ۳۰ / ۸–۱۲ صبح و ۱۶–۲۰ بعدازظهر، پائیز و زمستان ۳۰ / ۸–۱۲ صبح و ۱۵–۱۹ بعدازظهر بجز روزهای تعطیل

تاریخچه

موزه شهدا به مناسبت هفته دفاع مقدس در مهر ماه ۱۳۸۱ با هدف ترویج فرهنگ ایثار و شهادت و زنده نگهداشتن یاد و خاطره شهیدان انقلاب اسلامی و هشت سال دفاع مقدس و شناساندن و انتقال مفاهیم ارزشی شهید و شهادت به نسل جوان تاسیس شد.

هدف ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، زنده نگهداشتن یاد و خاطره شهدا

معرفی مجموعه ها

تالار اول: شهدای نهضت ساله اخیر تا قبل از انقلاب که مهمترین آنها انقلاب حضرت امام در سال ۴۲ میباشد. تالار دوم: شهدای شاخص ویژه استان پدر، پسر، سه برادر شهید، شهدای شاخص شهید مظلوم دکتر بهشتی، اشرف اصفهانی، فرماندهان و سرداران شهید تالار سوم: اختصاص به شهدای صنف های مختلف که متوجه اقشار مختلف در جنگ همانند پزشکان، هنرمندان، ورزشکاران وقشرهای مختلف میباشند. تالار سمعی بصر ی: در سالن نمایش برای بازدیدکنندگان فیلمی از حال هوای جنگ وموزه به نمایش گذاشته می شود.

وظایف موزه

جمع آوری آثار و اسناد شهدا و شناساندن سیره و روش شهدا از طریق آثار قابل نمایش و برپائی نمایشگاههای هنری به مناسبتهای مختلف و ایام الله از جمله وظایف می باشد.

موزه تاریخی طبیعی

ارتباط با موزه

نشانی: اصفهان خیابان استانداری تالار تیموری کد پستی ۸۱۴۷۷ تلفن: ۲۲۲۲۰۲۶

تاریخچه

موزه هـای تاریـخ طبیعی بازگو کننـده تاریـخ طبیعت و جهان آفرینش می باشـند، لـذا در این قبیل موزه ها نمونه های جالب و ارزنده کلیه آثار خلقت اعم از بی جان و جان دار به روشهای معمول علمی نگهداری و تنظیم به صورت کانون علمی فرهنگی در اختیار عمومی قرار می گیرد.

موزه تاریـخ طـبیعی اصـفهان در ۱۵ اسـفند ۱۳۶۷ در تالاـر تیمـوری (یکی از بناهـای باسـتانی عصـر تیموریـان) کـه از طرف شهرداری اصـفهان در اختیار قرار داده شـده تاسـیس و راه اندازی گردیده است. تمامی آثار طبیعی و مجموعه های ارزنده این موزه در زمینه های علوم گیاهی جانوری زمین شناسـی و جغرافیایی به همت و سـرمایه شخصـی دکتر جعفریان اسـتاد دانشـگاه اصفهان در مدت ۳۷ سال تلاش مستمر از نقاط مختلف ایران و خارج از کشور گردآوری، خریداری، مبادله یا تهیه گردیده و پس از تنظیم و رده بنـدی و بررسـیهای علمی به وضع کنونی درآمـده و ر اختیار عموم قرار داده شـده است. هـدف اساسـی از تاسـیس موزه تاریخ طبیعی اصـفهان ضـمن بالا بردن سطح دانش و اطلاعات عمومی جامعه درباره عالم حیات و عظمت جهان آفرینش و قدرتمندی خالق یکتا، حفظ میراث ارزنده طبیعی کشور از غارت و تخریب، جبران کمبود وسایل کمک آموزشـی، حفـظ سـلامت جـامعه از طریـق ایجـاد محیطی سـالم و تفریحی، فراهـم آوردن زمینه هـای تحقیـق در علوم طـبیعی و کمـک به افزایش جاذبه های توریستی کشور و شـهر اصـفهان می باشـد. از آنجائی که در به ثمر رسانـدن این مجموعه تا حد یک موزه جامع تاریخ

طبیعی از هیچ کوششی در حد توانائی کوتاهی نگردیده و به جرات می توان گفت این موزه از نظر جامعیت و تنوع نمونه ها در زمینه های علوم طبیعی، توجه خاص به جنبه های آموزشی و علمی آن در سطوح گوناگون آموزشی و دارا بودن مجموعه کم نظیر در پاره ای از بخشهای علوم زیستی بخصوص مجموعه اسفنج های نواحی استرالیا صدف های اقیانوس کبیر و اطلس و سنگواره های ادوار گذشته در ایران منحصر و ویژگی خاصی را دارا می باشد.

اهداف و برنامه های آتی

ایجاد واحد انتشارات، نشر مجله و نیز هرگونه کتب مربوط به علوم طبیعی و گسترش کتابخانه ها. ایجاد انستیتو فسیل شناسی. ارائه دوره های موزه شناسی به ویژه قالب گیری، بازسازی و تاکسی درمی. ایجاد واحد تحقیقات به منظور کمک به تحقیقات زمین شناسی و زیست شناسی و ارائه خدمات به دانش پژوهان و دانش جویان در مقاطع مختلف تحصیلی اعم از کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکترا و بهره گیری از نتایج حاصله به عنوان بخشی از گنجینه علمی موزه تاریخ طبیعی که به نوبه خود سبب توسعه بیتشر واحد کتابخانه و انتشارات این مجموعه می گردد.

معرفی مجموعه ها

سالن راهنمای موزه:این سالن به منظور آشنایی و راهنمایی بازدیدکنندگان به ویژه گروههای آموزشی در بدو ورود به موزه تنظیم گردیده تا با ارائه نقشه ها و نمونه های هر سالن به وضعیت کلی موزه اطلاع حاصل نمایند.

سالن جانوران بدون مهره:شامل انواع تک سلولی ها اسفنج ها مرجان ها خارپوستان نرم تنان و بندپایان می باشند که به صورت علمی رده بندی و به نمایش گذارده شده اند. در این سالن رده بندی و آشنائی با جهان حشرات بازسازی آموزشی نرم تنان، صدفهای کمیاب اقیانوس کبیر و اطلس پروانگان سحرآمیز شاید دیدنی و جالب تر برای بازدیدکنندگان باشد.

سالن گیاه شناسی:شامل انواع گیاهان گلدار بی گل داروئی صنعتی ایران و هر بار یوم و مقایسه آنها با نمونه های خارج از کشور مواد داروئی سنتی ایران اثر برگ و ساقه درختان فسیل شده مربوط به دورانهای گذشته اروپا و ایران، بخصوص تنه های درختان معدنی شده (سیلیسی یا سیدریتی) جنگلهای ۱۸۰ میلیون سال قبل ایران.

سالن

زمین شناسی:شامل کلیه مواد تشکیل دهنده پوسته جامد زمین کانی ها کریستال ها سنگ های معدنی رسوبی آذرین دگرگونی ساخت های رسوبی دریائی و قاره ای سنگواره ها یا فسیلهای دریائی دورانهای گذشته از ۵۸۰ میلیون سال قبل تاکنون.

در این سالن مجموعه سنگواره های کمیاب و ارزنده ایران مولاژهای بازسازی شده فسیلهای خارج از کشور از ویژگی خاصی برخوردار بوده و از نظر آشنایی یا پراکندگی جغرافیائی و ارزیابی اقتصادی معادن مختلف کشور و استان اصفهان کاملا منحصر و استثنائی می باشد.

سالن جغرافیای طبیعی و نقشه ها:در این سالن نمونه هائی از نقشه های توپوگرافی (جغرافیائی نقشه های برجسته شهری و طبیعی و زمین شناسی) نقشه های زمین شناسی و زمین ساختی ایران (نقشه نقاط هم ساختمانی و زلزله خیزی ماکت های آموزش جغرافیائی) نقشه های پژوهشی و گسترش معادن مختلف کشور و استان اصفهان و کارهای پژوهشی واحد تحقیقاتی موزه ارائه گردیده است.

سالن جانوران مهره دار:این سالن که از بزرگترین سالنهای موزه است و خود از نظر معماری دیدنی است شامل انواع ماهیان دوزیستان خزندگان پرندگان پستانداران به صورت رده بندی و بازشناسی محیط زندگی و از نظر آموزشی نمونه های مشابه و اختلاف آنها نشان داده شده، گاهی نمونه های زنده و تاکسی درمی شده (بخصوص در مورد خزندگان) و یا تجمع مهره داران مفید مضر اهلی وحشی دریائی کویری حمایت شده و یا در حال انقراض آنها توجه شده است.

سالن کمک آموزشی و دیدنی های جهان خلقت:در این سالن بازدیدکنندگان بخصوص دانش آموزان و دانشجویان با انواع وسایل کمک آموزشی در عالم طبیعی (زیست شناسی زمین شناسی جغرافیای

طبیعی) کار واحد تحقیقات و تکنولوژی آموزشی موزه تاریخ طبیعی که در سطوح مختلف آموزشی از راهنمائی تا دانشگاه ها (کارشناسی ارشد) تهیه گردیده آشنا می شوند. اهم نمونه های این سالن عبارتند از:

وسایل آموزشی زیست شناسی، زمین شناسی تابلوهای آموزشی علوم طبیعی مولاژهای مربوط به انسان شناسی و جانور شناسی به صورت متنوع و تشریحی مولاژ فسیل های کمیاب بین المللی به صورت جداگانه و ارائه آن ها در تابلوهای رده بندی طرز تهیه نقشه های برجسته و قالب گیری مراحل مختلف جنین انسان به صورت مولاژ طبیعی جنین های عجیب الخلقه مراحل تشکیل فسیل از بی مهرگان و مهره داران نمونه هایی از انسان شناسی

موزه علوم و فنون آموزش و پرورش

ارتباط با موزه

تلفن:۶۶۱۴۶۳۳ آدرس: خیابان سعادت آباد خیابان مصلی کوچه شهید مهری شاطر گلی

ساعات بازدید: صبح ها ۸ تا ۱۲ و بعد از ظهرها ۱۷ تا ۲۰ پنجشنبه روزهای تعطیل موزه تعطیل است.

مقدمه

در برنامه هائی که به منظور بهبود مستمر ساختار نظام آموزشی در کشورهای مختلف اجرا شده به موارد متعددی بر می خوریم اما فصل مشترک همه آنها توجه به ویژگیهای انسان و پتانسیل های خدادادی اوست. نظریه پردازان تعلیم و تربیت پیوسته متوجه این ظرفیت و ذخائر بالقوه انسان به عنوان زیربنای توسعه اقتصادی اجتماعی هستند، لیکن عمده مشغله ذهنی آنها اینست که چگونه می توان این ظرفیت ها را به بهترین شکل توسعه داد و به کار گرفت: یا به عبارتی چگونه می شود این استعداد و توان ذاتی را بارور و شکوفا کرد. توجه به این مهم و برای حرکت در این راستا است که سازمان آموزش و پرورش را بر آن داشت تا زمینه ایجاد موزه علوم و فنون را فراهم کند، زیرا موزه یک فضای آموزشی است و علاوه بر بررسی روند تحول تاریخی علوم و فنون آخرین دستاوردهای انسان و آثار بدیع را برای به چالش کشیدن ذهن و فکر بازدید کننده به کار می گیرد، تا او را به تفکر وادارد و به کشف رابطه بین پدیده ها هدایت کند موزه ضمن فراهم کردن اعتماد به نفس به بازدید کننده القاء می کند. همان گونه که اکنون در مورد گذشتگان و نقش آنها در تکامل علوم و فنون قضاوت می کنی، آیندگان نیز در مورد دستاوردهای تو برای بشریت قضاوت خواهند کرد. لذا این احساس به بازدید

کننده دست خواهد داد که به عنوان یک انسان در مقابل بشریت و تاریخ مسئول است و باید نقشی را در فرآیند تولید علم و تکامل فنی به عهده گیرد. معرفی روند تحول تاریخی علوم و فنون می تواند افق آینده را برای بازدید کننده ترسیم کند و با به دست آوردن قدرت پیش بینی و انگیزه او را به خلق آثار بدیع و اختراعات جدید هدایت کند. افتتاح موزه از تاریخ ۲۶ / ۱۲ / ۸۲ با حضور وزیر محترم آموزش و پرورش انجام شد.

اهداف موزه علوم و فنون

فراهم کردن زمینه تعامل بین بازدید کننده و محتوای علمی موزه به عنوان روش آموزش فعال، عادت دادن بازدید کننده به مشاهده دقیق، خارج کردن فراگیر از محیط خشک کلاس و فراهم کردن زمینه یادگیری عمیق، موثر و پایدار

تقویت روحیه پژوهش و تحقیق، فراهم کردن زمینه رشد اندیشه خلاق، فراهم کردن زمینه تمرین ذهنی در راستای عادت دادن به تفکر منطقی، مواجه دانش آموزان با پدیده هائی که منجر به طرح سوال و کنجکاوی می شود

عادت دادن بیننده به تفکری بر پایه منطق و عدل، ایجاد انگیزه و کنجکاوی علمی در بازدیدکننده، انتقال مفاهیم علمی پایه به کمک وسایل ساده، تقویت روحیه احساس لذت از کار عملی به منظور تلفیق علم و عمل

آشنایی با اکو سیستمهای غالب ایران با تاکید بر حفظ محیط زیست، آشنایی با انرژی پاک و استفاده از آن به جای استفاده از انرژی فسیلی، تقویت روحیه احساس لذت از طبیعت پاک در راستای حفظ زیست

تقویت روحیه احساس خودباوری و اعتماد به نفس

«بخش ها و محتوای علمی موزه»

محتوای علمی موزه با توجه به طیف گسترده مخاطبین «شهروندان» به ویژه نیاز دانش آموزان طراحی و اجرا شده است، همانند یک فیلم خانوادگی که قابل استفاده کلیه اعضاء خانواده است همه آن را می بینند ولی هر یک متناسب با اطلاعات و زمینه های قبلی که دارد می تواند از آن بهره گیرد. این مجموعه در سالن های متعدد بالغ به دو هزار متر مربع به نحوی طراحی شده که ضمن فرح بخش بودن اطلاعات علمی را به بیننده انتقال می دهد و زمینه تفکر و چالش ذهنی را در بیننده فراهم می کند، بخش ها عبارتند از:

۱-زمین شناسی شامل انواع سنگ ها، فسیل ها، و کانی ها، و ماکتی به صورت یک برش از شمال تا جنوب ایران ۲-زیست شناسی الف: دوازده اکوسیستم غالب ایران با نمونه های شاخص گیاهی و جانوری ب: آکواریم های ماهی از رودخانه آمازون تا خلیج فارس و شرق آسیا «ماهی های آب های شیرین، شور، مردابی و گرمابی» ج: معرفی، درخت، گیاه و گل غالب استان در محوطه موزه و گل های آپارتمانی در بخش داخلی ۳-فیزیک الف: سیر تحول تاریخی وسایل اندازه گیری کمیت ها ب: در این محور بازدید کننده با بخش های مختلف دانش فیزیک «شامل مکانیک، صوت، موج و نوسان، الکتریسیته و مغناطیس، ساختمان ماده، گرما و دما، نور و نجوم» آشنا می شود. ۴-بخش شیمی همانند بخش فیزیک برد و محور فوق الذکر با ویژگیهای بخش شیمی تاکید دارد. ۵-بخش فنی و حرفه ای و کار دانش با توجه به گستردگی رشته های مختلف به صورت ادواری رشته های مختلف و روند تحول تاریخی آنها در موزه معرفی می شود. ۶-بخشی به عنوان نمایشگاه ادواری موزه هر چند ماه در اختیار یک ارگان یا سازمان قرار می گیرد، که فعلا در اختیار مرکز تحقیقات جهاد کشاورزی است و نمونه هایی از بذرهای اصلاح شده، آفات گیاهی، بذرهای اصلاح شده ژنتیکی، و ... عرضه می شود.

موزه کلیسای وانک

ارتباط با موزه

آدرس:چهارراه حکیم نظامی خیابان نظر شرقی کوچه آلفرد کلیسای وانک

تلفن:۲۶۲۴۳۴۷۱

نمابر:۶۲۷۰۹۹۹

Email: sapvyicn@pevsnia. net

ارائه تسهیلات به گروهها

چنانچه در بازدید گروهی نامه از طرف ارگانهای دولتی یا از آژانس های هواپیمایی داشته به صورت رایگان میباشد.

تاریخچه

کتابهای مقدس و اشیای نقاشی موزه در ابتدا در کتابخانه نگهداری می شده و در سال ۱۹۰۵ میلادی همزمان با ورود یکی از نقاشان ارامنه برای افتتاح ساختمان های دولتی آن وقت ایران به فکر تاسیس موزه وانک در سال ۱۹۰۵ میلادی همزمان با ورود دعوت یکی از نقاشان ارامنه جناب آقای سوکیس افتاده با همیاری شورای خلیفه گری موزه وانک در سال ۱۹۷۱ میلادی تاسیس شد و دارای ۷۳ سال سابقه موزه می باشد (۴۰ سال کتابخانه موزه و ۳۰ سال موزه).

تقویت موزه از دیدگاه مدیر موزه وانک

موزه فرهنگ یک ملت می باشد از بعد مقدس یک موزه ملی دانسته در هر جایی ارامنه باید یک موزه تاسیس شود وجود نسخ خطی کتابها به عبارتی از لحاظ طبقه بندی موضوع باستانی مردم شناسی مذهبی در قالب هنـد در نظر گرفته از لحاظ کاشیکاری بحث مردم شناسی نحوه پوشیدن لباس ها یا استفاده اشیا و به کاربران آنها در زندگی ندارد مردم شناسی می باشد و اشیاء که مربوط به ما قبل از میلاد مسیح که اهداء گردید. این موزه در ابتدا میهمان های خاصی به کلیسا مراجعه می کردند که اغلب در کتابخانه بازدید می کردند بعد از بازگشایی فعالیت گسترده در جمع آوری آثار شد و از ارامنه جاهای مختلف در خواست شد اشیاء را اهدا کنند که با استقبال خوبی روبرو شد.

نمایشگاه اداری

نمایشگاه عکس قدیمی به مناسبت ۴۰۰ سالگی ارامنه کتاب های قدیمی دست نویس اشیاء مذهبی لباسهای محلی.

اطلاعات آماری

حدود ۷۰۰ شی موجود میباشد از کتاب های نسخ لباس های روحانیون تابلو های نقاشی کاشی اشیاء مذهبی که ۲۵۰ مورد نسخ خطی یا لباس روحانیون وسایل که در کلیسا استفاده می شود معرض نمایش گذاشته است. از لحاظ قدمت کتابهای نسخ خطی چهارمین رده در فرهنگ ارامنه را دارا می باشد ۱-ارمنستان ۲-شیلی ۳-ایتالیا ۴-اصفهان

ویژگی خاص

کتابهای مقدس:یکی از ویژگی ها وجود چند نسخه خطی سیلسی (نسخ خطی در این مراکز که الهام از سیلسی گرفته نسخه های خطی است که از ارمنستان غربی آورده و هنگام کوچ ارامنه از ارمنستان به ایران صورت گرفت)، کتابهای خطی و اشیاء که بازدید کنندگان اروپایی را تحت تاثیر قرار میدهد و برای بازدید کنندگان ایرانی مورد توجه قرار گرفته و چاپ اولین کتاب توسط خاجاطور کلیسا رایتی که در سال ۱۶۳۸ انجام گرفتند.

نمایشگاه نصف جهان

معرفی

قرن هاست اصفهان با گنجینه ای از هنر و فرهنگ بر تارک تمدن بشر می درخشد و تلالو مناره ها و درخشش کاشی هایش جهان را به تحسین و شگفتی وا می دارد. اصفهان از نگاه تاریخ، آفرینشگاه هنر، صنعت و معنویت است. این اقلیم، زادگاه خلاقیتها، اندیشه ها و تفکرات بلندی است که سالیانی دراز نقشی عظیم در عرصه تمدن ایران و ایرانی آفریده است. شهرداری اصفهان با هدف شناسایی، بازسازی و احیا نمونه های برجسته از میراث گرانقدر و ارزشمند تاریخ کهن خود همواره بر حفظ ارزش، فرهنگ و تمدن این شهر اندیشیده است. این شهر بی نظیر با توجه به ظرافت ها، ویژگی ها و آثار تاریخی مشهور و فراوان در اسلوبی خاص و قدیمی از هر لحاظ برای مشتاقانی که از دور و نزدیک به دیدارش می شتابند مزین شده است، تا شکوه و عظمت تمدن اسلامی در قلب ایران به نمایش گذاشته شود. با توجه به اهمیت این موضوع اداره اطلاع رسانی روابط

عمومی شهرداری اصفهان به تجهیز، اجرا و باز آفرینی سبک قدیم آثار تاریخی اصفهان در نمایشگاه نصف جهان در مساحت بالغ

بر ۱۶۰۰ مترمربع اقدام نموده است. این نمایشگاه درسه بخش به اصفهان گذشته، حال و تاریخچه صد ساله شهرداری اصفهان پرداخته است. معرفی اجمالی و بازسازی نمونه های برگزیده، اصیل و پر جاذبه شهر اصفهان است که ضمن معرفی صنایع دستی و بناهای شاخص با ایجاد فضای مذهبی و معنوی حاکم بر ادوار کهن به بازبینی آثار اعتقادی تاریخی این شهر خواهد پرداخت. در این ارتباط سعی گردیده است تاریخچه بنا، صنایع دستی، بناهای قدیم از جمله بازار، سقاخانه، چایخانه سنتی، چاه آب و... با کاربری خاص قدیم آن حفظ و اجرا گردد. طرح اولیه نمایشگاه نصف جهان در اوایل بهمن ماه سال ۱۳۸۵ آماده و پس از موافقت شهردار محترم، از نیمه دوم بهمن ماه عملیات اجرایی آن با جدیت و با فعالیت شبانه روزی آغاز شد. این نمایشگاه در طی دو ماه با بیش از ۱۰ هزار نفر ساعت مصرف و اعتباری بالغ بر ۳۰۰ میلیون ریال هزینه در ۲۳ فروردین ماه ۱۳۸۶ در سال اتحاد ملّی، انسجام اسلامی با حضور شهردار محترم اصفهان و معاونین و همچنین معاون محترم سیاسی امنیتی استانداری افتتاح گردید و هم اکنون برای بازدید عموم آزاد می باشد. اصفهان قدیم شامل سه بخش: بازارچه هنر در ابتدای آن چاه آب و سقاخانه ای به نیت تبرک که در قدیم اوّل هر بازاری قرار داشته است و بعد از آن اختصاص به صنایع دستی و هنرمندان اصفهان دارد. در فضایی بالغ بر ۲۵۰ مترمربع با ۱۵ غرفه هنرهایی از قبیل: هنر سوخت معرق، گلیم، فرش، تابلوهای خطی مربوط به رضا عباسی و آینه کاری، معرق فلزی، قلمکاری، قلمزنی،

مینیاتور، خاتم کاری، میناکاری، کاشیکاری، تذهیب و تشعیر تشکیل شده است. میدان امام (ره) در این بخش دومین کلید اصلی معماری شهر میدان عظیم نقش جهان که نمادی از شب آن می باشد و این میدان در آن زمان زمین چوگان هم بوده است و دروازه های مرمرینی که شاه عباس اول برپا ساخته بود را در کنار عکس های قدیمی شهر، گوشه ای دیگر از شاهکارهای هنراسلامی-ایرانی را به نمایش می گذارد. چهارباغ عباسی چهارباغ عباسی با بهره گیری از فضای قدیمی این خیابان که نام آن از چهارباغ تاکستانی گرفته شده است که شاه برای تحقق مسیر می بایست بخرد، خیابانی بزرگ بود در طرف شرق باغ بلبل، باغ توت و باغ درویشان قرار داشت. در سمت غرب تاکستان، باغ تخت وباغ هشت بهشت گوشه قرار داشته است که دراین فضا باغ تاکستان آن و حوضچه های آب فیروزه ای رنگ در جنب مدرسه چهارباغ در کنار عکس های قدیم و چایخانه سنتی که در آن زمان پشت مدرسه چهارباغ قرار داشته است و قسمتی از فرهنگ کهن این شهر را به نمایش گذاشته است. اصفهان حال شامل عملکرد چهارساله شورای اسلامی شهر و شهرداری اصفهان میباشد که این بخش با بیش از ۱۸ غرفه که در اختیار معاونت ها و سازمانها ی تابعه شهرداری قرارگرفته است و همچنین هدایای مربوط به یازده کشور که عقد خواهر خواندگی دارند با اصفهان به نمایش گذاشته شده است. تاریخچه یکصد ساله شهرداری در پایان تاریخچه که حاوی اسناد و مدارک مربوط به شهر-شورای اسلامی و شهرداری در صد ساله اخیر می باشد این اسناد چگونگی

تشکیل بلدیه، انجمن بلدیه و شهرداری پرداخته است. در کنار آن نیز سعی داشته است با نمایش عکس ها و نقشه های اصفهان قدیم و سایر اسناد به بررسی اوضاع اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی و همچنین سیر تحول و تکامل معماری شهر اصفهان بپردازد.

مشاغل

رستوران ها

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

کافی شاپ ها

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

کارخانجات

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

کلینک های خصوصی

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

استخر ها

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

ورزشگاه ها

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

طلا فروشی ها

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود

عقب نمانید.

شیرآلات

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

ماشین آلات

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

رایانه

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

مبلمان

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

صنایع چوبی

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

موبایل

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

املاک

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

صنایع سنگ

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

لوازم خانگی

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

صنایع چاپ

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

صنایع ساختمان

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

پارکینگ ها

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

تاکسی ها

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

صنایع فلزی

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

فرش

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

پست بانک ها

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

دفاتر خدمات ارتباطی

جای شما در نرم افزار ما خالی است پس با ما تماس بگیرید تا شما راهم مانند اصفهان به دنیا معرفی نماییم و از رقبای خود عقب نمانید.

خواهر خوانده های اصفهان

لیست اسامی

۱–بارسلون–اسپانیا

۲–فلورانس–ایتالیا

۳–سن پیترزبورگ، روسیه

۴–یاش، رومانی

۵–کوالالامپور، مالزی

۶–فرایبورگ، آلمان

۷–ایروان، ارمنستان

۸–هاوانا، کوبا

۹–کویت، کویت

۱۰–شیان، چین

۱۱–لاهور، پاکستان

شهرهای تاریخی جهان بعضاً به واسطه زمینه های تاریخی فرهنگی مشترکی که دارند، سعی در حفظ و حراست از آنها داشته و در این راستا نسبت به ایجاد یک رابطه غیر متمرکز از طریق انعقاد قراردادی موسوم به خواهر خواندگی اقدام نموده و سعی می کنند با اعزام گروههای کارشناسی از تجربیات یکدیگر استفاده نمایند. شهر اصفهان نیز به عنوان اولین قدم در این زمینه با شهر تاریخی شیان از جمهوری خلق چین رابطه خواهر خواندگی برقرار و پس از آن یادداشت تفاهم دیگری با شهر

کوالالامپور در کشور مالزی منعقد کرد. براساس قرارداد خواهر خواندگی این شهرها در زمینه های مختلف فرهنگی، اجتماعی، عمرانی و... با یکدیگر همکاری می کنند. شهر اصفهان نیز تاکنون پذیرای هیات های زیادی از شهرهای خواهر خوانده اش بوده است که حاصل این دیدارها تحولات به وجود آمده در این شهر تاریخی است. هم اکنون اصفهان با ۷ شهر دیگر قرارداد خواهر خواندگی دارد که عبارتند از: ۱-بارسلون، اسپانیا ۲-فلورانس-ایتالیا ۳-سن پترزبورگ، روسیه — ۴-یاش، رومانی-۵-کوالالامپور، مالزی۶-فرایبورگ، آلمان ۷-ایروان، ارمنستان ۸-هاوانا، کوبا ۹-کویت، کویت ۱۰-شیان، چین ۱۱-لاهور، پاکستان، بر اساس قرارداد خواهر خواندگی که در زمینه های مختلف فرهنگی-اجتماعی-عمرانی و... منعقد میشود. شهرهای مذکور پذیرای هیئتهای زیادی بوده اند. حاصل این دیدارها، تحولات بوجود آمده در این شهر تاریخی است.

شیان – چین

تاریخ عقد خواهر خواندگی: ۱۷ اردیبهشت ۱۳۶۸. شیان خواهر خوانده ای با قدیمی کهن. ((شیان)) پایتخت ایالت شان شی در بخش مرکزی فلات ۸۰۰ در منطقه میان چین قرار دارد. شیان شهر جهانگردی بین المللی مهم صنعت، علم

و تکنولوژی، آموزش و فرهنگ، تجارت و بازرگانی و مالی در منطقه غرب مرکزی چین شمالی قرار دارد. دارای ۸ بخش و ۵ منطقه در قلمرو خود بوده که دربرگیرنـده مسـاحت ۹۹۸۳ کیلومتر مربع می باشـد و از این مسـاحت ۱۶۲ کیلو مـتر مربع منطقه شهری توسـعه یافته است. این شـهر که در زمان باستان در ((چانگان)) نامیده می شده است. یکی از زادگاه های تمدن انسانی است. به عنوان یک پایتخت باستانی معروف در این تاریخ و فرهنگ در جهان به این شهر دارای قدمت تاریخی بیش از ۳۱۰۰ سال است. از قرن ۱۱ قبل از میلاد تا قرن دهم میلادی، این شهر به مدت ۱۱۵۲ سال پایتخت ۱۲ سلسله از جمله ژو، کین، هان و تانگ بوده است. با افتخار می توان ادعا کرد که یکی از چهار پایتخت باسـتانی جهان است. تاریخ طولانی باعث شده اسـت که این شـهر دارای تعداد زیادی بقایای باستانی باشد. در حال حاضر این شهر مرکز نگهداری ۳۱۴ واحد حفظ بقایای باستانی کلیـدی می باشـد که از بین آنها ۸۴ واحـد بیش از سـطح اسـتانی می باشد. تعداد ۴۰۰۰ بقایـا و مقـبره بوده و ۱۲۰۰۰۰ بقایای فرهنگی کشف شده اند. موزه ارتش ((تراکوتای کین)) توانایی ((هشـتمین عجایب جهان)) را دارد. دیوار شـهر مینگ شیان)) که به بهترین شـکل حفظ شده است، بقایای فنگ و هائو از سـلسه ژو، قصر افنگ سلسله کین شهر چانگان، سلسله هان و قصر دامینگ سلسـله تانگ میراث تاریخی و فرهنگی نادر می باشد. این شـهر همچنین قدیمی ترین شـهری است که با جهان خارج ارتباط داشته است. جاده ابریشم که شرق و

غرب را به یکدیگر ارتباط می داد و از شیان شروع می شد، اولین مسیر تجارت بین المللی بوده است. بعد از تاریخ چین نو، شیان به عنوان یکی از مراکز کلیدی و سرمایه گذاری کشور به سرعت توسعه یافت. از بین ۱۵۶ پروژه ساختمانی کلیدی طی ((اولین برنامه پنج ساله)) هفده پروژه در شیان ایجاد شد که اساس توسعه صنعتی شیان را بنا نهادند. شیان ۴۲ انیستیتو و مرکز آموزش عالی، ۳۹۵۰ موسسه تحقیقاتی در رشته های متاوت علمی در سطوح مختلف و ۳۵۰۰۰۰ متخصصص و تکنسین دارد. مرکز کنترل ماهواره شیان که کمک های مهمی به صنعت فضایی چین می کند به عنوان سلسه اعصاب مرکزی برای شبکه فضایی چین قلمداد می شود. در سه سال اخیر شیان بیش از ۵ میلیارد یوان در ساخت و ساز و بازسازی تعدادی از امکانات شهری، خصوصاً تقویت عملکرد خدمات جامع شهر و دادن وجهه ای جدید به این شهر باستانی سرمایه گذاری کرده است. فرودگاه بین المللی شیانیانگ این شهر یکی از چهار فرودگاه بزرگ در کشور است، که در سال ۱۹۹۱ تکمیل و راه اندازی شده و در برگیرنده بیش از ۵۰ پرواز داخلی و ۳ پرواز بین المللی به هنگ کنگ، ناگویا، سنگاپور می باشد. در حال حاضر شیان ۱۱ شهر خواهر خوانده دارد.

کوالالامپور – مالزی

تاریخ عقد خواهر خواندگی: ۲ تیر ۱۳۷۶. آشنایی با شهر کوآلالامپور. برج کوآلالامپور. این برج ۴۲۱ متری، بلندترین برج در آسیای جنوب شرقی و شامل رستوران گردان و یک تراس، برای مشاهده تمام شهر است. همچنین از آن به عنوان یک ایستگاه رادیو – تلویزیونی و ارتباط از

راه دور نیز استفاده می شود. ساختمان سلطان عبدالصمد: این ساختمان در سال ۱۸۶۹ ساخته و به نام سلطان ایالت "سلانگور" نامیده شده و اکنون محل دادگاههای عالی و فدرال است. در وسط این ساختمان برج ساعت با ارتفاع ۱۳۵ پا قرار دارد. مسجد: این مسجد با معماری مدرن و بی نظیر خود، بیان کننده خوشنویسی، تزئین و هنر سنتی است. برج دوقلو: برج دو قلوی ۸۸ طبقه "پتروناز" بلندترین ساختمان در جهان و بخشی از برنامه توسعه درون شهری است که شامل فضای تجاری، اداری، هتل و امکانات تفریحی می باشد. ساختمان شهرداری: این ساختمان ۳۰ طبقه، اداره مرکزی شهرداری کوآلالامپور محسوب می شود. دفتر شهردار در طبقه ۲۹ این ساختمان واقع شده است. اثر ملی – تاریخی: این اثر برنزی با ارتفاع ۵۴/۱۵ متر، قهرمانانی را نشان می دهد که برای صلح و آزادی ملت جنگیده اند. ایستگاه راه آهن کوآلالامپور: در اوایل قرن بیستم ساخته شده و شکل اصلی آن معماری اسلامی با قوسها و مناره ها است.

فرایبورگ – آلمان

تاریخ عقد خواهر خواندگی: ۶ آبان ۱۳۷۶. آشنایی با شهر فرایبورگ Freiburg. شهر فرایبورگ در غرب آلمان و نزدیک به رودخانه راین و در کنار جنگل سیاه قرار دارد. این شهر کارخانه های نساجی و مواد شیمیایی و تجارت الوار دارد. ولی به طور عمده شهرت آن به عنوان یک مرکز فرهنگی است. دارای کلیسای جامع باشکوهی از قرن ۱۲ میلادی است که اسقف اعظم نشین است، چند بنای تاریخی دیگر نیز دارد. فرایبورگ با کشورهای فرانسه و سوئیس هم مرز است. از جمله ویژگی های منحصر به فرد فرایبورگ این است که این شهر هم جلوه هایی از یک شهر بزرگ جهانی

را در خود دارد و هم نمادهایی از شهرهای کوچک قدیمی را ارئه می کند. فرایبورگ تلفیقی از زندگی مدرن و زندگی نوین است. جذابیت های خاص فرایبورگ باعث شده است که هر سال میلیون ها توریست از نقاط مختلف آلمان و جهان برای بازدید از این شهر زیبا به فرایبورگ سفر کنند. شهر فرایبورگ یکی از معروفترین شهرهای آلمان است که جمعیتی بالغ بر ۲۰۰۰۰۰ را داراست. این شهر مرکز توریسم و صنعت آلمان است. دکتر ژلف بوم Dr. Rolf Bohme شهردار فرایبورگ شهر تحت اداره خویش را چنین توصیف مینماید: «مردم فرایبورگ در میهمان نوازی مشهورند، آنان آمادگی پذیرائی از مردم تمامی نقاط جهان را دارند. شاید همین امر سبب شده باشد که اغلب توریست ها در این شهر احساس می نمایند که در خانه خویش هستند و آشنا و خودمانی شدن با مردم فرایبورگ بسیار آسان می یابند. ساختمانهای زیبا، کلیساها، زندگی های دانشجویی، و از همه مهمتر فرهنگ غنی آن بسیاری را متحیر ساخته است.»اولین ساختمان مدرنی که در این شهر ساخته شد، اداره اطلاعات جهانگردی فرایبورگ بود که در سالهای ۳۶ – ۱۹۳۵ ساخته شده است. در مرکز شهر، کلیسای بزرگ واقع شده که متجاوز از ۷۰۰ سال قدمت داشته و با ارتفاعی بالغ بر ۱۱۶ متر از سطح زمین، بلندترین ساختمان شهر می باشد. با وجود آن که چند برج کلیسای دیگر از همان نوع در قرون وسطی ساخته شده اند، ولی از برج این کلیسا به عنوان زیباترین برج دوران مسیحیت یاد کرده می شود. بزرگترین موزه های فرایبورگ بین سالهای ۲۳ – ۱۹۲۰ ساخته شده اند، ارزش

این موزه ها فقط به طلا یا نقره نیست بلکه نقاشیهای استادان بزرگی چون هانس بلدونگ به آنها ارزش بخشیده است. موزه هنرهای معاصر در سال ۱۹۸۵ در این شهر افتتاح گردید که مجموعه ای از هنر قرون بیستم بود و متعلق به شهرداری می باشد. اینک تئاتر فرایبورگ پنجاهمین سال خود را جشن می گیرد. اگرچه برای اولین مرتبه در ۱۸ اکتبر ۱۹۱۰ گشایش یافت، ولی دوران جنگ در فعالیت آن وقفه ای انداخت. آنچه که تئاتر فرایبورگ را برای خارجیان جذاب ساخته است، خلاقیت و ابتکار و نوآوری در کار تئاتر آن شهر می باشد. گروههای نمایشی این شهر آثار انتقاد اجتماعی جدیدی برگرفته از بریتانیای کبیر را خلق نموده اند. موسیقی و فرایبورگ دو عنصر جدانشدنی هستند. در این شهر، موسیقی در خیابان ها و تالارهای موسیقی شنیده می شود. در تابستان سال ۱۹۹۶ تالار کنسرت این شهر گشایش یافت که تالار جدیدی در دوره های جدید از موسیقی بود. زیبا بودن و نیز نزدیک بودن آن به ایستگاههای قطار شهری و اتوبوس باعث گردید تا این تالار به سرعت به صورت یکی از مراکز مهم فرهنگی این شهر درآمد. با احداث این تالار، شهر فرایبورگ آمادگی برگزاری اولین ارکستر بین المللی را در خود یافته است. بدون شک، فرایبورگ را می توان همانند یک چشمه آب معدنی نامید. این مهم نه فقط به خاطر کوههای سر به فلک کشیده آن، دریاچه ها، جنگل ها، دره ها، باغ ها و پارک هائی است که در سراسر این منطقه وجود دارد بلکه بخاطر وجود داشتن بهداشت و تسهیلات طبی در این منطقه است.

بیمارستانهای زیادی از جمله بیمارستان لورتو Loretto که شامل بخشهای دولتی و خصوصی می باشد، خدمات پزشکی را برای شهر فرایبورگ و اطراف آن ارائه می دهند. هم اکنون متجاوز از ۵۰۰ دکتر دارای مطب و در حدود ۱۷۰ دندانپزشک در این شهر وجود دارد. هر شخصی که مایل به گردش و بخصوص پیاده روی باشد، می تواند از دهها معبر مخصوص چه سطحی و چه در دامنه کوه استفاده نماید که معمولاً از مرکز شهر فاصله ناچیزی دارند. پارک های متعدد، جنگل ها، دشت ها، کوه ها، باغ ها و تپه ها پاکیزگی و تهویه هوا را در تمامی اوقات سال تامین می نمایند. این شهر، شهری ورزشی است، هر شخصی که به دنبال تمرینات فیزیکی و بدنی (جسمانی) باشد ورزش مورد علاقه خویش را در آنجا خواهد یافت. ورزشهای آبی روی دریاچه مصنوعی فرایبورگ، مکانهای پیاده روی و در زمستان اسکی و غیره، هر شخصی می تواند برنامه ورزشی خویش را انجام دهد. متجاوز از ۱۳۲ باشگاه ورزشی در این شهر فعالیت دارند که علاوه بر ورزشهای سنتی نظیر تنیس، دوچرخه سواری و فوتبال، ورزشهای جدید همانند فوتبال آمریکائی و غیره را نیز دارا می باشند. دانشگاه فرایبورگ، دارای رشته علوم ورزشی و بخصوص دانشکده ورزشهای عمومی، ۳۶ رشته از ورزش را دارا می باشد. ارتفاعات فرایبورگ با داشتن ۱۲۸۴ متر ارتفاع، توسط جاده یا توسط تله کابین در دسترس می باشد. تله کابین این شهر در سال ۱۹۸۸ م کامل و مجهز گردید، به طوری که در هر یک از واگن های آن به راحتی برای ۷ نفر جا تعبیه شده است.

مردم فرایبورگ قادر خواهند بود که در تابستان هوای سبک و تازه را در نقاط مرتفع و برفراز ابر و مه بیابند. در روزهای مه گرفته پائیز، قله Schaxinsland همانند یک جزیره در داخل دریایی از ابر است. این شهر دارای شهرت زیادی برای شرایط خوب زندگی می باشد. جوی های باریک آب که در خیابانهای این شهر روان هستند و آب و هوای خوب و مناظر زیبا از ویژگیهای این شهر می باشد. همچنین آن مرکزی برای بچه ها و دوچرخه سواران می باشد. شهرت فرایبورگ، مرکزیت آن برای برگزاری سمینارها و کنفرانس های متعدد و متفاوت می باشد که همه ساله در این شهر برگزار می شود. در مرکز شهر و بخصوص قسمت قدیمی آن، خرید کردن لذتی واقعی دارد. در مرکز شهر دانشگاهی وجود دارد که دانشجویان، اساتید و پرسنل آن همچون دیگر شهروندان، از امکانات زندگی روزمره برخوردارند. این یکی از شیوه های جذب دانشجو به این دانشگاه است که آن را برای تحصیل در دنیا مشهور ساخته است. این دانشگاه در سال ۱۴۵۷ میلادی تاسیس شده و ۱۵ دانشکده و ۵۴۳ سال قدمت دارد. اصفهان نخستین خواهر خوانده مسلمان فرایبورگ: پس از پایان جنگ جهانی دوم برقراری روابط نزدیک تر میان شهرهای مختلف به عنوان راهی برای تثبیت و تحکیم دوستی و صلح در سراسر اروپا مورد توجه جدی مدیران شهری قرار گرفت. در این میان برقراری رابطه خواهر خواندگی میان شهرهای مختلف از اهمیت بیشتری برخوردار بوده است، چرا که از این طریق می توان شهروندان شهرهای مختلف را با هم در ارتباطی مستقیم قرار داده و به درک متقابل

میـان آنهـا کمـک کرد. به هر حال در سالهای پس از جنگ و در چارچوب اهـداف یاد شـده شـهر فرایبورگ آلمان اقـدام به برقراری رابطه خواهر خواندگی با چندین شهر در اروپا کرده بود. این شهرها شامل: بزانسون در فرانسه، اینسبروک در اتریش، پـاد در ایتالیـا و گیلـدفورد در انگلسـتان بوده است. امـا بعـدها یعنی پس از دهه هشـتاد مقامـات شـهری در فرایبورگ تصـمیم گرفتنـد که بـا شـهرهایی از دیگر کشورهـای جهـان نیز رابطه دوستی و خواهر خوانـدگی برقرار کننـد. در دوران جنـگ سـرد فرایبورگ به دنبـال آن بود که نقشـی سازنـده در راسـتای تثبیت صـلح و جلوگیری از بالا گرفتن تنش میان دو بلوک شـرق و غرب بر عهـده بگیرد. از این رو مقامـات شـهری در فرایبـورگ دو خواهر خوانـده دیگر برای این شـهر برگزیدنـد. این شـهرها شامـل: مـدیسون در ایالاـت متحـده آمریکـا و لویولمبرگ در اوکراین بود. البته در آن زمـان اوکراین بخشـی از اتحاد جماهیر شوروی سابق بود. مقامات شـهری فرایبورگ تصمیم گرفتند با شهرهای ماتسویاما در ژاپن و اصفهان در ایران نیز رابطه خواهر خوانـدگی برقرار کننـد. بدون شک چنین اقداماتی تاثیر انکار ناپذیری در تحکیم روابط دوسـتانه میان جهانیان بر جای خواهد گـذارد. نکته جالب توجه این است که اصـفهان اولین خواهر خوانـده فرایبورگ در جهان اسـلام است. هـدف اصـلی مقامات فرایبورگی از برقراری رابطه خواهر خواندگی با اصـفهان همراهی با روند اصـلاحات و اسـتقرار دموکراسی در ایران و حمایت از این فرایند بوده است. در نظر الف بومه شـهردار فرایبورگ هم اکنون ایران گام به گام در چارچوب اصلاحات دموکراتیک به پیش می رود و در این میان اصفهان

از جایگـاه ویژه ای برخوردار است. علاوه بر این اصـفهان به دلیل برخوردار بودن از یک سابقه درخشان تاریخی یکی از مهم ترین مراکز فرهنگی و توریستی ایران به شـمار می آیـد، از این رو حضور جهانگردان خارجی در اصـفهان چشـمگیرتر از سایر نقـاط ایران است. قرارداد خواهر خوانـدگی اصـفهان و فرایبورگ در ۶ آبان ۱۳۷۹ منعقـد شد. اصـفهان نهمین خواهر خوانده فرایبورگ محسوب می شود. در نگاه فرایبورگی ها اصـفهان با داشتن جمعیتی بالغ بر ۵/۱ میلیون نفر بزرگترین خواهر خوانده فرایبورگ به شمار می آید و برقراری رابطه خواهر خواندگی میان فرایبورگ و اصفهان اولین خواهر خواندگی میان یک شهر آلمانی و یک شـهر ایرانی محسوب می شود. در ساختمان شـهرداری و سایر اماکن عمومی شهر فرایبورگ نمادهایی از خواهر خوانده های این شـهر به چشم می خورد. در حال حاضـر مرکزی تحت عنوان مرکز خواهر خوانده های فرایبورگ در این شهر وجود دارد که وظیفه آن دادن اطلاعاتی درباره هر کدام از خواهر خوانده های فرایبورگ به علاقمندان است. از دیگر فعالیت های این مرکز می توان به برگزاری تورهای مسافرتی به شـهرهای خواهر خوانده، اعطای بورس های تحصـیلی و فراهم آوردن امکانـات اقـامتی برای میهمانانی است که از شـهرهای خواهر خوانـده می آینـد. از دیگر فعالیت هایی که در چهارچوب رابطه خواهر خوانـدگی میان فرایبورگ و سایر شـهرهای جهان انجام می گیرد می توان به مبادلات فرهنگی اشاره کرد. چندی پیش گروه های تئاتر و موسـیقی از شـهرهای: گرانادا، اینسـبورگ، پادوآ و فرایبورگ به مدت هشت روز در فرایبورگ برنامه های جذابی را اجرا کردند که بازتاب بسیاری داشت. از ثمرات

برقراری رابطه خواهر خواندگی میان شهرهای مختلف تحکیم مناسبات اقتصادی میان این شهرها است. فرایبورگ طی سالهای اخیر روابط اقتصادی خود را با خواهر خوانده های خود به طور چشمگیری گسترش داده است. به عنوان مثال فرایبورگ در راستای همکاری های اقتصادی با خواهر خوانده ایرانی خود یعنی اصفهان انجام دو پروژه را در این شهر بر عهده گرفته است. بر اساس توافق فرایبورگ و اصفهان قرار است فرایبورگی ها از نوسازی و تجهیز سیستم حمل و نقل عمومی در اصفهان حمایت کرده و پروژه هایی را در خصوص استفاده از انرژی خورشیدی در اصفهان به مورد اجرا در آورند.

فلورانس –ایتالیا

تاریخ عقد خواهر خواندگی: ۲۲ شهریور ۱۳۷۷. آشنایی با فلورانس: فلورانس زادگاه هنرمندان بزرگی چون لئوناردو دواینچی و دانته آلیگری و یکی از شهرهای تاریخی و زیبای اروپا است و بنا به گفته آندره مالرو، ادیب فرانسوی از جمله معدود شهرهای جهان است که از نظر زیبایی و غنای هنری و فرهنگی با اصفهان قابل مقایسه است. فلورانس زادگاه میکل آنژ و دانته و جایی است که بوکاچیو اثر مشهور خود دکامرون را در آن نوشت. براساس آمار منتشره از سوی یونسکو بیش از ۶۰ درصد آثار هنری جهان در ایتالیا نگهداری می شوند که شهر فلورانس بیش از نیمی از این آثار را در خود جای داده است. شهر فلورانس مرکز ناحیه توسکانی ایتالیا است و در حدود ۵۰۰ هزار نفر جمعیت دارد. این شهر که تقریباً در مرکز خاک ایتالیا قرار گرفته است از زمان تاسیس توسط رومی ها در قرن اول پیش از میلادی شهری پر رونق و غنی از نظر

صنعت، تجارت، فرهنگ و هنر بوده است. در قرن سیزدهم جمعیت فلورانس به؟؟؟ هزار نفر رسید و به این ترتیب فلورانس به یکی از بزرگترین شهرهای اروپا تبدیل شد. فلورانس در صنعت پارچه بافی بسیار پیشرفت کرد و با سود حاصل از آن صنعت بانکداری مقتدری به راه انداخت که باعث شد بر پول رایج قرن چهاردهم نام فلورین را بگذارند. بر خلاف شهرهای ونیز و بروژ نجیب زادگان شهر که در واقع اخلاف فئودال های شهر بودند در میانه قرن سیزدهم قدرت خود را از دست دادند و جای خود را به طبقه بورژوای بانکداران، تجار پارچه و افسران عالی رتبه دادند. اما اوج رونق و شکوفایی فلورانس به قرن پانزدهم میلادی و هنگامی بر می گردد که خاندان مدیچی حکمرانی بر این شهر را بر عهده داشت. در این زمان فلورانس مهد فرهنگ و هنر اروپا بود و بزرگانی چون لئوناردو داوینچی در آن می بالیدند. فلورانس همچنین یکی از مهمترین موزه های اروپا به نام اوفیتزی را در خود جای داده است. این موزه که عمده آثار استادان نقاشی ایتالیا و نیز تعداد زیادی از آثار مهم دیگر نقاشان اروپایی قرن سیزدهم تا قرن هجدهم میلادی را خود جای داده است که از جمله آنها می توان به داوینچی، بوتیچلی، کاراواجو، رافائل، رامبراند، روبن، گوبا، دورر و... اشاره کرد. فلورانس خواهر خوانده ای در خور برای اصفهان: شهرهای تاریخی جهان مانند اصفهان و فلورانس به واسطه زمینه های تاریخی - فرهنگی مشترکی که دارند از طریق انعقاد قراردادی موسوم به خواهرخواندگی نسبت به ایجاد یک رابطه غیرمتمرکز با یکدیگر اقدام می کنند

و با اعزام گروه های کارشناسی از تجربیات یکدیگر استفاده می کنند. قرارداد خواهرخواندگی اصفهان و فلورانس در جریان سفر لامبرتو دینی، وزیر امور خارجه وقت ایتالیا به تهران و هیات همراه در تاریخ ۲۲ شهریور ۱۳۷۷ به امضای دو طرف رسید. شهرداران دو شهر اصفهان و فلورانس این قرارداد را طی مراسمی در شهر اصفهان امضا کردند. ماریو پریمیچه ریو، شهردار فلورانس پس از امضای این قرارداد آن را سنگ بنای همکاری های فرهنگی آینده میان دو شهر اصفهان و فلورانس نامید. تبادل هیات های فرهنگی همکاری های کارشناسی فرهنگی، تبادل توریسم و همکاری های اقتصادی از جمله مهم ترین محورهای قرارداد خواهر خواندگی اصفهان و فلورانس است. یکی از مهمترین ثمرات این قرارداد تا امروز مرمت کلیسای جلفای اصفهان از سوی کارشناسان ایتالیایی بوده است.

یاش –رومانی

تاریخ عقد خواهر خواندگی:۲۰ اردیبهشت ۱۳۷۸

بارسلون –اسپانیا

تاریخ عقد خواهر خواندگی: ۲۴ دی ۱۳۷۸. آشنائی با شهر "بارسلون": خواهر خوانده اسپانیایی اصفهان در شمال شرقی این کشور در نزدیکی فرانسه و در ساحل مدیترانه قرار گرفته و دارای ۱۳ کیلومتر ساحل زیبا است. این شهر که دومین شهر بزرگ اسپانیا پس از مادرید و بزرگترین بندر این کشور است با چهار میلیون و ششصد و شصت و هفت هزار نفر جمعیت (با احتساب جمعیت حومه) از جمله شهرهای بزرگ قاره اروپا محسوب می شود. قدمت شهر بارسلون که توسط اقوام کارتاژ پایه گذاری شد به قرن اول میلادی باز می گردد. بارسلون تا قرن هشتم میلادی تحت کنترل رومی ها و سپس ویزگوت ها بود و سپس توسط شارلمانی امپراتور فرانسه تصرف شد. اما بارسلون خیلی زود استقلال خود را بازیافت و دولت خود مختار این ناحیه که زیر نظر کنت بارسلون اداره می شد خیلی زود قلمرو خود را به کل ناحیه کاتالونیا گسترش داد. از آنجایی که بارسلون یکی از مراکز فعال تجاری بوده است آثار معماری در آن به وفور دیده می شود. از قرن چهاردهم به بعد معماری نوین در این شهر پایه گذاری شد. بعد از انقلاب صنعتی قرن ۱۹ و ۲۰ بارسلون به عنوان مهمترین مرکز اقتصادی اسپانیا مطرح و از دهه ۵۰ معماری مدرن به بافت شهرسازی آن اضافه شد و بناهای موجود ترکیبی از معماری سنتی و نوین است. بارسلون همچنین سکونت گاه آنتونی گاودی معمار بزرگ اسپانیایی بوده است و بسیاری از شاهکارهای معماری گاودی را می توان در این شهر دید. بارسلون شهری میزبان سه محوطه میراث جهانی:

شهر بارسلون از نظر فرهنگی یکی از غنی ترین شهرهای اسپانیا است به طوریکه به تنهایی ۳ محوطه میراث جهانی این کشور را در خود جای داده است: ۷ بنا از آثار معمار مشهور آنتونیو گاودی، بیمارستان دو سنت پو که به خاطر معماری منحصر به فردش در فهرست میراث جهانی یونسکو ثبت شده است و صخره نگاره های ماقبل تاریخ حاشیه مدیترانه. مشهورترین موزه شهر بارسلون موزه پیکاسو است که نزدیک به ۳۵۰۰ اثر این نقاش بزرگ قرن بیستم را در خود جای داده است. این آثار که بیشتر به دوران اولیه کاری پیکاسو تعلق دارند از نبوغ سال های جوانی پیکاسو خبر می دهند. بازدید از موزه پیکاسو و دیگر موزه های شهر بارسلون در اولین یکشنبه هر ماه رایگان است. موزه خوان میرو و موزه دریایی بارسلون از دیگر موزه های مشهور این شهر هستند. بارسلون یکی از قدیمی ترین دانشگاه های اروپا را در خود جای داده است که قدمت آن به سال ۱۴۵۰ میلادی باز می گردد. بارسلون از زمان بازیهای المپیک ۱۹۹۲ از نظر فرهنگی، اقتصادی و تکنولوژی، تغییرات چشمگیری داشته و پارک ها، موزه ها، دانشگاه ها و مراکز مختلف تجاری در آن بنا شده است. فرودگاه بین المللی بارسلون از اعتبار خاص جهانی برخوردار است. همچنین این شهر مجهز به قطار سریع السیر و شبکه گسترده قطار زیرزمینی است. قرارداد خواهر خواندگی اصفهان و بارسلون در تاریخ ۲۴ دی ۱۳۷۸ میان ژوان کلوس ای مانتو شهردار و محمد علی جوادی شهردار اصفهان امضاء شد. براساس این قرارداد دو شهر اصفهان و بارسلون در زمینه های مختلف فرهنگی، ورزشی و تجاری

با یکدیگر همکاری می کنند.

ایروان –ارمنستان

تاریخ عقد خواهر خواندگی: ۸ اردیبهشت ۱۳۷۹

کویت – کویت

تاریخ عقد خواهر خواندگی: ۳۰ خرداد ۱۳۷۹. آشنایی با شهر کویتKuwait: کشور کویت دارای مساحتی حدود ۸۲۰/۱۷ کیلومتر مربع و جمعیت ۰۰۰/۲۷۴/۲ نفر می باشد که از این تعداد تنها ۲۰۰/۷۹۸ نفر ملیت کویتی دارند و بقیه از کشورهای خارجی و با روادید کار در این کشور فعالیت دارند. آب و هوای کشور عمدتاً گرم و خشک بوده، حداکثر دما در تابستان بین ۳۵ تا ۵۰ درجه و حداقل آن در زمستان ۱۰ درجه سانتیگراد است. صادرات کشور حدود ۵/۱۰ میلیارد دلار در سال و واردات آن بالغ بر ۲/۶ میلیارد دلار است که شامل مواد خوراکی، ساختمانی، وسایط نقلیه و لباس و عمده صادرات کشور به فرانسه، ایتالیا، ژاپن، کانادا و انگلستان است. در حال حاضر کویت هیچگونه بدهی ندارد. کشور کویت در ۱۹ ژوئن سال ۱۹۶۱ میلادی به استقلال دست یافت و دو سال بعد به عضویت سازمان ملل درآمد و قبل از آن مستعمره انگلستان محسوب می شد. شهر کویت دارای آثار تاریخی زیادی نیست. از میان دیدنی های این شهر می توان به میدان صفات اشاره کرد که با مساحت ۰۰۰/۱۲ مترمربع و ۵۰۰/۳ مترمربع فضای سبز، ۱۲۲ سال پیش افتتاح شده است.

هاوانا –کوبا

تاریخ عقد خواهر خواندگی: ۱۸ اسفند ۱۳۷۹. آشنایی با کوبا ۱ :Cuba - جغرافیای طبیعی: موقعیت جغرافیایی نیمکره غربی، نیمکره شمالی (جزء ممالک دریای کارائیب است) مساحت ۵۲۴/۱۱۴ کیلومترمربع (در حدود ۰۰۰/۴۵ مایل مربع) حدود کوبا، جزیره ای است در مغرب دریای کارائیب که با فاصله کمی در شمال آن، شبه جزیره فلوریدا (ایالات متحده آمریکا) واقع شده است. در مغرب کوبا خلیج مکزیکو و در جنوب آن به فاصله

نسبتاً زیادی ممالک آمریکای مرکزی قرار دارند و در مشرق آن نیز با فاصله کمی، جزیره هسپانیولا (جمهوری هائی تی) واقع شده است و در جنوب شرقی آن نیز جمهوری «جامایکا» قرار دارد. کوههای مهم - سکوتورکوینو «Secuturcoyno» سیراماسترا «Sierr Maestra». قله های مهم سکوتورکوینو (با ۲۶۰۰ متر ارتفاع) تورکینا «Turquina» ۲۰۳۰ متر ارتفاع، گراندپیدار «Grandpiedra» با ۱۰۵۰ متر ارتفاع. مهمترین رودها سان پدرو و مایوری در نواحی شرقی، ریوساگوآلا «Rios guala» در نواحی شمالی، ریوهانابانا «Riohanabana» در نواحی جنوبی (همه رودهای کوبا به دریای کارائیب می ریزند) طول و عرض جغرافیایی کوبا، میان ۲۰ و ۲۴ درجه عرض شمالی و ۲۴ درجه و ۹۴ درجه طول غربی واقع شده است. آب و هوا جمهوری کوبا دارای آب و هوایی گرم و در عین حال مرطوب است و به همین سبب است که در کوبا هم جنگلهای فراوان مناطق حاره وجود دارد و هم دارای محصولات مخصوص نواحی گرمسیری است. سایر خصوصیات جغرافیایی حد فاصل میان کوبا و هائی تی (جزیره هیسپانیولا) تنگه ای است که ویندوارد «Windward» نام دارد و حد فاصل میان کوبا و شبه جزیره فلوریدا (ایالات متحده آمریکا) نیز تنگه «فلوریدا» نامیده می شود. در شمال کوبا، تعداد بسیاری جزایر بزرگ و کوچک وجود دارد که جزایر کوچک، مجمع الجزایر «سابانا» را تشکیل داده اند ولی جزایر بزرگتر عبارتند از (فراگوسو، سانتاماریا، کوکو «Coco» رومانو «Romano» گویابا، سابینال) در جنوب شرقی و جنوب غربی کوبا نیز تعدادی جزایر وجود دارد که جزایر جنوب شرقی تشکیل مجمع الجزایر (باغهای ملکه) یا ژاردین دولارینا «Jardindelareina»را داده اند. مهمترین این جزایر عبارتند از (آنکه

لتیا، لوگوآس «Leguas» سینکوبالاس و مهمترین جزایر متعلق به کوبا که خود یکی از ایالات این کشور را تشکیل داده است، ایسلادوپینوس «Isladepinos» یا «لاهابانا» نام دارد. در کوبا، شبه جزایر و خلیج های فراوان نیز وجود دارد، مهمترین خلیج های کوبا عبارتند از نیپ «Nipe» (در شمال شرقی) نوویتا «Nuevita» گلوریا، ژیگوی «Jiguay» پروس «Peros» بوئنوس دیستا، سانتاکلارا، کاردناس «Cardenas» ماتانزاس (در شمال) گواناها کابی بس «Guanahacabibes» در مغرب، انسناداکورنتیس «Ensenadacorentes» کورتس «Cortes» (در جنوب غربی) باتابانو، بروآ «Broa»کازونس «Cazones» کوچینوس «Cochinos» سین فوئه گوس «Sinfuegos»آناماریا (در جنوب) گواکانایابو «Guacanayabo» گوانتانامو «Guantanamo» در جنوب شرقی و اما مهمترین شبه جزایر کوبا عبارتند از: اوری ین ته «Oriente» در مشرق که خود ایالتی است) پیناردل ریو «Pinardelrio»در مغرب(که خود ایالتی محسوب می شود) زاپاتا (در جنوب غربی). کوبا را مروارید آنتیل می گویند و بزرگترین جزیره دریای آنتیل محسوب می شود. به سبب رطوبت و گرمای زیاد، در کوبا جنگلهای انبوهی به وجود آمده است. دماغه کروز «Cruz» در مغرب شبه جزیره «اوری ین ته» دماغه مایسی «maisi» در مشرق آن شبه جزیره، دماغه «پونتاگوردا» در مغرب شبه جزیره «زاپاتا» و دماغه های «کورین ته» و «سانتاکروز» در مغرب شبه جزیره «پیناردل ریو» از مهمترین دماغه های این کشور محسوب می شوند. ۲ - جغرافیای سیاسی: پایتخت هاوانا (که نام اصلی آن لاهابانا) و در شمال غربی کوبا در ساحل خلیج مکزیکو واقع شده است و در حدود ۲/۲ میلیون نفر جمعیت دارد. جمعیت ۰۰۰/۲۵۰/۱۱ نفر (بر اساس برآورد سال ۱۹۶۹ میلادی که توسط سازمان ملل متحد به عمل آمده است) جمعیت نسبی ۷/۹۸ نفر

در هر کیلومتر مربع (جمعیت در نواحی غربی، شمال غربی و جنوب غربی بیشتر است) نوع حکومت جمهوری سوسیالیستی (رئیس جمهوری را هر ۴ سال یکبار آراء مستقیم مردم انتخاب می کند) قوه مقننه مجلس نمایندگان ملی نژاد سفید پوست، سیاه پوست (اقلیت دورگه، سرخپوست) زبان اسپانیائی دین و مذهب مسیحی (پیرو مذهب کاتولیک) خط لاتین پرچم دارای سه قسمت آبی و دو قسمت سفید رنگ که به طور افقی یک در میان قرار گرفته اند. در سمت چپ پرچم مثلث قرمز رنگی است که یک ستاره سفید پنج پر درون آنست. شهرهای مهم کاماگوی «camaguey» هولگوئین «Holguin» سان لوئیس، سارياو، سیگودوآویلا «Ciegodeavila» سانتاکلارا، کابالگوآن«Cabalguan» کولون، گوئی نس«Guines» بژوکال «Bejucal» پینار‌دل ریو «Pinardelrio» جووولانوس «Jovollanos» سان ژوزه، پلاکه تاس، مورون، ویکتوریادولاس توناس، پدروبتانکورت بنادر مهم نیگوئه رو «Niguero» مانزائیلو، ترینیداد، سی ین توئه گوس «Cientuegos» باتابانو، سانترال نیاگارا، باآوتا «Bauta» ماریانا، گواناباکوآ «Guanabacoa» ماتانزاس، کاردناس، کائی بارین «caibarien» گیبارا، باراکوآ، سانتیاگودوکوبا. ایالات مهم جمهوری سوسیالیستی کوبا مرکب از ۷ ایالت است که عبارتند از: ۱ - اوری ین ته (در مشرق کوبا) که پایتخت آن «سانتیاگودوکوبا» است. ۲ - کاماگوی (در مغرب اوری ین ته) که پایتخت آن «کاماگوی» است. ۳ - لاس ویلاس (در مرکز کوبا) که پایتخت آن «سانتاکلارا» است. ۴ - ماتانزاس (در شمال لاس ویلاس) که پایتخت آن «ماتانزاس» است. ۵ - لاهابانا (در مغرب ماتانزاس) که پایتخت آن «هاوانا»است. ۶ - پینار‌دل ریو (در مغرب کوبا) که پایتخت آن «پینار‌دل ریو» است. ۷ - جزیره پینوس (در جنوب پینار‌دل ریو) که پایتخت آن «سانتاباربارا » است. عضویت سازمان ملل متحد روز

۲۴ اکتبر ۱۹۴۵ میلادی عضویت یافت. نامهای دیگر دژ آمریکایی کمونیسم مروارید آنتیل، کشور سیگار برگ، جوانا گوشواره کارائیب. نام لاتین «Cuba». ۳ - جغرافیای اقتصادی: مهمترین محصولات کشاورزی نیشکر، توتون، چوب، آناناس، قهوه، چغندرقند، موز، مرکبات، نارگیل. مهمترین منابع معدنی آهن، مس، نیکل، کرومیت، منگنز. مهمترین صنایع استخراجی، سیگارسازی، شکر و قندسازی، شراب سازی، منسوجات، مواد شیمیایی، لوازم الکتریکی. دامپروری به سبب وجود مراتع طبیعی زیاد، پرورش انواع جانوران دامی در کوبا رواج کامل دارد. در نواحی شرقی گوسفند و بز، در نواحی مرکزی خوک و در نواحی غربی گاو و گوسفند پرورش داده می شود و ماهیگیری نیز همه جا رواج دارد. واحد پول پزو (برابر با تقریبا ۷۲ ریال به پول ایرانی). واردات مهم مواد غذائی، دارو، وسایط نقلیه، اسلحه، ماشینهای مختلفه صنعتی. صادرات مهم چوب، شکر، سیگار، میوه های جنگلی، سنگهای فلزات. راههای ارتباطی کوبا تا قبل از انقلاب، از هر حیث عقب مانده بود و به این جهت دارای راههای ارتباطی نیز نبود. بعد از روی کار آمدن رژیم جدید، با استفاده از کار مجانی دهها هزار کارگر و کارمند و دانشجو و ارتشی، راههای بسیاری ساخته شد به طوری که سراسر کوبا با راه آهن بهم متصل است و به نسبت وسعت در شمار ممالک پر راه آهن جهان محسوب می شود. و علاوه بر راه آهن، همه شهرهای مهم و بنادر مهم کوبا نیز به وسیله راههای شوسه به هم متصل است. کوبا راه آبی داخلی ندارد ولی دریای کارائیب و خلیج مکزیکو و اقیانوس اطلس، عامل عمده ارتباط کوبا با سایر ممالک جهان محسوب می شود.

فرودگـاه «هاوانـا» جزء فرودگاه های درجه اول بین المللی است. اماکن دیـدنی مزارع توتون، کارخانه های شـکرسازی محلی، جزیره پینوس» سواحـل خلیـج هـای جنوب غربی، شـهر تـاریخی «هاوانـا» بـا کلیساهـا و موزه ها و گـذرگاه های قـدیمی آن و قصرهای زیبای شهر کاماگوی. کوبا یکی از زیباترین و دیدنی ترین مناطق دریای کارائیب محسوب می شود.

سن پترزبورگ – روسیه

تاریخ عقد خواهر خواندگی: ۲۰ آبان ۱۳۸۳. آشـنایی با شهرسن پترزبورگ: سن پترزبورگ در سال ۱۷۰۳ میلادی در شمال غربی فدراسـیون روسـیه در محل ورود رودخانه نوا به خلیج فنلاند توسط پتر کبیر بنا شد. مساحت شهر ۶۰۷ کیلومتر مربع و با احتسـاب حومه اطراف ۱۴۳۹ کیلومـتر مربع است. سن پـترزبورگ از ۴۲ جزیره تشـکیل شده که توسط ۵۶۰ پـل به هم ارتباط دارنـد. تعدادی از این پل ها در شب برای کشتیرانی بر روی رودخانه نوا باز می شوند. از نظر آب و هوائی سردسـیر و مناسـب ترین زمان از نظر دما در آن خرداد و تیرماه است. این شـهر در اوایل انقلاب بلشویکی پتروگراد (شـهر پتر) بعـد از مرگ لنین، لنینگراد و در سال ۱۹۹۱ جمعیتی بالغ بر پنج میلیون نفر از سطح بالای بهداشتی برخوردار است. اسکلت ساختمانی شهر سنگ و دارای مناطق دیدنی بسـیار زیادی از جمله قلعه پتروپاول است که در ادوار مختلف کاربری متفاوتی داشـته به عنوان مثال این قلعه در دوره ای زندان نامدارانی چون ماکسیم گورکی و داستایوفسکی بوده است. مقبره پوشکین شاعر معروف روسیه نیز در این شـهر قرار دارد. دیـدنی هـای دیگرسن پترزبورگ کلیساهـای بزرگ، کـاخ هـای تزار و موزه های باشـکوه، از جمله موزه بزرگ آرمیتاژ است که

در جوار رودخانه نوا به زیبایی و عظمت شهر می افزاید. سن پترزبورگ همچنین بزرگترین مرکز تاریخی خاورشناسی روسیه به شمار می رود. تدریس زبان های شرقی در روسیه از سال ۱۸۰۴ آغاز شد و شعبه مربوط به تدریس زبان های عربی و فارسی در دانشگاه سن پترزبورگ اولین بار در در سال ۱۸۱۸ افتتاح شد. با تاسیس دانشکده خاورشناسی در سال ۱۸۵۵ کلاس های جدید تحت عنوان پشتو، ادبیات فارسی، زبان اوستا و فارسی باستان گشایش یافتند. بخش ادبیات ایران در سال۱۹۱۶ تاسیس گردید. طی ۴۰ سال (از سال ۱۸۷۶ تا سال ۱۹۱۶) آکادمیسین زالیمان، ایران شناس معروف زبان پهلوی، اوستا و «مبانی زبان های ایرانی» را در این دانشکده تدریس می کرد. سن پیترزبورگ چهارمین خواهر خوانده اصفهان: قرارداد خواهر خواندگی اصفهان و سن پترزبورگ روز ۱۲ اردیبهشت ۱۳۷۸ در اصفهان امضاء شد و به این ترتیب سن پترزبورگ پس از شیان چین، کوالالامپور مالزی و فلورانس ایتالیا به چهارمین خواهر خوانده اصفهان تبدیل شد. قرارداد اولیه خواهر خواندگی را کریشانوف، معاون اول استانداری سن پترزبورگ و محمدعلی جوادی شهردار وقت اصفهان به نمایندگی از طرف دو شهر در اردیبهشت ۱۳۷۸ امضاء کردند. پس از آن در آبان ماه ۱۳۸۳ قرارداد تفصیلی خواهر خواندگی در هشت ماده به امضای دو طرف رسید. این قرارداد را والنتینا ماتویی نکو استاندار سن پترزبورگ روسیه و دکتر سید مرتضی سقائیان نژاد شهردار اصفهان امضاء کردند. بنابر این قرارداد شهرداری اصفهان و دولت سن پترزبورگ فدراسیون روسیه در جهت استفاده بهینه از پتانسیل اقتصادی، علمی، فنی، فرهنگی برای توسعه روابط دوستانه بین مردم دو کشور ایران و

روسیه به توافق رسیدند در هشت ماده قرارداد خواهر خواندگی به همکاری از طریق قرارداد حاضر براساس اصول اعتماد متقابل، توسعه همکاری های اقتصادی و تجاری و اجرای طرح های مختلف صنعتی مورد علاقه طرفین، همکاری بین اتاقهای بازرگانی و مؤسسات و شرکت های دو طرف قرارداد، توسعه همکاری بین آژانس های جهانگردی و نمایشگاه های تجاری اصفهان و سن پترزبورگ و سازمانها، انجمن ها، تیم های مختلف ورزشی و مؤسسات علمی و فنی اشاره شده است. والنتینا ماتوینکو استاندار سن پترزبورگ پیش از مراسم عقد قرارداد خواهر خواندگی در تالار شورای شهر اصفهان گفت: شهر سن پترزبورگ و اصفهان به لحاظ فرهنگی و تاریخی تشابهات فراوانی دارند. وی افزود: به دلیل همکاری های موفقی که پیش از این شهرهای اصفهان و سن پترزبورگ با یکدیگر داشتند تصمیم به عقد قرارداد خواهر خواندگی گرفته شد. به گفته ماتوینکو، سن پترزبورگ نه تنها شهری صنعتی و فرهنگی بلکه شهری سیاسی است. وی اظهار داشت: شهر سن پترزبورگ دارای پتانسیل های برجسته و امکانات وسیع اقتصادی است و شرکت های خارجی زیادی را جهت سرمایه گذاری به خود جلب نموده است. وی با اشاره به مشکلات این شهر در خصوص احداث مترو گفت: با توجه به اینکه این شهر تجارب طولانی در خصوص احداث مترو دارد پیشنهاداتی را برای عبور مترو اصفهان از بافت تاریخی به شهردار اصفهان ارائه می دهد. دکتر مرتضی سقائیان نژاد شهردار اصفهان در این مراسم با اشاره به تشابهات فراوان این دو شهر در خصوص مسائل فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی گفت: امضای این قرارداد سر فصل جدیدی برای همکاری های متقابل است وی

تصریح کرد: با توجه به اینکه کشور روسیه و ایران دارای منافع مشترک فراوانی هستند، توسعه روابط دوستانه به نفع دو کشور است.

متروی اصفهان در آینده

اهداف

اصفهان با وجود افزایش جمعیت برآن شد که برای پیشبینی جابجائی مردم به سرعت به مناطق مختلف شهر پروژه متروی اصفهان تصویب شد و در حال اجرا می باشد.

شهرستانهای استان اصفهان

شهر تاریخی کاشان

تاریخچه

نام شهر کاشان در مآخذ اسلامی، "قاشان" یا "قاسان" ضبط شده و از شهرهای بسیار قدیمی ایران است. به استناد تحقیقات باستان شناسان در تپه های سیلک واقع در ۴ کیلومتری غرب کاشان، این ناحیه یکی از نخستین مراکز تمدن و محل سکونت بشر ماقبل تاریخ شناخته شده است. کاشان در زمان ساسانیان منطقه ای آباد بوده است. این شهر در دوره اسلامی نیز یکی از شهرهای مهم و معروف عراق و عجم بود. به استناد جغرافی دانان اسلامی، نام قدیم کاشان "چهل حصاران" نیز بوده است. در سال ۴۴۲ ه. ق طغرل اول سلجوقی برشهرهای بزرگ جبال عجم استیلا یافت. در سال ۵۳۲ ه. ق ملك سلجوق بن محمد بن ملکشاه با سپاهیان خود به کاشان حمله برد و خرابی های زیادی به بار آورد. در سال ۵۹۴ ه. ق یکی دیگر از سرداران سلطان تکش خوارزمشاه به نام میاجق که حاکم ری بود اینتاج را کشت و برای دست اندازی به فرمانروایی او به کاشان حمله برد وشهر را محاصره کرد، بعد از مدتی که نتیجه ای حاصل نشد با مردم کاشان صلح کرد ولی سپاهیانش به روستاهای اطراف کاشان خسارت زیاد وارد کردند.

بعد از درگذشت تکش، به فرمان سلطان محمد خوارزمشاه (۵۹۶ — ۶۱۸ ه. ق) فرزندش رکن الدین به حکومت ری، قم، و کاشان منصوب گردید. درسال ۶۲۱ ه. ق در هنگام تاخت و تاز سپاهیان هلاکوخان در حدود کاشان،

خواجه نصیرالدین طوسی که از ملتزمین رکاب خان مغول بود، به احترام وجود بابا افضل الدین مرقی کاشانی سپاهیان را از کشت و کشتار مردم کاشان بازداشت و در سال (۶۶۳-۶۸۰ ه. ق) خواجه بهاء الدین محمد به حکومت اصفهان و کاشان منصوب شد. در سال ۶۷۴ ه. ق هندوشاه نخجوانی حاکم کاشان بود و در سال ۷۵۷ و ۷۶۸ این شهر جزو قلمرو آل مظفر بوده است. کاشان به کرات بر اثر زلزله ویران شده است. ازجمله در سال ۱۱۹۲ ه. ق در دوره سلطنت کریم خان زند بر اثر زلزله خسارت بسیار دید. آخرین بار در سال ۱۲۶۰ ه. ق زلزله سختی کاشان را لرزاند و باعث ویرانی روستاها و قصبات اطراف آن شد. شهر کاشان معماری ویژه بومی جالب توجهی دارد و آثارو بناهای تاریخی ومذهبی فراوانی در آن به جا مانده است.

مراکز تاریخی و باستانی

خانه بروجردی ها

این خانه در ضلع غربی کوچه امیر احمد خیابان علوی شهر کاشان و در نزدیکی حمامی به همین نام، قرار دارد. ساختمان خانه بروجردی ها بر اساس اطلاعات کتیبه های آن، در سالهای ۱۲۹۲ تا ۱۳۱۰ هجری قمری ساخته شده است. عرصه این خانه در سال ۱۳۵۳ شمسی به تملك سازمان میراث فرهنگی درآمد، ولی اعیانی آن که در شرق و شمال شرقی خانه واقع شده، هنوز در مالکیت خصوصی باقی مانده است. این خانه را حاج سید جعفر نطنزی که از بروجرد مال التجاره وارد کاشان می کرد، برای فرار از پرداخت خمس و زکات ساخته است.

آرامگاه سهراب سپهری

سهراب سپهری شاعر، عارف مشرب و طبیعت گرای معاصر است که در سال ۱۳۰۷ ه. ش در کاشان متولد شد و در سال ۱۳۵۹ ه. ش دار فانی را وداع گفت؛ و در روستای مشهد اردهال کاشان به خاك سپرده شد. سپهری شاعری است دارای شیوه ای خاص، و این خود امتیازی در خور توجه است. در شعر سپهری نوعی رمانتیسم زلال وشفاف انعکاس دارد. دل آزردگی او از محیط را نیز می توان در اشعارش دید.

آرامگاه بابا افضل کاشانی

آرامگاه افضل الدین محمد بن حسن کاشانی، فیلسوف و شاعر معروف متوفای ۷۰۷ ه. ق در قریه مرق، در ۳۰ کیلومتری جنوب غربی کاشان واقع شده است. آرامگاه بابا افضل به شماره ۳۷۳ ، در فهرست آثار تاریخی ایران به ثبت رسیده است.

آرامگاه محتشم کاشانی

کمال الدین سید علی بن خواجه میر احمد کاشانی، ملقب به شمس الشعرای کاشانی و متخلص به محتشم، از شاعران اوایل عهد صفوی است. وفات وی در سال ۹۹۶ ه. ق روی داده است. وی بیشتر به سرودن مدایح، مراثی اهل بیت می پرداخت و ترکیب بند معروف شهدای کربلا از اوست. آرامگاه وی در یکی از محلات مرکزی شهر کاشان موسوم به کوی محتشم واقع شده است.

آرامگاه فیض کاشانی

آرامگاه ملا محمد حسن فیض کاشانی در سمت غربی شهر کاشان و حوالی دروازه فین، مجاور قبرستان بزرگ و عمومی شهر واقع شـده است. قبر فیض تـا اواخر قرن گذشـته برحسب وصـیت او فاقـد هرگونه بنـایی بود. بنای فعلی آرامگاه، از آثار فرهاد میرزا معتمد الدوله، فرزند عباس میرزا نایب السلطنه است. تاریخ وفات فیض کاشانی در سال ۱۰۹۱ ه. ق و در سن ۸۴ سالگی وی بوده است.

مدرسه آقا بزرگ کاشان

مـدرسه آقـا بزرگ کاشـان ماننـد دیگر بناهای اقلیم گرم و خشک ایران، چهار ایوانی است. صـرف نظر از ساختمانهای نوساز کاشان، گنبد عظیم و دومناره کاشی کاری شده مدرسه آقا بزرگ، درحال حاضر نیز از بلندترین بناهای تاریخی شهر است.

باغ و کاخ تاریخی فین

یکی از بناهای مجلل و با ارزش تاریخی اسـتان اصفهان، باغ فین کاشان است که در ۶ کیلومتری جنوب کاشان و در مجاورت روسـتای فین قرار دارد. بنای باقی مانـده کنونی باغ در دوران صـفوی بر روی بناهایی که از عهد آل بویه ساخته شده است که از لحـاظ باغ آرایی و آب رسانی اهمیت ویژه ای دارد. این باغ به علت قتل امیرکبیر در حمام کوچک آن که در سال ۱۲۶۸ ه. ق اتفـاق افتـاد، معروف شـده است. این بـاغ نمـونه ای از کـاخ هـای دوران صـفویه است که در دوره هـای زنـدیه و قاجـاریه، الحاقاتی بدان افزوده شده است.

بناهـای تاریخی این باغ عبارتنـد از: سـردر ورودی، برج و بارو، شتر گلوی صـفوی، وسط باغ شتر گلوی فتحعلی شاه، اتاق شاه نشـین جنوب شـرقی باغ، موزه غرب باغ، حمام های کوچک و بزرگ و کتابخانه شرق باغ. دراین باغ به ترتیب شاه صفی، شاه سلیمان، شاه طهماسب، شاه عباس، کریم خان زند و فتحعلی شاه بناهایی را مرمت یا اضافه نموده اند.

باغ فین در دوران صـفوی و قاجار از رونق زیادی برخوردار بود؛ ولی با آغاز انقلاب مشـروطیت وهمزمان با کاهش امنیت این منطقه، تمامی در و پیکر و اشیاء داخل آن به غارت رفت و روبه ویرانی نهاد.

تپه های سیلک

در سه کیلومتری جنوب غربی کاشان (تپه های سـیلک) در حـدود ۴۵۰۰ سـال قبل از میلاد اقوامی با تمـدن جالب توجهی می زیسـته انـد؛ که وسایل کار آنها را بیشتر سـنگ و اسـتخوان تشـکیل می داده است. ظاهراً در ۵۵۰۰ سـال پیش، این اقوام بر اثر ارتباط با مدنیت شوش، نگارش خط

را فراگرفته اند و لوحه های گلی فراوانی با قدیمی ترین نوع این خط، در سیلک به یادگار گذاشته اند.

تمدن اقوام تپه های سیلک در ۲۵۰۰ سال پیش، مغلوب تمدن آریایی گردید که آثار آنها در طبقات مختلف حفاری از قبیل ظروف لوله دار بلند با نقش اسب، خورشید، اسلحه آهنی، شمشیر و نیزه های بلند کشف شده است.

حمام عبدالرزاق خان

یکی از حمام های تاریخی کاشان حمام مشهور خان است. این حمام که در مجموعه بازار کاشان قرار دارد و صحن های وسیع و خزینه های متعدد گرم و سرد و استخر بزرگ دارد، با سنگ مرمر سفید و کاشی الوان تزئین شده است. بعضی از عناصر داخلی آن به مرور زمان و کم توجهی در حال تخریب است. این گرمابه با سردر کاشی کاری و جلوخان زیبای خود از اهمیت و ارزش تاریخی خاصی برخوردار است.

حمام مجموعه اردهال

یکی از قسمتهای مجموعه بناهای اردهال، واقع در ۴۲ کیلومتری غرب کاشان، حمام آن است که ساخت آن به دوران صفوی مربوط است. این حمام که به درب زیارت معروف است، علاوه بر سربینه و خزینه، از نظر تزئینات کاشی کاری ازاره ها و همچنین نحوه آب رسانی جالب توجه است.

کاروان سرای سن سن کاشان

این کاروان سرا در قریه سن سن در ۴۰ کیلومتری جاده کاروانروی قم کاشان بین دو روستای آب شیرین و مشکلان واقع شده است. دالان و ورودی که مشتمل بر سه دهانه تاق و چشمه است، از طرفین به اصطبل ها راه دارد. فضای داخلی در هر چهار طرف، اتاقهایی دارد که تعداد آنها در هر جبهه ۶ اتاق است.

کاروان سرای مرنجاب

یکی از کاروان سراهای معتبر دوران صفوی (شاه عباسی)، کاروان سرای مرنجاب در ۷۰ کیلومتری شرق کاشان است که به منظور استفاده کاروان های راه سیاه کوه و جاده کویر نمک شاه عباسی احداث گردیده است. این کاروان سرا در میان کویر با گچ و آجر و در کمال استحکام ساخته شده و دارای اتاق ها و اصطبل های متعدد و ۶ برج است.

جاذبه های طبیعی

آب سرخ فریز هند

چشمه فریز هند به فاصله ۷۸ کیلومتری جنوب کاشان قراردارد. اطراف چشمه را رسوبات حاصله از جریان آب فراگرفته است. آب این چشمه از دسته آب های بی کربناته مخلوط همراه باگاز است و درمان بیماری های دستگاه گوارش، کبد و مجاری

صفراوی، معـده و روده ای بیماریهای تغذیه مؤثر است. به سـبب وجود املاح آهن در ترکیبات آن، در ازدیاد تعداد گلبولهای قرمز و مقدار هموگلوبین خون ودر نتیجه، در درمان انواع کم خونی مؤثر است.

غار نیاسر کاشان

این غار از عجایب و نوادر آثار باسـتانی است. در حدود ۱۸۰۰ تا ۲۰۰۰ سـال قبل در دل کوه کرکس و برفراز تپه های آهکی مشـرف بر نیاسـر کاشان و احتمالاً با مقاصد آیینی و مذهبی به صورت تونل سـنگی پرپیچ و خم با ابزارهای ابتدایی کنده شده است. غـار نیاسـر کاشـان شامـل مجموعه زیرزمینی و پیچیـده ای است که از راهروهـای تنـگ و طولاـنی و اتاق ها و چاه های متعـددی تشـکیل شـده و دسترسـی بـه اعمـاق آنهـا بـدون بهره گیری از وسایـل پیشـرفته امروزی ممکن نیست. این غـار که به "سوراخ رئیس" یا "غار ویس" شـهرت دارد قرن ها نامکشوف مانـد و در هیچ یک از متون تاریخی و آثار تحقیقی قرون اخیر برغم ذکر سایر بناهای تاریخی منطقه نظیر آتشـکده نیاسـر (بنا شده توسط اردشـیر بابکان مؤسس سلسله ساسانیان) مورد اشاره قرار نگرفته است. از شگفتی های این غار انسان ساخت بودن آن است. کمبود هوا در هیچ نقطه ای از آن احساس نمی شود و حتی در عمیق ترین نقاط آن عمل تهویه به طور طبیعی انجام می گیرد. یکی او فرضیات درمورد

منشاء تاریخی این غار بیانگر این است که در ساخت آتشکده نیاسر از سنگ های تراشیده شده حاصل از کندن غار استفاده شده است. احتمالاً زمان حفر غار پیش از احداث آتشکده بوده است.

اماکن زیارتی و مذهبی

مسجد میرعماد

این مسجد قدیمی از بناهای مهم تاریخ کاشان است که در جنوب بازار مس فروشان و در مقابل میدان بازار واقع شده است و به همین جهت، به مسجد میدان نیز معروف است. بنای این اثر تاریخی در زمان سلطنت سلطان جهان شاه قراقویونلو (۸۴۱-۸۷۴ ه. ق) احداث شده است. بر طبق نوشته کتیبه سر در مسجد، بانی آن خواجه امیر عمادالدین شیروانی در سال ۸۶۸ ه. ق بوده است.

امام زاده حبیب بن موسی

این بقعه در کوی پشت مشهد اردهال کاشان واقع شده است و از زیارتگاه های معتبر و قدیمی است، که در زمان شاه عباس اول به علت انتساب این امامزاده به دودمان صفویه، مورد توجه بسیار قرار گرفته است. گفته می شود که نسب این امامزاده به یکی از اولاد حضرت امام محمد باقر علیه السلام و یا به یکی از اولاد حضرت امام موسی بن جعفر علیه السلام می رسد. این بقعه در نیمه دوم قرن هفتم هجری قمری ساخته شده و اتاق مقبره آن حاوی تابوت و قبر امامزاده است.

امامزاده شاهزاده عیسی و یحیی

این بنا در نزدیکی مسجد ابیانه واقع شده و براساس زیارت نامه آن، مدفن دو امام زاده شاهزاده عیسی و شاهزاده یحیی است. بنای این امامزاده که احتمالاً ـ متعلق به قرن ششم هجری قمری است، در اواخر دوران صفویه به وسیله بانویی خیرخواه تعمیر شده و سنگ نوشته ای نیز در این باره بر دیوار ایوان آن کار گذاشته شده است.

بقعه ابولؤلؤ (بابا شجاع الدین)

از بقاع مشهور دیگری که بسیار مورد توجه مردم قرار دارد، مقبره ابولؤلؤ معروف به بابا شجاع الدین، در شرق جاده فین است. این بقعه، صحن وسرا، رواق و گنبدی مخروطی دارد که با کاشی های فیروزه ای و الوان پوشیده شده است. به گفته برخی از مؤلفین اسلامی ابولؤلؤ فیروز، جوان صنعتگر از مردم فین کاشان بود که اعراب او را به بردگی به مدینه بردند و چون بر اثر تحمل شکنجه های فراوان به جان آمده بود، از راه کینه جویی، عمر خلیفه دوم مسلمین را به قتل رساند. تاریخ بنای اولیه گنبد و بارگاه او معلوم نیست؛ ولی بر کاشی های قبر تاریخ ۷۷۷ ه. ق دیده می شود که ضریح ساده چوبی آن را دربر گرفته است.

شهر تاریخی نیاسر

تاریخچه

کتاب تاریخ قم (تالیف سال ۳۷۸ هجری قمری) درباره وجه تسمیه نیاسر و بنیانگذار آبادی و آتشکده حاوی اطلاعات سودمندی می باشد که در اینجا به اختصار به آنها می پردازیم. «نیاسر، اردشیر بابک آن را بنا کرد و آنچنان بود که چون او از اصفهان باز گردید و ملک اصفهان و اشراف اهل بیت او و سرهنگان او را کشته بود و فرمود تا سرهای ایشان در جوالها نهاده و همراه وی می آوردند چون به چشمه نیاسر رسید آن چشمه را دید که آب از سر آن کوه می جوشید و به دامن آن فرو می ریخت پس چون بسیاری از آن آب پدید آمد و آن موضع را به غایت خوش یافت بفرمود تا بدان موضع نزول کردند و از آنکه کسی از پس او آید ایمن شد بعد از

آن سـر و تن بشست و مجلس شراب ساخت و بفرمود تا اسباب آن مهیا کردند و مشتهیات از انواع لهو و لعب و اصناف اسباب طرب و فرح به مجلس خود دعوت کرد و حاضـر گردانیـد وبدین چشـمه بنشـست و با اصـحاب شـراب خورد ومجلس او را به انواع ریاحین پر کردند افریدون گفت: که این ریاحین، ریاحین اصـحاب حرب نیست و مناسب حال ایشان نیست پس فرمود تا آن سـرها که از اصـفهان آورده بودند برابر او بنهادند و گفت به زبان عجم «هرایيند خرن آفرینان سـر» یعنی مجلس خود را به سرهای شـجاعان و دلیران و ابطال بیاراییـد و ساخته گردانید پس چند روز آنجا مقام کرد و بفرمود تا بر آن شهری بنا کردند با آتشـکده و آن شـهر را نیان سر نام نهادند به سبب قول اردشیر که گفت هرایيند خرن آفرینان سر پس تخفیف کردند و گفتند نیاسر». لایه سنگی – خاکی ماقبل تاریخ: در پی انجام عملیات باستان شناسی در غار نیاسر، باستانشناسان به یک لایه سنگی – خاکی برخورد نمودند که در پی مطالعات قدمت ماقبل تاریخ زندگی در این مکان مشخص شده است. تعدادی ادوات سنگی نیز از این مکان بدست آمده است که مطالعات در این مورد تکمیل نشده است.

چشمه اسکندریه و آبشار نیاسر

در مورد چشـمه نیاسـر تاریخ دقیقی در دست نیست ولی مطالبی از آن در کتاب تاریخ کاشان ذکر شده و تاریخ بوجود آمدن چشـمه را به دوران اسکندر بن فیلقوس نسبت داده است. شرح مطالب در این کتاب بدین صورت می باشد: «اما چشمه مزبوره نیاسر را چشمه اسکندریه می نامند. گویند اسکندر بن

فیلقوس به علم کشف الاسرار که از دانیال پیغمبر به او رسیده بود چون عبورش به آن قریه رسید دانست که در دل سنگ آبی بزرگ مستور و پنهان است. حجاران را طلبید و در یک شبانه روز این چشمه را احداث و احیا نمود». با توجه به مطالبی که در تاریخ کاشان ذکر شده و با استناد به کتاب تاریخ ایران باستان تالیف حسن پیرنیا مشخص می شود منظور از اسکندر بن فیلقوس همان اسکندر اول می باشد البته این احتمال نیز وجود دارد که تاریخ وجود چشمه و آبشار به قبل از دوران اسکندر اول بر می گردد و او فقط آن را گشاده و فراخ گردانیده است. فلذا چشمه جزو آثار متعلق به دوره تاریخی است.

مجموعه آبشار نیز در حال طی مراحل اداری جهت ثبت در آثار ملی می باشد.

چارتاقی

بنا بر اطلاعات استخراج شده از کتاب تاریخ قم، ذکر شده در تاریخچه شهر تاریخی نیاسر و همچنین نوع معماری بنا این اثر متعلق به اواخر اشکانی و اوایل ساسانی است.

قبرستان پای چارتاقی

اطلاعات تاریخی کاملی از این قبرستان در دست نیست اما با بررسی سنگ قبرهای موجود در این محل قدیمی ترین سنگ قبر، مربوط به سال ۱۰۲۱ هجری قمری است. بنابراین حداقل قدمتی که برای این محل می توان در نظر گرفت حدود ۴۰۰ سال می باشد البته قابل ذکر است چون این مزار در یک محوطه تاریخی و در کنار چارتاقی واقع شده است، احتمال می رود قدمتی بیش از این داشته باشد که تحقیق و بررسی گسترده در این زمینه را می طلبد. یکی از سنگهای این مزار جهت ثبت آثار ملی در حال طی مراحل اداری است.

مسجد امام حسن عسگری علیه السلام

مسجدی که هم اکنون در این محل دیده می شود بر روی مسجدی قدیمی که احتمالاً مربوط به دوره قاجار بوده ساخته شده است البته قبل از آن، این مسجد، معبدی تاریخی بوده که تخریب گشته است. از بنای مسجد قاجاری فقط یک عکس باقی مانده و اطلاعاتی از آن در دست نمی باشد. این مسجد در مجاورت چشمه مردانه قرار گرفته است.

چنار تالار

به گفته اهالی محل قدمت این چنار به چیزی در حدود ۱۱۰۰ سال می رسد. لازم به ذکر است به علت نبود امکانات کافی قدمت دقیق این اثر در تحقیقات آتی مشخص خواهد شد. چنار تالار در حال طی مراحل اداری جهت ثبت آثار ملی است.

مقسم تالار

بنا بر تحقیقات و گفته های مطلعین شهر نیاسر، ساخت این مقسم توسط خواجه افضل الدین محمد بن حسن بن حسین مرقی کاشانی معروف به بابا افضل صورت پذیرفته که بر این اساس تاریخ احداث این مقسم به اوایل قرن هفتم قمری مصادف با اواخر قرن ششم هجری شمسی صورت پذیرفته است.

باغ تالار و عمارت کوشک

البته بـا توجه به نوشـته هـای کتـاب تاریـخ کاشـان و بـا اسـتناد بر این مطلب که «آن موضع که باالفعـل باغ تالار است آن روز مضـرب خیام و محل قیام اردوی کیوان پوی بود»... «مع القصه آن چشـمه و آن تالار از بناهای مستحدثه اسکندر مزبور است». هسته اولیه باغ در زمان اسکندر اول بوجود آمده است.

بعـد ها این باغ در تملک مرحوم عبـدالرزاق خان کاشـی که به حکومت کاشان از دیوان اعلی مسـتقل گردید درآمد و سـپس مرحوم محمد حسـین خان ملک الشعرای کاشانی آن را مالک شد و بعد از فوت او عالی جاه میرزا ابوالقاسم خان که عموزاده ملک الشعرای بهار است آن باغ را آباد کرد. و بدین ترتیب با بخشیده شدن باغ توسط فتحعلی شاه به صبای کاشانی، باغ تالار به دست خانـدان صـبای کاشـانی می افتـد و از زمـان رضـا شـاه تا اوایل انقلاب اسـلامی آخرین مالکین خصوصـی باغ تالار و کوشک آن، خاندان ضـرابیها بوده اند. در سـنوات اخیر باغ تالار از ورثه خاندان ضرابی خریداری شد و به صورت یک مکان عمومی در آمد که زیر نظر شـهرداری نیاسـر اداره و سازماندهی می شود. در ضـمن کوشک واقع شده در آن با توجه به شیوه ساخت و نحوه پوشش دورها دارای قدمت قاجاری

است ولی بر روی ویرانه های بنای دیگری بنا شده است

عمارت کوشک باغ تالار به شماره ۵۸۹۳ و در تاریخ ۲۵ / ۳ / ۸۱ ثبت آثار ملی شده است.

غار رییس

این غار نیایشگاه مهر بوده و اولین تراشیدگی ها مربوط به زمان پارتها بوده است. زیرا بیشترین اشیا مانند سفالها و ظروف گلی داخل غار به زمان ساسانی و بعضی به زمان پارتها برمی گردد. همچنین برخی از سفالهای دوره اسلامی در محوطه های اطراف دهانه غار دیده می شود.

زیارت حاج کمال و مزار همجوار آن

بر روی قبر وی سنگ مرمری با این نوشته نصب شده است. «هو یا شفیع المذنبین لقد توفی الحضرت النجیب الرفیع الفریق الی بحار رحمه الله الملک المنیع ابن محمد علی بیکتاشی محمد شفیع فی العشرین شهر ذی الحجه الحرام سنه ۱۱۶۳» (به استناد کتاب فهرست نسخه های خطی کتابخانه شهید محمد حسین شریعتی قم). و بنا بر تاریخ ذکر شده ۲۶۱ سال از تاریخ آن می گذرد. این زیارت جهت ثبت آثار ملی در حال طی مراحل اداری است.

آسیاب آبی، حمام صفوی و زیارت پنج امامزاده

با توجه به شیوه معماری و نیز نوع قوس ها و پوشش ها قدمت بناهای آسیاب و حمام مربوط به اواخر صفویه و اوایل قاجار می باشد و در مورد زیارت نیز با توجه به تخریب چشمگیر امکان تعیین قدمت امکان پذیر نیست. حمام، زیارت و آسیاب در تاریخ ۱۰ / ۳ / ۸۲ و به شماره ۹۰۳۸ در فهرست ملی ثبت شده است. در ضمن سنگ قبر مرمرینی داخل زیارت قرار گرفته که با توجه به نوشته روی سنگ آن، مربوط به زنی به نام حمیده خانم و متعلق به تاریخ ۱۱۱۵ هجری قمری می باشد. ولیکن قدمت دقیق و اصلی بناهای مربوطه پس از تحقیق و بررسی های گسترده و نیز انجام عمل سونداژ به دست خواهد آمد. علاوه بر این در تاریخ قم بوصفی دیگر در مورد تعداد آسیاب ها در آن زمان و در مسیر آب چنین می نویسد:

«من جمله ده باب آسیاب معظم که یکی از آنها بواسطه وفور آب و عمق تنوره و خوبی آلات و ادوات که در اوایل ابداع و احداث داشت شبانه روزی یکهزار من

به وزن شاه گندم خرد می نمود». این مطلب نشان دهنده احتمالی پیشینه تاریخی آسیاب بوده و می تواند تأکیدی باشد برای بررسی های بیشتر درمورد این بنا. به طور کلی بدون شک این محدوده از حیث تاریخی دارای پیشینه دور و دراز می باشد که جای تحقیق و بررسی بیشتری دارد. ۵-در مورد سوابق پژوهشی اثر، شناسایی، بررسی، گمانه زنی وحفاری می توان به موارد زیر اشاره کرد:

چارتاقی

از این بنا نخستین بار توسط هوتوم شیندلر گزارشی مختصر منتشر شد و سپس آندره پ هاردی بررسی کوتاه مدتی پیرامون آن انجام داد که در مجموعه «آثار ایران» توسط آندره گدار منتشر شد. و سپس در تاریخ ۱۹ دی ماه سال ۱۳۱۷ تحت شماره ۳۱۶ در فهرست آثار باستانی ایران به ثبت رسید و سال ۳۳۴ هجری شمسی به وسیله اداره کل باستانشناسی وقت مورد بررسی و مرمت واقع شده و در سال ۱۳۸۲ نیز کتابی با عنوان بناهای نجومی و تقویمی ایران در مورد چارتاقی نیاسر به چاپ رسیده است.

کف سازی، ترمیم چاله وسط و تخریب محوطه در سال ۷۸ توسط شهرداری و سنگ فرش بام آن توسط میراث کاشان و قبل از سال ۷۸ انجام شده است. بازسازی طاق، سکوهای خارجی و اندود دور پایه ها نیز در سال ۱۳۳۶ به وسیله یک پیمانکار انجام شده است.

غار رییس

طی سالهای ۷۵ و۷۶ توسط شرکت ملی فولاد ایران عملیات شناسایی حفره های زیرزمینی مربوط به غار و نقشه برداری زیرزمینی و سطحی صورت گرفته است که حاصل آن یک مجلد و نقشه است. پس از آن به مدیریت آقای دکتر شاهرخ رزمجو مطالعاتی در مورد غار صورت گرفته است ولی تاکنون ارائه نگردیده است. ۶-نوع و توضیحات مالکیت اثر: در این محدوده تعدادی از بناها و آثار بلاصاحب است و یا مالکیت عمومی دارد و تعداد زیادی مالکیت خصوصی، دولتی یا وقفی دارد. ۷-مشخصات اثر — تپه: به مساحت ۱۲۵۹۲۳ متر مربع دارای اختلاف ارتفاعی به اندازه ۲۰۰ متر است. ۸-مشخصات اثر-بنا: به طور کلی مصالح مورد استفاده در این محدوده به

گونه ای است که در بیشتر موارد پی بنا از سنگ و باقی آن آجر می باشد. مصالح بکار رفته در بنای چارتاقی به عنوان نمونه عالی از معماری عصر ساسانی از نوع مصالح بوم آورد بوده و سنگ بکار رفته در آن از نوع تراورتن است و نظراتی مبنی بر استفاده از گل به عنوان ملات در بنا وجود دارد که باید مورد توجه و بررسی قرار گیرد. ۹–ویژگی اثر:

به لحاظ گستردگی مطالب، در این مجلد به صورت اختصار در چند مقوله ویژگی های این مجموعه مطرح می گردد. جایگاه آیینی محل: غار نیاسر با درهای ورودی آن که در باغ تالار در شمال نیاسر واقع شده احتمالاً معبدی بوده متعلق به پیروان آیین میترا. جشن های عید = آل – آدها در شهر نیاسر برگزار می شده است و این مدرکی است بر اینکه مردم ساکن این ناحیه در زمان های قدیم به آیین میترا و تشریفات قربانی کردن که در معبد برپا می شد معتقد بودند. لازم به ذکر است که مردم محلی در یکی از جشن ها طبق سنت قدیمی شان گاوی را تزیین کرده، در کنار چشمه قربانی می کنند و خون آن را که موجب برکت و باروری می دانند به آب می ریزند. بنابراین می توان این احتمال را داد که این مراسم به گونه ای با مراسمات ذبح گاو در آیین مهر شبیه است و یا اینکه می تواند ته رنگی از آیین میترا در آن مشاهده کرد.

همچنین با استناد به مطالب کتاب آیین مهر نوشته و پژوهش هاشم رضی که اشاره به زایش مهر در

کنار درختی و نیز انداختن تیر بر فراز تخته سنگی که باعث می شود تا آب از سنگ زاده شود و اشاره به رودی در کنار آن می توان گفت چشمه نیاسر، درخت چنار سالخورده، مسیر آب، آبشار نیاسر و غار دلایلی است برای این احتمال که سرزمین نیاسر متعلق به پیروان آیین میترا بوده است. همچنین امروزه مسجد امام حسن عسگری علیه السلام که به احتمال فراوان بر آوار معبدی تاریخی ساخته شده، محل ذبح گاو در عید قربان و کرسی نمودن (توقف) نخل در ۲۱ رمضان است. لازم به ذکر است در قسمت انتهایی باغ تالار استخری وجود دارد که در قدیم به آن چاله شیر می گفتند و به گفته اهالی محل (آقای حسن اکبرزاده) این محل کمی گودتر از قسمتهای دیگر بوده و محل نگهداری شیر در زمانهای بسیار دور بوده است. احتمال می رود که این شیرها با عنصر چهارم (شیر) از عناصر هفتگانه آیین میترا مرتبط باشد. جایگاه طبیعی: زندگی مردمان پیشین با طبیعت آمیخته و عجین شده بود به گونه ای که با الهام از طبیعت و استفاده بجا از عناصر چهارگانه نور، آب، خاك و باد نیازمندی های خود را تأمین می کردند. آنها برای انجام مراسمات آیینی نیازمند مکانی خاص بودند که بهترین محل برای این امر غارها بوده است. لذا با الهام از غارهای طبیعی کوچك، غارهای طولانی و دست کند پدید آورده و با ساختن بنای چارتاقی و استفاده از پدیده نور و سایه، تقویم نجومی بر پا می کردند. در بالاترین بخش نیاسر چشمه ای همیشه جوشان از آب گوارا، مسجدی که احتمالاً

نیایشگاهی باستانی بوده، گورستانی دیرین با سنگهای چند صد ساله زیبا تراش، درخت چنار سالخورده و همچنان سر بر آسمان کشیده قرار گرفته است. این محدوده بلندترین نقطه شهر است و ارتفاع این محل ۱۷۵۰ متر می باشد. وجود اختلاف ارتفاعی به میزان ۲۰۰ متر باعث ایجاد چشم اندازهای بی نظیر و بسیار زیبایی از نقاط مختلف شهر و پیرامون آن شده است. آب چشمه از میان کوهی بیرون می آید که چارتاقی بر آن بر پا شده است. مردمان نیاسر ماهی های نرم و نازک و ریز و درشت را برکت آب چشمه خود می دانند. آب به آرامی از کنار چنار کهنسال و از زیر نیایشگاه عبور کرده و از طریق جوی آبی که درختان بید سر به فلک کشیده کنار آن زیبایی بصری خاصی به آن داده است به سمت مقسم راهی شده و بعد از تقسیم شدن، بخشی از آب به سمت باغ تالار سرازیر می شود و پس از سیری کوتاه در باغ و گذراز بنای قدیمی کوشک از بالای کوه پایین می ریزد وآبشار زیبا و دلنواز نیاسر را تشکیل می دهد. این آب در اوایل فصل پاییز کمترین مقدار و در فصل زمستان بیشترین مقدار را داراست.

از بقایای خزه های قدیمی و آبراهه های موجود و همچنین گفته های اهالی محل (آقای محمد ذاکری)مشخص می شود مسیر آب در قدیم عوض شده است. به دلیل پدیده های انحلال سنگ آهک توسط جریانهای زیرزمینی و گذشت سالیان دراز بافت زیبا و چشم نوازی مانند استالاکتیت ها و استالاکمیت ها در بدنه سنگهای صخره ها بوجود آمده که می

توان از آنها برای جذب گردشگر استفاده کرد. سنگی که آبراهه آبشار در آن ایجاد شده و سنگهایی که کوه مزبور را تشکیل می دهند از نوع سنگهای آهکی و رسوبی می باشد. در این محدوده درختانی از قبیل بید شیرین، بید تلخ، نارون یا پشه، ارار، ون یا زبان گنجشک، توت بی دونه، توت شمرونی، انجیر، مو، گردو، بادام، سرو، عناب، زردآلو، آلوچه، کاج و چنارهای چند صد ساله رشد کرده اند و طبیعتی بسیار زیبا، دل انگیز و متفاوت در هر فصل بوجود آورده اند. از گیاهان دارویی این محل نیز می توان موارد زیر را نام برد: ۱. پر سیاوش

۲. علف شوره ۳. خیار بوته مار، لازم به ذکر است زلزله ای که در سال ۱۳۳۵ اتفاق افتاد باعث ریزش سنگهای بدنه کوه در قسمت زیر کوشک و بالای زیارت حاج کمال شد که هم اکنون نیز خطر احتمالی ریزش سنگهای درشت و ایجاد خسارات مالی و جانی بسیار زیاد است. جایگاه معماری محل: بنای چارتاقی نیاسر: از لحاظ معماری و جنبه فضایی در دسته بناهای برون گرا قرار می گیرد. طاق های سنگی در چهار ضلع به صورت دو گانه بر روی هم قرار گرفته اند. طاق بالایی به عنوان طاق دزد وظیفه مستهلك نمودن بار اصلی را داشته لذا به صورت رومی و با دور کم اجرا شده است و طاق زیرین که به طریقه ضربی بنا نهاده شده است به عنوان انتقال دهنده جزیی از نیروی وزن بالا بکار می رود و وظیفه دیگر آن نیز تعریف ورودی می باشد. بعد از اجرای طاق ها نوبت به اجرای پوشش

سنگی می رسد که در این موقعیت یکی از افتخارات معماری ایرانی در چهار گوشه آن خودنمایی می کند و آن هم چهار فیلپوش سنگی است که وظیفه انتقال نیروی گنبد سنگی بنا را بر عهده دارند و برای تبدیل فضای مربع به فضای مدور برای زدن گنبد می باشد. گنبد نیز به صورت ترکین و با تویزه های گچین ساخته شده است. زیبایی بنا در نحوه چیدمان سنگهای تراورتن، همرنگ بودن بنا با محیط اطراف و نیز متعادل بودن بنا می باشد. حد فاصل پلان فضای مربع و گنبد، قسمت مکعب شکلی است که در بر گیرنده ساقه گنبد می باشد و در چهار طرف دارای دریچه های بازی است که کاربری آن هنوز مشخص نمی باشد. قابل ذکر است در سال ۱۳۸۰ کاربرد این بنا و نیز دیگر چارتاقی های ایران به عنوان یک تقویم آفتابی یا شاخص اندازه گیری زمان با استفاده از تغییرات میل خورشید، توسط رضا مرادی غیاث آبادی شناسایی شد.

مسجد امام حسن عسگری علیه السلام

مسجد فعلی نوساز می باشد ولی با استناد به تنها عکس موجود مشخص می شود این مسجد بر روی ویرانه های یک مسجد قدیمی که احتمالاً ـ مربوط به دوره قاجاریه بوده است ساخته شده است. در جلوی این مسجد حوض آبی معروف به چشمه مردانه وجود دارد که میان آن چند سنگ سیاه کوچک قرار گرفته که به اعتقاد مردم اگر این سنگها از جای خود بیرون آیند از زیر آنها خون بیرون می جهد. مقسم تالار:

این اثر از سنگ یکپارچه که بین آنها سه شیار مساوی و به صورت موازی با هم برای تقسیم آب بوجود آورده

اند. نکته حایز اهمیت این است که قسمت وسط این برآمدگی ها گود می باشد و این گودی در راستای طول این مقسم ادامه دارد که دلایل کاربری آن هنوز مشخص نیست. کوشک تالار:

این کوشک در باغ تالار و بر روی تپه ای مشرف به کل اراضی مسکونی و باغات پایین دشت شهر نیاسر احداث شده است و دارای چشم انداز بسیار زیبایی به کل بافت مسکونی شهر و باغات و دشتهای پایین دست است. بنا بصورت برون گرا و شامل حوضخانه ای با سقف بلند در وسط و چهار اتاق در چهار گوشه بنا است. این بنا دو اشکوبه است که راه دسترسی به اشکوب بالایی از طریق پله های چرخان می باشد. در چهار ضلع تالار چهار ایوان احداث شده است که ایوان شرقی بزرگتر از همه و مشرف به شهر نیاسر می باشد. پوشش سقفها از نوع آسمانه و تیر پوش می باشد. البته طاق تاوه ای نیز در این بنا به چشم می خورد. آمودهای بکار رفته در بنا با کاربندی های زیبا نشان از درایت معماری ایرانی است.

زیارت حاج کمال:زیارت حاج کمال در دو بخش ایوان و گنبد خانه ساخته شده است. پوشش ایوان به صورت آسمانه و تیرپوش و گنبد خانه دارای گوشه سازی و چفد آمودی و پوشش گنبدی است. ضمناً برای جلوگیری از پرت پایه ها توسط رانش گنبد، از مهارهای چوبی به صورت عمود بر هم در قسمت آوارگاه (۵ / ۲۲ درجه) گنبد استفاده شده است. نعل درگاه، تخت و از تیر چوبی ساخته شده است و دو صفه شمالی و جنوبی به صورت

چفـد، پوشـش داده شـده انـد. در داخل گنبـد خانه سـنگ قبر مرمرین و ضـریح چوبی واقع شده است. از ویژگی های بارز اثر وجود سـرداب و همچنین تغییر جهت سـنگ قبر داخـل گنبـد خانه نسـبت به سایر قبور است که مسـتلزم تحقیق و تفحص بیشتر است. لازم به ذکر است که هیچ گونه دریچه و درب ورودی جهت دستیابی به سرداب مشاهده نمی شود. حمام صفوی: حمام دارای دو ورودی مجزا در ضـلع شـمالی می باشـد که یکی از آنها زنانه و دیگری مردانه می باشد. ورودی اصـلی به هشتی باز شـده و ورودی دیگر مسـتقیماً وارد گرم خانه می شود که هردو دالان ورودی موازی هم ساخته شده اند. ورودی که به هشتی می رسـد بالاتر از ورودی دیگر بوده و خود حمام در زیر زمین قرار گرفته است. پس از وارد شدن از ورودی اصـلی و گذر از چنـدین پله به هشتی کوچکی برمی خوریم که هشت ضـلعی بوده و طاق نماهای آن قاجاری می نمایـد. در ضـلع غربی هشتی دالان پیچیـده ای قرار گرفته که به سـمت سـربینه هدایت می شود. پوشـش دالان با طاق آهنگ و به صورت ضـربی می باشد. هشتی نیز دارای طاق تاوه ای با دور بسیار کم می باشد. بعد از هشتی وارد فضای سربینه می شویم که فضای نسبتاً روشنتری به دلیل نورگیر وسط طاق دارد. در کف سـربینه و در قسمت وسط آن حوض سنگی زیبایی به چشم می خورد، اطراف حوض را جوی آب باریکی پوشانده است. سربینه به صورت هشت ضلعی غیر منتظم ساخته شده و در چهار ضلع اصلی آن صفه ها

قرار می گیرند که ارتفاعی بالاتر از کف اصلی سربینه دارند. از این اختلاف ارتفاع برای ایجاد کفش کن های دور سربینه به زیبایی استفاده شده است. صفه ها با طاق و تویزه پوشیده شده و طاق اصلی سربینه روی لنگه های گچی باربر و نیز بر روی تویزه های صفه ها که در مجموع کاربندی زیبایی را تشکیل می دهند کار شده است. در ضمن شیوه پوشش به صورت پا تو پا اجرا شده است. بعد از سربینه با گذر از دالانی پیچ دار به گرمخانه می رسیم البته در بین این ورودی، ورودی دیگری به سمت اتاق نظافت باز می شود. گرمخانه کاملاً قرینه نیست و به صورت پد جفت کار شده است که از خصوصیات معماری قاجاری است. طاق آن به صورت طاق چشمه بوده که بیشتر آنها به صورت پا تو پا و بر روی تویزه های تیزه دار استوار است. در فضای میانی گرمخانه چهار ستون هشت ضلعی آجری قرار گرفته که تویزه های اصلی بر روی این چهار ستون اجرا شده است. در وسط طاق میانی گرمخانه، نورگیر بزرگتر و در طاق های اطراف آن نورگیرهای کوچکتر قرار گرفته اند. این نورگیرها به طور کلی کار تهویه و روشنایی را انجام می دهند. در قسمت وسط دیوار جنوبی گرمخانه دودکش واقع شده که قاعدتاً متصل به گربه رویی می باشد که از خزینه شروع شده و به آنجا می رسد. گربه روها معمولاً- کار گرم کردن کف گرمخانه و فضای حمام و نیز انتقال دود به بیرون را داشته اند. در کنار دیوار غربی گرمخانه حوضی وجود دارد که به

صورت هشت ضلعی غیر منتظم قرار گرفته است. در ضلع شمالی گرمخانه خزینه قرار گرفته که احتمالاً یک دیوار الحاقی در وسط خزینه ساخته شده است و فضای دیگری در پشت آن بوجود آمده است. آسیاب: ویژگی بارز آسیاب این است که تنها آسیاب باقیمانده در نیاسر می باشد که ویژگی های یک آسیاب کامل را حفظ کرده است و به راحتی می توان آن را احیا نمود. آنچه مشخص می باشد این است که آسیاب بزرگتر از وضع کنونی بوده ولیکن هم اکنون طرفین بنا از آن جدا شده است و چیزی که از آن باقیمانده در پلان مانند یک صلیب می نماید. سنگ آسیاب در غربی ترین قسمت آسیاب واقع شده و تنوره آن نیز در پای آبشار واقع می باشد. نحوه پوشش سقف ها نیز به صورت طاق و تویزه می باشد. زیارت پنج امامزاده: زیارت قدیمی در کنار دو بنای آسیاب و حمام قرار دارد. زیارت با توجه به قدمت و فرسودگی آن به شکل غیر اصولی بازسازی شده است و دخل و تصرفات زیادی در آن دیده می شود هم اکنون بخشی از زیارت یعنی گنبد، مناره که احتمالاً الحاقی بوده و کاشی های آن به صورت غیر اصولی بازسازی شده است و عنصری که احتمالاً مناره اصلی بنا بوده و آجری می باشد باقی مانده است. سنگ قبری در داخل گنبد خانه موجود می باشد که تاریخ حک شده بر روی آن ۱۱۱۵ بوده و مربوط به زنی به نام حمیده خانم می باشد. * محور فرهنگی – تاریخی نیاسر، ۱۰-نوع بهره برداری اثر: این محل خاستگاه مناسبی است

برای اینکه بتوان از آن به عنوان پژوهشکده فرهنگی – تاریخی استفاده کرد. با توجه به اینکه محل دارای قدمت فراوان بوده و ارزش فرهنگی و تاریخی منطقه نشان دهنده اهمیت محدوده می باشد هم اکنون از این محل تاریخی برای گردشگری استفاده می شود. ۱۱-اقدامات انجام شده در مورد حریم اثر (حریم پیشنهادی):در این محدوده فقط حریم چارتاقی و دیوار اطراف آن مشخص شده است. و در حال جهت طی مراحل اداری ثبت است. ۱۲-توضیح دخل و تصرفات انجام شده و مشهود در اثر: به جرأت می توان گفت این مجموعه ها از جمله مهمترین آثار طبیعی-تاریخی شهر نیاسر می باشد. با این همه تفاسیر لازم است در امر حفاظت و ارزش گذاری بر این اثر طبیعی-تاریخی کوشا باشیم ولیکن متأسفانه دنیای جدید و امروز ما با مصالح مدرن که هیچ گونه سنخیتی با بافت قدیم و مصالح قدیمی ندارد چهره بافت های قدیمی کشورمان را مخدوش کرده است، شهر تاریخی نیاسر نیز از این آسیب بزرگ مستثنی نیست. مسجدی که پایین آبشار در حال ساخت می باشد کاملاً منظره شهر را از این نقطه مخدوش کرده است و مسلماً هنگامی که از پای آبشار به سمت شهر نگاه می کنیم جز حجمه تنومندی از مصالح ناهمخوان با محیط اطراف چیز دیگری نمی بینیم که به نظر می رسید اساساً تناسبی با بافت قدیمی شهر نداشته و قرار گرفتن بنای امروزی با مصالح مدرن در میان بافت قدیمی شهر نمی تواند توجیهی مناسب داشته باشد و از دیدگاه آسیب شناسی وجود این بنا در این محل آسیب بزرگی به منظره آبشار و نیز مجموعه

بافت تاریخی شهر نیاسر خواهد بود. علاوه بر این متأسفانه این مسجد در محل مسجدی قدیمی و با تخریب بیش از ۸۰ درصد آن شروع به ساخت شده است. در مورد چارتاقی تخریب محوطه اطراف و نوشتن یادگاری بر روی بدنه اندود شده آن و به هم زدن سکوهای اطراف چارتاقی علاوه بر نصب تابلوهای زیاد و نیز تیرهای چراغ برق بدون برنامه ریزی و ساختن بنای جدید رصدخانه از آسیبهای منظری محسوب می شود. در ضمن معدن سنگ کنار چارتاقی نیز خطر بزرگی برای آن است. غار: به علت کاشتن درخت در سطح افق این غار، دیواره های داخلی فوق العاده مرطوب و سست می باشد. زیارت حاج کمال: پوشانده شدن تزیینات بر اثر گچ کاری غیر اصولی، حفاری های سارقین جهت نفوذ به قبر، ساختن انبار زباله و سرویس بهداشتی در فاصله نزدیک بنا. آسیاب: تقسیم بندی و جدا کردن فضاهای اصلی آسیاب از یکدیگر جزو دخل و تصرفات بوده و رطوبت شدید در بدنه و سقف بنا از آسیب های بزرگ این اثر محسوب می شود. حمام صفوی: وجود قسمت های الحاقی در سمت دیوار شمالی بنا، اندود غیر اصولی، طاق زنی های غیر اصولی و بدون برنامه، فرش کف حمام به وسیله موزاییک، پر کردن حوض سربینه از جمله دخل و تصرفات موجود در بنا می باشد. ۱۳-توضیح تعمیرات گذشته در اثر:تعمیرات صورت پذیرفته در آثار موجود در این محدوده عموماً به دخل و تصرفات انجامیده است. ۱۴-توضیحات ضروری و اختصاصی اثر: اهمیت این محدوده از لحاظ پیشینه تاریخی، فرهنگی، آیینی، معماری و... برای مردم محل تبیین نشده و حفاظت خاصی

از آن صورت نمی گیرد. بنابراین لازم است تا طی برنامه ریزی های موقت و همچنین دراز مدت در جهت ساماندهی محدوده مزبور قدم برداشته شود. ۱۵-شرح وضعیت موجود خطرپذیری و دلایل آسیب های وارده: احتمال ریزش قسمت هایی از بدنه ها و ورودی های غار و نیز بدنه صخره ها بر اثر زلزله و ایجاد خطرات جانی و مالی. وجود معدن سنگ در کنار چارتاقی و پیشروی آن به سمت چارتاقی خطری جدی برای این بناست. وجود رطوبت در بناهای حمام و آسیاب از وضعیت های خطر پذیری این محل بوده و باید جلوگیری شود. پله های احداث شده از پای آبشار تا نزدیک عمارت کوشک نیز در بعضی از نقاط نیاز به تعمیرات اساسی دارد و همچنین به این مورد نیز باید توجه شود که سطح پله ها از اصطکاک کافی برخوردار نیست و عابر را با خطر جدی مواجه می سازد.

شهر تاریخی ابیانه

تاریخچه

در ۴۰ شمال غربی شهرستان نطنز، در دامنه کوه کرکس، روستایی بسیار کهن واقع شده است به نام ابیانه. این روستا را به اعتبار آثار و بناهای تاریخی متنوعش باید در زمره دیدنی ترین و استثنایی ترین روستاهای ایران به شمار آورد. ابیانه نقطه ای خوش منظره و خوش آب و هوا و دارای موقعیت طبیعی مساعدی است. شمار خانه های ابیانه در سرشماری سال ۱۳۶۱ برابر با ۵۰۰ واحد برآورد شده؛ این خانه ها تماما بر روی دامنه پرشیبی در شمال رودخانه برزرود بنا شده است، به صورتی که پشت بام مسطح خانه های پایین دست، حیاط خانه های بالادست را به وجود آورده و هیچ دیواری هم آنها

را محصور نمی سازد. در نتیجه، ابیانه در وهله اول روستایی چند طبقه به نظر می آید که در بعضی موارد تا چهار طبقه آن را می توان مشاهده کرد. اتاقهای ابیانه دارای پنجره های چوبی ارس مانندااند و اغلب دارای ایوانها و طارمیهای چوبی پیش آمده، مشرف بر کوچه هایی باریک هستند که به صورت مناظر جالبی درآمده اند. نمای خارجی دیوارها در خانه های ابیانه با خاک سرخ رنگی که معدن آن در مجاورت روستا قرار دارد، پوشیده شده است. از آنجا که در دامنه های شیبدار ابیانه فضای کافی برای ساختن خانه های موردنیاز وجود ندارد در این روستا چنین رسم شده که هر خانواده، انبار غار مانندی در تپه های یک کیلومتری روستا، در کنار جاده و نرسیده به ابیانه ایجاد نماید. این غارها که در دل تپه ها حفر شده اند و از بیرون تنها درهای کوتاه و محقر آن نمودار است برای نگهداری دامها و نیز آذوقه زمستانی و اشیای غیرضروری مورد استفاده قرار می گیرد. مردم ابیانه به کشاورزی و باغداری و دامداری مشغول هستند که با روشهای سنتی اداره می شود. بیشتر زنان در امور اقتصادی با مردان همکاری دارند.

ابیانه دارای هفت رشته قنات است که برای آبیاری مزارع و باغات مورد استفاده قرار می گیرد. گندم، جو، سیب زمینی و انواع میوه به خصوص سیب، آلو، گلابی، زردآلو، بادام و گردو در ابیانه به دست می آید. در سالهای اخیر قالی بافی در ابیانه رواج پیدا کرده و نزدیک به ۳۰ کارگاه قالی بافی در آنجا دایر شده است. در گذشته؛ گیوه بافی از جمله مشاغل پر درآمد زنهای ابیانه بوده که امروزه تا حدی متروک شده

است. مردم ابیانه به سبب کوهستانی بودن منطقه و دور بودن محل آنها از مراکز پر جمعیت و راه های ارتباطی، قرنها در انزوا زیسته و در نتیجه بسیاری از آداب و رسوم قومی و سنتی و از جمله زبان و لهجه قدیم خود را حفظ کرده اند. زبان مردم ابیانه؛ فارسی با لهجه خاص ابیانه ای است که با لهجه های متداول در مناطق دیگر تفاوت اساسی دارد. لباس سنتی آنها، هنوز هم میان آنها رواج دارد و در حفظ آن تاکید و تعصب از خود نشان می دهند. مردان شلوار گشاد و درازی از پارچه سیاه و زنها از پیراهن بلندی از پارچه های گلدار و رنگارنگ استفاده می نمایند. علاوه بر این، زنهای ابیانه معمولا چارقدهای سفید رنگی بر سر دارند. قدیمی ترین اثر تاریخی ابیانه؛ آتشکده ای است که مانند دیگر بناهای ده در سراشیبی قرار گرفته است. آتشکده ابیانه را نمونه ای از معابد زرتشتی دانسته اند که در جوامع کوهستانی ساخته می شد. مهم ترین بنا و اثر تاریخی این روستا یک باب مسجد جامع و قدیمی ترین اثر تاریخی این مسجد نیز منبر چوبی منبت کاری آن است که در سال ۴۶۶ ه. ق. ساخته شده است. مسجد قدیمی دیگر ابیانه مسجد برزله است که دارای فضای دلبازی است و روی لنگه در شرقی آن؛ سال ۷۰۱ ه. ق. نوشته شده که مربوط به دوره ایلخانان می باشد. مسجد تاریخی دیگر ابیانه مسجد حاجتگاه است که کنار صخره ای در کوهستان بنا شده و بر در ورودی شبستان آن تاریخ ۹۵۲ ه. ق. مشاهده می شود.

آدرس:۴۰ کیلومتری شمال غربی شهرستان نطنز-در دامنه کوه کرکس

شهر تاریخی نائین

تاریخچه

نائین

از شهرهای بسیار قدیمی استان اصفهان است. در مورد نام نائین و وجه تسمیه آن می گویند که کلمه نائین از نی که یک گیاه باتلاقی است، گرفته شده است و هم چنین عده ای وجه تسمیه آن را در ارتباط با نام یکی از پسران نوح می دانند که گویا بانی شهر بوده است. نائین شهری جالب و دیدنی است و آثار تاریخی متعدد و زیبایی دارد.

مراکز تاریخی و باستانی

نارنج یا نارین قلعه

این قلعه که در شهر نائین در نزدیکی مسجد علویان در محله باب المسجد واقع شده است، بسیار قدیمی است و از خشت خام ساخته شده است. عمارت زیرین برج قلعه به تل خاکی تبدیل شده، ولی خود برج تا حدودی باقی مانده است. در این قلعه چیزی که دلالت بر سال احداث بنا کند وجود ندارد، و فقط سبک ساختمان و متلاشی شدن آن نشان می دهد که این قلعه به احتمال زیاد، پیش از اسلام، آتشگاه بوده است. به نظر باستان شناسان، زمان احداث این قلعه به پیش از اسلام و به دوره های اشکانیان تا ساسانیان مربوط می شود. ارتفاع قلعه که اکنون به تل خاکی تبدیل شده است، از سطح کوچه ها ۵ متر و از کف خندق ۴۰ متر است و به نظر می رسد که در روزگار پیشین مرتفع تر از این بوده است.

قلعه رستم بافران

این قلعه در شرق نائین و درقریه بافران واقع شده است و چاهی دارد که نام آن با افسانه ها در آمیخته است. این قلعه در حال تخریب و دیدنی است.

قلعه مخروبه نیستانک

این قلعه که از لحاظ قدمت و طرز ساختمان به قلعه های پیش از اسلام شبیه است در روستای نیستانک از توابع شهرستان نائین واقع شده است.

شهر تاریخی اردستان

تاریخچه

اردستان یکی از شهرهای کهن ایران زمین می باشد و قدمت این شهر به بیش از ۵۰۰۰ سال قبل باز می گردد که در طول تاریخ دستخوش حوادث گوناگونی بوده است و در دوره های مختلف تختگاه بعضی از شاهان ایرانی از جمله اردوان چهارم بوده و نیز در افسانه های ایران باستان، ارگ رستم دستان. شهر زواره نیز منسوب به زال پدر رستم می باشد و اردستان نیز زادگاه اردشیر بابکان می باشد، همچنین از شهرهای مذهبی آئین مهر و زرتشت قبل از ظهور اسلام می باشد. پس از فتح ایران توسط مسلمانان، مردم این شهر جزء اولین شهرهایی بودند که به آئین اسلام گرویدند و دلیل آن آگاهی و باسواد بودن مردم بود اکثر شهروندان اردستان را موبدان و کاهنان تشکیل می دادند و اغلب مساجد این شهر بر روی آتشکده های قبل از اسلام

بنـا گردیـده است که بارزترین آن مسـجد امام حسن علیه السـلام در محله کبودان که به دست شـخص امام حسن مجتبی علیه السلام بنا گردیده است.

وجه تسمیه اردستان

از بـارزترین شاخصه مردم اردسـتان در بین اقوام ایرانی، زبان بومی آنها می باشـد که باگـذشت سالیان سال مردمان این منطقه هنوز به زبان پهلوی قدیم (زبان بومی، گبری) تکلم می کنند. در لغت و کتب تاریخی، شـهر اردسـتان به گویشهای مختلف به شرح ذیل بیان گردیده است: اَردستان، اِردستان ، آردستان، اَرجستان، اَرگستان، اَرسون، اَرسان، اَردسون ، اَسون، اَرزستان. می توان گفت که اَرد به معنـای فرشـته موکـل بر آتش در آئین زرتشت، یا مخفف اردشـیر (اشاره به زادگاه اردشـیر) و نیز آرد به معنای سفید (منطقه کویری و سفید مانند) و همینطور ارگ که نیز درافسانه های ایران باستان ارگ رستم

دستان و یا اَرد مخفف اردوان، که این شهر پایتخت اردوان چهارم نیز بوده است که در طول زمانهای گذشته به صورتهای مختلف گویش شده است.

محلات اردستان

هسته قدیمی و مرکزی شهر اردستان از ۹ محله ذیل تشکیل گردیده است: رامیان ، فهره ، مون ، باب الرحی ، محال ، لب جیکوشک ، بازار ، کبودان و اسپیریز.

اماکن شهر

اماکن شهر به دو دسته قبل و بعد از اسلام تقسیم می شوند و آنچه بیشتر معرف حضور شهروندان است اماکن و بقاع متبرکه بعد از اسلام است و از اماکن قبل از اسلام خرابه هایی بیش باقی نمانده است. اماکن قبل از اسلام: ۱. مخروبه های قلعه رامیان ۲. خرابه های ساسانی ۳. قنوات شهر اماکن بعد از اسلام: ۱. مسجد جامع ۲. مسجد امام حسن (منصوب به امام حسن مجتبی علیه السلام) ۳. بقاع و امامزادگان شهر۴. محل تقسیم آب قنات اَرونه (منسوب به شیخ بهائی)

شخصیت های برجسته

از گذشته های دور چهره های برجسته و شاهان مختلفی بر این شهر حکمفرما بوده اندکه قبلاً ذکر گردید اما از چهره های شاخص و برجسته معاصر شهر می توان به ۱. شهید آیت الله سید حسن مدرس که معرف تمام ایرانیان می باشد. ۲. استاد محیط طباطبائی ادیب و دانشمند معاصر. ۳. شهید حاج سید نورالله طباطبائی نژاد (نماینده مجلس دوره اول و از شهدای هفتم تیر). ۴. حضرت آیت الله حاج سید یوسف طباطبائی نژادکه هم اکنون نماینده ولی فقیه و امامت جمعه شهر اصفهان می باشند. ۵. همچنین صدها شهید، جانباز و آزاده که تقدیم انقلاب گردیده است. اردستان، شهری به کهنسالی تاریخ

(نویسنده:پروانه بنی یعقوب)در تاریخ آمده است که قباد ساسانی، وقتی با خیزش مزدکیان مواجه شد و از پایتخت خود گریخت تا برای کمک خواستن نزد هیاطله برود، وقتی به حاشیه کویر رسید و وارد شهری شد که سکنه اش می گفتند قدمت آن به قبل از دولت مادها و به زمان کیانیان و پیشدادیان می رسد و به احتمال قوی توسط بهمن بن گشتاسب یا اردشیر درازدست هخامنشی ساخته شده است، تصمیم گرفت مدتی در آن جا بماند

و... همان مورخانی که این را نوشته اند، افزوده اند: «قباد در منزل یکی از بزرگان شهر که دختری دوشیزه داشت، اقامت گزید و پس از چندی آن دختر را به همسری گرفت و وقتی انوشیروان از بطن آن دختر به دنیا آمد، شهر مورد اشاره را به عنوان اقامتگاه و محل نشو و نمای فرزند خود تعیین کرد و دستور داد اقداماتی جهت عمران و آبادی آن انجام شود. با این حال، مدتی بعد، در سال ۴۹۶ میلادی، در حالی که اشراف ایران، وی را از سلطنت خلع و جاماسب یا زاماسب را به عنوان جانشین اش تعیین کرده بودند، به یاری سپاهیانی از هیاطله توانست جاماسب را از میان بردارد و با همسر جدید و فرزند خردسال خود به پایتخت برگردد.» شهر مورد اشاره، که ساکنانش در گویش محلی خود از آن با عناوین ارسون، اردستون، اروسون و اسون نیز یاد می کنند، همان شهر اردستان است که با مساحتی معادل ۱۱ هزار و ۵۹۱ کیلومترمربع، در فاصله ۱۱۸ کیلومتری شمال شرق شهر اصفهان واقع شده و مشتمل بر دو بخش، سه شهر، هفت دهستان و ۳۰۶ روستای دارای سکنه است.

سابقه تاریخی اردستان:اطلاعاتی که درباره سابقه تاریخی این شهر در گوشه و کنار منابع تاریخی به چشم می خورد، بسیار متنوع است و حتی بعضی مورخان آن را زادگاه کاوه آهنگر دانسته اند و اهالی منطقه، خانه و باغی را که در محله کبودان واقع و به باغ کاوه موسوم است و همچنین قنات دو طبقه مون را که یکی از عجایب سیستم آبرسانی در ایران قدیم به شمار می آید و

احداث آن به کاوه آهنگر نسبت داده می شود، دلیلی برای اثبات نوشته مورخان می دانند. به اضافه این که در این شهرستان قنات دیگری هم با عنوان ارونه جریان دارد که با فورزه بندی دیدنی و جالبش، آب کشاورزی پنج محله شهر را تامین می کند و مردم عقیده دارند «ارونشاه» نخستین پادشاه پیشدادی آن را حفر کرده است. به هرحال، نوشته های منابع تاریخی و اظهارات مردم، اعم از این که حقیقت داشته یا نداشته باشد، وجود مسجد جامع اردستان دلیل خوبی بر سابقه دیرینه این شهرستان است. مسجد جامع اردستان که یکی از نمونه های منحصر به فرد مساجد چهار ایوانی ایران به شمار می آید، در قرن سوم قمری به دستور «عمربن عبدالعزیز اجلی» بر روی بنای آتشکده ای که هنوز آثار آن در گوشه ای از مسجد دیده می شود، به سبک مسجدهای عربی ساخته شده و مجموعه کم نظیری شامل مدرسه حاج حسین نورالدین، آب انبار حاج حسن، راسته بازار، میدان تعزیه، حمام و قلعه میان شهر در کنار آن قرار دارد.» مسجد جامع اردستان که طی دوره های آل بویه، سلجوقی و... مورد بازسازی قرار گرفته، ویژگی خاص مساجد قبل از ایلخانیان (قرن هشتم به بعد) و عدم استفاده از کاشی های لاجوردی را دارد و تمام آن از خشت و گل ساخته شده است. دیگر بناهایی که قدمت اردستان را تایید می کند، مسجد امام حسن و آب انبار مجاور آن و همچنین مسجد خسرو است که متاسفانه در طول سال ها و سده ها، دستخوش تخریب شده و هم اکنون، فقط سر در ورودی آن برجا

مانده است. همچنین بنای مسجد جامع زواره در بخش مرکزی زواره، در ۱۵ کیلومتری شمال شرقی اردستان، با توجه به مدارک موجود، اولین مسجد چهار ایوانی ایران است که در دوره سلجوقی ساخته شده و اصالت خود را تاکنون به نحو شایسته ای محفوظ کرده و این مساجد، به اضافه آرامگاه های تاریخی مهم ترین مکان های تاریخی شهرستان اردستان را تشکیل می دهند و مجموعاً در این شهرستان ۸۰ اثر تاریخی وجود دارد که از بین آن ها ۳۰ اثر در فهرست آثار ملی ثبت شده و بخشی از آن ها عبارت است از کاروانسرای جوگند واقع در جاده اردستان به نایین، مجموعه آسیاب های آبی در مناطق رامیان و زواره، مجموعه کاخ سرهنگ آباد در شرق زواره و... اردستان، به شهادت منابع تاریخی، در دوران اشکانی، پایتخت اردوان چهارم بوده و اردشیر اول، بنیان گذار پادشاهی ساسانی، آتشکده ای در آن بنا کرده است. این شهر، در دوران صفویه از شهرهای آباد و مهم کشور به شمار می آمد و نقل شده مردم آن هنگام حمله اشرف افغان به اصفهان، چنان پایداری و استقامتی در برابر مهاجمان نشان دادند که موجب حیرت اشرف افغان شد. در دوران قاجاریه، به ویژه هنگام حکومت ناصرالدین شاه اردستان جایگاه بهتری یافت، اما پس از کشته شدن ناصرالدین شاه ناامن شد. مختصات جغرافیایی شهرستان اردستان، در شمال استان اصفهان، در جنوب کویر نمک، در ۳۳ درجه و ۲۳ دقیقه پهنای شمالی و ۵۲ درجه و ۲۲ دقیقه طول شرقی نسبت به نیمروز گرینویچ قرار دارد. از شمال به استان سمنان، از غرب به شهرستان های کاشان، نطنز و

برخوار و میمه، از شرق به شهرستان نایین و از جنوب به شهرستان های اصفهان و نایین محدود است. آب و هوای این شهرستان گرم و خشک بوده و بیش ترین درجه حرارت در تیر و مرداد و کم ترین آن در دی و بهمن است. پوشش گیاهی این ناحیه از گونه استپ بیابانی است. کوه های غیر منظمی از شعبه های کوه کرکس، از جنوب شهرستان می گذرد، از سطح دریا یک هزار و ۲۰۷ متر ارتفاع دارد و مناطق معروف آن عبارتند از: «موغار، زواره، مهاباد، سهامیه، مزارع، مزد آباد، مه آباد، امیران، کچو، هندوآباد، مهرآباد و... که از آن ها مشاهیری چون علی بن حسن زواره ای، مجمر زواره ای و محیط طباطبایی، سید حسن مدرس، میرزا حسن جلوه و... برخاسته اند که هریک جزو مفاخر کشور به شمار می آیند. بعضی جغرافی دانان معتقدند واژه اردستان از دو بخش اربیه به معنی مقدس و فرشته موکل بر آن و پسوند ستان به معنای مکان تشکیل شده. زیرا قبل از ظهور اسلام آتشکده های متعددی در این شهر دایر بوده که از جمله آن ها آتشکده معروف مهر اردشیر قابل اشاره است و جغرافیا نویسان قرن چهارم قمری از آن به عنوان شهری مستحکم یاد کرده اند که یک مایل مربع مساحت داشته و بارویی با پنج دروازه آن را احاطه کرده بود و جمعی دیگر، نام اردستان را متشکل از دو پاره «ارد» به معنی مرد خشمگین و «ستان» به معنای مکان دانسته و از آن به عنوان سرزمین مردان غیور و خشمگین یاد کرده اند و البته این روایت هم

وجود دارد که اردستان چون از بناهای اردشیر دراز دست است، نام خود را از اسم او وام گرفته است. نام اردستان، در افسانه های فولکلوریک نیز آمده و از جمله بر پایه یکی از افسانه ها، اردستان مسکن رستم دستان، جهان پهلوان باستانی بوده و ابتدا ارگ دستان نام داشته و سپس به ارگستان و سرانجام به اردستان تغییر نام داده است. بر پایه این افسانه، طایفه لیلاز، که از طایفه های پرجمعیت اردستان به شمار می آیند، از اعقاب لیلاز، برادر رستم هستند. بر پایه نوشته های جغرافیا نگاران ایرانی و عرب، این شهر در دوران آل بویه با نطنز، بلوکی را تشکیل می داد که مرکز آن اردستان و جایگاه فرمانروایی حاکم دیلمیان بوده است.

شهر تاریخی زواره

تاریخچه

زَوارِه شهری کوچک در حاشیه جنوبی دشت کویر ایران است. این شهر در مختصات جغرافیایی ۳۳، ۲۷ شمالی و ۵۲، ۲۷ شرقی و در فاصله ۱۲۰ کیلومتری اصفهان واقع شده است. زواره از آبادیهای کهن ایران است و نام آن از نام برادر رستم گرفته شده است. در آن بناهای تاریخی همچون منار زواره در مسجد امام حسن مجتبی (که گفته می شود قبل از اسلام آتشکده بوده است) قلعه ی مغول مسجد جامع چهار ایوانی زواره (قدیمی ترین مسجد چهار ایوانی ایران) که در آن کتیبه هایی نیز وجود دارد. در زواره اغلب ساکنین سید طباطبایی هستند. زواره ساختاری گلی و دارای معماری ایرانی اصیل بوده که امروزه در حال تخریب این آثار هستند. زواره در شمال شرقی استان اصفهان و در مجاورت کویر مرکزی قرار دارد.

در مرکز شهر زواره دورنمای گنبد کاشیکاری شده بارگاه امامزاده یحیی علیه السلام فرزند امام

موسی بن جعفر علیه السلام نظرها را به خود جلب می کند. در جوار مرقد مطهر این امامزاده جلوه های هنر معماری چون بازار، حسینه های سرپوشیده و سرباز بزرگ، مدرسه علمیه، آب انبار، مسجد کرسی، حمام و با اندک قدمی فراتر از آن بازارچه، مسجد جامع، حسینیه های سرباز و سرپوشیده کوچک، بنای تاریخی هشت بهشت و بقعه پیر عارف سید بهاءالدین حیدر، خانه های چهار صفه ای، و مسجد نیکویه و مناره تاریخ قلعه ها، یخچال، برج و باروهای به یادگار مانده از دوران گذشته به چشم می خورد.

مسجد زواره اولین مسجد چهار ایوانی در معماری اسلامی جهان است که در زمان سلجوقیان ساخته شده است.

شهرستان سمیرم

تاریخچه

شهرستان سمیرم دارای پیشینه ای دیر سال است. در مناطق مختلف این شهرستان نشانه هایی از مدنیتی بسیار کهن دیده شده که سابقه تاریخی این ناحیه را به هفتصد سال قبل از میلاد مسیح باز می گرداند. در منطقه کمه آثار سکونت پارس ((پارس وادر)) و در شهر سمیرم شواهدی از وضعیت مدنی این شهر در دوره هخامنشیان بدست آمده است که همگی بر پیشینیه باستانی این شهرستان گواهی می دهند. همچنین در قلعه مختار در نزدیک دریاچه حنا ((در شرق سمیرم)) قلعه سنگی از آثار دوره ساسانیان است. دراین قلعه یک آتشدان متعلق به این دوران بدست آمده است. در اطراف شهر سمیرم پنج عدد میل سنگی وجود دارد که مربوط به آتشکده های ساسانیان بوده اند و نشان می دهند که سمیرم در زمان ساسانیان نیز در حد یک شهر وسعت و جمعیت داشته است. پس از دوره ساسانیان تا چندین قرن از وضعیت و

تاریخ سـمیرم آثار و اسـنادی در دست نیست اما چنانچه از گزارشهای تاریخی بر می آید در دوره دیلمیان ((آل بویه)) سمیرم دارای دژی محکم بوده است. در دوره سـلجوقیان سـمیرم شهری نسبتا بزرگ بوده و قلعه ای استوار داشته است. سمیرم در این زمان مهریه گوهر خاتون ((همسر محمد بن ملک شاه)) سـلجوقی بوده است. از طرفی وزیر سـلطان محمود سلجوقی نیز فردی از اهالی سـمیرم به نام کمال الدین علی سمیرم بوده است. به همین خاطر این شهر در دوره سلجوقیان مورد توجه قرار گرفت و بسـیار رشد یافت و آباد گشت. سـمیرم در دوره سـلجوقیان نقش مهمی در ارکان مدیریتی این سلسـله ایفا کرده است. چنانچه غیر از کمـال الـدین علی، وزیران دیگری نیز در ایـن دوره از سـمیرم برخاسـته انـد ماننـد عبـدالرحمان سـمیرمی وزیر سـلطان برکیارق و ابواسـماعیل موالدین مشهور به ((طغرایی)) وزیر سلطان مسعود. این شهر در حمله مغول به ایران از گزند مغولان در امان نماند و سـخت آسیب دید در دوره صفویان و پس از آنکه پایتخت از قزوین به اصفهان انتقال یافت، سمیرم دوره دیگری را تجربه کرد زیرا هم به شهر اصفهان نزدیک بود و هم آب و هوای معتدلش مورد پسند پادشاهان صفوی بود.

در این دوره آسیاب های برزک روغن گیری در سمیرم تاسیس شد که در آنها روغن برزک جهت سوخت چراغهای دربار به پایتخت فرستاده می شد.

روستای آب ملخ

تاریخچه

روسـتای آب ملخ در ۵۰ کیلومتری مرکز شهرسـتان سـمیرم و در دامنه ارتفاعات سـر به فلک کشـیده دنا واقع گردیده که اگر آب ملخش نمی گفتند نیمروز نام مناسب برای این ده ته دره

افتاده بود. آفتاب بیش از سه ساعت در ره گذر این ده نمی ماند، طلوع و غروبش ۳ ساعت فاصله دارد.

شهرستان گلپایگان

تاریخچه

گلپایگـان از طرف شـمال به محلات و کمره (خمین)و از طرف مغرب به کوه هـای بختیـاری و الیگودرز و از طرف جنوب به خوانسار و کوههای بختیاری و از طرف مشـرق به کوه شـیخ احمـد و کوه صالـح محدود است. ارتفاع آن از سـطح دریا ۱۸۱۸ متر است. (مبنـای ارتفـاع سـطح متوسـط آب خلیـج فـارس در منطقه فاو که مبنای مسـطحات اروپائی می باشـد.) گلپایگان از مناطق نیمه صـحرایی است و به علت نزدیکی به کویر مرکزی بارنـدگی آن کم و دارای زمسـتان های گرم می باشد و هوایش متغیر است. دشت گلپایگـان، وسـیع و آب آن از رودخـانه و قنـات و چشـمه و منـابع آب های زیرزمینی تامین می گردد. بنای مناره آ جری سـلجوقی در زمره بلنـدترین مناره های قرن پنجم هجری قمری که دارای دو در است و در درون آن پلکانی تعبیه شده است. قسـمت های پایین و بالای مناره مرمت گردیده و دارای کتیبه آجری است که این کتیبه به خط کوفی نوشته شده و فاقـد تاریـخ می باشـد و متن کتیبه آن از آیات کلام الله مجید است. این مناره با قدمتی حدود ۹۰۰ سال در برابر عوامل طبیعی (زلزله، باد، باران، سرما و گرما) سرفراز برجای مانده است و از جمله بلندترین مناره های ایران می باشد.

دو راه پله دارد که بصـورت دورانی بـا ۶۴ پله به بالاـی مناره می توان صـعود کرد. این مناره از زمان سـلجوقیان می باشـد که ساختمان آن را

احتمالاـ با ساختمان مسجد جامع و بازار چهارسوق همزمان می دانند. تا حدود چهل سال قبل، اطراف آن خرابه و چاله چوله بود که مردم گاهی از آنجا خاک می بردند و قطعه های ظروف سفالین شکسته نیز دیده می شد و آن محل را چاله های پامناره می گفتند. جای خندقی هم بود که یک قسمت آن را برای زمین ورزش صاف کرده بودند ولی اکنون فقط چند متری اطراف مناره را حصار نموده اند. گفته می شود این مناره برای راهنمایی کاروانیان بوده و بالای آن چراغ نصب می کرده اند ودر جنوبی چهار سوق از جلوی مناره شروع می شده است. فعلا خیابان، گودتر از سطح پای مناره و بازار چهار سوق است. دوشیر قبلا در محل پاشیرا نزدیک مقبره بابا عبدالله در کنار جاده قافله و ابتدای کوچه حکومتی بودند. میدان پاشیرا نسبتا وسیع ودکه بازی و ورزش بچه های محل بود و براین شیرها که وسیله سرگرمی بچه ها بود سوار می شد ند وبازی می کردند. بعد از خیابان کشی چون خیابان چند متری از جاده قافله فاصله پیدا کردو زمین های اطراف پاشیرا را با قسمتی از جاده قدیم به مالکین آن حدود دادند و میدان پاشیرا را هم گود برداری نمودند که رختشوی خانه بسازند. شیر های سنگی رابا تخته و گرده چوب و غلطک که بوسیله دو گاو نر کشیده میشد، تک تک به پای مناره منتقل کردند. شیرهای سنگی امروز در زیر سایه مناره سلجوقی محبوس اند. بنای سیداسادات که مربوط به دوران قرن هشتم هجری است، دارای ایوان و غرفه های دو طبقه و

گلدسته و گنبدی به بلندی ۹ متر است. تزئینات سمت شمال شرقی و جنوب شرقی این بقعه از نظر ظرافت کار شایان توجه می باشد. در سال ۱۳۵۴ شمسی یک خیابان جدید کنار این امامزاده و ساختمان مسجد جامع احداث گردیده است. بنا به نوشته اشعاری که برروی سنگ حک شده است و سنگ مزبور در طرف راست در ورودی بقعه می باشد، سه تن از فرزندان حضرت امام موسی کاظم علیه السلام به نام های: امامزاده اسحاق، امامزاده منصور و امامزاده رضا در آنجا مدفون اند. قبر دیگری به نام امامزاده یحیی فرزند حضرت امام علی النقی علیه السلام می باشد. این بقعه مبارکه در زمان سلطنت فتحعلی شاه قاجار توسط مردی محتشم به نام حاج میرزا مهدی خان تعمیر و مرمت گردیده است. بنای جامع گلپایگان از مساجد مهم تاریخی دوران سلجوقی است. این مسجد دارای صحن و شبستان وسیع و گنبد بزرگ آجری می باشد و متعلق به زمان محمد بن ملکشاه سلجوقی و از حیث نکات فنی و ساختمانی دارای امتیازات فراوانی می باشد. از خصوصیات مسجد و گنبد آن دارا بودن کتیبه های آجری متعدد و تزئینات فراوان دوره سلجوقی است. در متن کوفی گنبد، نام محمد بن ملکشاه خوانده می شود و اطراف محراب بزرگ زیر گنبد در متن کتیبه ای نام بانی آن بنای عظیم را، ابونصربن محمد بن ابراهیم آورده اند. همچنین بربدنه های مختلف شبستان نام بزرگان دین و جملات مذهبی را به خط کوفی آجری نوشته اند. در زمان فتحعلی شاه قاجار شبستان های ساده طرفین گنبد و بناهای شرقی و غربی مسجد را احداث

نموده و بر ساختمان های گنبد عهد سلجوقی افزوده اند. ساختمان گنبد عهد سلجوقی متعلق به اوایل قرن ششم هجری قمری است. بنای بقعه هفده تن از ابنیه قرن ۱۱ هجری قمری است. در زمان شاه عباس اول صفوی که بر طبق کتیبه سر در آن در سال ۱۰۳۲ هجری قمری ساخته شده است. بر روی بنای هشت گوش بقعه گنبد، کاشی کاری باشکوهی قرار گرفته است که از لحاظ ساختمانی و تزئین کاشیکاری بسیار جالب و زیباست. کتیبه منظوم ارسی مفصلی در توصیف شاه عباس اول صفوی در این بنا به یادگار مانده و حاکی از احداث این بقعه بوسیله امام قلی خان سردار معروف آن زمان است. طبق شجره نامه موجود در اداره اوقاف و هفده تن افرادی که در این محل مدفون اند عبارتند از: امام زاده ابو الحسن فرزند امام حسن مجتبی علیه السلام، سلطان اسماعیل فرزند امام جعفر صادق علیه السلام، صالح و قاسم فرزندان جعفربن علی علیه السلام، عباس و حسین فرزندان حضرت موسی بن جعفر علیه السلام، شهربانو و حلیمه و صفورا دختران حضرت حضرت موسی بن جعفر علیه السلام، علی اکبربن علی بن حسین علیه السلام، محمد بن محسن بن علی بن حسین علیه السلام، محمود و محسن و عبدالله بن یحیی بن امام موسی الکاظم علیه السلام، موسی و مظفر فرزندان جعفر طیار، اسحق فرزند ابراهیم که مشخص نیست ابراهیم مزبور به کدام امام منتسب است. بقعه ناصر بن علی بن ابیطالب علیه السلام در قسمت شرقی هفده تن و در فاصله چند متری آن است. در مورد شهادت این بزرگوار شایعاتی وجود دارد که از

سنگدلی قاتلین او دارد و می گویند کسانی که او را شهید کرده اند، از ایادی خلیفه عباسی بوده اند و در نهایت بی رحمی اورا زنده لای جرز دیوار گذاشته و شهید کرده اند. این بقعه نیز توسط امام قلی خان سردار لایق دربار صفویه ساخته شده که بعدا تعمیر گردیده است. از جمله کارهای دستی هنر منبت کاری می باشد که از زمان های گذشته در این شهر اساتید معروفی داشته است. منبت کاران، انواع نقش های جالب را بانیش قلم منبت بر روی چوب گلابی و گردو و امثال آن در می آورند و با تلفیق برش سطحی جوش ها و گره های چوب سنجد و برخی چوب های جنگلی که بر سطح کار می چسبانند، وسائل تزئینی جالبی می سازند. انواع قاب عکس و ظروف و جعبه های منبت که هنرمندان می سازند وسایل تزئینی و دکوراسیون و فروشگاه های هنری را تشکیل می دهد. در گلپایگان و حومه مخصوصا حوزه جلگه بیش از پنج شش هزار کارگاه برای قالی بافی دستی به نام دیواری و دار زمینی وجود دارد. انواع قالی نخ فرنگ و فرش های معمولی در ابعاد مختلف تو دری و نیم و دو ذرعی و شش ذرعی و نه ذرعی و دوازده ذرعی و سرانداز و پنج چارکی می بافند. نوعی از فرش گلپایگان به نام ویس و یاوری با پشم گوسفند و رنگ دندانه و نخ مرغوب و بافت خاص دارای استقامت فوق العاده می باشد.

مسابقه

سوالات

۱. تشیع از چه زمانی پدید آمده است و بنیان شیعه در اصفهان از چه وقت پا گرفت؟

الف)رحلت

رسول اکرم(ص) – صفویه

ب)امیرالمومنین(ع) – صفویه

ج)رسول اکرم(ص) – صفویه

د)حضرت زهرا(س) - صفویه

۲. وجه تسمیه لسان الارض چیست و در کجای اصفهان قراردارد؟

الف)سخن گفتن زمین –تخت فولاد

ب)به زبان آمدن زمین – گلستان شهدا

ج)حرف زدن زمین – تخت فولاد

د)حرف زدن زمین – گلستان شهدا

۳. صاحب بن عباد کیست؟ یکی از خدمات او را نام ببرید.

الف)عالم شیعی - بنیان گذار نهضت شیعه در اصفهان

ب)عالم شیعی- بنیان گذار نهضت علوی در اصفهان

ج)عالم اندیشمند شیعه - سرودن اشعار پیرامون امام علی (ع)

د)عالم بزرگوار شیعه – ساخت مساجد در اصفهان

۴. نمایشگاه نصف جهان در کجا قرار دارد و موضوع این نمایشگاه چیست؟

الف)میدان امام حسین – صنایع دستی

ب)میدان امام – صنایع دستی

ج)باغ چهلستون – آثار هنری

د)باغ گلدسته – آثار هنری

۵. چند شاهکار هنری معماری در اصفهان را نام ببرید.

الف)میدان امام – مسجد جامع – منار جنبان

ب)مسجد جامع – میدان امام – باغ گلدسته

ج)هتل عباسی – چهار باغ – میدان امام

د)میدان انقلاب – چهار باغ – هتل عباسی

۶. نقش علامه شیخ بهایی در معماری های کهن اسلامی اصفهان چیست؟

الف)طراحی و مهندسی آثار معماری در اصفهان

ب)نظارت و راهبردی کردن آثار هنری اصفهان

ج)طراحی و نظارت آثار معماری در اصفهان

د)نظارت و مهندسی آثار معماری اصفهان

۷. سنگابها به چه اهداف و منظوری ساخته می شد؟

الف)بیاد تشنگی امام حسین و یارانش

ب)رفع عطش مردم و یاد سید الشهداء (ع)

ج)رفع عطش و زیبایی بیشتر مساجد و اماکن

د)زیبایی اماکن و آثار هنری

۸. اولین مسجد اصفهان چه نام دارد و در زمان چه کسی ساخته شد؟

الف)مسجد امام – صفویه

ب)مسجد مقبره امام زاده اسماعیل و زمان امیر المومنین (ع)

ج)مسجد جامع – در زمان علامه مجلسی

د)مسجد بابا

علی سقا – در زمان علامه مجلسی

۹. قوانینی که علامه مجلسی(ره) درباره یهودیان وضع کرد، چه بود؟ به دو مورد اشاره کنید.

الف)یهودیان خانه های خود را پایین تر از مسلمانان بسازند.

ب)یهودیان سقف درب خانه های خود را پایین تر از مسلمانان بسازند.

ج)یهودیان جریه به مسلمانان پرداخت نمایند.

د)یهودیان با اجازه مسلمانان فعالیت اقتصادی داشته باشند.

۱۰. سوغات اصفهان چیست؟

الف)گز و صنایع دستی

ب)سوهان وگز

ج)سوهان و صنایع دستی

د)گز و آثار هنری

طریقه ارسال

شما می توانید با ارسال پاسخ درست به صورت پیامک با شماره ۱۰۰۰۱۰۰۱۰۰۱۰۰۰ در مسابقه ما شرکت کنید.

تاریخ قرعه کشی

در هر ماه با ۲۰ جایزه برگزیده

درباره مرکز

بسمه تعالی

هَلْ یَسْتَوِی الَّذِینَ یَعْلَمُونَ وَالَّذِینَ لَا یَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند ؟

سوره زمر/ ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ.ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفا علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب « مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱.بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)

۲.تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی

۳.جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رایانه ها و ...

۴.سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو

۵.گسترش فرهنگ عمومی مطالعه

۶.زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱.عمل بر مبنای مجوز های قانونی

۲.ارتباط با مراکز هم سو

۳.پرهیز از موازی کاری

۴.صرفا ارائه محتوای علمی

۵.ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱.چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲.برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳.تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴.تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵.ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶.تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷.راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸.طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹.برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰.برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

۱.JAVA

۲.ANDROID

۳.EPUB

۴.CHM

۵.PDF

۶.HTML

۷.CHM

۸.GHB

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

۱.ANDROID

۲.IOS

۳.WINDOWS PHONE

۴.WINDOWS

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

درپایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان -خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی -پلاک ۱۲۹/۳۴- طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹